P. VIRGILIVS MARO

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATVS

A

CHR. GOTTL. HEYNE

EDITIO TERTIA

NOVIS CVRIS EMENDATA ET AVCTA

VOLVMEN TERTIVM

AENEIDIS LIBRI VII—XII

LIPSIAE

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCCIII

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER SEPTIMVS

ARGVMENTVM

Caietam, nutricem suam, Aeneas sepelit, locumque ipsum ab eius nomine Caietam appellat — 5. Inde Circes sedem praeteruehitur — 24, secundoque vento ad Tiberis ostia defertur: aduersoque flumine subuectus, in Laurentem agrum egreditur — 36. Digressione de prisco Latii statu et de prodigiis, quibus Troianorum aduentus denuntiatus fuerat, facta — 106, pergit narrare poeta aliud ostentum comesarum mensarum; cum Aeneas ex Ascanii verbis cognouisset, eam esse terram fatis sibi debitam; ad Latinum regem, qui eius tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui et suo nomine illi munera offerrent, et vrbis condendae locum peterent. Interea castra metatur — 159. Latinus, legatione benigne audita, praeter postulata, Lauiniam filiam suam, quam, ex Fauni, patris sui, oraculis et ex augurum responsis, externo viro tradere iubebatur, vltro Aeneae coniugem offert — 285. Interim Iuno, prosperis Troianorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis euocat — 340: quae primum Amatam, Latini vxorem — 405, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet — 434: atque inde ad Troianorum iuuentutem conuersa, quae tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis ceruum obiicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Troianos impetum faciunt — 510. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, et Galesus, agricola regionis to-

tius locupletissimus: qui cum in vrbem mortui essent relati, Turnus et Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum iniuriamque manu vindicandam exstimulant — 590. *Verum cum ille, et fatorum et foederis nuper cum Troianis initi memor, adduci non posset, vt illis bellum indiceret, Iuno ipsa belli portas aperuit* — 622. *Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius vna cum Lauso filio* — 654: *item Auentinus, Herculis ex Rhea filius* 669: *Catillus et Coras Tiburtini, fratres* — 677: *Camilla e Volscorum gente, mulier fortissima* (803 — 817): *aliique complures: quorum recensus inde a v.* 678 *ad finem libri subiicitur.*

Infinitum esset, si commemorare omnia, diluere ac refellere, vellem, quae super sex posterioribus Aeneidis libris a viris doctis disputata sunt. Solet fere vnusquisque acceptum hoc ab aliis tradere: inferiores esse eos libris sex prioribus inuentionis laude, spiritu poetico et ornamentorum copia ac varietate: itaque multo minorem voluptatem eos legentibus afferre, remitti animum et vix episodiis aliquot idoneis excitari ac languore absterso recreari; nec mirum esse, si haec ita se habeant: cum vltimam manum poetae carmini fatum inuiderit. Quod ne frustra a veteribus traditum esset, viri docti circumspexerunt solliciti, quidnam illud esset, quod inchoatum tantum, non absolutum, in his libris habendum sit.

Me dissimillimum esse eorum, qui caeca Virgilii admiratione capti sint: tot, puto, locis a me declaratum est, vt in contrariam adeo reprehensionem incidere multorum iudicio videri possim. Omni igitur cupiditate ac studio in poetam deposito, tamen iure meo me hoc pronuntiare arbitror, in his argutationibus pauca esse, quae viro intelligenti se probare possint. Adeo a poetae consilio, carminis argumento, heroicae vitae indole, Augustei aeui sensu ac iudicio, communi naturae humanae lege ac more, carminis epici interioribus caussis, aliena sunt pleraque, vt illa centies recocta iterum perlegere, iterum refellere, molestia omni molestius sit.

Vt tamen interpretationis hoc genus meum, quod non desultorium esse ab initio decreui, sibi constet, non omnino eas argutias praetermittere licet. Perstringam itaque breuissime potiora reprehensionum vel laudum capita, et tamquam leui digito attingam ea, quae caussis idoneis in vtramque partem destitui equidem arbitror.

Actionem aiunt ab hoc libro procedere carminis alteram, a priore diuersam, quod ab vnitate carminis epici quantum abhorret! res in Italia gestas; idque ipsum poetam non ignorasse, cum sic ordiatur narrationem v. 44. 45 *Maior rerum mihi nascitur ordo: Maius opus moueo.*: eum autem in hunc errorem inductum, quod sex prioribus libris Odysseam, his alteris sex Iliadem redhibere et exprimere voluerit. Quod, si quid aliud, frustra sumitur, etsi iam inter Seruiana nugamenta (ad lib. VII, 1) venditatum; nec, si in singulis partibus vel episodiis Homeri vestigiis insistit Maro, eum ita imitatus esse credi debebat, vt eius corpus in partes dissectum nouo exemplo conglutinaret. Antequam ad Italiam accederet Aeneas, iter Troia factum erat commemorandum. Quod in Africam defertur classis, quod, cum Iuno fraudibus hoc suis consequuta non esset, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine desideret, iterum conscensis nauibus Siciliam adeunt Troiani, et inde profecti tandem Tiberis ostia inuehuntur; ea omnia ad vnam illam actionem non minus pertinent quam difficultates, quae escensu in Latino littore facto suboriuntur, quibusque verendum erat, ne a sedibus in Latio occupandis et noua colonia huc ducenda prohiberentur Troiani aduenae. Inuocatio Musae non per se partem operis constituere potest nouam: sed ad excitandos et inflammandos sub magnae rei exordium cum poetae tum lectoris animos valere debet. Quod diuersa sunt rerum in his ac superioribus libris narrandarum genera, hoc ipsum ad varietatis ac copiae laudem pertinet. Quis in Homero recensum nauium nouam carminis partem constituere dixerit, quoniam poeta Musis inuocatis illum orditur? *Maius opus* se mouere, ingredi, dicit poeta: rerum naturas respiciens, bella ac pugnas, cum erroribus maritimis comparatas: *Dicam horrida bella, Dicam acies* etc. v. 41. 42.

Reprehendunt alii poetam, quod horum sex librorum argumentum intra bella ac pugnas continetur: hac rerum semper ad idem genus redeuntium turba, nasci legentis taedium. Scilicet sic ab omni narratione epica, quae in rebus gestis magnis ac mirabilibus factisque audaciae ac virtutis heroicae specie animos mouentibus versatur, erit abstinendum. Nam et magna est omnium similitudo, et magna eorum pars rebus bello gestis continetur: inprimis si de iis quaeritur, quae argumentum epicum suppeditare possint. Tum *bello*, ad ipsam historia-

rum fidem, paratae fuerunt Troianis ſedes in Latio: et variati ſunt a poeta pugnarum caſus mirifice; etiam episodiis ſuis diſtincti. Bellum aiunt propter puellam, Aeneae numquam viſam, geri: Quod verum non eſt. Geritur bellum ſuper Troianorum ſedibus in Latio: accedit Lauiniae coniugium tamquam pignus foederis cum Latino de his ſedibus in Latio conceſſis facti: VII, 260 ſq. 267 ſeq. Lauiniae amorem, qualem noſtra aetas probat, ab Aenea fruſtra in heroica vita exſpectari, alio loco monui. Amatae quoque partes, quales Mariae Mediceae vel Annae Auſtriacae, ea aetate dari non poterant. Etiam icto iam cum Latino foedere cauſſas belli aiunt (Macrobii exemplo Sat. V, 17) nimis eſſe exiles ac tenues; ceruam, puellae Siluiae delicias, caſu a Troianis caeſam. Nec tamen cauſſa haec belli fuit, ſed, exacerbatis iam Latinorum animis prima, qua erumperent irae, occaſio (cf. ad VII, 475): eaque ad priſcae vitae morem non male attemperata; inprimis ſi Latium cogites quale illo tempore fuit, per vicos et tuguria ſparſim inhabitatum, cum vna vrbs Laurentum eſſet: etſi poeta tenuitatem rerum diligenter ex oculis legentium remouit, resque vitae heroicae pauperes et exiles epico ſplendore ſummo ornauit. Sed omnino belli exordia ad Iunonis artes et ad, enocatae Alectus fraudes referenda ſunt, quibus exaſperati Latinorum et Turni animi a nouis in Latio ſedibus Troianos prohibent.

In Latino tamen multa ſunt, quae perſonam epicam dedeceant. Recte hoc moneretur, ſi epicam ille, quam volunt, perſonam ſuſtineret, hoc eſt, ſi in hoc rege ſumma rerum verteretur. Nec vero eminere eum par erat, ſi Turnus in medium erat adducendus isque cum Aenea comparandus: aut enim duo futuri erant Turni, aut ſimplicitas actionis et argumenti vnitas deferenda. Adumbratum eſt in Latino veterum regum exemplum, quorum vix alia auctoritas, quam vt conſiliorum populi principes bellique duces eſſent. Latinus itaque non audet bellum gerendum detrectare, poſcentibus populis: lib. VII, 591 ſqq. Cum autem Turno ſumma belli eſſet mandanda: Latinus annis grauis a rerum actu erat remouendus. Itaque Turnus copias cogit, agmen ducit; et ad eius voluntatem in ipſa vrbe nouae copiae conſcribuntur lib. VII, 367 ſqq. Turni autem ferox ingenium ac violentia multo magis eluceſcit cum Latini miti ac manſueta mente comparata. Sed ipſe Turnus plus audaciae ac vividae virtutis habet, quam

Aeneas. Recte vtique, ne duo essent Aeneae. Et dignus erat aduersarius Aeneae obiiciendus. Cum autem huic semel esset tributa virtus cum prudentia et constantia animi, quam res aduersae et rerum vsus et experientia afferre solet: violenta illa et temeraria fortitudo in Aeneam non cadebat, Turno relinqui poterat. Annon Laviniae, si liberum erat puellae arbitrium, praeferendus fuisset Turnus: quaestio est ex nostris moribus ingeniisque petita, non ex heroicae vitae seuerioribus in femineum sexum institutis. Nec vero Latino displicebat Turnus, probatus quoque eximie (v. c. XII, 19 sqq.); prodigiis tantum et monitis deorum externum generum sibi asciscendum esse Latinus intellexerat.

Potiere vtique esse in Aeneide, quae minus se probarent Vario, Tuccae, Maecenati vel Augusto: sunt quoque passim notata a nobis nonnulla, inprimis in deorum ministeriis, parum subtiliter digesta, alia, inprimis in sermonibus, rhetorum argutiis inquinata, quae displicere possunt: sed haec profecto, quae nostri aeui critici reprehendenda putarunt, ista aetate vix in vituperium venerunt; nec omnino cum naturae simplicitate et integritate coniuncta, verum ex nostrae vitae fastidio et stomacho ducta sunt. Si sex posteriores libri non aeque delectatione tenent animos magnae lectorum partis, ac priores: caussas eius rei facile equidem assequor; scilicet, vt ne impetum animi, sublata rei nouitate, retusum commemorem, ad sex posteriores libros intelligendos doctrinae haud vulgaris copia rerumque antiquae Italiae scientia requiritur; is autem, qui in rebus versatur obscuris parumque notis adeoque difficilibus, vbi laboris molestia voluptatem intercipit, et ingrauescens tandem taedium librum manu excutit, non facile eius rei caussam in se latentem agnoscit, sed in auctore rei, quae taedium afferebat, reperit. Adeo difficile est in se descendere, et iudicii sui caussas exquirere occultas. Altera tamen ex parte is, qui antiquarum rerum lectione delectatur, et tam ingeniose a poeta et sollerter inaumera ex Italiae antiquitate commodo loco posita et ad finem epicum attemperata animaduertit, non minus recordari debet: magnam huius voluptatis partem non tam ab ipso carmine, quam a doctrinae copiis, difficultatis superatae sensu, antiquitatis studio et amore, et quae alia, proficisci.

Tu quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
Aggere conposito tumuli, postquam alta quierunt

2 *famam moriens* Gud., ingrato sono. 3 *At nunc* pr. Moret. a m. pr. 4 *ea* deest Puget. *signant* Heins. e Medic. Gud. et aliis maluit. Sed exemplo adiecto (sic apud Nasonem, *nomina signata saxo*) vix satis commode declarauit, quo modo accipi id vellet. Burmannus ad hysteron proteron recurrit; quod multo minus commodum est. Contorte etiam Cerda. Si tueri illud velis, dicendum esset: *ossa* pro loco dicta esse, quo ossa sunt condita, hoc est, pro tumulo; is signat, adeoque *ossa signant*, titulo insculpto posteris produnt, *nomen* tuum. At haec dura sunt; praestat altera ante Heinsium vulgata lectio, quam inter ceteros codices Romanus firmat, *signat*, vt *honos seruat sedem*, sic *nomen signat ossa*, h. nomen loco inditum sepulturam Caietae ad nostram memoriam seruat. Ed. Ven. repetit, *seruat*. 6 *quierant* ex Hebro (ignotum nomen et forte corruptum) laudat Seruius; quod et ipsum haberet locum; et sic Montalb. et pro var. lect. alter Hamb.

1—4. *Caietae*, quae in his locis moritur, memoria in Aeneae erroribus non obscura erat: et promontorii portusque et vrbis nomen in Latii et Campaniae finibus ab ea ductum vulgo ferebatur. De Caieta v. Excurs. I. Super libri initio aut nimium disiuncto a Miseni memoria VI, 232 (nam ad hanc refertur *tu quoque*), aut nimium coniuncto cum versf. vltimis sup. libri, cum veter. Grammaticis argutari nolim. 3. Etiamnum *seruat honos sedem tuus*, exquisite, pro, honos adest adhuc, superest, seruatur sedi tuae, tumuli tui extat adhuc memoria; nam *sedes* pro sepulcro, vt v. 152 lib. VI. *honos* pro titulo et nomine seu inscripto seu fama vulgato: supra VI, 507 *nomen et arma locum seruant*. Alterum *ossa nomen signat*, eodem fere redit; *nomen* est titulus sepulcri, signatque adeo ossa, quae in eo condita sunt. *Hesperia magna* epitheton ornans; v. I, 569 et IV, 345 *Italia magna, si qua est ea gloria*. Interpretes a Seruio inde accipiunt, quasi dictum sit: si quis sensus eius gloriae ad inferos est. Bonus sensus; sed verba hoc tantum subiiciunt: quantacunque ea gloria sit.

Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adſpirant aurae in noctem, nec candida curſus
Luna negat; ſplendet tremulo ſub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae:
Diues inacceſſos vbi Solis filia lucos
Adſiduo reſonat cantu, tectisque ſuperbis

7 *portusque* Gud. *reliquit* aliquot Heinſ. et Pier. 8 *curſus* Heinſ. cum vetuſtioribus, it. fragm. Vatic. Vulgo *curſum* legitur. 10 Eſt τὸ Κιρκαῖον. 12 *reſonant* Sprot.

7—9. *tendit iter velis,* per vela vento data, docte, vt *curſum, greſſum tendere* aliquis dicitur; pro vulgari: tendere curſu. Sic I, 656 *iter ad nauis tendebat Achates.* Sub noctem ἐπιπνείουσιν ἀῆται, vt ſaepe Apollonius, ventus ſecundus increbreſcit et luna fauet nauigationi *(non negat curſum)* ſplendore ſuo, qui egregie deſcribitur: *ſplendet tremulo ſub lumine pontus.* Nota rei imago, quam Cerda copioſe illuſtrat; expreſſa dudum ab Ennio: *Lumine ſic tremulo terra et caua caerula candent,* ap. Macrob. VI, 4.

10—14. *Circes inſula,* facta poſtea terra continens, Circeii, notum Latii promontorium. De ea vid. Excurſ. I. Petita eſt fabula ex Odyſſ. κ indeque etiam illuſtranda; ſed poeta ornauit ſtudioſe ſingula verbis exquiſitis. *raduntur;* nam praeteruehuntur Troiani; ſic III, 699. 700. *Diuitem* cur appellet Circen, cauſſam puto eſſe domus opulentiam (vnde mox *tecta ſuperba),* quam Homerus quoque ei tribuit l. l. v. 210. 211 et 311. 314. 315, inprimis 348 ſqq. conf. Ouid. Met. XIV, 260 ſqq. *inacceſſos lucos,* h. l. ſiluam, ad quam raro accedunt homines, ſolitariam. Seruius: *ad quos nullus debeat accedere* ſc. veneficiorum metu. At *lucos* memorat ſecundum Homerica ibid. 149. 150, vbi ſiluam in inſula et in ea Circes aedes memorat. Eſſe autem Circeios denſos ſiluis, ἄκραν ὑψηλὴν, δασεῖαν δὲ σφόδρα, καὶ ἔχειν δρῦν καὶ δάφνην πολλὴν καὶ μυῤῥίνην, monſtrari porro Elpenoris (Odyſſ. μ, 14) tumulum et in ea naſci myrtum, etiam Theophraſtus acceperat Hiſt. Plant. V, 8, et Plinius porro XV, 29 myrtum *in Europae citeriore ſolo — primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſam* tradi notauit. *reſonat,* reſonare facit, vt

Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincla recuſantum, et ſera ſub nocte rudentum;

13 *odoratum* Oudart. *ad l.* Leid. *nocturno in lumine* Medic. et Zulich. a m. ſec., quae vulgaris eſt ratio. 14 Idem verſus Ge. I, 294. 15 *gemitus* leonum: noli ſubſtituere velle *fremitus*. Nam et illud poetis ſollenne: v. c. Lucan. VI, 688. Drak. ad Silium I, 425. 16 *rugentum* pr. Moret. a m. ſec., inſcite.

alibi quoque. Vulgarius, perſonare. De cantu Circes nota res ex Odyſſ. κ, 221 ſqq., qui iidem verſus cum de Calypſo quoque ab Homero poſiti ſint Odyſſ. ε, 61. 62, ex eodem loco v. 57—61 repetiit reliqua de foco et de textura. Nam Πῦρ μὲν ἐπ' ἐσχαρόφιν μέγα καίετο, τηλόθι δ' ὀδμὴ Κέδρου τ' εὐκεάτοιο θύου τ' ἀνὰ νῆσον ὀδώδει Δαιομένων. cf. Plin. XIII, 16, 30. Priſcae vitae, et Orientis nunc quoque, communes eae lautiorum hominum deliciae, quas vel laxiorum nimio aeſtu corporum effluuia ſuadere poſſunt, vt ſuffimenta vel odores accendant. Hoc itaque ad Nympham ab Homero bene traductum. Eſt autem et hoc ex eadem vita, vt poſito in mediis aedibus foco ignis lumina per noctem praebeat. Sic v. c. Odyſſ. τ, 63. 64 et alibi. cf. Goguet. (*Origine des Arts* etc. T. III, p. 391, et T. I, p. 241). *Vrit in lumina*, vt pro lumine eſſet, ita *εἰς*, pro *ad*. *Cedrus* autem Graecorum et Romanorum, vt iam ad Georgica vidimus lib. II, 443, e Iuniperorum genere eſt, etiam oxycedrus dicta. v. Bodaeus a Stapel ad Theophr. H. Plant. III, 12, vbi Icones quoque viſuntur, et poſt alios Celſius in Hierobot. P. I, p. 77, qui diligenter a cedro Libani, quae ex abietino genere eſt, eam diſtinguit, etſi ne ſic quidem ſatis expedita res eſt. Sufficit, *θύαν*, *θύον*, *cedrum*, eſſe aliam orientalem aliam occidentalem, hanc quidem Theophraſti appellatam. Ex Homerico loco quoque verſus 14 illuſtrandus: ἱστὸν ἐποιχομένη χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν. *telae* h. l. pro ſtamine vel trama, quam textrix ἐποίχεται κερκίδι, percurrit pectine, vt ſubtemen inſerat. De hoc v. Exc. I*

15—18. Admodum ornate ſingula, ſi cum Homericis compares Odyſſ. κ, 212 ſeq. et Apollon. IV, 672 ſqq. *formae luporum* ſimpl. pro lupis, forma dicendi poetica, quam iam alibi vidimus; et *praeſepia* paulo ante pro

Saetigerique ſues, atque in praeſepibus vrſi
Saeuire, ac formae magnorum vlulare luporum;
Quos hominum ex facie dea ſaeua potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monſtra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu litora dira ſubirent:
Neptunus ventis inpleuit vela ſecundis,
Atque fugam dedit, et praeter vada feruida vexit.
Iamque rubeſcebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roſeis ſulgebat lutea bigis:
Quum venti poſuere, omnisque repente reſedit

18 *forma* Franc. 19 *ſaeua* poſt *ſaeuire.* Libri nil mutant. 20 *in* abeſt tribus ap. Burm. et Hamb. ſec. *Induerat vultus Circe.* Porro Montalb. *in terga vultusq.* Etiam *et t. f.* nonnulli Pier. 21 *patiantur* Bigot. 22 *dura* duo Burm. 26 *in croceis* coni. Schraderus ad Muſaeum p. 289. Sed in *roſeis bigis* non tam erat haerendum, quam in mira colorum temperatione: poſt *rubeſcens* mare, *roſeae* bigae et *lutea* aurora. 27 *Tum* ex Schol. Horat.

caueis. Sic iam Seruius explicuit. Disceſſit autem ab Homero, qui mutatas has feras humanam manſuetudinem ſeruantes exhibuerat l. c. v. 214 ſqq.

19. 20. *induerat in vultus ac terga,* h. corpora, *ferarum* pro vulgari, induerat eos formis ferarum. cf. Ge. I, 187. 188. 21 *quae ne monſtra,* rem monſtro ſimilem, vt mutarentur in feras. *pii,* θεοφιλεῖς adeoque diis curae. ſup. III, 265 *Di prohibete minas: di talem auertite caſum: Et placidi ſeruate* pios. Mox 24 *fuga* pro celeri curſu et nauigatione, et: *praeteruexit* eos per *vada feruida,* mare aeſtuoſum, vt circa promontoria ſolet.

25—28. Valde operoſum cultum adieciſſe videtur poeta his verſibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia, et verborum pondere, inprimis v. 28 *in lento,* immoto a ventis, mari *luctantur* remi: vento ceſſante, qui nauem ageret. Cauſſam tanti ornatus in eo inuenire licet, quod de orta memorabilis et magni iſtius diei agitur, quo primum Italiam illam a fatis promiſſam adibant Troiani. De v. 26 v. Var. Lect. *poſuere* ſcil. ſe, quieuere. X, 103 *Tum Zephyri poſuere.* At ſup. V, 681 *flammae atque incen-*

Flatus et in lento luctantur marmore tonſae.
Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
Proſpicit. Hunc inter fluuio Tiberinus amoeno,
Verticibus rapidis, et multa flauus arena,
In mare prorumpit. Variae circumque ſupraque
Adſuetae ripis volucres et fluminis alueo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter ſociis terraeque aduertere proras
Imperat, et laetus fluuio ſuccedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,

et Statii laudat Burm. 28 *luctatur* Mentel. pr. 29 *hinc* Zulich. et Witt. *ingenti* Menag. ſec. 30 *et inter* Doruill. 31 *Verticibus*, cum aliis, antiquiſſimi Mediceus et Romanus; it. fragm. Vatic. 32 *praecipitat* pro diu. lect. tert. Moret. *ſuperque* Witt. *ſuprema* Gud. a m. pr. 34 *Aequora* Seru. ad IV Aen. 524. *ſonabant* Diomedes III Inſtit. Grammat. 35 *ſocios* aliquot Piet. Mentel. pr. a m. pr.; et ſic Ge. Fabricius ſcriptum viderat.

alia vires poſuere. Porro *marmor* pro mari dici notiſſimum eſt; vſus tamen cauſſas nusquam appoſitas vidi. A graecis ductum eſſe manifeſtum fit. *μαρμαρέην ἅλα* dixerat Homerus; *candidum, ſplendens* ſole. Dictum *μαρμάρεος* et *μάρμαρος*, vnde *πόντος μάρμαρος*, et *τὰ μάρμαρα πόντου*· hinc Latini poetae *marmora pelagi* fecere, vt Catullus, quia *μάρμαρος πέτρος*, h. e. *λευκὸς* latine eſt *marmor*. Ita tandem *marmor* abſolute pro mari, vt aequor, quia Graeci dixere *πλάκα πόντου*; et quidem iam apud Ennium, ſec. Gellium II, 26. *Verrunt extemplo placide mare marmore flauo.*

29—36. Simili cum iudicio ornata ſunt haec, cum iam de rerum ſumma, de acceſſu ad Italiam, agatur, itaque locorum faciem exhibet poeta iucundiſſimam. *lucoq.* per lucum. *flectere iter*, curſum, nauem. Facit vero haec Aeneas, vt ad ipſa Tiberis oſtia curſum regat, ad Creuſae monitum lib. II, 781. 782 *ad terram Heſperiam venies, vbi Lydius arua Inter opima virum leni fluit agmine Thybris.* Factus eſcenſus ad ripam fluminis in agro Laurentino; erat autem ille olim lauris conſitus; vnde *lucus* et *fluuius opacus*. Conf. Excurſ. II pr. et III ad hos verſ.

37 ſqq. Ad legentium animos excitandos inuocationem nouam valere, nota in poe-

Quis Latio antiquo fuerit ſtatus, aduena claſſem
Quum primum Auſoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primae reuocabo exordia pugnae;
Tu vatem, tu, diua, mone. Dicam horrida bella;
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam. Maior rerum mihi naſcitur ordo;
Maius opus moueo. Rex arua Latinus et vrbis
Iam ſenior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica

38 *antiquus* Moret. pr., quod vulgare eſſet. *fuerat* libri Pierii et Giphanii, vnde is faciebat, *fueret*, importuno archaiſmo. *claſſe* Goth. ſec. 41 *Tum* Franc. *dic h. h. dic a.* alter Voſſ. 42 *aptosq.* Goth. pr. 44 *et maior* ſec. Rottend. *rerum maior* Goth. pr. 46 *placidus* Doruill. *gerebat* pr. Moret. *in bella gerebat* ſec. Hamb. 47 *genitum et nympha* Goth. ſec. *ex nympha* Leid.

tis res eſt. In *Erato* arguuntur interpretes. Ponitur a poeta pro Muſa qualicunque, vt recte Seruius. Apollonii exemplum bene laudatur ab aliis lib. III, 1 Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἐρατώ etc., vbi tamen Erato proprio ſuo iure ad amorem Medeae exponendum aduocari putatur. *Mox quae tempora rerum* fuerint, non tam, quibus temporibus Aeneas aduenerit, quam, vt ſolet *tempus* pro rerum conditione poni; in quae Latii tempora inciderit hic acceſſus. Quod *rerum* adiectum, poetici ſermonis eſt proprium. *antiquo* ornat h. l. epitheton. Aliter in hiſtoriis Latium antiquum et nouum dicitur. 39. *exercitus* pro populo, turba, naualibus copiis. Per στόλον Guell. et alii explicant. Sic Graecis tragicis στρατὸς, τάγμα. τάξις (vt Aeſchyl. Prometh. 128) et alia. *exordia pugnae*, venatione cerui, inf. 480. 42. *reges*, Latinum, Turnum, Mezentium; hinc *Tyrrhena manus*. Sed quod ſequitur, in maius auctum, totam Italiam coiiſſe ad arma. Ceterum de priſcae Italiae facie, populis, eorumque originibus ad h. l. vid. Excurſ. IV.

45—49. Latini genus ad Saturnum refertur, deum Aboriginum indigetem, mox cum Crono comparari ſolitum. Ab hoc Picus procreatus, ex hoc Faunus, Latini pater. *Faunus* numen antiqui Latii fatidicum, v. inf. VII, 82 ſeq. *Marica* nympha Latii, cuius religio apud

Adcipimus; Fauno Picus pater; isque parentem
Te, Saturne, refert; tu ſanguinis vltimus auctor.
Filius huic, fato diuom, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta eſt.
Sola domum et tantas ſeruabat filia ſedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Auſonia; petit ante alios pulcerrimus omnis
Turnus, auis atauisque potens: quem regia coniunx
Adiungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deum terroribus obſtant.
Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu ſeruata per annos:

vnus. *Larente* Leid. alius. *Mirica* Bigot. 48 *P. patrisque parentem* Parrhaſ. 50 *hinc f.* Ven. 51 *eſt* deeſt Bigot. et Goth. ſec. 52 *tantos f. nata penates* laudat Schol. Stat. I Theb. 572. 53 *v. et iam* Witt. 54 *iam* pro *illam* tert. Rottend. a m. pr. *e* binis Burmann. deeſt. 55 *ante omnes p. vnus* ſec. Moret. 57 *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert. 59 *in* abeſt Erf. *in medio, in p.* quatuor Burm. et Goth. tert. *in medio p.* Oudart. *alto* pr. Moret. 60 *S. coma* aliquot Heinſ. cum Nonio, ſed

Minturnenſes ſeruata eſt, luco ad Lirim fl. conſecrato. Quod eam poeta *Laurentem* appellat, poetico more facit, nomine a vicinis locis petito: nam ad Lirim vsque Laurentes non habitarunt; etſi nomen Latinum, nouum certe Latium, eo vsque pertingere potuit. De reliquis vid. Excurſ. V.

52—58. Lauinia *ſeruabat ſedes* exquiſite, tenebat, poſſidebat, et hoc ſimpliciter pro, erat in domo paterna vnica filia et heres; nihil amplius. *petere* ſollenne pro procare; v. Cerda, vt αἰτεῖν. Bene autem ad prodigia et deorum oſtenta rem reuocauit poeta; primum, vt totius carminis colori et indoli a religione ductae etiam haec pars conueniret; tum vt Turnum praeſtantiſſimum adoleſcentem cum ratione aliqua Aeneae poſthabitum narraret. Sed haud dubie fuere quoque veteres fabulae ſuper his prodigiis, quae in ſeqq. exponit.

59 ſq. Reuocandae in animum arbores et luci in impluuiis veterum, de quibus paſſim commentati ſunt viri docti; cf. Tibull. III, 3, 15 et *tecto interiore* ſup. IV, 494. *Sacra comam*, fron-

Quam pater inuentam, primas quum conderet arces,
Ipſe ferebatur Phoebo ſacraſſe Latinus,
Laurentisque ab ea nomen poſuiſſe colonis.
Huius apes ſummum denſae (mirabile dictu),
Stridore ingenti, liquidum trans aethera vectae,
Obſedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex isdem, et ſumma dominarier arce.

praeſtat graeca ratio. 63 *Laurentesque* Gud. a m. ſec. cum aliis, ſed recentt.; et ſic Aruſianus Meſſius. Neque vero aliter quam quarto caſu accipiendum *Laurentis.* 64 Pro *ſummum* Medic. a pr. m. *talamum*, et Vratisl. *lauri denſe.* *denſae ſummum* Parrhaſ. *denſe* Witt. *m. viſu* Bigot. 65 *ſuper ae.* Zulich. a m. pr. *trans aequora* quatuor Burm. cum Goth. pr. 66 *Conſedere* ſec. Moret. *ſub mutua* D. Heinſ. ed. 69 *p. p. agmine* Rom. cum aliis Pier., minus bene. 70 *eisdem* Doruill.

dibus intactis. *metus* pro religione, vt *horror* et ſimilia: v. Cerda. 61—63. *Laurentes* dicti Aborigines, qui haec loca ad orientalem Tiberis ripam incolebant, rege Latino. Inde *Laurentum*, Latini regia; et *ager* vsque ad mare ac Tiberim *Laurens* vel *Laurentinus*, ſiluis et paludibus frequens. Translatum interdum nomen ad totum Latium a poeta: vt modo in *Laurente nympha* vidimus. Alia vid. Excurſ. laud. III. *primas arces*, cum primum vrbem conderet. Secundum poetam adeo Latinus vrbem Laurentes condidit et nomen impoſuit a lauro: facile adeo intelligitur, *Picum*, qui ante Latinum vixit, *Laurentem* v. 171 appellari poetico epitheto, non nomine hiſtorico. Quod laurum Phoebo conſecrat, ingenioſe poeta adiicit, reſpectu ad ſuorum temporum religionem habito. 64—71. Apes *vectae*, ab orientali parte, vt ex vſ. 70. intelligitur, aduolantes. Examen apum, laurum *βοτρυδὸν* inſidens, praeclare ornauit verſ. cf. Georg. IV, 656. 657. 658. Eſt autem illud inter dira omina; vide vel Plin. IX, 17. 18. Alia loca vid. apud Cerdam, ſuperſtitione, vt probabile ſit, ab incurſus magnae multitudinis ingruentis opinione profecta. *partibus ex iisdem*, a mari infero.

Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
Vt iuxta genitorem adstat Lauinia virgo,
Visa (nefas) longis conprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalisque adcensa comas, adcensa coronam,
Insignem gemmis; tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Volcanum spargere tectis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri;
Namque fore inlustrem fama fatisque canebant
Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,

71 *e castris* pr. Hamb. *quum a.* Nonius ternis locis. De *adolere* v. sup. ad lib. I, 704. 72 *Vt* bene e codd. probauit Heins. post Pier. Vulgo: *et.* 74 *cremare* Montalb. a m. sec. 75 *que* abest tribus Burm. 76 *lumina* Menag. alter. *lumina fulua* sec. Hamb. *fulua ve fumo* Doruill. 77 *ac totam* Menag. sec. *tectis v. f. totis* Goth. tert. 78 *Hoc v.* multi Heins. et Burm., item Goth. sec.; *visu ac* tert. 80 *protendere* Mentel. pr. a m. pr. *telum* Hugen. a m. pr. 81 *At rex* Menag. pr. *sollicitus monstrorum* Donat. Mſ. Fabric.

71—80. Prodigium hoc flammae frequens: supra vidimus lib. II, 680 sq. Alia apud Cerdam. Cogita vero sacrum facere Latinum adstante filia. *nefas* de prodigio h. l. res dira et abominanda, quae praeter naturam sit; contra *fas* de naturae more et constantia. *comprendere* h. l. concipere, arripere flammam, quasi ex foco ad proxima manantem. Vulgari oratione *ignis comprehendit crinem;* nunc Lavinia *ignem comprehendit crinibus.* Verba v. 74 sunt ex Lucret. VI, 154 *Terribili sonitu flamma crepitante crematur:* de lauro: at hic visus est virginis ornatus cremari flamma: nam *ipsa visa est cremari* (κατὰ) *ornatum, coronam insignem gemmis,* regium insigne, vid. lib. I, 655. Ex multis, quae Cerda cumulat, hoc vnice verum. Corona enim sacrificantium vittis et infulis sacrisque frondibus implexa est, non gemmis ornata.

81 sq. Fauni oraculum in luco Albuneae poeta narrat siue ex vetere memoria siue ex loci natura et fama de Sibylla Albunea rem ingeniose commentus. Scilicet in agro Tiburtino ab occasu in Anienem deferuntur *Albulae aquae,* sulfureae illae et medicatae. vid. Cluver. Ital. p. 715 (nunc *Acqua zolfa,*

Fatidici genitoris, adit, lucosque ſub alta
Conſulit Albunea: nemorum quae maxuma ſacro
Fonte ſonat, ſaeuamque exhalat opaca mephitim.

84 *ponte* Porphyr. ad Horat. *ſaeuumq.* Medic. *ſeruamq.* Aruſianus. *exhaltat* Mentel. pr. a m. pr. et Goth. alter: *mephitim* Heinſ. recepit e Medic. et aliis, auctoritate Grammaticorum, et more Virgilii flectendi graeca latine. Vulgo *mephitin.* Librarii ſcribunt fere *meſitim* vel *meſitin.* Rom. *meſitem.*

vel *Solfatara di Tivoli*, de quibus v. *La Lande Voyage d'Italie* T. V, p. 338 ſeqq.) Ex Albulae fluminis fontibus maior *Albunea,* fons et Nympha, ex Horatio nota I Carm. 7, 12 *domus Albuneae reſonantis;* vt h. l. *quae fonte ſonat;* etſi nunc, poſt tantas rerum viciſſitudines, natura fontis et loci facies eſt diuerſa. *Subiacebat* fonti *lucus* (quem Martialis quoque in his locis memorat I Epigr. 13, 3) Albuneae ſacer, in quo olim Fauni templum et oraculum a poeta proditur. 82. *alta Albunea,* fons in lacu inexploratae altitudinis; vid. Cluuer. l. c. Male Seru. *quod eſt in Tiburtinis altis montibus.* Nam id a locorum ſitu alienum. *nemorum quae maxima ſacro Fonte ſonat* h. e. quae Albunea maxima, h. e. admodum magna, manat, larga aquarum vena fluit fonte ſuo. Sic ſup. VI, 659 *vnde ſuperne plurimus Eridani per ſiluam voluitur amnis* h. e. magna aquarum vi et copia; amnis multus per plana fertur. Tropice, ap. Horat. I, Serm. 7, 28 homo maledicus *ſalſus multusque fluit ἁλμυρὸς πολύς τε ῥέει* conuicia multa effundit. Color autem non abhorrens eſt a vulgari, v. c. inf. 217. *regnis, quae maxima quondam ſol adſpiciebat.* *nemorum,* in iſto nemore, graece dictum, (κατὰ, διὰ) τοῦ ἄλσους, pro ἐν ἄλσει. Interpretes difficiliorem dicendi modum non attingere miratus ſum. Pompon. Sab. *maxima* nympha vel ſilua. Male. Forma orationis non diſſimilis illa Tibulli III, 5, 3 *Baiarum maxima ſiluis,* vbi conf. Obſſ. Si *lucos nemorum* iungeres; parum ſuauiter voces iſtae eſſent disiunctae; debebant ſaltem ſic collocari; *nemorumque ſub alta Conſulit Albunea lucos, quae.* Multo magis diſplicet, ſi iungas *fonte nemorum;* vt ſit *quae maxima ſonat ſacro fonte nemorum.* A ſulphure aquarum exſurgit grauis odor, quem *mephitim* appellauit: cf. Seru., qui tamen multa vana admiſcet. Hinc dea Mephitis, cuius aedes cum aliis

Hinc Italae gentes, omnisque Oenotria tellus, 85
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos

85 *Hic* Franc. *que* abest binis Burm. 86 *r. ferunt* Goth.

locis, tum in Hirpinis erat ad Amsancti vallem. vid. Plin. II, 93 et inf. VII, 564. 565, vt omnino in tutela eius fuisse videantur aquae sulfureae. Vaporis huius sulphurei vim aliquam diuino spiritu afflandi esse credidisse veteres Aborigines, suspicari licet. Probus, vt Pompon. Sab. ad h. v. memorat, *Albuneam Laurentinorum siluam* exposuerat, *in qua oraculum Fauni erat;* quod tamen inter Grammaticorum ἀνιστορησίας referendum; nam de Tiburtino, non Laurentino, agro hic cogitandum. v. Cluuer. p. 716. Sed *Albunea* inter *Sibyllas* quoque memoratur a Tibullo II, 5, 69. 70 si vera est lectio, et Lactantio I Inst. 6, vt Suidam taceam; nec constat, vtrum eadem cum Nympha habita fuerit, an diuersa. Manifestior est inscitia eorum, qui, prauo Graeca cum Italicis rebus miscendi studio (de quo v. in Excurs. IV), Albuneam *Leucotheae* numen referre voluerunt. Atqui illa Matuta est. Etsi Italorum Matuta cum Portumno, et Graecorum Ino et Leucothea cum Palaemone seu Melicerta, interpretationes tantum Phoeniciae religionis sunt, vt vel Melicertae nomen arguit. De vestigiis templi huius, quae sibi reperisse visi sunt viri docti, vid. Exc. ad h. l., qui textus est ad h. lit.

85—91. Oraculum Fauni per incubationem peti solitum, vt tot alia in vetere Graecia. Potest quidem poeta videri ad Amphiarai (vid. Pausan. I, 34) potissimum exemplum hoc Fauni oraculum assimulasse: idque nos doctrinae copia in hoc poeta credere facit: nam Tiburtus, cum Catillo et Cora infra v. 670—672 commemoratus, Tiburis conditor et Amphiarai filius habitus est. vid. Plin. XVI, 44, s. 87. Ita saltem coniectare malim, quam cum Cerda, sacra patris a Tiburto Tibur esse translata. Est enim tota illa de Tibure conditore commentitia narratio a Graecanicis fabulis repetita (v. in Excursu IV). Nihil tamen credere vetat, veteres Pelasgos hunc incubandi morem iam ab initio in Latium intulisse, qui et alias religiones intulerunt. *Incubare*, ἐγκοιμᾶσθαι, voces propriae de iis, qui dormiunt ad accipienda responsa, vt Seruius ad h. l. notat. cf. Dauis. ad Cic. de Diu. I, 43 et Cerda h. l. *Oenotria tellus*, latiore sensu h. l. vid. Exc. XXI, lib. I. 86. *dona,*

Quum tulit, et caesarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petiuit:
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Auernis.
Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,
Atque harum effultus tergo stratisque iacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;

pr., vt alias dici solet. 87 *Contulit* multi scripti et edd. Ceteri *cum tulit*, quod iam Benedictus emendauit, et ante eum Naugerius. Voss. *attulit*. Heins. coni. *vt tulit*. *et scelerum* Goth. pr. 88 *Pellicibus* Dorvill. Has librarius forte malebat; non nunc Latinus. 89 *pallentia m.* sec. Moret. repetitum ex Ge I, 477. vid. Burm. 92 *Sic et* pr. Moret. *tunc* plurimi. *dum* sec. Rottend. 93 *mactarat* Goth. sec. *mactauit* sec. Rottend. et Gud. a m. sec. 94 *earum* Pier. aliquot. *tergo* exquisite pro tergis. *latebat* Goth. sec. 95 *subito* Medic. Colot. cum aliis Heins. *subit* Gud. a m. pr. *subito ex alta* Witt. *est* deest binis Goth. 96 Si subtilis esse velis, scribendum erat *ConnubIs*. *sociasse* Cledon. lib. II, Art. Grammat. 97 *neu* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*. Witt. *ne*.

victimam, sacrificium, vt toties alibi. 91. *Acheronta*, deos inferos et Manes. Notatu dignum in hoc Fauni oraculo, primo quod et ipse sacerdos incubuit, et is, qui consulebat; si quidem Maro consilio haec ita extulit v. 86 sq. et 92; tum, quod necyomantiae aliquam speciem illud habuisse videtur. Quod vero v. 95 *ex alto vox reddita luco est*, Italicis religionibus consentaneum est, in quibus voces ex luco auditae auctoritatem habebant. Inter ostenta et prodigia a Liuio memorata vocem e luco vel monte auditam saepe prodi quis non meminit? Fuit quoque in Aeneae rebus eiusmodi monitum deorum narratum apud Dionys. I, 56. Hoc tamen loco proprie ad Fauni sortes spectat, quae modo per visa obiecta, modo per voces auditas reddebantur v. 90.

96 — 101. Oraculum multa cum verborum dignitate expositum est; inprimis nomen Latinum *sanguine*, progenie, Aeneae nobilitatum. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro vnitate: *connubia, thala-*

Externi veniunt generi, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant, quorumque ab ſtirpe nepotes
Omnia ſub pedibus, qua Sol vtrumque recurrens
Adſpicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Haec reſponſa patris Fauni, monitusque ſilenti
Nocte datos, non ipſe ſuo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans iam Fama per vrbis
Auſonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripae religauit ab aggere claſſem.
Aeneas, primique duces, et pulcer Iulus,
Corpora ſub ramis deponunt arboris altae;

98 *venient* Medic. cum magna parte codd. Pier. et Heinſ., it. Ald. tert. Sed bene iam Seru. vidit *veniunt* melius conuenire vaticinio, quod, quae futura ſunt, vt praeſentia nuntiat. 99 *ad aſtra* Goth. ſec. *ferant* Medic. et omnes antiquiores cum edd. inde ab Aldo; quod oratio caſtigata pedeſtris poſtulat. Saepe tamen Poetam videmus ab hac lege recedere, et id, quod minus vſitatum eſt, frequentare: ita et h. l. altera lectio eſt *ferent*, quam Heinſ. recepit ex Leid., cui aliquot alios adiungit Burmannus ſed recentes nulliusque auctoritatis; et videri poteſt haec lectio ab emendatore veniſſe, qui *videbunt* ante oculos habebat: atqui eſt et illa doctior ratio, vt tempora varientur, vt ſaepe in ſimili poſitu apud Homerum fit, vt *qui ferant* et *videbunt* iungantur. *ab ſt.* Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *a ſtirpe.* conſ. lib. I, 626. 101 *Reſpicit* ex Helenio Acrone laudat G. Fabric. cf. Burm. *Accipit* Goth. pr. et tert., male; nam mare excipit ſolem, non ſol occidens mare. 102 *Haec praecepta* aliquot Pier., quod Cuningamus tamquam verius praetulit. 103 *ſuos* Menag. pr. 104 *circum volitans late* Goth. ſec. 105 *Laomedontea* aliquot Heinſ., male. v. Ge. I, 502. 106 *claſſem* vel *funem* pr. Hamburg., quod vulgare. 108 *deponunt ſub ramis* Doruill.

mi, externi generi. Illa autem v. 99 ſeqq. magnifica: Omnia *ſub pedibus vertique regique videbunt* h. eſſe; Simplicius dicta erant ſup. Ecl. V, 57 *ſub pedibusque videt nubes et ſidera Daphnis. Sol recurrens,* oriens et occidens; Pomponio monente.

107 ſqq. Sequitur euentus vaticinii de menſis comeſis, v. ſup. III, 255 — 258, vbi cf. Excurſ. VIII, adde locum in Excurſ. II ad h. lib. Obſeruandum autem, quantam verborum dignitatem rei tenui et leui adiecerit poeta; vitatis verbis propriis, quae exiliora erant pro carmine,

Inſtituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subiiciunt epulis (ſic Iuppiter ille monebat)
Et Cereale ſolum pomis agreſtibus augent.
Conſumtis hic forte aliis, vt vertere morſus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis cruſti, patulis nec parcere quadris:
Heus! etiam menſas conſumimus? inquit Iulus.

109 *per herbam* Heinſ. legit cum Grammaticis et cum vetuſtiſſimo quoque, monente idem Pier. Vulgo, *per herbas;* quae vulgaris eſſet ratio. 110 *Iupiter ille*, Heinſ. ex Priſciano et Medic. a ſec. m. Mediceo Pierii aliisque ſuis (adde Goth. tert.) repoſuit, copioſe idem adſtruxit, et, qui viri praeſtantiſſimi mos erat, vbi in elegantiorem formulam inciderat, in omnes alios locos intulit, in quibus *Iupiter ipſe* legitur. Seruat tamen hoc Romanus quoque. 112 *C. iam forte epulis* Ven. *vertere morſu* pr. Rottend., quod pro *verti* dictum eſſe poſſit; ſed ortum eſt ex *morſū*, *morſum*, quod habent aliquot Pier. 113 *paenuria* ſcribunt duo Burmann. 115 *cruſtae* Bigot. Fuiſſe qui *fruſti* legerent, ex Cerda intelligitur. *Cruſtum* eſt exquiſitior et rarior forma pro vulgari, *cruſta*. Argutatur et hic Seruius. 116 *Heu* Parrhaſ. *conſumſimus* ali-

v. c. panis: 109. *adorea liba,* placentae, propric de farre, quae pro panibus erant priſcis hominibus, antequam fermento et meliore panis coquendi arte vterentur. Haec liba nunc menſarum vicem praeſtant, quibus *epulas,* cibos, *imponunt,* poma agreſtia. 110. *ſic Iupiter ille monebat,* animis, vt ita facerent, ſubiiciebat. Eadem liba mox *Cereale ſolum,* quatenus ſubſternuntur pomis; hoc *augent* Troiani *pomis,* impoſita pomorum ſtrue (vt *augentur,* cumulantur, *arae donis),* eadem paullo poſt *exigua Ceres, orbis fatalis cruſti, et patulae quadrae.* conf. Moretum v. 46. 47. Mox

113. *penuria edendi,* eſt penuria eius, quod edendum eſſet, comedi poſſet; *violare* eo refert Cerda, quod menſa inter res ſacras habebatur. Poteſt ferri; poteſt etiam huc aduocari locus ex Sext. Aurelio Vict. O. G. R. 10 *conſumtoque quod fuerat cibi cruſtam etiam de farreis menſis, quas ſacratas ſecum habebat, comediſſe;* ſecundum quae fuiſſe videntur, qui liba ſacra diis penatibus offerri ſolita in hac fabula memorauerint; conf. *ibid.* c. 11. In poetica tamen oratione omnino eſſe poteſt, frangere, comminuere.

116—129. Bene certo homini et maxime Iulo partes

Nec plura adludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuo, Salue fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Troiae saluete Penates.
Hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:

quot Pier. et tres Burmanniani, si recte capio, item Pompon. Sab., nec male. Sic in hac re apud Dionys. ἀλλ' ἡμῖν ἤδη γε καὶ ἡ τράπεζα καδεδήδοτα. 117 Heins. distinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* etc., quod bene expulit Burmann. 118 *primumq.* Menag. pr. *primaq.* sec. Rottend. et Doruill. *primusque* malit Trapp., quod prosaico esset propius. 119 *Corripuit* Ven.; non male, inquit Heinsius. Burmannus coni. *arripuit*; vti *accipi, arripi, omen* solet. Nihil tamen mutat, et *eripere* ad vulgarem superstitionem refert, tamquam prohibuerit Aeneas, ne Ascanius plura forte inominata subiiceret, et ideo *pressit*, forte manu sua os Ascanii. Liberalior et simplicior ratio videtur haec, quam in nota posui, *eripuit* ad solam celeritatem dicentis et interponentis verba spectat; exquisitius est quam *arripuit, rapuit.* cf. sup. lib. II, 619. Sic ἁρπάζειν, προαρπάζειν τὰ λεγόμενα. cf. Guell. Nec hic de omine sed de vaticinii exitu et euentu agitur. *pressit*, est vocem Ascanii repressit; nam excepto sermone alter interpellatur et reprimitur, quo minus loqui pergat. *et stupef.* est in aliis. *stipefactus* Pier. codd. etiam hic. *n. dixit* Parrhas. *n. possit* Goth. tert. 122 *hic p.* septem apud Burm. cum Goth. sec. *et* Goth. pr. *est* deest Ven. et Goth. tert. 123 *f. a. canebat* Parrhas.

dicentis dat; etsi inter cetera hoc quoque traditum accipere potuit. *alludens,* pro arridens, subridens, quod Burmann. illustrat, aut simpl. ludens, iocans, ad socios. *tulit finem,* significauit Troianis, finem adesse. Sed vaticinia dicuntur efficere ea, quae monent futura esse, multo magis tum, cum exitum habent. *Eripuit* simpliciter dicti, quod Aeneas subiicit, celeritatem declarat; *ac pressit,* vocem Ascanii repressit, eumque loquentem interpellauit. *stupefactus numine,* h. oraculo, vt iam alias vidimus. 121. *o fidi Troiae saluete Penates.* Haec perpetua Aeneae religio, vt Penates primo loco appellet. Promiserant tamen et illi, vnde *fidi* Penates, per somnum, Aeneam Italiam esse aditurum, lib. III, 147. 162. 167 *Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus.* etc., vnde nunc v. 122: *Haec domus, haec patria est* vestra, vnde olim Troiam estis aduecti. *Genitor mihi talia,*

Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Adcisis coget dapibus consumere mensas:
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu molirique aggere tecta.
Haec erat illa fames; haec nos suprema manebat,
Exitiis positura modum.
Quare agite, et primo laeti cum lumine solis,
Quae loca, quiue habeant homines, vbi moenia gentis,
Vestigemus, et a portu diuersa petamus.

125 Seruius interpretatur, quasi legerit: *ancisis*. *Ambesis* aliquot Pier. ex lib. III, 257, vt Heinf. monuit. *assumptis* Bigot. *accensis* Gud. a m. pr. *accessis* Goth. sec. 126 *superare, spirare*, aberratt. apud Heinf. *domus* multi. *desixus* Ed. Ven. 127 *tecto* Franc. 128 *Haec erit* Menag. alter cum Goth. sec. *haec vox* Vratisl. *monebat* sc. Anchises; Seru. et Ed. Ven. *manebant* Rom., quod arridere potest. Sic VI, 84 *sed terra grauiora manent.* 129 *Exiliis* in quod facile incidas, si memineris Aen. II, 780 *Longa tibi exilia et vastum maris aequor arandum*, coni. Burm.; et sic Goth., sollenni varietate. Enimuero *exitia* sunt calamitates, aerumnae, vt toties *damnum*, *noxa*, *clades*, et similia, et Graecorum, ἄτη, βλάβη, λύμη, λοιγὸς, οἶτος et alia. 130 *primum* duo Burm. cum Goth. sec. Erf. *limine* Moret. sec., perpetuo lapsu. vid. VI, 255. 131 *quaeue* Doruill. *habitant* duo Burm. ex inspt. *vbi m. grata* Goth. tert.

Tribui h. l. Anchisae vaticinium supra a Celaeno, Harpyiarum vna, acceptum (III, 255 seqq.) mox ab Heleno confirmatum (lib. III, 394) omnes Intpp. monent. Etsi poetam malim sibi constare, tamen varia ad interpretandum et excusandum afferri possunt: Anchisae omnino partes vaticiniorum interpretandorum dantur a poeta et ab aliis (cf. Excurs. XVII ad lib. II, p. 321. cf. Disquis. II, s. 6 sq.); igitur is Celaenus quoque verba disertius exposuit et saepe in ore habuit atque ad animum reuocauit. Alii ad ea referre volunt, quae Anchisen natum in locis inferis docent lib. VI, 891. 892. 893. Sequitur hoc Ouwens Noct. Hag. p. 626 seq. Probabile tamen est, poetam de Harpyiis fabulam supra secundis curis intexuisse, et morte praeuentum reliqua non potuisse mutare vel accommodare. 125. *accisis dapibus*, exquisite pro consumtis. *moliri aggere tecta*, ornate, vrbem aedificare, quod fit vallo ducto. 129. *exitiis*, aerumnis. v. V. L.

Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina; tum Noctem, Noctisque orientia Signa,
Idaeumque Iouem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Inuocat, et duplicis Coeloque Ereboque parentes.

133 *libare nouis* Goth. tert., praue et hoc. *Libare pateras* satis intelligitur esse dictum pro: *libare vinum;* ne quis *pateris* emendandum putet; etsi et hoc eleganter diceretur. *notate* Puget. 135 *Sic demum fatus* alter Hamb. *affatus* aliquot Burm. *t. lauro* tres eiusdem: quod arridere potest; nam lauro abundabat ille tractus. 138 *noctuque* coni. Voss., male; nam vulgare esset, *noctique* Rom. *horrentia f.* Parrhas.

133 sqq. Exspectabas hoc a religioso homine, Aenea, vt a religione initium faceret; inprimis cum sollenne hoc sit, vt preces et sacra faciant, cum omine accepto, tum escensu vel aditu in locum optatum facto. cf. inprimis Odyss. *v*, 353 seqq. Anchisen a filio consecratum Lactant. I Inst. 15, 12 ex h. l. probat. Factum id iam lib. V, 45 sqq. vidimus. 134 *reponite*, pro apponite, ponite, poetica ratione: vt Ge. IV, 378, et *pateras libare* magis poeticum quam, vinum. In precibus, quae v. 136 sequuntur, augustam religionem faciunt et venerationem mouent nomina deorum, ex antiquiore religione desumta, qua naturam, naturae partes, vires et elementa fere in precum, foederum vel iurium iurandorum formulis ponunt, vt tot Homeri, Apollonii, nam et is veteres religiones sectatur, Pindari (v. Pyth. IV, 343 seqq.), Aeschyli et ceterorum Tragicorum, etiam Herodoti loca docent. In v. 139 domestica numina subiicit, *ex ordine ἐφεξῆς*, deinceps, vt iam alibi vidimus. Congessit multa ad singulos versus Cerda satis otiose. In *Genio loci*, quem iam V, 95 vidimus, argutantur Seruius et Pompon. Sab., dum Apollinem contendunt habendum esse. v. 140. *duplices Coeloque Ereboque parentes*, vtrumque parentem, Venerem inter deos, Anchisen inter Manes.

Hic Pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
Intonuit; radiisque ardentem lucis et auro
Ipſe manu quatiens oſtendit ab aethere nubem.
Diditur hic ſubito Troiana per agmina rumor,
Aduenisſe diem, quo debita moenia condant.
Certatim inſtaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti ſtatuunt, et vina coronant.
  Poſtera quum prima luſtrabat lampade terras
Orta dies: vrbem, et finis, et litora gentis
Diuerſi explorant; haec fontis ſtagna Numici,

141 *caelo ter* Cuning. ex ed. princ. et 1476. 142 *que* abeſt Doruill. *et antro* Goth. ſec. Forte *aura* magis placere poſſit; nam proprie et docte *aura lucis* et *fulminis* dicitur; vt ſupra VI, 204 vidimus. Tamen nec male *nubes ardens radiis et auro lucis* pro vulgari, radiis aureis; nota figura. νεφέλη χρυσοειδής, ex qua intonuit. 144 *Deditur* ſcripti omnes Heinſ., niſi quod tres *dicitur*, et Sprot. *editur*. *Diditur* tamen Pieriani aliquot exhibebant, et agnoſcit Ge. Fabric., ſicque iam emendatum a Naugerio, et a Benedicto e Cod. Pal. *per agm. murmur* Ven. et pro var. lect. Gud. et pr. Hamburg. 145 *condent* aliquot Pier. et tres Heinſ. cum Erf. Licet et hoc tueri. 146 *ordine* Zulich. *agmine* pr. Hamb. et Bigot. Sed *omine magno* abſolute dictum, cum tam clarum et manifeſtum augurium ipſis datum eſſet, etc. 147 *Crateram* Moret. ſec. vid. ad I, 724. 148 *primo* aliquot Pier. Etiam Benedictus veterem lectionem eſſe ait, *cum primo*. 150 *Diuerſa* Menag. pr. a m. pr. ex v. 132. *hic f.* Parrhaſ. et Witt. Seruiana etiam h. l. corruptelis et Grammaticorum nugis ſcatent. Sed omnino pauca ſunt in iſta farragine, quae, nulla exploratione praeuia, tollere ac ſuſcipere ſe poſſe adoleſcentes ſibi perſuadeant velim. Habent Seruiana laudem ſuam, ſed non hanc, quam mihi ipſi aliquando perſuadere volebam, vt ad interiorem poetae interpretationem multa inde lucrarer. 150 *Numici* ſcripſi, nam eſt *Numicius*.

141—147. Augurium laetum, tonitru caelo ſereno: et quidem e nube ſulua. Euentum frequentiſſimum. v. c. Pindar. l. c. 350. Hoc v. 146 *omen magnum*. De v. 147 *vina coronant*, conf. ſup. I, 724.

148—151. *diuerſi*, ſecundum illa v. 132 *a portu diverſa petamus*. tum *explorant*, animo ſubiunge, et comperiunt. Hinc itaque ad Tiberim, illinc ad Numicium vsque procurrunt, habitari loca a Latinis reſciſcunt. Numici *fontis ſtagna* vide in Excurſ. III ad h. libr. Ceterum ab hoc inde loco obſeruandum, quomodo in ſumma rerum et hominum tenuitate legationem miſſam et

Hunc Thybrim fluuium, hic fortis habitare Latinos.
Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni
Centum oratores auguſta ad moenia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque expoſcere Teucris.
Haud mora; feſtinant iuſſi, rapidisque feruntur
Paſſibus. Ipſe humili deſignat moenia foſſa,
Moliturque locum; primasque in litore ſedes,

151 *hinc f.* pr. Rottend. 152 *ordine ab omni* Io. Schrader emendat, *agmine ab omni*, vt XI, 60. Sed v. Notam. 153 *anguſta* Ven. 154 *ramos* tres Heinſii, ipſe malebat *ramo*. 155 *viros* pr. Rottend. *ferre iubet* Gud. a m. ſec. 158 *que* abeſt Leid.

exceptam ornauerit et ad dignitatem miram extulerit, partim rerum deſcriptionibus et adiunctis, partim verbis amplioribus.

152 — 156. *delectos ordine ab omni,* ex omnibus ordinibus; non eſt vrgendum. *ramis velatos Palladis.* *ἱκετηρίας*, frondes oleagineas vittatas manibus praeferre putandi ſunt, vnde inf. v. 236. 237 *ne temne, quod vltro Praeferimus manibus vittas ac verba precantia.* Res ipſa ſatis nota: conf. inf. VIII, 116. 128. XI, 332, ſed de modo loquendi quaerat aliquis. Sic et inf. XI, 101 *velati ramis oleae* et apud Graecos v. c. Sophocl. Oed. 3 *ἱκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι.* Scilicet *στέφεσθαι*. *velari*, proprie de corollis et vittis (vid. ad V, 72), quae ambiunt, adeoque tegunt, frontem, tempora. Transtulit hoc poeta ad ramos vittis et infulis obuolutos, qui praeferebantur a ſupplicibus, et tenebantur manibus. Sed infulis et vittis dependentibus a ramo manus ipſae obtegebantur, vnde *manus velatae;* et dicta hinc *velamenta* ipſi rami vittati. Igitur *velati ramis,* habentes ramos vittatos manibus. *pacem,* foedus et amicitiam, vt et al.

157 — 159. *Caſtrum* hoc *Troiae* eſt: ſeu *Troia noua,* a parte dextra Tiberim praecingens, adſtantibus ſubductisque a tergo nauibus, a ſiniſtra campus ad mare pertingens: in quo inf. lib. IX Rutulos, qui caſtra oppugnant, conſiſtere videbimus. vid. in Excurſ. III ad h. lib. *molitur locum,* exquiſite poetico more, pro moliri tecta in loco, h. extruere, vt ſup. v. 127 et 290 dictum erat. *primas ſedes,* int. in

Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant:
Ante vrbem pueri, et primaeuo flore iuuentus,
Exercentur equis, domitantque in puluere currus;
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt:
Quum praeuectus equo longaeui regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat
Aduenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, et solio medius consedit auito.

160 *emensis* Gud. a m. pr. *et tecta* multi Pier. et Heins. *Latini* Medic. cum aliis plurimis, it. Edd. Mediol. Ald. et al. *Latinorum* non nisi Mentel. et Menag. cum recentibus tribus Burmanni exhibent, item bini e Goth. Sed auctoritatem grauiorem dant libri Pieriani, Seruius et Asper Grammaticus. *tecta doctorum* ed. Ven. ex lib. XII, 132, Burm. 161 *murosq.* Rom. pr. Mentel. et pro var. lect. Leid. cum Witt. Sed vulgatam defendit Arusianus Messius. Et est doctius, *subire tecto*, quam, *tectum*. Contra *succedere tectum* doctius quam *tecto*. *muroque propinquant* Gud. pro var. lect. 162 *et priuo* Oudart. *primoque in f.* Bigot. 163 *Exercetur* Gud. a m. pr. *in* deest pr. Mentel., et *que* Bigot. 166 *Tum* aliquot Pier. *praeuectus* ex Pier. et suis recepit Heinsius, vt sit, ante Troianos vrbem inuectus: vt *praeire*, *praecedere*. Cur enim poetae non licuit noua voce vti ad analogiam facta? Alii legunt: *prouectus*, quod frustra defendit Burm. 167 *in* deest tertio Mentel. et tert. Goth. *reportant* alter Hamb. *reportat* est simpliciter pro portat. argutatur Burmannus, dum emissum ante nuntium fuisse coniectat. 168 *inter* duo Burm. 169 *medio* alter Hamb.

prima littoris parte: v. in eod. Excurs. Mox *pinnas* pro muris et *aggerem* pro vallo, quod fossam ab interiore parte ambit, dixit.

162 — 165. Ad Laurentum vrbem missa legatio. Non modo Romanae militiae more, quod Seruius putat, sed Graeco quoque et omnino priscae vitae ritu, vt in loco Hesiodi (Scut. 285. 286), ante vrbem in campis exercet se cursu ac ludit armis iuuentus vrbana. Poeta autem eo more egregie vsus est, vt suauem narrationem faceret. *domitant currus* pro equis iugalibus, vt alibi hi pro illis; noto poetarum more. Mox *spicula*, int. iacula, et epitheton *lenta* ad materiem refer. *lacessunt*, exquisite pro contendunt, certant: quandoquidem *prouocant se* et *lacessunt*, qui pugnant.

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Vrbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum siluis et religione parentum.
Hic sceptra adcipere, et primos adtollere fascis
Regibus omen erat; hoc illis curia templum,
Hae sacris sedes epulis; hic ariete caeso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

171 *Vrbe f. media* lectum alicubi ante Pierium; et sic aliquot Heins. et Burm. cum Goth. tert. *mediae* Doruill. 173 *Hinc* Ald. pr. et Iunt. et pars codd. Heinf. et Burm. cum Goth. pr. *et p. tollere* Witt. 174 *templo* Bigot. 175 *Haec* Rom. cum binis Burm. et Ed. Mediol. *hic* Ed. Ven. *sacrae* tres Heins. et Medic. Pierii. *sacris aedes* Ven. et tert. Rottend. a m. pr.

170 — 176. Pici haec *regia* in arce Laurenti, diuersa vtique a Latini regia v. 59 sqq. descripta, et improprie dicta *regia*, h. e. aedificium magnificum; nam fuit templum, quod pro curia esset, e more priscorum hominum. Ex fragm. Vatic. a Bartolio pag. 134 forma huius templi expressa est, sed aliena admodum a poetae mente ac ratione. Imitatus est locum multo cum verborum tumore Seneca Thyest. v. 641 ad 664. *vrbe summa ἐν πόλει ἀκροτάτῃ*, vt Iliad. χ, 172, h. e. ἐν ἀκροπόλει. Circa domum illam lucus erat (v. 172) more veterum in templis, et in principum aedibus. Alterum hoc ex lib. II, 299. 300 de Anchisae domo meminimus. 173. 4. hic regnum auspicari solebant reges. *omen* egregie pro more, cui bonum omen inerat, vt maiorum fortuna sequeretur regem regnum auspicantem. Auspicia regni a sumtis regni insignibus declarat. *attollere fasces* pro eo, quod sequitur, vt praeferantur nouo regi: more Italiae; nec ab Romanis inuento. 175. 176. Potest aliquis paullo doctior siue ad Oenotrorum συσσίτια, de quibus Aristot. de Rep. VII, 10 videndus, siue ad ferias Latinas respici putare. Seruius ad Palatium Augusti allusum credi voluit, vt ex eius verbis colligo: „*ariete caeso. Hoc sacrificium in ianua Palatii fiebat festis diebus.*" Et Pompon. Sab. ad v. 170 „*Templum Apollinis ab Augusto in Palatio positum describit.*" Palatinam Augusti domum adumbratam etiam Blanchinius (*Palazzo de' Cesari*) et Holdsworth volebant. Sed sequi iuuat,

Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum
Antiqua e cedro, Italusque, paterque Sabinus
Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Ianique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant; aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando volnera passi.

178 *e* Heinf. e suis et Pier., alii *ex.* Aliis vtrumque abest, in aliis adhaesit *e* priori voce: *antiquae cedro*, et hinc Schol. Stat. *antiquae cedri.* v. apud Pier. et Heinf. 179 *curua* Voss. 180 *senes* Franc. *biformis* sec. Rottend. et a m. sec. Hugen. cum Goth. sec. 181 *vestibulum* Zulich. a m. pr. *adstabant* est pro vulgari, *stabant in v.* 182 Burmannus *Martiaque* ex Seruio cum Romano (Pierii) et editis omnibus legendum statuit. De edi-

quod simplicissimum est. Est hoc templum pro prytaneo, curia aut simili aede publica: in qua adeo sacrificia publica cum epulis sacrorum habentur. *ariete caeso*, proprio aliquo sacrorum inter Latinos more, epulae sacrae instituuntur; Tum si publicum sit sacrificium, confluunt primores gentis, iique epulis excepti sedent, *mensis perpetuis*, h. longa et multum procurrente mensa; vt *perpetuum tergum* et alia.

177 — 182. Etiam haec signa in vestibulo collocata sunt, vt in curia vel templo mos erat in aditu et porticu signa inter columnas ponere. Imitatione expressit locum in Elissae sacrario Silius I, 86 sq. Italus autem et Sabinus h. l. inter Latini maiores memorantur post illa, quae v. 45. 49 edixerat poeta, tamquam agnatione iuncti. cf. Exc. IV ad h. lib. et Cluuer. Ital. ant. p. 725. Antiquitatis genium exhibet etiam in materia, *cedro*, nam vetustiora ligna lignea erant vel fictilia. *Vitisator — falcem:* etsi Saturnus fere cum falce exprimitur, et sunt qui iungant: *curuam seruans sub imagine falcem Saturnusque*, ex sermonis tamen rationibus haud dubie ad Sabinum spectant haec, quem nobis poeta ex prisca aliqua eruditione declarat, vinearum colendarum auctorem fuisse; sub signo, forte ad hermae morem in stipitem desinente, *falx*, puta ad amputandas frondes (v. Ouid. Met. XIV, 628. 631 et 649) adiecta; qua specie Siluani hermae occurrunt ap. Boissardum et alios. Vocem *vitisator* ex Accio petiit, in cuius fragmentis ap. Macrob. VI, 5 occurrit: *O Dionyse, pater optime, vitisator, Semela genitus Euie*, vt bene Vossius legit. *aliique ab origine reges*, h. e. prisci. Mo-

Multaque praeterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus, curuaeque ſecures,
Et criſtae capitum, et portarum ingentia clauſtra,
Spiculaque, clipeique, ereptaque roſtra carinis.
Ipſe Quirinali lituo, paruaque ſedebat
Succinctus trabea, laeuaque ancile gerebat

tis verum hoc non eſt: nam in his *qui* inde ab Aldd. conſtanter legitur; etſi Benedictus in Iunt. emendare iuſſerat *que*. Malim equidem *qui* et *que* abeſſe. Sed vereor, ne totus verſus aliunde in margine adhaeſerit. An alius poeta dixerit *Martia vulnera*, vt *arma Martia*, *ſigna Martia*; ἀρήϊα τεύχεα, ignoro. *Reges* ſunt omnino regio ſanguine nati et veteres heroes, ἄνακτες. Sic ipſe Aeneas toties *rex*, vt inf. 220. 183 *ſacrisque* Oudart. 185 *caſtra* Oudart. pro *clauſtra*. 186 *arreptaque* Ven. 187 *paruaq.* vel *ſaluaque* Zulich. Ceterum transpoſiti eſſe verſus hi quinque 187—191 *Ipſe Q.* et ante vſ. 183 retrahendi videri poſſunt: vt regibus ſubiungatur vnus aliquis inſignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluiſſe alterum. 188 *anchiſe* et *anchille* in Goth. ex *anchile*, vt alii ſcribunt v. c. fragm. Vatic, *ferebat* Ven.

lectum eſt, quod cum Seruio ad Aboriginum nomen alludi volunt.

183—186. Haec veterem donariorum et ἀναθημάτων in templis ritum referre, facile intelligitur. Similia loca congeſſit Cerda. Sed praeſtat Statii imitationem cognoſcere lib. VII Theb. 55—59. Reſpicitur autem inprimis *anteſixorum* habendorum mos apud Romanos, cum in faſtigiis non modo templorum, ſed et priuatarum aedium, affixa eſſent fictilia ſigna quadrigarum, ſpoliorum, armorum. Sic Liu. XXXIV, 4 et al. Plin. XXXV, 46. conf. Ryck. de Capitol. 15. Hoc loco etiam *urbium captarum portae* expugnatae inter anteſixa memorantur. In eo, quod *roſtra* v. 186 ſubiicit, hiſtoriarum fides non eſt depoſcenda; nam nauales pugnas vix fecerunt Latini. Poſſint naues λῃστρικαὶ in littore oppreſſae intelligi; ſed in poeta haec ἀκρίβεια non deſideratur; licet ei ſequi probabilia.

187—191. Inter ſigna veterum heroum Pici inprimis ſtatua conſpicua. Erat is e Latini maioribus; ac forte eius ſignum non infrequens illa aetate occurrerat Virgilio (conf. Excurſ. V ad h. lib.). Forte etiam regiam condidiſſe dictus erat: ſup. 171 *Laurentis regia Pici*. Statua erat ſedentis habitu, quam facile erit ex h. l. exprimere et delineare. Priſca aliqua grauitas imagini ineſt; *trabeatus*

Picus, equum domitor: quem capta cupidine coniunx
Aurea percussum virga, versumque venenis,
Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo diuom patriaque Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocauit;
Atque haec ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et vrbem,
Et genus, auditique aduertitis aequore cursum,

189 *equis d.* sec. Rottend. 190 *Aurea* sc. *virga*, nota synaeresi; male Seruius iungi vult *aurea coniux.* 191 *fixit auem* Hugen. *Circae* tres Heins. 192 *diuum templo* Medic. Pier. *temploque deum* alii Pieriani. 194 *Atque hic* Dorvill. *Ingressus* Ven. 196 *cursum* reuocauit Heins. ex libris et edd.,

est Picus, qui veterum regum erat habitus (conf. Plin. IX, 39 s. 63), quo Romulum quoque conspicuum narrant (*trabeatum Quirinum* vocat Ouidius Met. XIV, 828 et al.), cum *lituo* (vt adeo augurali scientia clarum fuisse necesse sit) et prisco armorum genere *ancili*. *succinctus trabea et lituo*, nota forma, qua verbum binis adaptatur, cum de altero tantum proprie dicatur; *lituo instructus* erat vel *insignis*, *conspicuus*: cf. Burm. v. Gellii V, 8 et inde repetitas a Macrob. VI, 8 argutias de h. l. Occurri tamen potest alia ratione: *ipse Quirinali lituo*, absolute dictum, *habens*, tenens lituum, *parvaque — laevaque* h. e. et sedebat, et gerebat, duplici copula pro vna apposita. *Quirinalem lituum* ornate dixit, quo Romulus aliquando vsus est, inprimis in vrbe condenda; augurandi scientia ille excellebat. Bene Cerda laudat Plutarch. in Romulo p. 31 F. cf. Seru. *Picus equum domitor:* Homericum ἱππόδαμος. Eius mutationem in *picum* exponit Ouid. Met. XIV, 320 sqq. conf. in Excursu V ad h. lib. *coniux* h. l. amans, vt et alibi vidimus Ecl. VIII, 18.

192 sqq. Excepti h. l. legati in *templo*, inde a v. 170 descripto, ex more. v. Cerda; et sic supra lib. I, 505 sqq. Dido publica negotia exsequebatur in templo.

195—211. Simplicitate et proprietate commendabilis oratio, vt altera Ilionei fide et probabilitate cum grauitate. *auditique aduertitis aequore cursum* ele-

Quid petitis? quae cauſſa rates, aut cuius egentes
Litus ad Auſonium tot per vada caerula vexit?
Siue errore viae, ſeu tempeſtatibus acti,
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto)
Fluminis intraſtis ripas, portuque ſedetis;
Ne fugite hoſpitium, neue ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte ſua veterisque dei ſe more tenentem.
Atque equidem memini (fama eſt obſcurior annis)
Auruncos ita ferre ſenes, his ortus vt agris

vulgo alii *curſus.* 198 *Litusque A.* Doruill. *Litus et A.* Franc. *per tot* Ven. *per v. feruida* Moret. tert. ex v. 24 huius libri. *texit* Medic. a m. pr. 200 *Qualia ſaepe* aliquot Pier. 201 *portusque* Franc. 202 *Nec ſ.* Medic. 203 *aut v.* Doruill. *et legibus* Comment. Cruqu. ad Horat. ap. Burm. 204 *veterisque aeui* a Seruio lectum eſſe ſuſpicabatur Markland. ad Stat. pag. 185. *ferentem* codd. apud Pier. Putes forte eſſe *ferentem*: Sed *ferre ſe* eſt incedere. Wakefield Silu. III, p. 11 em. *gerentem.* Videat vir doctus, annon hoc pedeſtre et tenue ſit, *gerere ſe more dei.* Sed v. Notam. 105 *eadem* alter Hamb. *idem* Menag. pr. Porro Heinſ. coni. *fama etſi;* quo carere poſſumus. conf. Burmann. 206 *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diuerſum populum prodere

ganter pro noti eſtis. Sequentia v. 196 ſqq. iis ſimilia, quae ap. Homerum occurrunt Odyſſ. γ, 71 ſqq. ι, 252 ſqq., ſed ληστρικῆς mentionem bene omiſit Maro pro ſuo aeuo. 200. *qualia multa* ſic apud Homer. et alios οἷάτε πολλά. Loca ſunt ap. Guellium. v. 201. ornate, pro, huc perueniſtis. *portum* ſimpl. de appulſus loco et ſtatione accipe. 202. 203. Dicta ſunt ſecundum hos verſſ. illa Ouidii Met. I, 89 de aurea aetate: *Aurea prima ſata eſt aetas; quae vindice nullo Sponte ſua, ſine lege, fidem rectumque colebat. Poena metusque aberant.* Itaque Latini iuſti nec neceſſitate vlla nec legibus, ſed *tenent ſe,* continent ſe, moderate et iuſte viuunt, ſponte ſua et more h. inſtitutis ac moribus a Saturno ſancitis. Ita *ſe tenent,* qui ſe coercent, intra fines, praeſcriptum, legem, morem ſubſiſtunt. — 205. longo tempore obſcurata eſt fama, vt a paucis ſenibus adhuc teneatur eius rei memoria: qui antiquiorum aetatum mos et ratio erat, vetuſtam memoriam ad poſteritatem propagandi, antequam annales condebantur. *Au-*

Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad vrbis,
Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab ſede profectum
Aurea nunc ſolio ſtellantis regia coeli
Adcipit, et numerum diuorum altaribus addit.

putabat. Perperam. *Auſonios* Vratisl. a m. pr. *Auricomos* codd. ap. Pier. ex librarii ſtupore, vt et *Autruncos* in Rom. *Auroncos* in al. *et urgis* Goth. alter. *in agris* Erf. 207 *penetrarit* Heinſ. recepit ex pr. Moret. et ex Pierii Rom. aliisque: alii, etiam fragm. Vatic., *penetrauit;* hoc malim retineri: eſt enim grauitatis epicae. v. ad I, 706. 208 *Samom* Medic. *Samon* alii. 209 *Hunc illum* pr. Hamb. *Corithi*, *Choriti*, *Chariti*, *Coriti* etiam hic aberrant librarii, vt ſup. III, 170. *Coriti Cyrena* Excerpt. Burmann. 211 *numero diuorum altaribus addit:* Heinſ. ediderat; ſolius Gudiani auctoritate. Impedita lectio, etſi ſic expedias: *regia caeli addit eum numero diuorum, altaribus* h. e. per altaria, aris in eius honorem exſtructis; vel in altaribus, templis. At durum hoc: *caelum addere aliquem numero deorum per altaria.* Vulgata ante Heinſium lectio erat: *numerum diuorum altaribus auget:* nec modo in ed. Ven. et Mediol., ſed in omnibus, quantum video, etiam antiquioribus, inque his Aldd. Eamque, quod mireris, tuentur codd. permulti, et ipſe Medic. cum fragm. Vatic. At *numerum diuorum altaribus addit* Rom. cum aliis Pier. et ex Heinſianis forte plures exhibebant; ſicque Erf. In altera hac, quae

runcos dixit, tamquam communis cum Aboriginibus ſtirpis homines: v. in Exc. IV, ad h. lib.; affert tamen vel ſic antiquitatis notionem animis nomen. De Dardani ex Tyrrhenia originibus, v. ſup. III, 167 ſqq. et Exc. VI ad lib. III, vnde loci huius ſententia expeditu facilis eſt. E pluribus de Dardano mythis poeta arripuit hunc, quo is dicebatur ex Tyrrhenis profectus, Samothraciam et Troadem adiiſſe. Seruius, vel qui eum excerpſit, miſere omnia miſcet. *his agris,* paullo latius dictum; nam Dardanus ex Corytho ſeu Cortona Etruriae oriundus ferebatur. *vrbes Phrygiae* memorauit, h. e. loca ad incolendum idonea et a Teucro paſſim inhabitata, ſub Idam; nam proprie dictae vrbes tum in regione ea nullae erant. 210. 211. pro deo nunc colitur. *ſtellantis* ex ἀστερόεις οὐρανός, quod Homericum eſt. *accipit* pro accepit; adeoque eſt pro habet, poetico more, et *addit* regia caeli, quae eum accepit, h. e. haec receptio in caelum, *eum numerum,* vt accedat nouus deus, *altaribus deorum* pro vulgari: auget deorum numerum, dum ille diuinis ho-

Dixerat. Et dicta Ilioneus ſic voce ſecutus.
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra ſubegit hiems veſtris ſuccedere terris,
Nec ſidus regione viae litusue feſellit:
Conſilio hanc omnes animisque volentibus vrbem
Adferimur, pulſi regnis, quae maxuma quondam
Extremo veniens Sol adſpiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis; Ioue Dardana pubes
Gaudet auo; Rex ipſe Iouis de gente ſuprema
Troius Aeneas tua nos ad limina miſit.
Quanta per Idaeos ſaeuis effuſa Mycenis
Tempeſtas ierit campos; quibus actus vterque

codicum auctoritate firmatur, lectione nihil eſt, quod deſideres; itaque repoſui; ſiue vt ſit: addit altaribus diuorum eum, numerum, h. numeri incrementum; ſiue ſimpliciter, *et altaribus diuorum addit numerum*, auget numerum altarium: vnde veniſſe videtur altera lectio *auget*. In Ciri 201 venit — *Cognatos augens reges numerumque ſuorum Ciris* — 212 *dictum* Medic. a m. pr. *dicto* Gud. a m. pr. *locutus* ſec. Moret. 214 *ſuccumbere* ſec. Moret. *tectis* ante Heinſ. vulgg. edd. et codd. pars. 221 *nunc ad l.* pr. Moret. *ad lumina* Zulich. *mittit* pr. Hamburg. cum fragm. Vatic.

noribus afficitur. annumeratur h. l. diis; Ita accedit aliquis *numerus*, dum ad numerum priorem accedit, annumeratur. De ceteris v. V. L. quae cauſſa eſt, vt nouum ſacrum, adeoque nouum templum, noua ara, exſtruatur.

212—227. Ilioneus etiam lib. I, 521 ad Didonem verba facit. 215. *ſidus* pro tempeſtate, *littus feſellit*, ignoratio littorum ac terrarum, *regione viae*, pro ſimplici, via et nauigatione inſtituenda ac regenda. Variauit verba verſus 199 *Siue errore viae ſeu tempeſtatibus acti*. Illud *regio viae* iam ante Virgilium frequentauit Lucretius lib. II, 249 *Sed nihil omnino* recta regione viai *Declinare, quis eſt, qui poſſit cernere ſeſe?* item lib. I, 1040. Et ſup. Aen. II, 737 *et nota excedo regione viarum*. cf. Cerda. *adferimur* pro exiliore, accedimus. In ſeqq. 216 ſqq. multum dignitatis ineſt et magnifica oratio, inprimis v. 222 ſeqq., Troiano bello per tempeſtatem adumbrato; vnde v. 228 *diluuium* pro excidio et vaſtitate. Iouis f. Dardanus; v. eundem Excurſ. VI lib. III. *de gente ſuprema*. Ennianum laudatur ex Annal. V *nomine Pyrrhus, vti me-*

Europae atque Aſiae fatis concurrerit orbis:
Audiit, et ſi quem tellus extrema refuſo
Submouet Oceano, et ſi quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluuio ex illo tot vaſta per aequora vecti
Djs ſedem exiguam patriis litusque rogamus
Innocuum, et cunctis vndamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec veſtra feretur
Fama leuis, tantiue aboleſcet gratia facti;

224 *concurritur* Parrhaſ. *concurreret* Rom. 225 *ſi quam* Rom. 226 Hiatum conſtitue poſt *Oceano;* non in *quem.* *exemta* Menag. pr. *extrema* Ven. 228 Diſtinguere alios poſt *Diluuio ex illo*, vt cum antecedd. iungatur, narrat Seruius. 230 *auramque vndamque* Sprot. 231 *noſtra* Oudart. *fatetur* Ven. 232 *tantique* pars ſcriptt. et edd. *aboleſcit* duo Mentel. et a pr. m. Reg. *oboleſcet* Goth. ſec. *doleſcet* Goth. tert. *aboleuit* Hugen., Heinſius malebat, *abolebit.* At poeta docte poſuit antiquum verbum, quod et in Lucretio occurrit V, 732.

morant, de ſtirpe ſupremo, de prima origine et ſtirpis exortu a Ioue. *quibus fatis* pro ſucceſſu rerum et euentu fatali; et *acti* h. l. eſt, vexati, calamitatibus afflicti. 225. 226. 227. ornate, pro omnibus gentibus. *ſi quem* (quemcunque) *ſummouet — dirimit,* ſimpl. de habitatione in loco longinquo et remoto; et, poetico more, ſignate extremas terrarum oras ad Oceanum et vltra Libyae deſerta nominat. *refuſum Oceanum,* qui de aeſtu et receſſu maris proprie dicitur, accipies ſimpliciter diffuſum late et extentum. Sunt enim *tellus extrema refuſo Oceano,* fines terrarum, quos ambit Oceanus, qui etiam Homero ἀψόῤῥοος Ὠκεανὸς Iliad. σ. 399 et al., quatenus amnis inſtar terrarum orbem includit. Recte haec accepta videbis a Cerda. *plaga ſolis iniqui,* zona torrida, nimis magno, infeſto ſolis aeſtu, *extenta,* patens, propter camporum arenas, *in medio quatuor plagarum.*

228. 229. 230 ſqq. Magna ſuauitas in extenuatione eius, quod petunt, *Dis ſedem exiguam — patentem (pia et verecunda petitio,* bene ait Seruius) tum in ſui commendatione, modeſta ac graui. *Dis patriis;* a religione Penatium praeclare facit initium ad mouendos animos. *feretur* pro tenui voc. *erit.*

Nec Troiam Aufonios gremio excepiffe pigebit.
Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,
Siue fide, feu quis bello eft expertus et armis;
Multi nos populi, multae (ne temne, quod vltro
Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere fibi et voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum veftras exquirere terras
Imperiis egere fuis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iuffisque ingentibus vrguet Apollo

233 *Aufonio* Franc., vitiofe. *accepiffe* pr. Hamb. Doruill. et Leid. *pigebat* alter Mentel. a m. pr. librarii laplu; fed Heinfius commodiorem lectionem in eo inueniebat, vt ad Dardani in Phrygiam adventum referretur. Argute magis quam vere. 235 *fiue quis b. expertus et armis* Medic. Pierii. *fidem* duo Burmann., et vnus, *in armis*. 236 *et multae* Parrhaf. 237 *Proferimus* aliquot Pier. et duo Heinf., fed *praeferre* eft proprium in hac re. conf. Burm., *et verba*, multi; tandem *ac verba precantia* haud dubie vera lectio reftituta poft Benedictum in lunt. 1510, qui bonos ac vetuftos codd. hoc habere ait, tum Pier. ab Heinfio e Mediceo aliisque; Burmannus etiam Ed. Ald. et Mediol. memorat; fed omnes Aldd. confentiunt in vulgata: *et verba precantum*. Hoc etiam Rom. exhibet, *precantis* Bigot. *vittasque precantia verba* in litura fragm. Vatic. cum aliis Pier. et Heinf. *vittasque precantia regnò* Ven. *manibus ac verba p. victas* Ed. Ven. 239 *Et nos* Doruill. 240 *Imperiis cogere* aliquot Pier., forte pro *coegere*. 241 Sale-

Troiam, magna cum vi, pro Troianis; vt toties *Troiam, Ilium, in Italiam inferri* vidimus. In v. 235 nimis argute Ge. Fabricius Ciceronis locum VII ad Diu. 5 expreffum volebat: *Totum hominem tibi trado, de manu vt aiunt in manum tuam iftam* (ad Caefarem fcripta epiftola) *et victoria et fide praeftantem*. Habet faltem fimilitudinem aliquam. Sed *fides*, dextra data, ad foedera fpectat, in quibus fervandis et exfequendis conftantia et ftrenuo fortique animo ac manu opus eft. 237. Laudant omnes notum illud ex Iliad. α, 14 Στέμματ' ἔχων ἐν χερσί. De re cf. fup. v. 154. 240. *imperia deorum* funt monita, vt iam alibi vidimus, et mox *iuffa*. *Huc repetit* ad Dardanum referunt Intpp. poft Turnebum: in hanc nos terram, vnde orti fumus, repetit, reuocat Dardanus et quafi vindicat; neque aliter Donatus. Atqui hoc durum eft, fi quid video, et ignauum; multo deterior Seruii ratio, vt Dardanus nunc Aeneas fit. Saltem Apollo is effe debet, qui *repetit* Troia-

Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada ſacra Numici.
Dat tibi praeterea Fortunae parua prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchiſes auro libabat ad aras;

broſa oratio meo quidem iudicio: *Hinc Dardanus ortus Huc repetit, iuſſisque i. — Numici;* ad quam tamen neminem offendiſſe video, ne ad interpretationem quidem: de qua Notam vide. *Huc* iam in Venetis Ald. aliisque vetuſtioribus expreſſum video; et ſic Medic. fragm. Vatic., nec aliunde varietas notata, niſi quod Rom. *Hunc repetet, iuſſisque — Tyrrhenum et Tybrin et ſ. v. ſ. N.* Menagii autem pr. *Hunc repeti iuſſis ing.* (Abeſt *que* etiam in ſec. Moret. et ſec. Rottend.) *Hinc r.* Ven. Ita bis dictum eſſet: *hinc Dardanus ortus, Hinc repetit:* vt *ortus* ſit a nomine, pro, *ortum, hinc, hinc* inquam, *ortum, τὸ γένος*, repetit, ducit. *Hic* Seru. Dan. ad IV, 259. Sed in his vocibus *hinc, hunc, hic, nunc, huc*, ſemper magna eſſe ſolet varietas ex ſcribendi compendio; vt forte coniicias fuiſſe: *Nunc repetit, iuſſisque ingentibus vrguet Apollo, Tyrrhenum Thybrim et fontis vada ſacra Numici.* Vt ſit: Nunc Apollo repetit, h. e. repetere iubet, Thybrim. Haec ſaltem Latine dicta eſſent. Vt tamen ex animo dicam, omnes tres verſus inde a verbis: *Hinc Dardanus ortus Huc v. Tyrrhenumque* alieni eſſe videntur, aut ex margine ſerius attexti, ad explendum hemiſtichium *Impertis egere ſuis;* aut ex variis poetae tentaminibus, quae chartis ille illeuerat, a Tucca confecti. 242 *Timici* et *Thymici* codd. apud Burm. 243 *Dat* ſc. Aeneas, et ſic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221 retrahitur: *Troius Aeneas tua nos ad limina miſit — Dat tibi p.* Quod tamen ſatis durum eſſe quis non videt; inprimis cum orationis curſus ad Apollinem hoc referat, v. 241, ſenſu tamen repugnante. Videtur poeta, quae media ſunt, ſecundis curis elaboraſſe, neque iis cetera ſatis accommodaſſe. 245 *Huc* tert. Rottend. *ad auras* Menag. pr. et ſec. Goth.

nos *huc*, in hanc terram retrahit, reuocat, Italiam repetere iubet, et vrget ad Tiberim, h. retrahit, adire iubet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus; Huc repetit iuſſisque i. vrguet A.* Sed et hoc durum: *Apollo repetit huc — et vrget ad Thybrim.* Laborat locus: vid. Var. Lect. *Numicium* a fonte iterum (v. ad 150) deſignat, vt poeta, et quoniam Lauinium vrbs ad eum locum condenda eſt. Ponit porro, vt poeta, fluvium ad deſignandam terram. Nota ratio; ſed in Numicii, tamquam ſacri fluminis, notione religio aliqua ineſt. Obſeruata res in Excurſu III ad h. lib.

243—249. *Dat* quis? Aeneas? v. Var. Lect. Dona commendat iterum a perſonis, quod alibi vidimus poetam decere. conf. I, 647 ſqq. 245. craterem vel pateram

Hoc Priami geſtamen erat, quum iura vocatis
More daret populis; ſceptrumque, ſacerque tiaras,
Iliadumque labor veſtes.
Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, ſoloque inmobilis haeret,
Intentos voluens oculos. Nec purpura regem
Picta mouet, nec ſceptra mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur;
Et veteris Fauni voluit ſub pectore ſortem.
Hunc illum fatis externa ab ſede profectum

247 Paullo calidior quis coniectare poſſit: *Hoc Priami geſtamen erat — ſceptrum; Aſſaracique tiaras; Iliadumque labor veſtes.* cf. Notam. 248 *veſtis* aliquot Burmann. 250 *obtuitu* Franc. et Ven. 253 *in* deeſt Zulich. *in connubia* Ven. Eſſe *connubjo* triſyllabum e ſuperioribus meminimus. 254 *voluens* a pr. m. fragm. Vatic. et aliquot Pier., vt ad *ait* continuetur oratio. *voluit Fauni* pr. Moret. 255 *Hinc i.* Parrhaſ. et fragm. Vatic.

deſignat. Virtutem habet oratio, quod tamquam dramatice res repraeſentatur, non facta narratur. *Hoc Priami geſtamen erat:* cum his verbis ſceptrum tradere putandus eſt, quod proprie inter geſtamina eſt; nam Seruium diadema interpretantem quis audiat? mox tamen adiunxit alia, quae proprie geſtari non dicuntur, ſed ornant tamen, *tiaram* et *veſtes* pictas. Summam ſubtilitatem in his ſequi poeta noluit. 247. *iura daret* vid. ſup. I, 507. Ius dicere praecipuum munus veterum regum fuiſſe notum eſt; itaque ab hoc munere eorum dignitas declarari ſolet. Sedent autem ius dicturi cum ſceptro. Ad hoc illuſtrandum Guellius laudavit Apollon. (IV, 1177) et Pindarum (Pyth. IV, 270 ſqq.), ſed res ex Homero ſatis obvia. *tiaras* improprie, nempe Phrygum pileus, quem aliis locis *mitram* dixit; vid. ſup. IV, 216, ibi v. cf. inf. IX, 616. *ſacer* tantum ad venerationem Priami valere videtur, vt auguſtum ſignificet ornatum. *Veſtes* autem ſunt *Phrygiae* vulgo dictae, a Troianis mulieribus acu pictae, ἔργα γυναικῶν. Mox eadem *purpura picta.*

249—258. In primo verſu Iliad. γ, 217, de Vlyſſe verba faciente, expreſſum eſſe volunt; nimis docte. Communis is eſt oris habitus eorum, qui ſtant vel ſedent cogitabundi. Ita inf. v 291. cf. ſup. I, 226. 228. *Fauni ſortem* ſup. v. 95 ſqq. *pari-*

Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auſpiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, et totum quae viribus occupet orbem.
Tandem laetus ait: Di noſtra incepta ſecundent,
Auguriumque ſuum! Dabitur, Troiane, quod optas.
Munera nec ſperno. Non vobis, rege Latino,
Diuitis vber agri Troiaeue opulentia deerit.
Ipſe modo Aeneas, noſtri ſi tanta cupido eſt,
Si iungi hoſpitio properat, ſociusque vocari,
Adueniat; voltus neue exhorreſcat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Eſt mihi nata, viro gentis quam iungere noſtrae,
Non patrio ex adyto ſortes, non plurima coelo

ab ſ. Heinſ. cum potioribus. Alii *a ſede.* *prouectum* aliquot Pier. 256 *generos* e Seruio memorat Burmann. *que* abeſt aliquot Heinſ. 257 *Ominibus* Oudart. a m. ſec., ſed v. IV, 102. *huic p.* Heinſ. e Medic. et aliis; vulgo *hinc p.* Goth. tert. *hunc.* 258 *et* omittunt multi apud Heinſ. et Burm., et ſaue abeſſe malim. *qui v.* fragm. Vatic. a pr. m. 259 *victus ait* Menag. *di veſtra* duo Burm. 260 *Auſpiciumque* Menag. pr. 261 *nec vobis* Parrhaſ. 262 *Troiaeque* tres Burm. 263 *eſt* deeſt alteri Voſſ. 264 *adiungi h. properet* Oudart. *ſociusque* cum Brunckio reuocaui: in recentiores, puto inde a Dan. Heinſio, venit *ſociusue.* In codd. vtrumque habetur. *ſociisq. ſociisue* duo aberrant ap. Burm. 265 *abhorreſcat* Witt. 266 *Par* Ven. 268 *noſtrae q. i. gentis* Menag. pr. *qua* Rom. 269 *patriae* tres Burm. *nec* Goth. ſec.

bus auſpiciis, communicato regno. vid. inf. XII, 190. 191. Sic IV, 102 *Communem hunc ergo populum paribusque regamus Auſpiciis.* 258. *quae viribus* h. fortitudine et virtute bellica; vt ſit *βίηφιν* Homericum; niſi pro imperio dictum accipias.

259 — 267. *augurium ſuum* h. ſortem, Fauni oraculum. *Munera nec ſperno,* lubens accipio, vt ſaepe. v. Cerda et Burm. *vber agri,* vbertas: v. ſup. ad I, 531. conf. II Ge. 234. 185 et al. 266. *pacis,* foederis, et *tyranni,* regis, vtrumque docte dixit, vt poeta.

268 — 273. Heroicae vitae mores ita ferre, vt virorum fortium nuptias orent aut filiae aut patres, iam Seruius notauit. Exemplum illuſtre Alcinoi Odyſſ. η, 311 ſeqq. *plurima caelo monſtra,*

Monſtra ſinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio reſtare canunt, qui ſanguine noſtrum
Nomen in aſtra ferant. Hunc illum poſcere fata
Et reor, et, ſi quid veri mens augurat, opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in praeſepibus altis:
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes pictisque tapetis.

270 *ſinant* Leid. a m. pr. *e. nam affore* Ven. *e. nam fore* Parrhaſ. *g. e. affore regnis Hic Latio* Menag. pr. 272 *ferent* duo Burm. *expoſcere* Oudart. 273 *verum* Sprot. 274 *eligat* alter Hamb. 275 *tricentum, trecentum*, in Gothanis, vt ſolent infimi aeui librarii ſcribere. 276 *Omnes ext.* Catroeus edidit. v. Burmann. 277 *inſtructos* Ven. et plerique Pier., ſollenni permutatione.

oſtenta diuinitus miſſa: ſunt quae ſup. 58 ſq. 71 ſq. expoſita ſunt. 271. *Hoc Latio reſtare*, Latinos manere hanc fortunam, vt gener filiae meae aduenta ſit. 273. *Et reor, et opto, ſi quid veri mens augurat.* In hoc contextu *opto* nihil aliud eſſe poteſt, quam, eligo, amplector, generum probo, quia eum fato deſtinatum generum eſſe auguror. Recte Pompon. Sab. „Hoc, inquit, volebat, quia haec erat ſors."

275—285. Quod Homerico heroum more, (v. c. Iliad. Υ, 221 ſeq. de Erichthonio, Dardani filio) rex Latinus CCC equos eximios aluiſſe narratur, a vetere Latii habitu forte nimium quantum abhorret. Verum reliqua omnia aucta in maius et amplificata ſunt, vt narratio grauitatem et carmen dignitatem haberet. Hoc poetae conſilium vbi ſemel intellexeris, importunum eſt talia quaerere. Ita infinita alia quaeri poterant, v. c. lib. V, 545 ſq., vnde Troianis in Sicilia equi ſuppeterent ad ludum Troiae habendum et inter errores longos quo magiſtro artem equeſtrem diſcere potuerit Aſcanius cum ceteris pueris. *ordine*, deinceps, omnibus et ſingulis; nihil amplius. conf. v. 139. Erant legati centum: ſup. 153. *oſtro pictisque tapetis*, h. veſtibus ſtragulis purpureis auro intextis vel acu *pictis*: vnde mox, *tecti auro*. Petiit autem ex Homero, apud quem οἱ τάπητες πορφύρεοι occurrunt, etiam inter munera: Iliad.

Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneae currum geminosque iugalis,
Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Subposita de matre nothos furata creauit.
Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Saeua Iouis coniunx, aurasque inuecta tenebat:

279 *Strati a.* Ven. et Parrhas. 280 *Aeneae absenti* Goth. sec. 281 *flagrantis* fragm. Vatic. 282 *Circae* idem fragm. et duo Burm. etiam hic, vt alibi. v. sup. 191. Comment. Cruqu. ad Horat. I Sat. 6, 77 sic laudat: *quos illi d. C. S. de matre satos furata creauit.* 284 *Aeneades* Rom. *laeti d. d.* Doruill. *dictis donisque* Seru. 286 *ab agris* Goth. pr. 287 *que* abest Menag. pr. *inuicta* Mentel. pr. *curasque inuenta* Franc. 288 *longo* Heins. ex Mediceo recepit; accedit Hugen. Ex Romano nihil notatum est. At ceteri omnes cum fragm. Vatic. et edd. *longe.* Vereor, ne alterum sit ex eo deliciarum genere, quod librariorum incuriae debemus.

Ω, 230. *Monilia* non tam ex vnionibus ac gemmis, quam omnino torques aurei vel phalerae intelligendae. Neque orientis fastum in hoc adoptasse putandus est poeta; verius ex antiquae Italiae vel Etruriae luxu rem petiit. Nam monilium et torquium omnino inter Etruscos frequentissimum vsum fuisse docent Etrusca monumenta. Mox *aurum sub dentibus* quis non videt esse frena? 280 sqq. Aeneae mittit equos, quorum genus adumbratum est ex Iliad. ε, 265 sqq., vbi equis a Ioue Troi donatis Anchises submiserat equas; nunc Circe, ingeniosa Solis filia, cui in fabulis Italicis proprius aliquis locus est (v. in Excursu I ad h. lib.), vni equorum patris submisit mortalem equam, hinc *nothos furata creauit,* hoc est, furtim susceptam progeniem, pullum, nacta est. Nihil autem in poetarum fabulis nobilius est Solis equis. 285. Iungenda, *sublimes in equis,* vt saepe, non, *sublimes donis dictisque;* sed *donis dictisque* pro, post talia dicta; seu cum talibus donis dictisque.

286 sqq. Noua περιπέτεια et rerum conuersio inexspectata, cum iam ad euentum perducta viderentur Troia-

Et laetum Aeneam classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab vsque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terrae;
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem inuisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,

289 *adusque* Rom. *Pahyno, Pachino, Pachinno, Pachynno* aberratur. 290 *sidere terrae* plerique Pier. et Menag. alt., ac Moret. pro diu. lect., antique; sed *fidere terrae* ex poetae vsu et Aruliani Messii auctoritate defenditur ab Heinsio. 292 *Dum q.* alter Hamb. *effundit* Heins. e melioribus; alii *effudit.* 293 *factis* coni. Waddel., temere. *votis contraria nostris* Io. Schrader. in schedis. 294 *non* tres Heins., et mox iidem cum aliis, etiam Goth. tert., *non capti.* Ita cum indignatione efferenda haec erunt. *succumbere* Mentel. pr. et Menag. alter. *o. terris* Goth. sec.

norum fata. Iterum Iunonis odio et ira poeta vtitur; etsi in toto loco ante oculos fuit Neptunus Odyss. ε, 282 sqq. Fatendum quoque multum similitudinis huic Iunonis orationi esse cum illa lib. I, 36 seqq. A Pachyno vsque Siciliae promontorio prospicit Latium; scilicet supra illa loca in aeris regione inuecta, non monti insistens. Iter autem facere putanda Argis versus Carthaginem. Permutant enim dii loca, quae amant. Paullo difficilior prospectus Neptuni videtur apud Homerum l. c., qui ex Solymis montibus Vlyssem versus Phaeacum insulam nauigantem conspicit. Mox v. 291 *fixa dolore*, transfixa, iungendum puto, ex Homerico: ὀδύνῃσι πεπαρμένος; vt vulgo *dolor infixus animo* dicitur. Ceterum in his deorum iratorum tacitis cogitationibus valde sibi placent Maronis exemplo ceteri poetae. Sic Ouidius v. c. Met. IV, 422 sqq.

293 sqq. Nolim poetae nimis argutam dictionem defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferrem illud: *fatis contraria fatis nostris* h. ei, quod fatale est a me constitui et nouari in Troianorum fortunis posse. Est autem in fatis Iunonis, vt fata Troianorum intercipere haud possit; cf. inf. IX, 133. 136. 137, sed, quod sequitur, *num occumbere, num capti potuere capi, num incensa cremauit Troia viros?* luxuriantis sunt ingenii; etsi reprehensio hactenus retractanda est, quod veritas tamen sua sententiae subest. Exemplis alii, vt Cerda, defensionen pa-

Num capti potuere capi? num incenſa cremavit
Troia viros? medias acies, mediosque per ignes
Inuenere viam. At, credo, mea numina tandem
Feſſa iacent, odiis aut exſaturata quieui —
Quin etiam patria excuſſos infeſta per vndas
Auſa ſequi, et profugis toto me opponere ponto.
Abſumtae in Teucros vires coelique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alueo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem

295 *Nunc c.* Medic. et Mentel. pr. *nunc* et *non* etiam mox pro *num* nonnulli apud Burm. *aut incenſa* Bigot. *creauit* Exc. Burm. *cremarat* Leid. 297 *an credo* malebat Ge. Fabric., minus bene. *ac* duo Burm. *mea munera* Menag. alter. 298 *haud* Cariſ. Inſt. Grammat. lib. I et edd. vetuſtiores Macrobii. *haut* etiam bini Goth. cum Erf. *haud exſatiata quierunt* Parrhaſ. *Feſſa iacent odiis, aut* diſtinguitur in Vratisl. *exſatiata* Oblongus Pierii. Omnia perperam. Quam piget talia exſcribere! 300 *me* abeſt alteri Hamb. *me toto* duo Burm. *exponere* aliquot Pier. cum Menag. pr. 301 *aſſumtae* Goth. ſec. Formam loquendi illuſtrat Burmann. ad Propert. IV, 6, 55. 302 *Syrtis* aliquot ap. Burm. *aut v.* Leid. *quid dira Charybdis* aliquot Pier. 303 *potiuntur* Ven. ex interpretatione. Vide lib. V, 243 *portu ſe condidit alto.* 304 *prendere* Leid.

rant, primo loco Ennii, quem expreſſit Maro, vt iam Macrob. VI, 1 monuit: *Quae neque Dardaneis campeis potuere perire, Nec, cum capta, capi; nec, cum combuſta, cremari.* Sed in ceteris, ſi recte Virgilium novi, tragicorum, inprimis Euripidis, rhetoricos ſpiritus aemulatus eſt.

297 — 303. At forte taedio victa vel odiis expletis a perſequendis Troianis ab illo excisae vrbis tempore deſtitiſſe videri poſſum. Immo vero etiam a patria digreſſos omnibus modis vexaui (299. 300. 301). Cuncta tamen, quae tentaui, nihil profuerunt; Italiam nihilominus tenent (302. 303. 304). Nunc orationem, moneo, poeticam excutias.

304 — 309. Conf. lib. I, 39 — 49 non ſatis variata re. Vide paullo ante ad verſ. 286. Vtroque loco ad maiores iras ſe exacuit Iuno exemplis aliorum deorum, qui idem felicius auſi ſint, propoſitis. De Lapitharum cum Centauris

Inmanem Lapithum valuit; conceſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydona Dianae;
Quod ſcelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?

305 *Laphytum* ſcribunt Goth. *potuit* Bigot. et Schol. Statii. *in iram* Franc. *in aras* vulgg. edd. Macrob. IV Sat. 2. 306 *antiquas* Parrhaſ., ſcil. *iras*. 307 Lectionem hanc Heinſius e Mediceo a m. ſec. repetiit, ſed eo ducentibus aliis, pr. Hamburg. Menag. ſec. Moret. ſec. et pro var. lect. Moret. tert., item Priſciano ap. Heinſ.; in quibus: *Lapithas tantum et Calydona merentem.* Ea lectio cum paullo doctior eſſet, miras librariorum aberrationes peperit. Scilicet vulgari dicendi modo ſubiiciendum erat: *Quod autem tantum ſcelus commiſerant Lapithae vel Calydon, quo tantam poenam mererent?* Hic primum exquiſitiorem rationem adhibuit, a Graecis ductam. *ſcelus merere*, pro, per ſcelus, ſcelere, merere poenam. Nec aliter ſup. II, 229 *ſcelus expendiſſe merentem*, pro, poenas expendere merendo propter ſcelus. Iam hoc idem efferri poterat per caſum ſextum: *Lapithis aut Calydone tantum ſcelus*, h. poenam, *non merentibus;* et ſane ſic vulgo legi ſtatim videbimus: *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Ca-*

pugna in Pirithoi nuptiis e Met. XII Ouidii narratio peti poteſt; ſed vulgo cauſſa ab ebrietate ducitur: quod ipſe Maro ſequitur Georg. II, 457. cf. Hygin. f. 33. At de Martis in Lapithas odiis obſcurior eſt fabula, expoſita tamen h. l. a Seruio; cf. Luctat. ad Stat. Theb. II, 563; verbo: Mars in Pirithoi ſacris inter ceteros deos ſolus praeteritus in Lapithas exarſit et furorem immiſit, quo illi cum Centauris infeſtis armis concurrerunt. Nec mirum rem diuerſis modis eſſe tractatam, cum non vnius poetae ingenium illa exercuerit. Laudatur *Meliſandri* Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων μάχη apud Aelian. XI, 1. Si tamen ei nihil tribuas, cum de illo nihil aliunde conſtet: at cogitandum de *Aegimio*, vetere poemate, a nonnullis Heſiodo adſcripto, tum de *Theſeide*, in qua Pirithoi res locum habere potuere, tandem de *Heracleis.* Magis nota eſt fabula altera de Dianae ira, cum Oeneus ea ſola omiſſa ceteris diis omnibus primitias ſacrificaſſet; hinc immiſſus aper Calydonius, ortaque ſuper eius exuuiis contentione, Pleuronii Calydonem oppugnarunt. Locus claſſicus Iliad. I, 529 ſeqq. et Schol. ad 525. Apollod. I, 8, 2. Noſtri Maronis veſtigiis inſtitit Statius VII Theb. 203. 204. 205. *conceſſit in iras*, ad poenam et vindictam. 307. *Quod ſcelus* tantum, aut Lapithae meruere aut Calydon? h. e. quam tantam poenam. pro vulgari: Quo tamen ſcelere

Aſt ego magna Iouis coniunx nil linquere inauſum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. Quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis: dubitem haud equidem inplorare quod vsquam eſt.

lydone merente? Verum inuerſiones amans poeta porro vſus eſt forma Atticis frequentiſſima, qua antecedenti ſtructurae accommodatur illa, quae ſequitur: conceſſit Iupiter Dianae in iram *Calydona: quod ſcelus aut Lapithas aut Calydona merentem?* ſc. id, conceſſit? vt recte Pierius ſupplet (non, perdidit, vel; vidiſti, vt Pomponius, qui ceteroqui eandem lectionem interpretatur, quam Aproniani eſſe non dubito, qui Mediceum correxit). Iam varietatem videamus. Vulgo, vt modo dixi, lectum et editum etiam in Aldd. et quae hinc fluxere: *aut Lapithis tantum aut Calydone merente*, quod Seruius defendit, et per ſe ferri poterat; ſed, ab interpolatore illud eſſe, ex reliqua diuerſitate intelligas; nam paſſim: *Lapithis t. a. Calydona merentem* legitur, etiam in fragm. Vatic.; et ſic Priſcianus, qui plures lectiones affert, et Seruius in nonnullis libris inuenerant. In Medic. a pr. m. nec non in pr. Hamb. pro var. lect. *Lapithis tantum aut Calydone merentes.* Tum Montalb. *Calydone merentem.* Gud. cum aliis, *Calydone merente.* Edd. Ven. et Mediol. *Lapithis tantum aut Calydona merente.* Doruill. et Witt. *Lapithas tantum Calidone merente.* Romanus cum Gothanis: *Lapithis tantum aut Calydone merentem.* Heinſius coni. *Quod ſcelus aut Lapithis tantum aut Calydoni merenti?* ingenioſo luſu. 308 *nil vergere* Menag. pr. 309 *Quod potui* idem. 310 *Vincar* Medic. a m. pr. 311 *aut equidem* Mentel. pr. et pr. Goth. *explorare* Voſſ. Hugen. pr. Hamb. *eſt* a multis abeſt.

aut Lapithae aut Calydonii tantam poenam meruerant? Scilicet *poenam ſcelere merere* ad exquiſitiorem formam reuocatum eſt; vt adeo ſcelus ſit dictum cum notione poenae. Melius ἄτη vtrumque, et ſcelus et poenam, declarat.

308—319. *quae potui,* h. ſuſtinui, ſemel in eum locum me demiſi, vt omnia auderem. Haerent Intpp.; ſed *poſſe* et alibi obuium hoc ſenſu. Supra v. 300 idem, *Auſa ſequi.* Hactenus cum Cantero *potui linquere* meram periphraſin dixeris ſimplicis formae: *quae liqui.* — 310. *vincor ab Aenea* non poſſum eum perdere. δεινῶς dictum: notante quoque Macrob. IV, 2 p. 451. v. 312 ex Aeſchyli Supplic. 160 — 168 petitum voluit poſt Guellium Abreſch. lib. III Animaduerſſ. in Aeſchyl. p. 145. Danaides, precibus ad Mineruam factis, vt ab inuiſo coniugio ſe liberet, pergunt: εἰ δὲ

Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque inmota manet fatis Lauinia coniunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exſcindere regum.
Hac gener atque ſocer coeant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo;

313 *eſto regnis* duo Burm. cum Medic. Pier. 315 *Attrahere* Doruill. *Haec trahere* Lutat. ad Stat. apud Burmannum, qui *trahere* abſolute dici docet; de quo quis dubitet? tamen vel ſic intelligendum, *trahere res, negotium* et ſimilia, h. protrahere. 316 *Ac* duo Burm. *excindere, excidere, excedere* aberrant librarii et hic, vt alibi. 317 *At g.* Medic. *Hac gener inde ſocer* Bigot., vtrumque eleganter. *ſocer atque gener* Goth. pr. *coiant* Mentel. pr.; Burm. coni. *Hac g. — mercede, duorum ſanguine, T.* cui bono? non dicam.

μὴ, μελχνθὶς | ἢ διόκτυπον γένος | τοὔγγχιον. | τὸν πολυξενώτατον | Ζῆνα τῶν κεκμηκότων | ἱξόμεσθα σὺν κλάδοις, | ἀρτάναις θανοῦσαι, | μὴ τυχοῦσαι | θεῶν Ὀλυμπίων. Certe ſententiae ſimilitudo quaedam occurrit: *ſin a diis ſuperis exauditae non fuerimus, ad Haden ſupplices veniemus, laqueis mortem nobis conſciſcendo.* — Etſi diſplicet forte animi impotentia in dea ad tam humilia conſilia progreſſa, in verbis tamen multum virium et δεινότητος, inprimis v. 317. 318. 319 eſt. *inmota manet fatis coniux,* exquiſitius pro manent inmota fata de Lavinia ab Aenea coniuge ducenda; coniugium hoc interuerti nequit; vt lib. I, 257 *manent immota tuorum Fata tibi:* Dicta autem haec ſecundum doctrinam Homericam: infectum fieri aut tolli id quod fatale eſt, nequire; at differri poſſe. — 317. *merces* pro malo et pernicie, etiam alibi frequentatum. Exempla dabit Cerda. *coeant* eſt coniungantur foedere et matrimonio Aeneae et Lauiniae; male Cerda aliter. In v. 318 Euripidem expreſſum putant Hippol. 550. Deianiram *σὺν αἵματι, σὺν καπνῷ | φονίοις θ' ὑμεναίοις, | Ἀλκμήνας τόκῳ Κύπρις ἐξέδωκεν, Herculi cum caede, cum fumo et cruentis nuptiis Venus elocauit.* Eſt ſaltem ſimilitudo aliqua. *Bellona pronuba,* grauiter dictum, ſi e Iunonis perſona proferri memineris; nam proprie *Iuno pronuba* eſt, v. c. ſup. IV, 166.

Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseis praegnans ignis enixa iugalis;
Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
Funestaeque iterum recidiua in Pergama taedae.
Haec vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit.

319 *At B.* Leid. 320 *praegnas* scribunt Gud. Medic. et alii, hic et alibi. etiam Macrob. IV, 2 p. 451. *Praegnans Cisseis* Lutat. ap. Burm. 322 *recidiuae* videtur Seruius legisse.

319 — 322. Docta et cum arte elaborata oratio, secundum plura Tragicorum loca. Non tantummodo Hecuba, Cissei f. (cf. Seru. ad v. 320), *praegnans face,* cum facem vtero gerere somniaret (conf. inf. X, 704. 705 et versus ap. Cic. de Diu. I, 21), *enixa est ignes iugales,* coniugales, peperit matrimonio filium, qui Asiae incendium erat futurus; verum simili modo facem edidisse partu credenda erit Venus; similis ignis erit Veneri filius suus, Aeneas (exquisitius: 321 *quin idem Veneri partus suus*), et erit ille *alter Paris*, et erunt *iterum funestae taedae in Pergama recidiua*, h. e. noua haec Troia, seu restituta Troianorum fortuna, iterum experietur tamquam alterum Iliacum excidium. *recidiua Pergama*, cf. ad IV, 344. Multum tragici spiritus huic loco inest.

323 sqq. Sequitur locus de *Alecto*, Furiarum vna, ex inferis excitata a Iunone, et Amatae, Latini vxori, mox Latinis quoque matribus familias, tum Turno, Teucris quoque et Aboriginibus immissa, egregie quidem ille tractatus et ornatus, Iuuenalis quoque iudicio Sat. VII, 66 sq. commendatus; in quo tamen inuenti subtilitatem vel sollertiam non adeo magnam video. Excogitatu certe facillimum videtur, odiis et inimicitiis ex ipsa re natis, Furiis hoc negotium dare, vt tumultus et bellum excitetur. Poetae tamen ea in hoc contigit felicitas, quod non in allegoricis personis ipsi fuit acquiescendum. Sunt enim Furiae ex poetica ac mythica doctrina verae deae apud inferos collocatae, vt supra vidimus VI, 280 immissae Oresti et Herculi. Λύσσαν Herculi ab ipsa Iunone vt h. l. immissam in scenam protulit Euripides Herculis fur. 822 seqq. Ceterum inuento hoc, etsi per se exili et ieiuno, certatim vsi sunt poetae sequiores. Sic Ouid. IV Met. 422 sqq. (quo comparato Virgilii sapientiam intelligas;

Luctificam Allecto dirarum ab ſede ſororum
Infernisque ciet tenebris: cui triſtia bella,
Iraeque, inſidiaeque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipſe pater Pluton, odere ſorores
Tartareae monſtrum: tot ſeſe vertit in ora,

324 *Lethificam A. et D.* Parrhaſ. *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. et ceteri omnes Heinſiani. Sic et Rom. cum fragm. Vatic. Sic et alii minoris cenſus, vt Erf. Haud dubie recte, Graecorum poetarum exemplo, qui ita primam per ſe breuem producunt in *ἄληκτος*, vt apud Homerum *ἄλληκτον πολεμίζειν.* Sic Orph. 966 Voſſ. Ἀλληκτώ, et in Hym. 68, 2. etſi alioqui nomina Furiarum ſeu Eumenidum ab antiquioribus memorari haud meminerim. In fine *dearum* Cariſ. et alii codd., Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic., minus quidem eleganter. *Sorores* tamen verſu hinc tertio iterum memorantur; et inf. 454 *diram ab ſede ſororum* recurrit. Solet autem poeta, niſi ſui parum memor ſit, talia diuerſis locis variare. 328 Merula ad Ennium ſubſtituere volebat Ennianum: *Tartarinae.* male. conf. Burm.

nam hic rerum ſummam perſequi contentus *terras,* inquit, *petiuit* et *ciet;* at apud illum ipſa Iuno deſcendit ad inferos et euocat Furias, vt Athamantem in furorem coniiciant) Statius I Theb. 88 ſqq. Silius II, 526 ſqq. Nonnum lib. XXXI, Claudian. in Ruſin. I, 25 ſqq. excitat Cerda. Partem loci in Laii vmbram transtulit Statius Theb. II, 94 ſeqq. Semina prima rei ſunt apud Homer. Iliad. ι, 565. 567. 568; in ceteris Eris Homerica exemplo eſſe potuit.

323—329. *horrenda,* vt, *ſaeua,* pro irata. 327. 328. Habes ſimilia Aeſchyli verba Eumen. 69. 70, vbi poſt alia tandem de Furiis: *Μισήματ' ἀνδρῶν καὶ θεῶν Ὀλυμπίων.* cf. ibid. v. 190 ſqq. et 414. 415. Sed Maro Alecto ad Martis Homerici exemplum adumbraſſe videtur, Iliad. ε, 890 ſq. *Ἔχθιστος δέ μοι ἐσσὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν· Αἰεὶ γάρ τοι ἔρις τε φίλη, πόλεμοί τε μάχαι τε;* etſi rem variauit feliciter. Quid enim Furiae faciem horribilem et abominandam grauius declarare poſſit, quam, ipſi patri ipſisque ſororibus eam deteſtabilem haberi. Sed et locum in Ennio fuiſſe coniectare licet, huic non diſſimilem, vnde fragmentum a Probo et a Varrone ſeruatum eſt (Enn. Fragm. p. 120 ſq.): *Corpore Tartarino* (horrendo, terribili, vt Feſtus interpretatur) *prognata paluda* (paludata; etſi Probi lectio *palude* praeſtare videtur) *virago.* Pergit 328. 329. ei par nihil eſſe in tota rerum natura. Imitationem Spen-

Tam saeuae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos infractaue cedat

329 *Quam s.* Voss. pr. *tot s.* aliquot Burm. *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. et Goth. sec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum *ora* ex superiore versu adhuc auri insideat. *Pollulat* et *colobris* scribit Rom. et alii, ex pronuntiatione saeculi sui: quae ipsa res dubitationem facere potest, an verum sit, quod narrant, Virgilii aeuo et antiquioribus proprium id fuisse, vt pronuntiarent *vortunt*, *volgus*, *volnus*, et inf. v. 399 *toruom.* 330 *his a. dictis* aliquot Pier. Sprot. Ed. Ven. Goth. sec. 331 *Nunc* duo Heins. *laborum* Rom., quod durum foret: *hunc laborum.*

ceri non indoctam notauit Vptonus *(Fairy Queen Cant.* VII, X, p. 644), aliam Lucani vide lib. X, 645. sqq. *tot sese vertit in ora,* ad declarationem τοῦ *monstrum* pertinere putandum. Nec vultus mutationes, pro vario mentis habitu ac sensu; nam id nimis tenue foret; nec in varias species et figuras mutatum os velim intelligere (nam id Furiis non praecipua aliqua ratione sollenne est; etsi nouas formas assumere Furias dubitari nequit; quod in h. l. quoque Alecto facit inf. v. 415, vbi Turnum adit, *in vultus sese transformat aniles etc. Fit Calybe.* Et similem formae mutationem videbis ap. Claudian. in Ruf. I, 134 etc. et Silium II, 553 sq.); Sed *in tot ora,* sc. *saeua,* in tot horrendos vultus, vt bene Pompon. exponit, in terribiles ac minaces oris habitus, ex eo, quod subiicitur, *Tam dirae facies.* Saepe enim sic epitheta ex seqq. retrahenda sunt ad priora. Solent scilicet Erinnyes varias oris species et vultus ad terrendum idoneos sumere, vt inf. v. 447, cum Turnus obtemperare nollet. In hunc sensum αἰολομόρφους eas dici arbitror apud Orpheum H. LXVIII, 8. Nec diuersum est, quod Ge. III, 553 Tisiphone — *Inque dies auidum surgens caput altius effert. Pluton pater.* Sensit cum Orpheo eod. l. Ἀΐδεω χθόνιαι, φοβεραὶ κόραι.

330—340. *acuit,* cum dilectu, pro alloquitur, hortatur. *virgo sata Nocte* conf. VI, 250. Eumenides ἀεὶ παρθένους esse, nota res. cf. h. l. Guell. *Hunc mihi da proprium;* pro vulgari: singulare hoc mihi praesta, mea gratia suscipe. Male Seru. aliter. *infracta cedat loco,* cumulate pro infringatur, labefactetur, conuellatur; hocque vulgarius diceres, immi-

Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Aeneadae possint, Italosue obsidere finis.
Tu potes vnanimos armare in proelia fratres,
Atque odiis versare domos; tu verbera tectis
Funereasque inferre faces; tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disiice conpositam pacem, sere crimina belli;
Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuuentus.

333 *non c.* Ven. *connubjs* pronuntiatum; vt alibi. 334 *possent* Medic., tum *ne* et *que* legitur pro *ve*. 335 *vnanimes* ante Heins. legebatur cum parte codd., quae vulgarior forma est. conf. sup. IV, 8. 339 *disjice* vulgo omnes codd., ex more; pronuntiationis tamen magis vitio, arbitror, quam doctrinae subtilitate, ac si sit *disjicere* pro dislecare; vt viri docti sibi persuadent apud Guell. et Cerdam. 340 *p. s. Troiana iuuentus* aliquot Pier., minus bene.

nuatur. 333. ***connubiis ambire Latinum,*** docte, translatum ad socerum, quod puellae debebatur: Nam ***ambire puellam, coniugium puellae,*** propria sunt; doctius, ***ambire puellam connubio;*** nunc ipsum ***patrem puellae.*** Prohibe, ne Aeneas matrimonio iungatur Lauiniae. Aliena a sermonis genio videtur interpretum illa ratio, vt ***ambire*** sit circumuenire. ***versare*** aliter hoc loco dictum quam sup. II, 62. ***Italos fines obsidere,*** in Italia consistere, considere. 336. ***versare dolos.*** Nunc est exagitare, vexare. Porro: tu in ipsis aedium penetralibus flagris et facibus insequeris sceleratos. Hoc est, ***inferre verbera*** (pro flagris perpetuum poetis, etiam de Furiis, vt et inf. 451) ***et faces tectis:*** quandoquidem semel in vsum venit, scelerum commissorum terrores et conscientiae stimulos per Furiarum faces et flagra declarare. ***tibi nomina mille,*** πολυώνυμος. Deorum potestates, vires, proprietates, facta, per ***nomina*** declarari, nunc nota res est. 339. ***Disiicere*** fortius, quam dirimere, rumpere; et ***crimina,*** quam caussae. Et paullo ante ***concute te,*** fere, vt apud Aristoph. Nub. 701 Πάντα τρόπον τε σαυτὸν Στρόβει πυκνώσας. Ductum ab eo loquendi vsu, cum versatur, agitatur, animus et cogitatio. Non absimile Horatianum, I, Serm. 3, 34. ***denique te ipsum concute*** — pro vulgari excute.

Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium et Laurentis tecta tyranni
Celſa petit, tacitumque obſedit limen Amatae:
Quam ſuper aduentu Teucrum Turnique hymenaeis
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.

341 *Ex hinc* duo Burm. et Goth. tert., vt ſolent recentes librarii ſcribere. *Allecto.* cf. ad v. 324. *infacta* Gud. *i. medullis* Menag. pr. 342 *L. t. Latini* Parrhaſ., ex intpt. 343 *obſidit* Gud. et Mentel. alter a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat. *pectus A.* Erf., ſed eo nondum peruentum nunc.

341. Omnes hoc poetas ſequi videas, vt mandatis datis, inprimis a potentiore, non verba ſed ipſa res ſtatim ſubiiciatur. Et merito; quis dubitet? In Virgilio igitur hoc nihil magnum. *Gorgoneis Alecto infecta venenis* accipiunt ſic, vt venena ſecum afferat; quomodo apud Ouidium in ſimili loco Met. IV, 499 *Attulerat ſecum liquidi quoque monſtra veneni* etc. Sed ſic *infecta* parum placere poteſt, et in noſtro loco venenum non ipſa dea miſcet, ſed v. 354 ex afflatu ſerpentis illud corpori ſe inſinuat. At v. 346 anguem illa de capite detractum immittit Amatae; ergo illa *Gorgoneis anguibus* caput cinctum habebat: ſcilicet ex poetica ratione *venena* pro ſerpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas; cum ſemel *venena* poſuiſſet, *infecta* quoque bene dicebat. Nihil igitur amplius cogitandum, quam: Exin Alecto, quae caput anguibus horridum habet, petit etc. *Gorgonei* angues, quales Meduſae caput cingunt. 343. *tacitum* limen, aut pro tacite obſedit, vt Seruius, aut quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in ſecretiore domus parte. Cerda ad curas retulit; ſc. vt *tacita* ſit Amata. Sed, vt dixi, de ſolitudine eſt accipiendum, quae cum cura et dolore mentis tacito bene conuenit. 344. 345. Proprie dicimur *coquere iram pectore*, vt πέπτειν, vel πέσσειν; ſic Silius II, 327 *impatiens aſperque coquebat Iam dudum immites iras*, vbi vid. Drakenb.; tum vero exquiſite ipſa *ira* dicitur *coquere nos* vel *pectus noſtrum*, h. e. agitare, vexare. Haec ratio iam Ennio frequentata in noto illo apud Ciceronem verſu: *curam — Quae nunc te coquit et*

Huic dea caeruleis vnum de crinibus anguem
Coniicit, inque ſinum praecordia ad intima ſubdit:
Quo furibunda domum monſtro permiſceat omnem.
Ille, inter veſtis et leuia pectora lapſus,
Voluitur adtactu nullo, ſallitque furentem,
Vipeream inſpirans animam; fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo ſublabſa veneno

346 *Hinc* Ven. 347 *ſubdens* vnus Rottend. cum Erf. *mittit* Menag. pr. 348 *domum et m.* Rom. 349 *deuia* tert. Rottend. *corpora* aliquot Pier. et Ven. 350 *a tactu, ac tactu, intactu*, aberratt. apud Burm. 351 *ſpirans* Medic. 353 *Annectitq.* Franc. 354 *At dum* tres Burm. et aliquot Pier. *vno* Rom.

verſat ſub pectore fixa. 346. *Huic*, in hanc. Mox 349. *laeuia* epitheton egregie delectum, vt ſerpentis lubricum lapſum adiuuet. Alias eſt *molle* corpus, pectus. *fallitque furentem*, latet eam, dum voluitur. Bene Seru. „*ſine accipientis ſenſu.*“ Niſi malis iungere: *fallit inſpirans*, *ἔλαθεν εἰσπνέων*. Afflare autem putandus eſt ſerpens halitu venenato, tamquam furoris aura aliqua, pectus reginae, circa quod errat, nondum illapſus, vt e ſqq. patet. Illa v. 351—353 *fit tortile collo* etc, neſcio, an pro epica dignitate nimis ingenioſa ſint. Ouidio forte ea condones. Is tamen, cum ſuperiora ad verbum fere expreſſiſſet (Met. IV, 485. 489 — 499) haec intacta reliquit. Torques autem ſaepe geſtatos videas ſerpentibus ſimiles, etiam in ſignis veterum. *taenia vittae;* h. e. vitta; niſi proprie h. l. oras et vincula vittarum vel faſciarum dependentia *taenias* dixit, tortiles et ſerpentibus ſimiles.

354—357. Primo furoris ex ira et inuidia acceſſu in lamenta fertur Amata. *lues*, vt *tabes*, *ſanies*, pro veneno, h. l. eſt halitus ille venenatus, vnde *lues vdo veneno*, quo afflatum Amatae pectus. Ornat epitheton *vdum*, a natura rei tractum; nihil aliud. Ouidius modo non diſſimili ſcorpium *nigri madidum ſudore veneni* dixit, II Met. 198, non quaſi exſudare eum venenum crediderit; ſed *ſudor veneni*, humor, poetae eſt elegantior ratio pro veneno; *madidus* autem omnino ad profluentem oris ſaniem ſpectat; in-

Pertentat ſenſus, atque oſſibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, et ſolito matrum de more, locuta eſt;
Multa ſuper nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
Exſulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miſeret nataeque, tuique?
Nec matris miſeret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
At non ſic Phrygius penetrat Lacedaemona paſtor,
Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad vrbes.
Quid tua ſancta fides? quid cura antiqua tuorum,

355 *Praetentat* Zulich., perpetuo lapſu, vt ſup. Ge. III, 250. Aen. I, 502. V, 828. 356 *concepit* Rom., ſed hoc eſt commune verbum. 357 *eſt* abeſt Medic. 358 *ſuper natae* ſc. hymenaeis, multi Heinſ. Burm. Erf. et Goth. alter etiam: *natae l. Turnique h.* ex intpt. cf. inf. 398. *lacrimis* Mentel. pr. 359 *Exulibus ducenda datur* vel *E. abducenda d.* pars librorum Pier.; interpolatum a Grammatico, qui primam in *Lauinia* corripi nolebat. cf. ad VI, 84. 360 *gnataeque* et hic ſcribitur in nonnullis. *gnatique* Probus, mendoſe; ſic tamen Goth. quoque ſec. *natiq.* 361 *Nec matris miſerae* malebat Io. Schrader. in ſchedis. *primum* tres Burm. et Erf. 362 *adducta* Parrhaſ. *abrepta* pr. Rottend. et codd. Seruii. 363 *An non* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ., quod vulgarius eſſet. v. Heinſ. ad IX, 144. Damnat quoque Seruius ad h. l. *at num* alter Hamb. *Phrygios* Medic. 364 *ad vrbes* Heinſ. e codd. Vulgo, *ad arces.* 365 *facta f.* et *cura a. deorum* Erf. *iura* Parrhaſ. *et iura* Ven., male. *et* etiam binis aliis.

ſinuat ille ſe in praecordia et animum; *Pertentat ſenſus,* ſubit, *et oſſibus implicat ignem,* quatenus flamma circumuoluitur; eadem vulgari oratione ambire et inuoluere rem dicitur.

359—372. Oratio bene morata et argumentis inſtructa probabilibus et grauibus, ſed breuiter enumeratis. Cum primis verſſ. locum Euripidis (Supplic. 219 ſqq.) comparat Cerda. *Exulibus Teucris* grauius quam Teucro; vt ſup. 98 *Externi veniunt generi* et alia. Quantam vim habent illa: *nec matris miſeret,* et *Perfidus — praedo.* 363. *At non ſic,* vt vulgo: quaſi non ſimili modo Paris etc. *penetrat;* praeterita res in praeſens adduci poteſt, inprimis a poeta. Hinc enallage illa, pro, penetrauit. In v. 365. 366 epithetorum bonus eſt delectus factus. Actum eſſe ait de fide data Turno, pro-

Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te iussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
Dissidet, externam reor, et sic dicere diuos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
His vbi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,

367 *genus* Parrhas. *patitur* alter Menag. et Goth. pr. 369 *quae subdita* Parrhas. Totus versus abest Goth. tert. 370 *Desidet* Reg. *poscere* Medic. a m. pr., variatione non insolita. Nam *dicere* est constituere, constitutum habere. cf. Ernesti ad Tac. A. XI, 4. 371 *Aeterno si* Parrhas. *Turni* Sprot. et Montalb. *domo* codd. Seruii. 372 *pater* Oudart. et Schol. Cruq. Horatii. 374 *lapsum est* duo Burm. 376 *magnis exercita monstris* pro diu. lect. Gud.

missa ei Lauinia. *consanguineo;* filius enim est Veniliae, sororis Amatae. Seru. conf. Excurs. VII ad hunc librum. 367 seqq. Callide eleuat id, quod tantam ad mariti animum vim habebat, Fauni oraculum, dum id non minus ad Turnum referri posse ait; esse enim externos habendos omnes, qui non Latini regno subsint. Tum vero Turnum originem quoque habere a gente peregrina, et extra Italiam agente, ab Argiuis. De hoc v. Excurs. ad h. l. *mediae Mycenae* accipiendum vt in illo: Ex media Graecia eius stirps ducta est. Dedit autem poeta seu famae hoc seu ingenio, vt Turni originem a Danae, Persei matre, peteret, quae, cum iram patris Acrisii metueret, naui in Italiam est delata, ibique Ardeam condidit: cf. inf. 409 sq.; contra quam vulgaris inter Graecos fabula ferebat, qua in arcam cum puero inclusa mari ad insulam Seriphum enatasse narrata est.

373—377. Tentato ita Latini animo, cum eum videt *contra stare* (pro vulgari, resistere) cumque venenum (docte: *serpentis furiale malum)* interea in intima Amatae praecordia penetravit etc. 376. *monstra,* sunt terrores et phantasmata fu-

Inmenſam ſine more furit lymphata per vrbem.
Ceu quondam torto volitans ſub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent; ille actus habena
Curuatis fertur ſpatiis; ſtupet inſcia ſupra
Inpubesque manus, mirata volubile buxum;
Dant animos plagae: Non curſu ſegnior illo

377 *Ingentem ſ.* Oudart. „quae gloſſa eſt, inquit Burmann.; „forte *incenſam*. nam Statius, qui ex fonte Virgiliano ſua, teſte „Lutatio, deriuauit, IV Theb. 382 *Erectam attonitis imple: cla-„moribus vrbem.*“ Non ſatis equidem haec aſſequor, ſed in *immenſam — per vrbem* haerere aliquis poteſt, ſi paruam et anguſtam vrbem Laurentum cogitet. Poeta tamen etiam in ceteris res paſſim Latinorum ad maius et ſplendidius evexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 ſq. Et *immenſa* vrbs ſimpliciter pro magna dicta eſt. Alioqui in mentem venire poteſt ſcriptum fuiſſe *Immenſum — furit*; noto poetarum more. 378 *toto* Menag. pr., noto errore. *ſub verbera* Ed. Dan. Heinſ. 379 *magni* alter Hamb. *in magno* tres Burm, 380 *habenis* Rom. et alii Pier. *habenas* Goth. pr. 381 *Curuatus* Franc. et Doruill. *inſcia turba* vulgatum erat ante Heinſ. *ſuper inſcia ſupra* ſunt qui legant ap. Pier. Sed *ſtupet inſcia ſupra* Medic. cum aliis, etiam Pierianis; quo bene monet Heinſius graphice deſignari pueros turbini intentos et quodammodo incumbentes prae ſtudio et ardore luſus. Sic tamen iam Benedictus in Iuntina: „*ſupra* habet antiquus codex, ſicque legendum: „expreſſit autem puerorum morem conglobatorum et inhiantium „ipſi turbini, atque mirantium, quod ita in gyrum turbo vertatur.“ 382 *Impubisque* alii. Sic quoque Pieriani aliquot et Heinſ. 383 *nec*

rentis animo obiecta. 377. *ſine more*, ſine modo ac lege, adeoque ἀκόσμως, ἀπρεπῶς (conf. ad V, 694; adde Burm. ad Ouid. I, A. A. 119) discurrit per totam vrbem. Locum hunc ante oculos habuit Statius IV Theb. 578 ſq.

378—384. Lineas ornatiſſimi loci in Iliad. ξ, 413 inuenire ſibi videntur viri docti, ſed ibi Aiax rotat ſaxum ὡς στρόμβον. Haud dubie alius, qui nunc intercidit, Graecus poeta praeiuerat; ſuſpicari id licet ex ornatu exquiſitiore. *Turbo* lignum illud conoides, quo pueri ludunt, diuerſum a trocho; qui aeneus vel alterius materiae circulus eſt, quod viri docti docuerunt. Turbo eſt ῥόμβος vel βέμβιξ, ex Epigr. I Callimachi notus; vbi et ὑπὸ πληγῇσι θοὰς βέμβικας ἔχοντες Ἔστρεφον, vt h. l. *torto ſub verbere*, flagello; mox *habena*. *vacua circum atria*, ornate, ante domum. Callimach. εὐρείῃ ἐνὶ τριόδῳ. *exercent*, agunt, verſant, δονοῦσι. turbini *dant animos* (concitatiorem motum) *pla-*

Per medias vrbis agitur populosque feroces.
Quin etiam in filuas, fimulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremque orfa furorem,
Euolat, et natam frondofis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
EuoeBacche, fremens, folum te virgine dignum,

Parrhaf. *ipfo* pr. Hamburg. 384 *agitat* Zulich. fuperfcripto *fe.* 385 *in filuis* Medic. a m. pr. et Witt. vt pars Pier. Iidem *nomine.* 386 *adorfa* multi Pier. et Heinf., vt alibi quoque; conf. VI, 397. *maioremque exorfa f.* Ed. Ven. *maiorem exorfa* Rom. *orfa* an *aufa* Franc. Sic et Schrader. coni. Saltem parum placet iuxta pofitum *adorta orfa.* 387 *Auolat* pr. Moret. *montofis frondibus* pr. Menag. *addit* Goth. tert. et fec. Moret. In Parrhaf. verfus 388 erat ante hunc. 388 *Qui* alter Hamb. *thalamo* Moret. a m. pr. *taedasue* malebat idem vir doctus Io. Schrader., vt aut eripere, aut faltem moras addere malit; vt fup. 315. 389 *Euohe, Euhohe, Euhoe, Heuhoe* fcribitur. Male. Eft Εὐοῖ. *furens* Menag. pr.

gae, verbera ingeminata. Ad pueros minus bene hoc referas. Verum eft, eorum animos incendi ipfo ludo: fed hic de motu turbinis agitur. Comparatio ex Tibullo nota eft lib. I, 5, 3 *Namque agor, vt per plana citus fola verbere turbo, Quem celer adfueta verfat ab arte puer.* Sed, ne res ex puerorum lufibus ducta epicae dignitati detraheret, partim tractatione et dictionis grauitate effecit Maro; partim ab ipfo lectore cauendum eft, ne fordidam noftram in triuiis pubem cogitet, fed ex prifca vita ingenuae iuuentutis certamina et ludos in Campo. Verfatur autem comparationis vis in difcurfu rhombi.

385 fqq. Praeclarus locus eft, qui fequitur, fed, vt eius praeftantiam fentias, facrorum Bacchicorum ritus a noftris fenfibus tam alieni notitia aliqua, ex Euripidis v. c. Bacchis, imbutum habere animum neceffe eft. Inter eos homines, qui orgia Bacchi frequentabant, facile hoc in animum venire debuit feminae, vt irae furore acta, quum inuifo genero fubducere vellet filiam, Bacchico fe teneri furore fimularet, quo filiam iisdem facris initiaret adeoque in filuas abduceret. Incidit poeta in commentum hoc exemplo tragicorum, qui furores Bacchicos faepe confiliis fuis attemperauerunt: qua de re v. Excurf. XI* ad lib. VI. In artium monimentis nonnulla hinc illuftrari dixi; nouum exemplum vidi nuper in Vol. V. Mufei Pio Clem. Tom. V. tab. 18, vbi in argumento

Vociferans; etenim mollis tibi ſumere thyrſos,
Te luſtrare choro, ſacrum tibi paſcere crinem.

390 Pro *etenim, ſuadet* Menag. pr., ex gloſſa. At *etenim* praeclare Σοὶ γάρ τοι. 391 *choros* Heinſ. retinuit iam ante editum in Ald. pr. Iunt. tum a Ge. Fabricio et aliis. Intrudere volebat hoc idem VI, 231. Ab Heinſio et Burmanno non plura ſuper lectione monita eſſe miror. Quantum ex iis colligo, *choros* plures libri exhibent; vti et plerique Pieriani, et inter eos Rom. At *choro* Medic. a m. pr. Leid. et Excerpt. Burmann., item Goth. tert, cum edd. antiquioribus, quarum duas Ge. Fabric. laudat, ſed primo loco memorandae Ald. ſec. et tert. *choris* Ed. Mediol. et pro var. lect. Hamburg. pr. *chorus* Goth. ſec. Vidimus auctoritates lectionum; videamus nunc rationes. *Te luſtrare choros* ita interpretari video Ge. Fabricium et alios, *Te* id eſt, propter te, tui honoris cauſſa. Quod duriſſimum eſt; et ſic *tibi* dicendum erat. Saltem malis *luſtrare te* per *choros*, pro, choris; vel illam *luſtrare choros* (transitiue, ducere choros) circa *te*. Commodior ratio eſſet et ordo verborum, vt *choros* ſubiectum facias: *Etenim choros* (ait illa) *ſumere tibi thyrſos, luſtrare te et paſcere tibi crinem.* Ita *chori luſtrant Bacchum*, qui circa eum ducuntur; nam deum ſuis ſacris ac choreis intereſſe contacti Bacchico furore exiſtimant; ita vt is pro chorago ipſis ſit, vt Horatius viderat Bacchum cum Nymphis et Satyris choros ducentem tamquam choragum: nam ſic interpretabere II Carm. 19 *docentem carmina* et *diſcentes* et *aures acutas.* At vel ſic incommodum eſt illud, quod *ad choros* actio refertur, dum *Amata* nunc agere rem deberet. Itaque praefero alteram lectionem, *choro*, quam, etſi non interpretantur, Guellius tamen et Cerda Cuninghamusque nunc quoque Brunck. ſequuntur. Satis ſollennis eſt librariorum in tali verborum poſitu aberratio. Ait igitur Amata, *ſe ſumere Baccho*, Bacchicorum ſacrorum cauſſa, *thyrſos, ſe luſtrare eum choro*, h. choros circa eum ducere, *ſe crinem ipſi paſcere*, adeoque promiſſum, et nunc ſolutum, habere. *Luſtrare choro*, h. choros circa aliquem ducere, infra quoque legitur X, 224 Nymphae *agnoſcunt longe regem* (Aeneam) *luſtrantque choreis.* In Franc. erat *Et luſtrare.* Porro *tibi creſcere* pr. Rottend. a m. ſec. In Vratisl. poſt hunc verſum ſequebatur hemiſtichium *Reginam accenſam*, quod ex gloſſa irrepſit. At illud in mentem venire poteſt, an continuanda ſit oratio: *Etenim — paſcere crinem Fama volat*, Sed vetat τὸ *etenim*, quod a tali ſententia abhorret.

luctus Laodamiae larua Bacchica appoſita eſt: forte quia apud Euripidem in Proteſilao furor Bacchicus aut cum luctu coniunctus aut aliis modis in fabulam inductus fuerat. 390. 391. *Etenim m.* non ignota forma, docta tamen et variandae orationi commoda, in rectam mutatae ex obliqua. Certe quidem tibi, in tuum honorem, Bacche, ait illa filiam Bacchicis orgiis ſe initiare (Servius infinitiuum pro indicatiuo poſitum eſſe volebat; ita eſſet infinitiuus narrationum). Hoc extulit per at-

Fama volat; Furiisque adcenſas pectore matres
Idem omnis ſimul ardor agit, noua quaerere tecta.
Deſeruere domos: ventis dant colla comasque.
Aſt aliae tremulis vlulatibus aethera conplent,
Pampineasque gerunt incinctae pellibus haſtas.
Ipſa inter medias flagrantem feruida pinum
Suſtinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem; toruumque repente

392 *incenſas* imitator verſificator in Anthol. Lat. CLXXVIII, 145. *pectora* malebat Heinſius cum duobus libris. 394 *domus* tres Heinſ. cum parte Pierian. et Goth. tert. 395 *Aſt illae* Medic. a m. ſec. 397 *fl. vertice p.* ſec. Moret., miro luſu. 399 *S. voluens* Sprot. et Schol. Statii ap. Heinſ. *turnumq.* Goth. pr., ac ſi vellet *Turnum clamat*, mire opportuno errore. *toruom*; haerebam, an hoc relinquerem; hic enim cauſſa adeſt: nam antiqui poſt *u* nunquam aliam litteram *u* ponebant, ſed in *o* mutabant: *ſeruos*, *Dauos*: vt etiam ad h. l. Benedictus e Donato ad Terent. notauit. In eiusdem Cod. erat *toruom*. Enimuero in Med. cod. legitur *toruum*. Sic inf. X, 170 *toruus* editur conſtanter, at Rom.

tributa Baccharum: *thyrſos ſumere, luſtrare choro*, h. e. choros circa Bacchum ducere tamquam in medio ſtantem; dum Bacchico furore correpti praeſentem eum ſacris adſpiciunt. *paſcere crinem.* In ſacris Bacchicis comam promiſſam et ſolutam haberi et iactari ſolitam notum eſt. conf. inf. 394. 403 (Laudat ex Catulli Galliambo locum Cerda: *Tibi ſpargimus capillum, Tibi verticem rotamus.* Sed is eſt Mureti Galliambus, in eius Catullo pag. 86, quod idem carmen pro Catulli fetu habuit Guellius ad Georg. II, 392). Rarius occurrit, quod comam quoque Baccho alunt Bacchae; ſed Euripidis verſum iam alii laudarunt: Ἱερὸς ὁ πλόκαμος, τῷ θεῷ τ' αὐτὸν τρέφω (Bacch. 493; cf. Barneſ. ad v. 150). Perperam Intpp. multa hic commemorant de more vulgari comam alendi. 392 ſq. Idem furor Bacchicus ceteras Latinas matronas inuadit. *noua tecta*, ſiluarum receſſus. 396. *pellibus.* Pelles ſunt nebrides; haſtas *pampineas*, pampinis tectas, vt bene Seru. monet; thyrſos (conf. Ecl. V, 31), qui hinc *molles* dicti ſupra v. 390, et *pinum*, facem pineam, cf. ap. Eurip. Bacch. 145 ſqq. Omnia enim hic a ſacris Bacchicis petita ſunt; non a nuptialibus ritibus. *Sanguineam* (conf. IV, 643) *torquens aciem*, διαστρέφους κόρας ἑλίσσουσα. Eurip. Bacch. 1120. Ad verſ.

Clamat: Io matres, audite, vbi quaeque, Latinae;
Si qua piis animis manet infelicis Amatae
Gratia, ſi iuris materni cura remordet:
Soluite crinalis vittas, capite orgia mecum.
Talem inter ſiluas, inter deſerta ferarum,
Reginam Allecto ſtimulis agit vndique Bacchi.
Poſtquam viſa ſatis primos acuiſſe furores,
Conſiliumque omnemque domum vertiſſe Latini:
Protenus hinc fuſcis triſtis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur vrbem
Acriſioneis Danae fundaſſe colonis,

toruos. Cum igitur nulla in his exprimendis conſtantia nec ſit nec eſſe poſſit: cf. ſup. ad v. 329, nolui in vno et altero loco antiquam rationem affectare, quam nunc, vt ſatis tibi conſtes, per totum carmen vix retineas. 400 *vbicunque* vulgg. ante Heinſ., qui codicum et Priſciani auctoritate repoſuit *vbi quaeque;* quod et in aliis locis alteri ceſſit. vid. Heinſ. At hoc idem iam dederat Aldina ſec. et tert. et hinc profectae. Scilicet *vbi quaeque* exquiſitior eſt ratio, quam poeta ſequi debet. Videtur quoque *vbi quaque* lectum eſſe, et ſic coni. Cuningham. (Lectum ſic a Priſciano, vt ſit pro: quacunque; Benedicto obſeruante). 403 *quatite orgia mecum* coni. Io. Schrader. 405 *R. alloquio* Goth. tert. 406 *Plus quam* ſec. Menag. 407 *Conciliumq.* Montalb. et plerique Pier., in quorum parte eſt etiam, *euertiſſe.* 408 *ſuluis* pr. Menag., vnde Heinſ. opinabatur *furuis.* Sed Burm. prouocat ad VIII, 369. 409 *qua* Parrhaſ. 410 *Acriſioneis* vulgo legitur (ſed tantum in recentioribus: nam Aldd. omnes et Iunt. aliaeque *Acriſionaeis* agnoſcunt. Mutatum forte a Stephano). Sed Heinſ. emendauit

400 conferunt Intpp. Iliad. σ, 52 ſq. de Thetide ad Nymphas, nec tamen quicquam inde proficere potuit Maro. *piis animis,* pro vobis. 402. Si cura eſt, ſi ius maternum in filias tuendum vobis putatis. *capite orgia,* exquiſite, vt ſuſcipere ſacra, h. celebrare, agere: at quo tandem conſilio? qua ſpe? ſcilicet, vt ſibi adſint, filiamque a nuptiis cum alieno viro vindicent.

406—413. Ad Turnum nunc Alecto procedit: poſtquam conſilia Latini ab ea turbata eoque ipſo cauſſae belli ſatae erant, quo verendum erat, ne Latini domus euerteretur. *acuiſſe,* cum dilectu pro excitaſſe. 408. Nota Furiam alatam, vt iam ap. Eurip. Or. 317. Verum de his nunc adeundus eſt Böttiger V. C. *von der Furienmaske.* 410. Danae igitur Acriſii f. cum Argiuis fu-

Praecipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus auis: et nunc magnum manet Ardea
nomen;

Acrisionaeis ab Acrisius, Acrisione, Ἀκρισιώνη, et hinc Ἀκρισιωναῖος. Nec aliter Salmas. ad Solin. p. 41. Enimuero sic est idem ac *Danaeius*; nam Ἀκρισιώνη est Danae; quis autem ferat *Danaen condidisse Ardeam* colonis *Danaeiis?* Non video, quid ni ab Ἀκρίσιος, Ἀκρισίων, Ἀκρισιώνειος formatum esse possit; et ab ipso Acrisio coloni nomen habent h. l. melius quam a Danae. Sic quoque apud Ouid. Met. V, 239 *Acrisioneae arces* dictae Argi, quos Acrisius tenebat, non Danae. Seruius nugatur, qui *Danae Acrisioneis* iungi vult, vt sit Ἀκρισιωνηίς. Reuocare igitur praestat *Acrisioneis* ab *Acrision* pro *Acrisius*. Nec aliter habet Medic. et al., etsi ratio grammatica plus in his valet, quam omnis librariorum auctoritas. Porro *Dane, Daphne* aberratur. 411 *locus Ardua quondam* aliquot Pieriani, et sic manifestum est Seruium legisse, qui, *Bene*, ait, *allusit, nam Ardea quasi Ardua dicta est, id est magna et nobilis.* (Miror, non potius altam et edito loco sitam interpretari Seruium; nam talis veteris Ardeae situs adhuc ex vestigiis intelligitur. vid. Vulpii Vetus Latium T. V, p. 163 sq.). In iis vtique, quae subiiciuntur, poeta videri potest mutationem aliquam significare velle: *quondam locus dictus* Ardua; *et nunc* magnum (alludit hoc ad *arduum*) *manet* Ardea *nomen.* Verum de hoc nomine nihil aliunde constat; nec similis mutationis exemplum succurrit. Heinsius et Burmannus nihil monent; vellem tamen declarassent saltem, quomodo id, quod nuuc scriptum est, acceperint. Nam: *Locus Ardea quondam Dictus auis;* num *auis*, h. maioribus? an *Ardea auis?* vt vrbs dicta sit Ardea, *auis* (cf. Ge. I, 364) *nomine;* quod idem nomen fabulam satis ineptam peperit, ex cinere vrbis Ardeae auem ardeam euolasse, apud Ouid. XIV, 574. 580. Probabilior saltem ratio esset ea, quam Seruius ex Hygino de Italicis vrbibus seruauit, vt ab augurio auis ardeae dicta esset vrbs; sed altera frequentata est a veteribus. Meo sensu alterum hoc, vt *Ardea auis* iungatur, ludicrum aliquid in se habet. Manebo itaque in ratione ea, quae simplicissima est: Vrbs olim dicta Ardea a maioribus. Manet etiamnum nomen loci nobile (sc. propter veterem Turni Rutulorumque famam); sed vrbs pristina fortuna et opibus antiquis (vid. Liu. I, 57) excidit; hoc enim est *Sed fortuna fuit*, male ab intpp. acceptum; Notum est dicendi genus: *fuit Troia; fuit fortuna.* conf. Burm. Nunc nihil superest praeter nomen. Erat autem iam Maronis tempore Ardea cum ceteris viciniis locis solo aequata. vid. Strabo V, p. 232. Itaque Silius imitatus h. l. lib. I, 293 *Magnanimis regnata viris, nunc Ardea nomen;* nil nisi nomen superest. 412 *D. anus* Goth. sec. *et nunc* Apronianam esse lectionem notat Pompon. Sab. Alios habere *sed nunc. et nunc tantum* alii. *manet* Heins. e libris: post Pierium. Alii

gne comitibus naui vecta ad Rutulorum littus appulisse et Ardeam exstruxisse dicitur; v. Excurs. VII ad v. 371. 372.

411. 412. Locus quondam a maioribus dictus est Ardea; et etiamnum nomen vrbis magnum ac nobile manet;

Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto toruam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus ſeſe transformat anilis,
Et frontem obſcenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis; tum ramum innectit oliuae;
Fit Calybe Iunonis anus templique ſacerdos;

tenet; ſic edd. Aldd. priores; ſed mutauit Naugerius; et *numen* Goth. pr. 413 *tedis* Goth. ſec. 414 *media nigram* et *media nigra*, aberratt. codd. Pier. et Heinſ. *mediam magna* Goth. ſec. *nigra mediam* Franc. *capiebat* ſec. Moret. 416 *Exit et in* aliquot Pier. cum Franc. Videtur hoc reconditam doctrinam habere: *membra exit.* Sed manifeſta eſt corruptela. Primum librarii lapſu *Exuit et in* ſcriptum erat; vt metro conſuleretur, alii ſic emendauerant, *Exit et in*, alii, *Exuit et vultus* quod et ipſum libri habent. Venetus: *Exuit, in vultus et ſe.* 418 *nectit* Gud. a pr. m. 419 *Chalibe, Calibe, Calibae, Chalibae, Chalibo,* imperite a librariis ſcriptum. Editum vbique *Chalybe.* At Brunckius in Medic. ſcriptum viderat *Calybe*, et recte reſtituit; eſt enim Καλύβη. Iam autem deteriorum aetatum perpetuus mos, *c* in molliorem ſonum vt mutetur. Apud Donatum *Beroe*, ex lib. V, 620. Porro a Seruio iam ordo verborum factus: *Fit Calybe, et Iunonis templi anus ſacerdos.* Burmannus aliam rationem ſubiicit: *Fit C. anus et ſacerdos templi Iunonis.* Alterum durum, alterum ſolutae orationi propius videtur. *Iunonis anus* dubito iungi poſſe, vt ſit, Iunoni ſacra anus. Forte melius rem ſic expedias: Vulgaris ratio erat: *ſacerdos anus* (ſ. vetula) *templi Iunonis;* pro hac doctius dixit poeta: *ſacerdos anus Iunonis et templi.*

verum fortuna priſtina vrbis extincta eſt. conf. Var. Lect.

415. Alecto trinis modis furorem iniicit, *Amatae* per ſerpentem ex occulto immiſſum; nunc *Turno* per ſomnum ſub ſpecie anus oblata; tandem 475 ſeqq. *canibus* rabiem incutit. cf. ſup. ad 323—329. *obſcenum* ſimpl. pro, turpem. Obſerua autem epicae dictionis ornatum in hoc, quod vulgare illud: „aſſumit formam anus rugoſae, canae" reſoluit in verba: *arat, induit, innectit;* h. e. habet innexas, et ſic reliqua. 419. *Fit Calybe, anus ſacerdos Iunonis templique:* Si aliter iungis verba, minus commode fit; etſi nec hoc omni incommodo caret. Igitur ſacerdos Iunonis tali erat habitu, vt vitta et oleaginea corona vinctas haberet comas. Imitatus eſt in Tireſia Statius II Theb. 97. 98. 99, et in Amphiarao VII, 88. 89. *Iunonem* autem merito poſuit, quippe quae Turni rebus ſtudet, et cuius templum fuiſſe Ardeae ex locis Plinii conſtat, in quibus an-

Et iuueni ante oculos his ſe cum vocibus offert:
 Turne, tot incaſſum fuſos patiere labores,
Et tua Dardaniis transſcribi ſceptra colonis?
Rex tibi coniugium et quaeſitas ſanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inriſe, periclis;
Tyrrhenas, i, ſterne acies; tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quum nocte iaceres,
Ipſa palam fari omnipotens Saturnia iuſſit.
Quare age, et armari pubem portisque moueri
Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulcro
Conſedere, duces pictasque exure carinas.
Coeleſtum vis magna iubet. Rex ipſe Latinus,
Ni dare coniugium et dicto parere fatetur,

420 *iuuenem* duo Burm. 422 *Dardaneis* pr. Moreti, vt ſolent indocti librarii. *tranſcribis* ſec. Hamb. 423 *et* abeſt aliquot Pier. 424 *Denegat* Ven. *aeternusq.* Doruill. *heros* Vratisl. 426 *i.* abeſt Reg. *inſterne* multi Heinſ. duo Goth. et a pr. m. Medic. *proſterne* Parrhaſ.. *et ſt.* aliquot Pier., et forte nonnulli Heinſ. *rege.* 427 *iacerem* coni. vir doctus in Miſc. Obſſ., notante Burm. 430 *parat* alter Hamb., ſed vltima littera ſubnotata. *iube*, ex interpretatione, Colot. Medic. Schefler. Sed ſequitur *iubet* v. 432. *et* abeſt pr. Mentel. binisque Burm. 433 *conubium* ſec. Rottend. et Goth. tert. *d. p. iubetur* aliquot Pier.

tiquiſſimas Ardeatis templi picturas miratur XXXV, 3 ſ. 6 et 10 ſ. 37. 421. *patiere fuſos* graece, pro, patiere effundi. *et tranſcribi.* De voce *tranſcribi* vid. ſup. V, 750; h. l. transferri ait regnum Latini dotale cum Lavinia ad exteros. 423. *ſanguine.* Nam pro Latino ſaepe pugnas ſuſcepiſſe putandus eſt ex v. 425. 426. *tege pace Latinos* ſcil. auertendo et repellendo hoſtes. 427. Comparant Interpp. Iliad. σ, 184 Ἥρη με προέηκε etc.

430. *laetus* poetis eſt ſimpl. alacer: ne in hoc haereas, quid tandem laetandum ipſi fuerit. *flumine pulcro*, eſt καλλίῤῥοος, ornans epitheton. Sic ſup. 30 *amoenum.* 432. *Caeleſtum vis magna*, magnum deorum numen. τὸ τῶν θεῶν κράτος. dii. *Phrygios duces et carinas exure*, nota dicendi forma: alterum improprie. 433. *dicto parere*, pro vulgari, promiſſo ſtare ſe velle profitetur.

Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hic iuuenis, vatem inridens, ſic orſa viciſſim
Ore refert: Claſſis inuectas Thybridis alueo
Non, vt rere, meas effugit nuntius auris.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Inmemor eſt noſtri.
Sed te victa ſitu verique effeta ſenectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falſa vatem formidine ludit.
Cura tibi, diuum effigies et templa tueri:

435 *His* Ven. 436 *Ora* Sprot. *alueo* Heinſius recepit ſecundum Rom. aliosque Pierianos, Medic. Gud. et Voſſ. pro var. lect. Vulgo, *vndam*, quod cum aliis codd., vt Erf., etiam fragm. Vatic. retinet, et reuocauit Brunck. Alii, *vnda*, vt Medic. et al., vel *vndas*, vt duo Goth. Sane vtrumque bene dicitur; nec adeſt cauſſa, cur alterum alteri praeferas: niſi forte dixeris variari poſſe orationem, cum iam ſup. 303 occurriſſet: *optato conduntur Thybridis alveo.* Legimus *fluminis alueum* VII, 33 et IX, 32. At nec minus *vnda Thybridis, vnda Tiberini, fluminis vndas.* Si itaque hanc reponis lectionem, mox veniat qui alteram inferat; ſi haec repoſita ſit, veniat paullo poſt, qui iterum priorem retrahat. Tales mutationes nec vtilitatem nec voluptatem afferunt: faciunt tantum moleſtiam. 438 *Nec* duo Burm. cum Goth. ſec.

435—444. Nota *vatem* ſimpl. pro ſacerdote. *orſa* pro vulgari, dicta; vt, *ſolio ſic orſus ab alto.* 440-441. 442. Per ſenectutem vanis rumoribus captandis indulges. Docte ornata res. *Senectus te exercet curis nequicquam,* adeoque curis vanis, et *ludit te falſa formidine;* addit *inter arma regum,* vt appareat, qua ſuper re cura illa ſuſcepta ſit. *Senectus* autem dicta, *victa ſitu,* annis fracta, infirmato corpore et animo, vnde in metum pronior illa aetas eſſe ſolet; *ſitus* pro longo aeuo exquiſite, accedente cogitatione deſidiae et inertiae; *verique effeta,* paullo audacius dicta, cui nihil veri iudicii adeſt, vanis inhians, procliuior ad amplectendos falſos rumores quam ad vera exploranda. Vt *frugibus* vel *frugum effetus ager,* inhabilis longo vſu et parum idoneus ad ferendas fruges; ſic aetas illa inhabilis ad videndum verum et ad veros timores diiudicandos et a falſis discernendos. *Irae, belli, Martis, feta* praecordia paſſim apud poetas occurrunt. *Vatem* iterum vt verſ. 435. 443; aedituam *νεωκόρον* deſignat. Forma increpandi

Bella viri pacemque gerent, *quis bella gerenda.*
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti subitus tremor occupat artus;
Deriguere oculi; tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
En, ego victa situ, quam veri effeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit;

444 *gerant* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *gerent;* cf. Burm., quod tamen fragm. Vatic. quoque tuetur, cum Palat. ap. Bened. idque cum Brunckio reuocaui; habet enim maiorem vim. In edd. vtrumque apparet: in Aldd. et quae hinc fluxere *gerant:* at inde a Commel. Steph. et al. *gerent.* Nonnulli quoque *gerunt,* Witt. *ferant.* Reliqua *quis bella gerenda* cum Heumanno Burmannus bene vidit esse rescindenda, vt ab aliena manu assuta. Saltem otiose subiecta sunt. 446 *Et* Witt. *aut* Menag. pr. *subitos* Heins. intulerat e coniectura confirmata a Mentel. pr. a m. sec. Sed tales deliciae aduersus librorum auctoritatem inferri non debebant; *subitus*, edd. et librorum, etiam optimorum, in his fragm. Vatic., lectio et ipsa elegans est. Alii *subito.* 447 *Diriguere* vulgg. codd. et edd. ante Heins. et Pier. *tot crinis* Franc. 448 *fumea* Rom., male. 450 Absurde Seruius, quem Pomponius sequitur, *geminos* de similibus serpentibus accipit. Burm. coni. *gelidos.* Quidni autem duo angues in capite inter ceteros extolli a dea poterant, vt alias vnus exsurgit, v. c. Stat. XI Theb. 65. Ouidius, qui Maronem ante oculos habuit, Met. IV, 494 *Inde duos mediis abrumpit crinibus angues* etc. Resellit Burmannum quoque Böttiger *von der Furienmaske* p. 87. 451 *verbereque* Montalb., vt lib. V, 579 *insonuit flagello.* Sed alterum exquisitius; fecit flagellum resonare. Tum *rapido* alii, et sic ante Heins. vulgg. 452 *non ego* Lutat. ad Stat., et *v. s. verique eff.* Donat. ad Terent. apud Burm. *effata* Goth. sec. et Rom. 453 *falso* Rom.

Homero iam frequentata est Iliad. ε, 428. sqq. ζ, 490 sqq. πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει. add. Iliad. υ, 137 sq.

446 sq. Exuit iam Erinnys anum, vt solent interdum dii (conf. Excurs. XIII ad lib. I, p. 154), et vera forma adstat. Praeclara autem rei exponendae ratio effectu ab initio statim posito: Turnum ita loquentem horror inuadit etc. 447. *tot Erinnys;* nam horrendi angues ex capite sibilant et dira deae facies verа apparet. *tanta* pro talis. 451. *verbera insonuit,* concussit, flagello increpuit; cf. sup. v. 336. VI, 557.

Respice ad haec: adſum dirarum ab ſede ſororum;
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem iuueni coniecit, et atro
Lumine fumantis fixit ſub pectore taedas.
Olli ſomnum ingens rumpit pauor, oſſaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore ſudor.
Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
Saeuit amor ferri, et ſcelerata inſania belli;
Ira ſuper; magno veluti quum flamma ſonore

454 *Aſpice* Goth. ſec. Olim fuere qui diſtinguerent: *Reſpice: ad haec adſum;* vid. Seru. 455 *gero* vel *cano* Zulich. Male. Nam reſpicit ad ſup. 443 ſq. 456 *alto* Parrhaſ. 457 *flammantes* Parrhaſ. *de* tert. Rottend. 458 *Illi ingens ſomnum* Rom. et alii Pier. *Illi* quoque fragm. Vatic. *rumpit* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *rupit: atris* Goth. pr. *oſſaque ductus* ſec. Moret. Notabile vtique. *ſudorem perfundere oſſa.* *Ora* et *artus* ratio poſtulare videtur. 459 *Perfundit* item Heinſ. pro vulgari: *perfudit;* at pr. Rottend. *profundit;* et multi, etiam fragm. Vatic., *praeruptus,* vt alibi quoque ſolent. 460 *A. tumens* Montalb., ſed *A. amens* etiam ſup. II, 315. *tectoq.* ſec. Rottend. 462 Optandum erat, vt viri docti docerent, quomodo haec acciperent: *Ira ſuper.* Vulgo videntur interpretari cum Cerda: inſuper; acceſſit demum ira. Ita ſaltem diſtinctio erat accommodanda: *ſ. i. belli, Ira ſuper; veluti.* Sane *ſuper* eo ſenſu apud poetam et alibi occurrit, v. ſup. II, 71; cf. VIII, 245 XI, 226. Sed ſententia inde exit ieiuna et tanto poeta indigna: *Saeuit amor — inſania, inſuper ira.* Dicendum ſaltem erat, *ſuper* eſſe pro copula: *Iraque.* Exilitas tanta facile a poeta euitari poterat, ſi ſcriberet, *Ira furit* vel ſimili modo. *Super* pro, ſupereſt, ſuperat, occurrit et alibi (vt III, 489). Si pro ſuperare, ebullire, erumpere illud dictum docere poſſem; bona efficeretur ſententia. Donatus ita interpretatur, ac ſi *ſuper* pro, ſuper his, dictum velit: *Tantum con-*

456. *facem iniecit* in iuvenem. 460. *arma fremit,* plus eſt, quam, depoſcit, clamat. 461. 462. Elaborata oratio! pro, belli cupiditate et ira incenditur. *amor ferri* et *inſania belli* vnum idemque declarant. *ſcelerata i.* quoniam ad caedes, rapinas et *ſcelera,* rapit, quae proprie de bello dicuntur; at *ſuper ira,* magis adhuc, quam amor pugnae, ſaeuit, furit ira. cf. Var. Lect.

462—466. Fundus comparationis in Homero Iliad. Φ, 362 ſeqq., vbi de Xantho Vulcani flammis ſubmiſ-

Virgea ſuggeritur coſtis vndantis aëni,
Exſultantque aeſtu latices; furit intus aquai

traria deſiderabat, vt iraſceretur ſibi, quod nondum iret ad bellum. Saltem *ira ſuper* eo eſt expediendum, vt ſit, quod πέρι, pro περίεστι, Graecis poetis, v. c. οὐ πέρι μὲν πρόφρων κραδίη καὶ θυμὸς ἀγήνωρ Iliad. κ, 244. de Vlyſſe: *plus quam* amor ferri et inſania belli, furit ira. 463 *ſurgentur* Franc. 464 In Erf. corrector ante oculos habuiſſe videtur *Exſuperant.* Verum *exultare* eſt τὸ ἀναβλύειν. Ap. Hom. l. c. eſt λέβης ζεῖ ἔνδον — πάντοθεν ἀμβολάδην. Quod lebes idem eſt κνίσσῃ μελδόμενος puta poetica forma dictum pro eo, quod in lebete continetur, adipe; pro κνίσσα μελδομένη. *aquai* Heinſ. retraxit, nam vulgg. *aquae vis*, quod et Cuninghamius maluit retinere. Memorabilis eſt Seruii nota: „aquai: *Hanc diaereſim Tucca et Varius fecerunt; nam Virgilius ſic reliquerat: furit intus* aquae vis, *Fumidus atque — amnis; quod ſatis aſperum fuit.*" Iudicio quidem adiecto vix ſubſcribas; multo enim mollior altera haec ratio. Niſi forte Seruiana aliter ſe habebant, vt ex gloſſa primi Moret. ſuſpiceris: „Aquae vis *oppoſuit Tucca, quia nimis aſpere ſonuit* aquae amnis, *quod Virgilius prius ibi poſuit.*" Certe illa, *aquai amnis*, ſatis dure dicta videntur; etſi ſic *riuus aquae* Ecl. VIII, 87 *Propter aquae riuum;* quod etiam Pomponius ex pleniore Seruio comparat. Sed defenditur haec lectio *aquai* noto Probi lib. I Art. Grammat. loco, vbi quatuor tantum locis priſcam illam ſecundi caſus formam a poeta agnoſci docet. Accedit Medic. Mentel. ſec. et a m. ſec. Rottend. ſec., tum pro diu. lect. tert. et Leid. pr. Item Schol. Perſii v. Heinſ. At *aquae vis* omnes ceteri libri agnoſcunt, quorum familiam ducit Rom. cum fragm. Vatic. Inter editas Aldinae hoc idem tuentur; ſed mutatum in Iunt. et repoſitum *aquai* ad Benedicti ductum, qui et ipſe ſuſpicatur, narratiuunculam apud Seruium eſſe commentitiam; nam nihil a Tucca mutatum eſſe debuiſſe e lege Auguſti. Prouocat idem ad Quinctilianum (I, 7, 18, vbi non in omnibus legitur *aquai*, ſed tantum alterum *aulai.*) Vix talia ad liquidum perduci poſſunt; potuit *vis* ab vno codice abeſſe et ſuppletus eſſe verſus a docto viro ſic, vt ſcriberet, *aquai;* potuit quoque ab initio *aquai* ſcriptum eſſe, et eo neglecto a librario *aquae* refictum in *aquae vis.* P. Scriuerii lectionem *Exſultante aeſtu latices erugit aquai* refellit Heinſius. Cui vacat, refellere poteſt et aliam Schraderi ad Muſaeum p. 233.

ſis ebulliente agitur; ὡς δὲ λέβης ζεῖ ἔνδον ἐπειγόμενος πυρὶ πολλῷ, κνίσσῃ μελδόμενος ἁπαλοτρεφέος σιάλοιο, πάντοθεν ἀμβολάδην, ὑπὸ δὲ ξύλα κάγκανα κεῖται. ſed primum ornatu verborum ſuperat Virgilius, vt facile exſpectabas ab imitatore Marone. cf. Macrob. Sat. V, 11, tum vero etiam aliud comparatum idque elegantius, ſuauiore et doctiore metaphora, ſubſtituit, animum ira aeſtuantem. *Coſtas* ollae (ſed grauius nominauit *aenum*) dixit vt γάστρην τρίποδος Homerus Odyſſ. θ, 437 et ex

Fumidus atque alte ſpumis exuberat amnis;
Nec iam ſe capit vnda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis iuuenum, et iubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hoſtem:
Se ſatis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Haec vbi dicta dedit, diuosque in vota vocauit:
Certatim ſeſe Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae mouet atque iuventae;
Hunc ataui reges; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,

465 *ſpumans* Bigot. *fumis* Leid. *vapor altus* Erf. 468 *Inducit* Ven. *et* abeſt pr. Hamburg. 469 *Italia* alter Menag. *Ti et d.* pr. 470 *que* in fine abeſt multis, ex more. 472 *Certanti* Franc. 473 *iuuenta* aliquot Pier. et Goth. ſec. 474 *clari d. facti* Medic. Pierii. 475 *Dum T. animis Rutulos* multi Heinſ. *animos Rutilis* Reg.; error autem *rutilus* pro *Rutulus* ſaepe in libb. occurrit. Illud vero miror, cum corripiantur in hac voce ſyllabae, Graecis ſcribi vocem per diphthongum *ου*, Ῥουτοῦλοι.

vtroque loco Quintus Cal. Cerdae laudatus (lib. V, 381 ſeqq. de Aiacis ira). Ornate reliqua quoque: *Fumidus amnis aquae*, vapor, *furit intus atque alte ſpumis exuberat*, ſpumat.

467—474. *polluta pace* violata iam a Latino, erepta ſibi coniuge ſperata. *venire* eſt grauius, quam eſſe: vt alibi monitum. 471. *diuos in vota vocauit*, inuocauit votis: cf. ad lib. V, 234 *fudiſſetque preces, diuosque in vota vocaſſet*. ἐπηύξατο. *exhortantur*, ὦρσαν, ἐπῶρσαν, Homericum.

472—474. Rutuli ſe acuunt ad bellum, alii pulcritudine, alii nobilitate Turni, alii virtutis fama erecti. Et ſic Servius. Male Pompon. et alii *Hunc* ſc. Turnum accipiunt.

475 ſqq. Principium belli inter Latinos et Troianos ceruus venatione interemtus. Reprehenſum hoc iam apud Macrob. V, 17 et hinc a multis tamquam tenue et vi epica deſtitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic locus de cauſſis belli in Troianos concitati parum placet. Malim a magnis animorum motibus, iris et odiis, eas arceſſitas eſſe, quam a Discordiae ſeu Furiae artibus. Si ſemel poeta rerum miracula pro cauſſis naturalibus

Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte noua; speculata locum, quo litore pulcer
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus;
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Obiicit, et noto naris contingit odore,
Vt ceruum ardentes agerent: quae prima laborum

477 *qua* Oudart. pro var. lect. Bene Holdsworthus obseruabat *arte noua* non bene iungi cum *speculata* locum; nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alectus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte noua, sp. l.* Sed non magis *Ars noua* ad volatum referri potest. Saltem *Arte noua — rabiem obiicit;* sed cum alia interiecta essent, v. 479 *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus: *Dum Turnus — se c. alis. Arte noua, sp. — Iulus, Hic s. — Obiicit* etc. 478 *nefas* pro *feras* Goth. tert. 479 *Cocitica, Cocitina* aberratt. 481 *agitent* Ven. *qui* Franc. et pro var. lect. pr. Hamburg. *laborum* cum melioribus Heins. post Pier. At vulgo, *malorum*, ex intpr.

affert, ab allegorica certe persona frustra ea peti puto. Nec tamen cerua hic belli est caussa; sed occasio tantum et initium. Narrationem quoque haec ipsa res, concursus caesa cerua sacra factus, pro illis temporibus facit probabilem, cum semel non consilio sed animorum impetu committendi essent Latini cum Troianis et res ad manus deducenda. Tum poeta aemulatus putatur belli Iliaci initia et retentae in Aulide classis Achiuorum caussas, interemta ab Agamemnone cerva Dianae sacra. Omnino inuento huic poetae strenue incubuerunt, vt pugnarum et odiorum caussas ab occisis casu sacris animantibus, quae (ἀνειμένα, ἄφετα,) libere vagarentur, arcesserent. Exempla affert Cerda, sed ea sunt imitatorum Virgilii: alterum Statii, qui prima pugnae exordia a tigribus Baccho sacris duxit lib. VII Theb. 564 sqq. et Val. Fl. qui pugnae, qua Cyzicus cadit, caussam ab ira Cybeles petit propter caesum sacrum deae leonem lib. III, 15 sq. sed iudicium adhibe, vti apud illos quoque, qui magnas rerum conuersiones a paruis caussis nuper libellis suis persequuti sunt.

475—483. *animis a. implet.* Homericum. *θάρσευς πλῆσεν φρένας*, vt Iliad. ρ, 583. Facit nunc Alecto, quod Eris Homerica Iliad. δ, 444 *νεῖκος ὁμοίιον ἔμβαλε* ete. *arte noua*, cum alia fraude, nouum dolum meditata. Supra I, 657 *At Cytherea nouas artes, noua pectore versat Consilia.* 480. *prima*

Cauſſa fuit, belloque animos adcendit agreſtis.
Ceruus erat forma praeſtanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab vbere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late cuſtodia credita campi.
Adſuetum imperiis ſoror omni Siluia cura

482 *animas* pr. Rottend. *incendit* pr. Menag. *concendit* Bigot. 483 *formae praeſtanti* Hugen. et pr. Rottend. *formae praeſtans* Bigot. v. Aen. I, 71. 484 *Thyrridae*, *Tyridae*, *Tiridae*, et *Thirus*, *Tirrus*, *Tirius*, *Tyrus*, *Tyrrus*, aberratt. 485 *Tyrrhusque* Heinſ. ex libris maluit: nec aliter Aldd. et hinc ductae: quas deſeruit Commeliniana, quae Palatinum codicem expreſſit, Pulmanniana et aliae. Ante Heinſium (h. e. in iis editionibus, quibus vtebatur Heinſ., puta edd. Dan. Heinſii, Pulmanni et ſimiles) legebatur *Tyrrheusque*, quod praeferas, quia altera in *Tyrrhides* a poeta producta eſt; Τυῤῥεὺς, Τυῤῥείδης. Exemplum in contrarium eſſe poteſt *Belides* ſup. lib. II, 82, ſed nomen illud adhuc ſuſpectum habeo. Tum non vana eſt obſeruatio doctiſſimi Ouwens Noct. Hagan. p. 607, multorum nominum duas eſſe terminationes, vnde diuerſa patronymica ducta ſint: *Tyndaridas* habemus, cum tamen *Tyndareus* frequentetur; fuit igitur etiam aliquando *Tyndarus*. Ita etiam *Tyrrheus* et *Tyrrhus*, quod alibi occurrit. vid. in Nota. 486 *lati* Rom. ſed Pierius ſpreuerat, Heinſius autem e Medic. aliisque praetulerat. Recte vero Burm. reuocauit *late*, quippe doctius dictum; vt *late rex* I, 25 et al. *campi eſt* Goth. ſec. 487 *A. in ſiluis* Menag. pr.

laborum cauſſa fuit. Comparant Iliad. ε, 63. χ, 116; eſt primum initium calamitatum, quae inſequutae ſunt.

483 ſqq. Molles et bucolicis propiores verſus ſunt, qui ſequuntur, quod monuit Spencius. Similes deliciae Cypariſſi ceruus apud Ouid. Met. X, 109 ſqq. occurrunt, ſed iuuenili carminis luxuria expolitae. Calpurnii quoque imitationem notauit Cerda Ecl. VI, 33 ſq. et Statii locum de tigribus Bacchi manſuefactis comparat (Theb. VII, 564 ſqq.). De id genus animantibus cf. viros doctos ad Lucian. pro Merc. Cond. c. 1. *Tyrrhidae pueri*, pro Tyrrhei filii. Fuit autem nomen hoc in hiſtoria Albanorum regum non ignobile. Tyrrhus enim erat regii armenti magiſter, apud quem Lauinia Siluium enixa eſt: v. Victor O. G. R. 16. cf. Seru. ad VI, 760 comparato Dionyſ. I, 70, vbi Πυῤῥηνὸς deprauate ſcriptum eſt, et in libro de Auguſti progenie cap. 18 *Tityrus.* *ſoror* ſc. puerorum,

Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.
Ille, manum patiens, mensaeque adsuetus herili,
Errabat siluis; rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamuis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iuli
Commouere canes: fluuio quum forte secundo
Deflueret, ripaque aestus viridante leuaret.
Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curuo derexit spicula cornu:
Nec dextrae erranti deus afuit; actaque multo
Perque vterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,

488 *innectens* l. *intexens* Goth. tert. 489 *Potabatque* aliquot Pier. *Sectabatque* Sprot. *feram* pr. Hamb. Ed. Ven., male. v. Burm. cf. sup. II, 51. 490 *manu* (ex *manū*) Sprot. Vratisl. Medic. *manuum* aliquot Pier. 491 *que* abest Zulich. *ad menia* Frf. 493 *rapidi* aliquot Pier.; al. *rapidae*, *rabidi*, male. 495 *r. a. vndante* aliquot Pier. *lauaret* multi. 496 *exuuiae laudis* Sprot. *nimiae* Doruill. *accensus* Gud. et Moret. qu. 497 *derexit* Gud. 498 *afuit* cum antiquioribus scribit Heins. Vulgo *absuit*; alii *affuit*. 500 *inter* aliquot Heins.

Tyrrhei filia. 488. *mollibus sertis*, seu vittis, seu corollis. 490. χειροήθη et ὁμοτράπεζον fuisse dicit. conf. Guell. 492. *Ipse*, Αὐτὸς pro αὐτομάτως.

491—495. Ceruus post natationem (eleganter *defluere* pro natare) in ripa se ab aestu recreabat. Ergo iam *defluxerat*, vt bene Cerda accipit *deflueret;* et sane canes eum reficientem se commouerunt, excitarunt. 498. Turbas faciunt in erranti. Res expedita erit, si cogites inuerso sensu dictum: *erranti deus abfuit:* ita vt aberraret. Nunc negationem addidit: *Nec deus abfuit*, adfuit fortuna, *dextrae erranti*, sic vt ea non aberraret. At Seruius ad Alectò refert; vt sit ἡ θεός. *acta venit* plenius pro adacta est. 500. *nota tecta*, τὰ ἤθεα. In miseratione ceruae, placidae ac mansuetae ferae, vss. 500 seqq. notabilem artis sagacitatem adhibuit poeta.

Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
Atque inploranti similis tectum omne replebat.
Siluia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
Olli, pestis enim tacitis latet aspera siluis,
Inprouisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic grauidi nodis; quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis vt forte coactis
Scindebat, rapta spirans inmane securi.
At saeua e speculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit stabuli; et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recuruo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne

502 *replebat* Heinſ. e Medic. et a pr. m. Gud., item Sprot. et Reg. Vulgo, *repleuit*. 505 *Olli* Heinſ. cum melioribus. Alii, *Illi*. 506 *armatur* Sprot. *abusto* et *adusto* aberratt. apud Pier. et Burm. 507 *ht* Menag. pr. *grauidis* Goth. ſec. *est* multi addunt, etiam Pier. 508 *ira fuit* Pier. aliquot; *dedit* Bigot. cf. Burm. 509 *Quadrificam* Doruill. 510 *Scindebant* Medic. et Scheffer., vt ad agrestes referatur. 511 *e* aberat multis Pier. 512 Ante Heinſ. distinxerant vulgg. post *petit*. 514 *incendit* Rom. et aliquot Burm.

505. *pestis;* recte Seru. Furia. conf. ſup. 476. 477. Latet enim illa in ſilua ad ſpeculandam nocendi rationem et viam; neque inde niſi v. 511 discedit. Mireris Cerdam ipſos *agrestes* h. paſtores ad bellum mouendum e ſiluis concurrentes interpretari malle. *Torrem obustum*, quis non videat eſſe ſudem praeuſtam? conf. inf. 524, vt mox ſtipites nodoſos memorat. *cuneos coactos* pro adacto cuneo dixit.

511. *stabulum*, paſtoris tugurium, vt et alibi. 513. Fuit ſcilicet idem, qui nunc in agris eſt, mos, buccina convocandi ruricolas, repentino aliquo metu, periculo vel incurſu. Idem mos in priſcis ciuitatibus. Itaque Romae primis aetatibus Comitia ita conuocari ſolebant: *Per cornicinem centuriata* ap. Gell. XV, 27. Subnata autem Maroni Furiae buccina ex Eridis horrendo clamore Iliad. λ, 5—11. In 514 ad 518 imitatorem facile agnoſcas vel ex exquiſitiore ornatus ſtudio. Expreſſus (nam inter multa a Cerda et aliis congeſta hoc vnum tenendum)

Contremuit nemus, et ſiluae intonuere profundae;
Audiit et Triuiae longe lacus; audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua fonteſque Velini;
Et trepidae matres preſſere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina ſignum

515 *Inſonuit* e Grammaticis laudat Heinſ. *Concutitur* pr. Rottend. *inſonuere* Rom. et alii Pier. et Heinſ. *ſonuere* Ed. Mediol. et Schol. Statii cum binis Goth. 516 In multis *audit* ſcribitur, et hinc inſeritur in nonnullis *et* ante *amnis*. Menag. pr. *audiit omnis*; quod placet Burmanno. 518 *At* Menag. pr. *ad vbera* Oudart., quod alibi occurrit. 519 *Quin vero* pr. Moret. a m. pr.

Apollonii locus, primum quidem III, 1217 Hecates canum latratu: *Πείσεα δ' ἔτρεμε πάντα*; et multo magis draconis ſibilo IV, 127. 139 *ἀμφὶ δὲ μακραὶ Ἠϊόνες ποταμοῖο καὶ ἄσπετον ἴαχεν ἄλσος· Ἔκλυον, οἳ καὶ πολλὸν ἑκὰς* etc. *Δείματι δ' ἐξέγροντο λεχωΐδες, ἀμφὶ δὲ παισὶ Νηπιάχοις, οἵ τέ σφιν ὑπ' ἀγκαλίδεσσιν ἴαυον, Ῥοίζῳ παλλομένοις χεῖρας βάλον ἀσχαλόωσαι*; vnde noſter: *Et trepidae matres preſſere ad pectora natos*; non tam ornate, ſed meliore iudicio; Nam a Furia inflatam buccinam tam horrendum ſonitum edidiſſe, probabilius eſt dictum, quam draconis ſibilum tam longe eſſe auditum. Virgilii imitatorem habes Statium I Theb. 118 de anguium Tiſiphones ſibilo: *Audiit et medius caeli Parnaſſus* etc., vbi omnia multo magis portentoſa videbis. 515. *profundae* cum dilectu. In intimis magnae ſiluae receſſibus audiebatur vox. 516. *Triuiae lacus* eſt Lacus Aricinus cum Nemore et Templo Dianae nobiliſſimo; cf. inf. v. 761. Nunc *Lago di Nemi*, non longe ab vico *Genſano*. Paullo remotior ab his locis verſus ſeptentrionem eſt *Nar*, qui inter Sabinos et Vmbros ad Tiberim deſcendit, *ſulfureis aquis* ſatis notus, de quo iam Ennii verſus VI Annal. *Sulfureas poſuit ſpiramina Naris ad vndas*, v. Cluuer. p. 705, quarum natura *candorem* facit. In proximo *Lacus Velinus*, amne Velino inter montium iuga ſuper Reate ſtagnante: in Narem ille quoque aliquando a M. Curio, exciſo monte, emiſſus. Cic. IV ad Att. 15. Cf. Plin. III, 12 ſ. 17. Egere de hoc, qui loca adiere, etiam Erdmannsdorff. v. eius vitam Rode auctore p. 108.

Dira dedit, raptis concurrunt vndique telis
Indomiti agricolae; nec non et Troïa pubes
Aſcanio auxilium caſtris effundit apertis.
Direxere acies. Non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur ſudibusue praeuſtis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus, aeraque fulgent
Sole laceſſita, et lucem ſub nubila iactant:

520 Scribitur fere *concorrunt*, ex pronuntiatione. *occurrunt* aliquot Pier. 521 *Troica* Witt. 522 Dubitat Burm., an legendum ſit, *campis e. a.* Cur tamen in *caſtris apertis* haereas, cum *domus aperta*, *foribus apertis*, bene dicatur? 523 *Derexere* Medic. *ſurrexere* pr. Hamb. pro var. lect. *nec iam* Parrhaſ. *in certam.* Oudart. *agreſtis* Medic. 524 *Stypitibus* paſſim ſcribitur apud Parrhaſ. cf. Burm. *ſudibusque* duo eiusdem. 525 *decertant* Bigot. a m. ſec. v. III Ge. 20. *vtraque* ſec. Moret. 526 *triſtis ſ.* Parrhaſ. *armaque* Zulich. 527 *Sole repercuſſa* pro var. lec. Moret. tert. ex impt. *et lumen* aliquot Pier., tum *ſub lumine* pars Pier. et Heinſ. c. Erf. *ſub lumina* duo Burm. *ſub lumine* duo alii; Gothani vulgatam tuentur.

520. Ennii Ann. III verſus apud Macrob. VII, 3 *Poſtquam defeſſi ſunt ſtantes ſpargere ſeſe Haſtis: anſatis concurrunt vndique telis.* 521. *Indomiti agricolae.* Ornans epithèton; ſimpliciter accipio duros, aſperos. Sunt enim ἄτρυτοι: quod primo loco eſt, qui atteri nequeunt aut frangi ac fatigari laboribus et aerumnis: altero ἄτρυτος etiam inuictum, hinc validum, magnum, ingentem, ſimpliciter denotat. *nec non et Troïa pubes* — Caſtrorum portis reſeratis mittunt auxilium Troiani. Vulgari oratione copiae effundunt ſe, effunduntur, ἐκχέονται. Mox v. 525. 526. *ſeges*, pro agro: isque adeo pro acie: eleganter autem *acies* ſtatim per ſegetem effertur et reliqua ad eam attemperantur; qui comparandi modus exquiſitae eſt venuſtatis. Locus ſimilis inf. videndus lib. XI, 601. 602. Primae autem lineae ſunt Iliad. ν, 338, vbi *horret pugna haſtis* ἔφριξεν δὲ μάχη ἐγχείῃσι μακρῇς. At ap. Apollon. III, 1355 *horret armis ager* Φρῖξεν δὲ πέρι στιβαροῖς σακέεσσι — Ἄρηος τέμενος. Itaque et h. l. proprie diceres *horrere enſes* eductos et elatos ad ictum, vt horrent omnia aſpera et acuminata; tum *horret enſibus* terra, ager, acies.

526. *Sole laceſſita* venuſte pro percuſſa radiis. Debetur

Fluctus vti primo coepit quum albefcere vento,
Paullatim fefe tollit mare, et altius vndas
Erigit, inde imo confurgit ad aethera fundo.
Hic iuuenis primam ante aciem ftridente fagitta,
Natorum TyrrhI fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; haefit enim fub gutture volnus, et vdae

528 in fine *ponto* Rom. et Medic., quorum in eadem lectione confpirantium haud leuis auctoritas eft, et pro var. lect. Gud., item Macrob. V Sat. 13, vt taceam codd. e vulgo, binos Goth.; in altero quidem *puncto* eft. Probat Heinfius, vt *prima ponto* fit: a littore, et refpondeat Homerico *ἐν αἰγιαλῷ*, in loco, quem poeta ante oculos habuit Iliad. δ, 422. Sed tempeftate oriente fluctus ex alto verfus littus aguntur, non a littore primum moueri incipiunt, vt iam Burmannus monuit. Tum vero in Homerico loco non *ἐν αἰγιαλῷ* refponderet Virgiliano *primo ponto*; fed Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κ., et hoc quidem fenfu, vt fit pro, *primum in ponto, in alto*. Verfus hi funt: Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης Ὄρνυτ' ἐπασσύτερον, Ζεφύρου ὑποκινήσαντος, Πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει. Burmannus malit: *fummo — ponto*, vt *imo fundo* opponatur. Sed manifefta fatis res eft, *ponto* ex altero loco Ge. III, 237 huc effe translatum, vbi *in medio ponto*. Variare autem poetam verbo vno vel altero, eiusmodi verfus, quos iterum ponit, ab ipfo Heinfio aliquoties monitum eft. Vti itaque altero loco fluctuum primos ortus in alto *(in medio ponto)*, fic nunc fluctuum ortus a prima aurae impulfione, *primo vento*, memorat. 530 *vno* Franc. *imo et* Doruill. 532 *Gnatorum Tyrrhei* libri Pier. Ex iisdem et fuis Heinfius *Almo* fcripfit pro *Almon*; nullum enim nomen Latinum *on* litteris finiri, ait Sofipater. Quod equidem inter Grammaticorum argutias referam. *Almon* eft communior forma; *Almo* rarior. Sic *Agamemno*, *Tarcho* et alia pro vulgari *Agamemnon*. 533 *Exit enim* aliquot Pier. cum Doruill., vt fit quod lib. IX, 432 *viribus enfis adactus Transabiit coftas*. Sed natum hoc ex fcriptura: *efit*. *gurgitae* duo Burm.

hoc Lucretii exemplo lib. IV, 218 *Corpora quae feriant oculos vifumque laceffant*: vnde patet, vt ex aliis locis, vbi *vifum*, *aures laceffere* occurrit, *laceffere* effe fimpliciter ferire, percutere; cf. inf. ad lib. X, 10. Refertur etiam paullo ante *atra* feges ad oculorum indicium, fi longum hominum ordinem in campo profpicias.

528. 530. Saepius ornata a poetis comparatio; primum quidem ab Homero Iliad. δ, 422 feqq. Eandem elaboratius extulerat Maro Georg. III, 237 fq.

532. 533. *vulnus* pro fagitta, *Seru.*, vt II, 529, et *inclufit*, pro vulgari, interclufit, *iter vocis vdae*, traducto epitheto a gutture, per quod vox emittitur; proprie

Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galaesus,
Dum paci medium se offert; iustissimus vnus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus aruis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos aequo dum Marte gerun-tur,
Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum

534 *que* abest Witt. 535 *Galaesus* Heins. cum melioribus etiam hic, ex Γαλαῖσος. Vulgo *Galesus*. conf. ad Ge. IV, 126 *Gelaesus* Rom. 536 *Cum p.* sec. Rottend. *pacis m.* Parrhas. *sese* Ald. Iunt. *se offert medium* Montalb. *se* plane excidit Oudart. 537 *que* abest Franc. Witt. *agris* Medic. Pierii, tresque Burm. *armis* alter Hamb. Sed *aruis* recte retinent ceteri. Esse pro *in aruis* monet Burm. Cuninghamius *agris* retraxit; docere id *greges et armenta*. Non sequar subtilitatem. 538 *et quina* sec. Moret. 539 *terras* duo Goth., male. *et centum terram* Witt. 540 *saeuo Marte* emendat Marklandus ad Stat. Silu. V, 2, 21 Obnuntiat diuinationi Burmannus, sed quid *aequo Marte* sit, parum expedit. Scilicet est, pari vtrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata; vt alias *dubio*, *caeco*, *Marte* pugnatur. *Aequus* autem pro, aequalis, satis frequens est. Paullo aliter, nec tamen multum diuerse ap. Lucan. III, 585 *nauis dextrum laeuumque tuetur* Aequo Marte *latus*. De congressu ex loco iniquo in locum aequum deducto Curtius IV, 1 *De regno aequo, si vellet, Marte contenderet.* 541 *bellum.* *telum* pro var. lect. pr. Hamb. ex interpretatione.

iter vdum. Quomodo Virgilius ornatu praecellat Homerum, vide in hoc: Iliad. ν, 388 ὁ δέ μιν βάλε δουρὶ Λαιμὸν (κατὰ λ.) ὑπ' ἀνθερεῶνα, διὰ πρὸ δὲ χαλκὸν ἔλασσε. —

536—539. Homerica arte Galaesi memoriam nobis commendat et miserationem facit. conf. Iliad. ε, 612. 613. 614. Quod *ditissimum* eundem et *iustissimum* exhibet, ad primae vitae mores comparatum est. Illud vero praeclare: *Dum paci medium sese offert*, vt iam Macrob. IV, 4 monuit.

540 sq. *aequo Marte,* pari vtrinque belli fortuna, pugna in neutram partem inclinata. Comparant transitus formam Iliad. ε, 84 Ὣς οἱ μὲν etc. *promissi potens* ἐγκρατὴς γενομένη ὧν ὑπέσχετο. cf. ad 341. *sanguine bellum imbuit.* Seruius, initiauit. Scilicet, proprie *Latini imbuebantur sanguine* (vt v. 554 *sanguis nouus imbuit ar-*

Inbuit, et primae conmiſit funera pugnae,
Deſerit Heſperiam, et, coeli conuexa, per auras
Iunonem victrix adfatur voce ſuperba:
En, perfecta tibi bello diſcordia triſti;
Dic, in amicitiam coeant, et foedera iungant.
Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros:

542 *c. ſanguine p.* Goth. ſec. ex antecedente verſu. *munere p.* coni. Markland. ad Stat. V Silu. 1, 21, quod et ipſum bonum eſſet. 543 Memorabilis eſt Seruii nota: *Probus, Aſper, Donatus* (is tamen Donatus, quem habemus, *euolauit per auras ad Iunonem.* interpretatur), *dicunt, hoc loco* per *bis accipiendum, vt adloquatur Iunonem* per caeli conuexa *et* per auras (quod duriſſimum eſſet: etſi Burmanno non diſplicet). *Poteſt tamen* (et haec melior ratio) *eſſe epexegeſis* per auras *id eſt* caeli conuexa; *nec enim aliud ſunt aurae.* (Quae ſequuntur, adſuta eſſe videntur). *Dicit etiam quidam commentarius* conuecta *eſſe legendum, vt ſit* ipſa conuecta; *quod difficile in exemplaribus inuenitur.* Conſentiunt ſane omnes codd. in *conuexa*, niſi quod Medic. a m. pr. *conuerſa*, quod Cuningham. probat, cumque eo Brunckius recepit: meo ſenſu tenue et exile eſt; ſec. Moret. *connexa*, vitioſe. Cum tamen verborum iunctura paullo inſolentior ſit, Canterus ap. Heinſ. coniecit: *caeli conuexa peragrans* vel *pererrans;* ſatis ieiune. Muſonius *conuexa* pro *conuecta* dictum eſſe volebat, ſc. Alecto vecta per auras. Cerda cum Turnebo Furiam *conuexam* dici poſſe putauit, vt *amnis deuexus* IV Ge. 293 ſqq., perperam vtique. Equidem bene intelligo, ſi verba ad naturalem ordinem reuoces *(per auras, caeli conuexa)*, expediri quodammodo priorem verſum; illud tamen nondum concoquere poſſum: *Furiam alloqui Iunonem per auras.* Latet, puto, facilis ad indagandum lectio: *caelique euecta* per auras, et peperit vitium compendium τοῦ *que.* 545 *belli d. triſtis* aliquot Pier., quae vulgaris erat ratio. Quae ſequuntur ad meum ſenſum diſtinxi: *En — triſti; Dic — iungant. Quandoquidem A. r. ſ. Teucros, Hoc etiam his addam* ſqq. Vulgata ratio erat: *Dic — Iungant: Quandoquidem Auſonio reſperſi ſanguine Teucros. Hoc etiam his addam* etc. 546 *Sic* Sprot. et pars Pierianorum. Nec diſplicet. Eadem diuerſitas V, 551. *vt coeant* duo Burm., vt 551. 547 *Quando equidem* Rom.

ma), inducebantur, trahebantur, prima caede facta, ad bellum. conf. inf. 547. Doctius ipſum *bellum imbuitur*, inſtituitur, ſanguine. Ex copiis, quae apud Cerdam habentur, vnum huc referas Propertii IV, 10, 5 *Imbuis exemplum primae tu, Romule, palmae:* inducis exemplum, quo imbuantur, moueantur ad ſimilem conatum alii. 543. *per auras, caeli conuexa*, iunge, verbo motus omiſſo, v. c. euecta: Sed vid. Var. Lect. 546. conf. 316. 317. *Dic*, ironice, tamquam ἀδύνατον.

Hoc etiam his addam, tua ſi mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbis,
Adcendamque animos inſani Martis amore,
Vndique vt auxilio veniant; ſpargam arma per agros.
Tum contra Iuno: terrorum et fraudis abunde eſt.
Stant belli cauſſae; pugnatur comminus armis;
Quae fors prima dedit, ſanguis nouus inbuit arma.
Talia connubia, et talis celebrent hymenaeos
Egregium Veneris genus et rex ipſe Latinus.
Te ſuper aetherias errare licentius auras
Haud Pater ille velit, ſummi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, ſi qua ſuper fortuna laborum eſt,
Ipſa regam. Talis dederat Saturnia voces.

548 *tunc ſi m.* ſec. Hamburg. *ſit mihi* Menag. pr. vide IV, 125. *voluptas* Erf. 550 *inſano Mart. amore* coni. Cuningham. 551 *vt a. coeant* Sprot., vt inf. 582 *vndique collecti coeant.* 552 *ac ſ.* ante Heinſ. legebatur. *abundeſt* Rom. *eſt* abeſt Goth. tert. 553 *pugnantur* Dorvill. *quo minus* Franc. 554 *ſors* multi etiam h. l. *imbuet* Parrhaſ. 555 *connubia* ſtatim per Aldd. in contextum venerunt. Brunck. reuocauit *coniugia*, in quod omnes Pier. et Heinſ. et tres Goth. c. Erf. conſentiunt, praeter Mentel. pr. *connubia.* Sed aliquoties iam vidimus triſyllabum *connubja.* Porro qu. Moret. cum pr. Hamb. omittit *et.* 558 *ipſe* aliquot edd. et codd. v. 110. 559 *ſi qua modo* alter Hamb. *eſt* deeſt multis Pier. et Heinſ. 560 *geram* Hamb. pr.

548. ***hoc addam, in bella feram,*** rapiam, doctius quam, ad bellum accendam.

552 ſq. Dignitatem orationi Iunonis ineſſe facile agnoſcas. *Stant belli cauſſae.* Burmannus: certae, fixae, ſunt. *Stare* omnino poetae pro eſſe, vt Gr. ἑστηκέναι, vſurpant, ne exilitate vocis poeticam vim frangant. Eo referendum: *ſtant praelia* et ſimilia. Vti autem hac voce poſſunt poetae, quia *ſtare* dicitur illud, quod conſtitutum, paratum, effectum eſt. Sic *ſtat ſententia;* ſic *ſtant cauſſae,* et hinc *ſtare* pro decretum, fixum, certum eſſe. 556. 557. conf. 318. 319. 559. Comparant Iliad. α, 522. 523. Reliquos belli caſus ipſa moderabor: et ſane inf. 572 extremam bello imponit manum.

Illa autem adtollit ſtridentis anguibus alas,
Cocytique petit ſedem, ſupera ardua linquens.
Eſt locus Italiae medio ſub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amſancti valles: denſis hunc frondibus atrum
Vrguet vtrimque latus nemoris, medioque fragoſus
Dat ſonitum ſaxis et torto vertice torrens:
Hic ſpecus horrendum, ſaeui ſpiracula Ditis,

561 *extollit* Parrhaſ. *vnguibus* Trappius poſt Cuningham. emendabat, vt membranae eſſent alarum; parum feliciter. v. Not. 562 *petens* Franc. *ſuper a.* duo cum Ed. Dan., natum ex *ſuperardua* iunctim ſcripto. 563 *in medio* edd. et codd. nonnulli. Sed *in* exulare fecit Heinſius. 564 *forma* Erf. *memoratur* Doruill. 565 *Ampſacti* Medic., vt *Ampſanctus* ap. Cic. Plin. et Claudianum ſcribitur. Romanus et Ed. Ven. *anfracti*. in plerisque eſt aberratum *anſancti*, it. *auſanti*, *anxanti*, *amſaneae*, *an valles ſancti*. Mox *frontibus* alter Mentel. 566 *vtrumque* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. *fragoſis*, vt ad *ſaxis* referatur, aliquot Pier. Heinſ. et Burm. 567 *vortice* nonnullae edd., ſed *vertice* eſt librorum ſcriptura. 568 *Hic ſpecus horrendus* antiqui codd. apud Seru. et mſ. Giphanii, hic quidem ſequente *et*, quod in multis,

561—571. Noua Furiae ſpecies, quod non modo alata eſt (vt ſup. 476), verum quod ſerpentes alis implicitos habet. Etſi res ita accipi poteſt, vt angues, qui pro comis ſunt, inter volatum vento impulſi inter alas commotas ſtrideant. Locum deſcenſus eius ad inferos non dicam an primus protulerit poeta; eſt tamen ille rei admodum accommodatus. Eſt enim in Hirpinis, non longe ab Aeculano (nunc *Fricenti* in Principatu Neapol. R. vlteriore) lacus tetro colore et odore, et inter ſpiracula referri ſolitus, quae Plutonia vel Charonea *(Moffete)* appellant; vid. Plin. II, 93. Cic. de Diu. I, 36, §. 79: cf. Nota Beckmann. ad Antigon. Caryſt. 135. hinc v. 568 *ſpiracula Ditis*. Amſancti nomen huic lacui. Plin. l. c. *Item in Hirpinis Amſancti ad Mephitis aedem locum; quem qui intrauere, moriuntur*. Locus etiamnum dictus *Muſiti*. Offenderunt tamen viri docti ad verba: *Italiae medio;* vtque locus ſatis conueniret, quaeſiuere eum in alia Italiae parte. Ad ſpeluncas *Aeolias* dictas prope Interamnam, hodie *Terni*, qui locus catarractis amnis Velini nobilis eſt, transferre voluit locum Virgilianum, poſt Floridum Lect. Subſec. II, 18, *Addiſonus*, loco iam a Burmanno laudato, et hinc alii, etiam

Monſtratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Peſtiferas aperit faucis; quis condita Erinnys,

etiam in edd. legebatur, (ita verſus eſſet antiquo more conſtituendus eliſo ſibilo: *Hic ſpecus horrend' et ſaeui ſpiracula Ditis)* ſed ſublatum ab Heinſio codd. meliorum, etiam Pierianorum, auctoritate. *ſaeuum* Goth. pr. 569 *Monſtrantur* multae edd. et codd., inprimis quae in ſup. verſu *et* retinent. At Heinſius reuocauit ex aliis *monſtratur;* vnde comtior exit oratio. *mons ſterilis* alter Hamb., miro errore. Ceterum obſerues membra ſibi non accurate ſatis reſpondentia, etſi res non exemplis caret: *Hic ſpecus — monſtratur et vorago aperit. raptoque* alter Menag. 570 *a. voces* pr. Mentel. *condit* Medic. vterque cum aliis Heinſ. et Burm. Lectio iam Seruio notata.

Blainville Itiner. T. II, S. 29. At nuper Abbas *Capmartin de Chaupy* de praedio Horatiano *(Decouverte de la Maiſon de Campagne d'Horace* Tom. III, p. 104 ſqq.) aquas Cutilias in Sabinis ad amnem Velinum, quarum pars bituminoſa et nitroſa eſt, in Virgiliano loco quaerebat. Ita fere illi, qui ap. Pompon. Sab. Amſanctum in exitu paludis Reatinae quaerebant, decepti, vt arbitratur, eo, quod apud Varronem eſt vmbilicus Italiae ager Reatinus. Abb. *Venuti* in eodem fere tractu aliam conuallem ad Montem *Caſtello di Catino* deprehendiſſe ſibi viſus erat, ad quam poetae verba accommodabat: in diſſ. praemiſſa Tom. III Virgilii Ambrogiani: Caret tamen et hoc auctoritate idonea. Amſanctum Lucaniae eſſe Donatus aiebat, vnde Calor amnis (qui inter Aquariam et Paeſtanos agros fertur et Silaro miſcetur) praeceps fertur: „vbi antrum ingentis magnitudinis cum peſtifera exhalatione" deceptus ille nomine fluuii Caloris, quod commune eſt alteri in Hirpinis. Scilicet plura et fuerunt (v. Seneca N. Qu. VI, 28) et adhuc ſunt eiusmodi ſpiracula *(Moffete)*. Ex his pro lubitu alius aliud arripuit. *Amſancti* tamen *vallem* ad Hirpinos ſpectare, poſt Ciceronis et Plinii diſertam fidem, non eſt quod dubitari poſſit. Faciem quidem loci nunc paullo diuerſam reperit Cluver. Ital. pag. 1201, ſiluae ſaltem de erant. Verum commemorat et has *Swinburne,* qui nuper locum adiit *(Travels in the two Sicilies* 1783 p. 128) et alia Virgilio conſentanea. Virgilianae deſcriptioni fidem adſtruebat quoque ex iis, quae ab amico ſuo Holdsworthо acceperat, Spencius in *Polymeti* p. 276. *Italiae medio* non debebat vrgeri; eſt ſimpl. in Italia. *ſub montibus,* qui

Inuiſum numen, terras coelumque leuabat.
  Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. Ruit omnis in vrbem
Paſtorum ex acie numerus, caeſosque reportant
Almonem puerum foedatique ora Galaeſi;
Inplorantque deos, obteſtanturque Latinum.

571 *et t.* Ald. *terram* aliquot Pier. *caelum terrasque* Parrhaſ. *leuauit* aliquot Pier. et Witt. quod ſollennior oratio poſtulat. Wakefield deleta virgula poſt *Erinnys* iungit: *numen terras coelumque leuabat;* pro, terras numine leuabat, vt illud: *roſeas laniata genas.* doctius quidem, ſed durius. 573 *Impoſuit* Gud. a m. pr., Goth. pr. in *vrbe* ap. Priſcian. 574 *caeſumque* Goth. tert., ſed *caeſos* Almonem et Galaeſum. Pro hoc *ora Galaeſi* dixit 575 *foedataque* Sprot. et Franc. 576 abeſt verſus a Goth. tert.

tamen ſitu paullo remotiores ſunt: ſed ſilua olim inde a montibus ad planitiem protendi potuit. In vallis medio, vt Maro quidem locum deſcribit, amnis fertur cum impetu et fragore. *Hic ſpecus horrendum:* non addit, an amnis illud fecerit. Si loci facies nunc mutata eſt, nemo id mirabitur in loco ignibus ſubterraneis exeſo. Lacum et vallem ſub colle ilicibus conſito, qui vtrinque vallem claudit, vidit Swinburne; Cluuerius lacum media ſui parte aquam magna cum vi et ſtrepitu ebullientem et reſorbentem. *latus nemoris* eleganter collis nemoroſus, qui tamquam latus lacus facit. *ſaxis et vertice,* h. e. vorticibus aquarum, vorticoſo amne, inter ſaxa fundi. Potuit hic olim ſpecus eſſe odorem ſulfureum exhalans: qui nunc lacum recepit, torrente in ſtagnum mutato. Copioſe de hoc Amſancti lacu egit *Leonardus de Capua (Lionardo di Capoa Lezioni intorno alla Natura delle Mofete* 1714, p. 9 ſq.). Verum nunc habemus deſcriptionem vallis et lacus a peritiſſimo naturae ſoli terraquei exploratore, *Abbate Alberto Fortis* factam, qui loca adiit et ipſam vim mephiticam expertus eſt; locum quoque aediculae Mephitis deae deprehendiſſe ſibi viſus eſt; loci faciem multum eſſe mutatam, ſi cum Virgiliana deſcriptione compares, haud mirabere. Inſerta eſt illa Commentatio Actis Academiae Patauinae *(Saggi ſcientifici e letterarj dell' Accademia di Padova* To. II, p. 146 ſeq.). *numen inuiſum,* *μισητόν.* *leuabat* eleganter pro, relinquebat. Res enim, quas abominamur, grauant nos.

573 ſqq. Praeclare haec ad

Turnus adeſt, medioque in crimine caedis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admiſceri Phrygiam; ſe limine pelli.
Tum, quorum adtonitae Baccho nemora auia matres
Inſultant thiaſis, neque enim leue nomen Amatae,
Vndique conlecti coeunt, Marteinque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,

577 *et igni* ex Medic. et aliis Heinſ. repoſuerat, cum ante lectum eſſet *et igne.* Burmann. locum habebat ſuſpectum, cum de igni nihil praeceſſerit; ad coniecturam tamen *caedis iniquae* deſcendere non debebat, cum ipſe lectionis diuerſitatem laudet: *ignis.* Atqui haec ipſa vulgata ante Heinſ. erat lectio; eaque haud dubie vera, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine* (inter criminationes Troianorum), *caedis et ignis Terrorem ingeminat*, h. *ingeminat terrorem caedis et ignis;* minatur caedem et ignem. Praeiuiſſe iam Donatum video, qui ita interpretatur: *et idem geminabat terrorem, quem populus fecerat. ſpondens omnia caedibus et incendio peritura.* Lectio haec Aldinarum, niſi quod praue interpungitur poſt *caedis*, Steph. Plant. Dan. Heinſii et omnium, quas inſpicio, editionum, neſcio in quo vulgari exemplari mutata eſſe debuit, in quod Heinſius caſu inciderat. *igni* ex vno Romano notauit Pierius; *igni* Pompon. quoque interpretatur: *furore et ſeditionis impetu.* 578 *geminat* Sprot. *ingeminant* Ven. *que* poſt *Teucros* Heinſ. ſuſtulit, codd. auctoritate. 579 *limite* Parrhaſ. 581 *thyrſis* Menag. pr. *inſultare* de choro quidni aeque dicatur ac de equo vel de ouibus haediſque exultantibus Ge. IV, 11 *floribus inſultant.* 583 *ſcilicet* Medic. ap. Burm., diſſentiente Fogginio. Verum etiam Pompon. Sab. „*Aproníanus legit* ſcilicet." Goth. ſec. *Illic.* *cunctis* Oudart. *omnia* nonnulli ap. Pier.

πάθος mouendum. 577. medias inter criminationes, quas in Troianos iacit, metum iniicit fore vt caede et igni omnia miſceantur. vid. Var. Lect. *ſe limine pelli*, pro regno, domo, regia.

580 — 582. Auctoritate reginae commoti filii ſeu propinqui feminarum, quae Baccharum more *thiaſis*, choreis Bacchicis; *inſultant nemora*, (Ge. III, 117 *inſultare ſolo*) thiaſos in ſiluis agunt (vid. ſup. 395. 396), coeunt et Latinum bellum poſcunt. Proprie *fatigant* Latinum clamoribus ac precibus ſuper Marte ſeu bello faciendo. Hinc *fatigant*, expoſcunt, *ipſum bellum.* Solet enim poetae *fatigare* de iis actionibus dici, in quibus quis fatigatur: eſt igitur precibus flagitare; conf. inf. ad VIII, 94 et ſup. ad I, 280.

583. 584. *contra omina*, reſpectu ad apes et arden-

Contra fata deum, peruerſo numine poſcunt;
Certatim regis circumſtant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, reſiſtit:
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quae ſeſe, multis circum latrantibus vndis,
Mole tenet; ſcopuli nequidquam et ſpumea circum
Saxa fremunt, laterique inliſa refunditur alga.
Verum, vbi nulla datur caecum exſuperare poteſtas
Conſilium, et ſaeuae nutu Iunonis eunt res:

584 *nomine* Medic. 585 *circum dant* Ed. Ven. *tecta tyranni* Medic. Pierii, quod defendi poſſe cenſet Burm., ſi *reges* legatur cum Menag. et Hamb. pr. 586. 587 Elegantiam in repetitione agnoſcebant Pierius et Vrſinus. Sed aliter inſtituenda erat oratio, ſi venuſtas inde petebatur. Incurrit in oculos vitium, quod his verſſ. inſidet. Aut verſum priorem, aut hunc alterum: *Vt pelagi*, eſſe ſpurios perſuaſum iam habebat Heinſ., quamquam de hoc altero id cenſere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. et pr. m. a Bigot. Contra prior verſus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem ita exiſtimare malim, eſſe vtrumque inter verſus nondum a poeta abſolutos et elaboratos. Cum alterum adieciſſet, priorem mox morte praeuentus mutare nequiit. *rupis* Witt. *p. moles* tres quatuorue. Niſi hoc ad ſuperiorem verſum ſpectat, nam in hoc Pier. ex nonnullis codd. notauit, *pelagi moles. magno rupes* Parrhaſ. 588 *vallantibus vndis* alter. Hamb. 589 Olim interpungebant poſt *ſcopuli;* hinc nonnulli mox omiſere copulam. v. Pier. et Heinſ. Habet vtraque lectio, quod placeat et quod diſpliceat. Rotundior eſt oratio in antiquiore, *quae ſeſe — Mole tenet ſcopuli; nequicquam et ſp.* Multo magis, ſi *et* eieceris, *nequicquam ſpumea circum ſaxa fremunt.* At nunc inducitur illud: *rupes* quae *tenet ſe mole ſcopuli:* adeoque *rupes ſe tenet rupe.* In interpunctione altera *ſcopuli* et *Saxa fremunt:* quod non tantopere ingratum eſt. Ge. III, 276 *Saxa per et ſcopulos.* 590 Pro *inliſa* ap. Pierium alii *aſperſa*, alii *infuſa*, Goth. ſec. *inuerſa;* mox *infunditur* alter Hamb. *retonditur* ſec. Rottend. 591 *coeptum* Parrhaſ. *ſuperare* Rottend. *expugnare* aliquot Pier. *poteſtas* eſt pro vulgari *facultas*, nec hoc pro illo reponendum. 592 *vt ſ.* Goth. pr. *euntes* Rom.

tes Lauiniae comas. ſupra v. 64 ſqq. *contra fata deum,* Fauni oraculum v. 81 ſq. *peruerſo numine,* pro aduerſo, irato, Seru. cf. Burm. Neſcio tamen, annon potius eſſe debeat, peruerſa, conturbata et infirmata deorum voluntate. 586—590. Imago rei ad ſenſum obuia et a multis frequentata, vt exempla conſeruare pigeat. Virgilius tamen Homericum locum Iliad. o, 618—621 ante oculos habuit et exornauit.

Multa deos aurasque pater teſtatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipſi has ſacrilego pendetis ſanguine poenas,
O miſeri. Te, Turne, nefas, te triſte manebit
Supplicium; votisque deos venerabere ſeris.
Nam mihi parta quies; omnisque in limine portus;

593 *teſtatur* Medic. et alii Pier. et Heinſ. cum tribus Goth., minus conte; tum *aras inanes* Hamb. alter a m. pr. et pro var. lect. prior, vt aras foederis aut hoſpitii deſiguet. Blanditur haec lectio Burmanno et Marklando ad Statii Silu. praef. p. XII, qui in altera nullum eſſe ſenſum pronuntiat. Miror viros doctos de adiecto, *inanes*, non cogitaſſe; quae tandem ſunt h. l. *arae inanes*? Ex altera parte quae magis frequens et obuia ratio, quam vt precantes et obteſtantes manus ad caelum tollant, *deos caelumque teſtentur?* et pro *caelo* non ſeremus *auras* dictas? vt inf. IX, 24 *multa deos orans, onerauitque aethera votis.* 594 *procellas* Medic. *procellis* Montalb. et aliquot Pier. 598 *que* a nonnullis Pier. abeſt. *in lumine* alter Hamb. et Zulich. In illis *omnisque in limine portus* impedita eſt oratio, vt vnusquisque facile videt. Seruii explicatio nihili eſt: *ſecuritas omnis in portu eſt;* nec plus proficit Donatus: *Portus mihi erit limen domus meae, quod egreſſurus non ſum.* Erat ſaltem *limen portus* accipiendum tamquam dictum pro *portu;* vti autem vulgari ratione *in portu eſſe*, nauigare, dicimur, ita h. l. *in limine portus.* Duritiem habet omiſſum *ſum.* Sum *omnis*, totus, in limine, aditu, portus. Itaque ſequor Pompon. Sab., qui haec habet: *ſenex ſum et in portu vita mea eſt;* quaſi eſſet: *et totus ſum in aditu portus;* in portu nauigo. Nam vt *omnis* retrahatur ad *quies*, vt ſit: *mihi*

593. *auras*, caelum, manibus ſublatis obteſtatur. *inanes*, epitheton perpetuum aeris et aetheris, v. c. apud Lucret. Supra VI, 740 et X, 82 *ventos inanes.* 594. fato ſe vinci ait, quatenus non ſuum, ſed caecum turbae conſilium, h. temerarium impetum et furorem, ſequi cogitur. *Sacrilego — ſanguine,* quatenus ipſi Aborigines ſacrilegi, impii, habendi ſunt, qui contra deorum voluntatem bellum ſuſcipiunt foedusque ictum violant. *has poenas*, docte, *pro ſcelere hoc* poenas. 598. 599. Sibi rex paratum eſſe ait refugium in morte vicina, nec ſibi eripi aliud, praeterquam, ne, vt felix vixerit, ita felix beatusque moriatur. Sententia verborum expedita eſt, ſi cogites, poſſe aliquem felicem viuere, mori infelicem; et multos fuiſſe, qui vno die citerius vita diſcedere debuiſſent: hos ſpoliatos dixeris morte felici. Sed de verbis ambigi poteſt: ego *omnis*, totus, ſum *in limine*, aditu, *portus;* in portu iam tantum non nauigo. vid. Var.

Funere felici ſpolior. Nec plura locutus
Saepſit ſe tectis; rerumque reliquit habenas.
Mos erat Heſperio in Latio, quem protinus vrbes

parta eſt quies, *eaque omnis iam eſt in l. p.*, putidum eſſet. Interea malim equidem totam hanc laciniam adſutam ſtatuere, verſu inexpleto relicto. Etiam Markland. ad Stat. II Silu. 2. 7, totum hemiſtichium ſuſpectum habebat. Waddelii coniectura: *amnisque* ſenſum vix habet. Burm. coni. *mortisque in limine portus.* Saltem eſſe deb. *portusque in limine mortis* ſeu *leti*, vt Cul. 223. Cuningham. *omnique in l.*, quod non magis aſſequor; alius vir dociſſ. *nauisque in l. p.*; ſaltem, *ratis eſtque. curſusque in l.* Sed variari haec poſſent multis modis, ſine fructu ad poetam. 599 *Munere* pr. Moret. 600 *relinquit* Menag. vterque. 601 *in Latio Heſperio* aliquot Pier. *quem pr. vna* Thuan. Macrob. III, 8 verſus 601. 2. 3. recitat et argutatur ſuper voc. *mos.* Iulius Feſtus *de verborum ſignificationibus* libro XIII. *Mos eſt inſtitutum patrium pertinens ad religiones cerimoniasque maiorum*, ſane hoc quoque loco et inf. XII, 836. Eſt tamen inſtitutum quodcunque, etiam non religioſum. Hoc ibi voluerat Varro, cum diceret *mores* eſſe *animi*, quia *mos* proprie ſit in iudicio animi, inde, conſuetudinem quoque eſſe, morem.

Lect. *funus* pro ipſa morte, haud dubie; non de exequiis.

599 — 600. Quod Latinus regni munia prorſus deſerit (cf. Not. ad VIII, 1), ne quis hoc temere factum arbitretur, tenendum eſt, ad Turni nomen illuſtrandum, ita res attemperatas eſſe, vt is ſummam imperii tenere videatur. Facile enim intelligitur, cum ſemel Turnus ad Aeneae virtutem illuſtrandam inſigniore laude celebrandus eſſet, fieri hoc non recte potuiſſe, ſi ſecundas partes ageret et alterius auſpiciis res gereret. Eodem ſpectant alia, quae a Marone ſollerter prouiſa ſunt. Continentur Rutuli nomine Latino, et Turnus, Regis nomine ornatus, Latini tamen principatui paret: nunc autem in Latini locum ſuccedit: quemadmodum apud Etruſcos factum videmus, aut inter Achiuos, vt plurium ciuitatium reges principatum vni inter ſe deferrent. Ex dictis intelligitur, quomodo Maro ſaepe *Rutulorum* nomen pro *Latinis* ponere, alias diſcernere, potuerit: ſcilicet vt Hernicos, Aequos, Volſcos. Hinc apparet quoque, cur Turni matrimonium *connubiis Latinis* deſignare potuerit ſup. VII, 96 et idem *Laurens Turnus* VII, 640. cf. Excurſ. VII extr.

601 — 622. Egregium et epicae maieſtati conſentaneum poetae commentum, dum bellum motum et illatum narraturus erat, primum morem patrium Iani referan-

Albanae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quum prima mouent in proelia Martem,
Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum,

604 *Siue G. i. manus seu tendere ad Indos* laudat Schol. Cruqu. ad Horat. III Od. 24. Charisius autem lib. I Inst. Gr. p. 77 *Hyrcanisue A. parant indicere bellum. siue inferre manus.* Tum Witt. *Gothis.* Tres ap. Heins. *manum.*

di arcessere, tum ad deae ministerium eam rem referre, vnde augusta rei species exoritur. Quod poetam v. 601. 602 ab historica fide recessisse contendunt Interpp. post Seruium, cum Liuius lib. I, 19 a Numa demum Ianum, indicem pacis bellique factum, memoret, id vanum est. Nam si nos historiam Romanam nunc ex Liuio potissimum haurimus; secus res se habuit illo tempore, quo multi praeclari scriptores in manibus erant, a quibus Romae origines diuersis modis traditae fuerant; e quibus vnum vel alterum delegit, idque parum curiose in antiquioribus, Liuius. Antiquissima per Latium fuit Iani religio (v. Excurs. V ad h. lib.), et a maioribus haud dubie tradita Romanis, inter cetera instituta, quae plerumque a Romulo, Numa, vel alio rege repetuntur, cum essent instituta patria, a maioribus Alba Longa in nouam coloniam apportata. Cum itaque opinio inualuisset, Numam religionum auctorem constituere: etiam Ianum pacis bellique indicem ad eum referre potuere homines, qui annales condiderant.

601—606. *Latium Hesperium*, non aliter quam Hesperia Italia. Male argutatur Seruius cum aliis, esse *antiquum* Latium. *protinus* h. l. iugiter, vt bene Seru.; perpetuo ab eo inde tempore. *vrbes Albanae*, coloniae. Nam Alba XXX oppidorum Latinorum mater. cf. Dionys. III, 31. *maxima rerum;* res maxima, μέγιστόν τι πρᾶγμα. cf. ad Ge. II, 534. *cum prima mouent* (ad Romam hoc referendum propter sqq.) *in praelia Martem* noue dictum, vulgo *mouetur bellum, Mars;* nec quicquam adiicitur: tum quoque *mouentur arma* (pro quibus *Martem* dixit: nam adiecit *in praelia*). Quod indicio bello ancilia commouebantur, alienum ab h. l. est. Vs. 604—606. Splendida est oratio. Bellis enim cum extremis orbis terrarum populis gerendis imperii R. maiestas praeclare declaratur. Quod *Getas* narrat, non est vr-

Hyrcanisue Arabisue parant, ſeu tendere ad Indos,
Auroramque ſequi, Parthosque repoſcere ſigna:
Sunt geminae Belli portae (ſic nomine dicunt)
Religione ſacrae et ſaeui formidine Martis:

605 *Hircanisque* multi Pier. et Ed. Mediol. 606 *Parthisque* duo Burm. *Parthosue* Zulich. 607 *Sunt Gemini* emendatio Io. Marii Matii ap. Heinſ., vt Ianus Geminus deſigneiur. *Ianus Geminus* ſaepe memoratur: an vsquam *Geminus* ſolum et abſolute, merito dubites. Idem multo etiam durius e Priſciano contendit vna voce ſcribendum eſſe *Belliportae;* etſi verum eſt, ipſum templum per *portas Belli* fuiſſe declaratum; erat enim *δίθυρον*, et portam in poſtico quoque habebat; conſ. Plutarch. Numa p. 73. *Belli* per maiuſculam literam exarandum eſt. Eſt enim Numen h. l. cf. Not. 608 *et* abeſt Franc. *form. Belli* Parrhaſ.

gendum; voluit tantum fines imperii ad Danubium declarare; et ſic porro in ſeqq. Etſi fuere bella Romanorum et victoriae ea aetate, quae huc reuocari poſſunt; v. Vit. Virg. a. V. C. 724. 725. 729. 731. 734; nec dubitare licet, poetam in Auguſti gratiam illa ſaltem adieciſſe, *ſeu tendere ad Indos Auroramque ſequi.* Vt tamen haec ad ipſum annum 732 retrahat Ianumque eo anno reſeratum ex his vſſ. probet, multa gratis ſumit nec tamen rem conficit Maſſonus in Iano reſerato Sect. III, 5, vti idem vir doctus in aliis locis vim facit Virgilii verbis. *Auroram ſequi* magnifice, ad extremum Orientem vsque progredi. Ferebat hoc multo magis vſus loquendi Romanorum, cum v. c. dicerent, *ad Orientem miſſum, profectum, eſſe* aliquem. *Bellum* autem *lacrimabile* eſt Homericum *πολύδακρυς Ἄρης, πολυδάκρυτος μάχη, δακρυόεις πόλεμος.*

607—610. *Sunt geminae Belli portae* pro: Eſt aedes Belli binis portis inſtructa, perpetuo clauſis, nec apertis, niſi inſtante bello. Vides hic exemplum fabulae veteris noua interpretatione interpolatae. Iani religio ab initio haud dubie ſymbolica fuit ad denotandam rerum naturam variasque eius proprietates. cf. inf. Excurſ. V. Traducta ea eſt poſtea ad alia, et Romae Iani templum, a Romulo conditum, ex Numae, vt aiunt, inſtituto clauſum vel apertum belli pacisque habebat indicia. Hoc vero ornauit poeta remque ita expreſſit, quaſi in eo templo Bellum et Mars vincti tenerentur, cuſtode in foribus Iano. Fecerat hoc idem ſup. I, 294—296, vbi vid. Excurſ. IX. Con-

Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri
Robora; nec custos absistit limine Ianus.
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul;

609 *externaqua* Parrhas. 611 *Haec* Medic. a m. sec., vt referatur ad *limina*, interpolatum. 612 *cinctoque* Mentel. pr. *cinctusque* Menag. pr. et Goth. tert. Similis variatio Liu. V, 46 pr. *Sabino* plerique ap. Pier. et Bigot. a m. sec. 613 *stridenti limine* copi. Burm., perperam. *has, str. limina,* ex apposito dixit. Etsi praecesserat v. 610 *limine*. Deberet esse scriptum *stridenti cardine*: verum hoc est poetam in ordinem cogere, non eius lectionem restituere.

trario commento Horatius Ianum clausis foribus ait cohiberi, tamquam pacis auctorem et custodem II Epist. 1, 255 *claustraque custodem pacis cohibentia Ianum*. Pacem includi dixere alii, conf. l. c. *Belli* autem *portae* proprio nomine dictae videntur. vid. ibid. cf. inf. 622 et ibi Not. *ferri robora*, ornate, pro ferro simpl. seu ferreis repagulis: Lucretii exemplo lib. II, 449. *nec custos absistit*, videri potest Iani signum in ipso templi aditu (ἐν προνάῳ) stetisse: nisi ipsa templi forma, quae et a fronte et a tergo portam habebat, talem poetae animo speciem obiecit. Verbo poeta nobis Iani templum exhibet hac specie: esse aedem Belli et Martis gemino aditu ab antica et a postica parte, (ναὸν ἀμφιπρόστυλον) clausis foribus robore et ferro munitis, posito ad fores Iani signo; Quoties bellum a Senatu decretum fuerit, Consulem fores aperire, bellum indicere, classicum canere.

611 — 615. *Has* portas, *stridentia limina*, reserat Consul trabeatus. Trabea *Quirinalis*, dicta, puto, quod vti Regibus, ita ipsi Romulo, trabeae fuerat vsus. Plinius VIII, 48 f. 74 *Trabeis vsos accipio reges*: et IX, 39 f. 63 *Purpurae vsum semper Romae fuisse video, sed Romulo in trabea.* Recte itaque Maro antiquissimum Latii regem Picum trabea vestiebat sup. v. 187. 188. *cinctuque Gabino*, a Gabiis translato et sacris seruato. Bene Seruius, qui in ceteris argutatur: *toga sic in tergum reiecta, vt ima eius lacinia a tergo reuocata hominem cingat, simul caput tegat et ambiat.* Obvia res in vett. monumentis, inprimisque in numis,

Ipſe vocat pugnas, ſequitur tum cetera pubes,
Aereaque adſenſu conſpirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More iubebatur, triſtisque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, auerſusque refugit
Foeda miniſteria, et caecis ſe condidit vmbris.
Tum regina deum coelo delapſa morantis
Inpulit ipſa manu portas, et cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſonia atque inmobilis ante;
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis

614 *cam* duo Burmann. 615 *accenſu* Menag. pr. *ab ſenſu* Franc. *accentu* coni. Heinſ. 617 *videbatur* duo Burm. *reducere* duo alii. *excludere* Ed. Mediol. et Goth. pr. 618 *aduerſus* tres apud Burm. 619 *antris* Doruill. 620 *dilapſa* Ven. d. *per auras* pr. Hamb. pro var. lect. 622 *rumpit* Medic. cum aliis. *rumpunt* duo. *ferratas portas* Parrhaſ. a m. pr. 623 Aruſianus Meſſius in ſuo libro legerat *Ardet in excitam Auſoniam*. Argutatur in hoc librarii lapſu Heinſ. Vulgatam fragm. Vatic. quoque tuetur. 624 *parant* Gud. a m. pr. et Zulich., hic quidem male; nam variandum erat poetae in numeris. *Mars* Zulich. a m. pr. et Menag. alter, ſtupore librarii, quem *pars arduus* male habebat. *artis* Medic. a m. pr.

614. *vocat pugnas:* vt ſup. v. c. III, 253 *vocantur venti*, velis expanſis excipiuntur, ita nunc pugnandi poteſtas datur, et admittitur, indicitur bellum. Mox v. 615 claſſicum canitur. Nec tamen intercedo, ſi quis morem reconditum et formulam ſollennem reſpici dicat, qua in reſerando Iano vſus ſit Conſul, vt in ea inuocauerit Martem et Bellum, et adſtans multitudo verbis ſollennibus reſponderit: etſi ea de re aliunde nihil nunc conſtat. In vſſ. 616—622 orationis copiam obſerua et ornatum in ſingulis. cf. ſup. ad v. 601. (Pictura fragmenti Cod. Vatic. ad v. 620 morem antiquum minus recte refert in templo Iani et foribus.) vſ. 622. Ennianum exemplum ſeruauit Seruius ex Annal. *poſtquam Discordia tetra Belli ferratos poſteis portasque refregit;* vnde etiam intelligitur, quomodo Virgilius in Iunonis miniſterium hoc inciderit. Adumbraſſe eadem videtur Statius V Theb. 146 de Amazonibus: *vbi arma Indulget pater, et ſaeui mouet oſtia Belli.*

623. *inexcita atque inmobilis ante.* Nam v. 45 *rex arua Latinus et vrbes*

Pulverulentus equis furit; omnes arma requirunt.
Pars leuis clipeos et spicula lucida tergunt
Aruina pingui, subiguntque in cote securis;
Signaque ferre iuuat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae positis incudibus vrbes
Tela nouant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigerae Antemnae.

625 *fugit* Doruill. a m. pr. 626 *tergunt* plures et probatiores Pierii: item Medic. et alii cum Probo apud Heins. Ceteri *tergent* cum trinis Goth. *lutea tergunt* Vratisl. *torquent* Parrhas. 627 *subiiciuntque* Rom. *que* abest binis Burm. 628 *iubet* Medic., forte *lubet*, addit Heins. *iuuant* Rom. 629 *Quin adeo* Goth. pr., manifesto vitio. Nec videtur poeticus sermo eam formam ferre. *impositis magne* Parrhas. 630 *Latina* fragm. Vatic. a m. pr. 631 *Ardua* Goth. sec. *Crustumerumq.* Ed. Ald. pr. et Iunt., sed emendatum statim in Ald. sec. *Crustumenumq.* Menag. pr. *Crustumiumq.* Goth. pr., quod ap. Silium legitur VIII, 367 et *Crustumia pira* sup. Georg. II, 88. *et* abest Rom. *Antennae, Attennae, Amtennae*, aberrat. cf. Heins.

Iam senior longa placidas in pace regebat. Pulverulentus; nil frequentius hac imagine motae pugnae vel cursus concitatioris, vel industriae et studii; κόνις, ἐγκονεῖσθαι. κονίσαλος. *omneis arma requirunt* debitum Ennio esse notat Macrob. VI, 1. Sed in v. 626 ad nostros decori sensus exigendus non est laeuor et splendor ex axungia et suillo adipe (ἀργέτι δημῷ apud Homerum) quaesitus. Nec tamen per se tenuior aut vilior rei est species quam acumen ex cote.

629 sqq. Voluntariam has vrbes militiam suscepisse putabat Cerda, cum ceteris imperatum esset, vt militarent. Equidem verbis tantum inesse video hoc: non modo agrestes confluxisse (vt 573 sq. narratum erat), verum etiam magnas vrbes bellandi studio exarsisse. Quinque autem numerat, vt poeta, cui omnia definite efferenda sunt. Debuit tamen harum Latii vrbium praecipuum nomen esse antiquissimis temporibus: in finibus quidem, occidentem versus, Crustumerii et Antemnarum, ad orientem autem Latii, Atinae in Volscis. *Tibur superbum* a magnificentia partim ex opibus et cultu, partim ex situ in edito loco. Astute, ne metrum repugnaret, pro *Crustumerio* ciues *Crustumeros* dixit: nisi *Crustumeri* fuit

Tegmina tuta cauant capitum, flectuntque falignas
Vmbonum cratis; alii thoracas aenos,
Aut leuis ocreas lento ducunt argento;
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor; recoquunt patrios fornacibus ensis.
Classica iamque sonant; it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit; ille frementis
Ad iuga cogit equos; clipeumque auroque trilicem
Loricam induitur fidoque adcingitur ense.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque mouete,

632 *Tegmine* alter Menag. *suta* coni. Heinf. 633 *crateis* fragm. Vatic., sed emendatum *cratis*. *corracas* Franc. *aeneos* Medic. eleganter, ait Heinf. Saltem ferri potest. 634 *Pars leuis* Schol. Horat. Art. 26. *condunt a* Goth. tert., lapsu minus felici, 636 *requoquunt*, *recocunt*, scribitur, vt solebant multi. *recoquent* duo Mentel. cum Goth. tert. *primos* Goth. pr, 637 *tessara* Zulich. et Goth. tert. 638 *rapidus r.* Medic. a m. pr. *capit* alter Menag. *trementes* Gud. a m. pr. et Franc. *frequentes* Erf. 640 *Lorica* Rom. 641 *monete* magna codd. pars, vt solet, etiam Seruius, et pro emendatione fragm. Vatic. bene et hoc; bene et alterum, quod iam pro Crustumerii: quod verum esse suspicor. Quae sequuntur, ad has potissimum vrbes spectant, ornate ea quidem exposita, sed satis ab aliis quoque frequentata.

632. *Alii* galeas cudunt, aut *salignas Vmbonum crates*, scuta de vimine facta, coriis inductis. 636. *recoquunt*, instrumenta illa rustica liquefacta recudunt. Hoc apud Lucret. V, 1292. *Inde minutatim processit ferreus ensis, Versaque in obscenum species est falcis aenae:* quod comparat Macrob. VI, 1 extr. *it tessera, signum bello*, h. e. diditur, distribuitur. *longo fugit ordine velox Tessera* ait Statius Theb. VII, 236. *trilicem* non tam triplici filorum ordine, vt esset lorica lintea; quorsum enim *auro?* sed *aureis* lamellis, triplici ordine sibi innexis; vt alias hamis, squamis seu catenulis. v. sup. ad III Aen. 467. *fidum* ensem 640 vidimus iam VI, 524.

641 sqq. Enumerationem, quae sequitur, copiarum Latinarum ipsa rerum ratio poetae ingenio obiicere debuit; ea enim, quae sigillatim exponuntur, multo maiorem mirationem faciunt, quam si sub vno numero quamuis grandi efferantur; porro, an-

habemus. Heinfius coniiciebat, *cantuque monete*, ne bis idem verfus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot verfus in Virgilio et in Homero effent mutandi, fi hoc fequi vellemus. Et fic praeferam vtique *cantusque monete* alterutro loco.

tequam res magnae et clarae geruntur, eos cognofcere auemus, per quos eae res geftae funt; Homerici nauium catalogi exemplo eam effe adumbratam, obuium eft, et ab omnibus Interpp. obferuatum. Ab eodem Homero Iliad. β, 484 petita eft Mufarum inuocatio; et recte, tamquam in rebus a prifca memoria repetitis. Comparationem inter Homericam et Virgilianam rationem a Macrobio inde Sat. V, c. 15 paffim inftituerunt viri docti, fed partium fere ftudio et altervtrius poetae amore abrepti. Nobis ea notaffe fufficit, quae Virgilio propria funt. Cum itaque Graecarum vrbium et populorum enumeratio, tamquam in re communi Graeciae confenfu fufcepta geftaque, ad fingulorum oppidorum laudem et gloriam auitam pertinere videretur, multa Homerus fimpliciter nomine defignare potuit. At Latii vrbes pleraeque aut folo erant aequatae aut antiquo fplendore exciderant. Neceffe igitur fuit poetae commemorare paucas et commendare eas a vetere fama et antiquis fabulis, inprimis de iis, qui eas condiderant. Fabulas autem plerumque ad Graecanicae fabulae naturam accommodavit, origine quoque vrbium Italicarum a Graecis repetita. Qua de re v. Excurf. VIII ad h. libr. Cum itaque Virgilius vrbium et populorum varietate locorumque et morum diuerfitate inferior effet Homero, delectationem ex fabulis prifcis recte quaefiuit. Quod Troianam aciem non adiecit, ad Homericum exemplum, nemo facile miretur; quam enim varietatem et delectationem ea enumeratio promittere poterat? Etrufcorum auxilia enarrare non oblitus eft inf. lib. X, 163 feq. Erant enim in genere hoc rerum hominumque, quae animum tenere poffent. Quod ad ordinem, quo vrbes recenfet poeta, attinet, etfi vana ea de re virorum doctorum eft fubtilitas, cf. Macrob. l. c., non tamen videntur obferuaffe, ab occidente Latii ad orientales vsque fines eum progredi.

641 — 646. Quid eft *pandere Heliconem?* vt aditus poetae pateat? vtque eas canentes audiat? vt fere Cerda exponit; et eft vtique proprium de aditu patefaciendo *τὸ pandere;* atqui iam ante per totum carmen in Helicone, inter Mufas verfari de-

Qui bello exciti reges, quae quemque ſecutae
Conplerint campos acies; quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiſtis enim, diuae, et memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemtor diuom Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulcrior alter

642 *acciti* Medic. Colot. et Burm. Excerpta. Alterum doctius: *exciti*; et *bello*, ad bellum. *quemcunque* Gud. a m. pr. *quem quaeque* Dorvill. 643 *complerunt* Rom. et vett. apud Pier. et pars Burm. cum binis Goth.; et hoc magis epicum. *compulerint* alicubi legi Pierius narrat. *acies campos* Exc. Burm. *acies, quibus arſerit armis* Witt., librarii fraude. v. Burm. *q. I. tantum Fl.* vulgata aliqua ante Pier. legit. 644 *adſerit* Rom. 646 *At* tres ap. Burm. cum tert. Goth. *fama* Oudan. *dilabitur* Zulich. *vox* alter Goth. 647 *in id* Montalb. 648 *Mezzentius* ſcribit Medic. et Rom., quod ad legentis faſtidium defendit Pierius. *Meſentius* Witt., et *Mezencius* duo Burm. *Medentium* veteres dixiſſe, Priſcianus, *Meſſentium*, Velius Longus traditi. Totum hemiſtichium: *Mezentius agminaque armat* a Goth. altero aberat. 649 *hunc*

buit; et Muſae iam memorare debuere cauſſas irarum Iunonis cum ipſis odiis eorumque effectis; an vt Muſae ſeu deſcendant, ſeu in conſpectum veniant? vt in Heſiodi Theog. pr. Probabilius alterum hoc: vt rem nouam, vetuſtae memoriae, ſibi exponant. Eſt certe, adeſte et dicite. ἔσπετε νῦν μοι, Μοῦσαι. Ad Claudianum IV, 1, Geſnerum de Helicone tamquam ſcena cogitaſſe video: quod nolim factum. — 643. Sunt haec in laudibus Italiae, quas v. Ge. II, 167 ſq., vbi illa 174 *parens magna virum*. *iam tum*, praeclare dixit, ad laudem ſui aeui, tacita quidem comparatione. — 644. quos populos bellantes habuerit. 645. 646. ex Homer. conuerſi Iliad. β, 485 ſeq. Sequuti ſunt alii, vt Statius Theb. IV, 32 ſeqq. Ouid. XV Met. 622. 623. κλέος. *fama*, et doctius *famae aura*.

647 — 654. Quod Mezentium Agyllae Lucumonem inter ſocios Latinorum memorat, ab antiqua fama mutuatus eſt. v. Exc. ad lib. VIII, 478. *Tyrrhenis ab oris Mezentius*, oriundus ex Etruria. Pulſus enim Caere ap. Rutulos tunc agebat. vid. inf. VIII, 492. 493. *contemtor diuûm* ex fama antiqua: quam e Macrob. III, 5. v.

Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex vrbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina cur-
rum,

iuxta Medic. a m. pr. *hunc Lausus iuxta*, et *huic fuerat L.*, et *huc iuxta* alii apud Pier. *hic iuxta* Rottend. tert. a m. pr. 652 Est "Αγυλλα. *Agellina* nonnulli. *Agelina* Franc. et Doruill. cum Goth. alt. *Agullina* Maronem dedisse arbitratur Heinsius. 653 *quo* sec. Rottend. pro var. lect. ex interpretamento. *patris* Doruill. a m. pr. 654 *sed cui* Leid. 655 *insignem fama* Macrob. Sat. V, 15, non insolenti varietate. *per gr. circum* Menag. pr. *per agmina* Witt. a m. pr.

inf. excurs. III ad VIII. *Lausus, quo pulcrior a.* Imitationem Homerici Nirei multi notarunt Iliad. β, 673. 674 et similem locum de Euryalo Odyss. ϑ, 116. 117 et de Aloidis λ, 309. *corpore Turni* pro *Turno*, nota ex Graecis forma. conf. sup. VI, 22. Idem Lausus *equum domitor*, ἱππόδαμος, *debellatorque ferarum:* quod Homerico exemplo in laude viri fortis posuit. vid. Iliad. ε, 49 seq. 652. *Agyllae* seu *Caere* tyrannidem tenuerat. vid. inf. VIII, 481 sqq. *nequicquam* iungam cum *sequutos*, qui ei in pugna cadenti frustra erant adfuturi. 653. *dignus patriis qui laetior esset Imperiis*, ornate, dignus, qui meliore patre gauderet; ad patrem autem declarandum *imperia* non minus valent, quam in filio *obsequium*. Comparant Homericum de Periphetа Eurysthei filio: Τοῦ γένετ' ἐκ πατρὸς πολὺ χείρονος υἱὸς ἀμείνων παντοίας ἀρετάς Iliad. ο, 641.

655 sqq. Auentinum tamquam vnum ex heroibus Homericis inducit cum curru, quo victoriam ludis curuli certamine obtinuerat. Eundem exhibet clipeatum vers. 657, quod ferri potest; sed cum paullo post v. 666 eundem leonis exuuiis indutum incedere narrat, in eo fateor me poetae diligentiam et iudicium desiderare; nam diuersorum vitae priscae temporum fuit, spoliis ferarum tectum esse, et de curru armatum pugnare. Quod primum *curru* vectum (v. 655) mox *peditem* incedere facit (v. 664), in hoc morem Homericorum heroum sequi potuit, qui non raro, exiguo interuallo subsequente curru, pedites incedunt. Auentinum in nonnullis signis agnoscunt recentiores veterum operum

Victoresque oſtentat equos, ſatus Hercule pulcro
Pulcer Auentinus; clipeoque inſigne paternum
Centum angues cinctamque gerit ſerpentibus Hydram;
Collis Auentini ſilua quem Rhea ſacerdos

656 *oſtendit* aliquot Pier. *Hercule forti* codd. ap. Pierium. ex interpretatione. 659 *in ſilua* Sprot. et Leid. vnus, et aliquot Pier. *Rhaea* Leid. *Reba* Hamb. lec. *Rhea* h. l. eſt ex Ῥεία vel Ῥεὶη, v. c. ap. Callimach.

interpretes. Nobiliſſimum eſt in *Muſeo Capitolino* T. III, t. 26, iam a Dom. Rubeo (in *Raccolta di Statue ant.* n. XIX) exhibitum: ſed id Herculis pueri eſſe nullus dubito. Exuuiae leonis perpetuum Herculis ſunt inſigne, etiam pueri ante enectum Nemeaeum leonem. Ceterum Auentinus heros Virgilii ingenio deberi videtur, Homeri exemplo, qui in ſimilibus heroum filiis et nepotibus commemorandis feliciſſimus eſt. Herculis autem acceſſus ad haec loca (vid. inf. VIII, 200 ſq.) facile poetae animum impellere potuit, vt in Auentinum incideret; cuius nomen Romanis lectoribus placere debuit, cum mons Auentinus vrbis Romae pars facta eſſet.

655. *inſignem palma currum* ſimpl. intelligo νικηφόρον, ἀϑλοφόρον, quadrigas, vel bigas, quae praemium curſus obtinuerant. Lauri vel palmae inſigne currui inſixum recentioris moris ne ſit vereor. *Hercule pulcro Pulcer Auentinus.* Noli nec de Herculis nec de Auentini pulcritudine cum Cerda et aliis dubitare. Rem ſatis declarant ſigna vetera; ſed cogitandum eſt de pulcritudine herois, qui robore corporis omnes mortales ſuperavit. 657. 658. Tragicorum more clipeum dat Auentino inſignitum hydra. *Centum angues cinctamque ſerpentibus hydram;* eleganter variata oratio pro vulgari: *hydram centum cinctam ſerpentibus.* Ceterum poetae de paruis et tenuibus parum laborantis generoſam incuriam obſerues in hoc, quod hydram nunc *centum,* at lib. VI, 576 *quinquaginta* capitibus horrendam exhibuit. Comparent deliciarum harum ſtudioſi, praeter Silium II, 158. 159, Eurip. Phoeniſſ. 1142 ſqq. Quintum Cal. VIII, 349. 350.

659—663. Bellum poetae commentum a Rheae Siluiae, quam Mars compreſſit, exemplo ductum: Herculem actis per Italiam Geryonis armentis cum Rhea ſacerdote concubuiſſe, vnde natus ſit Auen-

Furtiuum partu ſub luminis edidit oras,
Mixta deo mulier, poſtquam Laurentia victor,
Geryone exſtincto, Tirynthius adtigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu ſaeuosque gerunt in bella dolones;
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.

660 *Fortiuo partu* plerique codd. ap. Pier. *furtiuo* vnus Leid. a m. pr., quod Catroeus dedit, nec vidit ſe deterius et vulgarius pro exquiſitiore dare; nam, qui *furtiuo partu* editus eſt, eum elegantius *furtiuum* poeta appellat. *furtiuum ediderat partu ſub l. auras* Ed. Ven. *partus* Rom. *liminis* alter Hamb. et Gud. *ad ſublimis edidit auras* ſunt qui legant ap. Pier. *ſub luminis oras* Heinſius ex Medic. et aliis repoſuit, iam Pierio e codd. probatum; in nonnullis *horas;* in ceteris et in vulgg. Aldd. et cett. ante Heinſ. *auras* legitur: quod nollem mutatum eſſe, cum altero in loco Ge. II, 47 idem ſeruatum ſit. Nec dubito *oras* nihil aliud eſſe quam antiquam ſcripturam et pronuntiationem τοῦ *auras.* conf. ad Ge. II, 47. 663 *in flumina* Gud. *Hiberos* duo Moret. *Iberos* aliquot Pier. 665 *Vt t.* Oudart. Heinſ. coni. *aut.*

tinus heros. *mixta, μιγεῖσα θεῷ. Laurentia arua,* vt poeta, latius dixit; nam apud Euandrum, qui tum loca circa Palatinum et Auentinum tenebat, deuerterat Hercules: qua de re v. inf. VIII, 200 ſq. v. 663 poeticum ornatum habet commode ab eo petitum, quod in armentorum cura proprium eſt, lauare gregem; pro: *et armenta ex Hiſpania adduxit.*

664—669. *gerunt* ſcil. Auentini comites; quos paullo durius ſubintelligi non inficior: etſi eo ducere poteſt τὸ *Ipſe* v. 666. Nec monitum, vnde ii fuerint, quos adduxit. Loca circa Auentinum montem eos inhabitare dicere poterat. Sed totus locus a poeta inchoatus, non abſolutus eſſe videtur. *Pila* bene memorat, tamquam Romanorum et Italorum telum; v. de iis Polyb. VI, 21, vbi ὑσσοὶ appellantur. *Dolone,* de quo Reineſ. Var. Lect. pag. 646 egit, vnice amplectendum eſt, quod e Varrone affert Seruius: eſſe ingentem contum cum ferro breuiſſimo. Tale genus teli illis temporibus accommodatum. Petit hinc Silius III, 250. *Mucronem teretem* ex vſu loquendi non niſi de gladio exiguo accipi poſſe puto; nec tamen τὸ *teres* ſatis conuenit: *Sabellum* autem *veru* nullum aliud eſſe videtur, quam verutum, iaculi ſeu teli miſſilis genus: praefixum ei ferrum melius vtique *teres* eſſet; an poeta illud per *mucronem* declarare voluit?

Ipſe pedes, tegumen torquens inmane leonis,
Terribili inpexum ſaeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat

666 *tegumen* Heinſ. e Medic. (a Fogginio *tegimen* expreſſum) et tribus aliis. In reliquis, etiam Pierianis, *tegimen*. Vulgo *tegmen:* v. ſup. ad III, 594. Eadem varietas in Liuio et aliis obſeruata. 667 *implexum* aliquot Pieriani, et duo Burm. *impecum* Doruill. *implexu* Rom. 668 *tunc r. t. tenebat* Sprot. *ſubibant* Rom. Ceterum, quomodo Interpretes haec acceperint, ex vulgari quidem interpunctione non aſſequor; *Terribili impexum ſaeta, cum dentibus albis Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat Horridus,* — Omnino poſt *tegumen torquens* durum eſt *Indutus capiti*. Ergo *idem tegumen torquet* et id, h. e. eo, *indutus eſt capiti?* Mox idem *humero innexus amictu* eſt. Mollius eſſet, ſi ſcriptum foret *indutum* ſc. *tegumen capiti*, niſi *indutus* ſubſtantiue poſitum, vt ſit indumentum capitis: vt inf. 688. 689 *fuluosque lupi de pelle galeros Tegmen habent capiti;* ſic nunc *indutus capiti*. Interpungam ſaltem plene aut in fine verſus 667: *albis. Indutus capiti ſic, regia tecta ſubibat Horridus Herculeoque humeros innexus amictu;* aut, quod facere praeſtat, poſt *Indutus capiti: Sic regia tecta ſubibat.* Licet quoque ſuſpicari, vitium in *torquens* latere; nam, ſi eo ſublato ſubſtituatur epitheton leonis, v. c. *Ipſe pedes tegumen Nemeaei*, vel *Gaetuli*, *immane leonis:* omnia bene ſe habent, vt ſic: *Ipſe pedes tegumen — indutus.* Fuit vir doctus qui coniiceret: *tegumen tollens*, vt inf. VIII, 141. At *torquet* vere et proprie intorquet, ſupra humeros vel brachia

Samnitium quidem proprium hoc telorum genus, *σαύνιον* dictum, a quo adeo nomen eorum ductum eſſe volunt Saunitarum et Samnitarum ſeu Samnitum. vid. Feſtum voc. *Samnitibus* et qui ad e. l. laudantur, et Strabon. V, p. 383 B. Iam, cum Samnites Sabinae gentis propago ſint, etiam Sabinis idem haſtae genus ſollenne eſſe, aut ſaltem tribui potuit, vnde *veru Sabellum*. Niſi omnino commune fuit populorum Latii et reliquae Italiae. Sic Georg. II, 168 *Volſcos verutos* vidimus. 666. *tegumen leonis*, cui nunc *ſaeta* tribuitur, vt infr. 790 boui, ſunt exuuiae: has *torquet*, retorquet, in cinctum corporis; infr. VIII, 460 *Demiſſa ab laeua pantherae terga retorquens.* Easdem exuuias ita accommodat capiti, vt rictus pellis pro galea ſit, vt inf. XI, 680. 681 *caput ingens oris hiatus Et malae texere lupi cum dentibus albis.* conf. mox v. 688. 689. Dentium nitorem, vt in apro, ſic in leone non memini vsquam praedicatum: itaque *albus* tantum ornans eſſe videtur epitheton. In ceteris ſcabra eſt oratio. vid. Var. Lect. Saltem iung. *Ipſe pedes* ſc. pugnat, *torquens tegumen — indutus* (illud l. il-

Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiua iuuentus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu, duo nubigenae quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque niualem

leoninam pellem Hercules; multo magis proprio aliquo modo in monumentis priscae artis Italiae. Probabile mihi videtur locum vltimam poetae manum expectasse, et, quae varie ab eo tentata fuerant, ex eius codice a Tucca esse apposita: ita vt aut seruandi essent vss. 666. 667 expunctis 668. 669, aut hi, expunctis illis prioribus. Possis quoque locum interpolatum dicere: eiice versum importunum 668 *Indutus capiti, sic regia tecta subibat*, quae a sensu et loco aliena sunt, et iuncturam verborum enecant: praeclare tum procedunt reliqua hunc in modum: *Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello: Ipse* (pugnat) *tegumen torquens inmane leonis Terribili inpexum seta cum dentibus albis, Horridus Herculeoque humeros innexus amictu.* Attamen ad sensum meum vel sic vltimus versus *Horridus* — otiosus est. 669 *Herculeos q.* Goth. tert. *innixus* Rom. et duo Burm. *indutus* Bigot. 670 *T. limina* Parrhas. et cod. apud Pier. 671 *Tyburni* Rom., quod Cerda praefert. Sane apud Horat. I, 7, 13 *Tiburni lucus*, etsi et ibi variant codices. v. Torrent. et Lambin. cf. inf. lib. XI, 519. *Tiburni* expressum dedit Brunck., idque et ipse malim. Vitium nasci potuit e versu antec. habet tamen et altera forma *Tiburti* suas auctoritates: v. Exc. VIII. 672 *Chatillus, Catthillus, Cathillus, Cathilis, Cathilus, Catullus*, aberrationes. *Choras* Goth. sec. *Corax* Moret. tert. cum tribus aliis Burm., vtroque Goth.; et sic Schol. Horatii Cruquianus ad I Od. 7, et I Od. 18. 673 *inter bella* Goth. 675 *Omolen, Emalon, Amolon, Tymolem*, aberratt.

lo) *capiti:* (indutum caput habens eo) *Sic regia tecta subibat Horridus* —

670—677. In condenda vrbe Tibure tres fratres consociasse operas suas narrantur, Amphiarai, qui ad Thebas ab terra haustus interiit, Argiui filii. Quod ii isto adhuc tempore inter viuos habentur; non vrgendum est, nec temporum ratio subtilius exigenda. vid. Excurs. VIII. *gentem*, vt poeta, narrat, cum *vrbem* dicere deberet; quod passim obuium: v. 673 *προμάχοντας* heroum Homericorum exemplo procurrentes ante aciem. Tenendum est ex Iliadis lectione. Comparatio v. 674 splendida est: eadem imitatione expressa a Statio IV Theb. 139—141. IX, 220—222. *nubigenas*

Linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
Silua locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit vrbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
Inuentumque focis omnis quem credidit aetas,
Caeculus. Hunc legio late comitatur agrestis:

librariorum. Nam 'Ομόλη satis nota ex Pausan. IX, 8. Steph. Byz. h. v. Mons idem Centaurorum clade notatus ap. Eurip. Herc. fur. 371. Panis sedes ap. Theocr. VII, 103. Vrbem simili nomine Homolen vel Homolium, laudat Strabo lib. IX, p. 675 B. et Ptolemaeus, notante Iulio Sabino, qui docet alios legere *Oloen* pro *Pholoen*. Sed is Arcadiae mons est. Mox in "Οθρυς alii errores: *Otyrumque*, *Othirumque*, *Tyrrimque*, *Nothumque*. At Medic. *Othrumque*, et vulgg. ante Heinsium *Othrynque*. Tandem *niuantem* Vratislau. 676 *rabido* Exc. Burm. Ge. Fabricius interpungebat: *Linquentes: cursu rapido dat e.* 677 Ex Miscell. Obss. Vol. I, 17 notatur ad h. l. reprehensio poetae, qui post *siluam virgulta*, post maius minus commemorando, versus vim infregerit. Respondet ibi vir doctus alius, sed parum commode; nec magis commode Schrader. ad Musaeum p. 164 a generaliori poetam ad specialius transire. Dicendum erat, *virgulta* poetico sermone iungi cum *siluis* et eodem loco haberi, nec inferius illo esse. Simili modo *arbusta* pro arboribus, nulla cum extenuatione. Vide lib. VI, 704. XII, 522. Et *virgulta* aliquoties in libro Georg. tertio pro *siluis* dixit: Lucretii exemplo, quem v. lib. V, 933. 934. 1365; Porro *cedant* Gud., vnde Heins. coni. *se dant.* 678 *Non* duo Burm. *deficit* Rom. Versus 679. 680 suspecti erant Iac. Bryant, nec iniuria; est enim paullo abruptior oratio versuum horum interpositu, et languent illa *omnis quem credidit aetas.* 681 *late*

Centauros cum prisca loquendi ratio appellasset, quod altissimos Thessaliae montes, ex quibus Othrys et Homole sunt, (v. de hoc V. L.) inhabitabat gens fera et siluestris, fabula eam locis intra nubes editis habitantem a nube repetiit, quam Ixion pro Iunone erat amplexus. 677. *cedunt virgulta* sc. perrumpentibus: vt de apro Calydonio Ouid. VIII Met. 340 *Sternitur impulsu nemus et propulsa fragorem Dat silva.* [Homericum ἀκροτάτη δὲ ποδῶν ὕπ' σείετο ὕλη (Iliad. ξ, 285), quod post alios Cerda laudat, diuersam rei speciem habet.] Tum *virgulta* pro siluis, vt alibi, v. c. Ge. II, 308, Lucretii exemplo. conf. Var. Lect.

678 sqq. De Praeneste fabula domestica veterum Latinorum affertur, de conditore vrbis Caeculo, cum infans esset, in foco reperto, et pro Vulcani filio habito. cf. Seru. et Solin. cap. 2 ad eumque Salmas. p. 46. *genitum inter pecora* iungere

Quique altum Praeneſte viri, quique arua Gabinae
Iunonis, gelidumque Anienem, et roſcida riuis
Hernica ſaxa colunt; quos, diues Anagnia, paſcis,
Quos, Amaſene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei curruſue ſonant: pars maxuma glandes
Liuentis plumbi ſpargit; pars ſpicula geſtat
Bina manu; fuluosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti; veſtigia nuda ſiniſtri

legio Medic. et Parrhaſ. *comitantur* tert. Mentel. a m. pr. 682 *Preneſte* paſſim in libris. Sed Gr. eſt ἡ Πραίνηστος. v. Heinſ. 683 *roſida* duo recentes ap. Burm. cum vno Goth. Sic paſſim ſcribitur. 684 *Hernea* Excerpt. Burmann. *Aragnia* Goth. alter. *Anagria* Ven. *paſcis* praetulit Heinſ. ex nonnullis Pierianis. Vulg. *paſcit*. Ita variari videri poteſt oratio; et praetulit Wakefield. Apud Seruium liber: *miſit*. 686 *curruſque* codd. Pier. et ſec. Rottend. 687 *viuentis p.* pr. Moret. *liuentes* tert. Mentel. *linquentes* Leid., ſed *liuens plumbum* bene de colore plumbi natiuo nigricante. *ſpargunt* et *geſtant* Ven. a m. pr.; alterum in binis aliis. *geſſit* ſec. Rottend. 688 *fuluoque* Ven. 689 *habent* Heinſ. ex ſuis et Pier. Vulgo, *habet*. *Tegmina habent* Gud. a m. pr. *capitis* Medic. a m. pr.

fas eſt, non, *regem inter pecora*. 682. *altum* a ſitu, vid. Strabo V, pag. 365 A. 682. 683. *Gabinae Iunonis*. Pelasgorum religio in Latium illata, vnde *Iuno Lanuuina* et hic *Gabina*. Repetiit eam hinc Silius lib. XII, 537 *Iunonis tecta Gabinae*. Alias non niſi in binis marmoribus ea occurrit apud Vulpium in Latio profano T. IX, p. 274. 684. qui *Hernica ſaxa colunt*. Si verum eſt, quod a Feſto et Seruio traditur, *Sabinorum*, ſeu (quod Feſtus habet, quodque eodem redit: nam Sabina ſtirpe oriundi fuere Marſi) Marſorum lingua, *herna*, *ſaxa* vocata fuiſſe: docte poeta *Hernica ſaxa* dixit; erat autem Hernicorum ager ſaxoſus circa *Anagniam*, quam *diuitem* cur dixerit, ex Silii imitatione intelligitur, XII, 532. 533 *ſurgit ſuſpenſa tumenti Dorſo frugiferis Cerealis Anagnia glebis*. conf. idem VIII, 392. 393; ergo fertilis eſt. Iam *roſcida riuis* quod ait, riui eſſe poſſunt nulli praeterquam Trerus et Coſa, Cluuerio quoque monente. *Amaſenus* ſupra Setiam in Volſcis ortus Priuernum praetergreſſus per Volſcum agrum in mare apud Circeios exit. cf. in Excurſ. VIII. 686. *ſonant* eleganter pro, *ſunt*. 688. ſeu vt lupi exuuiae caput tegant, cf. v. 666, ſeu vt galea e lupina pelle facta ſit. 689. laeuum pedem nu-

Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Meſſapus, equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec ſternere ferro,
Iam pridem reſides populos, deſuetaque bello
Agmina, in arma vocat ſubito, ferrumque retractat.
Hi Feſcenninas acies Aequosque Faliſcos,

690 *crurum* Schol. Iuuenalis ap. Heinſ. *cero* Rom. 691 *Meſapus*, *Meſſapus;* etiam apud Graecos ſcribitur, at vitioſe, *Meſaphus*, *Meſſaphus* in mſſ h. l. 692 *nec ſiſtere* aliquot Pier. 693 *reſides animos* Bigot., forte ex lib. I, 721. 722 *et viuo tentat praeuertere amore Iampridem* reſides animos *deſuetaque corda*, at VI, 814 *reſidesque mouebit Tullus in arma viros;* porro *bella* Medic. 694 *retractant* Leid. *retorquent* Oudart. a m. pr. 695 *Feſcellinas*, *Phoeſienas*, et *equi currusque Faliſcos* miſere deprauatum in nonnullis. Vitioſam ſcripturam *aequos* deſerui. v. Not. *Aequosque Faliſcosque* qui cum Cuninghamio emendant, inter quos etiam Ienſius de Fetial. 3. non vident Aequos inter Etruriae populos memorari non poſſe. In Goth. tert. hemiſtichia extrema v. 695 et 696 erant permutata.

dum, dextrum perone, h. corio crudo, καρβατίνῃ, tectum. Alibi laeuum pedem ſeu ocreatum ſeu alio modo tectum et munitum legimus, v. c. Liu. IX, 40, quod ipſe ſtatus pugnantis poſtulare videtur, quandoquidem pedi laeuo inſiſtit eumque anteriore in veſtigio ponit is, qui aut funda glandem, aut qui iaculum emittit, aut arcu ſagittam. Probabile adeo ſit eos ſcuto vſos, quo laeuum crus tectum eſſet. cf. Exc. VIII. *veſtigia inſtituere*, ſtatuere, ponere, pedem, de gradu militum pugnantium. Lucretium praeeuntem habuit lib. IV, 474 *qui capite ipſe ſuo inſtituit veſtigia retro:* h. qui capiti ſuo inſiſtit, contra quam debebat pedibus inſiſtere. Ita intelligo locum. Idem Lucret. I, 407 *Cum ſemel inſtituerunt veſtigia certa viai.*

691 ſqq. *Meſſapi* obſcura eſt fabula, ſaltem in his Etruriae ad Tiberim locis; nam Meſſapum, conditorem et regem Meſſapiorum in extrema Italia, quae Meſſapia et Iapygia eſt, huc vocare non licet. Noſtrum hunc in Etruriae locis ad orientem videmus in h. l. fuiſſe bellatorem inuulnerabilem. cf. Excurſ. VIII. *equum domitor*, vt v. 651 *Lauſus*. 692. inuictus, igni et ferro. *fas*, δυνατὸν, vt interdum apud poetas. 695. Quae ſequuntur vrbes, in Etruriae parte ad Tiberim vergente quaerendae ſunt: *Faliſci*, ſeu *Falerii*, nec longe ab his

Hi Soractis habent arces Flauiniaque arua,
Et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque canebant:

696 *Flaminiaque* pars codd. Heinſ. *arma* Franc. 697 *Cymini* vulgg. *Calenos* Rom.

Feſcennia cum *Flauinio*, ſ. *Flauina*, dudum e medio ſublata. *Mons Soracte* (cf. inf. XI, 785 ſqq.), *Lacus Ciminius* cum Monte et Saltu Ciminio e Liu. IX, 367 noto, nunc *Lago di Vico (nam,* inquit Pompon. Sab. illic *oppidulum nuper dirutum appellabatur vicus Cimini),* et *Lago di Ronciglione;* tandemque *Capena*, Faliſcis contermina, cum *luco Feroniae* in agro Capenate ſito. vid. Liu. XXVI, 11. I, 30. Dionyſ. III, 32. Silius XIII, 84 ſeqq., qui idem locum noſtrum expreſſit lib. VIII, 491 ſqq. Quod autem *Aequos Faliſcos* appellat, ad antiquum Faliſcorum nomen ſpectat, *Aequum Faliſcum;* ab Aequis enim vel Aequiculis et Aequanis traxerant illi neſcio quid; v. Cluuer. Ital. ant. pag. 538 ex Strab. V, p. 346 A; *Aequos Faliſcos* etiam Silius dixit lib. VIII, 490. Quod ab iis *populus Romanus, miſſis decem viris, iura fetialia et nonnulla ſupplementa XII tabularum accepiſſe* narratur a Seruio, aut omnino commentitium aut male interpolatum eſt; maiore adhuc corruptela in Pomponio; ab Aequiculis iura fetialia petita eſſe e Liu. I, 32 conſtat; idemque Seruius ad lib. X, 14 tradit; etſi iam antiquitus inter alios Italiae populos illa viguere, vt inter Albanos Liu. I, 24, inter Samnites Liu. VIII, 39.

698. *aequati numero* aequalibus numeris h. ordinibus. Nimis argutum eſt, quia ſequitur: *regemque canebant*, id ſic accipere, vt ſit: *ibant numero*, h. ad numerum, ſ. numero, numeroſo inceſſu ad rhythmum facto. Firmari quidem poteſt haec altera interpretatio Silii imitatione lib. III, 345. ſq. *miſit diues Callaecia pubem, Barbara nunc patriis vlulantem carmina linguis, Nunc pedis alterno percuſſa verbere terra Ad numerum reſonas gaudentem plaudere cetras.* Vix tamen aut collocatio verborum, aut interiectum *aequati* alteram hanc interpretationem admittit: praeſtat prior. Cantantes inter inceſſum ſimili exemplo Sabinos expreſſit idem Silius lib. VIII, 420 *Ibant et laeti pars Sancum voce canebant Auctorem gentis* (magis hoc conſentaneum, quam h. loc.

Ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni,
Quum ſeſe e paſtu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos; ſonat amnis, et Aſia longe
Pulſa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet: aeriam ſed gurgite ab alto
Vrgueri volucrum raucarum ad litora nubem.

699 *inter flumina* Gud. cum altero in marg. *inter aera* Parrhaſ. 700 *a paſtu* aliquot codd. apud Macrob. V Sat. 8, ſed *e p.* Ge. I, 381. IV, 186. 434. 701 *longae* Gud. *longa* Ven. 703 *Nec q.* Reg. *exactas* Ven. *examine* alter Hamburg., et Leid. *ex nomine Lani:* Mira Lectionis varietas a nemine notata in Pompon. Sab. occurrit; ſubiunctis his: *Lanum quidam putant fuiſſe patrem Meſſapi. Ex nomine Lani Miſc. aer. ac. Lanus fuit dux Laeſtrygonum, vt in commentario in Homerum.* De Lamo Grammaticum cogitaſſe manifeſtum eſt. v. Od. κ, 81. Ceterum τὸ *tanto* non ſatis placet; etſi in Apollonio eſt τόσσον στόλον. Quorſum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus coni. *agmine tali*, vt ſyllaba vltima ex fine verſus ſequentis adhaeſerit priori. Sed *tanto* pro *talis* ſup. 448 *tantaque ſe facies aperit.* Deficit nos, cenſeo, vera lectio. 704 *putat* Medic. a m. pr. Dorvill. *aetheream* Menag. pr.

Virgil. *regem) pars laudes ore ferebant, Sabe, tuas.* Notabile adeo fuit, hos certis ordinibus incedere et inter inceſſum cantus habere.

699. Comparationem ex Homero Iliad. β, 459 ſqq. et Apollonio lib. IV, 1300 ſqq. adumbratam eſſe, in oculos incurrit. Noſtrum multi imitati ſunt: conf. Cerda. Virgilio propria vis in illis: *cum ſeſe e paſtu referunt* et dant modos *per longa colla. Aſia palus*, campus paluſtris ad Cayſtrum. conf. Georg. I, 383 ſeqq. *pulſa* ſcil. modis, ſono; non, remis, vt alii accipiunt. Burmannus ait: a cygnis natantibus vel plaudentibus aquas alis ſuis. Etiam hoc longius petitum.

703—705. Vt agmen incedebat cum cantu et tripudio, nemo putaret illud ad pugnam faciendam incedere. Et color orationis et ex parte comparatio ſumta eſt ab Apollonio IV, 238. Colchi conuolant ad naues, οὐδέ κε φαίης Τόσσον νηΐτην στόλον ἔμμεναι, ἀλλ' οἰωνῶν Ἰλαδὸν ἄσπετον ἔθνος ἐπιβρομέειν πελάγεσσιν. *miſcentur acies*, dum congrediuntur, pugnant: ſollenni vocabulo. 704. 705. Vix et hoc commode ſatis ad cygnos referri poteſt: malim de auibus, v. c. gruibus, accipere agmine auſtrinas plagas vltra mare petentibus.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Vna ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,

706 *Sabinarum* Gud. a m. pr.[1] *p. de nomine* Goth. tert. 707 *Clusus* Montalb. *ipsi* Gud. a m. pr. 708 *e quo* Medic. a m. pr. *tribus ingens* alter Hamb. et Goth. pr. 709 *in* abest tribus Burm. *postquam pars est d.* aliquot Pier. 710 *Aminerna*

Sup. VI, 310 *ad terram gurgite ab alto Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus amnis Trans pontum fugat et terris immittit apricis.* Inest alia difficultas in comparationis ratione et vi: num comparatio ad *ordines incedentium aequatos* spectet, an ad *modos canoros* et carmina. *Scilicet vt incedebat agmen cum cantu, e longinquo aliquis volucrum cum clangore volantium gregem, non viros militares accedere putasset.* Videat pro se quisque, an talem comparationem probandam iudicet: poeta tamen vix aliam sequi potuit, si grammaticam rationem et sententiarum ordinem expendas. Haesit in hoc vestigio iam Trappius et Iof. Wartonus. Omnino tamen illa: *Nec quisquam putet — sed —* pro variatione formulae comparandi habenda memineris, nihilque aliud voluisse poetam declarare, quam: *et erat agmen simile agmini volucrum.*

706—709. Commode gentis Claudiae originem ab Atta, vel Atto seu Attio, Clauso arripuit, etsi vulgo auctor stirpis habebatur ille Clausus, qui quinto a regibus eiectis anno cum clientibus Romam Regillo in Sabinis venerat. conf. Pompon. ad h. l. Nota res ex Liuio lib. II, 16. Sueton. Tib. c. 1. *prisco de sanguine Sabinorum* iungunt fere post Seruium alii omnes: nec male, cum Sabinorum stirpem vetustissimam esse constet. Suauior tamen videtur mihi iunctura: *Clausus, prisco de sanguine, agens agmen magnum Sabinorum, magnique* etc. Virgilii locum expressit Silius VIII, 414—425.

710—717. Situs locorum, qui nunc commemorantur, docet, agri Sabini fines a poeta paullo latius constitui, quam apud Strabonem et

Ereti manus omnis, oliuiferaeque Mutuſcae;
Qui Nomentum vrbem, qui Roſea rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Seuerum,
Caſperiamque colunt, Foruloſque, et flumen Himellae;
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida miſit
Nurſia, et Hortinae claſſes, populique Latini;
Quoſque ſecans infauſtum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Saeuus vbi Orion hibernis conditur vndis,

pr. Rottend. a m. ſec. *ipſaque Quir.* Parrhaſ. 711 *Heriti* apud Pier. *Erecti, Etreti, Eriti, Eruti, et erti, Creti,* aberrationes; et mox *Mituſcae, Mutiſcae, Muteſcae, Mitiſcae, Metueſcae, Mutuſtae.* In marmoribus eſt *Trebula Mutueſca.* 712 *roſcida* aliquot Pier. et alii ap. Heinſ., vnde factum *roſida*, perperam. v. Excurſ. VIII. conf. Heinſ. et Burm. 713 *Tetrici* Ven., ſed *Tetricam* montem Varro aliique agnoſcunt. cf. Heinſ. idem *horrentis* reuocauit e codd. vulgo: *horrentes.* tum, *amnemque Seuerum* Gud., perperam. 714 *Caſperulam* aliquot veteres: etiam Pompon. emendatum a Pierio. Eadem deprauatio apud Silium VIII, 416 obſeruata. v. Heinſ. *Caſperеam, Caſpiam* ex compendio ſcripturae, et *Caſſeam* (Goth. ſec.) corruptelae ſunt: vt et *Ferulos, Florulos, Ferolos,* item *Himillae, Hymellae, Hymillae.* 715 *Tybrim* et *Tiberim,* tum *Faburum, Faberim, Sabarim, Fabarym, Fabrim,* multi. *Fauaris* in cod. Pomponii Sabini. 716 *Noſia* Medic. a m. pr. *Nyrſia* duo Heinſ., porro *Ortinae* et *Vrtinae.* Catroeus malit *Hortanae*, perperam. 717 *Quoſque ſequens* Witt. *intralluit* Doruill. *interfluit* Menag. pr. *internenit* excitat Aſcon. Pedian. Diuinat. in Verr., quod Heinſio placebat. *Halia* Parrhaſ. *Alia* Rom. 718 *in L.* Menag. pr. *v. littore* plerique Pier. et ſex Heinſ., ſed *marmore* doctius, et ſic Medic. Rom. 719 *cond. an-*

Plinium produntur. Scilicet poeta antiquiora tempora reſpicit. cf. Excurſ. VIII. *priſci Quirites* h. Curites, Curenſes, ex Curibus Sabinis. *Mutuſca* eſt Trebula Mutuſca. *Nomentum* ſup. lib. VI, 773 inter colonias Latinas nominatum; eſt ab eo via Nomentana dicta. *Roſea,* ſeu *Campi Roſeae,* in agro Reatino, ad lacum Velinum, ſumma fertilitate celebres. *Hortinae claſſes* ſimpl. pro copiis, a claſſibus, quae populi partes ſunt: contra quam Fontanin. de Antiqq. Hortae lib. I, c. 1, p. 8 ſtatuebat. *populi Latini,* oppida Latinorum in agro Sabino vel Sabinis acceſſo. conf. Excurſ. laud. 718. 719. Ex Apollonio adum-

Vel quum ſole nouo denſae torrentur ariſtae,
Aut Hermi campo, aut Lyciae flauentibus aruis.
Scuta ſonant pulſuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hoſtis,
Curru iungit Halaeſus equos, Turnoque feroces

nis Sprot. 720 *vel quam* haud dubie legendum eſſe, pronuntiabam in prima editione, vt ſit *quam denſae* pro *quam multae.* Atque ita emendarunt iam Faber et alii, et receptum nondum eſſe mirabar. Exhibitum idem in edit. Pinciana 1495. Retinet tamen nunc me, primo, quod ingrata eſt oratio, *vel quam ſole nouo denſae;* tum, quod in Menag. fuit *vel quot,* aliquanto lenius. Nihil autem tuto reponi poſſe arbitror, quoties aliqua lectio pluribus modis mutari poteſt. In Goth. ſec. erat *Vt cum.* In Mediceo vulgaris eſt lectio, contra quam Burmannus tradit. 721 *in campo* Goth. tert. Mirabar neminem in *Libyae* incidiſſe: quod video nunc contigiſſe Io. Schradero in ſchedis. 722 *curſuque pedum* Medic. *tremit excita* primum vulgatum, quantum video, a Naugerio in Ald. tert. Exhibebant eam lectionem Medic. et Porcius Pierii, Montalb. Voſſ. et a m. ſec. Moret. tert. cum Zulich. Reliqui longe plures numero, etiam vetuſtiſſimi, Rom. et Medic., habent: *pedum conterrita tellus;* quod reuocaui cum Brunckio; alterum autem ex lib. XII, 445 retractum in h. l. ſuſpicor. 724 *Aleſus* fere ſcripti.

bratum, I, 1201 ſq. *ὡς δ' ὅταν ἀπροφάτως ἱστὸν νεός, εὖτε μάλιστα Χειμερίη ὀλοοῖο δύσις πέλει Ὠρίωνος Ὑψόθεν ἐμπλήξασα θοὴ ἀνέμοιο καταῖξ, Αὐτοῖσι σφήνεσσιν, ὑπ' ἐκ προτόνων ἐρύσηται.* Mare tempeſtatibus vexatum ſub Orionis occaſum, qui fit ineunte hieme. cf. Petau. ad auctarium Op. de Doctr. temp. p. 90. Eſt ſcilicet occaſus Orionis matutinus apparens circa Decembris initia. 720. 721. *ſole nouo,* prima aeſtatis parte, bene Seru. explicat. Scilicet *Sol* nunc eſt pro aeſtiuo tempore, ſolis aeſtu, dictus. *Lycia,* aſpera et ſaxoſa regio neſcio an alibi fertilitatis laude celebretur. Fidem tamen poetae facit Phrygiae et Lydiae, quam Hermus alluit, vicinia. Ceterum comparationis vis vt teneatur, obſeruandum eſt, aut v. 718 (id quod facere praeſtat) cum ſuperioribus iungi et *tam multi* ſuppleri; vt ſit: et hi quidem *tam multi* incedunt, *quam multi* fluctus vel ariſtae ſunt. Ita pro epiphonemate eſt verſus: *Scuta ſonant pulſuque pedum conterrita tellus;* h. e. contremiſcens; aut diſtingui poteſt 717 poſt *nomen. Quam multi* noua ſententia facta, cui apodoſis ſupplenda ſit: tam multi erant in eo agmine: pro quo ſubiicitur declaratio: *Scuta ſonant p. p.*

723 ſqq. *Haleſus* adducit populos et priſcis Auruncorum et Oſcorum ſedibus:

Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Maſſica qui raſtris; et quos de collibus altis
Aurunci miſere patres, Sidicinaque iuxta
Aequora; quique Cales linquunt, amniſque vadoſi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus aſper,
Oſcorumque manus. Teretes ſunt aclydes illis
Tela: ſed haec lento mos eſt aptare flagello.
Laeuas caetra tegit; falcati comminus enſes.

Halaeſus, *Alaeſus* alii. *equos Aleſus* Bigot., perperam, vt vel ex Ouidii locis conſtat. Sane in Cicerone legitur conſtanter *Haleſa*, vrbs a nomine conditoris dicta; in Diodoro XIV, 16 ſcriptum quoque Ἀλέσα vbi v. Weſſel. Verum in Strabone et aliis vrbs eſt Ἄλαισα, quod firmant numi. Actum copioſe de his a Cluuerio, Cellario, Doruille in Siculis pag. 403. 609. et nuper ab Eckhel Doctr. Num. To. I. pag. 195. doctiſſime a Principe Torremuzza Num. Sicil. pag. 11 ſqq. Sequutus ſum numorum auctoritatem, quod iam fecerat Editor Parmenſis. 725 *veniunt* Rom. 727 *Arunci* aliquot Burm. *A. m. ſenes* Medic. a m. pr. Colot. *Fidicinaque* Vratisl. *longe* Bigot. 728 *Littora* Cerda, quod vnde acceperit non aſſequor. 729 *que* abeſt binis Burm. *Satelicus*, *Sapticulus*, duo alii. *Satilicus* vnus Goth. 730 *Tuſcorum* Rom. et aliquot Pier. *Hoſcorum*, *Hosquorum*, *Yſorum*, *Voſcorum* aliae ſunt deprauationes. *aclydes* Mediceus, etiam Pompon. Sab., verius, quodque ab Heinſio non receptum eſſe miror, ex ἀγκύλης, quod iaculorum genus eſt, ἀγκυλίδες. Contra, quod vulgatum eſt, *aclides*, ἀκλίδας, vt δικλίδας, formatas ratio grammatica forte admittit; ſed notio vocabulo nulla commoda ſubeſt. *acides*, *alcides*, librariorum ſunt ludibria. 731 *hic* Menag. pr. *et* Goth. tert. *tereti* duo Burm. ex priore verſu. *bacillo* pro *flagello* coni. Io. Schrader. ex iis, quae ſunt ap. Reineſ. Var. Lect. pag. 640. 732 *Laeuas* Heinſ. e libb. poſt Pierium, Vulgo erat *laeuam*. Alii *laeua ſcetra*

oriundus is ab Agamemnone, ſeu inter eius comites olim habitus et poſt eius caedem in Italiam profugus. vid. in eodem Excurſu VIII. *rapit Turno*, nota elegantia, quam mox et Tacitus aliique ſunt ſequuti, pro adducit. Proprie vim et feſtinationem innuit. *Aurunci* vltra Lirim, in Campania, montium iuga, *Sidicini* camporum planitiem tenuiſſe dicuntur poetae, nam *aequora* nulla alia ſunt quam camporum. conf. 739. 730. *aclidas*, ſeu *aclydas*, ipſe Virgilius ſatis declarat, iacula fuiſſe, *flagello*, amento, h. e. loro aptata, illigata, quae emitti et retrahi poſſent. conf. Cerda. Mox *falcati cominus enſes* ſcil. armant, ex antec. *tegunt*, ſed ſimplicius eſt accipere: *falcati enſes* ipſis ſunt *cominus*, quoties cominus pugnatur.

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis,
Oebale, quem generaſſe Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Iam ſenior; patriis ſed non et filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarraſtis populos, et quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent atque arua Celennae,
Et quos maliferae deſpectant moenia Abellae:

et *ſceptra.* Scriptura *caetra* ſatis firmata eſt a viris doctis, inprimis Drakenb. ad Silium et Liuium. 734 *genuiſſe* Hugen. *Telum, Thelon,* et *Sebetide, Sedethide, Sebretide, Sebethride, Sebthride, Suberetide, leboetide,* monſtra deprauationis. ὁ Τέλων. et Σεβηθὶς Νύμφη. etſi mox Τηλεβόαι. 735 *Capras* Doruill. *Capreis* Schol. Iuuenal. ad Sat. X, 72. 736 *patris* Reg. *ſed non iam* Pier. aliquot, et recepit Catroeus. *iam non et* Zulichem. 737 *iam dum* Witt. *tenebat* Medic. cum magna codd. parte. Ex Aen. I, 236 et 622 irrepſiſſe putabat Heinſ. 738 *Sarraſtis* Heinſ. ex vetuſtioribus. Vulgo *Sarraſtes.* Corrupte al. *Sarraſtres, Sereſtres, Sarraſtris, Sarrantes.* At *Sarraſtas* nusquam vidi memoratos. Silius VIII, 538 *Sarraſtes etiam populos totasque videres Sarni mitis opes.* *et qua rigat* Rom. et aliquot Heinſ. cum Witt. *qui r.* Franc. 739 *Rufras* Heinſ. e vetuſtioribus. Vulgg. *Rufas.* Tum *Batalum* Rom. et Gud. a m. pr. *Batylum* Medic. a m. ſec. *Butulum* Zulich. *Baculum* Goth. tert. *Celene* Medic. a m. pr. *Celemnae* aliquot Pier. cum Heinſ. multis. *Calemnae* Rom. alii *Calenae, Calennae, Celenae, Celaenae.* Etiam Goth. tert. *quique arua.* 740 *moenia Bellae* omnes Pier. et Heinſ. Scilicet antiqua ſcriptura: *moeniabellae.* Sed iam ante Seruium emendatum fuit: *moenia Abellae.* Pompon. *Auellae.* In Seruianis etiam narratiuncula occurrit, *Nolae* primum a poeta fuiſſe ſcriptum, ſed mutatum nomen propter negatum ipſi hoſpitium. Similis fabula de loco Georg. II, 213.

733. *Teleboae,* relicta Tapho, quae vna ex Echinadibus inſulis Acarnaniae obiectis erat, Capreas occupaſſe dicuntur. Rex eorum *Telon,* ex Nympha, Sebethi fluuii ad Neapolin filia, ſuſcepit Oebalum, qui in continente loca circa Sarnum in Hirpinis et extrema Campania occupauit. vid. in eod. Excurſ. VIII. 735. *Capreas, Teleboum regna,* inſulam, quam Teleboae incoluiſſe dicuntur. *Sarraſtes,* Sarni fl. (quem olim *Sarrum* pronuntiatum eſſe apparet) accolae. 739. *aequora* camporum, vt vſ. 729. 740. *quos deſpectant moenia Abellae.* videtur altum in monte ſitum habuiſſe hoc oppidum, vnde proſpec-

Teutonico ritu foliti torquere cateias;
Tegmina quis capitum raptus de fubere cortex;
Aerataeque micant peltae, micat aereus enfis.
Et te montofae mifere in proelia Nerfae,
Vfens, infignem fama et felicibus armis:
Horrida praecipue cui gens, adfuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, femperque recentis
Conuectare iuuat praedas, et viuere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente facerdos,
Fronde fuper galeam et felici comtus oliua,

741 *catheyas* Witt. *catelas* Rom. *catellas* Medic. et al. *catenas* Hugen. 742 *rapta* Witt. 743 *aurataeque* Ed. Ven. *aeneus enf.* Seru. ad Aen. I, 299. 744 *ventofae* Goth. fec. *mentofae* tert. *Nerfae* Heinf. e codd. Vulgo, *Nurfae:* etfi neutrum alibi occurrit. *Narfae, Perfae*, aberratt. *Nyrfae*, Rom. *Nurfae, Nirfae* tres Goth. 745 *Vffens* Menag. pr. cf. inf. 802. Nullus habet *Oufens*, vt marmora et codd. alibi fcribunt. 746 *a. bello* Witt., fed in marg. *multo*. 747 *duri* Rom. *Aequicula* recte Heinf. emendauit e codd. Nam vulgg. *Aequicola*, quae deprauatio Grammaticorum eft. 750 *Marruuia* Medic. cum al. Heinf. *Marubia* paene omnes Pier. *Marrula* Rom., alii *Marubia, Marriuia*. Straboni eft: Μαρούιον. 751 *galea* tert. Rottend.

tus erat in agros et camporum planitiem. 742. *Cateia*, teli genus, hoc loco Teutonibus tributum, quo nunc Sarraftes et Hirpini vtuntur. E Virgilio Valerius et Silius eam repetierunt. Vocem Celticam effe, quae omnino longius haftae genus defignet, docuit nuper Bullet (*Diction. Celtic.* T. II, p. 286) et Macpherfon (*in Critical Differtations on the Caledonians* pag. 153.) Mox *fuberis cortex*, recens detractus, in galeam inflecti et formari debuit. cf. Seruius.

744—749. Sequuntur *Aequi* vel *Aequiculi*, qui ad vtramque Anienis ripam habitarunt. Oppidum eorum obfcurum *Nerfae*. v. in Excurf. VIII. 747. *Aequicula* (fc. gens; nam haec iungenda; fic *Aequicula rura* Silius dixit; adiectiua forma) *duris glebis*, cui eft ager afper et aratu difficilis, declarat *gentem horridam et venatui deditam*. Hinc etiam rapto viuebant, cum, vnde viuerent, partum et conditum non haberent. conf. IX, 609 fq. 613.

750. *Marrubiam* gentem exquifite dixit, ab vrbe praecipua, pro *Marfis*. Ducit hos facerdos *Vmbro*, cuius

Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
Vipereo generi et grauiter spirantibus hydris
Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte leuabat.
Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
Eualuit; neque eum iuuere in volnera cantus
Somniferi, et Marsis quaesitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus vnda,

752 *Areippi, Archipi, Alcippi* in libris. *iussu* Franc. edd. Ven. et Mediol. cum Goth. sec. et tert., qui et *Vmbo*. 754 Tellez apud Burm. legebat: *cntuque herbisque volebat*. perperam. v. Not. ad h. v. 755 *feras* Sprot. *et mortes* Montalb. a m. pr. 756 *Dardanidae* duo Burm. 757 *neque enim* Goth. tert., non male. *in volnere* plerique veteres Pier. et Medic. a pr. m., et superscriptum ab alia: *ad volnera*. add. Erf. 758 *in montibus* ante Heins., qui sustulit *in* codd. auctoritate. 759 Variant codd. *Angitiae* et *Anguitiae*; Medic. *Anguetiae*, Rom. *Angitte*, nonnulli quoque deprauate *Argitiae, Argiuae, Argiae: Anguiae, Angiciae*. Sed *Anguitiae* firmatur lapide Gudiano p. LIV, 9. cf. Heins. et Drakenb. ad Sil. VIII, 500; et videntur vtique veteres noror fuit *Anguitia*, Nympha, v. 759 memorata. conf. in Excurs. VIII. *Vmbronem* sacerdotem, quam regem, adducere maluit, forte quoniam fama antiqua ille notior erat, quippe qui serpentes deliniret incantatione. *fronde — et oliua*, nota forma poetici sermonis pro fronde olinae, qua sacerdos ornatum caput habuit ap. Marsos. Omnia haec vetere fama accepta esse videntur. 753. *grauiter spirantibus*, afflatu nocentibus. 754. *manuque*. Haerent intpp. De offis soporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipsa fert; vt de tactu accipiatur. Est hoc genus domandi et sopiendi angues satis notum, quod manuum contactu fit. cf. Plin. VII, 2. Etiam Silius in loco ex nostro expresso VIII, 501 *tactuque domare venena* h. serpentes venenosos. Idem I, 411. 412 *nec non serpentes diro exarmare veneno Doctus Atyr, tactuque graves sopire chelydros*. adde III, 302 et ibi viros doctos. 756. Suauis haec rei serius gestae anticipatio, vt et mox orationis conuersio, v. 759. 760; vtraque tamen iam in Homero obuia. cf. Iliad. β, 858 sqq. Aliorum imitationes collegit Cerda: occurrunt passim alia. *in vulnera* docte poetae dicunt, pro, ad vulnera sananda. *Fucinus lacus* inter Apenninorum montium iuga; ad quem *lucus Anguitiae* fuit. Lacus hu-

Te liquidi fleuere lacus.
Ibat et Hippolyti proles pulcerrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, humentia circum

men hoc ab anguibus duxisse. Tum *Ficinus*, *Focinus*, *Fulcinus*, *Fuscinus*, aberratt. 760 *lacus nemorosaque Tempe* explent hemistichium Vratisl. et Doruill. cum Goth. pr. 762 *Verbius* et *Aretia* Rom., ex more veterum pronuntiandi. *Atria* Goth. pr. *Ariola* Parrhas. 763 *Hymettia* ab Heinsio, qui tamen ipse improbat, et ab Burmanno relictum miror: nam Cuningham. post Ruaeum, Catroeum, Trappium *humentia* recte retraxit. Monuit quoque Io. Schrader. Emendatt. p. 8. Sed retinuit forte viros doctos dubitatio, vnde tam erudita lectio in poetam venerit. Fraudem tamen detegere in promtu est. Vera lectio est *humentia*, quam praestantissimi codd. Rom. et Medic. seruant, vna cum Parrhas.

ius descriptionem et delineationem dedit Generos. *Car. Vlysses de Salis Marschlins (Reisen in verschiedenen Provinzen d. K. Neapel I Band.* 1793. p. 259 sqq. et p. 427 sqq. add. tab. IV).

761 sqq. In *nemore Aricino* Diana peregrino more culta, quem Scythicum ediderunt veteres. In eodem templo *Virbius* heros indigena diuino honore habitus. Arcebantur antiqua religione ab hoc loco equi. Inde factum videtur, vt Virbium alii Hippolytum, Thesei f., interpretarentur a quadrigis dilaniatum, Aesculapii autem opera a Diana ex inferis reductum et in hoc luco collocatum: cui adeo equi odiosi esse debebant. At Maro Hippolyti filium facit Virbium, ex Aricia nympha susceptum et in Egeriae luco ad vrbem Ariciam educatum. vid. in eodem Excurs. VIII. *pulcerrima bello* iungunt interpp. Ergo erit, insignis, clara, conspicua, ex καλός. Praestat forte, *ibat bello*, ad bellum; multo tamen magis malim iungere tertio loco *bello insignem:* ne *insignem* nudum frigeat. *Egeriae* fons et *lucus*, in quo educatus fuit Virbius, ad Ariciam est; alius vulgo narratur prope Romam ad portam Capenam. Fabulam vtrique communem esse de Numae cum Egeria congressu, putabat is, qui diligenter de eo egit, Cluver. p. 931. 932 sq., sed Ariciae nemus et fontem esse Egeriae domum, antrum autem Capenarum sub Auentino fuisse locum congressus cum Numa, subtiliter docuit Holdsworth. Diss. IV. Pro Egeriae fonte nostra aetate etiam tertius locus venditatur II millia extra portam S. Sebastiani, vulgo *Caffarelli* vocatus. 763. *humentia lit-*

Litora, pinguis vbi et placabilis ara Dianae.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouercae
Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas coeli venisse sub auras,

Franc. et ed. Ven. ap. Burm., sicque emendatum per Naugerium ed. tert. Ald. 1513. Scriptum hoc fuit in aliis *vmentia*, *vmētia*, *humecia*, in Gud. *ymetia*, quod alii ap. Heins. deprauarunt in *himetia*, *himecia*, *imetia*, *ymettia*, *hemetia*, *hymetia*, vnde perperam eruditiores *Hymettia* fecerunt, quod alienissimum ab h. l. est. Quod vero multo etiam magis fraudi fuisse videtur, fuit adscriptus locus alter huic simillimus lib. IX, 584 *Symaethia circum Flumina* etc., vnde in Leid. transiit *Symetia*, in Goth. sec. *Sinnetia*, in alios *Cymetia*. Nemo itaque dubitet, *humentia* veram esse lectionem: vt recte censuere Guell. cum Gifanio, Cerda et aliis. Vs. 764 dubito an satis sanus sit; certe languet illud: *vbi ara Dianae est pinguis et placabilis:* etsi bene noui *pinguis*, vt Homeri πίονα νηὸν, ad victimarum frequentiam, *placabilis*, ad Scythicam religionem referri, qua homines mactabantur, quod nunc Ariciae non ita fiebat; vt hactenus adeo, quae olim implacabilis dici poterat, iure videri posset *placabilis dea:* id quod a dea ad aram translatum, vt sit ara placabilis, qua litatur, ad quam dea adeo placatur. At ingrata sunt quae copulantur: *pinguis et placabilis ara*. Saltem *et* deletum malim: *piuguis vbi placabilis ara Dianae;* sic *ara pinguis* est *Dianae* nunc *placabilis*. Cluuerius in Ital. ant. p. 934 legit: *pinguis vbi implacabilis ara Dianae*, vti *immitem* dixit Silius. 766 *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect., quod Burmanno placebat propter v. 768, mihi non item. *expleuit* idem et Witt. *s. mensas* Leid. pro diu. lect. 769 Vulgg. *Paeoniis*, quod quatuor syllabis poetae probatum esse non potuit: a Παιὼν, quod Apollinis cognomen est (deflexum quoque in Παιήων, e quo Παιηόνιος ap. Hom., Παιάων), Παιῶνος, Παιώνιος, duci debuit: vide v. c. Pausan. 1, 24. At Παιόνιος ad Παίονας Thraciae

tora, ad lacum Aricinum, vbi ara Dianae seu templum. Diuersus ille a lacu Albano. 764. *vbi ara Dianae pinguis et placabilis.* templum Dianae Aricinae *ara pinguis* victimis caesis, et *placabilis*, pro deae placabilis. Scabra oratio. v. V. L. 765—769. *arte nouercae*, dolo, τέχνῃ Phaedrae. *explerit sanguine poenas*, noue dixit, vt exsoluere, exhaurire, dare, quantum imperatum est, morte luere. *turbatis* pro consternatis. *ad sidera — venisse sub auras*, ornate pro reuixisse. *Paeoniis herbis* simpl. pro medicantibus, medicis, a Paeone deorum medico, Apolline. Iliad. ε, 401. De Aesculapio Phoebi f., quod mortales in vitam restituerat, a Ioue ful-

Paeonls reuocatum herbis et amore Dianae.
Tum Pater omnipotens, aliquem indignatus ab vmbris
Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitae,
Ipſe repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detruſit in vndas.
At Triuia Hippolytum ſecretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat:
Solus vbi in ſiluis Italis ignobilis aeuum
Exigeret, verſoque vbi nomine Virbius eſſet.
Vnde etiam templo Triuiae lucisque ſacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum

et Macedoniae ſpectat. Scribendum *PaeonIs*, aut ſaltem *Paeonils* accipiendum tribus ſyllabis, quod et Brunck. monet. In Doruill. erat *Paeonis*. 771 *ad limina* aliquot ap. Burm. et edd. apud Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *vmbras*. 773 *Phoebigenam* recte iam inde ab Aldd. conſtanter habent edd. *Poenigenam* Seruius in ſuo habuit, „*matris poena genitum: alii* Phoebigenam *legunt, vt Probus.*“ Addit Sabinus etiam Apronianum ita legere: quod miror; nam in Mediceo *Poenigenam* occurrit, inepta lectio, nata ex errore calami: *Phoenigenam*, quod in multis eſt. *Poeniginam* Rom. *Penigenam* Goth. tert. *Phoenigenam* Mentel. pr. *Denigneam* Rottend. ſec. De Aeſculapio, Phoebi f., a Ioue fulmine percuſſo obuia eſt fabula. Tum *detraxit* Doruill. *ad vndas* Rom. Medic. Gud. a m. pr. et al., etiam edd. ap. Pier., itaque erat praeferendum, vt ſibi conſtarent editores. 776 *ibi* Medic. a m. pr. Ven. et iterum v. ſequ. cum Hamb. *ignorabilis* Medic. 777 *que* deeſt Pier. plerisque; atque ita malit Pierius. *Verbius* Gud. et Doruill. v. ad v. 762. 778 *Triuiae templo* al.; et ſic editum ante Pier. *luco T. templisque* Goth. tert. *ſacratas* Doruill. 779 *littora* Ven. Markland. ad Stat. I Silu. II, 45 coni. *litora circum Heu iuuenem*, ſuaui luſu. Tum *quo littore* aliquot Pier., perperam.

mine percuſſo, obuia eſt fabula. Locus claſſ. Apollod. III, 10, 3, vbi Not. p. 701. Pind. P. 3, 96 ſq. 775. *relegat*, legat, mandat, tradit, commendat. Alii *relegat ad nemus*, ſegregat: vt Georg. III, 212 *tauros procul atque in ſola relegat* *Paſcua*. Tum *ignobilis*, in bonam partem, vtpote in ſeceſſu et ſolitudine, placide adeo et tranquille; alias *ignobile aeuum* effertur. 778. Religioſus igitur erat mos, vt ad lucum curru vehi nefas eſſet: Cauſſa ab Hippolyti quadrigis rapti for-

Et iuuenem monſtris pauidi effudere marinis.
Filius ardentis haud ſecius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.
Ipſe inter primos praeſtanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt:
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
Suſtinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:

780 *pauide* Gud. a m. pr. *effundere in armis* Doruill. *effudere in harenis* Goth. tert. 781 *haud ſegnius* pars Pier., item Doruill. et Witt. a m. pr. cum Goth. tert., perpetua aberratione. *haut ſetius* Rom., pro more ſuo. v. ad Ge. II, 277. 784 *Venerat* Goth. ſec., peſſime. v. Not. Hic vſ. deeſt Menag. pr. 785 *crinata* alter Menag. et Ven. 786 *Aetnaeos ignis* doctae lectioni ſubſtituit aliam *aeternos*, vt ſit *ἀκάματον πῦρ*, Wakef. ad Ionem

tuna in his vſſ. arceſſitur. *haud ſecius*, etſi equi a luco parentis arcebantur, haud minus tamen filius eos agitabat.

783 ſeqq. De Turno vid. Excurſ. VII, de eius copiis Excurſ. VIII. *vertitur* docte ad animi corporisque vigorem deſignandum, mouet, agit ſe, pro incedit, vt *στρέφεσθαι*, et Homerica *κορυθαίολος* et *αἰολοθώρηξ*. *ſupra eſt*, *ὑπερέχει*. Comparant intpp. Iliad. γ, 226. 227. de Aiace. 785—788. manifeſte veſtigiis Homeri inſiſtit, ornatis ſane verbis, ſed vt rei miraculo fidem parum faciat. Recte Iliad. ε, 4 ſqq. Diomedis galea aerea, clipeus et thorax in ſole coruſcans ignem effundere narratur; idemque etſi paullo magis in miraculum conuerſum tribuit Achillis galeae Iliad. σ, 205 ſqq. Virgilius expreſſit eum locum lib. X, 270 ſqq.; hic vero etiam auxit prodigium, cum galea, Chimaera ornata, furente in praelio Turno, inter motus rapidos et multiplices ita coruſcet, vt Chimaeram, quo magis pugna exardeſcat, eo magis flammas ſpirare dicat. Motu enim crebro corporis et capitis coruſcare ſole aduerſo aeream galeam neceſſe eſt: quod transfertur ad ſignum Chimaerae in galea, et eius naturae accommodate ornatur. Hoc monere ſatius erat, quam inani reprehenſione vel laude locum atterere, quod Scaliger quoque facit Poet. lib. V, c. 3, (p. 228 ed. 1561) impugnans Macrob. V, 13 extr., in quo hoc reprehenditur, quod *ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ* Homericum toties repetiit Virgilius IX, 733. X, 271. VIII, 620. Eſt autem *galea crinita triplici iuba*, *ἔχουσα τρεῖς λόφους*, quam *τρυφά-*

Tam magis illa fremens, et triſtibus effera flammis,
Quam magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnae.
At leuem clipeum ſublatis cornibus Io
Auro inſignibat, iam ſaetis obſita, iam bos,
Argumentum ingens, et cuſtos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus vrna.
Inſequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina denſentur campis, Argiuaque pubes,
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranae acies, et picti ſcuta Labici:

p. 27. *afflantem* Menag. pr. et Franc. cum binis Goth. 787 *Iam mag.* Medic. *Tum* Goth. alt. *Quo mag.* Goth. apud Quinctil. lib. IX, 3. qui inter archaiſmos refert. Scilicet vulgare erat: *Quo — Hoc.* 789 *Ad* Gud. *Et* Sprot. 790 *inſignabat* Doruill. *inſigni ibat* Goth. ſec. *obſtita* Rom. *iam bis* alter Menag. 793 *pilata* nonnulli ap. Cerdam: ex Aen. XII, 121 *pilataque plenis Agmina ſe fundunt portis.* 794 *denſentur* Heinſ. ex Medic. aliisque. Defendit quoque Seru. conf. ſup. ad Ge. I, 248. 419. Alii *denſantur.* Variabant Pierii quoque codd. 795 *Ariuncae* Ge. Fabricii codex, et ſic ille vel *Aruncae* ſcriptum malebat; vetere more. Mox *Siculi veteresque Sicani* Seru. ad I Aen. 2 laudat; memoriae, vt credi par eſt, vitio. Male tamen me habent hi *Rutuli* ſequentibus mox v. 798 *Rutulis collibus:* vt adeo Seruii errorem cupide amplectar. 796 *Sarranae* et *Saranae* aliqui: *Saturnae* Menag. pr. *Gauranae* edd. Macrob. V Sat. 15, vbi Thuan. *Gaurinae.* Sed *Gaurus* apud Puteolos alienus ab his locis. v. Excurſ. VIII, vbi ad h. v. Mox *Lybici* Menag. pr. *Libici*, *Linici* Goth. bini.

λειαν dictam volunt pro τρίφαλεια. 787. *illa* Chimaera; non galea, etſi paullo durius. 789 ſq. In clipeo expreſſa Io cum Inacho fluuio: nam ab hoc ducebat genus Turnus ſup. v. 371 ſq. ibique Excurſ. *ſublatis cornibus Io* ornate pro Io cornuta: argumentum etiam in gemmis expreſſum (v. Lippert. *Dactyl. Mill.* II, 1, 18): Male pro ablatis, demtis, Cerda et al. Locum perquam ſimilem laudant interpp. ex Europa, quod Moſchi eſt Idyll. II v. 43. 44. *nimbus peditum* νέφος πεζῶν Iliad. δ, 274 et al. *Argiua pubes:* pertinet ad originem Turni et colonos Argiuos, qui cum Danae ad Italiam venerant; v. Exc. VII. *Aurunci* h. l. ſunt qui cis Lirim habitabant. vid. Excurſ. VIII ad v. 723. *Sicanos*, int. reliquias ex iis, quae ad Tiberim in Rutulorum finibus conſediſſe videntur: lib. XI, 317. conf. Excurſ. VIII ad v. 783 et Excurſ. II ad lib. VIII. *Sacranas acies* et reliqua vid. in eod. Exc. VIII.

Qui ſaltus, Tiberine, tuos, ſacrumque NumicI
Litus arant, Rutulosque exercent vomere collis,
Circaeumque iugum; quis Iupiter Anxurus aruis
Praeſidet, et viridi gaudens Feronia luco;
Qua Saturae iacet atra palus, gelidusque per imas

797 *Munici* Leid. 799 *Axurus* rectius ſcribi poſt Vrſinum putabat Heiuſius, quoniam ſic in codd. Silii VIII, 333, et in numo gentis Vibiae expreſſum (vid. Theſaur. Morell. Hauerk. tab. 2, II. Nec ſimulacrum Iouis Anxuris, quod Guellius ad ſe perueniſſe narrat, aliud quam huius numi fuiſſe arbitror. Quem autem altero loco numum, alienum a Ioue Anxure, laudat, qui *Iouem creſcentem* exhibebat, is Gallieni vel Salonini eſſe debuit; diuerſus eſt numus, cuius alteram faciem laudat cum capra ſine ſeſſore et verbis: *Ioui conſeru. Aug.*, qui inter raros habetur, v. Bandur. T. I, p. 164): et quia *Ζεὺς Ἄξυρος* dictus ſit *imberbis*. Sed illa etymologia ad grammaticorum nugas eſt ableganda; nam Volſcum nomen Anxur eſt; tum, litteram *n* excidere in numis et titulis, nihil noui. In Graeco Auguſti numo Iouis caput cum voce *Ἄγξυρος* occurrit apud Golzium Numiſm. Gr. Auguſti t. 75, XXIIX, verum aut ſibi fraudem fieri paſſus eſt aut facere voluit aliis. Codices deprauationibus ſuis vulgatam confirmant. Rom. *Auxyrus*, alii *Anxirus*, *Auxurus*, *Anxyrus*, *Anxyris*, *Anxiris*, *Anxeris*. Sed Mediceus diſerte *Anxurus* cum binis Goth., et parte codd. Heinſ., cuius Cod. Scheff. *Anxur et aruis*, vnde ille malebat *Axur et aru.*, fruſtra. In Aldd. *Anxuris*; etſi Ald. ſec. 1505 dederat *Anxurus*, tamen reditum eſt ad illud alterum, nec ab eo deceſſum niſi a Pulmanno et Dan. Heinſ., qui reuocarunt *Anxurus*. 800 *Foronia* Parrhaſ. 801 *Aſturae* alios legiſſe notat Seruius: perperam; nam Aſtura fl. et oppidum paullo remotius eſt a Saturae palude. vid. Cluuer. p. 1003. Errorem iam Iulius Sabinus arguit.

Sacrani Ardeatium agmen videtur fuiſſe e vere ſacro natum aut certo numini, forte Magnae deum matri, conſecratum; obſcura enim rei eſt memoria. *Sacrumque Numici Littus:* proprie ipſe Numicius amnis ſacer, δῖος. *Anxur* Volſcorum nomine Iupiter appellatus, pueri forma in numis occurrit; vt adeo cum Veioue comparari poſſit, de quo Ouid. Faſt. III, 437 ſq. Idem vrbi Anxuri, mox Tarracinae, nomen dediſſe videtur: cuius ager h. l. per arua, *queis Iupiter Anxurus praeſidet*, declaratur. Ad tertium inde lapidem *Feroniae lucus*, fons et templum. Fuit ea ex diis Latii Indigetibus, mox modo inter Nymphas relata, modo cum Iunone comparata, et pro Iouis Anxuris coniuge habita. Quae Dionyſ. recitat, lib. II, 49, pag. 113 et lib. III, 32, Graecanicae argutiae ſunt. *Saturae palus* circa Vfentem amnem ad paludes Pomtinas ſpectaſſe videtur, quae, etſi viginti

Quaerit iter vallis atque in mare conditur Vfens.
Hos fuper aduenit Volfca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas,
Bellatrix: non illa colo calathisue Mineruae
Femineas adfueta manus; fed proelia virgo
Dura pati, curfuque pedum praeuertere ventos.
Illa vel intactae fegetis per fumma volaret

802 *volultur* aliqui apud Cerdam, cum Leid. *Vffens* Ven. cf. fup. 745. *vtens* Goth. tert. 803 *Vulfca* multi, vt folent. *Volefa* pr. Hamb. 804 *A. a. comitum* alter Hamb. *florente aetate cateruae*, vana Waddelii emendatio ap. Burm. v. Not. 805 *calathisque* Parrhaf. 808 *volaffet* Stephanus emendabat ap. Burm., quia *laefiffet* fequitur. Nunc fatis conftat, nec alterum ab vfu poetarum recedere. At *infractae* fegetis Wakefield nunc emendauit in Silua crit. P. III p. 140 atque in ipfum poetam intulit. *veriffimam hanc emendationem* effe profeffus, *vulgatam ab ineptiente quodam monacho miracula captante profectam.* Ingeniofam effe emendationem, quam Homericus locus facile cuiuis offerat, lubenter concedo: vbi equae ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλων, *neque infringebant*, ducere poteft ad *infractae fegetis.* Enimvero *infractus* quoties apud Maronem occurrit, eft, valde fractus vel fractus fimpliciter, ex infringere: neque alio fenfu *infractus* occurrit apud bonos fcriptores. *Intactam* fegetem non effe ad etymon, ...

trium vrbium, quas traditum eft Volfcorum fuiffe, folo occupato, tamen olim non tam late per agrum Pometinum, ac nunc, patebant. v. Cluuer. p. 1003. et, poft *Adler Nachrichten von den Pontinfchen Sümpfen*, nunc primo loco *Nic. Mar. Nicolaj de' Bonificamenti delle Terre Pontine* p. 82. De Saturae tamen fitu nulla ne quidem fufpicio habetur. cf. Silius VIII, 382 fq. vbi v. Ruperti notata.

803. De Camilla vid. inf. XI, 535 feqq. Penthefileae exemplo eam poetae ingenio effe fubnatam nullus dubito. *florentes aere cateruas* h. fplendentes, fulgentes. Servius notauit Ennii et Lucretii exemplo hoc factum. Sane locus, quem laudat e Lucretio (lib. V, 1441), vbi *mare florere nauibus* dicitur, non tam commodus erat quam alter lib. IV, 452 *Bina lucernarum florentia lumina flammis.* conf. Cerda. Sic ἀνθηρὸς et ἀνθεμόεις pro αἴθων, et τὸ ἄνθος, τὸ ἄνθεμον de fulgore auri: vnde Pind. Ol. 2, 130 ἄνθεμα χρυσοῦ φλέγει. 806. *fed adfueta pati praelia dura*, virgo cum effet, etc. Velocitatis denotationem v. 808 fqq. temere reprehendunt viri docti. Nec illa vtique conuenit

Gramina, nec teneras curſu laeſiſſet ariſtas;
Vel mare per medium, fluctu ſuſpenſa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effuſa iuuentus
Turbaque miratur matrum, et proſpectat euntem,
Adtonitis inhians animis: vt regius oſtro

mum reuocandam, quippe in poeta, per ſe patet. Quis enim, ſi Ge. IV, 540 *intacta ceruice iuuencos* audierit, de eo cogitet, an nunquam ne propius quidem admotum fuerit iugum! Etiam in pedeſtri orationo diceremus, tam leuiter aliquem inſiſtere veſtigiis, vt vix terram attingat. Poetica autem ratio non modo permittit, ſed et iubet res in maius augere, vt mirationem faciant. Eſſe loca, in quibus *frangendi* vocabulum occurrit, haud miror; nam verſum Homericum ante oculos habuere, quem ipſe Virgilius expreſſit ſimulque *τὸ intactne* ſegetis ipſe vberius declarauit: *nec teneras curſu laeſiſſet ariſtas.* Vt Claudianus in loco hinc expreſſo de Conſ. Honor. 199 *ſegetemque leui percurrere motu — nec proterat vngula culmos.* Et Ouid. Met. X, 654. 655 *ſicco freta radere paſſu Et ſegetis canae ſtantes* (h. e. intactas) *percurrere ariſtas.* Calpurnius autem Ecl. VI, 57 *Tangeret vt faciles, ſed non curuaret, ariſtas.* Variauit itaque Statius Theb. VI, 640 *Raraque non fracto veſtigia puluere pendent.* At propius ad Maronis rationem accedit ipſe Apollon. I, 183 de Polyphemi celeritate: ſupra mare currebat, *οὐδὲ θοοὺς βάπτε πόδας, ἀλλ᾽ ὅσον ἄκροις Ἴχνεσι τεγγόμενος.* Argutabimurne et in hoc? atqui et hoc expreſſum ſtatim videbis a noſtro: *celeres nec tingueret aequore plantas.* Si *curſus per mare* factus placet, quo *nec planta mari tingitur*, poteſtne diſplicere *curſus per ſegetem* factus ſic, *vt nec ariſtas attingerent plantae?* Ipſe Maro Ge. III, 194. 195 *per aperta volans — Aequora, vix ſumma veſtigia ponat ariſta.* 809 *arenas* alter Hamb. v. Burm. 810 *fluctus ſ. tumentes* aliquot Pier. 814 *A. hneſere animis* Gud. Idem vir doctus, Wakefield, correxit *oſtri:* quod et ipſum bene dictum eſſet, forte quoque facilius: *regius oſtri honos.* alterum tamen doctius: *oſtro.* vt ſit: *honos regius velat oſtro*, purpura: quorſum igitur mutantur ea, quae bene ſe habent, forte etiam melius!

noſtris ſenſibus; ſed, cum Maro ea vteretur, a vetuſtate quaſi per manus erat tradita; expreſſit enim Iliad. *υ*, 226—229 de equabus Erichthonii. Similiter de Euphemo Apollon. I, 179 ſq. Alios, inprimis Virgilii imitatores, v. apud Cerdam et al. *Ferret iter*, docte, vt *ſ. pedes.*

812 ſq. Ornate, quae ſimpliciter Homerus dederat Τὸν δ᾽ ἄρα πάντες Λαοὶ ἐπερχόμενον θηεῦντο Od. *β*, 13. *ρ*, 64. In reliquis argutantur intpp. Indutam illam puta chlamyde purpurea: is eſt *regius*

Velet honos leuis humeros; vt fibula crinem
Auro internectat; Lyciam vt gerat ipfa pharetram,
Et paftoralem praefixa cufpide myrtum.

815 *letos h. et f.* Goth. fec. *humerosque leues* Ven. *vt f. veftem* pr. Menag. et duo Heinf. pro diu. lect. cum Goth. tert., fcilicet tamquam magis obuium. Nam *fibula* in capilli ornatu nondum reperi; nec tamen probabile fit, *veftem* a librariis in *crinem* mutari potuiffe. 816 *aut g.* duo Burm. *ferat* et *illa* alii ap. Pier. 817 *Vt p.* Oudart. cum Goth. tert.

honos, qui velat humeros oftro, dum ipfe ex oftro eft. Accipio *fibulam* de acu: v. Var. Lect.; in media fibula eft acus, quae mordet laciniam: potuit adeo et fibula pro acu dici: et *Lyciam* dixit pharetram, vt folent poetae praeftantius genus defignare: fic, *arcus Cretici. E myrto* haftilia. vid. Georg. II, 447 et *paftoralis myrtus* de iaculo, quo paftores vtuntur.

EXCVRSVS I

De Caieta et Inſula Circes.

Lib. VII, 1. 2 *Tu quoque littoribus noſtris, Aeneia nutrix, Aeternam moriens famam, Caieta, dediſti* — 10 *Proxima Circaeae raduntur littora terrae* etc. Cum Virgiliani carminis praeſtantia, etiam inuentionis laus, inprimis in doctrinae copia et ſermonis poetici ornatu, ſpectanda ſit: nos operae pretium in hoc facere putamus, quod legentium animos ad haec potiſſimum duo capita in interpretatione noſtra aduertere ſtudemus. Exſpectatur itaque a nobis, vt in his quoque poſterioribus ſex libris in iisdem rebus illuſtrandis praecipuam aliquam operam collocemus: idque eo magis, quo *nouum fabularum genus*, Italiae domeſticum, parum a plerisque perſpectum et cum Graecis mythis in vulgari antiquitatis doctrina confuſum, in iis tractatur. Ne vero legentium animos oculosque diſtineamus ac diſtringamus, reiectis ad librorum calcem disputationibus exſpatiabimur interdum et nonnulla excutiemus accuratius. Facient haec ipſa diuerticula ad recreandum animum ex commentandi et variae lectionis enotandae taedio, quod quidem nonnunquam, quomodo reprimeremus, vix habere videbamur.

Caietae memoriam non praeteriit poeta, quandoquidem inter fabulas veteres de Aeneae erroribus ea occurrebat, nomenque promontorii portusque et vrbis in Latii et Campaniae finibus ab ea ductum vulgo ferebatur: vt taceam Formiis *aedem Apollinis ac Caietae* a Liuio XL, 2 commemoratam. Vid. Dionyſ. I, 53. Strabo VI, pag. 330. Victor O. G. R. 10. Adde Solin. 8. Ex quibus locis quoque diſcimus, a cremata Troianorum claſſe (ἀπὸ τοῦ καίειν) nonnullos, Caeſarem inprimis et Sempronium, nugantes ſuo more in nominum originibus, nomen repetiiſſe. cf. ad lib. V Excurſ. VI. et Cerdam ad lib. VII, 2. Varie quoque tractatam eſſe fabulam ex eo apparet, quod alii Aeneae, alii Creuſae, alii Aſcanii nutricem Caietam ediderant. Nutricis autem in vetere vita, vt educandis pueris praecipua opera, ita magna erat reuerentia, vt parentali ea pietate coleretur. Res inprimis in tragicis obuia. Facit autem

etiam hic iuſtorum nutrici perſolutus honos ad Aeneae pietatem declarandam. Haec et ſimilia cogitare debet is, cui haec Caietae memoratio nimis videtur eſſe tenuis et epico ſpiritu indigna. Hoc tamen verum eſt, poſt ſimilem de Miſeno et Palinuro narrationem nouitatem huic Caietae commemorationi deeſſe. Nec hoc non ſenſiſſe videri poteſt poeta, qui ſimilem aliam de *Baia*, Euxini matre, fabulam (Victor O. G. R. 10) non attigit: nec *Leucoſiam* inſulam in ſinu Paeſtano a conſobrina Aeneae aut *Prochytam* ab eius cognata ibi ſepulta (v. Dionyſ. I, 53) appellatam memorare voluit. Nec ſine iudicio videri debet omiſiſſe alia errorum Aeneae in his locis veſtigia vulgo credita, quae poetica arte tractari vix poterant, vt *Aenariam inſulam a ſtatione nauium Aeneae* dictam apud Plin. III, 6 ſ. 12. Quid? quod adeo ad Sardiniam Troianos nonnulli veterum deduxerant; parum docte, puto, et ex Iolai nomine, de quo tot fabulae in Sardiniae originibus habentur, opinione ducta: Pauſ. X, 17, p. 837 extr. quam etiam Silius ſequitur lib. XII, 363 ſqq.

Ceterum totus ille littoris tractus fabulis priſcis inclaruerat: vt tanto magis poeta noſter decerpere de iis nonnihil potuerit. Non longe a Caieta aberant *Formiae*, Laeſtrygonum, ferorum hominum, qui carne humana veſci ſolebant, ſedes ab Homero nobilitatae: vnde adeo Silio VIII, 531 *regnata Lamo Caieta* dicta eſt. Nec male Ouidius Met. XIV, 158 ſqq. vnum ex Vlyſſis ſociis, Macareum, ſuperſtitem in his locis finxit Aeneae occurrere: etſi Achemenidis in Cyclopum antro relicti ex lib. III Aeneidis exemplum Naſoni ante oculos fuiſſe facile intelligitur. Eſt autem ad rerum fidem valde accommodatum, adhuc Troianorum temporibus homines feros et anthropophagos Italiae ſaltibus, lacubus et ignibus ſubterraneis, horridae loca ſaltem nonnulla inhabitaſſe. Hinc et *Caci* memoria. cf. ad lib. VIII Excurſ. II.

Circes inſulam, quam adeundam eſſe Helenus iam praedixerat (lib. III, 386 *Ante et — Aeaeaeque inſula Circes luſtranda)*, non magis praetermittere debuit poeta, cum illa ab heroicis inde temporibus tantopere fabulis frequentata et celebrata eſſet, inprimis ab Homero Odyſſ. x. *Circeii* quidem notum eſt Latii promontorium: Homerus tamen narrat de eo, tamquam de inſula. *Circeii*, vt Plinii verbis vtar (lib. III, 5, 9), *inſula quondam immenſo quidem mari circumdata, vt creditur Homero, at nunc*

planitie (cf. II, 85 f. 87). Nata hinc opinio, aggesta fluminum alluuie terra, insulam aliquando factam esse continentem; v. Theophrast. Hist. Plant. V, 9, quem locum Plinius expressit l. c. Nec multum dissidet, quod Varro tradiderat, vt e Seruio ad lib. III, 386. VII, 10 discitur, fuisse Circen insulam, nondum siccatis paludibus, quae eam diuidebant a continenti. Quod in priscae Italiae siluestri habitu quis miretur, cum tales lacus multi adhuc sint in vicinis locis, hiberno tempore aqua stagnantes, cumque inde procedant Pomtinae paludes! cf. Corradin. Latio vet. Tom. II, pag. 242. Itaque Strabo inter loca maritima palustria et morbosa etiam Circeios numerat lib. V, p. 353 C et ipse Circeius mons ipsi est, quem mare et paludes insulam faciunt: τὸ Κιρκαῖον — ὄρος νησιάζον τῇ θαλάττῃ τε καὶ ἕλεσι, p. 355 B.

Aeaeam appellat insulam Homerus, hincque Maro sup. lib. III, 386 *Aeaeae insula Circes*. Fuit quoque τὸ Κιρκαῖον in Colchide v. Apollon. III, 200. II, 402. Quomodo autem veteres in hoc incidere potuerint, vt Circen ex Aea, Colchorum vrbe, Aeetae regis sororem ex Sole et Persa, translatam in insulam hanc collocarent, vix assequatur aliquis, nisi antiquioris Graeciae ignorantiam geographiae animo teneat. Occidentis faciem et fines ante Troiana tempora prorsus ignorabant Graeci, nec ante Homerum nisi fabulosas narrationes de eo vulgo audiuerant. Itaque pone Siciliam magnum Oceanum circumductum vsque ad septentrionem patere credidisse videntur.*) Iam fuit fabula aliqua perantiqua de Circe Solis filia, cui insula in hoc mari assignari coepta: eamque adiisse narrati sunt Argonautae, quorum, seu Tanain seu Istrum invectorum, ex Colchide reditus per talem Oceanum, qualem tunc sibi finxit antiquitas, factus facile credi potuit. Temporum successu orbis hic priscae Graeciae ignotus adiri nauibus coepit, sensimque Italiae, Galliae, Hispaniae notitia aliqua verior ac certior inter Graecos increbescere. Accommodarunt itaque poetae, pro suae quisque aetatis et pro suae scientiae modulo, veteres fabulas ad nouas notitias occidentis, cuiusmodi forte tum erant: atque hinc illa fabularum diuersitas, inprimis in Argonauticis, nata. Nec facile est quicquam aliud, quod Orphicorum Argonauticorum haud infimam antiquitatem, si non ver-

*) Scripta haec a me esse memineris iam in prima editione, adeoque ante annum LXXV, vt me mihi constare intelligas.

borum, argumenti tamen, aeque arguat, quam ἀνιστορησία locorum in occidentalibus terris; et hoc, cum eiusmodi aliis veteris geographicae notionis vestigiis, est, quod in eo carmine inprimis spectandum veniet, si quis ad illustrandum illud accedet in posterum. Orphicorum igitur auctor iam notitiam aliquam acceperat de procurrente in occidentem Europa, isque Circes insulam extra fretum Gaditanum in Oceano occidentali quidem collocauit (v. 1205 sqq. coll. 1239 sqq.), *Lycaeam* tamen *ad terram:* Κίρκης δόμον — Λυκαῖον ποτὶ χέρσον· in qua *Ligures,* populum mythica geographia celebratum, latere nullus dubito, adeoque praefero cod. Voss. Leid. lectionem, quae in aliis quoque locis recipi in contextum debebat, Λιγγαῖον, quae propior est ad vulgarem sonum Λίγυες. Apollonius IV, 646 de Argonautis: δι' ἔθνεα μυρία Κελτῶν καὶ Λιγύων περόωντες ἀδήϊοι. Errori autem locum fecit hoc, quod Ligures olim, Iberica gens, late tenebant maritima loca non modo Galliae et Italiae, sed et Iberiae. Itaque ipsae Gades in Liguribus memorantur, et Λιγυστίνη prope Gades ap. Steph. Byz. h. v. ex poeta puta antiquo; et apud Auien. Ora marit. 284 *Ligusticus lacus,* et magis fabulosa 131 sqq. 196 sq. (cf. Wernsd. p. 1443). Traduntur certe Ligures Sicanos, Ibericam gentem, ex Hispania pepulisse (vid. Thucyd. VI, 2. Dionys. I, 22. Diodor. V, 6. Silius Ital. XIV, 34. 35, loca excitata olim a nobis ad Guthrianum opus Tom. III, pag. 73). Permixti mox iidem Ligures cum Celtis passim habitarunt, ex quo genere Salyes erant. v. Strabo IV, p. 311 A; itaque loca circa Massiliam et Rhodanum ad Ligures referuntur: sic ap. Apollod. II, 5, 10 et in loco Aeschyli ex Prometheo liberato ap. Dionys. I, 41. cf. Aristot. de Mirab. audit. T. II Opp., p. 725. (c. 91.) et Strabon. IV, p. 277 B. Intra Alpes tamen et Apenninos, a Celtis diuersi, coluerunt. v. Strabo lib. II, p. 190 C. In Homericis quidem Ligures non memorantur; at in Heracliis multa de iis fuit memoratio. Itaque, antequam Italia superior Graecis penitius innotuerat, per Ligures eam vniuerse declarare solebant. Tenendum hoc est propter multa poetarum loca. Ita Circes quoque insula ad Ligures referri: Λιγυστὶς ἡ συῶν μορφώτρια Circe ap. Eurip. Troad. 437. Atque adeo Cytaeam Colchidis Λιγυστικὴν ab ea dixit Lycophr. 1312, vnde perperam Eustath. ad Perieg. 76 coloniam Ligurum in Colchidem ductam effinxit. Itaque Padi quoque ostia, fabulam de Phaethonte et Cycno inf. X, 185 sq. et succinum

ad Ligures referebant veteres, conf. Plin. XXXVII, 3 f. 11, et hinc corruptum nomen *Lingurii* v. c. apud Strabonem lib. IV, pag. 310 B. *πλεονάζει δὲ καὶ τὸ λιγγούριον παρ' αὐτοῖς (τοῖς Λίγυσιν), ὅ τινες ἤλεκτρον προςαγορεύουσι.* Lingurium ex ea, quam fupra pofuimus, *Λιγγεῖς*, pronuntiatione nafci potuit; factum adeo Lyngurium et Lyncurium, quod nomen ad lapidis genus translatum, et nata ex etymo fabula de nato lapide ex lyncum vrina. Accidit autem nomini Ligurum, vt multis in locis corrumperetur. Ita ap. Apollod. I, 9, 24 et II, 5, 10, vbi v. Not. pag. 210, 398; porro ap. Ariftot. H. A. I, 15, vbi poft Reinef. Var. Lect. p. 74 reftituit Schneider. Etiam planta Liguftica, *Λιγυστικὸν*, mutata in *Λιβυστικὸν* v. Salmaf. ad Solin. p. 899. In Auieni O. M. 196 *pernix lucis* praeclare *pernix Ligus* emendabat Schrader Emendatt. praef. pag. XXIX. Latere quoque Ligures *Λίγυας* arbitror in *Lyncei* nomine apud Lycophr. 1240, vbi Aeneam dicitur exceptura effe *Τυρσηνία Λυγκεύς τε θερμὸν ῥεῖθρον ἐκβράσσων ποτῶν, Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύῤῥηνοι νάπαι.* Audiuerat Alexandrinus poeta de thermis Etruriae et Liguriae; eftque ei fluuius aliquis Ligur, *Λιγὺς*, vel *Λιγεὺς*, et corrupte *Λιγγεὺς*, vt ibidem in aliis fcribitur, et excudendum erat. Apud eundem ab Aeneae pofteris vrbs exftruenda narratur circa Circaeum: tam late Latii locus, quo Roma condita, defignatur: v. 127 *Ἐν ὀψιτέκνοις ὀλβίαν δωμήσεται Τύρσιν, μακεδνὰς ἀμφὶ* Κιρκαίου *νάπας* etc. Cuius loci perdoctam interpretationem dedit Cluuerius Ital. ant. p. 762 fqq. Homerus, qui locorum nonnullorum fitus per Siciliam et Italiam, littoralem faltem, audierat, feruato *Oceani* vocabulo (cuius notio vna eademque nec fuit nec effe potuit, variata illa iam ante Homerum, vt paullo ante diximus) Vlyffis errores ad Italiae oram retulit ac difpofuit, Circesque adeo infulam ei loco affignauit, qui Circaei promontorii et portus nomen feu tunc iam habuit feu inde accepit. Nomina, iam in Argonauticis obuia, effe commentitia, ipfa etyma docent; nam *Αἶα* eft antiquum nomen Terrae; frater *Αἰήτης*, terrigena; pater *Sol*, et mater *Perfe* Oceanina; quoniam infula in Oceano occidentali fita ferebatur.

Circe veneficiis celebrata eft inde ab Homero. Fuit hoc antiquorum temporum, vt etiamnum inter populos barbaros res eft fatis frequens, vt paffim in minus notis locis crederentur effe populi vel familiae vel homines, qui veneficiis et magicis artibus pollerent. Ex Strabone l. c. lib. V,

p. 355 B, apparet, herbarum copiam ac frequentiam in his locis memorabilem nonnullos prodidiſſe: quod tamen ipſe potius ad Circes fabulam accommodatum putauit: *φασὶ δὲ καὶ πολύῤῥιζον εἶναι, τάχα τῷ μύθῳ τῷ περὶ Κίρκης προσοικειοῦντες.* De veneno mortifero in monte Circaeo obſcura eſt narratio in Audit. Mirab. ſ. 79. Arboribus frequentiſſimum eſſe promontorium Circaeum, diſerte narrat Theophraſt. Hiſt. Plant. V, 9, inprimis myrtis, quarum genus aliquod humile et generi coronario proximum enaſcebatur in Elpenoris (qui ex Vlyſſis ſociis fuit) tumulo, ceteris amplioribus diſſimile. Quod ſi hunc exſcripſit Plinius, lib. XV, 29 ſ. 36, parum diligenter dixiſſe videri debet vniuerſe: Myrtus — *primum Circeiis in Elpenoris tumulo viſa traditur.* cf. Not. ad v. 11. Fuere tamen eiusmodi fabulae de arboribus in heroum tumulis enatis plures: vti de platano in Diomedis tumulo: conf. inf. Excurſ. I ad lib. XI.

Ceterum *fabula de Circe* vna ex iis eſſe videtur, quam Homerus ab antiquiore aliquo poeta tractatam acceperat, qui forte voluptatum vim ad mores hominibus belluinos induendos hoc *mytho de mutatis a Circe in belluas hominibus* docuerat. Conuertit fabulam, vt tot alias, Homerus in narrationem rei, quae vere ita euenerit, et ad Vlyſſis ſocios transtulit. Ita vetus *mythus hiſtorica narratio* facta eſt. Sane haec intra coniecturae fines ſubſiſtere, nec fide hiſtorica ſubſtructa eſſe bene memini; ſufficit, ea analogiam habere cum aliis ſimilibus, quae Homerus in facta et res geſtas mutauit. Alioqui recte et hoc ſtatuas: poetam haec ex vetere Argonauticorum poeta accepta Vlyſſis erroribus intuliſſe, ſeriusque alium in fabulam ethicam haec mutaſſe. Lepidum eſt commentum, commentum tamen, d'Hancarvillii, qui haec loca adiit, in *Vaſis Etruſc.* T. I, p. 65, natam de Circe fabulam ex locorum facie; rudere enim in his locis ac mugire fractos ad ſcopulos maris fluctus, vt belluas in Circaeo fremere credas, in quas mutatos eſſe ſocios, quos deſiderabat, Vlyſſes credere potuit.

Virgilius narrationem Homericam copioſe ab hoc poetarum heroe tractatam leuiter attigit: ſed, quo ſe Homerum facile ſuperare videbat, rerum ac verborum dignitatem addidit, qua Homerica narratio deſtituitur.

EXCVRSVS I*

Pecten et Κερκὶς in antiqua textrina.

VII, 14. *Arguto tenuis percurrens pectine telas.* Expectamus virum doctum, qui post Salmasium et Braunium omnem veterum textrinam, a nostra arte textoria tam diuersam, cum iugo olim adstarent, qui texerent, et ex alto deorsum penderent stamina, recognoscat et exponat diligentius *). rem per se obscuram, multo magis propterea, quod non vna ratio texendi fuit. Etiam Pollux antiquiorem aliquam rationem norat, verbis enim *κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὑφαντικὴν* vtitur lib. VII, s. 36, verum apponit ille verba sine explicatione: quae nec ipsa eundem vbique vsum habuere; eadem vbi occurrunt in scriptoribus aut adiuncta non habent, aut metonymice dicta nihil definiunt. v. c. in Theocr. Idyll. XVIII, 33. 34. Cum noster versus conuersus sit ex Homero: necesse est *κερκίδα* et *pectinem* esse eodem sensu dictos. Iam *pectinem* non esse posse eum, quem nostri homines appellant *(Kamm)*, manifestum fit ex altero loco in Iliad. χ, 448 vbi Andromache *ἱστὸν ὑφαίνει*, cumque exterrita esset auditis lamentis, *τῆς δ' ἐλελίχθη γυῖα, χαμαὶ δέ οἱ ἔκπεσε κερκίς.* Nam, si nostratium instrumentum fuisset, pecten eius manu excidere non potuisset. Nec in Marone locum haberet, quandoquidem hic *Circe percurrit pectine telas;* at nostro more ipsa tela, stamen, percurrit pectinem Iam *κερκίδα* quoties alias occurrit, esse fere videmus acutum quid, radium, virgam, bacillum. In Sophoclis Antig. 976 Phinei filiis oculi effossi *κερκίδων ἀκμαῖσι*, apud Antonin. Lib. 25 Orionis filiae *ἐπάταξαν ἑαυτὰς τῇ κερκίδι παρὰ τὴν κλεῖδα* in collo et mortuae corruunt. Eurystheo oculos effodit Alcmena *κερκίσιν* apud Apollod. II, 8, 1. Porro *pectinem* et *radium* esse eundem, apparet inf. ex Aen. IX, 476 *Excussi manibus radii reuolutaque pensa*, quod versum est ex Homerico supra memorato, vbi *κερκὶς* erat. Ergo *pecten*, *radius*, *κερκὶς*, designant eandem seu similem rem. Etiam *radio* pul-

*) Obtigit ille votis nostris post ista a nobis scripta. Vir enim eruditissimus, I. G. Schneider, antiquarum litterarum et naturae studiorum raro connubio inter viros litteratos eminens, qui in Indice ad Scriptores Rei Rusticae voc. *Tela* congestis vndique veterum Scriptorum locis ingentes copias apposuit rei veterum textoriae illustrandae.

fantur fides lyrae, vt et *pectine:* docent autem monumenta, hunc fuiſſe tenuem bacillum vel virgam variis formis effictam.

Si itaque quaeritur, qui ſit *pecten* et κερκὶς in textrina antiquiore, neceſſe eſt vſum eius fuiſſe in diſcriminandis filis ſeu ſtaminibus, ſiue vt via pateret immittendo ſubtemini, ſiue vt ei inuolutum vel circumuolutum affixumue eſſet ipſum ſubtemen (an κανὼν, cui obuolutum τὸ πηνίον, trama inde deducenda Iliad. ψ, 761. 2) transmittendum per ſtamina: hoc alterum forte dixeris probabilius, quia *argutus pecten* in noſtro dictus eſt, et alibi ei ſtrepitus tribuitur: v. Ge. I, 294. add. locum v. 46—48 in Epithal. Laurentii et Mariae in Wernsdorf. Poet. Lat. min. Tom. IV. P. II. p. 495 paſſim in Anthol. vt in Antipatri Carm. XXII ſec. Brunck. Archiae Carm. XI. Vt ſubtemen coiret et condenſaretur, *ſpatha* erat, forma tamen prorſus diuerſa a noſtro inſtrumento, quo trama denſetur. Atque haec, in editione priore ad h. l. et ſup. ad Ge. I, 294 recte expoſita, vt in altera editione deſererem, nullo adduci modo debebam.

Videntur ſane in texendi arte et inſtrumentis nonnulla diuerſum in modum ſe habuiſſe ſequioribus temporibus; nam locus apud Ouidium Met. VI, 54 ſqq. noſtrorum temporum texturae magis conuenire videtur: quae tamen et ipſa eſt admodum diuerſa in diuerſis generibus: ea, qua homines in eo genere, quod *hauteliſſe* appellatur, vtuntur, proxime accedit ad antiquiorum morem: vt taceam morem texendi Indorum, Islandorum aliorumque rudiorum populorum, qui antiquiori texendi rationi maxime reſpondere videtur. Verum hic de textrina apud Virgilium ad Homericum exemplum comparata agebatur.

EXCVRSVS II

De acceſſu Aeneae ad Italiam.

VII, 29 ſqq. *Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum Proſpicit* etc. Appellunt tandem Troiani ad Italiam, ſecundum Virgilium ipſa Tiberis oſtia ingreſſi: *et laetus fluuio ſuccedit* (Aeneas) *opaco;* cf. 201 *Fluminis intraſtis ripas;* it. 303 *optato conduntur Thybridis alueo,* ſuper quibus locis fruſtra argutatur Cluuer. p. 880. 881; facta tamen, quod omnium quoque conſenſu traditur, eſcenſio

ad orientale littus in Laurentum agro. Locorum formam Exc. III animis subiiciemus.

Vix in grato solo consederant, cum noua prodigia eos exceperunt. Nam humi recubantes, et, vt a longa nauigatione fessi facere solent, cibo potuque se reficientes, pro mensa panem pomis, quibus vescuntur, subiiciunt, moxque, coena facta consumtis et his, *se mensas comedisse* adeoque vetus vaticinium, ex nonnullorum fide iam olim a Sibylla Erythraea datum, quod hunc errorum terminum figebat, ne ad vlteriores occidentis oras pergerent, ad euentum perduxisse vident, vt a poeta copiose narratur; nec id sine dignitate epica factum, vt iam alias declaratum est. conf. Excurs. VIII lib. III. Frequentata est fabula omnium, qui de Troianorum in Latium aduentu meminerunt, memoratione; plerumque simpliciter, sine mensae materia expressa, vt in Conone 46, vbi *λόγος οὗτος κατημάξευται*, siue Conon siue Photius adiecit, tritam esse fabulam significans. Sed inest diuersitas in mensae materia, quam alii non libum sed apium fuisse tradiderunt. Dionys. I, 55 vtriusque narrationis facit mentionem, *σέλινά μεν πολλοῖς ὑπέστρωτο, καὶ ἦν ταῦτα ὥσπερ τράπεζα τῶν ἐδεσμάτων· ὡς δέ φασί τινες, ἴτρια καρποῦ πεποιημένα πυρίνου, καθαρότητος ταῖς τροφαῖς ἕνεκα.* Etiam Dio in Exc. Vales. n. III *τραπέζας σελινίνας οὔσας* memorat *ἢ ἐκ τῶν σκληροτέρων μερῶν τῶν ἄρτων* (ignorauit Dio aut Tzetza potius ad Lycophr. 1232, vnde haec a Valesio ad Dionem retracta sunt, panem priscis hominibus nihil aliud quam crustulum et placentam fuisse; ignorauit quoque Victor O. G. R. 10 *consumto quod fuerat cibi, crustam etiam de farreis mensis, quas sacratas secum habebat, comedisse*) et Domitius apud Aurel. Victor. O. G. R. 12 *mensarum vice sumendi cibi gratia apium, cuius maxima erat ibidem copia, fuisse substratum, quod ipsum consumtis aliis eduliis eos comedisse* etc. Diuersitatem narrationis post tot harum rerum in superioribus exempla non modo aequo animo ferre didicimus, verum etiam, quid inde sequatur, quomodo a pluribus tale argumentum tractatum, aut iactatum multo sermone, quantaque inde poetae rerum copia ad manum esse debuerit, satis vidimus. Hanc tamen diuersitatem narrandi admodum miratur Toupius in Emendatt. in Suidam P. I, p. 38. 39, cumque inter alia placentarum genera, quae infinita apud veteres sunt, in *σελήνας* incidisset, quae lunatae et *μηνοειδεῖς* erant, totum de *apio* commentum *ortum habuisse ex corrupta illa lectione historici alicuius*

veteris, quam bona fide exhibuit Dio, τραπέζας σελινίνας. *Atqui scriptor iste — procul dubio dederat* τραπέζας σεληναίας: coniectat ingeniose et scite; nec tamen vere. Sane quidem plures, Italicas inprimis, fabulas a verborum similitudine ductas nemo neget. Hoc ipsum de mensis comestis vaticinium verborum lusu contineri supra vidimus; et aliorum quoque populorum fabulae, in primis Romanenses, a nominum similitudine vel vario significatu petitae sunt, ingeniis hominum agrestibus et incultis in iis fere ad maiora se acuentibus. Ita de Melusina fabulam satis probabiliter suspicantur viri docti natam esse ex aequiuocatione vocis Celticae *Melus*, quae suauem et amabilem notat, et alterius vocis *me* et *lusen*, quae media sui parte serpentem esse significat. Ne tamen simile quid in Toupii coniectura locum habeat, facit hoc, quod σελῆναι inter pistoria opera exquisitioris artis fuerunt, quae adeo ab horrida antiquitate aliena sunt, nec, quomodo historicus res Troianas exponens, cum de panibus dicendum esset, placentas rarioris formae et nominis subiicere potuerit, intelligitur. Saltem hoc dicendum erat, fuisse forte veterem aliquem tragicum, qui, quod poetae licet, vbi oraculi illius vel euentus meminisset, pro pane vel placenta, quae priscis hominibus pro pane erat, genus exquisitius σελῆνας aut τραπέζας σεληναίας poneret; etsi vel sic alia difficultas manet, quod non σεληναῖα πλακοῦντα illa dicta, sed ἐπισέληνα. Neque autem improbabile sit, etiam sine vocabulorum soniue fraude ad apium panes seu placentas deduci potuisse. Fac fuisse aliquem, qui, cum oraculum omnino pronuntiasset, sedes fore eo loco, quo mensas essent absumturi Troiani, aut cum rei euentus, non declarata satis ratione ac modo, narratus esset, vt a Lycophrone factum videas v. 1250 — 1253, deductos Troianos in Italiam et in herba recubantes exhiberet, vt Virgilius fecit; quidni pro mensis dederit herbas cibis substratas? cumque eas ipsas essent comesturi, genus tale ponere debuit, quod edule esset et in talibus locis frequens. Tale autem apium esse, nemo facile ignorat, nisi verba forte ac sonos discere ac tenere consueuerit notione nulla subiecta. Nam condonandum est viri doctissimi elegantiae quod inter cetera posuit: *Vidistin quidquam inficetius aut ridiculum magis? Troianos pro mensis* apium *adhibuisse, atque eo denique, more Asinorum, vesci potuisse.* Non assequor, quid ille de hac planta statuerit. Etsi enim apii nomen latius patet, et incertum est, quale apii genus *veterum apium* sit, (conf. sup. ad Ge. IV, 120)

cum alii cum Matthiolo *petroselinum* nostrum, alii nostrum *Celery* id habendum esse statuant (verum apium in Aegypto se reperisse Alpinus rer. Aegypt. III, 9, p. 158 asserebat; erat de eo narratio apud Theopompum, lib. VIII Philippic., vt ex Theonis Progymn. 2 intelligo), manet tamen hoc, inter edulia illud fuisse. Si tamen fabulae caussa et ratio a verborum lusu reuocanda esset, potiore loco haberem Fabricii ad Dionem coniecturam, ex permutatione vocum *τῆλις*, quod foenum graecum, silicia est, vnde *τήλινον* vel *σήλινον ἄλευρον* dictum, aut forte ex voce *τηλία* vel *σηλία*, quae pistorum arca vel tabula frumentaria est, in *σέλινον* aliquem incidisse. Sed, vt diximus, alienae sunt a re tales argutiae; nec res tanti est, vt diutius ei inhaereas. Nobis de poetae copiis instituta erat disputatio.

Alterum prodigium, quod Troianis in noua terra obiectum fuit, est sus cum XXX foetibus. v. VIII, 81 sqq.; fabula quidem nihil per se habens vel dignitatis, vel suauitatis, qua tamen vix alia inter Romanas origines celebratior; etiam multis numis, inprimis Adriani et Antonini Pii, insignita; forte etiam gentis Sulpiciae, scrofa inter Dioscuros, Penates, iacente. Nam Lauinio condendo locus, et post XXX annos deducendae coloniae Albae Longae tempus, ab eo ostento peti solebat. Vetustatem ipsa declarat immundi animantis commemoratio, ab elegantiore aeuo abhorrens. Omnino prisca Italia magnos suum greges alebat, inprimis Etrusci et Galli, adeo vt scrofam inueniri contigerit, quae mille porcorum gregem ex se prognatum duceret. V. loc. non indignum lectu Polybii Exc. Vales. XII, 2. Itaque poeta, qui mythis domesticis Graecis fabulis intexendis nouitatis iucunditatem captabat, ad popularium suorum iudicium non insuauiter aut leuiter suem albam commemorasse videri debet. Poterat forte rem ornare, cum etiam haec de alba sue fabula multis modis a veteribus narrata sit, quas, cui libuerit, apud Dionys. I, 56, Sext. Aurel. Vict. 12 ex Catone, Lycophr. 1257 sqq. (Locus in eo sic interpungendus: *Κτίσει δὲ χώραν ἐν τόποις Βορειγόνων, Ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' ᾠκισμένην Πύργους, τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονὰς Συὸς κελαινῆς* [nigram pro alba memorat] etc.) et Tz. ibi et ad 1232 (vnde in Dionis Excerpta locus inseritur), Varron. de L. L. IV, p. 35. ed. Dordr. Seruium ad III, 390. VIII, 43. 81, et ex Fabio Pictore ap. Syncell. Chronogr. p. 199 D. cognoscere licet; quo ipso poetae defensio parata est, cum fabulam tam insignem

omittere noluerit. Signum eius suis Lauinii ostendebatur: quod narrat Varro RR. II, 4, 18, et, quod mireris in poeta locorum et rerum Latii alioqui admodum ignaro, Lycophron. 1259. 1260, Ἧς (συὸς) καὶ πόλει δείκηλον ἀνθήσει μιᾷ | χαλκῷ τυπώσας καὶ τέκνων γλαγοτρόφων. (vbi ipse Aeneas dicitur esse is, qui ἀναθήσει, *consecrabit* illud signum) eoque loco, quo sus cum porcellis immolata fuerat, sacellum (ἡ καλιάς) Dionysii aetate supererat lib. I, 57. Rem fecisse inutilem videri potest poeta in hoc, quod Tiberinum deum facit praedicentem ostentum (VIII, 42 sqq.); cum praedictum hoc idem iam olim esset ab Heleno lib. III, 389. Verum etiam in hoc veterem auctoritatem secutus esse deprehenditur ex Dionys. I, 56, vbi narratio vulgaris exponitur. Sequitur enim Aeneas porcam ab ara se proripientem in mediterranea, cumque in colle, vrbi condendae parum idoneo, procubuisset, repente vox ex nemore allapsa dubitantem confirmat. At de auctore vaticinii tradiderant alii aliter. Nam vna cum oraculo de mensis absumtis Dodonae vel Erythris datum illud prodiderant ii, quos Dionysius sequitur lib. I, 55, et ex Caesaris et Lutatii fide, qui eosdem fere auctores habuisse videntur, Sextus Aurel. Victor c. 11 *Scrofam* narrat *incientem*, (grauidam) *quam cum e naui produxissent, vt eam immolarent, et se ministrorum manibus eripuisset, recordatum Aeneam,* quod aliquando ei responsum esset, *vrbi condendae quadrupedem futuram ducem.* Scilicet, vt ex h. l. intelligitur, scrofam in nauibus Ilio aduectam narrauerant alii, vt Lycophron. l. c. 1256 Συὸς κελαινῆς, ἣν ἀπ' Ἰδαίων λόφων | Καὶ Δαρδανείων ἐκ τόπων ναυστολώσεται — Et Varro de LL. l. c. Alba — *id ab sue alba cognominatum. Haec e naui Aeneae cum fugisset Lauinium, triginta parit porcos. Ex hoc prodigio post Lauinium conditum annis triginta haec vrbs facta, propter colorem suis et loci naturam Alba Longa dicta.* Scrofa sub arbore visitur in numis Adriani et Antonini Pii affabre factis.

De *loco, in quo sus inuenta est,* adhuc nonnulla monenda sunt, cum poeta eum ita declarare videatur, quasi *eodem in loco* mox vrbs condenda et condita fuerit: nam Aen. III, 389 sq. Helenus: *Quum tibi sollicito secreti ad fluminis vndam Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus Triginta capitum fetus enixa iacebit, Alba, solo recubans, albi circum vbera nati:* Is locus vrbis erit; *requies ea certa laborum.* Et VIII, 42—48 vbi oraculum a Tiberino repetitur: *Littoreis ingens* — (si modo,

quod dubito, vſſ. 46. 47. 48 recte ibi locum habent) Memorat ergo poeta locum ad Tiberim, *ſecreti ad fluminis vndam*, et *hic* vrbem condendam eſſe. Atqui in iis locis vrbs condita ab Aenea memoratur nulla.

Conueniunt tamen in eo plura Virgilii loca, vrbem ab Aenea conditam eſſe, ex qua reliquus fatorum ordo ductus eſſet. vnde ſtatim Aen. I, 5. *Multa quoque et bello paſſus, dum conderet vrbem, Inferretque deos Latio.* Eam *Lauinium* fuiſſe, dubitare non ſinit ipſe poeta lib. I, 259 Iupiter ad Venerem: *cernes vrbem et promiſſa Lauini moenia.* Hic Aeneas bellum geret, *moresque viris et moenia ponet*, et hinc Aſcanius *regnum ab ſede Lauini Transferet et Longam multa vi muniet Albam.* In ea vrbe deponenda erant ſacra ac Penates: lib. II, 294. 295. III, 159. 160. Et lib. XII, 193. 194, vbi Aeneas: *mihi moenia Teucri Conſtituent, vrbique dabit Lauinia nomen.* Verum ea longius fuit a Tiberi et a loco Suis inventae remota. Dices Lauinium ſerius eſſe conditum, et *aliam vrbem* iam *antehac* fuiſſe eductam *ad Tiberim*, ad quam ſpectauerit vaticinium. Verum poſt eſcenſum ſtatim ad Tiberim munita fuere *Caſtra* lib. VII, 157 ſqq. de quibus v. Excurſ. III. At vrbs condita fuit haud dubie Lavinium.

Scilicet ab vſu loquendi haud eſt alienum, vt *hic* et *is* latius, vicinis locis comprehenſis, accipiatur, quod multo magis accommodatum erat vaticinio obſcure res enarranti: *Is locus vrbis erit;* ea terra, in qua iuxta amnem ſus inventa fuerit; non autem ſpatium illud terrae, in quo ſus iacebat: vt nec *tempus* vrgendum eſt in oraculo: quaſi ſtatim poſt eſcenſum factum ſue conſpecta, et menſis ambeſis, (lib. III, 255 — 257) vrbs condenda fuerit. Subuexerant tamen ſcriptores antiquae famae de vrbe in loco, in quo ſus inuenta fuerat, condenda, dum hoc adiiciebant: Suem iamiam mactandam effugiſſe, et Aeneam, qui eam perſequutus erat, perueniſſe ad eum locum, in quo aliquando vrbs condita fuit: v. Dionyſ. I, 56 ſupra laudatum, et Aurel. Vict. O. G. R. c. 11. Iterum tamen variatam reperimus narrationem, cum vaticinium modo ad Lauinium, modo ad Albam Longam referri videamus in iisdem ſcriptoribus. Obſcura quoque eſt Maronis ſententia (in vaticinio l. c. III, 387 — 393 et VIII, 42 ſqq.); ſed oſtentum ad Albam Longam ſpectare ſatis diſerte declarat, vrbem ab Aenea conditam eſſe Lauinium; etſi ſuem eo ſtatim loco mactat, quo ea viſa fuerat VIII, 81 — 85.

Commemorata haec a me ſunt etiam propterea, quoniam vidi viros doctos duplicem Albam ex his Virgilianis locis prodidiſſe. Sunt *Xaverii Matthaei per ſaturam exercitationes* Neap. 1759, qui pag. 59 *diuerſam ab Alba Longa* aliam *veterem Albam in Tiberis* littore fuiſſe ſtatuit, eamque a poeta his verbis declarari: *Hic locus vrbis erit — ex quo* (loco, vnde) poſt XXX annos, *Aſcanius clari condet cognominis Albam.* Atqui illius antiquioris Albae nusquam alibi facta mentio occurrit.

Hactenus poetam veteres fabulas ſuſcipere vidimus; ſed hoc non ſine iudicio factum etiam ex hoc iudices velim, quod alias in eadem re non infrequentes nec obſcuras fabulas ſpreuit et neglexit; qualis illa eſt, quam Dionyſius tamquam ab indigenis acceptam narrat lib. I, 55, quod eſcenſu facto in magna aquae penuria ſcaturigo ex ſolo emicuit. Fons Solis inde appellari coepit, cum binis aris adſtantibus. Aliud oraculum Apollinis Delphici, vt Aeneas ibi conſideret, vbi duo maria inueniſſet, e Domitio apud Sext. Aurelium Vict. c. 12, ſed indocte, narratur, nam ad duo ſtagna aquae ſalſae in agro Laurente trahitur, quod ad mare Etruſcum et Lacum Oſtienſem referendum erat; vt iam monitum video a Cluuerio p. 882. Tandem oſtentum in Lauinio condenda oblatum ignis ſponte exorti, aquila ac vulpe ſuper eo contendentibus, multo minus a poeta tractari potuit: etſi numis gentis Papiae nobilitata. (Vide vel Eckhel Tom. V, p. 267). Nata et haec anilis fabula videtur ex ſignis aquilae et lupi in foro Lauinii poſitis, quae Dionyſ. vidit, lib. I, 59.

Claſſem Troianorum in ipſis Tiberis oſtiis incenſam a mulieribus duce Roma quadam, tradiderant olim ſcriptores apud Dionyſium I, 72 (p. 58), in quos inciderat Polyaenus Strateg. VIII, 25, 2, vbi idem Troianarum mulierum facinus exponit. cf. ad lib. V Exc. VI. Quod autem poetae *Thybris*, non *Tiberis* ſcribitur, qua de re tam multa argutantur Grammatici, illud ad dignitatem epicam ſpectare puta, cum forma vocis ſit magis recondita ex Graecis poetis et ſcriptoribus translata, quibus Θύμβρις et Θύβρις eſt, ſono ipſis magis frequentato.

EXCVRSVS III

De locorum, in quae Troiani escensum fecere, situ: adeoque de agro Laurente et Troia noua, vrbibus Laurento et Lauinio, Numicio fl. Iuturnae lacu, et vrbe Alba Longa.

Nunc *de locorum,* ad quae sex posteriorum Aeneidis librorum res dispositae sunt, *situ* paucis videbimus, quantum quidem ad consilium nostrum conferre videri potest. Nam alio et suo more tractarunt haec Cluuerius Ital. ant. et Vulpius Latio. ant.

Escendisse Troianos ad *littus Tiberis orientale* locus VII, 29—36 diserte docet. (Nam ex illo versu VII, 241. 242 *iussisque ingentibus vrget Apollo Tyrrhenum ad Thybrim et fontis vada sacra Numici,* parum docte appulsum Troianorum ad Numicii fl. ostia transtulere nonnulli, in quorum aliquem incidisse videtur Zonaras, qui idem fere tradit. Sed Numicium posuit Maro poetica ratione omnino ad regionem designandam). Faciem littoralis plagae et Tiberini ostii describit poeta admodum diversam ab ea, quae nostro aeuo conspicitur. Nunc arena multa obtinet, aut ager apricus; idque iam Rutilii tempore ita se habuit, Itin. I, 181. *Laeuus inaccessis fluuius vitatur arenis, Hospitis Aeneae gloria sola manet.* at Aeneas *ingentem ex aequore lucum Prospicit; hunc inter fluuio Tiberinus amoeno Vorticibus rapidis et multa flauus arena In mare prorumpit* etc. Quae tamen nemora non soli poetae ingenio deberi credendum est. Nam primum incultarum terrarum, antequam habitatores nactae sint, plerumque is habitus est, vt siluosae et paludosae sint; tum alia passim veterum poetarum loca, vbi de Romae originibus tradunt, vtramque Tiberis ripam arboribus densam exhibent. Tandem meliore etiam Italiae cultu Romanorum tempore littus hoc Ostiense lucis abundasse Lancisius docuit in Diss. de Villa Pliniana in Opp. P. II, p. 122, vbi in aggestiones littoris Ostiensis factas, solo in mare ad III milliaria producto, post alios viros doctos inquirit.

Igitur a laeua seu orientali Tiberis littore late, ex poetae non modo mente, sed et ex vera locorum indole, patuit silua, et ea quidem adhuc Commodi tempore *lauris*

frequens, vt ex Herodiano intelligitur lib. I, 36. Tenebant haec loca *Aborigines rege Latino*, ipſi *Laurentes* dicti: lib. VI, 892 *Laurentes populos vrbemque Latini*. Idem nomen vrbis, *Laurentes* vel *Laurentum*, ab inuenta, dum condebatur, lauro; vt VII, 59—62 narratur: id quod poetae relinquendum; potuerunt enim etiam aliae nominis eſſe cauſſae: forte ipſe laurorum per haec loca laetus prouentus. Ager autem vsque ad mare ac Tiberim patens *Laurens* vel *Laurentinus* fuit dictus. Nomen tamen interdum Maro, vt poeta, latius ad totum Latium traduxit; vt cum lib. VII, 650 *Turnum Laurentem* appellat, et *Laurentem Maricam* lib. VII, 47. Ex quo quidem loco male nonnulli Laurentes vsque ad Lirim habitaſſe collegerunt. Nec illud turbare quenquam debet, quod et Latini vrbem *Laurentem arcem* poeta, VIII, 1, aut *Laurentes muros* lib. X, 671, et idem *Laurentia caſtra* lib. X, 635, nouam Troiam appellat. In epithetorum ornamentis nulla ſubtilitas a poetis et religio expectatur.

Aeneas e loco, ad quem appulſa claſſe copias eduxerat, altero die miſſis, qui vicina explorarent, oratores Laurentum ad regem Latinum legat. Interea *caſtra* muniit VII, 157. 159, qui locus inde *Troiae* nomen obtinuit. Eo alluſum lib. X, 26 *muris iterum imminet hoſtis Naſcentis Troiae*. cf. v. 74. 75. In Troiae huius, Laurenti, Lauinii et Lanuuii nominibus valde turbant aut nugantur Grammatici, antiquiores et ſeriores hiſtorici, vt Seruius paſſim. Ita Charax Ardeam appellarat Τροίαν ap. Stephan. Byz. in Ἄρδεα. Dio ex Tzetza excerptus p. 21. 42 Λαύρεντον τὸ καὶ Τροίαν λεγόμενον. Appian. in Excerpto ex Photio Cod. 57 *littus Laurentum* et *oram maritimam Troiam* dictam perperam narrat. Satis eſt ſemel de hoc monitum eſſe. v. inpr. Vulpii Vet. Lat. Tom. VI, p. 13 ſeqq. Sed et veteres paſſim ſcriptores, vt Strabo V, p. 350 B. (p. 229) Troianos egreſſos ſtatim Lauinium condidiſſe aiunt. Nomen Troiae ex Liuio iam notum eſſe poteſt, lib. I, 1 *ab Sicilia claſſe Laurentem agrum tenuiſſe: Troiae et huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Troiani.* Et Seruius ad VII, 158 *Et ſciendum, ciuitatem* (parum proprie dictum), *quam primo fecit Aeneas Troiam dictam ſecundum Catonem et Liuium.* Ita quoque Steph. Byz. in Τροία ex Charace. Quatuor a mari ſtadiis ſeu paſſus quingentos eam diſtare Dionyſius adiicit lib. I, 53, vnde recte Virgilius VII, 158 *primas in littore ſedes* dixit. Strabo enim, qui lib. V, p. 229, XXIV ſtadia memorat,

de Laurento loquitur, non de Troiae situ, conf. Cluuer. p. 880, et Vulpius l. c. p. 40 sqq.

Locus hic a Troianis captus munitusque (χάρακα ἔθεντο etiam Dionys. I, 53), quem *Troiam nouam* appellant scriptores, est is, quem poeta fere *castrorum* nomine ac notione designat, quemque Turnus oppugnat lib. IX. Τειχομαχία castrorum Achiuorum partem Iliadis constituit insigniorem. Sed Maro similem pugnam locorum situ variauit praeclare. A dextra moenia ad amnem pertingebant (IX, 469 *nam dextera cingitur amni*), quam partem Turnus in castris interceptus petiisse putandus est (v. 790 *Turnus paullatim excedere pugna, Et fluuium petere ac partem, quae cingitur amni*); inde enim se in Tiberim saltu immittit v. 815. In proximo subducta erat classis Troianorum, aggere cincta et fluuio tuta IX, 68 sq. *Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat, Aggeribus septam circum et fluuialibus vndis Inuadit.* Ab altera parte mare erat; nam *porta* castrorum *proxima ponto* commemoratur IX, 238. cf. Seru. ad e. l. et ad VII, 31. Erat tamen campus inter mare et castra satis patens, quo Rutuli ordines explicare et vrbem oppugnare poterant. Nam Troiani *murorum in parte sinistra opposuere aciem* etc. IX, 468. Ex hoc locorum situ etiam illustranda est Nisi et Euryali nocturna profectio. v. ad lib. IX, 195.

Non longe a castris his et a Tiberi versus orientem aberat *Laurentum*, eo loco situm, qui nunc *Paterno* et *Torre di Paterno* vocatur, vt docent Cluuer. Ital. ant. p. 883 et ex Fabretto Vulpius Vet. Lat. Tom. VI, p. 29. Locum *S. Lorenzo* alii perperam Laurenti vestigia habere crediderunt. Ad vrbem iter Aeneas fecit agmine ad laevum, a septentrione, circumducto, per saltus et cliuos siluis illo tempore consitos: de quibus v. inf. XI, 513 sqq. 522 sqq. Ad dextram versus littoralem plagam aperiebat se camporum planities, in qua equestris pugna facta. In eosdem campos descendebat agmen pedestre, cum ad vrbem appropinquaret: XI, 903—907. Castris ibi positis altero die, foedere et certamine singulari inter Turnum et Aeneam frustra constituto, tumultuaria exoritur pugna: quam cum in neutram partem inclinari videret Aeneas, subito partem exercitus ad vrbem oppugnandam admouet. Tandem in eadem camporum planitie concurrunt Turnus et Aeneas pugna facta, quae Aeneidem absoluit. Fugit

fracto enſe Turnus: incluſum ſe videt vndique a corona ſpectantium. *Atque hinc vaſta palus hinc ardua moenia cingunt* XII, 745. Scilicet hae ſunt *paludes Laurentinae*, ad vrbem vsque productae: quibus Laurens hic tractus etiamnum inuius et inacceſſus eſt: idem tamen apris frequens, quos toties poetae memorant. v. Cluuer. p. 886. 887. Vulpius l. c. p. 36. Et de iis ipſe Maro lib. X. 107 ſqq. *aper*, quem multos annos *defendit palus Laurentia, ſilua paſtus arundinea.* Erat igitur paluſter hic tractus paſſim ſiluis conſitus: vti omnino magnam agri Laurentini partem *ſilua Laurentina* occupabat. Latius tamen ea antiquioribus temporibus procedere debuit. Ea eſt, de qua lib. IV vſ. 381 ſqq. accipiendi: *Silua fuit late dumis atque ilice nigra Horrida.* Per has fugam faciebat Niſus caſtris egreſſus ad interiora loca verſus montes Albanos, et qui iis ſubeſt, lacum Albanum, ad quem Latinus armenta tum habebat: ibid. 387 ſq.

A Laurento ſi ad orientem paullo altius in mediterranea proceſſeras, III M paſſuum a mari, *Lauinium* ab Aenea ſuit conditum: *vrbs et promiſſa LauinI moenia* lib. I, 258. Tria iſta paſſuum millia redeunt ad XXIV ſtadia, quae Strabo lib. V, p. 350 B et Dionyſ. I, 56 memorant. A Roma aberat millia paſſuum XX. Sita vrbs ἐπὶ λόφῳ τινὶ ap. Dionyſ. I, 45, ſiue collis is fuit, in quo nunc *S. Petronellae fanum* eſt, v. Cluuer. p. 894, ſeu non longe ab hoc loco collis, qui nunc *Monte di Levano* appellatur. Ita Holſtenius ſtatuebat: v. Vulp. l. l. p. 31 et 86. Ibidem alii pro vetere Lanihio habuerunt oppidulum *Patrica* vel *Pratica*, quod MIↃ paſſus ab eo colle abeſt. Iis Vulpius hactenus accedendum ſtatuebat, vt ibi *lucus Patris* vel *Iouis Indigetis* fuiſſe videatur; eſſe enim nomen a *Patre* Indigete ductum: nec longe abeſſe fontem Numicii, ad quem Lauinium ſitum fuiſſe vno ore omnes tradunt. In hanc vrbem delati ſunt Penates Troiani: de quibus ſup. Exc. IX ad lib. II egi: Varro de LL. IV, p. 35 *Oppidum, quod primum conditum in Latio ſtirpis Romanae Lauinium; nam ibi dii penates noſtri. Hoc a Latini filia, quae coniuncta Aeneae, Lauinia appellata:* in editiſſima collis parte, et quidem Veneris Frutis templo, cuius etiam Strabo V, p. 355 A (p. 232) meminit, conditi, ſi Solinum audias c. 8, vbi v. Salmaſ. p. 49, atque in eo loco relicti, etſi Alba longa condita et ſede regni facta. Etiam ea in re portentum interceſſit, quod Dionyſ. I, 67 exponit, et de quo auctoritatem Annalis

Pontificum, Cincii, Caesaris, Tuberonis excitat Victor O. G. R. 17. Colonorum quidem numerus non adeo magnus esse potuit ab initio, siquidem iis Iↄ, vel, vt alii tradiderant, IↄCC iugera satis fuere ad arandum: v. inf. ad lib. XI, 316 sq. Duxit enim ex ea narratione Maro agrum suum a Latino rege, vt Troianis assignaretur colendus, propositum, vt ibi videbimus. Nomen vrbi a *Lauinia* inditum constans fuit fama a maioribus accepta, etsi, quae illa fuisset, varie erat traditum: v. Dionys. I, 59. Lauinum quoque Latini fratrem videntur prodidisse olim quidam, vt e Seruio colligas ad lib. VII, 59. Sed de his, aliisque, quae ad consilium nostrum non faciunt, videndi Cluuerius et Vulpius Lat. ant. Tom. VI. add. Lucatelli Diss. in *Diss. dell' Accademia di Cortona* Tom. VII, p. 109. Hoc vnum monebimus, *Laurolauinii* nomen ad seriora tempora post Vespasianum spectare; colonia forte ex Laurentibus et Lavinatibus in vnam vrbem conscripta. Peccat in hoc Seruius ad VII, 59 et alibi cum aliis.

Nobis *Numicius* adhuc verbo commemorandus est, inter Laurentum ac Lauinium defluens amnis, alteri huic tamen propior. Eum sub monte S. Petronellae ex antro in subiectos agros pronum decurrere narrat Cluuer. Ital. ant. p. 894. At ex lacu Nemorensi prodire et nunc sub nomine *Rivo de Nemi* latere Ligorius tradidit. Sub oppido Patrica alii eum inuestigarunt: quod tamen ad eadem loca spectat: in *Castro*, Messirano in *Ville di Plinio*. Alii nunc exaruisse eum affirmant; et interceptum amnem iam Seruius notauit ad lib. VII, 150. In hoc fluuio Aeneas, pugna ad eum seu cum Etruscis seu cum Rutulis facta, interiisse, certe oculis sublatus esse creditus est: factum ei ad ripas sacellum, cum luco, *Iouis* vel *Patris indigetis* nomine; aut, quod credere par est, antiquioris numinis in hoc loco a priscis Latinis culti sacra ad Aeneam retulere seriores: vti tot alia veteris Latii numina ex suis opinionibus interpretati sunt Romani. Inde Numicii nomini religio aliqua inesse coepit. Vtitur eo poeta aliquoties omnino ad designandum Latium: v. c. VII, 242. Fontem fluuii lacum vel stagnum fuisse tradunt ex Aen. VII, 150 *haec fontis stagna Numici:* Sed si grauior auctoritas alia nulla est, poetam ornate pro fonte stagna fontis dixisse arbitrari malim. Etsi toto suo decursu fluuiolus lacubus interceptus tardoque ac tacito motu similis stagno fuisse videtur, nam alueum habuit vluosum et limosum: Ouid. XIV Met. 598. 599 *Littus adit Laurens:*

vbi tectus arundine serpit In freta flumineis vicina Numicius vndis; et v. 601 *tacito cursu* de eodem.

Haud longe a Numicii fonte, nec nisi VI M passuum interuallo, *Iuturnae* fuit *lacus* et fluuius et fons: quem ex montis Albani radicibus, vtque perhibetur, ex occultis lacus Albani meatibus, prodeuntem in occidentem ferri, mox in lacum haud magnum diffundi, inde in Tiberim deferri eique V milliario ab Ostia, VII ab vrbe Roma, misceri tradunt Cluuer. p. 722 et inde Vulpius Lat. ant. Tom. VI, pag. 225. Esse ei nomen nunc *Treglio;* lacum tamen, ante centum et quod excurrit annos, fere totum exaruisse hic idem testatur Tom. V, p. 218 (quo tamen loco Iuturnae lacum cum altero illo confundit, quem poeta lib. XII, 745 memorat). *Iuturnam*, Nympham, Turni sororem, adeoque Dauni filiam (vnde XII, 785 *Daunia dea* est), edidit Maro noster: an vetere auctoritate, non constat; argute tamen seu inuenisse seu vsurpasse dicendus est. Fontis enim in iisdem locis siti numen curare populares suos et tueri aduersus aduenas recte videri poterat. Etiam hoc ad locorum situm spectat, quod Iuno cum Iuturna actura in Albanum montem descendit lib. XII, 134 *At Iuno e summo.* Fuisse Iuturnae nomine deam Latii indigenam, et quidem fontis numen, satis constat. Argutatus est in nomine iam Varro LL. IV, 10 esse ductum a iuuando eiusque fontem haberi saluberrimum. Adiiciunt alia commenta Seruius ad XII, 139 et alii. Fuit tamen Romae quoque *Iuturnae lacus* et *fons:* vide v. c. Ouid. Fast. I, 708 seqq. et post alios Vulpium Vet. Lat. Tom. I, p. 346 sq.; itaque et *Iuturnalia* festum. Fontium omnino nympham edere voluisse videri potest Virgilius XII, 139. 140 Diua — *stagnis quae fluminibusque sonoris Praesidet* et v. 142 *Nympha decus fluuiorum:* Sed, tamquam poeta, genus pro indiuiduo posuisse videri debet, et ornamenta adiecisse. Ornans quoque epitheton *sonoris;* nec alia vis inesse putanda. Ornauit porro idem fabulam de nympha a Ioue amata ibid. 140., quam suo more exposuit Ouid. Fast. II, 585 seqq. Alia Numicii fl. nympha fuit *Anna perenna*, parum lepide de Didonis sorore interpretata a poetis Romanis. De *Ardea* in his locis sita v. dicta ad vs. 411. et Excurs. VII ad h. libr.

Ab his inde locis surgit campus in cliuum, qui ad montem Albanum ducit, in quo XXX a Laninio annis condita est ab Ascanio *Alba Longa:* quae res ostento suis albae

iam Aeneae fuit ſignificata VIII, 81 ſeqq. *Ecce autem ſubitum* etc. Varro de LL. IV, p. 35 *Hinc* (Lauinio condito) *poſt XXX annos oppidum alterum conditur Alba: id ab ſue alba cognominatum* — Albae exſtructionem iam Iupiter Veneri praedixerat Aen. I, 267 — 271 *At puer Aſcanius — et longam multa vi muniet Albam.* Vrbis conditae etiam alio loco meminit poeta lib. V, 597 *Aſcanius, longam muris cum cingeret Albam.* Qui minus accurate haec explorauerant, Albam ab Aenea conditam dixerant, ap. Conon. 46. Ab vrbe nomen accepit *mons Albanus.* Sed illo tempore, quo Aeneas Latium adierat, *Tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti,* XII, 125. Sub monte *lacus Albanus;* de quo lib. IX, 387 *lacus, qui poſt Albae de nomine dicti Albani.* Qui minus accurate haec tradiderant, Albam ab Aenea conditam dixerant; vt ap. Conon. 46.

EXCVRSVS IV

Veteris Italiae origines, populi et fabulae ac religiones.

VII, 37 ſqq. *Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum, Quis Latio antiquo fuerit ſtatus* etc.

Primum obſeruandum eſt, Virgilium Latii res non perſequi, niſi quatenus ad Aborigines ſpectant, adeoque eorum origines pro rerum in his locis initiis ponere; etſi, ante Aborigines, Siculos, partim etiam Vmbros, in his locis fuiſſe conſtat. Porro tenendum, Aborigines hos, ſeu, quod videbimus, Auſones, populorum per Americam ferorum et ſilueſtrium more, diſperſis per Italiam, ipſo locorum inter amnes ac montes ſitu fines regente, ſedibus, et in plures populos ac nomina diuiſos, habitaſſe. Religiones adeo ac ritus ſacrorum et numina domeſtica inter tot populos non omnino eadem fuiſſe mirum non eſt. Fuere tamen etiam religiones ac fabulae omnibus tamquam a communi ſtirpe ortis communes. Vtrumque genus in ſuam rem conuertit poeta: atque hinc in ſeq. libris *fabularum nouus ordo* exoritur: ex variorum Italiae populorum, Aboriginum maxime Latii, hiſtoriis et religionibus petitus. De vtraque re omninoque de vetere Italia paullo accuratius nunc diſpiciendum eſt, vt pluribus Virgilii locis vna opera lux affundatur, vtque, quale hiſto-

riarum veterum genus poeta, quoque iudicio amplexus sit, appareat. Nec vero sex posteriorum librorum lectione delectari potest aliquis, qui veteris Italiae statum non imbiberit animoque suo repraesentare sibi vitam illam antiquam possit. Procliuiore quoque studio ad declarandam hanc Italiae antiquitatem feror, quo plura viri docti, nulla subtilitate iudicii (*criticam historicam* appellamus) adhibita tradiderunt, quoque pauciora rite et ad scriptorum aeuique prisci fidem moremque sunt explorata et constituta.

Intra *Aboriginum stirpem* poetam Latii res continere et includere modo diximus. Qui illi fuerint, quaestio est inter veteres et recentiores variis modis agitata. Ponemus hic ea, quae, post diligentem in his rebus alio loco collocatam operam, ex ceteris maxime nobis se probarunt, eaque aliis rationibus illustrabimus; quantum quidem ad doctam poetae interpretationem satis esse videbitur.

Fuere *Aborigines* ex antiquissimis veteris Italiae habitatoribus, sed *post Vmbros* et *Siculos*. Quae de eorum origine vulgo tradita legimus, ex nominis fere caussis parum feliciter petita sunt. Mihi vero ne id quidem liquere videtur, an antiquum eorum nomen illud fuerit. A serioribus, qui antiquas res memoria vel litterarum monumentis repeterent, inuentum nomen puto, vt primos Latii et locorum circa Tiberim ad mare properantem cultores designarent, tamquam *αὐτόχθονας*, respectu ad aduenas habito, qui deinceps in eadem loca confluxerant. Oblituerunt posthaec Aborigines sub Latinorum nomine, quod principio partem tantum populi, qui sub rege erat, designasse, nec, nisi Albanorum regum crescentibus opibus, latius patere coepisse videtur. Virgilius tamen, vt poeta, iam Aeneae tempore Latium et Latinos ex sequentium temporum conditione aestimare potuit.

Antiquiorum auctorum, quos Dionysius exscripsit, fide constat, *Aboriginum* memoriae et nominis *prima vestigia* circa Reate, vltra Velinum lacum et fluuium, in Vmbris occurrere. Ex his locis versus mare vicina quaeque deinceps tenuerant, et in iisdem locis plura loca eorum memoriam seruabant Dionysii adhuc tempore; quem vide lib. I, c. 14—17. 18 cum illustrationibus locorum; quas dedit *Cap Martin de Chaupy* (in *Decouverte de la Maison d'Horace* Tom. III, p. 112 sqq.). Vt adeo Aboriginum nomen ad vnum aliquem non valde potentem aut late habitantem populum spectasse necesse sit.

Mature cum barbaris illis promiscue habitarunt Pelasgi; terram a populis per solitudines errantibus male habitatam facile occuparunt aduenae, vt nostris aetatibus Americam. *Pelasgi* qua origine fuerint, nondum quicquam satis explorati habeo. Ex Thraciae quidem locis eos in Graeciam descendisse satis liquet; liquet etiam hoc: a Phoenicibus eos habuisse litteras; vnde tamen perperam colligitur, eos Phoenicia origine et ipsos fuisse: hoc inter certiora refero, antiquissimo iam tempore Pelasgos cum Aboriginibus fuisse permixtos: id quod Dionysium adduxit, cum insigniores inter Romanos scriptores Catonem, Sempronium et alios Romanam originem ad Graecos referre videret, vt omnino Aborigines nullos alios ab origine quam Pelasgos fuisse arbitraretur, quod Cluuerius et plerique e nostris sequuti sunt. Verum Dionysius rem ipse ita tradit, vt, *quid* ex iis, quae a se narrata erant, ad Romanorum opiniones comparatis, *sequatur*, non, quid verum et exploratum sit, exponere videri velit.

Pelasgorum tres potissimum fuisse in Italiam deductas colonias narrant vulgo fere omnes; vnam ab Oenotro ex Arcadia, XVII aetatibus ante bellum Troianum, alteram e Thessalia, Deucalioneo aeuo, et tertiam ab Euandro LX annis ante b. Troi., vt facile intelligas, non nisi serius a chronographis ex coniectura, secundum rerum et aetatum comparationem subtiliorem, haec esse constituta. Antiquissimus ille Oenotri et Peucetii ad Italiam accessus satis diserte a Dionysio exponitur lib. I, c. 11 sqq. De *Peucetio* v. inf. Excurs. VIII ad v. 691. Consedisse dicitur Oenotrus cum suis in sinu Lametino seu Hipponiate inferioris Italiae, qua Bruttiorum aliquando ager patuit; et primum quidem intra Lametinum et Scylleticum seu Scylaceum sinum se continuerunt, hinc ad Laum vsque fl. et Metapontum, tandem ad Silarum et Bradanum fines sedium extenderunt; mox et vltra eos ipsos fines progressi sunt; vti altera parte agrum obsederunt, qui Bruttiorum postea dictus est. Conf. quae ex Antiocho Syracus. narrant Strabo VI, p. 254. 255 et 264 f. Dionys. I, 35, II pr. Aristot. Polit. VII, 10, vbi et *Chones* ex Oenotriis fuisse narrantur; Nam, quod etiamnum per Americae solitudines euenire videmus, ex communi stirpe oriundae tribus, locis ac sedibus dissitae, nouo nomine celebrari solent. Versus Iapygiam et ad Ionium Mare habitasse Chonas τὴν καλουμένην Σίριν Aristoteles ait l. c. cf. sup. Exc. XXI ad lib. I. Male ex corrupto Stephani loco in Βρέττος Bruttios primos et ante Oenotrios incolas

venditant nonnulli, vt nuper *Grimaldi*, vir cetera fagax (in *Annali del Regno di Napoli* T. I, p. 131. 138 sq. . Proprio nomine Oenotriam appellauit loca circa Aesarum et Crimisam, quae Philoctetes adiisse dictus est, Lycophron v. 911. 912.

Quando et quomodo Pelasgi ex his locis ad Aborigines illos in Vmbris finitima quaeque infestantes peruenerint, nec ipse Dionysius habet, quod afferat, nec res per se satis sit probabilis. Quomodo enim ad vlteriora progressa exigua Pelasgorum turba per tot barbaros populos ad mediam vsque Italiam penetrare potuisset? Verum ex tota Dionysii disputatione satis apparet, hos Oenotrios cum Aboriginibus, ex sumta illa opinione seu hypothesi, a Graecis Romanorum stirpem esse repetendam, permisceri, multoque peius pro iisdem haberi; vt mihi adeo satis liquere videatur, primae huic Pelasgorum coloniae, si modo ea vnquam fuit, nihil plane cum Aboriginibus esse commune, nec quicquam amplius teneri posse, quam hoc: antiquissimis iam temporibus de Pelasgorum sub Oenotro sedibus in inferiore Italia occupatis famam fuisse inter Graecos.

Altera Pelasgorum colonia, sub Deucalionea tempora deducta, ea est, a qua Aboriginum cum Pelasgis in vnum populum coalescentium origo repetenda videtur. Ex Thessalia illi eiecti alii in alias terras, pars per Epirum, oraculo Dodonae accepto, quod etiam Macrob. I Sat. 7 recitat, Ionium traiecerant, et tempestate vexati ad ostium Padi Spineticum appulerant. Ibi pars castra et vrbem muniunt, alii ad interiora terrae pergunt, et Vmbris primum, tum Aboriginibus lacessitis, vbi ad Cutiliam euentum habere vident Iouis Dodonaei responsum illud, cum his foedus faciunt, agrique parte accepta aduersus Siculos belli societatem ineunt hosque tandem ab vtraque Tiberis parte sedibus eiiciunt. v. Dionyf. I, 18—21. Sed Pelasgi, ab egregio rerum hominumque auctu, aliquanto post variis calamitatibus et dissensionibus domesticis agitati, in varias partes dispersi sunt. Pauci, qui remanserant, Aboriginum nomini suum paullatim submiserunt. v. ibid. ad c. 30. Accesserunt mox Pelasgi ex Arcadia sub Euandro, de quibus alio loco videbimus; tum Graeci cum Hercule aliique. Dubitari itaque non potest, in media hac Italia (nam de extrema Italia coloniis Graecorum variis temporibus occupata non agimus) magnam Aboriginum partem ab eo inde tempore Pelasgicae et Hellenicae fuisse stirpis, multaque ex

horum ſermone et religionibus illos adſciuiſſe. Quo ipſo poeta paratam habet excuſationem, quod multa in his locis ad Graecanicam religionem deflexit; eius enim veſtigia paſſim etiam Dionyſius agnoſcebat inprimis Faleriis c. 21.

Nec tamen Aborigines propterea Pelasgicae ſtirpis habendos videri pronuntiauimus. Recte, ſi quid videmus; Faciunt enim multa, quae hic enarrari nequeunt, manifeſtum, Aborigines ad *Auſonum* nomen pertinuiſſe, quod late per totam Italiam ſedes non vno nomine habuit, vt tamen Aborigines ad Circeios aut forte ad Lirim vsque habitarent: quandoquidem Latinum nomen, quod in illius locum ſucceſſit, eo vsque pertinuit; hinc vero qui per Campaniam et reliquam Italiam inferiorem habitarunt, paſſim Auſonum nomen ſeruarunt; vnde apud Feſtum, in *Auſonia*, ea pars Italiae, in qua ſunt Cales et Beneuentum, prima Auſonum ſedes fuiſſe traditur. Ad Lirim vrbs Auſona adhuc ſub Romanis fuit, nam V. C. 440 ea cum Minturnis et Veſcia ab iis capta, *deletaque Auſonum gens*: Liu. IX, 25. Ex eodem genere homines fuiſſe neceſſe eſt, qui loca intra Lametinum et Scylacium ſinum tenuere, antequam Pelasgi Oenotrii ea occuparunt. Pars eorum alia *Opicorum*, vel *Oſcorum*, ex Opſcis, nomen habuit, quorum ſuperſtes ad ſeriora tempora fuit numerus per loca Campaniae proxima Atellis, vnde et *linguae Oſcae* nomen manſit, quam Aboriginibus et Auſonibus communem fuiſſe adeoque Latinae ortum dediſſe neceſſe eſt. Pars Auſonum in *Sabinos* abiit, pars in *Auruncos*, cultu illa horridior; facta ſcilicet magna vitae et morum mutatione, alii veterem aſperitatem retinuere; aliis Graecarum coloniarum artes et inſtituta adſciſcentibus. Conſentiunt cum his loca Ariſtot. de Rep. VII, 10 *ᾤκουν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυῤῥηνίαν Ὀπικοὶ, καὶ πρότερον, καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπωνυμίαν Αὔσονες*, et Dionyſ. I, 72 ex Ariſtotele, Ὀπικὴ, *in qua Latium*. Ex Thucyd. VI, 1, cum Dionyſ. I, 22 *Siculos, dum Opicos fugerent, in Siciliam traieciſſe*: etſi Thucydides Siculos in inferiore Italia quaeſiuiſſe videtur: quia Italia ab Graecis antiquioribus de extrema parte dici ſollenne erat. Omnino autem mirum non eſt, in tanta populorum cognatione nomina ſaepenumero promiſcue poni.

Ab hac communi *Auſonum ſtirpe* ortum duxere tot nominibus *diuerſi Italiae populi*: permixti quidem illi paſſim cum Pelasgis, alibi cum Siculorum et Vmbrorum reli-

quiis, forte etiam cum aliis, qui a Gallis, Liguribus, Liburnis aliisque Illyrici generis populis orti erant; Ausonium tamen nomen vbique fuit superius et Ausoniae originis vestigia mansere vbique non obscura. *Sabini* quidem, qui ea loca inhabitabant, in quibus Ausones seu Aborigines Vmbris expulsis successerant (Dionys. I, 14. II, 48. 49), pro vetustissimis eius stirpis fuerunt habiti: ad eos originem referebant *Picentes*, *Peligni*, *Marrucini*, *Vestini*, *Marsi*, *Aequi*, *Hernici*, *Samnites*. A Samnitibus *Frentani*, *Hirpini*, *Lucani*, et ab his *Bruttii* prouenerant; a Samnitibus etiam *Campani*, qui priscos locorum incolas, Ausonum et Auruncorum nominis, cum Etruscis, agris passim eiecerant. Accuratius haec exponere tanto opportunius fuit, quo multa, quae in sequentibus ad poetae interpretationem afferentur, sine his vix intelligi possunt.

Habemus iam communem Ausonii generis stirpem, de cuius remotiore origine inquirendi locus nunc non est; etsi procliue est a Celticis populis eam repetere. Ad Ligures, Ibericum genus, olim eam retulere scriptores apud Dionys. I, 10. Verum nec definiri quicquam in agrestium gentium originibus tam antiquis potest, nec ad vnum sed ad plures e septentrione et occidente aduentantes barbaros populos prima Italorum origo referenda esse videtur.

Progredimur nunc ad alterum, quod posuimus: nouum in carmine nostro fabularum ordinem, quas *Italicos mythos* appelles, ab iisdem priscis populis, inprimisque ab Ausonibus et Aboriginibus, procedere: modo adolescentum, qui haec legent, animos eo adhuc intenderimus, vt Romanorum originem linguaeque Latinae caussas suo ipsi iudicio ex superioribus intelligant: cum Romani Albanorum coloni fuerint, ex Aboriginum, hoc est Ausonum, genere, sed cum Pelasgis, et, si famae fundus vere fuit, cum Troianis ac Graecis mixto, ad intelligendum in promtu est, sermonem Romanum a Latinis inprimisque ab Albanis profectum, communem eundemque cum sermone Ausonum, huiusque nonnisi dialectum fuisse, excultam temporum successu, cum ceterorum Ausonicae stirpis populorum sermo antiquam asperitatem retinuisset. Habuere igitur populi Italici, primo ritus ac religiones, in multis quidem haud abludentes a Graecis, cetera proprias ac domesticas; habuere a Pelasgis Ionem, Iunonem, Mineruam, Vestam, Martem, cum aliis; habuere ritus sacrorum cum antiquioribus Graecis fere communes; etiam mythos non-

nullos Graecanicis ſimiles; habuere alios ritus ac mythos variatos, mutatos, alios proprios ac domeſticos a Graecis abhorrentes; barbariem et horridam vetuſtatem in iis facile agnoſcas, inprimisque ſuperſtitioſum deorum metum, quem ſane iniicere animis poterant magnae ac crebrae naturae conuerſiones et perturbationes in his locis ex tremoribus ſoli, ex ignibus ſubterraneis, eorumque eruptione, ex aquarum ſtagnatione ſiluarumque vaſtitie. Necyomanteum Cimmeriorum erat in finibus anthropophagorum Laeſtrygonum; ſacra humana in locis ad Tiberim, Fauni oracula incubatione in victimarum caeſarum pellibus accepta. Habebant iidem fabulas et narrationes ſuas a maioribus acceptas ſuper origine ſua ac primo vitae cultu, ſymbolia fere ac ſymbolicis perſonis expreſſas, ad quas magna pars Italicarum fabularum redit, tum ſuper illuſtrioribus aliquot viris vel heroibus, et nonnullis naturae euentis inſigniotibus, ſed fabuloſo illo ſermonis et narrationis genere exponi ſolitas; neque poetarum ingeniis, vt inter Graecos factum, expolitas et ornatas; ſed ipſa argumenti triſtitia aut foeditate notabiles, vt de Caco latrone. Itaque Italici mythi longe a Graecae fabulae ſuauitate abſunt; nec varietas grata ineſt, et maior ornatus pars ab ineptis verborum luſibus aut veteris ſermonis ad recentiora verba interpretatione vel inflexione ducta: Cum enim veteres ritus, vt fit, et eſſent admodum mutati et cauſſa eorum ignoraretur: ariolatione incerta multi ritus et ſacra interpretari conati ad verborum luſum et originem confugerunt et inde fabularum cauſſas deduxerunt. Paſſim tamen Graecanicae quoque fabulae aſperſa ſunt veſtigia aliqua.

Ea quidem, quae VII, 45 ſqq. expoſita ſunt, de quibus Exc. V videndus, haud dubie *Aboriginum* vel *Latinorum* habendi ſunt *mythi*, qui mox inter Albanos ſeruati, tandem ab his ad Romanos peruenerunt. Latinus a Fauno ortus Pici nepos et Saturni abnepos proditur; quod ita intelligendum, vt illos inter maiores, ſtirpis vero auctorem vltimum Saturnum habuerit. Sic inf. 219 *Ioue Dardana pubes Gaudet auo*. Aboriginum alii mythi fuere de *Iano*, de *Camenis*, de *Anna Perenna*, de *Angerona*, de *Carna*, de *Ope*, ſymbolicae fere naturae, ſed plerique obſcuriores, cum ipſis nominibus, quae apud Varronem, Feſtum, Macrobium, Auguſtinum, Arnobium et alios ſunt videnda; vt adeo vix ſit operae pretium, in illis otium conſumere: inprimis, cum pauca integra ac ſana, pleraque

commentis et interpretamentis foede contaminata ad nos peruenerint. Certatim enim ab hiſtoricis, grammaticis, et multo magis a doctoribus Chriſtianis allaboratum eſt, vt antiquitatem obſcurarent ac tandem penitus extinguerent. Rara itaque fortuna vix vnam et alteram veteris Italiae religionum interpretationem ſeruauit; etſi ſunt in iis nonnullae, quibus priſcorum hominum ſermo ſymbolicus egregie illuſtratur. Sic Vulcani, qui ignis eſt, vxor apud Macrob. Sat. I, 12 editur *Maia*, hoc eſt Terra, Mater magna, ſed cum notione auctus: vnde eadem *Maieſta* dicta fuit. Apud Tuſculanos *Maius* erat Iupiter. Eadem cum Maia *Ops, Bona Dea, Fauna, Fatua*, habita: vid. Macrob. ibid. *Vertumni* et *Pomonae* fabula ex ipſo nomine lucem habet: eam v. apud Ouidium et Propert. IV, 2.

Sed in his fabulis magna facta eſſe videtur perturbatio, *quatuor* potiſſimum, ſi recte iudico, *modis*. *Primum*, cum, communi licet ſtirpe oriundi, diuerſi tamen et per varias Italiae partes diſperſi, populi proprios quisque quosdam ſuos haberent mythos: ad Aborigines ſeu Latinos eos trahere ſerior coepit aetas, inprimisque e Romanis quisquis veteres hiſtorias conſcripſerat. Videndus in hanc rem inprimis Sext. Aurel. Victor; add. locus Tzetzae ad Lycophr. 1232, quem ad Dionem retraxit Valeſius. Ita factum ab iis, quos Virgilius alio loco ſequitur. Nam, quod modo eum vidimus Latini maiores edere Faunum, Picum et Saturnum atauum, id paullo poſt v. 177 ſqq. deſerit. In Latini regia: *Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum Antiqua ex cedro; Italusque paterque Sabinus Vitiſator, curuam ſeruans ſub imagine falcem, Saturnusque ſenex Ianique bifrontis imago Veſtibulo adſtabant.* Hic *Sabinus* ad Sabinos, qui inter vetuſtiſſimos ex Auſonibus fuere, referendus eſt, gentis a nonnullis, vt a Catone, auctor habitus; etſi alii aliter de populi origine et nomine argutati ſunt. Silius VIII, 424 *Sabum* vocat. conf. Pompon. Sab. ad h. l. VII, 178. *Italus* autem ad Oenotrios ſpectat, quos Auſonum ſedes in extrema Italia occupaſſe et, quod probabile eſt, cum iisdem promiſcue habitaſſe, ſupra vidimus. Namque in his locis primum Italiae nomen auditum eſt, ſiue ab Italo rege ſiue ab alia cauſſa ductum. conf. Excurſ. XXI ad lib. I. Italum Oenotrios, qui diſperſi habitabant (*νομάδας*), ad agriculturam adduxiſſe, leges ſcripſiſſe et, inter alia, ſodalitia conuiuiaque publica (*συσσίτια*) ad ſuum vsque tempus frequentata conſtituiſſe narrat Ariſtoteles de Rep. VII, 10, quod fruſtra conantur ad Sa-

turnum reuocare. Quidni Oenotriis suas fabulas relinquimus?

Altera mythorum Latinorum interpolandorum ratio ab allegoricis narrationibus profecta, quas in historiarum ordinem et numerum seriores retulerunt: quod idem inter Graecos et omnes omnino terrarum populos factum esse modo in multis modo in paucis manifestum est. Ita Saturnus, Faunus, Ianus, inter Latini maiores relati sunt, qui tamen symbolica fuerunt nomina ac signa, quibus varias res physicas et ethicas declarabat vetus Italia; vt Excursu V videbimus.

Sed maiorem mutandi et ad peregrinam indolem inflectendi mythos Latinos licentiam, *tertio* quidem loco, attulit insanum Graecanicae doctrinae in patrias historias et religiones inferendae studium inter Romanos, quod a pluribus caussis profectum est. *Partim* enim domesticae historiae antiquioris ignorantia, et plenior expeditiorque Graecarum rerum cognitio, *partim* Graecorum historicorum exemplum in originibus veteris Italiae e Graecia arcessendis, eorumque de veterum Pelasgorum communibus cum Ausonum vel Aboriginum gente sedibus narratio et disputatio, *partim* denique animaduersa in nonnullis Graecanicae originis et linguae vestigia eo adduxerant multos, vt omnia, quae in antiquitate Italiae obscura et parum explorata essent, ad Graecos referre, ex Graecis moribus, institutis, et opinionibus illustrare, et ea, quae a Graecis discreparent, ad eorum verba et res accommodare studerent. Est ea studii historici inter omnes populos infantia, vt suarum rerum origines aptas et nexas esse velint ex illustri aliquo sui seu prisci temporibus populo. Maiores nostri regum stirpes ad Troianos vel Graecos referebant. Similiter Romani omnium fere Italicarum vrbium nomina et origines a Graecis repetebant, quandoquidem colonias Graecas in multis Italiae passim locis consedisse acceperant.

Huius generis mythologiis pleni sunt Grammatici, inprimisque Macrobius: „in quibus tempus consumere sigillatim exponendis nolim quemquam; satis est rem omnino tenere. Sed, quod grauius est, antiqui isti scriptores, quos illi adhuc integros versabant manibus et exscribebant, iisdem opinionibus erant imbuti. Ex qua secta *Cato* inprimis fuit, qui sero litterarum Graecarum studio ad prauam eam rationem deductus esse videtur." Eidem adiungit *P. Sempronium Asellionem* Dionysius I, a. 11. *Caecilium*,

qui Graecam vrbis Romae originem ediderat, Strabo memorat lib. V, p. 352 C; qui tamen forte est *Cincius*, cuius nomen apud Dionysium quoque lib. I, 74, p. 59 Hudf. Κάλκιος in Cod. Vatic. scriptum esse video, vel *C. Acilius*, cuius annales graece scripti a Claudio aliquo conuersi legebantur. Eos, qui graece res patrias conscripserunt, Romanos Graecas quoque fabulas esse amplexos, nemo mirabitur; vt *Q. Fabium* in Annalibus et *L. Cincium* in Annalibus Graecis (ap. Dionys. lib. I, c. 6), *A. Albinum, qui Graece scripsit historiam*, Cic. Brut. 21, et *Cn. Aufidium*, Tusc. V, 38. Enimuero necdum alium quemquam scriptorem veterem, quantum quidem ex fragmentis intelligi potest (inspiciat aliquis v. c. librum de Orig. G. R.), reperi, qui non Graecas fabulas sectaretur. Varro quoque, qui tamen in aliis, etiam in etymologiis, graeca respuit, eidem studio nimium indulsit, vt vel ex vno loco de R. R. III, 1, 6 satis intelligi potest. Inprimis autem in vrbium Italicarum originibus e Graecis fabulis repetendis laborarunt tantum non omnes, vt nec modum nec rationem servarent; nam leuissima quaque rerum nominumue similitudine arrepta originem, caussam, et conditorem in Graecia reperisse sibi videri solebant. Hoc idem tot virorum doctorum exemplum obfuerat Dionysio Halicarnassensi, viro acutissimo, vt vrbem Romam iam inde ab initio ad Graecae coloniae morem descriptam, opibus inter Regem, Senatum et Populum, sapienter ad trutinam exaequatis, reique publicae partibus subtiliter constitutis egregie fundatam, tamquam in tabula picta exhiberet.

Prauo hoc Graecae doctrinae studio doctissimos ex Romanis si quis imbutos fuisse audierit, non amplius mirabitur Etruscos a Tyrrhenis, Sabinos a Lacedaemoniis, deductos ferri; Tibur esse Argiuorum coloniam (VII, 672); Halesum, Agamemnonis filium, Auruncos e Campania ducere (ibid. 723 sq.); Ariciam Dianae amasium Hippolytum excepisse (761 sq.). Comparet aliquis Fastos Ouidii v. c. lib. IV, 63 sq. et ad sacrorum rituum festorumque caussas et origines ibi traditas attendat, aut ad Quaestiones Romanas Plutarchi. Innumera huius generis sunt alia apud Seruium, Plutarch. Romul., Iustin. XX, 1 pr., Solinum c. 8 et apud Grammaticos. De instituto talia persequuti esse videntur Alexander Polyhistor et Auianus aliquis „qui iambis totum Liuium scripsit,“ vt Seruius ait ad lib. X, 388, item Hyginus *de vrbium Italicarum origine*. Si forte mireris, quomodo his somniis tantum tribuere

potuerit antiquitas, recordandum est similis vanitatis, qua viri docti superiore aetate omnem veterem Italiam ex Hebraicis Lexicis (Phoenicia verba se tenere putabant) repetiere.

Ita tandem factum est, vt pauci Latini mythi propriam suam naturam retinerent. Ita Saturno ea tribuerunt, quae Graeci de Κρόνῳ suo narrabant, etiam auream aetatem (v. c. Aen. VI, 793—795) et Iouis impia consilia. Faunos, qui Latio et Etruriae proprii sunt, cum Panibus, Satyris, et Silenis miscuerunt, adiuncto etiam Baccho; Camenas Nymphas cum Musis: et sic porro. Albuneam fecerunt ex Leucothea, Portumnum ex Melicerta, qui Phoenicum vtique nauigationibus ad Graecos peruenerat, forte is iam a Cadmo illatus et Palaemonis nomine insignitus. Adsciuerunt quoque passim religiones et nomina deorum graeca, quae obliterarunt antiqua; ita Venerem receperunt et Dioscuros. Res tandem eo adducta, *vt pessimi fabularum suarum interpretes essent Romani.* Nec quicquam fuit Italis adeo domesticum ac proprium, quin a Graecis repeterent. Ipsum Ianum ex Perrhaebia Thessaliae qui adducerent, fuisse video apud Plutarchum Qu. Rom. p. 269 A, alios, qui ex Creusa, Erechthei Athenarum regis filia, natum, apud Victor. O. G. R. 2. Quid? quod Ianiculum ab Ione, Creusae filio, ex Euripidis fabula noto, fuere qui conditum traderent ap. Aurel. Vict. O. G. R. 2. Maia, quae, vt supra vidimus, mater Terra erat, ad Maiam Mercurii matrem reuocata est. Nerienes, Virtus vel Fortitudo inter Sabinos, in Nereidem est deprauata. Gell. conf. XIII, 22. Corrupere quoque sacra sua Romani admixtis alienis opinionibus, vt Lupercalium ritus arreptis fabulis de Pane Graecorum.

Tandem *quarto* loco ineptis et prauis etymologiis turbatae sunt historiae antiquae Italiae plus quam credi potest. Hoc quidem studium veteres res ac ritus ex nominum origine interpretandi, ipsamque adeo verborum originem inuestigandi, iam inter Graecos parum ad sermonis indolem et grammaticam rationem fuit tractatum, inter Romanos autem intra meros sonorum lusus substitit; quod e Varrone, Catone, Cicerone et aliis infinita exemplorum copia docet, vt Grammaticorum volumina taceam. Eadem res ipsis historiis et fabulis noxae fuit, dum eas ex nominum originibus interpretati variis modis interpolarunt veteres scriptores. Vt Vmbros quasi Ombrios dictos, Thuscos a sacrifico

ritu dictos, et similia omittam: de Aboriginibus quam multa illi commenti sunt ex vocis sono! Latium a latendo cum duxissent, quae non excogitarunt in eam rem! Hinc fuga Saturni in Italiam et latebrae. Anna Perenna in Didonis sororem mutata et Nympha Numicii illa facta, cum dea esset ex indigetum numero, et haud dubie anni initia fausta designaret. conf. Macrob. I Sat. 12 Ianuario — *et publice et priuatim ad Annam Perennam sacrificatum itur; vt annare perennareque commode liceat.* Ardea, Rutulorum vrbs, nomen habens cum aue ardea commune, fabulam absurdam peperit auis ex vrbis incensae cineribus enatae. vid. Ouid. Met. XIV, 574. 580. Virbius heros in Hippolytum deflexus quasi bis vir et vitae redditus ib. XV, 497 sqq.

Fuisse iam inter Graecos scriptores *Dioclem Peparethium* et alios, qui Italicarum vrbium origines hunc in modum interpretarentur, docent exempla apud Dionys. lib. I, 34 sq. 49 sqq. 72 sqq. Esse in his Scymnum videbis in eius carmine vs. 225. In Parallelis Plutarcho tributis magnus eorum numerus laudatur, qui Italica scripsere, Aristides Milesius, Theotimus, Alexarchus, Cleonymus, Theophilus, Dorotheus, Aristocles, Meryllius, Chrysippus, Agesilaus, Aristobulus, Alexander Polyhistor; cum his Xenion apud Macrob. I Sat. 9. Adde his eos, qui Tyrrhenica scripserant, vt Sostratus. Omnes hos Graecas fabulas in Italiam transtulisse apparet, seu opinione falsa deceptos, seu prauo studio ductos. Omnino serius ad Graecos Italicarum rerum notitia paullo luculentior peruenit. Nam etiam illo tempore, quo Graeci nauibus Italiae littora frequentabant aut Graecia Magna ciuitatibus Graecis potentibus florebat, interiores tamen terras pauci adiisse videntur. Itaque fragmenta, quae ex priscis Graecis scriptoribus noua super Roma et vetere Italia affert primis in libris Dionysius, miram prodere videntur inscitiam doctisque hominibus prorsus indignam.

Fabulas autem super Italicis rebus procudendi facultatem et materiam Graecis ingeniis praebuit inprimis primo Herculis profectio cum Geryonis armentis per Italiam facta (conf. Apollod. II, 5, 10), tum Homerica narratio multis mirisque fabulis de maris terrarumque facie variata, de Vlyssis erroribus et ad Italiae littora accessu. De Hercule quidem fabulas innumeras, magnum inprimis vrbium numerum Italiae ab eo vel ab eius filiis conditarum, narra-

verunt, Vlyssis autem progenie aut sociorum stirpibus omnem passim Italiam frequentarunt. Ipsi adeo Ausones ab Ausone, seu Circes filio ex Vlysse, seu Calypsus, ortum habuisse narrantur. Festus: *Ausoniam appellauit Auson Vlyssis et Calypsus filius eam primam partem Italiae, in qua sunt vrbes Beneuentum et Cales* (hoc quidem, vt supra vidimus, recte; nam ea Italiae pars Ausoniae nomine proprie insignis fuit); *deinde paullatim tota quoque Italia, quae Apennino finitur, dicta est Ausonia* (hactenus vere; sed reliqua fabulose) *ab eodem duce, a quo etiam conditam fuisse Aruncam vrbem ferunt* (Suessa Arunca, ab Auruncis habitata). Ab Vlyssis et Circes tribus filiis, Romo, Antia et Ardea, tres vrbes conditas et nominatas Xenagoras tradiderat ap. Dionys. I, 72 (p. 58). cf. viros doctos ad Stephan. in Ἀρδέα et Cluuer. pag. 976. Latinum Circes et Vlyssis filium iam Hesiodus prodidit Theog. 1011. 1013, Telemachi et Circes filium alii, forte ipse Telegoniae auctor, carminis cyclici: v. Hygin. f. 127, vbi v. Intpp. add. Geopon. XI, 2, vbi v. Niclas. Corruperant Telemachi nomen et tradiderant Telephi filium alii, quos Cedrenus sequutus est p. 135 D. Huius generis multa in primo statim libro Dionysii et Solin. cap. 2 cognosci possunt. Traducta quoque res ad alios a Troia seu reduces seu profugos. Ita Capys Campaniam tenuit. Alia v. ap. Seru. ad Aen. I, 242. Ipsas sacrorum origines sic corrupere Romani, vt Lupercalium. De Fauno v. Plutarch. Parallel. p. 315 C. Quae omnia si semel animaduersa et perspecta habueris, ducta illa ex praua opinione, sed cum ratione certa, multarum obscuritatum et difficultatum nubem ex vetere historia facile dispulsam esse intelliges.

Quid quod satis probabile mihi fit, etsi aliquid pro liquido et explorato in his, quorum nulla fides historica est, tradere velle ineptum sit, ipsam fabulam de Romulo et Remo a lupa lactatis a nominis interpretatione esse profectam: nam a *ruma*, seu *rumi*, quod vetus mammae nomen est, Romae nomen deduxisse nonnullos videmus; vt alios a *virtute* ac *robore* ad Graecam vocem ῥώμην. Ignoratio originis, a qua nomen vrbis ductum esset, hominum animos ad coniecturas conuertit, quae postea in narrationes abierant. Quod si verum est et ex antiquioribus sumtum, quod Seruius ad lib. VIII, 90 et alibi habet, vt Tiberis priscum nomen *Rumon* fuerit (neque illud adeo abhorrens ab antiquissimo aquarum et amnium nomine per Celtas et Graecos vulgato: *Rha, Rho, Rhu, Rhiu, Rhiw, Rhei*

[ῥέα, ῥέος],) non improbabile fit, vrbis nomen a flumine eſſe ductum, et omnia alia, quae narrantur, pro commentis ſeriorum aetatum eſſe habenda.

Sed de his nolim cum quoquam, cui aliter videatur, contendere. Mihi ſatis eſt dilucide ſatis expoſuiſſe naturam et cauſſas corruptarum fabularum veteris Italiae, vt mihi via ac ratio expeditior ſit ad ea, quae in ſequentibus erunt tradenda.

EXCVRSVS V

Hiſtoriae veteris mythicae Italiae capita potiora de Saturno, Iano, Pico, Fauno, Latino.

VII, 45 ſqq. *Rex arua Latinus et vrbes Iam ſenior longa placidas in pace regebat. Hunc Fauno et Nympha genitum Laurente Marica Accipimus: Fauno Picus pater: isque parentem Te, Saturne, refert: tu ſanguinis vltimus auctor.* Cum haec ſint quaſi potiſſima hiſtoriae veteris mythicae Italicae capita, disquirendum de iis eſſe videtur paullo accuratius. Multo magis, quoniam vulgari opinione vera facta, homines et res antiquae tamquam vere geſtae, in his tradi credantur, ita vt tamquam fide hiſtorica accepta regum antiquorum res et facta exponi a ſcriptoribus putentur.

Ad *Saturnum* videmus Latini generis ſimulque fabulas veteris Italiae tamquam ad caput et originem deductas ſubſiſtere, nec vlterius procedere. Eſt autem de *Saturno* mythus proprius Aboriginibus ac domeſticus, nec quicquam aliud, ſi recte iudico, quam ſymbolicum nomen melioris vitae, cuius initia a frugibus inuentis, ſatione et meſſe repeti ſolent: non quaſi cum philoſophica aliqua ſubtilitate haec excogitauerint aut arte aliqua expreſſerint; ſed quia animi ſenſa aliter quam per rerum ſenſibilium formas ac ſpecies eloqui nequeunt rudes populi, deficientibus verbis; et mala fraude mecum ageret, qui haec cum allegoriae, rei prorſus diuerſae, ſtudio confundere, meque in antiquis rebus eam amplecti pronuntiaret. Itaque falx Saturno addi coepit; eoque narratum, ad cultum vitae eum Aborigines adduxiſſe: *Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo — Is genus indocile ac diſperſum montibus altis Compoſuit legesque dedit.* Aen. VIII, 319 ſqq. Addita quoque con-

iux Ops, h. e. Terra. Commenta feriorum apud Macrob. I, 7. 8. 10 non moror.

Cum a Graecis tractari coepiffent fabulae Italicae, ad *Cronum* illi fuum referre coeperunt *Saturnum*. Factum id iam ab Ennio in Annal. Nam fragm. p. 30 *Saturnus, quem Coelu' genit*, et a L. Accio in Annalibus apud Macrob. I, 7 extr. legitur, verfibus inde adfcriptis; etfi de illo nomine dubitare licet. Inde turbatus et interpolatus eft antiquus ille mythus; et narrata de Saturno ea quoque funt, quae Graeci a Phoenicibus accepta de Belo ad fuum Cronon transtulerant: vt iam fupra monitum (Excurf. IV, p. 135). Falcem, meffis fymbolum, modo ad ἅρπην Κρόνου et refciffa Caeli pudenda, modo ad tempus, quod omnia demetit, reuocarunt.

Vt autem Graeci Cronum in Italiam transferrent, etiam fitus Italiae verfus Graeciae occidentem eos impuliffe videtur; *Occidentem* enim locis inferis, adeoque Tartaro, quo Cronus detrufus delitefcit, finitimum credidit antiquitas. Hinc Ionium et Adriaticum mare Κρονίην ἅλα appellatum videas v. c. apud Apollon. IV, 510. 548 et al., et Κόλπος Ῥέας apud Aefchyl. Prometh. 836. Iuuabat quoque in partem nomen *Latii* a latendo ductum, quod ad Cronum trahi poterat, qui Iouem fugiens eo venerat. VIII, 320 *Arma Iouis fugiens et regnis exul ademtis*. Ex his manifeftum fit, quo tot doctorum virorum fomnia ex etymo vocis ducta recidant, etiam fuauis illa interpretatio vocis *Chittim* cum Latio comparatae.

Receptus inde eft Saturnus in Annales tamquam *gentis conditor* et legum vitaeque mitioris auctor rexque Latii vetuftiffimus; vti nullus facile eft populus, qui non idem fymbolica nomina pro ftirpis fuae auctoribus habuerit. Difficultatem ac moleftiam fecit mox fcriptoribus *Ianus*, quem et ipfum mitioris vitae inter veteres Italos auctorem traditum videbant.

Eft *Ianus* hic et ipfe inter mythos Latinos referendus deusque eorum domefticus. *Nam tibi par nullum Graecia numen habet*, ait Ouid. I Faft. 90; nec dubito, eum ab initio nihil aliud quam almae naturae, exultaeque eius dotibus vitae, fymbolum aliquod fuiffe. Itaque in Saliaribus carminibus *deorum deus* audiebat (Macrob. I, 9) tamquam principium rerum adeoque etiam deorum. Traductum poftea fymbolum ad alia cognata, vt defignaret omnium rerum initia et origines, mox rerum vices, tempora,

annum eiusque vertentis ſe noua exordia, mundi quoque ſeu caeli ortum et occaſum, et ſic porro: ita enim, vt in varios ſignificatus ſymbola detorquerentur, ipſa res ac neceſſitas ferebat. Ita ipſum complexum ſiderum et caelum deſignaſſe dicendus ſecundum Meſſalam apud Macrob. l. c., ipſum chaos et ex eo orta rerum facies apud Ouidium in Faſt. I pr. Plura alia, etiam multarum rerum inuenta, ad Ianum retulere ſeriores non modo Grammatici ſed et ſcriptores Romani, vt ex Ouidii Faſt. lib. I intelligi poteſt, partim rerum ſimilitudine partim nominis origine ab *eundo* repetita inducti. cf. Macrob. Sat. I, 9. Seru. ad Aen. VII, 610 et al. Quod belli pacisque habebatur arbiter, ortum forte non aliunde habuit, quam quod eius religio erat antiquiſſima: vnde inualuerat, vt bello indicto templum eius ad ſupplicationes pateret. Diſtinguenda ab iis alia a ſerioribus adſcita, vt prudentiae opinio a duplici facie; nec pro mundi anima Ianum dictum eſſe antiqua auctoritas firmat, aut inter ſidera Iani numen ortum, ita vt nauicula inter Booten et Virginem ab initio dictus et habitus Ianus eſſet: quae nuper fuit ingenioſa V. C. *Dupuis* opinio: Critolai enim fides nulla eſt, Grammatici in phaenomena Arati ludentis, in libro ſuppoſititio Plutarchi, Parall. p. 307. 308.

Cum hoc nomen ſymbolicum mox et ipſum inter vetuſtiſſimos *Italiae heroes* ſeu *deos* eſſet ralatum, dubitatum eſt *inter Ianum et Saturnum*, vter altero eſſet antiquior. Plerique tamen Ianum priorem Italiam obtinuiſſe narrant, et aduenam Saturnum ab eo eſſe exceptum: cf. Ouid. Faſt. I, 233 ſqq. et Macrob. Sat. I, 7. Cum itaque Maro noſter lib. VIII, 319 *primum* Saturnum in Italiam veniſſe dicat, multa argutati ſunt etiam veteres, vt hanc difficultatem expedirent. Talis diſputatio apud Aurel. Victorem O. G. R. c. 1 legitur: quam inanem eſſe, ex ſuperioribus facile intelligitur. Nec vero Ianum excludit Virgilius, ſed *primus* nihil aliud eſt, quam primis h. e. antiquis temporibus, prima hominum aetate. Sed forte tota illa de Saturni, et quidem naui vecti, Iano regnante in Italiam aduentu narratio nullam grauiorem cauſſam ac fundum veri habet, quam quod antiqui numi altera parte nauis roſtrum, altera Ianum bifrontem habebant; etſi his de ſignis dici vix poteſt, quam multa veteres argutentur. cf. Ouid. Faſt. l. c. et Plutarch. Quaeſt. Rom. p. 274 D. E. Neque abſimilis, ſuſpicor, ratio induxit, vt Ianum Saturnumque in regni ſocietate vixiſſe traderent: quandoquidem vicinis collibus no-

mina eorum erant impoſita: *Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen* lib. VIII, 358.

Secundus a Saturno apud poetam noſtrum *Picus* memoratur l. c. VII, 48. 49 *Picus — isque parentem Te, Saturne, refert.* Primum omnino ſanguinis auctorem per parentis vocem ſaepe declarari, et notus eſt loquendi mos, et Burmannus ad h. l. monuit. Iani vtique ex Venilia filiam, *Canentem*, vxorem habuiſſe narratur. Multa ſunt in hac hiſtoriae antiquae parte nomina ab initio ſymbolica, etſi obſcurae nunc fere interpretationis, quae in viros ac feminas abiiſſe videntur. Ianus quidem ſecundum alios *Cameſen*, ſororem ac coniugem, ſecundum alios *Veniliam* in matrimonio habuit. Cameſe vix alia fuit quam Cameſna et Camena, vt Caſmilus, Camillus (v. Aen. XI, 543. cf. Varro de LL. VI, 3); vetus Italiae numen, ad plures deas, *Camenas* dictas, traductum, quas cum Muſis aliquando confuderunt Romani. Lucum iis cum fonte Numa dicauerat: ad eas enim pleraque carmina ſua, hoc eſt vaticinia, referebat (Plut. in Numa p. 65 A.). Cameſene nomen fuit antiquiſſimum montis ac loci, cui Ianiculum oppidum impoſitum erat. Hyginus illud nomen a Cameſe duxerat, qui cum Iano eas terras tenuiſſet: ſed narrauerat hoc ex Graeco homine, Protarcho Tralliano: apud Macrob. Sat. I, 7; at cf. Athen. XV, 13, pag. 692 E. Venilia autem inter deas marinas videtur fuiſſe, confuſa illa quoque cum Salacia. Sed Varro de LL. IV, 10 disiungit eas: *Salacia, Neptuni, a ſalo, Venilia a veniendo* etc. Salaciae quoque nomen in Sexti Pompeii numis legi probabile ſit, in quibus SAL. legitur: de Salacia itaque docte diſputantem videbis Eckhelium in Doctrina num. vet. Tom. VI, p. 27. 28.

Ex hac igitur Venilia ſuſceptam Iano filiam *Canentem* in matrimonium accepiſſe narratur Picus, v. Ouid. Met. XIV, 333 ſqq., qui copioſe fabulam perſequitur, qua a Circe in venatione conſpectus, cum eius amorem ſpreviſſet, in picum mutatus fertur. Eandem fabulam attigit Virgilius lib. VII, 189 ſq. *Picus — quem capta cupidine coniux Aurea percuſſum virga verſumque venenis Fecit auem Circe ſparſitque coloribus alas.* Picus vel picumnus priſcis Italis inter ſacras fuit aues inprimisque auguriis probatus, idem Marti ſacer: v. Seru. ad. lib. VII, 190. Niſi itaque nominis interpretatio fabulam iſtam mutatae formae peperit, nata illa eſſe potuit ex antiquo ſigno iuuenis cum pico in capite. Tale ſignum memorat Oui-

dius in Circes aedibus Met. XIV, 313 ſq., vt augurandi peritia in Pico expreſſa fuiſſe videatur. Quo ipſo declaratur id, quod apud Virgilium lituum manu tenet eius ſignum in Latini regia poſitum: v. 187 *Ipſe Quirinali lituo — ſedebat — Picus equum domitor.* Seruius quoque ad e. l. ex Pontificalibus libris probare vult, Picum augurio clarum fuiſſe. Apud Valer. Fl. VII, 232 Circe, etſi ſimulate, profitetur ſe Pici matrimonio haberi.

Pici filium prodidit *Faunum* Virgilius: *Fauno Picus pater;* et lib. XII, 766. 769 eſt Faunus *Laurens deus.* Martis filium ediderant alii: Dionyſ. I, 31. Appian. fragm. lib. I. Cum in eius aetatem Euandri et Herculis acceſſus ad Italiam a Graecis relati eſſent, frequentior eius ab iis facta mentio. Ex tot inaniter plerumque de hoc Fauno dictis haec tenebimus: Primum numen fuiſſe antiqui Latii, idque fatidicum, Faunum; fuere autem priſcae Italiae, et priſcarum fere ac barbararum gentium omnium, dii fatidici tantum non omnes: haec enim futura praenoſcendi ac praedicendi facultas in numine inprimis hominum rudium animos mouebat: nec aliter barbari Americae et Africae populi de diis ſuis ſtatuunt; et interdum omnem religionem, cultum et notionem numinis, ad opinionem et ſpem comperiendi futura e diis et ſacerdotibus redire videmus. Faunus tamen inter fatidicos deos inprimis eminuit: eratque eius celebre oraculum in luco Albuneae apud Tibur; de quo v. lib. VII, 82 ſqq.; ab eo enim acceptum nobile illud reſponſum de Lauinia. Symbolicum quoque nomen eſt *Fatuae* pro vxore Fauni habitae futura praemonentis. v. Iuſtin. XLIII, 1. Videntur autem oracula illa aliquando, ſerius forte, verſibus rudibus fuiſſe reddita, quod verſuum genus *Saturnios* appellarunt veteres: cf. Varro LL. VI, 3. Inconditos verſus poetarum ſuperiorum Ennius vellicabat hoc nomine; *ſcripſere alii rem Verſibus, quos olim Faunei Vateisque canebant.* (Redigi verſus illos horridos ad metrum aliquod in ſumma aſperitate poſſe docuit nuper Hermannus in docto libro de metris Graecorum.)

Hoc numen Romani de Pane Graecorum interpretati ſunt: inde etiam Faunos (v. Aen. VIII, 34) ad morem Panum et Satyrorum produxerunt. Grammaticorum commenta non attingimus: v. Victor O. G. R. c. 4. Habiti Fauni inter comites Bacchi et orgia celebrantes, etiam in artis operibus: qua de re egimus in *Antiquar. Abhandl.* c. II, p. 53 ſqq.

Inde inter priſcos Italiae ſeu Latii reges idem Faunus relatus eſt, modo Martis modo Pici habitus filius, quod Virgilius amplexus eſt l. c. Eo regnante Euander ex Arcadia in Italiam veniſſe ferebatur. v. Dionyſ. I, 31, Iuſtin. XLIII, 1, O. G. R. 5. Conſtituerunt adeo inepti homines annorum numerum, quos regnauerit Faunus cum ceteris regibus. Syncell. p. 171.

Ex Fauno et Marica Nympha *Latinus* natus eſt, quo regnante Aeneas ad haec loca venit. *Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica Accipimus.* Fuit autem *Marica* dea Minturnenſium ad fluuium Lirin, cuius lucus in eo littore fuit non ignotus, pro Venere male apud Seruium habita; nam ea Murcia erat. An a Virgilio pro eadem cum Circe habita fuerit, disputatum eſt in Notis ad lib. XII, 164 *Solis aui.* Sed Latini genus diuerſimode traditum fuit; nec modo per Graecos ſcriptores, iam inde ab Heſiodo Theog. 1011. 1013, et a Telegoniae auctore: conf. ſup. Excurſ. IV ad h. l. ſub f.; verum in ipſis Italicis mythis. Herculis filium ex Hyperborea puella fuere qui narrarent, vti Pallantem ex Lauinia Euandri filia ab eodem Hercule ſuſceptum fabulati erant: Dionyſ. I, 43. Alii ex filia Fauni et Hercule natum Latinum, ap. Iuſtin. XLIII, 1. Sed omnino multis hoc nomen celebratum fabulis, quas nunc diſponere non vacat, adeoque nec colligere. Hoc vnum monebimus: eſſe nunc eius nomen proprium, vt Latinus rex fuerit; quod apud vetuſtiores tantum appellatiuum fuiſſe probabile eſt, vt vnum aliquem ex regibus Latinorum, cuius verum nomen ignorabatur, deſignaret. Apud Seruium ad lib. VII, 47, quem pleniorem dedit Iulius Sabinus, *Hyginus ait plures in Latio reges appellatos Latinos.* Vulgo tamen narrantur Latini ab eo nomen accepiſſe; quod vix ita ſe habere potuit, cum Latii vox antiquior ipſo rege fuerit, vnde Latini dicti. Mirum eſt, quod apud Cononem Narrat. 3 occurrit, vbi Latinus in inferiorem Italiam, ad veteres Pelasgorum ab Oenotro adductorum ſedes, reuocatur: filiam ille ſuam Λαυρίνην Locro Alcinoi fratri Italiam extremam inſidenti deſpondet; occiditur vterque ab Hercule hoſpite. Scilicet omnino Graeci mythographi, quoties regem Italici ſoli nominare volunt, Latini nomine vtuntur. Pro Latino, ad quem Aeneas venit, Faunum Martis f. memorat Appian. lib. I in Excerpt. ex Photio. Antiquior Latii rex Dercennius ab ipſo Virgilio commemoratur lib. XI, 850. Siue tamen fuit Latinus aliquis, ſeu non fuit, intelligendus vtique eſt rex

vrbis et exigui tractus Laurentis, qui partem tantum Latii conſtituebat; totius Latii nondum illo tempore erat regnum, nec vnquam fuit, niſi Romanorum.

EXCVRSVS VI

De oraculo Fauni in luco Albuneae in agro Tiburtino.

VII, 81 ſqq. *At rex ſollicitus monſtris oracula Fauni Fatidici genitoris adit, lucosque ſub alta Conſulit Albunea.* Sententiam verborum et vim in notis declarauimus. In agro Tiburtino ab occidente lucus erat, in quo aquae Albulae, medicatae et ſulfureae; ex earum fontibus vnus eſt *Albunea,* fons et Nympha, forte et Sibylla. cf. ad Tibull. II, 5, 69. In hoc luco, Albuneae dicto, oraculum fuit Fauni: de quo accurate agit poeta. Noſtra adhuc aetate imminent Anienis catarractis ruinae templi, quod Sibyllae Tiburtinae eſſe volunt viri docti, nullo grauiore, quam quod vetere fama ita traditum eſt, argumento. Hoc idem templum nonnulli a poeta ſpectari et verſibus his deſcribi contendunt. Copioſe hanc opinionem adſtruxit Vulpius in Vet. Latio, T. X, c. 5. Sed, vt ſolent ex Italis multi, modo patriae ſuae, modo locorum vel antiquitatis amore, plerumque etiam rerum ac ſermonis ignoratione, multarum vrbium ſedes et ruinas praue interpretari, ita vir doctus in poeta vſum loquendi, orationis vim et rationem, ſententiam, communem ſenſum, omnia euertere maluit, quam veritati concedere. Vt Sibyllae templum ad hos Albuneae lucos reuocare poſſit, interpungit v. 82 poſt: *oracula Fauni, Fatidici genitoris, adit. Lucosque,* vt ſcilicet Fauni templum res a Sibyllae oraculo diuerſa ſit. Fauni autem templum in Laurentum finibus collocat, vbi Inui Caſtrum fuit (ſup. VI, 776). Opinionis tamen auctoritatem nullam affert hic et alio loco T. V. Lib. IX, cf. c. 7, quam oleaſtrum Fauno ſacrum ex Aen. XII, 766. Sed haec et reliqua omnia contortiſſima ſunt, vt in his haerere neceſſe non ſit. Sibyllae Albuneae nomine ſignum marmoreum in villa Ateſtina habetur, quod etiam in Vulpio aere expreſſum eſt; de quo tamen, niſi accuratius exploratum fuerit, nihil cum fide pronunties.

EXCVRSVS VII

De fabularum Graecarum vſu, et de Italicarum in illarum naturam deflexarum habitu; tum de Turno.

VII, 371. 372 *Et Turno, ſi prima domus repetatur origo, Inachus Acriſiusque patres mediaeque Mycenae.*

Prauum inter Romanos ſcriptores, inprimis veteres, fuiſſe ſtudium deflectendi veteres Italorum mythos ad Graecas fabulas et repetendi origines rerum vrbiumque Italicarum e Graecia, ſupra Excurſ. IV diſerte expoſitum eſt.

Quod tum inter cauſſas corruptae hiſtoriae memoriaeque omnis veterum Italorum obſcuratae retuli: hoc Virgilius, ſummus poeta, ſeu communem opinionem ſequutus, ſeu, ſi acriore iudicio verum perſpexit, vtilitatem tamen amplexus, pro adiumento praeclaro ad expediendam carminis ſui materiem adſciuit, erroremque, rerum veritati hiſtoriarumque fidei infeſtiſſimum, poeticis rationibus accommodauit ſollertiſſime.

Cum enim *Italicas fabulas*, vt nouitate rei placeret, carmini intexere conſtituiſſet, ſtatim occurriſſe neceſſe eſt hoc: eas quidem, quae carmine tractari poſſint, fabulas eſſe paucas, pleraſque aſperas et inficetas nominibus: cuius modi Salacia eſt, quae Neptuno coniux data, Nerienes, quae Virtus erat ac Fortitudo, eadem fere, quae Graecorum Minerua. Vna eſt egregie ad poeticum vſum informata fabula de Ora, Iuuentutis dea, Quirino deo pro coniuge data, vt Herculi Hebe. vid. Gell. XIII, 22 et ibi Not. Sed haec quoque ad Graecum exemplar procuſa eſt, et ipſum videtur nomen Graecum eſſe, Ὥρα. Eſſe eam Herſiliam, ſed deam factam narrauit Ouid. XIV Met. ſub fin. Vidit igitur Maro fabulas Italicas tanto tractabiliores et carmini accommodatiores fore, quo magis ad Graecam illae rationem attemperarentur, nominibus aut inflexis aut mutatis aut translatis. Inde etiam totius carminis aequabilis tenor ac color, facieſque elegantior ac doctior proueniebat. Cum autem, quod ſup. Excurſ. IV vidimus, tot diverſorum populorum Italiae, quos eiusdem ſtirpis quaſi ſurculos ac propagines aut populi eiusdem tribus appelles, tam multae, et diuerſae quidem nominibus, re tamen ad idem fere redeuntes, eſſent narrationes de auctoribus ac

primis heroibus regibusque: ſelegit quidem ex iis poeta nonnullas, quas carmine tractari poſſe videbat; ex earum tamen ipſarum indole intelligitur, quanta cautione in iis transferendis opus fuerit: cum non modo obſcuriores pleraeque eſſent doctisque viris multo minus notae ac Graecanicae, verum et horridi aliquid et agreſtis, aut ieiuni inconditique haberent, quod ne Virgiliana quidem elegantia iis vbique abſtergere potuit. Ex hoc genere ſunt: bellum inter Laurentes Troianosque cerua caeſa, quae Siluiae in deliciis erat, concitatum; Caeculus ſcintilla ab Laribus foco impoſitis deſiliente a matre conceptus (cui ſimilis fabula de Romuli et Remi ortu apud Plutarch. Romul. p. 18 D. E. occurrit); Cacus, qui ignem ore vomebat; mutatae in Nymphas naues; Ocnus, Mantuae conditor; Camilla infans haſtae illigata et trans amnem iacta; ſtrix Turni os circumuolans mortemque portendens. Quae fabulae cum poetae ſummi arte et ingenio expolitae vix niteſcant; prorſus omittendae fuere aliae. Nec vero hoc mirabitur, qui meminerit, Graeciae veteris fabulas ab initio ſorte non minus a poetica elegantia, ſuauitate et dignitate, alienas, magno plurium poetarum ſibi inuicem ſuccedentium ſtudio fuiſſe expolitas; Italicis autem fabulis ſimilem fortunam nunquam contigiſſe, vti nec artium maturum cultum. Itaque in his videas nonnulla, quae ne definita quidem et conſtituta ſatis ſunt, vt attributa deorum, quae apud Graecos artificum opera egregie ſunt diſpoſita et deſcripta. Inde factum arbitror, vt falx, quae Saturno proprie erat tribuenda, Sabino adiecta ſit lib. VII, 178. 179 *paterque Sabinus Vitiſator, curuam ſeruans ſub imagine falcem.* Clauis proprium eſt inſigne Iani. At apud Feſtum in *Claudere* Portumnus clauim manu tenere dicitur, vt deus portuum. Qua re adduci ſe paſſus erat Heinſius ad Ouid. Met. XIV, 334, vt Ianum aliquem Portumnum ſibi fingeret.

Haec cum ita ſe haberent, deligendae fuere Maroni fabulae ex multis paucae, eaeque non modo ſucco et ſanguine, verum etiam habitu ac ſpecie, vt ita dicam, Graecanicae fabulae veſtiendae. Quo ipſo et nouitatis aliud genus conſequutus eſt poeta, et permixtis inter ſe illigatisque fabulis Graecis Italicisque ornamenta habuit in promtu, quae pro lubitu aut conſilio adhibere poſſet. Originibus autem populorum et vrbium Italiae a Graecis repetitis, non modo contextus rerum et carminis aequabili, nec a ſe abhorrente, facie habituque procedit: verum etiam fabu-

las Homericas, quae carmini omnium maxime accommodatae esse solent, vt adiungere posset Italicis, adeoque narrationum copias haberet paratissimas, effectum est. Ceterum in hoc genere imitatorem habuit perpetuum Silium Italicum, perdoctum poetam.

Dardanum quidem ex Corytho Etruriae vrbe ortum habuisse, absurda est narratio, si de historica ratione quaeritur (v. Excurs. VI ad lib. III). Poeta tamen oraculorum ambages in ea egregie fundauit (vid. Disq. II, p. LXXXI, conf. VII, 205 sqq.).

Herculis reditus per Italiam, abductis Geryonis armentis, de quo tam iucunda instituitur libro VIII narratio, Graeca est fabula, diuerse a diuersis ornata; vide v. c. Conon. Narrat. 3 post Dionys. I, 34. 39 sqq. et Victorem O. G. R. c. 6.

Missa ad Diomedem a Latinis legatio ad petenda adversus Troianos auxilia, et narratio legatorum de Diomedis rebus, praeclari episodii laudem habet. Eo autem careremus, nisi vetus fabula Diomedeas insulas huic heroi consecrasset, Dauniaeque vicinia poetae locum fecisset, quo commode intexi posset.

Pulcerrimum locum de Amata, furore Bacchico correpta, lib. VII, 376 sqq., tractare poeta non potuisset, nisi cum aliis Graecis ritibus ac religionibus etiam sacra Bacchica in Italiam illata esse ex tot Graecarum rerum originibus probabile fieret: inter Etruscos quidem, et hinc per reliquam Italiam, iam satis antiquis temporibus ea sacra recepta fuisse ex Etruscis Graecisque monumentis probatum alió loco dedimus. Reprehensus est a priscis Criticis apud Seruium locus lib. XII, 83 de Turni equis, *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia.* Excusationem tamen poetae, qui Graecam nympham heroi Italo iunxit, habemus in tota fabulae, quam instituit, ratione.

Inter Troianos, a quibus gentium Romanarum illustrium originem repetit poeta, est etiam Capys lib. X, 145 *Et Capys; hinc nomen Campanae ducitur vrbi.* Capuam a Capy dictam credidit antiquitas: v. c. Liu. IV, 37. conf. Silius XI, 30. 299. Iam autem nomen erát illustre inter Aeneae maiores Capyis, et inter reges Albanos alius: v. lib. VI, 868; et inter eos, quos adduxerat Aeneas in Italiam, Capys non extremo erat loco. conf. lib. I, 183. II, 35. IX, 576.

Recensus populorum, qui Latinis tamquam auxiliares copiae adscripti sunt, inter elaboratissimos poetae locos est. Suauitatis tamen, quam habet, maxima pars a fabulis Graecis ducta est. Verum nec eius omnino vlla ratio reddi potest, nisi teneas hoc, omnes *populos, qui cum Turno in Latini partibus sunt, Graeca origine ortos* ferri; *Aeneae* contra *socios* addi *prisca origine Italica*. Qua de re seq. Excurs. VIII agetur.

Est scilicet eius artificii, quod modo exposuimus, argumentum vix aliud illustrius quam de *Turno* narratio, quando quidem is inter primarios Aeneidis heroes est, adeoque magnam carminis partem ad eius nomen et personam accommodari necesse fuit. Fuisse de eo fabulas domesticas coniicere licet; et multo magis liceret ex paterae, vulgo pro Etrusca habitae, in Museo Venuti Cortonensi, argumento; Hercules enim claua virum prosternit, adscriptis vocibus: HERCLE. THVRN. modo litterae non essent obscurae et extritae. Verum his relictis omne Turni nomen ad Graecas, quae de eo ferebantur, fabulas reuocauit Maro. Dumque adeo Graecae fabulae semel in Turnum essent translatae, ad multas alias patefacta est hoc ipso via et aditus.

Turni itaque originem poeta a *Danae*, Acrisii regis Argiuorum filia, Persei matre, repetiit: fabulam vulgarem sequutus, qua *Ardea a Danae, Persei matre, condita* credebatur: Plin. III s. 9. Danae enim vitio a Ioue accepto intra arcam a patre inclusa inque mare praecipitata, inde ad Seriphum, vnam ex Cycladibus, delata, a piscatore reti extrahitur. Vide Pherecydis narrationem apud Schol. Apollonii IV, 1091. Alii a praedonibus repertam narrasse videntur. Inde Plinium XXXV, 40 s. 32 illustrandum arbitror: *Artemon* pinxit *Danaen, mirantibus eam praedonibus*. Accessit hinc alia fabula: Danaen fuisse ad Italiam delatam, ibique eam Ardeam condidisse. Naui quidem cum sociis aduectam poeta noster tradere maluit: nam lib. VII, 409 *Audacis,* inquit, *Rutuli ad muros, quam dicitur vrbem Acrisioneis Danae fundasse colonis Praecipiti delata noto*. Inque eo adeo a vulgari narratione recedit Maro, quam Seruius male ad loci huius interpretationem admouet, ad v. 372, cuius nota apud Pompon. Sab. plenior extat. Qua Italiae parte Danaes appulsus factus esset, non constante satis fide traditum videtur: aliis ad Apuliae littus, aliis ad Ardeatem agrum, aliis (ap.

Seruium ad VIII, 345) ad ipsa Romae loca cum filiis Argo et Argeo, escensum factum prodentibus. Tota tamen fabula nugatorio, quantum quidem video, verborum lusui originem debet, ac si Daunia, quae Apuliae pars est, a Danae Acrisii filia nomen et colonos acceperit. A Daunis autem cum Rutulos ortum traxisse vetus fides esset, Danaes fabula etiam ad Rutulos tracta et reuocata est.

Itaque Turni quoque genus ab eadem Danae repetitum a poeta in versibus supra adscriptis: Turno *Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.* Generis splendorem egregie ornauit poeta, etiam nominum vetustate, pro eo quod dicere poterat, ab Argiuis regibus Turnum genus suum duxisse. Acrisius, Danaes pater, Argiuorum rex, ab Inacho erat oriundus (hinc: *Inachus Acrisiusque patres)*, Perseus autem, Danaes f., Mycenas condiderat regnique sedem fecerat, relictis Argis Megapenthi Proeti filio (hinc: *mediaeque Mycenae* pro media Graecia).

Ex Seruii ad lib. VII, 372 narratione Danae ad Italiam delata, *regi* (addunt alii Pilumni nomen, Rutulorum regem Pompon. Sab. edit) *oblata fuit: qui eam sibi fecit vxorem; cum qua etiam Ardeam condidit: a quibus Turnum vult* (poeta) *originem ducere.* Nihil de his disserte Virgilius: sed is Turni genus alia arte ad summam nobilitatem euexit, dum ei maiores assignauit veteris Italiae heroes ac deos creditos; cumque in his a communibus fabulis aliquantum recedat, dispiciemus haec paullo curiosius. Alia narratio apud Seru. ad VIII, 345 occurrit: *alii Danaen cum duobus filiis Argo et Argeo, quos de Phineo habuit, venisse in Italiam, et locum, vbi nunc Roma est, tenuisse, ibique Argum Aboriginum insidiis interfectum loco* (Argileto) *nomen dedisse.*

Turni quidem patrem edidit *Daunum*, nomine antiqui illius Dauni, de quo modo memoratum est, a quo tamen diuersum eum statuere necesse est. Ab hoc designantur Rutuli: *Daunia gens, Daunia plebes:* agitque de eo poeta sic, ac si ille ea loca ante Turnum tenuisset, senex tamen adhucdum viueret: lib. X, 615. 616 *quin et pugnae subducere Turnum Et Dauno possem incolumem seruare parenti;* v. 688 *Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem,* h. Ardeam. Lib. XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu;* v. 43. 44

miserere parentis Longaeui, quem nunc moestum patria Ardea longe Diuidit; et XII, 934 ipse Turnus ad Aeneam: *Dauni miserere senectae.*

Mater porro Turni *Venilia* est: lib. X, 76 *cui diua Venilia mater;* illustre nomen a Venilia dea ductum, de qua sup. Exc. V egimus. Sed Turni mater soror erat Amatae, Latino nuptae: vnde lib. VII, 366 ei *consanguineus Turnus*, et XII, 29 *cognatus sanguis*, qua cognatione victum se profitetur Latinus, vt Lauiniam Turno desponderet. Apud Victorem O. G. R. c. 13 *Piso quidem Turnum matruelem Amatae fuisse tradit.* Paullo ante *consobrinum Amatae* dixerat. Itaque et haec poeta non inuenit, sed in suam rem transtulit.

Porro inter Turni progenitores *Pilumnus:* ibid. *Cui Pilumnus auus.* Non subtiliter cum poeta agendum, qui Pilumnum modo auum, modo parentem (lib. IX, 4), etiam abauum Turni facit (X, 619 *Pilumnusque illi quartus pater);* vtitur enim communibus vocabulis parentis, aui, latiore sensu. Valere autem et hoc nomen ad dignitatem generis augendam debet. Fuit enim Pilumnus nomen dei Indigetis, quem varie interpretantur veteres, modo qui cum Picumno inter deos coniugales sit, atque infantiae mala propellat, modo qui e diis agrestibus sit, pilo inuento rusticis gratus, idem qui Stercutius: conf. Seru. ad lib. IX, 3. 4, lib. X, 76, et Non. Marc. XII, 36. Arguit haec ipsa interpretationis diuersitas vetustatem religionis. Per Pilumnum autem genus suum Turnus ad ipsos deos Saturnios et ad ipsam Iunonem referre debuit, etsi, qua ratione id factum, obscurum sit; nam Iuno lib. X, 618 *Ille tamen nostra deducit origine nomen, Pilumnusque ipsi quartus pater.* Vt tollantur obscuritates huius stirpis, apponere placet stemma ex Virgilio adumbratum:

Saturnus
|
Pilumnus
|
Venilia. Amata
nupta Dauno nupta Latino.
|
Turnus
et
Iuturna.

Saturnus
|
Picus
|
Faunus ‿ Marica
|
Latinus ‿ Amata
|
Lauinia.

De *Iuturna*, Turni forore, Nympha Latii, fupra Excurf. III extr. disputatum eft.

Etfi igitur Turnus Graecam originem referre videri potuit, ex altera tamen parte inter Latinos populares habitus eft. Inde exclufus eft coniugio Lauiniae ab oraculo, quod aduenam ei deftinauerat, non aliquem e popularibus, lib. VII, 96. In his iisdem vertitur argumentatio Amatae VII, 365 fqq. cf. Not. ad 599. 600.

Quod Turnum Herdonium appellauit Victor O. G. R. 13, grauis eft lapfus ex permutatione Turni Herdonii Latinorum principis, quem Tarquinii Superbi fraus euertit. Ceterum de Turno et Ardea poft Cluuerium egit copiofe Vulpius in Vet. Lat. Tom. V, fed doctrinae fubtilitatem in plerisque defideres, copiam facile concedas.

EXCVRSVS VIII

Ad recenfum populorum, qui cum Latino armorum focietatem inierant.

VII, 640 fqq. Cum Virgilii eruditio inprimis mirationem faciat in veteris Italiae originibus, quas et accurate inueftigaffe et commode atque ingeniofe carminis fui indoli accommodaffe videtur; non pigebit, in hanc carminis partem excurrere, et, quae fingulis locis veteres fabulae ei ante oculos verfatae fint, fub vnum obtutum exponere.

Primum quidem illud, quod iam diximus, obferuatione dignum inprimis eft, quod *in Turni partes,* quem a Graeca origine genus ducere memorauerat, adduxit eos *populos, quibus Graecae origines vulgo tribuebantur:* quo ipfo rationem aliquam inuenit, qua excitos varios Italiae populos Troianis obliceret aduerfa acie pugnantes. Vetus Graecorum odium aduerfus Troianos, nupera Troiae clade nondum expletum, fed eo magis in eos, qui clade fuperftites profugerant, inflammatum, cauffas auxilii ferendi praebet idoneas. Quo illud idem, quod toties monuimus, firmatur, epici carminis Virgiliani fructum fatis iucundum vix effe poffe illi homini, qui non fabu-

lis illis antiquis, inprimisque Homericis Italicisque, imbutum habeat ingenium. Hoc est, quo summa rerum redit.

Ii igitur, quos hic enumerat populos auxilia Latino et Turno adducentes, ex genere sunt eorum, qui *vrbium* suarum *conditores Graecos* habuisse ferebantur, vti in singulis mox videbimus. Graeca origo eosdem mouet, vt Diomedis auxilia petant inf. VIII pr. Latinos populos ac ciuitates ordine certo seu situs seu vetustatis memoratas expectabat forte aliquis a poeta. Verum lubrico ille insistebat vestigio: ab Alba Longa, quae hoc tempore erat nulla, ortum habere omne nomen Latinum, et ab ea deductas esse colonias XXX Latii ciuitates, vulgo tum constabat. v. Dionys. III, 31 et I, 15. Quid? quod superiore libro, VI, 773—777 aliquot harum vrbium ipse excitaverat, quae tunc adhuc essent *sine nomine terrae*. Sapienter itaque ab hac enumeratione abstinuit, et vetustissimarum tantum vrbium nomina apposuit, nullo certo ordine disposita: quarum etsi magna pars inter colonias Albae Longae numerata est, tamen eae his ipsis coloniis, quibus iterum frequentatae seu suppletae fuerant, antiquiores creditae sunt. Ordine autem geographico relicto poeticis rationibus melius consuluit poeta; varietatem enim et libertatem in dilectu sibi ita reliquit. Varietatem etiam in hoc sequutus est, quod *Troianorum socios Arcades* et *Etruscos* alio loco commemorandos distulit, illosque nauibus advectos narrauit inf. X, 166 sqq., vbi cf. Seru.

De *Mezentio* alio Excursu (III ad lib. VIII) dictum est: tyrannus ille fuerat Agyllae, vrbis Etruscorum, quae Pelasgicae originis vestigia manifesta retinuerat. vid. Dionys. I, 21. Qui sequitur, *Auentinus*, Herculis filius, Graecam stirpem patris nomine satis prodit. De eo v. ad v. 655.

670—677. In iis, quae de *Tibure* memorat Virgilius, aperte rationem sequitur, quam supra attigimus, et morem illum, qui veteri historiae plurimum labis adspersit, vt vrbium Italicarum origines a Graecis repeterent. Itaque Tiburis originem e Graecia media nonnulli petierunt. Locus classicus post Plinium XVI, 44 s. 87 apud Solinum, vbi c. 2 plures huiusmodi vrbium per Italiam origines exponuntur, tum: *Tibur, sicut Cato facit testimonium, a Catillo Arcade, praefecto classis Euandri;*

ficut Sextius (Sextius Niger effe videtur, Plinio memoratus, qui graece de medicina fcripfit. Nifi Sextus Gellius eft, cuius liber fuit, Origo gentis Romanae.) *ab Argiua iuuentute* (et hoc plures alii fequuti funt, vnde Horatio: *Argeo pofitum colono Tibur*). *Catillus enim Amphiarai filius poft prodigialem patris* (fc. terra haufti) *apud Thebas interitum, Oeclei aui iuffu cum omni foetu ver facrum miffus, tres liberos in Italia procreauit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui depulfis ex oppido. Siciliae* (delenda haec vox ab indocto homine inferta) *veteribus Sicanis* (*Siculos* debebat dicere. conf. Dionyf. lib. I, c. 16) *a nomine Tiburti fratris natu maximi vrbem vocauerunt.* Cum in condenda vrbe confociaffe operas fuas ferantur fratres, hinc modo *Tiburti* modo *Catilli* folius nomen in vrbis origine memorari folet, vti *moenia Catili* ex Horatio nota funt, et Silius VIII, 366 *Hinc Tibur, Catille, tuum;* conf. eund. IV, 225. *Tiburtus* heros etiam *Tiburs* et *Tiburnus* appellatus fuiffe videtur. Variant fere libri in nomine, vt apud noftrum VII, 671, XI, 519. *Tiburni lucum* certe apud Horatium vindicarunt viri docti. Et *Tiburnum* agnovit haud dubie Statius I Silu. 3, 74, vbi fcriptura tantum inter *Tiberinus* et *Tiburnus* variat; et idem *Tiburnam domum* dixit III Silu. 1, 183. Virgilius, fratre Tiburto ad vrbis nouae praefidium relicto, ceteros duo fratres ad belli focietatem mittit. De Tiburte egerunt inprimis Cluuer. in Ital. ant., Franc. Martius in Hiftor. Tiburtina, et Ant. del Rè in Antiqq. Tiburt. (Tom. VIII P. IV Thef. Antiqq. Ital.), et nuper Vulpius in Vet. Latio profano Tom. X.

De *Praenefte* v. 678 fqq. fabulam poeta domefticam praetulit, de Caeculo, cum tamen de eius vrbis originibus non minus fabula Graecanica effet tradita, qua Praeneftes, Vlyffis nepos, Latini filius, eius vrbis auctor ferebatur. A Telegono conditum Praenefte nomenque ab ilice (πρῖνος) ductum, memoratur in perfonato Plutarcho Parall. extr. Ita enim ludebant hi homines in nominibus. Addit tamen Solin. c. 2 *vt Praeneftini fonant libri, a Caeculo.* Plura de Praenefte vid. apud Cluuerium, Suarefium in Praenefte ant. et Vulpium Tom. IX Latii prof. Hoc vnum nefcio an ab aliis obferuatum fit, quod Praeneftinis h. l. Gabinos, Anienis accolas, Hernicos et Amafeni accolas, feu focios feu ditioni fubiectos adiungit Maro.

De *Iunone Gabina* v. 682 in notis ad e. l. dictum eſt. Quod *arua Iunonis Gabinae* memorat, etſi ea nota eſt poetarum in deſignandis vrbibus ratio, tamen id prouide feciſſe videri poteſt, quoniam lib. VI, 773 (vbi vid. Not.) *Gabios* inter vrbes, quae illo tempore nondum erant, memorauerat. Ceterum etiam Gabiis origo Graeca adſcripta, narratumque eſt, eam adeo Graecis litteris floruiſſe, vt etiam Romulus et Remus liberali diſciplina imbuendi eo mitterentur. vid. Plutarch. in Romulo p. 20 D. Tom. I. ed. Frf. et Par. Dionyſ. lib. I, c. 84 et Feſtum in *Roma*, ex Diocle Peparethio. Quod etſi fabuloſe traditum videtur, *Iunonis* tamen *Argiuae* in eam vrbem recepta ſacra Pelasgos aliquando cum Aboriginibus, hoc eſt, cum Auſonum ſtirpe, eam inhabitaſſe arguere poſſunt; niſi alterum ſequi malis, ſerius numen aliquod patrium in Iunonis nomen fuiſſe translatum.

Praeneſtinis, vt iam monuimus, Virgilius adiungit praeter Gabinos et Anienis accolas, *Hernicos*, et addit: *quos, diues Anagnia, paſcis, Quosque, Amaſene pater,* paſcis. Anagnia caput Hernicorum adhuc notum oppidum eſt. Enimuero in Amaſeno fluuio, qui paullo vltra Setiam exortus Priuernum praetergreſſus, per Volſcorum fines apud Circaeum in mare exit, haeret Cluuerius Ital. ant. p. 981, dum ad Hernicos deſignandos eum a poeta memorari arbitratur: inter Anagniam enim, Hernicorum vrbem, et Amaſenum interiectos eſſe Signinos et Setinos. Sed ſumit vir doctus, quod poeta non dat; non enim ille Amaſeni accolas Hernicis annumerat, ſed vna cum Hernicis eos Praeneſtinis tamquam belli ſocios ſub iisdem ſignis incedentes adiungit.

Alii adnotationi locum facit Macrobius Sat. V, 18, qui in verſſ. 689. 690, vbi Hernici cum ſociis *veſtigia nuda ſiniſtri Inſtituere pedis; crudus tegit altera pero*, Euripidem in Meleagro, vnde verſus quoque adſcripſit, — Τὸ λαιὸν ἴχνος ἀνάρβυλοι ποδός, | Τὸν δ' ἐν πεδίλοις, ὡς ἐλαφρίζον γόνυ | Ἔχοιεν — Virgilio ante oculos fuiſſe contendit, et poetae huius *occultiſſimam diligentiam* inde arguit, quod ab Aetolis hoc ad Hernicos transtulit, qui Pelasgica ſtirpe orti ab Hygino tradantur, a qua etiam Aetoli originem habebant. Locus eſt ſatis copioſus; ſed totum Macrobii acumen, vt ex animo dicam, idoneo fundo caret. Virgilium cum Iulio Hygino Hernicos ab Hernico, duce Pelasgo, ducere, nusquam apparet. Si tamen duxiſ-

ſet, nimis longe petita res erat, propterea quod ab Pelasgis Aetoli quoque oriundi erant, transferre ad Hernicos, qui nihil cum Aetolis commune habent, ea, quae de Aetolis narrata ſunt. Sed nec Virgilius Hernicis id praecipue tribuit, vt vno pede calceato, altero nudo, incedant, verum omnino Praeneſtinorum et ſociorum agmini: neque ille habitus adeo inſolens et ad excogitandum difficilis erat, vt poetae in animum venire non poſſet; tandem et in eo fallitur Macrobius, quod *hunc morem in Italia fuiſſe, vt vno pede calceato, altero nudo, iretur ad bellum, nusquam repererat.* Nam occurrit ille paſſim, vt in Graecis ſic in Etruſcis monumentis, inprimis in vaſis, vt apud Dempſterum in Etruria regali t. 90 in f. Porro, vt Silii imitationem omittam, qui dat lib. VIII, 421 Sabinis *laeuo tegmina crure* (nam gentem Libycam nil moramur lib. III, 279 cui ſunt *laeuo tegmina crure)*, apud Liuium quoque IX, 40 Samnitium armatura eiusmodi narratur, vt *ſiniſtrum crus ocrea tectum haberent.* Qui locus Ariſtotelis cenſurae robur addere videtur, qui Euripidem reprehenderat, quod laeuum pedem nudum, dextrum ocreatum, tribuerat Theſtii liberis Aetolorum more; nam apud hos contrarium morem obtinuiſſe (ita enim Ariſtotelis verba ab Euripideis ſeiungo), et id quidem merito; non enim laeuum, ſed dextrum pedem, tamquam anteriorem et praegredientem, nudum et expeditum eſſe debere. Contrarium tamen ſequutus eſt Virgilius, nec minus recte. Nam Euripidis reprehenſio proprie ad rationem adiectam ὡς ἐλαφρίζον γόνυ ἔχοιεν ſpectat: et ſiniſtrum crus recte nudari potuit, quandoquidem ſcuto tegebatur. Ita de priſca Romanorum militia Vegetius lib. I, c. 20 *Pedites ſcutati, praeter cataphractas et galeas, etiam ferreas ocreas* in dextris cruribus *cogerentur accipere.* cf. Lipſ. de Militia Romanor. III, 7. Vtraque adeo ratio vſu et conſilio defenditur. Nam nec minus *laeuus pes,* qui in *gradu militari iaculantis vel ſagittam emittentis anterior* eſt, (vt inf. X, 587 *proiecto dum pede laeuo aptat ſe pugnae)* cum ſcuto tegi non poſſet, ocrea muniri potuit ac debuit. Verum etiam ſi ſcuto tegeretur, vel ſic tamen ille ocrea muniri potuit, dexter nudari, quando in gradu militari hic retro ferebatur, laeuus anterior erat; vt v. c. in gladiatore in opere figlino *(terra cotta)* expreſſo ap. Eminent. Card. Steph. Borgia in Muſeo Veliterno, (Guattani *Monum. ant. ined.* a. 1787. M. Maio tab. III et p. 43. 45. An anaglyphum No. 132 apud Winckelman. Mon. ant.

huc vocari possit, dubito: Achilli armis sumtis alteram ocream cruri circumdat nescio quis.) Alio sensu, (contra quam statuebat Toup. Emendat. in Suidam Tom. I, p. 310. 311. in Καρδοῦχοι) τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνειν accipiendum erat apud Xenoph. in Cyri exped. IV, 2 extr., vbi de barbaris grandiore arcus genere vtentibus: εἷλκον δὲ τὰς νευρὰς, ὁπότε τοξεύοιεν (adeoque dum arcum intendere volebant), πρὸς τὸ κάτω τοῦ τόξου τῷ ἀριστερῷ ποδὶ προβαίνοντες, *sinistro pede in imum arcum* (sc. humi impositum) *immisso*, virium colligendarum caussa. Illustrat rem Arrian. Indic. 16 ἀλλ' οἱ μὲν πεζοὶ αὐτοῖσι τόξον τε ἔχουσιν ἰσόμηκες τῷ φορέοντι τὸ τόξον, καὶ τοῦτο κάτω ἐπὶ τὴν γῆν θέντες, καὶ τῷ ποδὶ τῷ ἀριστερῷ ἀντιβάντες, οὕτως ἐκτοξεύουσι, τὴν νευρὴν ἐπὶ μέγα ὀπίσω ἀπαγαγόντες. Conuenit, nec tamen prorsus idem est, quod in tactica Graecorum erat, ἐν προβολῇ ἱστάναι, scuto proiecto: de quo v. Böttiger *Vasengemälde* 1 B. 3. St. p. 81. Ceterum Euripideum fragmentum ex Meleagro post Schraderum illustrauit Valkenar. ad Phoeniss. pag. 623 et in Diatribe de fragm. Eurip. pag. 145. conf. Toup. Tom. I. pag. 301. Laudat Aetolorum morem etiam Schol. Pindari Pyth. IV, 133, sed nihil inde nouae lucis expectandum. In carmine Anthol. Steph. pag. 315. Analect. Tom. III, pag. 213, 297 Lycurgi Thracis est signum, quod μονοκρήπιδα eum exhibebat: h. e. vno tantum crure ocreato: vt adeo falcem alteri facile infligere posset.

Copiae, quas *Messapus* adducit, v. 691 sqq., ex *Etruriae* veniunt *vrbibus* iis, quae *Graecam originem* habere credebantur; eaque de caussa ipsae diuersas a ceteris partes sequi existimandae sunt. De Faleriis, Fescennia, Soracte et Capena ex Dionysio, qui adeundus est lib. I, 21, tum ex Plinio et aliis, nolo enim nota repetere, pro certo id constat. Sed Messapum, cum in his commune aliquod aut fictum inuentumque nomen ponere non liceret, vnde poeta arcessiuerit aut in Etruriam transtulerit, non video. Sane in extrema Italia *Messapia* est, Graeco nomine, vt Strabo ait lib. VI, p. 425 B, eadem *Iapygia* dicta. Eam oram variis temporibus varios accepisse cum ex Illyrico tum e Graecia colonos mirum non est. Ex Illyriis vtique fuere Apuli. Antiquis iam temporibus Pelasgi circa ea loca consederant, *Peucetii* dicti a Peucetio, quem Oenotri fratrem ediderunt. *Peucetium, Iapygem,* et *Daunum* fratres memorauerat Nicander apud Anton. Lib. 31. Sane Daunii non nisi pars Peucetiorum fuerunt,

vt ex Strab. VI, p. 437 B., et Anton. Lib. 31 colligo. *Sallentinos* ab Idomeneo deductos, lib. III, 400 vidimus. cf. Strabo VI, p. 430 A. Herodotus lib. VII, c. 170 *Cretenſes*, qui cum Minoe in Siciliam venerant, poſtquam inde diſceſſerant, ad Iapygiam appuliſſe, Hyriamque condidiſſe narrat: *καὶ μεταβαλόντας, ἀντὶ μὲν Κρητῶν Ἰήπυγας Μεσσαπίους γενέσθαι.* Scilicet conſederant inter barbaros, Meſſapygas vel Meſſapios dictos, quorum nomine ipſi deinde cenſi ſunt. Illyricos hos barbaros fuiſſe credere licet, et hoc inter cetera fabuloſe narrata recte tradit Nicander apud Antonin. Liber. c. 31. Pars ex iis in Thraciam traiecit, vbi Bottiaei ſunt appellati, v. Conon. c. 25, Strab. l. c. VI, p. 427 B. et ibi Not., et manſit adeo nominis memoria in monte Meſſapio Macedoniae apud Ariſtotelem Hiſt. Anim. IX, 45. Supra memoratam ex Herodoto famam reſpicit Strabo lib. VI, pag. 427 B. et pag. 431. 432. At vbi ille de Meſſapio monte agit, lib. IX, p. 621 A. B., cui Anthedon vrbs ſubiecta eſt, *montem hunc Boeotiae* ait *nomen a Meſſapo habuiſſe, qui ad Iapygiam acceſſerit eamque Meſſapiam appellauerit.* vid. ibid. Caſaub. Conf. Seru. ad Aen. VIII, 9. Fallitur vero Stephanus Byz., qui Meſſapum Euboeae montem edidit. Num vero Meſſapus e Boeotia homines deduxerit, et quo tempore hi Boeoti ad Italiam appulerint, et an nominis Bottiaeorum ſimilitudo narrationi effingendae licentiam fecerit, equidem non dicam. Saltem Meſſapus aliquis conditor et rex Meſſapiorum inter veteres celebratus fuit: Plinius III, 11 ſ. 16 *Calabria — Graeci* Meſſapiam a duce *appellauere.* conf. Solin. c. 2, p. 10 B. Apud Silium lib. XII, 393 *Ennius antiqua Meſſapi ab origine regum* editur; et Seruius ad noſtrum locum v. 691 *Ab hoc Ennius dicit ſe originem ducere.* Rudiae enim in Iapygia ſeu Meſſapia ſitae erant.

Quae cum ita ſe habeant, ad aſſequendum difficile eſt, quomodo hoc vno in loco Virgilius veterem famam deſerere et Meſſapum, cui in extrema Italia ſedem conſtanter aſſignauit vetuſtas, Feſcenninis, Faliſcis, ceterisque enarratis Etruriae populis ducem dare maluerit. Videtur certe poeta ſequutus eſſe aliquid, quod nunc ignoratur: nam exornat hunc Meſſapum eiusque copias et ſingulari ritu illuſtrat, quod cum rhythmo et cantu inceſſerint. An Seruio aliquid tribuendum ſit dubito, dum ait: *Ab hoc* (Meſſapo) *Ennius dicit ſe originem ducere: vnde nunc et cantantes inducit eius ſocios et eos comparat cycnis.* Inceſſum quidem talem cum cantu,

et faltationi numerofae fimilem, multis barbaris vfitatum fuiffe fatis conftat. cf. Cerda ad h. l. Ad Fefcenninorum carminum licentiam et iocos vero refpicere poetam non credo. Quod Neptuni filium facit Meffapum Virgilius, recte ex vetere more loquendi explicat Seruius: *Hic Meffapus per mare ad Italiam venit: vnde Neptuni dictus eft filius.* Ita enim multi paffim Neptuni aut filii aut amafii appellati fuere, quoniam mari aduenerant: v. c. Pelops apud Pindarum Ol. I. Vnde autem in mentem venerit poetae, vt hunc Meffapum indomitum igni et ferro faceret, ita fere affequi mihi videor, quod inter eos, quos ducit, Soractis montis accolae funt, Hirpi illi fuo nomine dicti, qui facrificio annuo, quod ad eum montem fiebat Apollini, *fuper ambuftam ligni ftruem ambulantes non adurebantur.* Plin. VII, 2. conf. Aen. XI, 587 fqq.

v. 706—717. *Ecce Sabinorum prifco de fanguine magnum Agmen agens Claufus — Vna ingens Amiterna cohors* etc. Fines agri Sabini poeta paullo latius conftituit quam ad fequentium aetatum rationes, quas Strabo et Plinius ante oculos habuerunt. Saltem latus feptentrionale vsque ad montem Fifcellum extendit, fub quem Nurfia pofita erat, et ab occidente Hortam, vltra Narem Tiberi immiffum, memorat. *Amiternum*, quinque circiter millia ab *Aquila* verfus Alterni fontem in loco fitum, qui *S. Vittorino* vulgo appellatur, non infrequens prifca aetate oppidum effe debuit, fi quidem poeta *ingens Amiterna cohors* dicere potuit. *prifci Quirites* refpectu Romanorum, qui et ipfi Quirites dicti, ex quo Sabini *Curibus* oriundi cum T. Tatio Romam venerant. *Cures* autem, antiquiffimum Aboriginum oppidum, pronuntiari debuit *Quires* vel *Quiris*; Κύρις, vnde *Quirites* dicti, pro *Curenfibus.* Situs Curium fuit in Sabina regione, non, quod Cluuerius p. 675 putauit, in loco *Vefcovio* nunc dicto, fed paullo inferius ad finiftram ripam amnis *Corefe*, in agri *Farenfis* loco *Monte maggiore* dicto, id quod docte declarauit *Capmartin de Chaupy (Decouverte de la Maifon de Campagne d' Horace*, Tom. III, pag. 75 fqq.), qui in hoc eodem loco villam fibi redemit et inftruxit. Idem pag. 67 fqq. totum poetae locum egregie illuftrat; vnde transferemus nonnulla in h. l., quandoquidem nusquam alibi tam accurate haec tractata vidimus. *Eretum* vulgo in colle haud procul Tiberis ripa, *Monte Ritondo*, quaefiuerunt: idem vir doctus fitum

aliquanto propius ad Tiberim in colliculo explorauit; appellatur locus *Rimane;* v. p. 85. 91. *Mutuſca* eſt *Trebula Mutuſca,* ſitu ex marmoribus et ruinis deprehenſo, circa templum S. Victoriae fuit, mille paſſibus a vico *Monte Leone,* XIV millibus ſupra Reate, nunc *Rieti* ibid. p. 93. Nec longe abeſt vicus *Oliveto* dictus, quod ipſum nomen epitheton *oliuiferae Mutuſcae* declarat. 712. *Nomentum,* quod inter colonias Latinas ſup. VI, 773 commemoratum vidimus, ſed in agro Sabino ſitum oppidum, veſtigia habet ſatis certa viae Nomentanae et nominis in vico *Mentana. Roſea rura Velini.* Roſea, ſeu campi Roſeae, in agro Reatino ad lacum Velinum, ſummae olim fertilitatis, ex Plinio, Varrone aliisque ſatis noti ſunt. vid. Cluuer. p. 679 et Capmartinus l. l. 99 ſqq. Magna pars horum camporum lacu demum Velino emiſſo emerſiſſe videtur: aquarum autem ſulphurearum limus ad fertilitatem ſoli haud dubie profuit. 713. *Tetricae horrentis rupes montemque Seuerum* in montium iugis fuiſſe, qui ad orientem Nurſiae in Piceno erant, dubitari nequit. cf. Cluuer. p. 692. 693. Vltra oppidum *Leoneſſa* in *Abruzzo vltra* eos conſtituit Capmartinus p. 120. 714. *Caſperiam* verſus Himellae fluuii, qui nunc *Aia* eſt, fontem ſitam, eam eſſe, quae nunc *Aſpra,* ſatis conſtat: abſuiſſe tamen aliquantum ab hac vrbe, et in valle *Preſenzano* ruinas conſpici tradit Capmartinus pag. 122 ſq. *Forulos* in loco inter vetus Amiternum et recentiorem ciuitatem *Aquila* ſitos, nunc *Civita Tomaſſa* dictos, ſatis exploratum eſt. Quod tamen poeta Forulos inter *Caſperiam* et *flumen Himellae* memorauit, transuerſum egit virum doctiſſimum modo laudatum, vt *Forum nouum,* quod circa Himellam ſitum fuit, et *Forum Decii* poetam reſpexiſſe putaret. Sed poetae hoc condonandum eſt, vt in regionum ſitu geographicam ſubtilitatem deſerat. 715. *Tiberim* ſc. qua patet inter Narem et Anienem. *Fabaris,* aliis *Farfarus,* nunc *Farſa,* ad Tiberim deſcendit. 716. *Nurſia,* nunc *Norcia,* verſus fontes Naris inter montium frigora, et *Horta,* ad oſtia Naris, qua Tiberi immittitur, a Plinio oppidis Etruriae annumerata, nihil difficultatis habent. *populi Latini* intelligendi ſiue de coloniis Latinis in agrum Sabinum deductis, ſiue de oppidis a Latinis conditis et habitatis, quae temporum ſucceſſu in Sabinorum ditionem ceſſerunt. Hoc Cluuer. pag. 651 ſtatuit. conf. Capmartin. pag. 136 ſqq. 717. *Allia,* exiguum flumen, Romanorum clade a Gallis accepta ſatis

notum, dubitatur, quo loco defluxerit. Cluuerius esse credidit amnem *Rio di mosso*, Capmartinus amnem *S. Giovanni della Torre*, qui infra *Castel Giubileo* Tiberi iungitur. vid. ibid. pag. 148 sq. Ceterum in *Sabinis* abstinuit poeta ab *origine Spartana* commemoranda, cui comminiscendae morum seueritas opportunitatem fecerat. Vide vel Seru. ad VIII, 638.

722 seqq. *Halesus*, vel *Alesus*, verius *Halaesus* vel *Alaesus*, v. V. L. ad VII, 724. adducit populos e priscis *Auruncorum* et *Oscorum* sedibus. Fuerunt isti veterum Ausonum reliquiae, tandemque a Romanis deleti sunt. Halesus, *Agamemnonius* dictus v. 723, quod accipiunt vt sit Agamemnonis filius. Id vero alienum a poeta. Nam inf. lib. X, 417 pater ipsi fuisse traditur *vates*, qui senex obiit et filium, cuius fata praeuiderat, in silua educauit. *Agamemnonius* igitur ad originem generis referri necesse est: id quod commentis, super Graeca Italicarum vrbium origine, quae saepe commemorauimus, debetur. Plinius III, 8. *Falisca, Argis orta, vt auctor est Cato, quae cognominatur Etruscorum.* Ab Argiuis igitur repetitum est genus: *Agamemnone caeso, Et scelus et patrias fugit Halesus opes:* Ouidius Amor. III, 13, 31. 32, vt adeo inter Agamemnonis copias et comites Mycenas reduces Halesus fuisse credendus sit. Sed discedit ab aliis Maro in hoc, quod Campanorum ducem facit Halesum. Nam alii Faliscorum originem et nomen ab eo repetunt: Ouidius Fast. IV, 73. 74, et Amor. III, 13, 31 seq., in qua elegia Iunonis Faliscae sacrum et pompam narrat. Solin. c. 8, Seruius ad VII, 695, Alsium autem Etruriae ei tribuit tamquam conditori Silius VIII, 476. Facilius tamen ad assequendum est, quomodo ad Halesum Falisci reuocari potuerint; fuere enim Faliscorum Falerii, oppidum; *F*, Aeolicum digamma, adspirationis vicem subire, tot exemplis constat; itaque ex *Halesus, Halesii, Falesii, Falerii, Falisci* facti. (Nunc video eadem sequi Eckhel. Doctr. num. T. I p. 91.) Mox *Aurunci* v. 726 intelligendi, qui vltra Lirim habitarunt, quorum Suessa Aurunca fuit. Nam alia Auruncorum pars cis Lirim Latii partem coluit: Ex his sunt *Auruncae manus*, quae Turnum sequuntur inf. VII, 795. Potest Auruncorum pars ab eo perdomita fuisse videri; sic enim lib. XII, 93. 94 Turnus hastam gestabat *Actoris Aurunci spolium:* et *oppida multa capta manu* iam ante v. 22 commemorauerat. Quid quod etiam Auruncos Rutulosque versus Sicanorum fines

non longe a Tiberi collocat poeta lib. XI, 316. 318; quo factum, vt inter eos adeo, qui Turnum sequuntur, lib. VII, 795 *Sicani* ponantur: *Auruncaeque manus, Rutuli veteresque Sicani.* Inter Oscorum populos etiam *Sidicini* fuerunt. vid. Strabo lib. V, pag. 237 C., a quibus Teanum Sidicinum nomen retinuit. At *Cales* vetus Ausonum, tum Campaniae vrbs Liu. VIII, 16. Etiam huius vrbis originem Graecam effinxit Silius VIII, 514 sqq. v. 729 *vadosi Volturni,* qui aliis poetis *rapax, celer, sonorus,* quam fluuii naturam ipsum nomen, a vulture ductum, respicere videtur. Sed idem fluuius pro diuersis locis, per quae cursum facit, diuersam alnei et cursus naturam habere potest. conf. Burmannus ad h. l. *vadosus est prope mare,* ait etiam Pomponius: sed falso adiicitur: *vbi est Linternum. Saticula;* Campaniae vrbs, vnde Saticulani; priscis temporibus Saticulos, ab Ausonum stirpe, colonos habuisse videtur. Epitheton, *asper,* ad locorum situm Tifatis subiectum spectare arbitror; Iidem colles, Tifata, Capuae imminebant Liu. VII, 29, Silius XII, 487. *Oscorum manus.* Opici, Opsci, et Osci, vetus Ausonum gens, quae tamen temporis successu, vt fit, a communi stirpe ita abalienata fuit, vt pro diuersis populis haberi possent Ausones et Osci, conf. Strabo V, pag. 242 C, antiquitus cis et vltra Lirim habitarunt. Sed in Latio mature nomen defecit, serius permansit in Campania. Primi in eorum terris aduenae Cumas condidere Chalcidenses ex Euboea, mox Etruscorum vires in iis locis increbuere, tandem a Samnitibus et Romanis vestigia quoque gentis excisa sunt, quae supererant maxime circa Atellas.

733—743. Iterum aliae de Graeca Italicarum vrbium origine fabulae. *Teleboae* Taphum, vnam ex Echinadibus, incoluerunt, in quam ex opposita Acarnania transierant. Relicta Tapho, Capreas insulam, Surrentino promontorio Campaniae obiectam, eos adiisse, hoc ex loco constat. Rex eorum Telon ex Sebethide nympha, Sebethi fluuii ad Neapolim filia, suscepit Oebalum, qui in continente Italiae, ex aduerso opposito, occupasse narratur loca circa Sarnum, in Hirpinis et in extrema Campania. Fabulam ex nostris petierunt Silius et Statius; quis Virgilio praeiuerit, non constat. *Sarrastibus,* Sarni fl. accolis, Graecam olim originem tributam a nonnullis fuisse, ex Seruio constat: *Conon* (videtur fabulosarum narrationum auctor fuisse) *in eo libro, quem* de Italia

ſcripſit, quosdam Pelasgos aliosque ex Peloponneſo conuenas, ad eum locum Italiae veniſſe dicit, cui nullum antea nomen fuerit; et flumini, quem incolerent (l. quod accolerent), *Sarno nomen impoſuiſſe ex appellatione patrii fluminis* (de quo neſcio an aliunde conſtet) *et ſe Sarrhaſtes appellaſſe. Hi inter multa oppida Nuceriam condiderunt.* Scilicet *Sarnum* olim *Sarrum* pronuntiatum eſſe neceſſe eſt. Neque aliud quicquam ſuper Sarraſtibus et eorum origine affert Camillus Peregrinius de Campan. felice Diſſ. II, n. 24. Qui ſomnia requirit, adeat *Euboici abitatori di Napoli* p. 263 ſqq., qui liber Neapoli ſub Ducis *Michele Vargas Macciucca* nomine vulgatus eſt. *Rufrae* vel *Rufrium* in Hirpinorum finibus, in Samnitium poteſtate habitum, nunc *Ruvo* in *Terra di Bari;* circa eadem loca *Batulum* et *Celenna* ſita fuiſſe videntur. At *Abella* notum Campaniae oppidum, inter Chalcidenſium colonias numeratum a Iuſtino XX, 1, 13. Quod *malifera* appellatur, etiam *nucis Auellanae* nomine firmatur.

744 ſqq. *Aequi, Aequani* vel *Aequiculi,* vel *Aequiculani,* exiguum ad vtramque Anienis ripam tractum inter Marſos, Pelignos, et Sabellos montes inhabitarunt, agreſtis et fera gens, a Romanis victa et extincta; vnde poeta: *Horrida gens adſuetaque multo Venatu nemorum duris Aequicula glebis. Nerſas* a nemine alio memoratas vid. *Vfentis* nomen ab amne, qui per Volſcorum fines iuxta Tarracinam mare inferum intrat, ductum videtur. Fluuium eodem nomine in Aequiculis fuiſſe, tradit Pompon.

750. *Marruuia de gente.* Varia ſunt veterum et recentiorum commenta. Res ita in ordinem redigenda. Videntur *Marſi* ab initio fuiſſe *Marri,* vnde vrbs eorum *Marrubium.* Tradit quoque gentis et nominis auctorem Marrum Silius VIII, 507 ſq. Sed pro more, quem toties attigimus, etiam Marſis e Graeca fabula originem circumſpexerunt Romani ſcriptores, partim a Marſya, Phryge, partim a Marſo, Circes et Vlyſſis filio: in quod commentum vt inciderent, locum fecit partim fama vetus de Marſorum veneficiis, partim promontorium Circaeum, quod Circe inſediſſe narrata fuit. Eius ſoror *Anguitia,* cuius nemus paullo poſt v. 759 occurrit. Vti autem Circe veneficiis celebrata fuit, ita Marſi nobiles ſerpentum incantationibus. vid. Plin. VII, 2. XXV, 1 ſ. 5. Silius VIII,

497 feqq. conf. Clauer., vbi de Marfis pag. 759. Incredibilis eft fuperftitiofae credulitatis veterum circa venena eorumque medicamina varietas. Videat aliquis vel Indicem Plinii in *Venenorum Medelis*. *Archippi* regis nomen poeta ex hiftoriis accepit. Plin. III, 12 *Gellianus auctor eft, lacu Fucino hauftum Marforum oppidum Archippe, conditum a Marfya, duce Lydorum.* Similia Solin. c. 2 pr.

761. Inter vrbes Italiae, quibus Graeca origo tributa fuit, *Aricia* quoque eft, Latii haud ignobile oppidum. In proximo nemore Diana peregrino more fuit culta: cum facris praeeffet fugitiuus feruus, cui gladio depugnandum erat aduerfus quemcumque alium ferunm, qui ei victo in facerdotium fuccedere poterat; ἀγῶνα μονομαχίας appellat Pauf. II, 27, p. 173. Videtur religio ludos gladiatorios conftituiffe, fed inter fugitiuos, vt victor pro rege Nemorali effet. Quae religio cum Scythicum ritum referre videretur, narrari vulgo coeptum, Scythicae Dianae fimulacrum ab Orefte de Taurica deportatum in eo loco effe confecratum. vid. Solin. 2 pag. 13 C, et alios apud Cluuerium pag. 921 feqq. conf. fup. Tom. I Vit. Virgil. §. 85. Egit de Aricia diligenter poft Cluuerium Vulpius Vet. Latii lib. XIII, Tom. VII, pag. 179 feqq. et nuper *Emanuel Lucidus Memorie Storiche — dell' Ariccia* Romae 1796. In eodem Dianae templo héros indigena Virbius (a quo et collis Virbius nomen duxit, de quo v. *Capmartin de Chaupy Maifon de Campagne d'Horace*, Tom. II, pag. 117 feqq.) domeftica religione cultus fuiffe videtur, quem ex aliqua feu formae et attributorum feu forte fabularum fimilitudine Hippolytum feriores interpretati funt: nifi ad commentum illud nomen Virbii, *bis viri*, πχλιμβίου, ritusque religiofus arcendi equos a luco (v. inf. 779) duxit: vt veteris cladis memoriam renouari heroi nollent. Addita hinc narratio de Hippolyto e mortuis reducto et in nemus Aricinum a Diana abducto. v. Ouid. Met. XV, 532 feqq. Eam fabulam Aricinorum domefticam fuiffe, ex Paufania intelligitur lib. II, c. 27. Nunc poeta Ariciam nympham facit (quod magis placet, quam vt Aricia vrbs fit, etfi fic lib. X, 172 *Populonia mater)*, quae ex Hippolyto peperit Virbium. Multis modis tractata eft fabula ab aliis: vnde diuerfae illae Grammaticorum rationes.

783 feqq. De *Turno* eiusque origine dictum eft Excurfu VII. Tribuit ei poeta v. 793 feqq. regnum in *Ru-*

tulos, quorum caput Ardea; Accensi hi Latinis; etsi interdum de iis ita traditur, vt eos aliunde immigrasse putes: nisi hoc ad Daunum tantum spectat, Turni patrem, qui cum Dauniis terram insedisse videtur. Saltem XII, 22 *Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu.* In Excerptis Appiani lib. I *Rutuli Tyrrheni* memorantur; sed vitiose; quod etiam monuit nuper cl. Editor. Copiis a Turno adductis accenset poeta etiam *Auruncos*, cis Lirim scilicet habitantes, aliosque a Tiberi inde ad Vfentem vsque incolentes populos: quos tamen nunc sub imperio habere videri debet, quoniam Latini, bellum recusantis, partes et munia ipse susceperat. conf. inf. not. ad XI, 317. Et inter hos quidem *Sicani* ad Tiberim videntur a poeta collocari lib. XI, 317 in finibus Rutulorum: seu quod poeta Sicanos pro Siculis posuit. conf. Excurs. II ad VIII, 314. 328; seu quod alios auctores, qui nunc interiere, sequutus est. Inter populos quoque Latinos memorat *Sicanos* Plinius III, 9. Forte fuere ex priscorum Sicanorum reliquiis, qui hic priscas sedes retinuerant. *Sacranae acies* pro Ardeatibus dictae videntur, quoniam sacra magnae Deum Matris a Sacranis suscepta habebant. Certe hoc *Sacranorum* nomine Sacerdotum fuit collegium in ea vrbe, qui Matris magnae Deum sacra curarent. Marmora bina in eam rem iam laudauit Burmannus e Gudio pag. XX, 8. 9. Vide eadem illustrata a Vulpio Tom. V vet. Latii pag. 209 sqq. Festi locum iam laudarunt intpp. *Sacrani appellati sunt Reate orti, qui ex septimontio Ligures Siculosque exegerunt: nam vere sacro orti erant;* ex quo loco Seruiana lacinia petita ad Aen. XI, 317 f. *Illi* (Siculi) *a Liguribus pulsi sunt, Ligures a Sacranis; Sacrani ab Aboriginibus.* Si tamen Silii versum recordamur VIII, 417 *magnaeque Reate dicatum Caelicolum Matri,* ad ver sacrum ne recurrendum quidem esse videtur. Seruius: *Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam et tenuisse loca, quae nunc vrbi vicina sunt: et ex eo populos ducentes originem Sacranos esse appellatos; nam sacrati sunt matri Deum Corybantes.* Sunt haec commentis similiora: ad sacra tamen Cybeles nomen *Sacranorum* ea ipsa referunt. Propius ad Festum spectant ea, quae sequuntur in Seruio: *Alii* Sacranas acies *Ardeatium volunt, qui aliquando, cum pestilentia laborarent, ver sacrum voverunt* (immo: quos parentes — vouerunt), *vnde* Sa-

crani *dicti ſunt.* Iulius Sabinus Silii verba eo trahit (lib. VIII; 359) *Sacra manus Rutuli. Labici,* pro oppido Labico, ſeu pro oppidanis Labicanis, quod *picta ſcuta* habent, non apparet, poetaene ingenio an veteri famae debeatur. Ager Labicanus contiguus fuit Algidenſi, Gabino, Tuſculano ac Praeneſtino. Labici ſitum non longe ab oppidulo *la Colonna* Holſtenius conſtituit, melius quam Cluuerius in agro oppidi *Zagarolo;* vt docet Vulpius in Vet. Latio Tom. VIII, p. 286 ſqq. (lib. XV, cap. 5). Erat autem inter Latii oppida antiquiſſima, Albanorum colonia eo deducta. Quae Seruius ad h. l. habet, inepti Grammatici commenta ſunt. *Numici ſacrum Littus:* De hoc vid. ſup. Excurſ. III ad h. lib. Reliqua in Notis ad e. l. perſequuti ſumus.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER OCTAVVS

ARGVMENTVM

Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque vrbium sibi auxilia adiungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, vt eum periculi similitudine ad belli societatem impellat — 17. *Quibus rebus permotus Aeneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverso flumine in ea loca subuehitur, in quibus postea Roma condita fuit; Euandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat* — 100. *Euander Aeneam, aduentus eius caussa cognita, benigne hospitio excipit; sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, caussam a Caci nece repetitam* 185 — 267 *ritusque sacrificii edocet, locaque eius tractus nobiliora obiter hospiti recenset* 310 — 369. *Postridie Aeneas, equitum quadringentorum subsidio adiutus, quibus praeerat Pallas, vnicus Euandri filius, partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrhenorum ciuitatem, petit; cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem regno expulerat, internecina odia intercedebant* 454 — 519. *Interim Vulcanus, vaoris blanditiis adductus, priuigno suo arma fabricatur* 370 — 453, *eademque a Venere ad Aeneam deferuntur; qui armorum pulcritudine delectatus, cum cetera omnia tum clipeum inprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur* 520 ad f.

Etiam hic liber bello parando consumitur, inprimisque auxiliis arcessendis, dum Turnus per legatos Diome-

Vt belli ſignum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco ſtrepuerunt cornua cantu;

1 *At* Zulich. et Erf. a pr. m. *ſignum belli* pr. Hamb. 2 *crepuerunt* Leid. *ſtupuerunt* Goth. ſec.

dem, Aeneas Euandrum adit. Quae res epiſodio viam munit elaboratiſſimo de Euandro, quo fabulas veteres Italiae et origines coloniae Arcadicae in Palatino monte exponit, Romanis cognitu iucundiſſimas. Qui autem de Aeneidis praeſtantia recte iudicare vult, non ex noſtrorum ingeniorum et aetatis genio iudicium facere debet; id quod importunum eſſet, etſi plerique ita faciunt; ſed id reſpicere animoque aſſequi, quam delectationem poetae carmina Romanis potiſſimum afferre poterant, quibus ille ea meditabatur. Iam origines Latii et Romae, ad noſtrum forte ſenſum, niſi peculiare ſtudium his litteris addixeris, parum iucundae, Romanis haud dubie eſſe debuerunt cognitu grauiſſimae: et qui delectationem, quae inde capi poteſt, aeſtimare vult, ante omnia ipſis illis originibus accurate cognoſcendis et enodandis operam impendat neceſſe eſt. Quod idem vt faciat tanto magis interpreti incumbere, recte iudices. Succedit aliud epiſodium de armis et clipeo Aeneae, quod et ipſum ad Romanorum ſtudia comparatum eſſe manifeſtum fit.

1. Mira res videri debet, potuiſſe Turnum in aliena regia bellum inſtruere et copias parare. Talia animadvertere et poetam reprehendere in promtu eſt. Sed poeta ad priſcas aetates ſingula componere et adornare debuit, non ad ſua nec ad noſtra tempora. In regnis iſtis antiqui aeui ſumma rerum erat apud populum: eiusque voluntatem ſeu impetum exſequebatur rex. Bellum adverſus Troianos plebis ſtudiis ſuſceptum erat, renitente fruſtra Latino; tandemque, quod ſenectutis infirmitas et ſolitudo ſuadere poterat, rerum ſummam prorſus derelinquit: *Nec plura loquutus Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas* VII, 600, et, cum Ianus eſſet reſerandus, Latinus *foeda refugit miniſteria et caecis ſe condidit vmbris.* Itaque Turnus ſuccedere in partes Latini debuit: quo aſſumto in carminis argumentum nactus eſt heroem, quem ornaret poeta, et quem Aeneae opponeret. Principium libri parum ſplendere videtur; repetuntur ea, quae iam ſatis ex libro ſuperiore conſtabant: nexum tamen et progreſſum a ſuperioribus ad

Vtque acris concussit equos, vtque inpulit arma:
Extemplo turbati animi; simul omne tumultu
Coniurat trepido Latium, saeuitque iuuentus
Effera. Ductores primi Messapus et Vfens,
Contemtorque deum Mezentius, vndique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem,

3 *Atque a.* Goth. tert. *concessit* pr. 6 *Mesapus* et *Messappus* in codd. 7 *Contemtor superum* Witt. *Mezzentius* Rom., vt al.

alia poscebat oratio. Narratio poetae procedit a v. 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem.* In belli signo, vexillo, ex arce prodendo, Romanum morem adumbrasse videri potest, qui in comitiis superstes mansit, vt vexillum in arce tolleretur; sed puto argutius hoc quam vere dici. *signum* puto per ipsa illa *cornua* vs. alt. explicari. Sic sup. VII, 512 *Pastorale canit signum cornuque recuruo Tartaream intendit vocem.*

3. Simplicissimum est de apparatu bellico accipere: vbi Turnus equos et arma excitauit, protulit, in medium produxit: extemplo totum Latium ad bellum est inflammatum. Nam *simul* simpl. est copula. *concussit,* concitauit adhuc otiosos. (Aliud est concutere *habenas equorum) impulit,* mouit, adeoque manu tractauit et protulit. Nam *impellere arma* de percussione clipeorum accipere durum esse arbitror. Seruius autem pro more suo argutatur, dum ad ancilia commoueri solita refert; nec *arma* pro peditibus, ὁπλίταις, h. l. dici posse videntur. De *Messapo* copias ex Etruriae vrbibus adducente lib. VII, 691, de *Vfente* 745 et de *Mezentio* 647 seqq. iam memorauerat poeta.

9 seqq. Ad Diomedem, qui auxilia petant, mittuntur, propter communem originem Graecam, quae Turno tribuitur. vid. sup. Exc. VII sq. ad VII. Diomedis autem in Troianos, qui Troia capta profugerant eiusque irae se subduxerant, inflammatus esse debebat animus. Quae huius legationis fortuna fuerit, infra videbimus XI, 226 seqq. ibique Excurs. I. *Venulum* ex antiqua fama adsciuit poeta, quantum ex Seruio colligas. Hunc, inquit, fuisse constat Argiuum; nam Tiburs est, vt indicat locus XI, 757. Hunc alii Lauini imperasse olim tradunt. *vrbs*

Qui petat auxilium, et, Latio consistere Teucros,
Aduectum Aenean classi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adiungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
Euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
Talia per Latium: quae Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu;
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,

10 *considere* Gud., vt alibi. Illustrat Heins. 11 *Aduentum* Zulich. Vrat. Ed. Iunt. cum Goth. tert. *Aeneam* edd. plerique. *classe* ed. Ven. *vectosque* Leid. a m. sec. 12 *Auferre* Goth. tert. *se ducere* alter. Tum in tertio hemistichia v. 12 et 14 permutata: *et fati r. dicere posse*, et: *Dardanio et late L. i. n.* 13 *se iungere* pr. Hamb. 14 *Dardanium et — nomen* vir doctus in Misc. Obss. IV, Tom. II, p. 380, non prorsus male; etsi enim *vir Dardanius* et similia saepe occurrunt, tamen *nomen* inde politum minus gratum videtur: *increbescere* vulgg. vid. I Georg. 359. Asperior sonus antiquioris vsus esse et austeritatem grauitatemque epicam adiuuare videtur. 15 *Quid s. inceptis* Oudart. *Quid student coept.* Goth. sec. *quae si* tert. Rottend. 16 *cupiet* aliquot Pier. et duo Burmann. *capiant* Ed. Bas. *capiat* Ed. Ven. 19 Sup. IV, 532 *magnoque irarum fluctuat aestu.* 561 *varioque irarum fluctuat aestu.* XII, 486 *vario nequicquam fluctuat aestu.* 20. 21 Versus supra lecti IV, 285. 286. 20 *celerem nunc huc* duo Goth.

Diomedis Argyripa est: v. inf. XI, 246 et ibi Excurs. I. cf. Seru. ad h. l. *et dicere, se posci regem fatis.* sup. VII, 272 *Hunc illum poscere fata Et reor* etc. vocabulo de fatis proprio lib. V, 707. VII, 584. 16. *ipsi,* qui iam antiquus eius sit hostis — „Vult autem intelligi, ait Servius, Aeneam etiam contra Diomedem bella gesturum, non tantum propter praesens imperium, sed et caussa hostilitatis antiquae."

20. De verbis cf. sup. IV, 285. 286. At comparatio, vt omnes viderunt, sublecta est Apollonio Rhodio III, 754 seq. ornata a Marone; nisi quod motae aquae caussa ex infusione recens facta in Graeco poeta non desideratur: ὕδατος; — τὸ δὴ νέον ἠὲ

In partisque rapit varias, perque omnia verſat.
Sicut aquae tremulum labris vbi lumen aenis
Sole repercuſſum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia peruolitat late loca, iamque ſub auras
Erigitur, ſummique ferit laquearia tecti.
Nox erat: et terras animalia feſſa per omnis
Alituum pecudumque genus ſopor altus habebat:

23 *radientis* Gud. et pr. Rottend. cf. inf. 616. 25 multos *lacunaria* legiſſe narrat Seru., ſatis indocte. 26 *a. verſa* Goth. ſec vſſ 26 27 laudantur in Controuerſ. Senecae lib. III. controu. 16. a Iulio Montano, nobili poeta: *Virgilii imitationem bene ceſſiſſe* cenſente, *qui illos optimos verſus Varronis expreſſiſſet in melius:* „Deſierant latrare canes vrbesque ſilebant; Omnia noctis erant placida compoſta quiete." *Solebat Ouidius de his verſibus dicere, potuiſſe fieri longe meliores, ſi ſecundi verſus vltima pars abſcinderetur, et ſic deſineret:* „Omnia noctis erant."

λέβητι Ἠέ που ἐν γχυλῷ κέχυτα. Ante oculos quoque erat Lucret. IV, 212. *Quod, ſimul ac primum ſub diuo ſplendor aquai Ponitur, extemplo, caelo ſtellante, ſerena Sidera reſpondent in aqua radiantia mundi.* Aliorum imitationes nos pro conſilii ratione non tenent. Ceterum laudata comparatio multis, etiam Lowthio *de ſacra poeſi Hebraeor. Prael.* XII, p. 238, quippe in qua obſeruata rerum disſimilium ſimilitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi ſtatus et affectio re ſub oculorum intuitum cadente praeclare expreſſa eſt: id quod genus comparandi ſuauiſſimum eſt. Aliam comparationem Homeri Iliad. ξ, 16 ſeqq. cum fluctibus e diuerſorum ventorum afflatu ſuſpenſis conferant ſtudioſi. In *imagine Lunae* argutantur interpretes: eſt ea pro ipſa Luna; cuius ſane imago in aquae ſuperficiem incidit ab eaque redditur. Alius, nec magis feliciter, poſſit verba *ſub auras* calumniari, tamquam minus ſubtiliter dicta, cum ſequantur *laquearia tecti:* verum poetica formula illam ſubtilitatem reſpuit. Silius VII, 142 ſqq. fere verba ipſa retinuit: *Miſcetque exacuens varia ad conamina mentem, Sicut aquae ſplendor radiatus lampade Solis Disſultat per tecta, vaga ſub imagine vibrans Luminis et tremula laquearia verberat vmbra.*

26 ſqq. Iterum per nouum viſum fatalis rerum ordo declaratur: vide Disquiſ. II T. II ſ. VI. Noctis declaratio magnam ſuauitatem habet;

Quum pater in ripa gelidique ſub aetheris axe
Aeneas, triſti turbatus pectora bello,
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipſe loci fluuio Tiberinus amoeno
Populeas inter ſenior ſe adtollere frondis
Viſus; eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus, et crinis vmbroſa tegebat arundo;
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:
O ſate gente deum, Troianam ex hoſtibus vrbem
Qui reuehis nobis, aeternaque Pergama ſeruas,

28 *Tum* duo Burm. emendate *eum* Ald. fec. 33 *Cum* Iunt. et Ald. pr., ſicque Rom., 35 *Cum* Moret. fec. *adfatur* Doruill.

Copioſiorem ornatum ſupra IV, 522 ſeqq. attulerat: vbi Apollonii Rhodii veſtigia animaduertebamus. Nuper in Lexico Homerico alterius Apollonii pag. 490 (pag. 408 Tom. II) etiam illi Alcmanem praeiuiſſe vidimus verſibus forte ſic conſtituendis:

Εὕδουσιν δ' ὀρέων κορυφαί τε καὶ φάραγγες,
Πρώωνες ἠδὲ καὶ χαράδραι·
Φῦλα δέ θ', ἑρπετά θ', ὅσσα τρέφει μέλαινα γαῖα,
Θῆρες ὀρεσκῷοί τε καὶ γένος μελισσῶν·
Καὶ κνώδαλ' ἐν βένθεσσι πορφυρᾶς ἁλὸς, εὕδουσιν δ' οἰωνῶν
Φῦλα τανυπτερύγων —.

Sub dio Aeneas obdormiit, *feramque dedit per membra quietem:* ducta loquendi forma ex altera, qua *somnus didi per corpus, ſpargi per membra*, dicitur. Monemus hoc, quod plerique verba tenent, cauſſas ſermonis ignorant.

31. *deus loci* ἐπιχώριος θεός. Ripa Tiberis populis eſſe debuit praetexta; quod nunc aliter ſe habere audio: ſed conf. inf. 95. 96, et VII, 29 ſqq., ibique Exc. III a pr. 33. *tenuis carbaſus glauco amictu**, pro glauca palla carbaſina humeris vel femori fluuiorum iniecta in ſignis veterum. Imitatorem verboſum Claudianum Cerda comparauit in Paneg. Olybr. (I, 214 ſqq.). Adde de VI Conſ. Honorii (XXVIII, 163 ſeqq. Seruius ineptit ad h. l.). 36. 37. *Troianam ex hoſtibus vrbem Qui reuehis nobis.* idem orationis color, qui in illis: *Ilium in Italiam portans:* tua ſtirpe et Penatibus ſacriſque adductis cum reliquiis Troianorum. *reuehis* autem propter ſtirpem Dardani fabuloſam ex Italia.

Exſpectate ſolo Laurenti aruisque Latinis,
Hic tibi certa domus; certi, ne abſiſte, Penates;
Neu belli terrere minis. Tumor omnis et irae
Conceſſere deum.
Iamque tibi, ne vana putes haec ſingere ſomnum,
Litoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit;
Alba, ſolo recubans, albi circum vbera nati.
Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis

38 *loco* Medic., et in marg. *alibi ſolo*. *Laurentum* Seru. ad v. 12. 39 *certiue abſ.* Doruill. *adſiſte* al. ap. Pier. 40 *tumor* Heinſ. e libris ſecuodum Pier., alii *timor*. 41 *profugis noua moenia Teucris* ſuppletur verſus in multis, quos Seru. Heinſ. et Burm. viderunt: perperam accepta voce *conceſſere*. Eſſe qui *conſedere* legant, a Taubmaono notatum. 42 *nec vana putes* Rom. *ni vana putas* Gud. a m. pr., non male, inquit Heinſ., immo ad ſenſum peſſime. *Iamque (tibi ne v. p. hunc ſ. ſ.) Lit.* Parrhaſ. 43 *ſub ilice buxus* Rom., nec niſi recenter correctum. Vſ. 43. 44. 45. 46 iam ſupra lecti III, 390. 391. 392. 393, nunc, puto, male repetiti. 45 *recubant a.* — *nati* Medic. 46 Abeſt verſus a Medic. et a pr. m. a Gudiano. Sane ille cum trinis prioribus occurrebat ſup. III, 393. Nunc eo vix careas propter ſeqq. Malim ſublatos eſſe vſ. 47. 48. *Ex quo* — *Aſcanius* ſunt enim moleſti (v. Not.) et a Tiberini perſona et conſilio ac tempore alieni: translati huc ex altero loco. Quid? quod ſuſpicari licet, totum locum, forte ex ipſis Maroois ſchedis, a Tucca inſertum eſſe. Lege modo carmen ſic continuatum et placebit illud: *Conceſſere deum; Nunc qua ratione, quod inſtat, Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.* *ex quo* eſt ἐξ οὗ ſc. χρόνου pro ὅτε; nam vt ſit *ex quo*, ſecundum quod portentum, duriſſimum eſt. 47 *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth.

v. ſup. III, 167 ſq., vbi cf. Excurſ. VI. 38. *exſpectate* propter deorum vaticinia; cf. v. 12 ſup. ad VI, 687; nempe *exſpectata* dicuntur eſſe ea, quae praedicta ſunt, vt in libris ſacris paſſim; eadem dicuntur *debita*. 40. *Conceſſere* h. reſederunt. Non audiendi Interpp. vett. et recent. Si dicas, necdum tamen Iunonis iram in Troianos ceſſiſſe ſeu placatam fuiſſe; ſi quidem compares IX pr. X, 62; vanam eam eſſe reputa.

42. De hoc oſtento, quod iam Helenus vates praedixerat lib. III, 388 ſqq., vide Excurſ. II ad lib. VII, pag. 523. — 47. *Ex quo:* ex quo tempore, quando; cum aliquando. Scilicet *hic* non eſt vrgendum, in loco ſuis

Afcanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod inftat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui figna fecuti,
Delegere locum, et pofuere in montibus vrbem,

48 *condens* alter Hamb. *c. c. vrbem* Goth. tert., quod equidem malim a poeta profectum in vaticinio. 50 *Expediam* a m. pr. Medic. et Gud. *Expedies* Goth. fec. 51 *hic* Medic. *is* erafo *h.* Doruill. Iungo autem: *Arcades his oris* fc. habitant: — *Hi*

inuentae; fed, in his terris XXX annis elapfis Afcanius Albam Longam condet; nifi dixeris: ipfum poetam verba: *hic locus vrbis erit:* de Lauinio accipi voluiffe, et *ex quo* fupplendum effe *loco;* vt fententia fit: hic, vbi fuem inueneris, vrbs Lavinium condetur; et ex hac vrbe poft XXX annos Afcanius progreffus nouam vrbem condet Albam Longam. Aberat ea a Lauinio XII M. P. Verfus omnino non fatis expoliti funt: *hic erit locus vrbis — ex quo vrbem condet Afcanius.* Sed v. de his difputata Exc. II ad lib. VII, p. 130 fq. *clari cognominis,* ab *alba* fue nominatam, et XXX inde anno conditam.

51 fqq. *Euander* cum matre Carmenta feu Nicoftrata, vate, ex Arcadia profectus, Pelasgos fuos in loca circa Tiberim adduxit, et in monte, qui inde Palatinus dictus, oppidum Pallanteum, mox Palantium et Palatium appellatum, condidit. Fuerat iam in Arcadia Pallantium pagus, et inter proauos Pallas, a quo hi Arcades orti dicuntur poetae; *genus a Pallante,* h. e. Pallantis progenies. Idem nomen filio Euandri impertitum. v. Excurf. I ad h. lib. In Euandro potuiffet poeta omnia ad maiorem admirationem ftruere et parare. Euander gente Pelasgica oriundus vix videbatur bonae fpei ac fiduciae locum relinquere Troianis, fi repente in eum incidiffent. Sed poetae placuit alia ratio, vt per fomnum haec denuntiaret, vtque, propter Latinorum in aduenas Arcadas odia, communi periculi metu Troianos et Arcades, Pelasgicae licet ftirpis, in foedus et focietatem adduceret. cf. inf. 129 fq. Et vero Achaei, fi propius infpexeris, qui Troiam expugnauerant, diuerfae ftirpis funt. 53. *in montibus,* ne arguteris; eft, *in monte* Pa-

Pallantis proaui de nomine Pallanteum:
Hi bellum adſidue ducunt cum gente Latina;
Hos caſtris adhibe ſocios, et foedera iunge.
Ipſe ego te ripis et recto flumine ducam,
Aduerſum remis ſuperes ſubuectus vt amnem.
Surge age, nate dea; primisque cadentibus aſtris
Iunoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus ſupera votis. Mihi victor honorem
Perſolues. Ego ſum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta ſecantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratiſſimus amnis.
Hic mihi magna domus, celſis caput vrbibus, exit.

bellum adſidue ſq. Durius videtur parentheſin facere, et iungere *Arcades his oris — hi bellum adſidue* ſq. 55 *ducent* Hamb. ſec. 56 *foedere* alii ap. Seru. et Gud. ac pr. Moret. cum al. ap. Burm., ſed offenſa aure. 57 *ripis* ſane parum commodum, ſecundum, intra ripas, alueo. *tecto* Menag. pr. pro *recto;* et ſic Cerda coni. ad v. 95. 96. Schraderus autem coni. *ſiluis et tecto fl.* eleganter ſane. 58 *in amnem* Witt. *ſuperes remis* aliquot Pier. 59 *age* excidit Rom. et aliis Pier., in aliis ſuppletum o. Mentel. pr. a m. pr. *ait.* 60 *irasque* complures ap. Heinſ. et Burm. 61 *donis* multi ap. Pier. et Heinſ., ſed *votis* tuentur Rom. et Medic. cum al.; et venit forte *donis* ex ſup. III, 440. 62 *Perſoluis* Witt. *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier. 63 *ruentem* Moret. ſec., quod probat Heinſ. et illuſtrat, vt erat ille paullo proclinior ad captandas elegantias ſecretiores et exquiſitiores, etiam vbi ab ingenio ſcriptoris et loci erant alienae. Sed multo probabilius, librarium caſu in hanc vocem incidiſſe, quam tot alios codices eſſe deprauatos. Nec, quod Burm. bene monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere.* Tum Auſon. et ipſe *ſecantem* legit Moſell. 460. Witt. a m. pr. *ſequentem.* 65 *certa domus* Gud. *caeſis* Medic. a m. pr. *eſcit*

latino: et v. 57 *recto flumine* recto fluminis itinere; Nec audiendus Seruius, qui in eo argutatur, quod flexuoſam ripam alibi memorauit vſ. 95. 59. *primisque cadentibus aſtris* ſub primum diluculum; nam poetis ſidera curſu noctis exacto occidere dicuntur. v. ad lib. II, 8. 9. Excurſ. II. *Iunoni fer rite preces,* quod idem Helenus ſedulo monuerat libro III, 435 ſqq., vt videas poetam ſibi conſtare. 61. *victor* h. omnibus ex voto peractis. 64. *Caeruleus.* Atqui, flavus eſt Tiberis, et luteus, vt ſatis notum. Scilicet nunc deo communem fluuiorum naturam dat. *caelo gratiſſimus,* θεοφιλής. etſi caelum pro caeleſtibus Maro non frequentat. 65. Circa has

Dixit, deinde lacu Fluuius ſe condidit alto,
Ima petens. Nox Aenean ſomnusque reliquit.
Surgit, et, aetherii ſpectans orientia Solis
Lumina, rite cauis vndam de flumine palmis
Suſtulit, ac talis effundit ad aethera voces:
Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus vnde eſt,
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine ſancto,
Adcipite Aenean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miſerantem incommoda noſtra,

antique pro *erit* emendat Faber: et Heinſ. *exit* transitiue pro effert, exerit, accipit. Vtrumque perperam. Vid. Not. 66 *fluuio* Gud. a m. pr. *lacu et fluuio* Heinſ. coni. *fluuii* coni. Heumann. Sed vid. Not. 67 *relinquit* aliquot Pier., inter quos Rom. 70 *Suſtinet* Rom. aliquot Pier. cum Medic., Gud., aliisque ap. Heinſ., ex interpolatione puto. *effudit* lectum ante Heinſ. *diffudit* ed. Ven. 72 *Tu quoque Tybri* duo Burm. o aliis excidit; in aliis: *Tuque o Tybri, tu, o,* apud Pier. et Heinſ., quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamo. Alii aliter turbant. *tu flumine Thuſco* Bigot. Vulgata eſt apud Seru. et Macrob. VI, 1, vbi docet ex Ennio adumbratum eſſe verſum. Nam is: *Teque pater Tiberine tuo cum flumine ſancto* cecinerat. *xancto* codd. ap. Pier. cf. Burmann. Sec. ad Antholog. p. 73. Etiam ex Liuio notum eſt lib. II, 10 *Tiberine pater, inquit, te ſancte precor.*

easdem oras ſurget aliquando magna vrbs, Roma. Quod in vaticiniis facere mos eſt, res futura effertur tamquam praeſens, *exit* pro *exibit*. *celſis caput vrbibus* nota illa poetica oratio, pro: *caput vrbium*. Tum ea vrbs, dicta *domus* dei Tiberini, quatenus ille in ea conſecrabitur et vt deus coletur. Sic facile componuntur turbae interpretum, quas hic commemorare nil attinet. cf. Burm. Mox 66. *lacus* l. pro alueo, l. quod malim, pro profundo, vel fundo fluuii, adeoque pro ipſo amne.

67. ἐμὲ δὲ γλυκὺς ὕπνος ἀνῆκεν Homer. 69. *rite vndam ſuſtulit*, manus lauit, tamquam precaturus. Nihil aliud. 71. *genus amnibus vnde eſt:* quatenus Nymphae fontium ſunt deae. Alias poetae aliter, vt Nymphae ſint fluuiorum. 73. *arcete periclis*, liberate, finem laborum facite. 74. Expreſſit Statius IV Theb. 832 *quacunque domo gelida ora reſoluit* etc. *lacus*, vti v. 66, pro ipſo amne: vbicunque

Fonte tenet, quocumque ſolo pulcerrimus exis;
Semper honore meo, ſemper celebrabere donis,
Corniger Heſperidum fluuius regnator aquarum.
Adſis o tantum, et propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de claſſe biremis,
Remigioque aptat; ſocios ſimul inſtruit armis.
Ecce autem, ſubitum atque oculis mirabile monſtrum,
Candida per ſiluam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conſpicitur ſus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Iuno,
Mactat, ſacra ferens, et cum grege ſiſtit ad aram.
Thybris ea fluuium, quam longa eſt, nocte tumentem

75 *tenent* Rom. cum binis Heinſ. et fragm. Vatic., it. Erf. *q. loco* Parrhaſ. 76 *venerabere* pleriquc Pier. et bini Heinſ., ex interpretatione. Alia in Witt. *honorabere.* 78 *Adſis et* aliquot Pier. *o tandem* vulgo lectum ante Heinſ., qui e ſuis et Pier. emendauit. *proprius* ſcriptum viderat Seru. *placidus* apud Donatum, ex intpt. *tua omina* emendauerat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque ſignificatione, monito et oraculo, poetis dictum occurrere alibi iam monitum eſt. *n. ſerues* Oudart. 79 *memorans* pr. Voſſ. *geminas legit* Franc. *memorans geminas legit* Parrhaſ. 80 *a. ſocios: ſimul* alii male diſtinguunt v. Burmann. *ſ. atque inſtruit* Sprot. 81 Laudat hunc et omiſſo verſu 82 tres ſeqq. auctor libelli de Progenie Auguſti c. 14. 82 *foeta* Sprot. 85 *ad aras* aliquot ap. Burmann. 86 *eſt* abeſt aliquot Pier. et Heinſ., mendoſe. conf. ſup. IV, 193.

fontem tuum habes et ſcaturiginem ex terra. Eſt enim fons et caput amnium ſedes Fluuiorum; conf. ad Ge. IV, 319. 75. ad formam Odyſſ. λ, 238 ſtructus eſt: vbi Enipeus Theſſaliae: ὃς πολὺ κάλλιστος ποταμῶν ἐπὶ γαῖαν ἵησι. 77. fluuiorum Italiae princeps. Ἑσπερίδες κρῆναι, Ἑσπέριαι. 78. *numina,* tuum monitum per ſomnum. vid. Var. Lect.

80. *armis* proprie. conf. v. 93. 81. vide modo ad v. 42. Copia orationis in vſſ. 82. 83 parum placet: *Candida — concolor cum fetu albo; Procubuit — conſpiciturque: per ſiluam — in littore.* Mox 84 *enim* aſſeveratiue, vt *vero,* pro *vti-*

Leniit, et tacita refluens ita ſubſtitit vnda,
Mitis vt in morem ſtagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo vt luctamen abeſſet.
Ergo iter inceptum celerant; rumore ſecundo

87 *Lenit* Rom. contracte. *ſuſtulit* Goth. tert. 88 *et in me* alter Menag. 89 *et l.* Witt., et ſic legere dudum malebam. *abiret* Ed. Ven. *abiſſet* Rom. 90 *incertum* Non. Marcell. in *Rumor.* *peragunt* Rom. pars Pier. et Heinſ. librorum, cum Goth. tert. Macrob. et Nonio Marcello. *peragrant* Gud. *celebrant* Medic. Pierii, cum alt. Hamb. et Ed. Ven. *accelerant* Goth. ſec. *rumore* pro *Rumone* poſitum putabat Seruius; id enim antiquum Tiberis nomen fuiſſe. Sicque lectum in codd. Sprot. *Rumone id eſt fluuio*, pr. Hamburg. qu. Moret. Exc. Burm. Zulich. a m. pr. Eſſet adeo *Rumone ſecundo*, Tiberi ſecundo. Equidem *amne ſecundo* dictum bene noui: an *Tiberi ſecundo*, *Rheno ſecundo*, dicatur neſcio. Etiam Xaver. Matthaei defendebat *Rumone ſecundo*, ſed accipit: Tiberi fauente: in Exercitationibus per ſaturam (Neap. 1759. p. 79). Enimuero *rumor* eſt proba vox antiqua de ſtrepitu aquarum ex remigio. v. Not. Interpungebatur antea: *Ergo iter inceptum celerant rumore ſecundo;* Recepi, quod iam olim dixeram, melius factum videri: *celerant; rumore ſecundo Labitur vncta vadis abies.* Et ſic quoque vidi malle virum doctiſſimum Burgeſs ad Dawes Miſcell. p. 446. idque ſequutum video Wakefield.

que, σοί γε δή, nec vacat, quod putant grammatici. 87. Iung. l. *ita ſubſtitit, vt*, l. quod forte magis poeticum: *ita ſubſtitit:* eo modo, ſicut erat; cum ita factum eſſet. Sequitur: *vt* adeo *mitis* etc.

90. *rumore ſecundo*, curſu ſecundo, etſi amne aduerſo (nam ſoluunt littore Laurentino in oſtiis Tiberis et ſuperiora fluminis petunt): fere quod X, 687 *Labitur alta ſecans fluctuque aeſtuque ſecundo. Rumor* enim, ſecundum Guellium et Gronou. Obſſ. II, 17, quibus Donatus praeiuit, dictum olim eſt de murmure aquae carina et remis percuſſae, qua nauis a puppi propellitur, adeoque omnino de motu aquae. Pro optimo interprete eſt Auſon. Moſella v. 22 *interlabentis tacito rumore Moſellae.* Multa ad h. l. cumulant Fabric., Heinſ. et Burm., vt tamen de vi et origine vocis haud melius conſtet. Scilicet *rumor* a ruendo dictus videtur; ruitur ſeu eruitur aqua remo, adeoque ex impulſu ſtrepitus oritur. Inde de quouis ſtrepitu et murmure illud frequentatum, inprimis famae. Tum vero etiam, vt *ὄσσα*, pro voce ominata et omine. Pro plauſu et laude *rumorem ſecundum* dixit Horat. I Ep. 10, 9, vt fere h. l. etiam accipit Nonius: „hoc eſt proſpero fauore et auxilio fluminis."

Labitur vncta vadis abies: mirantur et vndae;
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virum, fluuio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido aequore siluas.

91 *vda* aliquot Pier., sed vid. Not. *vncta abiesque vadis* Leid. vnus. 92 *mirantur* pr. Menag. et a m. pr. Gud. cum fragm, Vatic. *assuetum* alter Hamb. *inceptum* Menag. pr. 93 *que* abest binis Burmann. *pictas fluuioque* Ed. Ven. Interpungi potest modo haud vno, prouti iunxeris: aut: *Miratur nemus scuta et carinas innare fluuio.* aut *fulgentia longe Scuta virum fluuio. p.* aut vt nunc feci: *miratur nemus fulgentia longe scuta*; et *miratur fluuio pictas innare carinas.* quod mihi splendidius visum. 94 *nauigio* Ven.

Idem e Fenestella et Ennio loca laudat, in quibus *populi rumore secundo* est fauore et studio populi. Nec alio sensu dictum est in loco Cic. de Diu. I, 16 et in loco Suevii apud Macrob. VI, 1, pag. 575 Lipf. v. 91. *vnctam* pice *abietem* ab Ennio accepit: *Labitur vncta carina, vocat super impetus vndas:* Macrob. VI, 1, p. 578. Locum Apollonii I, 545 seq. comparat Brunck. paullo diversum. 93. *carinas pictas* v. ad V, 663. 94. *remigio noctemque diemque fatigant,* non, se, vt Cerda malit, quod prosaicum esset; sed est epica audacia. *Caelum clamore, siluas venatu* (IX, 605), *niuem cursu, amnem remis, fatigare,* passim in poetis occurrit. Est scilicet, quod satis constat, proprie *fatim agere,* valde, crebro, mouere, tractare agitare rem, adeoque omnino in re aliqua versari, vel eam frequentare. conf. sup. ad Aen. I, 280 et ad VII, 582. Simili modo *quatere, mouere, impellere siluas, exercere* apud Silium XV, 769. Porro poetae tempori tribuunt tamquam actum ab eo id, quod in tempore fit: Sic *noctem produci, diem frangi,* adeoque etiam, vt h. l., *fatigari* dicunt: X, 807 *diem exercere.* Propertius IV Eleg. 11, 77 *Sat tibi sint noctes, quas de me, Paulle, fatigas:* quae forma tandem eo redit, vt *fatigare* sit, *consumere, exigere.* 96. *placido aequore,* alueo fluuii, *secant siluas,* nauigant inter ripas siluis consitas: quibus prima aetate consitae erant ripae extremi Tiberis: vnde supererat Laurentina silua. Nimis acute Seru. et alii: secant imagines nemorum, quae in pellucida fluuii superficie ap-

Sol medium coeli conſcenderat igneus orbem:
Quum muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident; quae nunc Romana potentia coelo
Aequauit; tum res inopes Euandrus habebat.
Ocius aduertunt proras, vrbique propinquant.
Forte die ſollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
Ante vrbem in luco. Pallas huic filius vna,
Vna omnes iuuenum primi, pauperque ſenatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.

97 *medio* Sprot. *conſiderat* Franc.. *axem* pro diu. lect. pr. Rottend. 89 *arces* oblongus et quidam alii Pier., quod recepit Catroeus, vt ſint ſeptem colles, quibus poſtea Roma fuit impoſita. Sed *arx* ſimpl. pro vrbe in colle Palatino poſita; conf. inf. 313: ad veterem morem, quo acropolis, in colle condita, reliquae ciuitatis initia faciebat. *ac rara* Heinſ. ſecundum vetuſtiores, etiam Pier. Vulgo *et.* 100 *tunc* Rom. *Euandrus* Rom. et Medic. ceterique vetuſtiores: ergo recepit Heinſ., quem vide poſt Pierium. Vulgo: *Euander,* etiam paſſim in ſeqq., quoties recurrit ea vox. 101 *auertunt* duo Burm. *et vbique p.* Goth ſec. 102 *diem* Doruill. et Ed. Ven. cum Rom. cod. *ſolemne* Mediol. 104 *Pallans* codd., vide Pier. *hinc* Oudart. *cui* ſec. Moret. *quem* Parrhaſ. 106 *dabat* Gud. a m. pr. *trepidus* Zulich. cum Goth. pr. *ad auras* pr. Moret.

parebant. 97. Ἦμος δ' Ἠέλιος *μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβήκει* Iliad. ϑ, 68 et al.

102 ſqq. Egregia carminis oeconomia, qua belli cum Latinis geſti argumento per ſe tenui et pauperi copiam rerum et narrationum conciliat poeta. Offendit Aeneas Euandrum ſua ſacra facientem Herculi; rerum ſpecies obiicitur auguſta religionibus, et hominum ſaeculique ſimplicitate placens. Eadem v. 185 ſqq. adducit episodium de caeſo ab Hercule Caco, tamquam ſacri inſtituti cauſa et origine. Obuerſatum eſſe in omnibus his poetae animo locum Od. V, 32 ſqq., vbi Telemachus in Neſtorem ſacra facientem incidit, negari nequit: etiam ex Piſiſtrato Neſtoris filio Pallas ſubnatus. Ad talia attendendum eſt ei, qui de ſex poſteriorum Aeneidis librorum praeſtantia et de poetae ingenio pronuntiare vult; ne argumenti inopia fraudi ſit ingenio et arti poetae. 103. Herculi cum ceteris diis. v. Seru. 105. *pauper ſenatus.* Explicuit Silius I, 609 *caſtaque beatos Paupertate Pa-*

Vt celſas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis:
Terrentur viſu ſubito, cunctique relictis
Conſurgunt menſis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obuius ipſe;
Et procul e tumulo: Iuuenes, quae cauſſa ſubegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? vnde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Aeneas puppi ſic fatur ab alta,
Paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
Troiugenas ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere ſuperbo.

107 Melius eſſet: *vtque inter o.* 108 *tacitos* Rom. et alii Pier. cum Colot. et Medic., quod ex interpretatione profectum. Exquiſitior forma *tacitis remis*, ſiue vt ipſos *tacitos* aduare dicat, ſiue vt ſit pro, *tacite*, nullo aut exiguo vndarum ſtrepitu, vt quoque inf. lib. X, 227. conf. Cerda. 110 *quod* Medic. a m. pr. 111 *ille* Goth. tert. 112 *o Iuuenes* duo Burmann. *quae cura* Menag. pr. cum aliquot Pier. 114 *Qui genus* ab Heinſ. e libb. *τίνες* (*κατὰ*) *τὸ γένος*; *πόθεν πάτρας*; pro *ποίας πάτρας*; Vulgo: *Quo genere, qua gente eſtis?* alii *quis.* Franc. *quid g.* Rom. *in arma.* 116 *protendit* Gud. a m. ſec. *tetendit* Witt. *pauperaeque* Rom. a pr. m. 118 *ille* Rom.

tres. cf. eund. VI, 631 ſqq. 108. *tacitis remis*, nullum aquarum ſtrepitum mouentibus; in amne placido: vt modo vſ. 86—89 vidimus. cf. Var. Lect. 111. *Sacra* ſunt h. l. eadem quae modo *menſae*, ſcil. epulae ſacrorum, quibus peracto ſacrificio tum vacabant, quasque mox inſtaurant 172. 175. *vetat*, ſcil. quia ſacra turbare et interrumpere nefas erat. cf. inf. 173. 114. Comparant Odyſſ. *α*, 170 et al. v. Cerdam. 115. *puppi*. Scilicet, cum v. 101 *proras aduertiſſent*, vt ad littus accederent, mox naui inhibita et in puppim retro remis acta puppim obuertebant littori.

117. *tela inimica Latinis* memorat propter v. 55 *Hi bellum aſſidue ducunt cum gente Latina.* Hinc quoque metus conſpectis viris armatis maior eſſe debuit v. 109. Grauiter et illud: *Quos illi bello profugos egere*, cum

Euandrum petimus. Ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae venisse duces, socia arma rogantis.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco, fluuiumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenum, cui me Fortuna precari,
Et vitta comtos voluit praetendere ramos;

119 *ferte hoc* Doruill. 120 *Dardaniae duces* mihi quidem admodum displicent h. l., inprimis cum sequatur: *tanto percussus nomine. Dardaniae viros* pars codd. et edd., etiam Ald pr., mutatum hoc in ed. sec. in *duces*; hinc in ceteris edd. obtinuit: quod Heinsius codd. auctoritate firmat. Sane *Dardaniae duces* dictos praeferam pro *Dardaniae viris;* verum, si *lecti* sunt, non tam *duces* quam *viri* dicendi erant. Malebam ergo: *Dardanios venisse viros*, aut, quia sequitur *tanto nomine*, legere: *Dardaniae venisse ducem — rogantem.* Verum video poetam docte posuisse pluralem pro singulari. Etsi *Dardanios* vnus Montalb. exhibet. *Dardaniae aduenisse* quatuor apud Burmann. a m. sec. 121 *percussus* Heins. e praestantioribus secundum Pier. Vulgo *perculsus.* 122 *Et gradere* Rom et boni codd. apud Benedict., quod ille probat, vt sit: *Obstupuit — Pallas, Et, gradere o. q.* 123 *hac* Gud. sc via, inepte 124 *Excepit* Heins. cum Pier. e libb., alii *accepit. Excepitque manum* Hugen. *Exceptaque manu* pr. Hamb. *manu dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Statii I Theb. 470; sic erit *dextra inhaesit.* cf. Burm. *implexus* alii Burm. 125 *lucum* Franc. *fluuioque* Gud a m. pr. 127 *Optime* vulgg. ante Heins. In *cui precari* antiquitatis studium declarauit poeta, saltem exquisitam orationem captauit.

Latini tantum nollent sedem Troianis in suo agro concedere; Additur inuidiae caussa *superbo,* ipsi superbi, superbe, ὑβριστικῶς. 119. *ferte haec,* non ad ramum cum Seruio et aliis referendum; sed, nuntiate. 124. *dextramque amplexus inhaesit*, pro, dextram amplexus est *eique* inhaesit, (ex Homerico: ἔν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρί) et hoc pro simplici: manum prehendit. Nihil amplius ad sensum, sed ornate. At Burm. Homericorum et Graecae rationis in multis parum memor: *dextram amplexus* et *inhaesit* sc. ceruice vel alia corporis parte.

128. *comtos*, simpl. pro ornatos. Ineptit Seru. et in

Non equidem extimui, Danaum quod ductor, et Arcas,
Quodque ab ſtirpe fores geminis coniunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et ſancta oracula diuom,
Cognatique patres, tua terris didita fama,

129 *timui* duo Burm. *exutus* ſec. Moret. *arces* Rom. 130 *ab ſtirpe* Heinſ. e Medic. Vulgo *a ſtirpe.* 131 *Sed tua me virtus, tua terris didita fama, Cognatique patres et ſancta oracula diuom Coniunxere tibi;* vir doctus Obſſ. Miſc. Vol. I, p. 19. Potuiſſet quidem poeta et illud velle; vt ap. Horat. *tua me tibi virtus fecit amicum.* Sed poeta nunc alterum voluit. 132 *dedita* Rom. et alii, et *debita* ap. Pier. et Burm.

hoc et in cauſſa origineque *ἱκετηρίας*, quae hoc verſu deſignatur, exponenda. Mira comminiſcuntur et alii: vt Paſchalius de coronis, VI, 17. A religione ritum ductum eſſe manifeſtum ſit e vittis ſeu inſulis laneis, obuoluentibus ramum oleagineum, cuius vſus erat cum in ſacris tum in luſtratione et expiatione. Adeoque is, qui praeferebat, *ἱκέτης*, ſupplex factus, aut crimen expiare ſe et culpam deprecari velle ſymbolice et religioſe ſignificabat, aut ſimpliciter per ſacra et deos ſe ſupplicare teſtatum faciebat. Hinc omnino foederis, pacis et legationis, ſymbolum eſt factum.

130. *ab ſtirpe geminis coniunctus Atridis.* Cognationis gradus eſſe potuerunt plures, nec dici poteſt, quemnam poeta ſequutus ſit, quo cum Atridis coniunctus eſſet Euander. Omnino vtrumque genus a Ioue ducebatur. Tum a ſororibus, Atlantis filiabus, et Euander et Atridae oriundi erant (v. Excurſ. I); ab iisdem Atlantis filiabus, Pleiadas vocant, alia cognatio mox v. 134 ſqq. inter Euandrum et Aeneam deducitur: Nam Dardanus Electra et Ioue natus, Euander autem Mercurii, cui Maia mater, filius perhibebatur. v. Dionyſ. I, 31. Praeclare autem et ingenioſe poeta hac generis coniunctione vtitur ad cauſſas amicitiae inter Euandrum et Troianos ferendas. 131. *mea virtus*, reſpicit illud; *non extimui,* confidentia, et animi fiducia ex meae virtutis conſcientia, quam eandem confido apud te loco aliquo et auctoritate habitum iri. *Oracula diuom* a Sibylla accepta. v. VI, 96. 97. *cognati patres,* per Atlantis filias, Dardanus a Ioue et Electra, Mercurius a Ioue et Maia natus, vt modo vidimus, et vt mox diſertius

Coniunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater vrbis et auctor,
Electra, vt Graii perhibent, Atlantide cretus,
Aduehitur Teucros; Electram maxumus Atlas
Edidit, aetherios humero qui fustinet orbis.
Vobis Mercurius pater eft, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit;
At Maiam, auditis fi quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, coeli qui fidera tollit.
Sic genus amborum fcindit fe fanguine ab vno.
His fretus, non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipfe, meumque

135 Rufinianus de Schem. Lex. p. 254 corrupte: *Electram Graii p. A. cretam.* 136 *maxumus Atlans* Rom. 137 *axes* Ed. Ven. *auxes* Goth. tert. 139 *Cyllene* Medic. et al., perperam. *Cylleni* Mentel. pr. a m. pr. *Cilleni* Doruill. *Cyllenes* edd. ante Pier., et ante Heinf. *in vertice.* 140 *quicquam fi* Goth. tert. *fi cuiquam* Rom. aliquot Pier. *auditi fi quicquam creditis* Gud. a m. pr., vnde Heinf. coni. *auditi fi quicquam credimur,* quod nemo facile praeftare dicat. *auditus* Doruill. cum Goth. fec. 141 *genuit* duo Burm. *qui f. torquet* Schol. Horat. et Ed. Iunt. ex aliis locis, IV, 482. VI, 798, ait Heinfius; at h. l. aliter habere fcriptos. Neque tamen fatis placet *τὸ tollit.* Saltem eft, *βαστάζει,* pro fuftulit, fublatum humeris fulcit, portat. 142 *findit* Doruill. *ab imo* Goth. fec. 144 *memet ipfe* codd. Burm., qui infimi loci libros habuit: etiam aliquot Pier. cum Goth. fec.

narrat. *coniunxere* h. adduxere me, vt me tibi adiungere ftudeam. *volentem:* Homerico more, quo *ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ* obuium eft.

134. *Dardanus.* cf. omnino Exc. VI ad lib. III. *aduehitur Teucros* h. ad Teucros; f. Troadem, quam Teucer tum tenebat, aduectus eft; Dardanus ibi Dardanum vrbem condidit, Ilus autem filius Ilium; hactenus itaque poeta dicere potuit: *Iliacae primus pater vrbis et auctor.*

143—145. Praeclari verfus. Hunc amo amplectorque Aeneam! Iunge: *non pepigi tentamenta tui prima per legatos neque per artem;* non prius te tentaui per legatos et callida confilia. *pangere* proprie non eft pacifci, fed figere, conftituere, facere; ex eo, quod *pangi,* figi, dicuntur ea, quae decreta funt, etiam funt pacta. *per artem* ad confilia cauta et callida fpectare, quibus alterius voluntatem vel exploramus vel

Obieci caput, et fupplex ad limina veni.
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Infequitur; nos fi pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hefperiam penitus fua fub iuga mittant,
Et mare, quod fupra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, funt animi, et rebus fpectata iuuentus.
Dixerat Aeneas. Ille os, oculosque loquentis
Iam dudum, et totum luftrabat lumine corpus.
Tum fic pauca refert: Vt te, fortiffime Teucrum,
Adcipio adgnofcoque libens! vt verba parentis,
Et vocem Anchifae magni voltumque recordor!
Nam memini Hefionae vifentem regna fororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiae gelidos inuifere finis.

147 Heinf. diftinguebat: *Infequitur nos: fi p.* minus fuauiter. Interpungo poft *quae te* (bello infequitur,) eadem gens *bello nos infequitur;* nos fi pellant — *pellat* duo Heinf. *adfore* Medic. *offore,* pr. Moret. a m. pr. pro obfore, ex *affore,* quod alii fcribunt, vt Gothani. 149 *quodque fupra* Ed. Iunt. *abluit* aliquot Pier. et Burmann. 151 *e rebus* aliquot Pier. 152 *osque ocul.* Leid., quod Cuningham. coniiciebat. *Ifte os* Witt. 153 *l. l. pectus* Witt. a m. pr. 154 *Tunc* ante Heinf. *iuftiffime* Exc. Burmann. 155 *Adfpicio* aliquot Pier. et ed. Ven. 157 *Hefiones* ante Heinf., quem vide. *Hefione* al. *Hifionae Rom.* *Hefionis* Goth. fec. 158 *Laomedontiadem* alii, praeter edd. vett. Macrob. cum Goth. pr. et v. 162 alter. 159 *Protinus* Pier. et al.,

captamus, quis non videat? Burm. tamen eo deuenit, vt *per epiftolam* interpretaretur. *meum obieci caput.* Etiam Gr. Σφὰς γὰρ παρθέμενοι κεφαλὰς Odyff. β, 237 et ψυχὰς παρθέμενοι Odyff. γ, 74 et al. conf. Quintus Cal. XII, 65. *gens Daunia,* Rutuli. vid. in Excurf. VII fub fin. ad lib. VII. Ad fententiam conf. v. 55 fq. fupra.

150. *Accipe daque fidem, foedusque feri bene firmum.* Ennius Ann. I apud Macrob. VII, 1, p. 572.

157 fqq. Hoc vero ingeniofum et elegans eft poetae commentum, quo Priamum fingit Salaminem, Hefiones, fororis, Telamoni Herculis fodali nuptae, vifendae cauffa, hincque Arcadiam adiiffe,

Tum mihi prima genas veſtibat flore iuuenta;
Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipſum
Laomedontiaden: ſed cunctis altior ibat
Anchiſes. Mihi mens iuuenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextrae coniungere dextram.
Adceſſi, et cupidus Phenei ſub moenia duxi.
Ille mihi inſignem pharetram Lyciasque ſagittas
Diſcedens chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, iuncta eſt mihi foedere dextra;
Et, lux quum primum terris ſe craſtina reddet,

vt alibi, h. l. eſt porro, vlterius pergendo. Ceterum offendit *viſentem inuiſere.* Vidit hoc idem ſagax vir, Iac. Bryant, qui totum verſum ſublatum eſſe malit, quippe otioſum ad ſenſum, et ingrato modo interpellantem reliqua. Verum, ſi id feceris, ad ſententiam explendam ſenties aliquid deficere. 160 *Cum* Ven. *veſteibat* codd. Pier., quem vide. *iuuentus, iuuentas,* variant codd. Pier. et Heinſ. 161 *duces Teucrum* Gud. pro diuerſa lectione, quod ornat Heinſ. Sic quoque Goth. ſec. 163 *iuuenali* e codd. ſuis et Pier. reſtituit Heinſ. pro vulgari, *iuuenili.* 164 *dextram et c. dextrae* aliquot Pier. *et dextram c. dextrae* Parrhaſ. et Erf. *et dextrae iungere dextram* Ven. 165 *Phinei, Phoenei, Phaenei, Finei, Penei, Phinci,* aberratt. Eſt ὁ et ἡ Φενεός. 167 *intertexto* Rom. cum Moret. ſec. Rottend. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. et Exc. Burm. et arridet Heinſio. Scilicet ineſt aliquid priſci roboris, ὁ τῆς ἀρχαιότητος πίνος. Recepit quoque Wakefield; alterum tamen docte dictum, epitheto translato ad alterum. 169 *et* eraſum Dorvill. *et nunc quam* Leid. *quae* Montalb. 170 *lux quam* Bigot. *terris primum* Leid.

vt Euander eius notitiam habere poſſet. Sane quidem, qui Homerum legerit, facile is in hoc commentum incidat, nam et is recordationem priſcorum hominum et rerum ex priſco hoſpitio repetit; v. c. Iliad. γ, 205 ſqq. et aliis locis; ſed facere hoc debito loco ac tempore, id vero eſt, quod ingenium poetae commendare debet. 160. *veſtibat ore*, πύκασεν, A Marone ſumſerunt multi. cf. Cerda. Fundus in Homero Odyſſ. λ, 318. 319. 165. *Pheneum* poſuit priſcam Arcadiae vrbem (Iliad. β, 605) paſſimque in fabulis, Herculis maxime, memoratam, tamquam ſedem maiorum. 166. ex noto ritu τῶν ξενίων, munerum hoſpitalium, Iliad. ζ, 219 et al., ex quorum pretio et arte tanto maior honos accreſcebat ei, qui

Auxilio laetos dimittam, opibusque iuuabo.
Interea ſacra haec, quando huc veniſtis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
Nobiſcum, et iam nunc ſociorum adſueſcite menſis.
Haec vbi dicta, dapes iubet et ſublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili;
Praecipuumque toro et villoſi pelle leonis
Adcipit Aenean, ſolioque inuitat acerno.
Tum lecti iuuenes certatim araeque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque miniſtrant.
Veſcitur Aeneas, ſimul et Troiana iuuentus,

171 *tutos* aliquot Pier. tresque Burmann. *demittam* Ed. Iunt. *dimittam* Puget. 172 *ſ. huc quando v.* Menag. pr. 173 *Annue* alter Hamburg. *celebrare* alter Menag. 174 *ac iam* Goth. tert. *iam* abeſt Parrhaſ. 176 Verſum recitat Macrob. III, 5. extr. et addit: *nam propria obſeruatio eſt in Herculis ſacris, epulari ſedentes.* 177 *Principioque* Menag. pr. 179 *laeti* tres Burm. cum vno Goth. 180 *ferant* pr. Mentel. 181 *frequentant* Ed. Ven.

ea acceperat. 171. *opibusque.* Seru. *id eſt militibus;* opes *antiqui vocabant milites.* Poteſt hoc ita ſe habere. Sed poeta poſuit genus: *auxilium* et *opes* h. ea, quibus ad bellum gerendum Troiani inſtrui et ornari poterant. 172 ſqq. Color ſimilis narrationis Odyſſ. γ, 34 ſqq. et iterum δ, 48 ſqq.

177. Nolim iungere *praecipuum toro*, quod impedit reliqua; ſed *accipit praecipuum;* reliquos Aeneae ſocios in gramine collocat, Aeneam autem, praecipuum et principem inter eos, collocat in ſolio ex acere, cui torus eſt impoſitus pelle leonis inſtratus. cf. inf. 367. 368. *inuitat ſolio*, ad ſolium, vt tot alia, v. c. *moenibus* inf. IX, 676. Tum 179. *arae ſacerdos*, non enim templum erat Herculis, ſed ara, maxima dicta. cf. inf. 269 ſq. 181. Onerant caniſtra donis *laboratae Cereris*, frumenti πεπονημένου pro ἐκπονηθέντος, elaborati, labore confecti panis; *viſcera* autem ſunt pro carnibus. 183. *Perpetui tergo bouis* expreſſit Homericum Νῶτα διηνεκῆ, Iliad. η, 321. Odyſſ. ξ, 437, vbi Aiax et Vlyſſes eodem

Perpetui tergo bouis et lustralibus extis.
Postquam exemta fames, et amor conpressus edendi,
Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio veterumque ignara deorum
Inposuit: saeuis, hospes Troiane, periclis
Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
Iam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
Disiectae procul vt moles, desertaque montis

183 *Perpetuo* Goth. tert., ex interpret. Est enim ipsum tergum, quod longe porrectum est, significanter ita dictum. 184 *comprensus* Rom. ap. Pier. 185 *Euander* pauci v. Pier. *Euandros* duo Burm. 186 *tanti nominis aram* malit Cerda; quia *ara maxima* v. 271. 187 *veterumue* ante Heins. conf. Pier.; sicque omnes Goth. cum Erf. Donatum suspicor *veterumque ignara parentum* legisse; sed recte *deorum* se habet; non nouam hanc esse ait religionem et a priscorum *deorum* cultu temere recedentem. Bene exponit locum Lactant. IV Inst. 28. 188 *hostes* Franc. *h. seruata* pr. Menag. 189 *S. colimus* Menag. pr. *meritos sacramus* Doruill. et Exc. Burm. *renouamus* pr. Moret. *nouare* benedictum de sacro anniuersario. 190 *Iam pridem* vnus peruetus Pierii (est is Romanus) cum Palatino ap. Benedictum, et pars Heins. *accipe* Franc. a m. pr. *Hanc primum s. s. suspice r.* Seru. ad I Aen. 438. 191 *deiectae* Rom. et Palat. idem, perperam. conf. I

modo praecipuae portionis honore excipiuntur. *lustralibus extis.* Multa perperam tradunt Seru. et alii; sed aliter accipi vix possunt quam quod eorum vsus aliquis praecipuus in lustrationibus erat: non quidem tum, nam heroicis temporibus in epulis sacris exta apponebantur, vt h. l. sequentibus tamen aetatibus, quibus exta inspiciebantur et cremabantur; a Romanis autem etiam in sacris expiatoriis immolari ea solita esse, satis constat: v. c. in Fordicidiis Ouid. Fast. IV, 637. 638. 670 sq. *Lustralem facem* et similia comparat Barth. ad Stat. Theb. I, 507.

184. *amor edendi,* quis non videt Homericum ἔρον ἐδητύος. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. 187. *vana superstitio*, deferens priscorum deorum cultum, a vetere religione desciscens, et *vana,* temere innouata, nullo certo animi iudicio. 189. *nouamus* dictum de sacro anniuersario. Sacrum igitur fit *Herculi Seruatori*, Σωτῆρι, Ἀλεξικάκῳ.

Stat domus, et ſcopuli ingentem traxere ruinam.
Hic ſpelunca fuit, vaſto ſubmota receſſu;
Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadceſſam radiis; ſemperque recenti
Caede tepebat humus; foribusque adfixa ſuperbis
Ora virum triſti pendebant pallida tabo.
Huic monſtro Volcanus erat pater; illius atros
Ore vomens ignis, magna ſe mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium aduentumque dei. Nam maxumus vltor,

Ge. 283. conf. inf. 355. *diſiecta eſt p.* Goth. ſec. 192 *texere* duo Burm. 193 *Haec* qu. Moret. *huic* Ven. 194 Interpunxi poſt Ruaeum et alios: *Semihominis Caci facies quam dira t.*, vt ſit *facies Caci* pro Caco. cf. inf. 298. VI, 575 et Burmann. h. l. Vulgo interpungebatur, *Hic ſpelunca fuit — Semihominis Caci: facies quam dira tenebat*; ita ſententia eſt: *cuius ſpeluncae facies erat dira. quem d.* ſec. Moret. *tenebat* reuocauit Heinſ., alii cum Rom. *tegebat*; vt ſit: *facies quam dira tegebat*, quod et Cuningham. praetulit. 195 *inaccenſam* duo Heinſ. *inaccesſam* Franc. *inadſpectam* Schol. Statii Theb. I, 362, quod non diſplicebat Burmanno. 196 *que* abeſt Medic. Pierii et aliquot Heinſ. *for: ſuſpenſa ſup.* aliquot Pier., ex interpretatione. 197 *ſquallida* Medic. a m. pr. Coniecit quoque *ſqualida* Bentl. ad Lucan. II, 165. 198 *Huic Volcanus erat monſtro* malebat Cuningham. Itane poetae variare numeros non licebit? *atrox* Franc. 201 *aduentus* neminem maluiſſe miror. *m. heros* aliquot Pier.

193 ſqq. De Caco fabula Italorum domeſtica fuit: ornata a poetis Romanis variis modis. Conferant, qui volent, Ouid. Faſt. I, 543 ſqq. Propert. IV El. 9. Liu. I, 7. qui locus huic noſtro ſimillimus eſt, Dionyſ. I, 39. Alia ac diuerſa leguntur apud Solinum et apud Tzetzam Chil. V, c. 21 e Dione. Traxere ex Virgilio ſuas deſcriptiones, Amyci Valerius Fl. IV, 177 ſqq. et ſerpentis ad Bagradam a Regulo occiſi Silius VI, 146 ſqq. Vt autem poeta pro episodio fabulam adhibere poſſet, veniam dabat carminis conſilium Romanorum originibus et nomini conſulturi. Nam a Caco interemto ſacri Herculi ad *aram maximam* fieri ſoliti origo repetita. cf. inf. 269 ſq. Liu. l. l. et alii.

194. *facies Caci*, Cacus facie dira. conf. Var. Lect.
196. *ſuperbus* Maroni eſt ſaeuus, atrox. h. l. a Caco translatum ad fores ſpecus.
199. *magna ſe mole ferebat*, ſimpl. ad habitum corporis vaſtamque ſpeciem refero, pro, *incedebat*; ſed aſſumſit notionem vaſti cor-

Tergemini nece Geryonae ſpoliisque ſuperbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis; vallemque boues amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inauſum
Aut intractatum ſceleriſue doliue fuiſſet,
Quatuor a ſtabulis praeſtanti corpore tauros
Auertit, totidem forma ſuperante iuuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus veſtigia rectis,
Cauda in ſpeluncam tractos, verſisque viarum
Indiciis raptos, ſaxo occultabat opaco.

202 *Geryonae* vindicauit Heinſ. poſt Guellium, meliorum codd. auctoritate: ex Γηρυόνης. Vulgo: *Geryonis*, ex Γηρυών. *Geryoni* Rom. 203 *huc* Franc. a m. pr. cum Goth. tert. et Erf. 205 *furis* retraxit Burm. pro *furiis*, quod Heinſ. defenderat. Codicum quidem auctoritas vtramque lectionem tuetur, priorem inprimis Servius, eamque probarunt Stephanus, Broukhuſ. et Marklandus cum Burmanno; quae tamen hic affert, leuia ſunt. Dicuntur *ferus* et *efferus* promiſcue cum et ſine adiecto caſu. Equidem *furiis efferus* praefero: primum, quod poetico ornatui hoc conſentaneum; *furis* vero vocabulum epica grauitate indignum et exile. Tum *furiis* in *furis* mutatio prona fuit, e vetere ſcriptura; non item inuerſa ratione. Tandem in *furiis* conſpirant Rom. et Medic., principes diverſarum ſectarum: *furis* in recentioribus regnat, vt in tribus Goth. 206 *intractatum* Rom. et Medic. Pierii, cum Gud. et tribus aliis Heinſ., quod placebat viris doctis, iam olim Benedicto, quia *tractare* et *contrectare* de furibus proprie dicuntur. Recte quidem; ſed alienae iſtae ab h. l. argutiae; ante Heinſ. erat vulgatum: *intentatum*: hoc habet Medic. a m. ſec. et pars codd.; ſi *intentatum* a poeta profectum non eſt, ſaltem alterum eo ſenſu eſt accipiendum. *fuiſſent* Medic. et Gud. a m. pr. *tuliſſet* alter Hamb. Sane *fuiſſet* dictum pro, eſſet. Wakefield, qui *intentatum* recepit, dubitat quoque, an non *relinquat* reponendum ſit. 208 *Advertit* Doruill. 209 *Atque has* Ven. *ferent* pr. Moret. *v. certis* Parrhaſ. 210 *tauros* pro *tractos* ſphalma Goth. tert. 211 *raptos*

poris; id quod ad ἐνάργειαν facit.

202. Cf. ſup. VII, 661 ſqq. Herculis nomen variis Italorum fabulis implicuit antiquitas; et peragratae ab Hercule Italiae veſtigia vbique oſtentabant. cf. ſup. Excurſ. XIV f. lib. III. Quid? quod adeo *via Herculea* inde ab Italia vsque ad Celticam fuiſſe narratur: Mirab. Audit. 86 et 100. 208. *Auertit*, abigit, vt I, 527 *raptas ad littora vertere praedas*; tum *intractatum* pro vulgari: intentatum; nam iunctum τῷ *inauſum*. *a ſtabulis* autem, a paſcuis, in quibus procubuerant: vt αὐλή. Iterum ſic v. 213. 209. 210. Hoc a Mercurii furtis adumbratum.

Quaerenti nulla ad ſpeluncam ſigna ferebant.
Interea, quum iam ſtabulis ſaturata moueret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Diſceſſu mugire boues, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit vna boum vocem, vaſtoque ſub antro
Mugiit, et Caci ſpem cuſtodita fefellit.

poſt *tractos* tautologum eſſe cenſens Wakefield non modo coniicit, ſed et reponit: *Indiciis, raptos ſaxo* occ. vt apud Propert. IV, 9, 9 *Incola Cacus erat, metuendo raptor ab antro.* 212 *Quaerentem* vulgo inde a priſcis edd. lectum. *quaerenti* Heinſ. adoptavit e Medic. aliisque, vt *ferebant* ſit, *ſe ferebant. quaerentis* Rom. et alii Pier., quod et Heinſius ſuſpicatur ab initio fuiſſe in libris exaratum. *quaerentes* Gud. a m. ſec. cum tribus Heinſ. *quaerente* Medic. Pierii. An *quaerentum*, quod Burmann. praeſcripſit, vllibi legatur, non inuenio. Verſum forte abeſſe poſſe, concedo. At Wakefield pro adulterino etiam habet. 213 *mouebat* Ven. 214 *habitumque* duo Burm. *parabat* Medic. a m. pr. *pararat* qu. Moret. *pararent* Rom. 215 *Diſceſſum* Gud. 216 *relinquit* Goth. tert. *reliquit* ſec. *colles relicti*, (ſcil. *impleri clamore*) coni. Io. Schrader. 218 *Mugit* Rom., aliquot Pier. et Menag. alter.

vid. Homer. Hymn. in Mercur. vſſ. 69 ſeqq. 75. 76. *verſa viarum indicia*, ſunt veſtigia pedum. *ferebant* ſe. ἐφέροντο, vt modo 199 vel, nulla veſtigia vocabant quaerentem ad ſpeluncam.

216. Herculem cum armentis puta progreſſum iam ab altera montis parte proceſſiſſe. *colles clamore relinqui*, h. a bubus; ſuperari boum mugitu: vt bene Burm. expoſuit; vt vltra colles procederet auditus mugitus et vsque ad Caci ſpeluncam perueniret. Ita paſſim *relinquimus* eum, quem ſuperamus, inprimis curſu, et *loca relinquimus*, per quae tranſimus, adeoque clamor relinquit montes, quos ſuperat, vltra quos auditur. Haec vſu loquendi et analogia defenduntur, dura tamen eſſe, ſenſus cuiusque docet. Alias eſſe poſſit dictum de clamore a colle reſiliente adeoque ex impulſu eum relinquente; nam collis remittit clamorem; clamor ita eum relinquit. Obuia magis, tenuis tamen eſt oratio, ſi accipias: *colles relinqui* a bubus diſcedentibus cum *clamore*. Praeferas tamen cum Seruio; Sic quoque I, 519 *et templum magno clamore petebant*, quidni poeta quoque dixerit, cum deſiderio et clamore reliquiſſe armenta loca, colles, a qui-

Hic vero Alcidae furiis exarſerat atro
Felle dolor: rapit arma manu nodisque grauatum
Robur; et aetherii curſu petit ardua montis.
Tum primum noſtri Cacum videre timentem
Turbatumque oculis. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit; pedibus timor addidit alas.
Vt ſeſe incluſit, ruptisque inmane catenis
Deiecit ſaxum, ferro quod et arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit obiice poſtes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Adceſſum luſtrans huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum feruidus ira
Luſtrat Auentini montem; ter ſaxea tentat

219 *Alcides* Ven. *antro* Rom. *f. exardet* vel *exarſit et atro Felle dolor:* malebat Doruill., nec male; etſi durior illa ſtructura, duplici auferendi caſu iuxta appoſito, non infrequens eſt: *furiis*, per furias, propter iram. 221 *Robor* Gud. et Mentel. pr. *aetherii* nouauit Burm. pro *aerii,* quod alii habent. 222 *trementem* tres Burm. 223 *oculi* nouatum erat a Burmanno. Sic duo Heinſ., Bigot. et pro var. lect. Seruius. Probat quoque Wakefield. *oculos* Gud., quod Heinſio merito arridebat. *oculis* vulgo vbique legitur, quod vtique amplector, etiam tamquam magis epicum, pro vulgari: *noſtri homines viderunt eum turbatos oculos habentem.* Argutatur Burm., dum *turbatus.* ſolum ſic ſufficere dicat: Lucan. III, 356 *quum turbato iam prodita vultu Ira ducis.* Sic enim *turbatus animo,* et *animi.* Nec aliter Graeci: *ταραχθεὶς τὼ ὀφθαλμώ.* *Turbari* autem non modo ira, amore, furore, verum et timore a poeta aliquis dicitur. *fugit illtoo* Montalb. *illico et* Goth. ſec. 225 *includit* Goth. ſec. *que* abeſt Parrhaſ. 226 *Obiecit* Leid. 227 *obice* al., ex more. *obiece* Ed. Mediol. *emunit* Rom. 228 *animi* Leid. *que* in fine aberat aliquot Pier. et Goth. tert. 230 *tunc totum* Menag. pr. *frendens* Rom. 231 *Auentinum* tert. Rottend. pro diu. lect. et Oudart., ſed alterum doctius: vt *fons Timaui, vrbs Buthroti*, quae Seru. laudat; conf. Burm.

bus discedebant. 219. *furiis*, per furias, iram. 220. *arma* ſunt ipſa claua, de qua ſeqq.

226. *ferro et arte paterna,* catenis ferreis a Vulcano elaboratis ſuſpenſum erat ſaxum, quod demiſit et aditum obſtruxit, *poſtes fultos emuniit*, ornate pro muniit fores, *obiice*, ſaxo illo obiecto pro obice: quod idem vſ. 231. *ſaxea limina.* Catenas ferreas ab vſu iſtius ſaeculi alienas bene temperauit poeta adiecta artis Vulcani memoratione.

Limina nequidquam; ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, praecisis vndique saxis,
Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, vt prona iugo laeuum incumbebat ad amnem,
Dexter in aduersum nitens concussit, et imis
Auolsam soluit radicibus; inde repente
Inpulit: inpulsu quo maxumus insonat aether;
Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis.
At specus et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et vmbrosae penitus patuere cauernae:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, et regna recludat

232 Mire distinguebant aliqui ap. Seru. *ter s. t. limina: nequicquam ter: s. v. r.* 233 *praeruptis* Doruill., a m. sec. interpolatrice. 234 *incumbens* Menag. pr. et Parrhas. cum Goth. sec. e seqq. v. 236. 236 *impendebat* tert. Rottend. *in amnem* Rufinian. in Schem. Lex. pag. 255. 237 *Dextera* alter Hamburg. *conuulsit* Goth. sec. 238 *Aduolsam* Medic. *Euulsam* Leid.; conf. III, 575. *voluit* tert. Mentel. *solidis radicibus* Parrhas. 239 *impulso* Mentel. alter. *intonat* aliquot Pier. et Heins.; et sic editum a Cuningham. *aer* Ven. 240 *que* abest aliquot Heins. 241 *Ac* Ven. *vt* Moret. sec. *deiecta* Goth. tert. 242 *caternae* Goth. sec. Non placet repetita in binis versibus vox *penitus.* Priore loco *late* non male substituebat Schrader. ex Ennii versu, quem vid. in Nota. 243 *Nec s.* Goth. tert. 244 *referat* et *recludit* pars Pier. et Heins., quod praeferam in poeta. *aperit s. ac r.* Parrhas. et Gud. a m. sec. *recludet* sec. Moret. *recludant* alter Hamb.

236. 257. Stabat saxum, sed prominens, πρηνὲς, ἐπιῤῥεπὲς, in tergo antri versus Tiberim, et in ripa fluuii ita situm, vt ad laeuam ei amnis esset; amni ex aduerso, ita vt a dextra ripa ei esset, stetit Hercules et saxum labefactauit, ita vt illud in amnem prolaberetur. 242. *regia* vt de Aeoli antro *aula* lib. I, 140 Seru. Ornauit autem Ennianum versum: *Tum caua sub montem late specus intu' patebat.*

243 sqq. Ex Iliad. υ, 61 sqq. esse adumbratos versus, monitum satis post Macrob. V, 16. Illud addam: Homerica esse longe grauiora, quod ibi inter effectus pugnae deorum numeratur hoc, quod Maro tantum in comparatione posuit; Minus autem mirationem faciunt ea, quae in comparatione memorata sunt,

Pallida, dis inuisa; superque inmane barathrum
Cernatur, trepidentque inmisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cauo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Aduocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga iam super vlla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Euomit, inuoluitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro

245 *que* abest Ed. Ven. et ex suis membranis rescissum a Brunckio. *super* est, superne, desuper. 246 *trepident* Heins. e codd.; vulgo *trepidant*, quod Rom. quoque exhibet: recte, si quid video, modo *que* absit. Abest etiam a Rom. et aliis *que*. Equidem *trepidant immisso*, quod olim erat, praeferam. Verum piget mutare quae incerta sunt et lubrica. Doruill. *admisso*. 247 *in* abest parte codd. Pier. et Heins. 248 *insueta pauentem* codices ap. Pier. Sed *rudens* est ἐπιβρωμώμενος, vt ap. Callim. in Del. 56. *saxoque insueta* Rom. 250 *instant* Lutat. ad Statium ap. Burm., perperam. 251 *super v. p. est* vulgo legebatur. Eiecit *est* Heinsius secundum codd. suos et Pierii. *fuga nunc super illa* Diomedes lib. I ap. Heins. *super illa* Leid. *super illa dabatur* alter Menag. 252 *m. dictu* Goth. tert.

quam quae de ipsa re memorata, tamquam effecta, praedicantur. Petiit e nostro Statius Theb. VII, 815 Amphiarao a terra hausto: *ecce alte praeceps humus ore profundo Dissilit, inque vicem timuerunt sidera et vmbrae.* 245. *dis inuisa*, argutatur Burmannus post Ruaeum et alios, dum interpretatur non visa, vt *inuisus* lib. II Aen. 574. Sed in loco Homerico, quem poeta expressit, v. 65, satis manifesta sunt οἰκία — τά τε στυγέουσι θεοίπερ h. *abhorrent, auersantur*, δεδοίκασι; mox 245 *super* pro desuper. 248. *insueta rudentem*, insolito et horrendo more vociferantem. Comparat Ernesti τὸ ἐπιβρωμᾶσθαι ap. Callimach. in Del. 56. Frequens et obvius apud poetas vsus vocum talium a clamore animalium traductarum, quem illustrare nihil attinet. *molaribus* simpl. pro grandibus saxis; sic μύλακες Iliad. μ, 161; et *rami* quoque pro stipitibus et truncis. Non de claua cogitandum erat, post molares. Ouidius l. c. Fast. I, 570 *Remque ferox saxis stipitibusque gerit.*

Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, ſeque ipſe per ignem
Praecipiti iniecit ſaltu, qua plurimus vndam
Fumus agit, nebulaque ingens ſpecus aeſtuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Conripit in nodum conplexus, et angit inhaerens
Eliſos oculos, et ſiccum ſanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra reuolſis;
Abstractaeque boues abiurataeque rapinae
Coelo oſtenduntur, pedibusque informe cadauer
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo

255 *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. et Goth. tert. *Flammiferam* ed. Ven. *coniunctis* Montalb. 257 *iniecit* Heinſ. e parte codd. pro vulgari *iecit*, quod Rom. cum aliis tuetur. *eiecit* Hugen. *quo* aliquot Pier. 259 *Sic* duo Burm. *mouentem* Goth. tert. cum tert. Mentel., quod mire blandiri vidi viro docto, qui recte obſeruabat, *vomere* iam anteceſſiſſe, *mouentem* autem eſſe exquiſitius et proprium in tali re poetarum verbum. *nouantem* alter Hamburg. 260 *in medium* Bigot. et Goth. tert. *corripit in nodum* male iungit vetus Grammaticus Anthol. Lat. Tom. I, lib. I, Ep. 45, 10. 262 *extemplo vel interea* Gud. *reclusis* aliquot Pier. Doruill. et Oudart. pro var. lect. codices bini recentes et mendoſi. *repulsis* Goth. tert. 263 *abstractique b. obiurataeque* Ed. Ven. *adiurataeque* Exc. Burm. 264 *immane* Goth. tert.

256. *animis,* prae ira. *vndam.* Georg. I, 472 *Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam* — Ornate omnia: *nebulaq. i.* pro, qua parte ſpecus denſiſſimus eſt fumus; vt *mare*, *ignis*, aeſtuat, ſic nunc *fumus.* 260. 261. elidit fauces Caci arto brachiorum nodo conſtricti: ita vt elidantur oculi; more Herculis, quo leo et Antaeus fuere occiſi: quem deſeruit Propert. IV, 9, 15 (vbi quoque triceps Cacus) cum Ouid. I Faſt. 576, vbi claua interimitur Cacus. (cf. Spenc. Polymet. p. 123.) *in nodum* doctius quam nodo, per nodum. *complexus corripit* ornate pro complectitur. 263. *abiuratae rapinae;* reſpicit epitheton rem ſupra non memoratam, ſed intellectu facilem: Cacum periurio negaſſe ſe boues apud ſe habere. 265. conf. Iliad. χ, 369 ſqq. de Hectore. Exhibent rem duo numi maximi moduli ex aere nobiliſſimi: alter Antonini Pii, alter M. Aurelii. Pii numus alius eſt, in quo Hercules ipſe ad aram maximam ſacrificans

Terribilis oculos, voltum, villosaque saetis
Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Seruauere diem, primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri.
*Hanc aram luco statuit, quae Maxuma semper
*Dicetur nobis, et erit quae maxuma semper.

266 *pilosa* Doruill. 267 *ac* Ven. *semifera* Goth. tert. 268 *celebratur* pars Heinsianorum codd. *seruatur* Bigot. *seruatus* Goth. tert. *honor* ex Prisciano Burm. 269 *Poticius. Potius*, et in Goth. sec. *boetius* erratum. 270 *sacris* Rom. Io. Marius Matius ap. Heinsium distinguebat post verba: *custos Pinaria sacri*, vt seqq. *statuit* ad ipsum Herculem referatur, quem alii aram maximam dedicasse aiunt; conf. Ouid. Fast. I, 581. Liu. I, 7. Equidem cum versu 270 finiendam arbitror sententiam, et versus 271. 272 ejiciendos tamquam commentitios et alterum ex altero proculum. Nihil potest esse ieiunius et poeta magis indignum quam *quae maxima semper Dicetur nobis et erit quae maxima semper.* 271 *statuit* legebat Pomponius. „*Euander instituit: ideo eo loquente melius* statui, *quam* statuit." 272 Hic versus aberat a pr. m. Mentel. pr. et Rottend. sec. At in Leid. finiebatur post *erit.* Markland. ad Stat. III Silu. I, 9 resecabat hemistichium: *et erit quae m. s. et erit quoque* Parrhas.

exhibetur; et tertius cum Hercule epulum, quod instituerat, celebrante. Occurrunt apud numographos, tum apud Eckhel. in Doctrina num. Vol. VII, p. 29 sq.

268. Hinc sacrum celebrari coepit, quod posteri traditum seruarunt, ita vt adhuc anniuersarium sollenne agamus. 269 sq. conf. sup. ad v. 193 sqq. Narrata res a Liu. I, 7 et IX, 29, vbi cf. Intpp. Dionys. I, 39. Prop. IV, 9, 67. 68. Tac. Ann. XV, 41. *custos*, antistes, quae curaret sacrum. Aliis a fabulis Macrob. III, 6 haec repetiit. Inuersa autem oratio pro: Potitius et Pinarius: sen Potitii et Pinarii. De iis v. loca laudd., vt et de Ara Maxima. In eodem sacro, *capite* erant *aperto*, qui sacra faciebant: vnde mox 274. 277 coma frondibus cingitur; Liu. I, 7 *sacra diis aliis Albano ritu, Graeco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit Romulus*; sic quoque Strabo V, p. 352 B (p. 230): caussam afferunt apud Macrob. III, 7 extr. vel quod Graeco ritu sacrum factum, (v. Livius l. l. I, 7 et Strabo V, p. 352. B. C.) vel quod signum Herculis capite operto esset, sc. exuuiis leonis; ne quis adeo in aede dei habitum eius imitaretur. At Romanorum mos erat in sacris ve-

Quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
Velauitque comas, foliisque innexa pependit,
Et facer inpleuit dextram fcyphus. Ocius omnes
In menfam laeti libant, diuosque precantur.

273 *Ergo agite* Prifcianus ap. Heinf. 274 *fronte* duo Burm. *comam* alter Leid. *porrigite* duo alii. *fpargite* Dorvill. et aliquot Pier. *fumita* Oudart. pro var. lect. *porgite pocula* Goth. tert. 276 *Herculeae vmbrae* pr. Hamb. 277 *nexa* Gud. a m. pr. 278 *impleat* Bigot. *dextras* alter Hamb. *Et dextram impleuit fanctus fcyphus* aliquot Pier. 279 *In menfa* aliquot ap. Burm. cum Goth. fec. Apud Macrob. III, 11 eft cenfura verfus. *In menfam libant* — in hoc erraffe Maronem *cum non in menfam, fed in aram, fecundum morem libare debuerint.* vindicat poetam alius vir doctus ibidem; et fuit alius mos Romanorum, alius Graecorum, faltem aetatis heroicae. Locum qui fequitur vna cum hymno illuftrauit vir doct. Car. Aug. Böttiger fingulari libello 1789.

lato effe *capite*: cuius moris originem a pocta expofitum vidimus III, 403 fqq.

273. *tantarum in munere laudum.* Non affequor interpretes, nec Burmannum, qui lib. V, 652 huc vocat, vbi *munus* pro facro pofitum eft. *Laudes* dicuntur poetis pro virtutibus et ftrenue factis: ergo *in munere laudum* erit in honorem tanti facinoris, quo de nobis meruit Hercules; cf. fup. 185 fq. 274. Sequitur locus de libatione. *Porgite*, non vt alter alteri ex ordine poculum praebeat, aut omnibus famuli; fed quod libatio fit manu exporrecta et prolato poculo. Mox idem: *date vina. Communem deum* Troianis et Arcadibus, communi foedere iunctis, hofpitibus et amicis. vid. vff. 172, 173. 174. Sic accipiendum cum Donato. Aliena multa cumulant Servius et interpretes: Sic XII, 118 *Rutulique viri Teucrique — In medioque focos et dis communibus aras Gramineas* parabant. 276. 277. caput cinxit *populea* corona: quod *populus Alcidae gratiffima* et quidem alba; hoc norunt omnes. *bicolor* tamen, variante fcilicet candore in foliorum frontibus et tergis. Populo fucceffit vfus lauri in facro Herculis. v. Seru., Macrob. Sat. III, 12 et Cerda. 278. *fcyphus* proprie h. l. dictus,

Deuexo interea propior fit Vesper Olympo;
Iamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
*Instaurant epulas, et mensae grata secundae
*Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

281 *ibat* tert. Rottend. 282 *flammam* aliquot Pier., inter quos Rom. *gerebant* Goth. pr. Sane parum placet *ferebant*, *ferunt* trinis vss.; et quam impedita sit interpretatio versuum *Instaurant epulas et Dona ferunt:* in Notis declaraui; Scilicet si dicere licet quod sentio: hi duo versus a poeta in margine appositi fuisse videntur ad superiora: *Ocius omnes In mensam laeti libant, diuosque precantur: Instaurant epulas* sq. Duobus versibus h. l. eiectis bene procedit narratio: *Iamque sacerdotes — flammasque ferebant. Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum, Populeis adsunt euincti tempora ramis.* 283 *Instaurantque*

in re Herculi sacra: notante Macrobio V, 21.

280. *deuexo Olympo;* caelo, circumacto motu diurno, inclinante se, vt II, 250 *Vertitur interea caelum:* vbi vid. Exc. II ad lib. II. 283. Necesse est, si verborum sententias explores, fuisse morem sacrorum, vt sub vesperam sacrum instauraretur, ignis in ara accenderetur a sacerdotibus; vtque tum crematis victimae partibus aliae in epulis sacris apponerentur, inde saltatio religiosa cum cantu fieret ad aram. Haec et sqq. ad mensas secundas, atque adeo ad bellaria, conviuantium referunt interpretes: quod pro temporum heroicorum ratione nullo modo fieri posse arbitror, inprimis libatione modo facta. Religiosum ritum describi in aperto est, quo ignis in ara instauratur, et circum aram saltatio cum hymno instituitur. Certe sacerdotes *flammas ferebant — Tum Salii ad cantus incensa altaria circum* saltant. Ergo et reliqua eodem referenda, et inter instauratum saltem sacrum epulas quoque instauratas fuisse dicendum, quas easdem inusitato more per *mensam secundam*, seu *mensae secundae dona* declarat. Fatendum tamen, et hac et quauis alia tentata ratione versus 283. 284 nec sensu nec structura satis congruere: etiamsi dixeris, antiqui sacri morem a poeta describi, qui nonnulla singularia habuerit: ita *pellibus in morem cincti:* Ergo ex vita antiqua, qua pellibus incincti esse solebant homines, mansit hic mos sacri in Lupercis; vti 285 Salii huic sacro adhibiti sunt. — *oneratis lancibus* ad turis copiam refert

Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt euincti tempora ramis;
Hic iuuenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: vt prima nouercae
Monstra manu geminosque premens eliserit anguis;

Gud. a m. pr. In Menag. pr. hic ordo erat versuum 285. 286. 283. 284. Versus hos importunos, quocunque te vertas, eiiciendos esse, patebit e Nota. 285 *Tunc* Rom. *accantis* Goth. sec. 286 *adsunt:* adueniunt ad cantum. Nisi dicas *adesse ad cantum,* seu *cantui,* esse respondere saltatione. Vox est parum commoda. Io. Schrader. coni. *saltant.* *et vincti* aliquot Pier., inter quos Rom. *taenis* pr. Voss. et pro var. lect. Gud., et Moret. qu. *tenis.* 287 *atque senum* aliquot Pier. 288 *fata* duo Burm. *ferant* illatum erat ab Heinsio e libris; alii cum edd. *ferunt:* haud dubie verius; est enim pro: *ferunt illi,* efferunt, celebrant. Retinuit quoque hoc Cuningham. 289 *geminas anguis* Nonius in *elidere.* vid. Heins.

Cerda; sane tus etiam lance apportabatur, non modo acerra. cf. Ouid. IV Pont. 9, 33. Seruius exta h. l. lancibus apponi ait: idque sequi praestat. Ita dum exta cremantur in ara, epulae interea instaurantur. *Instauratas epulas* supra vidimus lib. VII, vbi crustis iam comesis Aeneas vs. 133 *Nunc pateras libate Ioui,* et 146 *Certatim instaurant epulas:* quod ad solam libationem spectare videtur: sicque Od. Ε, 388 seq., vbi Nestor de sacro domum redux assidet cum suis et libationem facit: sed nullas epulas secundas.

285. *Salii* apud Romanos Martis erant sacerdotes ex Numae instituto, vt creditum fuit. At h. l. poeta Herculi Salios assignat, quandoquidem in vetere Latio Saliorum nomen commune sacerdotum fuisse videtur, a saliendo; omnis enim olim res sacra cum tripudio et cantu coniuncta erat. conf. Seru. Haeserant in hoc iam veteres. v. Macrob. III Sat. 12. Chorus h. l. est περιβώμιος et ἐγκύκλιος, vt docte obseruat Böttiger supra laudatus; et carmen dixeris esse ὑπορχηματικόν. De populea corona vid. ad v. 276. Illud quoque notabile, quod Salii seniores et iuniores memorantur.

Quae sequuntur v. 288 sqq., hymnorum veterum in Herculem argumenta sunt, oratione a poeta praeclare in hymni formulam conuersa v. 293 seqq., vt ipsa narratio dramatis naturam induat. Obseruandum quoque artificium poetae, quo oratio variatur et inuertitur, vna notione subiecta: tu occidisti,

Vt bello egregias idem disiecerit vrbis,
Troiamque Oechaliamque; vt duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Iunonis iniquae,
Pertulerit. Tu nubigenas, inuicte, bimembris
Hylaeumque Pholumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento;

290 *Et. b.* Ven. *deiecerit* aliquot Pier. et Burmann. cum Goth. tert. *deuicerit* Ven. 291 *Oethaliam*, *Oetaliam*, *Ethaliam*, *Aethaliam*, *Echaliam*, *Oeiam*, monstra lectionum: et mox *Aritheo*, *Euricto. et duros* Rom. Macrob. VI Sat. 6 et duo Heins. *eduros* Medic. *vt durus* Bigot. et Goth. tert. 293 *bimembres:* Voc. Cornificium primum ausum esse fingere notatum est ap. Macrob. VI, 5 extr. 294 *Ylcum Pholumque* Parrhas. *Hylocumq. Polumq.* Goth. sec. *Neleum* Marius emendabat perperam ap. Heins. *Crescia* Doruill. *metas* Goth. sec. 295 *Nemea sub rupe* Rom. et Medic. Gud., aliique doctius, ex Νέμεος, quam quod vulgo adhuc legebatur *Nemeae sub rupe.* 296 *flevere* Oudart. *timuere* duo alii Burm. 297 *semensa* Rom. cf.

tu prostrauisti *Oechaliam:* quo nomine vrbes fuere Messeniae, Thessaliae et Euboeae: ad hanc Euboeae Oechaliam referunt fere Tragici, quod de expugnatione ab Hercule facta narrari solet, denegata a patre Euryto Iole. v. de his ad Apollod. Not. p. 439. 480 et ad Homerum Iliad. β, 596. 730. 291. *labores* cf. Iliad. ϑ, 393. τ, 133. Odyss. λ, 620. *fata Iunonis* infestae aiunt esse voluntatem: Sic Seru. et alii. Accipio de fatis, quae Iunonis odium fecerat. Fatale enim erat, vt Hercules ad explendam Iunonis iram tot labores perferret, ita vt ne Iupiter quidem iis exsoluere ac liberare valeret. Sic IX, 135 *Sat fatis Venerique datum.* Suauis et iam Macrobio VI, 6 med. obseruata conuersio in secundam personam vs. 293. qua docti poetae haud raro vtuntur, vt Horat. II Carm. 19, 13 *Tu flectis amnes.* etiam recentiores: videas v. c. Milton. *P. L. B. IV.* 1720 *sqq. nubigenas Hylaeum Pholumque* Centauros vid. Georg. II, 456. 457; ad hos et ad sqq. cf. Apollod. II, 5, 4 sqq. *Cresia prodigia*, τέρας, taurus Cnossius: quem viuum ad Eurystheum adduxisse narratur. Ergo *mactas* solito more ita posuit, vt, etsi de vno tantum proprie dictum, pluribus membris esset accommodatum, aut aliam fabulam sequutus est. 296. 297. descensu Herculis ad Orcum

Nec te vllae facies, non terruit ipſe Typhoeus,
Arduus, arma tenens; non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumſtetit anguis.
Salue, vera Iouis proles, decus addite diuis,
Et nos et tua dexter adi pede ſacra ſecundo.
Talia carminibus celebrant; ſuper omnia Caci
Speluncam adiiciunt, ſpirantemque ignibus ipſum.
Conſonat omne nemus ſtrepitu, colleſque reſultant.

Exin ſe cuncti diuinis rebus ad vrbem
Perfectis referunt. Ibat rex obſitus aeuo,
Et comitem Aeneam iuxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam ſermone leuabat.

Seru. Seneca ep. 82 ſubiicit verſum ex Aen. VI, 401. 298 *Non te* Parrhaſ. *Te nullae* Goth. tert. *nec terruit* duo Burm. cum Goth. ſec. 299 *nec te* idem cum aliis. 300 *circumſtitit* aliquot Burm. 301 *deus addite* Parrhaſ. 305 *Quo ſonat* Goth. ſec. 306 *Exhinc* duo Burm. 308 *trahebat* pro var. lect. pr. Hamb., vt Aen. II, 457, vnde huc veniſſe probabile mihi fit. 309 *Ingrediensque viam vario ſ.* Ven. *leuabant* Hugen. a m. ſec. et Schol. Statii ap. Burm. *lauabat* Rom.

facto, vt Cerberum adduceret Iliad. ϑ, 368. Odyſſ. λ, 622. 298. *facies*, monſtra, quae in inferis occurrebant. Aen. VI, 285 ſeqq. *Hydra Lernaea* iam ibi commemorata: nunc *Typhoeus* additur, quem in Tartarum fulmine detruſum ediderat quoque Heſiod. Θεογ. 853 ſeqq. 867. Orionem in inferis collocauit Homerus Odyſſ. λ, 571 ſqq. Ad communem autem interpretum morem iungimus vſſ. 298—300 cum antecedentibus. Alioqui, ſi ſententias et facta ſeiungas, alterum ad pugnam deorum cum Gigantibus, quibus Typhoeum accenſere ſolent poetae, alterum ad hydram Lernaeam apud Nemeam occiſam referri poterat: vt confundantur Hercules ille antiquae religionis et Thebanus Hercules; quod nec ſine exemplo fieret. 299. *arduus* praeclare adiectum; ſtans enim erectus vaſta corporis ſpecie terrere poterat ille. *rationis egentem*, conſilii inopem, de ἀμηχανίᾳ, ἀπορίᾳ, ex pauore: h. terrore perculſum. 302. *dexter*, adſis propitius. 304 *ſpirantem ignibus* doctius quam ignes exſpirantem.

307. *rex obſitus aeuo*: vt alias *grauis* de magna copia, *oppreſſus*, *obrutus*,

Miratur, facilisque oculos fert omnia circum,
Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
Exquiritque auditque virum monumenta priorum.
Tum rex Euandrus, Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Gensque virum truncis et duro robore nata:
Quis neque mos neque cultus erat; nec iungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami atque asper victu venatus alebat.

312 *que* abest post *exquirit* in Ald. pr. *animumque virum* Goth. pr. 315 *et rupto robore* tert. Rottend. 316 *neque iungere* aliquot Pier. 317 *haud* Burm. *nec* Seru. ad Aen. I, 374. *et parcere* alter Hamb. *partis* Leid. *rapto* Medic., sed in litura. *gnorant* Mentel. pr. 318 *victus venatus* Momalb.; per appositionem, ait Heins. *asper cultu* Oudart. *alebant* Ven. et Doruill.

grauis aetate. cf. Burm. 310. *faciles* epitheton ornans, mobiles, vagos oculos, volubiles.

314 sqq. Egregius locus, quo antiquus Italiae status describitur. v. Excurs. II ad h. lib. *indigenae Fauni Nymphaeque* non modo ἐγχώριοι, sed et αὐτόχθονες, αὐθιγενεῖς, scilicet designantur Genii locorum. Suauiter autem poeta extulit hoc: Loca circa Tiberim olim vastities obtinebat siluarum, per quas feri homines palabantur. *truncis et duro robore nata* pro truncis roborum. Nata, vt probabile fit, loquendi et fingendi forma ex more agrestium hominum truncos arborum inhabitandi. v. Seru. cf. Stat. IV Theb. 276 sqq. etsi non adeo subtiles in his loquendi formis fuere prisci homines; nam etiam e saxis natos dixere; et intra paucos versus apud Hesiod. O. et D. 143 sq. est γένος ἀνθρώπων χάλκειον, ἐκ μελιᾶν, ἀδάμαντος ἔχον θυμόν. At quae mox iterum ex aere memorantur, vss. 150. 151, ab interpolatione profecta esse videntur. 316. *mos*, certum vitae institutum, lex quaedam viuendi; τεθμός· praeclare autem mitior vitae cultus declaratur his: *componere opes et parcere parto*, τὸ συγκομίζεσθαι καὶ ταμιεύεσθαι, quibus feros homines assuefacere difficillimum est. Conferant erectioris indolis iuuenes Lucretianos versus lib. V, 951 sqq. in iisque 956. 318. *rami* h. fructus arborum. Porro iung. *asper victu*,

Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iouis fugiens, et regnis exful ademtis.
Is genus indocile ac difperfum montibus altis
Conpofuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiffet tutus in oris.
Aurea quae perhibent, illo fub rege fuerunt
Saecula: fic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor aetas
Et belli rabies et amor fucceffit habendi.
Tum manus Aufonia et gentes venere Sicanae;

319. 320 Laudat Auguftin. C. D. VII, 26. 320 *regnis: terris* pro diu. lect. Hugen. 323 *tutus latuiffet* ap. Lactant. Heinf. *in hortis* Goth. fec. 324 *Aurea quae perhibent* Heinf. refinxit ex codd. tum fuis tum Pier., omnibusque omnino praeftantioribus, Rom. Medic. al.* (etfi Mediceum *quae vt* exhibere ait; quod Fogginius non expreffit). Vulgo lectum erat: *Aureaque, vt perhibent;* quod ortum ex librariorum more *q* per compendium fcribendi, quod etiam alii deprauationi locum fecit in aliquot Pier. *Aureaque perhibent — fuiffe.* Argutatur Burm. *fuere* ante Heinf. 325 *longa* Seru. v. Burm. 326 *ac* deeft Ven. 328 *manus Aufonia*, h. Aufones, praeclare Heinf. repofuit ex Medic. Gud. et Ven. a m. fec. cum Romano. Vulgo cum Seruio: *m. Aufoniae.*

non *alebat victu.* Eft venatus, qui afperum victum praebet, h. non nifi labore et moleftia parandum.

319. Antiquus mythus de Saturni fuga in has terras, ductus, vt videtur, ex etymologia voc. *Latii* a *latendo.* *Saturnus* tamen numen Latinorum patrium, forte a *fatu*, feu fatione rerum, inprimis frugum. Sed comparatus ille cum *Crono* fabulas Graecorum in fe deriuandi opportunitatem dedit. Contra Aufonum adeoque Aboriginum et Latinorum religiones videntur fuiffe valde fimplices; v. Excurf. V et IV ad lib. VII. 321. *indocile;* Seru. pro indoctum: malim pro fero et agrefti accipere. 322. *leges dedit*, h. mores et inftituta; conf. VII, 203. 204. 325. *aurea faecula* obferua per *pacem* declarari. 326. *decolor aetas* refpectu auri, colore vitiato, dum aerea vel ferrea aetas fuccederet. 328. *manus Aufonia.* Aufones, quos Liuius et alii vulgo Aborigines appellant. v. Excurf. IV ad lib. VII. Excurf. II ad lib. VIII. *Sicanos* autem memorat poeta, feu quod auctores habuit, qui et hos in Italiam veniffe traderent; cum alias Sicanos a Liguribus ex Hifpania pulfos in Siciliam traieciffe narratum fit; feu quod *Sicanos* cum *Siculis* confundit, quos loca in-

Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Thybris:
A quo post Itali fluuium cognomine Thybrim
Diximus; amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis, matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphae monita, et deus auctor Apollo.
Vix ea dicta; dehinc progressus, monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam

In Bigot. abest *et*. 334 *et i. bellum* sec. Moret., male. 335 *erigere tremendae* Rom. 336 *et monita* Parrhas. 337 *dein* Montalb. *et arma* Medic. 338 *Romani nomine* Gud. cum quatuor aliis Heins.; adde Medic.; nec assequor, vnde haec lectio venire potuerit. 339 *memorat* Goth. sec. *primum* C. Oudart., ex interpretatione, arbitror. Interpunctione refeci locum: *Et Carmentalem Romano nomine portam Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis honorem, Vatis fatidicae.* Apposita sunt: *portam — honorem Nymphae Carmentis.* Antea interpungebatur sic: *Et C. — portam: Quam memorant Nymphae priscum Carmentis honorem Vatis fatidicae.* Ita frigebat totus hic versus, vt eum expungere mallem: expeditior enim fuisset oratio: *Et Carmentalem Romano nomine portam Vatis fatidicae.*

ter Tiberim et Lirin tenuisse constat, etsi alii in inferiore Italia, Oenotriorum sede, eos memorent; vnde illic ab Ausonibus et Pelasgis, hic ab Opicis, qui et ipsi ex Ausonum genere fuere, exturbati in Siciliam traiecere, conf. Excurs. II ad h. lib. *Saturnia tellus* proprie ita dicta fuit in cliuo Capitolino ad Tiberim; *cliuus Saturnius* is olim dictus: Dionys. I, 34. Poetis inde nomen pro Latio et pro Italia frequentari coepit. Etiam reliqua Italiae nomina a certis tractibus, quibus ab origine propria erant, ducta sunt. Ipsum *Italiae* et *Oenotriae* nomen, primo ad sola loca circa sinum Lameticum spectabat. cf. eund. Excurs. 330. Sumsit et hoc poeta de Tiberi ex multis aliis commentis super nomine Tiberis; v. Seru. ad h. l., cf. Cerdam, Cluuer. alios.

333. De Euandri aduentu v. sup. v. 51 sqq. et Excurs. I ad h. l. *pelagi extrema*, mare vltimum, longinquum, saltem ex sensu et notione priscae Graeciae, cui occidens inter terras ignotas et inuisas erat, 337. *aram* Carmentis seu Carmentae, quam se vidisse testatur *sub portam Carmentalem* Dionys. lib. I, 32 ad radices Capitolii. 338. *portam* per appositum *ha-*

Quam memorant, Nymphae priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicae: cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.

341 *et nomine P.* Rom. 342 *asper* pr. Hamb., sed *acer* defendit Burm.; recte, nec tamen expedit. *Acer*, vt *δριμὺς*, est poetis vocabulum proprium virorum fortium, *δραστικῶν*, vti alias impiger, promtus, animosus. 344 *Parnasio* Rom. *de monte* Bigot. et Goth. tert. Sicque emendabat Io. Schraderus, fundo emendationis in Ouidio quaesito: Fast. II, 423 *Quid vetat Arcadio ductos a monte Lupercos? Faunus in Arcadia templa Lycaeus habet.* Ita erit: *Lupercal dictum de monte Panis Lycaei Parrhasio.* quae non bene conueniunt. Sane *montem Parrhasium* putes esse debere *τὸ ὄρος Παῤῥάσιον*. At nunc erit dictum pro Arcadico. *Lycei* male exculum a Burmanno. Est vrbs Arcadiae *Λύκαια* et *ὄρος Λύκαιον*, vide vel Pausan. VIII, 2 et 38. At *τὸ Λύκειον* (scil. *ἱερὸν*) in quo gymnasium, et *περίπατος*, Athenis, et Apollo *Λύκιος*. 345 *monstrant* Goth. pr. 346 *et mortem docet* aliquot Pier.

norem Nymphae Carmentis, vatis fatidicae. 340. 341. Ingeniose haec a poeta intexta sunt, ex instituto praecipitandi Aeneidis argumentum per vaticinia, secundum obseruata Disquis. II. inpr. f. VI seqq. Sententiam hanc Maronis ornauit Ouid. Fast. I, 475 sqq. 515 sqq. Propert. IV, 1 et iam Tibull. II, 5, 19 sq., ille ex sua, hic ex Sibyllae persona. *Pallanteum* Palatium. conf. sup. v. 54.

342. 344. *lucum — Asylum* cf. Liu. I, 8. Dionys. II, 15. *retulit* est, appellauit. Male aliter Seru. et alii. *Lupercal* sub monte Palatino, cf. Liu. I, 5. Dionys. I, 32. *dictum Panos Lycaei* Lupercal, nomen gerens Panis Lycaei, quasi is a *λύκος*, *lupus*, dictus sit: praua nonnullorum etymologia: cum verius ab vrbe et monte Arcadiae Lycaeo ductum sit nomen. *de more Parrhasio*, h. Arcadico; ad exemplum Panis Lycaei nomine ab Arcadibus ducto.

345. 346. *nemus Argileti* sub Capitolio, vt docent Donatus et alii auctores de vrbe

Hinc ad Tarpeiam ſedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſilueſtribus horrida dumis.
Iam tum religio pauidos terrebat agreſtis
Dira loci; iam tum ſiluam ſaxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoſo vertice collem,
Quis deus, incertum eſt, habitat deus; Arcades ipſum
Credunt ſe vidiſſe Iouem, quum ſaepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimboſque cieret.

347 *ad* abeſt pr. Hamb. *et* abeſt Goth. tert. 349 *iam tunc* Doruill., etiam vſ. ſequ. 350 *iam iam* aliquot Pier. *ſilvas* Rom. *ſaltumque* Montalb. *tenebant* Medic. a m. pr. Bigot. 351 *hoc inquit ſ. v. ſaxum* Gud. pro diu. lect. *formoſo* ſec. Hamb. Probus I Inſtit. p. 1395 *hoc nemus, hunc, inquit, fontem.* 353 *vidiſſe deum* aliquot edd. 354 *crearet* Hugen. *ſaepe* alieno loco poſitum meminimus et alibi occurrere: vt ſtatim Ge. I, 354 *quid ſaepe videntes* — et alibi. Mutaui interpunctionem, quam miror nemini moram feciſſe. Vulgo: *cum ſaepe nigrantem Aegida concuteret dextra, nimboſque cieret.* Quis quaeſo clipeum, ſi aegis pro clipeo eſt, *dextra* vibret? Scilicet iungenda ſunt: *cum Aegida concuteret, dextra nimboſque*

Roma. *teſtatur* ſimpl. pro monſtrat. *hoſpitis Argi;* adoptauit poeta veterem fabulam de Argo hoſpitio ab Euandro excepto et, eo inſcio, ab Arcadibus caeſo. Quis ille fuerit, varia erat fama. vid. Seru.

347—354. Locus ſplendidus de Capitolio, in quo τὸ εὐφαντασιῶδες in ſignis futurae maieſtatis loci in promtu eſt ſentire. 348. *Aurea nunc, olim.* Similis comparatio temporum et conditionis in Capitolio ſaepius occurrit. v. loca ap. Cerdam; inprimis Propert. IV, 1 et Tibull. II, 5, 23 ſqq. tum et in aliis Vrbis partibus, vt inf. 360. 361. *aurea* ſimpliciter eſſe multo auro ornata, nemo dubitet. Sic *aurea Roma.* 350. *dira,* magna, admirabilis *Seru.;* ſcilicet ea, quae dira ſunt, horrorem incutiunt, qui idem ex religione, ſeu ſpecie auguſta et religioſa loci ſanctitate venire ſolet. 353. 354. *Aegis* h. l. clipeus ſine controuerſia; cum alibi ambiguum ſit, de thorace an de clipeo ſeu Iouis ſeu Palladis accipienda ſit; conf. inf. ad 435. Haec Iouis aegida incutientis ſpecies manifeſte ex Homero eſt adumbrata: Iliad. δ, 167 de Troiae excidio: Ἔσσεται ἦμαρ etc. Ζεὺς δέ σφιν Κρονίδης — Αὐτὸς ἐπισσείῃσιν ἐρεμνὴν αἰγίδα πᾶσιν, Τῆσδ'

Haec duo praeterea disiectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta vide-
bant
Romanoque Foro et lautis mugire Carinis.

cieret. Laeua vibrat aegidem, dextra autem iaculatur fulmina. Poterat saltem Seruius monere: *dextra nimbosque cieret: et de dextra fulmina commoueret.* Wakefield praefert antiquam interpunctionem, et simul aegidem pro thorace accipit, qui quomodo dextra concutiatur, non intelligo. 355 *delectis* Menag. pr. pro *deiectis;* conf. 191. 357 *arcem* bene Heins. e potioribus post Pierium; vulgg. *vrbem,* etiam Rom. 359 *ac t.* Gud. a. m. pr. 361 *laetis* ap. Schol. Horatii Cruqu. I Ep. 7, 48. *latis cauernis* Parrhas. a m. sec. *cauernis* etiam Rom.

ἀπάτης κοτέων; ergo de irato Ioue, ad incutiendum terrorem vibrante aegidem ante ora Troianorum; vt alias heroes fulgentem aere et radiantem sole clipeum quatiunt et ingerunt oculis hostium. Similiter Iupiter fugat Achiuos Iliad. ρ, 593 *καὶ τότ᾽ ἄρα Κρονίδης ἕλετ᾽ αἰγίδα θυσσανόεσσαν Μαρμαρέην, Ἴδην δὲ κατὰ νεφέεσσι κάλυψεν, Ἀστράψας δὲ μάλα μεγάλ᾽ ἔκτυπε, τὴν δ᾽* (aegidem) *ἐτίναξε. Νίκην δὲ Τρώεσσι δίδου, ἐφόβησε δ᾽ Ἀχαιούς.* Simili modo h. l. Iupiter aegidem concutit et fulminat; et alterum quidem facit laeua, fulmen iacit dextra. Pro fulmine posuit adiunctum *nimbos;* et propter hos aegis *nigrans,* nube nigra et caliginosa per tempestatem inducta.

355—358. Habet nescio quid religionis veneranda haec antiquitas ruinae duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Euander. Attemperatum et hoc ad famam veterem de *Ianiculo* et *Saturnia,* duobus antiquis oppidis in montibus Ianicolo et Capitolino, olim Saturnio dicto; v. Varro de LL. IV, 7. conf. Excurs. II. ad h. libr. sub f.

359 sqq. Etiam in his vetus simplicitas delectat, inprimis cum magnificentia serioris aetatis comparata. *lautis Carinis,* qui in IV Regione locus fuit ab Arcu inde Constantini inter Esquilias et Coelium procedens, Pompeii M. Antonii aliisque magnificis sumtuosisque domibus ornatus; vnde *lautae* Cari

Vt ventum ad ſedes: Haec, inquit, limina victor
Alcides ſubiit; haec illum regia cepit.
Aude, hoſpes, contemnere opes, et te quoque
dignum
Finge deo; rebusque veni non aſper egenis.
Dixit, et anguſti ſubter faſtigia tecti
Ingentem Aenean duxit, ſtratisque locauit
Effultum foliis et pelle Libyſtidis vrſae.
Nox ruit, et fuſcis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita
mater,

362 In voc. *victor* argutati ſunt veteres, dum ad cognomen Herculis Victoris retulere, quo nomine duae aedes Romae fuere, Herculis Victoris dictae. v. Macrob. III, 6. 364 *contingere* Goth. ſec. 366 *anguſti* Exc. Burmann. *ſubeunt* aliquot Pier. *veſtigia* duo Burm. 368 *effectum* pr. Rottend. a m. pr. *ſpoliis* Goth. tert., quod ipſum in mentem veniſſe video Io. Schradero, vt ſint ipſa pellis vrſae. *Libiſtridis* Ven.; Iulius Sabinus: *vel legatur* Hybiſtidis (quod nihili eſſe arbitror), *vt a Sibilla* (in qua nulla Hybilla eſt) *vt diximus in quinto* (ibi nihil tale occurrit) *vel vt ſit a Libya— Si volumus intelligere* Libyſtidis, *Siculae, vt Libyſtinus Apollo in Pachyno.* Fuit vtique Apollinis Libyſtini templum in Pachyno. v. Macrob. I Sat. 17. Sed ab eo nomen ducere alienum eſt. Pro *ἄρκτος Λιβυκὴ* dictum Λιβυστὶς, ex Λίβυς. 369 Alii nouam ſententiam ordiuntur cum hoc verſu, alterumque 370 ſubiiciunt.

nae. (Seruius multa inepte cumulat.) 362. *Vt ventum ad ſedes,* Euandri domum in Palatino monte, ſeu Palatio, quod Pallanteum dixit poeta. 364. 365. Nihil magnificentius his verſibus dici poteſt. *aude contemnere,* quaſi rem arduam et difficilem: ita vt virtute opus ſit animi ad expellendam mirationem diuitiarum. Sic bene Seru. et Guell. *et te quoque dignum finge deo.* Compone te, mentemque informa, ad ſimilitudinem numinis; h. fac, redde te ſimilem Herculis in contemtu hoc inanis faſtus. *non aſper,* non alienus, infeſtus, adeoque non faſtidioſus.

366—368. E more priſci aeui; cf. Odyſſ. ξ, 48, Orph. Argon. 1009. *Aeneam ingentem* alius reddidiſſet per: inclinato capite ſubeuntem anguſtas fores. De *Libyſtide vrſa* v. ad lib. V, 37. Etiam imago Noctis v. 369 notabilis. Hinc Stat. I Achill. 620 *totis vbi Somnus inertior alis Defluit in terras mutumque amplectitur orbem.*

370 ſeqq. Qui ſequitur locus, meo iudicio, artis ma-

Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis
aureo
Incipit, et dictis diuinum adſpirat amorem:
Dum bello Argolici vaſtabant Pergama reges
Debita caſuraſque inimicis ignibus arces:

371 *duro — tumultu* erit vt *bellum durum*, *pugna dura*. Praeſtat tamen cum Io. Schradero legere *diro*. *muta* tert. Mentel. 373 *inſpirat* aliquot Pier. tum Ven. alter Hamb. Dorvill. Parrhaſ. Ed. Ven. ἐπιπνέει. *honorem* idem ſec. Hamb. *odorem* pr. Voſſ. 374 *Cum* ſec. Moret. *Tum* Franc. *vaſtabant* h. l. de oppugnatione Io. Schrader. malebat *quaſſabant*: quod ſane magis proprie diceretur. 375 *que* abeſt Hamb. pr. a m. pr. *vrbes* Oudart., vt v. 357.

gis quam ingenii laudem habet. Nimis manifeſta imitationis Homericae ſunt veſtigia, ſimulque ieiunae copiae, quae fere imitationis ſtudium prodere ſolet. Thetidis ad Vulcanum acceſſus, vt Achilli arma peteret Iliad. Σ, multo maiorem habet ſuauitatem ex ſimplicitate priſcae vitae ibi adumbrata; habet etiam cauſſam multo magis idoneam; amiſerat enim Achilles arma Patroclo detracta. Vtinam praecederet ſaltem locus egregius lib. XII, 87 ſqq. de inſignibus armis Turni: his vt diuina arma opponerentur, erat, quod exſpectabas. Nunc Venus adit maritum, eumque illecebris ſuis delinitum amoreque deuinctum ad amplexus ſuos inuitat. In quibus primum redhibitus eſt locus praeſtantiſſimus Iliad. ξ, 294 ſeqq., vbi Iuno Iouem ſimili modo circumuenit, ſed eo conſilio, vt alto eum ſopore opprimeret, vt inde pugnae inter Achiuos et Troianos fortuna vices accipere poſſet. Hic vero Vulcanus v. 405. 406 obdormit, vt mox ante diem ad laborem euigilet. Idem a Venere ad ſomnum inuitatur, cum iam precibus facilem ſe et paratum oſtendiſſet. Illud vero nolim vrgere, quod pro filio ex alio viro ſuſcepto maritum rogat. Friget tamen multo magis aliorum imitatio, vt Statii Theb. III, 262—317, vbi Venus Marti ſupplicat.

373. *dictis diuinum adſpirat amorem;* addit τὴν χάριν, τὸ θελκτήριον, vt delinirent verba Vulcanum. Quod Lucretio eſt in ſimili loco dulciſſimo: *tu ſuaues ex ore loquelas funde* lib. I, 40. Burmannum vix quisquam hic probet, dum exponit: „quaſi in ipſo amplexu amorem anima et ſpiritu ſuo infunderet.“ 375. *De-*

Non vllum auxilium miseris, non arma rogaui
Artis opisque tuae; nec te, cariſſime coniunx,
Incaſſumue tuos volui exercere labores;
Quamuis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae fleuiſſem ſaepe laborem;
Nunc Iouis imperiis Rutulorum conſtitit oris.
Ergo eadem ſupplex venio, et ſanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
Adſpice, qui coeant populi, quae moenia clauſis

377 *opusue* aliquot Pier. et pr. Moret. ac Leid. (ſi *opusque* vsquam legeretur, non improbandum dicerem). *opisue* ſex Heinſ. cum Erf. *opesue* Franc. *Kariſſime* Doruill. 378 *incaſſumque* Medic. 381 *imperio* oblongus Pier. cum aliis, et pars Heinſ., quod vulgarius. *aruis* Moret. ſec. 382 *venio et ſi non m. n.* Goth. ſec. ex litterarum compendio. *nomen* Leid. Io. Schrader. coni. *et ſanctum tibi nomen Arma rogo genetrix nato;* vt adeo iungenda ſint: *genetrix ſanctum tibi nomen.* An vero Venus Vulcano erit mater veneranda, quae natum ex alio viro ſuſcepit? Scilicet morabatur virum doctum non animaduerſa omiſſio τοῦ *te.* Nam eſt: *rogo* (te,) *ſanctum mihi numen, arma.* 383 *Neri* aliquot Pier. et Heinſ. ac Burm., quod Cuningham. edidit; et ſic Seruius legerat, cuius locum ſaniorem exhibet Iulius Sabinus. Sed male Seruius factum putat ex *Neres, Neris,* abiecta *ſ;* nam *i* contracta eſt ſyllaba *ei,* vti Achilli, Vlyſſi. Illud autem bene obſeruatum, veteres *eus* extuliſſe *es,* Nereus, Neres, vt Achilleus, Achilles, Vlyſſeus, Vlyſſes. 384 *Tritonia* Parrhaſ. 385 *quo coeant* pr. Moret. pro *quos,* vt Heinſ. ſuſpicatur. In Zulich. ſuperſcriptum *quam;* et Schol. Horat. apud Burm. *qua.*

bita: poteſt ex ſeqq. *inimicis ignibus* adiungi: idque melius. Seruius: fataliter ad exitium deſtinata. Ita vero adiungi fere aliquid ſolet: *fatis mihi debita tellus* Aen. VII, 120, *generi debita* Aen. III, 184, *fors iſta ſenectae Debita erat noſtrae;* mollius etiam XI, 165 *fata debita* dicuntur. Latet vero in hoc cauſſa, cur Vulcanum precibus ſum non fatigauerit. 379. *natis;* ſolito more pro vno, Paride. 381. *Rutulorum oris;* variat orationem, pro Latinis, a populo finitimo. 382. Conf. Iliad. σ, 457. *et* (te) *ſanctum mihi numen Arma rogo;* non: *o ſanctum mihi numen;* ſed: *et rogo numen tuum mihi ſanctum arma;* h. te, ſed blandiore oratione effert, te, mihi ſemper venerandum, αἰδοῖον. 383. 384. Vt Thetis Achilli, ſic Aurora Memnoni arma

Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat; et niueis hinc atque hinc diua lacertis
Cunctantem amplexu molli fouet. Ille repente
Accepit solitam flammam; notusque medullas
Intrauit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.

386 *acuunt* Oudart. et sec. Moret. *postis* Franç. *exitium* quart. Moret. 388 *mollis* pr. Moret. 389 *solidam* sec. Rottend. cum Goth. pr. *famam* alter. *notasque* pr. Hamb. et Lutat. ad Stat. I Achill. 308. *medullis* pr. Voss. et Leid. a m. pr. Recte Burm. hoc serioris aeui esse pronuntiat. 390 *calefacta* plerique Pier. et Heins., etiam Romanus; sed *labefacta* tuetur Medic. cum aliis, et Seruio, haud dubie exquisitius. Proprie *mens* amore, cui restiterat, vel alio affectu impulsa, victa, dicitur *labascere* vel *labefieri*; nunc translatum ad ossa. Sed et *ignis labefacit*, quando incendia ruinas dant. v. Not. 391 *Haud secus* Medic. *rapta* tres Burm. 392 *limite* nusquam legitur: in quod coniectura incidere possis.

petierat apud poetas Cyclicos, inter quos Arctini Milesii Αἰθιοπὶς fuit. vid. supr. Excurs. XIX ad lib. I. Sic Quinti Paralip. II, 454, vbi congressi Achilles et Memnon: τύπτον δ' ἀλλήλων — Ἀσπίδας, ἃς Ἥφαιστος ὑπ' ἀμβροσίῃ κάμε τέχνῃ.

387. *niueis lacertis*; quippe dea λευκώλενος. Ornatius autem extulit Homericum ἀγκὰς ἔμαρπτε Iliad. ξ, 346; et mox vss. 388–390 versus Homericos ibid. 294. 295. 296. 390. *labefacta per ossa*, in quibus medulla liquefacta, soluta, consumta est. Lucretiana dictio. Proprie mens amore, cui aliquantum restiterat, impulsa, percussa, victa, *labefieri* dicitur. Sup. IV, 395 *magnoque animum labefactus amore*. Iam, cum labefacta soluantur, ruant, cadant: cf. Lucret. III, 599. 600. 601, I, 529. 530, voc. synonymum habitum pro solutus, diffluens. Itaque etiam *igni* quae dissoluuntur et liquescunt, *labefactari* dicuntur Lucretio IV, 701. I, 493. 391. 392. Praeclare flammam amoris penetrantem medullas ossium comparat cum fulgure vel fulgetro inter atras nubes errante, tractu ac sulco tenui, quem *rimam igneam ruptam* (proprie nubes rumpitur, sed sic saepe poetae) dixit: ea *percurrit nimbos*, nubes densas et atras, *lumine corusco*.

Senſit laeta dolis et formae conſcia coniunx.
Tum pater aeterno fatur deuinctus amore:
Quid cauſſas petis ex alto? fiducia ceſſit
Quo tibi, diua, mei? Similis ſi cura fuiſſet:
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuiſſet;
Nec Pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum ſupereſſe per annos.

394 *deuictus* ante Heinſ. in vulgg., quod deterius hic et alibi habendum. 395 *f. ſenſit* Goth. tert., praue. 396 *Quid tibi* codd. Pier. Parrhaſ. *Quod t.* Rom. *Quae tibi* Medic. a m. pr., quod Heinſius diſtinctione adiuuat. *fiducia ceſſit? Quae tibi, diua, mei ſimilis ſi cura fuiſſet* Rottend. ſec. *Quo tibi, vita,* ſolito inter amantes blandimento, inquit Burm., quod alienum a grauitate epica. *ſi cura ſubiſſet* coni. Heinſ., ne bis in eandem vocem deſinat verſus. Atqui hoc ſtudio feciſſe dicam poetam, hic et alibi, vt ſententia vtraque tanto manifeſtiorem ex reciprocatione haberet vim ac veritatem (ἐνάργειαν). Alias nec ſup. II, 292 ſimili ſibilo extuliſſet: *Si Pergama dextra Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.* Heinſius porro ſimili de cauſſa delere malebat verſum ſequentem. 397 *Tum quoque;* qui a Mentel. ſec. aberat a pr. m., et quem ſaluo ſenſu abeſſe poſſe putabat; quod mihi ſecus videtur; nam ſine eo ſibi non conſtat ſententia: quam non aſſequor qualem ſibi finxerint viri docti. Agnoſcunt verſum Rufinianus et Priſcianus, Burmanno laudati. Eleuat quoque Heinſii ſuſpicionem Cuninghamus. 397 v. ad praeced. *Tunc* Doruill. et Goth. tert. *Teucros nobis* Franc. 398 *omnipudens* Cod. Rutgerſ. nunc Leid. 399 *decimq.* duo Burm.

393. *laeta dolis.* Eſt ſane δολοφρονέουσα Iliad. ξ, 529, ſed ornate, laeta ſucceſſu doli et fraudis ſuae. Sic IV, 128 *riſitque dolis Cytherea repertis.* Sic et *formae conſcia,* ſentiens, quam vim forma ad mariti animum nunc habeat. 394. *aeterno amore;* potentius verbum quam, antiquo, priſtino. Praeiuit Lucret. I, 35 *aeterno deuinctus volnere amoris.* 395. Quid tam longe (Nonius: ex vetuſto et antiquo) repetis argumenta, quibus me moueas. Aiunt Attium in Armorum iudicio ante oculos fuiſſe: *Cur caetera tam ex alto appetiſſis disſidia, Agamemnon?* 396. 397. *Similis ſi cura fuiſſet,* ſi tale quid tibi cordi fuiſſet; ſi voluiſſes: etiam tum fieri potuiſſet, vt Teucris, h. Aeneae vel Paridi, arma pararem. 398. 399. Scilicet fata immutari non poſſunt, differri poſſunt: ſupra VII, 313 *Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis, Atque immota manet fatis Lauinia coniunx; At* trahere atque moras *tantis* licet addere *re-*

Et nunc, ſi bellare paras, atque haec tibi mens eſt,
Quidquid in arte mea poſſum promittere curae,
Quod fieri ferro liquidoue poteſt electro,
Quantum ignes animaeque valent; abſiſte precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infuſus gremio per membra ſoporem.

400 *ſi bella reparas* Goth. ſec. 401 *poſſunt p. curae* Medic. a m. pr. et multi Heinſ. ac Burmann. cum Goth. ſec. *proſunt* pr. Moret. *poſſim* Bigot. *committere* ſec. Rotteud. 402 *poteſt:* ſic Rom. Medic. cum melioribus ſcriptis et edd. inde ab Ald. Alii, vt et Erf., cum edd. nonnullis *poteſtur*, vid. ap. Ge. Fabric. et Pier., quod ſatis apparet ſciolum aliquem ex Lucretio vel Ennio intuliſſe, vt dactylum in quinta ſede haberet. Eſt tamen ἤλεκτρον. Deprauatius Goth. tert. *praeſtatur.* 403 *ignesque* malebat Cuningham. *obſiſte* Exc. Burm. *aſſiſte* Goth. ſec. 404 *meis* Zulich. a m. pr. et Doruill. 405 *oblatos* Bigot. et Goth. tert. *notumque p.* Nonius in *petere.* 406 *in gremio fuſus* Zulich. *infuſum* aliquot Pier., Iulius Sabinus et Probus cum Carminio (de quo v. Fabric. bibl. med. et inf. Lat. h. v.) apud Seru. ex emendatione parum docta. Burmannus coni. *placidusque petiuit Coniugis infuſum gremio per membra ſoporem;* quod nemini facile probabitur: ſed Vulcanus *infuſus gremio coniugis petiuit placidum*

bus. conf. Seru., qui notionem hanc ab Etruſcis repetit: nimis docte, cum in Homericis obuia ſit. 400. 403. *Quicquid curae,* operae, *poſſum promittere — animaeque valent:* ſcil. promitto. Latet hoc ipſum in verbis: *abſiſte precando Viribus indubitare tuis,* vt hoc pro apodoſi ſit. Aliter extulit Homericum: Εἰ δύναμαι τελέσαι γε, καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστὶ, h. *aliquid quod omnino perfici poteſt.* 402. *electrum* Homeri exemplo Odyſſ. δ, 72 docte poſuit, tamquam exquiſitius metalli genus, certa portione argenti auro admixta, quod etiam arte fingi poteſt. vid. Plin. XXXIII, 4 ſ. 23. conf. Seru. 403. *ignes animaeque,* „ſpiritus, quo fabriles inflari folles ſolent.“ Seru. Spiramentum explicat Macrob. I So. Sc. c. 14 m. 405. 406. *fundi,* κεχύσθαι, fuſi eſſe, dicuntur qui procubuere, iacent, recubant: v. c. *fuſi per herbam.* Igitur *infuſus gremio coniugis* Vulcanus *petiuit ſoporem.* Tum iunge, *petiuit ſoporem per membra,* qui per membra diditur. Sic et ſup. v. 30 *feram dedit per membra quietem.* Honeſtas orationis notabilis et a multis paſſim notata. cf. Gell. IX, 10,

Inde, vbi prima quies medio iam noctis abactae
Curriculo expulerat ſomnum; quum ſemina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerua
Inpoſitum, cinerem et ſopitos ſuſcitat ignis,

ſoporem per membra. cf. Not. ad h. v. et ad VIII, 30. Burm. laudat Miſc. Obſſ. Crit. Vol. I, p. 98. 407 *abacto* Montalb. *abigere noctem* pro vulgari, exigere, agere. 408 *explerant* ed. Maluic. *quum femina* reuocauit Heinſ. auctoribus optimis libris inprimis Pierianis; alii *ceu femina.* Ita infertur comparatio: *ceu femina — cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes* etc.: *Haud ſecus, nec ſegnior* Vulcanus ſurgit. Sed *primum* v. 408 ita otioſum eſt, vt ſtatim de lectionis veritate dubites. Verum vti in Heinſianis et Burmanniana interpungitur, plene ſcilicet ac perfecte poſt *natos* v. 413, equidem omnino ſententiarum nexum nullus aſſequor, ne grammaticum quidem. Itaque mediam ſtigmen poſui ad finem verſus 413, vt comparatio nulla ſit, ſed temporis mera deſignatio: *Inde, vbi prima quies — expulerat ſomnum, cum primum femina cinerem et ſopitos ſuſcitat ignes, — illo tempore ignipotens, haud ſecus, nec ſegnior, ſurgit.* 409 *calathisque Mineruae* nonnulli Pier. et Montalb. Rottend. pr. et Leid. cum Goth. ſec. ex VII, 805. 410 Recte poſt *Impoſitum* diſtinctum a Burmanno ſecundum Seruium. Habet iſta vox notionem neceſſitatis, quae vrget.

ſed ea ſaeculo Virgiliano debetur. Si talia miranda ſunt, mirer potius verecundiam Homericorum verſuum, qui pro illa aetate caſtiſſimi et iidem elegantiſſimi ſunt l. c. Iliad. ξ, 346 ſqq.

407 ſqq. Praeclare ornata et ad miſerationem compoſita comparatio, cuius prima quaſi ſtamina agnoſcere licet partim apud Homerum Iliad. μ, 433 — 435 partim apud Apollon. IV, 1062 — 1066 (nam locum lib. III, 291 ſqq. perperam alii huc aduocant). Si tamen quaeras, quam opportune illa h. l. intexta ſit, fateor mihi aquam haerere. A media nocte expergefactus cubile relinquit Vulcanus: non tanti erat res, vt miris modis ornaretur. Apud Apollonium curae Medeae de ſalute ſua ſollicitae comparationem melius admittebant. *Vbi prima quies — expulerat ſomnum,* „vbi, a prima quiete euigilans circa mediam noctem, ſenſit omnem iterum obdormiſcendi cupiditatem expulſam: alacriter e ſtratis ad opus ſurgit.“ *Burm.* Surgit Vulcanus eo tempore, quo lanifica pauper ad lucubrandum ſurgit. 408. 409. eſt Homeri γυνὴ χιρνῆτις. *tenuique Minerua* h. lanificio tenuem victum praebente, vt bene Seru. Mineruam de oleo, quia ad lucernam nebat, Cerda accipiebat, nimis argute et exiliter. 'Neque hoc

Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
Exercet penſo, caſtum vt ſeruare cubile
Coniugis, et poſſit paruos educere natos:
Haud ſecus ignipotens nec tempore ſegnior illo
Mollibus e ſtratis opera ad fabrilia ſurgit.
Inſula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua ſaxis:

Vulgo *impoſitum cinerem* iungitur, ſic, *Cui tolerare* (ſc. eſt, non, vt alii apud Seru., mos eſt, placet) dure dictum, pro, quae tolerat. 412 *Exercens* Medic. 413 *vt p.* duo Burm. cum Schol. Cruqu. Horatii. *paruos poſſit* aliquot apud eundem. 416 *Sicanum* Parrhaſ. et Doruill. Non male, niſi haberemus exempla ſup. III, 692. I, 557. 417 *Liparem* aliquot Burm. *Lipare* Rom. atque ita reponere voluit Marklandus ap. Burm. ad Propert. pag. 612. quia apud alios Lipare officinam Vulcani habet. At v. Notam.

admittam vt *Minerua tenuis* ſit *tenuis tela*, *tenue textum:* quod per ſe bene dictum eſſet. 412. 413. h. vt habeat, vnde viuat honeſte ipſa et nati, ſeruata maritalis tori pudicitia, vt bene Cerda. 413. ex Homerico l. c. *ἵνα παισὶν ἀεικέα μισθὸν ἄρηται.* 414. illo tempore, haud ſecus nec ſegnior, ſurgit Vulcanus.

416 ſeqq. In his ad maiorem elegantiam refinxit Homerica, in quibus Vulcani officina in Olympo collocatur. Iliad. σ, 369. Cum poetae veteres loca et inſulas Vulcano aſſignaſſent, quae ſubterraneis ignibus notabiles erant (exemplum in ipſa Lemno apud Homerum eſt), licuit poetae vnam ex Aeoliis vel Vulcaniis ponere, *Hieram*, quam Vulcaniam, Ἡφαιστιάδα, appellat communi nomine, tamquam ſingulari, Liparae proximam, monte mirabilem, qui nocturnas flammas euomit. v. Auctor Aetnae 436 ſeq. et primo loco Scymnus Chius 256 ſqq. Egere de ea multi poſt Cluuerium. cf. Doruill. Sicula p. 20. 21 et iam ante ad Chariton. pag. 688. Noſtra aetate inter alios rerum naturae auctores Dolomieu. Liparam, quae et ipſa olim arſit (v. laudd. ad Auct. Mirab. Aud. c. 35; add. c. 37), Callimachus Vulcani officinam ediderat Dian. 46 ſqq., vbi v. Spanhem., et ſiue hanc ſiue Hieram ſub *νήσου πλαγκτῆς* nomine Apollon. III, 42, vbi v. Schol. Vulcanum *Liparaeum* Theocr. Id. II, 133. 134 dixit: hic quidem omnium opportuniſſime, tamquam Siculus. conf. Excurſ. I ad Aen. I, 51. 52. *erigitur*, vt alias, *ſurgit*, ſita eſt, ſed cum notatione montium.

Quam ſubter ſpecus et Cyclopum exeſa caminis
Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, ſtriduntque cauernis
Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens coelo deſcendit ab alto.
Ferrum exercebant vaſto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.

418 *ſubtus* aliquoi Pier. *exoſa* Goth. ſec. Io. Schrader emendabat *exuſta:* vi Ouid. IV. Faſt. 473. Cur tamen epico non alterum dicere licuit? quod et Silius maluit: XIV, 57 *exeſo de vertice* ſicque alii. 419 *Aetria. Ethenea,* deprauant. *ſonant* multi ap. Burm. cum Goth. tert. *validisque* tres recentiores ibidem. *ictis* Gud. a m. pr. 420 *gemitus* Medic. cum aliis Heinſ. *gemitus referunt* Leid. *r. ſonitum* Parrhaſ. *ſtridentq.* Medic. *(tridentq.* ſuperpicto *u)* et Vratisl. cum Goth. ſec. 421 *Structurae, ſtrictare,* ſtupor librariorum Goth. ſec. et tert. 423 *Hoc:* recte, antique pro *huc,* quod nonnulli habent. Vid. Pier. Heinſ. Burm. poſt Seruium; nam in talibus liberalitas virorum doctorum magna plerumque eſſe ſolet. 424 *vaſti* pr. Hamb. 425 *Pyragmon, Pygramon,* aberrant.

419. ***antra Aetnaea*** ſimpl. pro igniuomis, quis dubitet, a ſimilitudine. Aliena ſunt, quae de antris ſubterraneis inter Aetnam et Hieram continuatis ſuſpicati ſunt nonnulli. Eiusmodi acumen poeta non ſequitur. 420. 421. Ornati verſus, forte nimis ambitioſe. Comparari poteſt Callim. Del. 144; adde Dian. 55. *referunt gemitum;* iterant ſonum h. reſonant per antra ictus incudum. *ſtricturae,* quas ornate *Chalybum* dixit (v. Ge. I, 58), non ſunt h. l. σπινθῆρες, nec quae proprie metalla dicuntur, vnde aes excoquitur, ſed μύδροι, maſſae ferri, quae procuduntur. inf. 450 *ſtridentia aera* quae alii *tingunt lacu,* et 453 *maſſa.* Conf. Schneider ad hiſtor. metallor. p. 32. Mox v. 423 *hoc* antique pro *huc.*

424. 425. Libera quidem erat nominum informatio, ſed Bronten et Steropen etiam alii habent: Heſiod. Theogon. 140. Callimach. in Dian. 68. Plin. H. N. XXXV, 10 ſ. 36, 17. Statium et Claudianum v. apud Cerdam. Pyracmonem aliunde accepit. Argen memorat Apollod. I, 1, 2, vbi v. in Not. p. 9 de diuerſo hoc Cyclopum genere ab antiquis

His informatum manibus iam parte polita
Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
Deiicit in terras; pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquofae
Addiderant, rutili tris ignis, et alitis auftri.
Fulgores nunc horrificos, fonitumque, metumque
Mifcebant operi, flammisque fequacibus iras.

428 *deicit, deiecit,* paffim codd. Pier. et Franc. *manebant* alter Mentel. a m. pr. 429 *torto* Ven. *rapidos* Goth. tert. 430 *addiderat* Medic. Parrhaf. Goth. pr., perperam; nam de Cyclopum, non Vulcani, opere agitur. 431 *horrificos* poft Pier. optimorum librorum auctoritate praetulit Heinfius. Vulgg. edd. *terrificos*. Erf. *horrifonos fonitusque.*

Cyclopibus, qui in theogoniis memorantur. 426 — 428. Nota innerfam orationem pro, parte iam polita, parte adhuc imperfecta. *fulmen — quae plurima,* quod genus fulminum, ex quo genere plurima: frequens poetarum figura: κῆτος — οἷά τε πολλὰ τρέφει κλυτὸς Ἀμφιτρίτη Odyff. ε, 422 et faepe alibi. conf. Guell. Variant haec orationem et delectant. 429 — 432. Ingeniofe in fulminis materiam vertit ea, ex quorum conflictu fulmen nafcitur, grandinem (*imber tortus* h. conftrictus et coactus in grandinem: inf. IX, 671 *quam multa* grandine *nimbi In vada praecipitant, cum Iupiter horridus auftris* Torquet aquofam hiemem, *et caelo caua nubila rumpit*), nubem, ignem et ventum. Haec fere ex Servianis amplector; cetera funt refpuenda. Facit autem fulmen duodecim cufpidum, *radiorum,* ἀκτίνων, trinis in quaterna latera, qualia fulmina paffim in monumentis, inprimis in numis, et in anaglyphis, in quibus fcuta exhibentur fulminibus infignita, occurrunt, etfi alibi alia forma tribuitur. Habuit autem poeta ante oculos et argutius expoliuit locum Apollonii Argon. I, 730 — 734, vbi vna cufpis adhuc imperfecta, quam Cyclopes procudunt, μαλεροῖο πυρὸς ζείουσαν ἀϋτμήν. Vt vero, cum Vulcani officina memorata effet, opera inchoata et affecta fubiiceret, poetae ingenio in promtu effe debuit; faciunt enim haec mirationem et delectant ornatu; etfi et in hoc praeiuit Homer. Iliad. σ, 373 fqq. cf. Callim. in Dian. 49. 50, vbi fatis ieiune equorum Neptuniorum aquarium procudi narratur: quanto grandius et fublimius eft phantafma, quod fulminis materiae Cyclopes ad-

Parte alia Marti currumque rotasque volucris
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat vrbis;
Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque anguis, ipsamque in pectore diuae
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

434 *Instaurant* Parrhas., de quo cogitandum esse censet Burm. Vitium esse non dubito. *Instare* (h. vrgere opus) exquisite cum quarto casu iunctum, vt *instare viam*. *excitet* Ven. 435 *horrificam* edd., quas Pierius inspexerat; et tres Burmann. cum Goth. pr. 436 *poleibant* antique codd. Pier. 438 *deiecto* Rom. *defecto* Leid. vnus. *de* deerat Gud. a m. pr., vnde Heins. supplebat: *tum secto*; *dissecto* et *disiecto* in codd. Pier. lectum; alterum quoque in Goth. tert. et Erf.

miscent fulgores, sonitum, metum, et flammam sequacem!

433. 434. Marti currus bellicus proprie tribuitur, ex heroici saeculi more bellandi; quod ait: *quibus ille viros, quibus excitat vrbes*, h. quo curru si inuectus fuerit, ad bellum concitat, ex istis illustrantur sup. VIII, 3 *Vt belli signum — Vtque acres concussit equos* etc. In Martis gratiam *instabant currum*, vt, festinare aliquam rem. conf. Heins. ad XII, 748. proprie, instamus operi faciendo, properando.

435—438. Etiam hic dubitari potest (conf. ad 354), sitne aegis de thorace an de clipeo accipienda, hactenus, vt de thorace non nisi v. 437 agatur, *ipsamque in pectore diuae Gorgona*. Expeditior tamen videtur ratio, si totum locum de thorace interpreteris, cuius extremae orae anguibus connexis et inter se implicitis sunt cinctae, in medio Gorgone posita: cuius generis exempla passim occurrunt; vt vnum commemorem, quod adire forte in promtu est, v. Spenc. Polymet. t. IV, 4. *turbatae*, iratae, vt saepe; Silius: *obliqua retorquens flumina turbato superant Gorgona vultu*, lib. IX, 463. *vertentem lumina*, de oculis tornis, obliquis, ex ira et furore; *βλοσυροῖο Μεδούσης κάρη σμερδαλέον* dixit Quintus Cal. in loco, qui de aegide comparandus lib. XIV, 451—457. Videntur tamen h. l. *versa lumina* melius accipi de inuersis, deiectis et occlusis, quippe in capite reciso. Ita fere artificum manus, re variata, pulcra Medusae capita, facie inclinata in pectus, et oculis deiectis effinxit.

Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cyclopes, et huc aduertite mentem:
Arma acri facienda viro. Nunc viribus vſus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magiſtra.
Praecipitate moras. Nec plura effatus: et illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti: fluit aes riuis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vaſta fornace liqueſcit.
Ingentem clipeum informant, vnum omnia contra
Tela Latinorum; ſeptenosque orbibus orbis
Inpediunt. Alii ventoſis follibus auras
Adcipiunt redduntque: alii ſtridentia tinguunt
Aera lacu. Gemit inpoſitis incudibus antrum.
Illi inter ſeſe multa vi brachia tollunt

439 *certosq.* aliquot Pier.; improbat Heinſius et Burm. *i ferte* ſec. Hamb. 440 *Aetnaei.* Αἰτναῖοι. *ad huc* Reg. *atque huc* Parrhaſ. *auertite* Gud. cum binis Goth. Talia enotare tantum non flagitium eſt hominis bonis horis abutentis; ſed cum ſemel in hoc piſtrinum nos impegerimus, obdurandus eſt animus, vt cum fide exſequamur id, quod ab initio, parum forte conſiderate, receperamus: ne vlla varietas e libris ſcriptis notata noſtris notationibus excidat. 441 *faciunda* Heinſ. malit ex Nonio. 442 *opus eſt nunc a. m.* Seneca Epiſt. 95. Bene autem Heinſ. interpunxit poſt *magiſtra.* 443 *moram* aliquot Pier. *et illi* Burmannus nouauit ſecundum partem codicum. Vulgo lectum *at illi;* quod nondum diſplicet. 448 *que* abeſt quatuor Burm. 449 *Alii — accipiunt;* verba exciderant Goth. tert. 449—453 Verſus ex Ge. IV, 171—175. 451 *Aetna* pro diu. lect. ad *antrum* Moret. tert. ex Ge. IV, 173. 452 *magna vi*

440. *Aetnaei* Cyclopes cf. ad v. 419. In ſeqq. feſtinationis felix notatio breuitate et celeritate verborum obſervetur: *Nunc opus viribus.* 445. 446. cf. Iliad. σ, 474. 448. *ſeptenos orbibus orbis impediunt* ornate pro, faciunt; ſed quinam illi orbes ſunt? non circuli, puto, in clipei ſuperficie ducti, ſed laminae aereae aliae ſuper aliam impactae, vt ſeptemplex eſſet clipeus, quales Homericae πτύχες ſunt l. c. 481. conf. Iliad. υ, 269 ſq., et η, 247. 449—453. Eosdem verſus in Georgicis vidimus IV, 171 ſeqq. V. 450. 451, vt inf. XII, 91 *enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti Fecerat et Stygia candentem tinxerat vnda,* vt indureſceret ferrum. Ad 452. 453. Praeivit Callimach. in Dian. 59.

In numerum, verſantque tenaci forcipe maſſam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris:
Euandrum ex humili tecto lux ſuſcitat alma,
Et matutini volucrum ſub culmine cantus.
Conſurgit ſenior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis;

Erf. *tendunt* Rottend. ſec. a m. ſec. 453 *Innumerant* Rom. *forfice* aliquot Pier., inter quos Rom., ſed vid. Seru. et Heinſ. *ferrum* Cariſius et alter Hamb. 455 Wakefield Silua crit. Vol. V. p. 77. tribus, vt opinatur, mendis ſublatis legit: *Euandrum ex humili* lecto *lux ſuſcitat* alba, *Et* matutinos *volucrum ſub culmine cantus.* Docte haec variata eſſe, lubenter concedam. At quae librorum auctoritate accepimus, praeclara et epica ſunt. 456 *ſub culmina* Mentel. pr. alter Menag. et Leid., doctius; niſi idem librarii lapſus eſſe ſoleret. *ſub tegmine* pr. Menag. *matutinus — cantus* ap. Macrob. V, 8. 457 *Confeſtim ſurgit, tunicaque induitur* Parrhaſ. *induitur* quoque Franc. cum binis Goth.

60, 61. *μεγάλην δὲ βοὴν ἐπὶ Κύρνος ἀΰτει, Εὖθ' οἵ γε ῥαιστῆρας ἀειράμενοι ὑπὲρ ὤμων Ἢ χαλκὸν ζείοντα καμινόθεν ἠὲ σίδηρον Ἀμβολαδὶς τετύποντες, ἐπὶ μέγα μοχθήσειαν.*

454. ſeq. Artem poetae in variato rerum et orationis charactere obſerua. Lenis et ſimplex candidaque nunc fluit oratio, eoque tanto magis grata, quod ſtrepitibus et tumultibus ſuccedit. Comparent, quibus volupe eſt, in ſeqq. heroicum amictum cognoſcere, Iliad. *β*, 42. Od. *β*, pr. *δ*, 307. *ο*, 60. *υ*, 124, et ad v. 459 cf. Odyſſ. *κ*, 261. *ξ*, 528. Etiam hoc ex heroica aetate, quod Euandrum v. 461. 462 duo canes comitantur: v. Odyſſ. *β*, 11. *ρ*, 62. 456. *ſub culmine*, caſae Euandri. Mireris forte, hoc aut otioſe adiectum, aut vt *aues* vel *cantus ſub culmine* ſint; ſuntne igitur galli gallinacei intelligendi? Nam (quod etiam Wernsdorf. Poet. Lat. min. To. V. P. III. p. 1465. laudabat ex Auſon. Ephem. I. pr. *Iam ſtrepit nidis vigilax hirundo*) hirundines non facile e ſomno excitant dormientes, nec ad hunc vſum a poetis aduocantur. Sed ex poetae meliore iudicio auium *in culmine* caſae omnino cantus cum ſolis ortu renouati intelligendi ſunt: nec accipienda verba, quaſi cantus auium eius ſomnum interpellauerit; ſed ſub lucis ortum et volucrum cantum eum euigilaſſe. 458. *Tyrrhena vincula:* ornatus cauſſa Tuſcum calceamentum poſuit. Seruius: „dicit cre-

Tum lateri atque humeris Tegeaeum ſubligat enſem,
Demiſſa ab laeua pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini cuſtodes limine ab alto
Praecedunt greſſumque canes comitantur herilem.
Hoſpitis Aeneae ſedem et ſecreta petebat,
Sermonum memor et promiſſi muneris, heros.
Nec minus Aeneas ſe matutinus agebat.

459 *Tegeon, Tegeum, Thegeum* librariorum errores. vid. ad V, 299. 460 *a leuo* aliquot Pier. *dimiſſa a leua* Doruill. cum binis Goth. et Erf. 461 *limine ab alto* Marklandus ad Stat. I, 1, 46 reprehendit tamquam abſurdum, cum paullo ante dixiſſet poeta, *humili tecto*. Defendit Burmannus mira interpretatione, *altum* eſſe limen domus in monte poſitae. Nec hoc procedit, vt *limen* proprie accipias et paullo altiore gradu ſurgere dicas. Aut amplectendam itaque prorſus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum cenſeo, poetam epitheton paullo otioſius et ad communem liminum naturam effinxiſſe. Ouwens *Noct. Hag.* III, 26, p. 627 aliam viam ingreditur, vt poetam dicat dignitatem adiicere voluiſſe aedibus: vt ſane facit alias: modo non ab humili tecto v. 455 nunc progreſſus eſſet. Apud Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipſo* habetur. 462 *praecedunt* Rom. Medic. Colot. Vrſini, et alii libri praeſtantiores, et ſic veteres edd., donec mutatum in Ald. tertia, et hinc in Steph. et al. in *procedunt*, quod Heinſ. in parte codd. repertum praetulit, cauſa quidem parum commode interpoſita: ſi comitarentur, non potuiſſe canes praecedere. Dictum hoc recte improbat Burmannus; improbam tamen lectionem non mutauit; id quod nunc fecimus cum Brunckio. *greſſumque viri* Zulich. a m. ſec., interpolatrice peſſima. *greſſusque — heriles* Goth. ſec. 463 *ſecura* Sprot. a m. pr.

pidas, quas primo habuere Senatores, poſt equites Romani; nunc milites." conf. Cerda. ad lunulam ſenatoriam reuocat *vincula Tyrrhena* Viſcont. ad Herodis Inſcript. p. 81. Nimis ſubtiliter *ſandalia Tyrrhenica* e Polluc. Onomaſt. VII, ſ. 92. 93 aliquis huc reuocet. Simili ornamento patrium, Arcadicum, ſeu *Tegeaeum enſem* dedit; etſi nullum hoc inſignius enſis genus fuit. 460. ornatus verſus: amictus pelle, ex dextro humero retorta in laeuum latus: habitu ſignorum Herculis. 461. *limine ab alto*, perpetuo et proprio liminis epitheto; nam alioqui alienum erat a caſa exigua altum limen. 463. *ſecretum:* partem aedium interiorem, ad quam Aeneam veſperi deduxerat. Georg. IV, 403 *In ſecreta ſenis ducam.* Tum *promiſſi muneris* vide v. 170. 171. 465. vt ὄρθριος ἥκων. ἑσπέριος ἦλθεν; et alia. Exem-

Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congreſſi iungunt dextras, mediisque reſidunt
Aedibus, et licito tandem ſermone fruuntur.
Rex prior haec:
Maxume Teucrorum ductor, quo ſoſpite numquam
Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires. Hinc Tuſco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumſonat armis,

466 *olli* ante Heinſ. 467 *reſiſtunt* Parrhaſ. 468 *Latio* Oudart. *placido* Doruill. a m. ſec., vnde *placito* Io. Schrader. coni., ſed *licito* eſt, cuius diu deſiderati tandem facultas exoptata contingebat. *feruntur* Goth. ſec. Ven. a m. pr. 469 *haec* abeſt alt. Hamb. *haec ait* duo Burm. 471 *v. an bella ſ.* Goth. ſec. 472 *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. et Goth. ſec., Heinſius non ſpernendum ait. 474 *bellum c. a.* Parrhaſ. *circumtonat* Medic. a m. ſec., ex emendatione praeclara, quam a poëtae manu profectam velim; grauius enim vocabulum hoc eſt, et poetarum vſu frequentatum: ſic inf. IX, 709. XII, 700. nec miror Wakefield refinxiſſe vulgatam: quam tamen omnes codices tuentur. Pro *armis* Rom. *arans*, alii ap. Pier. *arcens*, aliquot *Arruns*; mira et felix deprauatio!

pla coll. Cerda. Gnell. *agere ſe*, monere ſe, agi, ferri, pro incedere. Sic Φέρειν ἑαυτὸν, Φέρεσθαι. Inſ. IX, 696 *is enim ſe primus agebat*. Ita mox 477 *huc te affers*. 467. *mediis aedibus:* etiam hoc ad formam aedium heroici aeui, vt ex Homeri lectione conſtare poteſt; in quibus e veſtibulo introeuntem δόμος (pro eo Romanorum *atrium* fuit) excipiebat per totas aedes patens (fere qualis eſt noſtrorum hominum *Dehle*); in intimo receſſu focus cum Penatibus: v. inf. 541.

472. *pro nomine tanto:* non video, quam commoda ſententia ſit, ſi Troianorum vel Aeneae nomen et genus vel fama intelligatur. Satius eſt, ad Euandri et Arcadum nomen referre, pro fama, quae te ad nos adduxit; et hoc, probatum quoque viro docto, Meierotto, nunc praefero, tamquam ſimpliciſſimum. Antea ſic accipiebam, vt ad bellum ipſum referrem, eſſetque adeo *nomen belli tantum* vel fama de belli magnitudine, vel ipſa belli magnitudo. *Nomen* pro ipſa re, ſatis fre-

Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Iungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Vrbis Agyllinae sedes: vbi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et saeuis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes! quid facta tyranni,
Effera! dI capiti ipsius generique reseruent!
Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Conponens manibusque manus, atque oribus ora,

477 *adfert* variabant codd. Seruii aetate, vt ad *fortem* referretur. *adfer* aliquot Heins. *offers* Ven. et Goth. tert. Iam sup. *hanc — vrbem adferimur* VII, 217. 478 *colitur* aliquot Burm., quem vide. *in saxo coluit* Goth. sec. 479 *Agellinae, Agelinae, Aquilinae* aberrati. ap. Burm. 480 *luctis ins.* Rom. 481 *multis annis* Bigot. ex Goth. tert. 484 *gentique* Oudart. pro diu. lect. *referuant* Sprot.

quens. 475. *opulentaque regnis castra:* volebat dicere, *opulenta regna* (pro regno opulento), apposite ad *ingentes populos.* Promtum erat hoc mutare in *castra opulentorum regnorum* vel *opulentis regnis;* hinc exquisitior forma suborta: *castra opulenta regnis*, vt alia similia passim. Nisi hoc ex vsu poetarum teneremus, liceret statuere: *paro iungere castra regnis*, h. e. tibi, imperio tuo. Opes veterum Etruscorum satis notae. vid. Liu. V, 33.

478. Agylla s. Caere, prima opibus inter Etruscos floruit, et propter maritima commercia omnium prima Graecis innotuit. De ceteris v. Excurs. III ad h. libr. *saxo vetusto;* antiquo opere, vt bene Seru. cf. III, 84. 479. 480. *vbi* proxime ad Agyllam seu Caere spectat, nec tamen reliquam Etruriam excludit. A Lydis Etrusci seu Tyrrheni ducuntur poetae, ex vulgari veterum opinione; falsa tamen et ex nominis similitudine ducta. cf. in Excurs. III ad h. libr. dicta. 482. Mezentii, regis Caeretanorum, *superbo*, crudeli, imperio infame nomen ex antiquis historiis poeta adsciuit. 484. *dI capiti.* vti

(Tormenti genus) et sanie taboque fluentis
Conplexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem ciues infanda furentem
Armati circumsistunt ipsumque domumque;
Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
Ille inter caedes Rutulorum elabsus in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis;
Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae litore puppes;
Signaque ferre iubent; retinet longaeuus haruspex
Fata canens: O Maeoniae delecta iuuentus,

487 *fluenti* aliquot Heins., vnus *fluente*, quae vulgarior oratio foret. conf. IX, 472. 488 *in* aberat Franc. et Goth. tert. *necabant* duo Burm., vt *iungebant* alter Hamb. 489 *infanda ciuesque f.* Parrhas.; nec videbat interpolator, *infanda* esse pro infandum, infande. cf. sup. I, 251. 490 *circumsidunt* Goth. tert. 491 *atque ignem ad* Parrhas. 492 *inter caedem* Rom. et omnes vetustiores Pier. et Heins., vt hactenus praeferendum sit. 495 *manifesto M.* Oudart. ex glossa. *praesente* Rom. 497 *frement* Gud. *in littore* alter Hamb. 498 *ferre iuuat* Ven. *iubent* non tam ad *puppes* referendum, quam omnino ad Agyllaeos, quos declarauit in verbis *omnis Etruria — his millibus.* 499 *facta c.* Gud. *Maeonide* Goth. tert., forte pro *Maeonidae;* et sic Seru. ad XI, 759. *dilecta* duo Burm.

II, 190. VI, 529. 530. 495. *praesenti Marte,* bello non dilato, quippe hoc ipso tempore in armis sunt et quidem classem pararunt, qua in altum euecti littus Rutulorum petant bellumque inferant Turno, ni Mezentium ad supplicium dediderit.

498 seqq. Hoc de Etrusco aruspice commentum, qui Caeretanis conatibus opportune intercedit, vt ad Aeneae aduentum res differatur, inter potiora Virgilii inventa referendum videtur. Extraneo autem duci exercitus committendus, vti Lauinia externo viro iungenda lib. VII, 96 sqq. Esse hunc aruspicem ipsum illum Tarchonem v. 506, notat Iulius Sabinus: parum probabiliter. *O Maeoniae:* ex 479. 480. *flos veterum:* Ennianum hoc esse Seruius testatur: etsi nec omnino infrequens, ex ἄωτον, ἄνθος; *flos et virtus* h.

Flos veterum virtusque virum, quos iustus in hostem
Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam subiungere gentem;
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita diuom.
Ipse oratores ad me regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarcho,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu saeclisque effeta senectus

500 *in armis* Leid. 502 *Fas Italo nulli* aliquot Pier. *summittere* ed. Ven. 503 *optare* alter Menag., at Seru. pro var. lect. *exspectate*, forte, *spectate*, eodem fere sensu, vt sit διακρίνειν adeoque ἐκκρίνειν et eligere vel legere. conf. Burm. *residit* Moret. tert. 504 *Haec acies* Parrhas. *diuorum* sec. Rottend. 506 *Tarchon*, quod inde ab Aldo legitur, retinuit Heinsius ob codd. suorum consensum. Sunt tamen edd., in quibus *Tarcon* legitur, vt e Pierio intelligas; sicque Egnatius edidit, vt apud Strabonem scriptum lib. V, p. 336 Τάρκωνα; quo auctore etiam *Tarconem*, non *Tarcontem* flectendum esse apparet. Adde Eustath. ad Dionys. Perieg. 347. Tum Pier. ex antiquo codice *Tarcho* (quod et Goth. alter habet). At Brunck. reliquit *Tarco*, memor voc. *Almo* lib. VII, 532, et inf. 602 *Tarcho* seu, vt et hic scribit, *Tarco et Tyrrheni*. cf. Heins. et excitatum a Burmanno Drakenb. ad Silium Ital. VIII, 474. Equidem, cum diu deliberassem, *Tarcho* e Pieriano admittere malui; nam nomina in *on* ita a Marone efferri satis constat. Vt vero *ch* in *c* mutarem paullo animosius, a me non obtinui, quia etiam Lycophron 1248 Τάρχων τε καὶ Τυρσηνοί. Et occurrit Tarchon in lapidibus Etruscis. Etsi ceteroqui bene teneo, sequiorum saeculorum pronuntiationem vitiosam hanc fuisse, vt in multis nunc habeamus *ch* pro *c* et *k*: quid? quod ipsa vox *pulcher* hinc fluxit; Romanis erat *pulcer*, pronuntiatum *pulker*. Verum taedet, in his bono otio abuti. 508 *ferisq.* Parrhas. *effata iuuentis* corrupte Goth. sec.

l. robur populi, qui antiquam originem habet. 504. *Hoc campo* δεικτικῶς, etsi oculis prospici non poterant castra sub Caere locata. 505. *regni coronam;* nouum hoc, sed dictum, vt *regni insignia;* et subiectum hoc idem, tamquam genus, enumeratione partium (coronae et sceptri) facta. Coronam v. inf. lib. XII, 162. 163. 506. *mandatque insignia* simpl. mittit insignia regni: int. ex Etruscorum more, illa scilicet ipsa, quae memorauit; tacet reliqua, sellam eburneam, tunicam palmatam, togam pictam. vide omnino Dionys. III, 61 pr. (p. 195). *Succedam*, eo consilio, vt succedam. 508. *saeclis effeta s.* simpl. pro annis; male Grammatici argutantur.

Inuidet imperium, feraeque ad fortia vires.
Natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriae traheret. Tu, cuius et annis
Et generi fata indulgent, quem numina pofcunt,
Ingredere, o Teucrum atque Italum fortiffime ductor.
Hunc tibi praeterea, fpes et folatia noftri,
Pallanta adiungam: fub te tolerare magiftro
Militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
Adfuefcat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo; totidemque fuo tibi nomine Pallas.

510 *Gnatum* Rom. 511 *Hic* Ven. Ed. Iunt. *patrem p.* Medic. *patriae partem* Doruill. *totius et annis* corrupte Goth. fec. *in annis* tert. 512 *fatum indulget* lectum ante Heinf., qui mutauit ex auctoritate Medicei, trium Moret. ali. Mentel. et ali. Hamb. poft Mediceum Pierii. *fatum indulgent* Gud., fc. *numina*. *fatis indulgent* Regius. *pofcant* Ven. 513 *et Teucrum* Zulich. 514 *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pier. 516 *et* abeft pr. Rottend. *onus* pr. Hamb. pro var. lect. *fata* Doruill. 517 *pr. et iam m.* Parrhaf. *te imitetur* codd. ap. Pier., ex interpretatione. 518 *Arcades* vett. edd. et codd. aliquot, vitiofe, vt et *hinc* ap. Burm. *ter centum* Parrhaf. *corpora pubis* Goth. tert., et fic aliquot Pier. Catull. Epith. Pel. 4 *lecti iuuenes Argiuae robora pubis*. 519 *fuo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. fec.

510. ni, mixtum genus habens per matrem Sabinam, partem patriae feu originis hinc, a Sabinis, adeoque ex Italia, duceret, etfi patre externo, Euandro, natus. 512. qui *genus*, ortum ex peregrina terra habes, cum idonea rebus gerendis aetate, et quem *numina*, vaticinium defignat — 513. *Ingredere*, vt Georg. I, 42 *Ingredere et votis iam nunc affuefce vocari*. Incipe, fufcipe rem. 516. *graue Martis opus*. Homericum: μέγ' ἔργον Ἄρηος Il. Λ, 733 et al. 515. 516. 517. Praeclari verfus fententiis et verbis. Maronem mirati funt et imitati in hoc loco, quos Cerda iam laudauit, Valer. Fl. (I, 269 fqq.), Silius (IV, 430. 431); adde Apollon. lib. II, 804. 805, et Epitomen Iliados 573 feq., vbi cf. Wernsd. — 518. 519. Quadringentos equites mittit Euander, vt iter effet expeditum, nec longa mora intercederet, quam obfidionis difcrimen non admittebat. Tenendum hoc eft, ne mirum videatur, cur *Arcades equites* potiffimum poetae placuerint! Cum alioqui Arcades equitatu non value-

Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
Aeneas Anchifiades et fidus Achates,
Multaque dura fuo trifti cum corde putabant;
Ni fignum coelo Cytherea dediffet aperto.
Namque inprouifo vibratus ab aethere fulgor
Cum fonitu venit, et ruere omnia vifa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Sufpiciunt; iterum atque iterum fragor increpat ingens.

Voff. pr. Hamb. pr. et Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *fuo fibi munere*, pro fe iungere; placet haec argutior forma Heinfio. *tuo fibi nomine* Medic. a m. pr. Burmanno arridet: *fuo fibi nomine* et laudat VI, 142. Sed omnia ifta in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicae ineft vulgari lectioni. *fuo tibi numine* Puget. 520 *defixaq.* duo Burm. ad vulgarem formam. *diffixi* Leid. *intentique* aliquot Pier e fimilibus locis. *defixi ora* malebat Cuningham. 522 *Miftaque* Goth. tert. *dura duo* coni. Burmann., parum fcite. *tum* fec. Rottend. *triftes* Goth. fec. *fub corde* tert. *mouebant* Hugen. a m. fec., interpretamentum τοῦ *putabant.* 523 *e coelo* Montalb. *Tyrrea* Goth. fec. *d. ab alto* Bigot. Leid. pro diu. lect. et Goth. tert. 527 *increpat.* Confentiunt in hanc lectionem ab Heinfio illatam, a Burmanno vero incuria, vt arrint, nec in regione montofa et afpera valere potuerint. Qua de re doctae fubtilitatis nota eft Guellii inf. ad lib. X, 364.

520 fq. Ex veteris Italiae religione et poetae noftri perpetuo more res aliter vix expediri Aeneaeque animus erigi poterat, quam oftento vel augurio. Sed poeta nouo commento id conftituit, quod meteorum, feu oftentum aeris, ad ftrepitum ex armis caelitus a Venere allatis retulit: non dicam equidem, an fatis feliciter. Arma in caelo paffim a fuperftitiofis hominibus confpecta, belli et cladis figna, equidem huc non referam; nec Spencii acumen placet, Polymet. Dial. 20, n. 28, qui auroram borealem a poeta defcribi putabat. 523. *Ni — dediffet;* noua forma orationis, in qua miror interpretes non haefiffe. Ellipfis effe debet totius enuntiationis: *et diutius etiam in ea cogitatione defixi perftitiffent, Ni* etc. Vulgaris forma erat: *cum fignum Venus dedit.* Dixit *caelo aperto*, vt Ge. I, 393 *aperta ferena*, cum nubes dicantur caelum obducere. cf. mox v. 527. 528. 526. clangor armorum, quae mouebantur per aerem deportata a Venere, comparantur cum clangore tubae. *Tyrrhena* (pro Tyrrhenica) *tuba,* a Tyrrhenis, vt notum eft, inuenta; et doctius:

Arma inter nubem, coeli in regione ſerena,
Per ſudum rutilare vident, et pulſa tonare.
Obſtupuere animis alii; ſed Troius heros
Agnouit ſonitum et diuae promiſſa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hoſpes, ne quaere profecto,
Quem caſum portenta ferant; ego poſcor Olympo.
Hoc ſignum cecinit miſſuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.

bitror, iterum omiſſam, omnes praeſtantiores Heinſii et Pierii codices cum Iulio Sabino, quae et ipſa paullo doctior eſt, pro *ſonat*, vt inf. IX, 504 de *tubae ſonitu;* et locum facit verſui hinc tertio, 529 *hinc pulſa tonare.* *Intonat* tantum recentiores codd. inſidet, et edd. veteres, quas euolui, Aldd. et hinc profectas, omnes. Agnoſcit quoque Seruius. *ſonus intonat* Gud. a m. ſec. *inſonat* Doruill. *intonat aures* admodum vetuſti codd. apud Pier. 528 *in* abeſt a pr. m. a Medic. et Gud., et Nonius: *inter nubes coeli regione ſerena.* *inter nubes* etiam Parrhaſ., minus docte. 529 *Perſuidum* Rom. *ſonare* idem et aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. 531 *et* abeſt Romano. 532 *Tunc vero memorat, hoſpes ne,* Ven. *nec vero* Exc. Burm. *nec quaere* Oudart. *ne quaere, hoſpes, ne quaere profecto* aliquot Pier. 533 *ferunt* Parrhaſ. *ferant* Goth. tert. 534 *Muſarum diua creatrix* Goth. tert., miro ſtupore.

Tyrrhenus clangor tubae. 529. *pulſa,* impulſa, alliſa ſibi inuicem, *tonare,* pro ſimplici ſonare.

531. *et agnouit diuae promiſſa parentis*, et v. 534 *Hoc ſignum* etc. Bene Servius: „κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus Venerem ei promiſiſſe.“ Clarior res apud Homer. vid. Iliad. σ, 189. Ceterum poetam hic in malum locum intuliſſe pedem apparet. Debebant enim, vt vis carminis eſſet ſatis magna, ea nunc omnia ſubiici, quae vſ. 608 vsque ad f. libri ſequuntur. Hic etiam multo magis vacaſſet animus iis rebus cognoſcendis, quae de clipei argumento narrantur, quam cupiditate per illa, quae interiecta ſunt, repreſſa et obtuſa. Sed, ſi hanc rationem ſequebatur poeta, alia forte occurrebant, quibus ſe premi ſentiebat, vt adeo alterum praeferret. Vnus forte eſt modus, quo poetae ſubueniri poſſit, ſi dixeris, nunc tantum prodigium narrari in nubibus ortum ſubiti clangoris: quale meteorum illud eſt, quod ſaepe vulgus

Heu quantae miſeris caedes Laurentibus inſtant!
Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa ſub vndas
Scuta virum galeasque et fortia corpora volues,
Thybri pater! Poſcant acies, et foedera rumpant.
Haec vbi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto;
Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras
Excitat, heſternumque Larem paruosque Penatis

537 *caedes miſeris* Schol. Horatii Epod. X cum Montalb. *clades* Bigot. a m. ſec. 538 *Quas mihi Turne dabis poenas* Hamb. ſec. *tu mihi Turne* Franc. *ſed multa* Ven. *ſub vndis* ſec. Moret. *ſub vnda* tres Burmann. cum Rom., minus poetice. 539 *voluens* Rom. Verſus iam ſupra Aen. I, 100. 101 obuii, ad Homeri ductum facti. 540 *et ſidera* Goth. tert. *et ſecla* alter. 542 Me in *Herculeis ignibus* haerere, iam in notis ſignificaui. Suſpicor vitium ineſſe ſcribendumque eſſe: *Herceis ignibus*. Confirmat me imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monſtrator ait, non reſpicis aras?* Commendat quoque emendationem hanc ingenuo cum candore Wakefield ad h. l. Iouis *Hercei*, Ἑρκείου, religio ſatis nota, eiusque aram in penetrali regiae Priami vidimus apud noſtrum quoque lib. II, 512, etſi nomine hoc non expreſſam: ſed v. Exc. XI ad lib. II, et viri docti paſſim, v. c. ad Ouid. Heroid. VII, 113, in Ibin 286. *Herculeas — aras* Doruill. Haereo nec minus in vſ. ſq. 543 *Suſcitat* Rom. et plerique Pierii cum parte codd. Heinſ. et

terroribus exanimauit, fragoris in aere, procurrentium fulgurum, micantium ignium; Cum Arcadum animi oſtento eſſent percuſſi, Aeneas portendi ſibi noua arma ratus, quippe promiſſorum matris memor, oſtentum de ſe interpretatur et omen accipit. *ego poſcor Olympo*, tertio caſu, pro *ab O.*, me Olympus poſcit, me vult, reſpicit, h. ad me oſtentum aeris ſpectat, nihil eſt, quod vos terreamini. Alio modo poſcitur Olympo, qui in illum attollitur et euehitur. Quomodo reddere poſſis verba Oedipi Coloniei ap. Sophocl. 1542 audito tonitru: *ὦ παῖδες, ἥκει τῷδ' ἐπ' ἀνδρὶ θέσφατος βίου τελευτή.* 537 — 539. *Heu quantae* — Imitationes iam Cerda notauit Silii II, 455. 456. Statii Achill. I, 84 ſqq. Adde Stat. Theb. II, 460. 461. III, 210 ſqq. et paſſim alios; item Horat. I Od. 15 *Eheu quantus equis* etc. 540. quaſi, eant nunc et flagitent bellum. Seru. cf. ſup. VII, 317, vbi eadem ſententia alio modo reddita.

542. 543. Surgit Aeneas et ad focum aedium accedit,

Laetus adit; mactant lectas de more bidentis

Burm., etiam edd. nonnullae, vt Basil., haud dubie magis ad proprietatem verborum; sed dubitare licet, an ex aliis locis, vt sup. 410. V, 743, refinxerint grammatici. Sed *hesternum Larem* quomodo accipiemus, et vtri verbo iungemus? num aras *excitat hesternumque Larem?* an *aras excitat, hesternumque Larem paruosque Penates laetus adit?* Sane sic debebat esse *adit* priore loco, tum *excitat*. *externumque* Rom. cum aliis Pier., tum Seru., pro diu. lect. Medic. et aliquot alii Heins. et Burm. cum binis Goth. per se, lapsu procliui et obvio; cf. ad Tibull. II, 1, 12, etsi hoc loco non incommodum sensum facit: *externumque Larem paruosque Penates Laetus adit*, si iungas: est enim domus externi hominis, a quo hospitio excipitur. v. Notam. *patriosque Penates*, notabilis lapsus, non lectio Goth. sec.; sic suos, Troianos, non Euandri, Penates adorat Aeneas: sic *externum Larem* comparari aliquis censeat. 544 *mactant* Heins. e Medic.; adde Zulich. et ad normam v. 57 lib. IV. *lectas mactat* Goth. sec. *laetas* Sprot. et Exc. Burm. Male; sunt *ἐξαίρετοι, ἔκκριτοι*, eximiae, adeoque *τελείαι*. cf. ad IV, 57. VI, 39.

Penates precatur. *Herculeis sopitas ignibus aras* doctius dictas esse, quam *ignes sopitos in aris vel ignes arae* in promtu est intelligere. Sed *Herculeos ignes* non satis expedio. Herculis ara ante vrbem in luco erat: sup. vs. 104. De alio quam de sacro Penatibus in penetralibus domus facto locus vix intelligi potest. Iam *ignes Herculei*, in foco vel ara Penatium sopiti, aut ornantur epitheto hoc, respectu Herculis, qui olim eandem ad aram sacra fecisse putandus est, aut intuitu moris religiosi, quo ignis ex sacro Herculis hesterno (vide v. 102. 103. 104) seruatus et in focum domesticum repositus fuerat: sic Cerda et alii; aut Hercules fuit Euandro Penatium loco Geniusque adeo seu Lar domesticus. Hoc saltem praestat. In V. L. proposui legendum: *Herceas aras*, in domo. v. V. L. *Larem hesternum* si, vt olim ipse faciebam, iungis cum *excitat*, accipies pro foco et igni hesterno in foco ante Larem; iuncta vt sint: *ignes in ara et Larem hesternum excitat*. Solet ita poeta eandem notionem bis terue ornare; attamen perquam durum est *Larem* ita dictum esse; sin iunxeris: aras excitat, *hesternumque Larem paruosque Penates adit*, id quod sollennis sententiarum ordo in poeta suadere potest, alio modo laboras in iunctis sine vlla vi, et sine more, *Penatibus* et *Lare*. Manet alia difficultas in epitheto *hesterni Laris*. Hactenus praeferas *externumque Larem*, *ξένιον*. Ita saltem sine offensione lectio procedit; *Et primum Herceis sopitas ignibus aras Excitat; exter-*

Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus.
Post hinc ad nauis graditur, sociosque reuisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua;

545 *Euander* alii et h. l. 547 *sequuntur* Franc. *sequentur* alter Hamb. 548 *Praestanti* pr. Rottend. a m. pr. *Praestante* Goth. tert. 550 *regnique* alter Hamb. 551 *T. p. arma* Ven.

numque Larem paruosque Penates Laetus adit. h. precatur, adorat. plenius esset, *adit precibus.* Bene dixit *paruos Penates* Euandri, parua sigilla, ut humilem casam decebat. Puta, haec fieri in suscipienda profectione et adeundo discrimine.

546. Naui a littore Laurentino amne aduerso Pallantium peruenerat Aeneas sup. v. 90: nunc ea naui partem sociorum redire ad Ascanium iubet; altera parte sibi adiuncta, et Arcadibus comitibus, terra per Etruriam Caere ad Tarchontem *(Tyrrhenum regem)*, proficiscitur.

547. *qui sese in bella sequantur.* Paullo obscurior sententia; nam ad bellum non proficiscitur, sed ad auxilia et societatem Caeretanorum parandam. Seruius multis allatis nihil expedit. Dicendum forte, poetam omnino viros fortes declarare voluisse; quorum adeo id proprium esset, vt Aeneae latus tegerent in discrimine belli: sicut et infra iterum v. 606 *et bello lecta iuuentus.* An *bella* pro castris ad Caere? an magis consentaneum, et in hoc acquiescam, dicere, poetam respexisse ad id, quod futurum erat, vt ii, vna cum Etruscis, nauibus vecti ad ostia Tiberis pugnam cum Turno facerent? inf. X, 260 sqq. Nam Caeretanos in castris sub signis habitos aditurus erat, vt statim eos aduersus Mezentium et Turnum duceret; supra 503; conf. Not. ad 498. — Iam, qui *secundo amni defluit,* defertur ille. 549. *segnis* „sine remigio" vt bene Seruius explicat: cum antea aduerso flumine venissent v. 94 *Remigio noctemque diemque fatigant.* Addit idem alia, quae tamen minus se probant. 550. *Ascanio;* remanserat is apud Troianos in castris sub Tiberis ostia. cf. sup. VII, 158. 159. De eorum autem aduentu in castris nihil amplius memorauit poeta, nec facere id

Ducunt exſortem Aeneae; quem fulua leonis
Pellis obit totum, praefulgens vnguibus aureis.
Fama volat paruam ſubito volgata per vrbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, et maior Martis iam adparet imago.
Tum pater Euandrus, dextram conplexus euntis,

552 *exſortem vel ingentem* Zulich. 554 *paruas — per vrbes* pr. Hamb. Sed vrbs Pallanteum eſt intelligenda. 555 *ad limina* ex parte codicum ſuorum et Pierianorum, inter quos Romanus erat, Heinſius probauit: vulgo, *ad littora*, vt omnes Goth. habent, vnus etiam *Tyrrhena;* varietas ſatis frequens; cf. ad II, 371. *littora* tamen Caningh. praetulit. 557 *Et timor* Rom., et habet hoc expeditam interpretationem: *propius periclo* (abſolute; cum iam res adducta eſſet propius ad diſcrimen), *Et timor* (apparet maior), *et maior Martis iam apparet imago.* Vellem eundem ſenſum ex vulgata elici poſſe, ſed *it timor* pro graſſatur vix vſu probari poteſt. *It minor* Goth. ſec. *It metus* Priſcian. lib. XVIII. *propiusque pericli Hic amor* Philargyr. excitat ad IV Ge. 47. *iam* abeſt a nonnullis Pier.

opus erat. conf. ad X, 238. 552. *exſortem*, eximium, ἐξαίρετον. Adducitur equus Aeneae praecipuus.

554 ſqq. Non male ſequentia ad ſenſuum et affectuum naturam in tali rerum articulo efficta et expoſita: Matrum timor; Euandri ſenis vota ac preces, totus diſceſſus. V. ſſ. 560 ſqq. ex Homericis ſunt adumbrati, Neſtoris oratione Iliad. η, 132 ſq. λ, 669 ſeqq. ψ, 629 ſeqq. Vlyſſis ad Eumaeum Odyſſ. ξ, 468 ſqq. Laertae Odyſſ. ω, 375 ſeqq. Aliorum imitationes v. apud Cerdam. Fabulam de *Herilo,* Praeneſtinorum duce, domeſticam neſcio vnde acceperit. Sed triplicem vitam ipſe poeta fingere potuit, ad exemplum eorum, qui caeſi reuiuiſcerent (inepte Seruius ad v. 562), aut ad exemplum Antaei vires a terra matre ſumentis, in quam victus procubuerat. Quod ſequitur, *propiusque periclo It timor,* impeditum eſt, quocunque te verteris; proprie *propius ire periculo* eſſet propiorem eſſe periculo, inſtante iam discrimine; *propius ire*, vt *propius eſſe* ap. Silium I, 13 *propiusque fuere periclo, Quis ſuperare datum*, de Romanis tantum non in vltimum discrimen adductis. At h. l. *timor it propius periclo.* Dixeris eſſe dictum: *periclo*, pro, cum *periclo;* itaque accipiendum eſſe: *timor it propius*, ti-

Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi praeteritos referat ſi Iuppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Praeneſte ſub ipſa
Straui ſcutorumque incendi victor aceruos;
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi;
Naſcenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda;
Ter leto ſternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu diuellerer vsquam,

559 *inexpletus lacrimans* aliquot Pier. et Erf. *inpletus* Rom. In aliis ap. Heinſ. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis*: vtrumque pro var. lect. Seruius commemorat; *inexpletus* etiam Iul. Sabinus. Comparant ἄμοτον κλαῖω Iliad. τ, 300. cf. ad Heſych. in ἄμοτον. Porro Pier. aliquot: *in amplexus*, pr. Voſſ. et alter Hamb. *in amplexum*, et Montalb. cum binis Goth. *in amplexu*. 560 *O ne praeterea* Goth. ſec. 561 *erat* Priſcian. XVII. *cum primum* Rom. et aliquot Pier. *Praeneſte ſub ipſa*: conſentiunt in hoc libri et Grammatici ap. Heinſ. *ipſa* ſc. vrbe P., vel poeta extulit *haec Praeneſtis*. vt Horat. I Epp. 2, 2. 562 *ſacrorumque* ſec. Moret. *accendi* Ven. et Goth. ſec. 563 *hac* abeſt Vratisl. *Erilum* et *Erylum* potiores ſcribunt: *Erulum* Rom. *Elinum*, *Cerilum*, *Acerilum*, *Helenum*, *Athericum* al. 565 *triaque* l. *tria* Muſon. malebat in Seruii gratiam, perperam. *trina* pr. Hamb. pro var. lect. et Flor. Iunt. cum binis Goth. 566 *Terque ſolo* Oudart. 567 *animas*, *totidem dextra exſuit* pr. Mentel. 568 *tunc* Doruill. *Ergo non d.* Goth. ſec. *duplici* Sprot. *deuellerer* tres Burm. cum Erf. *diuellier* Goth. tert.

mor ſit propior, h. magis vrget, ſit grauior, acrior, *periclo*, cum periculo, periculo inſtante, ſcilicet periculi cogitatione, appropinquante periculo creſcit et augetur metus. 561. vt ſim talis, *qualis eram* etc. εἴϑ' ὣς ἡβώοιμι Neſtor l. c. η, 157. λ, 669. 564. *Feronia* v. ſup. VII, 800. vbi *viridi gaudens Feronia luco*. *terna arma mouenda*, vt ter reuiuiſcens ter rebellaret, adeoque ter eſſet vincendus. Niſi forte melius ſic interpungas et accipias: *Naſcenti cui tris animas — dederat: terna arma mouenda, Ter ſternendus erat. Cui tunc t.* Erat ter cum eo pugnandum, ter arma in eum mouenda, ter erat vincendus. Itaque Euander eum ter vita et ar-

Nate, tuo; neque finitimus Mezentius vsquam,
Huic capiti insultans, tot ferro saeua dedisset
Funera, tam multis viduasset ciuibus vrbem.
At vos, o superi, et diuom tu maxime rector
Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
Et patrias audite preces: Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant,
Si visurus eum viuo, et venturus in vnum:
Vitam oro; patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,

569 Abest versus Goth. tert. *finitimo* e codd. suis et Pier. Heins. emendauit; sc. *huic capiti:* quod vix placet; Burm. cum al. *finitimo ferro* iungit. Saltem dixerim: *finitimo* absolute pro *in f.* Vulgo lectum *finitimus* inde ab Ald. 1514 adeoque a Naugerio. Servius videtur legisse *finitimos*, sicque Doruill. a m. sec. et ed. Iunt. 1520. *vsquam* idem Heins. restituit: vulgo *vnquam;* at Moret. sec. et Gud. a m. sec. *Mezentius hostis:* quae aut vera lectio est aut pro veriore habenda, in cuius locum successit *vsquam*, quod ex superiore versu per errorem iteratum suspicor. Reuocaui autem *finitimus* tamquam vnice verum: cum scriptum esset *finitimos*, aberratum est in *finitimo*. 571 *vidisset* Goth. tert. 573 *reminiscere regis*, *Exaudique preces patrias* codex apud Pier., interpolate. 575 *reseruent* duo Burm. et Goth. tert. 576 *cum viuom* Rom. et aliquot Pier. 577 *patior* Rom. et paene omnes Pier. tum Medic. et pars Heins. duoque Burm. *oro et patior* Ed. Ven. *Vita mora: patior* Goth. sec. *quamuis* Leid. 579 *Nunc, nunc, o liceat* Medic. et ceteri Heins. (excepto Mentel. pr.), item Doruill. et bini Goth., praetulit quoque Cuningham. *Tunc, tunc, o liceat* Schol. Persii ad Sat. I. 25. Sed cf. lib. II, 644. *rumpere* Zulich. 580 *Dum spes ambiguae curae, dum i. f.* Parrhas. 581 *mea sola et sera* alii, etiam Sermis exuerat. 569. *finitimo*, in finitimo, qui est in finitima vrbe. 572. Habent hae preces tanto plus suauitatis, quod tamquam praesensione aliqua tacita imminentis filio fati factae videntur. Nam interimitur Pallas libro X. 576. *venturus in vnum*, iterum eum reuisurus et conventurus. 578. *Sin;* nota εὐφημία. 580. acutius sententiam extulit Valer. Fl. I, 326. 327, ubi a v. 323 vestigia Maronis legit: *Sin aliud Fortuna parat: miserere parentum, Mors bona, dum metus est, nec adhuc dolor.* 581. *sera;* ergo erat τηλύγετος, in senectute patris na-

Conplexu teneo; grauior ne nuntius auris
Volneret. Haec genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli conlabſum in tecta ferebant.
Iamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos et fidus Achates;
Inde alii Troiae proceres; ipſe agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conſpectus in armis:
Qualis, vbi Oceani perfuſus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios aſtrorum diligit ignis,
Extulit os ſacrum coelo, tenebrasque reſoluit.

vius. vid. Pier. et Heinſ. cum Burm. *ſola et certa* Goth. tert. 582 *complexus* Rom. Medic. et alii Heinſ. *amplexu* Parrhaſ. *neu* Gud. a m. ſec., quod maluit Cuningham. *nec — vulnerat* Markland. emendabat ad Stat. V Silu. 2, 88, ſententia prorſus in alium ſenſum detorta. 583 *Verberet* Goth. tert., et ſic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4, quod placebat Heinſ., ſed merito reiectum a Burmanno, quem vide. Vſus *τοῦ vulnerare,* qui *τοῦ τρῶσαι* ap. Homerum pro *βλάψαι*. *moeſta ſupremo* Medic. a m. pr. 585 *portas apertas* Hugen. 587 *proceres Troiae* Leid. 588 *It medio* emendat Markland. ad Stat. V Silu. I, 245. vid. inf. 675 et al. 589 *profuſus* ſec. Mentel. Vſſ. 589. 590. excitati in Iulio Capitol. in Maximino iun. pr. 591 *remouit* Bigot. et Goth. tert. 589. 590 recitantur ap. Iulium Capit. in Maximino pr.

tus. conf. Guell. 588. Non agnoſco hypallagen; ſed *picta arma* ſunt auro argentoque diſtincta. Memorantur et alibi, XII, 281. XI, 660.

589 ſeq. Homericam eſſe comparationem Pallantis cum ſtella Veneris ſub extremam noctem orta, multi pronuntiarunt, nec tamen locum enotatum video, qui commode ſatis comparari poſſit: Iliad ε, 6. 7 de canicula agitur, vnde translatum eſt illud: *ὅς τε μάλιστα Λαμπρὸν παμφαίνῃσι λελουμένος Ὠκεανοῖο*; non igitur *perfuſus Oceani vnda* alio ſpectat', quam ad ortum ex mari. *Quem Venus* etc., quia eſt ſtella Veneris, vt ſatis notum. v. Guell. Paria de eadem ſtella ſub veſperam orta Il. X, 317 eſt: *οἷος δ' ἀστὴρ εἶσι μετ' ἀστράσι νυκτὸς ἀμολγῷ Ἕσπερος, ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.* Apud Apollon. III, 957 ſq. Iaſon in Medeae conſpectum venit *ὑψόσ' ἀναθρώσκων, ἅτε Σείριος Ὠκεανοῖο, ὃς δή τοι καλὸς μὲν ἀρίζηλός τ' ἐσιδέσθαι.* At 591. ſplendidus verſus de ortu in extrema caeli ora, qua mare ambit, Sup. Georg. IV, 232 *Tay-*

Stant pauidae in muris matres, oculisque ſequuntur
Pulueream nubem, et fulgentis aere cateruas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem ſonitu quatit vngula campum.
Eſt ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late ſacer; vndique colles

592 *Sunt p.* pr. Rottend. a m. pr. *ſecuntur* plerique Pier. 594 *quam pr.* Goth. pr. 596 *quatit vngula puluerem* Marius Plotius de metris ap. Heinſ. *putrem — campum* fuit, qui *putrem* accipiens paluſtrem, non bene emendaret *pigrum*. 597 *Caere*, τὸ Καῖρε, Καιρῇ, Καίρητα. Iam *Caere* modo non flectitur, modo flecti videtur in *Caeritis*, et in *Caeretis*. Eſt porro et *Caeres*, vnde duplici modo *Caerites* et *Caeretes*; tertio quoque modo *Caeretani*, οἱ Καιρητανοὶ, et Καιρετανοί. In Virgilio igitur *Caeritis* recte, ſeu vt a *Caere* ſit, ſeu vt a *Caeres*. *Ceritis* ap. Priſcian. *Caeretis* et *Ce-*

gete ſimul os terris oſtendit honeſtum Plias.

594. *per dumos;* per virgulta, ſiluas. cf. Stat. II Theb. 496. 497. *meta viarum* ornate pro via; proprie terminus et finis viae. 596. Verſum felicem, ipſo verborum ſono rem referentem, mirati ſunt multi: comparato quoque vſſ. 465. 466 Iliad. β. Odimus ſubtilitatem moleſtam in talibus: Ipſum inflammati impetum ingenii in haec natura ducente incidere neceſſe eſt; quomodo enim aliquis celeriter facta languida oratione reddere malit? cf. Disquiſ. I ſub f. Praeiuerat Ennius apud Macrob. VI, 1 ex Annal. VI *totam quatit vngula terram;* et Annal. VII *ſummo ſonitu quatit vngula terram;* XVII *It eques, et plauſu caua concutit vngula terram.* vid. Vrſin. ad h. l. et Cerda inf. ad XI, 875. *putrem*, in pulverem reſolutum, puluerulentum, quod iam vidimus Georg. I, 44. 215. II, 204. 597. *Caeritis;* Caere, vrbs Agylla, et qui eam incolit, Caeres: vnde poteſt accipi *Caeritis* vrbis et *Caeritis* fluminis. Minio perperam a Seruio huc aduocatur ex X, 183. Fluuius eſt Caeretanus, oppido proximus, nunc *Vacina* dictus, vt Cluuerius docet. Situm autem locorum huiusmodi eſſe putabimus: defluit per agros, vrbe in alto poſita, amnis, cui lucus adiacet; agrorum planitiem cum amne et luco vndique cingunt colles nemoroſi, abietibus conſiti: hoc eſt *colles caui incluſere* (includunt) *et nemus nigra abie-*

Inclusere caui et nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, et latis tendebat in arvis.

retis passim alii; vitiose, nam sic media longa: Καίρητος, vnde *Caeretanus.* inf. X, 183 *Qui Caerete domo.* 599 *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap Heins. eum Parrhas. et Goth. sec., repositum a Wakefield; et potest hoc verius videri: nam *nemus cingit* iungenda sunt: mutatum forte ab iis, qui ad *colles* referebant. Ad eam formam, qua exquisitius dictum esse habetur, *nemus cingunt*, Heinsius reuocat eamque formam aliquoties illustrauit. Nil refert, vtrum sequaris; modo teneas, non *nemus cingere lucum*, sed *colles et nemus*, h. colles nemorosos cingere *lucum et vallem.* 601 *Agrorum pecorisq.* Macrob. III Sat. 3. *Siluarum p.* emendabat Cerda, perperam. Est enim omnino Siluanus inter deos agrestes. cf. Burm., vt in eo ipso, quod ex Horatio laudat Cerda: *Siluane, tutor finium.* 603 *Tarcon*, *Tharco*, *Tarchon* et h. l. cf. sup. 506. XI, 727. *Tyrrhenus* Goth. sec., quod ornari posset, si tanti res esset. *cuncta tenebant* aliquot Pier. 605 *vt latis t.* emendabat Tan. Faber et Barth., non improbante Heinsio, et recepit illud Cuninghamus, cum

te cingunt (pro cingit) *vndique* lucum prope amnem. Etiam Lycophr. 1241 Καὶ Πίσσ', Ἀγύλλης θ' αἱ πολύῤῥηνοι νάπαι. At *colles caui?* non, vt vulgo dicuntur, saxa caua, exesa, cauernosa; v. c. sup. 248 *Inclusumque cauo saxo;* sed qui cauam vallem efficiunt, quam includunt; vt *theatrum cauum; caua vallis.* 600. *Pelasgos, qui;* Agyllam inter eas Etruriae vrbes memorat Dionys. I, 20. III, 58, quas Pelasgos adiisse, in iisque consedisse, et in quibus Pelasgorum sermo praeualuerat et plurimum Pelasgici moris diu obtinuerat. v. Excurs. III ad VIII. 601. *lucumque diemque:* lucum Siluano consecrasse ferebantur aduenae Pelasgi et sollenne annuum Siluano instituisse. 603. Non male, puto, quaeras cum Seruio: quomodo *castra in tutis locis* habere potuerint, si in valle et campis erant, et e collibus prospici et adiri poterant. Esset tamen hoc alienum a lectione poetae, qui nunc castra epitheto ornare volebat a castrorum natura petito: tuentur enim castra quouis modo

Huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
Succedunt, feffique et equos et corpora curant.
At Venus aetherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Vt procul egelido fecretum flumine vidit:
Talibus adfata eft dictis, feque obtulit vltro:
En, perfecta mei promiffa coniugis arte
Munera; ne mox aut Laurentis, nate, fuperbos,
Aut acrem dubites in proelia pofcere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit;
Arma fub aduerfa pofuit radiantia quercu,

Wakefield, et praeferendum eft vulgatae haud dubie; etfi alterum tuentur exempla fimilia inprimis Homeri. Heinfius etiam *Latiis* coniecerat, *letis* Franc. a m. pr. *in armis* Exc. Burm. 606 *Hoc p.* Leid., vt fup. 423. *electa* duo Burmann. *bello clara* Goth. tert. 609 *penitusque in v.* Schol. Cruq. ad Horat. I Od. 17. 610 *Et pr.* Parrhaf. *e gelido* paffim fcripti et edd. etiam Pieriani, alii (vt fragm. Vatic. a m. fec. apud Bottar. p. 167) *et gelido:* Rom. *haec gelido:* Montalb. *ingelido.* *egelidum flumen* debet effe tepidum: atque hoc cum per fe ab vfu poetarum abhorret, tum multo magis in conuallibus et lucis. Procliuis itaque et ipfe fum in lectionem cod. Rom. *Vt procul, et gelido fecretum flumine, vidit.* 612 *promiffi* Exc. Burm. cum Goth. fec. *arco* Sprot. 613 *nec mox* Oudart. et ed. Iunt. *nec mox his* Ed. Ven. *aut* abeft Rom. 614 *dubitas* Reg. *arcum* Goth. fec. 616 *auerfa* Leid. *radientia* in multis fcriptum ap. Burm., vt et aliis locis. *refonantia* coniicit vir doctus ex Iliad. τ, 13 τὰ δ' ἀνέβραχε δαίδαλα πάντα; hoc eft variare verba, non emendare.

facta eos, qui in iis excubant. 606. *bello lecta* vid. fup. ad 547. Aeneas cum fuis in luco confederat. 607. Reliqua poeta exequitur lib. X, 148 fqq.

608. Haud dubie Maro, fi carmini fuperuixiffet, melius hunc locum conftituiffet. Iam fupra, dum Euandri hofpitio vtebatur Aeneas, arma caelo delapfa memorauerat, re in prodigium verfa 524 feqq. Nunc in luco ad Caere cum fub arbore confediffet Aeneas, ecce Venus adeft et arma apportat. Compara Iliad. σ, 615. 616, et τ, 3. *nimbos* pro nubibus, aere. *fecretum* docte pro folum, in fecreto loco, apud flumen. 612. *En perfecta* cf. Iliad. τ, 10, 11. *arte promiffa.* cf. ad 531. 534.

Ille, deae donis et tanto laetus honore,
Expleri nequit, atque oculos per ſingula voluit,
Miraturque, interque manus et brachia verſat
Terribilem criſtis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum caerula nubes
Solis inardeſcit radiis, longeque refulget;
Tum leuis ocreas electro auroque recocto,
Haſtamque, et clipei non enarrabile textum.

618 *Impleri* Gud. pro diu.lect. et mſ. Thuan. ap. Macrob. V Sat. 8. *per ſ. verſat* ſec. Moret. 619 *que* poſt *miratur* a nonnullis abeſt: v. Pier., et ſic Ald. pr. *manus ſua brachia* Parrhaſ. *verſet* Reg. 620 *flammamque* alter Hamb. *flammisque* Parrhaſ. a pr. m. *vomentem* Gud. ab altera manu in eraſa priſca lectione, e qua *nantem* ſupererat; quod Heinſ. *tonantem*, Burm. *minantem* ſupplet. 621 *loricamque* pr. Hamb. *et loricam* Bigot., paullo melius cum Goth. tert. 623 *refulſit* Goth. ſec. 624 *lentas* Goth. ſec. *recoctas* pr. Rottend. parum ſuauiter. aes — *an*

617. *honore* puto dictum pro munere, vt *γέρας*. Sunt ergo ſynonyma: *dona* et *honos:* munus parat honorem; alii malunt figuram appellare *ἓν διὰ δυοῖν*, pro donis honorificis. *expleri nequit* ſiue ut iungas *donis, et honore* h. adſpectu donorum, fere vt *υἷος ἐνιπλησθῆναι* Odyſſ. λ. 451. ſive quod praeſtare videtur, *expleri* abſolute, nam *obtutu, tuendo* (quod ſup. VIII, 265 et I, 713 adiectum erat,) ex ceteris adiunctis facile intelligitur. 619. eſt Homericum *τέρπετο* etc. Iliad. τ, 18. 620. *flammas vomentem* poetica imago ſplendoris coruſcantis, ex Iliad. ε, 4 *Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ*. 622. *ſanguineam*, Seruius, cruentam, terribilem; immo rutilam, ſi ex aere thoracem cogites; ornauit autem et ad terrorem vsque auxit Maro, quod nude poſuerat Homerus Iliad. σ, 609 *θώρηκα φαεινότερον πυρὸς αὐγῆς.* (et talem,) *qualis* eſt *caerula nubes, quum inardeſcit* ex Apollon. IV, 125; vbi vellus aureum *νεφέλῃ ἐναλίγκιον, ἥ τ' ἀνιόντος Ἠελίου φλογεροῖσιν ἐρεύθεται ἀκτίνεσσιν.* 625. *clipei non enarrabile textum:* materiam, quam explicare nequeat, vt cetera, intelligit Cerda. Malo in eo manere, vt argumentum clipei ſit tam varium et copioſum, vt enarratu difficile videri debeat.

Illic res Italas Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inſcius aeui,
Fecerat ignipotens; illic genus omne futurae
Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mauortis in antro

ſatis recoctum ſit, ſplendore deprehendente: Plin. XXIII. ſ. 20. *nitentem* codex Pomponii Laeti ap. Pier. 627 *Haud fati* Bigot. cum Goth. tert., quod facile praeferrem, niſi emendatorem redoleret. *fatum* tres ap. Burm. pro *fatorum:* ſic et Bersman. et Melanchth. in marg., et poſt Waddelium praetulit Cuningham, et nuper Wakefield. Scilicet *haud vatum ignarus* Vulcanus videtur inepte dictum eſſe, quaſi deo futura dilcenda fuerint a vatibus. Aliter res ſe habebat IV, 65 *O vatum ignarae mentes*, vbi *mentes vatum* ſunt. In ſaluo tamen res eſt. *Vates* dixit poeta, pro vaticiniis: haud ignarus erat Vulcanus eorum, quae praedicta et promiſſa erant Aeneae eiusque poſteritati. *ignaros* duo alii. 628 *genus omne Latinum* Ed. Ven.; inſcite, addit Burm., ex libro I, 6 repetitum. 629 *in* abeſt Franc. *pugnata ex ordine* Oudart. *pugnantique ordine* Montalb. *pugnantiaq.* Goth. ſec. 629. 630 Quid? ſi diſtinguas: *illic genus o. — bella Fecerat: et v.* 630 *feram*

626. Sequitur locus de clipeo Aeneae nobiliſſimus. Clipeum autem cogita ita informatum, vt in media parte, ſeu vmbone, mare eſſet cum pugna Actiaca, de qua verſ. 676 ſeqq.; Exterior autem ora in plures areas ſeu regiones discreta, quarum argumenta, *omiſſis aliis*, ita apponit, vt ſint: I) Lupa Romulum et Remum lactans v. 630. II) Raptae Sabinae, bellum inter Romanos et Sabinos, foedusque inter Romulum et Tatium factum: 635. III) Meti ſupplicium: 642. IV) Roma a Porſenna obſeſſa, cum Coclitis et Porſennae facinoribus: 646. V) Capitolium a Gallis oppugnatum: 652. et, arce iamiam capta, excitati anſeris ſtrepitu Romani ad propugnandum irruentes: VI) Vrbs et religionibus et ſacris celebris, adeoque pace florens: 663. VII) Catilina in Tartaro: 666; VIII) et Cato in Elyſiis: 670. De his quid iudicandum eſſe videatur, v. Excurſ. ad h. l. Dixeram, *omiſſis aliis*, quae a Vulcano in clipeo expreſſa erant, poetam enarrare tantum iſta, quae appoſui. Nam verba poetae ſunt: *Illic res Italas Romanorumque triumphos Fecerat ignipotens; illic genus omne futurae Stirpis ab Aſcanio, pugnataque in ordine bella;* adeoque omnem hiſtoriam regni Albani. *Haud vatum ignarus* h. e. praedictionum, quas a vatibus Aeneas acceperat. 630. *Fecerat et*, inter cetera, quae poeta memorare non vult.

Procubuisse lupam: geminos huic vbera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpauidos; illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
Consessu caueae, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque seueris.
Post Idem, inter se posito certamine, reges
Armati Iouis ante aram, paterasque tenentes,
Stabant, et caesa iungebant foedera porca.

Goth. sec: ex *fetam.* 631 *geminosque* Franc. cum edd. nonnullis. 632 *pendentes oculo* Goth. sec. 633 *reflexa* Rom. Gud. et aliquot alii ap. Heins. cum Franc. Non expedit rem Burm. Scilicet dicendum est: esse hanc vulgarem, *cervice reflexa* (etsi et ipsam poeta dignam et Virgilio frequentatam; sic etiam Lucretianum *tereti ceruice reposta*), alteram tamen ad vim epicam ornatumque magis assurgentem lectionem, *ceruice reflexam.* 634 *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert., quod Catroeus venditat; non animadvertens, se plebeium vocabulum anteferre elegantiori. 635 *de more* pro ferrenonnullos Pierius obseruat. *sine Marte* ingenioso lusu coni. Io. Schrader. 636 *Concessu* passim in Pier. et Burm. *consensu* Rom. 637 *Addiderant* Ed. Iunt. 638 *Romulidi* Menag. pr. 640 *ante aram* multi Heins. et Burm., cum edd.; al. *aras*, perpetua varietate: h. l. minus scite, *aras paterasq.* 641 *caesa*

Illa de Lupa, lactante Romulum et Remum pueros, egregie et viuidis imaginibus suauibusque sententiis sunt narrata v. 630—634. vt toties in numis et signis veterum aliisque operibus occurrunt. *feta,* enixa, vt alibi, *Martis antrum* multi memorant: conf. Cerda. obuium illud in numis (vid. Eckhel Vol. VI. p. 31.) et gemmis.

635—641. *sine more,* sine lege, ἀκόσμως, incomposite, temere. cf. VII, 377. V, 694. Etiam Iulius Sabinus explicat: *sine honestate.* 636. *caveam,* h. l. in circo dixit. *magnos Circenses ludos* dixit, quae Liuio et aliis Consualia sunt, Neptuno equestri celebrata, forte quod in horum locum successerunt Circenses. — 637. Mutauit structuram: *Romam et Sabinas addiderat,* subitoque *consurgere bellum,* pro consurgens bellum, h. e. vnde bellum consurgeret. 638. *Curibus seueris,* ad Sabinorum disciplinam spectare facile intelligitur. Seruii caussa monemus. cf. Cerda, quem et vide v. 641 de *porca caesa,*

Haud procul inde, citae Metum in diuerſa quadrigae
Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
Raptabatque viri mendacis viſcera Tullus
Per ſiluam, et ſparſi rorabant ſanguine vepres.
Nec non Tarquinium eiectum Porſena iubebat
Adcipere, ingentique vrbem obſidione premebat;
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti ſimilem, ſimilemque minanti
Adſpiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,

porco maluerat Heinſ., ſed *caeſa porca*, elegantius dictum pro tenui et plebeio, *caeſo porco*, quod v. c. Liuius habet lib. I, 24, iam Quinctil. obſeruauit Inſt. Or. VIII, 3, 19. 642 *metum* omnes Pier. et plerique Heinſ. cum Seru., qui perperam disputat. *metium* tantum ſec. Moret. et Ven., ſed Gud. cum quatuor aliis *mettum*. Heinſius *Mettium* refinxit et multus in eo eſt, vt in marmoribus et nnmis ita ſcribi doceat; quod ipſi concedemus, quoties de gente Romana Mettia vel *Metia*, nam nil referre arbitror, agitur; ſed hic Fuffetium habemus cum praenomine *Meti*. Atque ſic Drakenborchium quoque litem diiudicaſſe video ad Liu. I, 23. 643 *Diſpulerant* Medic. a m. ſec. *actu* Goth. ſec. 645 malit abeſſe Io. Schrader. *ſparſo* Bigot., minus docte. 646 *Tarquinum* Ven. Doruill. Ed. Ven. et al., vt et alibi aberratur. *Proſena* multi paſſim cum Rom., vt ap. Liuium quoque, vid. Gronou. et Drakenb. ad lib. II, 9. Graecis Πορσῖνος, Πορσήνας, Πορσίνας; at *Porſenna* etiam Medic. 647 *ingentemque* Gud. a m. pr. 650 *quia v.* omnes Pier. et Heinſiani,

ex more perpetuo ſacrorum in foederibus faciendis; v. c. Liu. I, 24. Eſt et hoc argumentum multorum numorum, inprimis Gentis Sulpiciae, Veturiae, Anteſtiae.

642—645. Liu. I, 27. 28. Quod poeta merito inter memorabilia antiquae hiſtoriae habere potuit, erat *Alba diruta:* qua Romae opes inſigni modo fuere auctae; ſucceſſit ſic colonia in metropoleos locum principem inter vrbes Latinas, viamque ſibi ad principatum Latinorum parauit: Quaeſivit in narratione aliquid, quod novitate ſua animum moueret et ornatum carmini adderet. Idem puta eum ſpectaſſe in ceterarum rerum dilectu. 643. docte magnaque cum vi inuerſa oratio in illis: *at tu d.* pro: quod in fide non manſerat. *mendacis* proprie perfidi. De foeditate ſpectaculi oculis ingrata v. in Excurſ. IV ad h. libr.

646—651. Liu. II, 9 ſq. Effictus autem Porſenna ſtans ad Tiberim. 650. *pontem*

Et fluuium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In ſummo cuſtos Tarpeiae Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celſa tenebat,
*Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebant;
Galli per dumos aderant, arcemque tenebat,
Defenſi tenebris et dono noctis opacae;

Mediceo non excepto. *qui* agnoſcit Iul. Pomp. *qui auellere* vnus Pier. *auderetque auellere* Rom. *quod* vulgg. et Franc. *qui auderet vellere* Ed. Ven. *Cochles* Medic. 651 *At* Leid. *Cleria, Cloria, Coclea, Coclia, Cordia, Delia, Deria,* monſtra librariorum. *ruptis l. C. vinclis* Parrhaſ. 652 *Malius* Rom., alii Pieriani et plerique Heinſ. *Mallius.* 653 *pro templis* Goth. tert. *Capitolia celſa tenebat* Wakefield mutauit in *tegebat,* vt XII, 148 *Turnum et tua moenia texi.* Recte, at nec minus v. c. XII, 705 *quique alta tenebant*, pro tegebant. Verum trahit me in viri docti partes, quod ſtatim 657 iterum eſt: *arcemque tenebant.* 654 *Rumoleo* Rom. Totus hic verſus ſcrupulum iniicit. *Romuli caſam* in Capitolio fuiſſe nemo dubitet. v. Vitruu. II, 1, alios, quos Cerda laudat, et Ouid. Faſt. III, 189 ſeqq. Sed mentionem eius hic factam video tam importune, vt nihil magis; nam nec ſtructura nec ſententia vllo eum verſum vinculo comprehendit. Caſa nude commemorata quorſum referri debet? Et tum ſequuntur *auratae porticus.* Quae tandem haec paupertatis et luxuriae in eundem locum coaceruatio! At *recens regia?* in tanto temporum interuallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, ſi regiam de ipſo Capitolio et Iouis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque et mala manu illatum verſum eſſe arbitror. In edit. Parmenſi verſus retractus eſt poſt v. 641 *Stabant* et 642 *Romuleoque* 643 *Haud procul inde.* 655 *hinc* aliquot Pier. vnus Heinſ. et vnus Burm. 656 *abeſſe* Rom. 657 *Olli* vnus ap. Pier., isque Romanus; et hoc praeferam cum Io. Schradero, qui laudat Stat. IV Theb. 798 *Illi per dumos et opaca* ſublicium, euellens trabes ſublicis impoſitas. *vinclis ruptis,* ſimpl. de cuſtodia accipiendum.

652 — 662. Liu. V, 47. *In ſummo* non clipei; ſed *in ſummo arcis Tarpeiae.* 654. Viſebatur porro in Capitolio, praeter templum, caſa recenti culmo tecta, regia Romuli dicta. Pro *erat* ornate *horrebat.* De ceteris vid. Var. Lect. 655. Quae ſequuntur, poetica ſunt, non quae facile ab artifice in metallo effingi potuerunt. Tum anſer volitans ad noſtrum ſenſum diſplicere poteſt; forte non aeque ad Romanorum ſenſus. 657. *tenebant,* de conatu, vt ſaepe: iam in eo erant, vt tenerent. *et dono noctis opacae;* paullo otioſius adiectum videtur: *dono* h. beneficio, munere. 659 ſeq. Habitus Gallorum

Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis;
Virgatis lucent sagulis; tum lactea colla
Auro innectuntur; duo quisque Alpina coruscant
Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, et labsa ancilia coelo

virentibus umbris Deuia etc. 659 *illis* alii ap. Pier. *solis* Menag. pr. 660 *Virgatis fulgent* pars codd. Heinf. cum. Goth. sec. cf. Burm. 661 *immiscentur* Oudart. *duo cuique* Parrhas. interpolate. *Albina* duo Burm. et tert. Goth. *coruscat* Ald. pr. cum aliquot Heins. et binis Goth. 662 *Gessa* Medic., vt passim alibi scribitur. Eo alludunt Dorvill. et Franc. *Cesa*. Goth. sec. *Caesa*. Sed *Gaesa* communior scriptura. vid. Heins. Vox est Celtica *Gess.*, vt nuper docuit *Bullet Mémoires sur la Langue Celtique* Tom. II hac voce. *pectora* Goth. pr. 663 *Hic* e Pierianis et suis recepit Heins. pro vulg. *hinc*. *ancylia* passim: vt Gr. *ἀγκύλια*. 664 *Lanies* Medic., ait Heins., a pr. m. pro *apices*. Litura saltem est in Fogginii exemplo. Abest *que* post *lanigeros* a msf. Wakefield.

bene expressus, etsi alieno forte loco. Notae eorum comae rutilae, saga virgata, aurei torques, gaesa, scuta vasta. *aurea vestis;* Mirum hanc de barba accipere Servium eumque sequi alios. Si barba vestire genas dicitur poetis, an propterea vestis absolute de barba dicetur? Vestem intellige illa ipsa sagula, ex auro facta, ab artifice (seu vt colorem luteum et flauum referret, seu quod auro textas vestes amarent Galli. conf. Silium IV, 155), versicoloribus segmentis vel virgis intertextis: qui quidem habitus Gallis, Germanis, et Britannis frequentatus, Scotis nondum in vsu esse desiit. *lactea colla* proprie de Gallis; *Candidi pene sunt Galli omnes*, nota vox Ammiani. *duo gaesa*, e more; vid. Cluuer. German. I, 44 et omnes eos, qui Gallicam et Germanicam antiquitatem recoquunt; item Cerda ad h. l. et Heins.

663—666 Religiosa spectacula immiscet poeta; mota ancilia (Martiis Kalendis. v. Ouid. Fast. III, 373 seqq.), Lupercalia (ibid. II, 267 sqq.) et pompam matronarum ad ludos vel sacra, ad quae pilentis vehi licuit. v. Liu. V, 25, 9. Sacra Cereri vel Carmenti facienda Iulius Sabinus potissimum memorat. *mollia* pilenta appellat puto propter mollem et lentum incessum, quem ipsa structura et situs editus ac celsus suasisse videtur. Seruius pensiles currus interpretatur, adeoque mobiles, motu faciles, vt *mollia oscilla*, Ge. II, 389. Iulius autem Sabi-

Extuderat: caſtae ducebant ſacra per vrbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam ſedes, alta oſtia Ditis;
Et ſcelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem ſcopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios: his dantem iura Catonem.

665 *Extuderant* Rom. *extulerat* aliquot Heinſ. cum Goth. tert. *excuderat* et *exciderat* alii. Sed *extundere* exquiſitius eſt idem quod *excudere*, nec modo de opere eminenti et anaglypho, ſed ſimpl. de ſculptura; Tum et omnino: proferre, inuenire, vt Ge. I, 133. IV, 315. 328. 666 *Huic p.* duo Burm. 669 *in ſcopulo* Oudart. *frementem* pr. Rottend. et Ed. Geneu. *timentem* Goth. tert. 670 *pilos* Goth. tert.

nus *delicata* exponit. Saltem ſic accipiam, quae mollium et delicatorum hominum ſunt carpenta. *Apex* laneis vittis ornatus Flaminum proprius.

666—670 Poeta videtur proceſſiſſe a conſilio exhibendi duo Romanos, alterum libertatis propugnatorem acerrimum, Catonem Vticenſem, alterum civem perditiſſimum, Catilinam, patriae hoſtem et perduellem; dignitatem exemplis addere ſtuduit ex iis, quae in inferis vtrumque manent et excipiunt. Etſi alieno loco intruſa putem loca infera, praeclare tamen ea ornauit. *Catonem piis iura dantem*, tamquam alterum Minoem vel Rhadamanthum, quis non miratus eſt? Pro *Catilina* erant haud dubie, quos malis ſupplicio affectos videre. Sed parum prudenter minusque decore poeta Marium vel Sullam, Cinnam aliumue, qui remp. euerterat, nominaſſet: Contra in Catilina ſcelus manifeſtum et confeſſum. *pendentem ſcopulo*, puto tamquam equuleo diſtentum: tracta rei facie a Prometheo rupi alligato; pro vulture Furiae adſident. *minacem ſcopulum* tamquam ruiturum et ruina eum ſua oppreſſurum. *Furiarum ora trementem:* vt de Tantalo: *Lucent genialibus altis Aurea fulcra toris — Furiarum maxima Accubat — Exſurgitque facem attollens atque intonat ore:* ſup. VI, 605. 606. 607, adde 571. *dantem iura*, iudicem conſtitutum vt alterum Rhadamanthum: VI, 566. De *Catone Vticenſi* agi, liquidum eſt; vel ex oppoſito Catilina: alter oppugnauit patriam, alter libertatem propugnauit. Nec vero alius, quam ad eius ſeueritatem, reſpectus habitus videtur; quo magis vana eſt Seruii aliorumque dubita-

Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea; ſed fluctu ſpumabant caerula cano;
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aeſtumque ſecabant.
In medio claſſis aeratas, Actia bella,

671 *Hoc inter* Franc. 672 *ſpumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. ſec., etiam ex Goth. alter, vt ſcilicet *imago ſpumabat* iungatur; ſed recte *caerula ſpumabant* praetulere Heinſ. et Burm. *ſpumabant aequora* Zulich. *caerula ponto* Montalb. a m. pr. Diſtingui quoque poteſt: *Haec inter — ibat imago; Aurea ſed fluctu ſpumabant caerula cano;* neſcio, an rotundior ſic exeat oratio. 673 *arcano clari* Ven. *in orbe* et *in orbes* aliqui Heinſ. 674 *vertebant* aliquot Burm. et duo Goth. *aeſtuque* Sprot. 675 *claſſes auratas* Ed. Ven. *Accia* aberrant aliquot codd. Pier. et Parrhaſ. *Actia vela* coniecerat Heinſ.

tio verentium, ne Auguſto Catonis memoria parum grata eſſe debuerit. Sed hoc refellere iam alii ſtuduerunt, inprimis ad Horat. I Carm. 12, 35; adde Diſſ. viri docti in Basnagii *Hiſt. des Ouvrages des Savans* 1708, p. 102. in qua tamen pauca reperias, quae alicuius momenti ſint. At poſſis in illo haerere, quod Catonem, qui ſibi ipſi manus intulit, nunc in Campis piorum locum habere iubeat, cum ſup. VI, 434 ſeq. eos, *qui ſibi letum Inſontes peperere manu,* alio loco, in prima Inferorum regione, conſtituerit. Verum aſpernatur poeta tam tenacem memoriam, eique, licet diuerſis carminis partibus diuerſas rationes ſequi.

671 — 674. Oceanum Homeri Iliad. σ, 606. 607 ante oculos habuiſſe, et Delphines Heſiodi exemplo Sc. Herc. 209 — 212 inſeruiſſe videtur. Aliam Quinti Cal. imitationem iam Cerda notauit l. l. ib. V, 93 ſqq. verum is, Homeri exemplo, Oceanum ambire clipei oram fecit. Effinxerat Vulcanus mare ad Actium; ſpuma albicante et belluis argenteis in mari ex auro facto: naues effictae aere. De reliquis cf. Excurſ. de hoc clipeo.

675 ſqq. Splendida carminis pars, quam velim vnam clipei argumentum a Poeta factum eſſe. Iam Propertio hic locus adeo probatus fuit, vt, etſi tum tota Aeneis nondum euulgata eſſet, ex eo tamen carminis ſummam praeſtantiam auguraretur: *Actia Virgilium* (iuuet) *cuſtodis littora Phoebi, Caeſaris et fortes dicere poſſe rates: Qui nunc Aeneae Troiani ſuſcitat arma, Iactaque Lauinis moenia littoribus. Cedite Romani ſcriptores, cedite Graii; Neſcio*

Cernere erat; totumque instructo Marte videres
Feruere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum Patribus, Populoque, Penatibus et magnis dIs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas

676 *extructo* aliquot Pier. *instructum* alii. *videre* Montalb. 677 *Leuchatem*, *Leucatem*, *Leucantem*, *Leucothoen*, aberratt. *auroque effulgere fluctus;* hoc hemistichium prorsus otiosum et languidum esse arbitor, quodque Tucca Variusque rescindere debebant. Quorsum enim hoc pertinet? inprimis cum iam satis declaratum esset vss. 671. 672 *mare esse aureum.* Et debebat esse *albosque fluctus*, vt cum v. 672 conueniret *fluctu spumabant caerula cano.* 678 *Hic* Franc. 679 *populisque* Ed. Ven. *populo patribusque* Goth. sec. 680 *Stat* Rom. cum aliis Pier. et Heins., item Goth. sec., quod praestare puto. *prima in puppi* Priscian. agnoscit lib. VII. cf. III, 527. g. *huic* Gud.

quid maius nascitur Iliade: lib. II El. extr. *In medio* clipei, non maris: etsi hoc mediam clipei partem occupare putandum est; si tamen, praeter pugnam, etiam fugam et triumphum complexa ea est, in plures partes ac loca distincta esse debuit. *Actia* bella, pugnam Actiacam. *totumque instructo Marte* h. classe instructa, *videres Feruere Leucaten;* locum ex vicinia posuit, vt tanto maior rei esset species. Nam classis vtraque obuersa erat claustris et faucibus sinus Ambracii; pugnatum enim est in exteriore sinu versus mare patente. Agitur autem de ipsa pugna, non de iis, quae antecesserunt. Alioqui locum haberet Florus IV, 11, 4 *Caesar — positisque in Epiro castris Leucadem insulam montemque Leucaten et Ambracii sinus cornua infesta classe succinxerat.* De hemistichio otioso 677 v. V. L. In seqq. non vbique ipsam rerum gestarum fidem, quod nimis religiosum fuisset, quam artis vel carminis rationes et opportunitates videtur sequutus. Nam classi vniuersae M. Agrippa praefuit, Octauianus autem Caesar cum M. Valerio Messala aliisque rerum summae vbique prospicere satagebat. *Italos* praeclare, vt *barbaricas opes* Antonii v. 685 opponeret; et multo augustior rerum species in altero versu: *Cum Patribus, populoque, Penatibus et magnis dIs;* vt caussam reip. a Senatu populoque Romano commissam tueri videretur Augustus. *Penatibus et magnis diis*, explicatiue alterum adiectum pro: et cum Penatibus, magnis diis: cf. sup. ad III, 12. 680. 681. *geminas*

Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice ſidus.
Parte alia ventis et dIs Agrippa ſecundis
Arduus agmen agens: cui, belli inſigne ſuperbum,
Tempora nauali fulgent roſtrata corona.
Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,

681 *volunt* Medic. a m. pr. *mouent* Sprot. a m. pr. *aperit ſe* Goth. ſec. *aperitur a vertice* Medic., vitioſe. Quis tamen credat hoc Cuninghamum recepiſſe? 684 *luſtrata* Goth. pr. 685 *que* a Pierianis aliquot abeſt; nec male. *Phariis* coni. Heinſius, eleganter; ſed *variis* multo elegantius habendum, vt populos multos

cui tempora flammas Laeta vomunt. Perperam ad oculos Auguſti fulgentes (v. Sueton. c. 79) refert Seruius et alii. Habuit poeta in animo Diomedis caſſidem Iliad. ε, 4 ſq. *Δαῖέ οἱ ἐκ κόρυθός τε καὶ ἀσπίδος ἀκάματον πῦρ* etc., et in miraculum conuerſus eſt galeae ex aere fulgor, qui radiorum vel nimbi ſpeciem referre videri poterat, inprimis ſi bucculas galeae cogites. *laeta* ad ſplendorem ſpectat: vt lib. I, 591 *laetos oculis afflarat honores.* Sed cur *geminas flammas* dixit? accipio dictum poetica forma, cum deberet *gemina tempora* memorare. Diuerſa res ſunt *criſtae geminae* VI, 780. In vertice *aperitur*, lucet, apparet (proprie de oriente ſidere), ſtella Iulia, Caeſaris capiti appingi ſolita: in memoriam ſtellae crinitae, in quam inter ludos funebres habitos anima Caeſaris abiiſſe credita eſt: vid. Sueton. Caeſ. 88. Dio XLV, 7, et ſup. ad Ecl. IX, 47. Eandem ſtellam reſpexit Propert. IV, 6, 30. 31. etſi ille prodigium micantis flammae expreſſiſſe videtur: Phoebus *Adſtitit Auguſti puppem ſuper, et noua flamma Luxit in obliquam ter ſinuata facem.*

682. *Parte alia* aciei Agrippa claſſem agit *ventis ſecundis.* Aduerſus fuerat ad quintum vsque diem ventus. Plutarch. M. Anton. p. 945 F. conſ. Seru. in extrema parte notae ad v. 682. 684. *nauali corona,* quae eadem *roſtrata*, roſtris ex auro vallata, qua paullo ante donatus fuerat in bello Siculo, victo Sex. Pompeio. v. Vellei. II, 81, 3, vbi v. Not., et Cerdam h. l. cum Seruio, et numos Agrippae. Doctius autem dixit *tempora roſtrata.*

685. Ex aduerſo expreſſus Antonius: *ope barbarica,* cum copiis ex barbaris populis diuerſis (vnde *varia arma*) conſcriptis, praeter legiones, quas habebat. cf. Plutarch. M. Anton. p. 944 B.

Victor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum viresque Orientis et vltima fecum
Bactra vehit; fequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
Vna omnes ruere, ac totum fpumare, reductis
Conuolfum remis roftrisque tridentibus, aequor.
Alta petunt pelago credas innare reuolfas

ac diuerfos habituque adfpectuque varios defignaret. *Autronius, attonitus*, praue Gothani. 686 *ab europe* Rom. et Goth. tert. *aurora* pr. Rotten. et Leid., ifte etiam *populos*. Marklandus ad Statium p. 109 *Ductor ab* emendat; quod ad meum fenfum ieiunum eft. *Victor* et per fe fplendidius eft, et refpectu certe eorum populorum, quos fecum trahebat, veriffimum; fed et Parthorum et Armenorum refpectu non omnino falfum. Nam et Ventidius Parthos vicit V. C. 713, et Canidius, et ipfe Antonii legatus, Armeniam deuicit et in Iberos Albanosque exercitum duxit V. C. 716. et ipfe Antonius V. C. 718, Artauasde capto Armeniam occupauit V. C. 718. Schraderus ad Mufaeum p. 258 acumen τῷ *victor* ineffe dicit, *quafi* victor, qui talem fe haberi volebat. 687 *Aegupto* codd. Pier. *que* abeft Parrhaf. Hic Erfurt. alias haud magni momenti codex memorabilem lectionem fuppeditat *feresque*: ita ut refingi poffit: *Aegyptum, Seresque, Orientis et vltima fecum Bactra vehit.* 690 *roftrisque ftridentibus* peffime legitur cum metri vitio in nonnullis, etiam in Ald. pr. et ex ea excufis; at omiffum *que* in Ald. fec. et hinc in aliis; ita *roftris ftridentibus* vulgo editum, et lectum quoque in codd., vt Leid. Menag. Goth. pr. Hinc *roftrisque tridentibus* editum in ed. Commelin. ex Palatino; quod fequutus eft Pulman. et alii, firmauitque poft Cerdam et alios Heinf. ex Colot. Medic. Gud. cf. V, 143. *roftrisque rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect. 691 *credes* Gud. Verfum acumine rhetorico infignem miratur Seneca Suaf. I fub. f. adiecto iudicio: *non dicit*] *hoc fieri, fed credi.* Nam addit poeta: *credas innare.*

686. *Victor ab Aurorae populis et littore rubro*, h. Eoo, Indico, magnifice ex follenni poetarum more. Vult praelia cum Parthis, quibus Oriens tum parebat, dicere, inter quae nonnulla fuere fatis felicia. Pari modo *Bactra vltima*, in remotiffimo oriente fita, nominat. Habuit Antonius auxilia a rege Medorum fubmiffa, teftante Plutarcho p. 944 C. Itidem fic v. 705. 706. *vehit*, ducit copias ex Aegypto et Afia.

689. *reductis remis* proprie Ouid. Met. IX, 461 *reducunt ad fortia pectora remos.* Tum *ruere* videtur dictum tranfitiue fc. mare remis et ipfa carina, vt fup. I. 35 *fpumas falis aere ruebant.* 691. *Alta petunt,*

Cycladas, aut montis concurrere montibus altos:
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu telisque volatile ferrum
Spargitur; arua noua Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro;

692 *et* duo Burm. *altis* tres ibid. 694 *telique* ab Heinsio praescripta est tamquam vulgata lectio: fuit ea saltem in ed. Dan. Heinsii; nam vulgo vbique legitur *telisque*, quod firmauit Heins. e Medic., aliisque melioribus; an sic *tela* machinae sunt? ballistae, quibus tela emittuntur? vt manu flamma, machinis sagittae spargantur; quod videtur vulgari interpunctione effici: *Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum Spargitur.* Sustuli interpunctionem, vt sit: *manu spargitur stuppea flamma et ferrum volatile telis.* Vide tamen an recitari possit: *Stuppea flamma, manu telisque volatile ferrum Spargitur.* Ita *flamma* per se, tum tela manibus et machinis emissa, memorantur. Quo tamen exemplo dictum esse putabimus: *ferrum volatile telis?* Brunckius monet *telis* esse pro *telorum:* vt V, 609 *per mille coloribus arcum.* Agnosco analogiam, sed quam durum est: *ferrum telis!* Lenior esset ratio, si *telum ferro* esset scriptum. Saltem dicam, *spargi ferrum telis,* per tela, h. e. spargi missilibus. Praefero tamen vel sic alteram lectionem, cui praesidium in cod. Rom. est *telique volatile ferrum.* Tum *volabile* Montalb., sed *volatile* iam sup. IV, 71, quod e Sueuio adoptasse fertur Virgilius ap. Macrob. VI, 5 extr., e quo laudatur *volucrumque volatile telum.* 696 *Reginam et agmine* Rom. *in medio* Franc. v. Burm.

Compara Plutarch. p. 946 B. C. 693. *Tanta mole.* Spectat hoc maxime ad Antonianas naues, ad denos remorum ordines assurgentes, *ad hoc turribus et tabulis alleuatas* etc. Flor. IV, 11, et sua magnitudine, inprimis in ista remigum inopia, ad regendum difficiles. Plutarch. l. c. Dio L, 32. 33. 694. *stuppea flamma:* ad rerum veritatem, cum ab Antonio relictae naues pertinaciter pugnare pergerent. v. Dio l. c. 34. 35. Horat. I Od. 37, 13 *Vix vna sospes nauis ab ignibus.* *telis* accipiendum est de machinis ad missilia emittenda; sed praestat altera lectio *telique volatile ferrum.* v. Var. Lect. *noua caede* sc. inter hos ipsos ignes missiles et nauium incendia.

696. Acerbe haec de Cleopatra. Potuit forte, quod tamen ignoro, sistri vsus esse apud Aegyptios in bello. Ex hoc tamen loco non conficitur. In ludibrium versa re sistrum memoratur, quod ipsa, cum turba spadonum et feminarum ludis et choreis vacante, in media classe versatur: sistri autem vsus in la-

Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
Omnigenumque deum monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum et Venerem contraque Mineruam
Tela tenent. Saeuit medio in certamine Mauors
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;

697 *Necdum et* Doruill. *gelidos* coni. Burm. Sane vulgo vna tantum aspis brachio admota a Cleopatra memoratur (cf. Anthol. Lat. lib. II, 71); cum tamen secundum Plutarch. Anton. p. 955 E varii et incerti de necis, quam Cleopatra sibi intulit, via et ratione rumores fuerint; cf. inprimis ad Propert. III, 11 (ed. Scal. 9), 53. 54; potuit forte et hoc narrari, binos eam angues sibi admouisse, singulis forte brachiis singulos. Quod idem narrat, fuisse qui in brachio Cleopatrae *notas duas* tenues et obscuras agnouisse se dicerent, vix ad binas aspides referri potest. At Vellei. II, 87 *admotis ad venas serpentibus*: vt plures fuerint. Cleopatrae morientis simulacra frustra aduoces, sunt enim partim Nympharum signa, partim recentis manus sunt. Nec de lamina argentea Pompeiana (*Bronzi di Ercolano* Tom. I extr.) satis exploratum est, rectene illa ad Cleopatram referatur. 698 *natator* aliquot Pier. *Anobis* Medic. *Anubes* sec. Rottend. 699 *et* abest Doruill. 700 *tenens* Schol. Horat. III Od. 4. *in* abest Parrhas. 701 *Velatus* Goth. tert. *Diuae* Rom. et Medic. Pierii, Medic. a m. pr., aliique Heins., idem agnoscit Iul. Sabinus. cf. IV, 473.

sciuia Aegyptiorum frequens. Docet quoque Propertii imitatio lib. III, 11, 43 Ausa Cleopatra — *Romanamque tubam crepitanti pellere sistro*. 697. necdum mortem futuram admota sibi aspide prospicit, aut cogitat. Sequitur forte Virgilius famam aliquam, duos eam angues sibi admouisse.

698 — 703. Praelium deorum artifex effinxerat in aere: ab vna parte pugnabant dii Aegyptii, ab altera Romani. In medio pugnam incendunt Mars, Furiae, Discordia, Bellona. Partim haec ex deorum in praeliis Homericis interuentu, partim, inprimis Discordia et Bellona, ex praeclaris locis clipei Achillis Iliad. σ, 535—538 et clipei Herculis apud Hesiodum v. 248 sqq. 147. 153 sqq. adumbrata; alias imitationes vide apud Quintum Cal. X, 53 sqq. XI, 8 sq. VIII, 186 sqq. *latrator Anubis*, capite canino, notus vel ex Boissardo. Propertius, qui hunc librum, nondum editum, legerat (v. ad v. 675), hinc traxit lib. III, 11, 41 *Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubin* etc. 701. *caelatus*, exsculptus, nam de anaglypho agitur, et *caelare* sic proprie in aere dicitur: (vid. *Antiquar. Aufsätze* P. II,

Et ſciſſa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo.
Deſuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipſa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos iam iamque inmittere funis.
Illam inter caedes pallentem morte futura

702 *Exſciſſa* Goth. ſec. *pallas* idem. 703 *Quin* Goth. pr. *conſanguineo* editum vidit Pierius. 704 *Accius* et h. l. ſcribitur. *arcum tendebat* Medic. Pierii, Gud. et alii Heinſ. cum Doruill. et Goth. ſec. *arcu int.* duo Burmann. 705 *Protinus omnis* Voſſ. pr. *Aegyptos* Probus ap. Heinſ. 706 *Araps* Pier. aliquot. 708 *lapſos* aliquot Burmann. *que* abeſt Parrhaſ. 709 *Illum* ap.

p. 134 ſqq.) *ex aethere Dirae* adeoque volantes: quod memorabile eſt. Reddidit eo nomine, puto, Κῆρας Heſiodi in Scut. 248 ſqq. Homero Κῆρες θανάτοιο. Simili modo Mors alata poetis eſt. 702. *ſciſſa Discordia palla.* Eſt *Eris* ex Homero et Heſiodo nota. Nouum eſt, quod *ſciſſa palla* illa inſignitur. In arca Cypſeli apud Pauſan. V, 19 erat αἰσχίστῃ τὸ εἶδος ἐοικυῖα. Redhibuit eam *laceratam pectore veſtem* Petron. cap. 124. *vadit* non proprie; nam in mari res geritur; eſt ſimpl. *verſatur* in medio certamine. *Bellona* cum flagello paſſim obuia: exempla Cerda dabit.

704. 705. Homero ſubiecta et haec Apollinis ſpecies pro Iliacis muris pugnantis Iliad. π, 700 ſeqq., ſed praeclara cum arte et ſollertia. Certavit cum Marone Propert. IV, 6, 55. 56 et 68 et Albinovanus Eleg. in Maecen. 55. 56. Sed eam imaginem facile menti obiicere potuit ſignum in promontorio Actiaco poſitum. Pugnatum autem, vt ſupra diximus, in conſpectu Apollinis Actii, in exteriore parte ſinus Ambracii; de quo videnda Delineatio et Deſcriptio eius ſinus auctore d'Anville (in *Mém. de l'Acad. des Inſcr.* T. XXXII, p. 515). *Actius Apollo* v. ſup. ad III, 275. 707 ſqq. Prima regina fugam circumſpexit, vt omnes tradunt: Plut. Anton. p. 946 E. Dio L, 33. *ventis vocatis* per vela expanſa. v. ad lib. III, 253. *et laxos* intendere ſunes, adeoque vela explicare et expandere. conf. inf. X, 229 ibique not. 709. *pallentem morte futura;* quaſi praeſenſione mortis hanc fugam conſequuturae. Pallorem autem argento vel alio metallo *debuit* artifex reddere; quemadmo-

Fecerat ignipotens vndis et Iapyge ferri;
Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pandentemque finus, et tota vefte vocantem
Caeruleum in gremium, latebrofaque flumina, victos.
At Caefar, triplici inuectus Romana triumpho
Moenia, dIs Italis votum inmortale facrabat,

Apulei. de mundo. *caede futura* Oudart. 710 *Iapuge, Iapige, Iapide, Iafpide* in codd., hoc in Goth. fec. 711 *magni*, fc. Pompeii, Waddel. coni. ap. Burm., fatis frigide. 712 *et torta* emendabant Gifan. et Valef., fed v. Heinf. *et tuta* v. Schol. Horat. Cruqu. ad 1 Od. 37, et *mota* Cerda coni. *finum et tota quem* Leid. *finum et totaque in* duo alii, interpolate. *tota vefte*, eft, expanfa quantum finus patebat. Laudatur Aufon. Mofella 368 *Nauiger vndifona dudum me mole Sarauus Tota vefte vocat.* 715 *Moenia, cunctorum late comitantibus armis* inepte Goth.

dum *vt Iocaftae vultum exanimem exhiberet, ex aere et argento conflata maffa vfus fertur* artifex. v. Plutarch. Conuiu. Qu. V, 1, et Ariftonidas artifex *cum exprimere vellet Athamantis furorem — refidentem poenitentia, aes ferrumque mifcuit, vt rubigine eius per nitorem aeris relucente exprimeretur verecundiae rubor.* Plin. XXXIV, 14 f. 40. *Iapygem* proprie dixit, nam ab occidentali illa plaga debuit venire ventus Cleopatrae fecundus.

711 — 713. Poeticum vifum magnum et praeclarum. Fuga petitur Nilus: is fugientes excipit. Propert. III, 11, 51 in loco hinc expreffo: *Fugifti tamen in timidi vaga flumina Nili.* Iam Fluviorum fimulacra cogita fpecie humana, recubantia, et inferiore corporis parte vefte tecta, vt tamen finum facere poffint, quem Nilus fugientibus oftentat. Ornate fingula, etiam *latebrofa flumina*, quae pro latebris nunc erant.

714 feqq. Tandem triumphus Augufti erat repraefentatus in clipeo. Fuit is triplex in trinis diebus: Dalmaticus, Actiacus, Alexandrinus, v. Sueton. Aug. 22. Dio LI, 21. Neceffe igitur eft ab artifice ea, quae cuiusque diei effent, in vnum fuiffe congefta. *votum inmortale facrabat;* templa, opera immortalia, dedicabat ex voto; et quidem magno numero, vnde *trecena* dixit. Quae per reliquam Augufti

Maxuma tercentum totam delubra per Vrbem.
Laetitia ludisque viae plausuque fremebant;
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
Ante aras terram caesi strauere iuuenci.
Ipse, sedens niueo candentis limine Phoebi,

sec., nescio vnde arreptum. Plus refert de interpunctione monere, quam Burmannus ad aliarum editionum exemplum immutauit: *At Caesar — dis Italis votum immortale sacrabat. Maxima tercentum totam delubra per vrbem Laetitia, ludisque viae plausuque fremebant.* Ita vero plura parum commode dicta videntur: *votum immortale sacrabat* erit accipiendum forte pro: vota persoluebat. Sed cur *immortale?* et multo magis frigent ista: *templa laetitia, vias ludis plausuque fremuisse.* Itaque reduxi alteram distinguendi rationem. Augustus opera publica, et in his templa, exstruxit plurima, v. Sueton. c. 29, vnde et Liuio, quod satis notum, *templorum omnium conditor aut restitutor* dictus est; idem triumpho inuectus plura templa dedicauit, in aliis dona consecrauit. v. Dio LI, 22. Retraxit haec poeta et in vnum tempus contulit: *maxima tercentum delubra sacrabat, votum immortale,* h. quae vouerat. 716 *de turba* Parrhas. 717 *lusuque* Oblongus Longob. *laudisque* duo Burm. *plausumque* Doruill. *fremebat* alter Goth.; ita saltem iungenda: *plausuque fremebat Omnibus in t. m. chorus;* sed hoc putidum est. 718 *arae* Pier. et Heins. e suis, excepto vno Veneto, probauerunt. Vellem adiecissent viri docti, quod sententiae acumen in eo deprehenderent. Quid magis frigere dicam, quam in *omnibus templis arae* sc. erant? Licet id credere: sed quid inde? an repetere placet *arae* sc. *fremebant?* Res vero sic expedienda. Exquisite illa dicta pro vulgaribus: Omnibus in templis matronarum supplicantium coetus visebantur, *et arae*, ab artifice expressae, *ante quas* victimae immolabantur. Vulgo lectum fuit *omnibus aris:* idque ex Gothanis primus seruat. *omnibus ara* Parrhas., vitiose. 719 *terras* Doruill.

vitam facta sunt, reuocauit poeta sub vnum tempus. cf. Suet. 29. Dio LI, 22.

717 — 719. Viuide laetitia publica describitur. Exquisite vero illa dicta pro vulgaribus: omnibus in templis *matronarum supplicantium coetus* et *arae, ante quas* victimae immolabantur.

720 sqq. Splendida rerum species. Puta triumphatorem Octauianum iam intrasse vrbem. Sedet pro tribunali sub porticu et aditu templi Apollinis Palatini et prospectat (exquisite *recognoscit;* argutatur Burm. in etymo vocis) succedentem pompam triumphalem, in qua portantur coronae aureae, *dona populorum* (conf. Cerda), ducuntur captiui vna cum signis Fluuiorum.

Dona recognoſcit populorum, aptatque ſuperbis
Poſtibus; incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam veſtis et armis.
Hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas Carasque ſagittiferosque Gelonos

721 *actatque* Doruill. 722 *l. o. matres* aliquot Pier. 724 *Hinc* hic et ſequ. verſu aliqui ſiue vtroque loco ſiue alterutro tantum. *Numidum* plerique Pier. et tres Goth. *Numadum* alii Heinſ., vt paſſim alibi. v. ſup. ad III, 320. *diſtinctos*, *disvinctos*, *devinctos*, *discultos*, vitia librariorum: inter quae etiam *Mulcifer* referendum in parte Heinſ. et trinis Goth. *Mulciber* antiquum nomen, quod Maro ab Accio et Egnatio acceperat: Macrob. VI, 5 pr. 725 *Hinc* Goth. tert. *Hinc relegas cerasque* Doruill. *relegas* etiam Rom. *Carrasque* multi: *Carae* etiam Seruio praeſcripti. Male etiam Cerda eo deuenit, vt *Carrhas* Meſopotamiae inferat. *Gelones* duo Burm.

721. *aptatque ſ. poſtibus:* coronas ergo in foribus vel porticu templi ſuſpendi curavit. 724. 725. Vides manifeſte, quod ſupra ad vſ. 686 monuimus, poetam carmini dignitatem et maieſtatem parare ex nominum nouitate vel peregrinitate vel vetuſtate. *Nomadum genus et Afros.* Erat enim in Antonii partibus magna Africae pars a Cyrenis vsque ad Aethiopiam, et interfuit Antonii copiis Bogudes Mauretaniae rex: Plutarch. Anton. p. 944 B. Dio L, 6. *discinctos Afros:* mollitiem hominum arguit veſte laxa et fluente. An is proprius Afrorum habitus fuerit, aliunde ignoramus. *Lelegas Carasque*, vt nominum vetuſtate carmini dignitatem pararet, poſuit pro populis et regibus minoris Aſiae, quos enumeratos vides apud Plutarchum l. c. B. Leleges, de quorum ſedibus Strabo lib. XIII multa diſputat, cum Caribus oram Aſiae maritimam tenuerant, antequam ab Ionibus eiecti ad interiora receſſerunt. De his, nec de aliis, Lelegibus h. l. agitur. Fruſtra ad Dacos et Baſtarnas nomen reuocat Maſſonus in *Iano reſerato* Sect. III c. 5, aduerſus quos M. Craſſus bellum geſſit. Meliore iure ad bellum illud referas *Gelonos*, quos pro Dacis vicinis nominare potuit. Niſi tamen pro Thracibus, vltra quos illi habitabant (cf. ad Georg. II, 115), dicti ſunt, qui in Antonii copiis erant. Horatius, qui ſaepe populos barbaros vltra Danubium memorat, modo Gelonos, modo Getas, modo

Finxerat. Euphrates ibat iam mollior vndis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.

726 *Tinxerat* Rom. *Fixerat* alii Pier. *Pinxerat* quidam apud Taubm. 727 *Norini* Parrhaſ. 728 *Daci* editum olim et ſcriptum paſſim, vel *Dacae*. Male: Ge. III, 497 *Et coniurato deſcendens* Dacus *ab Iſtro*. Sed *Dahae* Medic. *Daae* Rom., etiam

Sarmatas aut Scythas nominat.

726. *Euphrates ibat iam mollior vndis* h. leniore amne, vt domitum ſe ac ſubiugatum, h. e. populos accolas victos et ſubiectos, ſignificaret. Vti *mollita* dicuntur et alibi, quae victa ac contuſa coercitaque ſunt. Sic *molles animi*, *mollia corda*. Notum autem vel ex Horatio: *Medumque flumen gentibus additum victis minores voluere vertices:* etſi hoc ad ſeriores annos ſpectat. Magno vero ſpiritu haec dicta et in maius aucta amplificataque ſunt. Aduerſus Parthos enim illo anno nihil aliud nec ſuſceptum nec geſtum, praeterquam quod Auguſtus, Aegypto in poteſtatem p. R. redacta, in Syriam reuerſus Parthorum legatos audiit. conf. Georg. II, 170. IV, f. Si vero haec, quae ſequuntur v. 726. 727. 728, ad triumphum illum recte referuntur, Euphrates et Araxes cum Dahis poetico more populos Orientis deſignant, qui Antonium ſequuti erant, Morini autem et Rhenus triumphum primi diei Dalmaticum reſpiciunt, quo etiam de Morinis, extremae orae Galliae Belgicae ad fretum Britannicum populo (vnde *extremi hominum Morini*, vt *vltimi Britanni*, *vltima Heſperia*, apud Horatium), et nonnullis Galliae Germaniaeque populis rebellionis ſociis, inprimis Sueuis Rhenum transgreſſis, et a C. Carinate repreſſis, triumphatum fuit; v. Dio LI, 21. Rhenus *bicornis*, Vahalis et Rhenus, vt tum quidem curſus erat, antequam Druſus tertium oſtium, Fleuum, foſſa ducta efficeret. *Dahae*, Nomades ad orientale Caſpii maris littus verſus Oxum incolentes vltra Hyrcanos. *pontem indignatus Araxes;* nihil amplius, quam vt flumen rapidum adeoque pontis impatiens diceret, eoque ipſo feritatem accolarum Armenorum declararet. Sumſerunt hinc Statius, Claudianus, Sidonius, quos apud Cerdam videre licet.

Talia, per clipeum Volcani, dona parentis,
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

Erf., quos vindicauit quoque Cerda. Alii *Dachae, Dachi, Dache, Dace,* indocte, vt et ap. Lucan. VII, 429. vid. ad Silium XIII, 764. *et ponte* Montalb. *Araxis* pr. Hamb. 731 *humeris* Parrhas. *flammamque* Medic. *facta* mult. Heins. Vtraque lectio apud Seru.

729. Malim *clipeum, dona parentis,* matris Veneris, iungere, quam *talia dona parentis.* 731. *famamque, κλέος,* illustrium factorum sculpturam in clipeo. Ad hunc vltimum versum offenderunt passim viri docti: quibus praeiuit Seruius, seu quisquis ille fuit, quem lacinia pannis Seruianis attexta auctorem habuit: *Hunc versum,* inquit, *notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec conuenientem grauitati eius: namque est magis neotericus.* Addisonus, qui pulcrae simplicitatis sensum habebat mollissimum, hunc versum esse aiebat, in quo Virgilius lusisse videretur. Iure notatum versum vt a grauitate alienum et fere frigidum pronuntiat Doruillius. Defendit eundem versum Hurdius, vir ingeniosus et doctus, in *Commentar. Horat.* Vol. I ad v. 97, vbi ambiguitatem sententiae etiam in feueriore carmine tuetur, et hunc locum copiose quidem et satis argute, vt solet, ita tractat, vt ad ancilium religionem et sanctitatem alludi dicat. Enimuero ante pedes erat, quod tam longe petitur, et verbo res transigi potest. Acumen lusus, quem inesse multi arbitrantur, in nostris est sensibus animisque, non in verbis nec in sententia animoque Virgilii. Poeticus sermo ita fert, vt, si quis *clipeum, cui facta praeclara et fata nepotum insculpta sunt,* sustulisse humero (alligatus enim loro clipeus humeris iniicitur) dicendus sit, res ita efferri possit: sustulisse eum *famam et fata nepotum.* Qui poetica oratione imbutum habet ingenium, nihil amplius cogitat. Qui vero verbatim ista in patrium sermonem transfusa, et ex proprio verborum significatu interpretata mente voluit, notiones alias adiungit, quibus ridicula et inepta redditur sententia. Simile est exemplum inf. 4 X, 896 *rapiens inmania pondera baltei* impressumque nefas; *vna sub nocte iugali caesa manus iuuenum Foede, thalamique cruenti, quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro.*

EXCVRSVS I

Euander Arcas eiusque ſedes in monte Palatino.

Lib. VIII, 51 ſqq. *Arcades his oris, genus a Pallante profectum, Qui regem Euandrum comites* etc. Euander inter fabuloſos heroes eſt, de quibus tamen certior et liquidior aliquando fama fuit: nec dubitare licet eum auctorem fuiſſe coloniae Pelasgicae ex Arcadia in Italiam ſeu caſu ſeu conſilio profectae. Vt enim ſuperioribus ſaeculis in Americam, ſic Graeciae priſci incolae migrabant in Italiam, terrarum notarum tum extremam. A gente, quae humanitatis cultum aliquem haberet, ad rudem et incultam eum veniſſe, ex eo intelligitur, quod litteras ſecum attuliſſe ferebatur; cf. Liu. I, 7. Muſicam, artes et vitae humanioris inſtituta alia addit Dionyſ. I, 33. Forte tamen haec omnia intra ſola carmina ſeu vaticinia ſubſtitere; nam vaticinandi artem idem intuliſſe memoratus eſt: etſi nec ignotam Italiae, nec barbaris ac rudibus populis adeo inſolentem: ſed tractus ille, ad quem acceſſit, circa Tiberim, a feris hominibus per ſiluas errantibus tum habitatus eſſe narratur. Vaticinia ſeu carmina ad *matrem,* inter vates habitam, referri ſolent; erat ea incerto nomine, nam, quae vulgo feruntur nomina, ab arte petita ſunt; vt *Carmentis,* puto a *Carmens,* et *Carmentae* et *Themidis,* forte et *Nicoſtratae;* vti comites ei additae *Porrima* et *Poſtuorta,* quia vatibus et praeterita et futura ſunt nota: Seru. ad VIII, 336. Nympham quoque eam ediderant nonnulli, vnde et pater Euandro *Mercurius* datus fuit a poetis, quem ſcriptores *Echemum* Arcadem conſignarunt. Poeta noſter hinc ingenioſe *cognationem* elicuit aliam cum *Atridis* v. 130, aliam cum *Aenea* 134. Cum Atridis quidem hoc modo: Ex Sterope, Atlantis filia, Oenomaus, Elidis rex, ſuſceperat Hippodamiam, Pelopi nuptam, a quo Atridae oriundi. Steropes ſoror erat Maia, Mercurii mater, quem Euandri patrem celebrabant Arcades. Fuit etiam Tyndarei genus a Taygete, tertia Atlantidum, ductum. conf. Apollod. III, 14, 3, 4. 5. Altera ex parte Echemus Timandram duxerat, Clytaemne-

ſtrae et Helenae ſororem, quibus Atridae iuncti erant matrimonio. conf. Seru. et Pompon. Sab. Sufficit, vaticinia per Italiam habita fuiſſe antiquiſſima, ad eam referri ſolita; id quod ad priſcae Italiae ſtatum et indolem declarandam valet. Illud tamen dubito, a Romanisne narratio de Euandro venerit, an, quod magis ſit probabile, a Graecis: vt adeo et haec ipſa forte inter Graecas Italicae hiſtoriae interpolationes referenda eſſe videatur. Certe his deberi videntur, quae de Euandri origine Arcadica narrata ſunt, et de cauſſis profectionis ſuſceptae. vid. Dionyſ. I, 31 ſeqq. Strabo V, p. 352. Pauſ. VIII, 43; adde 44 med. Sext. Aurel. Victor O. G. R. 5.

Pallanteum, mox *Palantium* et *Palatium*, Euander condidit, oppidum, vt tum res erant, ſeu arcem in monte Palatino inde dicto. Nomen a proauo Pallante ducit poeta VIII, 54 *Pallantis proaui de nomine Pallanteum:* qui inter maiores Euandri a Pelasgo genus ducentis non occurrit. Poteſt hoc poeta de ſuo finxiſſe, vti Euandri filio idem nomen indidit, potuit et alium auctorem ſequi. Nam Palantem inter Lycaonis filios ediderat Heſiodus, apud Steph. Byz. in Παλάντιον. Alias etymologias, multo minus probandas, habet Varro LL. IV, pag. 16. Dordr. Solin. cap. 1, pag. 2 B, vbi vid. Salmaſ. pag. 10. Feſtus in voc. *Palatium*. Seru. ad Aen. VII, 51. A Palantio, Arcadica vrbe, nomen melius deduxit Dionyſ. l. c. qui idem cap. 32 etymologiam aliam, ſed quam ipſe improbat, ab Herculis et Lauinae, Euandri filiae, prole, Pallante, ex Polybio memorat. Sed prior fama vero magis conſentanea, etiam Antonino Pio probata; namque is vrbem Arcadiae Pallantium ex pago fecit et in originis memoriam libertatem cum immunitate a tributis tribuit. Pauſan. VIII, 43. Habitus fuit *Euander* a Romanis inter heroes Indigetes: eius aram ſub Auentino Dionyſius viderat, ibid. cap. 32. Paullo notior eſt *Carmentae* ara, quae ſub Capitolio fuit iuxta portam Carmentalem. vid. Dionyſ. ibid. Solin. 1. *Lupercalium* religio ad Arcades hos cum Euandro Palantium inſidentes vulgo referri ſolita fuit; alia ſacra et inſtituta graeca ab eodem profecta recitat Dionyſ. I, 33.

De *tempore* acceſſus Euandri ad Italiam ſatis inter ſcriptores conuenit, factum eum eſſe LX annos, adeoque altera aetate, ante Troiam captam, ſub Fauno Latinorum rege. Ornarunt fabulam de Euandro egregie poetae;

praeter Virgilium Ouid. Fast. I, 469 seqq., faciem autem locorum, quae Euander tenuit, Propert. IV, Eleg. 1, quae vna ex nobilissimis est: cum qua comparanda est Tibulli lib. II, Eleg. 5.

EXCVRSVS II

De priscis Italiae incolis et nominibus.

VIII, 314 — 329 *Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant — Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo Arma Iouis fugiens et regnis exul ademtis. Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit legesque dedit Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris. Aurea, quae perhibent, illo sub Rege fuerunt Saecula — Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habendi. Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae, Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.* Locus clarissimus, cuius etiam in historicis auctoritas esse solet, illustratus quoque a Sext. Aurel. Vict. O. G. R. 3: Videamus itaque paullo curiosius, quae a poeta in eo tradantur.

Antequam Saturnus; siue verum id, seu, quod probabilius sit, symbolicum est nomen, sationis forte ac melioris vitae cultus; in eam terram, quae mox Latii nomen obtinuit, veniret, vasta siluarum solitudo, lacus et aquarum colluuies, passim ignes subterranei, late omnia tenebant, nec homines in iis, nisi rari et palantes ac feri. Sallustius in Catil. cap. 6 *Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum.* Aborigines hos fuisse manifestum est, non quasi hoc hominum vel gentis nomen proprium sit habendum; sed communi hoc verbo appellati sunt a scriptoribus primi illi homines ignotae quidem originis, ad Ausonium tamen nomen ac genus, vt probabile sit (vid. sup. Excurs. IV lib. VII), referendi; qui ab origine incoluere loca citra Tiberim. Βορειγόνους interpretatus est Lycophron v. 1253. Cum temporis successu mores legesque illi accepere aduenarum opera. Eas Pelasgos primos Dionysius, Troianos Sallustius, intulisse aiunt; sed communiore fama, victum primi homines in his locis cultumque meliorem a *Saturno* auctore accepisse traduntur, in cuius personam Romani transtulere aureum saeculum et alia plura, quae Graecorum Κρόνος hominum anti-

mis ſubiiciebat, cum ſemel vtrumque eſſe eundem putarent, non meliore iure, quam cum Poenorum Baal vel Molochus pro Saturno habitus eſt. Ab hoc Saturni profugi et latentis in his terris aduentu *Latii* nomen repetit poeta communi popularium errore ex inepta etymologia. vid. ſup. Excurſ. IV ad lib. VII. In partem beneficii cultus melioris allati aduocatur ab aliis *Ianus*, qui Saturnum hoſpitio excepiſſe dicitur. conf. Macrob. Sat. I, 7. Cum ſemel *aurea aetas* in Saturni aeuum eſſet reiecta, etiam ferream aetatem ab eius exceſſu ſucceſſiſſe probabile videri debuit. Itaque poeta v. 326 *Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor ſucceſſit habendi.* Et ad has temporum vices praeclare refert poeta varias fortunas, quibus partes hae Italiae fuere iactatae. Ad hiſtoricam tamen ſubtilitatem parum accommodate dixiſſe videri debet: *Tum manus Auſonia et gentes venere Sicanae.* Nam *Sicani*, etſi poeta eos aliis quoque locis (VII, 795 et XI, 317) nominat, nullas in Italia ſedes habuere, ſed ex Hiſpania a Liguribus pulſi in Siciliam traiecerunt, vbi temporis ſucceſſu Siculos nacti ſunt accolas, qui ex Italia profugerant. Pro *Siculis* itaque, ſeu, vt equidem mihi perſuadeo, quod auctores haberet, qui ita traderent, ſeu, quod Seruius ſtatuiſſe videtur ad XI, 317, poeticum morem ſequutus, Sicanos dixit Maro, vt iam Cluuerio obſervatum lib. III, c. I, p. 788, etſi etiam alii ſcriptores eundem errorem admiſerunt, v. c. Gell. I, 10, cum Macrob. I Sat. 5. Maronis exemplo *Sicanos* Rutulis ſocios adiecit lib. VIII, 358 Silius. Tenuerant autem Siculi loca inter Tiberim et Lirim (cf. Dionyſ. I, 9 et al. Inprimis id teſtatur vetus oraculum Pelasgis datum: *Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατούρνιον αἶαν, ἠδ' Ἀβοριγινίων*, ſiue vere antiquum illud fuit, ſiue ſerius ſictum). Sane alii Siculos ad inferiorem Italiam et ad ſedes Oenotriorum reuocant, quibus relictis illi in Siciliam traieciſſe narrantur: et habet vtique hoc probabilitatem ex eo, quod e propioribus locis facilior eſſe debuit traiectus in inſulam, quam ex locis circa Tiberim. Enimuero non niſi incerta de his fama ex antiquitate ſuperfuit, quam ad certam aliquam probabilitatem refingere ſtuduerunt ſcriptores, pro ſuo quisque ingenio ac ſenſu. Modi autem erant plures, quibus fama illa vetus digeri et conſtitui poſſet. Itaque alii, vt Antiochus Syracuſanus et Thucydides (Polybium quoque in ea ſententia fuiſſe apparet ex iis, quae de Locris narrat Excerpt. lib. XII, T. III, p. 328), in extrema Italia Siculos fuiſſe aiunt, qui

Opicis cesserint; pro Siculis alii laudant Elymos, Ausones vel Ligures; alii ex media Italia arcessiuere Siculos; ex suis sedibus ab Aboriginibus et Pelasgis exturbatos et vsque ad Rhegium per tot barbaras gentes erroribus actos. vid. Excurs. IV ad lib. VII pr. *Veteres Sicanos* inter adductas a Turno copias recitat poeta lib. VII, 795, adeoque reliquias Siculorum (quos Sicanos appellat) etiamnum, Aeneae aetate, in Italia superfuisse necesse est. Licuit poetae ita opinari; etsi antiquissimorum scriptorum auctoritate apud Dionysium binis trinisue ante bellum Troianum aetatibus tota Italia cessisse narrantur Siculi. At illud alterum magis probabiliter factum, quod XI, 316—319 agrum Latinum ad Tiberim *finis super vsque Sicanos* h. vsque ad Siculorum confinia, *ab Auruncis Rutulisque* coli ait. Potuerunt enim fines Siculorum etiam iis expulsis memoria hominum frequentari. Disiungit porro poeta *Ausones* ab *Aboriginibus* h. ab iis hominibus feris et siluestribus, qui primi Italiam coluerunt. Seriores enim, et aurea iam aetate Saturnoque rege sublato, eos Italiam ingressos dicit v. 328 *Tum manus Ausonia.* Potuit et hoc, tamquam poeta, ponere, etiam cum ratione aliqua. Etsi enim communi stirpe procederent et vetus illud ferorum hominum genus et aliae gentes Ausoniae, tamen suis nominibus discretae erant; adeoque mitius ac mansuetius genus per Ausonium nomen declarare licuit. Domestica autem fuisse et ciuilia bella inter varias gentes Ausoniae stirpis, adeoque etiam Aborigines bello vexatos esse a ceteris populis communi cum iisdem genere ortis, satis probabile videtur.

Tandem poeta subiicit: *Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.* Attigi haec iam supra Exc. XXI, ad lib. I. Declaranda nunc res est paullo vberius, et videndum, an certa sint principia, caussae ac rationes, ad quas reuocari possit. Varia vtique Italiae nomina tradita sunt; si tamen rem paullo accuratius inspicias, parum subtiliter. Omnino frustra hoc expectatur, vt magni terrarum tractus sub vno nomine veniant, antequam sub communem imperii ac regni compagem venerint. Orbis vero terrarum partes nomine proprio designari vix potuerunt ante Geographorum studia. Primis temporibus, vt quaeque gens per stirpes aut per familias sedes sibi proprias cepisset, ita singularum stirpium aut familiarum nomina frequentabantur, neque earum in vnum collectarum, aut communis stirpis, sedis ac loci, nomen in notitiam venire potuit, nisi apud alios

homines, qui nouos aduenas certo nomine declarare vellent. Non igitur nisi necessitate suborta, vt alter populus ab altero discerni posset, nomina generica reperta esse probabile fit. Locorum autem ac terrarum nomina, non nisi ab exteris, qui eas terras adeunt, aut a vicinis populis, in quorum finibus consederunt aduenae, imponi solent. Nomina itaque populorum et terrarum per commercia hominum ortum et caussas habent; autochthones, seu primi incolae, nomina vix creant aut curant. Secundum haec tractum illum ab Alpibus ad fretum Siculum porrectum nomine aliquo proprio antiquis temporibus innotuisse frustra sumitur. Sed tractus huius, vt in aliis terris factum, eae partes, quae primae inter reliquas a cultioribus populis, Graeciae inprimis, frequentari coeperant, primae quoque nomine aliquo insignitae sunt; non tam eo, quo indigenae ad suam stirpem aut suas sedes declarandas inter se vtebantur, quam plerumque nouo ab advenis his vel mercatoribus inuento, et fere ab attributo aliquo locorum vel populi, vel a casu vel a primo terrae aditu, vrbe, promontorio, a noua re, quam vident, accipiunt, petito, interdum etiam ex voce aliqua indigenarum accepta et ad suos sonos deflexa. De talibus itaque populorum aut terrarum nominibus docte quidem multa aliquis argutari potest, sed plerumque inaniter; multo magis si Phoenicia nomina expiscari et enodare volumus; quo quidem genere nihil vidi, quod magis esset lubricum. Multo magis desideres iudicium seuerius, si nomina a poetis adhiberi solita inter nomina populorum ac terrarum propria referunt viri docti: quippe quae creata sunt ab ipsis poetis nouitatis, varietatis, doctrinae aut copiae ostentandae caussa. Quid quod nec nominibus ab historicis prodi solitis multum est tribuendum: quippe quae a primis auctoribus annalium, parum subtilibus ac doctis, accepta propagari solent vsu, et, etiamsi, re diligentius explorata, falsa sint, antiqua tamen superstitione aut vanae opinionis auctoritate, retinentur: vt factum videbimus in Tyrrhenis.

Nomina varia, quae Italiae olim indita memorantur, principio ad singulos tantum diuersis in partibus tractus et agros spectasse probabile fit, quos quidem Graeci primum adierunt vel coloniis frequentarunt. Commune nomen ne Scylacis quidem aeuo frequentatum fuit; nam is in Periplo Ligures, Tyrrhenos, Latinos, Volscos, Campanos, Samnites, Lucanos, Iapyges, Daunitas, Vmbros,

Tyrrhenos ad Adriam memorat; nullam Italiam meminit. *Dauniae* nomen, quo Graeci poetae, et eorum exemplo Horatius, totam Italiam designant, poeta noster simili vsu non commemorauit; at Lycophron v. 1254 Romam conditam ait ὑπὲρ Λατίνους Δαυνίους τ' οἰκισμένην. Quam omnium primam adierunt Pelasgi et Graeci, *Italiae* fuit *ora inferior.* In hac quoque parte Italiae nomen primum auditum, et quidem a Graecis illud impositum ex caussa incerta; eidem soli tractui per multum tempus nomen adhaesit, donec ad vicinas alias aliasque terras proferretur. *Oenotriam*, si proprie dicas, ad sola loca sinui Lametico adiacentia esse reuocandam, et *Italiam* mox in eius nominis vicem successisse, alio loco vidimus. vid. Excurs. XXI ad lib. I; adde Thucyd. VI, 2. Aristot. de rep. VII, 10. Italiae nomen adhuc ab Herodoto ad inferiorem partem reuocatur; reliqua per Tyrrheniam declarantur (lib. I, 163), quam antea Vmbri tenebant (I, 94). At Aristoteles (eod. c. 10, lib. VII, p. 584 A) τὸ μὲν πρὸς Τυῤῥηνίαν et τὸ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον cum Oenotria seu Italia proprie dicta, tamquam partes constituit, in quarum priore Ausones seu Opicos, in altera Chones, qui ex Oenotriis oriundi loca circa Sirin occuparant, in postrema Oenotros collocat. Scymnus Chius, qui sub Attalo II vixit, in Periegesi sua, antiquiores potius quam sui temporis rationem sequutus, post Ligures, Pelasgos cum Tyrrhenis, Vmbros, Ausones, Samnites, Lucanos, Campanos, Oenotrios enumerat: 218 sq. Omnem Italiam mediam aut oram Adriatici maris per Vmbriam declarasse videntur interdum antiquiores, vt in illis, quae de Vmbrorum luxu narrantur ibid. v. 366 sqq., quae alii ad Etruscos retulere. Ita vagatur quoque narratio de fertilitate agri inter Vmbros et Adrianos: de Mirab. Audit. 21; nam multo latius olim Vmbri habitarunt vsque ad terras postea Adrianas dictas. *Ausonia* Ausonum sedes declarare debuit, quae a Circeiis inde per totum maris inferi littus, passim sparsae fuerunt. Eadem et Ὀπικὴ dicta, quia Opici seu Osci ex Ausonibus fuere, modo confusi cum iis, modo distincti: v. Strab. V, p. 371 A. B, et Aristot. de Rep. VII, 10, p. 581 A. *Hesperia* Graecum nomen est omnium terrarum ab occidente sitarum. *Latio* igitur nulla nominis varietas manet, quam quod *Saturnia* dicta est. Vides iam, quantopere poetae sermo ab historici subtilitate discrepet.

Nomen autem *terrae Saturniae* proprie ad locum aliquem circa Tiberim, saltem ad cliuum mox Capitolinum

dictum pertinuit, qui ab initio *Saturnius* appellatus eſt (v. Dionyſ. I, 34. Varro LL. IV, 7; adde Aurel. Vict. O. G. R. 3, vbi v. Annam et Arnzen.). In eo conſediſſe dicti ſunt ſocii Herculis ex Iberia reducis; vti alterum montem Palatinum tenuere Euandri ſocii et comites ex Arcadia: cf. Macrob. I Sat. 7, p. 239 ed. Lipſ.; inde vicina regio Saturnia; αἶα Σατουρνία iam in oraculo Dodonae Pelasgis dato memoratur. v. Dionyſ. I, 34 (p. 27). 38 (p. 30). cf. Iuſtin. XLIII, 1; add. alios ap. Cerdam ad VIII, 358. Quando autem tota Italia eo nomine declaratur, ad poetarum hoc morem referendum erat, non, vt Dionyſius aliique faciunt, hiſtoricis rerum argumentis annumerandum. Virgilius itaque praeclare VIII, 357. 358 de duobus montibus Ianiculo et Capitolino: *Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem. Ianiculum huic, illi fuerat* Saturnia *nomen.*

EXCVRSVS III

Super Etruſcis et Mezentio.

VIII, 478 ſqq. *Haud procul hinc ſaxo incolitur fundata vetuſto Vrbis Agyllinae ſedes, vbi Lydia quondam Gens bello praeclara iugis inſedit Etruſcis. Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbo Imperio et ſaevis tenuit Mezentius armis.*

Si quid de ſuo fingere recte potuit poeta, erat haec Etruſcorum cum Troianis ſocietas, cum ſemel populos citra Tiberim Latinis et Rutulis ſocios addidiſſet. Etruſcis autem antiquitas ſtirpis et imperii tribui ſolet ea, quae non improbabile faciat, iam Troianis temporibus eos opibus et copiis ſatis valuiſſe. Erat praeterea antiqua illa vtriusque populi conſanguinitas, quam ſup. Exc. VI ad lib. III vidimus, cum Dardanus originem ex Corytho Etruriae duxiſſe ferretur. Habuit tamen et hic poeta famae veterumque fabularum auctoritatem, quam ſequeretur; eamque ita ſequutus eſt, vt nulla in re ab eo deflecteret, quod conſtante fide traditum acceperat. Scilicet Etruſcos, Mezentiumque eorum regem, ſeu verius Lucumonem (στρατηγὸν Plutarchus appellat Qu. Rom. pag. 275 D. ed. Frf.), cum Latino et Turno Troianis aduenis arma infeſta intuliſſe, conſtans erat accepta a maioribus fama, etſi diuerſis modis narrata. Alii victum Turnum Etruſcorum auxilia im-

ploraſſe tradiderant, quos Liuius I, 2 ſequi maluit: alii Turno iam occiſo Etruſcos aduerſus Troianos arma ſumſiſſe; factum eſſe hoc, cnm Aeneas aliquot iam annos regnum Latinorum tenuiſſet; commiſſam pugnam ſub Lavinii moenibus, Aeneaque in Numicio ſubmerſo vrbem obſeſſam tandemque Aſcanii conſilio et virtute liberatam; Lauſum caeſum patremque Mezentium in Etruriam dimiſſum. Ita rem expoſuerant L. Caeſar et A. Poſtumius in libro de aduentu Aeneae, laudati ab auctore de Orig. Gent. Rom. cap. 14. 15. Eosdem aut alios auctores, nam Catonem potiſſimum ſequitur, idem tradentes expreſſit Dionyſ. Halic. I, 64. 65. Nec diſcrepant Iuſtin. XLIII, 1 ſ., Feſtus in voc. *Oſcillum* ex Cornificio, et Seruius ex Catone, ad Aen. I, 267. IV, 620. At poeta aut diuerſos auctores habuit, aut eo fabulam deflexit, vt Mezentius a ſuis ciuibus regno deiectus ad Turnum confugeret lib. VIII, 489 ſqq.

Inter haec tenendum eſt id, in quo plerique conſentiunt, *Mezentium* fuiſſe *Agyllae* ſeu *Caeretanorum* regem; vt felix poeta etiam in hac argumenti parte fuerit, vt probabilia, quae ſequeretur, in manibus haberet, non ei comminiſcenda eſſent. Conuenit enim hoc cum reliqua hiſtoriarum fide, primos opibus inter Etruſcos floruiſſe, ſaltem exteris innotuiſſe Agyllaeos, maritimis copiis, et nauigationis commerciis, inſigniter auctos. *Hanc* (Agyllam) *multos florentem annos* appellat Maro VIII, 481. Vide Dionyſ. lib. III, 58. Strabon. V, 337. Hinc quoque Agylla ex omni Etruria vna nota fuit Graecis: et Lycophron v. 1353 totam terram ab hac vrbe deſignat. Fuere porro Caeretani ex iis Etruſcis vrbibus, quae veſtigia Pelasgici moris plurima et clariora retinuerant. Itaque bene lib. VIII, 600. 602 apud eos *Pelasgi veteres* ſacrum conſtituiſſe memorantur Siluano, antiquo numini, quod Pana aut alind ſimile numen referebat.

Illud vero mirari ſoleo, vnde ex hoc priſco tempore res tam exiles et parum memorabiles acceperint veteres ſcriptores, quale hoc eſt, quod Plinius lib. XIV, ſ. 14 habet. *M. Varro auctor eſt Mezentium, Etruriae regem, auxilium Rutulis contra Latinos tuliſſe,* vini mercede, *quod tum* in Latino agro *fuiſſet.* Varie, vt in tanta rerum antiquitate, traditum fuit hoc idem. Nam L. Caeſar et A. Poſtumius ſupra laudati inter conditiones, quibus in deditionem accipere vellet Latinos Lauinii obſeſſos Mezentius, memorauerant hanc, *vt omne vinum agri Latini*

aliquot annis sibi inferretur. At Ascanii consilio et auctoritate, — *vino ex omni vindemia Ioui publice voto consecratoque,* Latini vrbe eruperunt, fusoque praesidio interfectoque Lauso, Mezentium fugam facere coegerunt. Is postea per legatos amicitiam societatemque Latinorum impetrauit. Ita Victor O. G. R. 15 et similia apud Dionys. I, 65. Etiam Plutarch. Qu. Rom. p. 275 D. ed. Fr. rei tamquam vulgo narratae meminit, sed sic vt ad Aeneam transferat, quae alii de Ascanio narrarunt. *Rustica vinalia* a Romanis in huius rei memoriam (XII Kal. Maii) fuisse instituta Festus notauit, Anna Fabri ad e. l. observante. Quae res saltem hoc docet, antiquam satis et a maioribus acceptam eius rei famam apud Romanos fuisse; veritate enim et historiae fide huiusmodi narrationes non nituntur. Etiam de eius festi origine varia fuit inter Romanos narratio. v. Varr. de LL. V, p. 48 ed. Dordr. et ipsum Festum e. l. Exornauit narrationem suo more Ouidius Fast. IV, 877 sqq., vt tamen Varronem potissimum ante oculos habuisse videatur.

Quaeri nunc potest, quid Virgilium adduxerit, vt Mezentio tam atrocem personam indueret, eumque *Deum contemtorem et sacrilegum* exhiberet. Poetae ingenium quo tramite progressum sit, facile ex modo memorata narratione intelligi potest, et a Macrobio quoque explicatum satis est Sat. III, 5 *Sed veram huius contumacissimi nominis* (quod contemtor diuum dictus est) *caussam in primo libro Origg. Catonis diligens lector inueniet. Ait enim Mezentium Rutulis imperasse, vt sibi offerrent, quas diis primitias offerebant: et Latinos omnes, similis imperii metu, ita vocasse* (l. vouisse): *Iupiter, si tibi magis cordi est, nos ea tibi dare potius, quam Mezentio: vt ei nos victores facias! Ergo quod diuinos honores sibi exegerat, merito dictus est a Virgilio contemtor deorum.* Cum impietatis nota, iussit deinde poeta saeuitiae omnisque crudelitatis infamiam, vt et viua corpora alligaret cadaueribus. v. lib. VIII, 483 sqq. Hoc postremum ex antiquis Tuscorum fabulis mutuare potuit. Nam Seruius ibi ad 479. 485 ex Ciceronis Hortensio memorat Tyrrhenos diu piraticam exercuisse, *cum captiuos nouis poenis affligerent, occisorum eos religantes cadaveribus.* Locus ex Hortensio, quod Cerda quoque notavit, seruatus est ab Augustino contra Iulian. Pelag. lib. IV, 78. Hinc ea immanitas tributa est Etruscis a nonnullis, vt a Valer. Max. IX, 2, exter. 10, vt eos *viuorum cor-*

pora cadaueribus aduerſa aduerſis alligata atque adſtricta — tabeſcere ſimul paſſos eſſe narrarent.

Priſcas fabulas non modo, verum etiam Catonis plerorumque Romanorum miros errores in originibus Italiae a Graecis repetendis, poetam in rem ſuam ingenioſe vertere paſſim vidimus. Alius fuit communis Romanorum, a Graecis acceptus error, vt Etruſcos, Graecis Tyrrhenos dictos, e Lydia repeterent. Errorem dixi, cuius cauſſas alio loco expoſui (*Nov. Commentar. Soc. Gotting.* Tom. III, Parte hiſtor. pag. 36 ſqq. in Comment. *de fabb. relig. Graec. ab Etruſca arte frequentat.*): inter quas praecipua fuiſſe videtur ipſa nominis antiqui Raſenarum vel Turaſenarum, deprauatio per Graecos in vocem Τυρσηνῶν, Τυῤῥηνῶν, quod modo a τύρσεσι turribus ducebant, modo a Tyrrheno aliquo, qui coloniae auctor fuiſſet. Iam in priſcis Lydorum fabulis occurrebat Tyrrhenus Atyos filius et Manis nepos; hunc itaque Tyrrhenis ſeu Etruſcis nomen impertiiſſe deducta ex Lydia colonia mature traditum fuit a nonnullis, quos Herodotus ſequitur lib. I, 94, et ex eo Strabo V, p. 335. 336, et Dionyſ. I, 27. Vellei. I, 1, 4. Tacit. Ann. IV, 55, inprimis Lycophr. 1351. 1359. Dionyſius et illud addit, variaſſe alios et tempora et homines, et vero etiam ſapienter monet: a Xantho Lydo, qui patriam hiſtoriam conſcripſerat, a quo adeo vnice hac in re ſtandum erat, nec Tyrrhenum vsquam memorari, nec Maeonum coloniam in Italiam deductam: Atyos vero filios Lydum et *Torrhebum*, vel forte *Tyrrhebum*, deprauata forte ſcriptura, quam aliquis in vetere Xanthi codice offenderat, Τύῤῥηβον vel Τόῤῥηβον pro Τύῤῥηνον. Ex priſca Pelasgorum ſtirpe populum fuiſſe Tyrrhenos, qui vsque ad ſeriora tempora Lemnum, Imbrum aliaque vicina continentis quoque loca inſederant, dubitari nequit. Etiam hos ad Tyrrhenos Italiae retulerunt ſcriptores, nominis ſimilitudine decepti, ſed Dionyſ. I, 25 eam rationem iniit, vt eos ex iis ipſis Pelasgis fuiſſe diceret, qui Italiam inſederant antiquitus moxque in communi gentis clade inde diſceſſerant: accepiſſe nomen, quod in Tyrrhenorum finibus conſederant. Verum haec Dionyſii coniectatio, non narratio, antiqui ſcriptoris fide accepta, eſt, quae adeo pro fundo hiſtoriae a viris doctis haberi non debebat, vti multa alia, quae in hoc primo libro Dionyſius manifeſte *non vt narrata* verum *opinata* apponit. Myrſilus Lesbius et ipſe Tyrrhenos Italia relicta erroribus iactatos tradiderat (apud Dionyſ. I, 28), ſed ineptam narrationem de

ſuo affuit, ab his ipſis erroribus eos tum Πελαργοὺς, *ciconias*, dici coepiſſe. Contra Anticlides, non ignobilis ſcriptor, Pelasgos, Lemno et Imbro prius conſtituta, cum Tyrrheno, Atyis f., in Italiam contendiſſe tradiderat ap. Strab. lib. V, p. 339 A, quae variae ſunt veterum ſcriptorum periclitationes in vetere ſama cum rerum aliarum rationibus componenda. Hellanicus in Phoronide, antiquiſſimus ſcriptor, Pelasgos, poſtquam in ſinum Adriaticum appulſi in interiora Italiae immigrarant, narrauerat Tyrrheniam condidiſſe (Dionyſ. I, 28); qui ex parte verum tradidiſſe videri debet: item Scymnus Chius in Perieg. 218 Κοινὴν δὲ Τυῤῥηνοῖσι χώραν νεμόμενοι: ſc. Pelasgi, qui tamen ſubiicit alia, quae erronea ſunt. Etſi enim, Etruſcorum origines vltra Alpes quaerendas eſſe, dubitari vix poteſt; quod alio quoque loco accurate disputatum eſt; Pelasgos tamen in has easdem ab occidente Tiberis ſitas terras immigraſſe, multa arguunt: quos communi gentis nomine fuiſſe comprehenſos nemo mirabitur, vt tamen inde nec contendat quis, Etruſcos fuiſſe Pelasgos. Poeta tamen haec omnia, etſi ſubductis accuratius hiſtoriae calculis recte exploſa, erudite et ſapienter inter ornamenta carminis adſciuit. Itaque VIII, 479. 480 de Agylla ſeu Caere, *vbi Lydia quondam Gens bello praeclara iugis inſedit Etruſcis.* IX, 11. X, 155 *Lydi* pro Etruſcis; et lib. II, 781 *Lydius Thybris* a duce Tyrrheno e Lydorum gente. Et quoniam Maeones veteres Lydiae coloni fuerunt, hinc Etruſci *Maeonia iuuentus* VIII, 499. cf. XI, 759. Noua nominis inflexione apud Rutilium Itiner. I, 596 *Tyrrhigenae* dicti ſunt.

Tarcontis ſeu *Tarchontis* nomen, quo poeta inf. v. 603 Lucumonem Agyllaeorum impertiit, non minus ex vetere memoria repetitum eſt. Fuit enim Tarcon aliquis, qui Tarquinios in Etruria condidiſſe ferebatur. Eum ſtatim cum Tyrrheno e Lydia in Italiam veniſſe, Strabo traditum acceperat lib. V, p. 336 A, vulgoque narratum, fuiſſe eum canum a puero: qua fabula viri ſapientiam declarare voluere homines. Repetit eam Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 347 et ad Iliad. B. p. 167, I, 23. Diſcedit ab his Silius, lib. VIII, 474, a quo *Cortona ſuperbi Tarcontis domus* edita eſt; et ſecundum alios, quos Cato Origg. 1 ſequebatur, apud Seruium ad lib. X Aen. 179 Piſarum ille conditor habitus eſt, ab aliis Mantuae ap. Seru. ad X, 198, quibus ſaltem hoc conſtat, fuiſſe Tarcontem inter auctores populi habitum, multasque ad eum vrbes originem retuliſſe. Aliter

ornauit fabulam Lycophron v. 1245. 1249, vbi, praeter Vlyſſem, *Tarchon* et *Tyrrhenus*, Telephi Myſorum regis filii, occurrunt Aeneae in Italia ſocietatemque cum eo iungunt (qui ibi memoratur οἰκουρὸς θέοινος, Bacchus eſt: cf. Schol. ad 209, de quo non bene dubitaueram). Totus ille locus a v. 1239 memorabilis eſt ad declarandas veterum Graecorum de his locis notitias: dicitur Aeneam erronem excepiſſe Tyrrhenia, quo nomine poeta bene Italiam omnino et inprimis loca ad Tiberim declarare potuit, ſed, nomine Tyrrheniae ſeu Etruriae ſemel poſito, alia loca eius maritima recenſet, *Lynceum* fluuium, *Piſam et Agyllam*. Cum Lynceum *calidas aquas ebullire* dicat, Cluuerius Ital. ant. pag. 472 paruum amnem nunc *Cornia* dictum ad Vetulonios, vltra promontorium Populonium, probabiliter interpretatur Lynceum, quandoquidem ille calidas aquas paludoſas transmeat. cf. ſup. Exc. I ad lib. VII, p. 123.

EXCVRSVS IV

De Aeneae clipeo.

VIII, 625 *clipei non enarrabile textum.* Inuenti laudem in ſplendido hoc loco Virgilio non magis, quam in tot aliis, quae in Aeneide merito miramur, deberi, nota res eſt. Praeiuerat Homerus clipeo Achillis Iliad. Σ, et Heſiodus, aut quisquis ille fuit, clipeo Herculis. Sed ingenii vim tanto acriorem adhibuit poeta ornando et expoliendo eo, quod ab aliis iam occupatum fuerat. Atqui nec ea ingenii infima laus eſt. Quae autem in hoc episodio inprimis probanda ſunt, haec eſſe arbitror: primum, quod argumentum elegit argumento et conſilio carminis lectorumque Romanorum ingeniis inprimis accommodatum, cum Homerus tantum mirabilia vel adſpectu aut varietate grata ſectatus eſſet; Fecit id porro ſumma cum maieſtate verborum, ſententiarum et phantasmatum; Conſequutus etiam eſt nouas mirationis cauſſas per expoſitionem rerum futurarum, quarum cognoſcendarum animus humanus auidiſſimus eſt: Cum autem res Romanas tamquam vaticinii aliquo genere narraret, ad grauiorem ſpiritum aſſurgere, res ad miraculum euehere, augere, et amplificare tuto potuit. Sane quidem Aeneae omnia iſta, quae in clipeo expreſſa videbat, prorſus ob-

fcura effe debuerunt; *rerumque ignarus imagine gaudet;* verum eo ipfo, Tragicorum fere more, lectorum voluptati mirifice confuluit.

Ex *artificii veteris defcriptione* paffim poetae carminum fuorum ornamenta petierunt, quo veteres fabulas in eo expreffas narrare liceret. Inter varia inuenta nullum tamen aliud genus opportunius effe videtur clipeo, fi prifcum clipeos fculpto opere ornandi morem reputes. Multo minus commode v. c. Apollonius I, 721 fqq. fabulas Iafonis pallae intextas enarrat, Europae calatho Mofchus Idyll. II, 37 fqq., in vefte ftragula Catull. LXIV, 50 fqq., in cratere expreffas fabulas Met. XIII, 681 et in foribus regiae Solis ib. II, 5 fqq. Ouidius. In palla Harmoniae orbem terrarum acu pictum exhibet Nonnus Dionyf. XLI, p. 1070, et fic alii alia. conf. Excurf. IV ad lib. V, vbi add. veftem Sybaritae in Ariftot. Mirab. Audit. c. 99 et ibi not. Non ea in his materia, non is arti exercendae locus, vt magnam rerum varietatem expreffam fatis recte commemoret aliquis.

Acumen autem Virgilii in rerum dilectu et fummum ornatum cognofcere qui volet, non modo Homericum illum et Hefiodeum clipeum comparet neceffe eft, verum eos quoque, qui ad eius exemplum idem argumentum retractare voluerunt: Silium lib. II, 395 fq. Quintum Cal. V pr. Nonnum lib. XXV, p. 664.

Praerepta erant Virgilio, vt in tot aliis, ea, quae in quaque re, in quoque phantasmate, primus ingenii impetus, ipfa naturae vis, primo loco offerre folet animo. Haec occupare liberum erat Homero, tamquam in vacuam poffeffionem venienti: adeoque eum omnes poft fe victuros poetas fuperare in multis neceffe erat, fic vt ipfe nunquam ab ipfis vinci poffet. Cum tamen exponeret omnia cum fimplicitate fumma, reliquit hoc ipfo ingeniis aliis laudem faltem ex eorum, quae pertractaffet, exornatione et expolitione.

Homericus clipeus haud dubie plus habebat veritatis, maioremque faciebat operis, tam affabre facti, vt dei manus haberetur, mirationem, quod ad vitae prifcae morem, fenfum, opinionem, quam totum eius opus fpirat, haec erant narrata. Phantasmata, quae oculorum animique fenfui obiicit, ἐνάργειαν habent maximam; funt grandia, pulcra, fuauia. Itaque Miltonus in diuino loco de Adami vifo ex colle Paradifi lib. XI, 639 Homerum in multis, quam noftrum poetam, exprimere maluit. In

Virgilio contra captatam occaſionem, imitationis ſtudium, argutias varietatis agnoſcas facile. Dum autem artis et ingenii expectationem his ipſis facit, excutit ille animis noſtris antiquae heroum vitae, in qua verſari debebat narratio, morem ſpeciemque, quae tam iucundum errorem in Homero obiicit, vt ea, quae fabuloſe tradita, praeter rei naturam in ipſo clipeo narrata, occurrunt, credi tamen ab iis hominibus et recte credi potuiſſe arbitremur. Virgilium autem apparet multa non credidiſſe, quae alios credere voluit: et hoc voluptatis vim omnem imminuit. Vtinam ſaltem grauiorem et probabiliorem *cauſſam* repeſiſſet, cur Aeneae clipeus diuina arte factus afferendus erat! Achillis clipeus Patroclo ſpoliato in Hectoris poteſtatem venerat; Eodem ille mox tectus in pugna muneris praeſtantiam commendat: Iliad. *υ*, 264 ſq. In Aeneae ſtrenue factis clipei praecipuus vſus non occurrit niſi forte in pugna cum Turno lib. XII, 759. Deſiderare licet pari modo grauiorem cauſſam clipei ab Heſiodo tam copioſe deſcripti.

Inferior Homero in hoc Maro eſt, quod, vt iam a Seruio obſeruatum, *illic ſingula, dum fiunt, narrantur: hic vero perfecto opere noſcuntur. Nam et hic arma prius accepit Aeneas quam ſpectaret: ibi, poſtquam omnia narrata ſunt, ſic a Thetide deferuntur ad Achillem.* Quae his ſubiicit alia Seruius, non probanda cenſeo: verum, cum ab Homero alteram rationem occupatam videret, quid faceret Maro, niſi, vt, ſi quid nouare volebat, quod vtique debebat, ad alteram vel inuitus deſcenderet, narraretque adeo ac potius deſcriberet, quae iam facta erant. Sed haec iam veteribus obſeruata, vt in Seruio vidimus, docte ac ſubtiliter expoſuit Leſſingius in *Laocoonte* p. 184 ſqq.

Eſt tamen aliud non aeque obſeruatum, quod tamen magnum inter Homerum et Virgilium et vtriusque clipei deſcriptionem diſcrimen conſtituit. Ab Homero argumenta ita deſcripta ſunt, *vt oculorum ſenſui obiecta, et ante oculos poſita eſſe videantur;* at Virgilius aliam viam ingreſſus *menti et animo*, ea, quae expreſſa in clipeo fuerint, *cogitanda, non videnda*, proponit. Nam exorſus erat: *Illic res Italas fecerat* v. 626 nec vero eas deinceps enarrat, ſed potiora tantum nonnulla ex iis attingit, alia diſertius quidem exponit, ita tamen, vt in mentem potius reuocet, et, quomodo expreſſa ſint aut eſſe potuerint, iudicanda lectori relinquat. Nec niſi in rebus Auguſti ad cli-

pei ipſam ſpeciem animum noſtrum reuocat et anaglyphum opus aliquod deſcribit: 671 *Haec inter tumidi late maris ibat imago* ſqq.

Pugnam in clipeo exſculptam Romanus poeta egregie variauit, ſi cum Homerico et Heſiodeo clipeo compares. Graeci poetae illo antiquo ſermone praeclare in hoc vſi erant, vt Ἔριδα, Κῆρα, Φόβον, in acie conſtituerent. Reddita haec ipſa aut ſimilia ſculptoris arte fuerunt in Cypſeli arca apud Pauſaniam, quae ſigillatim olim accuratius a me expoſita ſunt: Virgilius *pugnam naualem* ſubſtituit et ab Apolline Actiaco propria rerum argumenta petiuit verſſ. 677 ſqq.

Cum in his Virgilium vel defendam vel excuſem: eſt aliud, quod ab aliis non reprehenſum video, ipſe aegre fero. In *rerum* ſcilicet *dilectu*, quas in clipeo exſculptas dedit, certum iudicium vix ſequutus videri poteſt. Omiſſis enim multo clarioribus factis intexuit nonnulla, quae quomodo inter inſigniora Romanorum facta vel fata referri potuerint non aſſequor: vt Meti Fuffetii ſupplicium, quod quomodo defendam non habeo; etiamſi dixero, Alba diruta Romam inſignia conſequutam eſſe incrementa, et foeditatem ſpectaculi, ad noſtrum ſenſum intolerabilem, aſperis et gladiatoriae pugnae adſuetis Romanorum animis minus diſplicere potuiſſe. Religionum maieſtas excuſare forte poteſt Saliorum tripudia, Lupercorum diſcurſationes, matronarum pompam; in iis tamen nimis preſſe et anguſte Homerum aemulatus eſſe videtur, qui v. 590 chorum elegantiſſime effinxerat. Anſerem volitantem ſi omiſiſſet, argumenti maieſtati ad noſtrum ſenſum melius conſuluiſſet. Intercipitur porro totus argumenti Romani tenor rebus inferis interpoſitis, etſi video, quid in his ſequi potuerit poeta. Voluit forte Catilinae et Catonis meminiſſe, quorum alterum in inferis ſcelerum poenas luere par eſt credere; et oratione docte variata loca commemorat, in quibus illi detinentur. Habet ſpeciem aliquam, nec tamen multum probabilem, hoc, vt dicas, delegiſſe poetam ea, quorum illo tempore ſigna paſſim et ſculpta aere vel marmore opera Romae cernebantur. De Lupa, de Sabinis raptis, de Coclite, de Cloelia, Manlio, et anſere verum hoc eſſe forte poteſt. Fit quoque probabile, fuiſſe Auguſti tropaea in Capitolio, quae Actiacam pugnam exhiberent.

Inſerta eſt Virgilio in anglicum ſermonem a Wartono aliisque conuerſo ſub Tom. III finem diſputatio elegans

Viri docti, *W. Whitehead*, super hoc clipeo, in quo ille argumenti dilectum et rationem ita tuetur, vt ciuitatis Romanae statum et conditionem inde ab origine per singulas aetates, simulque summum opum fastigium, quo ab Augusto illa adducta est, describi dicat; omissis tamen iis, quae iam alibi poeta attigerat, v. c. Aen. VI, 756 sq. Expressa itaque esse vrbis primordia, raptas Sabinas, foedusque factum, quo Curibus in vrbem receptis incrementum iam insignius Roma accepit: mox foederis rupti poenam Meti supplicio inflictam: libertatem partam regibus eiectis: bellum Gallicum et Romam reparatam; religiones per Salios, Lupercos, et Matronas declaratas: praemia et poenas apud inferos: tandem Actiacam victoriam, qua terrarum orbi pax et tranquillitas parta, receptaque ex fluctibus ciuilibus ciuitas mox laete effloruit, Augusto principe: vt illud Propertii lib. III, 11, 50 acclamaretur: *cape Roma triumphum Et longum Augusto salua precare diem.*

Ingeniosam hanc esse clipei enarrationem non nego: vereor, ne illa sit nimis ingeniosa, nec idoneis rerum argumentis declarata: non enim delectum rerum in clipeo sculptarum ita institutum videmus, vt ciuitatis Romanae fata potiora in iis comprehensa sint. Hoc igitur primo loco erat docendum, talem dilectum vere esse factum, et ciuitatis Romanae fortunam per haec maxime facta et euenta esse constitutam *).

*) Simili fere ratione autumabat vir doctus litteris ad me datis *seriem quandam fatorum* in Romanorum *opibus augendis* exhibere voluisse poetam; „hoc eum ipsum innuere partim ab initio: v. 626 *Illic res Italas Romanorumque triumphos — illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella*, tum in fine 731 *Attollens humero famamque et fata nepotum* (de *serie* tamen nihil in his). Ducta serie a partu gemellorum, sequi incrementa vrbis ex nouis ciuibus Sabinis adscriptis v. 635, nouos auctus per Albanos Romam traductos (declaratosne per supplicium Meti? 642), redditam inde et firmatam libertatem Porsenna ab vrbe depulso 646, et vrbem a Gallis liberatam 652. Omissam esse victoriam de Pyrrho et Poenis, quippe quam iam libro VI Anchises memorauerat (satis obscure). Iam subiici a poeta caussas incrementorum tantorum, pietatem in deos et cerimoniarum religionem v. 663, secundum illa Horatii III, 6, 5 *Dis te minorem quod geris, imperas.* Quod autem sequitur: *Di multa neglecti dederunt Hesperiae mala luctuosae*, a Virgilio subiungi scelerum in patriam commissorum et natorum inde bellorum ciuilium declaratione (666 memoratur Catilina in Tartaro, Cato in sedibus piorum). Tandem in Romani imperii maiestate ab Augusto vindicata et per terrarum orbem

De *artis* respectu iudicioque, quod multi in poeta nostro agnoscunt, omnino mihi quidem adhuc parum liquet, nec, si dicendum est, quod sentio, magnum aliquod seu picturae seu sculpturae studium poetam nostrum tenuisse arbitror. Nam primum, quae ille exposuit, nihil tale produnt, et eiusmodi sunt, vt etiam vulgariter quisque artium peritus ea carmine comprehendere possit. Tum vero, vt poeta ab eo consilio longissime absuit, vt artis subtilitatem sequeretur, ita occurrunt non pauca, *quae a sculpturae natura recedunt*, nec facile nec commode ea arte tractari possunt. Qui mare vna cum pugna nauali expressum et tamen in eo innatantes delphines reddidit (vss. 671. 674), nae is non adeo magnam graphices peritiam habere potuit. Omnino de arte nec cogitauit Virgilius, nec debuit cogitare, quandoquidem ipse diuersum rei consilium exponit: *Illic genus omne futurae Stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.* Atque ex iis decerpturus nonnulla subiicit: *Fecerat et viridi* etc. At enim cum Homero certamen iniit, eiusque exemplo plures anaglyphorum areas constituit; hoc sibi propositum habuit primo loco; altero vt Romanis suis placeret. Si artis rationem habere voluisset, non diuidere clipeum in tantum paruarum arearum numerum, sed, omissis et abiectis ceteris, reuocare omnia ad vnum magnum ac nobile argumentum, et aream saltem *vna pugna Actiaca* exornare debebat, qui totius clipei haud dubie splendidissimus locus est. Quo facto poeta, censeo, probabilitati non modo artis, verum et poeticae probabilitati melius consulturus fuisset.

Sunt tamen *nonnulla ad exprimendum artifice manu egregie accommodata*, multisque passim operibus expressa: vt Romulus et Remus lactentes, raptus Sabinarum, mox bellum et tandem foedus ictum. Meti Fuffetii supplicium, etsi ad sensum nostrum nimis foedum et auersandum, vt iam diximus, duris Romanorum ingeniis forte minus displicuit. Vrbs a Porsenna obsessa, reuulsus ab Horatio Coclite pons, Capitolium a Gallis obsessum, et a Manlio propugnatum; Saliorum saltatio, Lupercorum discursus, matronarum inuectio: sunt haec talia, quae opere exsculpto expressa placere potuerunt.

propagata poetam subsistere." Sagacitatem et acumen in rerum similium comparatione nemo desideret.

Enimuero, dices, sunt *alia, quae ab artifice reddi nequierunt;* in his illa: *Incedunt victae longo ordine gentes, Quam variae linguis, habitu tam vestis et auro* — et paullo ante: *Omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae etc. arcum intendebat Apollo Desuper, omnis eo terrore Aegyptus et Indi, Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.* Talis vero reprehensio hominem, artis forte notitia imbutum, poetices vtique imperitum argueret. Est enim hoc in poeta nostro magno ingenio et arte factum, quod ornatum iniecit tamquam vestem narrationis nuditati, nec satis esse putauit, describere opus toreuticum, in cuius veritate seruanda nullam sibi videbat religionem esse impositam. Nec hoc ad artem pertinet, aut excusatione adiuuandum, aut inter poeticas licentias referendum, quod viri docti faciunt (Misc. Obss. Tom. I, p. 20. IV, p. 198, et Burmann. h. l. ad VIII, 634, et ad Aen. I, 483); verum poetices lex et natura facere iubet, vt res ab arte expressas iis auxiliis et modis, quibus illa valet, poeta exprimat suis coloribus et ornamentis. Hinc tuenda illa v. 634 *Mulcere alternos,* et v. 697 *Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.* Nam poetae haec sunt, nec ab artifice duae aspides expressae erant. Sicque tot alia ad ornatum faciunt, aut poetica phantasmata obiiciunt, quibus inflammata mens multa videt, quae sensibus subiecta non sunt: *Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres* etc. Sed in his, in quibus pro se quisque facile disertus esse potest, disertum esse nihil attinet.

Difficillima operis declarandi et commendandi pars est pugna naualis vna cum mari: qua in clipei parte illa locanda sit in operis descriptione: inprimis cum poeta id tam parum diserte exposuerit: 671 *Haec inter,* ait, *tumidi late maris ibat imago.* Potest adeo esse inter cetera, quae clipeus exhibebat, argumenta, aut inter cetera, quae poeta recensu facto memorauerat; quo sensu constituto pugna erat argumentum areae ceteris similis. Probabilius tamen, totum mare cum pugna in vmbonem ac mediam partem fuisse reiectum. Ita tamen superest alia difficultas, qua in parte triumphus Augusti 714 sqq. expressus esse videri debeat. Saltem in medio clipeo locum vix habere potuit. Secundum haec, si aequi esse volumus, suum cuique aestimandi relictum esto arbitrium.

An *clipei superficies tot rerum diuersarum argumenta capere potuerit*, nunc nemo facile quaerat: post virorum ingenioſorum operam in clipei adumbratione ſtilo aereo facta collocatam. Alterum exemplum in Anglica interpretatione ſupra commemorata vidimus ad *White-head* indicium, L. P. Boitardi arte, ſed, quod factum nollemus, ad picturae naturam propius expreſſum; alterum, quod anaglyphum melius refert, arte tamen et iudicio alteri poſthabendum, opera *Le Lorrain* ad *Comitis de Caylus* praecepta (Tom. XXVII *Hiſt. de l'Acad. des Inſcript.* t. III). Conſentit vterque artifex in hoc, vt exterior clipei ora, in plures regiones diſtincta, comprehendat ea, quae a v. 630 ad v. 670 commemorata ſunt; reliqua autem in interiorem aream reiiciunt. Exterioris illius orae regiones conſtituunt vterque duodecim. Sunt tamen alia, in quibus in diuerſa abeunt; in aliis vterque veritatem argumenti et moris Romani deſerunt. Sed ſingula perſequi velle, inprimis nulla clipei delineatione adiecta, faſtidium faceret. Interiorem aream ab exteriore ſeparat circumductus in orbem, ſed tenui limbo, Oceanus, innatant, quod rideas, delphines. Apud Homerum et Heſiodum, Oceanus extremam clipei oram ambit. At Virgilius Oceanum omnino non memorat, ſed 671 *tumidum mare*, ſcil. Ionium: quod noſtri artifices in area interiore ponunt; hanc enim, ſeu vmbonem clipei (vt adeo *In medio* v. 675 ſit, in medio clipeo), artifex Gallus in tres areas, quae pugnam in mari Actiaco, fugam, triumphum exhibent, Britannus autem, reiectis locis inferis in nouiſſimam inter XII areas, in quatuor regiones diuiſit: vt prima ſit inita pugna v. 676—688, tum pugna commiſſa vſſ. 689—703, tertio fuga 704—713, tandemque triumphus 714. Spectant ex his tres ad mare ad Actium. Equidem bene perſpecta non habeo, niſi forte haec: ineſſe clipeo argumenta, quae ab artifice non infeliciter tractari poſſint, et artis quoque operibus paſſim reddita ſint, qua tamen arte, quo ordine, in clipeo exhibita ea poeta cogitauerit, non apparere; nec vero quaeri debere, quandoquidem poeta non graphice, ſed poetice haec adumbrauerit, et adumbrare debuerit. Sunt argumenta illa, meo quidem iudicio, non niſi vndecim: I. Lupa cum Romulo et Remo. II. Sabinae raptae. III. Foedus ad aram. IV. Meti Fuffetii ſupplicium. V. Tiberis et Porſenna minabundus. VI. Capitolium, Manlius, Anſer. VII. Supplicatio. VIII. Tartarus cum Catilina,

IX. Elysium cum Catone. X. Pugna ad Actium. Apollo Actius. Nilus. Cleopatrae fuga. XI. Triumphus Augusti.

Elegantiam *in disponendo argumento* clipei frustra, puto, laudibus extollunt viri docti. Interior ambitus nullo modo delectare potest adspectu, in quatuor aut, quod multo molestius est ad oculos, in tres partes discretus: inprimis tot rerum et hominum signis in tam angustum spatium coartatis.

Vt igitur paucis complectar, quae mihi *de artis iudicio*, quod poetae tribuere solent, pronuntianda videantur: habuit ille forte in animo singulorum signorum singularumque rerum formas et exempla, quae in vrbe et Capitolio passim occurrere ipsi debebant: ea tamen, quae in clipeo hoc efficta dedit, *non sculptoris, sed poetae ingenio* delegit et in vnum locum congessit diuersi argumenti res, quae narratae, si altera post alteram auditione accipiatur, admiratione animum mouere possunt; vt eaedem arte expressae oculos tenerent, nec voluit nec curauit aut operam dare debuit. *Poetica* itaque habenda sunt *ornamenta*, quae tamquam in clipeo expressa, narrauit, poetico quoque more tractata, non anaglypha ad artis elegantiam seu inuenta seu expolita. Inde splendidissimae carminis partes vix a sculptore bene, etsi Comitem de Caylus ea de re nil dubitare video (*Tableaux tirés de l'Eneide de Virgile* pag. 369 seqq.), reddi possunt; inprimis praelium deorum v. 698 sqq. *Omnigenumque deum monstra* etc. *Actius haec cernens arcum intendebat Apollo Desuper — omnes vertebant terga Sabaei. Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iamiamque immittere funes — Contra autem Nilum — Pandentemque sinus et tota veste vocantem* etc. Vides haec locis ac temporibus esse tam diuersa, vt vno argumento, seu vna tabula nullo modo comprehendi possint. In triumpho autem Caesaris plura admixta sunt, quae poetica phantasmata sunt praeclara, sed nulla arte vno temporis momento vnoque et eodem locorum spatio exhiberi queunt.

Artis notionem poetae non esse obuersatam vltimo loco declarat *materia clipei*, mira mixtura auro, argento, ferro in idem opus conflato. Per porticus Capitolii (v. 655) *auratas* anser *argenteus* volitat: ipsi Galli *aurea* caesarie, *aureis* virgatis vestibus et torquibus *aureis*.

Non igitur ectypo modo opere haec expreſſa, verum ad priſcum et Homerici aeui morem etiam coloribus variata, auro ſaltem et argento, in aerea clipei area. Porro v. 671 mare *auro* effictum: (Melius apud Propert. l. c. IV, 6, 26 *armorum radiis picta tremebat aqua*) *ſed fluctu ſpumabant caerula cano.* In *caerula* non etymon vocis cogitandum videtur: ſed ſimpliciter mare: idque argenteos fluctus habere debuit: innatant tamen delphines, iidem quoque argentei: *Et circum argento clari delphines in orbem Aequora verrebant caudis aeſtumque ſecabant.* Mox Mauors *caelatus ferro* v. 700 h. e. ferro vel chalybe exſculptus. Alia ſuper hoc clipeo in notis paſſim ſunt obſeruata.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER NONVS

ARGVMENTVM

Abſente Aenea et in Tuſcia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Iunone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendae occaſionem amitteret, quam proxime ad hoſtes copias admouet — 32. *Qui cum ſuis ſe moenibus continerent, neque aequo loco facerent dimicandi poteſtatem, vt illis ſpem omnem fugae intercluderet, claſſem exurere conatur* — 76. *Erat claſſis Troianae materia ex Idaeae Matris luco caeſa: quapropter Matris precibus adductus Iupiter naues omnes incendio eripuit, et in totidem Nymphas marinas conuertit* — 122. *Poſt haec imminente iam nocte Turnus aduerſus hoſtium eruptiones ad oppidi portam excubias diſponit: iis Meſſapum praeficit* — 167. *Interim conſultantibus Troianorum ducibus, quemnam potiſſimum ad Aeneam mitterent, qui de ſuorum periculo eum faceret certiorem; vltro eam prouinciam ſuſcipiunt Niſus et Euryalus, coniunctiſſimum amicorum par* — 313: *qui cum vrbe emiſſi hoſtium excubias vino ſomnoque obrutas offendiſſent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque ſe ſpoliis exornant* — 366. *Verum cum, inſtante iam luce, ſe recipere conantur, a Volſcentis equitibus conſpecti, ad ſiluas confugiunt. Ibi Euryalus, armorum pondere viaeque errore impeditus, in hoſtes incidit, et a Volſcente, fruſtra deprecante Niſo, confoditur* — 437. *Niſus quoque, caeſo Volſcente et Euryali nece ſtrenue vindicata, multis vulneribus confoſſus ſuper amici corpus concidit* — 445. *Capita, haſtis affixa, in caſtra deferuntur: vbi a Troianis e moenibus agnita ingentem in vrbe luctum excitant* — 502. *Interim Turnus totis viribus hoſtes oppugnat: magna vtrimque ſtrages edi-*

tur — 589. *Ibi Ascanius Numanum insolentius se iactantem sagittae ictu interficit* — 671. *Pandarus et Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti caede propellunt* — 690. *Eius rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit* — 733, *Troianosque in fugam conuertit* — 777: *tandem hostium multitudine circumuentus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quae fluuio alluitur* — 789: *et vt erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos reuertitur* — ad fin.

Quod ipsa res et prudentia suadere debuit, vt per Aeneae absentiam Latini et Rutuli oppugnarent vallum Troianorum, hoc, epico more, deae Iridis a Iunone missae monito tribuitur: Homeri exemplo, v. c. Iliad. σ, 166 etc. Ad poetae artificium agnoscendum Seruii nota facit: *In hoc libro mutatio est omnium rerum; nam et aliae personae et loca alia sunt, et aliud negotium incipitur. Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Ardeam; a petitione auxiliorum ad bellum.* Redeunt autem in hoc et sequentibus libris narrata pleraque ad bellicos apparatus et pugnas: quamobrem poeta se coarctatum et circumscriptum sentire debuit, dum Homerus dudum ea, quae in pugna fieri solent, summa cum varietate et copia exposuisset atque, circa res eadem aetate et eodem bello et ab ipsis Troianis gestas versatus, occupauisset, quicquid nouitate et vitae heroicae more placere posset. Hoc meminisse debent, qui vltimos libros rerum nouitate et varietate carere clamant. Argumenti natura in ceteris tam felix, hac tamen in parte Homerico vsu extenuata et exhausta, abnuebat ea, quae in poeta desideranda esse arbitrantur. Sed in hac ipsa argumenti inopia attendi velim animum ad ea, quae altera ex parte poeta ad tenendas et recreandas legentium mentes excogitauit sollertissime: vt in hoc libro episodium de Niso et Euryalo. Etiam illud praeclare exputatum, quod hoc libro res absente Aenea geritur, vt eius aduentu noua rerum expectatio fiat. Nec quicquam iniquius factum arbitror, quam quod hoc ipsum reprehensum est in poeta, quod hoc libro per Aeneae absentiam castra oppugnantur.

Atque ea diuerſa penitus dum parte geruntur:
Irim de coelo miſit Saturnia Iuno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus ſacrata valle ſedebat.
Ad quem ſic roſeo Thaumantias ore locuta eſt:
Turne, quod optanti diuom promittere nemo
Auderet, voluenda dies, en, adtulit vltro.
Aeneas, vrbe, et ſociis, et claſſe relicta,
Sceptra Palatini ſedemque petIt Euandri.
Nec ſatis: extremas Corythi penetrauit ad vrbes;
Lydorumque manum, conlectos armat agreſtis.

3 *ad Rutulum* alter Voſſ. et ſec. Moret. *in luco* Franc. Erat vir doctus, qui *Lucmo* coniiciebat. *tunc* al. 4 *ſecreta* qu. Moret. et Schol. Statii ad Theb. I, 104; ſollennis varietas. v. ſup. II, 157. Alioqui bene ferri poſſet et h. l., vt VIII, 610. V, 613. III, 389. 5 *Teumantias* Zulich. et al. *eſt* abeſt ſec. Moret. et Erf. 6 *nemo pr. diuum* Parrhaſ. 8 *turba* pr. Hamb. ad *vrbe* pro var. lect. *vltra* Goth. lec. 9 *Palantini* Rom. et alii. *regnumque* aliquot Pier. *petiuit* maior codicum pars, vitioſe et inuito metro. *petIt* Rom., tum Medic. et Gud.; et ſic emendatum erat iam in Ald. alt. et hinc in cett. edd. *Euandri* potuit pronuntiari Eüandri; etſi nec ſpondeus diſplicere poteſt. 10 In *Corythi* eaedem aberrationes, quae ſupra III, 170. 11 *manus* duo Burm. Copulam codicum auctoritate eiecit Heinſ. In vulgg. *collectosque*. Alii *et collectos*, interpolate.

1. Turnus conſilium de expugnandis per Aeneae abſentiam aduenarum caſtris capit. Epico more a Iunone per Iridem illud Turni animo iniicitur. 3. *parentis Pilumni*, h. e. abaui. v. inf. X, 619. conf. Excurſ. VII ad lib. VII. *ſedebat:* Aſper *erat* interpretatus eſt; Alia argutatur Seruius; Sed ſpectat ſimpliciter ad ſolitudinem, et otium, cui conuenit ſedere. Lucum autem Pilumni in ea regione fuiſſe quidni admittamus? 7. *voluenda dies,* quae voluitur. v. ad I, 269. Catroeana ſubtilitas a poeta aliena eſt, vt ſit fatalis dies, quam aduolui neceſſe fuerat. Lucretius *ſidera voluenda, aetatem voluendam,* eodem modo dixit. 9. *Sceptra* exquiſitius quam regna: vtrumque pro regia Euandri. *Corythi ad vrbes,* deſignat Etruriam ab Corytho, conditore Cortonae. vid. Excurſ. VI ad lib. III, 170. *Lydorum manum* Etruſcos dixit

Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poſcere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe caſtra.
Dixit, et in coelum paribus ſe ſuſtulit alis;
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Adgnouit iuuenis, duplicisque ad ſidera palmas
Suſtulit, et tali fugientem eſt voce ſecutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde haec tam clara repente
Tempeſtas? medium video diſcedere coelum,
Palantisque polo ſtellas. Sequor omina tanta,

12 *non poſcere* Doruill. *currum* Medic. Pierii aliique, cum Menag. alt. *curſus* ſec. Rottend. 13 *turbataque* vulgo multi ſcripti et editi, quod ex melioribus ſecundum Pierium emendatum ab Heinſio. *eripe* Oudart. *tu turbata arripe* vel *turbataque corripe* coni. Cuningham. v. 14. 15 iam ſup. hi verſus lib. V, 657. 658. 14 *pariter ſe* aliquot Pier. 16 *Ignotum i.*, vt ad *arcum* ſpectet, Goth. tert., perperam. *que* poſt *duplicis* abeſt in aliquot Pier. 17 *ac* alii pro *et*, quod Heinſ. praetulit. 18 *aptam* Doruill. *haſtam* Goth. pr. 19 *vnde haec tibi* Montalb. 20 *medium video* poſt Pierium probauit Heinſ. e codd.; vulgaris ordo: *video medium*. Tum *diſcedere*, quod proprium in hac re verbum eſt, et defenditur a Seneca VII Nat. Qu. 20. Idem Pier. cum Ge. Fabricio tuitus erat ante Heinſ., qui in Mediceo et aliis melioribus inuenit. Alii *diſcindere*, Sprot. *dehiſcere*. Laudant Iliad. θ, 554. π, 300, vbi de longo proſpectu caeli ſereni, quo ſtellae etiam interiores obtutu deprehendi videntur. 21 *Pallentisq.* aliquot Heinſ. et duo ad vulgarem opinionem. cf. Exc. III ad lib. VIII, 479. 480.

13. *turbata arripe caſtra*, inuade, occupa; ſcilicet vt rapere poetis eſt pro capere. Dixit autem *caſtra* Troianorum. v. 8. *vrbem*, alibi *muros*, *aggerem*. Nam Aeneas in littore, vbi eſcenderat, vrbem, *nouam Troiam*, condiderat: quam (vt ſup. VII, 157) *Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cinxit*. Debuit ea in extremo fere littore haerere ſubiecta claſſe v. IX, 68. 69. cf. Excurſ. III pr. ad lib. VII.

15. *ſecuit* arcum pro, meauit per arcum caeli, inceſſit, tamquam Iris, arcu facto, pro tramite. Ducta loquendi forma a nauigatione, τέμνειν ἅλα, *ſecare mare*, ſulco facto in fluctibus, hinc *terram*, tum ipſam *viam*. Seruius reddit: „arcum fecit ſecto caelo, duxit" paullo aliter. cf. ad V, 658. Verſus 18 verba ſunt ex Iliad. σ, 182.

21. Non nouum eſt oſtentum: *palantes polo ſtellas*

Quisquis in arma vocas. Et ſic effatus ad vndam
Proceſſit, ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; onerauitque aethera votis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equum, diues pictai veſtis et auri.
Meſſapus primas acies, poſtrema coercent
Tyrrhidae iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice ſupra eſt.

Goth. *pollentesq.* duo Burm. perperam. v. Not. *Sequor* praetulerunt librorum quoque auctoritate Pier. et Heinſ. Multi *Sequar.* 22 *vocat* aliquot Pier. *Et ſic effatus.* Languet τὸ *et;* nihil tamen e libris notatum video. 23 *Praeceſſit* Leid. *nimphas* Doruill. a m. ſec. 24 *que* poſt *onerauit* in plerisque Pierianis et in Gipb. codd. aberat. cf. ad V, 167. Si totum hemiſtichium abeſſet, nemo, arbitror, deſideraret. 25 *Iamque adeo* Medic. a m. ſec. 26 *pictai* conſ. ad VI, 747. 27 *Meſapus* Ald. et Doruill. 28 *Turidae* Doruill. 29 Verſus haud dubie ex lib. VII, 784 huc trans-

videre medio die; et eſt h. l. interdiu oblatum auſpicium; (*omina tanta* ipſe dixit) nunc tamen ornant haec caelum, quod disruptum eſt (hoc *discedere* dixit, voce in hac re propria, pro dehiſcere, hiatum facere) et, quod alias in fulgure fieri ſolet, chaſma fecit; appoſita vocant Grammatici. Si itaque ruptis nubibus in interiora perrexit, ſtellas apparere, nubibus remotis, neceſſe fuit. Eſt autem is modus quo dii in caelum euehi narrantur: vi ſua diuina attollunt ſe in nubes et vlterius in caelum perveniunt. Interdum memorantur alae; in Iride autem nouatur res per arcum caeleſtem; per ſoleas nusquam, niſi per ſoleas alatas. 22—24. quod religio facere iubet, omine accepto, etiam viſo et ex ſomnio: ſcilicet luſtrandi cauſſa.

25—32. Fundum comparationis declarat Seruius: exercitum primo confuſe in campos ruiſſe, poſt digeſtum in ordines ad fluminis morem in alueum ſuum reuerſi. Id vero longius petitum. Multo minus comparatio ſpectat ad Turnum. Agmen ordine, lento gradu et compoſite incedens, *fluminis lato alueo inter ripas deuoluti* ſpeciem prae ſe ferre bene dici poteſt. Quod in Gange alueo ſuo ſe continente declarauerat, mox variat in Nilo, intra alueum recepto. De *Meſſapo* v. ad VII, 691 Excurſ. VIII. 26. *pictai veſtis*, qui, vt Etruſcorum, ita aliorum Italorum mos eſſe debuit, vt veſtibus variegatis colore et textura vterentur. 28. *Tyrrhidae*, vid.

Ceu ſeptem ſurgens ſedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, et iam ſe condidit alueo.

latus. Turbat ille et comparationis neruum incidit, et deeſt plerisque libris Ge. Fabricii, Pierii (quem vid. ad v. 31), et Heinſii ac Burmann.; adde binos Goth. cum Erf. Omiſſus quoque nunc in edit. Parmenſi. *arma gerens* Schol. Statii, et *eſt* abeſt Doruill. 32 *Cum r. ripis* Bigot. et Goth. tert., ex interpretatione: intra ripas. Sed refluit amnis e campis, quos inundauit. *aluo* Franc.

ſup. VII, 484. 532. *ſeptem ſurgens amnibus:* ad oſtia ſolet referri, vt ſeptem oſtia habeat Ganges, ſed repugnat veterum fides et opinio, qua vnum tantum fluminis os eſſe creditum eſt; repugnat quoque vox *ſurgens.* Sin ad fontes reuoces: conuenit voc. *ſurgens* de ſcaturigine proprie dici ſolitum. At talis fontium numerus alibi non memoratur. Supereſt, vt *amnes* ſint aluei, quibus Ganges, e montibus Emodis progreſſus et per planitiem locorum delatus fertur: quod cum fide veterum conuenit; etſi de numero alueorum haud conuenit, nec pro curſus longitudine et ſinuoſa varietate conuenire potuit. At in planis locis fertur iam *ſedatis amnibus,* ſedate ac tacite; etiam aucto ſolitis anni vicibus alueo: quo ducere videtur voc. *ſurgens,* increſcens aquarum auctu et eluvie vltra ripas facta. Poteſt tamen eſſe ſimpliciter pro, incedens: etſi notionem auctus adiunctam eſſe videam. Igitur Ganges inde ab ortu ſeptem alueis incedit ſedate ac tacite. Bene Seruius: *Ganges — ſecundum Senecam in ſitu Indiae, nouem alueis fluit; ſecundum Melam* (in quo tamen locus hodie non extat) *ſeptem.* Potuere quoque, cum plures magni amnes in Gangem deferantur, iidem, ſeu nonnulli ex iis, pro alueis Gangis haberi: multo magis, ſi fuiſſe neminem cogites, qui totum Gangis curſum emenſus eſſet. Omnino veterum de fontibus et toto alueo et oſtiis Gangis incerta erat narratio: v. Plin. VI, ſ. 22. et proſtant disputata a viris doctis *d'Anville, Rennel, Heeren,* et nunc *Mannert,* de India tum antiquorum temporum tum aetatis noſtrae. *per tacitum,* ex ſup. *it,* incedit tacite: vt, per ſilentium, per noctem, et quae Drakenb. ad Silium XV, 145 poſt Heinſium collegit, per occultum, per ſubitum, per longum, vt Graec. διὰ βραχέων, διὰ ταχέων, et ſimilia. Laudat Seruius Aſprum, qui *Altus per tacitum* iungebat; minus bene. Verbo Maro credidit

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, ac tenebras inſurgere campis.
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o ciues, caligine voluitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,
Hoſtis adeſt, eia. Ingenti clamore per omnis
Condunt ſe Teucri portas, et moenia conplent.
Namque ita diſcedens praeceperat optumus armis
Aeneas: ſi qua interea Fortuna fuiſſet,
Neu ſtruere auderent aciem, neu credere campo;

33 *ſubito* Parrhaſ. *nimbo g.* Goth. tert., perperam. *magno g.* Gud. a m. pr. *in puluere* Oudart. 34 *Conſpiciunt* pr. Hamb. *Aſpiciunt* Bigot. et Goth. tert. 35 *ab auerſa* Zulich., male. Recte Seru. *aduerſa*, quae erat verſa in hoſtes. *c. voce C.* Goth. tert. cum ſec. Rottend. *Caicos, Caycus* al. Eſt Κάϊκος. 37 *date tela, ſcandite muros;* ſine copula, vett. edd. et codicum pars, quod defenſum a Pierio et aliis viris doctis: ſed Burmannus vrget, doceri primo loco debere, Virgilii eum morem fuiſſe hoc modo producendi ſyllabam breuem, quem ſeriores ſcriptores ſequuti ſunt. Codicum vetuſtiorum Pier. et Heinſ. (adde fragm. Vatic.) et Macrobii auctoritas tuetur *et ſcandite*, quod defendunt Burmann. vterque, alter ad Antholog. p. 135. Frigere tamen copulam, negari nequit: et poteſt illa inſerta videri ab iis, qui metro perperam metuebant. Alii, vti Medic. (in quo diu. lectionem a Fogginio notatam non video, quam Heinſ. memorat), habent: *aſcendite:* quod ſane orationi pedeſtri propius eſſet. In Gud. *aſcendite vel et aſcandite;* vnde Heinſ. refingere malebat, *eſcendite,* quod ſollenne eſt Liuio aliisque; ſed in Marone exempla vſus deſiderantur. Inter haec video quidem vbique ſubeſſe vlcus: nihil tamen tam putre ac moleſtum, quam copulam: hanc itaque eieci, quod et Brunckius fecit. 38 *heia* codd., vt alibi. 39 *portis* tert. Rottend. quod vulgare eſſet. 41 *ſi qua i. F. tuliſſet* malit Io. Schrader.; hoc tamen non minus incommodum. Videtur *ſi qua fortuna fuiſſet* dictum vt, *quaecunque fortuna fuerit, ea fortuna vrbis fuit.* 42 *Ne ſtr.* alii codd. et vett. edd. *aciem* e codd. Pier. pro vulgato, quod Romanus quoque exhibet, *acies:* tum *nec cr.* Ven.

et narrat Gangem incedere alueis ſedato et placido curſu; pari modo Nilum intra alueum iam ſe recipientem ex incrementis ſuis.

33. νέφος κονίης et ὁμίχλη Homero frequens. 35. *ab aduerſa mole,* turri in munitione Troianorum (cf. ad v. 13) ab ea parte, qua Latini accedebant. 37. Idem color orationis IV, 594 *Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.* 38. 39. recipiunt ſe Troiani intra vallum et muros. 41. ſi quis

Caſtra modo et tutos ſeruarent aggere muros.
Ergo, etſi conferre manum pudor iraque monſtrat,
Obiiciunt portas tamen, et praecepta faceſſunt,
Armatique cauis exſpectant turribus hoſtem.
Turnus, vt ante volans tardum praeceſſerat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus et vrbi
Inprouiſus adeſt: maculis quem Thracius albis
Portat equus, criſtaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, iuuenes? qui primus in hoſtem?
En, ait. Et iaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo ſeſe arduus infert.
Clamore excipiunt ſocii, fremituque ſequuntur

43 *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. ſec. et fragm. Vatic. a pr. m. *ſeruaſſent* pr. Hamb. 44 *furor iraque* Non. Marcell. in *conferre;* tum *monſtrant* aliquot Heinſ. et Burm. cum fragm. Vatic. *monſtrarent* Goth. ſec. 45 *tantum* Dorvill. 46 *ſuis* pro *cauis* Sprot. vid. Burm. *vrbibus* Medic. 47 *rapidum p.* Bigot. et Goth. tert. *proceſſerat* ſec. Moret. 48 *electis* Montalb. 49 Hemiſtichium idem lib. V, 565. 51 *Et quis* recentiores fere codd. o *iuuenes* ante Heinſ. Melius interpungitur: *Ecquis erit mecum, iuuenes? qui pr. in hoſtem?* quam quod erat: *Ecquis erit mecum, iuuenes, qui primus in hoſtem?* Mediceus Pierii et tres ap. Burm. cum Goth. tert. *quis.* Menag. alter: *cui.* 52 *attorquens* Heinſ. e Pierianis ſuisque reuocauit: exquiſitum vocabulum: pro quo vulgarius *intorquens* in aliis, vel *torquens.* Tum *emittat* duo Burm. *euertit* alii ap. Pier. 53 *campis* Rom. aliquot Burm. et Goth. tert. cum Erf. *affert* aliquot Pier. *effert* Erf., male. *ſe infert*, incedit, frequens Virgilio. conf. Ge. II, 145. 54 *Clamorem* omnes praeter Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. Vtramque lectio-

belli caſus ſe offerret; verbo, ſi quid accideret. 44. *monſtrat* h. l. hortatur, ſuadet, impellit. Nam qui ſuadet, monſtrat, quid ſit faciendum, et qua ratione.

48. In verbis *et vrbi Improuiſus adeſt;* forte *et* vacare videri poteſt. Enimuero iungenda: *Turnus* viginti equitibus *comitatus et improuiſus vrbi adeſt.* Itaque interpunctionem poſt *comitatus* ſuſtuli. In equo *Thracio* non haerendum; cuius generis equorum copia in Latio vix tum eſſe potuit; ſed ornat epitheton. Tum vſ. 57 *caſtra fouere*, pro vulgari, ſe in caſtris tenere. v. ad Georg. III, 420. Et Turnus *turbidus*, turbatus, pudore et ira incenſus, quod aditum murorum, qua ſubire poſſet, non videbat.

Horrifono; Teucrum mirantur inertia corda;
Non aequo dare se campo, non obuia ferre
Arma viros, sed castra fouere. Huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per auia quaerit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ouili,
Quum fremit ad caulas, ventos perpessus et imbris,
Nocte super media; tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille, asper et inprobus, ira
Saeuit in absentis; conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
Ignescunt irae; duris dolor ossibus ardet;

nem agnoscit Seruius. *accipiunt* Montalb. 55 *Horrifico* Goth. sec. *in hercia* Doruill. 57 *viro* Zulich. *hic — atque hic* sec. Moret. 58 *aditumque et peruia* in aliis lectum damnat Ge. Fabric., recte. *per atria* alter Hamb. a m. pr. 59 *Poeno — ouili* coni. Scriuerii; sed vid. Heins. *insidiatur* pars codd. apud Burm. 60 *Dum* e Macrob. et Prisc. notatum ab Heins. et Schol. Horat.; addit Burm. 61 *tutis* Goth. sec. 62 *ille super* Goth. pr., indocte. 64 *siccaeque in s.* Schol. Lucani ap. Burm, perperam. 65 *petenti* Parrhas. 66 *et* ante *duris* meliorem codd. auctoritate recte eiecit Heins. *durus dolor* Gud. *ossib. haeret* Montalb. cum

59 seqq. Comparatio lupi cum pugnantium rabie satis frequens. Sed in modo tractandi Apollonium I, 1243 sq. ante oculos habuisse et ornasse videtur; respectu etiam ad Homerum habito, qui similia de leone persequutus erat Iliad. λ, 547 seqq. ρ, 647 seqq. *nocte super media*, vltra mediam noctem, vt eum longa mora incensa fames ad rabiem agat; conf. v. 63. 64. *ira saeuit* melius, quam *improbus ira* iungitur, ne altero loco abundet *ira*, altero autem loco *saeuit* nudum et tenue relinquatur. *improbus* etiam solum per se de ira et fame et vehementiore quoque impetu dictum occurrit: inf. X, 727 *improba ora* h. auida. Quandoquidem *improbus* omnino est nimius, multus, vehemens. Illustratum ab aliis. conf. sup. Georg. I, 119 et ad 146. *asper* autem exasperatus de ira et rabie. *absentes* h. l. de inclusis ouibus. Suaue autem hoc *saeuit in absentes*, quod imitati passim sunt alii: Stat. II Theb. 133. Valer. Fl. III, 589, vbi v. Intpp. 63. 64. ornate; fames et sitis excruciat eum,

Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
Classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus saeptam circum et fluuialibus vndis,
Inuadit; sociosque incendia poscit ouantis;
Atque manum pinu flagranti feruidus inplet.
Tum vero incumbunt; vrguet praesentia Turni;
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos; piceum fert fumida lumen
Taeda, et conmixtam Volcanus ad astra fauillam.
Quis deus, o Musae, tam saeua incendia Teucris

Mediceo Pier., sed *ardet* optimum etiam fragm. Vatic. 67 Legebatur: *qua via*, hoc est: *qua* parte *via*, accessio ad muros esset, vt bene Fabric. expoluit; ne *via* pro sexto casu haberetur. Satis tamen probabile mihi est, *quae via* a Marone fuisse scriptum, et in alterum deflexum: sicque Rom. cum plerisque aliis Pier. et Sprot. exhibebat: idque nunc reposui; vtrumque Seruius agnoscit. *clauso* aliquot ap. Pier. 68 *Excutiet* duo Burm.; *atque* abest Doruill. *vallo Teucrosque e.* Ven. *in aequum* Rom. et Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr., pari significatione, ait Heins. Recte, nec tamen eadem rerum notione. Aliud est, *in aequum locum* elici, vt v. 55 *aequo campo se dare*, aliud in *aequor* seu campos. Hoc vulgatius inter poetas: illud inter scriptores historiarum. 70 *septem* vnus, *septu* alius, et *cinctam* alter Voss. ap. Burmann. *clausam* Rom. 71 *que* post *socios* deletum malim, nam infringit verborum vim. 72 *fragranti* Medic. *manu* Doruill. *infert* alios legere Fabric. monet. conf. Burm. 75 *D. socios* Goth. tert., indocte. *p. infert* Sprot. *f. fumum* alter Hamb. a m. pr. 77 *Qui deus* Gud. a m. pr.

67. *quae via*, aditus ad muros, *excutiat Teucros*, facultatem et modum suppeditet eliciendi eos. 68. *aequor* camporum haud dubie.

70. Comparant exemplum Hectoris et verba Iliad. o, 716 sqq. 72. *feruidus*, vt *feruidus instat* IX, 350. X, 788 et al. 74. *accingitur* facibus, armatur, instruitur, vt altero loco recte Seru., vt adeo mirum non sit, poetam supra VII, 187 *lituo trabeaque succinctum* dixisse.

75. *focos*, quos a Rutulis extemplo exstructos fuisse cogitandum est; adeoque nunc taedas seu stipites in foco ardentes. Haerent intpp. cum Seruio. Burmannus focos agrestium in vicis circumvicinis aduocabat.

77 sqq. Fabulam, quae sequitur, de nauibus in Nymphas mutatis, tamquam absurdam et epica grauitate indignam reprehendere in promtu est: et reprehenderunt eam multi, etiam e ve-

Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.

78 *tantis* Reg. cum Goth. sec. *qui* Ven. *detulit* Menag. pr. 79 *Discite* aliquot Burm. cum Goth. tert., indocte. *prisca fides facta est et f. p.* coni. Waddelii Animadu. Crit. p. 27, idque recepit Cuningham., sed vid. Not. *facto sit* Rom. ex *set*.

teribus, vt e Seruio ad v. 82 patet: quandoquidem minore hoc doctrina indiget, quam argumentis idoneis eam defendere. Nec nos infitiamur, a nostris sensibus et phantasmatibus eam nimium quantum abhorrere. Nec vero Maro hoc non persensisse et ipse videri debet. Hoc enim erat, cur nouo more aditum sibi ad narrationem muniret; Apollonii vtique exemplo, lib. IV, 1381 sqq., vbi nauem per deserta Libyae humeris Minyarum gestatam narraturus erat. Potuit autem inter veteres haec fabula minus displicere, cum ea vetere fama accepta esset; et Maro eam repetere potuit, cum veteres de Aeneae aduentu fabulas pro gemmis et stellulis intexere telae suae semel suscepisset. Nec id facere cunctatus est Ouid. Met. XIV. Instructus quoque est aditus ad fabulam haud male: Quo tempore Aeneas pineta Cybelae sacra in Ida caedebat ad classem aedificandam, Ioni ea supplicaverat, ne naues tempestate mergerentur, et, cum Iupiter annuisset, eas non esse perituras, sed aeternum duraturas, scilicet ita, vt, quando Aeneam in Latium detulissent, in deas marinas mutarentur: Cybele nunc monet Iouem, tempus promissi seruandi adesse. Vt autem in talem fabulam incideret vetustas, ita factum arbitror, primo quod *immortale*, ἀθάνατον, dixerunt quicquid diu durat et manet haud attritum, vt apud Pindarum antrum saxeum ἀθάνατον, apud Homerum ἀθανάτην αἰγίδα, potuere itaque etiam νῆες ἀθάνατοι καὶ ἀγήραοι dici; tum quod Dryades Nymphas arbores insidere et cum iis viuere ac deficere crediderunt homines. Promtum sic fuit, arbores recisas et in naues versas iterum ad pristinum numen reuersas comminisci. Alio modo nauibus in scopulos versis Homerus nauigationem Phaeacum in miraculum conuerterat Od. ϑ, 557—564.

79. *Prisca fides facto sed f.* non capiunt Seru. et alii. *Fides* est eius, qui aliquid tradit, vel rei, quae narratur, quae alias *auctoritas*: adeoque pro ipsa *narratio-*

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas claſſem, et pelagi petere alta parabat,
Ipſa deum fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Iouem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poſcit Olympo.
Pinea ſilua mihi, multos dilecta per annos,
*Lucus in arce fuit ſumma, quo ſacra ferebant,
*Nigranti picea trabibusque obſcurus acernis:

82 *genetrix fertur* Rom., et ſic Goth. pr. 83 *Da, n. parenti* Goth. tert. *gnate* vnus Menag. alt. 84 *iam poſcit* Ven. *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid., ingenioſe; ſed conf. Not. 85 *delecta* Medic. cum Sprot. et Rottend. pr. 86 *tenebant* Gud. a m. pr. *parabant* Zulich. Ceterum ad hos verſus 85. 86. 87 neminem offendiſſe miror. Eſſe enim hiulcos et ſcabros, nec ſententia cohaerere cum ceteris, ad ſenſum procliue eſt: *pinea ſilua mihi — ne* ponitur. Igitur *facto* h. facti *priſca eſt fides*, narratio. Rem narrat traditam ab antiquis hominibus: ſed conſtante fama ad ſeriores aetates propagatam.

80. De aedificatione claſſis conf. ſup. III, 5. 6. *Ida* autem mons et ipſe ſacer magnae Matri deum, cf. v. 85. 86, non minus ac *Berecyntus*, Phrygiae mons et tractus, a quo h. l. nomen inditum; vti alias illa *Idaea dea* appellata eſt. cf. Strabo X, p. 718 C, et inf. X, 252 *Alma parens Idaea deum.* Conſentaneum erat, vt pineta montis ei eſſent ſacra. 84. *domito Olympo* adiectum quorſum ſit, dubitari poteſt. Sequuntur interpretes, quos vidi, Seruium, *Videtur*, inquit, *hoc dicere: Praeſta ei, cuius beneficio ſeruatus ad Olympi regna veniſti. Saturnus enim cum omnes conſumeret filios, Iovem ſolum eſſe non potuit, celatum matris* (Opis ſeu Rheae, quam eandem cum Cybele eſſe perhibent) *auxilio.* At nimis longe petitum hoc, cum hic de re, non recenti Iouis dominatione, ſed Troiae captae tempore acta ſermo ſit; etſi doctum ac verum illud ſit: cf. Apollod. I, 1, 3. Parauit quoque iterum ſibi Olympi imperium Terrae opera Iupiter pugna cum Titanibus facta: ibid. I, 2, 1. Dicam equidem ſimpliciter, adiectum a poeta *domito Olympo*, pro eo, quod volebat, te domitorem, *potentem Olympi, regem deorum,* dicere, qui adeo poſſet precibus ſatisfacere. 85 ſeqq. ſuſpectus locus; *ſilua* et *lucus* ſaltem per appoſitionem dicta puta. 86. *in arce,* in vertice Idae: eſſet τὸ Γάργαρον ἄκρον, Iliad. ξ, 292. In

Has ego Dardanio iuueni, quum claſſis egeret,
Laeta dedi: nunc ſollicitam timor anxius vrguet.
Solue metus, atque hoc precibus ſine poſſe parentem,
Ne curſu quaſſatae vllo, neu turbine venti
Vincantur; proſit noſtris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui ſidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis iſtis?
Mortaline manu factae inmortale carinae
Fas habeant? certusque incerta pericula luſtret

Lucus in arce fuit —, quorſum nunc memoratur *lucus in arce*, cum in Ida ad Antandrum claſſis aedificata eſſet? nec in acropoli Ilii caeſa eſſe potuit materies nauium. alter vtique verſus reſcindendus erat. Nec ſatis conſentaneum, ſi *pineam* ſiluam dixit, eandem facere *Nigranti picea et aceribus obſcuram*. Praeſtabat delere duo verſus, tamquam aliunde in margine appictos, mutato mox, iis illatis, voc. *Hanc* in *Has;* ſaltem includere eos, tamquam a poeta narratore, ad interpretationem inſertos, in hunc modum: *Pinea ſilua mihi multos dilecta per annos (Lucus in arce fuit — obſcurus acernis) Hanc ego D.* Verum, vt diximus, prorſus ſunt alieni ab h. l. 89 *anxius angit* retinuerat Heinſ. codicum omnium et Pier. et ſuorum auctoritate motus: vno Voſſ. ſec. excepto, cui adde Goth. tert., in quibus *vrget* reperitur, quod vett. edd. occupat, nec modo Saec. XVI, quod Heinſ. putabat, verum Saec. XV quoque, vt Ven. 1484, 1486, 1495, Norimb. 1492 etc., etiam edd. e rec. Egnatii, et Iuntinas etc. Laudat Burm. pro hac lectione vnam Aldinam: ſcilicet pr. et ſec.; at tertia e Naugerii emendatione, et quae ex ea fluxere, *angit* habent; quod iterum expulit H. Stephanus. Praeſtat haud dubie h. l. *vrget:* eſtque locus exempli memorabilis inter ea, quibus librorum optimorum vel omnium conſenſus et auctoritas criticis rationibus, a ſermonis proprietate et elegantia petitis, poſthabenda eſt. *anxius angit* inepta eſſet allitteratio. 90 *atque haec* tres Burm. 91 *Nen c.* Heinſ. poſt Pier., librorum conſenſu. Male; et verius vulgo *ne;* duo Burm. *nec;* vnus *non.* 93 *torquet q. ſ. m.* adſuta putabat vir doctus apud Burm., cui adſtipulor. *ſ. caeli* Leid. et Goth. tert. 94 *facta* Doruill. *quo ſ. trahis* codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. et Exc. Burm., et ſic Seruium aiunt legiſſe. *an quid* Sprot. *aut qui p.* Reg. 95 *fictae* ſec. Moret. 96 *luſtrat* Zulich. Malim

hoc igitur ſacra fieri ſolita Matri Idaeae. cf. ad v. 80, vti Ioui eodem in loco Iliad. Θ, 48. 92. *ne vincantur*, ſoluantur et ſubmergantur.

94. *quo fata vocas?* inuertis, mutas; vti fata *verti*, *flecti*, *mutari;* dicuntur: *aut quid petis iſtis* trabibus ſeu nauibus (h. in earum gratiam; non vt Burmann. *pro iſtis*). *immortale fas;* h. l. pro conditione; vt ius. *certusque incerta;* vt ab initio

Aeneas? cui tanta deo permiſſa poteſtas?
Immo, vbi defunctae finem portusque tenebunt
Auſonios, olim quaecunque euaſerit vndis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiam formam, magnique iubebo
Aequoris eſſe deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea ſecant ſpumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promiſſa dies, et tempora Parcae
Debita conplerant; quum Turni iniuria Matrem
Admonuit, ratibus ſacris depellere taedas.

et h. l. *certusue.* 98 *fines* tres Burm. 99 *vndas* pro diu. lect. ſec. Moret. a pr. m. Erf. et Seruius; exquiſitius altero haud dubie, iudice quoque Heinſio. 100 *ad Laurentia* Leid. *et L.* Rom. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animadu. Crit. p. 28, quaſi hoc nouum eſſet in poeta, vt praepoſitio exulet. *vexerat* Medic. a m. pr. *duxerit* Ven. et Leid. 102 *quales* aliquot Pier. et multi ap. Burm. *Doto*, Δωτώ, codd. fabularumque (adde Homeri Iliad. σ, 43. 45) auctoritate reſtituit et adſtruxit Pierius, quem vide cum Cerda. Vulgo *Cloto*, vel *Clotho*. cf. ad Valer. Fl. I, 134. 103 *Aut G.* Rom. *ſp. vortice* pr. Hamb. pro var. lect. et Ed. Ven. Burm. 104 *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert. 105 *Perſpice* Goth. ſec. 108 *complerunt* Zulich. a m. pr. *complerent* Doruill. *compulerant* Leid. 109 *ratibus ſacris* poſt Pier. Hein-

ſtatim certum et exploratum habeat Aeneas, in periculis inſtantibus ſe incolumem fore. 98. *Immo, vbi* — Ne procellis et fluctibus obruantur naues, ſe prohibere haud poſſe, ait Iupiter; vt vero eae, quae Aeneam incolumem in Latium detulerint, in deas marinas mutentur, ſe prouiſurum eſſe. *defunctae*, quod plenius VI, 83 *magnis pelagi defuncte periclis.* 99. *olim quaecunque euaſerit vndis.* Non enim omnes euaſerant; ſed vnam Orontis tempeſtas merſerat mari: I, 113 quatuor aliae incenſae a mulieribus in Sicilia: V, 699. Ergo ex XX nauium numero non niſi XIV incolumes Tiberim intrauerant. 105. *amnes rapidos et atros* voluit dicere. 106. Inferiora haec Homericis Iliad. A, 528 ſeq. Ἦ καὶ κυανέῃσιν — indicant Grammatici apud Macrob. V, 13. at non vbique, eadem ſententia iisdem ornamentis amplificari poteſt aut debet.

107. *debita* fato; VII, 120

Hic primum noua lux oculis offulſit, et ingens
Viſus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere nauis,
Neue armate manus; maria ante exurere Turno,
Quam ſacras dabitur pinus. Vos ite ſolutae,
Ite, deae pelagi; Genetrix iubet. Et, ſua quaeque,
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demerſis aequora roſtris
Ima petunt. Hinc virgineae, mirabile monſtrum,

ſius ſecundum libros meliores; vulgares: *ſacris ratibus.* Cerda; lapſu puto calami, *ſ. trabibus.* Diomedes lib. II laudat: *ratibus ſacras d. t.* 110 *offulſit,* quod iam e Naugerii emendatione tenebamus, Heinſ. e melioribus, Romano quoque aliisque Pier., in quibus *offulxit* vel *obſulxit;* conf. inf. 731. Vulgg. *effulſit.* conf. Heinſ. 111 *nimbos* Goth. ſec. *nubes* Sprot. pro var. lect. 112 *Idaeumque chorum* Zulich. *Idaeique cori* Doruill. *Idaeique chori tum vox h.* videntur alii iunxiſſe, vt Donatus: vt *vox chori I.* audiretur; ſed languet ſic oratio. *cum vox* duo Rottend. *per aures* pr. Rottend. a m. pr. 117 *genetrixque iubet, ſua* aliquot Pier., minus bene. 119 *diuerſis* Zulich. *dimerſis* ſec. Moret. *demergi* Exc. Burm. *aequore* Ven. 120 *mirabile dictu* Rom.

fatis mihi debita tellus. 110. *Hic primum.* Argutatur cum aliis Catroeus, etſi Burmannus non improbat, dum reſpici credit ſeriora tempora, quibus Cybele Peſſinunte fuit arceſſita Romam et templis recepta. Nam *primum* refertur ad v. 112 *tum vox* audita. 112. Paullo durius, ſed, vt poeticam orationem decebat, iunctum: *nimbus Idaeique chori,* viſus nimbus, nubes transcurrere per caelum, et viſi ſunt chori, h. e. chorus, qui Matrem deum comitari ſolebat, Corybantum puta, in nube illa abditus et incluſus. Pro commentario eſt Ouidii locus Met. XIV, 536. 537. 538, vbi hoc idem prodigium exponitur, imitatione Virgilii. Etiam in ſacris aduentus deae, etſi non viſae, magno ſtrepitu tibiarum et tympanorum declarari ſolebat. Incedit dea *ab Aurora,* ab Oriente, relicto Berecynto et Ida. 113. vox *agmina complet,* proprie aures, loca, in quibus illa agmina habentur. 114. Tum dea Teucros vetat *laborare,* et nauibus defendendis operam dare.

118. *puppes,* non prorae; nam puppes ſunt ad littus ver-

Quot prius aeratae ſteterant ad litora prorae
Reddunt ſe totidem facies, pontoque feruntur.
Obſtupuere animis Rutuli; conterritus ipſe
Turbatis Meſſapus equis; cunctatur et amnis
Rauca ſonans, reuocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci ceſſit fiducia Turno;
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:
Troianos haec monſtra petunt; his Iuppiter ipſe
Auxilium ſolitum eripuit; non tela, nec ignes

121 *Quot prius.* Notatus verſus tamquam alienus et ex lib. X, 223 huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum codd., a quibus abeſt (adde fragm. Vatic.), a Pierio, Ge. Fabricio, Heinſio, aliis, etiam deterioribus, vt Erf. In iis codd. et edd., in quas illatus eſt, modo ante, modo poſt ſequentem: *Reddunt ſ. t.* reperitur. In Goth. vero tert. verſui demum 142 ſubiicitur. Variant etiam in voce *prorae;* in aliis *puppes*, in aliis *naues.* v. Pier., Cerda, Burm.; et *in littore* duo ap. Burm. Eiectus quoque eſt verſus ex edit. Parm., vt et ceteri huius libri verſus ſuſpecti 29. 151. 529. 122 *Redduntur t.* aliquot Pier., et *facies totidem* Ven. *ferentur* pr. Rottend. 123 *animis Rutuli* edd. fere ante Heinſ., qui ſequutus eſt Medic. Sprot. (adde Goth. ſec. et Erf.) et Gud. a m. pr. *animi Rutulis*, vt oratio varietur. Idem fecerat ſup. II, 120. Ego praeferam vulgatam hanc: *Obſtupuere animis Rutuli*, vt elegantiorem: quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom. 124 *Turbatus* Rom. *Meſapus, Meſſapus, Meſappus, Meſſappus*, in libb. *et amens* Parrhaſ. a m. pr. 126 *Turno fiducia ceſſit* aliquot Pier. omnesque Heinſ., exceptis altero Hamb. et Ven. et Goth. tert., haud dubie inſuauius ad aurem. 127 *dictis tollit* ſec. Moret. *tollit, dictis atque increpat vltro* Ed. Dan. Heinſ. *animos* autem Rutulorum eſſe, quos tollit Turnus, quis dubitet? 128 *petant* alter Hamb. 129 *neque ignes* vetuſtiores Heinſ. et alii. In ſenſu alterius hemiſtichii haerent Intpp.; Faber poſt Ortuin. emendat: *nunc telaque et ignes.* Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen expedita ſatis per ſe: *his Iupiter ipſe auxilium ſolitum* (nauibus amiſſis, quibus fugere poſſint) *eripuit*, adeoque eos perdidit; nec adeo ad eos perdendos opus eſt noſtra opera:

ſae. v. VI, 3. 4. 5. 122. *reddunt ſe*, ἀναδιδοῦσι; iterum emergunt, prodeunt. 125. quod VIII, 240 minus ornate: *Diſſultant ripae, refluitque exterritus amnis.* Quod *Meſſapus* memoratur, puta factum, quia is inter primos infeſti Rutulorum exercitus duces erat: VIII, 6.

126 ſeqq. Audacia Turni praeclare a poeta inter metum ceterorum declaratur. 129. *non tela*, perituri ſunt,

Exſpectant Rutulos. Ergo maria inuia Teucris,
Nec ſpes vlla fugae; rerum pars altera ademta eſt.
Terra autem in noſtris manibus; tot millia, gentes
Arma ferunt Italae. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae ſe iactant, reſponſa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua
Fertilis Auſoniae Troes. Sunt et mea contra
Fata mihi, ferro ſceleratam exſcindere gentem,
Coniuge praerepta; nec ſolos tangit Atridas
Iſte dolor, ſolisque licet capere arma Mycenis.

non tela nec ignes Expectant Rutulos. Ex vulgari ſatis vſu loquendi expectamus ea, quae omnino futura ſunt, adeoque et mala, quae imminent. 131 *demta eſt* Rom. Montalb. Seruius Danielis, Goth. pr., et alteri deeſt *eſt.* 132 *in* deeſt Ed. Ven. Burm. *in noſtris manibus* praetulit ordinem Heinſius ſecundum libros; adde fragm. Vatic. In aliis: *in manibus noſtris*, quod quidem mollius ad aures videtur. *gentis* pars codd. Pier. et edd. cum Mediceo. At alii, inter quos Rom., Oblongus et Medic. Pierii, cum fragm. Vatic. *gentes,* haud dubie doctius, vt per appoſitionem ſit: *tot millia*, eaque *gentes Italae:* pro vulgari *tot millia gentium Italicarum vel Italorum.* 133 *ferant* pr. Hamburg. pro diu. lect. *Itali* ſec. Rottend. 134 *pro ſe* ſec. Moret. 135 *Stat* deterrimus liber, Franc., cum Goth. tert. *datum eſt* ante Heinſ., qui poſt Pierium meliores libros et exempla ſimilia eſt ſecutus; tuetur *τὸ eſt* fragm. Vatic. cum Rom. *quid arma* alter Hamb. 137 *excindere* itidem deteriores: *excidere* Hugen. cum Erf. *ſcindere* duo Moret. 138 *praerapta* Franc. *an ſolos* ap. Macrob. IV Sat. 4. nec male, etſi mendoſe, vid. Heinſ. *ſolos an* coni. Cuningham.

antequam nos telis et igni eos petamus. cf. Var. Lect. 131. *rerum pars altera,* pro vulgari: altera res, alterum. Alterum, mare, ipſis interclusum eſt, combuſta claſſe; alterum, terra, in noſtra eſt poteſtate: nam, Troianis vallo incluſis, Rutuli loca vicina obſident ac tenent. 132. *tot millia, gentes Italae,* per appoſitionem, pro vulgari, tot millia gentium Italicarum, h. e. Italorum, in armis ſunt aduerſus Troianos. 134. De his vaticiniis cf. ſupra dicta Disquiſ. II, ſ. VI. 135. *Venerique* lib. I, 257 ſqq. Turnus tamen ſimpliciter de fatis in Aeneae gratiam a matre Venere quocunque tandem modo ordinatis cogitare potuit. Quod illa Iouem precibus exorauerat, reſciuimus nos, a poeta nobis proditum. 138. 139. Non ſolus Menelaus raptum coniugis Helenae vlciſcitur. Homericum

Sed periiſſe ſemel ſatis eſt. Peccare fuiſſet
Ante ſatis, penitus modo non genus omne peroſos
Femineum. Quibus haec medii fiducia valli,
Foſſarumque morae, leti diſcrimina parua,
Dant animos. At non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu conſidere in ignis?
Sed vos, o lecti, ferro qui ſcindere vallum

140 *Si p. ſ.* pars codd. Pier. et Heinſ. et Goth. tert., male probatum Pierio: multo enim grauius alterum eſt: *Sed periiſſe ſemel.* Hoc etiam Rufinian. tuetur p. 270, vbi v. Ruhnken. *Cum p. ſ.* pr. Rottend. Tum *peccaſſe* aliquot Pier. et duo Heinſ. Similis locus ap. Silium XVII, 442 *Sed fugiſſe ſatis fuerit* etc. 141 *modo nec* aliquot Pier., vnde natum eſſe apparet *modo nunc g.* Ven., etſi ſic corrigebat Markland. ad Statium p. 284. Sed mirum eſt viros doctos in loco hoc nodum quaerere, aut in eo ſoluendo adeo laborare potuiſſe. *modo non*, vt *tantum non omne*, quoties non occurrit? *peroſos* recte retinuit Heinſ. Etiam ſatis eſſe debebat ante, ſemel peccaſſe eos, peroſos genus femineum modo non omne. *peroſis* Gud. a m. pr. *peroſum* aliquot Pier., multi Heinſ. et Burm., et inter eos Gud. a m. ſec. cum Cariſio et Schol. Statii. In Mediceo erat *peroſos* et emendatum *u* h. e. *peroſus:* ſimilem licentiam deprehendimus in fragm. Vatic. *peroſos* etiam Rom. exhibuiſſe videtur, et conſtanter illud retinent edd. vett., quas euoluimus. 142 *ſ. belli* alter Hamb. 143 *mora et* Rom. *diſcrimine paruo*, minus eleganter, pars codd. Pier. et Heinſ. cum ipſo Medic. et fragm. Vatic. a pr. m., et ſic fere edd. ante Heinſ. 144 *At non* Heinſ. poſt Pierium e melioribus libris vindicauit; vulgo *An non.* Vtramque lectionem Seruius memorat. conf. VII, 363 *At non ſic Phrygius penetrat Lacedaemona paſtor;* vbi eadem varietas. 146 *At vos* qu. Moret.

Iliad. ι, 134. 341 Οὐ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεῖδαι etc. iam Macrob. V, 9 comparauit. Reliqua 140 ſeqq. paullo argutiora et ῥητορικώτερα eſſe videntur: ſed, dicat aliquis, ſatis eſt Troianos ſemel vltimam calamitatem eſſe expertos; nec probabile ſit, cum dii tantis periculis eos ſeruatos in Italiam adduxerint, nunc iis exitium adfuturum eſſe. Ita vero ſatis etiam habere debebant, ſemel rapuiſſe feminam; quippe qui ex raptu Helenae ea mala experti ſint, vt *modo non omne* h. e. totum genus femineum peroſi eſſe debeant: tantum abeſt, vt nouum raptum, Lauiniae, meditentur. *Quibus haec.* Ex ira oratio durior. Dat iis hoc vallum, haec foſſa, quibus exitium morantur paullulum, fiduciam: an non vero multo munitiora Troiae moenia euerſa viderunt? Argutum eſt illud 143: *leti diſcrimina parva;* quod de nauigantibus ſimplicius Homer. Iliad. ο, 628 τυτθὸν γὰρ ὑπ' ἐκ θανάτοιο φέρονται. 146. animo-

Adparat, et mecum inuadit trepidantia caſtra?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Eſt opus in Teucros. Addant ſe protenus omnes
Etruſci ſocios. Tenebras et inertia furta
Palladii, caeſis ſummae cuſtodibus arcis
Ne timeant; nec equi caeca condemur in aluo:
Luce, palam, certum eſt igni circumdare muros.
Haud ſibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
Eſſe putent, decumum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod ſupereſt, laeti bene geſtis corpora rebus

Sed vos electi aliquot Pier. et Reg. cum Doruill. *ſelecti* Mentel. pr. a m. pr. o *laeti* Parrhaſ. a m. pr. *qui* Heinſ. poſt. Pier. e bonis libris, ex ſolita elegantia. cf. ſup. v. 51. Vulgo *quis*. *ſcandere* Goth. tert. 147 *Apparet* aliquot Pier. 151 Verſus totus remoratur impetum loquentis Turni, ita vt orationem liberatam eo eſſe peruelim. Obſeruat quoque Burmann., Freinshemium ad Curt. IV, 13, 8 hemiſtichium, ex lib. II, 166 repetitum, ab alia manu adſutum putaſſe. Nunc video Iacobum Bryant hoc ipſum furtum verſus ex alio loco ſubrepti agnoſcere, et Brunckius cauſſam aliam docte adiicit (praef. p. VI), quod ſecundus caſus Auguſteo ſaeculo *PalladI* erat, non *Palladii*. Exulat etiam verſus ex ed. Parmenſi. *caecis* Goth. tert. *latae* in Rom., in aliis Pierianis, cum fragm. Vatic. a m. pr. *late c. a.*, minus bene. 152 *Nec* alii ap. Burm. *Retineant* Goth. ſec. *caeco* aliquot Pier. cum Regio Burm. *claudemur* Bigot. cum Goth. tert. *condemus* Montalb. *condentur* duo Moret. *alueo* Rom. 154 *ſaxo* Goth. tert. *et puppe* ſec. 155 *putant* tres Burm., et *ferant* aliquot Pier. et Heinſ. cum fragm. Vatic. *decumum* v. Pier. 156 *nunc ideo* fragm. Vatic. *quoniam melior* Ven. et Goth. tert. *diei eſt* aliquot Pier. et Heinſ. cum vno Goth., quod tenuem facit orationem.

ſius, quam Homericus Hector Iliad. μ, 440. 1. Reſpicit autem Turnus arma a Thetide Achilli apportata et claſſem Achiuorum. 150. 151. v. ſup. lib. II, 164 ſeqq. Inſidias per noctem non ſtruemus: vt *furtum* toties: vt IX, 350. X, 735. XI, 515. 155. *quos distulit Hector:* docte pro vulgari, quorum conatus et conſilia repreſſit et retardauit per annos decem. conf. XI, 288—290. Hinc eleganter illud Abronii Silonis apud Sen. Suaſor. II, et in Anthol. Lat. p. 87 *belli mora concidit Hector.*

156. Comparant Odyſſ. μ, 291 ſq. Iliad. β, 381. Malim ego conferri Iliad. ϑ, 502 ſqq. 529 ſq., et τ, 275. Tum priſcae aetatis mos et militiae obſeruanda eſt impe-

Procurate, viri; et pugnam ſperate parati.
Interea vigilum excubiis obſidere portas
Cura datur Meſſapo, et moenia cingere flammis.
Bis ſeptem, Rutulo muros qui milite ſeruent,
Delecti: aſt illos centeni quemque ſequuntur
Purpurei criſtis iuuenes auroque coruſci.
Diſcurrunt, variantque vices, fuſique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aenos.
Conlucent ignes: noctem cuſtodia ducit
Inſomnem ludo.

Haec ſuper e vallo proſpectant Troes, et armis
Alta tenent; nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula iungunt;

158 *parati* reuocauit Burm., quoniam *milites parati* ad pugnam centies dicuntur. Altera lectio ob codicum conſenſum a Pierio et Heinſio erat probata: *pugnam ſperate parari.* Accedit fragm. Vatic. et nunc Wakefield, laudato cod. Collegii Ieſu. 160 *flamma* Pierii libri et tres Burm.; adde fragm. Vatic. 161 *Bis ſeptem Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapſu natum videtur, elegantiae ſtudio e Mediceo Heinſ. dedit. *qui muros* alter Hamb. 162 *Dilecti* Gud. et vnus Goth. *ſequuntur* vel *ſecuntur* pars libb., idque poſt Pier. probauit Heinſ. Romanus cum aliis, etiam edd., *ſecuti.* 163 *Purpurei*, quod elegantius (cf. Cerda), tuentur Medic. Rom. fragm. Vatic. cum al. Bona tamen librorum pars *Purpureis criſtis* exhibent ap. Pier. et Heinſ. 165 *euertunt* Leid. a m. pr. *cr. aureos* (binis ſyllabis) Montalb. pro var. lect. 166 *cuſtodia ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuiſſet Heinſ., ſi alicubi reperiſſet! Nunc video ſic emendaſſe quoque Cuninghamum. 168 *Deſpectant* Ven. *vt armis* emend. Wakefield, pariter ac VIII, 605. 169 *t. f. pennas* edd. Nonii Marcelli in *explorare*, vt pinnas valli ſubintelligat, notante Heinſio. 170 *que* abeſt binis Burm.

ritia, quod Rutuli caſtra oppugnant, ipſi vallum nullum ducunt, quo ſe tueantur. Nec aliter Troiani, qui Achivorum caſtra oppugnant, Il. Θ, ſub f. 160. *flammis* int. vigilias. Ad v. 161 ſqq. cf. Iliad. ι, 85 ſeq. et ad v. 165 v. Iliad. Θ, 550. 551. Agmen igitur ↀↀ virorum ſelectorum fuit conſtitutum. 164. alternis excubias et alia munia militaria obeunt: vid. Burm. 165. *et vertunt crateras aenos*, inclinant vinum in pocula infundendo: eſſe hemiſtichium Ennianum, Seruius docet.

168. *armis alta tenent:* h. e. vallum (poeta per muros declarat) et turres armati occupant. 170. *pontes et propugnacula iungunt.* Vt *amnis ponte iungitur*, ripis

Tela gerunt. Inſtant Mneſtheus acerque Sereſtus:
Quos pater Aeneas, ſi quando aduerſa vocarent,
Rectores iuuenum et rerum dedit eſſe magiſtros.
Omnis per muros legio, ſortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum eſt.

171 Si *Tela gerunt* eſt, armati ſunt, otioſa eſt lacinia poſt illa: *et armis alta tenent.* Senſus itaque eſto: afferunt, portant miſſilia et alia tela, quibus opus eſſe poterat. *Inſtat* aliquot Heinſ. cum binis Goth. 173 *iuueni* Burm. recepit lectionem Ge. Fabricio olim e Donato probatam. Nulla auctoritas affertur praeter pr. Hamb., qui pro var. lect. habebat. Agnoſcit tamen etiam Seruius lectionis diuerſitatem, vnde, puto, in ed. Stephanian. venit. Recepit quoque Cuningham. Accipiendum ita de Aſcanio. Verum hunc in modum, puto, poeta dicturus erat: *puero. Quos* pater *Aeneas — Rectores* puero; vt toties aliis locis, *Iulus puer*, *Aſcanius puer*, et *puer* abſolute, vt X. 70; nec vnum locum occurrere memini, quo Aſcanius iuuenis dicatur; quod contra de Turno ſollenne eſt. Melius adeo erat, conſtantem librorum lectionem retinere: *Rectores iuuenum* h. Teucrorum, quos Mneſtheus et Sereſtus ſub ſignis habebant; vt toties *iuuenes* pro viris, militibus, turba, et ſic porro dicti occurrunt. 175 *Exercentque* qu. Moret. *Succedunt variantque vices q.* Nonius Marcellus in *tueri*, conſutum ex vſſ. 222 et 164. *eſt* omiſſum in ſec. Hamb.

ponte iunctis, vt transitus pateat, ſic *propugnacula iunguntur pontibus*, vt ad ea pateat aditus. Accipiebam propugnacula de turribus in muro vel vallo, quae cum altiores eſſent, viae forte ad eas erant faciendae, quas appellat pontes; vt discurſus militum per murum eſſet liber. Inf. IX, 664 *It clamor totis per propugnacula muris.* Nunc dubito an recte ſtatuerim. *Propugnaculum* eſt locus munitus, munimentum, vnde propugnatur: poteſt adeo dici de muro, turri. Iam genus eſt munimenti ſemicircularis ante vallum ſeu murum caſtrorum, quod ponte iungi cum vallo neceſſe eſt; diuerſum ab altero ſimilis formae, quod in ipſo vallo inaedificatum eſt. Similis turris ponte iuncta vallo memoratur inf. 530 ſq. 171. *tela gerunt;* congerunt et apportant miſſilia, quorum vſus eſſe poterat. conf. Var. Lect. 173. *Rectores iuuenum;* Fruſtra de paedagogis cogitant intpp.; ſunt duces militum. cf. Var. Lect. quos deſignauerat Aeneas ante profectionem ad Euandrum, ſi quid accideret aduerſi, quod operam militarem poſtularet. 175. *vices, quod* explicatiue, hoc magis doctum adeoque poeticum, quam interpretari: per vices exercet id, quod etc., vel

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem leuibusque sagittis;
Et iuxta comes Euryalus, quo pulcrior alter
Non fuit Aeneadum, Troiana neque induit arma;

177 *Ide* Moret. sec. *Yda* Doruill. 178 *iaculis* Vratisl. *leuibusue* duo Burm. 179 *It iuxta* pr. Moret. Verum *Et iuxta* est pro, et vna cum ipso, ὁμοῦ, σὺν αὐτῷ, erat E. *Et Nisum iuxta Euryalus* aliquot Pier. 180 *neque* a Pierio pro *nec*. Ed. Ven. *Troianaque induit.*

exercet vices κατὰ τὸ, quantum ad id spectat, quod etc.

176 — 449. Peruenimus nunc ad episodium, Aeneidis omnium facile nobilissimum, de Niso et Euryalo, cuius suauitas summa inprimis ad sensum et affectionem amicitiae sese refert. Sed accesserunt tot alia ad animos mouendos accommodata: generosa puerorum indoles; praeclara laudis cupido, et virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris, ac pietas; Ascanii pueri et Aletae senis beneuolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris iuventutis facile erit: sed vtantur tali loco, suadeo, ad tentandas et alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu naturae seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne huius quidem loci dulcedine tactum videant iuuenem, eum omni liberali disciplina indignum iudicent. Diomedis et Vlyssis egressum nocturnum ex Iliad. κ poetae ante oculos fuisse non dubito: viderunt hoc iam veteres: v. Seruius ad v. 1 hui. lib., sed quod amoris mutui affectus, mox metus de iuvenum fortissimorum discrimine, tandemque miseratio in narrationem illata est, hoc Maronis, summi poetae, ingenio deberi videtur. Etiam accessus et transitus ad episodium lenis est et simplex. Egerat de custodiis et excubiis; est in iis Nisus. Vnum est quod paullo seuerior aliquis iudex reprehenderit, quod ad carminis summam episodii nulla vis et effectus est.

176. Nisum Hyrtaci filium fecit, tantum, puto, quod ex Homero notum erat nomen, v. c. Iliad. β, 837. 838. *Idam* matrem esse Nympham habendam quis dubitet? Euryali patrem infra vs. 201 edit Ophelten, nomen e Thebanis fabulis notum.

180. *Troiana neque in-*

Ora puer prima ſignans intonſa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant;
Tum quoque communi portam ſtatione tenebant.
Niſus ait, dIne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an ſua cuique deus ſit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid iam dudum inuadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete eſt.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant; ſomno vinoque ſepulti
Procubuere; ſilent late loca. Percipe porro,

182 *que* abeſt Montalb. 183 *Tum* Heinſ. e libb. Vulgo: *Tunc.* 184 *addant* Zulich. 185 *ſit* tres Burm., ſed recentiores. 186 *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. In Gud. eraſum erat *iam.* 187 *Mens agit et ne pl.* alter Hamb. *mihi* non otioſe vacat: eſt pro, *mens mea;* tum *placita* duo Burm. *eſt* abeſt a binis aliis. 188 *qua* alter Hamb. 189 *Lumina clara* vitioſe alter Hamb. *vera* Menag. pr. *vino ſomnoque* Doruill. *ſepulti* recepit Heinſ. aliquot codd. (adde Seru.) auctoritate, poſthabita praerogatiua Codd. antiquiorum Rom. Medic. et aliorum, in quibus *ſoluti* legitur, vt orationem variet poeta: occurrit enim idem hemiſtichium inf. 236. 190 *Perſpice* et *Proſpice* variant codd. Heinſ. et Burm.

duit arma; otioſum videri debet poſt illa: *non fuit Aeneadum,* ſed redemit culpam poeta Homerica forma: ἐδύσατο τεύχεα et ſimilia. Non fuit alius inter Troianos qui in armis erant. 181. Ex Homerico Odyſſ. κ, 278. 289. (adde Iliad. ω, 347. 348), vt iam Macrob. notauit Sat. V, 13. *iuuentam* vero *primam* auſus eſt dicere pro lanugine pubertatis. 182. *amor vnus,* idem vtriusque et mutuus. Laudant et hic Homericum illud: ἕνα θυμὸν ἔχοντες Il. π, 219. 185. Ad magnum aliquod audendum inflammatum me ſentio, afflatu ne diuino an animi impetu. Verſus alti et grauis ſenſus! ἐνθουσιῶσι homines, aut animo magnae rei imagine intuituve inflammato, aut perturbatae per cauſſam ſeu externam ſeu internam ignotam vel obſcuram mentis affectu commoti; aut vt diuinitus afflatus et commotus eſſe credatur animus. Facile autem pro afflatu diuino habetur magnus animi impetus et ardor. Odyſſ. δ, 712. 713 εἴ τις μὲν θεὸς ὤρορεν, ἦε καὶ αὐτοῦ θυμὸς ἐφωρμήθη. Repetiit eadem Quintus IX, 80 et 228. 9. *dira* ſimpl. auget, ingens, vehemens, cupido. 186. 187. vti Iliad. κ, 220. 221 Νέστορ, ἔμ'

Quid dubitem, et quae nunc animo ſententia ſurgat.
Aenean adciri omnes, populusque patresque,
Expoſcunt; mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae poſco, promittunt: nam mihi facti
Fama ſat eſt: tumulo videor reperire ſub illo
Poſſe viam ad muros et moenia Pallantea.
Obſtupuit magno laudum percuſſus amore

191 *et* abeſt Ven. *aut quae nunc* aliquot Heinſ. et Burm. cum binis Goth. *anima* Gud. *ſurgit* duo Burm. 192 *Aeneam acciri que* duo Burm. *omnis populusque* vnus Pier. et tres Burm., quod deterius. *populique* Doruill. cum binis Goth. *populosque* Parrhaſ. duo Rottend. et vetus codex Pier., qui Romanus eſt, vt vetus ſcriptura ſit. *patres* autem ſunt οἱ γέροντες. 193 *cepta* Oudart. *reportant* pr. Hamb. 194 *Sic tibi* Goth. pr. 195 *Fama ſatis* Zulich. et Doruill. *cumulo* duo. *video* ſec. Rottend. *aperire* aliquot Pier., quod per ſe non malum eſſet. *ſub alto* Bigot. Turbant virum doctum *muri* et *moenia* iunctim apposita de eadem vrbe; tenendum ſcilicet, moenia eſſe locum ad muros. De palatio vix moenia dicta, ne lib. VI, 549 quidem. 197 *percuſſus* Heinſ. poſt Pier. e libris. *percuſſus*, πληγεὶς, tamquam flagro aut ſtimulo, quod iam Ge. II, 476 vidimus, ſaepe a viris doctis illuſtratum. Alii *perculſus*, perpetua varietate, *tanto percuſſus* alter Hamburg.

ὀτρύνει κραδίη etc. dudum mente agito. 191. Minus bene Intpp., quaſi alterum ſit, de quo dubitet, alterum, quod certum ei ſit; Itaque turbant in ſeqq. 194. 195. Sed *dubitare* quoque eſt deliberare, animo agitare et voluere. *διάνδιχα μερμηρίζειν*. Bene Seru. *dubitem id eſt cogitem*. 193. *reportent:* an: ab illo? ita ſuppl. an mox rediturus ſit; ſin de illo: quid ille agat. Hoc friget, puto. Quod nunc in votis habetur, eſt, vt ſint, qui portent ad Aeneam certa; quo ille reditum maturaret, vbi Troianos obſideri accepiſſet; ergo et hic *reportare* pro ſimplici, referre, nuntiare. Aeneam autem adhuc ap. Euandrum morari credebant verſ. 196. 194. Praemium, quod pro tanto auſo poſcere poterat, generoſus puer concedere vult amico Euryalo: ipſe laude facti contentus eſſe. Dicas: at inf. 234 ſeqq. nihil tale poſtulat Niſus. Verum anteuertit eius poſtulata generoſa voluntate Aſcanius pollicendo praemia vſ. 252 ſqq. Mox v. 197. *laudum* eſt pro laudis. *laus, κλέος,* factum praeclarum; atque etiam virtus, qua ad illud patrandum

Euryalus; ſimul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur ſocium ſummis adiungere rebus,
Niſe, fugis? ſolum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor, bellis adſuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
Sublatum erudiit; nec tecum talia geſſi,
Magnanimum Aenean et fata extrema ſecutus.
Eſt hic, eſt animus lucis contemtor, et iſtum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.

198 *adfatus* Sprot. 199 *tantis a. rebus* Macrob. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte ſe habere! 200 *te ſolum* Dorvill. 202 *Terrorem Argolicum* Parrhaſ. 204 *facta* duo Burm. *fama* Rom. 205 Schol. Statii ad Theb. I, 607 *En hic eſt*, ad III, 603 *Iſthic eſt*. Cuningham. coni. *Eſt, eſt hic*. Scilicet ſi altero modo ſcriptum fuiſſet, alterum coniecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire ſolet; tum *vitae contemptor* Sprot. pro diu. lect. *et ipſum* pr. Zulich. 206 *credit* ſec. Moret. *quo tendit* duo Burm., ſc. animus. verum ad mentem Euryali alterum eſt grauius: ad quem tu tendis. *Qui bene credat emi vita* Goth. tert.

opus eſt, vt inf. v. 252. V, 355. VIII, 283 al. Quae ad h. l. de *topographia*, quam vocamus *caſtrorum*, propter ſequens Niſi et Euryali iter notata erant, nunc in Excurſum I † ad calcem libri IX. reieci. Ceterum certamen hoc inter amicos inde a vſſ. 197 ſqq. Silius non infeliciter transtulit ad contentionem ſimilem inter Imilcen, vxorem, et Hannibalem lib. III, 108 ſqq., et v. 78 ſqq.

200. Agnoſcunt Intpp. veſtigia Homerici loci Iliad. η, 198. 199. *fugis* pro vulgari, recuſas, refugis. 202. *Non — ſublatum;* educatum ſe in bello ad Troiam geſto innuit. Pro vulgari: non ego talis ſum. *nec*, et quidem *tecum*, quam ſuauiter! *talia geſſi:* vt ſc. tu refugere poſſis, et nolle me ſocium ſuſcepti facti adiungere. Igitur iam experimenta virtutis ſatis clara ediderat iuuenis fortiſſimus. 204. *fata extrema*, poſſint eſſe Troiae; ſed *Aeneae* eſſe debent, fuga ex vrbe, errores. 205. 206. Verſus omnium, quos memini, ſententiae geneoſitate et magnanimitate praeſtantiſſimi. Senſum, quisque ſuum, excutiat, et iuuenes ingenue natos obſeruet, annon lecta et percepta ſententia exultent! Habent ſimi-

Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar;
Nec fas; non. Ita me referat tibi magnus ouantem
Iuppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
Sed, si quis (quae multa vides discrimine tali),
Si quis in aduersum rapiat, casusue, deusue,
Te superesse velim; tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretioue redemtum
Mandet humo solita; aut, si qua id Fortuna vetabit,

210 *qui* Moret. qu. 212 Heins. in ora codicis *vitae* adscripserat, vt esset *aetas vitae*, *dignior* autem pro iustior. Hoc est argutari. *tua aetas*, iuuenta, *dignior est vita.* 213 *Si qui* Gud. a m. pr. *Si quis* vel *Set quis* pr. Rottend. *pugnae* alter Hamb. *pretioque* duo Burm. 214 *solita:* ita inde ab Aldd. editum. A Dan. Heinsio admissum *solida*, quod damnabat Nic. Heinsius; repositum tamen ab eo *solita*, iterum expulsum a Burmanno, qui *solida* tuetur. Est sane permutatio illa obuia et frequens. conf. Culic. 99 *solidum carmen*, imo *solitum;* tum *solita* legerat Seru., ita quoque Erf., et Doruill. *solita*, *si qua*, et e Mentel. *solito*. vid. Wass. ad Sallust. Iug. 52 f. Burmannus tamen mouet difficultatem: quomodo aduenis Troianis humus dici possit *solita*. Scilicet humus non de Latii solo, sed omnino de terra accipienda, qua nos mortui condi et humari sollenni more solemus. Et erat saltem in Latio occupata terra, in qua Troiani consederant; est autem *solitum* omne id quod est patrium, domesticum, familiare. Ergo vel sic reportatus ad suos *terra solita* sepeliendus erat. Vtroque ergo modo recte *humo solita* dictum est. *Solida humus* vix placere potest, etiamsi respectu naufragiorum et pereuntis in mari insepulti cadaueris dicta accipiatur; nec dicendum, esse epitheton mere ornans, vi oppositi maris, seu aeris, qui rarus, tenuis: eodem modo, quo ὑγρὰ θάλασσα. Nec magis *solita Fortuna* placet, vt Seruius verba iungit: qui vnde hoc habuerit, praeclara docet nota Iulii Pomponii Sabini: „*Apronianus*, inquit, *distinguit*, mandet humo: *Vel* (leg. *vt*) *dicas* humo solita, *id est quia solitum erat humare homines. Alii legunt:* id solita, pro, *id solitum.*

le quid loca, Horatii illud: *animaeque magnae Prodigum Paullum* (quod Statius III, 603 *largusque animae, si suaserit ira)*, et Lucani de Germanis I, 461 *animaeque capaces Mortis: et ignauum, rediturae parcere vitae.* Quanto exilior Statii oratio, vbi h. l. expressit, Theb. I, 607 iuuenes *Famam posthabita faciles extendere vita.* Esse autem *bene emere*, aequo vel vili etiam pretio emere, notum est; oculos *aequos* v. 209 esse propitios, in promtu esse debet. Mox 213 *raptum* non, occisum, sed ereptum, subductum corpus e pugna:

Abſenti ferat inferias, decoretque ſepulcro.
Neu matri miſerae tanti ſim cauſſa doloris:
Quae te ſola, puer, multis e matribus auſa,
Perſequitur, magni nec moenia curat Aceſiae.
Ille autem: Cauſſas nequidquam nectis inanis,
Nec mea iam mutata loco ſententia cedit.
Adceleremus, ait. Vigiles ſimul excitat. Illi
Succedunt, ſeruantque vices: ſtatione relicta

Alit ſolita fortuna, ſcilicet *inuidere magnis rebus.*" Ceterum Aproniana diſtinctio recepta olim fuit a pluribus. Sic diſtingui video in fragm. Vatic. et, quod expectabam, in ipſo Mediceo: *Mandet humo: ſolita aut ſi qua id fortuna vetabit.* Reuocauimus *humo ſolita*, ſollenni, quod codd. et poetici vſus auctoritatem ſenſumque habet. Illud adhuc notandum: Goth. tert. *ſolitum* habere. *vetabat* tres Burm., et vnus *vetauit.* Goth. tert. *negabit.* 216 *Ne m. m. — cauſſa tumultus* Schol. Statii Theb. III, 373. 217 *multis a m.* Rom. *multis e matribus vna* aliquot Pier. *tantis e m.* apud Seru. ad XI, 35. 218 *Perſequitur* poſt Pier. Heinſius e codd. tuetur: adde iis fragm. Vatic. At vett. edd. *Proſequitur.* Sed *perſequi* perſeuerationem ſequentis notat. *magnae — Aceſtae* malit Trappius: ſed *magnus* heroum epitheton commune ac perpetuum. 220 *Nec me immutata* fragm. Vatic. a pr. m. *ſedit* vitium non modo ed. Maſuic., vt Burm. putabat, ſed et Nic. Heinſ. ed. 222 *variantque* Nonium videri legiſſe, notat Burm. Sed v. 164. 175.

vt toties apud Homerum fit, vbi ὑπεξέλκεται, ὑπερύεται, ὑπαείρεται ὁ νεκρός. 215. *Abſenti* de eo accipio, cuius corpus non extat, quod ſepeliri poſſit; itaque inferiis et cenotaphio defungendum eſt. 217. *Quae te ſola.* Difficultas hic moueri poteſt, Spencii exemplo, quod inf. lib. XI, 35 tota turba Iliacarum matronarum memoratur, quae Italiam adire non refugerit; hic autem omnes dicuntur in Sicilia remanſiſſe praeter Euryali matrem. Sed nec hoc quisquam in animum inducet, poetam Troianos voluiſſe ſine vxorum comitatu ad Italiam adducere. Videbimus Iliades inf. XI, 35. Manſit in Sicilia ſenum et infirmorum inutilis turba: cf. lib. V, 715 ſeq. 767. Inter longaeuas itaque matronas ſola Euryali mater fuit, quae in Sicilia manere noluit. Similem difficultatem mouerant veteres Intpp. ad v. 192 *patres.* vid. Pompon. *moenia Aceſtae,* Segeſtam vrbem. vid. lib. V, 755 ſeqq. 219. *nectis cauſſas* ductum eſt eo, quod praetexere cauſſas aliquis dicitur; et 220 *ornate*, pro mutari non poteſt. Mox excitant commilitones, qui in ſtatione excubiarum in

Ipſe comes Niſo graditur, regemque requirunt.
Cetera per terras omnis animalia ſomno
Laxabant curas et corda oblita laborum:
Ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,
Conſilium ſummis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisue Aeneae iam nuntius eſſet;
Stant longis adnixi haſtis, et ſcuta tenentes,
Caſtrorum et campi medio. Tum Niſus et vna
Euryalus confeſtim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. Primus Iulus

223 *comes Niſus* alter Menag. *niſu* ſec. Rottend. *reuiſunt* aliquot Pier. *requirit* Oudart. 225 Idem fere verſus ſup. IV, 528. 226 *primi Teucrum* tres Burm. *primi et delecta* olim edd. multi codd. Sed ſecundum meliores eiecit *et* Heinſius, Pierio adhuc addubitante. Scilicet ad conſilium ſenes poeta adhibere debebat, non iuuenes. Haerent iu hoc et alii Intpp. Sed tenendum erat, Virgilio toties *iuuenes* omnino pro viris dici; reſpectu aetatis ſaltem militaris. 227 *Conſilium* codd. Pier., noto errore. *ſummi* Ed. Ven. cf. Burm. *agebant* Ven. pr. Hamb. pro var. lect. et Parrhaſ. Vtrumque bonum et poeta dignum, *agere et habere conſilium.* 228 *n. iſſet* aliquot Pier. *iret* pr. Hamburg. pro diu. lect.; et ſic ſane alibi, v. c. Aen. II, 547 *Nuntius ibis Pelidae genitori.* Sed vtrumque ſollenne poetis. cf. Burm. 229 *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* apud Nonium Marcellum in *longus.* 230 *campi in medio* multi edd. et ſcripti. *in campi medio* Vratisl. *et* abeſt Leid. *campis* Medic., quam Apronianam lectionem eſſe cum per ſe intelligitur tum a Iulio Sabino notatum eſt. *et medio campi* alii ap. Pier., ſed *campi medio* recte: ita quoque fragm. Vatic. et Rom. Caſtra erant in campo, adeoque ipſa caſtra campum intra vallum habebant.

ſuum locum ſuccedant, dum ipſi ad *regem*, Aſcanium, ἄνακτα, tendunt.

224. Orditur narrationem eodem modo, quo Homerus ſuam de Vlyſſis et Diomedis exploratione Iliad. κ, 1 et 195 ſq. cf. ſup. VIII, 26. 227. Lucilii eſt verſus: *Conſilium ſummis hominum de rebus habebant.* Seru. 229. Egregia conſilii iſta heroum aetate habiti adumbratio; cuius paſſim in vetuſtis monumentis exempla occurrunt. *Stant* longis *adnixi haſtis;* vide v. c. Iliad. ϑ, 493 ſeqq. de Hectore. 230. *Caſtrorum et campi medio;* campus nunc explicatiue de caſtris, quae in campi planitie erant. 232. *Rem magnam* ſe afferre et *pretium fore morae,* ſcil. quam ſuo aduentu afferant conſiliis; ſeu ſimpl. *mora* pro tempore, quod nuntio audiendo impenſuri ſint; Alii ſic acceperant, vt *pre-*

Adcepit trepidos, ac Nifum dicere iuffit.
Tum fic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
Aeneadae; neue haec noftris fpectentur ab annis,
Quae ferimus. Rutuli fomno vinoque foluti
Conticuere; locum infidiis confpeximus ipfi,
Qui patet in biuio portae, quae proxima ponto;
Interrupti ignes, aterque ad fidera fumus
Erigitur; fi Fortuna permittitis vti:
Quaefitum Aenean ad moenia Pallantea

233 *A. partus et miffum* Goth. tert. 234 *Tunc* ante Pier. 236 *foluti* repoluit Heinf. cum Medic. et aliis, etiam Pierianorum parte (*folutis* Rom.): vt varietur oratio. Alii cum Seruio *fepulti*, quod relictum voluit verfui 189. Goth tert. *grauati:* obuium vtique et alias, fed non h. l. obtrudendum. 237 *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, etiam Parrhaf. Goth. tert. Erf. mf. Coll. Iefu cum Donato et edd. aliquot: Zulich. *Conuenere* vel *Conticuere:* vt mirer Heinfium non et h. l. variari verfum 190 voluiffe: in quo eft *Procubuere*, idque reliquiffe h. l. contra codd. confenfum. *profpeximus* Ven. 238 *Quod p.* Leid. *quae proxuma ponto eft* aliquot Pier. et Goth. fec. 239 *ac tendit ad aethera fumus* Goth. tert. 241 *et moenia,* h. e. quaefitum Aenean et moenia, codd. Pier., inter quos Romanus: tum codd. Medic. et potiores alii Heinf. cum recentioribus Burm. et Gothanis: edd. quoque vett. *ad moenia* tamen editur inde ab Aldd. Pendet iudicium, quod facias, ab interpunctione, et ab interpretatione, quam fecundum illam feceris. Quid alii fequuti fint, ex interpunctione eorum affequi non licet. Verum dupliciter interpungi et conftitui locus poteft; aut fic, vt olim et ipfi fecimus: *Si Fortuna permittitis vti, Quaefitum Aenean ad moenia Pallantea: Mox hic cum*

tium fit pro poena, noxa, quam luituri fint, fi non extemplo fe admittant. v. Seru. 233. *trepidos* pro feftinis, vt ante, *alacres* pro concitatis, poni a poeta, memoria tenendum:, item, mox 236 *ferre* effe nuntiare. De fitu caftrorum v. 238 vide ad v. 195 Exc. I † *infidiae* h. l. ad clandeftinum egreffum referendae funt. Porta igitur, quae ad mare ducebat, duas vias oftendebat, quarum altera Laurentum et per caftra Rutulorum ducebat, qui ab his partibus venerant ad oppugnanda caftra; altera ad laevam et a tergo caftrorum in interiores terras.

240 feqq. Si fortuna permittitis vti nos, vt in hac hoftium incuria et focordia, caftra clam erumpamus: *mox cernetis Aeneam quaefitum,* h. e. inuentum, *hic affore* reducem. cf. Var. Lect. *Fortuna,* occafione, inquit Bur-

Mox hic cum ſpoliis, ingenti caede peracta,
Adſore cernetis. Nec nos via ſallit euntis:
Vidimus obſcuris primam ſub vallibus vrbem,
Venatu adſiduo et totum cognouimus amnem.
Hic annis grauis atque animi maturus Aletes:

ſpoliis, ingenti caede peracta, Aſſore cernetis ſc. *nos.* Ita haud dubie praeſtat, *Aenean et moenia* legere. Contra *ad moenia,* apud moenia, in Pallanteo, impeditam facit orationem. *quaeſitum;* ad quaerendum; vt in illo: *Miſſa eſt illico ancilla arceſſitum obſtetricem.* Diſplicet tamen vel ſic: *ſi fortuna permittitis vti quaeſitum.* Ita ſaltem praeſtaret verſum *Quaeſitum* infra poſt verba: *nec nos via fallit euntes,* collocare: quod etiam olim nonnullos feciſſe e Seruio diſcitur. Inter haec tamen non illud quaerebatur, vt ipſi *cum ſpoliis* et *caede peracta* mox adeſſent; quod omnino animo concipere non debebant iuuenes, nec promittere, a conſilio hoc ſaltem leniores eos debebant deterrere; verum, quod quaerebatur, erat hoc, vt Aeneae nuntiarent, caſtra obſideri, eumque ocius reducerent. Haec cum ita ſint, monitis viri docti pareo, et alteram nunc rationem amplector, quam in Notis expoſui; etſi nec eam ſatis placere ingenue fateor. Alienum enim etiam ab Aeneae reditu hoc, vt *cum ſpoliis, ingenti caede peracta,* ille adeſſet. 243 *fallet* Medic. Poſt *vrbem* vſ. ſequ. interpungebant alii ante Heinſ. Nos interpunctionem mutauimus vſ. 243. 245. 244 *primam* Heinſ. poſt Pierium defendit. Apud Nonium *primum.* Tum *ſub moenibus* Gud. Leid. et Regius; codicum tamen auctoritate et epitheto *obſcuris* ſatis defenditur *ſub vallibus.* Sane Palatium in monte erat ſitum: cf. VIII, 53. Iam vero nolim dicere: oppidum in cliuo montis poſitum ſignificari: *primam ſub vallibus vrbem;* nec, puto, bene latine dictum foret: *primam ſub vallibus vrbem,* ante vallem ſitam aut primo conſpectam. Sed amplectar rationem ſimpliciſſimam, quam Seruius quoque propoſuit: vt *ſub vallibus* ad *vidimus* retrahatur. Nos *in* obſcuris vallibus poſiti vidimus etc. Fuit, qui hoc negaret recte factum; et ad emendationem procliuior eſſet, *ſub collibus.* 245 *tutum* ſec. Rottend. cf. Burm. 246 *Hinc* Montalb. *animis maturus* Rom., Sprot., bini Hamb., ſed prior a m. ſec., et Ed. Ven. cum Goth. tert., ſed magis poetica forma *animi.* Vulgari forma eſt aliquis *animo maturo;* tum exquiſitius *maturus animo,* tandem graeca forma *maturus animi.* Sic aeui *maturus* Aen. V, 73. Hoc ipſum *aeui m.* legerunt nonnulli apud Cerdam. *Aletes* recte: Ἀλήτης. v. ad. I, 121; alii *Aletis,* hoc quoque Iul. Sab. *Alethes, Alaetes.*

mannus, vt Seruius. Recte quidem; ſed Fortuna multo latius patet multoque ornatius et potentius verbum eſt. 244. Expeditiſſimum eſt, vt *vidimus* ad verba *ſub vallibus* retrahatur; vt ſit: nos, venatu vlterius prouecti, in obſcura valle collocati vidimus e longinquo Pallanteum

DI patrii, quorum ſemper ſub numine Troia eſt,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum talis animos iuuenum, et tam certa tuliſtis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus iſtis,
Praemia poſſe rear ſolui? pulcerrima primum
DI moresque dabunt veſtri; tum cetera reddet
Actutum pius Aeneas, atque integer aeui
Aſcanius, meriti tanti non inmemor vmquam.
Immo ego vos, cui ſola ſalus genitore reducto,

247 *Dii patrii indigetes, quorum ſub* Parrhaſ. e gloſſa, vt bene Burm. notat. *nomine* Franc. 248 *paraſtis* Goth. ſec. 249 *et* e codd. intulit Heinſ. ſecundum Pierium; Scilicet ſi iam ante receptum offendiſſet, hoc egiſſet, vt iterum tolleret. 250 *dextramque* pr. Hamb. *tenebant* Rom. et alter Menag. *ferebat* vel *terebat* alter Hamb. 251 *multum* Oudart. 252 *digna viris* Ed. Ven. *pro laudibus iſtis* repoſitum ab Heinſio e Medic., ceterisque praeſtantioribus, adde Rom.. aliosque Pierianos cum Seruio. Idem hemiſtichium inf. X, 825. Editum vulgo: *pro talibus auſis*, quod pars codd. et Macrob. VI, 6 agnoſcunt. Interpolatum eſſe ex lib. II, 535 obſeruat Burmann. Altera lectio doctior et exquiſitior: *laudes*, virtus; conf. ſup. ad IX, 197. VIII, 273. 253 Duo Burm. diſtinguunt: *ſolui pulcerrima? primum.* 254 *Di memoresque* Leid. a m. ſec. *tum et cet.* pr. Hamb. *reddat* duo Burm. 257 *g. recepto* Pier. Medic. et alii aliquot: forte ex v. 262. Totus verſus aberat a Goth. tert., male.

in edito loco poſitum. 248. Putant reſpici Odyſſ. δ, 754 ſqq. Mox *certus* aliter quam v. 96 et alibi; eſt is, cui certum, decretum, aliquid eſt, adeoque conſtans, firmus, fortis. 250. Suauis adſpectus et a manus artificis adumbrandus, ſenis inter lacrimas duo iuuenes aetate florentes tenentis, in conſeſſu armatorum. 252. *laudes* et hic pro virtute, pro factis ſtrenuis. cf. ad v. 197. 255. *integer aeui;* Argutantur Interpp. Aſcanius eſt integra aetate, adoleſcens, inprimis reſpectu parentis; decedit annis, aetati, vitae, tamquam ſummae, nobis deſtinatae, pars aliqua quotannis, ſeu quotidie; vt ap. Horatium aliquoties: II Carm. 5, 15 ſeq. Art. 175. Pueri aut iuuenis in ἀκμῇ conſtituti quodam modo eſt ſumma annorum integra, nondum imminuta. Itaque h. l. ornat epitheton; nihil amplius. *Vos — Niſe*, complexus Eu-

Excipit Aſcanius, per magnos, Niſe, Penatis,
Aſſaracique Larem, et canae penetralia Veſtae,
Obteſtor (quaecumque mihi fortuna fidesque
eſt,
In veſtris pono gremiis): reuocate parentem;
Reddite conſpectum; nihil illo triſte recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis
Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba;
Et tripodas geminos; auri duo magna talenta;

260 *eſt* abeſt Ven. 262 *reducto* duo Moret. ex v. 257. 265 *geminas* duo Burmann., indocte. Tum Petitus Obſſ. I, 4

ryalum, vt inf. 525. *Vos, o Calliope;* nota figura. 259. *Aſſaraci Larem;* non, tamquam Aſſaracus Lar fuerit, vt Cerda et alii, ſed pro *Lare maiorum*, inter quos fuit Aſſaracus, doctius hunc vnum memorauit poeta, vt ſup. I, 284 *domum Aſſaraci* dixerat. Recte Seru. „*Aſſaraci larem*, id eſt familiae noſtrae vel generi proprium.“ 260. Laborant Intpp. in *fides*, inde poſt Seruium. Sed *fides* de omni re dicitur, cui fidimus, in qua fidem ponimus, aut quae fidem facit eius, quod volumus, optamus, ſperamus; hinc exquiſite pro ſpe et voto ſaepe ponitur: quaecunque mihi fortuna, et quaecunque mihi ſeu fides ſeu ſpes eſt; erat autem et fortuna et ſpes in deſideratiſſimi parentis reditu poſita.

263. In praemiis pollicendis locus ante oculos Iliad. ι, 122 ſeqq. Sapientius etiam haec omnia adornata a Virgilio. Nam apud Homerum minus honeſte Dolon praemia poſtulat Iliad. κ, 321 ſqq. *deuicta genitor quae cepit Arisba;* De vrbe hac circa Abydum ſita v. inprimis Strabo XIII, p. 882. 883. Steph. Byzant. h. v. ibique Holſten. cum Euſtathio ad varia Homeri loca Iliad. β, 837 et al. Difficultas hic in eo ineſt, quod Arisba, Troadis vrbs, Troianis auxilia ab Aſio adducta miſit. Eandem ab Achille euerſam eſſe Seruius tradit, neſcio qua auctoritate: ſed ſi qua fuit, ad Arisbam in inſula Lesbo ea ſpectaſſe videtur. Noſtra vero Troadis Arisba quomodo a Troianis capi potuerit, dubitatur. v. Seru. Sed repetiit hoc poeta ex rebus, quae Troianum bellum anteceſſerant: de quibus cf. Excurſ. I* ad h. l. Potuit igitur narrationem de Arisba ab Aenea captam ſequi, quae cum pluribus aliis de rebus Troianis narrationibus intercidit. *magna*

Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, ſceptrisque potiri
Contigerit victori, et praedae ducere ſortem:
Vidiſti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipſum illum, clipeum criſtasque rubentis,
Excipiam ſorti, iam nunc tua praemia, Niſe.
Praeterea bis ſex genitor lectiſſima matrum
Corpora, captiuosque dabit, ſuaque omnibus arma;

diſtinguit *tripodas geminos auri, duo magna talenta* ſc. argenti. Sed vir doctus argutias capiat in *magno talento:* quod non ad poeticam (cf. ſup. ad V, 248), ſed ad numariam ſubtilitatem exigit, quae a poeta aliena eſt. Tum *tripodas aureos* equidem memorari non memini; ſed ſere aereos. 266 *dat,* ἔδωκε; ſic inf. *mittit* v. 361 pro *miſit.* Sed crater cum verſu abeſſe poterat. Deficit quoque copula; debebat ſaltem *talenta, et C.* 267 *Cum vero* pr. Hamb. *Italiam capere, ſc.* aliquot Pier. 268 Seruius alios *deiicere,* ſeu potius (vt X, 554) *deicere* ait legere: ſic *deiectam ſortem* Aen. V, 490. At Medic. Gud. a m. pr. et pr. Rottend. *dicere ſortem,* quod admodum placet Heinſio: mihi tamen nimis argutum videtur. Dicit, indicit, ſortem is, qui ſortiendi facit poteſtatem: vid. Heinſ. ad V, 486. *Ducere* autem ſortem poeta ornatius dixit pro ſimplici: *ſortiri,* ſortitione dispertiri praedam. 269 *Vidiſtis* aliquot Heinſ. et Burm. cum Macrob. VI, 6. *quis ibat* Franc. Poſſunt haec interrogando efferri. 270 *ipſum illum,* ſc. equum; diſtinctio eſt a Seruio, *criſtasque comantis* Rom. 271 *nunc iam* Doruill. 272 *laetiſſima* aliquot Burm., ex more.

talenta e poetica ratione, vt ornet. Nam, quod partes in ſe continet, totum *magnum* eſt reſpectu partium: v. ad lib. V, 248. *Cratera* autem *antiquum* int. antiquo opere. 267. Color orationis ex Homero eadem in re Iliad. ι, 135 ſeqq. *capere Italiam* magnifice, ſi ſedem obtineat et terram in Latio, quam inhabitent Troiani, et praedam ſortiri, dispertiri, contigerit. 269. Turnus *aureus,* aureis in armis.

270. 271. habebis equum exſortem, γέρας ἐξαίρετον, et Turni ſpolia. Illuſtrat rem Cerda. v. V, 534. VIII, 552. 272. 273. Promittit duodecim mancipia, ancillas et pueros. *Matres* poetae ſimpliciter ſunt feminae; non grauidae. Quod vero adiecit *ſuaque omnibus arma,* obſcurum eſſe poteſt, ſi ſeruos cogites. Sed *captiuos* memorauit, quos armatos ceperat, armisque adeo ſpoliauerat: hos aſſignabit cum ar-

Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
Adcipio et comitem casus conplector in omnis.
Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus;
Seu pacem seu bella geram: tibi maxuma rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis

274 Variant codd. ap. Pier. et Heins. ac Burm., etiam nostri, vna cum edd., mirum in modum: *Insuper his campis, quod* (vt Rom.) vel *quos*, vt Goth. tert. *In super his campi, quod. I.* — *id campi, quod. I. is campi quis*, vel, vt Foggin. exprimi curauit, *quos* Mediceus (Heinsius accipiebat *quis* quibus habitat, quod parum placet): *I. hi campi quos*, et *I. his campi quos*, et *campos quos*. Recte Heins. praetulit, quod vulgatum vides. Procliue est videre erroris caussas in exquisitiore ratione grammatica τοῦ *insuper his* pro, *insuper in his*, cum his, et *campi quod*, 275 *Tu* Bigot. 277 *amplector* Leid. 280 *Contra quae* pr. Rottend. 282. 283 Hic velim Burmannus nos docuisset, qualem sententiam horum versuum animo teneret. Interpunxit post *tantum: Fortuna secunda Haud aduersa cadat;* quae equidem non assequor. Siue iunxeris: *arguerit tantum*, siue *dissimilem tantum*, ieiuna est oratio. Scilicet duplex est lectio loci et interpunctio: altera, quam Seruius tuetur et diserte exponit: *aut aduersa cadat*. Sic fere editur. Ex hac locus interpungendus: *Me nulla d.* — *arguerit: tantum: Fortuna secunda Aut aduersa cadat*. Ita durior quidem est, attamen δεινότητα habet oratio: *tantum* sc. de me polliceri audeo, quaecunque fortuna acciderit, seu aduersa seu secunda; fere vt inf. 636 *Hoc tantum Ascanius!* sed pro vulgari *seu* dictum *aut*. Tum *arguerit* est pro arguet, sed nec ineleganter. Conuenit quod inf. 299 *casus factum quicunque sequantur*. Altera est lectio, *haud aduersa cadat*, quod Heins. e Medic. aliisque praetulit, si modo codicum auctoritas in tali voce *aut, haut, haud*, magna est: concinnius. 274. Recte Seruius ad τὸ τέμενος, seu portionem agri regibus priscis pro honore assignati refert: qualis v. c. erat Bellerophonti apud Lycios Iliad. ζ, 193 sq., Tarquinio Superbo in campo Martio. Spectat ad hanc ipsam regis sortem locus circa lacum Albanum inf. vs. 388, vbi *tum rex stabula alta Latinus habebat* h. armenta pascebat. 277. *Accipio*, facio, *et complector te pectore toto, comitem* iunge. 279. 280. *tibi maxima rerum verborumque fides* erit et habebitur; tecum omnia consilia mea et gerendas res communicabo. Quodcunque autem vel cum fide ac fiducia vel pr[illegible]ter fidem facimus, id [illegible] *fides* designat; vt paullo an[illegible]e ad 260 nota-

Disſimilem arguerit; tantum: Fortuna, ſecunda
Aut aduerſa, cadat. Sed te ſuper omnia dona
Vnum oro: genetrix Priami de gente vetuſta
Eſt mihi, quam miſeram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non moenia regis Aceſtae.
Hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli eſt
Inque ſalutatam linquo; Nox, et tua teſtis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, ſolare inopem, et ſuccurre relictae.
Hanc ſine me ſpem ferre tui: audentior ibo
In caſus omnis. Percuſſa mente dederunt
Dardanidae lacrimas; ante omnis pulcer Iulus;
Atque animum patriae ſtrinxit pietatis imago.

Mentel. pr. *Haud 'auerſa cadit.* Sic interpungendum eſſe patet: *me — arguerit: tantum fortuna ſecunda, Haud aduerſa cadat!* tantum, tantum modo, precor, fortuna faueat! In his, meo quidem ſenſu, ieiunum eſt illud: *ſecunda, haud aduerſa.* Itaque antiquiorem reuocaui cum Brunckio. Reſpondet v. 299 *caſus quicunque ſequetur.* Accepit tamen ſic locum etiam Symmachus lib. I ep. 28 ab Heinſio laudatus; et poteſt aliquis cum viro docto Briegleb ſtatuere, tacitam animi praeſenſionem et praeſagium infelicis exitus his verbis innui. Erat alius vir doctus, qui iungebat: *arguerit tantum;* vt eſſet, ne quidem inſimulauerit, tantum abeſt vt conuicerit; vel, *tantum fortuna cadat,* in tantum, hactenus. Vides me ſuum cuique reddere, nec quenquam honore ſuo fraudare. 283 *Tantum ſuper.* Parrhaſ. *ſed te vltra o.* Vratisl. 287 *eſt* in fine abeſt Rom. et aliis Pier. et Heinſ. 288 *nox et tua teſtes Dextera* malit Heinſ. 290 *Hanc tu* aliquot Pier. et Burm. cum Goth. ſec. *Hanc oro* Oudart. a m. pr. *Hunc te oro* Zulich. *Tu vero ſ.* Goth. tert. 291 *Aut ſine me* Exc. Burm. *quo audentior* Ven., interpolate; nam hiatum tuetur ſententiae clauſula et loquendi interuallum. *audacior* duo Heinſ. 292 *Percuſſa* Heinſ. poſt Pier. e codd. vindicauit: vulgo, *Perculſum.* Tum *dedere* Medic.

tum meminimus. 281. 282. 283. Ego vero allaborabo, vt huic forti facto tota vita mea ſit conſentanea: ſiue bona ſiue aduerſa fortuna in eo exſequendo vſus fuero. *tantum* ſcil. dico, profiteor de me, polliceor. conf. Var. Lect. Ad pietatis ſenſum praeclare ſeqq. ſunt comparata.

294. Locus, ſuauiſſimi affectus plenus, in ſententiam deſinit ex intimis animi receſſibus repetitam. Conſcientia ac cogitatio, adeoque imago pietatis ſuae in patrem Ae-

Tum ſic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.
Namque erit iſta mihi genetrix, nomenque Creuſae
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parua manet. Caſus factum quicumque ſequuntur:
Per caput hoc iuro, per quod pater ante ſolebat:
Quae tibi polliceor reduci, rebusque ſecundis,
Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait inlacrimans; humero ſimul exuit enſem

295 *adfatur* aliquot Pier. et Heinſ. 296 *Sponde* Vrſin. e Colot., et Heinſ. e Medic. aliisque defendebat, in quibus vel *ſponde*, vel *ſponte*, *ſponti*, *ſponde o*, erat, vt eſſet: ſponde, promitte tibi, expecta. Burmannus bene monet, ſe dubitare, an Latine dicatur: *ſibi ſpondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen praeferam: *Spondeo*, tamquam Aſcanii perſonae egregie accommodatum. Sic inf. 301 *polliceor*. *omina* Sprot. a m. ſec. et Parrhaſ. 297 *Iamque erit* pr. Moret. *Namque ait et tu* Oudart. *illa* Zulich. 298 *Tantum defuerit* Gud. *nec p. gloria* pr. Hamb. 299 *Factum caſus* aliquot Pier. *ſeqnuntur* e Mentel. vtroque et ex aliquot aliis recepit Heinſius, ſcilicet tamquam magis reconditum; duo alii *ſequantur*, plures *ſequentur*, etiam apud Pierium, cum Mediceo et Romano, quod equidem tantis auctoritatibus amplectendum cenſeo. Vulgo *ſequetur*. Interpunctio ita facta, vt *caſus* — *ſequuntur* ad ſeqq. referantur non ad antecedentia. 303 *Haec ait*

neam, acriter pungit animum Aſcanii, exemplo pietatis in Euryalo erga matrem percepto. Sic inf. X, 824 Lauſo caeſo Ingemuit Aeneas, *Et mentem patriae ſtrinxit pietatis imago*, h. recordatio ac memoria amoris ſui in Aſcanium et quantum ex ſimili calamitate luctum ipſe eſſet ſuſcepturus. Erat igitur *imago patriae pietatis* in Aſcanii mente. Hactenus de verbis. Sententiam ipſam quantumuis reconditam iam in Homero obſeruamus, Iliad. τ, 301. *ὣς ἔφατο κλαίουσ᾽· ἐπὶ δὲ στενάχοντο γυναῖκες, Πάτροκλον πρόφασιν, σφῶν δ᾽ αὐτῶν κήδε᾽ ἑκάστη.* Similiter 339. cf. Odyſſ. δ, 113. 114.

298. *nec partum talem gratia parua manet;* et ipſi imputabo in beneficium acceptum hoc, quod talem filium peperit. Meretur magnam gratiam, quae te genuit: vel, vt Seru. „debet ab omnibus coli, quae talem creauit."

303 ſqq. Haec ex heroicae vitae more illuſtranda, quo

Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnoſius atque habilem vagina aptarat eburna;
Dat Niſo Mneſtheus pellem horrentisque leonis
Exuuias; galeam fidus permutat Aletes.
Protenus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas iuuenumque ſenumque
Proſequitur votis. Nec non et pulcer Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata. Sed aurae
Omnia diſcerpunt, et nubibus inrita donant.
Egreſſi ſuperant foſſas, noctisque per vmbram
Caſtra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Paſſim ſomno vinoque per herbam

edd. apud Pier., et ſic Parrhaſ. 304 *Lichaon* Parrhaſ. 305 *vaginae a. eburnae* aliquot exemplaria apud Macrob. V Sat. 9 e vulgari vſu. 306 *horrendique* Goth. ſec. *exuuiasque leonis Horrentis* Goth. tert. 307 *permittit* duo Burm. et Goth. ſec. *Alethes, Alaetes*, perperam alii. v. ſup. ad I, 121. 310 *Inſequitur* Goth. tert. 311 *Ante omnes* Ven. *animosque* Montalb. et ſec. Hamb. 312 *mandata dabat portanda* Non. Marcellus et multi ſcripti Heinſ. et Pier. cum Gothanis et Erf., ſed iniucundis numeris. 313 *decerpunt* alter Hamb. *discernunt* Goth. tert. *inlita* Rom. 314 *votisque* Leid. pro var. lect. *per vmbras* aliquot Burm. et Pieriani: ſed bene illud ſpreuit Pierius. 315 *arte fut.* Leid. cf. Not. Potuiſſet refingi; *multis iam iamque futuri Exitio.* *futura* Goth. tert. 316 Ordinem verborum e codd. et Macrobio ac poetae vſu reduxit Heinſ.

propriis armis alium inſtruere ſummi affectus pignus erat, conf. Iliad. *x*, 255 ſqq., vnde hic locus adumbratus eſt: vt alias fidei et amoris teſſera eſt, arma permutare. Exempla dat Cerda. Enſis commendatus ab arte Cretenſis hominis: expectabam ab hoc arcum et ſagittas; enſem Creticum non memini. *Vagina eburna* in Od. *ϑ*, 404 eſt in ſimili munere. 308. cf. Iliad. *x*, 272 ſq. primores comitantur abeuntes. 313. *nubibus*; dant ventis, auris, vt toties.

314. Cf. Iliad. *x*, 469 ſqq. 315. Impeditam ſententiam facit vox *ante*. Ex ſollenni ratione ſermonis eſſe debebat: ante quam caſtra petunt, ingrediuntur; atqui hoc a re alienum. Alterum Seruius offert, etſi durius, vt *ante* reſpiciat *inimica*, in quo vis lateat, pernicioſa ipſis, vnde redituri non erant; igitur *ante* quoad ſententiam

Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros, simul arma, iacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res.
Hac iter est. Tu, ne qua manus se adtollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longe.
Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Exstructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:

pro vulgari *vino somnoque.* Rom. *per vmbram.* 317 *arreptos* Vratisl. vid. Not. 318 *inter tela r.* aliquot apud Pier. 320 *audendum est* duo Burm. cum Goth. tert. 323 *vastabo* multi Pier. et Heins., interpolate et ex interpretatione: *dare* pro *facere* exquisite. *recto te limite* Macrob. V Sat. 9, quod a re alienum. Sed *lata via;* nam strages late facta indicatur. conf. X, 514 et h. l. Burmann. *limine, lumine*, et hic aliquot Heinsiani, cum binis Goth. 324 *superbus* emendabat Waddel. Animadu. crit. p. 28; male, addit Burmannus, tapetes enim in castris habere, superbi est. 326 *Exstratus* tert. Mentel. *Extractus* Rufinian. de Schemat. Lex. p. 259, quod Ruhnkenius V. C. ex illo natum notauit. *perflabat* plurimi codd. et ed. Ven. *p. vinum* sec. Moret. 327 Io, Schrader. emend.

ex ea voce supplendum: *antequam ipsi perirent.* Praestat vel sic tertium: antequam ad Aeneam tenderent seu peruenirent. 317. *arrectos currus* (vt inf. 465 *arrectae hastae)* sublato in altum iugo, et depressa in terram parte currus extrema, si binis rotis instructum currum cogites. *Erecti* currus apud Statium occurrunt, obseruante Burmanno. mox *vina*, vasa vini, vt bene Seru.

321. Anteit Nisus: Euryalo mandat, vt sequatur et a tergo omnia tuta praestet. *consule*, prospice, prouide. v. Burm. ad. Val. Fl. III, 38. *vasta dare* pro facere, vastare. *vocem premit:* aut submissa voce loquitur, aut tacet, inquit Seruius. Praeferam prius: sic memorat voce pressa. 325. 326. ornate, docta verborum immutatione, pro vulgari: *in tapetibus alte extructis ipse Rhamnes proflabat somnum.* Posuit autem tapetes pro puluinis, qui tapetibus instrati sunt. 327. 328. Praeiuit Homerus Iliad. β, 858. 859.

Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tris iuxta famulos temere inter tela iacentis,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis; ferroque secat pendentia colla;
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et iuuenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque iacebat

dux, ne plures Rutulorum reges sint: est enim Rhamnes ex Rutulis inf. 363. Enimuero *Rex* Rhamnes, heroicae aetatis more, ἄναξ, vnus e principibus. 328 *auguriis* Macrob. et Schol. Statii ap. Heins. Deerat versus Goth. tert. 329 *inter lora* Parrhas. cum Romano, cf. 318. *inter arma* Goth. tert. 330 *premit Rhemi* ante Pier. lectum, inuito etiam metro. *Remum* Doruill. a m. sec., sicque dudum ipse malui. Nunc video, etiam Io. Schraderum ita coniecisse. Nam agi arbitror de vno Rhamnete rege et augure. Iuxta hunc tres famuli, armiger, auriga, tandem ipse Rhamnes, interimi videntur. 331 *Nanctus* Mentel. pr. *Natus* Doruill. *secant* Goth. pr. 332 *reliquit* plerique ap. Heins. 333 Seruius et eius exemplo Barthius ap. Burm. distinguebant: *Sanguine singultantem atro: t.* Ita altero loco epitheton minus bene deficit. 334 *Tamyrumque, Tamumque,* vulgg. Alii *Lamirum, Lamurum, Samyrum, Tomyrum, Limyrum, Limirum, Limurum. Lamyrum* tamen Rom. Medic. et alii plerique; pro *Lamumque* Schrader. malit *Numamque* ex v. 454 *Sarranoque Numaque.* Sed v. ib. 335 *Sarranum*, Romanum quoque nomen, Heins. praetulit. v. inf. 453. Vulgo: *Serranum.* 336 *insigni f.* Menag. pr. cum Goth. tert., quae vulgaris forma. *ia-*

329—334. Remum (quem expresse non nominat), cum trinis famulis, eiusque armigerum (θεράποντα) et aurigam (ἡνίοχον) opprimit; sed v. Var. Lect. 333. 334. *sanguine singultantem truncum,* qui collo reciso sanguinem emittit ebullientem, ἀναβλύζοντα. Doctius quoque dixit *singultantem sanguine*, quam, *sanguinem*. Sequitur: *atro tepefacta cruore Terra torique madent:* grauitatis plus habet Homericum: δάπεδον δ' ἅπαν αἵματι θῦεν, feruebat, aestuabat, in loco praeclaro de Agamemnone caeso inter epulas Odyss. λ, 419 et al. 335 sq. Haec et similia ornamenta magno sublegit Homero, qui in his mirus artifex. Lusibus et iocis inter epulas Sarranus magnam noctis partem exegerat, et nunc vino grauatus

Membra deo victus: felix, si protenus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Inpastus ceu plena leo per ouilia turbans;
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus mutumque metu; fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes: Incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Abarimque,
Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;

cebant membra Mentel. pr. Parrhas. et Gud. a m. pr. 337 *vinctus* Montalb. et tert. Rottend. *inuinctus* sec. Rottend., non male de vino, quod illigat membra. Sed tamen *multo deo victus* minus abhorrens, quam *vinctus*. Et *vino victus* frequens. cf. ad Tibull. I, 2, 2. De *somno* probauit Heins. ll. a Burm. laudd. Praefert *vinctus* Wakefield, vt Ge. II, 94 *vinctura Lageos linguam*, et Propert. III, 3. 43 *mentem vincire Lyaeo*. 338 *in* abest Hugen. 339 *In pastus* nonnulli Heins. *In pastum* Gud. a m. pr. 340 *vaesana* Medic. *ieiuna* Exc. Burm. *mandi que trahi que* alter Menag. 341 *multumque* Rom. *motumque* alii ap. Burmann. *et fr.* Parrhas. 342 *et illa* Parrhas. *et ira* qu. Moret. 344 *Herbesum*, quod e Medic. et aliis praetulit Heins. Vulgo, *Hebasum* et *Heresum*. Reliquas in nominibus his aberrationes adscribere piget. Videat, qui volet, apud Pier. et Burm. *Rhoecum* et hic habent alii. Romanus: *Herbessumque subit, Rhoeteumque, Arabimque.* 345 *Ignauum*

(multo deo victus) obdormierat; quanto melius fuisset, si potationem per totam noctem continuasset et in lucem protulisset ac produxisset! ita enim opprimi a Niso non potuisset. 339—341. Cf. inf. X, 723 sq. Homericum locum Iliad. κ, 485. 486 ornavit: sed ornauerat comparationem, qua saepe et varie vtitur, ipse Homerus aliis in locis, vt Odyss. ζ, 130 sqq. Iliad. μ, 299. Iliad. ο, 323. 324, vnde κλονέων illustrat h. l. *turbans*, consternans pecudes, vt tumultuetur per ouile. Spectat autem comparatio, etsi paullo durius, ad Nisum: Simili modo furebat Nisus. Tum subiicitur: *Nec minor Euryali caedes.*

343. Euryalus *subit*, impetu occulto aggreditur, multos *sine nomine*, νωνύμους, obscuros, ignobiles. conf. Cerda. *nomen* non modo pro fama, sed et pro nobilitate ac dignitate. conf. Seru. *in medio* vel de loco,

Sed magnum metuens ſe poſt cratera tegebat:
Pectore in aduerſo totum cui comminus enſem
Condidit adſurgenti, et multa morte recepit.

Waddel. ap. Burm., infeliciter, vt pleraeque huius viri diuinationes. Manifeſta eſt in verſu oppoſitio. Malis forte nomen aliud nunc pro *Rhoetum*. Illos omnes ignaros, *Rhoecum vigilantem*. Offendit quoque ad idem hoc Io. Schraderus in ſchedis. *inſomnes et cuncta videntes* in ſimili loco Valer. Fl. II, 223 caedi facit. 346 *Sed* non ſiue iudicio poſitum, pro vulgari *Nam*, aut ſimili: vt ſaepe ſolet. 347 *totum cum* ed. pr. Burmann. 348 Primum ap. Seruium multi diſtinxerunt: *et multa morte recepit Purpureum;* eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Vt nunc eſt: *et multa morte recepit,* nude eſt poſitum eodem ſenſu. *caedes* vt φόνος pro ſanguine. *recepit* (*receptare* inf. X, 373), *οἱ ἐκ χροὸς ἔγχος ἀνεσπάσατο* (vt Iliad. ν, 574) *σὺν πολλῷ φόνῳ.* et ἄκοντά τις Ἀργείων κόμισε χροΐ Iliad. ξ, 456. Eſt ratio alia Cerdae, quam video Trappium et cum eo Merrick et Northcote ad Tryphiod. 578 praeferre, vt *recipere* ſit excipere, tamquam hoſpitio et epulis. Ita Rhoetum Euryalus excepit morte, *ἐξένισε.* Habent viri docti in animo verſum Sophoclis Electra 96. *ὃν κατὰ μὲν βάρβαρον αἶαν φοίνιος Ἄρης οὐκ ἐξένισεν* vbi alia vides adiuncta, quae ad eam notionem ducere poſſunt. Ita quoque de eo, qui occurrit ex aduerſo, bene dictum *δέχεσθαι ἔγχει*: Iliad. ε, 238. Apollon. I, 1000. *multa nocte* Cornutus legerat, Seruio notaute; haud dubie indocte: nec procedit, vt hoc ipſum cum Heinſio de morte accipias. *multa in morte* Goth. ſec., et Parrhaſ. *multaque in morte*, et Waddel. Anim. Crit. p. 32 *et inulta morte.* Haberet ſaltem rationem, ſi diceres: *multa morte* eſſe dictum de vulnere alte illato certiſſimaque adeo morte.

vel de tempore, cum Burmanno; ante ſe. 346. *magnum ſe poſt cratera tegebat.* In hoc vero omnem fidem excedere videri poteſt poeta, quod craterem narrat *ἀνδρομήκη*, ea magnitudine, vt hominem latentem tegeret. Neque ad eam accedit Neſtoris crater, etſi ad miraculum grandis ille editur in Iliadis Λ, 636 neque ille crater, e quo ingurgitarunt ſe Centauri. Nec tamen Virgilius credi poteſt finxiſſe ea, quae ad ſenſum vniuſcuiuſque obuiam reprehenſionem haberent. Statuendum itaque eſt, craterem cum ipſo abaco, aut menſa, cui ille impoſitus erat, eſſe intelligendum. Non enim pocula cum vaſis, vnde ea replentur, ipſis epulantium menſis erant appoſita, ſed in menſa ſeorſum adſtabant, ad quam miniſtri pocula miſcebant ex magno aliquo vaſe, cratere dicto: qui veteribus pro doliis erat, quorum vſum nos frequentamus. 348. *multa morte recepit,* retraxit enſem multo cum ſanguine; vt *φόνος*. Tum *purpuream animam* dixit ſanguinem vitalem, cum quo vita efflatur. conf. Var. Lect.

Purpuream vomit ille animam; et cum ſanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto feruidus inſtat.
Iamque ad Meſſapi ſocios tendebat; vbi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breuiter cum talia Niſus
(Senſit enim nimia caede atque cupidine ferri),
Abſiſtamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Poenarum exhauſtum ſatis eſt; via facta per hoſtes.
Multa virum ſolido argento perfecta relinquunt

349 *vomit ille animam cum ſ. mixtam* Ven. *et* abeſt quoque Oudart. et Zulich. *mixtam* etiam Parrhaſ. cum Goth. tert. 350 *Hinc* Montalb. *Tunc* Ven. *Huic* obl. Pierii. Nihil ſatisfacit. Malim *Sic* ille, Euryalus, caedibus faciendis feruide inſtat. 351 *ibi ignem* Rom. et aliquot Pier. et plerique Heinſ. cum ipſo Medic. 352 *forte* pro *rite* Goth. tert. *videbant* pr. et tert. Rottend. 353 *br. cui* duo Heinſ. et duo Burm. *tum* Ven. et Goth. tert. 355 *Acceleremus, ait* Statii Schol. ap. Burmann., perperam. *iam lux* Leid. 356 *exhauſti ſatis eſt* pr. Menag. 357 *relinquit* Ven.

349. 350. *et cum ſanguine mixta vina refert, ἀναφέρει,* reiicit, vt Seru. Senſum igitur foedae et ingratae rei poeta habuit nullum, qui iſta memorare non dubitauit. Sed nec alii, Ouidii et Statii exempla Cerda laudat, deſcriptionem tam moleſtam et nauſeam mouentem refugerunt. Ferri haec poſſunt, vbi cum foeditate *ſenſus horroris* excitari debet, vt de Caco VIII, 196 adde V, 469. Non iungam *furto feruidus,* ſed feruide inſtat *furto,* furtiua et occulta caede.

350—356. Manifeſta Homeri veſtigia Iliad. κ, 494 ſqq. in Rheſo, vsque ad 514. Meſſapus excubiis erat praefectus ſup. IX, 159 etc. *ignem extremum* quis dubitet iungere, vt *lumen extremum,* iamiam fere conſumtum et deficiens, conf. Burm. *religatos rite,* ex more, ex militari conſuetudine, ligatos, ait Seru.; quidni ſimpliciter accipiamus: equos rite alligatos, vti res poſcebat, vti conſentaneum erat facere, ne liberi diſcurrerent. Apud Homer. in ea re Iliad. κ, 475 equi ex curru extremo ligati ſunt. 356. *Poenarum* h. l. pro caede ad vlciſcendum hoſtem facta; caedes ſatis multae factae ſunt.

357—366. Omiſſis ceteris ſpoliis arte elaboratis phaleras et cingulum Rhamnetis aufert Euryalus; vna cum galea Meſſapi, qua paullo poſt ipſe proditur hoſtibus. *phalerae.* Dubitatur et h. l.

Armaque, craterasque ſimul, pulcrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditiſſimus olim
Quae mittit dona, hoſpitio quum iungeret abſens,

358 *pictosque* ap. Cariſ. *tapetos* pr. Rottend. 359 *bollis* Bigot. 360 *Tiburti mitis* Parrhaſ. Notabile eſt quod Iul. Sabin. ad h. v. habet: „hic locus totus ab expoſitoribus dicitur emendandus.“ Certe ſententiae in periodum ſunt circumductae, inſertis pluribus membris. 361 *miſit* Montalb. et ſec. Hamb. cum Goth. ſec. et tert. cf. ſup. ad v. 266.

ſintne equi an equitis ornamentum; vulgari more equi phalerati ſunt. Sup. V, 310 *equum phaleris inſignem* vidimus, hic tamen *phaleras Rhamnetis.* Iam, qui equum ornatum habet, ad eundem equi ornatus ſpectat; poteſt adeo eques phaleratus dici, cuius equus eſt phaleratus: apud Polybium Tom. IV, p. 496 in pompa ab Antiocho ducta ſunt ἱππεῖς χρυσοφάλαροι: itaque etiam nunc Rhamnetis phalerae, quibus inſignis eius eſt equus et quidem h. l. currui iunctus. Verum nec hoc locus admittit; ſi pro diuerſis accipis, vt vulgo fit, phaleras et cingulum; vt Euryalus induiſſe narretur illas phaleras vna cum balteo. Ita h. l. ſaltem pro viri ornamento erit accipiendum, et quidem viri e curru pugnantis; etſi, quale illud fuerit, nusquam declaratum reperio; nec magis, ſi equitibus tribuitur, qua ſpecie illud fuerit. Vnicum locum, ex quo aliquid colligi poſſit, eſſe video Silium XV, 255 *phaleris hic pectora fulget.* Sunt ergo phalerae et balteus idem. Iam autem paullo inf. v. 458 vbi ſpolia enumerantur, tantum *galea et balteus* memorantur; nihil de phaleris. Poſſunt itaque per epexegeſin dicta eſſe *phalerae et cingula*, h. e. cingulum, quod inter phaleras habitum eſt; vt ſcilicet *phalerae* aut omnino, aut hic ſaltem, vocabulum generale ſint ornamentorum equi et equitis. Ita phalerae eſſe potuere et equi, et equitis. Quo ipſo compoſita eſt omnis de vocis ſenſu controuerſia. Quod τὰ φάλαρα ap. Homerum in fronte galeae erant, nihil huc facit. Remulum *Tiburtem* dicere malim, quam *Tiburti filium.* Mox balteum int. aureis clavis inſignitum: χρυσόηλον, quem ornat Homeri exemplo, v. c. Iliad. κ, 266 ſqq. Balteus ille olim Caedici fuerat, qui eum miſerat Remulo, Tiburtino homini, hoſpitale munus, ξεινήϊον; Remulus moriens nepoti reliquit; quo aliquando in pugna caeſo, balteo illo potiti ſunt Rutuli. Atque hi, vel in praedae

Caedicus; ille ſuo moriens dat habere nepoti;
Poſt mortem bello Rutuli pugnaque potiti;
Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Meſſapi habilem criſtisque decoram
Induit. Excedunt caſtris, et tuta capeſſunt.

362 *ille ſuo moriens dat habere nepoti Poſt mortem*, coniungebat Titius L. Controu. XXI, 23, vt ſignificet mortis cauſſa donare. Scilicet vt ICtum videas haec tractare, non poetices ſtudioſum. 363 *pugnaque potiti* ſcripti et ed. Ald. pr. cum al. Sed *pugnamque potiti* Heinſius e Medic. receperat: quod factum nollem; eſt enim vitium librarii, non lectio. Poſt mortem Remuli, nepote in praelio caeſo, *balteo illo* potiti erant Rutuli, Rhamnetique illum vel in praedae parte vel vt ἀριστεῖον dederant. Hoc poeta effert: balteo potitos eſſe Rutulos *bello pugnaque:* Haec ſaepe iungit noſter cum aliis, vt Homerus πολέμῳ τε μάχῃ τε. *mortem pugnamque* dubito an aeque amplectantur poetae. *praedaque potiti* Rom. Voſſ. et pro var. lect. Moret. tert. cum Goth. ſec., et ſic ed. Ald. 1514 ex Naugerii emendatione, quaeque hinc fluxere; manifeſte repetitum inf. ex vl. 450. A Benedictinis monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III, p. 152 ſqq.) deſcribitur codex reſcriptus, in quo folia ex vetere Aſpri Virgilio deprehenſa ſunt. Laudant ibid. variantem lectionem ex Aeneide: *ſpoliisque potiti* pro *praedaque p.*, quam ad h. l. ſpectare neceſſe eſt. Ceterum in interpretatione loci magnas turbas fecere veteres interpretes; cf. Iul. Sabin. Donat. Sed adſcribam Seruii verba: *poſt mortem*, inquit, *ſcilicet Remuli, ſecundum ſupra dictum ſenſum; nam Donatus dicit: Poſt mortem Niſi et Euryali, bello potiti ſunt Rutuli* (haec is, quem nunc Donatum ferunt, non habet, ſed contrariam interpretationem affert): *quod non procedit, ſi diligenter aduertas. Sane ſciendum, locum hunc eſſe vnum de XII* (alii XIII) *Virgilii, ſiue per naturam obſcuris, ſiue inſolubilibus, ſiue emendandis: ſiue ſic relictis, vt a nobis per hiſtoriae antiquae ignorantiam liquide non intelligantur.* Bene nobiscum actum eſſet, ſi nullus locus obſcurior et difficilior occurreret! Mortem *Euryali* alii intellexere, cumque iis Cuningh., toto loci ſenſu inciſo et euerſo. Fruſtra turbatum. Vide Notam. 365 *criſtamque* alter Hamburg. 366 *et ſcuta c.* Goth. tert.

parte vel vt ἀριστεῖον, balteum Rhamneti dederant. Si ita ſingula conſtituas, vides fruſtra trepidaſſe Interpretes. 362. δῶκεν ἔχειν. δῶκε φέρειν Homer. ſimpl. dedit. 364. *nequicquam aptat*, non fruiturus; vt Seru.; puta reſpectu calamitatis, quam accepturus eſt, dum per eum impeditus proditur verſ. 384. *habilem*, aptam capiti; eſſe videtur Homericum εὖ ἀραρυῖαν. conf. ſup. ad I, 318.

Interea praemiſſi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis inſtructa moratur,
Ibant, et Turno regis reſponſa ferebant,
Tercentum, ſcutati omnes, Volſcente magiſtro.
Iamque propinquabant caſtris, murosque ſubibant,
Cum procul hos laeuo flectentis limite cernunt;

369 *regi* tres Burm., ſed ii recentiſſimi, Franc. Reg. et Doruill. Conſentiunt tres Gothani, ſed qui nec maioris pretii ſunt. *regi Turno* pr. Hamb.; forte melius, inquit Burm.; nam Latinus mandata dare non potuit, qui lib. VII, 600 *Sepſit ſe tectis rerumque reliquit habenas.* Attamen vel ſic quaeritur, a quonam reſponſa lata fuerint? Latinum res non ita deſtituiſſe, quo minus iis poſtea iterum intereſſet, ex lib. XI, 231 ſq. ſatis apparet. cf. Seru. ad v. 367. Idem bene ad v 369 *In omnibus bonis regis dicitur inuentum.* 370 *homines* Zulich. Tum *Volcente* Rom. et alii Pier., tum Medic. a pr. m. et alii Heinſ., etiam inf. 375, monetque idem Iul. Sabinus ad v. 420. *Valſcente* alii, item *Velcente, Vlcente.* 371 *portis* pro *caſtris* pr. Hamb. et tert. Rottend. *murosque ſ.* Heinſius ſecundum Priſcianum et codicum partem praetulit, conſentientibus aliquot Pierianis, inter quos Romanus eſſe videtur; adde Seruium, firmante Iulio Sabino. Sed Medic. cum aliis tuentur quod ante Heinſium editum erat: *muroque ſ.*, Leidenſ. *murisque.*

367 ſeqq. Subticuit poeta ſapienter nonnulla, quae ex ipſa narratione intelliguntur. Praeceſſerat Turnus cum expedito agmine ad caſtra Troianorum expugnanda. Interea in vrbe Laurentum coguntur copiae. Ad earum aduentum accelerandum miſerat Turnus ad regem Latinum: a quo, dum ceterae copiae inſtruuntur, praemittuntur trecenti equites. In hos ipſos, dum ad caſtra appropinquant, incidunt miſeri Niſus et Euryalus. 371. *murosque ſubibant:* quosnam? Troianorumne? hoc eſt vallum et caſtra, quae obſidebant Rutuli? atqui ea non ingredi poterant equites Latini; an Rutulorum? atqui horum caſtra erant nulla, hoc eſt, nec vallum nec agger; verum in campo procubuerant. Res ſic expedienda; Rutuli obſidebant vallum et portas caſtrorum Troianorum, cf. ſup. 159 ſq., adeoque turma, quae ad exercitum mittebatur, *caſtris propinquare murosque ſubire* dici poterat, qui ab exercitu oppugnabantur. *ſubire* nunc eſt ſimpliciter, propius accedere; non, ingredi. 372. *laeuo limite:* ſc. in *biuio portae, quae proxima ponto* v. 238 Niſus et Euryalus tendunt laeua (ſcil. a ſua et Troianorum parte) verſus Tiberim et Palatium Euandri. cf.

Et galea Euryalum ſubluſtri noctis in vmbra
Prodidit inmemorem, radiisque aduerſa refulſit.
Haud temere eſt viſum. Conclamat ab agmine Volſcens:
State, viri; quae cauſſa viae? quiue eſtis in armis?
Quoue tenetis iter? Nihil illi tendere contra;
Sed celerare fugam in ſiluas, et fidere nocti.
Obiiciunt equites ſeſe ad diuortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum cuſtode coronant.
Silua fuit, late dumis atque ilice nigra

373 *ſubluſtris* Leid. a m. pr. et Goth. tert. 374 *que* abeſt binis Burm. *quae* emendat Waddel. ap. Burm., idque probabat Cuningh. 375 *eſt* abeſt nonnullis Pierianis et binis Gothanis: at prior: *Stare; viri quae cauſſa viae eſt?* *vſum* Exc. Burm. *viſu* pr. Moret. Burmannus, nullum idoneum ſenſum exire putans, emendat *viſa*, viſa galea ſplendenti. Scilicet interpungebatur *Haud temere eſt viſum, conclamat ab a. V.* Vir doctiſſ. tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum et accipiendum eſt; *Haud temere eſt viſum. Conclamat ab a. V.*, res animaduerſa eſt haud in vanum, haud impune. Conclamauit ſtatim Volſcens etc. Atque hoc, quod ſponte ſe offert, malim equidem, quam aut *viſum* pro ſubſtantiuo habere, aut accipere quaſi dictum: Viſum eſt, haud temere eſſe, quod galea refulſerat. Eſt enim *temere* proprie vetus nomen, ex temeris, temere, vt neceſſe, forte, rite et ſimilia. Wakefield ex Cod. Coll. Ieſu adſciuit correctionem *Haud temere eſt viſus.* Tum *ab aggere* Ven. et a m. pr. Gud., quod de via accipit et illuſtrat Heinſius, ſed h. l. nemo praeferet alteri, quod de duce magis conſentaneum. *exclamat* Ven. *cum clamat* Goth. ſec. 378 *in ſiluis* Leid. et Reg. 379. 380 In vnum conflat Goth. tert. *Obiiciunt ſeſe equites aditum cuſtode coronat.* 380 *huc illuc* Nonius in *diuortia. abitum* Medic. a pr. m. aliique cum Rom. et aliis Pier., praetulit quoque Seruius; itaque recepit Heinſius. Et videtur eſſe doctius quam vulgare: *aditum.* Ed. Mediol. *obitum,* tert. Moret. *atque omnem abitum.*

ſup. ad vſ. 195. 374. Variavit ingenioſe quod apud Homerum eſt Iliad. κ, 258, vbi Diomedes ad ſpeculandum exiturus multo cautius ac prudentius galeam ſumit ἄφαλον καὶ ἄλοφον. 375. res animaduerſa eſt haud in vanum; non neglecta eſt. cf. Var. Lect. 377. *tendere* recte explet Seru. verbis tendere aduerſus aliquem, hoc eſt, reſpondere. Tamen offendunt alii Interpp. 379. *divortia* doctius, quam diuerticula.

Horrida, quam denſi conplerant vndique ſentes;
Rara per occultos lucebat ſemita callis.
Euryalum tenebrae ramorum oneroſaque praeda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum.
Niſus abit: iamque inprudens euaſerat hoſtis,
Atque lacus; qui poſt Albae de nomine dicti

382 *complebant* Medic. 383 *lucebat* haud dubie elegantius de via inter dumos et tenebras ſiluarum, quam *ducebat*, quod vulgg. praeferebant ante Heinſium, qui Seruium, Medic. a m. pr., aliosque ſequutus eſt: etſi enim ab eo: *ſed frustra*, ſub finem notae ſubiectum video, in contextum tamen *lucebat* receptum eſt. Praeiuerat autem iam olim Naugerius Ald. 1514, cui vix vna et altera editio obtemperauit. At *ſemita rara?* Eſtne quae raro ab ingreſſis inter ſentes agnoſci poterat, paucis ac raris interuallis inter ſaltus caliginem patens lucebat? hactenus *ſemita rara lucebat*, caelo ac luce deſuper immiſſa certis tantum locis; an quae ipſa eſt rara, peruia; vt ſilua rara dicitur, h. e. non denſa, πυκνή, ſed ἀραιά. Sed prius expeditius. *Calles* obuium eſſet mutare in *valles*; ſed accipio *calles* de toto illo dumoſo tractu, qui erat peruius (ſic apud Liuium *ſaltus callesque* iunguntur), in hoc eſt *ſemita*, quae ducit euntem. 385 *fallique timor* Medic. a m. pr., ſicque edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinſio quoque iudice, *timor ne falleretur*, niſi manifeſta librarii incuria eſſet. 386 *euaſerit* Medic. a m. pr. *inuaſerat* Doruill. 387 *locos* codd. Heinſ. et inter eos Medic., ſic quoque Romanus. Pierius nihil monuit: ſed nec aliter ille legiſſe ac reperiſſe videtur: nam ſic fere vett. edd. omnes, quas inſpexi. Nec *lacus* niſi ab emendatione viri docti profectum, quem Io. Bapt. Egnatium fuiſſe arbitror, in cuius recenſione primum *lacus* expreſſum deprehendi: quod ſequuntur Pulman. Steph. Heinſ. Nec variant codd., niſi quod nonnulli *lucos* vel *lucus* vitioſe exhibent, *locus* Erf. Iam in lectione illa: *lacus* magna ſuboritur difficultas, ſi locorum ſitum comparet aliquis (cf. ſup. Not. ad v. 195). Lacus enim Albanus nimis longe a caſtro Troianorum ſeu noua Troia, quaternis ſaltem leucis, abeſt, quam vt intra exiguum, quod a media nocte ad diei ortum ſupererat, interuallum eo vsque procurrere et iterum inde ſiluas redire poſſet Niſus. Ruaeus itaque, quem nunc video ad h. l. offendiſſe, *locos* praefert, vt pars aliqua agri Albani ſit, qui tum forte eo pertinebat. Enimuero non minore difficultate

383. Per *calles occultos*, ſaltus caliginoſos, ducebat ſemita, luce deſuper immiſſa per interualla agnoſcenda. v. V. L. 385. *fallitque timor regione viarum* h. via, periphraſtice; vt aberraret a via. *regio viae*, et poetice, *viarum*, pro ipſa via. cf. ſup. ad lib. II, 737. Timor ipſe, ne in hoſtes incideret, a via, qua elabi poterat, abducit. 386. *abit* vt lib. V, 318 *Primus abit*, *longeque* ante alios *emicat*, euolat ante alterum. *imprudens*, Euryalum remanere non animadvertens. *Lacus Albanus* ali-

Albani; tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Vt ſtetit, et fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quaue ſequar? Rurſus perplexum iter omne revoluens
Fallacis ſiluae, ſimul et veſtigia retro
Obſeruata legit, dumisque ſilentibus errat.

haec ipſa lectio premitur. Vt concedam *locos* poetam dicere, vbi vulgaris oratio *loca* poſtulabat (cf. ſup. I, 306. 365), tamen non eſt, quod ſciam, vllus loquendi mos, quo *loca Albana* appellari poſſint. *Agrum*, *collem*, et ſimilia requiro. Vnus Iul. Sabinus eſt, qui ad locum hunc quicquam notauerit: „*atque locos*; nam nomen loci „Latii, ab imperio, quod erat Albae, Albani dicti; aliter non ſtat „ſenſus." Paullo obſcurius haec dicta. Mihi quidem, donec de locis Albanis meliora edocear, *lacus Albani* praeferendi videntur: *lacus* toties in *locos* abiere: nec adeo moroſi eſſe debemus, quominus in poeta feramus curſum Niſi paullo vltra iuſtos limites productum, cum omnino longius curſu euectum vellet ſignificare; tandem, ſi ad lacum perueniſſe Niſus dicitur, non hoc ita vrgendum eſt, vt in ipſa ripa haeſerit. Si tamen a poetae noſtri ſubacto iudicio alienum hoc eſſe videbitur: vtendum arbitror altera lectione *lucos*, vt ſcriptum a poeta ſtatuam: *Ad lucos* h. peruenerat vsque ad lucum Albanum dictum. Potuit is longius procurrere: et hoc luco tectus reſpicere coepit demum et ſe recipere. *At lucos* Goth. ſec. exhibebat. *vsque lacus* eſt coniectura viri docti haud inelegans. *ducti* Medic. a m. pr. 389 *proſpexit* alter Menag. 391 *Quoue* Parrhaſ. Tum Vrbanus verba Niſi continuabat vsque ad *rurſus perplexum iter omne revoluens:* vt quidem in Seruio nunc legitur; ſed ſecundum Iul. Sabinum, vsque ad *Fallacis ſiluae! Simul et*. Turbat omiſſa vox *ait*, *inquit*. Donatus diſtinxerat et legerat, vti vulgo ſit. Quod Fabricius ei tribuit, *Fallaces ſiluas*, praeſcriptum tantum eſt eius verbis in edit. Baſil. *Rurſum* tres Burm. *perflexum* Sprot. *reſoluens* ſec. et tert. Rottend., acute, et ſubtiliter ad *perplexum*. 394 *ſequentem* Gud. a m. pr.

quantum ſane a Caſtro Troianorum, ſeu Noua Troia, abfuit, et maiore forte interuallo, quam vt paucis horis a media nocte ad diei ortum eo vsque procurrere et rurſus inde ſiluas repetere potuerit Niſus. Enimuero nec geometrica ſubtilitate in poeta haec exigenda ſunt, qui omnino longius curſu euectum Niſum declarare voluit. Poterat is lacum Albanum, longo etſi interuallo adhuc diſſitum, tamen praetergredi, verſus Tiberim tendens, et a tergo eum relinquere, eumque euadere, etſi aliquot millibus ab eo abeſſet. Ad oculorum ſenſum haec in locorum planitie ſunt diiudicanda. 388. *ſtabula:* ager erat regi de agro publico aſſignatus, τὸ τέμενος. nunc ille paſcuus, paſcendo pecori aptus. conf. ad v. 274. Ceterum tota haec poetae narratio egregie ad expectatio-

Audit equos, audit ſtrepitus et ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus; quum clamor ad auris
Peruenit, ac videt Euryalum: quem iam manus omnis
Fraude loci et noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit et conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in enſes
Inferat, et pulcram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens haſtile lacerto,
Suſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Tu, dea, tu praeſens noſtro ſuccurre labori,

395 *dum* Ven. *tum* Gud. a m. pr. cum binis aliis. 397 *et noctis ſubito t. t.* iunxerant olim alii ap. Seruium: et ſic in Mediceo interpungi video. 398 *Oppreſſit* Goth. ſec. *rapi*, vt ad *videt* referretur, olim nonnulli ap. Seru. *c. p. contra* Montalb. 399 *Heu, quid agat?* Seru. ad IV Aen. 283. 400 *aut ſeſe* Menag. pr. *in enſes* Heinſ. reuocauit, vt varietur oratio, cum idem hemiſtichium ſup. II, 511 occurrat. Atque ſic Gud. et alii Heinſ. cf. Burm. Vulgo lectum: *in hoſtes*, quod tueri poterat conſenſus Rom. et Medic. Zulich. Vtrumque Seruius laudat. 403 *altam ad Lunam* Rom. et alii Pier. cum Zulich.; et poteſt doctius dictum videri. cf. ad Cirim 7. Vulgare eſt: *aſpicere lunam*. Mox *et* inſerſit Heinſ. *Suſpiciens altam Lunam, et ſic v. pr.*, quod miror prorſus; nam *et* non habet, quo referas. Exhibent quidem illud codices et Priſcianus lib. XVI, ſed iamquam exemplum, quo particulam nonnunquam poſtponi conſtet. Igitur erat interpungendum ſaltem: *Suſpiciens altam Lunam et, ſic voce precatur.* In his vltimis *ſic ore pr.* aliquot Pier. et Gud. a m. ſec. *forte pr.* Medic. pro diu. lect. Vide ſup. ad VI, 186. 404 pro *labori*, *dolori*, videtur deſiderare Burm. Sec. ad Antholog. p. 150, ſed ad illum poetae locum, quem ibi tractat, ſpectare id debet.

nem mouendam eſt comparata. 396—398. Euryalum ignoratione viarum tenebrisque oppreſſum, inopinato hoſtis aduentu turbatum, fruſtraque modo hoc modo illud conantem, dum nunc fugam nunc arma parat, capiunt et abducunt.

402. Conſilium Niſi ex v. 409 declarandum eſt: volebat occulto et repentino aſſultu conturbare et conſternare hoſtes, vt incerti, quibus inſidiis peterentur, in fugam ſe coniicerent; ita liberandi Euryali copiam fore. Et ſucceſſiſſet res, niſi morte Euryalo intentata in apertum ille prorupiſſet. 404. Sollennis precandi mos, in haſta vel ſagitta emittenda; vt de Pandaro ap. Homerum, Il. δ, 101. et inf. 624 de Iulo. Imitatur copioſe Statius VI Theb. 633 ſqq. Formula

Aſtrorum decus, et nemorum Latonia cuſtos;
Si qua tuis vmquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suſpendiue tholo, aut ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Coniicit. Haſta volans noctis diuerberat vmbras,
Et venit auerſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fiſſo transit praecordia ligno.

409 *Nunc* pr. Moret. *per hoſtes* Bigot. et Goth. tert. 410 *coniſus* Rom., et hoc Pierius ſecundum Probum praeſerebat. *connixus* e ſuis defendit Heinſius. Sed ſi, vt facit, *conixus* ſcribitur, ſtatim quoque *conicit* vſ. 411 erat reſingendum. Sic quoque vett. ap. Seruium habebant. 411 *deuerberat* qu. Moret. *auras* aliquot Burm. v. lib. V, 502. 412 *Aduerſi* vulgo vbique legitur. Seruius de ſcuto interpretatur: ſic quoque Donatus. Conturbat interdum animum, ſi videas totam antiquitatem abſurdam opinionem pertinaciter tenere, et recentiores eidem inhaerere. Eſt docta ad h. l. Heinſii nota, qua docet ex tergis animantium facta ſcuta, et hinc terga poetis de ſcutis dicta. Enimuero de hoc nemo facile dubitet. Sed hoc loco *tergum* dictum eſt, non modo ſine vllo adiuncto, quod ſenſum adiuuare et ſcuti notionem inferre poſſit, vt in loco Ouidii, quem laudat, factum; verum etiam adiecta voce, quae illum ſignificatum prorſus euertit: *in tergum Sulmonis.* Burmannus ſatis habet vſ. 764 inf. laudare. Saltem erat dicendum, ex aduerſo ſtetiſſe Sulmonem Niſo, etſi tergo in eum conuerſo: nemo tamen hoc poſitu aliquem *aduerſum ſtare* dixerit. *Auerſi* eſſe legendum, cum Cerda nullus dubito. Toties in hac voce turpiter lapſi ſunt librarii, vt licentiae in eam ſatis ſit nobis. Habet quoque illud ſec. Rottend. Transadacta autem fuit haſta per Sulmonis tergum ita, vt per pectus emineret, longum vero haſtile, quod vulnere extat (*ibi*, in tergo, qua prominet haſtile, ferro in interiora adacto), ſuo pondere inclinatum frangitur: Homerico more. Nec tamen hoc veteres Grammatici animis ſatis aſſequi potuiſſe videntur, quantum ex Seruianis fragmentis intelligitur; itaque ibi ſubiicitur: „Sciendum tamen, locum hunc eſſe de his, quos inſolubiles ſupra verſ. 363 diximus.“ *Sulamonis* Sprot. 413 Vulgg. *fixo.* *fiſſo* Heinſ. e Medic. et ce-

precum v. 406 ſollennis et nota vel ex Iliad. α, 39 ſeq. ε, 119 ſeqq. Odyſſ. δ, 765 ſeq. ρ, 240 ſeqq. et alibi. *praeſens*, propitia, vt alibi monitum. 407. *auxi* aut alia ipſe tuli, addidi, aut, quae vox ſacra eſt, auxi, ſtruxi, appoſui. 408. *tholus* eſt interius tectum rotundae aedis in teſtudinem concameratae, *faſtigium* eſt in aditu et ſuper foribus. 409. *ſine*, ἔασον, vt Iliad. ϑ, 242. 243; ſollennius erat δός με, *da, fac, me.* 413. Iliad. ξ, 437

Voluitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diuersi circumspiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus vtrumque
Stridens, traiectoque haesit tepefacta cerebro.
Saeuit atrox Volscens, nec teli conspicit vsquam
Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolues amborum, inquit; simul ense recluso

teris vetustioribus reposuit: sic quoque veteres Pierii, nisi quod in aliis lectione abrasa modo *fixo*, modo *fracto* rescriptum erat. *transit praecordia ludo* pr. Menag. 415 *pulsant* Menag. 416 *Hic a.* qu. Moret., sed est: tanto acrius, quod et latuerat, vt Seruii verbis vtar, et quod ei primus prospere cesserat iactus. *acrius* Medic. et a m. pr. Gud. 417 *telum summa* aliquot Heins. et Burm. Ex iisdem et Pier. pars: *vibrabat* cum Goth. tert. et Erf. Sed in emendatioribus, ait Pierius, *librabat*, quod et elegantius. 418 *iit* ex Leid. et Moret. sec. Heinsius adsciuit: extat tamen iam in edd. nonnullis. Burmannus addit cod. Bigot. Vulgo lectum *it*, sc. contracte pro iuit, et illa antiquior forma e vetustioribus poterat seruari. Interpolarunt nonnulli *itque* in alt. Hamb. *volat hasta* in Montalb. et apud Priscian. *hasta tremens* Bigot. *per tempus vtrumque* Asper Grammaticus exposuit: *inter t. v.*, vt Seruius notat. 419 *exit* pro *haesit* Vratisl. 420 *volvens* Goth. tert. *telis* Doruill. *vmquam* Medic. a m. pr. 421 *quo ardens se* Ald. et Goth. sec. 423 *infit* Leid. et alter Menag. cf. Heins. et Burm. *ense recluso*: credibilius, ait, est, Burmannus, hic, vbi iam pugna sit, ensem iam strictum habuisse Volscentem, et hinc conicit leg. *ense reducto*: quod per se non impro-

κελαινεφὲς αἷμ' ἀπέμεσσεν. Lucret. II, 354 *Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.* 415. Georg. III, 506 *imaque longo Ilia singultu tendunt.*

416. Pacuuianum laudat Macrob. VI, 1 *Diuersi circumspicimus: horror percipit.* 417. *summa telum librabat ab aure.* Cogita statum vibrantis hastam, eleuata a dextra capitis parte manu. De eodem accipiendus Euripidis versus Hippol. 221 παρὰ χαίταν ξανθὰν ῥίψαι βέλος. 418. 419. Homericum vulnus, v. c. Iliad. δ, 502, et υ, 473. *tepefacta*: saepe ibidem, Iliad. π, 333. 422. Seruius et Macrob. VII, 1, pag. 572 Lips. laudant ex Ennii Annal. I *nam mi calido das sanguine poenas.*

Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens,
Conclamat Nifus; nec fe celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me, (adfum, qui feci), in me conuertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil ifte nec aufus,
Nec potuit: coelum hoc et confcia fidera teftor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat; fed viribus enfis adactus
Transabiit coftas, et candida pectora rumpit.
Voluitur Euryalus leto, pulcrosque per artus
It cruor, inque humeros ceruix conlabfa recumbit:
Purpureus veluti cum flos, fuccifus aratro,

bem: reducit enim enfem et is qui caedit, et is qui pungit: vti haftam qui immittit, v. c. inf. XI, 605. 606 et ap. Ouid. Met. XII, 131 Achilles Cygni os pulfat *clipeo reducto*, fc. quoties impingeret, retro ferebat clipeum, vt vires colligeret. cf. inf. X, 552. Sed nulla adhuc pugna eft. Trahitur captiuus Euryalus, interea ex occulto aduolat hafta. 425 *celerare* pr. Hamb *latebis* Ven. 426 *haud tantum* Franc et Goth. pr. *potui* ed. Iunt. *potuit tantum* Goth. fec. 427 *feci inquit* Parrhaf., peffime. Sic fumma verfus vis infringitur. 428 *neque a.* Rom. 429 *fidera confcia* edd. ap. Pier. 432 *Transabiit* bene Heinf. repoluit; fic Rom pr. Menag. pr Hamb. et duo alii Heinf. Eft vocabulum Statio frequentatum, interdum portentofe, vt IX Theb. 126, vbi hafta coniecta *medium Poleten Transabit et iuncti clipeum cauat improba Mopfi.* Nonnulli codd. ap. Pier. Heinf. et Burm. cum ed Mediol Ed. Ald. pr. cum Iunt. 1520 *Transadiit:* ed. Ven. *Transabigit* Vulgo ante Heinf. expreffum: *Transadigit*, quod alienum a loco hoc, quo, transadigitur, requirebatur; nifi dicas, vt multa alia, ita hoc *transadigit*, neutraliter dictum effe, aut fuppleas *fe*. Exhibet illud iam Ald. fec. 1505. At Nauger. Ald. 1519 *Transabiit*. Variant hinc edd. feqq. Medic. a m. pr. *Transadibit*. Zulich. et Franc. *Transegit*. *pectora candida* Rom. cum aliquot aliis Pier. Sprot. et tres alii Burm. *rumpit* itidem Heinf. e Medic. et aliis vetuftioribus cum fuis, tum Ge. Fabricii dedit. Vulgg. *rupit*. 433 *Voluitur leto*

424 fqq. Obferua hic incalefcere orationem cum ipfo Nifi calore. Et illa *Me, me* etc. et: *Tantum infelicem nimium dilexit amicum* 430. quis non aeftuet iuuenilis animus inter legendum! Naturalis verborum ordo ex animi perturbatione mutatus eft. *Me, me* aut me petite, aut retrahendum, *in me* conuertite. 433. *voluitur*, prouoluitur, concidit, caefus, moriens: pro hoc dixit *leto*. 435 — 437. Eximia et fuauis comparatio, fed in qua Maroni nil imputandum praeter verborum ornatum. Nam prae-

Languefcit moriens; laffoue papauera collo
Demifere caput, pluuia quum forte grauantur.
At Nifus ruit in medios, folumque per omnis
Volfcentem petit; in folo Volfcente moratur.
Quem circum glomerati hoftes, hinc comminus atque hinc
Proturbant. Inftat non fecius, ac rotat enfem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit aduerfo, et moriens animam abstulit hofti.
Tum fuper exanimem fefe proiecit amicum
Confoffus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! fi quid mea carmina poffunt,

displicebat Io. Schradero: malebatque idem *Soluitur* vel Voluitur *E. terra. tabo*. Vide Notam. 436 *Linquefcit* Doruill. *laffo*, quod Nauger. reftituit, merito defendit Heinfius; Ouid. Met. III, 502 de Narciffo: *ille caput viridi feffum fubmifit in herba*. Edd. vett. cum Aldina priore et pars codd. Pierii habebant *lapfo*; apud eundem edd. *laxo*. 437 *Dimifere* aliquot Burm. 438 *Ac* vel *et* aliquot Pier. 441 *Perturbant* multi Pier. et Heinf., male. *non fegnius* edd. ante Heinf. et aliquot codd., inter quos Goth. pr. Maior tamen et melior pars *non fecius* vel *fetius*, vt Rom. Medic. et alii Heinf., vel *faetius*, vt pr. Mentel. Eadem fcriptura et varietas alibi occurrit: cf. h. l. Heinf. et fup. ad V, 862. Ge. II, 277. III, 367 et al. *non ferius* Franc. *rotet* Leid. 444 *exanimum* codd. plerique: cf. ad IV, 8. Praefert vulgatum Heinfius; ob fuauiorem fonum, puto. 445 *Confixus* Doruill. a m. fec. Vir doctus ap. Burm. coni. *placita*, quod arridet Burmanno. 446 *poffent* Goth.

clarum illud: *fuccifus aratro*, quo res, quae multis modis fieri poterat, tam fuaviter ad vnum certum cafum reuocatur, a Catullo mutuatus eft: Carm. XI, f. *prati vltimi flos praetereunte poftquam tactus aratro eft*. et LXII, 39 fq., *Vt flos in feptis — nullo contufus aratro*. alterum de papauere totum Homericum eft Iliad. ϑ, 306. 307. Imitati funt multi. Cerda laudat Ouid. Met. X, 190 fqq. Adde Apollon. III, 1398 feqq. Verfus 444. 445. praeclari et facto et verborum dilectu: nunc enim recte memorata *placida* mors, et *quiefcere* in amici complexu, Volfcente caefo.

446—449. Splendidiffimum epiphonema! et ad miferationem altius infigendam animo, dum fe ipfum ea ta-

Nulla dies vmquam memori vos eximet aeuo:
Dum domus Aeneae Capitoli inmobile ſaxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli ſpoliisque potiti,
Volſcentem exanimum flentes in caſtra ferebant.
Nec minor in caſtris luctus, Rhamnete reperto
Exſangui, et primis vna tot caede peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concurſus ad ipſa
Corpora, ſeminecesque viros, tepidaque recentem

tert. male; idem v. 447 *Nulla dies, nunquam.* 451 *exanimem* Rom. et Doruill., bini Goth. vid. modo v. 444. 452 *Nec minus* pr. Rottend. 453 *Exanimi* Ed. Ven. 454 *Serrano* vulgo et hic. v. ſup. ad 335. *Remoque* poſſit quis ſuſpicari ex v. 330. *Lamoque* Io. Schrader. Sed doctius ponitur nunc nouum nomen, vt ſupra v. 343 ſq. tanto plura praeteriiſſe videatur. 455 *ſeminecisque vltos* Hamb. ſec. *tepidumque recenti Caede locum* vulgaris lectio in Romano regnabat: eam vero in ſuis codd. non occurrere teſtatur Heinſ. praeterquam in Gud. a m. pr. Tamen et Medic. ſecundum Fogginium ambiguam ſcripturam habet. Alteram lectionem: *tepidaque recentem Caede locum*, vt iam Egnatius emendatum dedit, bene poſt Ge. Fabric. Pier. et alios Heinſius tuetur ex Seruio et Macrob. VI Sat. 6. Eſt ea haud dubie elegantior; v. Notam. *tepidaeque madentem C. l.* Porcius Pierii, cum ed. Me-

ctum ſignificat poeta, aptiſſimum. Sumſerunt a poeta alii, non aeque feliciter: congeſſit imitationem multorum Cerda. At tu lege et compara praeclaros verſus Statii X, Theb. 443—448. e quibus nouiſſimi: *Forſitan et comites non adſpernabitur vmbras Euryalus, Phrygiique admittet gloria Niſi.* Et de Hypſipyle Valer. Flacc. II, 242—246. Splendor autem et pondus in ornamentis ac verbis. *domus Aeneae*, gens Iulia, aut, quod minus mallm, omnino populus Romanus. *immobile ſaxum:* quippe *aeternum* Capitolium, et nota narratio de Termino deo, qui in fundamentis Capitolii iaciendis non ceſſit loco. *pater Romanus* eſt Iupiter Capitolinus, non Auguſtus: is non aeternum habiturus erat imperium.

452. cf. Iliad. κ, l. c. 523 ſq.

455. 456. *tepidaque recentem caede locum:* docte et eleganter, non per hypallagen, vt vulgo exponunt, ſed propter exquiſitiorem et remotam a vulgari vſu formam. Nam *locus recens caede* doctius dictum eſt, quam *locus recenti caede*, in quo caedes recens facta. At *caedes tepida* propter tepen-

Caede locum, et plenos ſpumanti ſanguine riuos.
Adgnoſcunt ſpolia inter ſe, galeamque nitentem
Meſſapi, et multo phaleras ſudore receptas.
 Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam ſole infuſo, iam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipſe,
Suſcitat; aeratasque acies in proelia cogit,
Quisque ſuos, variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipſa adrectis (viſu miſerabile) in haſtis
Praefigunt capita, et multo clamore ſequuntur,
Euryali et Niſi.

diol. 456 *pleno ſpumantis ſanguine riuos* aliquot Heinſ., it. Erf., etiam Medic. a Fogginio expreſſus, quem Heinſius cum Gud. et pr. Menag. *pleaos ſpumaatis* exhibere narrat, *ſpumantis* etiam ex Romano notatum, *et plenos ſpumaatis* praeſcriptum Donati commento. Eſt autem hoc, quod et Cuninghamus nunc et Wakefield expreſſum dedit, ſcitius haud dubie doctiusque: *pleno ſpumantes ſanguine riuos*, quam alterum: *plenos ſpumanti ſ. r.* Vtrumque tamen paullo τραγικώτερον, vt ſolent *riui ſanguinis* dici, nunc *pleni ſanguine.* Seruius *ſpumantem ſ. riuos* legit ſc. locum, nimis magnifice in caede aliquot virorum. 457 *Cognoſcunt* qu. Moret. 460 *Titani* Goth. tert., ſtolide. 461 *Cum ſ. i.* idem Goth. tert., quod ferri poſſet. *receptis* vett. exemplaria ap. Pier. *relictis* pr. Hamb. 464 *Quisque ſuas* ſc. acies Medic. et alii Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Ita oratio ſic procedit: *aeratasque acies in praelia cogit Quisque ſuas*, quod ſane expeditiſſimum erat, quodque praeferam argutiis aliunde inductis. At *quisque ſuos* tuebatur Ge. Fabric. (ſecundum Homericum Iliad. δ, 428 κέλευε δὲ οἷσιν ἕκαστος Ἡγεμόνων), vt eſſet ſyntheſis, et alia figura: *quisque cogit et acuunt.* Montalb. et Parrhaſ. *Quique ſuos*, etiam elegantius. Poteſt quoque ſic diſtingui et interpungi: *Turnus in arma viros — Suſcitat aeratasque acies; in praelia cogit Quisque ſuos; variisque acuunt rumoribus iras.* Ita vero in *viros aeratasque acies* eſt otioſi quid. Aut ſic: *cogit; Quisque ſuos variisque acuunt rumoribus iras.* Quatuor Burmannianis copula in *variisque* abeſt. *variosque* ſec. Rottend. 465 *ipſi* Ven. *mirabile* multi Heinſ. ex more. 467 An hoc hemiſtichium ex interpretamento in margine adſcripto ſubnatum? Adſcriptum in edit. Londini repetita: ſic cenſere quoque auctotem adhuc cruorem. *Φόνος, αἷμα λιαρόν.* Ita et mox *plenos ſpumanti ſanguine rivos* dictos accipe pro *riuis ſanguinis.* Nec tamen infitiandum, paullo tumidius et tragice hoc dictum eſſe. cf. Var. Lect.

460. Homericus verſus Il. λ, 1. 464. Debebat eſſe: *acies in praelia cogunt et acuunt:* v. Var. Lect. *ru-*

Aeneadae duri murorum in parte ſiniſtra
Oppoſuere aciem (nam dextera cingitur amni),
Ingentisque tenent foſſas, et turribus altis
Stant maeſti: ſimul ora virum praefixa mouebant,
Nota nimis miſeris, atroque fluentia tabo.
Interea pauidam volitans pennata per vrbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
Euryali. At ſubitus miſerae calor oſſa reliquit.
Excuſſi manibus radii, reuolutaque penſa.

rem libri, cui titulus: *Lettres de quelques Juifs à Mr. Voltaire.* 468 *in* abeſt Rom. et binis Rottend. 469 *nam dextra* agnoſcitur Priſciano lib. VII. et ſic Goth. pr. Sed deſendit alterum librorum auctoritas ap. Heinſ. *nam cetera* Goth. tert. *amne* Sprot. 471 *mouebant* Heinſ. e ſuis et Pierianis reſtituit. *mouebant* pr. Hamb. pro var. lect. Vulgo ante Heinſ. lectum *videbant;* dederat tamen *mouebant* Naugerius in Ald. tert. et ex eo alii. *ſimul* pro copula eſt: nec *Stant — ſimulac videbant* latinum eſſet. 472 *Nota minis* ſec. Goth. 473 *pinnata* Medic. et Gud, cum Rom.; et ſic Seruius. 474 *F. gerit* Ven. a m. pr. *auras* Medic. a m. pr. 475 *At* Heinſ. cum melioribus. Vulgo *Ac. relinquit* Erf. 476 *Expulſi* ap. Macrob. lib. IV Sat. 1 editum. *Discuſſi* Parrhaſ. *reſolutaque membra* reſingebat Barnes ad Iliad. χ,

moribus docte videtur poſitum pro hortatibus, vocibus. 468. De locorum ſitu v. Exc. III ad lib. VII et ſup. ad v. 195. Poeta videri poteſt tanquam in Rutulorum, caſtra adorientium, agmine verſans nunc ſiniſtram verſus mare, dextram partem verſus Tiberim memorare: ſicque ſtatuebam antea; nunc video nimium ſic turbari in ceteris, et manendum eſſe in eo, vt *pars ſiniſtra murorum* et h. l. ſit ex poſitu caſtrorum a partibus Troianis: Excurſ. I† ad hunc librum IX. *a laeva parte* caſtrorum porta erat, a qua duplex via ducebat, altera ſecundum littus, verſus Laurentum, altera in interiora agri, qua, retro ad Tiberim verſus collem Palatinum peruenire poterat. Firmant Troiani praeſidiis vallum ab laeua parte, qua Rutuli oppugnare munitionem ſeu vrbem, quam Virgilius perhibet, poterant: collocant ea in ipſo vallo ſeu muro et turribus, quas foſſa ambit.

473 ſq. Comparant Andromachae trepidationem et luctum Iliad. χ, 447 ſeqq. et Iliad. ζ, 388 ſeq. Vt imitatorem minus ſubacti iudicii agnoſcas, cf. Statii III Theb. 133 ſeqq. 476. Affectus a multis adumbratus: at Virgilius preſſit veſtigia Apollonii III, 254 ſeqq. de *radiis* texentis v. ſup. ad Ge. I, 294

Euolat infelix, et, femineo vlulatu,
Sciſſa comam, muros amens atque agmina curſu
Prima petit: non illa virum, non illa pericli,
Telorumque memor; coelum dehinc queſtibus inplet:
Hunc ego te, Euryale, adſpicio? tune, illa ſenectae
Sera meae requies, potuiſti linquere ſolam,
Crudelis? nec te, ſub tanta pericula miſſum,
Adfari extremum miſerae data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis
Alitibusque iaces! nec te tua funera mater

448 vt conuenirent verba: τῆς δ' ἐλελίχθη γυῖα, χαμαὶ τε οἱ ἔκπεσε κερκίς. 478 *comas* Ven. et Goth. ſec., qui et: *agmina circum* exhibet. 480 *dehinc coelum* tres Burm. 481 *Non ego* Goth. ſec. *Hinc* Hugen. *Hunccine te, Euryale* vett. edd. Macrobii V Sat. 9 et in margine cod. Bemb. Terentii. Ex iisdem et aliis codd. Heinſius reſtituit *tune illa ſ.*, quod iam Ald. tert. habet, pro vulgato *ille*, quod tamen doctius videtur. cf. ad v. 485. Dorvill. a m. ſec. *ipſe.* 484 *extremis* Medic. et Sprot. *extrema* plures Heinſ. et Burm. 485 *date* poſt Fabricium Heinſ. e codd.; vulgo *data*, minus eleganter, inprimis poſt *data copia.* 486 Locus interpretatione vix expediendus. Seruius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quaſi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadauera, *praeficas* ſequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod nec vocis exemplum extat, niſi ex lectione Ioſ. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit.* cf. Dauiſ. ad Cic. Tuſc. Qu. I, 49 Displicuit Seruiana ratio iam Iulio Sabino, qui ſic accipit: „ego tua mater peperi te non ad funera,„ id eſt, vt ipſa

479. *prima agmina* haud dubie iungenda. Nam procurrit ante propugnatores valli. 485. 486. ex priſci aeui atrocitate, inſepulta proiiciendi corpora, ſatis nota, vel ex Iliadis primis verſibus, viſum eſt infauſtiſſimi caſus eſſe, ſi cui funus duci nequiret. Ad ſequentes quoque verſus illuſtrandos vndique locorum copia ſuppetit, etiam ex ipſo Homero, v. c. Od. ω, 291 ſqq. Iliad. χ, 86 ſqq. conf. inf. X, 557 ſeqq. et vſſ. ex Attio ap. Cic. Tuſc. Qu. I, 44. 486. *nec te tua funera mater Produxi:* Vt nunc legitur, ratio grammatica accipere ſic iubet, vt *tua funera* ſit appoſitum vocis *te.* Scilicet funus ducitur, producitur, adeoque et corpus. Friget tamen vel ſic locus cum cadauere. Probabile fecimus, legendum eſſe *funere;* nec ego funus tuum

Produxi, pressiue oculos, aut vulnera laui,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
Vrguebam, et tela curas solabar anilis.
Quo sequar? aut quae nunc artus, auolsaque membra,

„tibi facerem funus." Substituit igitur ille, quod alii quoque faciunt: *nec te* ad *tua f.*, sed hoc plumbeum est; aut, quod Pseudo-Donati interpretationi praefixum video: *nec te* in *tua f.*, at in ipsa interpretatione aliter acceptus locus: „Hic quoque, inquit, aliud fuerat dictura, aliud „subiecit, dolentis more." Scilicet ex eius sententia scribendum erit cum Catroeo: *nec te—tua funera mater Produxi*, vt se ipsam reprehendat: quid dico te? saltem tua funera: quod an cuipiam se probaturum sit, dubito. Aliud acumen sequuti sunt alii. Cerdam non assequor: etsi is procliuior est in Seruianam rationem. Castalio apud Burmannum verba iungebat sic: *nec te tegens veste produxi funera.* Dura prorsus oratio. Locum esse corruptum nullus dubito atque eum inter ea esse referendum censeo, in quorum corruptelis omnes codices conspirant eoque testatum faciunt, se istis deprauationibus seriores esse omnes. Laudatur quidem lectio ex sec. Moret. *nec enim tua*, et ex Parrhas. *nec ego tua*, sed correctorem in his agnoscas facile; nec in aliis locis hi codices ab aliis recedunt nisi ex interpolatione. Sed in promtu est loci emendatio, quae, vna cum deprauationis caussa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit: eamque iam Bembus proposuerat: *nec te tua* funere *mater Produxi;* nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus; et elegantia nota pro ego, *tua mater.* Burmannus castigationem hanc admitti posse concedit. fluctuat tamen incertus tandemque tentat: *nec tristia funera:* emendatio ex eo genere, quod ex mensura et numero litterarum simile quid extundit. Heumannus olim coniecerat: *te et tua funera:* Laxa et fluxa oratio: lorum in riuo natare putes. Merula ad Ennium p. 56, qui Seruianae alioqui rationi fauet, insuper legebat: *Proluxi*, nullo cum fructu. 487 *oculis* duo Burm. 488 *tibi quod* Rom. *qua* Erf., et mox v. 489. *Vrguebant. tela anili* alter Mentel. 490 *sequor* alter Hamb. *aut quo* Monduxi; pro hoc doctius dictum: *nec te produxi funere.* Ad sententiam illustrandam laudat versus Ennianos Macrob. VI, 2 ex Cresphonte: *Neque terram iniicere, neque Cruenta conuestire mihi corpora licuit, Nec miserae lauere lacruma salsum sanguinem.* vid. Var. Lect. 488 *Veste tegens.* Minus bene de veste funebri, ἐντάφιον dicitur, cogitant Intpp. et σπεῖρον Laertae a Penelope curatum huc aduocant. De filii adolescentis morte mater profecto non cogitabat; sed ei vestem ornatiorem parabat. 491. *hoc* caput, quod ante oculos erat suffixum pertica v. 465. 492. *hoc sum secuta?* vt mihi aliquando id esset sic adspectandum! Nisi *hoc* pro eo, prop-

Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Coniicite, o Rutuli; me primam absumite ferro;
Aut tu, magne pater diuom, miserere, tuoque
Inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
It gemitus; torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
  At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit. Sequitur clamor, coelumque remugit.
Adcelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas inplere parant, ac vellere vallum.

talb. et Goth. tert. 492 *Nate ne fers* alter Hamb. *quae sum* aliquot edd. vett., sed *hoc sum* omnes scripti Pier. et Heins. et Gothani, praeter primum. *haec sum* sec. Rottend. et Parrhas. 494 *primum* alter Hamb. *abrumpite* sec. Moret. 495 *At tu* vterque Hamb. et sec. Moret. 498 *concussa animi* Goth. tert., quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumuis ineptum. *moestosque* a m. pr. Mentel. pr. 500 *incidentem* Oudart. *et auctor* Rom. et Goth. tert. ac Doruill. a m. sec. In Regio sequens versus huic praemissus erat. 501 *monitum* ed. Iunt. 502 *in tecta* multi Pier. et Heins. cum Goth. tert.; tum *reponunt* iam inde ab Aldd. legitur. *reportant* vett. edd. ap. Pier. et qu. Moret., quod sane vulgarius; et sic sup. VII, 574. At cf. sup. IV, 391. 392. VIII, 584. *inter manus* puta famularum. 503 *sonoro* Bigot. 506 *pellere*

terea, malis accipere. *funus* autem 491 est cadauer, vt alibi quoque. 500. *incendentem luctus.* Vti *ardere* dicuntur ea, quae in magno motu sunt, agitantur, turbantur, versantur: sic *incendere* est augere, excitare. cf. inf. X, 895.

503. 504. Praeclare ad reuocandum a moerore, et recipiendum ex tam longa narratione animum, vtitur versibus ad mouendos animos idoneis: prioris lineas ductas esse ex illo Ennii: *at tuba terribili sonitu taratantara dixit*, omnes monuere post Macrobium. *increpuit sonitum* vt, sonuit sonitum: sed variando; sonando emisit, fecit. 505. In *testudine* egressus est Homericam τειχομαχίαν Iliad. μ, 443 sq., quae

Quaerunt pars aditum, et fcalis adfcendere muros;
Qua rara eft acies, interlucetque corona
Non tam fpiffa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adfueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infefto voluebant pondere, fi qua
Poffent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnis

Rom. Oudart. et a m. fec. Bigot. Mediceus autem etiam *pellere vallo* a m. fec. ex v. 519. 507 *aditus* Gud. *murum* Leid. et Moret. fec. 509 *preffa viris* Hugen. 510 *aut* Bigot. cum Goth. tert. *drudis* Franc., vnde Burm. coni. *crudis*. Sed in illo codice operam ludat, qui talia rimetur. *duros* dixit pro robuftis, grauibus. 512 *faxaque voluebant infefto p.* Zulich. 513 *Poffint* Leid. *quum tamen.* Duriufcula eft ad meum fenfum haec iunctura. At illis, inquit, qui teftudinem agunt, decretum eft, extrema experiri. Omiffa autem in feqq pronomina demonftratiua ac relatiua, quae in hoc et fqq. poetae animo infidere debuit, vti ex multa lectione vnicuique accidere neceffe eft: *teftudinem agere,* fcutorum iunctorum (nam de machina multo minus cogitare licet,) Troiani et Achivi nondum norant. Mox Meffapus v. 523 Homerici Sarpedonis partes explet Iliad. μ, 387 fq. Volfci ducebantur a Camilla; fup. VII, 803. Ceterum nouam Troiam, vrbem, poeta ita defcripfit, vt fimul caftrorum vicem ea praebere poffet: lib. VII, 157 *Ipfe* humili *defignat* moenia foffa, *Moliturque locum, primasque in littore fedes* Caftrorum *in morem* pinnis atque aggere *cingit.* Itaque libro nono ex Aeneae praecepto non in aciem procedunt Rutulis accedentibus, fed *caftra et tutos feruare aggere muros* ftudent. Erat autem, quantum video, ex poetae mente, foffa ducta cum aggere feu vallo; ex humo aggefta, vallis feu ftipitibus praefixis; Vallo impofitus erat murus, turribus ex interuallis diftinctus. Itaque oppugnatio ita inftituitur, vt primum alii teftudine facta fuccedere, foffam implere ac vallos conuellere, alii, qua parte murus nudatus erat, fcalas admouere tentent. Rupta ac foluta teftudine, v. 515—517 miffilibus e longinquo muros propugnatoribus nudant. Tandem v. 521 in turrim impetus fit; igni immiffo expulfis Troianis irrunt Rutuli. Verfus 511 ingeniofo commento a poeta fubiicitur. 512. *infefto pon-*

Ferre iuuat subter densa testudine casus.
Nec iam sufficiunt. Nam, qua globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem voluuntque ruuntque:
Quae strauit Rutulos late, armorumque resoluit
Tegmina. Nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis;
At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.
Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti;

subiecta declarent, breuitatem ac vim narrationi faciunt. Obuium est, quod et Io. Schrader. in schedis coni. *quam tamen omnes Ferre iuuat.* 514 Vulgata lectio erat *libet*. Multi tamen Heins. cum tribus Burm. *iuuat*. Adde fragm. Vatic. Alludunt Medic. a m. pr. et Gud., qui cum Mediceo Pier. habent *iubat*, Priscian. et Augustin. *iubet*. Probarunt idem Cuningham., qui recepit, et Io. Schrader.; itaque praetuli, cum orationem faciat minus duram. 515 *sed qua* Gud. a m. sec. *quo* Goth. sec. 516 *v. trahuntque* Donat. et alii antiqui apud Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. sec. 517 *Rutulos strauit* vulgo ante Heins., minus suauiter. *strauit late Rutulos* Parrhas. 518 *curent* Leid. *se condere* Bigot. et Leid. a m. sec. *detendere* Menag. alt. 520 *tentant* sec. Rottend., tum Leid. supplet: *densis cum corpore toto.* 521 *horrendum visu* Erf. 524 *Transcendit v.* codd. admodum vetusti ap. Pier. *praescindit* pr. Moret. et a m. pr. Ven. Sed *Rescindit* recte, vt supra vellebant vallos, *ad moenia* nonnulli Heins. et Burm. cum sec. Goth. 525 Heumann. coni. *Vos, o Calliopae*, grauiter ob id vapulans Burmanno. Idem enotatum ex Erf.

dere pro graui, et ob grauitatem exitioso. 518. *caeco Marte* sub testudine, quam modo *tectam aciem et armorum tegmina* dixerat; pugnae tectae opponitur pugna aperta. 521. *pinus* nulla alia est quam ardens, quae pro face esset.

525 seqq. Praeclara haec: facit enim Musarum inuocatio plurimum ad conuertendos animos in Turnum, qui nunc rebus gestis erat illustrandus: modo non ex Homero omnia nimis manifeste essent translata; a quo tamen omnino diligentius curatum est, vt, quae narrauit, non ex poetae ingenio sed a vetere fama profecta esse viderentur, quam Musae suppeditarent. In Virgilio contra nimis manifestum

Quas ibi tunc ferro ſtragés, quae funera Turnus
Ediderit: quem quisque virum demiſerit Orco;
Et mecum ingentis oras euoluite belli.
Et meminiſtis enim, diuae, et memorare poteſtis.
Turris erat vaſto ſuſpectu, et pontibus altis,

526 *tunc* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo, *tum;* alii *cum. ferro cum* Doruill. 527 *Dimiſerit* multi et hic ap. Burm. 528 *horas* tres ap. Burm., et Goth. tert. *herbas*, quod nihili eſt; interpretatur tamen *horas* etiam Iul. Sabinus, vt ſit tempus, quo bellatum eſt; ſed Ven. *cauſſas:* vti etiam in Enniano verſu (vid. Not.) exhibent Diomedis et Quinctiliani libri VI, 3, 86, male vtique. Nec melius alii coni. *iras. curas;* nam *oras* Ennianum eſt. Tum *euertite* Menag. pr. *exoluite* alter Hamb., fruſtra. vid laud. ab Burm. Barthium ad Stat. I Theb. 2; adde Stoeber. ad Manil. I, 116. 529 Abeſt verſus melioribus libris cum Mediceo: adde fragm. Vatic., et recte iudicabat Heinſius eſſe eum hic inculcatum ex ſup. lib. VII, 645. Omiſſus eſt in edit. Parmenſi. Aberat quoque Goth. ſec., at in pr. praemittebatur ſuperiori. 530 *ſuſpecto* alter Hamb. *conſpectu* Parrhaſ.

eſt, ex poetico artificio aut formula poetica haec eſſe inſerta. *Vos, o Calliope.* Exempla enallages ſeu ſyllepſios vid. ap. Cerdam et alios, vt nuper in Heuſing. ad Off. Cic. praef. p. 37.

525. Vid. Iliad. ξ, 508 ſq. 527. *Ἄϊδι προΐαψεν* quis neſcit? Si modo verum eſt, *ἰάπτειν* eſſe Homero *πέμπειν*. 528. Verſus Ennianus ex VI Annal. teſte Macrob. VI, 1 et Seruio: *Qui potis ingentis oras euoluere belli?* et hinc explicandum. *orae* videntur dictae ſimpl. pro partibus, vt *fines,* de toto loco, ſpatio. *bellum* eſt pugna, quae quomodo omnibus locis per totam aciem facta ſit, quis exponere poſſit? Ἀργαλέον δέ με ταῦτα, θεὸν ὥς, πάντ' ἀγορεῦσαι etc. (Iliad. μ, 176). Adiecta vox, *euoluere,* verbis, in animum reuocabat Turnebo oras veſtium: quod alienum eſt. Apud Homer. Iliad. δ, 371 γεφύρας πολέμοιο per *oras* illuſtrant, perperam vtique, nam illae ſunt interuallum inter vtramque aciem, qua parte propugnatores, *πρόμαχοι*, prodeunt, ſeque inuicem armis petunt. Seruius *oras* extrema bellorum exponit; enimvero de pugna agitur.

530. cf. ſup. lib. II, 440 ſeqq., vbi regia Priami ſimili modo oppugnatur. *pontibus;* accipiebam de viis, quibus diſcurrunt propugnatores per moenia et ad turres perueniunt. Pro tabulatis pontes dici, durum eſſet. vid. ſup. v. 170. Enimuero reuoca in mentem ſupra expoſita ad v

Opportuna loco: ſummis quam viribus omnes
Expugnare Itali, ſummaque euertere opum vi
Certabant; Troes contra defendere ſaxis,
Perque cauas denſi tela intorquere feneſtras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
Conripuit tabulas, et poſtibus haeſit adeſis.
Turbati trepidare intus, fruſtraque malorum
Velle fugam. Dum ſe glomerant, retroque reſidunt
In partem, quae peſte caret: tum pondere turris
Procubuit ſubito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole ſecuta,
Confixique ſuis telis, et pectora duro
Transfoſſi ligno, veniunt. Vix vnus Helenor,

531 *qua v.* Goth. alter. 532 *Italis* Rom. 536 *affecit* Medic. Pierii. *adſtrinxit* Parrhaſ. 537 *tabulis* pr. Hamb. a m. pr. *pontibus* coni. Io. Schrader. *adheſſis* Rom. *obeſis* Goth. ſec. 539 *reſidunt:* Io. Schrader. em. *recedunt;* ſed alterum docius eodem ſignificatu. Eſt Lucretianum *retroque reſidit:* II, 283. 540 *carent* Franc., ſed tunc malit Burm. *qua peſte carent* ſcil. Troiani. Conf. ad v. 510. 542 *immenſa* Sprot. *ſecuti* duo Burm. 543 *Confixaque* Montalb. *Confixitque* Goth. ſec. 544 *Transfixi* pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. pr. *Confoſſi* Parrhaſ. *Halenor* in libb. aliquot Pier. Eſt Ἑλήνωρ. *Elenor* Lutat. ad Stat. ap. Burmannum, qui et binis codd. abfuiſſe verſum notat, ex

170 *pontes et propugnacula iungunt.* Fuit turris, ſeiuncta a vallo ſeu muro, et ante vallum poſita, ponte iuncta cum vallo; trabibus illa coagmentata, ita vt igni conſumi poſſet. 533. *defendere* ſc. turrim, non ſe; hoc indignum poetica grauitate eſſet. 536. *Et flammam adfixit lateri,* ergo turrim ligneam fuiſſe credendum eſt, ſi exterius adhaeſit fax alliſa et affixa. 540. *peſtis* de incendio, vt V, 683. incenſis nauibus. Dum omnes in alteram turris partem, quaeintacta ab igni eſt, concedunt: illa, quae ſolo impoſita et ſuperſtructa erat (non fundamento ſaxeo in terram acto), vtpote lignea et mobilis, inaequali pondere inclinatur et corruit. 542. Videntur ſequentia ad hanc rerum faciem eſſe reuocanda. Turrim ligneam nunc corruentem ferri in praeceps in par-

Et Lycus elabsi: quorum primaeuus Helenor,
Maeonio regi quem serua Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis,
Ense leuis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque vbi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas:
Vt fera, quae, densa venantum saepta corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti

clausulae similitudine, in vno versus 548. 547. 546 se excepisse. 545 *Lucus* in Medic., in al. *Licus*. 546 *Licymnia* Medic. et Gud. Λικύμνια ex Λίκυμνος. Varie deprauatum nomen: *Licimnia*, *Licinnia*, *Licinia*, *Lycimnia*, *Lacymnia*, *Lacinia*, *Lucina*, *Lucania*. 548 *palmaque* Ven., idque, quod miror, Iul. Sab. interpretantem video. 550 *atque hinc inter se a.* Ven. *obstare* Vratisl. *instare* pr. Hamb. et Bigot. cum Goth. tert. 552 *inscia* Goth. sec.

tem oppugnatoribus aduersam. Ii, qui in turri sunt, alliguntur graui turris ruina solo, partim hastis suorum mutuo transfixi: hoc est *veniunt ad terram*.

545 sqq. Ornat Helenorem, sed Homeri vestigia legens Iliad. ζ, 23 sq. tamquam regis, seu viri principis Phrygii, pro quo Maeonium dixisse videtur, e serua filium; 547. *vetitis armis:* quae tractare nondum posset propter teneram adolescentiam: nam erat *primaeuus*. Male Intpp. post Seruium ad Romanorum morem in seruis a militia prohibitis referunt. 548. *parmaque inglorius alba;* media vox satis arguit poetam non simpliciter λεύκασπιν vel λευκασπίδα voluisse innuere, *fulgenti clipeo instructum*, ut apud Aeschyl. Sept. ad Th. 90, nec. ἄσημα ὅπλα Euripidis Phoeniss. 1119, quae moderationis ibi insigne habentur in Amphiarao; verum, nisi variandi ornatus caussa posuit, morem nescio quem respexisse, quo picta, ac caelata argumento, scuta virtutis et clarorum facinorum erant insignia ac praemia. Itaque Helenor, etsi mox fortiter in hostes irruat, cum tamen, ardore iuuenili abreptus, clam domo profectus nulla arma secum tulisset, vulgaribus armis prima militiae stipendia merens, ipse ἄσημος, nullis clipei insignibus discerni et dignosci poterat. Contra vs. 582 Arcentis filius *clarus*, conspicuus, chlamyde purpurea dictus. Iterum XI, 711 Camilla *tradit equum comiti paribusque resistit in armis Ense pedes nudo puraque interrita parma*.

549. Turri in fastigio aperta, non tecto clausa, in prae-

Iniicit, et ſaltu ſupra venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hoſtis
Inruit; et, qua tela videt denſiſſima, tendit.
At, pedibus longe melior, Lycus inter et hoſtis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, ſociumque adtingere dextras:
Quem Turnus, pariter curſu teloque ſecutus,
Increpat his victor: Noſtrasne euadere, demens,
Speraſti te poſſe manus? ſimul adripit ipſum
Pendentem, et magna muri cum parte reuellit:
Qualis, vbi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,

mortis Montalb. 556 *It* pr. Moret. *melior longe* aliquot Burm. 557 *muros petit* Erf. 558 *Pendere* Goth. pr. *pandere* tert. *ſaxa manu* pr. Moret. cum Erf., quod praeferret Burm., ſi in pluribus extaret: nam *tecta* de muris caſtrorum et munimentis inſolitum dici. ſ. *ſepta*. Debebat tamen concedere hoc poetae, vt muri ſummam partem hac voce declararet, vti mox v. 568 de eadem *faſtigia* dixit. Nec muros tecto tutos cogitare adeo abſonum eſt. *dextra* alter Hamb. et Rom. *dextris* Erf. 559 *curſu pariter Turnus* Goth. tert., nec inſuauiter. 562 *tendentem* pr. Moret. *muri magna* Erf. *reuulſit* Exc. Burm. et Parrhaſ. 563 *aut* ante *leporem* abeſt apud Macrob. V, 12. *candentem corpore* e cod. Coll. Ieſ. recepit Wakefield. Et eſt ſane elegans lectio.

ceps data, extra vallum, deſilientes duo, Helenor et Lycus, in medio hoſtium verſari ſe videbant. Alter Lycus v. 556 ſq. in aggerem et murum vibrato in altum corpore eſcendere conatur, vt ſe intra vrbem recipiat. Ad 551 ſq. comparandus Iliad. μ, 41 ſqq. υ, 164 ſqq. conf. inf. XII, 4 ſq. Silius X, 1 ſqq. 557. Murum humilem fuiſſe neceſſe eſt, qualis eſt Homericus murus ſeu vallum Achiuorum, cuius pinnas Sarpedon manu conuellit: Iliad. μ, 397. *tecta* pro valli ſuperiore parte, vt v. 568 *faſtigia*, apud Silium VII, 603 *qui ſummas alto prenſabat in aggere pinnas;* hinc 562 *pendentem*, nam prehenderat manu ſuperiora muri, vt ſaltu ſe in altum libraret; et *magna muri cum parte*, vti Homer. l. c. ἔπαλξιν ἑλὼν χερσὶ στιβαρῇσιν Ἕλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα διαμπερές.

563. 564. Laudantur Iliad. ξ, 308 ſeq. et comparantur cum his ab Intpp. inde a Macrobio; nec tamen quicquam amplius ibi eſt quam aquila petens πτῶκα λαγωόν; tu vero conf. Iliad. ρ, 674 ſq. et

Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis;
Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur. Inuadunt, et fossas aggere conplent;
Ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem;
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas:
Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta;
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus;
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan;

565 *matris* Rom. et Porc. apud Pier. quinque Burm., minus docte. *balantibus* Goth. pr. *latratibus* Goth. tert. 566 *repetit* idem Goth. tert. 567 *fossas atque a. c.* Rom. 568 *ad f. mittunt* Oudart. 569 *ingentis* Medic., sed a pr. m. 570 *Lucretium, Lucretinum, Luccetium, Luccecium* al. *ignemque* Sprot. 571 Ἠμαθίωνα. *Et mathiona* Doruill. *Emathion aliter* Exc. Burm. ex *Emathion aliger*; quod Goth. sec. habet. Tum Κορυναῖον. *Cortneum* et *Chorineum* multi, etiam *Corinesum, Corneum, Horneum:* sed est a κορύνη, claua. cf. ad XII, 298. *Hyrtacides Corineum* Macrob. V, 15, sed v. h. l. Heins., *Asilas* plerique. 572 *baculo bonus* Goth. tert.; belle! in ludum litterarium relegandus! *falante* Franc. *fugiente* Leid., sed *fallens* est, quae occulto ferit. Valer. Fl. III, 182 *fallere neruo ausus*. *est* in fine addunt aliquot Burm. 573 *v. C. turmis* Goth. tert. 574 *Ithim, Ithin, Ytim, Itim* alii; tum *Clenium, Clanium, Clionum, Donium*; porro, *Diocippum, Diosippnm*, tandem *Promolum* Heins. e Medic. et al. Vulgo, *Promulum:* alii *Pomulum, Prumulum.* Facile omnia ex graecis constituenda. 575 *Sagaram* al. *Idan* ex Medic. et Moret. qu., vulgo: *Idam:* etiam *Itym*, *Ityn*.

comparationem cum aquila, quae cycnos inuadit Iliad. ο, 690 seq. Quod vero ad vs. 565. Iliad. ε, 162 comparandum memorant, perperam faciunt. *Martius lupus*, Marti sacer; male aliter alii.

566 sq. Cum vno loco perrupisset munitionem Turnus, facti inde ceteri Rutuli audaciores vndique nouo impetu inuadunt eoque res succedit, vt fossam *humo aggesta* expletam habeant. Tum propius murum et portam subeuntes iactant faces. 575. *stantem pro turribus* pro

Priuernum Capys. Hunc primo leuis hasta Temillae
Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad volnus tulit: ergo alis adlabsa sagitta,
Et laeuo adfixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animae letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Hibera,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Matris luco, Symaethia circum

576 *Capis* al., et ante Heinf. *Themillae.* 579 *Vt laeuo* Wakefield emendat: non assequor, an satis commode. *adfixa* Heinf. e Pier. et suis aliquot restituit: pro vulgari: *infixa.* *afixa* pr. Hamb. pro var. lect. *intra* Goth. tert. 580 *rumpit* Heinf. e melioribus. Vulgo, *rupit:* quod Rom. tuetur. 581 *Argentis* et *Argens* duo Burm. 583 Nolim cum Seruio interpungere post *miserat*, vt Arcens filii nomen sit. 584 *Productum* Parrhas. Legebatur in omnibus edd. *Eductum Martis luco;* nec aliter scripti. In *Martis* luco iam dudum haeseram, antequam varietatem lectionis inspicerem; nam de Marte apud Siculos nihil aliunde constat. Quod enim in Panormitanorum et Mamertinorum numis occurrere ille dicitur, obscura suspicio est. Equidem in his locis Ditem non Martem expectabam: nisi forte poeta Adranum, indigenam deum, Martem interpretatus est. Sed praua haud dubie est lectio, et restituendum vulgari, stantem in summa turri. 577. manum admouerat lateri vulnerato, abiecto *tegmine,* scuto: eaque re latus nudauit: itaque *demens.* 578. *alis allapsa sagitta:* ornate, pro allapsa est scil. lateri, ita vt nudum latus feriret. Quia toties πτερόεντες οἰστοὶ apud Homerum, item *alata, ales* sagitta, occurrunt: nunc velocem motum et volatum teli per *alas* expressit, vt sup. lib. V, 319 *fulminis alae.* In vulneribus autem ingeniosus est poeta Homeri exemplo. Comparant h. l. Intpp. Iliad. *v,* 593 sq. 580 h. rupit vulnere facto eam partem, illud viscus, quo respiratio fit.

582—589. Ad variandam et ornandam narrationem nunc miserationem excitat breui episodio; mox Numanus Remulus indignationem iniicit vecordi superbia elatus. Illud vero obscurum, ex qua recondita historia Arcentem Siculum huc induxerit, quod et in Seruianis aliquis miratus est. Debuit poeta tacite ponere, profectum eum esse in Italiam cum Troianis e Sicilia soluentibus. 582. *ferrugine clarus Hibera,* purpura indutus Hispana, quae est nigricantis coloris,

Flumina: pinguis vbi et placabilis ara Palici:
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,

erat quod et ad coniectandum in promtu est, et apud Macrob. V, 19 habetur, etiam in Doruill. et in Ven. pro diu. lect. *Matris*, siue vt Ceres Ennaea intelligatur, quam Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2 tuitus est, siue vt mater nympha sit, cuius lucus eo in loco erat. Iam Thaliam Palicorum matrem, nympham obscuri nominis, sed fabula Siculorum domestica proditam, nouimus ex Seruio ad h. l. et Macrob. l. c. Huius nymphae lucum, nomine quoque *silvam Thaliam* dictum, in Calpurnio VI, 78 agnouit, nymphamque, quae a Ioue compressa Palicos partu ediderat, mox iterum Arcenti nuptam, absolute *Matrem* dictam prodidit Wernsdorf. in Poet. min. Tom. IV, p. 676. 820, et Tom. V, p. 1454 ingeniose vtique, etsi sine auctore. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod non assequor. *Simaethia* vel *Simethia*, male vulgo ante Heins.; est enim Σύμαιθος. Peius alii: *Sumoetia*, *Symaetia*, *Symethia*, *Simetia*, *Simoetia*. Romanus: *Simoentaque*. 585 et abest Oudart. *vbi implacabilis ara P.* etiam h. l. legebat Cluuer. Ital. ant. pag. 934: vid. supra ad idem hemistichium lib. VII, 764. Sane et h. l. aut in partes Cluuerii transire aut deleto *et* legere malim: *pinguis vbi placabilis ara Palici.* Scilicet *Palicus placabilis* est qui placatur, eiusque *ara pinguis* victimis. *Palicum*, pro Palicorum, emendat Cerda. Sed vid. Not. *Palaci* Franc. Ed. Ven. inquit Burm., tum pergit, Lutat. ad Statii XII Theb. 156. *Palisci* Ald., sed prima tantum. In Lutatio scriptum inuenio: *et implacabilis ara Palyci.* 586 *hastis* Heins. e Me-

Arcens Siculus est. Est autem in orientali Siciliae parte *Symaethus, fl.*, circa quem lucus fuisse a poeta narratur eo loco, quo Palicorum templum erat. *Lucum matris* appellat; simplicissimum esset accipere matrem nympham, nomine non appellatam, cuius ille lucus erat. Verum doctrina poetae Matrem Ennaeam intelligere iubet, Cererem, vt saepe Μήτηρ καὶ Κόρη. De *Palicis* loc. class. apud Macrob. V, 19. Aristot. Mirab. Audit. 58. Antig. Caryst. 133. 175, Stephan. Byz. in Παλική, et Diodor. XI, 89 sunt: et vix est, quod praeterea desideres; sin plura cupis, adi Bochart. Chan. I, 28, Cluuerium in Sicil. ant., Dorvillium in Sicil. p. 167, et ibid. Burmann. Sec. p. 472 seqq., Wernsdorf. Poet. min. IV, p. 820, et Io. Beckmann. ad Aristot. l. c. et Antigon. l. c. et nuper Camus in *Mémoires de l' Institut national* an. VII. III Cl. p. 241 sq. Est tamen vel sic obscura summae vetustatis religio. Fuere duo crateres seu lacus gemelli, ideoque Fratres dicti, aquae sulfureae non longe ab Eryce, vrbe, ad quos sollenia iuraiuranda fieri solebant. Habiti inter deos, fanum habuere, non longe ab vrbe Palica. Quod illud

Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,

dic. et Colot., item aliquot aliis. Vulgg. cum Rom. *armis.* Nouum autem et ab Homerico more alienum, quod Mezentium funditorem prodit. 589 *Disficit* pr. Hamb. pro diu. lect. *diuidit* Ven. *diffudit* tres Burm. *proiectum* pr. Mentel. cum Leid., perpetua varietate, quam multi notarunt; et nuper Burmann. ad Anthol. pag. 109. *ostendit* pr. Hamb. et alter Menag. 590 *celerem bello* Goth. sec.

h. l. circa Symaethum fuisse dicitur, non geographice accipiendum, sed poeta locorum situm latius et a nobiliore flumine designat. Alioquin etiam propior Eryces fluuius erat, nunc *Fiume di S. Paullo,* vt *Iaretta* Symaethus est: quod bene docuit Cluuerius. Quod vnum tandem Palicum memorat poeta, ad poeticam rationem referendum, qua licuit ex duobus vnum nominare; nisi forte iam Maronis aetate vnus tantum lacus fuit; quomodo etiamnum vnus tantum habetur, dictus *Donna Tetia* s. *Naftia*, II M. ab vrbe Pelagonia et I leuca a Minoo in valle montibus Vulcaniis inclusa, quae et ipsa crater Vulcani fuisse creditur. Durat adhuc similis superstitio, quod fatidica mulier illic sedem habet. Mirationem facit aqua in medio cratere ebulliens, sulfurei odoris. 588. *liquefacto plumbo:* quasi plumbum funda emissum in aere liquefactum sit; quod portentosum esset; vt forte dicere malis, inflictum et illisum duris ossibus plumbum ex rotundo dilatatum esse. Erat autem plumbum funda emitti solitum fere oliuae simile. Enimuero non debebam argutari. Videndum erat, quid antiquitas crediderit, quid poeta dixerit: qui haud dubie sequutus est vulgare loquendi genus ex vulgi persuasione: celeri ac fulmineo motu plumbum emissum in aere incalescere et liquefieri. Lucret. VI, 176 *vt omnia motu Percalefacta vides ardescere; plumbea vero Glans etiam cursu longo voluenda liquescit.* In 589 poeta non satis attendit, se in oppugnatione murorum versari. Nam *arenam* vix bene, saltem parum proprie, de homine in muris aut vallo stante, posuit.

590. Multa h. l. moliuntur viri docti, vt difficultatem diluant, quod hic iam arma

Aſcanius, fortemque manu fudiſſe Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo ſociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque nouo praecordia regno
Ibat, et ingentem ſeſe clamore ferebat:
Non pudet obſidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?

592 *fodiſſe* Franc. 593 *Rhemulae* Rufin. *Romulo* Doruill. et Seruii edd. ap. Burm. *Remulus* Goth. pr. et ſec. Ceterum quid poeta in boc ſequutus ſit, vt *Numanum* aliquem *Remulum* in medium adduceret, ignoro, cum inſolitum ſit cognomine ſic aliquem inſigniri. Aliter res ſe baberet, ſi Remulus eſſet verum nomen, et Numanus ille appellaretur ad vrbe Numana in agro Piceno, vnde oriundus erat. 597 *ingentem* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis codd., ac vett. edd. Nec vero accipiendum cum Seruio et aliis: eum clamaſſe ſe eſſe magnum: ſed *ſe ferebat*, incedebat ingens homo, vaſta corporis ſpecie; ſic inf. XII, 441 *portis ſeſe extulit ingens.* Vulgo. *ingenti.* 598 *tueri* Zulich. et Goth. ſec. 599 *Marti* e codd. aliquot a Pierio notatum, a ſec,

tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui aſſimulatus Amor Didonis gremio inſidere poſſet. Scilicet nec illud recte tenent, quid eo loco ſit *gremio inſidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi, quod ex poetis et ſignis ſatis conſtat, tum vero idem iam venationi acrius indulſerat: IV, 156. VII, 479. conf. Excurſ. IV ad lib. XII. 593. Maior Turni ſoror Nympha Iuturna erat. vid. inf. XII, 138 ſeq. 594. *ſociatus habebat* pro vulgari: ſibi nuper ſociauerat. 595. *digna atque indigna relatu*, fanda et nefanda, ῥητὰ καὶ ἄῤῥητα, nam vſ. 603 ſeqq. virtutem popularium recte crepat; mox contumelioſa et turpia in Troianos iacit. Eſt autem hoc non minus ex heroum quam ex barbarorum populorum vita, vt hoſtem conuiciis prouocent. Qui Homerum inſpexit, ſatis tenet hoc. 596. *nouo regno*, docte pro matrimonio cum regiae ſtirpis femina inito; noua enim ſponſa erat regina. 597. *ingentem ſe ferebat*, h. e. incedebat, homo vaſto corpore, cum clamore. Nec vero inutiliter additum hoc: quippe legentis ſenſibus cum clamoribus obiicit oculorum ſenſui ſpeciem ferocis hominis. 598. comparant Hectoris verba Iliad. σ, 287. In *iterum* et in *O Phryges bis capti*

En, qui noſtra ſibi bello connubia poſcunt!
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hic Atridae, nec fandi fictor Vlixes.
Durum ab ſtirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, ſaeuoque gelu duramus et vndis;

Rottend. et Scheff. cum Zulich. firmatum, ſpreuerat Heinſius, ſed ſuſcepit Burmannus, nec male arbitror: eſt enim eleganter et docte dictum *praetendere muros Marti*, bello, pugnae, vallum et muros ducere quo incluſi latere et pugnam detrectare poſſint. Haec eadem ſup. hoc lib. v. 55. 56. 57. 67. 68. 142 ſqq. Vulgo *morti* lectum, etiam in Medic., et ſic Seruius cum Iul. Sabino: nec hoc male; magis tamen epicum illud. 602 *nec fraudis* Goth. tert. 603 *ab ſt.* Heinſ. e Sprot. et ex obſeruatione. cf. ad VIII, 130. 604 *duroque* nonnulli Pieriani, tum Gud. et ſec. Moret. cum binis Burm. Heinſius coni. *crudo.* Sprot. *ſeruoque*; ſat vid. imitationem Valer. Fl. VI, 336.

Seruius et alii Troiam ab Hercule captam huc aduocant. Ita nunc obſidentur Troiani tertio, bis iam antea expugnati. Sane inf. XI, 402 eodem modo dicitur gens *bis victa*, vt duplex clades ſub Laomedonte et ſub Priamo intelligenda eſſe videatur. Et Silius I, 43 *Troius exul* (Aeneas) *Intulerit Latio Dardaniam, et bis numina capta Penates, Sceptraque fundarit victor Lauinia Teucris.* Haec niſi forent, ex ipſo loco et ſententia *bis captos Phryges* dicerem, qui antea vrbe capta profugi nunc tolerant alteram hanc in caſtris obſidionem poſt illam ab Achivis factam. Luſum in his iam ſupra VII, 295 vidimus: *Num capti potuere capi?* cum Troia capta ſuperfuerit Troianorum ſtirps ſub Aenea redintegrata. *muros praetendere Marti,* pugnae; quia vallo et muris continent ſe, et incluſi pugnam detrectant, poſt muros latentes. 600. inuidioſe reſpectu Lauiniae, quam Turno ereptum ibat Aeneas. 602. Imitati ſunt Stat. XII Theb. 761 ſeqq. Silius I, 443 ſqq. *fandi fictor* docte, qui fingit fanda h. e. qui ficta fatur, fere, quod ἐπίκλοπος μύθων Iliad. χ, 281. 603. Locus, qui ſequitur, egregius et ornatus eſt de veteris Italiae diſciplina et vita, quae in Sabinis diutiſſime viguit: eandem a maioribus Albanis Romani acceperant, et ex ea enituit *Romana virtus*, ſpectata partim frugalitate et paupertate, partim tolerandis laboribus. Adeo a multis anterioribus cauſſis proceſſerant initia rerum, quibus imperii R. fundamenta iacta ſunt. Adde laudes Italiae Ge. II, 167 ſqq.

Venatu inuigilant pueri, ſiluasque fatigant;
Flectere ludus equos, et ſpicula tendere cornu.
At patiens operum paruoque adſueta iuuentus
Aut raſtris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne aeuum ferro teritur, verſaque iuuencum
Terga fatigamus haſta; nec tarda ſenectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; ſemperque recentis
Conportare iuuat praedas, et viuere rapto.
Vobis picta croco, et fulgenti murice, veſtis;

605 *vigilant* duo Burm. 607 Idem verſus Ge. II, 472, niſi quod *exiguoque.* 609 *aeuom:* repente hoc ab Heinſio receptum conſpicitur; quod ſi fieri debebat, non minus aliis locis id faciendum erat; ſcilicet videtur aliqua aetate *vom* pronuntiatum fuiſſe, non *vum*, v. c. *laeuom. ſaeuom. linquont. voluontor. diuom. actiuom.* An vero Virgilius ita ſcripſerit, quis ſponſione certet? *bello teritur* Ven. 610 *ſeua* Leid. pro var. lect. et ap. Seru. 612 Heinſ. malebat *preminur.* 613 *Conportare* librorum et Pierianorum et ſuorum (quibus duo Burmann. et duo Goth. addi poſſunt, ſi tanti hi ſunt) auctoritate retraxit Heinſius, et *Conuectare* remiſit loco alteri lib. VII, 749, vbi idem verſus repetitus erat, et lib. IV, 404 *praedam conuectat. recentes praedae*, addit Burm., ſunt ſanguinem adhuc fumantes. Quorſum tam longe petere? 614 *fulgentis* pr. Hamb.

et ſup. V, 730. 605. *ſiluasque fatigant*, multum pererrant. Sic *quatere, mouere, turbare*, dicimur ſiluas, feras. vid. ab lib. VIII, 94. 608. *quatit oppida bello:* Putes forte eſſe dictum, vt *quatere muros ariete.* Sed reliqua docent, generali notione dicta haec eſſe, vexare, turbare, oppugnare. Sic Valer. Fl. II, 122 fama — *motis quatit oppida linguis*, concitat oppidanos, vt armis ſumtis exeant. de Cauſſ. corr. eloq. 15 *Et ſi quis Epheſum aut Mitylenas contentus ſcholaſticorum clamoribus* *quatit*, h. e. declamando concitat; vt orator animos audientium perorando mouet. 609. haſta inuerſa, σαυρωτῆρι, boues aratores ceſſantes pungimus. 612. etiam ſenes armati ſumus et militamus.

614—620. Etiam hi verſus inter ornatiſſimos: notabilis quoque rhetoricae propior tractatio. Phryges cum Troianis permiſceri et tamquam ab eadem ſtirpe profectos haberi, iam alias vidimus. Iidem mollitie et luxu infames: quandoquidem primi in minore Aſia opibus ex-

Desidiae cordi; iuuat indulgere choreis;
Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.
O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; vbi adsuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idaeae. Sinite arma viris, et cedite ferro.

615 *cordis* Goth. tert. forte aliquis *Desidia est cordi* coniiciat. Sed poeta exquisitiori formae incubuit: desidiae sunt cordi, Homerico more plur., vt v. c. σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν. ἧσι προθυμίῃσι. νηπιέῃσιν. et ex Homerico Αἰεὶ δ' ἡμῖν δαίς τε φίλη κίθαρίς τε χοροί τε etc. 616 *vittae* pro, *mitrae*, ap. Gell. VII, 12, perperam. Ceterum malis forte v. 616 poni ante 615. Sic iunguntur sententiae inter se coniunctae et consimiles: *Vobis — vestis, Et tunicae — Desidiae cordi.* 617 *verae* male editum ante Heins. et scriptum quoque in nonnullis. *ire* pr. Hamb. 618 *adsuetum* Oudart. 619 *vocant* e libb. retraxit Heins., quod iam in vett. edd. etiam Ald. pr. erat. Vulgg. *vocant* cum Rom., idque maluit Cuningham. 620 *cedite ferro*, bello, nolite arma tractare. Sed alii apud Seru. acceperant *caedite f.* hoc est, cum viri non sitis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur.

celluerunt, inprimis pauperum colonorum, qui e Graecia aduenerant, iudicio. Ante oculos autem habuit poeta aliquot loca Homerica Odyss. ϑ, 248. 249 de Phaeacibus et Iliad. ω, 261; tum in illis: *O vere Phrygiae* Iliad. β, 235. η, 96. 614. vestem aliam crocotam, aliam purpuream intellige, vtramque Phrygio opere, acu pictam. 616. tunicae manicatae, χειριδωτοί. conf. Stat. VII Theb. 657; tum *mitrae quae redimicula habent*, int. pileos Phrygios fimbriis pendulis, quibus mento subligatis malae ac tempora teguntur. cf. sup. ad lib. IV, 216. Male plerique omnes *mitras* Graecorum, diademata, cum his Phrygiis confundunt. Locum expressit Valer. Fl. III, 230 sq. 617. Sacra magnae matris deum quae peraguntur per furorem inter tibiarum et tympanorum cantum. Tibia Phrygia e *buxo* facta; eadem *biforis*, cuius notionem claram non habemus: sintne tibiae duplices, alia grauioris soni, alia acutioris? an eaedem quae tibiae pares et impares? dextrae et sinistrae? Quicquid ad h. l. allatum est, Seruianis debetur ariolationibus. Praestat, quod e Varrone affertur in iisdem: *Tibia Phrygia dextra unum foramen habet; sinistra duo; quorum unum acutum sonum habet, alterum grauem.* Fit enim probabile, antiquissimum tibiarum genus fuisse Phrygium idem.

Talia iactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Aſcanius; neruoque obuerſus equino
Intendit telum, diuerſaque brachia ducens
Conſtitit, ante Iouem ſupplex per vota precatus:
Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.
Ipſe tibi ad tua templa feram ſollemnia dona,
Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,

621 *dura* Parrhaſ. a m. pr. et bini Goth. 622 *neruo conuerſus* Doruill. a m. ſec. 623 *Contendit* vulgg. *Intendit* repoſuit Heinſ. e Gud. et pro diu. lect. alt. Mentel., quoniam *conſtitit* ſubſequitur proxime. Sic ſup. 590 *celerem intendiſſe ſagittam.* Sed aliter arcus tenditur, aliter ſagitta; haec tenditur, dirigitur. 624 *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. et alter Mentel.

que ſimpliciſſimum; fuere itaque pauca in ea foramina ad ſonos variandos: vt antiquiſſima cithara quatuor chordis. Conuenit Horatianum Art. 202 „*Tibia non, vt nunc orichalco vincta tubaeque aemula, ſed* tenuis ſimplexque foramine pauco.“ Contra *tibiae multiforae* ſunt apud Ouidium et Senecam tragicum: vt ſatis pateat, foramina eſſe in latere tibiae quaerenda, non in ora tibiae et ima parte. in Dindymo, Phrygiae monte: τὰ Δίνδυμα ὄρη. cf. inf. X, 252. ſup. VI, 785 ſq., et hoc lib. v. 82. 621. *canentem* ſimpl. dicentem, vt ipſa res docet. *dira*, horrenda, pro, ignominioſis.

622. ſqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Aſcanius in pugna emiſit, primum virtutis documentum: itaque ornare poeta potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui ſic Pandari in Menelaum mittendam ſagittam exornat Iliad. δ, 116. 122, etiam preces 119. Conf. inf. XI, 857 ſeqq. Apollon. III, 275. 283 ſq. de Amore. Ex hoc illud habet: *diuerſaque brachia ducens*, in diverſam partem, ἀμφοτέρῃσι διασχόμενος παλάμῃσιν; forte et *neruo intendit telum:* γλυφίδας μέσσῃ ἐνικάτθετο νευρῇ; etſi et Homer. αὐψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμει πικρὸν ὀϊστόν; et mox νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. 622. *neruo equino*, vt chorda arcus ſiue ex ſetis ſit ſiue ex tendinibus ac nervis equinis. 624. preces ante ſagittam emiſſam vt ſup. de Niſo vſ. 403. 626. *dona*, ſacrificium, vt toties poeta. Male Seru. de donariis. 627. cf. Odyſſ. γ, 382 ſq. 628. *ca-*

Iam cornu petat et pedibus qui ſpargat arenam.
Audiit et coeli Genitor de parte ſerena
Intonuit laeuum: ſonat vna fatifer arcus.
Effugit horrendum ſtridens adducta ſagitta:
Perque caput Remuli venit, et caua tempora ferro
Traiicit. I, verbis virtutem inlude ſuperbis.
Bis capti Phryges haec Rutulis reſponſa remit-
tunt.

629 Verſus deeſt Goth. tert. Et eſt ille repetitus ex Ecl. III, 87, eoque in precibus his melius nos carere arbitror. 630 *Audit* Rom. et vett. Pier. *Genitor coeli* ſec. Rottend. *ſeuera* Goth. tert. 631 *fatifer* e libb. Pier. et ſuis praeclare intulit Heinſ. Vulgo *letifer:* ex interpretamento. Si ſup. 609 erat *aeuom*, debebat et h. l. eſſe *laeuom.* 632 *Et fugit* in Rom. et aliis Pier. inuenerat, ſicque Goth. ſec. et alii ap. Seruium, qui *effugit* praetulit, idque tuetur Heinſius. Si tamen rationem et vſum in illo ἅμα καὶ *vna et* diligentius conſideres, facile apparebit, *Et fugit* vnice verum eſſe, inprimis cum ſumma celeritas emiſſae ſagittae et percuſſi Remuli hic deſcribatur. Conf. inf. XI, 863, 4. In tert. Rottend. *offugit*, in quo adſtruendo Heinſ. multus eſt. *et fluit* Voſſ. *ſtrigens* pr. Hamb. Porro *adducta ſ.* idem ex Pier. inprimisque Romano, exque aliis ſuis docte reſtituit, vtinam declaraſſet quoque ſenſum! vulgo erat: *elapſa* vel *adlapſa* et *allapſa*, etiam in codd. parte; duo Heinſ. *delapſa.* Proprie *adducitur arcus:* tum, quae adducto arcu euolat ſagitta, poetae et ipſa *adducta*, h. accelerata, admiſſa, dici potuit. 634 Exciderat in parte codd. *i*, hinc deprauatum apud Pierium in Rom. *Transadigit verbis*, in obl. *Traiecit*, in al. *Transiecit* et *Transfigit.* Apud Burm. *Transigit* ed. pr. *Transegit* Burmann. Exc. *Traiecit* multi cum binis Goth. Piget talia perſequi. *en lude* Zulich. a m. ſec. *allude* Ven.

put cum matre ferentem; aequalem matri, iam adultum. Ἰσομάτορα ἀμνὸν ex Theocr. laudat Guellius: Id. η, 14. 630. conf. Iliad. ο, 377 et alibi. *ſonat vna.* Λίγξε βιὸς etc. Iliad. δ, 125. 632. *adducta*, adducto arcu concitata. v. Var. Lect. Niſi malis in eo manere, vt ſagitta adducta dicatur nerui reſpectu: ad quem ſagitta adducta, admota, ei impoſita fuerat. *horrendum ſtridens* iungenda. Δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.

634. 635. Schema traductae narrationis ad dialogum, quod orationem egregie animat, notarunt paſſim grammatici. cf. Clark. ad Iliad. δ, 303. ο, 348. Superbiae vero, qua victis aut caeſis illudit victor, dignae horrida heroum vita, exemplum poe-

Hoc tantum Aſcanius. Teucri clamore ſequuntur,
Laetitiaque fremunt, animosque ad ſidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Deſuper Auſonias acies vrbemque videbat,
Nube ſedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Macte noua virtute, puer; ſic itur ad aſtra,

636 *Haec* ante Heinſ., vt paſſim in ſcriptis, vel *Hic*, *Huc*. 638 *cum* Parrhaſ. 639 *arces vrbemque* alter Hamb. cum Goth. ſec., male. vid. Not. 640 *victorem*. *iuuenem* Ven.

ta ab Homero repetiit. 637. *animos ad ſidera tollunt* audacter poeta nouauit, non eo ſenſu, quo volunt, vt Aſcanii aut ſuos animos per fauorem extulerint laude; ſed ſucceſſu, gloria ac virtutis ſeu conſcientia ſeu opinione ferocientes et exultantes *efferri animis* aut ipſi *animos efferre* dicuntur, et nunc quidem tam ſublimes, vt caelum ſibi attingere videantur. Senſu facilius rem aſſequare quam verbis.

638. Apollo gentis Iuliae inprimis ſtudioſus: ita Actiaca victoria ad eum referebatur VIII, 704 ſqq., et Palatinum templum in eius honorem factum. cf. Excurſ. I ad h. libr. 639. *Auſonias acies vrbemque*, oppugnationem caſtrorum ſeu vrbis Troianorum, nouae Troiae. 641. *mactus* quid ſit origine et vſu, copioſe declaratur in Theſauro Geſner., nec latere poteſt eum, qui vſum ſimilem voc. *Auctus*, atque adeo *augens* (Catull. Epith. Pel. 323; et in Catonis verbis apud Gell. XVIII, 12) meminerit; nec tamen hic et in ſimilibus locis ſatisfacit, ſi teneas *mactum* eſſe auctum, amplificatum. Eſt aliquid, ſi reddas: o puer aucte, ornate noua virtute. Sed videtur aliud quid inſuper deſiderari, quod ex notione *auctus*, qui fructum et vſum ac voluptatem affert, eliciendum eſt. Scilicet *mactus laude*, *virtute*, eſt qui fruitur laude e re bene geſta, ex ſucceſſu gaudens, fructum laetitiae inde capiens: et ſic nihil eſt quod melius vocem reddat quam *ὀνήμενος* in illo Homerico Odyſſ. β, 33 Ἐσθλός μοι δοκεῖ εἶναι, ὀνήμενος, qui fructum inde capiat, cui bene ſit, bene eueniat! Vnde vulgare Graecorum ὄναιο, vt h. l. ὄναιο τῆς νέας ἀρετῆς. Bene eueniat primum hoc virtutis documentum! laeti ſit ominis! Mirum tamen quod grammatica ratio in vſu vocis deficit: nam apud Liuium *iubet eum macte virtute eſſe*. Et tamen idem: *macti virtute*, *milites Ro-*

DIs genite, et geniture deos. Iure omnia bella
Gente ſub Aſſaraci fato ventura reſident.
Nec te Troia capit. Simul, haec effatus, ab alto
Aethere ſe mittit, ſpirantis dimouet auras,
Aſcaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchiſae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina cuſtos;
Tum comitem Aſcanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longaeuo ſimilis, vocemque, colorem-
que,

643 *reſidunt* tert. Rottend. alter Hamb. et Zulich., et Heinſium hic ſuum morem non ſeruaſſe miror. Vaticinia enim melius praeſenti tempore efferuntur. 644 *affatus* aliquot Burm. 645 *miſit* aliquot Pier. et Burm. *ſpumantes* pr. Hamb. *demouet* duo Burm. cum Rom. 646 *formam* Heinſ. e melioribus Pier. et ſuis, pro vulgari, *forma:* quod Rom. tuetur. *formam in antiquam* Iul. Sab. legerat. 648 *lumina* Sprot. 649 *Tunc* Parrhaſ. *Hunc* ſeptem Burmann. cum Goth. ſec.

mani, eſte. Si in formulis ad deos precandi occurrit, tum *mactus* videtur eſſe laetus, propitius. cf. Cato de RR. 134. 642. *geniture deos* propter Iulium Caeſarem et Auguſtum, vt Seru. 642. 643. Adſcribendus eſt hic locus iis, in quibus pacis per orbem terrarum reſtitutae et Iani clauſi memoria celebratur. Certe poſt V. C. 725 ſcripta haec eſſe neceſſe eſt. vid. ſup. T. I *Vita Virgil.* ſub hoc anno. Merito hoc tuae genti dabitur, vt oriundus ex ea Auguſtus omnia bella finiat. *gente Aſſaraci* ad ſplendorem orationis pertinet: vt ſup. ad Georg. III, 35. Aen. I, 284. *bella fato ventura;* bona determinatio, inprimis reſpectu bellorum ciuilium, de quibus maxime accipiendus locus. 644. *Nec te Troia capit;* maiore virtute ornatus quam pro tam tenuibus rebus, ad quas nunc Troiani redacti ſunt. *Capere* non infrequens hoc vſu. Laudat Burmann. notas ad Ovid. III Triſt. 4, 30 et Barth. ad Stat. I Achill. 151. Notum ſatis eſt illud Philippi ad Alexandrum filium: Quaere aliud regnum, Μακεδονία γάρ σε οὐ χωρεῖ. 645. *ſpirantes auras.* Nec vitales, cum Seruio, nec odoras, cum Cerda, ſed flantes, πνεούσας αὔρας accipe. 647. Alius erat *Butes*, quem ſupra memorauit lib. V, 372. Adumbrauit autem Periphantem Iliad. ρ, 323 ſq. (non locum Iliad. π, 715 ſq.). An vero etiam illud ex vita heroum ſit: *fidusque ad limina cuſtos*, vt

Et crinis albos et ſaeua ſonoribus arma;
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
Sit ſatis, Aeneada, telis inpune Numanum
Oppetiiſſe tuis; primam hanc tibi magnus Apollo

651 *crines flauos* male interpolatum in Rom. multis Pier. Heinſ. Burm. et binis Goth. Erf. etiam vett. edd., ſiue ex ſcriptura *aluos*, ſiue ex lib. IV, 558. ſiue ex incuria hominis, qui Apollinis crines deſcribi putabat. Heinſius coni. *rauos* nullo fructu. Aliter iudicauit Wakefield, qui recepit *flauos*; et explicat: „qui tam flauos crines, quam arma ſonantia, iis ſcilicet mutatis, ſe Buti ſimilem fecerat." Doceri velim, quomodo latine in illum ſenſum dicta accipi poſſint: *Apollo Butae ſimilis vocem, colorem, crines*, vt ſit: voce, colore et crinibus mutatis, ſimilis erat Butae. Atqui vidimus Aen. I, 589 *Os humerosque deo ſimilis*: quod non eſt exuto dei ore et humeris: IV, 587 *Omnia Mercurio ſimilis vocemque coloremque, Et flauos crines et membra decora iuuentae.* Scilicet qui ſimilis eſt alteri (quoad) aliquid: in eo ipſo ſimilis ei eſt. Poſt *albos* ſuſtuli interpunctionem haud dubie prauam et quae Interpretes tranſuerſos egit. Apollo in Buten mutatus etiam armis ei ſe aſſimulauerat: *ſimilis et crines et arma*; quod adiectum: *ſaeua ſonoribus* h. ſaeuo ſonore, terribiliter ſonantia, epitheton armorum Butae ornans eſt. Inter haec tamen valde probabile ſit, verſum irrepſiſſe e margine et ad Apollinem ſpectaſſe: *Et crinis albos et ſaeua ſonoribus arma*; quae de Bute quomodo praecipuo aliquo modo dicantur, non aſſequor. 653 *Aeneide* vbique in edd. editur. Agnoſcit et Probus. *Aenide* Medic. cum aliis Heinſ. et Pier., etiam vett. edd. Alii aberrant in *Aeneidae*, *Aenide*, ac ſi *Aeneidae telis* iuncta vellent. Neutrum tamen rationem grammaticam habet: vnde enim Αἰνείδης vel Αἰνεΐδης? Deberet eſſe Αἰνεὺς, quod nusquam occurrit. Ex Αἰνείας eſſet Αἰνειάδης. Sin ex Αἰνείας formes Αἰνεῖος, Αἰνήϊος, vnde Αἰνηΐς, formandum hinc eſſet Αἰνηΐδης, Αἰνηϊάδης. Si ab hoc ducatur *Aeneides*, vix *e* ex *η* natum corripi poſſet. Reſtat, vt *Aeneades* admittamus, vnde h. l. *Aeneade*, vel ad formam, quam noſter amat (vid. ad VI, 126), *Aeneada*. Eſt quoque *Aeneade* (*Aeneadae* apud Bottarium) Rom. ὦ Αἰνεάδη, quae ſollennis forma eſt: Αἰνείας, Αἰνέας, Αἰνειάδης, Αἰνεάδης; vnde ſaepe in noſtro *Aeneadae*. v. ad I, 157. Frequentatur etiam vox Αἰνειάδαι Cedreno, Zonarae et aliis. Hanc etiam h. l. tuebor, remittens reliqua librariorum et grammaticorum ſeu imperitiae ſeu acumini. 654 *ſuis* pr. Rottend. *Primum* ed. Iunt. *Prima hac — laude* Hugen.

armigeri (θεράποντες) iidem et ſatellites ſint, dubito. Nec memini ſimile quid, vt heroibus ſint cuſtodes domus. Sunt θεράποντες, κήρυκες, δμῶες, ἀμφίπολοι, qui familiam domus conſtituant. 651. Butae ſimilis etiam canis, et armis, quae ille geſtabat; *arma ſaeua ſonoribus*, h. e. ſonore, ſaeue, terribiliter ſonantia Butae ſunt. vid. Var.

Concedit laudem, et paribus non inuidet armis;
Cetera parce, puer, bello. Sic orſus Apollo
Mortalis medio adſpectus ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
Adgnouere deum proceres diuinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga ſenſere ſonantem.
Ergo auidum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
Aſcanium prohibent; ipſi in certamina rurſus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris;
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne ſolum telis; tum ſcuta cauaeque
Dant ſonitum flictu galeae; pugna aſpera ſurgit:

655 *neo paribus inu. a.* ed. Ven. 657 *Sic o. Apollo Mortalis, m.* Donati lectio ap. Fabric. *adſpectu* ſec. Moret. *viſus* Gud. pro var. lect. ex lib. IV, 276. 660 *tonantem* duo Burmann. et Erf. 662 *ad c.* Reg. *certamine* Montalb. et Bigot. *c. curſus* Hugen. 663 *animosque* alter Hamburg. 665 *armenta* Rom. 666 *tunc* et *cum* in binis Goth. 667 Habemus hic

Lect. 655. *et paribus non inuidet armis;* hoc ſublime et magnificum: ſuae ſagittandi peritiae, ſuae virtuti, Aſcanii futuram virtutem aequiparat deus Apollo. Alii comparationem in eo quaerunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Mihi hoc argutum magis quam verum eſſe videtur. 657. *medio ſermone;* Seruius: „ideo *medio,* quia non reſpondit Aſcanius.“ Eſt tamen ſimpliciter: antequam plura ſubiiceret, discesſit. 659. 660. Ergo in *fuga,* disceſſu, diuinam formam Apollo receperat; adſciuerat humanam, vt cum mortali agere poſſet. conf. Excurſ. I ad vſ. 638. Porro referri vides *formam diuinam* ad eam ſpeciem, quae ſigna dei ab arte exhibebantur: ita vt Apollinem ea oris pulcritudine et eo habitu eſſe crederent, quo exhibitus eſſet a Scopa vel Praxitele.

661. *numen* declaratur per *dicta;* iuſſa, auctoritas. 664. *totis per propugnacula muris,* per loca murorum, e quibus propugnatur, adeoque ſimpliciter per muros. De voce v. ſup. ad 170. 665. *Acres;* ipſi arcus intendunt acriter, et iaciunt tela amentis religata. 666. 667. Ma

Quantus ab occasu veniens, pluuialibus Haedis,
Verberat imber humum; quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant, quum Iuppiter horridus austris
Torquet aquosam hiemem, et coelo caua nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,

iterum exemplum rationis criticae codicum vetustate et auctoritate potioris. *adflictu* Rom. et alii Pier. *afflictu* Medic. *afflictu* Montalb., quod a Naugerio in Ald. tert. admissum, perperam. *flictu* haud dubie poeta maluit quippe doctius dictum. Sunt etiam codd., qui *flictu* tenent ap. Heins. *fluctu* tres Burm. cum Goth. pr. et tert. *galeae flictu* aliquot Pier., idem ordo in Goth. pr. et tert. Ceterum alterum versus hemistichium: *pugna aspera surgit* meum quidem ad sensum et languere et sententiae iuncturam intercipere videtur. Comparatio enim fit inter illa: *Sternitur o. s. tum scuta.* 668 *occasu* vel *Oceano* Zulich. *pluuial. herbis* Rom. 669 *quam multi* ed. P. Danielis. 670 *In vada* noli tentare: variat rem; antecedente membro *humum* memorauerat, nunc mare. 671 *et telo* tert. Rottend. et concedo in hoc Wakefieldo, elegantius hoc esse: modo codicum auctoritas accederet. Laudat ille Ge. I, 331. 2. 3: Aen. IV, 120 sq. *caelo nubila rumpit* est pro *caeli nubila.* *lumina* Medic. a m. pr. 672 *Archanore* Goth. tert. *nati* aliquot

crob. VI, 4 ex Ennii Scipione laudat: *Sparseis hasteis longeis campus splendet et horret.* Tum alii ex Annal. XI *Tum clupei resonant, et ferrei stridet acumen.* conf. inf. v. 809 et Iliad. μ, 160 sq.

668 seq. Ornauit Homericos versus Iliad. μ, 156—161. *Haedis pluuialibus;* propter haedos. Bene et clare Servius: „Supra Tauri cornua est signum, cui Auriga nomen est. Retinet autem stellas duas in manu, quae *haedi* vocantur, et capram — quarum et ortus et occasus grauissimas tempestates faciunt. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri." Ita Seruius. Comparatis locis, quae ab Intpp. excitari solent, de occasu Haedorum sub medium Decembrem maxime poeta cogitasse videtur: vid. Arat. Phaenom. 678—681. Theocr. Id. VII, 53. 54. ἐρίφων δυομένων Callimach. Epigr. 19. Stat. Theb. VIII, 407 seqq. 670. Quod alias austris insurgentibus, id nunc Ioui tribuit: *torquet* is *aquosam hiemem,* h. versat, agitat, nubes pluuias, tandemque, vt illis imber exprimatur, facit: *caelo caua nubila rumpit.*

672 sqq. Ingeniose est vsus loco Iliad. μ, 127 sqq. et respexit duo Lapithas; Poly-

Quos Iouis eduxit luco siluestris Iaera,
Abietibus iuuenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio conmissa, recludunt
Freti armis, vltroque inuitant moenibus hostem.
Ipsi intus dextra ac laeua pro turribus adstant
Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
Quales aeriae liquentia flumina circum,

Pier. et duo Burmann. 673 *Hiera.* Hanc lectionem quomodo Heins. defendere possit, non assequor. Est enim manifeste vitiosa: in 'Ιερὰ media produci nequit. Nullus dubito *Iaera* ("Ιαιρα Iliad. σ, 42) esse scribendum, vt Mentel. pr. et Gud. exhibebant: quo accedebat Medic. cum ceteris Heins. maximam partem *Iera.* Doruill. *Hieta.* Zulich. *Hibera.* Turnebus *hyaena* coniiciebat; quod per se non malum esset. 674 *patriis iuuenes* aliquot Heins. cum Regio. *aequis* Gud. Elegans est emendatio a Iac. Bryant communicata: *patriis in montibus.* Ita vtique malim Virgilium scripsisse. Ceterum versum hunc, puto, Virgilius sublaturus fuisset secundis curis: nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose orneiur vs. 679 sq. 675 *imperio est* Macrob. V, 11. *reducunt* Hugen. 677 *instant* aliquot Pier. et Heins. cum Goth. tert. et Erf. *obstant* Leid. vid. sup. v. 550. 678 *coruscis* Ven. et Macrob. *coruscant* Medic. *coruscent* Hugen. 679 Argutiae sunt Seruii seu alterius ex scriptura antiqua *liquētia* captatae, quod *liquetia* legendum esse censet; vt fluuii nomen sit in Venetia in intimum maris Adriatici sinum se immittentis. Sed idem fluuii nomen *Liquentia* passim scribitur, vt, hac ipsa scriptura seruata, amnem illum inferre possimus. Male tamen hoc fieret, puto; nam etsi vel maxime poeta *Liquens flumen* formare potuit, tamen nimis obscurum fluuii nomen erat, quam vt nude poneretur; et male etiam grammatica iunctura adhaeresceret; vix quoque *Liquentia flumina* plurali numero substituisset. Seruius vitiose fieri ait, vt a genere incipiamus, et ad speciem reuertamur. Immo vero hoc suaue et poetis frequens, inveteres apud Seruium, cum dubitarent, an sit, clausa; vti tabularum *commissurae* dicuntur. Est haud dubie, credita, custodiae eorum a duce mandata: et sup. 176 *Nisus erat portae custos.* 676. *moenibus;* in moenia VIII, 178. vt *solio.* 677. *pro turribus* accipio ἀντὶ πύργων, tamquam binae turres, aliter ac sup. v. 575. 679 sq. ex l. c. Iliad. μ, 131 sqq., sed or-

poeten et Leonteum, pro portis castrorum Achiuorum stantes. Vt siluestrem daret originem fratribus, in monte Ida educatos tradit, in luco Iouis Idaei: parentibus siluestrem in nemoribus Idaeis vitam agentibus. 674. ἐλάτῃσιν ἐοικότες ὑψηλῇσιν Iliad. ε, 560. Cum *montis* autem *cacumine* comparatur Polyphemus Odyss. ι, 191. 192. In *commissa* v. 675 argutati sunt

Siue Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
Consurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli vt videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcer Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus et Mauortius Haemon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portae posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus irae;
Et iam conlecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum et procurrere longius audent.

primis Maroni nostro: v. c. inf. XI, 68. 69. 660 sq. *liquentia* autem epitheton otiosum quidem, ornans tamen; vt *fons liquidus* et al. Ductum autem ab antiquo *liquo, ere*, prima longa; at *liqueo* prima breui. Hinc diuersitas in deductis, fere vt Graeca: φίλω. φιλέω. πορφύρω. πορφυρέω. Quod ad codd. attinet, *liquentia* Rom. Medic. et magna pars reliquorum: sicque Macrob. et Diomedes ap. Heins., at Gud. a m. sec., Mentel. vterque cum aliis nonnullis, et Oblongo Pierii, *liquetia:* sic et edd. vett. *Liquencia* Montalb., sed erasa *n* littera. *linquentia* Goth. tert. 680 *praeter a.* Hugen. a m. sec. 683 *Arrumpunt, Erumpunt* (vt Goth. tert.), *Prorumpunt* ap. Burm. *I. aditus Rutuli:* Regius interpungit: quod et alii faciunt; nec refert. 684 *Querquens* aliquot Pier. Mox *Equicolus* vulgg. et iam Aldd.; reduxit *Aquicolus* Heins. ex Medic. et sec. Moret., ceteri *Aquiculus*. Sic et Pieriani partim, partim *Equiculus* legebant. In binis corrupta scriptura, *Aquilicus*, vnde Heins. coni. *Actscolus*, quod Valeriae gentis cognomen est; in vno *Aquilurus*. 685 *princeps animi* sec. Moret. *Tmaros* multi: vt Ecl. VIII, 44. Alii et hic *Marus*, *Thmarus*, *Thamarus*, *Timarus*, *Himarus*, *Tinarus*. In f. *Haemo* Menag. pr. 686 *aduersi* Parrhas. *auersi* Doruill., sicque aliquot Pier.; iidem *dederunt*. 687 *ipsi* aliquot Pier.; pro *posuere* Parrhas. *dedere*. 688 *Tum magae* Doruill. 689 *gl. in vnum* Bigot. et Rom. 690 conferre *gradum* Nonius in *conferre:* quod arridet Heinsio; tum *percurrere* Sprot. *procedere* sec. Moret. *concurrere* Ed. pr., male; tandem *p. l. ardent* Leid.

nauit poeta adiunctis a certo genere ac loco petitis circa Padum et Athesim. Nostrum iterum expressit Claudian. de R. Pros. III, 370. *flumina liquentia;* vt fons liquidus; epitheton ornans. Qui 684 nominantur, e Rutulis sunt. 688. *animis discordibus;* ornate, pro iis. Tum magis

Ductori Turno, diuerſa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hoſtem
Feruere caede noua, et portas praebere patentis.
Deſerit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam fratresque ſuperbos;
Et primum Antiphaten, is enim ſe primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Coniecto ſternit iaculo: volat Itala cornus
Aera per tenerum, ſtomachoque infixa ſub altum
Pectus abit; reddit ſpecus atri volneris vndam

692 *hoſtes* Parrhaſ. 699 *tenerum* Heinſ. repoſuit tamquam exquiſitius e Medic. et aliis, Pierianis quoque, et exemplis illuſtrauit. vti Macrobius III. Ge. 109 laudat quod editum eſt *Aera per vacuum.* Vulgo: *per tenuem.* quod equidem pro ſenſu meo praeferam, tamquam proprium ac ſollenne. *ſub alto* Parrhaſ. 700 *atri ſanguinis* pr. Hamb. cum aliis ap. Pier., ex interpretatione. *alti vulneris* coni. Pricaeus ap. Burm.

increſcunt irae Troianis. Iam autem ii erant hoſtilibus in Rutulos animis.

691. Semper inhaeret animo Homeri *τειχομαχία.* Qui ibi Hector, hic Turnus eſt. Hic nuntio accepto, portam valli Troianorum patere, eo accurrit, caſtra irrumpit et Troianos ad ſummum diſcrimen adducit. 697. *Thebana de matre;* cum de Sarpedone agatur, (quem *altum*, magnum, appellat) Lyciae rege, intelligenda eſt, oriunda ex Thebe Myſiae vrbe ſub monte Placio, olim a Cilicibus colonis infeſſa, Eetione rege clara, quem Achilles interemit, et cuius filia Andromache erat. Iliad. α, 364 et al. Campus Thebes hinc manſit etiam ſerioribus aetatibus circa Adramyttium. Late de hac Thebe Strabo et libri geographici. Burmannus laudat notam ad Ouid. XII Met. 109. Nunc de ea vide ad Homer. Il. α, 366. 698. *cornus* vid. Ge. II, 447. 448. 699. *aera tenerum;* alias tenuem; ſed et aliis locis alterum occurrit. Exempla collegit Heinſ.; ſpectatque hoc nec minus ad aeris naturam, cum impulſui cedit et peruius eſt. *ſtomacho;* recte Seru. „Graecus ſermo eſt" dixit ſcilicet *στόμαχον*, guttur, gulam; tum *ſpecus* h. cauum, vulnus hians, reddit *vndam atri vulneris* h. ſanguinem ebullientem in vndarum morem, vndantem. cf.

Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepefcit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum fternit Aphidnum;
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
Non iaculo: neque enim iaculo vitam ille dediffet:
Sed magnum ftridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici fquama lorica fidelis et auro
Suftinuit; conlabfa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum fuper intonat ingens:

701 *effixo* Oudart. *fixum ferrum* tres Burm. *In p. recondit* Parrhaf. *refedit* vel *tepefcit* codex Koeleri. Scilicet feu calami feu memoriae vitium corrigere voluit librarius. *tumefcit* a pr. m. Erf. 702 Vulgatum erat *Erymantha*, pro quo *Eremantha* Zulich. ac *Periphanta* Heinf. coniiciebat. Malim cum emendaffe *Erymanta;* eft enim Ἔρυμας, Ἐρύμαντος. Et occurrit Ἐρύμαντα Iliad. π, 345. Scriptum quoque fic in Mediceo: qui mox *Aphednum*, Rom. *Achidnum*. Ceteri taedium faciunt aberrationibus: quas videat, qui volet, apud Burm. et Pier. *Aphitum* tert. Goth. Eft Ἄφιδνος, et paullo ante Μέροψ. 703 *Bitiam ardentemque* aliquot Burm. *Tibian* pr. Moret. *oculis animoque* Zulich. *animis oculisque* a m. pr. Parrhaf. *furentem* vel *frementem* Cod. Koel. et Erf. 705 *phalarica*. Sic et Medic. In voce Romana maluiffem *falarica*. 706 *non* Parrhaf. et Montalb. *quae non* Doruill. *taurica* Goth. fec. 708 *in menia* Franc. 709 *At t.* pr. Moret.

Iliad. ρ, 47 fqq. 702. *manu;* enfe, vi oppofiti: nam v. 698 *iaculo* Antiphaten proftrauerat. Nec infolens hoc. Etiam Seru. notauit.

703. 704. Bitiam tam vafto et immani corpore fuiffe declarat, vt iaculi vulnus nimis leue, nec mortem allaturum fuiffet. Non fatis dignum Maronis caftigatiore Mufa hoc videtur: nec placet τὸ παιδαριῶδες; etfi referendus animus ad clipeum et loricam, quae tam vaftum corpus tegebat: nec de nudo corpore cogitandum tamquam iaculi vi non fternendo. *dediffet* pro reddidiffet: 705. Non hic de *falarica* cogitandum, quam Liu. XXI, 8 defcribit, fed eft fimpliciter pro lancea et hafta latioris ferri dicta. Ex Seruio tamen et Fefto notanda eft origo vocis *a falis*, h. turribus. 707. *lorica fidelis* (quae munit, tutum reddit, bona adeo et idonea, fic fup. VII, 640 *fidus enfis) fquama duplici et auro*, duplicibus fquamis aureis, feu duplici fquamarum ordine; vti *bilicem loricam* dixit XII, 375. Tum 709. *ipfe ingens*

Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Constructam ponto iaciunt; sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit;
Miscent se maria, et nigrae adtolluntur arenae;
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile

710 *Talis* Rom. et Medic. Ipsa interpunctione comparationem ad antecedentia retuli: *Dat tellus — talis, qualis* pro taliter, qualiter. 712 *in ponto* teri. Morei. *iaciunt ponto* vulgg. ante Heins. *sic* repetere comparationem necesse est. Importunum tamen est meo sensu et ieiunum alienumque a tota loci structura. An fuit: *fluctu illa ruinam P.* an: *si victa ruinam prona trahit?* Sed in huiusmodi locis nemo quicquam facile definiat. 713 *vndis illisa* aliquot Pier. *vadis in littore combit* Parrhas. 714 *tolluntur* aliquot Heins. et Burm. cum Goth. teri. Idem fere versus III, 557. 715 *sonitum* Goth. sec., non male. *fremitu* idem et Bigot. *Procuta* Rom. *Procrida a. t. dirumque* Exc. Burm. *alta tremit*, vt *crebra* pro *crebro* maluit iungere Addison. ap. Burm., quoniam Prochyta non alta sed humilis est. Sed v. Not.

intonat super clipeum: Pot. est ita, cum Iulio Sabino, verborum ordo institui, quod et Burmanno probatur. Sed doctior est Seruiana ratio, vt *clipeum* neutro genere dixerit: *hoc* clipeum *ingens intonat super*, sc. super immania membra collapsa. Ita est Homericum ἀράβησέ τε τεύχε' ἐπ' αὐτῷ. Ad verbum reddidit inf. X, 488 *sonitum super arma dedere.*

710 seqq. In sequentibus iterum magnum poetam agnoscas: rem posuit nouam, per se magnam et terribilem, eamque ornauit ἐνάργῶς et docte. Interceptus erat Crater seu sinus Baianus molibus in altum ductis, partim quibus praetoria inaedificata erant, temperati aeris et prospectus caussa, partim quibus portus Iulius muniebatur. vid. sup. Georg. II, 161—164. *Euboico littore*, propter vicinas Cumas, Chalcidensium coloniam. vid. sup. ad VI, 2. *pila saxea molibus magnis*, h. alte aggestis caementis, constructa, quae in pontum iaciunt. Seru. et Cerda *ponto* accipiunt: adversus mare; quidni: in ponto? *ante* vero nolim iungere cum *constructam:* languet enim: molem antea constructam iaciunt in pontum: sed est *ante* ex πρὸ vel πρὸ πρὸ, procedendo a littore. Erant autem hae structiones ac moles ex saxis ac caementis puluere Puteolano solidatis confectae. Eum enim solidescere sub aqua

Inarime Iouis imperiis inposita Typhoeo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit;
Inmisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.

716 *Inarimae* Rom. 717 *Sic* pr. Moret. *omnipotens* tres ap. Burm. *animos* Parrhas. et Seruii codd. ad X, 22. *Hic animum Mars armip.* Goth. pr. *animos* Erf. 718 *sub pectora* aliquot Heins. cum Goth. sec., perpetua varietate et alibi obuia. Arridet tamen Heinsio. Alterum tamen iam lib. VI, 101 vidimus. *in pectora* Leid. cum Goth. tert. 719 *Fugam* et *Timorem* scripsit: sunt enim Homerica Δειμός τ' ἠδὲ Φόβος Iliad. δ, 440 et al.

nota res est. cf. h. l. Cerdam. Vitruu. II, 6. Maronem exscripsit Silius IV, 297 seqq. 715. 716. Ruina molis facta, vicina loca, insulas quoque, contremiscere narrat. *Prochyta* promontorio Campaniae Miseno obiecta (nunc *Procida*) cum Pithecusa s. Aenaria (nunc *Ischia*), quam *Inarimen* dixit vocabulo ex Homero ducto, etsi perperam interpretato, Iliad. β, 783. vid. Excurs. II. Vt tamen verbo hic moneamus: Typhoeus fulmine fuit percussus εἰν Ἀρίμοις. Quaerendi autem *Arimi* et τὰ Ἄριμα ὄρη in Cilicia, quoniam in eo tractu erant loca terrae motibus et incendiis occultis foedata: quam locorum faciem vetustas ad monstrorum et gigantum molitiones referre solebat. Translata res est ab aliquo poeta ad insulam Pithecusam, quae et ipsa aliquando subterraneos ignes et ruinas experta est; igitur cum re et ipsum nomen traductum Inarime. Prochyta *alta* epitheton commune omnium insularum, quatenus mari eminent. *cubile*, vt Pindarus Aetnam στρωμνὰν Typhoei Pyth. I, 54. Homerus l. c. εὐνὰς dixit Arimos montes.

717. 718. 719. Homerica conuersio fortunae certaminis; Homericum quoque phantasma est hoc, quod Mars ἑτεραλκέα νίκην ipse machinatur. Saepe enim deos Homerus inducit robur et animos pugnantibus adspirantes, aut in fugam vertentes aduersam aciem. Sic Iliad. β, 446 sqq. Mineruam; ν, 44 Neptunum; et ipsum Martem Iliad. ε, 506 seqq., sed, qui apud Homerum inter deos praeliantes negotiosus deus est, apud Maronem in otiosum allegoricum nomen abit: inprimis cum vers. 721 bellatorem deum incidere animis, h. e. alacritatem, nouum robur animi, dixisset. 718. *stimulos vertit:* plus quam adhibet. vid. lib. VI, 101. 719. *atrum* Timorem

Vndique conueniunt; quoniam data copia pugnae;
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, vt fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
Portam vi multa conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit;
Ast alios secum includit recipitque ruentis,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, vltroque incluserit vrbi:
Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo noua lux oculis obfulsit, et arma

720 *pugnae est* Goth. sec. 721 *animos* Heins. e Medic. et Sprot., tamquam elegantius. Vulgg. *animo.* *Bellorumque animis incidit* Goth. tert. 722 *infuso* Bigot. *c. vidit* Gud. et alii Heins., ac Burm. cum Goth. sec. 723 *quis c.* Rom. et Medic. Pierii; item aliquot ap. Burm., sed *qui*, quod per se minus vulgare, agnoscit Carisius. 724 *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb., quod impense placebat Heinsio, quem offendebat recurrens vs. seq. *multos.* Nam et alibi *vi multa* ap. nostrum occurrere non ignorabat. *torquent* Zulich. 725 *Obnisus* Zulich. *latus* Goth. sec. 726 *liquit* aliquot Burmann. cum Goth. tert. et Erf. 727 *inclusit* sec. Moret. *recipitque clientes* alter Hamb. 728 *in* abest Goth. tert. 729 *Viderat* et *incluserat* Leid. *vrbe* Bigot. 730 *inter media* Doruill. 731 *oculisque* Bigot. *effulsit* vulgo lectum in codd. et edd. (saltem quas Heins. manu tractabat; ex

exemplis illustrant Cerda et Burm. ad Petron. c. 89 pr. Nec vero epitheti vis in eo modo quaerenda, quod omnia tristia et infausta atra sunt; sed pertinet ad phantasma Terroris, vt sit tenebris et nocte inuolutum. 720. *conueniunt* Latini ac Rutuli, inuenta opportunitate irrumpendi in castra.

726. 727. Occlusa porta multos suorum excludit, hostes, qui irruperant, includit. Laudatus Statius lib. X Theb. 508 iam a Seruio: *Par operi iactura lucro: namque hoste recepto Exclusere suos.* Sed his versibus minus grauitatis inest. conf. eund. v. 503 sq. 728. Νήπιος etc. Iliad. β, 38 et sup. VI, 590. *Demens qui nimbos et fulmen simularat.* 730. *pecora inertia,* oues ait Cerda; saltem potissimum.

731—735. Praeclare haec in maius aucta. Videns in-

Horrendum ſonuere: tremunt in vertice criſtae
Sanguineae, clipeoque micantia fulmina mittunt.
Adgnoſcunt faciem inuiſam atque inmania membra

Aldd. prima *effulſit*, tertia per Naugerium *offulſit* inde edd. ſectae variant). *offulſit*, quod Romanus Pierii tuetur, repetiit Heinſ. v. ſup. v. 110, ſed h. l. forte alterum accommodatius; non enim agitur de luce, quae offulgeat oculis aliunde, ſed emiſſa oculis fulget illa: hoc eſt, *effulget*. Reuocauit quoque Wakefield *effulſit*. 733 *fulmina* Heinſ. reduxit, quoniam in eo omnes vetuſtiores conſentiunt: vulgata erant *fulgura*. quae Wakefield reuocauit: et probandum eſt viri docti acumen. Nam quoties fulmen tropice adhibetur, ſubeſt comparatio teli emiſſi; ita *enſis* eſt fulmen. Ita apud Propertium *femina fulminat oculis*. At *aeris fulgor* eſt, non fulmen. Infra tamen XII, 654 *Fulminat Aeneas armis*, h. e. fulget. Et quid? ſi χαλκοῦ στεροπὴν ap. Homerum Maro in animo habuit? vt Odyſſ. Δ, 72 in Menelai domo: χαλκοῦ τε στεροπὴν — χρυσοῦ τ' ἠλέκτρου τε καὶ ἀργύρου ἠδ' ἐλέφαντος. Idem, quantum video, *mittunt* induxit ex codd. parte, *arma* videlicet, inquit (quod nemo facilé admittat), vel *mittunt* pro *ſe mittunt*, *mittuntur*. cf. ad Aen. II, 207. Atqui hoc durum eſt h. l. vel maxime. *mittit* alii habent editi et ſcripti etiam Pier. et bini Goth., item Iul. Sab., ſicque Medic. *mittet*, et a m. ſec. *mittit*. Atqui et durum et languidum eſt, vt *mittit* ad Turnum referatur. Suſpicor olim fuiſſe *clipeosque* pro *clipeusque*, quod non intellectum corruptelam intulit, cum ſcriptum eſſet: *clipeusque micantia fulmina mittit*; hoc tandem poeta dignum. *clypeusque m. f. mittunt* Doruill. In Gud. *clypeique m. f. mittunt*. Pierſon. ap. Herm. Arnzen. Epiſt. crit. p. 76 *clipeum* neutro dictum ex v. 709 huc quoque vocat. nullo cum fructu. Tandem qu. Moret. cum Zulich. *nutant*, Montalb. *vitant*, ſaltem deb. *vibrant*.

terclusum ſe Turnus nouos ſumit animos, concitatiore corporis motu fertur, arma vertit quamcunque in partem contra obuios; vnde maior armorum, galeae, clipei, fulgor. Scilicet cogitandum eſt, principum virorum ac regum arma praecipuo aliquo laeuore ac fulgore ſplendere debuiſſe, criſtas fuiſſe altiores, et ſic porro. Turno autem intra caſtra intercepto creſcit adeo audacia: *noua lux oculis obſulſit*, affulſit, adeoque effulſit. Ceterum ſingula in Homero paſſim ſunt obuia, quae tamen ad imitationem trahi nequeunt; ſic ἐπὶ στήθεσσι δὲ χαλκὸς Σμερδαλέον κονάβιζε Iliad. Φ, 254, et Δεινὸν δ' ἔβραχε χαλκὸς ἐπὶ στήθεσσιν ἄνακτος Iliad. δ, 420. *arma horrendum ſonuere*, et *fulmina* pro fulgore. Iliad. χ, 133. 134. *Criſtas* Turni *rubentes* vſ. 270 ſupra vidimus. 733. *mittunt* ſcil. ſe, mittuntur: du-

Turbati ſubito Aeneadae. Tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternae feruidus ira
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Caſtra inimica vides; nulla hinc exire poteſtas.
Olli ſubridens ſedato pectore Turnus:
Incipe, ſi qua animo virtus, et conſere dextram;
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet ſummis adnixus viribus haſtam.
Excepere aurae volnus; Saturnia Iuno
Detorſit veniens; portaeque inſigitur haſta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera verſat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, et ſublatum alte conſurgit in enſem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, inpubesque inmani volnere malas.

735 *Aeneadae ſubito turbati* Parrhaſ. *cum* tres ap. Heinſ. et Burmann. 738 *Non m.* Parrhaſ. *prohibet* Sprot. 739 *vide* Goth. tert. *nulli* ſec. Hamb. *nulla huic* ſec. Menag. *non hinc* Bigot. 741 *animi virtus* Rom. 742 *Hinc* Zulich. *inuictum P.* Goth. tert., felici lapſu. 743 *et c. nudo* ſec. Hamb. 745 *Exc. aurae: vulnus — veniens* iunxerat Seruius ſeu quis alius; et ſic *vultus — veniens* duo Burm. 746 *Detorſit tuuenti* pro diu, lect. pr. Hamb. *terraeque i.* Parrhaſ. *infingitur* Franc. 747 *vt quod* Goth. ſec. *quod vix* alter Hamb. *librat* Medic. Pierii, Gud. Moret. tert. Ven. et Reg. *torquet* Moret. 748 *neque enim es* pars Pier. et Heinſ. cum Mediol. et Goth. ſec. *es tele* Rom. *his telis* Schol. Statii ap. Heinſ. *his t. et v.* Ed. Ven. *actór* Goth. tert. Io. Schrader. locum pro deſperato habebat. Senſus tamen planus: v. Notam. 750 *media inter* nonnulli Pier. et Leid. cum Goth. ſec. et tert. 751 *que* abeſt qu. Moret. *i. pondere* Merum tamen hoc. v. Var. Lect.

737. *dotalis regia,* Laurentum. 742. vt illud lib. II, 549 *referes ergo haec Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* 745. *Iuno detorſit.* Praeiuit exemplum Apollinis Iliad. *ϑ*, 311, et Mineruae Iliad. *υ*, 438 ſqq., vbi dea πνοῇ ἦκα μάλα ψύξασα auertit telum Hectoris ab Achille. 748. *neque enim is teli nec vulneris auctor,* vt tu effugere illud poſſis;

Fit ſonus: ingenti concuſſa eſt pondere tellus.
Conlabſos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens; atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex vtroque pependit.
Diffugiunt verſi trepida formidine Troes.
Et, ſi continuo victorem ea cura ſubiſſet,
Rumpere clauſtra manu ſociosque inmittere portis:
Vltimus ille dies bello gentique fuiſſet.
Sed furor ardentem caedisque inſana cupido
Egit in aduerſos.
Principio Phalerim et, ſucciſo poplite, Gygen
Excipit; hinc raptas fugientibus ingerit haſtas
In tergus: Iuno vires animumque miniſtrat.
Addit Halym comitem, et confixa Phegea parma;

nag. alt. 753 *Collapſosque* ſec. Moret. *arcus* Exc. Burmann. 754 Ante Heinſ. *illi in p.*, quod, Pier. et ſuos ſequutus, eiecit. 756 *Defugiunt*, *Deffugiunt*, duo Burm. 757 *ea c. ſuiſſet* Zulich. v. ad lib. VIII, 396. Totus verſus exciderat Goth. tert. hoc loco et erat inſertus poſt vſ. 759. 758 Ortuinus, Burmanno monente, malebat *admittere*. Goth. tert. *portae*. 760 *inſanda c.* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. ſec. et tert. *immenſa* Gud. pro diu. lect. 762 *Phalerim* recepit Heinſ., nam ſic fere codd. habere vel *Falerim*. Vulgg. *Falarim*, quod tamen analogiam ſermonis habet. Priſcian. lib. VII *Fabarim*, vt a fluuio Sabinorum nomen habeat; ſed in Troianum hominem non cadit. Alii: *Falarin*, *Falorim*. Tum *Gygem*, *Cygen*. 763 *hic* pr. Hamb. *huic* Ven. *in raptas* Rom. *E. arreptas* Goth. ſec. Idem fere verſus inf. XII, 330. 764 *In tergus* Heinſ. e Rom. et Cariſio. At vulgo: *In tergum*. vid. Heinſ.: *Integrum* Franc. et Seru. ad Aen. I, 211. 765 *Halyn*, *Halin*, *Halim*, *Alim*, *Alym* in codd. *Halym* Heinſ.

immo vero infertur telum et vulnus a viro fortiſſimo. 754. vulnus quale apud Apollon. II, 104. et apud Homerum haud vno loco. 757. *καί νύ κεν ἔπρησεν πυρὶ* etc. Iliad. ϑ, 217 ſq., et alia exempla Iliad. σ, 454, et Φ, 544. Si meminiſſet Turnus portam caſtri Troiani reuellere, ad ſuos admittendos: caſtrum captum fuiſſet a Rutulis. 760. at ille occaecata mente ad caedem faciendam ruit.

762. Ordo eſt, inquit Seru.: Excipit (in ſe irruentem) et ſuccidit poplitem; vt ſup. 537 *Poſtibus haeſit adeſis.* Idem 763 *raptas* ſcil. de caeſorum cadaueribus. 765. Phegeum,

Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque;
Lyncea tendentem contra, ſociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic vno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. Inde ferarum
Vaſtatorem Amycum, quo non felicior alter
Vnguere tela manu, ferrumque armare veneno;

e vetuſtioribus. Idem *confixa* tuetur contra Pierium, qui probabat *confixum*, quod ant. edd., in his Ald. pr., habent, et Medic. a m. ſec. *confexum* Parrhaſ. *et fixa* Doruill. *confixa* primum exaratum deprehendo in Ald. tert. 1514, adeoque per Naugerium. 766 *M. ruentes* Sprot. 767 Totus verſus ex Homero conuerſus Iliad. ε, 678, ſed ſine deprauationibus, quas in Virgilii codicibus ap. Burm. videas. Scilicet omnino Latini librarii multo imperitiores fuere quam Graeci. Porro idem verſus in Ouid. Met. XIII, 258 occurrit: quo eum relegandum eſſe cenſebat Iac. Bryant: eo tamen vix h. l. carere poſſumus. v. Not. 768 *Lycea*, *Lingea*, *Ligea*, *Lygea*, *Licea*, ſcripti apud Burmann. *Lyngea*, *Sigea*, Goth. 769 *dextra* aliquot ap. Burm. *dextram* Goth. tert. 770 *hinc vno* Zulich. et Bigot., nec male. *hic* Franc. *huic Iuno* Doruill. *huic vnum* Goth. pr. *coniectum* ſec. Moret. *delecto* Goth. tert. *concius* idem: putabis eum legiſſe *concitus?* ſed ſtipes fuit librarius. Silius XIII, 246 *Aſſequitur planta; delectum protinus enſe Cum galea longe iacuit caput.* 772 *felicius* quatuor ap. Burm. *fallacior* Goth. tert. 773 *Stringere* Schol. Statii apud Heinſ. *Fugere* idem Goth. tert. Hic dicat aliquis, qui tales delicias ſectatur, fuiſſe ſcriptum *Fingere.* Illud vero mireris, Iulium Sab. in ſuo habuiſſe *Vrguere*, idque defendere, vt ſit dictum vt *fulguere.*

parma transfixa confoſſum, et 766 Alcandrum et ceteros pugnam agitantes in muris *auerſos* caedit, at Lynceum *aduerſum.* 767. Cum hic verſus ad verbum ex Homero conuerſus ſit (vid. Var. Lect.), ibique iidem homines ab Vlyſſe occiſi narrentur: Seruius, inde apparere ait, non ad hiſtoriam ſed ad ornatum poëmatis haec nomina pertinere. Sed quis tandem inde ornatus exiſtit? dicat aliquis. Scilicet ad ἐνάργειαν narrationis et ad animum in rem praeſentem deducendum valet, ſi non omnino caeſos eſſe multos dicas, verum etiam nominatim eos perſequaris. 770. Comparant Iliad. ξ, 497. υ, 481. 771. ἄμονα θήρης — ἐσθλὸν θηρητῆρα etc. Iliad. σ, 49. 772. *felicior*, peritior, vt alibi quoque. *manu* vacat, ſed adiectum, quoniam de peritia agitur. ἰοὺς χρίε-

Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharae cordi, numerosque intendere neruis;
Semper equos, atque arma virum, pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita caede suorum,
Conueniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantisque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos alios muros, quae iam vltra moenia habetis?

774 *Clutium*, *Clycium*, *Clycion* alii, it. *Gluttium*. *dictum Eolide* Doruill. 775 *Cretea* ante Heinſ. *Crathea* qu. Moret., ſed eſt Κρηθεύς. 776 *quo* abeſt qu. Moret. *incendere* Hugen. 777 Vix Virgilius ſecundis curis hunc verſum loco relicturus fuiſſet. Etſi emollias iungendo: *cordi erat*, *et canebat*. 778 *a. voce* Zulich. a m. pr. 780 *Pallentesq*. Menag. pr. 781 *Tunc M.* Goth. tert. *Quo inde f.* Reg. Heinſius eleganter iungi putabat: *quo deinde fugam?* cui bono fugam? Sed hoc vix placere poteſt prae vulgato: *quo deinde*, vlterius, *fugam*, *quo tenditis?* Ven. et Montalb. *fuga*. Monuit tamen ipſe Heinſ. *tendere fugam* dictum eſſe, vt, *tendere iter*, *greſſum*, *curſum*. 782 *quaeue vltra*

σϑαι, non niſi admodum barbarorum populorum mos, in Iliade vix occurrit, ſed in Odyſſ. λ, 260. 774 ſq. ſuaves verſus de Cretheo lyrico, quorum praeclara imitatio eſt in Leonida Glouerii, vbi de Ariſtandro IV, 213 ſqq. (lib. V, 239). Fuit vir doctus, qui Horatium reſpici putaret, ne poetae amiciſſimus homo plane in Maronianis carminibus praeteritus videretur. Sed talia affirmare et refellere aeque in promtu eſt.

776. Proprie *intenduntur nerui* ſeu fides, ſed cum iis ipſis intenduntur *ſoni*, pro quibus doctius *numeros* poſuit: ſunt enim ſoni numeroſi, ſi arte eliciuntur. *equos*, vt Homericum ἵππους, currus dixit: non equeſtres curſus; nam adiicit *arma* et *pugnas*.

778. *Tandem*. Bene Servius. „Seruat τὸ πρέπον, ne praeſentibus ducibus Turnus tot ſtrages feciſſe videatur.“ 781. 782. Aiacem hic reddit

Vnus homo, et veſtris, o ciues, vndique ſaeptus
Aggeribus, tantas ſtrages inpune per vrbem
Ediderit? iuuenum primos tot miſerit Orco?
Non infelicis patriae, veterumque deorum,
Et magni Aeneae ſegnes miſeretque pudetque?
Talibus adcenſi firmantur, et agmine denſo
Conſiſtunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluuium petere, ac partem, quae cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu ſaeuum turba leonem
Cum telis premit infenſis; at territus ille,

Gud. et alter Mentel. Parrhaſ. et Franc. *quae vltra iam* Exc. Burm. *quaeue altera moenia* ſec. Moret. 783 *noſtris* Ven. *e noſtris* Lutat. ad Stat. II. Theb. 620. *ciues o veſtris* Montalb. 784 *tanti* Goth. tert. 785 *primo iuuenum* Goth. pr. *tot dederit* tert. 786 *Nonne* Medic. a m. ſec. *deorum* vel *malorum* Gud. At mſ. Coll. Ieſu elegantiſſime *veterumque parentum:* quod Wakefieldum praetuliſſe haud miror. Eſt enim hoc ſollenne, vt Aen. V, 39. 788 *in agmine* pr. Hamburg. 789 *e. pugnae* Rom. Montalb. et tres recentiores Burmanni cum Goth. tert. 790 *quae c. vnda* Rom. et alii Pier., idem Medic. et ceteri vetuſtiores Heinſii, etiam Iul. Sabinus; nec *amni*, quod Naugerius Ald. tert. intulit, niſi in recentioribus fere, etiam Goth. tert., et habet interpretamenti ſpeciem. Praetulit tamen Heinſius vt elegantius, nec immerito; quaeri modo poteſt, an Maro id, quod elegantius eſſet, vbique maluerit. 791 *hic* Moret. qu. *inſiſtere* Doruill. 792 *ceu Poenum* coni. Schrader. e XII, 4. 793 *ac* Franc. *adterritus* Reg.

ex Iliad. ο, 732 ſqq. Ἠέ τινάς φαμεν εἶναι ἀοσσητῆρας ὀπίσσω; Ἠέ τι τεῖχος ἄρειον etc. 786. *infelicis patriae* in noua Troia redditae. *veterum deorum*, Penatium, quos alias *patrios*, a patribus acceptos, appellat; quique nunc vrbe capta in hoſtium manus venturi ſunt. 788. Ornat ſimplicitatem Homerici verſus Iliad. ζ, 106. ρ, 342. 789. Diſceſſus Turni impauidi et animoſi in ipſa fuga egregie ornatus eſt; nec tamen Aiacis illum nobilem diſceſſum (Iliad. λ, 543 ſqq. 555 ſqq.) ſuperatum dicam. 790. A dextra parte, ſi a Laurento veniſſe Latinos et Rutulos reputes, caſtra ad Tiberim pertingebant. vid. ſup. 469, cum Excurſ. III ad VII. 792. Comparatio Homerica, ſed admodum variata, ex eodem loco Iliad. λ, 547 ſeqq. Variauit tamen eam ipſe Homerus alio loco egregie Iliad.

Asper, acerba tuens, retro redit; et neque terga
Ira dare aut virtus patitur, nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios inuaserat hostes;
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in vnum.
Nec contra vires audet Saturnia Iuno

794 *retro dedit* Montalb. et Ven. *at neque* Bigot. *ac* Goth. tert. 795 *ac v.* Zulich. *et* pr. Hamb. et Doruill. *neque t.* Rom. 796 *Ille, equidem* Franc. *per tela per hostes* Ven. Ceterum non video, cur interpunctione tam duram orationem efficere placeat, *Ille, quidem hoc c.*, nec retiuere id, quod se offert: *nec t. contra Ille quidem, hoc cupiens* (h. quamuis cupiens), *potis est* etc., aut id, quod supra posuimus. 799 *cum* Ven. *tum bis* pr. Hamb. *in medios* Franc. *inuaserat* Leid. 800 *confusa* Heins. reposuit; sic enim omnes eius codd., vno alteroue recentis notae exceptis. Ita tamen iam ed. Ald. pr. et sec. Verum mox Ald. tert. Naugerio correctore in edd. intulit *conuersa*. Recte vero Heins. monet, putidum esse *conuersa a. vertit.* In Goth. sec. *confusa*, tert. *confisa*, pr. *conuersa*. 802 *audet Saturnia Turno* Goth. tert., audiendus ille, si auctoritatem haberet.

p, 108—113. 794. *acerba tuens* δριμέα δερκόμενος. acerbe, truculente intuens. Sed de terribili adspectu eadem verba iam posuit Lucret. V, 34. de dracone: *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens.* 795. Nec ira aut virtus patitur Turnum dare terga, nec ille, cupiens quidem hoc, potest contra tendere per tela virosque; h. e. per incumbens Troianorum agmen conglobatum.

802. Ergo tacite intelligi vult poeta, Iunonem pugnae huic interfuisse praesentem. Quod saepe monuimus, poetam deorum interuentu minus feliciter vti, quam Homerum, qui rerum actum non minus diis quam hominibus assignauerat, hoc quoque loco inculcandum videtur: cf. Excurs. I. ad h. libr. vs. 638.

Iuno enim, si recte iudicamus, nunc inducitur necessitatis magis caussa ad expediendam rem, quam rerum ordine ita postulante. Deam enim rebus gerendis interess.

Sufficere; aeriam coelo nam Iuppiter Irim
Demiſit, germanae haud mollia iuſſa ferentem:
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo iuuenis ſubſiſtere tantum,

803 *in coelo* Hamb. ſec. *iam* quidam apud Seru. ad V Aen. 606. *Irin* et v. 804 *Dimiſit* vel *Dimittit* Franc. *miſit* aliquot Pier. Non aſſequor, quid Villebrune ad Silium I, 113 ſibi velit: „*dicta*. Virgil. IX, 804, vbi contra fidem codicum nonnulli legunt „*iuſſa*.“ 806 *nonc* Parrhaſ. *iuuenis clypeo* Mentel. pr. Inutilis res eſſet interpunctionem mutare: *Ergo nec clipeo iuuenis ſubſiſtere; tantum Nec dextra valet: iniectis ſic vndique telis Obruitur.*

ſe nondum vidimus, niſi v. 725, vbi illa auertit ictum haſtae a Turno, et v. 764 *Iuno vires animumque miniſtrat;* hoc vero poterat facere ex alto; et oblitus eſt poeta interponere eam praeſentem pugnantibus deſcenſu ex Olympo facto, vt Iupiter nunc Irim mittere poſſet, quae eam recedere iuberet. Tamen vel ſic imitatio nimis manifeſta eſt ex Il. ϑ, 397 ſq. ο, 157 ſq. et al., et Iris iam libri huius init. mandatis Iunonis ad Turnum perferendis partes, a poeta impoſitas, peregerat: quod bis in eodem libro vix putem ſuaviter factum. 802. non audet Iuno vires ſufficere Turno contra Troianorum agmen, vt adhuc feciſſe intelligenda eſt vſ. 764. *ſufficere* ὑποσχεῖν pro παρέχειν, vt iam Aen. II, 618 *Ipſe pater Danais animos viresque ſecundas Sufficit.* 805. *Ni Turnus cedat*, pendet *niſi* a voc. *haud mollia*, dura, minantia. 806 ſeq. Totum locum eſſe Homericum notarunt omnes. Aiacem ex Iliad. π, 102 ſqq. refert Turnus: et eſt locus alter cum altero comparandus. Sed in verborum ornamentis multa Maro accepit ab Ennio, qui Homericos verſus iam ante expreſſerat. Locum ex Annal. XV adſcripſit Macrob. VI Sat. 3 dignum, qui hic quoque legatur: In bello Iſtrico verſans poeta pugnam Iſtrorum cum Coelio Tribuno deſcribebat: *Vndique conueniunt, velut imber, tela Tribuno. Configunt parmam; tinnit haſtilibus vmbo; Aerato ſonitu galeae; ſed nec pote quisquam Vndique nitendo corpus* (Tribuni) *diſcerpere ferro. Semper abundanteis haſtas frangitque quatitque. Totum ſudor habet corpus; multumque laborat; Nec reſpirandi ſit copia praepete ferro. Iſtri tela manu iacientis ſollicitabant. Occumbunt multi leto ferroque lapique Aut*

Nec dextra valet: iniectis ſic vndique telis
Obruitur. Strepit adſiduo caua tempora circum
Tinnitu galea, et ſaxis ſolida aera fatiſcunt;
Diſcuſſaeque iubae capiti; nec ſufficit vmbo
Ictibus; ingeminant haſtis et Troes et ipſe
Fulmineus Mneſtheus. Tum toto corpore ſudor
Liquitur, et piceum (nec reſpirare poteſtas)
Flumen agit; feſſos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps ſaltu ſeſe omnibus armis
In fluuium dedit. Ille ſuo cum gurgite flàuo

807 *obiectis* Macrob. VI, 3. *inuectis* Goth. tert., perperam. 809 *Singultu* alter Hamb. 810 *Diffuſaeque* Zulich. 812 *Cum t.* duo Burm. *torto* eiusd Exc. 813 *Linquitur* Doruill. 814 *Fulmen* Macrob. ibid. cum Goth. tert. *feſſus agit* Goth. tert. Mox vulgo: *aeger a.*, vt lib. V, 432 hoc idem hemiſtichium occurrit. Sed *acer anhelitus* quosdam olim legiſſe in Seruianis proditum erat; hoc arripuit Heinſius, vt varietur oratio; eſſe enim tales mutationes Virgilio frequentes: v. eum ad h. l. et ad Ecl. V, 37. 815 *Cum d.* pr. Moret. *ſaltu praeceps* Gud. 816 *gurgite vaſto* idem et Mentel. ſec. Goth. ſec.

intra moeros aut extra praecipe caſu. Quem talis poeta praeceſſit, qualem hic Ennium videmus, eum in orationis ornatu poetico ad ſummum potuiſſe peruenire mirandum non eſt. Iam, cui libet, comparet imitatorem alium, Statium II Theb. in Tydeo inſidiis Thebanorum oppreſſo 527 ſqq. 602 ſq. et ad h. l. 668 ſqq.

806. *tantum — ſic;* pro vulgari: *nec clipeo*, excipiens tela, *nec dextra*, pugnans enſe, ſatis *ſubſiſtere*, nunc reſiſtere, ὑποστῆναι, ſtatum tenere, valet: — adeo obruitur telis. 809. *fatiſcunt aera*, cedunt ictibus; galea, nam de hac agitur, agit rimas, rumpitur. cf. ad Georg. I, 180; itaque cum dilectu adiectum epitheton: *ſolida.* 813. *ſudor piceum flumen agit;* hoc eſt, ſordidum. *Seru.;* puluere et cruore. 815. vid. ſup. ad v. 790. 816. *ſuo cum gurgite* aut vt vacet *cum*, vt ſaepe, aut vt capiatur ac ſi eſſet *in*. Sic σὺν pro ἐν. Vſus vbique ob-

Adcepit venientem, ac mollibus extulit vndis;
Et laetum ſociis abluta caede remiſit.

817 *Excepit* Erf. *fugientem* plerique Pier. et aliquot Burm. cum Goth. tert. et Erf. 818 *obluta* Montalb. *oblata* Franc. et Doruill. *remittit* ſec. Moret.

vius. 817. 818. Scilicet ſecundo flumine, paruo interuallo, delatus ad ſuos peruenire debuit. *mollibus* ornans epitheton, et ſimpliciter naturam aquae refert. 818. *abluta caede;* ornamentum ex adiunctis arreptum eſt; nihil amplius: *caede* h. ſanguine.

EXCVRSVS I†

De topographia castrorum Aeneae et Nisi Euryalique profectione.

Lib. IX, 195. *tumulo videor reperire sub illo posse viam ad muros et moenia Pallantea.* Vt de toto Nisi et Euryali consilio satis constet, locorum situs apud animum adumbrandus est: Agrum Ostiensem et ostia Tiberis ad animum reuoca. Castra Troianorum ad Tiberis fere ostia in orientali littore erant sita, vid. Excurs. III ad lib. VII, fossa et vallo illa munita et turribus: VII, 157. 8. 9. a dextra moenia ad amnem pertingebant: quam partem mox Turnum, castris inclusum, petere videbimus. *Aeneadae duri murorum in parte sinistra opposuere aciem, nam dextera cingitur amni.* vs. 790. *Turnus paullatim excedere pugna et fluuium petere ac partem quae cingitur amni* 815 *Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis in fluuium dedit.* Ab eadem parte a tergo nauium erat statio sup. v. 69 *classem quae lateri castrorum adiuncta latebat.* Iam erat porta quae ad mare ducebat: inf. 237 *locum insidiis conspeximus ipsi, Qua patet in biuio portae, quae proxima ponto est.* Haec si cum locorum situ comparaueris, haud parum turbatum te senties. Castra, Romanum in morem quadrata, in extrema littoris parte quingentis ab amne passibus posita fuisse apparet, fronte castrorum in interiores terras versa, vnde Latinos accedere necesse erat: ita dextra castrorum ad mare, sinistra ad amnem spectare debuit. Videri potest, et mihi videbatur, in superioribus edd. atque etiam sup. ad lib. VII. Exc. III. poeta ita rem narrare, quasi ille inter Latinos accedentes versetur: vt ipsi a dextra sit Tiberis, a sinistra mare; mirationem facere hoc; aliter tamen poetae verba accipi non posse. Mireris nec minus, a nemine, quantum vidi, notatum hoc esse; ne a Vulpio quidem in Latio Vol. VI, c. 2, vbi de Troia noua agit. Iam porta, *quae proxima ponto*, illi egressi, Rutulis excubias negligenter agentibus ad tumu-

lum tendere volebant, ſub quo viam ad Palatium ſeu *Pallanteum*, vrbem Euandri (ſup. VIII, 53. 54), reperiri non dubitabant: cf. v. 195. 196. Succeſſerat audacia in traiectu per Rutulos facto, et laeua v. 372 viam tenebant, cum, ecce, equites a rege Latino miſſi verſus caſtra tendunt: miſſi Laurento equites; *iamque propinquabant caſtris murosque ſubibant, cum procul hos laeuo flectentes limite cernunt.* Turbat ſuperius dicta, et probabiliter ſumta, locus hic: Nunc Latini vident a laeua, quod ab eorum dextra euenire debuit. A Laurento vrbe via ſecundum littus ad illa loca ducebat. Deprehenſi igitur Niſus et Euryalus fugiunt in ſiluam, vſ. 378, Laurentinam ſcilicet, vnde Niſus quidem verſus lacum Albanum elabitur verſ. 387 ſqq., ſed Euryalum ſe non ſubſequutum videns, iterum ad ſiluam reuerſus cum amico ſuo interimitur. conf. eund. Excurſum p. 134 ſeq. et adde inf. Var. Lect. ad v. 387. Fateor me haec non ita expedire poſſe, vt mihi ipſi ſatisfaciam: itaque ea ex ipſis Commentariis in poetam exemta in Excurſum reieciſſe. Sunt tamen duo, quae adhuc dictis ſubiicere liceat: primo in vſſ. 237 ſqq. *locum inſidiis conſpeximus ipſi, Qua patet in biuio portae, quae proxima ponto eſt*, poſſum videri perperam in *laeuo* caſtrorum latere *portam* conſtituiſſe: poeta enim ipſe non profitetur laevam portam fuiſſe; ſed tantum hoc pronuntiat: fuiſſe portam *quae ad mare ducebat:* ſi *biuium* ibi fuit, neceſſe eſt fuiſſe eodem loco viam alteram quae *ſiniſtrorſum* in interiora loca praeter caſtra, ſeu caſtrorum ſiniſtrum latus ducebat; Ita ſublatam dixeris hanc difficultatem. Reſtat altera vſſ. 372. vbi Laurento profecti equites Niſum et Euryalum e porta modo memorata egreſſos vident *laeuo flectentes limite.* Hic vero recte puto contendi poſſe, equites quidem a dextra ſua eos proſpexiſſe; at duo Troianos *laeua iſta via*, a parte laeua caſtrorum ad interiora tetendiſſe, vnde paullo poſt ad Tiberim et Euandri ſedes ſe conuerterent curſu petendas. Niſi fallor, hac interpretatione e ſalebris locorum euadi quodammodo poſſe.

EXCVRSVS I*

Narrata de Aenea et Anchiſe ante belli Troiani tempora.

Lib. IX, 263. 264 *Bina dabo argento perfecta atque aſpera ſignis Pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba.* Ad res ante bellum Troianum geſtas, adeoque ad τὰ προομηρικὰ hoc pertinere in Notis profeſſus ſum; nam, quod in Seruio ex obſcuro homine Abante ἐν τοῖς Τρωϊκοῖς allatum eſt e ſabulis inde ab excidio memoratis, poeta reſpicere non potuit: quippe qui Aeneam ſtatim a capta vrbe diſcedere iuſſit nec in Troade nouas res moliri.

Verum rerum ante bellum Troianum geſtarum omnino obſcurior eſt memoria, quam earum, quae vrbem captam exceperunt. Nihil forte deſideraremus, ſi *Carmen Cyprium* ſupereſſet: de quo vid. ad lib. II Exc. I, p. 309. Neque igitur indigne feremus, ſi de capta ab Anchiſe Arisba nihil aliunde innotuit; adeo vt dubitari quoque poſſit, ſitne Troadis an Lesbi vrbs hoc loco intelligenda. Miſſo tamen hoc, quandoquidem ſemel in hanc quaeſtionem incidimus, age, videamus alia, quae de Aenea et Anchiſe ante belli Troiani tempora, quae Homerus attigit, narrata forte reperiri poſſunt: abſoluemus ſic omnem rerum Aeneae memoriam in his Excurſibus paſſim expoſitam.

Vt igitur omittam illa, quae de Anchiſae ſtirpe a Dardano per Troem, Aſſaracum, Capyn ducta (vid. Exc. VI ad lib. III) tum de Aeneae natalibus ex Veneris et Anchiſae congreſſu ſatis nota ſunt: vid. Iliad. υ, 214 ſq., ibique Schol. ex Acuſilao, Hymn. in Venerem, et conf. Apollod. III, 12, 2 cum Notis, et Meziriac. ad Ouid. Heroid. P. II, p. 142; commemorabo reliqua, partim minus obuia, partim ad Virgilianum carmen propius ſpectantia.

Aeneam *Troianum* appellatum, Troiae quoque *domum Anchiſae* incoluiſſe lib. II, 299 audiuimus. Eo tamen non niſi ſub belli Troiani tempus deueniſſe putandus eſt: *Dardanum* vrbem ille tenebat, haud longe ab Ilio diſſitam; Dardanios quoque adduxerat: Iliad. β, 819. cf. ſup. Exc. XVII ad lib. II.

Natales tamen eius ad montem Idam, qui imminebat vrbi, referuntur; quippe Anchiſes a Venere in monte

Ida, cum armenta pafceret, amatus eft: vt vel ex Iliad. *β*, 821 memineris: et ex Hefiod. Θ. 1007—1009, multoque magis ex Hymno Homerico: nifi carminis potius epici fragmentum illud eft, ea parte, qua deficit, hymni claufula fuppletum *). Addit Maro, ad Simoentem genitum effe Aeneam: Aen. I, 618 *Tunc ille Aeneas, quem Dardanio Anchifae Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam?*

Nutritum Aeneam a Nymphis, et quidem Dryadibus, fuauiter narratum eft in eodem Hymno 258 fqq. Educatum mox in Alcathoi domo, qui eius fororem matrimonio habebat, docet Homerus Iliad. *ν*, 465. 466. Fuit illa Hippodamia, quam e legitima coniuge Eriopide fufceperat Anchifes; tradente Euftathio ad e. l. Apud Xenophontem de Venat. pr. inter eos memoratur, qui a Chirone enutriti fuere, figmento hiftoriarum rationi aduerfante.

Pauit tamen Aeneas, more prifcae aetatis, armenta in monte Ida; et quidem fub ipfum tempus belli Troiani; nam oppreffus ille in folitudine ab Achille vix fuga fibi confuluerat; cumque Lyrneffum confugiffet, Achille ad eam vrbem oppugnandam aduolante, fugatus et inde eft Aeneas: Iliad. *υ*, 90—96. 187—194. Latius haec perfequutus erat auctor Cypriorum; in cuius argumento apud Proclum **) haec habentur: *κἄπειτα ἀπελαύνει* (Achilles) *τὰς Αἰνείου βόας, καὶ Λύρνησσον καὶ Πήδασον πορθεῖ* —

Idem tamen Aeneas iam antea Paridi comes nauigationis in Graeciam additus fuerat: *καὶ ἡ Ἀφροδίτη Αἰνείαν συμπλεῖν αὐτῷ κελεύει*, idem Proclus fecundum Carmen Cyprium ***).

Cum Troiam acceffiffet, e focietatis cum Priamo lege, vt auxilium ferret, fimultas inter ipfum et Priamum Priamique filios inciderat; vnde et irafci eum Priamo et pugnam detrectare fufpicio erat: Iliad. *ν*, 459 fq. Refrixiffe videri poffunt animi ea de cauffa, quod Aeneas magna apud Troianos auctoritate vtebatur Iliad. λ, 58. *Αἰνείαν θ', ὃς Τρωσὶ θεὸς ὣς τίετο δήμῳ* et *ε*, 467. 8 et quod fublata Priami ftirpe regnum fibi promittere vifus erat. Eo enim alludit

*) Docte de eo nuper egit, eiusque cum argumentum conftituit tum fabulam illuftrauit Groddeck nofter in Commentat. de Homer. Hymn. rel. pag. 40. In diuerfa abit, vt folet, Ilgen vir doctus; quem iterum deferunt alii.

**) In *Bibliothek der alten Litteratur* I Band pag. 26.

***) eod. loc. pag. 23.

Iliad. υ, 180 Ἐλπόμενον Τρώεσσιν ἀνάξειν ἱπποδάμοισι (μετὰ, διὰ) Τιμῆς τῆς Πριάμου· etsi eos versus iudicio suo sustulerant Grammatici veteres. Inter Paridem maxime et Aeneam odia exarsisse Menecrates Xanthius tradiderat: cf. Dionys. Hal. I, 48.

Aeneae res gestas ab Homero narratas ex Iliade enotare nihil attinet. Congressum eius cum Diomede Iliad. ε et alterum cum Achille Iliad. υ ipse Virgilius attigit, dum bis pugnae discrimine ereptum eum a Venere ait Aen. IV, 228. In castrorum oppugnatione vnam e turmis ducebat Aeneas Iliad. μ, 98. ν, 459. 468 sq., iterum in pugna circa Patrocli occisi corpus cum Hectore primas partes agit ρ, 484 sq. Quae post Iliadis argumenti tempora gesta sunt, in Quinto Smyrnaeo cognoscere licet. Fuerant enim Aeneae partes in omnibus fere praeliis: vnde sup. Aen. I, 488 dici poterat *se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis.* Ita interfuit pugnae cum Penthesilea ap. Tzetzam Posthom. 52. 157: in pugna super Achillis corpore vulneratur Aeneas ab Aiace: ap. Quintum III, 281 sq. ipse Aiacem Oilei vulnerat in pugna post Eurypyli aduentum: VI, 520 sq. Eminet eius virtus in pugna, qua Philoctetae sagitta Paris vulneratur: X, 26. 76. 112. At eo caeso multo magis XI, 41. 129 sq. vbi et Thetis ab eo auertit Neoptolemum 240. mox e pugna eum educit Venus 289. In oppugnatione Ilii est inter propugnatores de muris, XI, 354. 393. 439. 474. Ea autem, quae sub ipsum Troiae excidium peregerit, narrauit Maro lib. II, ad quem cf. Exc. XVII et XIII. Vrbem enim videns captam de salute consilia iniit: Quintus XIII, 300 sq.

Vrbe capta in montem Idam secessit. Apud Lescheum, vti nunc ex Proclo didicimus (p. 38), statim ab ostento per Laocoontem a serpentibus enectum obiecto discessum in montem Idam Aeneas parat. Ad Leschei ductum, quod suspicari licet, exponit nonnulla Quintus XIII, 300 sq. Reliqua post eius discessum diuersis locis illustrauimus. Actum *de erroribus Aeneae* Exc. I, et *de errorum annis* Exc. II, ad lib. III; *de accessu ad Siciliam* Exc. I ad lib. V; *de accessu ad Italiam* Exc. IV ad lib. VI, et Exc. II ad lib. VII; add. Disquis. II; *de fatis inde ab aduentu in Italiam* Exc. III ad lib. XII; *de praedictionibus deorum, ad quas ille rerum gerendarum cursum rexit,* Disquis. II.

EXCVRSVS I**

De deorum interuentu in Aeneide; et vnde poetae acceperint ea signa, quae praesentiam numinis arguunt.

IX, 638 *Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo Desuper Ausonias acies vrbemque videbat.* Non placet, quod cum alibi, tum sup. ad vs. 802 professus sum, quod in inducendis diis Virgilius, nec de opportunitate et probabilitate, ex caussa idonea aut rerum ordine ducta, nec de varietate sollicitus fuit; nam quoties ad deos redit oratio et ad partes, quas ipsi in rebus gerendis tuendas habent, fere satis habet inserere illam particulam, initio facto a vocula *interea*, v. c. X, 1 *Panditur interea*, v. 606 *Iunonem interea*, XI, 532 *Velocem interea:* ad quem locum Seruius quoque abruptum et vituperabilem transitum notauit. Aliam rationem poeta h. l. sequitur, verum et in hac fere eadem chorda oberrat: Apollo tum *forte* desuper pugnam ad nouam Troiam spectabat. Atqui nec aliter Aen. I, 223 *Et iam finis erat; cum Iupiter aethere summo Despiciens mare — Constitit et Libyae defixit lumina regnis.* Iterum lib. VII, 286 Iuno ab Argis redux *forte* prospicit Aeneam ad Italiae littus classem appellentem, et XII, 134 *At Iuno e summo Prospiciens tumulo* etc. Defendi forte possunt loca inf. lib. XI, 725 sqq. XII, 792 sqq. Et sunt alia felicius instituta, vt lib. IV, 219 sq. V, 604 sq. Apud Homerum deos sedere et Achiuorum Troianorumque praelia prospicere non miramur, cum partes deorum quisque suas tuendas sustineat: at Apollo hic otiosus plane sedere, nec poeta satis prouide curasse videri potest, vt eius sollicitudinem de exitu rerum commodo loco commemoraret. Si tamen subtilius ac diligentius deliberes, statim animo occurrent haec: Apollo non modo vaticiniorum de Aeneae et posteritatis in Italia sede auctor, idemque iam apud Homerum Troianis rebus et Aeneae studens, fuit: verum ille etiam inter deos inprimis is erat, qui gentem Iuliam insigni fauore, insigniter per pugnam Actiacam declarato (vid. sup. VIII, 704 seqq.), amplecteretur; idemque Palatino templo ornatus fuit. Sed et aliis locis meliorem rationem reperit Maro, vt lib. I, 124 sqq., vbi *Neptunus magno misceri murmure pontum Emissamque hiemem sensit;* lib. IV, 219 *audit Iupiter preces Iarbae*

et ſic Didonem Aeneamque reſpicit. Vt tamen h. l. Apollinis opera vteretur, inductus maxime Homericis aliquot locis videri poteſt, inprimis Iliad. ε, 433. 445. ρ, 323 ſq., vbi Apollo Aeneae occurſat, priore loco etiam ex praelio vulneratum ſeruat, vt h. l. Aſcanium a praeliando dehortatur.

Ceterum idem Apollo paullo poſt vſſ. 659. 660 agnoſcitur: *agnouere deum proceres diuinaque tela Dardanidae pharetramque fuga ſenſere ſonantem.* Ergo in *fuga* h. in diſceſſu, Butae formam exuerat Apollo, diuinam receperat. Conf. Excurſ. XIII ad Aen. I, vbi poetarum huius phantaſmatis ornamenta, tractandorumque eorum modi ac viae a me expoſitae ſunt. Originem et cauſſam huius phantaſmatis hominum mentibus ſubnati partim iam eodem loco pag. 167 (ed. pr. pag. 121) innueram, partim nunc diſertius exponam. Scilicet cum nec noſtris animis facile ſit, quoties numen cogitamus, a ſpecie humani oris ac vultus mentem auocare, quin ſpecies aliqua humanae ſimilis menti obuerſetur, tum multo magis rudium hominum animis inſidet ſpecies numinis aliqua et forma humanae ſimilis; nec aliter id fieri potuit, antequam ſubtilior philoſophia cogitationem de deo ad mentem, Νοῦν, auocavit. Neceſſe adeo fuit, vt diuinae naturae tribuerentur ea, quae naturae humanae communia ſunt: niſi quod maiora pro naturae humanae modulo eſſe credebantur. Conſentit in hoc omnis vetuſtas, etiam patriarcharum et Iudaicae gentis; conſentit omnis barbarorum ac ferorum populorum ſtirps; ipſa mentis humanae imbecillitas. Iam prouti cultu ingeniorum aut nullo, aut aliquo, aut exquiſitiore imbutae ſunt gentes, dii aut robore, aut ſagacitate et prudentia, aut opibus et potentia excellentes occurrunt; ita ad ſuae naturae modulum fingit numen humana mens; quoque ea ipſa perfectior et diuinae ſimilior aliquando erit reddita, eo veriora et digniora Numine cogitabit. Secundum haec facile eſt ad intelligendum, quamdiu ſpeciem diuinae naturae ad humanam attemperauit antiquitas, ei debuiſſe opinionem de occurſu, apparitione et contubernio deorum familiarem eſſe; inprimis cum locis adeo, terris et vrbibus, deos ſuos tutelares aſſignarent. Imbuere iſta opinione hominum animos multo magis debuit ſolitudo ruris ac ſiluarum; raris hominum commerciis et aduenarum acceſſibus: potueruntque credi deorum ſpecies oculis obiectae, inprimis hominum, qui religioſo metu tenerentur; cf. Odyſſ. κ, 201 ſqq. Opinionem illam acceptam retinuit poſteritas, et

vulgo narrata in miraculum auxit. Quid? quod ipſe ſermo hominum rudium nullam aliam, niſi ab oculorum ſenſu petitam, ſpeciem deorum admittere potuit; quodque in vulgarem loquentium vſum conuerſum hoc fuit, vt, quicquid eueniſſe dicere vellent, a deo factum et peractum eſſe dicerent: quod nemini non in Homeri lectione vel paucorum verſuum occurrere debuit. Nihil in his eſſe video, quod mirum videri debeat, quomodo in hominum animos venerit; ſed probabili aliquo iudicio humanis ingeniis inſidere ea opinio vbique et omni tempore debuit, et adhuc inſidet barbaris populis, quotquot diuinae naturae, forma humana animos habent imbutos, modo non ab omni humanitatis cultu alieni ſint, aut per hieroglypha ad animantium formas diuinam ſpeciem reuocarint; Horum enim, vt olim Aegyptiorum et nunc Indorum mentibus, quae phantaſmata ac ſpecies ſint obiectae, quoties deos cogitant, facile licet aſſequi; ſcilicet non poſſe eſſe alias quam ipſas illas formas, quas in templis expreſſas viderant: quo ipſo neceſſe eſt, innumera iis alia a noſtro percipiendi et cogitandi more diuerſa et aliena occurrere, de quibus nos male ac perperam iudicamus, cum easdem notiones rerum animo non circumferimus. Graeci autem veteres multo magis procliues ad eam opinionem, vt deos ſpecie humana eſſe crederent, amplectendam eſſe debuere, quandoquidem iis hoc tamquam proprium tribuitur ab Herodoto I, 131 *τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς* eſſe, quem locum accurate expoſitum nuper vidimus ab Abb. Foucher in *Mém. de l' Acad. des Inſcr.* Tom. XXXV pr. Firmata eſt ea opinio et in habitum animi deducta per ſigna deorum in fanis et ſacellis obuia; cumque ab eadem opinione ſuorum operum protypum ars accepiſſet, moxque docte elaboraſſet, deorum ſpecies ad ſummae alicuius pulcritudinis ſpeciem eſt adumbrata, certo aetatis et characteris diſcrimine variata. Profecere iterum ex artis profectu poetae, ita vt v. c. Apollini et Baccho promiſſa coma, Ioui oris maieſtas, et ſic porro aliis diis alia, per omnes aetates conſtarent inter poetas aeque et artifices. conf. Commentationem *de formis deorum Graeciae earumque auctoribus* Tom. VIII Commentatt. Soc. Gotting. Poetis autem nihil exoptatius eſſe poterat, quam ſpecies deorum humana, vires corporis maiores, motus celerrimus, forma oris pulcerrima, iis illi ita vſi ſunt, vt ea ſibi tamquam propria facerent, inprimis in poeſi epica, vtque in vſum poeticum perpetuum transferrent, inprimis vbi iis veſtigiis inſiſtebant, vt deorum miniſteriis pleraque

exsequerentur: cf. Disquis. I de carmine epico. Neque vero ea opinio praesentiae numinis inter istos quidem populos tolli potuit, nisi ex quo philosophorum subtilior disputatio, et sanctorum vatum accuratior doctrina, ab omni corporis specie ac labe segregauit diuinam naturam. Quod si nonnulla ex his videri nunc possunt nota forte ac tralatitia: reputandum est, ea scripta esse ante hos XXXVI annos, cum nondum illa inter nota ac vulgaria haberi poterant; aliis postea frequentata ipso vsu progressum accepere.

EXCVRSVS II

De insula Inarime et de Arimis.

IX, 715. 716 *Tum sonitu Prochyta alta fremit, durumque cubile Inarime Iouis imperiis imposta Typhoeo.* Promontorio Campaniae Miseno obiectae sunt insulae *Prochyta* (nunc *Procida*) et altera paullo maior, *Pithecusa* seu *Aenaria* (nunc *Ischia*). *Pithecusae* fere plurali numero efferri solent, seu quoniam Prochyta sub eodem nomine fuit comprehensa, seu quod plures aliquando fuere. Sunt enim auctores, qui Pithecusas ab Aenaria discernant. Esse eas partes continentis auulsas, et constans fama obtinuit (vid. Cluuer. Ital. Ant. IV, 4) et ipsa res locorumque facies probabile facit; subterraneis enim ignibus saepe Pithecusae exarserunt. vid. inprimis Strabon. V, pag. 379 f. sqq. Plin. II, 88. Mirab. Aud. 36. conf. Wernsdorf. Excurs. III ad Aetnam Tom. IV, p. 354 sqq. Cum autem veteris sermonis et phantasmatum, quae inde poetae susceperant, ratio ita ferret, vt terrarum motus et ignium subterraneorum explosiones Gigantibus terrae inclusis tribuerent: quod cum primo narrasset de Typhoeo Hesiodus sine omni loci mentione Θ. 859 sqq. fabula haud dubie ex Oriente accepta, deductum est ad Ciliciam, Syriam, lacum Sirbonidem et Asphaltiten, ad Asiae Catacecaumenen et Phrygiam (vid. Wessel. ad Diod. V, 71. cf. Apollod. I, 6, 3, et ibi Notata); ita tractum est etiam ad hanc insulam, impositam eam esse Typhoeo, quod idem de *Arimis* suis narrauerat Homerus Iliad. *β*, 783. *Arimos* hos iam inter veteres alios in Mysiae seu Lydiae parte, alios in Cilicia, in Syria alios reperisse; fuisse tandem etiam, qui in Pithecusis insulis collocarent, narrat Strabo lib. XIII, p. 929 C. Ex his patet, Virgilium nostrum non fuisse primum, qui erro-

rem hunc committeret, vt Arimos ad hanc insulam transferret. Multo minus ille aduersus grammaticam rationem *Inarimen* facere potuit ex Εἰν Ἀρίμοις, quae vel τὰ Ἄριμα vel οἱ Ἄριμοι fuerunt. Suspicor fuisse aliquem ex antiquis poetis latinis, qui Iliadem latine reddiderunt, inter quos Cn. Mattius fuit, qui aut male acceperit aut male interpretatus sit *In Arima*, vnde facta est *Inarima* vel *Inarime*. An vnquam nomen hoc Pithecusarum communi vsu frequentatum sit, dubito: videtur illud inter poetas se continuisse. Mature tamen Typhoeus ad haec Italiae loca ignibus caecis celebrata reuocatus fuit, vt docet Pindari locus mox laudandus. Tradit quoque Schol. Apollonii ad lib. II, 1214, Pherecydem iam Typhoni Pithecusam insulam iniectam narrasse. Obuia inde poetis et facilis fuit insulae comparatio cum Arimis Homeri et deflexio nominis in Arimen. Miro autem casu accidit, vt Etruscis *arimi* dicerentur simii, qui Graecis πίθηκοι, secundum Strabon. l. c.; quod si ita se habuit, tanto procliuior fuit permutandorum locorum error. Pithecusas a Cercopibus Lydiae in simios mutatis inhabitatam et dictam eo nomine esse, e Xenagora tradit Harpocration Lex. rhet. voc. Κέρκωψ. Alium, sed indoctiorem, verborum lusum, etsi sibi probatum, Plinius memorat: *a figlinis doliariorum* dictam Pithecusam. A πίθος tamen quomodo Πιθηκοῦσσαι formari potuerint, non satis intelligitur; quod ab eo est, πιθάκνη, vix πιθήκνη pronuntiatum est.

Quod Plinius apposuit lib. III, 6: Aenaria, *Homero Inarime dicta*, parum accurate esse pronuntiatum quilibet facile videt. Virgilium autem in insulae nomine sequuti sunt Ouidius, Silius et alii poetae; etiam Liuius in loco a Seruio adscripto: loca adscripta nunc videbis a Wernsdorf. pag. 359.

Homeri vero, vt et hoc addam, et Hesiodi quoque Theog. 304 *Arimi* seu, quod malim, *Arima*, τὰ Ἄριμα sc. ὄρη, haud dubie in Asia quaerenda sunt: sique a vetustioribus auctoribus, Aeschylo in Prom. 351. Pindar. Pyth. I, 32, est standum, in Cilicia; quae quidem, vna cum magno minoris Asiae et per Phrygiae, Mysiae, ac Lydiae fines continuato tractu, ignibus subterraneis olim arsit. Vide Strabonem et aliis locis et pag. 928. 930. conf. Eustath. ad l. c. Homeri. Itaque in iis locis omnibus Typhon fulmine prostratus narrari potuit et narra-

tus eſt a multis. Solent tamen ſcriptores vnum plerumque ex ceteris locis omnibus Typhoni aſſignare, vt Maeoniam Liuius XCIV apud Seruium ad h. l. Cum a Syris ſeu Aramaeis Ciliciae pars olim inhabitata eſſet, mirum non eſt, nomen eorum ſerius, forte ad Homerum vsque, in iis locis ſuperſtes, ideoque Arimos montes in Cilicia dictos fuiſſe. Ad Syriam autem propter nomen illud fabulam Homericam trahere ac transferre vix licet; multo minus de lacu Sirbonide aut cum Tayloro apud Woodium de lacu Aſphaltite cogitare.

Cum de his Homeri et Virgilii locis tot extent virorum doctorum disputationes, apponere hic viſum eſt ea, quae inter innumera perperam aſſerta idoneis rerum argumentis, ſaltem probabili iudicio, memorari poſſe videbantur.

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER DECIMVS

ARGVMENTVM

Iupiter, conuocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur — 15. Ibi Venus de Troianorum periculo insatiabilique Iunonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit — 62. Iuno contra malorum omnium caussam in Troianos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam reiicit — 95. Frustra itaque tentata reconciliatione Iupiter, vbi nullum videt esse contentionum finem, ne aut vxorem aut filiam laederet, se neutrarum partium studia sequuturum pronuntiat, sed pro sua aequitate omnia fatis esse permissurum — 117. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem parant — 145. Dum haec in Latio geruntur, Aeneas, rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adiunctis, triginta nauium classe ad suos reuehitur — 214. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex nauibus suis transformatas, obuias habet: ex his et de classis amissione et de suorum periculo certior redditur — 255. Inde in hostium vsque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad littus terra hostem prohibere conantur. Magno vtrimque detrimento pugnatur — 364. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur — 509. Cuius rei dolore percitus Aeneas, magnos Rutulorum aceruos amico inferias mittit — 601: Ascanius quoque eruptione facta suas cum patre copias coniungit — 605. Quibus rebus permota Iuno et pro Turno sollicita, impetrata a Ioue venia, praesenti eum periculo eripit, obiecta illi falsa Aeneae imagine, quam dum in na-

vim quandam fugientem insequitur, vinculis a Iunone ruptis, vi tempestatis ad littora Ardeae proxima deuehitur — 688. *Interim Mezentius, Iouis monitu pugnae succedens, magnum tam Troianorum quam Etruscorum numerum prosteruit* — 761: *donec ab Aenea hastae ictu vulneratus, et a Lauso filio protectus, aegre se ad obligandum vulnus ex acie recipit* — 795. *Ibi Lausus quoque, dum patrem vlcisci conatur, ab Aenea interficitur* — 832: *eius rei nuntio accepto Mezentius conscenso equo in praelium redit: vbi, dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit* — ad fin.

In hoc tandem libro Aeneas ad pugnam procedit: quod multis nimis sero factum visum est, quoniam ex sua opinione, non ex argumenti et materiae natura, iudicium faciebant. Aliis displicuisse video, quod Aeneas militis magis, quam ducis, partes explet, dum veterem heroum pugnandi morem parum meminere, nec illud reputant, quam parum materiae narrationi epicae praebitura sit ducis sagacitas et prudentia, intra iussa, mandata et imperata se continens, prospectu ex alto ac longinquo capto; qualem nostri aeui res militaris postulat. Si phantasmatibus magnis rebusque, quae sensus impellant, epica vis continetur: strenua facinora, animi audacia, manus fortitudo ac robur requiruntur. Mihi quidem in seqq. libris haud pauca ex iis, quae in reprehensionem incurrere videntur, non quidem nouitate, attamen opportunitate et varietate sua, ingenii admirationem facere solent: quandoquidem argumentum belli ac praeliorum, et quidem eiusdem vitae heroicae, incredibili cum varietate ac copia ab Homero tractatum, Maro tamen per tres libros variatis rerum generibus nec omnino sine nouitatis commendatione detexuit. Artem et ingenium aliquis tum demum rite perspiciat, quum argumenti naturam paullo curiosius animo versauerit, quaeque ipse aliter vel melius in eo tractando constitui posse putet, expenderit. Inter ea, quae ingeniose et callide inventa sunt, primo loco eminet hoc, quod praeliorum narratio variata est per diversa genera; habemus hoc libro nauium appulsum, descensum in littus et pedestrem pugnam, in lib. XI equestrem, in XII pugnam tumultuariam, tum certamen singulare. Porro, ne taedium faceret continuata praeliorum narratio, interposita

ſunt plura, etiam de pace conſilia, tum orationes, magno cum acumine factae, interdum, vt equidem cenſebo, nimia cum arte. Hinc apud Macrob. IV tam multa de rhetorica Virgiliana memorantur. Tragicos tamen noſter, Euripidem inprimis, ante oculos habuit, vt iam monui Disquiſ. I, S. VIII p. XX, Tom. II. Inter illas artes et inuenta poetae referendum et hoc eſt, quod hoc libro Arcades, libro XI Etruſci, et XII Troiani maxime virtutis ſuae ſpecimina edant; quae et ipſa res ad varietatem facit. In ipſa autem pugnarum commemoratione difficultatibus implicitum ſe ſentire debuit non paucis nec leuibus inprimis quod, quoquo ſe verteret, in ea ſemper incidebat, quae ab Homero iam erant tractata; haec igitur vt variaret, mutaret, alia ratione nec minus commode tractaret, perpetuo poetae fuit allaborandum. Facit autem taedium ſerius ocyus omnis imitatio, quae cum ſtudio ac contentione variandi ea, quae iam ab alio *proprie* expoſita erant, coniuncta eſt. Atque hoc illud eſt, quod reprehenſioni poetae interdum locum facere poteſt: etſi cauſſa rei parum animaduerſa iis, qui, quod reprehendendum eſſet, videbant, qua de cauſſa reprehenſionem haberet, minus peruidebant. Nec tamen, inprimis cum eius lectione animum imbutum haberet, in diuerſa ab Homero abire, aut aliam viam ſibi patefacere, aut aliter res tradere poterat, niſi a veritate naturae recedere volebat. Quod igitur ab homine ſollerti et prudenti fieri poterat, id fecit poeta, vt ex argumenti natura pugnas perſequeretur et locorum et hominum naturae conuenienter, nec tamen ſine reſpectu popularium, quibus placere carmen volebat, varios praeliorum caſus exponeret: vtque, quoties in ea incideret, quae ab Homero ea cum copia eſſent tradita, vt deterrerent omnes, qui eadem aggredi vellent, ea omitteret aut breviter attingeret; ſin talia eſſent, vt, quo ipſe Maeonium poetam ſuperabat, ornatum admitterent, ea et ſitu et adiunctis et aliis rebus variata ornaret et amplificaret, aut cultu, elegantia, ac ſuauitate phantaſmatum et verborum expoliret. Haec quidem animo tenere debet is, qui de his libris iudicium facere ſibi ſumit. Vt vero aliquis cum Guyeto tres poſtremos libros Virgilio abiudicet, grauiores, quam quas ipſe in promtu habuit, afferre debet cauſſas.

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,

1 Vexata statim in ipsa fronte occurrit lectio *omnipotentis Olympi*. Librorum ea fere omnium auctoritate, etiam Quinctiliani I. O. IX, 4, 49 (Leid. *omnipudentis*, vt fere semper, addit Burmann.), firmata est: nec tamen satis accommodatum videtur Olympo hoc epitheton, quod proprie Iouis est. Fuere itaque olim, qui Olympum pro Ioue dictum acciperent; alii qui *Olympia* emendarent, alii qui *OlympI* pro Olympii scriptum vellent, hoc vtique non male: nisi alter locus esset XII, 791 *rex omnipotentis Olympi*. Inde emendari coeptum est: *omnipatentis*. Egnatii ea est emendatio; idque ab Ascensio notatum video, qui eam amplexus est: legitur quoque ita in Edd. Ascensianis. In iis tamen exemplaribus, quae ab Egnatio emendata feruntur (habemus in manibus ipsam principem editionem 1507), ea lectio non reperitur. Notata tamen est illa in praefat. Habet eam Hamb. sec. a sec. m., eamque in simili loco vidimus sup. VI, 505. Verum a poeta vix videtur adoptari potuisse hoc quidem in loco, cum *panditur* praecesserit: Panditur domus *omnipatentis O.*, et mox v. 5 de eadem domo: *tectis bipatentibus*. Aliter res se habet inf. XII, 791 *Iunonem interea rex omnipotentis Olympi*; vbi conueniret *omnipatentis*. nam, quod omnibus terris obductum est, terrasque vndique amplectitur seu ambit, bene dici potest quaqua versus patere, ab oriente ad occidentem. Habent tamen ibi libri alterum constanter. Restat *omniparentis*, quod alii coniectarunt, quodque iam Iouian. Potanus agnovisse dicitur et N. Heinsius probabat. *Omniparens terra* Lucretianum epitheton est, quod supra lib. VI, 595 Maro adoptauerat; desidero simile exemplum de caelo. Vranum omnium deorum auctorem et parentem si sic dictum inuenero, non mirabor: Sicque παγγενέτωρ ille in Hymnis Orphicis; sed aliud quid est Olympus. Quae cum ita se habeant, *omnipotentis Olympi* tenendum est, quod altero loco recurrit XII, 791, vt tribuerit poeta Olympo, quod diis conuenit, qui in eo continentur: quo facile adduci potuit, cum Ge II, 325 iam dictum occurrat: *pater omnipotens* Aether: vt apud Tragicos αἰθὴρ ἀθάνατος, οὐρανὸς ἄφθιτος: etsi vel sic parum placet hoc; nec assequor, cur Maro non maluerit Naeuianum versum totum seruare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi.* Etsi enim et hoc alias Iouis est elogium, tamen et Olympo, e quo prodeunt fulmina, conuenire poterat. Seruasse hunc Naeuii versum narratur Caecilius Minutianus Apuleius. Est is vetus ille Grammaticus, cuius libri duo (aut potius fragmenta) de Orthographia adhuc in bibliothecis latent; quem tamen euoluit, praeter Gyraldum de poetis Dial. IV, p. 204, Cael. Rhodiginus VII, 4. et XXII, 13 Ant.

1. Dum haec geruntur, dii ad concilium habendum conuocantur. Est poetis, iam inde ab Homero, Olympus accommodatus ad formam aedium priscae vitae: conf. ad Georg. III, 261 ideoque in eo sunt portae, ingens atrium, quo negotia vitae et conuentus adeuntium aguntur; ab vtraque parte thalami seu minora cubicula singulis, qui domum inhabitant, parata sunt. Conf. de Priami regia

Conciliumque vocat diuom pater atque hominum rex

Sideream in ſedem: terras vnde arduus omnes,

Caſtraque Dardanidum adſpectat, populosque Latinos.

Conſidunt tectis bipatentibus. Incipit ipſe:

Lect., a quo hoc ipſum de Virgiliano loco prolatum eſt. Idem Grammaticus Olympum de Ioue interpretatus erat. 2 *Conſiliumque* alii ap. Pier. *diuom pater atque hominum rex* Ennianum eſt: Macrob. VI, 1. 4 *ſpectat* tres Heinſ. cum vno Burmanni: minus docte. v. inf. XII, 136. 5 *portis b.* ſec. Moret.

Iliad. ζ, 242 ſeqq. Eodem modo in Olympo ab vtraque parte duodecim maiorum deorum ſunt cubicula, in media autem domus parte, quam μέγαρον, δῶμα, δόμον, appellare ſolet Homerus, conuentus ac conſeſſus deorum fit, ſiue ad deliberandum de rebus communibus, ſiue ad epulandum. Eandem fere rerum ſpeciem Virgilius animis exhibet, niſi quod de cubiculis ſilet. Potuit autem hoc tanto magis ſequi, quando Homerus multis in locis faciem ac ſitum Olympi variauit. Ita Iouis ſedes aliqua in parte Olympi altiore vel interiore memoratur, ceterorum deorum domus in aliis Olympi iugis ſitae ſunt, vnde ad Iouis aedes confluunt. Cf. Iliad. υ, 4 ſqq. Cum ad conuentum admittendi ſunt dii: *panditur domus*, atrium, δῶμα. Ita hoc ſimpliciter accipiendum, nec cum Seruio et inde cum aliis Interpp. de die orto cogitandum. Etſi enim verum eſt, noctu caelum claudi, mane aperiri dici: tamen huc ea res trahi nequit; neque rerum ordo admittit, vt nunc de matutino tempore cogitemus; inclinatur enim nunc dies, quo pugnatum erat (IX, 459 ſeqq.), ad veſperam: comparet modo aliquis infra 146. 147. 215. 216. Concilia autem deorum ſimilia apud Homerum occurrunt plura, quae ante oculos Maroni fuiſſe probabile fit; inprimis Iliad. δ, 1—4, ſed ibi inter deliberandum potant dii, ex priſcorum hominum more, Iliad. ϑ, 2 et 5 t. υ, 4 ſqq. *omnipotentis Olympi*: inſolentior paullo translatio epitheti a diis ad ipſum Olympum: antiquiore forte auctoritate, v. Var. Lect. 3. εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα Homericum. Ad reliqua conf. Iliad. ϑ, 51. 52. 5. *tectis bipatentibus*. Si *tectum bipatens* audias, ſeu domum bipatentem, non aliter accipies, quam vt ſit, quod *ab antica et a poſtica par-*

Caelicolae magni, quia nam ſententia vobis
Verſa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos

6 *quia nam*, antiquam vocem, adſtruxit ſatis Pierius. cf. ſup. V, 13, etſi non pauci eiusdem et ap. Burm., bini quoque Gothani cum Erf., *quaenam* exhibent. *quae iam* Doruill. a pr. m. 7 *retro eſt* Goth. ſec. *annis* pr. *perſtatis* tert. *certatur* alter Menag. 9 *Quis deus aut hos* Io. Schraderus in ſchedis: vt inf. 73. *Quis te aditum habet*, templorum more, quae ναοὶ ἀμφιπρόστυλοι dicuntur. Hactenus non male ad ortum et occaſum apud Seru. refertur. Pergit idem: „eſt autem ſermo Ennianus" hoc bene; ſed reliqua, quae ſubiiciuntur, parum ſunt perſpicua. Scilicet alii tectum bipatens eſſe putarunt, quod habet fores binis valuis apertas. Ad v. 6 idem Seruius: „*quianam*, cur, quare: ſermo Ennianus, *quianam legiones caedimus ferro?*" ſupra V, 13 *Heu quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?*

6. Oratio Iouis maieſtatis plena, ipſa breuitate et antiquae orationis ſtudio; ſic *verſa retro* pro mutata. *animis iniquis* pro infeſtis. 8 ſqq. Nusquam, ſi bene meminimus, poeta commemorauit in ſuperioribus, Iouem interdixiſſe, ne dii bellum inter Troianos et Latinos fouerent. Nec praeter Venerem et Iunonem alii dii eam rem curaſſe videntur. Quin potius Iouis verba parum caute praemiſſa videri poſſunt lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia* etc. Nec Seruius ad h. l. rem expedit. Refero hunc, et fere omnia loca, in quibus deorum interuentus exponitur (cf. Excurſ. I ad lib. IX), inter ea, quae Aeneidem nondum abſolutam arguunt. Voluit, puto, haec praeſtruere, vt debebat, in ſuperioribus, et deorum conſilia omnino attemperare paullo diligentius rebus in Latio geſtis; ſed mors incidit conatus. Interea poſſunt haec et alia videri ex eo genere, quae tacite a poeta, tamquam facta, poni potuerunt: adeoque res hoc modo procedunt: Iuno nimis cupide fauerat Turno; vt etiam Iupiter conſultum duceret, auocare eam a pugna ſup. IX, 802 ſqq. Eadem Iunonis impotentia motus Iupiter concilium deorum indicit, vt deorum ſtudia, Iunonis inprimis, reprimat.

9. Quis metus, cuiusnam mali aut periculi depellendi, adduxit, vt vtraque pars bel-

Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adueniet iustum pugnae, ne arcessite, tempus,
Cum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:

deus in fraudem — egit. Ingeniose, quis neget? modo non hoc molestum esset, quod ita est: *quis deus vos deos* adduxit, vobis suasit. Verum bella fiunt aut cupiditate, aut metu mali ac periculi nobis vel aliis imminentis, quod depulsum imus. Vetuerat Iupiter bellum inter Italos et Troianos fieri. Quid igitur metuendum erat? vt nunc bello vis depelleretur. His respondent Veneris verba: 20 *Cernis vt insultent Rutuli; — non clausa tegunt iam moenia Teucros:* vs. 20 — 24. Ergo metus aderat, alteri deorum ordini, ne succumberent malis Troiani; alteri, ne nouum in Italia regnum Troianorum conderetur. Nec tamen haec sibi persuaderi passus Wakefield: „quod vulgatur, inquit, ineptissimum est et defendi nequit."
11 *Adueniat* Gud. *Aduenit* alter Mentel. a m. pr. „*At veniet quondam* Goth. tert. *arcessite* emendata lectio, non *accersite.* vid. Pier.
13 *immittat* pr. Menag. *immittit* alter. *immittere* Goth. pr. *im-*

lum moueret? Docta oratio. *ferrum lacessere,* poetae idem est, quod alias mouere, Lucretii exemplo: *Namque alias aliud res commouet atque lacessit* lib. IV, 1033. Sic noster dixit *lacessere pugnas* (V, 429), *bella* (XI, 254), et alii *lacessere mare, arua,* etc., vnde tandem poetis simpliciter est, incedere, accedere; vt in illo Horatii: *Quicunque Bithyna lacessit Carpathium pelagus carina,* nauigat per mare, quia remis mouet: adeoque ad eundem paene morem ad ea deflectitur, quae omnino geruntur, fiunt; itidem Lucretii exemplo: v. c. IV, 348 *simulacra, Quae sita sunt in luce, lacessuntque, vt videamus.* Latet ex primitiuo *lacere,* mouere, ducere, vnde *allicere, illicere,* notio τοῦ impellere, vt toties Lucretius, *visum, aures, lacessere,* vti etiam *mouere visum, aures,* eodem sensu dictum occurrit. Duxerat hinc Virgilius, quod supra VII, 526 vidimus: *Aera sole lacessita;* et inf. XII, 85 *manibusque lacessunt Pectora plausa cauis.*

11. Sunt in his versf. semina Punicorum Silii Italici; forte iam ex Ennio traducta. Annibalicum bellum tanta mole exorietur, vt dii ei se interponere possint: Alii a Romanis stare, alii a Poenis. Egregie instructa oratio! *Alpes immittet apertas;* magnifice: quandoquidem Alpibus patefactis Annibal ingressus est Italiam. cf. h. l. Seru. *exitium et Alpes apertas* iunxit; haec enim omnis calamitatis et tot cladium acceptarum caussa et

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite; et placitum laeti conponite foedus.
Iuppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O Pater, o hominum diuomque aeterna potestas!

vitet sec. *immiscet* tert. 15 *placitum* Heins. recte tuetur e Pier. et parte suorum ac Seruio. Alii *placidum*, etiam Medic. *laeti placidum*. Nec tamen *placitum* cum Seruio accipiendum, mihi, Ioui: sed *placita* sunt omnia pacta, in quae consenserunt plures, h. quod iis placuit. 16 *anxia* coni. Waddel. Animaduerss. crit. p. 33, perperam. 18 *o que hominum* Parrhas., quam Aproniana esse lectionem Iul. Sab. tradit. *hominum rerumque* praestantiores Pierii et Heinsii codd. omnes (*omnium rerumque* Rom.) cum Valer. Probo; idque sequendum esse ait Heinsius, nec tamen recepit; puto casu. Variasse videtur poeta versum 2 huius libri. Ceterum Iul. Sabinus subiicit: *Totus iste locus est ex primo Lucilii, apud quem introducitur concilium deorum de interitu Lupi* (est is notus ex Horat. II Sat. 1, 68, et Cic. de N. D. 1, 23, et totum Sabini Scholion illustrant Fragmenta Lucilii p. 260. 261. conf. Seru. inf. ad v. 104.)

origo fuit, quod Alpes perviae erant factae. Ad vulgarem morem oratio fuisset haec: cum Carthago immittet exercitum, qui Alpes traiiciet cum exitio Romanorum. Poterat poeta hoc ipsi traiectui tribuere, doctiusque ipsas Alpes commemorabit transitas. 14 *res rapuisse*. Apud Seruium: „clarigationem exercere, hoc est, per Feciales bellum indicere (atqui hoc esset, *res repetere*. Pergit): nam veteres laedere (haec vox expungenda) *res rapere* dicebant, etiamsi rapinae nullum crimen existeret; similiter satisfacere *res reddere* dicebant." Assentior Seruio hactenus, vt dicam, ex formula antiqua hoc petitum, hostilemque omnino vim a poeta esse declaratam per rapinas, quae in bello fiunt. Restat tamen alia ratio: *rapere res* est raptim, turbate, agere, exequi. Sic *consilia rapta*. Quid si h. l. accipias: tum licebit praecipitare res, temere ex odiis, non consilio, agere. Dictum fere quomodo *iter*, *cursum*, *rapere*, raptim agere. cf. ad VI, 8. Porro *placitum foedus*. Placita sunt omnia pacta, in quae consensere plures, h. e. quod iis placuit.

16 sqq. Artificii plena oratio Veneris: vt faciat miserationem pro Troianis et indignationem aduersus Iunonem. *Venus aurea*, notissima res, χρυσῆ Ἀφροδίτη ex Homero. Exponitur vulgo, pulcra. Verum est, ex antiquissima religione, auro

(Namque aliud quid ſit, quod iam inplorare queamus?)
Cernis vt inſultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios inſignis equis, tumidusque ſecundo
Marte ruat? Non clauſa tegunt iam moenia Teucros.
Quin intra portas atque ipſis proelia miſcent
Aggeribus moerorum; et inundant ſanguine foſſae.

19 *tam* deeſt tert. Rottend. 20 *inſultant* quatuor ap. Burm; qui remittit ad Ecl. II, 66. 22 *clauſtra* Medic. Arripuit hoc Wakefield, cumque in mſ. Coll. Ieſ. eſſet: *non* moenia, ipſe refinxit in ipſo carmine: *non clauſtra tegunt, non moenia Teucros.* Ineſſe vim aliquam in repetitione haud neges. Et *clauſtra* pro portis bene. Nec tamen eſt in vulgato aliquid, quod poetam dedeceat; vt *clauſa domus* vulgo dicitur, ſic *clauſum vallum* apud Silium, et *clauſa moenia* h. l. 24 *moerorum* pars librorum cum Probo et Seruio hic et infra XI, 382, vbi idem fere verſus redit; antiqua pronuntiatione pro murorum, vt in *coera* et aliis; manſere, *pomoeria*, a murus, moerus, item poena, Poeni. Cur tamen non niſi his binis locis poeta antiquatum hoc nomen retinuerit, cum in aliis locis *muros* communi more eloquatur, equidem non expediam, niſi forte *agger moerorum* ex Ennio aut alio vetere poeta deſumtum ſeruauit. Non enim *moerorum* deprehendo ſcriptum niſi in *aggere moerorum* inf. 144, et XI, 382. Quod ni ita ſe habet, grammatici alicuius ludibrium hoc eſſe arbitror; nam Rom. et Medic. aliique praeſtantiores *murorum* habent. Potuit fieri, vt vetus Grammaticus ex ſuo codice, in quo *moerorum* vbique ſcriptum erat, hunc locum laudaret, vtque hinc increbeſceret opinio de ſcriptura huic loco peculiari: quae communis erat omnibus locis. In fine verſus *foſſas* pleiique Pier. Gud. alter Hamb. tert. Rottend. qu. Moret. cum tert. Goth., ſicque Seru. legiſſe videtur. *foſſae* tamen, quod in Medic. et aliis habetur, vbique lectum erat ante Burmannum: et haud dubie hoc doctius dictum: *foſſae inundant ſanguine,* abſolute, pro vulgari, *ſanguis inundat foſſas,* vt *amnis inundat campos;* nec exempla aliorum poetarum deſunt; et ſic Priſcianum VIII quoque legiſſe notat Ge. Fabric. At Burm. *foſſas* praetulit; cum enim *miſcent* praeceſſerit, quod ad Rutulos referatur, requirere rationem, vt et *foſſas* ad eos referatur. Sed ſi haec regula valere debet, non pauca Maronis loca erunt immutanda. Emprem vt praecidamus, poſt *murorum* plena tantum interpunctione opus eſt. Tum idem infra XI, 383 in ſimili loco *foſſae* reliquit. Equidem non dubitem *foſſae* pro vero habere.

ornata. *poteſtas* eſt pro potens: abſtractum pro concreto. 19. *Namque.* Solus enim tu reſtas, quem implorare poſſim, cum fere omnes dii in fauorem Iunonis conceſſerint: vt fere Seruius. 24. *aggeribus moerorum* ex

Aeneas ignarus abeſt. Numquamne leuari
Obſidione ſines? Muris iterum imminet hoſtis
Naſcentis Troiae; nec non exercitus alter,
Atque iterum in Teucros Aetolis ſurgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea volnera reſtant;
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si ſine pace tua, atque inuito numine, Troes
Italiam petiere: luant peccata; neque illos
Iuueris auxilio. Sin tot reſponſa ſecuti,
Quae Superi Maneſque dabant: cur nunc tua quisquam

25 *Vnquam ne* ſec. Moret. 26 *iterum inſidet* tert. Moret. 27 *nec non exercitus alter.* Hemiſtichium mihi videbatur frigere, multo magis, ſi, vt fere factum, plene interpungitur poſt *alter:* Sed bene monuit Brunck. cum ſeqq. verba haec eſſe iungenda; etſi vel ſic dura eſt oratio. 28 *ſurget* Medic. Gud. et alii Heinſ. ac Burm., minus bene. Poetae videndum eſt, vt quam maxime in praeſentem rem lectores adducat. *ab aruis* pr. Voſſ. 29 *me v.* alter Menag. 31 *inuiſo* Ven. *inuicto* Doruill. *nomine* Gud. 32 *luunt* Franc. 33 *Sint tot* Franc. *Si* bini alii ap. Burm. cum Commentat. Horatii. 34 *non tua* Montalb.

Ennio aut alio vetere poeta ductum: v. Var. Lect. 25. *Nunquamne,* an vbique ea ipſa fortuna manet, vt obſidione ſe preſſos videant. 26. *muris naſcentis Troiae.* magnifice effert rem: quo non intellecto de vrbe noua Troia condita multi cogitarunt. At enim declarat hic et iterum vſ. 74 Caſtra, vallum, quod primo eſcenſu occupauerant. v. ſup. Excurſ. III ad lib. VII. 27. Nec non alter exercitus et Diomedes ſurgit Aetolis *ab Arpis,* ab Aetolis ſub Diomede inſeſſis, ad quem belli ſocietate iungendum miſſi erant a Latinis legati. cf. ſup. VIII, 9, et lib. XI, 225 ſqq. 29. Superſunt adhuc cicatrices vulneris a Diomede accepti. vid. Iliad. ε, 334 ſqq. Videtur hic locus lectus eſſe Ouidio Met. XV, 768 ſeqq. 30. *demoror,* ego, dea, iterumne ſuſtinebo ac depellam Diomedis impetum hoſtilem, et verendum mihi erit, ne a mortali iterum vulnerer? Scilicet morata, demorata, erat Venus Diomedem, cum in Aeneam iam vulneratum irrueret eumque iugulaturus eſſet. Haec ſunt *mortalia arma.* 33. *tot reſponſa* cf. ſup. Tom. II, Disquiſ. II, ſ. VI ſq. *Manes* Hectoris lib. II, 294. 295. Creuſae II, 780. 781. Anchiſae V, 729 ſeq., niſi deſcenſum ad Inferos maxime reſpexit.

Vertere iuſſa poteſt? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exuſtas Erycino in litore claſſis?
Quid tempeſtatum regem, ventosque furentis
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) mouet, et ſuperis inmiſſa repente
Allecto, medias Italum bacchata per vrbis.
Nil ſuper imperio moueor: ſperauimus iſta,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mauis.
Si nulla eſt regio, Teucris quam det tua coniunx

35 *Vertere iuſſa.* Receptam hanc lectionem tuetur Mediceus cum aliis, inprimis vet. Vatic. Pierii. At Rom. *iura.* Enimuero *flectere iuſſa* oblong. et alii Pier. pars vett. edd. cum magna parte Heinſianorum. *flectere iura* ſec. Menag. et Leid. 36 *exhauſtas* ed. pr. Burm., qui cur Erycinum littus in Italia quaerat, non aſſequor. 38 *exactos* Menag. pr. 39 *intempeſta* Goth. ſec. *intempeſtiua* tert., corruptum ex vetere ſcriptura, *intemptata. manebant* Doruill. 40 *inuiſa* Leid. 41 *Allecto.* v. ad VII, 324. *iterum bacch.* Goth. tert. 42 *imperiis* pr. Hamb. *imperium* Sprot. conf. Stat. II Theb. 339. *ſuperauimus* legerat Iul. Sab. 43 Seruium diſtinxiſſe: *ſperauimus, iſta Dum f. f.* putat Burm. 44 *dat* duo Burm.

36. Facit inuidiam Iunoni commemorandis eius in Troianos machinationibus: primum *incenſae* in Sicillae littore *claſſis* lib. V, 606 ſqq.; porro 37 in *Aeolia inſula,* quod adiit Aeolum lib. I, 50 ſq., et 38 *Irim* ad Turnum miſſam lib. IX pr. Si tamen ſeqq. compares, ad ſuperiora tempora adhuc referendum erit hoc, adeoque redit (ita conuertit orationem affectus animi concitati) ad ipſum claſſis incendium lib. V, 606. 39. *Nunc etiam:* ex quo Troiani ad Italiam tandem appulerunt. Antea *mare terrasque metu caelumque* fatigabat Iuno lib. I, 280. Nunc etiam Orcum, qui reſtabat, adit (*Iuno* non nominatur, ſed intelligitur ex *quisquam* v. 34.) ad Alecto excitandam. vid. ſupra VII, 323 ſeqq. Sed et Iunonem ipſam audiuimus: *Abſumtae* inquit, *in Teucros vires caelique marisque — Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo* VII, 301. 312. 40. *ſors rerum;* pro vulgari, pars, portio: loca infera. 41. *bacchata per v.* vagata: VII, 342 ſqq. Aliud eſt quod Lauinia cum matronis bacchatur ibidem 376 ſeqq. 42. *ſuper imperio:* a Ioue promiſſo ſup. I, 257 ſqq. et Disquiſ. II, ſ. VI. VII. 44. *Si nulla;* vt I, 234 quibus — *Cunctus ob*

Dura: per euersae, genitor, fumantia Troiae
Excidia obtestor; liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Aeneas sane ignotis iactetur in vndis;
Et, quamcunque viam dederit Fortuna, sequatur:
Hunc tegere, et dirae valeam subducere pugnae.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliaeque domus: positis inglorius armis

45 Post *Dura* interpungendum monet Seruius. Iunxerunt itaque alii *Dura excidia.* Sed *Dura Iuno.* cf. inf. 72. 46 *demittere* aliquot Burm. *liceat superesse nepotem, Incolumem Ascanium. liceat discedere ab armis* Goth. tert. 47 *nepoti* conf. Heinsius; sed bene ipse damnat. 48 *Jane* semper mihi displicuit: etsi non ignoro defendi posse, nec tamen vt sensum habeat, quem vulgo tribuunt, vt fit, valde: nec vt cum irrisione dicta innuat: eam enim inesse non video; sed vt simpliciter, saltem cum amaro dolore, concedatur alterum, altero sumto: δὴ, δή ῥα. Habemus vero meliorem lectionem Romani vetustissimi et alterius Pieriani, cum Sprot. et Goth. sec. *Aeneas procul.* I. Hoc amplector. Porro *in oris* aliquot Pier., tum Gud. alter Mentel. bini alii et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. *horis.* Bona sententia respectu Aeneae apud Etruscos degentis: *Aeneas procul ignotis iactetur in oris;* rhetorice, vt alia in hac Veneris oratione, exaggerata; et forte *vndas* adduxit vox *iactetur,* quoniam *mari* et *vndis iactari* sollenne est. Recepit quoque hanc ex duplici codd. secta confectam lectionem Brunck. Mihi in iis locis, in quibus plures sunt lectiones, sua quaeque codicum auctoritate et probabili sententia se commendantes, nihil nouare constitutum est: ne lectio per editorum diuersa in innouando iudicia per omnes editiones fluctuet: etsi elegantiam alterius lectionis bene sentiam. conf. Not. 49 *quacunque* pr. Hamb. 50 *Nunc* Lubec. ap. Burmann., qui repente hic prodit nouus codex. *durae* Sprot. cum vet. Pier. 51 *Amathos* perperam codd. Pier. Heins. *Amathuns* Franc. Sed est Ἀμαθοῦς ex Ἀμαθόεις. *est excelsa P.*

Italiam terrarum clauditur orbis. 47. *Ascanium* — sc. *cui regnum Italiae Romanaque tellus debentur;* lib. IV, 275, et a quo gens Iulia oriunda. 48. *in vndis.* Erat nunc in eo vt rediret, ex Etruria Tiberi deuectus. Hoc tamen respici non puto. Sed sede in Italia negata iterum conscendenda fuisset Aeneae nauis et errandum per ignotum mare. cf. Var. Lect. In v. 49 comparant interpp. versus de Sarpedone Iliad. π, 436. 437. 438. 50. Ascanium saltem liceat *tegere, subducere;* ὑπάγειν, ὑπεκφέρειν, Iliad. λ, 163. ε, 318.

51. 52. Repete supra dicta ad lib. I, 680 et 681. *domus Idaliae* dictae esse pos-

Exigat hic aeuum. Magna ditione iubeto
Carthago premat Aufoniam; Nihil vrbibus inde
Obftabit Tyriis. Quid peftem euadere belli
Iuuit, et Argolicos medium fugiffe per ignis,
Totque maris vaftaeque exhaufta pericula terrae:
Dum Latium Teucri recidiuaque Pergama quaerunt?
Non fatius, cineres patriae infediffe fupremos,

Doruill. *Paphus* cum libris Heinf. refcripfit; vulgg. *Paphos:* quod retinuit Cuningham. *eft celfa Paphos atque alta C.* Palatin. ap. Pier. cum Rom., alii ap. G. Fabric. et in Gud. pr. Rottend. pr. Hamb. Alii confundunt vtramque lectionem: *eft celfa mihi Paphos atque alta C.* Videtur *alta* illatum effe ex inf. v. 86. 53 *Exiget* plerique Pier. et Heinf. cum Goth. fec. *aeuom* Gud., et ex hoc repofuerat Heinf. Si tamen hic, cur non vbique? Si Virgilius ita pronuntiauit: vtique non hoc loco folo. Nifi ad aurium iudicium referas: quod quale Romanorum fuerit, vix dicere aufim, mihi *aevom* fe probare fateor. 54 *C. vt premat* Goth. tert. *Italiam* tres Burm. *Nil viribus* Parrhaf. et Reg. *Nihil arcibus* malit Io. Schrader. *Nil* etiam Cuningham. praetulit. 55 *Obftabat* Menag. pr. et Sprot. cum Goth. pr. *Tyriis* vel *Teucris* Zulich. *bellis* Goth. tert. 56 *Argolicum* pro — *orum* Bigot. *medios* alii edd. et fcripti Pier. et Burm., binique Goth. Exquifitius alterum: Aeneam *medium* fugiffe. *feciffe* Ven. 58 *rediuiua* Rom. et alius Pier., fed *recidiua* fere omnes fcripti Heinf. v. fup. ad. IV, 344. *r. moenia* fec. Moret. *quaerent* habet Iul. Sab. et, pro quaererent, addit. 59 *Num fatius* tres Burm. *infidiffe* Mentel. pr. et tert. Rottend.

funt plurali numero; docte fane: feram tamen nec minus, vt fit *domus Idaliae terrae*, τῆς Ἰδαλίας. Sic *lucos Idaliae* dixerat. conf. ad lib. I, 681. *domus* pro habitatione, fede. Dicuntur autem dii amare terras eas, frequentare et inhabitare, quae ipfis facratae funt, in quibus templa eorum funt. 53. 54. Refpicit Iouis verba paullo ante v. 12. conf. Aen. I, 19 feqq. Verba ad inuidiam grauia: *magna ditione,* potenti imperio, et *premat* pro teneat. 54. *inde,* ab Afcanio, et eius pofteris, nulla efto mora coloniae Tyriae, quo minus imperium Italiae cо afequatur. 55. *peftem* fimpl. ὄλεθρον, perniciem, vt recte Cerda. 58. *recidiua Pergama*, renafcentia, reftituta: conf. IV, 344. VII, 322. Tota conclufio orationis, qua expoftulat Venus, egregia eft vi ac neruo, quo argumentum per fe graue potenter vibrat. Quid profuit nunc Troianis excifa vrbe effugiffe et nouas fedes quaefiuiffe; fi nunc fimilis fortuna eos excipit, vt noua vrbe capta exfcindantur? Quam παθητικῶς *cineres pa-*

Atque ſolum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta
Redde, oro, miſeris: iterumque reuoluere caſus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Iuno
Acta furore graui: Quid me alta ſilentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam diuomque ſubegit
Bella ſequi, aut hoſtem regi ſe inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; eſto:

v. I, 719. *expendiſſe* ed. pr. Burm. 60 *quod T.* Zulich. et Oudart. a m. pr. *quae* Ven. et Leid. Corruptelas nominum fluuiorum v. ap. Burm. 61 *euoluere* pr. Hamb. *reſoluere* Erf. 63 *Icta f.* tert. Moret. v. Heinſ. ſup. ad. I, 513. *f. graui eſt* Goth. ſec. *me* abeſt Menag. pr. *coges* duo Burmann. 64 *obtectum* ſec. Moret. Sed vulgata apud Lutatium et Nonium. *Burm.* 65 *diuumque* tert. Goth. 67 *fatis petiit:* e Pierianis ordinem bene adoptauit

triae memorat. *ſolum, quo Troia fuit:* vt lib. III, 11. Scilicet praeſtabat ſic, in vrbis ſolo aequatae ruinis remanſiſſe. Illa vero ſublimiter: redde nobis Troiam antiquam! Praeſtabat ſic in Troade remanſiſſe et iterum easdem aerumnas toleraſſe. Erat enim metuendum ibi, ne denuo Achiui incurſarent Troadem et easdem iniurias inferrent, quas Troes antea erant experti. Frangunt Interpp. poſt Seruium vim totius loci. Similis orationis color ſup. II, 669 *Reddite me Danais.*

63 ſqq. In oratione hac Iunonis, qua Veneris accuſationem ea diluit, quaſi ſuis machinationibus calamitates hae inductae ſint Troianis, et in Troianos et Aeneam criminationes retorquet, qui prior Italiae ſedem quietam bello laceſſiuit, neſcio an non poeta paullo nimis ῥητορικῶς verſetur. Summa ſententiae redit ad notum illud: *Quis tulerit Gracchos de ſeditione querentes:* atqui Gracchi fere ſunt plerique, qui iniuriam aliis intulere. Iniuriam fieri ſtatuunt ſibi ab iis, qui de eorum iniuriis queruntur. 63. 64. accipio ſecundum illa lib. I, 23 ſeqq. *Nec dum etiam cauſſae irarum ſaeuique dolores Exciderant animo* etc. 67. *Fata* maligne interpretatur Iuno *Caſſandrae fu-*

Caſſandrae inpulſus furiis. Num linquere caſtra
Hortati ſumus, aut vitam conmittere ventis?
Num puero ſummam belli, num credere muros?
Tyrrhenamue fidem aut gentis agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quae dura potentia noſtri,
Egit? Vbi hic Iuno, demiſſaue nubibus Iris?
Indignum eſt, Italos Troiam circumdare flammis
Naſcentem, et patria Turnum conſiſtere terra,

Heinſius. Vulgg. omnes: *petiit ſatis*, Rom. *petit ſatis.* Menag. ſec. *petiit ſatisque.* 68 *Non l. c.* ſeč. Hamb. et Ven. 70 *Non puero* Gud. *ſlammam belli* Montalb. *non credere* Ven. et Montalb. Verſus abeſt Goth. tert. 71 *Tyrrhenamque* Medic. Gud. et alii Heinſ. cum Donato. *et g.* Rom. *g. equitare q.* Franc. 72 *dira* ſec. Moret., male; *dura* eſt, quae cogit. vide v. 45. *noſtra* ante Heinſium, qui ex Medic. Menag. et Bigot. repoſuit *noſtri* tanquam antiquius et doctius. Corruptela tamen etiam Romanum codicem inualit et ceteros omnes, etiam Rufinian. de Schem. Dian. §. 7. 73 *Vbi hinc* Medic. *haec* Parrhaſ. *dimiſſaque* multi et hic ap. Burm. 74 *Rutulos T.* Goth. ſec. *ſuccendere flammis* ap. Rufinian. de Schem. Dian. §. 5.

rias h. vaticinia, quae adeo primo omnium loco Aeneam ad iter ſuſcipiendum adigere debuere: conf. ſup. lib. III, 183 ſqq. et Tom. II, Disquiſ. II, ſ. VI. 69. *ventis; ῥητὸ-ρικῶς* de nauigatione in Tiberi, qua Euandrum, et inde Etruſcos petiit Aeneas. 71. *agitare* ad vtrumque diverſo paullum ſenſu retulit: *gentes agitare quietas*, excitas, ad belli ſocietatem impellere, *Tyrrhenam fidem agitare*, mouere, ſollicitare, ſocietatem et foedus ciere, expetere; pro vulgari, permouere Tyrrhenos, vt auxilii ferendi cauſſa ſocietatem ineant. *fides* eſt ſocietas, fide interpoſita facta. cf. ad IX, 79. In v. 72 reſpicit v. 44. 38. quis deus egit? et ſi quis deus, an ego egi? *in hanc fraudem:* eſt *fraus* nunc malum, ἄτη, vt toties; periculum Seruius interpretatur. *quis deus — quae potentia noſtri:* quod numen meum: fere vt I, 8 *quo numine laeſo.*

74. Comparatio ad inuidiam inſtituta. *Indignum eſt — Quid;* pro: Si indignum eſt: an minus indignum, an tolerabilius eſt? *Troiam*, Troiam nouam, caſtra. 76.

Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater:
Quid, face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atque auertere praedas?
Quid, soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aenean manibus subducere Graium,

76 *Venelia* Gud. a m. pr. 77 *inferre* duo Rottend. et Dorvill. 78 Huic in nonnullis v. 79 praeponi notat Burm. *aduertere* alter Hamb. et Zulich. cum Goth. pr. *auertere praedam*, abigere, sollenne est. conf. ad I, 472. *euertere* Oudart. 79 *lege et* Parrhas. cum Goth. sec. *adducere* Leid. 80 *et pr.* Rom. et aliquot Pier.

Pilumnus inter heroes seu deos Latii indigetes fuit, nunc inter Turni maiores habitus: IX, 4. X, 619. *Venilia* ex deabus marinis seu nymphis fuit, data a poeta, aliorum forte exemplo, Dauno in matrimonium, orta a Pilumno, soror Amatae Latino nuptae: conf. VII, 366, et Excurs. VII ad VII, 371. Vult autem poeta declarare, Turnum esse in Italia natum, et *defendere terram suam* aduersus aduenas (lene verbum: *consistere* delegit): contra, Troianos aduenas bellum intulisse Latinis. 77. *Quid,* an minus indignum est? *atra face;* in hoc et sqq. exaggerat notionem belli per Troianos moti, dum ea cumulat, quae in bello fieri solent, etsi a Troianis ea facta esse nondum constat. *face* itaque proprie; Male Seru. explicat *saeuo bello;* nec bene Burmann. remittit ad lib. VII, 456 vbi Alecto *facem* Turni pectori immittit. Non magis praedas egerant Troiani, quam incendia per agros sparserant. Sed ad inuidiam faciendam ea omnia commemorat, quae fieri belli more poterant. 79. *legere,* eligere, sumere. Perperam cum Seruio alii: furari, sublegere exponunt. *gremiis* socerorum, adeoque parentum. *pactas* aliis; scil. Laviniam. Decet numeri enallage iram et habet vim. 80. Non eadem sed diuersa est sententia. Ad minas a Troianis factas, obtinere se posse vi, quod precibus non concedatur, spectat alterum: *praefigere puppibus arma.* Igitur ad inuidiam deflectit id, quod supra narratum VIII, 92 in simili Aeneae Tiberi aduerso nauigatione: *Miratur nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum.*

81. *Tu potes;* ad Iliad. ε, 315 seqq. Aenea Diomedi

Proque viro nebulam et ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem classem conuertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra iuuisse, nefandum est?
Aeneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid grauidam bellis vrbem et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis

82 *vetitos o. manes* Ven. *ostendere* Parrhas. *praetendere* Zulich. Bigot. et Oudart. pro var. lect. *protendere* Goth. sec. Dictum autem *pro viro obtendere*, non pro vulgari *viro* casu tertio, sed subint. alteri, Achilli, *pro viro*, Aenea, ad hunc mendum. 83 *potis* Cuningham. intulit e Regio et Medic. *Tu potes in t.* iterum volebat Markland., sed recte monet Burm., etsi in se ipsum ius statuat, non vbique eiusmodi elegantias et aduersus libros esse sequendas. *classes* Medic. Ven. Bigot. cum binis Goth., perperam. 84 *contra Turnum* Menag. pr. *est* abest tribus Burni. 86 *Paphus* et hic ab Heinsio profectum e Medic. et al. pro *Paphos*. *sint alta* Menag. pr. 87 *belli* Doruill. a m. sec. 88 *Troiae res* sec. Moret. *mittere f.* Bigot. *fundere vento* Leid. 89 *quis T.* Doruill. et

erepto spectat: alterum v. 82 Veneri imputatur, quod a Neptuno in eius gratiam factum Iliad. υ, 321 seqq. De 83 constat nobis sup. ex lib. V, 809. 82. *proque eo — ventos inanes*, auram ἠέρα. 83. Etiam hoc per aliam deam factum erat, sed in Veneris gratiam: sup. IX, 82 *Ipsa deum fertur genetrix etc.*

86. 87. Si, quod ipsa dixisti, tibi est Paphos, quo eum incolumem abducere possis, quid *vrbem* Latini, adeoque ipsum Latium, bello illato sollicitas? gentem bellicosam, *grauidam bellis* sc. quae illa gerit; multa bella gerentem; sic *grauidam imperiis* Italiam dixerat IV, 229, in qua magnum futurum erat imperium. *Idalium:* vid. sup. 51, et ad lib. I, 681.

88. Insurgit oratio et acerbe in ipsam Venerem inuehitur: non se, sed ipsam Venerem malorum, quae Troiani experiuntur, esse caussam, Paridis adulterio: sic *manet alta mente repostum Iudicium Paridis spretaeque iniuria formae. vertere fundo* pro vulgari, funditus euertere. *res fluxas*, seu per se infirmas Troianorum in Latio res designat, seu, quod tamen eodem redit, ornans est epithetum: nam, quod euertitur, omne infirmatum et labefactatum esse necesse est. 89. *an is qui:* absolute dictum: sed inter-

Obiecit? quae caussa fuit, consurgere in arma
Europamque Asiamque, et foedera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi, fouiue Cupidine bella?
Tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis adsurgis, et inrita iurgia iactas.
Talibus orabat Iuno: cunctique fremebant
Coelicolae adsensu vario. Ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt siluis, et caeca volutant

pr. Hamb. a m. sec. 90 *concurrere* Oudart. et Leid. conf. ad Ge. I, 318 92 *Spartem* sec. Hamb. 93 *fouique* al. *fouiue* pr. Menag., sed *fouiue* meliores Pier. et Heinf. 94 *Tum* scripti potiores cum Goth. binis; et sic IV, 597 *Tum decuit.* Cledonius quoque agnoscit. Casu igitur factum, quod in Heinsianam recensionem illud non transiit, sed remanserat *Tunc* 96 *T. o. dictis* Gud. 98 *depressa premunt* Parrhas., et *depressa* etiam emendabat Markland. ad Statii Silu. p. 20, vt *depressa fremere* sit, humili et depresso

pretandum de Venere, quae belli Troiani auctor fuit Helena rapta: mox statim redit ad proprium: *quae fuit causa* etc. 91. *foedera soluere furto*, vt solueretur, dirimeretur, pax, pacatus status, inter Troianos et Graecos, abducta furtim Helena. *furtum* pro raptu. *foedera* de hospitio accipit Iul. Sab., sed obstant illa: *consurgere in arma Europamque Asiamque.* 92. Comminiscitur obsessam a Paride Spartam Seruius: perperam; graui et odiosa voce vsa est dea *expugnauit* ad vim et atrocitatem raptus declarandam: quasi hoc idem esset ac bellum inferre. 94. Idem color orationis: *Tum decuit, cum sceptra dabas* sup. IV, 596. 597.

97 — 117. In hoc animorum aestu Iupiter tandem decernit, et profitetur se fatali rerum ordini omnia permissurum esse: alio modo, quam in Homericis: in quibus ille Iliad. Θ pr. a praeliis et consiliis vtriusque exercitus se abstinere iubet deos; mox tamen eosdem fraude Ioui facta praeliis interesse videmus. Etiam diuerso modo ac meliore studia deorum et discordiae in Aeneide procedunt, ac finem habent, quam in Iliad. Φ, pugna inter ipsos deos facta, nullo ad ipsam actionem epicam vsu ac fructu. Ad comparationem hanc conf. Georg. I, 356—359, at exornationem comparationis Miltonus dabit *Parad. Lost* II, v. 284 seqq. *deprensa*. intercepta, impedita, inclusa; proprie deprensus aliquis est ex insperato; vt de naui-

Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum Pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit: Eo dicente deum domus alta silescit;
Et tremefacta solo tellus; silet arduus aether;
Tum Zephyri posuere; premit placida aequora pontus.

sono murmurare, vt apud Lucret. *Cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit.* Nec spernenda haec erat emendatio. Idem, ne bis *fremebant* et *fremunt* esset, *gemunt* malebat: et *gemere* vtique dicuntur et *siluae ventis* et ipsi *venti:* sed potest alterum defendi non modo simili loco inf. XI, 296, vbi Heins. ad h. l. prouocauit, verum ipsa ratione: etsi enim ter redire videtur vox *fremere: fremebant, ceu fremunt, cum fremunt:* altero tamen loco nemo de eo cogitat, nisi subtilitate grammatica illata. 99 *portantia* nonnulli apud Ge. Fabric. *ventis* Medic. a m. pr. 100 *cui prima p.* Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. sec.) et Donat., itaque receperat Heinsius; sed iterum *summa* reuocauit Burmann., quod *prima* modo praecesserat; et probe factum arbitror; parum enim placet *τὸ prima* h. l. 101 *Infit, quo dicente* Ed. Ven., nec male. *domus alta quieuit* Iul. Sabinus legisse videtur; et *quiescit* pr. Hamb. a m. sec., scilicet ne *silescit* et *silet* continuo se excipiant: quod per se non male fieret, modo non sententia interiiciatur: *et tellus tremefacta* est *solo;* forte ergo repetendum etiam in illis: *Et tremefacta solo tellus* silescit. 102 *salo* Goth. tert. *sono* Passerat. apud Burm. suspicatur; et sic pr. Hamb. a m. sec., vt sit *sono vocis.* Perperam. Est enim poeticus ornatus; vt *solum terrae, solum telluris,* iungi solet; quoniam *solum, οὖδας,* per se notionem habet fundamenti, quod subiectum est: sic quoque *tellus* contremiscere dici potuit *solo,* simpliciter, nulla alia notione adiuncta. Sic fere mox, cum *aequora ponti* iunctim efferantur, poeta dixit: *pontus premit aequora,* h. pontus premit, comprimit se, quiescit. *Solum* pro *vsque ad*

bus Ge. IV, 421, et de Caco VIII Aen. 248. 249, tum simpliciter, vt h. l., oppressus, inclusus. Illustratum vocabulum a multis. — 100. *rerum cui summa potestas:* *οὗ κράτος ἐστὶ μέγιστον* Iliad. *β*, 118. Odyss. *ε*, 4. Splendidos hos versus quilibet facile mirabitur. Primas, sed obscuras, lineas in Ennianis versibus ex Scipione seruauit Macrob. VI Sat. 2 *mundus caeli vastus constitit silentio, Et Neptunus saeuus vndis asperis pausam dedit; Sol equis iter repressit vngulis volantibus; Constitere amnes perennes, arbores vento vacant.* Adde Catull. Epithal. 204 seq. 102. *tremefacta solo tellus;* adiectum *solo* spectat ad poeticum ornatum; pro vulgari, solum telluris; solum terrae. 103. *Zephyri*

Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris
Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,

solidum accipere, sermonis rationi repugnat. 103 *Iam Z.* malit Burm. *Et Z.* aliquot Pier. Sed variat poeta copulam. *Tum venti* Macrob. VI, 2, sed sup. ex lib. VII, 27. *posuere minas, premit aequora pontus* Ven. Sed iam vidimus lib. VII, 27 *Cum venti posuere omnisque repente resedit Flatus.* 104 *f. verba* pr. Hamb. vid. III, 250. conf. Iliad. ϑ, 5, 6. 105 *Quando equidem* Hugen. Doruill. cum Goth. tert. *Ausoniis c. f. Teucros* Gud. a m. pr., quo alludit pr. Voss. *Ausonios — Teucros.* 106 *licitum est* ante Heins., qui recte hoc eiecit auctoribus libris. 107 *Quaecunque* aliquot Pier. *tenet spem* Doruill. Hic velim ab Heinsio et Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *quam quisque secat spem,* acceperint. Seruius exponit: „sequitur, tenet, habet: vt VI, 900 *Ille viam secat ad naues.*“ Sed *viam secare* longe aliud est. Si poeta archaismum sectatus *secit* scripsisset, posset esse antiqua vox *seco, secere,* pro *sequo, ere,* vnde *sequor* mansit. Turnebus exposuerat *sumit:* nam, qui aliquid secat, sibi partem sumit. Scaliger et Cerda, *aperit sibi spem factis,* vt, qui viam secat, aperit. Sed haec dura et longe petita sunt. Si latine dicitur *incidere, rescindere,* pro intercipere, abolere, *resecare,* pro tollere: potuit poeta audenter dicere *secare sperata, spem.* vt *spes extendi* dicitur, sic potest quoque *secari, resecari, interrumpi* vt *contrahi.*

posuere se, quieuere, conf. VII, 27. *premit pontus aequora:* sternitur, tranquillatur mare. Ductum ex eo more loquendi, quo *aequora ponti* dicuntur, et, quod *premere se,* comprimere se, dici potest; nisi *aequora* accipere malis pro, *fluctibus* dicta. 104. „Totus hic locus de primo Lucilii translatus est libro, vbi inducuntur dii habere concilium et agere primo de interitu Lupi — postea sententias dicere.“ *Seru.* conf. Var. Lect. sup. ad vs. 18. Sequitur Iouis decretum: 107 — 113. Quam vtraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum praedictarum et expectatarum alterutri sibi praecident (qua spe excident), seu Troiani seu Rutuli, iuxta et eodem loco habebo: siue (quod Venus putat) fatis suis iniquis, siue (quod Iuno v. 68) stultitia Troianorum et vaticiniis falsis eo res adducta est, vt noua Troia nunc oppugnetur. Nec Rutulos seu Latinos a fatis impendentibus libero, non intercedo, quo

Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiae monitisque sinistris.

108 *Rutulusne* aliquot Pier. cum Rom.; tum Medic. et a m. sec. tert. Rottend. *luat* Mentel. pr. et Parrhas. *ruat* Montalb. cum Goth. tert. *fiat* Medic. et Zulich. a m. pr. Sed satis constat *fuat* esse verum, ex antiquo *fuo*, *fuere*, vnde mansit *fui*. *habeto* Voss. sec. et sec. Hamb., vnde Heins. coni. *habetor*. Cf. Iliad. 9, 419. 430. 110 *Troes* Hugen. a m. sec. *monitisue* Bigot. cum Goth. tert.

minus fortunam sibi debitam consequantur. Experiatur vtraque pars seu tristia seu laeta pro hodiernis rerum initiis et actu. Ego neutris studebo: euenient, quae fata ferent. Haec, arbitror, sententia verbis subiecta est. 107. 108 *quam quisque, Tros Rutulusue fuerit, spem secat.* Obscura et ambigua est notio vocabuli *secat*: v. Var. Lect.; potest praeterea sententia duplici modo constitui, aut vt sit explicatiua, vt vtrumque hemistichium eundem sensum habeat: *quae cuique est fortuna, quam quisque secat spem*: aut vt altera pars sit aduersatiua: quam alteruter fortunam aut habet, aut sibi ipse praecidit et euertit. Alterum hoc malo: sic *secare* est incidere, intercipere, spem: vt apud Horat. *ludum incidere* pro, finire; paullulum diversum est *spem longam resecare*, demto enim hoc fit, quod nimium est; dixeris tamen simplex, *secare spem*, simili modo, *ἀναλόγως*, (quod poetae facere licet) pro spem tollere, sperata scindere, vt vota, *gaudia* scindi dicuntur. In hoc saltem analogiam habes, quam sequare; necdum vidi meliora. Respiciunt autem haec ad spem Veneris de futuro Iuli in Italia regno, quam incidi et interimi necesse erat, si castra a Turno expugnabantur, cf. sup. 42. 50.

109. 110. Iungo *castra tenentur obsidione Italorum*: seu *fatis*, quod fata iniqua, quod Venus volebat, prosequuntur Troianos etiam in medium Latium, *siue errore malo Troiae* (h. Troianorum, qui oracula accepta male interpretati sunt) *monitisque sinistris*, oraculis et vaticiniis falsis, *furiis Cassandrae*. vide sup. vs. 67. 68. Porro v. 111 *Nec Rutulos soluo*, obscurum est per breuitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis, quae proxima sunt: non soluo, exsoluo, eximo, Rutulos *labore et fortuna*, quae eos manet. *nec*, non magis Rutulos quam Troianos. Interpretes secundum Seruium

Nec Rutulos ſoluo. Sua cuique exorſa laborem
Fortunamque ferent. Rex Iuppiter omnibus idem,
Fata viam inuenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Iuppiter aureo
Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus inſtant

111 *ſaluo* Zulich. pro var. lect., ſicque Goth. tert. *quisque* Medic. a m. pr. Interpunctio etiam ſic inſtitui poteſt: *habebo: Seu — ſiniſtris: Nec R. ſoluo.* Vel: *Seu — ſiniſtris (Nec Rutulos ſoluo): ſua cuique exorſa laborem Fortunamque ferent.* Neutra ratio praeſtat vulgari. 112 *ferant* Bigot. 113 *inuenient* Gud. a m. pr. cum aliis Heinſ. et Medic. Pier. 116 *Haec finis* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinſ., vt ſup. III, 145. *cum I.* Lubec.

ſoluo pro abſoluo accipiunt; parum commode arbitror. 112. 113. Omnibus aequus ero; neutri parti ſtudebo. Nihil obſtabit fatali rerum ordini; pro, ego non obſiſtam. Abhinc igitur reliqua Aeneidis putanda ſunt *fato* geri: quod *differri* quidem Iouis conſiliis, non autem tolli omnino et intercipi poterat. Omni igitur ſuo interuentu Iupiter abſtinebit. Itaque caſtris iam obſidione liberatis idem Iunonem appellat inf. 607. nunc vides, non meo vel Veneris interuentu, ſed fato, res ita euenire; et ſub finem Aeneidis Iunonem XII, 791 ſq. hortatur, vt cedat tandem fatis; Iunoque reſpondet: vſ. 819 *et nunc cedo equidem — Illud te, nulla fati quod lege tenetur pro Latio obteſtor.*

114. docte dixit *ripas* (pro ipſo amni) *torrentes pice et voragine atra* h. alta aqua nigra defluens flumen. 115. Notum Iliad. α, 528 ſq., et Catull. LXIII, 204 *Annuit inuicto caeleſtum numine rector, Quo tunc et tellus atque horrida contremuerunt Aequora, concuſſitque micantia ſidera mundus.* Iam compara tumorem Statii VII Theb. 3. 4. de Ioue indignante: Iupiter — *Concuſſitque caput, motu quo celſa laborant Sidera, proclamatque adici ceruicibus Atlas.* 117. *medium.* Hic Romanum agnoſce: vt magiſtratum, ita dii deducunt Iouem.

118. 119. Comparant verba Iliad. μ, 35. 36. *et moenia cingere flammis,* immit-

Sternere caede viros, et moenia cingere flammis.
At legio Aeneadum vallis obſeſſa tenetur;
Nec ſpes vlla fugae. Miſeri ſtant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona:
Aſius Imbraſides, Hicetaoniusque Thymoetes,
Aſſaracique duo, et ſenior cum Caſtore Thymbris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus et Themon, Lycia comitantur ab alta.

120 *At* Heinſ. e codd. pro vulg. *Aſt.* Zulich. *Ac. flammis obſ.* pr. Hamb. pro var. lect. 121 *Nec ſ. v. fugae miſeris* Sprot. duo Rottend. et Doruill. 123 *Iaſius* perperam editum paſſim ante Heinſ. *Aſius* iam Pierius emendauerat ex Rom. Reliquas corruptelas nominum in h. v. videat qui volet apud Burmann. in cuius edit. vitioſe exaratum Thimoetes. Eſt enim Θυμοίτης in Il. γ, 146. item ap. Quintum II, 9. ſunt et reliqua nomina Homerica, ſed nunc poetico tantum vſu promiſcue adhibita. 124 *A. domus duo et* Ed. pr. ap. Burmann. ex lib. I, 284. *Thybris*, et ante Heinſ. *Tybris*, corruptum arbitror: Quomodo enim Troianus vir poetae a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod et Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm., in quibus *Thimbris, Tunbris, Thinbris* legitur. Fuit autem Thymbra vrbs et fluuius, hic etiam Thymbris, Troadis, vid. Iliad. κ, 430, ibique Euſtath., vnde Thymbraeus Apollo. cf. Ge. IV, 323 et Not. Tranſtulere Graeci ſcripturam ſibi notiorem ad Tiberim, quem et ipſum Θύμβριν appellant. cf. Salmaſ. ad Inſcript. Herod. p. 87. 125 *Prima acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquiſitiore. Tum ap. Seru. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani, Sarpedonis ambo* (ſc. filii), *Et Clarus.* 126 *Et Clarus et Haemon.* Locus manifeſte inquinatus et in leges metricas peccans, ait Heinſius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. et Mediceus cum aliis Heinſ., vt vetus adeo corruptela hic inſideat: ſcripturus enim fuiſſet poeta. *atque Haemon.* Heinſius tentat varie *et Cnemon* et *Maeon* et *Memnon*; ſed talia infinita poſſit aliquis comminiſci. *Et Clarus et Hemus* Ge. Fabric. probat, vt ſit *Clarus*, vt Panthus; ſed Ἕμος vix occurrit. *Et Darus* vitioſe nonnulli: multae etiam edd. *Et Clarus Ethemon*, vel *Acthemon.* Parrhaſ. *clarus Thimon.* Duo Rottend. et a m. ſec. Moret. tert. *et Themon*; Θήμων; quod equidem, ſi quid mutandum, cum Heinſ. edit. amplector: inprimis eum corruptelae cauſſa in promtu ſit. *Iliaca* in Gud. ex vitio ſcribentis pro *licia*, *Lycia*, et eraſa vox antecedens, vnde Heinſ. putabat fuiſſe *et Haemo Iliaca c. ab Ida.* Pierius nonnullos habere teſtatur *Ida c. ab alta*, peſſime. Sarpedonis fratres e Lycia oriundi eſſe debuere. *Lycia alta*, nobili, clara, vt alias quoque poetae hoc epitheton frequentatur. *comitatur* edd. Ald. Iunt. *ab acta* Goth. tert.

tere vndique ignes, aliter de vigiliis. *ſtant prima* dictum ac ſup. IX, 160, vbi *acies*; in acie prima: πρό-

Fert ingens toto connixus corpore ſaxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrneſſius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Meneſtheo.
Hi iaculis, illi certant defendere ſaxis,
Moliriqne ignem, neruoque aptare ſagittas.
Ipſe inter medios, Veneris iuſtiſſima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honeſtum,
Qualis gemma, micat, fuluum quae diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti; vel quale per artem

127 *c. pectore* pr. Hamb. 128 Modeſtius hoc viſum Maecenati, tumidum quod Homerus dixit Odyſſ. ι, 481 Polyphemum in naues *κορυφὴν ὄρεος μεγάλοιο* iaculatum eſſe: Senec. Suaſ. 1. p. 9. Locum iam Burm. poſt alios laudauit. Sed Maecenas non cogitaſſe videtur, de Polyphemo agere Homerum, de homine Troiano Maronem. *Lerneſius*, *Lirneſius*, *Lyrneius*, *Herneſſius*, eſt in codd., ſed *Λύρνησσον*, Troadis, patriam Briſeidis, ab Achille direptam (Iliad. β, 690. τ, 291 ſq.) quis neſcit? *Acmo*, *Agmon*, *Aemon* alii. 129 *Liceo*, *Litio*, *Lycio* libb., et Gothani *dicio*, *clicio*, *ctitro*; ıum *Mneſtheo* codd. pars, quod et Macrob. V, 17. Sed eſt Homericum Μενεσθεύς. 130 *tentant* Oudart. *certant illi* alter Hamb. *ſaxis d. certant* Goth. tert. 132 *inter primos* Gud. pro var. lect. 133 *ipſe puer* alter Hamb. 134 *quam d.* qu. Morot. 136 *Orithia*, *Coricia*, al. ap. Pier., et ſic fere Gothani; plures corruptelas vid. ap. Burm. cf. ad

μαχοι. 131. *moliri ignem.* Narrantur adeo Troiani etiam parare ignes miſſiles de vallo? Non enim poſſunt eſſe alii quam Troiani: et hi quidem alii — alii.

132 — 138. Ornatus locus, de Iulo: in Iuliae gentis gratiam. *Veneris iuſtiſſima cura,* quem merito amabat Venus, quia illi debebatur imperium, vt Seru., vel ſimpliciter, quia dulciſſimus puer. Is, etſi iuſſus abſtinere a pugna (ſup. IX, 661. 662) adeoque hinc ſine armis, poetae *ſine galea,* tamen in medio pugnantium e muris repente iterum conſpicitur. *caput honeſtum,* pulcrum, vt Georg. II, 392. *Qualis gemma, micat.* Emicat inter ceteros adſtantes Iulus formoſus, vt gemma auro incluſa, aut opus eburnum

Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur; fusos ceruix cui lactea crinis
Adcipit et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimae viderunt, Ismare,
gentes

Lucan. III, 187 Intpp. Est, Ὠρικός 137 *fuscos* videtur Seru. legisse. *ceruix fusos* tres Burm. cum Goth. tert. 138 *Excipit* quod vulgare ac sollenne esset, Schol. Horat. Cruqu. IV od. 10. Sed *accipit* omnes scripti et Priscian. Similem varietatem vidimus I, 434, et vicies *accipit* Virgilio frequentatur pro pedestri *excipit*. Mox *subnectens* ab Heins. restitutum ex codd., etiam Pierianis; sec. Rottend. *submittent*. Bigot. *subnexus*. Vulgo *subnectit*. 139 *Frigent magnanimae gentes*. Id quoque

buxeo vel terebinthino margine ambiente: *κειμήλιον* aliquod Homericum seu *ἄγαλμα*, ornamentum, cogitat poeta. Actum diligenter de h. l. ad lib. I, 597 Exc. XXII. *aut collo aut capiti decus*, siue vt monili siue vt diademati inseratur gemma. *Oricia terebinthus*. Oricus, Epiri ciuitas ad sinum Ionium, iuxta quam nascitur terebinthus nigrum lignum habens, vt Seru. tradit. De eadem Plin. XIII, 6 s. 12 *Circa Idam Troadis et in Macedonia* (ad hanc tum Epiri pars illa fuit attributa) *breuis arbor haec atque fruticosa, in Damasco Syriae magna*. Egit de altera hac Cellius in Hierobotan. non longe a pr. sub voc. *El Elim*. *Materies ei admodum lenta ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris*. Retulit autem, ait Seruius, comparationem *ad candidum vultum, qui erat nigris crinibus cinctus*. In hoc tamen comparationem constitutam nolim putare; sic enim omni dignitate caret; sed, quod supra posui, inter ceteros bellatores Ascanius conspectus effulget nitore oris. Non male variauit rem Silius XII, 226. 229 sqq. *Quale micat semperque nouum est, quod Tiburis aura Pascit, ebur; vel qui miro candoris honore Lucet in aure lapis, rubris aduectus ab vndis*. 137. Sic Ge. IV, 337 Nymphae — *Caesariem effusae nitidam per candida colla*. 137. 138. capillum promissum diadema aureum, quod inter Phrygii luxus ornamenta esse debuit, colligit. Valer. Flacc. II, 103 *aut tereti crinem subnectitur auro*. Dixit *molli auro*, ductili: ex bractea aurea. Fibulam minus bene intelligat aliquis, cum et de circulo et de crinibus agatur.

139 sqq. Ornat porro locum binis aliis praeclaris vi-

Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo: vbi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adsuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.

censerat, suspicor, Heins., qui *magne animae v. Ismare* olim coniecerat. Brunckius edidit *magnanime* cum Medic. a pr. m. et cum Guellio. Scribam saltem *Te quoque magnae animae*, h. virum magnanimum: mox *generosus* idem. Quo vero iure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere poeta potuerit, non assequor. Maeones illo tempore non adeo barbari erant. Et iam Amycum simili modo notauerat IX, 773. 140 *derigere* Gud. *Spicula dirigere* propius ad vulgarem rationem dixit inf. XI, 651. 141 *M. g. modo* Medic. *cui p. c.* Lubec. 142 *Pactolos i.* sineque Rom. *Pactolus et irr.* alii Pier. 143 *Adfluit* Bigot., quod ornat Burm. *pulsi quem* Parrhas. et Goth. tert., idque recepit Cuningham. e cod. Markiano. 144 *moerorum* etiam hic Rom. Medic. cum aliis Heins., vt sup. 24. 145 *Campaniae* Ald. pr. *dicitur* aliquot ap. Burm. 146 *diui* Hugen. pro *diri*, vt Burm. coniicit. *dura* Exc. Burmann. *bellum durum*, h. aerumnosum, nouum nunc esse non debebat. 147 *Contulerunt* Exc. Burm.

ris commemorandis, ne, quod poetae turpe est facere, in generalibus dictis subsistat oratio, vtque a numero et multitudine animus traducatur ad indiuidua et singula. Nihil amplius in his spectandum. 141. *Maeonia generose domo*: natus nobili genere in Lydia. 143. Iterum studet gentis Memmiae nomini, vid. sup. V, 117 et Not. ad 114. *quem pulsi*; sup. lib. IX, 779 sqq. 145. *Capys— Capua.* v. Excurs. VII ad lib. VII, p. 563.

146. 147. Dum ita pugnabatur vtrinque, interea Aeneas Caere redux, vnde auxilia adducebat, e portu Caeretano soluens, mari iter faciebat cum nauibus; inde ab VIII extr. *Conferre manus, arma*: hinc etiam *pugnam. media nocte*, quae diem pugnae memoratae insequuta est; nam, noctem pugnae superuenisse, facile ex tota narratione intelligitur. Noluit poeta iterum ornare, quod copiose exposuerat in superioris diei exitu IX, 157 sqq. Adest Aeneas cum classe postero die orto et pugnam nouam in escensu facit inf. 260 sqq.

Namque, vt ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidue petat, quidue ipse ferat; Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, inmiscetque preces. Haud fit mora; Tarcho
Iungit opes, foedusque ferit; tum libera fati
Classem conscendit iussis gens Lydia diuom,
Externo conmissa duci. Aeneia puppis

148 *Iamque* pr. Voss. Ceterum iunctura eorum, quae sequuntur, duplex fieri potest; aut, vt prior propositionis pars sit: *vt ab Euandro castris ingressus Etruscis* est: aut, vt continuetur prodosis vsque ad: *inmiscetque preces*; alterum hoc oratorium, prius, etsi durius, poetico sermoni magis consentaneum. 149 *nomenque decusque* apud Diomedem ex lib. II, 89. 90. *nomen memoratque genusque* Goth. tert. 150 *Quidue ferat quidue ipse petat* Carisius; *quidque — quidque* melius scripsisset; idque multos maluisse Seruius auctor est. *aut quidue ferat* Gud. et Leid. 151 *pectora* vel *praemia* vel *praelia* Zulich. 152 *quae si* Dorvill. *quid sit* Menag. alter. 153 *admiscetque* Carisius. *Tarcho*: v. sup. ad VIII, 506. 154 *libera fati* e Rom. Medic., aliisque praeclare recepit et illustrauit Heinsius. Vulgg., etiam Seru., *fatis*. Nec vero ex Eurip. Phoeniss. 1006 ἐλεύθεροι θεσφάτων huc aduocari possunt: ibi enim sunt, ad quos oraculi sententia non spectat. 155 *diuo* Rom. ex *diuom*.

148. Cf. sup. VIII, 478 sqq. 603 seq. 150. 151. *Mezentius arma Quae sibi conciliet*, Turni societate supra VIII, 7. 8. 492. 493. VII, 647 sqq. 152. *quae sit fiducia* h. nullam esse: esse rerum humanarum varietatem et vicissitudinem summam: posse adeo fieri, vt Mezentius expulsus iterum in regnum remeet. 154. *libera fati* a vaticinii necessitate soluti Etrusci, quo ad persequendum bello Mezentium externum ductum asciscere debuerant supra VIII, 495. 503. *fatum* pro vaticinio aruspicis: vaticiniis et responsis deorum *illigatur* vel *obligatur* is, qui aliquid ex deorum iussu facere debet. *liberatur*, cum res vel conditio euentum habet. 155. *gens Lydia* Etrusci ex vetere opinione, de qua vid. Excurs. III ad lib. VIII.

156 — 158. Turbant Interpretes. Sed nauis Aeneae, quae primum locum tenet (vt sup. lib. V, 338 *Emicat Eu-*

Prima tenet, rostro Phrygios subiuncta leones:
Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.

157 *subuecta* passim in scriptis et excusis. Sed post Pierium Heinsius tuetur *subiuncta* secundum meliores. Est autem poetica ratio pro, *habens leones rostro subiunctos.* Porro alii ap. Pier. cum Goth. tert. *subiecta*, pr. Moret. *subuicta*, sec. *submissa.* 158 Si Tucca et Varius hunc versum deleuissent, Maroniani carminis sententiae non male consuluissent, vt equidem arbitror: quocumque enim te verteris, importunus est, sin rescideris, libera et tersa decurrit oratio. Esset tamen alia structura, omissa post leones interpunctione: *Aeneia puppis prima tenet; super imminet Ida rostro, subiuncta leones Phrygios.* Ita super rostro pictus mons cum binis sub eo leonibus.

ryalus et munere victor amici Prima tenet), habet insigne seu parasemon in extrema prora leones binos, matri Idaeae sacros, sub monte Ida, forte in antro, (cf. inf. 253 *binique ad frena leones)*: cf. Salmas. ad Solin. p. 403. *Aeneia puppis:* hanc, vt poeta, dixit: alias puppis tutelam, non parasemon, haberet. Ea nauis *subiunctos* habet leones *rostro*, ideoque infra proram extremam. Proprie tamen parasemon est supra rostrum; igitur *subiuncta* non vrgendum est, sed est: habet appositos, additos. Sedet *hic*, h. in naui, Aeneas cum Pallante. Posses *hic* de prora accipere, vnde liber caeli prospectus; sed locus sedendi et alibi in puppi assignatur, et inf. v. 218 in puppi sedens diserte exhibetur. *Ida profugis gratissima Teucris.* cf. sup. lib. III, 5. 6. Illud forte paullo obscurius est, qua ratione Ida in prora picta et leones sub monte expressi fuerint. Leonis certe ad montis altitudinem vix vlla proportio esse potuit. Idam sub personae symbolo expressam fuisse suspicatur Spencius in Polymeti Dial. XV, 8. Parum commode sic voc. *imminet* esset positum; debebat Ida in personam mutata saltem ad latus adiunctos habere leones. Vnde porro haec nauis cum insigni ex Troianis religionibus petito Aeneae apud Caeretanos statim parata et ad manus fuit? Iam veterum Grammaticorum ea fuit dubitatio, quomodo intra vnius diei spatium classis adornari potuerit. Dicendum, Caeretanos iam ante ad bellum instructos (nam VIII, 494 *Ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis*) classem in promtu habuisse: Aeneae autem nauem festinanter ornasse. Forte tamen nec hoc necesse est praetexere. Nam Aeneas Tiberim euectus erat ad Euandrum binis

Hic magnus ſedet Aeneas, ſecumque volutat
Euentus belli varios; Pallasque ſiniſtro
Adſixus lateri iam quaerit ſidera, opacae
Noctis iter, iam quae paſſus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, deae, cantusque movete;
Quae manus interea Tuſcis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Maſſicus aerata princeps ſecat aequora tigri:

159 *ſecumque voluptas* Goth. tert. 161 *ſidus* Zulich. 162 *noctis idem* Medic. a m. pr. *noctis iter* rationem nocturnae nauigationis, vel *noctis* lunae, exponit Burm.; at vid. Notas. *modo quae* Goth. tert. 163 *caſtus* Rom. *monete* Gud. a m. pr. vide ad eund. verſ. ſup. VII, 641. 164 *Etruſcis* Leid. *comitatur* Hugen. *comitentur* pr. Hamb. 165 *pelagoue* Oudart. *trahatur*, Ed. pr. Burmanni.

nauibus ſup. VIII, 79. 80. ipſe terreſtri itinere ad Tarchontem profectus erat; intelligemus, κατὰ τὸ σιωπώμενον, naues, Tiberi retro delatas, littus praetervectas Caere eſſe adductas. Poetam tamen minus cautem in his fuiſſe arbitror: vt et inf. vſ. 205 in Ocni Mantuani naui Mincium pro inſigni habente.

159—162. Bene Pallantis generoſam et erectam indolem declarat poeta. Iuuenis diſcendi cupidus ex Aenea, qui longum nauigationis vſum habebat, modo ſiderum notationes quaerit, *opacae noctis iter*, h. quibus nauis curſus per noctem regitur, modo res geſtas et fata Aeneae.

163. In re a priſca memoria repetita Muſas inuocat. v. ſup. ad VII, 641. 166. De copiis ex Etruria et de vrbibus, vnde adducuntur, ſigillatim v. Excurſ. ad h. l. Quatuor earum copiarum turmas edidit: primam Cluſinorum et Coſanorum ducit *Maſſicus:* qui nomen quidem commune habet cum monte Campaniae, nihil vero aliud. Infra v. 655 *Oſinius* Cluſinorum rex (ſeu Lar) inducitur: quem ſub Maſſici imperio egiſſe neceſſe eſt. conf. ibi Seru. Alteram ex Populonio et Ilua, ſ. Aethalia inſula, ducit Abas, tertiam ex Piſa Aſylas, quartam ex Caere et vicinis locis Aſtur. Accedunt auxilia e Liguribus v. 185 et e Mantuanis v. 198. Claſſis omnino erat XXX na-

Sub quo mille manus iuuenum, qui moenia Clusi,
Quique vrbem liquere Cosas: quis tela, sagittae
Corytique leues humeris et letifer arcus.
Vna toruus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos
Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.

167 *Clusii* Leid. *Clausi* Bigot. et Leid. a m. pr. 169 *Gorythi, Goriti, Coriti, Corithi, Choriti* in libris; praue. Graecum est *γώρυτος*; v. c. Odyss. φ, 54, vbi v. Eustath. et Hesych. h. v.; est autem ex *γάω, γῶ*, antiqua voce, capio; vt vix putem, *Corytus* recte scribi. 170 *toruos* Rom. *tornus* Ven. *turnus* Goth. sec. 171 *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect. 172 *sescentos* codd. apud Pier. et Gud. cum binis Rottend. *dederat illi* Goth. sec. 173 bello Bigot. *tricentos* Reg. *ast illa* Goth. sec. *asulva* tert. Tum Seruius interpungendum censet: *ast Ilua trecentos, Insula inexhaustis.* 174 *inexustis* Parras. mox *haustis*

vium v. 213. Copiae autem mille sagittarii a Massico ducti; nongenti armati sub Abante, mille alii sub Asyla, et totidem sub Asture. Reprehendit in his Grammaticus apud Macrob. V, 15 obscura nomina hominum, quorum nulla in seqq. insignia facta memorantur. Melius vtique consultum fuisset carmini, si nomina clara poetae ad manum fuissent. Cum tamen omnia haec ad probabilitatem ei fingenda fuerint, querelae sane sunt saltem otiosae. *aerata tigri*, pro naui cum insigni tigridis in prora: vt V, 116 seqq., et inf. v. 205. 206, et v. 209. Sub Massico *manus* turma, *mille iuuenum* erat. 171. *aurato fulgebat Apolline puppis.* Ergo is tutela nauis erat. Sed poeta in ceteris, vt et supra V, 116 seqq., insignia nauium, seu parasema ponit, quae in prora sunt; etsi haec duo, insigne et tutelam, vulgo confundunt multi; itaque *puppim* potius pro naui omnino dictam velim: vt paullo ante versu 156. Tribuit autem *arma insignia* huic turmae, respectu ad ferri metalla, quibus olim Ilua clara erat, habito. 172. *Populonia mater* h. l. patria. Supra VII, 762 dubitari poterat, an *Aricia mater* eo sensu dicta esset. 174. *generosa metallis* pro fecunda, eleganter, sed cum adiecta notione praeclari metallorum generis, quorum venas inexhaustas habet.

175. 176. 177. Vatis luculenta descriptio. Eum *deo-*

Tertius, ille hominum diuomque interpres Asy-
las,
Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
Et linguae volucrum, et praesagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
Hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae:

Goth. sec. 175 *Asillas* Reg. *Asilas* multi. 176 *coelum* alter Hamb., vnde Burm. an *cui coelum et s.* Et quid quaeso inde? Addit quoque idem: sed alterum vsitatius Maroni. *cui coeli* Goth. tert. 178 *horr. vmbris* alter Hamb. a m. pr., et a m. sec. *armis:* hoc multi alii habent apud Burm. cum Goth. tert. 179 *Alphea ab origine* Heinsius e Medic. et aliis reposuerat. *Alpheae ab o. P.* tacite reuocauit Burm., et recte, arbitror; quippe elegantius dicas *Pisas ab origine Alpheas*, quam *Pisas ab origine Alphea.* Wakefield refinxit: *Hos parere iubet, Alpheae ab origine, Pisae Vrbs, Etrusca solo.* Excute singula, an placeant.

rum vel *Iouis interpretem* dici, sollenne est; at h. l. *hominum diuumque* est *interpres:* accipio, vt sit inter deos hominesque, tamquam medius et arbiter. *Parent* ei fibrae pecudum et cet., quatenus eas pro lubitu interpretatur, in bonam vel in sinistram partem. Sic apud poetas *regere et moderari* dicimur ea, quorum scientiam habemus, vt sidera is, qui eorum nomina et cursum tenet. Ita *futura parere* dicuntur iis, qui ea praedicunt, quasi vim in ea habeant: iidem *futura moderari, regere.* Eo enim omnino inclinat hominum opinio, vt, qui praedicunt futura, eos etiam constituere posse futura putent. Vnde videmus obiurgari et odio haberi vates, qui sinistra praedicunt, tamquam ipsos malorum auctores. Tandem eas res, quibus vtuntur vates ad diuinandum, vt aues, exta, sidera, vim et ipsas occultam nescio quam habere, qua fata inflectantur ac mutentur, sibi persuasit superstitio. Vbi enim semel huic opinionum generi aliquid tribuendum esse statuas, non facile habes vbi consistis possit. Laudat Burm. Petron. 134 *Quicquid in orbe vides, paret mihi.* Sed ibi venefica loquitur; hanc autem sibi potestatem in omnem rerum naturam tribuere, nota res est. Sollenne illud, *parere* pro apparere, huc spectare non potest. 178. *rapit,* pro vulgari, ducit, vt sup. VII, 725 *Mille rapit populos.*

179. Similiter Stat. Theb. IV, 178 *Huic parere dati quos* etc. *Pisae Alpheae* s. Pisa, ab iis condita, qui Pisa Elidis profecti erant; vnde *Alpheae ab origine,* pro,

Vrbs Etrufca folo. Sequitur pulcerrimus Aftur,
Aftur equo fidens et verficoloribus armis.
Tercentum adiiciunt, mens omnibus vna fequendi,
Qui Caerete domo, qui funt Minionis in aruis,
Et Pyrgi veteres, intempeftaeque Grauifcae.
Non ego te, Ligurum ductor fortiffime bello,
Transierim, Cinyra et paucis comitate Cupauo,

180 *Aftyr* Medic. bis. *Auftur* Parrhaf. *hafta* Zulich. 181 *equo fidens* Goth. fec. *verfisque coloribus* Bigot. *verfique c.* Goth. tert. 183 *Caerete* ex *Καίρητος*, adeoque a *Καίρης*. cf. ad VIII, 597. *Chaerete* Medic. *Cerete* al. ap. Pier., fed eft *Caere*. **Καῖρε, Καιρή, Καίρης.** Non intelligo Iulium Sabinum, qui adfcripfit: „Ego puto per fe legi: *Nunc Caere vetus.*" Mox *Ifionis* Parrhaf., fed de *Minione* vel *Munione* nemo dubitet. *in armis* Doruill. cum Goth. fec. 184 *Phyrgi*, *Phrigi*, *Pirgi*, fcribitur, et *Pugi.* Sunt Πύργοι. *P. iuuenes* Bigot. *Gabifcae* Rom. *Grabifcae* Sprot. *Agrufcae* Goth. tert. 186 *Cinyra.* Deficit nos Phanocles, vt in notis dixi, vel ductus ex eo riuulus, quo minus aliquid certi de hoc loco ftatuere poffimus. Veterum edd. lectio erat *Cycne*, vel *Cygne* (*Cygnae* duo Goth., et tertius *tacite*); nec aliter Aldd., haud dubie ex interpolatione. Seruius *Cunare* legerat, fed inepte adiiciens: *quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte qui in Piceno.* Romanus legebat: *Cumare*: vetuftiffimus Pomponii cum aliis apud Pierium *Cinere*; fic et Gud. At Medic. *Cinyrae*, Mentel. pr. *Cinyre*, alter Voff. *Cinira*, Moret. tert. *Cynare*, Parrhaf. *Cinate*, Hamb. fec. *Cyrina*,

ab origine Alphea, feu Eliaca; at *folo*, fede ac fitu, vrbs Etrufca. v. Excurf. I, vt etiam de ceteris. 181. *equo fidens* ornate pro habens, vt Homer. *πεποιθώς. ἠνορέῃ πίσυνος καὶ κάρτεϊ χειρῶν*; alias *fuperbus equo*. *verficoloribus armis*, e diuerfis metallis. Sic Iliad. ε, 504 *ἐπεὶ κατέδυ κλυτὰ τεύχεα ποικίλα χαλκῷ.* Hoc malim huc trahere quam *αἰόλα τεύχεα* Iliad. ε, 295. *αἰολοθώρηξ* apud eundem, quod de motu potius accipiendum vario ac celeri, vt *κορυθαίολος* et alia dicta funt. 182 — 184. Afturem fequuntur trecenti ex Caere, et agro ad Minionem, Pyrgis et Grauifcis. v. eund. Excurf. Sed cur tam pauci ex vrbe tum opulenta Caere? Quia mille hinc abduxerat Mezentius fup. VII, 652. 653. *Adiiciunt* tercentum viros *ii*, *qui funt Caerete domo* etc., h. qui domo funt Caeretani, h. e. ei additi funt, eum comitantur. Burm. fecundum Seruium fupplet *adiiciunt fe*, nec multum recedit Probus, qui, *adiacent et quafi iuxta funt*, interpretatus erat. *intempeftae Grauifcae* aeris intemperie, cum in humili

Cuius olorinae ſurgunt de vertice pennae:
(Crimen amor veſtrum, formaeque inſigne paternae.)
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaethontis amati,
Populeas inter frondis vmbramque ſororum
Dum canit, et maeſtum Muſa ſolatur amorem,
Canentem molli pluma duxiſſe ſenectam;
Linquentem terras, et ſidera voce ſequentem.
Filius, aequalis comitatus claſſe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet: ille
Inſtat aquae, ſaxumque vndis inmane minatur

multi alii, inter quos Reg., *Cynire* vel *Cinire;* et Macrobio quoque V Sat. 15 *Cinirus* eſt. Scripſit Heinſius notum nomen *Cinyra.* Tum *Cupano* Sabin. et Parrhaſ. cum Ald. pr. *Cupabo* tres Burm. 187 *pinnae* Rom. Medic. Gud. et alter Mentel. *criſtae* alii Pier. cumque iis Goth. tert. 188 *formae quae* Waddel. Animaduerſſ. crit. p. 33; quo fructu, non video. Mihi totus verſus e margine irrepſiſſe videtur: Cauſſas appoſui in Excurſu I* ad h. l. vna cum coniecturis aliorum virorum doctorum. 189 *Namque* pro δὴ, δηλαδὴ, ſcilicet, nimirum, ſolenne, v. c. ſup. 148. XII, 247. IX, 40 et al. 189 *amici* ſec. Rottend. *Pethontis* Rom. 190 *P. que inter* Franc. *vmbraſque* Parrhaſ. *vmbraque* alter Mentel. 191 *cā.* pro *cantu* habet Parrhaſ pro *Muſa.* 192 *C. m. penna* Goth. tert. *ſenecta* Leid. et tert. Rottend. 194 *aequali c. claſſe* Medic. et ſec. Moret. *aequalis* Doruill. 195 *ſubmouet* pr. Hamb. *centurumque admouet ipſe* Ed. pr. Burm. 196 *aquis ſaxumque vides* alter Hamburg.

ac paluſtri loco eſſent ſitae. vid. Excrſ. cit.

Mox v. 192 *ferunt* Cycnum *duxiſſe,* induxiſſe ſibi, nactum eſſe, *ſenectam canentem molli pluma,* candidas plumas, quae pro canis eſſent; Exile eſſet, ſi acciperes: eum *duxiſſe,* egiſſe, *ſenectam canentem pluma,* ſic vt haberet plumas pro canis, in cycnum mutatus; vti fere Claudian. VI Conſ. Honor. 171 *Mutatumque ſenem plumis;* et Nemeſian. Cyneg. 37 *Cycnum plumamque ſenilem.* Alia fabula apud Etruſcos fuit de Tarcone, vt e Strab. V, pag. 336 A colligas, quem propter prudentiam a pueris inde *canum* (πολιὸν) fuiſſe narrabant; addit Euſtath. ad Iliad. p. 167 Cycnum Troianum. 194. *aequales cateruas:* h. turmam aequalium; niſi potius eſt, aequali numero: alios trecentos ex v. 182. 195—197. Cum navi vectum dicere vellet, quae Centaurum pro paraſemo habebat, ſuauiter inſigne nauis

Arduus, et longa fulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tufci filius amnis,
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua, diues auis; fed non genus omnibus vnum;
Gens illi triplex, populi fub gente quaterni:
Ipfa caput populis: Tufco de fanguine vires;

197 *maria alta.* Wakefield *alba* in ipfo poeta refinxit: quia fpuma candens fluctus occurrit. 198 *Quin etiam p.* antiquum fatis exemplar ap. Pier., quod non displicet. Nunc vt eft, accipiendum: *Ocnus ille, qui.* Tum vnus e Vaticanis: *Ocnus ciet agmen.* Etiam *Ognus* nonnulli Pier., tum Medic. Gud. et alii: vt *in cycnus, cygnus.* Corrupte *Ornus* fec. Hamb. et pro var. lect. prior. *Oenus* Hugen. cum pr. Goth. *Hocnus* Montalb. Seruius dicit *Aucnum* eundem fuiffe. 199 *Mantoys* pr. Menag. et Exc. Burm., vt *Panthoys* in nonnullis lib. II, 319. Alii *Mantos, Manthos, Mantis.* At eft Μαντώ, Μαντοῦς. 201 *diues agris* pr. Hamb. et Zulich. pro var. lect.; expeditior vtique lectio: fed propter hoc ipfum minus vera. Videntur quoque fequentia, vt bene monet Burm., prifcam maiorum potentiam adftruere. Loca ab eo laudata, fed melius conftituta, vid. in Nota. Sane, nifi de vfu vocum *diues auis* fatis conftaret tot exemplis in Nota appofitis, commode dici poffet, *auis* effe cafum tertium, auorum tempore diues Mantua. 202 *populi triplex* Rom. *cum gente* qu. Moret. 203 *Ipfe caput* Montalb. *populi* duo Rottend. et pr. Hamb. a m. fec.

ad ornatum orationis conuertit: Centaurus ita erat fculptus, vt faxum euulfum terra proiiceret.

198 fqq. Tandem *Mantuani* accedunt Etrufcis, quippe auctoribus ciuitatum XII transpadanarum, inque his Mantuae. cf. Exc. I. Ocnus dux, Mantus nymphae (nam de Manto Tirefiae filia cogitaffe non videtur) et Tiberis fluuii filius, diuerfus ab eo Ocno, quem poetae in inferis collocarunt, condidit et a matre appellauit Mantuam. 201. 202. 203. Non expedire locum in promtu eft fecundum interpretationem Seruii et Cerdae, aut Gronouii, aut Catroei. Equidem fic accipio: Mantua, potens olim copiis vrbs, quae tamen non eiusdem erant generis, fed ex trinis gentibus ac populis XII conftabant, quorum quaterni fub vna gente erant comprehenfi, quibus illa caput erat: copiae autem illae erant Etrufcae. Videamus fingula: *diues auis,* non fimpliciter eft, quae multos auos habet, fed, quae auos

Hinc quoque quingentos in ſe Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infeſta ducebat in aequora pinu.

204 *Hic* Montalb. a m. pr. 205 *duce Benaco* Zulich. pro var. lect. *Venaco* Rom. *Bonacho* Goth. tert. 206 *Minchius*, *Minſcius* bini Goth., iidem *in aequore.*

claros habuit, ideoque aliquando potens fuit. Sollennior et planior eſt forma loquendi de ſingulis hominibus: Statius Theb. I, 392 Adraſtus *Diues auis et vtroque Iouem de ſanguine ducens.* Supra lib. VII, 56 *Turnus auis atauisque potens* eadem vi qua *diues;* et Silius XVI, 593 *Burrus auis pollens.* VIII, 382 Scaeuola, *auis pollens nec dextra indignus auorum.* Attamen et Silius de populo: Oſci, *quos diues opum, quos diues auorum E toto dabat ad bellum Campania tractu* VIII, 523. Eſt ergo h. l. Mantua, vt bene Seruius explicat: *maioribus praepotens;* h. e. habens maiores potentes; quid autem hoc aliud quam, potens olim, maiorum aetate; quod monendum erat inprimis, cum nunc illa tantopere a priſtino ſplendore deſciuiſſet. Conſtabat tamen agmen e diuerſis populis: *ſed non genus omnibus vnum: omnibus* non ad *auos* erat referendum, quod vulgo faciunt, ſed ad *agmen*, quod Ocnus adducit patriis ab oris. Pergit: Namque Mantua trinas gentes et duodenos populos habebat: *Gens illi triplex* etc. *Gens* tamquam latius ſub ſe continet populos: quod notum eſt, quodque Io. Fr. Gronou. ad Liu. V, 34 docuit. Populi igitur erant XII in trinas gentes diuiſi. Mantua vero horum XII populorum, qui Etruſci erant, caput erat. *vires*, copiae.

204. *Hinc in ſe armat* eleganter de copiis aduerſus Mezentium ductis. 205. 206. Nauis, qua vehitur Ocnus, paraſemum ſeu inſigne habet in prora Mincium fluuium: Is ſupra quoque Ge. III, 15 *tenera praetexit arundine ripas*, vbi vid. Not. et ad Ecl. I, 52. *patre Benaco;* ducit enim ortum Mincius *(Menzo)* ex Benaco lacu *(Lago di Garda)*, aut potius ex Alpibus ortus medium eum tranſit. cf. ſup. ad Ge. II, 159. 160. Ceterum, quod iam ſup. ad 156 — 158 extr. innuebam, in animum reuocandum non eſt, Mantuanos, nimium a Tiberi et ora maris Etruſci remotos, non potuiſſe ſuis nauibus Aeneam comitari, neque ergo nauem inſignia gentis et vrbis habere. Verum in poeta, dum

It grauis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit inmanis Triton et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristin desinit aluus;
Spumea semifero sub pectore murmurat vnda.
Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.

207 *Aulestes* Heins. e Medic. et al., vt XII, 290. Vulgo: *Auletes.* Sed Latinum nomen desiderabas. Apud Iul. Sab. *Aulesthes.* Tum *fluctus* Heins. cum Rom., et aliquot aliis ac binis Goth. Vulgg. *fluctum.* Leid. *fluctu.* Parrhas. *fructum.* 208 *insurgens* Goth. tert., vt lib. III, 560 et al. Sed et *adsurgere* (in ictu inf. 284. 797. V, 443) et *consurgere* inf. v. 299. 210 *exercens* alter Hamb. et Zulich. a m. sec. *hospita* Goth. tert. *hospida* Doruill. 211 *profert* pr. Hamb. *pristim* Nonius Marcellus et tres Heins. *pistrim* et *pistrin* plerique etiam h. l. conf. sup. ad V, 116; pessime Goth. tert. *in serpentem d.* Rom. *aluos.* 212 *fumifero* Montalb. *caeruleo sub p.* citat Arusianus Messius. 213 *Tot l. iuuenes* Leid. et sec. Morel. 214 *campos maris* Bigot. et Goth. tert. *ruebant* aliquot Pier., vt Aen. I, 35. Tò *secabant* Heinsio displicebat, quod sequitur idem verbum

detinet nos grato rerum tanquam adspectu, auocandus est animus ad alia, quae extra narrata sunt, nec nisi subtiliter inquirenti occurrunt. Statuendum est, classem sub Aeneae aduentum ad littus Caeretanum iam paratam stetisse, sociis vndique accitis, etiam ex interiore Italia, instructam.

207. Sequitur Aulestes *grauis*, puto propter nauem mole sua grauem, in naui C. remorum: *νηῦς ἑκατόνζυγος* Iliad. *υ*, 247; hoc extulit magnifice: *Aulestes adsurgens verberat fluctus centena arbore*, centenis remis. Silius XI, 492 *centeno verbere* dixit, conf. Cerda. *adsurgere, insurgere, consurgere*, notae elegantiae vocabula, de nisu eius, qui aut magna vi ictum infert, aut incumbit, protrudit, impellit. De *marmore* monitum ad Ge. II, 254. Nauis huius parasemon in prora Triton est buccinam inflans. *frons laterum tenus*, exquisite, pro ipse a fronte vsque ad latera, seu medium corpus. 212. suauissimae modulationis versus ex Apollonio ductus est lib. I, 542. 543 *Ἀφρῷ δ' ἔνθα καὶ ἔνθα κελαινὴ ἐκήκιεν ἅλμη, Δεινὸν μορμύρουσα ἐρισθενέων μένει ἀνδρῶν.* 214. *Troiae* nouae. *et campos salis aere ruebant.* vt iam lib. I, 35.

Iamque dies coelo concesserat; almaque curru
Noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clauumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe

v. 222. 215 *discesserat* olim in edd. Mutatum in ed. 1514 Ald. in *concesserat;* quod codices vbique agnoscunt, praeter Francianum; qui recentissimus est, vt et Goth. pr. *detexerat* Vratisl. *cursu* Doruill. 219 *in medio* Mentel. et pr. Hamb. cum Goth. tert. 220 *Cybebe*, debetur Heinsii doctrinae, qui Colot. et Gud. sequutus est cum Leidensi. *Cibebe* Doruill. Nec multum abludebat Rom. *Cybere.* Est enim ἡ Κυβήβη. vt et ὁ Κύβηβος, Gallus, in glossariis. v. Etymol. et Hesych. in ὁ Κύβηβος, vbi v. Notas. et Ruhnken. ad Timaeum. Vulgg. *Cybele*, quae Κυβέλη esset; nam Κυβήλη ne quidem scribi pronuntiat Brunck. ad h. l. nisi per nostrorum hominum imperitiam et temeritatem: a qua equidem eos non absoluam, secundum ea, quae Gudius ad Phaedrum et Burmann. ad Anthol. Lat. docuere; illud tamen monere aequum est: ap. Schol. Lycophron. 1168 legi: ὁ Ἱππῶναξ Κύβηλιν τὴν Ῥέαν λέγει παρὰ τὸ ἐν Κυβέλλᾳ (deb. Κυβήλᾳ) πόλει Φρυγίας τιμᾶσθαι: explicat autem ille eo loco voc. Κύβηλιν.

215. Salebrosum, si quis alius, in Marone locum euecti, libero iam nunc incedimus campo. *dies;* erat is tertius, ex quo castra reliquerat Aeneas: is ipse dies, quo Rutuli castra oppugnarant: sup. inde a IX, 459. cf. Exc. I ad lib. XII. *almaque curru Noctiuago Phoebe.* ἅρματι νυκτιπόλῳ. Ex Egnatii lib. I de rerum natura ducta esse Macrob. VI, 5 notauit: *Roscida noctiuagis astris labentibus Phoebe Pulsa loco cessit concedens lucibus altis.* 218. Vtrumque docte vt poetam decet: *clauum regit;* proprie nauem regimus clauo: tum *velis ministrat,* pro, ministrat, ministerium praestat nauticum, ad vela. cf. sup. ad VI, 302. Sic *Luna ministrat equis* apud Propert. III, 14. 15, et Statius, quem alii laudarunt, de Apolline currui insidente lib. VII, 751 *Ipse sedens telis pariterque ministrat habenis.* Affectarunt mox idem scriptores in soluta oratione, vt Tacitus Germ. 44, vbi vid. Not.

219. *medio in spatio.* Nam sup. IX, 121 nouae Nymphae: *pontoque feruntur;* qui totus locus huc animo reuocandus. *suarum co-*

Numen habere maris, Nymphasque e nauibus eſſe,
Iuſſerat, innabant pariter, fluctusque ſecabant,
Quot prius aeratae ſteterant ad litora prorae.
Adgnoſcunt longe regem, luſtrantque choreis.
Quarum, quae ſandi doctiſſima, Cymodocea
Pone ſequens dextra puppim tenet, ipſaque dorſo
Eminet, ac laeua tacitis ſubremigat vndis.
Tum ſic ignarum adloquitur: Vigilasne, deum gens,
Aenea? vigila, et velis inmitte rudentes.
Nos ſumus Idaeae ſacro de vertice pinus,

Nec exemplo res caret, inprimis in voce barbarorum. Nec magis dubitari poteſt non modo τὰ Κύβελα, ſed etiam τὰ Κύβελλα eſſe dicta; v. Steph. Byz. Manet tamen haud dubie hoc: vſu receptum eſſe, vt aut *Cybebe* aut *Cybele* ſcribatur. vid. ſup. ad lib. III, 111. Laudat Burm. notas ad Phaedr. III, 17 et 20. 223 Idem vſ. ſup. IX, 121 vbi vide. *Quo p.* Medic. et *puppis* a ſec. m.; hoc et alii codd. apud Pierium habebant, et poſtulari videtur ab ipſa re; non enim proris, ſed puppibus ad littus verſis, ſtabant naves. Oblongus *naues.* 224 *choreas* ſec. Hamb conf. ſup. ad VII, 391. 225 *Quarum vna ſ.* Goth. ſec. *quae nandi* Markland. ad Stat. II Silu. 2, 19 legebat, quem refellit Burm. hactenus, quod non magna laus Nymphae eſſe poteſt, ſi bene natare didicerit. Fatendum tamen, nec alterum ſatis eſſe accommodatum: etſi enim illa mox partes adfandi Aeneam ſibi ſumit, non tamen facundiae laus in Nympham cadit. Maximam natu nympharum Italidum edidit Cymodocen Silius lib. VII, 428 227 *at laeua* a m. pr. Medic. *ac leui* Montalb. 228 *ignauum* Rom. *vigilansne* Goth. tert. 229 *ac ventis* ed. pr. Burm.

mitum: quia cum eo venerant naues. Seru. conf. ſup. IX, 80 ſeq. 221. *numen habere maris* exquiſite pro, numina eſſe; ſup. IX, 101. 102 *magnique iubebo Aequoris eſſe deas.* 224. *luſtrant choreis*, ornate, pro circumdant, circum natant. 226. *puppim* tenet, nunc proprie; nam Aeneas clauum regebat vſ. 218.

228. *deum gens.* vt θεῶν γένος ſup. IX, 642 *Dis genite*, Διογενές. 229. *velis immitte rudentes*, vt vela laxentur ad ventum excipiendum. Sic ſup. VIII, 708 *Ipſa videbatur ventis regina vocatis Vela dare et laxos iam iamque immittere funes.* Sic *immittere habenas, frena*, alibi. cf. ſup. V, 146. 147. Nec tamen *immittere* per ſe aut eſt aut eſſe poteſt laxare; quod olim ipſe putabam, ſed eſt concitare, incitare; et, vbi vela

Nunc pelagi Nymphae, claſſis tua. Perfidus vt nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat:
Rupimus inuitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. Hanc Genetrix faciem miſerata refecit,
Et dedit eſſe deas, aeuumque agitare ſub vndis.
At puer Aſcanius muro foſſisque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.

231 *Nos pelagi* Exc. Burm. *Ferutdus vt nos* emendabat Io. Schrader., vt IX, 72, et ſaepe alibi. Sane et hoc ferri poteſt, et illud. Contra VII, 24 *vada perſida* coniicit, vbi *feruida.* Sane vtrumque bene. 232 *flammisque* Goth. tert. *petebat* alter Hamb. pro var. lect., alter a m. pr. 233 *Rupimus* Heinſ. ſcripſit cum vetuſtioribus, etiam Pier. codd. parte. Alii *Rumpimus.* 237 Io. Schrader. coni. *ardentes Marte L.* At vid. Not.

laxantur, rudentes non laxantur, ſed intenduntur. 231. *Perfidus,* quandoquidem foedere iam inter Latinos Troianosque facto bellum mouerat. 234. *Hanc Genetrix faciem refecit,* fecit, mutauit: nihil amplius. *dedit,* fecit vt, ἔδωκε Homer., vt iam alibi vidimus. 237. *horrentes Marte Latinos;* erunt igitur horrendi, qui horrorem faciunt, bello, pugna; cuius ſignificatus me exemplum in Marone deſiderare ſupra ad exordium Aeneidis faſſus ſum, cum *horrentia Martis arma* explicarem. Poſſit *vmbras horrentes* aliquis ſic accipere lib. I, 165 et 311. III, 230, verum vmbrae ſunt ibi ipſae arbores, et ſic *dumi horrentes, rubi horrentes, horrentia luſtra* dicta ſunt, quatenus *horrent* omnia, quae ſuperficiem habent inaequalem et aſperam. Quibus opponuntur ea, quae nitent. Hinc omnino *horrere* pro aſperum eſſe atque hinc ſqualere interdum: vt *apes horrent* Georg. IV, 96. *terra horret* III, 161. Atqui nec hic aliter dictum arbitror: ſed *Latini horrent Marte* h. armis: exquiſita dictio, pro habentes arma horrentia, haſtas crebras erectas: dum ſtant in acie denſis ordinibus et pugnant. Vt Ennianum ſe habet: *Horreſcit telis exercitus aſper vtrinque.* Aliter Valer. Fl. VI, 424. 425 *arma horrentia* dixit de thorace aſpero ſquamis ſeu ornamentis ex aere ſculptis. Ex Lucano I, 445 *horrens feris altaribus Heſus* commode *horrendus* accipi poſſet, niſi communis poetarum mos ſuaderet ad ſqualorem et incultam ac ru-

Iam loca iuſſa tenent forti permixtus Etruſco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne caſtris iungant, certa eſt ſententia Turno.
Surge age, et Aurora ſocios veniente vocari
Primus in arma iube, et clipeum cape: quem dedit ipſe
Inuictum ignipotens, atque oras ambiit auro.
Craſtina lux, mea ſi non inrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae ſpectabit caedis aceruos.

238 *tenent—Arcas eques* e Medic. Heinſ. et late illuſtrauit. Vulgo *tenet. commiſtus* Ald. pr. 240 *Nec c.* Franc. *iungant caſtris* pr. Moret.. *iuſta eſt ſ.* Hugen, 242 *Pronus in arma* aliquot Pier. *quem dedit ingens* aliquot Pier. Mentel. et pro diu. lect. Sprot. et duo Burm. cum Erf., ſed *ingentes acerui*, monet Heinſius, mox ſubſequuntur. 243 Quotiescunque hunc verſum recitaui, hemiſtichium ſenſi languere, *atque oras ambiit auro*, itaque ab alia manu ad explendum verſum inſertum arbitratus ſum. Nunc video apud Burm., etiam Ortuinium, quisquis ille eſt, a manu indocti monachi adiecta illa credidiſſe. Niſi dixeris, ipſi poetae verſum excidiſſe. 224 *Craſtina lux*; deficere hic verbum, ſc. aderit, veniet, Burmannum putare potuiſſe, miror: nam Longo et aliis veteribus Grammaticis id condonandum eſt, qui vſ. ſequ. *ſpectabis* legebant. *verba p.* pr. Hamb; 245 *R. gentis* Gud. Ven. et Oudart. *ſpectabis* Medic. Bigot., et ſic

dem faciem dei referre, quae ſaeuitiam arguit, ſaeuum enim declarare deum voluit, vt *immitis Teutates* et *Taranis non mitior ara.*

238. *Iam loca iuſſa tenent.* Refert et hoc Seruius ad ea, in quibus κατὰ τὸ σιωπώμενον aliquid intelligendum ſit, „nam intelligimus, „eum equites miſiſſe per terras." Sane quidem ſupra VIII, 548 ſqq. cum in Etruriam pergit Aeneas, parte ſociorum in comitatum aſſumta, ceteros iubet Tiberi vectos reuerti ad caſtra et nuntiare Aſcanio quae facta ſint. Sed in his vix *equites* eſſe potuerunt (nam CCCC equites Euander et Pallas dederant VIII, 518. 519), multo minus *Etruſci*, quos nondum adierat. Ad artificium itaque narrationis et ſuauitatem ex breuitatis ſtudio hoc referamus, quod nunc illud innuit, quod facile intelligi poteſt: conſcendiſſe Aeneam naues in portu Caeretano, equitatu in littore praemiſſo, qui ne caſtra intrare poſſet, Turnus obiecta copiarum parte cauebat. Nec tamen memoratur, cum his equitibus Tiberis traiiciendus eſſet, qua parte aut quo paratu id factum ſit: ne Turnus ab eſcenſione in alterum littus eos prohiberet. 240. *iungant* ſe: vt ſolet Maro. 246.

Dixerat: et dextra discedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per vndas
Ocior et iaculo et ventos aequante ſagitta.
Inde aliae celerant curſus. Stupet inſcius ipſe
Tros Anchiſiades; animos tamen omine tollit.
Tum breuiter ſupera adſpectans conuexa precatur:
Alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque vrbes, biiugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adſis pede, diua, ſecundo.

olim quidam legerunt, inter quos Longus apud Seru., male ipſo Seruio iudice; nam iung. *craſtina lux ſpectabit* Laudat Burm. Bentleium ad Terent. Hec. III, 1, 6. *ſpectabat* Hugen. *ſpectabant* Exc. Burm. 246 *altam;* Montalb. pro diu. lect. *actam.* 247 *modo* Doruill. *vndam* duo Burm. 248 *ventos ſpectante ſ.* Sprot. Eſt ἅμα πνοιῇς ἀνέμοιο. 251 *ſupera ſpectans* aliquot Pier. et Heinſ. *ſuperaſpectans* duo Moret. *ſupera breuiter ſpectans* ed. pr. Burm. οὐρανὸν εἰσανιδὼν Homericum eſt Iliad. ω, 307. 254 *Tu mihi nunc princeps pugnae,* ſuauiore ſono Wakefield e cod. Coll. Ieſu 255 *aſis* Doruill. *ſuperbo* ſec, Hamburg.

Locus, quem laudant, Apollonii eſt lib. II, 600. 601, vbi Minerua ſimili modo Argo in Symplegadas immiſſam protrudit. Alter locus noſtro ſimilior eſt lib. IV, 930 ſeq. Argo in Planctas adducta. 247. *Modus* non eſt ratio, modus propellendi; hoc eſſet tenue et ieiunum in epico poeta. Sed eſt, quod bene Seruius monuit, moderatio. „Impulit nauem libra„mento peritiae (malim *li„bramenti peritia*) et mo„derationis, quippe quae fue„rat nauis.“ 249. *Inde aliae,* ſc. naues, *celerant curſus,* cum Aeneae nauem euolare vident. Sic, puto, bene accipitur. Seruius tamen argutius explicat: inde aliae Nymphae aliarum nauium curſus celeriores efficiunt, ſicut fecerat Cymodocea. 250. *omine,* oſtento, prodigio. Mox v. 255 ſimili metonymia *augurium* dixit.

252. Vid. ſup. IX, 80. 83. 618, vbi *Dindyma* ὄρη. 253. *Turrigerae vrbes:* Hinc ipſa Cybele turrita: eſt enim mater Terra ſup. lib. VI, 786; cui curae ſunt, quae amas, *ad frena leones,* frenari ſolitos; vt *ad lecticam ſerui, ad limina cuſtos* ſupra IX, 648. — 254. *pugnae princeps,* πρόμαχος, h. l. opitulans. 255. *ut rite propinques augurium:* h. e. fac oſtentum hoc rite euentum

Tantum effatus; et interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
Principio fociis edicit, figna fequantur,
Atque animos aptent armis, pugnaeque parent fe.
Iamque in conspectu Teucros habet et fua ca-
ftra,
Stans celfa in puppi: clipeum cum deinde finiftra

256 *affatus* duo Burm. *eft fatus* Goth. tert. *at interea* alter Hamb., non male, cum Goth. fec. 258 *edicit fociis vt* Oudart. *bella fequantur* Vratisl. Nec vero in *figna fequi* argutandum, an aeuo Troiano figna militaria habuerint. 259 *aptant* aliquot Burm. *optant* fec. Hugen. pro var. lect. *armant* a m. pr. *pugnae ve* Oudart. *aptent* et *parent* idem fuut. 261 *cum* ex Pier. et fuis repofuit Heinf. pro vulgari *tum.* 263 *e* deerat Romano. *D. omnes* Ven.

fuum habere. Ita interpretandum arbitror. *Propinquare* poetae et alibi eft admouere, adducere, fere vt πελάσαι Homericum. *Augurium* autem, vt omen, oraculum, fors, faepe, pro euentu. Eft igitur: fac euentum oftenti haud longe abeffe. Vt fenfus fit, quem alii volunt: *tu praefens fis et propitia hoc augurio:* Cybele deberet propinquare ipfa cum augurio. Nec Barthius bene apud Burmannum *praefentior et propior augurio adfis.* Cerda ait effe: propitium facias augurium; fed id in altero fubiicitur: *adfis pede diua fecundo.*

246. 257. ornate: *reuoluta ruebat* pro reuoluebatur, redibat; *ruebat* pro veniebat, vt fupra II, 250 *ruit oceano nox. matura luce:* adulto die (aliter ac Ge. I, 66 *adultis folibus*, aeftate prouecta et iterum aliter Tibull. IV, I, 205 *matura dies* de morte praematura.)

258 Parat nunc Aeneas efcenfionem facere. Occurrit Turnus. Fit pugna in littore, ad prohibendos Troianos ne efcenfionem faciant: quod nouum pugnae genus poeta ingeniofe commentus eft. Edicit, vt ad figna conveniant Troiani; vt *animos aptent armis*, pugnam exfpectent, eique fe accingant. 261. *Clipei* a Vulcano fabrefacti vfus nunc a poeta non male in medium adducitur. Apud Homerum fplendidior locus eft, cum Achilles fola oris maieftate Teucros terrefacit Iliad. σ, 203. 215. In vff. 264. fqq. ad clamorem fpectare comparationem recte monet Seruius. Nam Troianorum multitudinem per gruum turbam poeta defignare non poteft, vt fup. VI, 310 feq.,

Extulit ardentem. Clamorem ad ſidera tollunt
Dardanidae e muris. Spes addita ſuſcitat iras.
Tela manu iaciunt. Quales ſub nubibus atris
Strymoniae dant ſigna grues, atque aethera tranant
Cum ſonitu, ſugiuntque notos clamore ſecundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Auſoniis; donec verſas ad litora puppis
Reſpiciunt, totumque adlabi claſſibus aequor.

265 *dant colla* Sprot., quod ornare aliquis poſſit de porrectis volantum gruum collis. Sed *dare ſignum* h. l. ſimpl. dant clamorem, v. Not. *aequora tr.* alter Hamb., quod et Io. Schrader. coniiciebat, quia in Homero eſt, *ἐπ' ὠκεανοῖο ῥοάων.* At ibi eſt pro verſus Auſtrum. *transnant* Doruill. cum Goth. tert. vt ſolent recentiores. 267 *fama mira* Medic. a m. pr. 268 *verſare ad* Ven. *proras* Leid., male,

cum ſinguli in muris ſtent, non agmine incedant (conf. Lucan. V, 711 ſqq. Stat. Theb. XII, 515 ſqq.); multo minus telorum copiam. Ducta comparatio de Homero Iliad. γ, 3 ſqq.; ambiguum videri poteſt de abitune gruum ad auſtrales plagas an de reditu cogitarit poeta. Ad reditum ſpectare videtur *fugiunt notos.* at *nubes atrae* magis conveniunt diſceſſui ſub hiemem. Videbatur igitur probabilius, quia *nubibus atris* appoſuit, poetam de abitu gruum in calidiores plagas, ingruente hieme, cogitare. vid. ad Aen. VI, 310. Nec aliter Homerus l. c. Non vero ad imbrem inſtantem euolantes grues Ge. I, 374. 375 huc traho. Itaque verſ. 267 *notos* pro ventis hibernis ac pluuiis dictos eſſe neceſſe eſt. *dant ſigna,* edunt clamorem; quatenus is pro ſigno eſt, eos volatu adeſſe vel abire. *Clamor ſecundus,* laetus, vt alibi quoque. Reditum gruum ex auſtralibus plagis, redeunte vere, fundum comparationis fecere alii, quorum loca appoſuit Cerda: ſunt Statius Theb. V, 11 — 16. Valer. Fl. III, 359 ſeqq. Claudianus de b. Gildon. 474—478. Oppian. Halieut. I, 620 — 625. Nonni vero locus lib. XIV, 331 — 337 totus ex Homero eſt concinnatus.

269. *totumque allabi claſſibus aequor.* Docte de magna nauium copia, ad Rutulorum phantaſiam, et ad mirationem faciendam accommodate. Vulgari oratione,

Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos vmbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometae

270 Versus iam in Aldd. sic legitur. *capitis* Rom. Sprot. et Montalb. cum ed. Pontana Macrob. V, 10, quod deterius est. conf. ad VII, 689. Tertius casus docte pro, in capite. *tristisque* Faernus emendabat apud Vrsin. et Cuninghamus, sicque Erf. legit. *a vertice* damnabat Pier., sed reuocauit Heins. e Medic. et aliis, et ex Nonio ac Macrobio. Alii cumque iis idem Erf. *cristisque* ac *vertice* duce huius familiae Romano, quod equidem praeferam. *que* etiam nonnullis abest, nec male. 271 *ac vastos* Goth. sec. *vmbo aereus* cum Macrob. V, 13 aliquot Pier. cum Medic. Leid. et pro diu. lect. Rottend. tert., vtrumque recte. conf. inf. 884, sed *aureus* poetica oratione dignius. *mouet a.* Montalb.

classis allabitur late per totum mare. Nunc mare ipsum, quam longe prospectus patet, nauibus tectum, videtur adfluere ad littus cum *classibus.* Nec aliter Seruius. 270 — 275. De summo armorum Aeneae, quae a Vulcano erant facta, splendore cogitandum est, quem per ignem et flammam reddi sollenne est; Homerus vero ipsam flammam exire fecit armis. Plura sunt Homerica loca, quae Maro ante oculos habuit, quae ab otioso diligenter comparari possunt, adscribere ea non vacat: primum splendidissimum illum de Diomede Iliad. ε, 4 — 7, quem variauit in Achille Il. σ, 205 — 214. Ad hunc inprimis respexisse videtur Maro. Comparandus quoque sup. VII, 785 — 788. Mox v. 272 comparationem *cometae* de suo adiecit Maro: nam Iliad. δ, 75 — 77 de stellae traiectione agit, non de cometa. Maronem imitati sunt, quos Cerda laudat, diligenter Silius lib. I, 460 — 464, et Claudian. de R. Pros. I, 230 — 234, qui Homericum locum modo laudatum ad verbum expressit. Quomodo nostri poetae excellere et superare possint veteres, exemplum esto hoc Miltoni *Parad. Lost* lib. II, 708 sqq., vbi cometen exustum igni et consumtum ab Ophiucho flammare et coma quassa pestem et famem immittere dicit. Sed Sirii seu caniculae comparatio tota debetur Homero: Iliad. χ, 26 — 33 de Achille. Cum aestu, qui sub sideris ortum exoritur, in iis terris febres tentant homines malignae: conf. Apollon. II, 518 — 521 et Schol. Cic. de Diu. I, 57, et Dauis.; hinc mox: *Ille sitim morbosque ferens.* 270. *apex;* cogitavit λόφον, conum, cui crista inserta; designat tamen totam omnino galeam aere

Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille ſitim morboſque ferens mortalibus aegris
Naſcitur, et laeuo contriſtat lumine coelum.
Haud tamen audaci Turno fiducia ceſſit
Litora praecipere, et venientis pellere terra,
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro.
Quod votis optaſtis, adeſt, perfringere dextra.
In manibus Mars ipſe, viri. Nunc coniugis eſto

275 *Sanguineae* multi apud Burm., et duo *ac Syrius.* Eſt autem *Sirius* adiectiuae formae; Σείριος ἀστὴρ, vnde h. l. *Sirius ardor.* Vocem peregrinae eſſe originis, dubitare non debebant veteres grammatici. Wakefield ita interpunxit: *aut Sirius ardor Ille, ſitim morboſque ferens mortalibus aegris, Naſcitur, et* — Erit adeo comparatio haec: *vmbo vomit ignes, non ſecus ac Sirius ardor ille naſcitur.* quae neſcio an bene procedant. 275 *laeuo.* Schraderus: f. *ſaeuo. circumſtat l. c.* Goth tert. 276 *Haud tunc* Erf. 277 *praecipere* Heinſ. e Pier. et ſuis poſt Ge. Fabric.; vulgg., etiam Seru., *praeripere*, quod toties in eius locum ſucceſſit. Ait Burmann., melius hoc conuenire audaciae Turni. Sed poeta doctius vocabulum amplecti mauult, quod eandem vim habet, ante capere, occupare. 278 Abeſt hic verſus Mediceo et aliis Heinſ., in aliis ſuperiori praeponitur, vt ſatis conſtet eſſe huc retractum ex ſup. IX, 127. Omiſſus nunc in ed. Parm. 279 *Quos v.* Parrhaſ. *optatis* aliquot apud Burm. *perſtringere* pr. Hamb. pro var. lect. *perſingere* Doruill. *perſringite* Parrhaſ.: *perſtringite* Ed. Ven. Burm. Sed dictum vt *aciem perſringere*, perrumpere. 280 *In manibus Mars ipſe viris* olim editum, et ſic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. cum Erf. Habet hoc ipſum quod placeat. *viris* pro vobis: ſed cum adiuncto, ſi viri eſtis. Pro altera lectione, *viri*, quam Naugerius intulit, ſtat Rom.

coruſcantem. 272. *liquida nocte:* translate ab aere liquido, pro clara. 274. *Ille naſcitur*, oritur *ferens*, h. e. ille ortu ſuo fert, *ſitim morboſque*, nimium aeſtum et febres. Adiecta haec ad exornandam et amplificandam comparationem, ex more poetae ad exemplum Homeri. 275. *laeuo lumine.* noxio, vt *infelix. contriſtat caelum*, magna cum vi pro, fulget.

276 ſqq. Turni et animus et oratio digna heroe. *littora praecipere*, ante capere, occupare. 279. *perfringere*, graue verbum, pugnare cominus, cum adhuc caſtra oppugnaſſent: ductum ab eo, quod *perfringere aciem*, perrumpere, pugnantes dicuntur. 280. *In manibus Mars ipſe.* Nunc res ad diſcrimen adducta. Pugnandi tempus, quod optaſtis, adeſt; *in manu pugna*, pugnandi opportunitas eſt. Ad huc enim oppugnatio caſtro

Quisque ſuae tectique memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. Vltro occurramus ad vndam,
Dum trepidi egreſſique labant veſtigia prima.
Audentis Fortuna iuuat:
Haec ait, et ſecum verſat, quos ducere contra,
Vel quibus obſeſſos poſſit concredere muros.
Interea Aeneas ſocios de puppibus altis
Pontibus exponit. Multi ſeruare recurſus
Languentis pelagi, et breuibus ſe credere ſaltu;

cum aliis, etiam Ge. Fabricii codice, qui hoc praeferebat tamquam acrius adhortantis verbum. *Mars ecce* pro var. lect. pr. Hamb. 281 *teſtisque* Goth. tert., belle vero teſtis ſeu teſticulus, poſt, *coniugis ſuae:* tum *non m. r.* idem. *referte* Gud. a m. pr., ſicque malebat Heinſ., ſcilicet doctius hoc arbitratus. 282 *laudesque* Egnatius videtur correxiſſe, ſicque edd. eius: etiam P. Dan. ed. idemque bini Goth. habent; improbat copulam Ge. Fabric., vix ego; qui eam deſidero; etſi τὰ κλέα reſpicit poeta. Saltem *Facta, patrum laudes;* diſtinguo; vt olim nonnulli in Seruianis. *et laudes: vltro* Iul. Sabin., hoc et Erf.; et forte praeferendum. *accurramus* Leid. *curramus* Exc. Burm. *ad vndas* Ven. cum Goth. tert. *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect. 283 *egreſſiq.* Rom. et plerique alii Pier. et Heinſ. ſcripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum: *egreſſi labant veſtigia prima* h. veſtigiis primis. vulg. *egreſſis*, et *egreſſusque* aliquot Pier. *primi* ſec. Moret. *primo* pr. Hamb. pro var. lect. 284 *Audaces* pr. Hamb. a m. ſec. *iuuat viresque miniſtrat* Leid., interpolate. Ennius dixerat: *Fortibus eſt fortuna viris data*, ap. Macrob. VI, 1 extr. 285 *quos d. mauult* Goth. tert. 286 *poſſet* Hugen. *committere* pr. Hamb. pro var. lect. *conducere* Sprot. a m. pr. 288 *receſſus* codd. ap. Pier., quod pro interpretamento habeo; eſt enim h. l. de loco, quo fluctus recedunt, quousque vnda procurrit ſeu recurrit.

rum facta erat, non acie pugnatum. *referto* animo, memor eſto, quod modo praeceſſit: itaque nolim accipere, exprimito, imitator. *laudes*, κλέα ἀνδρῶν, praeclara facta. conf. Iliad. π, 207 — 209 et ad ſequentia Iliad. ο, 661 ſqq.

288. Pontes: τὰς ἐπιβάθρας et ἀποβάθρας nauium dixit. Illuſtrant vocem Cerda et Guell. *ſeruare recurſus Languentis pelagi.* De refluxu reciprocantis maris accipi nequit: nam eum profecto nunc non expectarunt: ſed ſunt *loca vadoſa* littoris, non abrupta, ſed decliuia, in quibus deficiunt extremi fluctus. *recurrit*, currit, procurrit, adeo fluctus per magnum arenae ſpatium; is locus, qui fere in ſinuoſis littorum plagis eſſe ſolet, eſt *recurſus pelagi languentis*:

Per remos alii. Speculatus litora Tarcho,
Qua vada non ſpirant, nec fracta remurmurat vnda,
Sed mare inoffenſum creſcenti adlabitur aeſtu;
Aduertit ſubito proras, ſociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;

290 *Tarcho* de hoc v. ad VIII, 506. 291 *ſpirant* ſecundum Rom., aliosque vetuſtiores Pierianos, tum Medic. duosque Voſſ., nec non ed. Iunt.; adde Colot. et binos Goth., item Iul. Sab., Heinſius recepit; *ſpirat* a m. pr. tert. Rottend. Vulgo: *ſperat*, qua non ſperat, locum eſſe vadoſum: id quod alienum ab h. l. Erat olim quoque *ſperant*, cui praeferebat *ſperat* Servius; ſicque plerique libri et, qui familiam ducit, Romanus. *ſuperat* Franc. *ſpectat* edd. nonnullae ap. Pier. Sed *ſpirant* Heinſ. illuſtrat ad faſtidium vsque plurimis locis, in quibus ſententia plurimum ab hoc loco diuerſa eſt. Nunc enim eſt aeſtuare, inflatum eſſe, fluctus mouere, *κορύσσεσθαι*. Iam Ge. I, 327 vidimus: *feruetque fretis ſpirantibus aequor*, vbi alii *ſpumantibus*, quod pro interpretamento eſt: Etiam h. l. nonnulli Pieriani: *ſpumant*. Alia exempla dabit Heinſ. hic et ad Georg. l. I. Mox *fracta: ſtrata* pro var. lect. pr. Hamb. 293 *proram* Medic. a m. ſec. 294 *Nunc electa* tres Burm.

et eadem ſunt *breuia:* conf. ſup. I, 111. V, 221. Non autem animo dimittendum, agi haec in oſtiis Tiberis, vbi mare ſeſe infert aliquantum flumini, turbatumque, et vento aduerſo ſpirante adactum, retundit flumen veniens, et intra oſtia late ipſum immittitur. 290. *Per remos alii:* aſſumendum: terrae ſe credere ſalu: remis, pro contis littore infixis quibus nixi in litus proſiliunt.

290. Tarchon morae impatiens, vel cum nauium periculo, in molli, qua ad littus aditum mare ſatis profundum daret, anfractu littoris, terrae decliui impingit nauem remis concitatam, vt in ea confidat et ipſum ſolum pro firmamento ac retinaculo habeat; vt noſtro quoque tempore ſolent nautae ſalutis ſpe abiecta naufragium faceꝛe voluntarium in amico littore. Conf. Act. Ap. XXVII, 39 ſqq. Feliciter res ſuccedit ceteris, molle ac limoſum ſolum nactis, excepta Tarchontis naui. *Qua vada non ſpirant*, aqua non aeſtuat, nullos fluctus mouet, adeoque ſcopulis non alliditur aut latentes ſcopulos arguit. 292. *creſcenti aeſtu.* Nec hoc de aeſtu maris reciproco accipere licet: ne de mari quidem tempeſtate moto: ſed de prouolutis latius maris fluctibus, qui ſi locum littoris molli cliuo aſſurgentem acceperint, eo explicant ſe et late exundant adeoque *creſcere* videri poſſunt: *ae-*

Tollite, ferte rates; inimicam ſindite roſtris
Hanc terram, ſulcumque ſibi premat ipſa carina.
Frangere nec tali puppim ſtatione recuſo;
Adrepta tellure ſemel. Quae talia poſtquam
Effatus Tarcho: ſocii conſurgere tonſis,
Spumantisque rates aruis inferre Latinis;
Donec roſtra tenent ſiccum, et ſedere carinae
Omnes innocuae. Sed non puppis tua, Tarcho.
Namque, inflicta vadis, dorſo dum pendet iniquo,

295 *Tollite forte* Waddel. Animadu. crit. p. 35, perperam. Si coniecturae indulgere vellem, dicerem me malle, *Pellite, ferte, rates;* h. impellite. Sed *ferre, tollere,* ad motum nauis remorum impulſu iactatae et eleuatae ſpectare poteſt. *fundite* Ven. *ſcindite* Zulich. Heinſius coni. *figite.* 296 *premet* pr. Hamb. *illa c.* ſec. Hamb. et Montalb. 297 *puppes* Rom. Medic. et alii peruetuſti Pieriani: item Gud. a m. pr. cum Moret. binis et Regius, idque Catroeus ſequutus. 299 *Affatus* Zulich. *Eſt fatus* pr. Hamb. a. m. ſec. *Sic fatur* Bigot. *Sic fatus* Goth. tert. v. ſup. 256. *Effatus T. ſociis* Medic. 300 *armis* et hic aliquot. *referre* Ven. 301 *ſidere* tert. Rottend., quod verum videtur; ſaltem proprium hac in re. v. Heinſ. Adde Tacit. Ann. II, 6 *quaedam planae carinis vt ſine noxa ſiderent.* 302 *innocue* Medic. a m. pr. Cuninghamus emendat: *innocuum,* perperam. Quorſum enim mutes id, quod per ſe bene poeticum eſt. 303 *Iamque* Hugen. *infricta* alter Hambuurg. *pendit* tres Burm. *vadis dorſo* per appoſitionem dicta iungebat olim Probus ap. Seruium, male.

ſtum autem pro fluctu, vt poeta, dixit. 295. *Tollite,* attollite remos puta, *ferte,* impellite, agite nauem; mox v. 300 *inferre* littori. Hinc Claudian. de B. Gild. 491 *Quaſſatis cupio tellurem figere roſtris.* 299. *conſurgere remis,* conf. ſup. v. 294 et 208. alibi *inſurgere remis.*

301. *ſiccum* de littore, vt Ge. I, 363 *In ſicco ludunt fulicae,* et Homerus, *ξερὸν, ξηρὸν,* pro *χέρσον,* Odyſſ. ε, 402. *innocuae,* illaeſae; paſſiue, ex poetarum more. 302. 303. *dorſo iniquo.* Bene Seru. „dorſum eſt durior arena (*θὶν*), quae remeantibus fluctibus plerumque denſatur et in modum ſaxi indureſcit, quod a nautis *puluinus* vocatur.“ *dorſum* tale, *ῥαχίαν,* in medio mari ſup. I, 110 vidimus. *iniquum,* noxium, exitioſum; vti quis *in locum iniquum adductus* dicitur. *pendet anceps ſuſtentata,* ſuſpenſa, ſe librat, agitat, quoniam ſulcum nullum impreſſit nec firmata carina ſtabilem habet ſedem. conf. Lucan. IX, 337 et totum locum. *fatigat fluctus* nauis, dum allabentes ac re-

Anceps ſuſtentata diu, fluctusque fatigat:
Soluitur, atque viros mediis exponit in vndis;
Fragmina remorum quos ėt fluitantia tranſtra
Inpediunt, retrahitque pedem ſimul vnda relabens.

Nec Turnum ſegnis retinet mora: ſed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore ſiſtit.
Signa canunt. Primus turmas inuaſit agreſtes
Aeneas, omen pugnae, ſtrauitque, Latinos,
Occiſo Therone, virum qui maxumus vltro
Aenean petit: huic gladio perque aerea ſuta,
Per tunicam ſqualentem auro, latus haurit apertum.

304 *fatigant* pr. Hamb. et Zulich. cum Erf. At vid. Not. Malim vero interpungere: *Anceps ſuſtentata, diu fluctusque fatigat.* 306 *remorumque et* Mentel. pr. *effluitantia* tert. Rottend. cum parte Pierianorum. *fluctuantia* Doruill. 307 *pedes* ante Heinſ., quod tuetur Romanus; ſed meliores et ipſius et Piet. elegantius, *pedem:* nam alterum vulgus loquitur. *ſimul ora r.* Goth. tert. 308 *capit* Goth. ſec. 309 *in* abeſt binis Burmann. *in littora* duo alii. 310 *inuadit* quatuor Heinſ. 311 *ſtatuitque L.* Goth. pr. 312 *Therone.* Eſt Θήρων. 313 *ſuta*, quod Rom. Medic. et alii vetuſt. agnoſcunt, poſt Vrſiuum, Pierium et alios, aſſeruit Heinſius magna locorum copia, in quibus idem vocabulum reſtituit. *Scuta* vulgo lectum: ſed in *ſuta* Rom. et Medic. omnesque meliores conſentiunt: thoracem ſutilem ex aere h. ex aereis lamellis vel catenulis deſignat. 314 *ſuadentem* ſec. Rottend. *hauſit* alter Hamburg.

cedentes eos agit, verſat (cf. ad lib. VIII, 94), adeoque librata ipſa fluctuum impulſu in diuerſas partes verſatur; hoc magis poeticum, quam ſi *fluctus fatigat nauem.* 307. *vnda relabens*, fluctus littus alluens et ex alliſu remeans; qui facit vt pedem in lubrico figere nequeant.

308 — 310. Laudatur Attius in Hellenibus: *Signa extemplo canere et tela ob moenia offerre imperat.* Prudenter poeta primum Aeneam fortiter pugnantem inducit: *turmas agreſtes, Latinos*, qui per agros habitabant: conf. ſup. VII, 573. 582. VIII, 8 et IX, 607 ſqq. 311. *omen pugnae* ad ſeqq. ſpectat: *ſtrauit Latinos.* 313. *aerea ſuta*, thoracem ſutilem ex aere, hoc eſt, ex aereis lamellis vel catenulis. Suberat thoraci 314 *tunica ſqualens auro*, aurea. *Squalere* perperam a ſquamis ducitur; ſed, vt *horrere*, de aſperitate ſuperficiei, cuius

Inde Lichan ferit, exſectum iam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, ſacrum, caſus euadere ferri
Quod licuit paruo. Nec longe, Ciſſea durum,
Inmanemque Gyan, ſternentes agmina claua,
Deiecit leto: nihil illos Herculis arma,

315 *Lichan* bene Heinſ. reſtituit e codd. ὁ Λίχας. Vulgo *Lycam*, corrupte: alii *Lychan*, *Lican*, *Lithan*, *Licham*, *Lycum*. Porro *et ſectum* Oblongus Pierii, *exemptum* alius Pier. *exemplum* alter Menag. *exceptum* alter Hamb. *excetum* Leid. 316 *ſatum* nonnulli vett. Pier. 317 *Cui licuit* vulgg., ſed Romano praeeunte. *Quoi* ed. pr. Burm. *Quod* Heinſ. e ſuis et Pier. emendauit. Vtrumque Seruius ſcriptum reperit. *Quo* Gud. a m. pr., atque ſic Markland. ad Stat. pag. 28 emendabat: *caſus euadere ferri Quo licuit paruo?* Vix probabit tale acumen, quisquis Maronem nouerit. Tum *Ceſea*, *Ciſea*, *Sciſſea*, *Sciſea*, *Cyſſea*, corrupte. Eſt Κισσεύς. 318 *Finalemque* Bigot. *Gyam* vulgg. ante Heinſ. Alius Gyas inter Troianos memoratus eſt lib. I, 222. 612 et al. 319 *Deiecit leto:* Io. Schrader. coni. *telo*, vt alibi: XI, 665. Ge. I, 339. At *ſterni leto* v. c. Sil. Ital. X, 33.

oppoſitum ſit, *laeuor* ac *nitor*, dixere poetae, ſic *ſqualere* videtur traductum primum ad ſuperficiem ſordido ac ſqualido colore vel nitore impuro, lutulento aut pulverulento, inductam, qualis in piſcium ac ſerpentum cute eſt, tum omnino de nitore quocunque, vt auri. Nam Accius in Pelopidis (apud Seru. h. l. et Macrob. VI, 7 f.) diſtinxit ſqualorem auri a ſquamis ſerpentis: *eius Serpentis ſquamae ſqualido auro et purpura Praetextae.* Eſt adeo *ſqualere* doctius dictum h. l. quam ſplendere. conf. ad Georg. IV, 91. De voce *haurit*, pro transfodit, hauſto ſanguine, ſup. ad II, 600. *apertum:* ſi per thoracem adactum ferrum fuit, nudatum corpus eſſe non poterat: ſed voc. ornat; dum vulnus infligitur, aperitur ea corporis pars. 315. 316. *Phoebo ſacrum* quippe deo medico, cuius ope ex matris vtero eſſet ſervatus. An verum ſit, quod Seruio tradente narrant alii, omnes ſecto matris ventre procreatos Phoebo fuiſſe ſacros, dubito. 317. *Nec longe:* pro, nec multo poſt, adverbium loci pro temporis, antique. *Seru.*, vt alias, *nec mora*, hoc eſt ſtatim, inde. Narratiunculas, quibus poeta nominum ac caedium factarum argumentum, per ſe moleſtum, Homeri exemplo variat, pro ſe quisque notabit. Nunc Ciſſeus et Gyas filii ſunt Melampodis: isque

Nec validae iuuere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes, vsque grauis cum terra labores
Praebuit. Ecce Pharo, voces dum iactat inertis,
Intorquens iaculum clamanti ſiſtit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
Dum ſequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon;
Dardania ſtratus dextra, ſecurus amorum,
Qui iuuenum tibi ſemper erant, miſerande, iaceres:

320 *Nil v.* ante Heinſ. *Non* Goth. ſec. 321 *comes ille* pr. Hamb. pro var. lect. *graues* ante Heinſ. *cum t.* idem e Medic. a m. pr. pro *dum,* quia mox *dum* redit. Sed: *A. comes vsque, g. c.* aut *vsque — dum* relinqui, et vſ. ſequ. legi debet *cum.* 322 *Pharo* ſapienter tuitus eſt poſt Ge. Fabricium Heinſius, vt ſit á Pharus: τῷ Φάρῳ. *Pharo clamanti;* ſic Rom. et Oblongus Pierii, etſi is *Pharo* accipit vt *Plato:* item Medic. Gud. et alii vetuſtiores. Alii *Pharon;* vtrumque Seruius agnoſcit. *dum tractat* pr. Hamb. et Ald. *inertes* dubitat Burm. an pro gloſſa irrepſerit, quia Seru. ad I Aen. 102 *inanes* excitat. Enimuero ſatis inertis eſt, clamare et conuicia ac contumelias iactare, vbi pugnando opus erat: *inertis* ex Nonio repoſuit Heinſius. 323 *clamanti* Heinſ. e nonnullis, tamquam elegantius. Vulgo *clamantis,* quod et ipſum bene ſe habet; ambiguitas eſt in *clamanti,* cum ſequatur, *ore:* reuocauit itaque illud Wakefield. 324 *Tum* Franc. *fauentem* Rom. *flauentes* apud Probum in Arte Grammat. 325 *Clicium, Licium, Clycium, Litium, Licium, Ditium, Elicum, Eliquum,* aberratt., et *Clidon* Zulich. Eſt κλύτιος. 327 *iuuenes* Parrhaſ.

fuit comes Herculis, quem in haec loca ſequutus (ſupra VIII, 201 ſqq.) reſtitit et conſedit in Latio. Illa: *nihil illos Nil — iuuere:* Homerica ſunt, v. c. Iliad. ε, 53. 54. η, 142. 143. *vsque cum,* vsque dum; tamdiu quam.

324 ſeqq. Phorcum igitur fingit poeta vel tradit ſeptem habuiſſe pueros, qui pugnae interſunt. Memorantur quatuor: primus, ſi modo is ex hoc numero fuit, *Cydon,* amator Clytii; alter *Maeon* vſ. 337, tum *Alcanor* et tandem *Numitor* v. 342. *noua gaudia* pro eo, qui amatur, τὰ παιδικὰ, *deliciae; noua* bene Seru. quem primum tunc amare coeperat. *ſecurus,* oblitus, in morte, nec memor amoris puerorum, qui tibi ſemper erat. Occurrit hoc ipſum in ſenſum, nec adeo diuerſe id poeta poſuerat ſup. lib. I, 350 *ſecurus amorum germanae,* non curans, non reſpiciens. (Tamen Seru. Scalig. Burmann. omnes in diuerſa ab-

Ni fratrum ſtipata cohors foret obuia, Phorci
Progenies; ſeptem numero, ſeptenaque tela
Coniiciunt: partim galea clipeoque reſultant
Inrita; deflexit partim ſtringentia corpus
Alma Venus. Fidum Aeneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non vllum dextera fruſtra
Torſerit in Rutulos, ſteterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis. Tum magnam conripit haſtam,
Et iacit. Illa volans clipei transuerberat aera
Maeonis, et thoraca ſimul cum pectore rumpit.
Huic frater ſubit Alcanor, fratremque ruentem
Suſtentat dextra: traiecto miſſa lacerto

328 *obuia cohorti* ed. pr. Burmann. *Phorchi* Rom. et al. 329 *ſeptem numeros* Medic. a m. pr. Poterat et hoc vitium in elegantiam deflecti; vt ſit pro *numerus.* Melius autem ſic diſtingui putem: *Progenies: ſeptem n.,* quam continuari orationem, vt in Heinſ. et Burm. 330 *Conſiliunt* Rufin. de Schem. Lex. *Continuit* alter Hamb. *partem* Rom. *clipeo galeaque* Doruill. 331 *ſtridentia* Medic. a m. pr. 333 *Suffice tela mihi* et mox *Sparſerit in R.* Barthius ex vet. Schol. profert ad Stat. VII Theb. 593. *nullum dextra mea* Exc. Burm. 334 *ſteterant* editum ante Pier. *ſteterint* Medic. a m. pr., tum *ſteteruntque* Goth. pr. et ſec. cum Erf., ſicque a nonnullis lectum Seruiana docent. *quae* abeſt a Franc. *in corpora* alter Hamb. 336 *oras* alter Hamb. et Parrhaſ. cum Goth. ſec., vt inſ. v. 477. *aerea* Mentel. pr. a m. pr. 337 *Μαίονος.* *Meonis* vett. edd. *rupit* Rom. cum aliquot Burm. et Goth. binis. 339 *Subſtentat* alter Hamb. *Suſtentant* Franc. *lacertos* Medic. a m. pr.

eunt.) 331. ea, quae ſtringere poterant, corpus, *deflexit,* vt Iuno lib. IX, 725. 726 in Turno: deorum apud Homerum exemplo Iliad. δ, 129 ſeqq. ε, 187 ſq. 333. *Suggere tela mihi;* heroum Homericorum opes: haſtarum copia in armario: vide omnino Iliad. ν, 260 ſqq.; puta igitur haſtas ex pugnis cum Achiuis collectas et diligenter ſeruatas Aeneam ſecum atuliſſe. *non vllum dextera fruſtra torſerit* Homerica gloriatio Polydamantis Il. ξ, 453 ſq. 339—341. impetum et vim iactus, adeoque robur Aeneae, declarat poeta: Maeonem clipeo, thorace et pectore transfixo occiderat; nunc haſta alia ab Aenea emiſſa Alcanoris brachium transfigit, et *traiecto* eius *lacerto ea fugit protinus,* porro, vlterius, pergit, *ſeruatque tenorem,* nec remittit quicquam de impe-

Protinus hasta fugit, seruatque cruenta tenorem;
Dexteraque ex humero neruis moribunda pependit.
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aenean petiit; sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, fidens primaeuo corpore, Clausus

340 *hasta subit* pr. Moret. et Sprot. a m. pr., praecesserat id v. 338. 341 *Dextraque per humeros* sec. Rottend. *pudibunda* Hugen. 343 *sed non effigere c.* multi codd. et edd., alii *affigere, afigere, effligere, efflingere* apud Heins. et Burm. 344 *perstringit* duo Burm. Heins. ad Ouid. Met. XII, 273 ait esse, *leniter* stringit. Atqui hoc non admittit *per.* Praestat dicere esse pro simplici, stringit, ferit. 345 *Viribus hic fidens* Ald. sec. et edd. aliquot ante Pierium. *Hic viribus* Ald. pr., vt et Goth. pr. *Hic curribus* Rom. *Curribus hic* tert. *Curibus fidens* malebat Cerda

tu, quem ex iactu fortis viri habebat. Vno verbo, brachium Maeoni suppositum transfigitur hasta et tantum non rescinditur. Reliqua ad ornatum adiecta. Ita sententiam constituo, vt duae sint hastae ab Aenea emissae. Nam vix probabile est, etsi verborum et sententiarum iuncturam aestimanti in animum id venire potest, poetam admirationem facere voluisse et vnius hastae iactum tam validum et efficacem narrare, vt Maeonis thorace et pectore traiecto tergum egressa, Alcanoris fratris, qui in proximo stans corruentis humeros sustentabat, dextram perstringeret. Esset sane id prodigio propius; multo magis id quod sequitur, quod Numitor frater hastam tam alte infixam haud magna opera e corpore euellit. Verum vt dixi e corpore Maeonis iacentis hastam euellit eamque in Aeneam mittit Numitor. 341. *Dextera moribunda:* qualis esse solet moribundi hominis, languida: pendet *neruis*, per neruos, h. e. tendines, ligamenta et musculos. Ita enim poetae hac voce abutuntur: v. c. Horat. I Carm. 28, 13. Occurrit tamen et proprie dictum. Ita Macrob. VII, 9 agnoscit septem neruorum *συζυγίας*. 342. Color vbique Homericus, vt et in hoc versu et in sequ. *figere contra* *πῆξαι ἀντικρύ*, in aduerso Aeneae corpore.

345. *Clausus*, qui Latinis Sabinos adduxerat. vid. VII, 106. *fidens primaeuo cor-*

Aduenit, et rigida Dryopem ferit eminus hasta
Sub mentum, grauiter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, traiecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threicios Boreae de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Adcurrit Halesus,

iungere. At *fidens iuuenta, robore,* pro vsus, habens; iam alibi monitum, ἀλκὶ πεποιθώς. Tandem *Lausus* lectum ante Pierium. Sed *Clausus* emendauit Naugerius et Pier. v. VII, 106. Videtur autem in Claudiae gentis gratiam Clausum hunc ornare. *Laurus* Medic. a m. pr. *lapsus* duo Burm. 346 *Aduolat* Oblongus Pierii, Hamb. pr. et sec. Rottend. cum Leid. *Dryopen* legebatur; rescripsi *Dryopem* ex Δρύοψ. *Driopem, Dyopen,* erratum ap. Burmann. 347 *presso* sphalma est ed. Burm. 349 *Fronte premit* aliquot Burm. cum Goth. tert. 350 *Tris* vetustiores plerique. At in codd. antiquis apud Gell. XIII, 19 priore loco *Tres*, altero *tris* lectum esse narratur, idque a poeta auri datum. Sane hominum argutias plures passim vidimus; nolo tamen iudicio aurium, quod varium esse solet, refragari. Legat adeo, qui volet, *Tres quoque* tum *Et tris.* 351 *et patria, Ismara mittunt:* malebam scriptum. Sicque video etiam Heinsium in votis habuisse; vti fuit Ge. II, 37. Sed potuit a poeta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; vt tot alia. *Ismarus* autem non modo vrbs Ciconum, circa Maroneam, Odyss. ι, 40, sed et ipse mons apud Virgil. Ecl. VI, 30. *nutrit* Leid. et Goth. tert. 352 *Adcurrit* Heins. e Medic. et aliis reposuit, vulgo *Occurrit.* Porro *Halaesus*

pore, iuuenta. cf. Var. Lect. 347. *hasta grauiter pressa,* impressa, dum ille ἐπερείδει, vt Hom. Iliad. ρ, 47 et alibi. 350. *Tres Threicios Boreae de gente suprema.* Duplex suppetit interpretatio, vtraque iam in Seruianis proposita, nec definire licet, vtra sit verior; ad sensum tamen meum praestat posterior: *Boreae gens suprema* potest esse extrema terra borealis, vt venerint illi ex Thraciae partibus versus septentrionem vltimis. Potest tamen *Boreas* etiam esse auctor stirpis, a qua ducti illi tres dici potuere: *Boreae de gente suprema* h. vltima, antiquissima; vt *gens* pro genere sit. *Ismara* pro Ismaria. Mons et vrbs Thraciae Ismarus: cf. Var. Lect. Putandi autem sunt illi Troianis se adiunxisse, seu tum cum Troiani istis littoribus adhaerescebant lib. III, 13, seu in ipso bello Troiano societate armorum iuncti. 352. *Halesus, Auruncaeque manus,* inter Turni socios, vid.

Auruncaeque manus; ſubit et Neptunia proles,
Inſignis Meſſapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi; certatur limine in ipſo
Auſoniae. Magno diſcordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis:
Non ipſi inter ſe, non nubila, non mare cedunt;
Anceps pugna diu; ſtant obnixi; omnia contra.

h. l. exaratum in ed. Heinſ. et Burm., cum tamen ſup. VII, 724 *Halefus* inductum eſſet. Sed et ea, quae Heinſius h. l. ſuper vocis origine diſputat, ſcripturae *Halaeſus* aduerſantur. Etiam in Troade erat τὸ Ἁλήσιον πεδίον: Strab. XIII, pag. 902 A. etſi huc non aduocandum. nam origo et vſus in ipſa Italia erat quaerendus; v. Excurſ. VIII, ad lib. VII, 722. 354 *Inſanis M.* Patrhaſ. 355 *limite* Zulich. *limina in ipſa* Gud. a m. pr. 356 *Magno aequore* ſuſpicatur Burm., quia mox ſequitur: *non mare.* Atqui ſequitur quoque *non nubila.* Vix putes ſerio talia tractari. *Magnum mare* idem interpretatur tempeſtuoſum et agitatum ventis. *Magnos fluctus* in eum ſenſum dici non dubito: *Magnum mare,* vix puto: ſed ſic dicitur pro vaſto mari. 357 *animis et viribus aequis.* Mallet forte, inquit Burmannus, qui modo *aequore* protulerat, critica prurigine laborans aliquis hic legere *aequi.* Sed docte mox docet, vtrumque quidem recte dici, ſed Virgilio placuiſſe alterum *viribus aequis,* multis in locis, v. c. inf. 431. 358 *Nunc* in edd. ant., ſicque Goth. tert. *cedit* omnes. *cedunt* Medic. a m. pr., idque Heinſ. arripuit, paullo cupidius. 359 *obnixi* et olim editum inde ab Aldd. (donec ed. Commelini. e Palat. *obnixa* intulit) et reductum ab Heinſio tamquam elegantius, per graeciſmum *ſtant contra* venti *obnixi* (κατὰ) *omnia.* At vide meliorem rationem interpretationis in notis. Eſt huius lectionis auctoritas apud Aruſianum Meſſium. Omnes tamen vbique fere codd. cum Romano et Mediceo *obnixa;* vt *omnia* ſint *obnixa,* obnitantur ſibi inuicem, mare ventis, venti mari et ſic porro. Quod ſi ſunt codd., in quibus *obnixi* legitur, ſcriptum illud in litura: praeter alterum Hamb. et Morct. tert. et Goth. pr., de quibus id monitum non video. *obnoxia* ſec. Rot-

ſup. VII, 723 ſeqq. *Meſſapus*, qui Etruſcos Aeneae ſocios ab Pelaſgis oriundos ducebat: ibid. 691 ſq. 354. *Expellere:* loco depellere, mouere. Laudant Iliad. μ, 417 ſq.

356 ſq. Comparatio praeliantium cum ventis Homero frequentata, v. c. Iliad. π, 765—771, et Ennio apud Macrob. VI, 2, nunc a Marone ita ornata, vt nihil ſupra cogitari poſſit. 359. Meliore interpunctione lectionem, priſca auctoritate pollentem, vindicatam eſſe puto: *Stant venti obnixi; omnia* ſtant obnixa *contra.* Praeſtat haec ratio non modo Heinſiana in V. L. verum

Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
Concurrunt: haeret pede pes, denſusque viro vir.

At parte ex alia, qua ſaxa rotantia late
Inpulerat torrens arbuſtaque diruta ripis,
Arcadas, inſuetos acies inferre pedeſtris,
Vt vidit Pallas Latio dare terga ſequaci;
Aſpera quis natura loci dimittere quando

tend. Retraxit *obnixa* Cuningham. et Brunck. Habet ſane vtraque lectio, quo ſe commendet et quo ſe tueatur. 360 *Teucrorum acies* ſec. Rottend. 361 *haerent* Doruill. a m. pr. 363 *Impulerat* e Medic. Colot. Scheffer. et Moret. qu. Heinſius repoſuit. Addit Burm. Aldinam, perperam puto; nam omnes Aldd. tuentur quod vulgo habent codd. cum Rom. *intulerat*; tum *deruta* Sprot. 364 *Arcades* ed. pr. et N. Heinſii, operarum haud dubie vitio. 365 *ſequenti* Vratisl. 366 *quos* Gud. *demittere* aliquot Pier. et Burmann., perperam; eſt enim *dimittere* voc. proprium. Bur-

etiam ea, quam antea attuleram; vt eſſet: *ſtant obnixi venti contra omnia:* vt nihil ſit, quod eos in alterutram partem impellat et inclinet; ſcilicet, donec aliquando turbo erumpit. 360. *haeret pede pes:* Notiſſimi verſus Iliad. *ν*, 130 ſeqq. a Tyrtaeo expreſſi. conf. Klotz. ad Tyrtaeum p. 33 et 59, poſt Cerdam. Ennius iam ante Maronem: *Pes pede premitur, armis teruntur arma,* et A. Furius Antias Annal. IV *Preſſatur pede pes, mucro mucrone, viro vir* ap. Macrob. VI, 3. Alia laudant Guell. Cerda, alii, in primis Stat. Theb. VIII, 398. 399. *Iam clipeus clipeis, vmbone repellitur vmbo; Enſe minax enſis, pede pes, et cuſpide cuſpis.*

362. Arcades, equites ex Pallanteo ducti et a Pallante praemiſſi (v. ſup. 238. 239), alia ex parte Rutulos adorti erant (nec opus erat, vt poeta commemoraret, quomodo Tiberim traieciſſent) et duce Pallante pugnabant ea parte littoris, qua torrens in mare exierat; itaque equi in lubrico et aſpero ſolo conſiſtere non poterant: quare iis relictis pedites pugnabant; verum, cum pedeſtri pugnae parum aſſueti eſſent, loco cedebant; cum ecce Pallas eos increpat. Cur Arcades equites tantum adducti fuerint, ſupra diſputatum eſt ad lib. VIII, 518. 519. *rotantia* ſe, vt Georg. I, 163 *volventia* et tot alia in Marone. 365. *Latio*, Latinis et Rutulis. 366. *quis — quando* paullo durius ſtructa oratio; quandoquidem natura loci

Suasit equos; vnum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
Quo fugitis, socii? per vos et fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, deuictaque bella,
Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostis
Est via. Qua globus ille virum densissimus vrguet:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali vrguemur ab hoste
Mortales; totidem nobis animaeque manusque.
Ecce, maris magna claudit nos obiice pontus;

mannus laudat Suet. Caes. 60. *quondam* Parrhas. 367 *quod restat rebus e.* duo Hamb. 368 *v. extendit* Parrhas. 369 *Quos f.* Gud. a m. pr. 370 Forte *Et ducis.* Nam est: *Vos precor et per f. f. et per d. E. nomen.* 371 *laudis* edd. aliquot apud Pier. et Ald. pr. cum Goth. tert. 372 *rapienda* pr. Hamb., sed *ferro rumpitur* via cf. Burm. 373 *Quo gl.* Rom. 374 *p. arma* pr. Hamb., an *alma*, inquit Burm. *reposcat* Parrhas. 376 *nobisque* Montalb. *in nobis* duo Burmann. *nobis totidem* Doruill. 377 *magna obiice* seu *obice* (scribendum sic obIce, nam I est pro *ii* vt Lauiul. imperl.) recepit secundum Pierium Heinsius vetustiorum omnium auctoritate: quem vide ad h. l. et ad Claudian. II in Eutrop. 34. Edd. et codd. recent., vt Goth. tres, *magno*, quomodo et Seruii aetate nonnulli legebant, parum memores et *hic* et *haec obex* dici. Nonnulli adeo *magni* emendare ausi. vid. Seru.

aspera et impedita adduxerat eos, vt equis descenderent. 367. *rebus egenis*, dubiis, egentibus consilii, vt inopia absolute pro inopia consilii. Sic quoque sup. VI, 91, et Homeri ἀμηχανίη, aliorum autem ἀπορία. 368. Comparant Iliad. μ, 267. 268. δ, 232. 240.

369. Oratio Pallantis plena fiduciae et indignationis, sed qualis iuuenem, qui nondum propriam laudem habebat, decere poterat. *deuicta bella* noue dixit: vt pugnata bella, depugnata. 371. *subit*, succedit, *aemula laudi*, qua virtutem paternam ego aemulor. 374. *hac vos patria alta reposcit;* aut pro, *poscit*, vt eo subeatis, inuadatis hostem; aut *reposcit*, vel vt e fuga conuersi eo subeatis, aut vt inde victores fugato hoste redeatis. Hoc postremum forte praestat. 375. Comparant Iliad. φ, 568. 569, et ad v. 376

Deest iam terra fugae: Pelagus Troiamne petemus?
Haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
Obuius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dabat: hastamque receptat
Ossibus haerentem. Quem non super occupat Hisbo,

378 *Pelagus Troiamne* hoc est, vtrum Pelagus an Troiam? *Pelago Troiamne*, (quod esset: num mari Troiam nouam, nam antiquam, iam excisam, Arcades petere haud poterant, petendam esse putatis?) edd. vulgg. ante Heins., cum tamen vetustiores codd., quod et Pierius monuit de suis, constanter habeant: *Pelagus Troiamne.* Nisi quod Gud. et Leid. *Pelagus Troiane.* Montalb. *Troiam pelagusne.* Ed. pr. Burm. *Pelagus terramne.* Mediol. *Pelagos} Troiamne.* Porro *petamus* Medic. a m. sec. Gud. et alter Mentel. cum aliis Burm. et cum aliquot Pierii, qui *petetis* ex edd. vett. habet, quod et in Goth. pr. occurrit, reliqui *petatis.* *Pelago Lernaiune petemus* h. e. Arcadiam, vel, *Pallanteumne petemus*, ingeniose tentabat Io. Schrader. in schedis. 379 *prorupit* Parrhas. 380 *fatis primum deductus* Ven. *deductus* etiam Goth. tert. *aduectus* Parrhas. 381 *hic* quidam olim edd. ap. Pier. *vellit magno* Rom. et aliquot Heins. ac Burm. cum binis Goth. et MS. Bersman., vnde reuocauit Cuningham. *cum* Rom. 383 *qua spina dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum Colot. et Parrhas. ac Goth. sec., idque recte recipit Cuningham., idque ipse nunc sequor: postulat enim id consequutio temporum, quam poeta amat. Vulgo *dedit* editur. *hostemque retemptat* Doruill., ineptissimus codex, a m. pr. est ἀνεσπάσατ' ἔγχος. 384 *Quem desuper* Doruill. et Goth. sec. *occubat* duo Moret. et var. lect. Pierii ap. Burm. *Hisbo*

Iliad. *ν*, 814. 377. Cf. egregia dicta Aiacis Il. *ο*, 504 sqq. et altera 734. vbi mecum mirabere vs. 740 πόντῳ κεκλιμένοι a poeta accipi, *ponto clausi.* Nam vertit: *maris claudit nos obiice pontus.* de quo nunc vide Obss. ad e. l. 378. Num mare fuga petemus, an *nouam Troiam*, castra Troianorum? atqui via ad hanc interclusa est, hoste obiecto; et obsidentur castra a parte copiarum a Turno relicta sup. v. 286. conf. IX, 130 sqq. Moneo, quia Burmann. hic haeret, cum Cerda. Non est de Troia antiqua cogitandum. 382. 383. verbo: qua parte spina per medium dorsi procedit; quae discrimina costarum facit, s. costas interuallis diremtas inter se. 384. *super* aut est, super hoc, dum in eo est occupatus, aut desuper, vt est 490 *Quem Turnus super adsistens.* cf. 540. 541. Pallanti

Ille quidem hoc ſperans; nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis,
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, et Rhoeti de gente vetuſta
Anchemolum, thalamos auſum inceſtare nouercae.
Vos etiam gemini, Rutulis cecidiſtis in aruis,
Daucia, Laride Thymberque, ſimillima proles,

e libb. refinxit Heinſ. pro vulgari *Hisbon*. Corrupte alii: *Hysbon, Hiſpon, Isbon, Iſton, Hismon, I sbon.* 386 *Marte* Goth. tert. 387 *in* deeſt Ven. 388 *Hinc Helenum* vett. edd., etiam Ald. pr. At *Sthenelum* ex libris, in quibus fere *Stenelum* eſt ſcriptum, defendit Pier. et Heinſ., edideruntque hoc Egnatius et Nauger. Niſi verum eſt *Sthenium*, quod Medic. Gud. et bini Rottend. habebant. *Stenium* quoque ed. pr. Burm. *Stelenum, Steneum, Steinm, Stimum* alii. Tum: *petit, hinc* Parrhaſ. *Rhaethi, Rehcti, Reti, Rethi, Hroeti*, vitioſe al. 389 Ἀγχέμολον eſſet: vt apud Homerum Ἀγχέμαχος. *Anthemolum, Achemodum, Anchelamum, Archemodum, Ancelomum, Arthcmolum, Auſtemolum,* aberratt. *Archemorum*, Ἀρχέμορον, quaedam edd., vt ap. Iuuenal. VII, 234 legitur, qui h. l. reſpexit. *thalamumque* ed. pr. Burm. *temerare* ſec. Moret. 390 *in agris* Gud. et tert. Rottend. cum tribus al. *armis* Leid., aberrationes perpetuae. 391 *Dautia* nonnulli Codd. cum Goth. pr. *Dancia* Iulius Sab. *Daunia* Menag. pro diu. lect. et Scheffer. cum Zulich. a m. ſec., quod probat Heinſ. Equidem non video, cur non *Daucus* aliquis eſſe aut ſingi potuerit, cui duo filii eſſent, Larides et Thymber, *Daucia proles*. *Lauride* Goth. tert. et aliquot Burm. *Laridae* Mentel., et *Lauridae* Doruill. Tum *Thymbraeque, Tyber, Thiber, Tymber, Tiber* al. Quod poeta ſibi in tam breui ſpatio *Thymber* et *Thymbre* permiſit, exemplo non caret.

inclinanti ſe ad recipiendam haſtam vulnus deſuper inferre volebat Hisbo: ſed id anteuertit Pallas. 388. 389. Sequitur poeta et h. l. fabulam antiquam, quam ex Auieno et Alexandro Polyhiſtore Servius narrat: Rhoetus, Marrubiorum (Marſorum: vid. ſup. VII, 750) rex, Anchemolo filio Caſperiam nouercam ſuperinduxerat, quam priuignus ſtuprauit, poenaeque et irae paternae metu ad Daunum confugerat, Turni patrem. 390. 392. Imitationes notauit Cerda Silii lib. II, 636—639 et ad 649. Lucan. III, 603—608. Add. Statii Theb. VI, 340 — 345. IX, 292—295. Claudiani de IV Conſ. Honor. 206 — 211. 391. Fuit ergo Daucus aliquis, cuius filii Larides et

Indiscreta, ſuis gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit enſis;
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quaerit;
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcenſos monitu, et praeclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas biiugis fugientem Rhoetea praeter
Traiicit. Hoc ſpatium tantumque morae fuit Ilo;
Ilo namque procul validam direxerat haſtam:
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Caedit ſemanimis Rutulorum calcibus arua.

392 *Indiscreta ſuis*, interpungit Wakefield cum Seruio; nec male; ſuis ſcil. propinquis. 393 *Et nunc* Doruill. *dira* Sprot. pro var. lect. et Zulich. a m. pr. *ſaeua* Schol. Stat. IX Theb. 295. 394 *enſes* Medic. 395 *deſciſſa* duo Burm. 396 *Semianimes* Rom. et 404, et ſic ſcribi malim. 398 *d. et furor* Rom. cf. ſup. ad IV, 91. 399 *propter* in fine tert. Rottend., vt ſit prope. Eadem varietas alibi. Burm. laudat ad Ouid. Met. V, 159. 400 *Illo* Parrhaſ. Deleui nunc interpunctionem poſt *ſpatium;* nam ex animo poetae iunctura videtur eſſe: *hoc tantumque ſpatium fuit Ilo morae*, caſu tertio; h. e. moratum eſt mortem. 401 *derexerat* Rom. et Medic., vt alibi. 402 *Teucra* Doruill. *Teucrum* Goth. tert. Nec vero *Teuthra* cum Seruio a *Teuthras, ae*, eſt repetendum, ſed a *Teuthras, antis*, vnde Teuthra, vt Τεύθραν et Τεύθρα. 403 *Tyrin* Rom., ex Τύρις.

Thymber. 392. vt ne a ſuis quidem parentibus discerni poſſent. 396. Bona Seruii et haec nota eſt: „Ennii eſ„ſe verſum: *Oſcitat in cam„pis caput a ceruice reuul„ſum, Semanimesque mi„cant oculi lucemque re„quirunt*. Quem verſum ad „ſuum carmen transtulit Var„ro Atacinus.“ Luſere hinc alii in hoc plus quam par erat. vid. apud Guell. Cerdam et Burmannum. Quanto ſimplicius Homerus Iliad. ε, 81. 82.

399 ſeq. Pallas Rhoeteum, *praeterfugientem* bigis, ne a Teuthrante et Tyre fratribus interimeretur, haſta traiicit. Ita Ilus mortem effugit, quem Pallas hoc telo petierat. 404. Sic et inf. v. 731 *calcibus atram Tundit hu-*

Ac velut, optato ventis aeſtate coortis,
Diſperſa inmittit ſiluis incendia paſtor;
Correptis ſubito mediis, extenditur vna
Horrida per latos acies Volcania campos;
Ille ſedens victor flammas deſpectat ouantis:
Non aliter ſocium virtus coit omnis in vnum,

405 *optata* vett. edd. ante Pier. cum Ald. pr. et codd. nonnulli apud Heinſ. et Burm. et duo Goth., perperam; non enim *aeſtas* optatur, ſed in aeſtate *venti aura*. Itaque recte vetuſtiores, quod editum a Naugerio, *optato*, h. ex voto, vt bene Seruius explicat; ſed male interpungitur in Heinſ. et Burm. *optato, ventis*. Porro ſec. Rottend. *optatu*. 406 *Diſperſam* Parrhaſ. 409 *diſpectat* Leid. 410 *virtus ſocium* Oblong. Pier.

mum exſpirans. σφαδάζει, λακτίζει. Quod *Rutulorum arua* pro ſolo, et quidem Latino, poſuit, ornatus cauſſa fecit. 405 ſeqq. Comparatio ad Homericum exemplum concinnata Il. λ, 155 — 157, forte quoque υ, 490 ſqq. Supra ſimilem locum vidimus lib. II, 304, et Ge. II, 303 ſq., in quibus vel incauto vel ignaro paſtore incendium exoritur. Hoc autem loco paſtor volens lubensque ſiluam incendit et flamma laetatur: quod aut ſtultum aut facinoroſum hominem prodit; et quorſum omnino hoc pertinet, vt quis in media aeſtate incendat ſiluas? hoc quidem quomodo placere aut quomodo poetae excidere potuerit non video. Verum nec poetae culpa ea eſt, ſed interpretum, qui ſiluam non meminere eſſe h. l. ſtipulas agri demeſſi, quas paſtor ſeu omnino agreſtis ad ſolum recreandum incendit. Sic *ſiluam* dixit Maro de leguminum calamis Georg. I, 76, et de herbis lib. I, 152, et hoc ſenſu expreſſit locum Lucan. IX, 182 ſqq. 406. *diſperſa* epitheton ab eo, quod ſequitur, ſumtum: quod ſe diſpergit incendium: non quod diuerſis locis paſtor fecit. 407. *correptis mediis:* eleganter ad interiora penetrare dixit. Reliqua v. 407. 408 ornatiſſima, comparatione incendii cum pugna facta; vnde et mox *flammas ouantes*, quaſi ſucceſſu exultantes, dicere auſus eſt. 409. *victor:* bene Seru. voti compos, ἐπιτυχών; et 410 *in vnum* locum *Burm.* Eſt autem vis et momentum comparationis in hoc, quod in ſtipula flamma vno loco exorta late extenditur, et nunc pugna ſemel a Pallante incepta, mox ab Arcadibus collectis late per hoſtiles turmas propaga-

Teque iuuat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in aduersos, seque in sua conligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
Elatam in iugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
Fata canens siluis genitor celarat Halesum;
Vt senior leto canentia lumina soluit:
Iniecere manum Parcae, telisque sacrarunt

411 *Pallas* omnes fere vetustiores Heinsii. conf. inf. 152 lib. XI. *Alesus*, *Alaesus*, *Halaesus* etiam h. l. vid. sup. ad v. 352. 413 Λάδωνα, Φέρητά τε, Δημόδοκόν τε. *Laudona* et mox *Fereta*, *Phareta*, *Pharetra*, *Pherea*, *freta*, *fretam*, *Pheretra*, librariorum aberratt., et *Dedomocum*, *Dedemocum*, *Demodum*. 414 *diripit* deteriores. 416 *dispersit* e melioribus Pier. et suis Heinsius. Vulgg. cum pr. Goth. *dispergit*. In qu. Moret. *disperdit:* pr. Voss. *dispersa et c. permixta*. 417 *Facta* sec. Moret. *cauens* aliquot Pier. et pro diu. lect. pr. Hamb., sicque alii ap. Seru. Potest et hoc defendi, etiam praeferri, *cauens celarat;* sed alterum et ipsum bonum est et a libris defenditur. Praestat monere, nos interpunctionem mutasse. Male interpungebatur: *Fata c. — Halesum; Vt s. — soluit. Iniecere m.* 418 *Vt genitor* sec. Rottend. ex glossa. *leto canenti* Rom.

tur. 411. Halesus Auruncorum dux, in Turni agmine. vid. paullo ante v. 352. 412. *seque in sua colligit arma*, „post scutum se clausit; sic et XII, 491" *Seru.* Est συσταλεὶς ἐν ἀσπίδι, ὑπ' ἀσπίδος. 415. *Elatam in iugulum*, puta, Halesi, quem Strymonius ense vel hasta petebat; „iugulo suo vulnus minantem." *Seru.* huic Strymonio igitur, quem ex Troianis fuisse puta, Halesus manum ense amputat. 417. Ergo Halesi parens erat vates, qui filium, cuius fata praeuidebat, fore vt in bello caderet, eduxit, quoad viueret, in siluis. cf. sup. lib. VII, Excurs. ad v. 732. Similis locus Iliad. β, 830—834. 418. *lumina canentia* audacter pro senilibus, seu senis canentis; canent enim supercilia, tempora, ipsae genae. 419. In altero iuris, in altero sacrorum vocabulo vsum poetam obseruat Servius: *Manus*, inquit, *iniectio, quotiens, nulla iudicis auctoritate exspectata, rem nobis debitam vindicamus.* Agnoscas facile verba iuris. Alterum ductum ex eo, quod Diis vel Manibus sacrati dicuntur quibus moriendum est. cf. Macrob. III, 7; vnde etiam in euocandorum deorum formula deuouentur ho-

Euandri. Quem ſic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod miſſile libro,
Fortunam atque viam duri per pectuſ Haleſi.
Haec arma exuuiasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Haleſus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lauſus,
Pars ingens belli, ſinit agmina: primus Abantem
Oppoſitum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles; ſternuntur Etruſci;
Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.

420 *paratus* alter Hamb. 421 *Tybre, Tibre, Timbre, Tymbri* inepti librarii. *ferri* Sprot. 422 *Fortuna atque via* Franc. *Fortunamque* Exc. Burm. *diri* Mentel. pr. 423 *habebat* Medic. a m. pr. 424 In *texit* haerere potuiſſe Grammaticos, quis credat? quis dubitet a *tego* eſſe? Haleſus clipeum praetendebat amico Imaoni, ſicque ſuum pectus aperiebat. At Seru. a *texo*, vt ſit ſpoliat, detexit: Sententia eſſet ſimilis Iliad. δ, 468. Tum *Hymeona* Medic. et al., vnde Heinſ. coni. *Hymaeona*, et aliae iterum aberrant. librariorum *Imaeona, Imeona, Himaona, Himagona, Imahora.* Rom. *Himaeonia.* Ἰμάονα. 425 *Aradico* Goth. *telum* Rom. *dat telo* ſec. Moret. *iuueni dat* alter Hamb. *inerme* tres Burm. *apertum* Goth. tert., non indocte, vt alibi. 426 *tanta* exquiſitius quam *tanti.* 427 *ſunt agmine* Franc., ſed *ſinit* ſcil. eſſe p. *Abantum* Rom. *Abanta* Leid. 428 *interemit* Rom. Gud. Mentel. pr. *pugnae interimit* Doruill. 429 *Arcadia* Parrhaſ. 430 *a Graiis* aliquot Burm. *Teucrum* Schol. Statii Theb. III, 84.

ſtium capita: vid. ibid. III, 9. *tela Euandri*, Pallantis haſta, quia a patre acceptam attulerat. 424. Haleſus, clipeum praetendens amico Imaoni, ſuum ipſius pectus nudat, vt Pallantis haſtae pateret.

426. *Lauſus*, Mezentii f. (VII, 649), nunc prodit; amabilis et Pallanti haud prorſus disſimilis iuuenis; is *non ſinit agmina eſſe perterrita* morte Haleſi. *pars ingens belli*, pugnae, pugnantium. *Abas* eſt is, de quo ſup. X, 170. 428. *nodum pugnae* non de denſa acie ac militum globo; ſed a nodo arboris ſub cuneo petitum: de eo accipe, qui fortunam belli diutiſſime ſuſtinet, longiſſime reſiſtit, ἑτεραλκέα νίκην ſua virtute facit. *moram.* Sic in noto illo: *belli mora concidit*

Extremi addenſent acies: nec turba moueri
Tela manusque ſinit. Hinc Pallas inſtat et vrguet,
Hinc contra Lauſus, nec multum discrepat aetas,
Egregii formae; ſed quis fortuna negarat
In patriam reditus. Ipſos concurrere paſſus
Haud tamen inter ſe magni regnator Olympi;
Mox illos ſua fata manent maiore ſub hoſte.
Interea ſoror alma monet ſuccurrere Lauſo
Turnum; qui volucri curru medium ſecat agmen.
Vt vidit ſocios: Tempus deſiſtere pugnae;
Solus ego in Pallanta feror; ſoli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipſe parens ſpectator adeſſet.
Haec ait; et ſocii ceſſerunt aequore iuſſo.

432 *addenſent* edidit Nauger. Ge. Fabric. et Heinſ. e codd. aliquot; ſicque poeta ſolet. v. VII, 794 et al. Vulgg. cum Rom. et Medic. *addenſant*. Montalb. *Extremae addenſant acies* pro addenſant ſe, addenſantur. Priſcian. lib. VIII *Poſtremi addenſent acies*, at lib. IX. *Extremi addenſent acies*. 434 *His c.* Franc. 435 *quis, quis — formae* Heinſ. e Gudiano, tamquam elegantius. Vulgo *forma*. 438 *illi* Hugen. *maiora* Leid., ſed *maiore* bene: Turno et Aenea. 439 *mouet* Voſſ. et Goth. ſec. *ſuccedere* Rom. et alii Pier. et Heinſ., quod et hic probat; eius interpretamentum eſſe *ſuccurrere*. conf. v. 441. 444. Tuentur tamen hoc Medic. et alii; et videtur melius ſententiae conuenire. 441 *Vt vidit, Socii, t.* vel *Vt vidit, ſociis:* Waddel. coni. Animaduerſſ. crit. p. 37. *deſiſtere pugna* Rom. et alii, quod vulgare eſſet: cum ſecundo caſu doctius dictum, vt tot alia: *deſinere irarum* etc. 442 *ferar* tentet aliquis: ſicque Bigot. et Goth. tert., praue: alterum enim eruditius, vt infinitis aliis in locis quae in communi oratione futura erant, in praeſentia deflectit Maro. *fero* Goth. pr. 443 *pater ſp.* Parrhaſ. 444 *iuſſi* olim edd. ante Pier., in his Ald. pr., vt vulgaris oratio ferebat: *ceſſerunt iuſſi*, vt inf. XII, 696 *Diſceſſere omnes medii ſpatiumque dedere.* Sed hoc ipſum epitheton elegantius transfertur ad alterum: *aequore iuſſo*, quo ipſi cedere iuſſi fuerant: Hoc a Naugerio editum, et *Hector*. conf. ſupra ad IX, 155. 432. Qui in extremis ordinibus collocati ſunt, vrgent priores ordines, adeoque condenſant aciem, vt arma vix moueri poſſent.

439. *ſoror alma*. Iuturna nympha: de qua tamen nondum mentio facta: ſed v. inf. XII, 139 ſq. 443. conf. II, 538. 539 et Seru. 444. *ceſſerunt aequore iuſſo:* doctius dictum, quam *iuſſi ipſi:* campo, quo ipſi iuſſi erant cedere. v. Var. Lect. 445 ſqq. Pallantis perſonam egregie

At, Rutulum abscessu, iuuenis tum, iussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni. Sorti pater aequus vtrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus biiugis; pedes adparat ire

ex eo in aliis, habet Pierii Medic., aliique Heins. cum Goth. pr. ꝛ et hanc lectionem Seruius interpretatur ex Macrob. VI, 6, sed, quod mireris in Grammatico, tamquam insolentiorem eam improbat Probus. Laudat Burm. Silium X, 447, vbi *ordine iusso*. Ex Iulio Sabino patet fuisse olim qui legerent *iussu*. 445 *Et* Doruill. *At iuuenis Rutulum accessu* Goth. tert. *tam tussa* idem cum qu. Moret. *dum* Exc. Burm. cum Goth. tert. *tamen ipsa* idem alter Menag. *ea iussa* Parrhas. Haeserunt omnes in *tum*, quod paullo asperius dictum hic videtur. *tum*, deinde Seru. interpretatur. Aut iunges: *At tum iuuenis stupet in Turno, miratus iussa superba, discessu Rutulorum.* Variauit scilicet orationem pro vulgari: partim Rutulorum discessum, partim caussam discessus, iubente Turno, miratus. *dicta superba* Oblongus Pierii et pr. Hamb. 446 *Miratur* Rom. et alii Pier. et Burm., ac bini Goth. 449 *laetabor* Bigot. 450 *est* in fine abest tribus Burm. 451 *Fatus.* Alias adiicit, *haec fatus*. Io. Schrader. coni. *Fatis*. *processit* Menag. pr. et Hamb. pr. cum Goth. sec. 453 *Dissiluit* aliquot Burm. *Subsiluit* Exc. eiusdem.

tuitus est poeta: immota iuueni mens in tanto discrimine etc. 447. *omnia* dixit pro, totum Turnum. 449. 450. ornatius quam Homericum Iliad. χ, 253 ἕλοιμί κεν ἤ κεν ἁλοίην (h. ἁλώην). Sententiam alibi aliter variauit Homerus: Loca Cerda collegit. Macrobius lib. VI, 1, p. 579 ed. Lips. ex Attii Armorum iudicio ductum esse versum dixit: *Nam tropaeum ferre me a forti viro pulcrum est; Si autem et vincar, vinci a tali nullum est probrum.* 450. *Sorti pater aequus vtrique*, scil. ferendae par est: is est pater, qui vtramque fortunam, et victoriae et mortis gloriosae, aequo animo ferat, vt fere Seru. Respicit enim ad verba Turni vs. 443 *cuperem ipse parens Euander adesset.* 453. *Desiluit*, vt par

Comminus. Vtque leo, ſpecula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in praelia taurum,
Aduolat: haud alia eſt Turni venientis imago.
Hunc vbi contiguum miſſae fore credidit haſtae,
Ire prior Pallas, ſi qua fors adiuuet auſum
Viribus inparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
Per patris hoſpitium, et menſas, quas aduena adiſti,
Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adſis;
Cernat ſemineci ſibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.

454 *Itque* Goth. ſec. 455 *meditantem in praelia:* ita Heinſ. e Medic. et binis Pierii Vaticanis, quorum alter Romanus eſt: adde ed Mediol., cum vulgo *in* abeſſet: *meditantem praelia taurum.* At alterum illud Heinſius illuſtrat partim Silii imitatione VII, 439 partim ſimilibus, quae affert, nonnullis tamen aliquantum diuerſis. Conueniunt: *proludere in pugnam, audere in praelia* ſup. lib. II, 347. *iraſci in cornua* Ge. III, 232, et inf. XII, 104 *proludere ad pugnam* iisdem locis. Scilicet ad exquiſitiorem formam ſic proceſſit poeta: *meditari*, exercere ſe, *aliqua in re*, et *aliquam ad rem*, hoc alterum elegantius extulit, *in rem.* 456 *Euolat* Zulich. *eſt* duo Rottend. omittunt: at Gud. *et*, quod Heinſ. amplectitur; et facit vtique orationem nitidiorem. Neſcio, cur Burm. tacite iterum eiecerit. *venientis* vid. ad Ecl. IX, 13. 457 *Nunc tibi* Goth. pr. 458 *ſi quae* et hic malebat Bentlei. ad Horat. Sat. II, 6, 10. *fors* aliquot Burm. *adiuuat* Medic. et alii tres. 462 *Cernant*, ſc. *morientia lumina*, Oblongus, tert. Moret. Zulich. et Franc., quod multo ſuauius altero; recepit quoque e cod. Coll. Ieſu Wakef.

pari congrederetur: ita enim heroicae vitae lex fert. 454. Comparationes a leone ſumtae multae ſimiles ſunt apud Homerum. cf. inf. ad v. 729, et Cerda ad h. l.; ſed nouum in Marone hoc, quod *a ſpecula* h. montis vertice, ἐκ σκοπιῆς, proſpicit, et quod taurum videt *meditantem in praelia* (h. exercentem, parantem ſe ad pugnam, v. c. ſpargendo arenam pede, ictum cornu minando. v. Var. Lect.). Imitatorem Silium conf. lib. V, 309—315. Statium VII Theb. 670 ſeqq. 457. 458. Vbi intra teli iactum veniſſe Turnum videt, praeuertere et occupare decreuit Pallas, ſi qua ratione fortuna adiuuet ſe: pro *ſe* dixit *auſum imparibus viribus.*

460. De hoc ſup. VIII, 362. 363. 462. 463. Ornate, *Cer-*

Audiit Alcides iuuenem, magnumque ſub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat ſua cuique dies; breue et inreparabile tempus
Omnibus eſt vitae: ſed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Troiae ſub moenibus altis
Tot gnati cecidere deum; quin occidit vna
Sarpedon, mea progenies. Etiam ſua Turnum

cruento Goth. tert. 464 *Audit* Rom. 465 *effundit* plerique Pier. et Heinſ., et ipſe Medic. ac Rom. Totum hemiſtichium ab aliena manu veniſſe arbitror: cum et otioſum ſit et vero etiam moleſtum: qui deus corde premit gemitum, vt idem ille lacrimas fundat, abſurdum eſt, ſi quid video. 466 *Cum G.* Montalb. *ita fatur* Ed. pr. Burm. 467 *irremeabile* Oudart. cf. ad Georg. III, 284. In voc. *Stat.*, conſtituta, praefinita, eſt, argutantur veteres Grammatici apud Macrob. I, 16 extr., quaſi dictum ſit ad modum *τοῦ μηνὸς ἱσταμένου: extremum diem ſtare dicens, quaſi ad quem per omnes ſtatur — intelligens illud ſtare dici, ad quod acceditur.* Niſi ſanam iam mentem attuleris ad Grammaticos, raro ex illis ſapies. 468 *fatis* Goth. tert. Expectes: *vitam extendere factis.* Sed eſt *τὸ κλέος.* De hoc cf. ſup. ad lib. VI, 807. vbi erat: *virtutem extendere factis.* 470 *Hoc g.* Goth. ſec. *periere d.* Oudart. pro var. lect. *gnati* Pier. e libb., al. *nati.* 471 *Et iam* Heinſ. inuexit e Mentel. et aliis melioribus. Sed in his et ſimilibus codicum vix vlla eſſe poteſt auctoritas: et multo magis conſen-

nat Turnus ſe ſpoliari et ferat, ſuſtineat, videre me victorem. 465 ſqq. Variauit et ornauit Maro ea, quae in Sarpedonis morte Homerus praeclare memorauerat Iliad. π, 431—462, et in Hectore Iliad. χ, 168 ſqq. Alios imitatores paſſim Maro habuit. Vnum laudat Burm. Flaccum lib. IV, 114 ſeqq. 467. *Stat*, eſt, *ſua cuique dies*, *τὸ μόρσιμον ἦμαρ* apud Homerum. Sententia autem verſſ. 467. 468. 469 ex Homero inhaerere debuit poetae animo Odyſſ. τ, 328—334, ſed multo ſuauius ea reddita verbis numerisque. Tum petita eſt ſententia ex intimo animi humani ſenſu: in tanta vitae breuitate ſui ſaltem memoriam poſt mortem aliquamdiu ſupereſſe mortalium quisque exoptat inter ſuos, inter amicos, inter populares; factis autem praeclaris ac virtutibus generoſiſſimus quisque et latius ampliusque et diutius et in perpetuum, idem conſequi cupit. *irreparabile* h. l. quod renouari, iterari, nequit. 469 ſqq. Color ex Hom. in ſen-

Fata vocant, metasque dati peruenit ad aeui.
Sic ait, atque oculos Rutulorum reiicit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque caua fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,

taneum argumentationi: *Etiam Turno.* Intercessit quoque spatium aliquod inter Turni necem et praesens tempus. Seruius: multi, ait, *Etiam* legunt, vt sit *ecce.* Scripserat Seruius: *En iam.* 472 *Fata manent* aliquot Pier., etiam hoc recte, sed codd. consensus tuetur alterum. 473 *torsit in aruis* Ed, Ven. Burm. Noluit poeta: *reicit ab aruis.* 474 *immittit* Oudart. 475 *diripit* perperam plerique codd. et edd. ante Heins., qui illustrat *deripere.* De hoc versu valde ambigo; inutile enim et otiosum hoc intulit poeta; ensis nondum poterat esse vsus, expectandum enim, vt alter hastam emitteret, donec propius accedere et cominus pugnare possent. 476 Variant codd. et edd. inter *humeri* et *humeris:* hoc editum inde ab Aldd., donec Commelin. alterum intulit; prius tamen Rom. cum aliis Pierianis, Vrsin. et Medic., aliique Heins. tuentur. Forte parum refert. vtro modo legamus; modo interpretationem recte instituamus. Vulgo de thorace accipiunt; quod vt recte fiat, vereor; ita enim *hasta, quae in humerum inciderat,* mox per clipei oram, ἄντυγα, adacta tandem corpus strinxit, quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clipeus:* vt eandem rem amplificet: *tegmina summa* et *oras clipei.* In hac interpretatione *tegmina humeri* et *humerorum* esse possunt, nullo discrimine; ad perspicuitatem tamen, et ad orationis poeticae genium, cum tertius casus poni soleat vbi vulgo secundus, praestat *humeris* legere: Hasta incidit ea parte, *qua tegmina summa surgunt humeris,* qua extrema clipei ora humeris praetenditur, in summa clipei parte: Ἄντυγ' ὑπὸ πρώτην, ᾗ λεπτότατος θέε χαλκὸς, vt Iliad. υ, 275; atque eo traiecto *(viam clipei molita per oras),* etiam Turni humerum stringit: ἀκρότατον — ἐπέγραψε χρόα φωτός Iliad. δ, 139; quem locum a v. 134 nunc Maro ante oculos habuit. Similiter inf. 589 ab inferiore parte *hasta subit per oras imas clipei* Lucagi stantis in curru, *tum* (h. ora clipei traiecta) hasta *perforat inguen laeuum,* imam ventris partem in sinistro latere. add. inf. XII, 924. 925. Etiam Hector saxo ab

tentiis paullo diuersis Od. γ, 108 sqq. Alii comparant ex Iliad. σ, 117. 118. 119, Achillis verba. 473. *reiicit* quasi retro iacit; πάλιν τρέπεν ὄσσε φαεινώ, pro vulgari: retorquet, auertit; tamquam a spectaculo ingrato, quod impedire nec vult nec potest. Grammaticorum argutiae super caussa, cur dii vultum auertant, alienae sunt. Inf. XII, 151 Iuno morte Turni instante: *Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera, possum.* cf. Var. Lect. ad XII, 841.

476. 477. *tegmina humeri* seu *humerorum* non esse possunt thorax, vt vulgo ac-

Incidit, atque, viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno ſtrinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
Adſpice, num mage ſit noſtrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Cum pellis totiens obeat circumdata tauri,

Aiace percuſſus narratur haud abſimilem in modum Iliad. ξ, 412 nam Aiax arrepto ſaxo, *Στῆθος βεβλήκει ὑπὲρ ἄντυγος ἀγχόθι δειρῆς.* Porro *qua ſurgunt* Erf. In fine vſ. *tegmina prima* Rom., ſolita varietate. 477 *clipei eſt* Medic. 478 *Partem etiam* Goth. ſec., memorabilis lectio, niſi in codice tam recenti et nitide ſed inſcite ſcripto caſui potius deberi videretur, aut interpretamento. *magni* Sprot. *deſtrinxit* Bigot. ſec. Moret., et *detrinxit* Goth. tert. Heinſius nec ipſe habebat quomodo expediret *τὸ ſtrinxit de*, et coni. *ſtrinxit ſe*, at mox *ſtringit* abſolute pro ſe ſtringit, ſtringitur, dictum accipit; non video quo ſenſu. Non veniebat in mentem viris doctis eſſe hoc graecum: *τοῦ σώματος ἐπέξεσεν, ἐπέγραψε*, ſc. *μέρος τι*; ſic *ſtrinxit de corpore* ſc. partem. *ſtringit* pr. Hamb. *de pectore* Ven. Simili ſenſu etiam *deſtringere* dicitur, vt aliquid detrahatur et *perſtringere*, ſi per ſuperficiem ſtrictura fit. cf. Herm. Arnzen. Ep. crit. p. 56 vbi idem p. 72 mox in v. 480 *vibrans* legere mauult. 479 *robus* Goth. tert Eſt Homericum *ἄλκιμον ἔγχος ἀκαχμένον ὀξέϊ χαλκῷ.* 481 *nunc mage* duo vel tres Burm. *non m.* Reg. *nunc magis eſt* alii apud Seruium. At Medic. cum Moret. tert. *ſi mage ſit*, eleganter. *magi* Rom. *penetrabile* actiue, vt Ge. I, 93 *p. frigus.* Tandem *p. ferrum* ſec. Moret. et Franc. 482 *ac cl.* vulgo ante Heinſ. *quom ferri* aliquot Pier. 483 *Quom* codd. Pier. *Quem* Medic. et Montalb. cum Gud. et Ven., vti et Marklandus malebat ad Stat.

cipiunt, nam haſta mox per clipei oram venire narratur: itaque *tegmina humerorum* ad ipſum illum clipeum referemus: haſta volans deſuper per ſummam clipei oram incidit et penetrat, donec corpus Turni ſtringat. Bis igitur idem dixit: *tegmen ſummum humerorum* et *oras clipei;* et qua ſuperior clipei pars attollitur, eminet ante humerum, dicta illa eſt *ſurgere*. Tenendum autem animo, *ἄντυγα* clipei tenuiorem eſſe umbone, faciliusque perforari poſſe. vid. Var. Lect. 478. 479. *Hic Turnus.* Pallas, exiguarum virium conſcius, corporis partem nudatam petierat; contra Turnus, viribus confiſus, medium Pallantis clipeum traiicit. *ſtrinxit de corpore:* graecum *ἐπέγραψε τοῦ σώματος* ſc. *μέρος τι.* vid. Var. Lect. 481. Color orationis ex Iliad. λ, 384. 391. 392. 483. Varia-

Vibranti medium cuſpis transuerberat ictu,
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum fruſtra de volnere telum;
Vna eademque via ſanguis animusque ſequuntur.
Conruit in volnus; ſonitum ſuper arma dedere;
Et terram hoſtilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus ſuper adſiſtens:

p. 8, et recepit Cuningham. et Wakefield. *oberat totiens* Parrhaſ. 484 *cuſpis medium* alii; et ſic vulgo editum ante Heinſ. 485 *pectus ingens* Pallantis tamquam fortis et magnanimi iuuenis. Male argutatur Seruius et alii, *vt cuſpis ingens* iungatur. *transforat* Goth. tert. 486 *de pectore* Rom. et Goth. ſec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrhaſ., nec displicebat Heinſio, quoniam *volnus* ſtatim occurret. *ferrum* Bigot. et Goth. tert. 487 *ſanguisque* edd. vulgg. ante Heinſ. Sed iam Fabric. Pier. monuerant, praeſtantiores codd. copulam non agnoſcere; quae indoctorum hominum metro male cauentium emblema eſt. 488 *Concidit* Oblong. *Inſuper* Doruill. 489 *Terramque* Goth. pr. *moriens ferit* coni. Burmannus Sec. ad Antholog. Lat. p. 88. Cauſſam mutationis non ſatis perſpicio; nam ipſe laudat exempla Silii V, 526, et IX, 383, vbi *appetere ore, morſu, terram* in ſimili re occurrit: *mordere* et *mandere humum* inf. XI, 418. 669. Homericum ὀδὰξ ἑλεῖν οὖδας, quid hoc aliud quam capere, petere. Sed aliud eſt, quod ambigo: an poeta hunc ipſum morientium angorem ex doloris impatientia, ira ac rabie, exhibere h. l. voluerit. Quantum video, ſimpliciter narrat eum pronum terram ore petiiſſe, h. e. procidiſſe: ore *cruento:* nam vulnere tali accepto, ore et naribus ſanguis erumpit. 490 *ſic ore profatur:* hemiſtichium in Rom. et aliis expletur: in aliis aliter. *cum voce ſuperba* Leid.

vit ſtructuram, ne eodem tenore ſequeretur: tot laminas ferri et aeris; πτύχας Homerus dixit, *tot tauri terga,* h. e. tot coria, quibus clipeus erat indutus, et ipſam loricam ac pectus perforat telum. 487. *animus* pro anima, θυμὸς pro ψυχή. 488. *in vulnus,* haſtae graui pondere. Sed et omnino cum Lucretio IV, 1042 *Namque omnes plerumque cadunt in vulnus;* reliqua ſunt Homericum notiſſimum: ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ vel ἀμφὶ δέ οἱ βράχε τεύχεα ποικίλα χαλκῷ. Monenda haec ſunt, ne praeteriiſſe videar. Expreſſerant Homerum iam ante Maronem Ennius, et Furius Antias apud Macrob. VI, 1, pag. 574 ed. Lipſ., et Vrſin. 489. *terram petit,* puto ſimpliciter eſſe, pro labitur ore humi afflicto. cf. Var. Lect. 490. Ferocitas veteris aeui ex Homero adumbrata, vt inſultet caeſo victor: hoc loco tamen hactenus temperata et mitigata, quod Turnus corpus human-

Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid ſolamen humandi eſt,
Largior. Haud illi ſtabunt Aeneia paruo
Hoſpitia. Et laeuo preſſit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Impreſſumque nefas: vna ſub nocte iugali
Caeſa manus iuuenum foede, thalamique cruenti;

491 *memores inquit* pr. Hamb. 492 Aut ſic vt nunc ſit, aut: *Euandro qualem m.* diſtingui poſſe, Seruius putabat. 493 *Si quid* vel *Si quis* in Gud. a m. pr. *honor* duo Burm. *honos rutuli* Goth. pr, nec tanti eſt, vt coniicias *honos, Rutuli.* *eſt* iidem duo omittunt. 494 *conſtant Ae.* Sprot. 496 *Exanimem,* praeter vnum Gud., omnes Heinſ. et Pier., at *Exanimum* olim editum. Contrarium ſup. IX, 451 vidimus. *Exanimum* tamen praeferam in poeta, et retraxit illud Cuningham.

dum concedit Arcadibus; at *ſuper adſiſtens* eſt ſimpl. adſtans, ipſe ſtans, alteri iacenti; nec niſi infra vſ. 495 *laeuo preſſit pede*, λὰξ προςβὰς, λὰξ ἐν στήθεσι βαίνων, qui eſt ſpoliantium corpus mos, vt arma exuant; etſi h. l. vnum tantum memoratur hoc, vt balteum exueret. 492. *Qualem meruit,* l. qualem Euander meruit vt ſibi remitterem filium, l. qualem Pallas virtute et audacia ſua meruit vt ſe remitterem, caeſum, ſed nulla contumelia corporis affectum; h. vt dignus erat audax adoleſcens. Hoc, ſequentibus conſentaneum, pro vulgari dictum eſt: remitto Pallantem, quomodo meruit remitti; *qualis* pro *quomodo.* οἷος pro ὡς: ſcilicet, ſic, vt corpus humi mandandum concedatur. Cum irriſione dictum alii putant: Sic par erat te ex pugna dimitti. Quod mihi quidem minus probandum videtur: quandoquidem corpus patri remittit funeris honore humandum.

497. 498. Anaglyphum opus in balteo Pallantis erat caedes ſponſorum ſuorum vna nocte a Danaidibus perpetrata. Cur in hoc argumentum inciderit poeta, quaerendum non eſt; caſus obtuliſſe illud putandus. Breuitatis et varietatis, eoque et ſuauitatis, ſtudio, ſtructuram orationis, quam orſus erat, poeta deſerit, et a quarto ad primum caſum tranſit. Erat enim *impreſſa manus iuuenum*, exſculptum balteo *nefas Danaidum,* nocte nuptiali ſuos ſponſos interimentium. Nec alio

Quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
Et seruare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emtum
Intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque
Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert:

499 *Quae bonus Eurytion* vett. edd., etiam codd. pars. Sed, quod Heins. et ante eum Commelin. e Palat. reposuit; praestantiores eius et Pier. codd. habent. Monstra corruptelae ex aliis libris v. ap. Burm.; adde *domus Eurycion* ex Goth. 501 *fortis* edd. vulgg. aliquot, sed cum *fato* omnino *sors* melius iungitur. 502 *Nec seruare m.* Diu haesi in hoc *Nec*, quod prorsus incommodum esse videbam. Mox vidi nil esse aliud quam vitium edd. Burm. Nam omnes, quos euolui, scripti et editi *Et s.* habent: itaque mutaui non cunctanter. *rebus lassata s.* apud Lutat. ad Stat. II Theb. 188. *sublata* poetae est, quod *elata* vulgo. 504 *sp. ipsa* Medic. a m. pr. et Leid. — 505 *Ac* Dorvill. *Imp. clipeo* apud Seru. inf. 841. *Pallanta sequentes* Zulich. 507 *parentis* Rom. sed vulgatum elegantius. 508 *atque eadem* pr. Hamb. *aufer* Rom.

modo sup. V, 536 *Cratera impressum signis*, cui signa impressa erant, etsi exsculpta, dixit. Burmannus comparat versus extr. lib. VIII. vbi Aeneas clipeum sumit *Attollens humero famamque et fata nepotum.* Idem Danaidum argumentum in clipeo copiosius exsculpsit Statius Theb. IV, 132—135. 499. Quod artificis nomen adiicit, vt poeta, facit Homeri quoque exemplo; artis enim praestantiae fidem hoc facit. 501. Quae hic, etiam vs. 507—509, de suo adiicit poeta, et egregiam sententiam habent, et, dum futura anticipat, animum expectatione futurorum agitant. vid. inf. XII, 940 sqq. Hinc poetae certatim hoc artificio vsi sunt. 503. vt lib. II, 104 *magno mercentur Atridae.* Comparandus ad rem similis de Hectore Patrocli spoliis ouante locus Iliad. ρ, 193—201 sq. 507. *dolor atque decus.* Sumserunt hinc alii passim. Exempla habent Cerda et Burm., inprimis Martialis XI, 14 *Romani decus et dolor theatri.* Supra

Cum tamen ingentis Rutulorum linquis aceruos!
Nec iam fama mali tanti, ſed certior auctor
Aduolat Aeneae, tenui discrimine leti
Eſſe ſuos: tempus, verſis ſuccurrere Teucris.
Proxima quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, ſuperbum
Caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ipſis
Omnia ſunt oculis; menſae, quas aduena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos

509 *Cui t.* Leid. *linquit* Leid. alius. 510 *ſed. e. alter* ſec. Hamb. 511 *discrimine vitae* Bigot. et Goth. tert., quod et ipſum bonum et alias frequentatum. 512 *verſis tempus* Gud. *ſuccedere Teucris* Rom. et alter Hamb. cum Goth. alt., vt ſup. 439. 514 *limen* Vratisl. *te caede ſ. Turne noua* Bigot. et Goth. tert. 516 *Omina* Exc. Burm. *primas* e Medic. Gud. et aliis ac parte Pierianorum Heinſius recepit. Vulgg. partim cum Ald. pr. *primus*, partim cum Ald. tert. et Rom. *primum*. 517 *Tunc* in capite verſus: vox haec videtur merum verſus fulcrum eſſe, nec quicquam aliud. Apud Seruium eſt: Quidam *tunc* pro *quondam* accipiunt. Obſeruaui tamen Virgilium et aliis locis durius hac voce *tunc* et *tum* vti: ſic ſup. v. 445 *At Rutulum abscessu iuuenis tum:* inf. 533 *iam tum Pallante peremto*, pro, iam tum cum Pallantem peremit; et eodem modo Homerus *τότε* interſerit. Reſpicit autem poeta ſup. lib. VIII, 102. 175 ſqq.

V, 49. 50 *quem ſemper* acerbum, *ſemper* honoratum *etc.* 509. Haec, dum, optimo quoque rebus humanis erepto, vulgus inutile ſeruatum videmus, dicta ſunt ad vulgarem hominum ſenſum: quem temperant illa, quae ſupra praemiſerat: 465 *Stat ſua cuique dies* etc. Ita poetae aſſuefaciunt animos noſtros, quae in vtramque partem disputari poſſint, videre et reputare; et hactenus ſunt ſapientiae magiſtri, praeceptores humani generis. 510. Pugnabat Aeneas in altero agmine 310 — 361. *tenui discrimine leti*, modico mortis interſtitio Seru. *letum* pro exitio, ſtrage copiarum. 513. *latum limitem agit*. Elegans translatio a vacuo ſpatio ad viam et actum inter duo agros relicto petita: conf. ſup. IX, 323. A Marone mutuatus eſt Silius lib. IV, 463. 464. *Agere limitem* autem proprie dicitur pro facere. vid. Gronou. ad Taciti German. 29. 516. *menſae, quas.* Reſpicit ſup. lib. VIII, 102. 175 ſq.

Quatuor hic iuuenes; totidem, quos educat Vfens,
Viuentis rapit, inferias quos immolet vmbris,
Captiuoque rogi perfundat fanguine flammas.
Inde Mago procul infenfam contenderat haftam:
Ille aftu fubit; at tremebunda fuperuolat hafta;
Et genua amplectens effatur talia fupplex:

518 *hinc l.* Ven. 519 *inferias quas* fec. Rottend. 520 *perfundant* Medic. 521 *procul Mago* Parrhaf. *Lago* Scheffer. *Magno* Goth. pr. *infeftam* Macrob. V Sat. 2 et Rom. Gud. Moret. fec. Parrhaf. *immenfam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro *contenderat* Heinf. recte tuitus eft (cf. fup. ad lib. V, 520) et fententiae et praeftantiorum auctoritate, inter quos Oblong. et alii Pier. Medic. a m. fec., nam a prima erat *contenderet:* vnde vulgaris lectio orta: *cum tenderet.* Mentel. a m. pr. *cum tenderat.* At in Rom. *contorferat.* 522 *haftu* Goth. pr. *haftam* alter Hamb. *ictu* Zulich. *actu* Goth. fec. *aftu euadit* fec. Rottend., quod pro interpretatione effe poteft. *ac tr.* vulgg. edd. et codd. pars. *en tr.* a pr. m. Medic., at ab altera manu *at:* fic et Gud. aliique, vnde Heinf. recepit. *tremibunda* vett. codd., vt Medic. Rom. 523 *En g. a.* Medic. *affatur* alter Hamb. et Zulich.

518. *Vfens;* is fcilicet, de quo fup. VII, 745. VIII, 6. Alias de hominibus e Volfcorum gente Vfentis fluuii accolis accipi poterat: vt *Sulmo* de Pelignorum oppido; fed et fupra Sulmonem hominem vidimus lib. IX, 412. 520. *captiuoque* h. e. captiuorum, eleganter pro, et quorum fanguine etc. In vlcifcendo Pallante et mox in eo fepeliendo Achillem, qui Patrocli caedem vlcifcitur eique inferias facit, Maroni ante oculos fuiffe, nemo non animaduertit, qui Homeri lectione imbutum habet animum. Ad idem exemplum Achillis nunc octonos iuuenes inferias Pallanti deftinat et inf. lib. XI, 81. 82 immolat Aeneas. Nondum igitur ea aetate metuendum fuit Maroni, ne difpliceret immane facinus lectoribus: nec, cum Aeneas ira ad furorem actus fumma cum crudelitate fupplicem ac pretium offerentem Maguni v. 523 feqq. obtruncat, et Tarquiti cadaveri infultat v. 555 fqq., videri ille ea aetate debuit inhumaniter et impie egiffe; etfi hoc ad noftrum fenfum aliter fe habet. Mihi quidem difplicet manifefta nimium imitatio Homeri Il. Φ, 26 fqq. Ψ, 175 fqq.

521 fqq. Iterum aperta, fed ornata, imitatio loci Homerici Iliad. Φ, 67 fqq. *Mago,* in Magum, vt toties. *fubit,* ὑπέδραμε. *fuperuolat,* ὑπέρπτατο. *Et genua amplectens:* apud Homerum plus miferationis, altera ἑλὼν ἐλλίσσετο γούνων, altera haftam

Per patrios Manis, per ſpes ſurgentis Iuli,
Te precor, hanc animam ſerues natoque patrique.
Eſt domus alta; iacent penitus defoſſa talenta
Caelati argenti; ſunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hic victoria Teucrum
Vertitur; aut anima vna dabit discrimina tanta.
Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus
Suſtulit iſta prior iam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchiſae Manes, hoc ſentit Iulus.

524 *et ſpes* vulgg. *per ſpes* Heinſ. emendauit, tamquam efficacius (et ex more: cf. ſup. ad III, 599. 600) dictum, ex Leid. Moret. ſec. Macrob. et Donato ad Terent., vt ſupra quoque VI, 364 vidimus. *per ſpem* Goth. tert. *et ſpes haeredis Iuli* Gud. ex lib. IV, 274. 525 *gnatoque* fere omnes Heinſ. *paterque* Franc. 526 *iacens* Rom. 527 *caelata* Goth. ſec. 528 *mali* pro *mihi* Franc. *Teucrum. Graium* pr. Hamburg. pro var. lect. 529 *aut a.* probe e Medic. et aliis reſtituit Heinſ. Vulgo: *haud. tantum* ſec. Rottend. 530 *cui contra* Doruill. Goth. pr. 531 *Auri atque argenti* Goth. ſec. *magna talenta* Leid. et Goth. tert. cum Cod. Thuaneo apud Macrob. V, 10. cf. ſup. ad IX, 265. 532 *Gratis* alter Menag. Recordari poſſis Ennianum: *non cauponantes bellum ſed belligerantes.* At illud paullo aliter dictum eſſe, ſatis conſtat: ſubdole pugnare, vt καπηλεύειν apud Aeſchyl. 547. 533 *illa p.* Medic. 534 *Hoc patris manes hoc ipſum ſ. Iul.* pro var. lect. Cod. Koeler. In *ſentit* nulla varietas.

Achillis retinet. 526. Duxit haec ex alio loco ſimili Iliad. ζ, 46 ſeqq. adde Iliad. κ, 378 ſqq. *dabit* pro faciet, vt et alibi, δοῦναι. Male vero poetam ad grammaticam ſubtilitatem reuocant Intpp. poſt Seruium, vt tria genera auri, argenti aerisque: *ſignatum* (in numis), *factum* (in vaſis et ſignis), *infectumque* (rude, graue, in maſſis) exprimere debuerit. *Argentum caelatum* eſt in vaſis, opere ectypo ornatis, vt *aurum factum* quoque; et *talenta* ſimpliciter pro ponderibus dixit. 531. Sententiam verſus ornauit Claudian. de B. Getic. 604—615.

532. 533. Ornauit Homerica l. c. Iliad. Φ, 99 ſqq., et in v. 534. 535 ibid. 115 ſqq. quae conferant, quorum ſtudia in his poſita ſunt. 532. *parce gnatis tuis* pro ſerua, vt apud Lucilium et Ennium inuenitur: Seru. *belli commercia* redemtionem captiuorum. 534. Eandem An-

Sic fatus galeam laeua tenet, atque reflexa
Ceruice orantis capulo tenus adplicat ensem.
Nec procul Haemonides, Phoebi Triuiaeque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus conlucens veste atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, labsumque superstans
Inmolat, ingentique vmbra tegit; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradiue, tropaeum.

536 *applicat* Rom. et Medic., omnesque vetustiores. Vulgg. *abdidit*, quod sup. legebatur in simili versu 553 lib. II. Variare autem poeta solet vel verbo: v. sup. ad IX, 814. 537 *Aemonides* ante Heins., vti libb. pars: item *Emonides*, *Emenides*. 538 *cui sacro* Rom. *redimibant*, *redimebat*, *redundabat* erratum ap. Burm. *redimolbant* alii ap. Pier. 539 *insignibus albis.* Sic apud Seru. Probus legendum dicebat: „vt albas vestes accipia„mus, quae sacerdotibus congruae sunt." Nec tamen video, quomodo *insignia* de veste possint accipi. Nisi forte voluit, certe debuit, *insignia alba*, de infula et vittis intelligi, et *veste alba* inde expleri. Ita blanditur lectio: etiam quia paullo post v. 550 in *fulgentibus armis* itidem exit. Tuentur tamen codd. τὸ *insignibus armis* et vetus Grammaticus Asper apud Seruium: et *arma lecta* v. 541, nec extat *albis* nisi pro var. lect. in pr. Hamb. Ald. pr. et inde profectis. Nam Nauger. *armis* reposuit. 540 *congressu* ed. Mediol. *ait* ed. pr. Burm. *campum* eiusd. Exc. *lassum* pr. Hamb. *lapsu* Lutat. ad Stat. VII Theb. 710. 541 *Cerestus* aliquot edd., etiam Heins. *Segestus* Mentel. pr. conf. Seru. 542 *Tecta* Rom. *Laeta* qu. Moret. Spolia legere, propria vox. *refert lateri* pr. Hamb. a pr. m. *triumphum* Bigot. et Goth. tert.

chisae Manium et Iuli sententiam esse aio. Respicit ad preces v. 524. 525.

537—542. *Nec procul Haemonides — Quem congressus agit;* more haud insolito, structuram mutauit; cum esse deberet: Nec procul Haemonidem *agit*. 541. *ingentique vmbra tegit* sc. super adstans et inclinans se, vt spolia legat. Ordo verborum simplicior erat: *lapsum immolat, superstansque ingenti vmbra tegit.* Ita accipio, nec aliter accipi posse puto. Sane de morte tum alii tum Vrsin. Scalig. Cerda accipiunt, vt sit σκότος ὄσσε ἐκάλυψεν, et quae similia alia apud Homerum occurrunt. At enim *noctem*, *vmbram*, *tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem vmbra?* et tum *vmbra ingenti?* Arma detracta dat Seresto absportanda: ex

Inſtaurant acies Volcani ſtirpe creatus
Caeculus et veniens Marſorum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit. Anxuris enſe ſiniſtram
Et totum clipei ferro deiecerat orbem;
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, coeloque animum fortaſſe ferebat,

544 *et iuuenis Marſorum* Bigot. *a montibus* Zulich. et Goth. pr. *e m.* Sprot. et Montalb. 545 *contra ruit* Hamb. ſec. *Anauris* Rom., corrupte. *Anxiris* codd. recentiores: tres *Anſiris*: duo *Anxyris*, hoc melius: verum enim eſt *Anxuris*, ſiue, vt veteres ſcribebant, *Axuris*. conf. ſup. VII, 799. Hic et in ſeqq. interpunctionem mutaui. conf. Not. 546 *ferri* vitioſe aliquot edd. e triuio: pro *orbem*, *vmbo* Goth. tert. 547 *illi* Rom. *aliquid magicum* Guellius emendabat, quem Cerda et Catroeus ſequuntur: praua enim interpunctione eo deuenerant, vt ad Vmbronem referrent; eum autem incantationis peritum prodiderat poeta ſup. VII, 750 ſqq. Sed agit nunc de Anxure, homine ſuperbo, qui inſolentius increpuerat Aeneam, vt ſolent veteres heroes in primo congreſſu pugnae. *aliquid magnum* ἔπος μέγα. Nihil notius. cf. Hemſterh. ad Lucian. T. I, p. 59. *aliquod magnum* malebat Heinſ. *Dictum erat illi aliquid* emendauerat Waddel. pag 36 Animadu. crit., infelicis ingenii criticus. Totus verſus aberat Goth. tert. Porro, pro *verbo*, *bello* Rom. 548 *animam* tres ap. Burm. *coelumque animo* Ven. a m. pr., quod ornari poſſet verbis; ad vocem *fortaſſe*, quoties ad eam redeo, ſemper offendo.

more, v. c. Iliad. π, 663—665.

543. *Inſtaurant acies* puto ſimpl. ſuccedunt in pugnam cum Aenea. *Caeculus* ſupra VII, 678. 681. *Vmbro* ibid. 750. 752. Cudunt vero h. l. ſibi difficultates et moleſtias Intpp. alius aliter, dum non ad Anxurem ſed ad Vmbronem ſeqq. referunt. Perperam. Breuitati ſtudens poeta, ne rem eandem vicies repetat, non addit Caeculum et Vmbronem fuiſſe caeſum: pergit ad Anxurem, ſed variata oratione, vt eum iam ante caeſum dicat, et narrationem de eo ſubiungat, nam *deiecerat* ſc. *Dardanides*, Aeneas. Abſciderat is Anxuris manum vna cum clipeo, quam tenebat; Etſi ſic parum placet *Et totum clipei orbem:* cum ſit *ſiniſtram et* totum *clipeum deiecerat.* Iam porro, *Dixerat ille* ſc. Anxur. 548. *caeloque animum fortaſſe ferebat.* Singulare dictum hoc. *Ferre caelo*, pro ad caelum efferre, alias iam vidimus poetae frequentatum de ſuperbia et arrogantia: Et fortaſſe ille arrogantiorem ſe geſſerat; dum de Aenea victoriam et longam vitam ſibi promiſerat. Adumbrauit h. l. Silius

Canitiemque ſibi et longos promiſerat annos.
Tarquitus exſultans contra fulgentibus armis,
Siluicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti ſeſe obtulit. Ille reducta
Loricam clipeique ingens onus inpedit haſta.

549 *et multos* Goth. ſec. *permiſerat* Ven. 550 *Tarquitus, Tarquinus*, ap. Burm. 551 *Faulo* Ven. et Gud. a m. pr.; alius, quam deus, *Siluicola Faunus* vix eſſe poteſt. Vocem e Naeuio de b. Pun. I et Accio adoptatam eſſe ap. Macrob. VI, 5 traditum. Ita vero humani quid paſſus eſt poeta, dum ſubiicit v. 558 *patrio ſepulcro.* Videtur hoc ſenſiſſe Iul. Sab., qui legit *Dauno*, ſed ſic *Siluicolae* parum accommodatum. 552 *ſeſe tulit* Heinſ. coni. 553 *Lorica* Ven., tum *impedit* Burm.; an *impetit?* Laborauit igitur et ipſe in h. l. vid. Not.

lib. V, 403 ſqq. et ibid. 411, vt mox noſter 550. Ex ſollenni poetarum ſermone, quae *alta* ſunt, *caelum attingere* dicuntur; ſup. I, 162 *gemini minantur in caelum ſcopuli* III, 678 Cyclopes *caelo capita alta ferentes,* et ſic centena. Nec aliter Graeci, inprimis tragici. Res vulgo nota. Illuſtrat τὸ στηρίζειν οὐρανῷ Valk. ad Eurip. Hippol. 1106. Inde tropice modo ad gloriam (vt Horat. *ſublimi feriam ſidera vertice)* modo ad gloriae opinionem, ac perſuaſionem idem traductum eſt, h. e. ad ſuperbiam, iactantiam, oſtentationem: vt h. l. modo ad laudes, quibus quis aliquem ſupra vulgus effert. Notiones explicamus; non verba.

550—556. Tarquitus caeditur ab Aenea. *exſultans* ſimpl. proſiliens, prodiens. 552. 553. *Ille,* Aeneas (non Tarquitus) *haſta reducta,* quam reduxerat (conf. ſup. ad IX, 423) magna autem cum vi immiſerat, *impedit loricam clipeique onus,* transfigit Tarquiti clipeum et loricam, ſic vt infixa haſta haereret nec retrahi facile poſſet, hinc Aeneas arrepto ſtatim enſe caput deiicit. Servius *impedit:* non permiſit, vſui eſſe ad protegendum Tarquitum. Nec aliter Cerda. Verum caput parum tuetur lorica clipeusque, ſed galea. Eſt autem exquiſite dictum: nam primo tribuitur ipſi Aeneae, quod haſta impeditur, dum illa per loricam et clipeum vult penetrare; nam *haſta* eſt caſus ſextus; altera poetica ratio, magis obuia, eſt, ſi *haſtae* ſenſus is tribuitur, vt impediat; ita poterat dici: *loricam et clipeum impedit haſta,* pro vulgari: *haſta impeditur lorica,* ſeu *haſtam impedit lorica:* nam haſta impedita et fixa in lo-

Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terrae; truncumque tepentem
Prouoluens, ſuper haec inimico pectore fatur:
Iſtic nunc, metuende, iace. Non te optima mater
Condet humi, patrioue onerabit membra ſepulcro:
Alitibus linquere feris; aut gurgite merſum
Vnda feret, piſceſque inpaſti volnera lambent.
Protenus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
Perſequitur, fortemque Numam, fuluumque Camertem,

554 *Tunc* Goth. tert. *Cum* pr. *et plura parantis Hiſcere* Parrhaſ. 555 *deturpat* a m. pr. Medic. *truncumque repente* vulgg. At *tepentem* iam antea lectum in Commelin. Heinſ. e Medic. et aliis, etiam Pierii ac Ge. Fabricii. *petentem* Rom. *iacentem* tert. Moret.; Heinſ. coni. *truncumque repentem*, nimis erudite! 556 *Peruoluens* aliquot Burm. 557 *nunc: non* pro var. lect. pr. Hamb. *Nunc te* vett. edd. ap. Pier. *Nam te* Sprot *te* multis abeſt. 558 *humo* Medic. a m. ſec. et Doruill: *patrioque* nonnulli. *onerabat* duo Burm. *onerauit* Gud. *ornabit* Hugen. a m. ſec. *honorabit* Doruill., et *onerabit* emendauerat Acidalius ap. Heinſ. Scilicet recordandum eſt, *ſepulcrum* h. l. eſſe tumulum, quo alias mortuus dicitur *premi*, cum ſub eo conditus iacet; pro *membra*, *vmbra*, Goth. tert. 559 *liquere* Doruill. a m. ſec. 561 *Antheum* Medic. Eſſet adeo Ἄνθειον; ſed nunc Ἀνταῖος eſt. *Lucam* bene Heinſ. ſecundum Pierium e libris: melius *Lucan* Gud. Vulgo *Lycam:* ſic primam corripi probabile fieret. *Lyncam* Oblong. Alii aberrant: *Licam, Lican, Licnam.* *pr. a. Turnum* aliquot edd. ante Pier. 562 *Proſequitur* aliquot Burm. *Numan*

rica et clipeo tenetur: ſicque et ipſe clipeus impeditus eſt, nec libere regi ac moueri poteſt; eoque nec ille, qui haſta vtitur. conf. inf. 794. 795. Sed in his, quae reciproca ſunt, poetae illud ſequuntur, quod minus vulgare eſt. 554 ſqq. Iterum Homerica adumbrat in ſqq., quod quidem hic factum nolimus: cf. ſup. ad v. 520. 527. Primum quidem φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦγε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη aliquoties occurrit, inprimis de Dolone Iliad. κ, 457: vbi vide ante 454 ſq. Reliqua autem ex Iliad. φ, 120 — 127 petita ſunt. conf. Iliad. λ, 452 ſqq. 558. *onerabit:* Scilicet ſepulcrum h. l. eſt tumulus, τύμβος, impoſitus corpori, quod alias inde tumulo *premi* dicitur. conf. Var. Lect. 560. *piſces lambent*, vt Homerus l. c. ἀπολιχμήσονται, ſanguinem haurient.

561 — 564. Poſt alios Camertem ſternit Aeneas. *pri-*

Magnanimo Volſcente ſatum, ditiſſimus agri
Qui fuit Auſonidum, et tacitis regnauit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arſiſſe, Iouis cum fulmina contra
Tot paribus ſtreperet clipeis, tot ſtringeret enſis:
Sic toto Aeneas deſaeuit in aequore victor,

Medic. Diuerſus is ab eo, qui ſup. IX, 454 memoratus. *flauumque* vterque Hamb. *Camentem, Careſtem,* aberratt. 563 *Vulſcente, Vulcente, Volſente, Volcente.* conf. ſup. ad IX, 370. *dit. agris* Bigot. conf. ſup. ad v. 201. *aquis* Goth. tert. 564 *regnabat* Doruill. 565 *Aegaeon* eſt, Αἰγαίων. 566 *orbibus* Franc. *auribus* alter Hamburg. pro var. lect. 568 *et ſtringeret* Sprot. 569 *deſeedit* Goth. tert. *in agmine* aliquot Pier. et Leid.

ma agmina Turni, vel προμάχους, qui pugnant, ante ordines, vel qui in prima acie, ἀριστεῖς. 564. *Auſonidum.* Auſonidarum, vt bene Seru. exponit; *Auſonidas* autem pro Auſonibus dixit, quibus, cum olim omnem Italiam inferiorem tenerent, ſedes a Circeiis ad Lirin vsque etiam ſerioribus aetatibus manſere. Iam in his locis inter Tarracinam et Caietam iuxta mare *Amyclae* fuerunt, a ſerpentibus deletae, ſeu viperae ſeu hydri illi fuere, incolentibus vrbe excedere coactis. v. Seru. ad h. l. Plin. VIII, 29 et ceteros, qui oppidi meminere, apud Cluuer. Ital. ant. pag. 1093. Nomen oppidi ſeruauit linus, *mare Amyclaeum* vel *Amuclanum*, quod Tacitus etiam memorat IV Ann. 59. Has Amyclas *tacitas* dixit, epitheto huc retracto ab alteris Amyclis Laconicae, quae ab Achaeis habitatae ac diu fortiter propugnatae tandem a Dorienſibus expugnatae ſunt: hoſtium enim adventu ſaepe temere nuntiato, cum vere hoſtis veniſſet, nemine nuntiante, et *tacentibus omnibus,* vrbs capta eſt. Cetera vid. in Excurſ. II ad h. Lib.

565 ſeqq. Splendida comparatio. Qui primus nunc deductus erat in praelium Aeneas, quanta virtute, quo furore fit conſpicuus! Aliter de Aegaeone ſeu Briareo tradit, quam Homerus Iliad. α, 404. 403, cum inter Gigantes eum referre videatur, qui Olympum oppugnant. *Pectoribus* addit 567, quia efflat ignem, vt Cacus ſupra, vt Typhoeus, et tot alia monſtra. *tot paribus*, pari numero, ſcilicet quinquaginta clipeos. *Sic*, „vt non vnam manum putares, *toto* etc. Seru. Locum bene trans-

Vt ſemel intepuit mucro. Quin ecce Niphaei
Quadriiuges in equos aduerſaque pectora tendit;
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Vt videre, metu verſi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea biiugis infert ſe Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; ſed frater habenis
Flectit equos: ſtrictum rotat acer Lucagus enſem.
Haud tulit Aeneas tanto feruore furentes:
Inruit, aduerſaque ingens adparuit haſta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,

570 *Nyphaei, Nipei, Riphei* in aliis. *Quin et Vfei* Ed. pr. Burmann. 571 *Quadriiugos* aliquot Pier. Goth. tert. et Ed. pr. Burmann. *Quadriiugis in equis* Medic. a m. pr. et bini Burmann. 572 *illum* Menag. pr. *et dura* Doruill. 573 *retroque fluentes* alter Hamb. 574 *in littore* edd. Ald. pr. et aliae ante Pier. cum Gud. Bigot. et pr. Hamb. *in littora* Goth. tert.; et poteſt alterum illud pro interpretatione eſſe alterius; tum *currum* optimi quique, inquit Burm., ſicque Rom. et alius Vatic. cum Goth. ſec., ſed *currus* magis poeticum. *r. ad l. curſus* aliquot Pier. 575 *Ligagus* Exc. Burm. *Licagus* Goth. ſec. et mox. 576 *In mediosque Liger frater* Goth. tert. 578 *fruentes* alter Hamb. *ruentes* Parrhaſ. et Erf. 579 *Diruit* Ed. pr. Burm. 580 *Cui L. ait* duo Burm. *Cui tum Liger ait* Ed. Ven. At in Ald. tert. et hinc ductis excidit totum hoc. In eadem et cett. 581 *non currum cernis Achillis* legitur. *nec c.* Heinſ. cum parte codd. et edd. Alii *non c.*; tum *currum* omnes Heinſ. cum Medic. et aliquot Pier., it. binis Goth. *Achilli* Heinſ. e Menag. pr. et Moret. pr.; adde Leid. et Goth. tert., vtpote doctius.

tulit ad Tydeum Statius II Theb. 595 ſq.

572. *longe gradientem;* longis gradibus incedentem; non e longinquo: μακρὰ βιβῶντα. Magnificum vero et hoc de Aenea et mox v. 579 *ingens apparuit.* 575 ſqq. Comparare ſolent Iliad. λ, 101 ſeqq. aut 122 ſeqq., vbi duo fratres eidem currui inſiſtunt. 579. ſimpl. accipe: venit, adſtitit intenta cum haſta: ſed ornatius. 581. Congreſſus quidem eſt Aeneas cum Diomede Iliad. ε, 217. 275 ſeqq., et cum Achille Iliad. υ, 79 ſeqq. Sed neutrius pugnae exitus is fuit, vt poeta eum hic reſpexiſſe videri poſſit. Itaque Cerda eſt audiendus, qui ſententiam eo retulit, vt omnino Latinos praeferat Achiuis Liger, Latium Troadi; eſſe ipſi rem nunc cum fortioribus viris,

Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aeui
His dabitur terris. Vesano talia late
Dicta volant Ligeri; sed non et Troius heros
Dicta parat contra; iaculum nam torquet in hostem.
Lucagus vt pronus pendens in verbera telo
Admonuit biiugos: proiecto dum pede laeuo
Aptat se pugnae: subit oras hasta per imas
Fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;
Excussus curru moribundus voluitur aruis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum

582 *Phrygios campos* Goth. alter. 583 *His d. telis* Doruill. atqui opp. *Phrygiae campos.* *Vesani* Goth. tert. 585 *parit* Leid. pro var. lect. Quod Seruius habet: „potest legi: *Edicta parat contra*" huc spectare puto, quod alii interpungebant post *parat:* nam *edicta* vitiosum est. *iam torquet* alter Hamb. et Doruill. a m. sec. *contorquet* Oudart. *in hostes* plerique Pier. et potiores Heins., sicque Heins. expressum dederat: quod tacite a Burm. mutatum: nec male. 586 *prono p. in v. telo* Arusianus Messius: quod merito placet Heinsio: modo codd. addicerent. *in verbere solo* Montalb. *Lucagus at pronus pendent in verbere tela* corrupte Erf. 587 *Ammonuit biiugis* idem Arusianus. *biiuges* Goth. sec., tum *traiecto* Medic., sed *proiecto pede* recte in statu pugnandi. Ad fastidium illustrauit Heinsius. cf. Macrob. VI, 4. p. 596 ed. Lips. 588 *Aptet* duo Heins. *sub imas* sec. Moret. 590 *voluitur agmen* Mediol. Ed. 591 *Quem prius* emendat Io. Schrader., quod per se non malum. *affatus* Doruill. 592 ***Huc age*** Rufinian. de Schem. Dianoeas. Ed. vet.

quos non tam facile effugiturus sit; vt supra Turnus lib. IX, 154. 155 *Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga Esse putent.* 586. *pendens in verbera.* conf. sup. lib. V, 146. 147. Ge. III, 106. 107. Hic Lucagus gladio pro flagro vsus est, dum, morae impatiens, equos ipse incitat, fratre Ligeri eos regente. Notabile autem hoc, quod Lucagus in curru stans, non hasta, ex perpetuo heroum more, sed ense vtitur. conf. 577. Tum 588. 589 traiecta imo clipei ora hasta ipsum bubonem transfigit; vt contra superiore clipei ora vulnus inferebatur supra vs. 476, vbi v. Var. Lect. 591. *pius* epitheton nullam vim habet. Super Aeneae inhumanitate conf. sup. dicta ad v. 520. 592. Non proditus es hosti aut fuga, aut consternatione equorum. *nulla fuga segnis equorum* sc.

Prodidit, aut vanae vertere ex hoſtibus vmbrae;
Ipſe rotis ſaliens iuga deſeris. Haec ita fatus
Adripuit biiugos. Frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delabſus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Troiane, ſine hanc animam, et miſerere precantis.
Pluribus oranti Aeneas: haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, et fratrem ne deſere frater.
Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, et caſtra relinquunt

593 *Perdidit* Ven. *aduertere* Leid. 595 *Abripuit* Leid. Menag. pr. et Exc. Burm. *biiuges* etiam hic Goth. ſec. *inertes* vel *inertis* aliquot Pier., inter quos Rom., et Heinſ. fere omnes, etiam Medic., haud dubie elegantius altero, etſi ſenſu eodem. Hic tamen Heinſio *inermes* magis arridebat: cauſſam non adiecit: niſi forte alterum ſeruauit alteri loco inf. XI, 414, et poteſt hoc vrgeri: quod Liger auriga equos regebat adeoque ſine armis erat. 596 *delatus* Sprot. pro var. lect. In nonnullis inſertum teſtatur poſt hunc Burmannus verſum peſſime cuſum *Tendebatque tales illi de pectore voces.* 597 *Per qui te tanti talem g. p.* Donat. in Terent. *qui tanti talem g.* Schol. Horat., et idem alio loco: *Aeneam tanti talem g.* Fuiſſe hic iam antiquitus aliquid turbatum ſuſpicabatur Heinſ. Melius Burm. vidit homines iſtos confudiſſe cum h. l. verſum Aen. I, 606. *parentem* Goth. pr. 598 *et* abeſt Goth. tert. *ſine hanc animam*, nouo exemplo, fere, vt ἐᾷν occurrit; v. c. Ἕκτωρ δ' ἄλλους μὲν Δαναοὺς ἔα οὐ δ' ἐνάριζεν. Sic h. l. vitam mihi relinque, nec eripe. 600 *et* abeſt ed. Mediol. et binis Goth. *non deſere* duo Burm. 601 *recludit* vel *reſoluit* pr. Hamb. 602 *ductor* probatiores Pier. et Heinſ. Alii edd. et ſcripti *victor*, vt Goth. pr. et tert. cum Erf. 603 *Dardanus et* aliquot Pier. 604 *fremens* Mentel. ſec., ſicque Rom. *erumpit* pr. Moret. *clauſtra* pr. Hamb. et Parrhaſ.

quoniam hos incitauerat v. 586 *pronus in verbera. aut vanae vmbrae* exemplo Niphaei v. 572. 573. 574, ſed ſponte deſiluiſti de curru. Similis ſarcasmus Iliad. π, 745—750. Iterum 603 Homerica vides: conf. Iliad. ε, 87. 88. 604. 605. Artificium narrationis velim obſeruari in iudicio et dilectu rerum, quas narrat, tot aliis omiſſis.

Afcanius puer et nequidquam obfeffa iuuentus.
Iunonem interea conpellat Iuppiter vltro:
O germana mihi atque eadem gratiffima coniunx,
Vt rebare, Venus (nec te fententia fallit)
Troianas fuftentat opes; non viuida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Iuno fubmiffa: Quid, o pulcerrime coniunx,
Sollicitas aegram, et tua triftia dicta timentem?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque effe decebat,

609 *Troianis* Sprot. *fubftentat* Ven. *nec, nunc, nam,* erratum apud Burmann. *nec* etiam Goth. tert. *non inuida* Parrhaf. 610 *animosq.* Gud. a m. pr. 611 *Cum I.* pr. Hamb. *Et I.* Rom. 612 *me aegram* Exc. Burm. *tr. iuffa t.* Medic. 613 *quemque* Montalb.

Pugnari debuit interea non minus acriter circa muros; fed his nunc recte caremus; itaque fatis erat binis verfibus moneri nos de exitu oppugnationis.

606 fqq. Eo iam res erat adducta, vt Turnum Aeneas affequeretur adeoque pugna inter eos fieret. Haec ex rerum in Aeneide ordine deftinato adhuc erat differenda. Deorum interuentu ad hoc vfus eft, vt epicus poeta Homeri exemplo femel inftituerat facere.

606—688. Iuno, falute Turni in tempus tantum a Ioue impetrata, Turnum elufum per εἴδωλον Aeneae pugna educit. 607. 608. Amare haec ad Iunonem; et refpiciunt fupra in confilio deorum a Ioue pronuntiata, in pofterum omnia *fola fati lege* euentura effe; neque vllo fe numine interuenturum effe, vt fata faltem differantur; v. ad vf. 112. 113. Comparant locum Iliad. σ, 356 fqq., adde δ, 5 fqq. 609. 610. *non viuida virtus:* immo vero Aeneae virtus pugnam reftituerat. *dextra viris*, virorum: vt folet poeta.

611. *pulcerrime* h. l. notabile, inter blanditias. 612. *triftia dicta* h. l. exprobrantis, acerba. 613. *Vis in amore mihi*, pro fi tuo in me amori effet vis. Alias *potentia* dicitur de amantibus. Vulgaris oratio effet: *fi tantum valeret amor meus apud te, tantam haberet vim et auctoritatem*, vt

Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnae fubducere Turnum,
Et Dauno poffem incolumem feruare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det fanguine poenas.
Ille tamen noftra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater; et tua larga
Saepe manu multisque onerauit limina donis.

614 *non haec* duo Moret. et Iunt. ed. cum Goth. fec. *mihi nempe* Bigot. et Zulich., fed vid. Not. 615 *Turnum f. pugnae* aliquot Pier. 616 *Vel Dauno* Oudart. *poffim* vterque Rottend. et Leid. 617 *fuo det f.* Doruill. *modo det* Erf., fed *pio*, quatenus mortem non meruit. 618 *deducet* duo Rottend. et Gud. 620 *que* abeft binis Burm. *onerauit* vbique legitur. Io. Schrader. Emendatt. p. 151, memor perpetuae varietatis in duabus voc. *onerare* et *ornare*, emendabat *ornauit:* quod fane et ipfum praeclarum eft, vt. *decorare.* Et qui donaria in templis fufpendit, ille ornat templum: quod nunc per *limina* declarat poeta. Lucan. VI, 260 *Non tu bellorum fpoliis ornare Tonantis Templa potes.* Accommodatum itaque Io. Schraderi inuentum dicam et ingeniofum. Sollenne tamen non minus eft copiam magnam per *implare*, *onerare*, declarare. Sup. III, 485 *Nec cedit honori, Textilibusque*

olim inter amoris noftri primordia. 614. *namque* non vacat, fed affeuerat: fcilicet, vtique, γάρ τοι, γὰρ δή. 617. *Nunc pereat* ftomachabunda pronuntiat: pro, nunc vero ei pereundum eft in Troianorum gratiam; etfi ille etc. 618. *deducit nomen* h. ftirpem, genus. A Iunone Turni genus fi ductum fuit, ignotam fabulam attingere videri debet poeta, vt fortaffe Pilumnus Iunonis filius habitus fuerit: quod nunc ignoratur. Poteft tamen illud: *noftra origine*, ita fumi, vt fiue Iouis fiue omnino diuina ftirps et origo refpiciatur. Nam fi a Danae ductum Turni genus: debuit illud ad Iouem et Io referri; aut Pilumnus Iouis filius haberi potuit vel Saturni. Nunc cum veriora ignoremus, praeftat fimpliciter de diuina origine inde a Pilumno accipere: vnde etiam adiectum: *Pilumnusque illi quartus pater.* conf. Exc. VII ad VII, pag. 164. 619. 620. *et tua larga faepe manu.* Frequens ad exorandos deos et ad rudiora hominum, qui facris factis tamquam donis et muneribus numen placari poffe putant, ingenia accommodatum argumentum, cuius prima exempla in Homero Iliad. ϑ, 238 fq. et 203 fq.

Cui rex aetherii breuiter ſic fatur Olympi:
Si mora praeſentis leti tempusque caduco
Oratur iuueni, meque hoc ita ponere ſentis:
Tolle fuga Turnum, atque inſtantibus eripe fatis.
Hactenus indulſiſſe vacat. Sin altior iſtis
Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri
Mutariue putas bellum: ſpes paſcis inanis.
Et Iuno adlacrumans: Quid ſi, quod voce gravaris,

onerat donis. Lectionem igitur non auſim contra omnes codices mutare, quae nec ipſa aut minus poetica aut abſurda aut alia de cauſſa damnanda ſit. Mutauit tamen nunc Wakefield. 621 *fatus* a m. ſec. Medic. et Gud. cum aliis Heinſ., ſic et Rom. cum Goth. ſec. et Erf. 623 *haec ita* Leid. qu. Morei. Ed. Ven. *ponere ſi vis* Doruill. a m. ſec. 627 *Multariue* Medic. a m. pr. *putes* Oudart. *poſcis* idem. 628 *Et I. adlacrimans* e Medic. et aliis Heinſius. Edd. Mediol. et Ald. pr. *Quoi I. allacrimans.* Vulgo inde a Naugerio: *Cui I. illacrimans.* At praeceſſit *Cui* v. 621. Rom. *Cui I. lacrimans.* Duo Moret. et pr. Hamb. *Cui I. adlacrimans.* *Quod ſi* Gud. et Sprot. ita *atque* eſſet dictum pro vtique. ſic ſane, ἢ δή. *quae voce gr.* Rom. et pars codd. Pier., Heinſ. et Burm. cum Goth. pr.

621. Iuno hoc ſpectabat, vt Turnum omnino morti eriperet. Huic occurrit Iupiter ſic, vt in praeſens modo tempus fata Turni differri patiatur. conf. ſup. VII, 313 ſqq. Eſt vero totus locus Homericus Iliad. π, 439 ſeqq., vbi Ioui Sarpedonem morti ſubducturo ſimili modo intercedit Iuno, ac nunc Iunoni Iupiter. 622. *caduco,* exquiſite, mox caſuro, vel cui mox cadendum, moriendum eſt: vt VI, 481 *bello caduci,* cadentes. — 623. *meque hoc ita ponere ſentis:* ſique ita hoc factum interpretaris, in hunc ſenſum accipis, vt in eum modum a me conſtituatur nunc hoc: ſcil. vt Turni fata differantur, non vt mutentur. *ponere* docte, τιθέναι pro διατιθέναι, ordinare, conſtituere. 625. *vacat* exquiſitius quam *licet:* nihil vltra. 626. *venia,* conceſſio: quod concedam, indulgeam.

628. Belli exitum fatalem immutatum non iri Iupiter pronuntiauerat: de Turno nil meminerat. Iuno itaque Iovem, quem ſibi placatiorem videt, ſeu alia de cauſſa ſeu Veneris iurgia veritum, cetera de Turni vita et incolumitate eloqui non audere arbitrata, vtinam id, inquit, quod diſertis verbis promittere mihi grauaris, animo

Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret!
Nunc manet infontem grauis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod vt o potius formidine falſa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orſa reflectas!
Haec vbi dicta dedit, coelo ſe protenus alto

629 *data vita* Rom., non Seruius, quem Heinſ. nominat. 630 *haud ego* Oudart. et Exc. Burm.; quod et ipſum defendi poſſet. 631 *ferar* Dorvill. *Quod vti p.* Gud. *Quid vt o* Ed. pr. Burm. *Quin o, et, Quin vt o,* vett. edd. cf. Pier. *Quin vt* Goth. pr. *vltro p.* tert. *Quod vt opto tuis* Erf.

ſaltem et voluntate annueres, ſcilicet, vt Turno vita eſſet incolumis! *Quid ſi* valet idem, quod, cur non? quid ni? τί οὖν; εἰ καὶ, quid mali inde futurum eſſet, ſi; vel, quantum, quàm magnum id foret, ſi — reditque adeo ſententia ad optatiuam: o ſi! *grauaris* ſc. dare. *rata* eleganter, adeoque perpetua et integra, incolumis. Mox ſe ipſam retractat: Enimuero, *nunc, manet* etc. 630. 631. *aut ego veri vana feror,* niſi admodum fallor, a vero aberro. *vanus,* qui ſibi vana et inania perſuadet, *vanus veri* graece dictum, vt fallax veri, deceptus, falſus veri h. vero. *Quod,* καθ' ὅ, qua in re tamen vtinam fruſtra metuam et vtinam tu conſilium de Turno mutes.

633 ſqq. In ſimulacro Aeneae conflando habuit Apollinem Homericum, quem ſequeretur, qui Aeneae εἴδωλον obiicit Diomedi Iliad. ε, 449 ſq. Φάσμα. Inuentum autem hoc Iunonis eo pertinet, quod, ſi ei aperte fugam ſuaſiſſet, more viri fortis Turnus fugae mortem praetuliſſet. cf. Seru. ad 644. vid. inf. 666 ſqq. Imitatus, ſed ſobrie, Silius X, 83 ſeq., et paullo pinguius, in fraude Annibali a Iunone facta lib. XVII, 528 ſeqq. — 572 ſeq. In quo loco multa ex noſtro expreſſa. Antiquiſſimum huius generis εἴδωλον, Euripidi Φάσμα, eſt nubes in Iunonis ſpeciem mutata et Ixioni obiecta. Dicas forte Iunonem et h. l. ſagaciter eſſe adhibitam ad meteorum creandum, quippe, quae aeris erat ſymbolum antiquae Graeciae: vnde Iris erat eius miniſtra. Sed a Marone haec aliena ſunt, quippe cui Iuno perſona poetica eſt, qua cauſſam efficientem rei, vulgari modo non tractandae, ſubii-

Miſit, agens hiemem nimbo ſuccincta per auras;
Iliacamque aciem et Laurentia caſtra petiuit.
Tum dea nube caua tenuem ſine viribus vmbram
In faciem Aeneae (viſu mirabile monſtrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque iubasque
Diuini adſimulat capitis; dat inania verba;
Dat ſine mente ſonum, greſſusque effingit euntis:
Morte obita quales fama eſt volitare figuras,
Aut quae ſopitos deludunt ſomnia ſenſus.
At primas laeta ante acies exſultat imago,
Irritatque virum telis, et voce laceſſit.
Inſtat cui Turnus, ſtridentemque eminus haſtam
Coniicit; illa dato vertit veſtigia tergo.

634 Poſt hunc in Moret. ſec. retractus erat verſus ex lib. XI, 144 *Ordine flammarum et late discriminat agros.* 635 *et L. tecta* aliquot Pier. Alii *I. a. petit et Laurentia caſtra.* 637 *miſerabile* Ven., ſicque edd. nonnullae diobolares. 638 *armat* pro diu. lect. Doruill. et *iubamque.* 639 *verba* vel *membra* Gud. 640 *greſſumque* Medic., idque praefert Cuningham.; etiam Wakef. quia ambigua eſt ſtructura in vulgata. *affigit* Ven. *inertes* Goth. lec., felix librarii lapſus, ſi intelligas eſſe greſſus non veros, ſed per ludibrium aſſimulatos: vt modo *inania verba.* 641 *qualis* binis locis Priſcianus. 642 *ludunt inſomnia* pars codd. Heinſ. et Burm., ſicque Goth. tert. Omiſerat, puto, aliquis praepoſitum verbi: *deludunt.* In Hugen. *deducunt ſ.* In tert. Moret. *alludunt ſ.* 643 *Aut p.* Zulich. et Ed. Iunt. *laeti* Doruill. 644 *ac voce* Menag. pr. et Goth. tert. *aut* aliquot Burmann. 645 verſus deerat Goth. tert.

cit, accommodate tamen ad mythorum fidem. *nimbo ſuccincta,* nube. *hiemem agens,* turbinem, procellam. Nouum hoc ad deae praeſentiam deſignandam, ſed in ἐπιφανείαις deorum in templis non inſolens: vide Callimach. in Apoll. pr. et Intpp. Cerda laudat ex Valer. Fl. II, 115 *Cum dea* (Venus) *ſe piceo* per ſudum *turbida nimbo Praecipitat.* 638. *telis* h. l. pro armis, paullo durius; niſi de valida Aeneae haſta accipere praeſtat. Mox *iubas* pro galea cum criſta. 639. *inania verba* ipſe mox interpretatur: „*dat* ſine mente *ſonum.*" 641. *figuras,* εἴδωλα. Ante oculos fuiſſe Lucret. I, 133—136 obſer-

Tum vero Aenean auerſum vt cedere Turnus
Credidit, atque animo ſpem turbidus hauſit inanem:
Quo fugis, Aenea? thalamos ne deſere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaeſita per vndas.
Talia vociferans ſequitur, ſtrictumque coruſcat
Mucronem; nec ferre videt ſua gaudia ventos.
Forte ratis celſi coniuncta crepidine ſaxi
Expoſitis ſtabat ſcalis, et ponte parato;
Qua rex Cluſinis aduectus Oſinius oris.
Huc ſeſe trepida Aeneae fugientis imago
Coniicit in latebras: nec Turnus ſegnior inſtat;
Exſuperatque moras, et pontis tranſilit altos.
Vix proram adtigerat: rumpit Saturnia funem,
Auolſamque rapit reuoluta per aequora na-
vem.

647 *verſum Aenean* Sprot. et Montalb., nec male. *Aenean verſum incedere* alter Menag. *Aeneam aduerſum* Zulich. et Ed. P. Daniel. cum Goth. tert. *vbi cedere* Parrhaſ. 652 *vt ferre* Franc. 653 *ſaxi — celſi* Goth. tert. 654 *Inpoſitis* Hugen. *ponte peracto* Goth. tert. 655 *Cluſiniis* Medic. a m. ſec. *Clauſtrinis* Ed. pr. Burm. *aduentus* Ven. *Oſimius* Oudart. *Oſirius* Goth. ſec., ſicque aliquot Pier. cum Rom. *Oſinus* Franc. *Oniſius* Bigot. pro var. lect. Ineptit Seruius, qui Maſſicum Oſimium hinc exſculpit, et Grammaticus apud Macrob. V, 15, p. 532, qui haec reprehendit. 656 *Huic* Medic. *Aeneae trepida* Ald. pr. et Goth. pr. *trepidam Aeneae* alter Hamb. 657 *in tenebras* Hugen. *in latebris* pr. Menag. *Latebras* pro refugio dixit. *ſegnius* alter Hamb. 659 *rupit* aliquot Heinſ. cum Goth. pr. ſicque edd. apud Pier. et Rom. 660 *Auolſam* et *Aduulſam* in Pier. libb. *Euulſam*

vatum Macrobio VI, 1, p. 577 Lipſ. 648. *turbidus*, tumens, elatus arrogantia, inquit Seru. Perturbatur ſcilicet mens ſuperbientis tumore, ira, ſpe, metu. 652. nec ſentit et intelligit, ſuam exultationem eſſe inanem. Loquendi ratio poetis non infrequens. Niſi mauis *gaudia* eſſe dicta pro ipſo ſimulacro, quod nunc a ſe ferro attingi poſſe gaudebat.

653. Stabat forte nauis ita admota littori ſaxoſo, vt pons applicitus eſſet. *crepido ſaxi*, ornate de littore, quatenus eminet. *rex*, ex more veteris aeui pro viro ex principibus: aut fac fuiſſe Lartem Cluſinorum, ſub Maſſico, duce totius agminis. cf. v. 166, et Exc. I. 660. *aequora reuoluta*, de fluctuum receſſu, refluxu, a littore accipio.

Illum autem Aeneas abſentem in proelia poſcit;
Obuia multa virum demittit corpora morti.
Tum leuis haud vltra latebras iam quaerit imago,
Sed ſublime volans nubi ſe inmiſcuit atrae:
Cum Turnum medio interea fert aequore turbo.
Reſpicit ignarus rerum, ingratusque ſalutis,
Et duplicis cum voce manus ad ſidera tendit:
Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxiſti, et talis voluiſti expendere poenas?
Quo feror? vnde abii? quae me ſuga, quemue reducet?

Leid. *reſolutà* Goth. tert. *nauim* Pier. malebat ex vett. ſcriptis. *claſſem* Ven. 661 *Ille autem* Gud., quod ſe non capere profitetur Heinſ. Ex Seruio tamen facile eſt ad intelligendum. Legerunt olim nonnulli, quod Romanus quoque exhibebat: *Ille autem Aenean abſentem in pr. poſcit.* Ita vero ſequens verſus non facilis erat ad expediendum. Vrbanus *virum corpora* de nautis in naui inuentis accipiebat. Praeſtat vtique lectio vulgata Verum ſi ex animo dicendum eſt, quod ſentio; vtrumque verſum 661. 662 aut alienum eſſe arbitror, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. *abſentem Aeneas* Rottend. alter, et Exc. Burm. 662 *viro* Parrhaſ. ex *virom.* *dimittit* multi. 663 *Tunc* ante Pier. 664 *ſe miſcuit* Goth. alt. *arte* Franc. 665 *Tum* duo Burm. *Tunc* Goth. tert. *T. interea magnus fert* Ven. *interea medio* Rom. et Goth. alter. *in medio* Montalb. 666 *ſaluti* pr. Hamb. pro var. lect. *ignarusque ſalictis* Goth. ſec. 667 *ad ſidera tollit* plerique Pier. pars Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. et Erf. 668 *tantum me* Zulich. Sprot. Ed. pr. *tanto* in Rom. et plerisque Pier., in aliis *n'* eraſum. Tuetur tamen *tanton'*, quae Medicei et aliorum lectio eſt, Priſcianus. cf. ſup. V, 319. Equidem nondum credo *ne* ita eliſum fuiſſe a poeta: ſed ſi *n* ab eo profectum, eſſe debet ex *an* eliſo: *tanto 'n, Pyrrhi 'n.* 669 *Dixiſti* Goth. tert. *impendere* Ven. *expandere* pr. Moret. 670 *quem me ſuga quaeue reducit?* Zulich. *quo me fuga quoue reducet* alius ap. Burm. *quaeue reducet* aliquot Pier. *quoue reducit* Medic., ſed in marg. *quemue.* Praeclare Seruius: *quem*, qualem:

666. *ingratus ſalutis* exquiſite ad Graecum morem ἀχάριστος σωτηρίας ſc. ἕνεκα: quod ad ſalutem, vitam ſeruatam, attinet. Sic paullo ante, *veri vana*. 668. Vir fortis fugae flagitium appellat *crimen* et *poenam*. Tota oratio grauiſſima, et affectus plena. Nec habeo qui cum comparem praeterquam Horatianae Europae querelas tantum miſerationis facientes: *Vnde? quo veni?*

Laurentisne iterum muros aut caſtra videbo?
Quid manus illa virum, qui me meaque arma ſecuti?
Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantis video, gemitumque cadentum
Adcipio. Quid ago? aut quae iam ſatis ima dehiſcat
Terra mihi? vos o potius miſereſcite, venti,
In rupes, in ſaxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, ſaeuisque vadis inmittite Syrtis,

IX, 481 *Hunc ego te, Euryale, adſpicio;* quomodo et qua cum exiſtimatione redibo? Tandem *reducit* Rom. Gud. et magna ceterorum Pier. et Heinſ. pars, etiam edd. vett. cum Goth. tert., nunc receptum video a Cuninghamo et Brunck. *reducat* Doruill. 671 *Laurentesne* ante Heinſ. vulgg. Alii *Laurentesque.* 673 *Quisne* (pro *eosne)* Aſpri eſt lectio apud Seruium ab Heinſio recepta, accedente vno Leid., nec abhorret Medic. a m. ſec. *Quosue,* et ſic ceteri Heinſ. cum Goth. pr. Vulgo: *Quosque;* nec aliter Rom. Goth. tert. *Quodque.* Tum *in* in plurimis Pier. et Heinſ. deſideratum. *relinquo* Franc. 674 *pallentes,* quod miror Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. et Goth. tert., alii *pullantes. gemitusque* Vratisl. et Ed. pr. Burmann. 675 *Adſpicio* Goth. tert. et Doruill. *Quid ago?* ex Mediceo et ceteris ſuis reſtituit Heinſ. pro *Quid agam? Quid ego?* Erſ. Porro *et quae* Medic. a m. pr., pro *ecquae,* putabat Heinſ. cf. ad III, 341. *ſatis vna* Bigot. *dehiſcet* Rom., probante Pierio, ſex Heinſ. duoque Burmann. *dehiſcit* pr. Voſſ. Zulich. a m. pr. Goth. tert. 676 o aberat Rom. o *vos o potius* Medic. Pierii. 677 *In Syrtis, in ſaxa* Priſcian. lib. VII; et ſic Menag. alt., cum tamen *Syrtes* ſtatim ſequantur. 678 *Ferre* pr. Hamburg. *ſaeuisque malis* Goth. tert. *Syrtes,* quae vulgo leguntur, tuetur Heinſ. e pr. Moret. Gud. et vtroque Rottend. Vtinam ſimul interpretationem ſuppeditaſſet: quam talem eſſe arbitror: *immittite Syrtes* h. in Syrtes, vt et alibi amat: *ſaeuis vadis,* abſolute, vbi vada exitioſa ſunt. Nam ſi malis accipere: *et, o Syrtes, vadis immittite!* alienum hoc eſſet ab hoc loco, cum a Syrtibus Africae longe abſit nunc Turnus. Vulgata lectio, Medicei quoque, multo ſuauior et lenior: *Syrtis.* Eſt enim et vna Syrtis: vt IV, 41; et ſic *vada Syrtis,* vt *Syrtium.*

leuis vna mors eſt Carm. III, 27, 36. 673. *Quosne* docte pro eosne? 675. 676. In pudore ſollenne hoc iam Homero τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθών, nec argutandum in eo quod nunc mari fertur. conf. ſup. ad IV, 24. 677. Comparant Helenae illa Iliad. ζ, 343 ſqq. 678. immittite nauem in vada Syrtis, in Syrtin vadoſam. vid. Var. Lect

Quo neque me Rutuli, nec conſcia fama ſequatur.
Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An ſeſe mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per coſtas exigat enſem:
Fluctibus an iaciat mediis, et litora nando
Curua petat, Teucrumque iterum ſe reddat in arma.
Ter conatus vtramque viam: ter maxuma Iuno
Continuit; iuuenemque animi miſerata repreſſit.

Nec Seruius aliter legerat; itaque reuocaui, comite Brunckio. Sup. I, 111 *In breuia et Syrtes, vrget — Illiditque vadis et aggere cingit arenae.* 679 *Rutulus* Ed. pr. Burm. et Mediol. *neque* vulgo ante Heinſ. *fata* Exc. Burmann. *ſequantur* in iisdem, Leid. et pr. Hamburg. 680 *animum* magna pars codd., vt ſibi Heinſius non conſtet, qui graecismum hic non, vt alibi, ſaepe non hac codd. auctoritate, recepit. 681 *ob tantum mucrone* Parrhaſ. *mucronem* Zulich. et Goth. pr. Sicque Priſcianus legit et interpretatur apud Pier. et Heinſ., non indocte, *induere ſe* (in) *mucronem.* Romanus: *mucroni.* Sed et *mucrone ſe inducre* elegans ſatis: de mucrone infixo, qui adeo a corpore et viſceribus tegitur et absconditur. φασγάνῳ ἀμφικυλίειν Pindar. dixit Nem. 8, 40. 682 *Imbuat* Ed. pr. Burm. *et durum* Rom., male. cf. inf. lib. XII, 507. 508. *per c. dirigat* aliquot Pier. 683 *iaceat* pr. Moret. et Ed. Iunt. *iactet* Rom. *in littora* Goth. tert. 684 *Cornua* Medic. a m. pr. *que* deeſt Zulich. 686 *Conticuit* Goth. tert. *animo* vulgo editum inde ab Aldd., idque tuetur pars codd. Pierii et Heinſii cum Goth. tert. (at ſec. *animis*) *animo miſerata* vnusquisque facile intelligit: ſicque ſup. VI, 332, vbi etiam Medic. *animi:* quod et hic Medic. et Rom. habent aliique; receptum in edd. a Commelin. ex Palat., et agnoſcit Seruius et Aruſianus Meſſius. At *animi miſerata* non eodem ſenſu dictum eſſe poteſt. Caſus ſecundus verbo *miſerari* et ſimilibus additus rem miſerationi obiectam denotare ſolet, vt in eo ipſo Silii loco, ad quem Burm. prouocat, lib. XI, 381 *ni poenae iuuenem indignae miſeratus ab alto Iupiter;* et ſic in omnibus exemplis, quae vidi. Hic ergo eſſe debet miſerata Turnum *animi*, vt Graecis θυμοῦ ſc. ἕνεκα, quod Turnum ira, dolore, pudore, tantopere commotum videt ex eo, quod

681. Sollenne eſt poetis: *induere ſe telo* et *in telum,* quae paſſim occurrunt, mucrone infixo et viſceribus recepto, vt corpore quaſi condatur et tegatur: conf. Var. Lect. 683. *fluctibus,* in medios fl. an in medium, h. altum mare ſe iaciat. 686. *animi miſerata* Seru. pro: animo m., ſicut XII, 19 *O praeſtans animi iuuenis.* Immo vero eſt: miſerata animum, dolorem animi; nam

Labitur alta ſecans fluctuque aeſtuque ſecundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad vrbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque inuadit ouantis.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus vni,
Vni odiisque viro telisque frequentibus inſtant.
Ille; velut rupes, vaſtum quae prodit in aequor,
Obuia ventorum furiis, expoſtaque ponto,
Vim cunctam atque minas perfert coelique marisque,
Ipſa inmota manens; prolem Dolichaonis Hebrum

• pugna ſubductus erat. 687 *aeſtu fluctuque* Goth. pr., eodem ordine et geminata copula Ed. Mediol. et P. Dan. 688 *antiqui* Menag. et Hamb. ſec., vt ſit ſtirpis auctor; ſed ſup. 616 *Dauno — parenti. ad vndam* pr. Hamb. 689 *monitu* Parrhaſ. 690 *Succeſſit* Goth. ſec. *inuaſit* Menag. et Hamb. priores. 691 *Tyride* Goth. ſec. Ne cogites de Tyrrhidis VII, 484; eſt enim merus librarii ſtupor. *vnus* Parrhaſ. et a m. ſec. Doruill. 694 *expaſtaque* Ald. 695 *praefert* Leid. 696 *manet* ſuauius quidem meo ſenſu, Oblongus Pierii et Medic. a m. ſec. (ſed a pr. *manent*), receptum quoque nunc a Brunckio; ita vero deficit complementum ſententiae: ordo eſt: *iuuenem repreſſit, miſerata* (eum) *animi*. 687. *aeſtu*; an h. l. vento? vſu tamen grammatico *fluctus* eſt ex vento; *aeſtus*, motus maris ex natura ſua. Erit ergo *aeſtus ſecundus* h. l. qui non in altum abripiebat, ſed littori admouebat nauem. 688. *vrbem*, Ardeam.

689—754. Turno ex acie educto relinquitur Mezentius, cuius facta ſtrenua enarrantur. *Iouis monitis*, impulſu; conf. ſup. IX, 184. 185. Adde Seruium, qui multa argutatur ſuper viro impio (VII, 647) a Ioue monito. Atqui poetae, ſi deorum miniſteriis vtuntur ad expediendas res, non ſemper morum et animorum probitatem ſpectant. Multo minus id antiquiores poetae curarunt, qui multa impia et ſceleſta, intercedente deorum opera, facta narrant: cum id ſolum reputarent, „vt rei mirae et inſolitae cauſſa et auctor inuentus eſſet.“ 691. Tyrrheni in Aeneae acie, qui ſub Tarchonte tenebantur (cf. VIII, 494. 495, et 603 ſq.), agmine in Mezentium incurrunt. Ex iisdem ſunt, qui v. 696 — 699 occiduntur. 693. *velut rupes* Iliad. ο, 618 ſqq., ſed maiore cum ornatu. cf. ſup. VII, 586 ſqq.

Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum ſaxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque aduerſam: poplite Palmum
Succiſo volui ſegnem ſinit; armaque Lauſo
Donat habere humeris, et vertice figere criſtas.
Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque: vna quem nocte Theano

ille enim non habet verbum, ad quod ſe referat, niſi ſcribas: *ille, velut rupes — minas perfert caelique marisque, ipſa immota, manet;* vt ſit *ipſe manet.* Sed hoc parum placet. Praeſtat praua interpunctione mutata reſcribere, vt feci: *ille — prolem — Sternit humi.* *manes* Franc. *manens* tamen Rom. et reliqui omnes. *proles* alter Hamb. Tum *Dolychaonis, Dolicoonis, Dolichaonis, Delicaonis, Donichaonis* librarii: *prolemque Licaonis* Montalb., et *p. Lycaonis* Ed. Ven. Eſt vtique vera lectio, quam et Mediceus habet, *Dolichaonis:* ex δόλιχος, vel Δολίχη aut Δολιχὴ, quae inſula ad Lyciam erat, vnde Δολιχαῖος, Δολιχάων. 697 *Lathagum, Lotagum, Litagum,* iidem ſtipites librarii: et *Pelmum.* 698 *Latago* maluiſſe Heinſium narrat Burm. Non ſequar: *Latagum* (κατὰ τὸ) *os o.* eſt doctius. *ingentis fr. montis* tres ap. Burm. 699 *aduerſum* Gud. a m. pr. *auerſam* Franc. *aduerſo* Parrhaſ. *aduerſa* Goth. ſec. 700 *inuolui* Franc. *armaque lapſo* Zulich. 702 *Euanthen* ex Mediceo bene reſtituit Heinſ. Eſt et apud Homerum Εὐανθής. Eodem alludunt librariorum aberrationes: *Euathen, Euanthèn,* vulgg. *Euantem:* quod Rom. habet. *Enantem* Vratisl. *Ouantem* Franc. *Mimantem* Μίμαντα iam Pier. emendauit ex Rom. Vulg. *Minanta,* alii *Minantha, Minanti, Minata, Myantha, Minantem, Numata.* 703 Θεανώ. At ed. Ald. pr. et hinc profectae *Theana,* ſicque codd. multi: item *Teana, Theania.*

702—706. Mimas Amyci et Theanus filius eadem nocte natus, qua Paris ab Hecuba: Commentum poetae ad variandam narrationem; quale ap. Homerum de Hectore et Polydamante Iliad. σ, 251. Memoratur Theano Homero quoque, ſed tamquam Antenoris vxor et Ciſſei filia, Iliad. ζ, 298. 299. λ, 223. 224; contra Hecuba Dymantis filia Iliad. π, 718. Sed poeta potuit alios, forte tragicos, ſequi, qui haec variauerant. Certe, quod Hecuba Ciſſei filia nunc traditur, ab Euripide accepit in Hecuba verſ. 3, monente quoque Seruio. Poteſt etiam Theano

In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnans
Cisseis regina Parin: Paris vrbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morſu de montibus altis

704 *Amico* al. *genitore Amyco* Bentleii emendatio. v. ad vſ. ſequ. *vt face* malebat Heinſ., ſed *et* inuerſionem poeticae orationi conſentaneam facit. *praegnas* ed. Iunt., vt alibi ſcribendi mos habetur. 705 *Parim* aliquot Heinſ. cum binis Goth., et agnoſcit Cariſius lib. I. Quod ſequebatur in edd. *Parin creat* (Medic. a m pr. *crepat)* luce clarius erat vitium: vt illud non dudum ſublatum merito mirareris. Quid enim: *Ciſſeis regina Parin creat: vrbe paterna Occubat:* quis quaeſo? Mendum ſubolfecerunt iam, alii viri ingenioſi apud Pierium, ſed ii ſitum alio loco quaerebant et emendabant: *Occubat hic Carum Laurens.* Et Cuninghamus dedit: *Vrbe paterna Hic cubat:* Obuium eſt, *Paridis* nomen repetitum excidiſſe: eiusque locum, monente metro, aliena voce *creat* eſſe expletum: idqne vidit dudum acutiſſimus Bentleius ad Horat. Epod. V, 28, et legere iuſſit: *Ciſſeis regina Parim. Paris vrbe p.* Et ſic eſt haud dubie legendum, iudice quoque ſubtiliſſimi ingenii viro, Marklando, ad Statii Silu. p. 43. Quae Iohnſonus in Ariſtarcho P. II, p. 50 contra disputauit, hominis cauillantis ſunt argutiae, non ingenue disputantis. Aliud eſt, quod Vptonus ad Spencer. (*Fairy Queen)* T. II, p. 362 pro vulgata affert: ſolere poetas propoſitionem, quae per relatiuum erat efferenda, demonſtratiue efferre. Sed non vidit vir doctiſſimus, h. l. duo oppoſita iungi: alter, alter ille. 706 *Occupat* aliquot Burmann. et Goth. *ignotum* fuiſſe qui legerent ex Seruio ſulpicio fit: et Pier. in codd. lituram viderat. cf. ad v. 705. 707 *morſus* Seru. ad XII, 4.

haberi diuerſa ab illa Homeri. 704. *face praegnans Ciſſeis,* Hecuba, iam ſup. VII, 319. 320. *nec face tantum Ciſſeis praegnans ignes enixa iugales.* De *Ciſſeo* v. ad lib. V, 536. 537. 706. *ignarum* h. l. pro ignotum; paſſiue, vt et alibi in poetis, v. c. Ouid. Met. VII, 404 *Iamque aderat Theſeus proles ignara parenti.* Eadem nocte, ſed diſpari fato nati ſunt. Alter in patria occubuit, alter in terra longinqua ignotus iacet. conf. Gell. IX, 12 f. Quod ſi vetus haec auctoritas non eſſet, mallem dicere: *ignarum* eſſe fati ſui, vti quoque Seru. 707 — 718. Exquiſite ornatus locus: quem iam Homerus tractauerat Iliad. λ, 414 — 419 tam praeclare, vt vix contendere cum eo quemquam audere debuiſſe dicas. Maro tamen ornamenta cum alia tum haec attulit, quod, cum ibi ſimpliciter eſſet memoratum: prodire aprum ex alto fruticeto: εἶσι βαθείης ἐκ ξυλόχοιο, accurate loca deſcrip-

Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosue palus Laurentia, silua
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusue accedere virtus;
Sed iaculis tutisque procul clamoribus instant:

708 *Vesutus* Rom. *Venulus* Zulich. In Veneto ordo hic erat: m: *altis*, *Defendit multos V.* — *annos*, *Actus aper.* 709 *multoque* Medic. Equidem pro *que* malim codices suppeditare *ve*; *multosue pal. L.* Nunc video iam Seruiana inter legi: „*multosque* pro *multosue.*" Et hoc nemo arripuit. *siluam P. arundineam* Eif. 710 *Pastus* Antiptosin esse dixerat Seruius pro, *Pastum.* Idcirco id sollicitat idem Bentleius: non enim casus mutationem ferri posse. Itaque legit *Pascit* vel *Pauit.* Suauiter vtique hoc legeretur, fateor. Ferri quoque posset quod Cuninghamus dedit: *Pastum in arundinea.* Sed *Pastus*, quod horridiorem iuncturam facit, seueritatem orationi affert epico carmine dignam; dum modo verba rite iungas: *velut aper* — *Pastus* — *Substitit.* Schol. Cruqu. Horat. Serm. II, 4, 42 laudat: *Pastus siliquis et arundine longa.* Tum in fine *est* deest Sprot. et Goth. 711 *feros* pr. Hamb. a m. sec. *armis* Hugen. et Oudart. a m. sec., minus scite. 712 *propiusque* Gud. et Leid. cum Goth. sec. Deficit copula aliis. 713 *totisque* aliquot Burm. Qui sequuntur versus, in editis alio ordine se excipiebant: *Haud aliter. Non vlli. Missilibus. Ille autem. Dentibus.* Non multo acumine opus est, vt perspicias, quod

sit, aprorum frequentia et praestantia notabilia, in Vesulo, qui in Ligurum finibus mons erat, etiamnum *il Viso*, in Piedmontii extremis versus Delphinatum, ex quo Padus fontes habet; tum in *palude Laurentia*, est enim totus ille tractus Laurentinus paludosus et filuosus, de quo v. Cluuer. Ital. ant. p. 886. 887 et Vulp. in Latio Tom. VI, p. 37; hinc *silua Pastus arundinea*: Horat. II Serm. 4, 42 *aper Laurens*, *vluis et arundine pinguis*; add. loca apud Bentlei. ad Horat. Epod. V, 28. Porro nonnulla a Marone egregie adornata sunt: v. 710 *inter retia ventum est*; et *Substitit infremuitque ferox* et *inhorruit armos*; quod Hesiodus in simili loco non neglexit: Ὀρθὰς δ' ἐν λοφιῇ φρίσσει τρίχας, ἀμφί τε δειρήν; in Scuto Herc. 386. 391; nec ipse Homerus alio in loco, qui comparandus est studiosis Iliad. ν, 471—476. Ornatiora quoque sunt, quam apud Homerum, vs. 712. 713. *irasci* de virtute et audacia pugnantium, quae facit, vt cominus congrediantur vel cum vitae periculo, tum illa

Ille autem inpauidus partes cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit haftas.
Haud aliter, iuftae quibus eft Mezentius irae,
Non vlli eft animus ftricto concurrere ferro;
Miffilibus longe et vafto clamore laceffunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,

puerili quoque diligentia deprehendere me memini, verfus fic conftitutos fede fua effe motos, et nunc fequi debere: *Ille autem. Dentibus infr.*, et poft hos demum: *Haud aliter. Non vlli. Miffilibus.* Nihil liquidius effe poteft, quam ad comparationem et ad aprum verfus *Ille autem. Dentibus infr.* effe retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti, Scaliger in Prolegom. in Manilium, H. Stephanus et alius vir doctus apud Guell. Quibus Heinf. et Burm., qui poetam recenfebant, et a quibus tot alia mutata funt, quae bene ferri poterant, obtemperare debebant: obtemperauit Cuninghamus. Difceffi quoque a vulgata ratione in edit. altera minore; nec aliter Brunck. edidit. Etiam luxationis cauffam deprehendere mihi videor in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vff. 712. 713 exponitur. Haud aliter nulli eorum, quibus etc., vt apro nemo audebat propius accedere. 714 *cunctatus* Gud. *rectatur* Goth. tert. *cunctari* h. l. eft deliberare, incertum effe, quo impetum faciat. 715 *discutit* duo et Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex noftro expreffo VI, 210 *Sic Libycus denfis elephas oppreffus ab armis Omne repercuffum fqualenti miffile tergo Frangit et* haerentes mota cute discutit haftas. *Tergo* de fcuto dictum accipiunt, vt nonnulli fup. IX, 412 *tergum Sulmonis.* Male. vid. modo ad v. 713. 717 *Non vlli fas eft* ap. Iul. Sabin. 718 *magno* Leid. et Pierii oblongus. 719 *antiqui* Menag. pr.; tum *Arcon* duo Burm.

vff. 714. 715 *partes cunctatur in omnes* et *tergo decutit haftas.* Eundem locum tractarunt multi alii et veteres et recentiores: Illorum partem apud Cerdam videre licet: Primo tamen loco nominandus erat Silius lib. I, 421 feqq. In 716 *eft irae* poeta primus nouauit, pro vulgari, effe odio. cf. Macrob. VI, 6.

719. *Corythi fines.* Cortona. conf. Excurf. VI ad lib. III. *Graius homo.* In hoc aut eandem fabulofam a Corytho Cortonae originem refpexit poeta, aut id, quod a Dionyfio nobis feruatum eft, Cortonam, Vmbrorum vrbem, captam et habitatam a Pelasgis, qui in focietatem belli cum Aboriginibus venerant, atque antiquam formam vsque ad paucos ante eam aetatem annos feruaffe. vid. Dionyf. lib. I, c. 20 et 26. *infectos linquens Hyme-*

Graius homo; infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc vbi miſcentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis et pactae coniugis oſtro:
Inpaſtus ſtabula alta leo ceu ſaepe peragrans;
Suadet enim veſana fames; ſi forte fugacem
Conſpexit capream, aut ſurgentem in cornua cervum;
Gaudet, hians inmane, comasque adrexit, et haeret

720 *infeſtos* Zulich. *profugus linquens* quatuor Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Scilicet erat, qui metro metueret. 721 *ſocia agmina* Goth. tert., memorabilis vtique diuerſitas, ſi in alio codice occurreret, cuius aliqua eſſet auctoritas. Nunc caſui tribuenda videtur; etſi elegans lectio ſit. 722 *pinnis* Medic. Gud. et Ed. Iunt., ſic et alibi. *pannis* Bigot. et pro var. lect. Zulich. et Goth. tert., qui idem: *et pictum* exhibet: quod nec ipſum contemnendum. 723 *Inpactus* Zulich. *ſpecula alta* tres Burm. *cui ſaepe* Bigot. *pererrans* pr. Hamb. pro var. lect. 725 *capram* Franc. et Goth. tert., male. *et ſurg.* ſec. Moret. *taurum* Mentel. alt. et Pariſ. 726 *hians inhiansque comas arrexit* Ed. pr. Burm. *arrectus* apud Macrob. V, 10 in nonnullis. *erexit* Ed. Mediol. *herrexit* Goth. pr.

naeos; ornauit Homerica Il. λ, 241 ſeqq. 721. *miſcentem,* perturbantem: non aliter; κλονέοντα redditum puta. Comparat Vrſinus Iliad. ε, 166, vbi ἀλαπάζοντα στίχας ἀνδρῶν ſimili ſenſu. 722. quaeſito artificio omnia dicta ſunt, pro: geſtantem purpuream criſtam et veſtem a ſponſa textam; ſup. IX, 163 *Purpurei criſtis iuuenes.*

723—729. Egregie variata comparatio, cui ſimilem iam ſup. IX, 339 ſqq. vidimus, et qua cum comparanda inprimis ſunt loca Iliad. μ, 299—306, et γ, 23 ſeq. Imitati ſunt multi, vt Statius VI Theb. 675 ſq.; alia Cerda dabit. *peragrans ſtabula impaſtus,* circumiens ieiunus, qui fruſtra ſtabula luſtrauit. *ſtabula alta:* epitheton parietes nimis altos declarat, quam vt ſaltu leo ſuperare poſſit. *ſurgentem in cornua ceruum.* Notio per ſe obuia eſt; ferentem cornua ardua, vt fere lib. I, 189. 190. Dictum arbitror pro: ſurgere, eminere, erigere ſe, cornibus; ſed plus ἐναργείας habet, erigere ſe in cornua: vt arbor ſurgit in ramos, mons in cacumen. Comparare licet alterum: *iraſci in cornua:* Ge. III, 232 et inf. XII, 104. 726. *haeret incumbens,* ἐμφύς.

Viſceribus ſuper incumbens; lauit inproba teter
Ora cruor:
Sic ruit in denſos alacer Mezentius hoſtes.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exſpirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud eſt dignatus Oroden
Sternere, nec iacta caecum dare cuſpide volnus:
Obuius aduerſoque occurrit, ſeque viro vir
Contulit, haud furto melior, ſed fortibus armis.
Tum ſuper abiectum poſito pede nixus et haſta:

727 *ſuper incumbens* Heinſ. e Medic. et aliis et parte Pierianorum ac Goth. tert. Vulgg. ſecundum Rom. *accumbens. lauat* Rom. *improbat aether* Medic. a m. pr. 730 *cum* pro *et* Goth. tert. 731 *infractaque.* Multa moliuntur in hac voce Doruill. et Burmann.; et ille quidem e cod. ſuo probat, quod a m. pr. fuiſſe ſuſpicatur, *infectaque.* Verum ſatis conſtat *infracta* nihil aliud eſſe quam *fracta:* vt frangere, infringere, tendere, intendere, frendere, infrendere, etſi ex origine diſcrimen vtriusque vocis deduci poteſt. In fine *cruentant* alter Menag. 732 *Orodem* aliquot Burm. *Hodorem* Goth. pr., quia *Horoden* ſcribi ſolet, vt in Rom. Eſt Ὀρώδης. 734 *obuerſo* Sprot. et Voſſ. *auerſo* Oudart., hoc quidem abſurde. 735 *ſed fortior a.* aliquot codd. cum Erf. et Ed. pr. Burm. 736 *adiectum* duo Burm. *obiectum* Goth. tert. *arrectum* Ed. pr. Burm. Non autem neceſſe cum Trappio interpungere: *Tum ſuper abiectum* poſito pede (vt ſit pede *poſito ſuper abiectum), nixus et haſta:* nam et pede niti poterat et

727. 728. *lauit improba;* hoc latius perſequutus eſt alio loco Homerus Odyſſ. χ, 402. 405. *improba*, immodicae voracitatis. vid. ad Ge. I, 119.

731. *infracta tela* ſunt fracta. Saepe vero haſta in volnus adacta in ipſo ferro, qua ligno vinctum eſt, infringitur ipſo haſtilis pondere. 732. *fugientem:* auerſum: vt tergum petere poſſet haſta. Bene Seru. monet, non h. l. ignaui hominis fugam eſſe, ſed neceſſitate factam. Firmat hoc quod ſequitur: *ſeque viro vir contulit*, et v. 732. Accipio igitur fugere ſimpl. pro, ante alterum incedere. *caecum vulnus*, recte Seru. quod auerſo infligitur adeoque non praeuiſum. 734. 735. Mezentius indignum viro forti arbitratus a tergo hoſtem caedere, eum curſu anteuertit, tunc conuerſus aduerſo ore in eum proceſſit. *furto;* non dolo ac fraude praeſtantior vir. 736. *abiectum*, h. l. proſtratum.

Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
Conclamant ſocii laetum paeana ſecuti.
Ille autem exſpirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum laetabere; te quoque fata
Proſpectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Ad quem ſubridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Aſt de me diuom pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus vrguet

haſta: nec cum Cuuinghamo ſcribere: *in haſtam.* 737 *haud metuenda* vterque Menag. *haud temptanda* Sprot. *viris* vulgg. inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione; *viri* iam in Ald. pr. erat, ſed vt iungeretur: *Pars — viri,* quod putidum erat. *viri* per ſe vocandi caſu acceptum iam Commelinus dederat; iterum adſtruxit elegantia Heinſii e codd. Mediceo aliisque, etiam Mediceo Pierii: ſicque iam Ge. Fabricius emendauerat. *actus* O. Medic., Heinſio interprete, vt ſit pro, ad terram actus. *vltus* alter Hamb. a m. ſec. *Orontes* pr. Hamb. pro diu. lect. et Seru. ad Aen. VI, 9, vbi mſſ. *odores.* cf. modo ad v. 732. 738 *paeane* inuitis omnibus libris malebat Heinſ., vt *laetum* ſit, laete. 739 *inulte* Parrhaſ. 740 *longe* pr. Moret, quod vulgare. *facta* Lutat. ad Stat. VII Theb. 701. 741 *Exſpectant* Parrhaſ. et Goth. tert. *mors arma* Doruill. a m. pr. 742 *Atque* a m. pr. Medic. *Atque et* Voſſ. pr. *Ad quae* Gud. et alii; ſicque Heinſ. volebat. 743 Trappius malebat: *Tu morere.* Miror *aſt* h. l. vicem τοῦ *at* ante conſonam obtinere. 744 *Haec* tres apud Burm. 745 *dira* et *oculis*

737. Sic apud Homerum paſſim exultabundi exclamant victores, v. c. Iliad. ε, 102 ſq. χ, 391 ſqq., vbi et ἀείδοντες παιήονα. 738. *Conclamant ſecuti* iung., non, vt faciunt, *ſequuti paeana.* 739. affectus plena haec morientis verba! et quanta ferocia Mezentii! ſed viro forti digna. In vtroque Homerus praeiuit in Hectore et Achille Iliad. χ, 358—366, et in Sarpedone et Hectore Iliad. π, 851 — 861. 741. hoc eodem ſolo proſternere. 743 *Aſt de me diuom pater viderit:* ex vulgari loquendi ratione eorum, qui aliquid curare ſe nolle dicunt, de eo dii viderint, diis haec permiſſa ſunto. Volunt tamen Intpp. per ironiam in Iouem dictum: ſcilicet vt conſtet ſibi Mezentius, *deorum contemtor* (ſupra VII, 648) et *cui dextra deus eſt* paullo poſt v. 773. Sed idem inf. v. 845 *Ad caelum tendit palmas.* Videntur Intpp. in *athei* notione argutari. 745. ornauit id, quod apud

Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen;
Partheniumque Rapo et praedurum viribus Orsen;
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers Valerus virtutis auitae
Deiicit; at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis iaculo et longe fallente sagitta.
Iam grauis aequabat luctus et mutua Mavors
Funera; caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique; neque his fuga nota, neque illis.

pro var. lect. pr. Hamb. *q. oculos Horodi et f.* Ed. pr. Burm. 746 *In aeternum* Oudart. et Goth sec., sic saltem *nocte. mortem* Bigot. et pro var. lact. Zulich. et Ed. pr. 747 *Gelicus* Goth. sec. *Alcathonum* alii, et *Alchatoum*, *Alchatonum*. Est 'Αλκάθοος. Tum *Hydaspen* e tribus Heins. pro *Hydaspem*. 748 *Capo* Dorvill. *Sapo* Goth. tert. *Orsam, Orsan, Orsem, Orson* al. 749 *Donium, Cronium, Drionum* — *Ericeten* Heins. ex Medic. *Erycheten* Gud. *Erychaeten* Rom. Alias depranatt. ap. Burm. vide, qui *Erichaten* retraxit. Verum arbitror *Ericeten*. 'Ερικήτης. Accipio *Lycaonium*, Lycaonis filium. 751 *ptaecesserat* Ven. *Argis* Medic. cum aliis, etiam Goth. *Hargis*, *Ages*, *Hagis*, *Agys*, *Argus* al. 752 *Valarus* duo. *Valesus* Iul. Sabinus inuenerat, forte verius: Nam Valerii primum Valesii fuere. 753 *Anthronium* e Gud. dedit Heins. pro vulgato: *Atronium*. Medic. *Atthronium*, et is audiendus erat. Scribendum est: *at Tronium*, a Θρόνιος, quod codd. Heins. pars expresse exhibebat, quo etiam reliquae aberrationes ducunt: *at Cronium*, *ac Thronium*, *Acthronium*, *Autronium*, *Aucronium*. 754 *Insidiis i.* Rom. et a m. pr. Medic. *Insidiit* Gud., perperam vtique. 755 *Et grauis* Goth. tert. *Nartis* alter Hamb. 756 *cedebant* alii apud Seruium: et sic Mentel. vterque et Ed. Iunt. 757 *neque* e suis et Pier. et Heins. Vulgo *nec*.

Homerum erat: Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον Iliad. λ, 241.

747 sq. Latina nomina Latinos, Graeca Troianos, designare videntur. 754. *longe fallente sagitta*, feriente e longinquo incautum. v. sup. IX, 572.

755—832. Locus de pugna Aeneae cum Mezentio,

DI Iouis in tectis iram miferantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus effe labores;
Hinc Venus, hinc contra fpectat Saturnia Iuno;
Pallida Tifiphone media inter millia faeuit.
At vero ingentem quatiens Mezentius haftam
Turbidus ingreditur campo. Quam magnus Orion,
Cum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam fcindens, humero fupereminet vndas;

758 *cafum m. t.* Macrob. V, 16. *miferentur* Ed. P. Dan. 760 *fpectant* Medic., (fed a m. pr.) quod placebat Heinfio. Tacite iterum expulit Burmannus. *afpectat* pr. Moret. 761 *inter limina* Montalb. Verfus hic ad cetera, quae de deorum ex Olympo profpectu agunt, non bene eft accommodatus. 763 *campum* Medic., nec ineleganter: vt VI, 117. *Quem m.* Parrhaf. *Ceu* Leid. pr. Hamb. pro diu. lect. et Goth. tert., lenius vtique altero; nec tamen verius. Oppofita funt: *quam magnus fupereminet, aut ingreditur, talis* (pro tam magnus) *fe infert.* 764 *Dum p.* Leid. Eft hoc alio modo a Gratio dictum v. 63 Gigantes *illi aggeribus tentare fuperbis ire freta.* 765 *numero* Gud. *vnda* Goth. fec.

interuentu Laufi intercepta, et Laufi morte. Comparant Iliad. λ, 70 feq. 758. *iram inanem*, qua neutra acies proficiebat quicquam; neutra enim alteram impellere poterat. Tum inflexit orationem, pro vulgari: miferantur iram et labores tantos eorum. 760. Nominat inter ceteros deos duas deas, quibus potiffimum pugnae exitus cordi effet. Quod vero fequitur de Furia, ad ipfam aciem fpectat. Eft enim veterum poetarum phantasma hoc: Ἔρις, Ἐνυὼ, Κὴρ, inter acies pugnantium volitans. Vt unum exemplum memorem, cf. Hefiod. Scut. 248 fq.

763. *Turbidus:* quod alias faeuiens, furens: ingreditur tam magnus, *quam magnus Orion humero fupereminet vndas, cum pedes incedit.* Nota eft prodigiofa Orionis proceritas et per mare incesfus. vid. Apollodor. I, 4, 3, vbi conf. Not. Nata fabula a fidere huius nominis eiusque ortu. Orion oriens ἐπ' Ὠκεανῷ πόδας ἴσχει, vt rem Theocritus effert VII Idyll. 54. Ad Polyphemi ftaturam corporis idem transtulerat Maro fup. III, 664. 665. *Ne-*

Aut, ſummis referens annoſam montibus ornum,
Ingrediturque ſolo et caput inter nubila condit:
Talis ſe vaſtis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, ſpeculatus in agmine longo,
Obuius ire parat. Manet inperterritus ille,
Hoſtem magnanimum opperiens, et mole ſua ſtat;
Atque oculis ſpatium emenſus, quantum ſatis haſtae:
Dextra, mihi deus, et telum, quod miſſile libro,
Nunc adſint; voueo praedonis corpore raptis
Indutum ſpoliis ipſum te, Lauſe, tropaeum
Aeneae. Dixit; ſtridentemque eminus haſtam
Iniicit; illa volans clipeo eſt excuſſa, proculque

766 *At ſimul infrendens annoſum* Ed. pr. 767 *ſolum* pro var. lect. pr. Hamb. et Goth. tert. Vide modo v. 763. *intra* ſec. Hamb. 769 *Hunc contra* Medic. et Leid. et Doruill. a m. ſec. *Hinc* Ven. *Tunc* Sprot. *agmine magno* pr. Hamb. 773 Interpungo: *Dextra, mihi deus, et telum — adſint!* ne accipiatur: *dextra mihi deus* eſt, *et telum.* Tum *in telum* Ven. *vibro* Oblongus Pierii. 774 *Huc* Hugen., vt Ecl. II, 45 et al. *aſſis* Erf. 775 *Inductum* Leid. *triumphum* Bigot. et pro var. lect. pr. Hamb., natum ex ſcriptura vitioſa *trophaeum,* Sed volebat Mezentius Lauſum induere armis Aeneae, vt in tropaeo truncus armis indui ſolet. 777 *Iniicit* Heinſ. e Gudiano refinxit: pro vulgato: *Iecit, at.* Turbatur fere in libris: in aliis *Iecit; illa*, ſicque in Medic. et a ſec. m. *at* inſertum. *Iacit* Voſſ, pr. *Conlicit* Parrhaſ. et Montalb. *Eiecit*

rei ſtagna ſupra ad lib. I, 126 766. 767. *Aut* (cum) *ingreditur.* — Etiam Homerus Orionem venatorem exhibet in Necyia Odyſſ. λ, 571. 771. *mole ſua ſtat* ſumtum a rupe, quae ſuo. pondere librata firmum ſitum habet. De magnae molis homine ſtante neſcio quam bene dicatur; Aliter res ſe haberet, ſi in conflictu, in certamine vrgeretur, impelleretur. Seruius explicat: in ua mole, vt dicitur, in veſtigio; quod parum placet. 773. Sic inf. XII, 95. 96 *Nunc, nunquam fruſtrata vocatus Haſta meos, nunc tempus adeſt* — Similis locus eſt Apollonii I, 446 ſeq. 775. Cum alii tropaea in deorum honorem conſecrent: Mezentius vouet, ſe armis induturum eſſe Lauſum filium, vt adeo ille tamquam tropaeum adſtet, quod erat truncus armis indutus.

777. 778. Intelligo haſtam, magna vi actam, ſuperficiem

Egregium Antoren latus inter et ilia figit:
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Haeserat Euandro, atque Itala consederat vrbe.
Sternitur infelix alieno volnere, coelumque
Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem
Aere cauum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,
Eripit a femine, et trepidanti feruidus instat.
Ingemuit cari grauiter genitoris amore,

Mentel. pr. *Iniecit* pr. Hamb. Tum *clypeoque* quatuor Burm. *expulsa* Zulich. et alter Menag. 778 *Antorem* Seruius, Valerius Probus et Agroecius, Grammatici iam satis monuerunt esse ab Antores. Ἀντώρης, vt Διώρης: vnde tamen melius fieret *Autoren.* Corruptelas vid. ap. Pier. et Burm. *Antoren* dedit ex ed. pr. Cuningham, idque sequutus sum. Apud Cerdam Alciatus Parerg. VII, 16 *Antonem* legebat, quia Plutarchus Antonios originem et nomen ab Antone Herculis filia trahere dixit (in Vita Anton. pag. 917 C.) *fixit* Goth. sec., sicque Agroecius de Orthographia laudat. 779 *iussus ab* Franc. 780 *considerat* Gud. a m. pr. et tert. Mentel. 782 *moriens dulces* aliquot Heins. 783 *At p.* pr. Hamb. a m. sec. et Bigot. cum Goth. tert. *et per* Leid. 784 *Aere cauo* Rom. *ter linea* idem. *lignea* nonnulli ap. Pier., tum Sprot. pr. Hamb. et pr. Moret., ac pro var. lect. Zulich. cum Ed. pr., idque Catroeus perperam sequutus. 785 *imoque* Colot., indocte ex interpretamento. *sidit* in marg. ed. Sylburg. ap. Burm. 788 *femine* Carisius et plerique codd. Pier. et Heins., itaque ab Heinsio receptum, quem vide. Alii cum Goth. sec. et tert. *femore,* quod Priscianus agnoscit. Conf. ad Tibull. I, 9, 26. *in femine* Goth. pr. 789 *grauiter cari* Doruill.

conuexam clipei (quem diuina arte factum, Ἡφαιστότευκτον, memineris) tantum strinxisse, hinc resiliisse, transversim actam, et in Antoren adstantem aberrasse; ἀλισθεῖν. 779. *missus*, profectus, vt bene Seru. conf. VI, 812. 813. 781. 782. versus dulcissimi. *alieno vulnere*, quod Silius VIII, 630 *telo non in sua vulnera misso.*

783 seq. Homeri vestigia iam veteres hic agnouerunt Iliad. γ, 355 seqq. 361 seq. Clipeus Mezentii septemplex fuit; ex triplici aere, ex tegumento lineo, triplicique corio taurino compactus; *tribus tauris;* coriis taurinis, vt Homericum βοῦς.

789. seqq. In loco seq. de Lausi in Mezentium patrem pietate Antilochum, Nesto-

Vt vidit, Lauſus; lacrimaeque per ora volutae.
Hic mortis durae caſum, tuaque optuma facta,
Si qua fidem tanto eſt operi latura vetuſtas,
Non equidem, nec te, iuuenis memorande, ſilebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum haſtile trahebat.

790 *volutant* tres Heinſ. et duo Burm. cum Erf. *ſolutae* Bigot. et Goth. tert. 791 *optima facta* eruut fortia: ſicque libri conſtanter. At apud Seruium alii: *tuaque, optime, facta;* quod placere poteſt, Ge. Fabricio quoque et Cuninghamo iudicibus: ſicque Goth. ſec., etſi e recentiſſimis, et, quod mireris, Heinſio non obſeruatum, a m. ſec. Mediceus. Vnde Iul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit. Obſtat tamen, quod bene vidit Brunck., quod additum iam eſt, *iuuenis memorande. fata* pr. Voſſ. cum eodem Goth., nec hoc male; vt alias fata et caſum iungit poeta. 792. Videtur ex Seruianis laciniis colligi poſſe, lectum olim fuiſſe *Si qua fides.* An verſum male expletum arbitrabimur, vt nunc eſt? *eſt* deeſt pr. Hamb. et parti Pier. codd. 793 *Non equidem,* ſic interpunxi: nam partes ſententiae hae: *Non equidem ſilebo hic mortis durae caſum — nec te, m. i.* 794 *atque ligatus* tres Burm. cum Goth. tert.

ris f., ante oculos habuiſſe videri poteſt poeta, quippe cuius ſimilis pietas ap. Graecos poetas inde a cyclicis et tragicis fuit celebratiſſima. Vel Pindari Oden VI Pythic. vide. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod narrata de Scipione Africano eum reſpexiſſe aiunt. In hoc vero poetae acumen obſeruari velim, quod tantam pietatem tribuit filio hominis ſaeui et iniuſti, quodque nunc ipſum patrem, hominem impium et odioſum, naturae affectu et amore in filium molliſſimum exhibuit: vt enim in tragicis, ita nunc in epica hac perſona, tanto magis mouemur pietatis hoc affectu in homine, qui nullam talis humanitatis ſenſus ſpem de ſe fecerat. 791. Obſeruandus locus etiam propterea, quod poeta epicus ſuam ipſe perſonam prodit et interponit; nec indecore aut abſurde; aduertit enim animum lectoris, dum ipſe poeta miſeratione contactum ſe ſignificat. 792. *Si qua vetuſtas:* pro poſteritate dicta eſſe debet; aliter *ſi qua* non expediri poteſt: Si qua ſerior aetas fidem habebit tantae Lauſi pietati et virtuti. *opus* vt ἔργον pro facinore. Simile illud Ciceronis pro Milone 35 *de me nulla vnquam obmuteſcet vetuſtas.* 794. *inutilis,* vulnere debilitatus; vt Seru. *illigatus* ſc. haſtae, quae clipeo transfixo in inguen penetrarat. Similis locus de Sarpedone Iliad

Prorupit iuuenis, ſeſeque inmiſcuit armis;
Iamque adſurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae ſubiit mucronem, ipſumque morando
Suſtinuit; ſocii magno clamore ſequuntur:
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque coniiciunt, proturbantque eminus hoſtem
Miſſilibus. Furit Aeneas, tectusque tenet ſe.
Ac velut, effuſa ſi quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola; et tuta latet arce viator,

796 *Prorumpit* Heinſ. e Romano adoptauerat: is vero *Prorupit* habet, et hoc recte, nam ſequitur *immiſcuit;* hoc igitur nunc emendauimus. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis eſt, non in pugnam prodeuntis. 797 *dextrae* vulgg cum Seruio ante Heinſ., qui e Medic. Gud. et pro diu. lect. Hamb. pr. (adde Goth. tert.) repoſuit *dextra*, vt ſit *aſſurgere dextra*, ad ictum inſurgere manu eleuata. In Rom. erat *dextram*, minus concinne. 798 *ſubigit* Medic. *morantem* Seru. ad VII, 161. 799 *magno ſocii* Goth. tert. 801 *perturbant* Medic. Parrhaſ. Ed. Mediol. et Ven., perpetua variatione. In Ven. etiam *que* deeſt. 802 *clypeoque tenet ſe* alter Hamb. 803 *effuſi* Zulich. cum Goth. tert. *effuſo* Oudart. *effuſam* Franc. 805 *et* ante *tuta* abeſt vett. edd. codd. Ge. Fabricii, qui ſublatum volebat; et ſuſtulit Cuningham., ſed numeris verſus debilitatis; tum *tuta—arte* Medic. cum plerisque Heinſ. ac Parrhaſ., quod illi placebat. Sic quoque Rom. Suus tamen quemque ſenſus docebit facile *arce* praeſtare, nec debuiſſe poetam aliter dicere, cum, genere poſito, mox duas formas ac ſpecies ſubiiciat: cauum ripae vel antrum; ſolent autem poetae generi poſito ſubiicere formam: v. c. inf. lib. XII, 522 *Arentem in ſiluam et virgulta ſonantia lauro*. Et ſic ſexcenties. poſſunt et illa: *omnis et agricola* tenuiora videri, dicta poſt *omnis arator*.

ε, 664. 665. At Aeneas vſ. 797 *aſſurgit dextra*, inſurgit, ad ictum enſe inferendum, manu eleuata ac reducta.

802. *tectus tenet ſe:* ſub clipeo, quo miſſilia excipit: Sic ſup. X, 412 *ſeque in ſua colligit arma*. conf. Iliad. ν, 405. 803 ſeqq. praeclara comparatio: nec Homero quicquam in ea debet Virgilius: etſi laudari ſolet Iliad. μ, 156 ſqq.; nam in illo loco diuerſa res geritur. Sed ſimillimus locus eſt in Quinto Calabro VIII, 379—385, qui poeta omnino ditiſſimus eſt his ornamentorum copiis. *diffugit*, aoriſto modo, vt toties. 805. 806. *tuta arce,*

Aut amnis ripis, aut alti fornice ſaxi,
Dum pluit in terris; vt poſſint, ſole reducto,
Exercere diem: Sic obrutus vndique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet, omnem

Eſt tamen *agricola* latius dictum, de quouis in alio opere ruſtico occupato. Videtur hoc ſenſiſſe vir doctus Withof, etſi parum propitio Mercurio vti ſolitus in emendando: *omnis et aut collis tuta latet arce putator. tute* Doruill. 807 *Dum pluit;* ſic etiam Seruius diſtinguere iuſſit, ne archaismus exiſteret: *Dum pluit in terris:* pro in terras. Vix tamen magna ſenſus ſubtilitate opus eſt, vt aliquis percipiat hanc interpunctionem eſſe vnice probandam: primum quod Virgilius doctrinae cauſſa antiquiorem formam praetuliſſe videri debet, praeeunte Lucretio lib. VI, 630 *Cum pluit in terris et venti nubila portant:* etſi illa forma non tam antiquior quam exquiſitior dicenda erat; tum vero, quod ex altera interpunctione friget totus locus: quam enim vim habet *in terris* in hac ſententia: *in terris vt poſſint, ſole reducto, Exercere diem?* Edd. variant. Porro *in terras* Ed. pr. Burm. *vt poſſit* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis; ſic quoque, quod mireris, itidem a m. pr. Romanus. Etiam Goth. pr. 809 Vett. edd. quas vidimus omnes:. *nubem belli dum detinet, omnes* vel *omneis ſuſtinet.* Primum in Ald. tert. emendatum a Naugerio *nubem belli, dum detonet, omnis Suſtinet,* et ex eo aliae; at aliae adhaeſerunt priori. *detonet, vnus* in marg. ed. 1544 occurrere video. Pierius tamquam inauditam lectionem e cod. Romano protulit *belli, dum detonet, omnem Suſtinet,* quae deinde in edd. ſaltem Steph. recepta eſt: quandoquidem etiam Ge. Fabricius ſic ex ſuo Pſeudo-Donato et libris vetuſtis, quos nec denominat, ſcribere iuſſit. *detonet* etiam Seruius legerat: eamque lectionem Heinſius firmauit, et ante eum, monente Burmanno, Schottus Obſſ. II, 2. Sed Rom. Cod. lectionem Pierius parum diligenter exhibuit: nam legitur in eo, vt in Aldina expreſſum, *nubem belli dum detonet omnis Suſtinet.* Iterum eandem hanc lectionem e Palatino excuſam video in ed. Commelin. et hinc in Pulman., nec abludit Voſſ. pr. *dum detonat omnis.* Scilicet diſtinctione mutata tenere nos veram lectionem nullus dubito: *nubem belli, dum detonet omnis, Suſtinet.* Codd. omnes inde a Mediceo vitioſam edd. priorum vulgatarum lectionem retinent; niſi quod Zulich. pro var. lect. *dum detinet atque,* et Exc. Burm. *dum retinet omnis.*

latebris, refugio, cauo ripae vel antro. 807. 808. *exercere diem* opere faciendo: exquiſite, pro, exercendo opere tranſigere diem: vt noctem producere coena, extendere ſermone; diem fatigare remigio ſupra VIII, 94, vbi vid. Not. 809. *nubem belli,* vt πολέμοιο νέφος, de pugnae mole, tamquam procella, tempeſtate, et h. l. de telorum multitudine accipe. Bene Seru. „Bellantium impetum ſuſtinet, donec deferbeat." conf. Cerda.

Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens; saeuae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit;
Transiit et parmam mucro, leuia arma minacis,

812 *Fallet* Gud. a m. pr. *Fallit et in tantum p. t. nec vnius illa Exultat* inepte Franc. 813 *Exsultans* Medic. a m. sec. Mox *que* abeit Franc. 815 *iamque* Goth. sec. 817 *Transilit* edd. vett. ap. Pier. et codd. pars; sed Rom. Oblong., tum Medic. et alii Heins. *Transiit*, quod lectum inde a Naugerio. Heinsio tamen alterum se probabat, quia iam v. 785 praecesserat de hasta: *Transiit intextum tauris opus*. Non assentiar. *Transiit* proprie dictum; et sic διῆλθε, vt passim apud Homerum. *media arma* Rom., minus bene. *minantis* quidam Pier. et Ven., sed Rom. *minaci*, hoc elegantius; vt solet poeta tertium pro secundo casu ponere: et recepisse id video Cuninghamum. Ceterum in ed. Burm. erat distinctum: *Transiit et parmam mucro, leuia arma, minacis*. Scilicet Seruium sequutus est, qui perperam h. l. monet: minacis *autem non Lausi, sed Aeneae*. Immo vero Lausi, cuius, cum tam minaciter in Aeneam insurrexisset, nimis leuia haud dubie arma erant parma. Hoc quoque Cerdam sequutum video. Ornauit autem Maro Homerica Iliad. υ, 470. Ceterum quatuor hos versus 817—820 damnat vir doctus tamquam a re et consilio poetae alienos, et infringentes vim et impetum reliquorum; exacto enim iam per medium corpus ense nunc subiici: etiam parmam et tunicam esse ense perforatam: quod sane ridiculum et puerile. Vide tamen, an male se sententiae habeant, si ita eas constitueris: *exigit Aeneas ensem per medium Lausum: etenim transierat ensis parmam*

810 sqq. Vt ingenium, sic oratio Aeneae diuersa ab ea, qua simili in congressu cum Pallante vtebatur Turnus paullo ille ferocior, supra 442 sq. 490 sq. 814. 815. *Parcae fila legunt.* „Proprium, inquit Seruius, fuerat, *rumpunt: tamen legunt* aut colligunt, aut rumpunt, aut etiam transeunt.“ Prima bene dixit, cetera minus. Leguntur, puto, inter nendum fila, dum in fusum colliguntur, h. dum lana e colo in filum ducta in fuso glomeratur. Quod si itaque Parcae *fila extrema* ducunt, nent, etiam ea *legere* recte dicuntur, colligere, vt penso absoluto ea rumpant. 817. *transiit et parmam* — describit nunc tanti vulneris modum disertius. *minacis;*

Et tunicam, molli mater quam neuerat auro;
Inpleuitque finum fanguis: tum vita per auras
Conceffit maefta ad Manis, corpusque reliquit.
At vero vt voltum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchifiades pallentia miris:
Ingemuit miferans grauiter, dextramque tetendit;
Et mentem patriae ftrinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miferande puer, pro laudibus iftis,

et tunicam, et in pectus penetrauerat. Scilicet *Transiit et* non eft *etiam*, fed *recondit*, *et transiit*, vel iungenda *et parmam et tunicam;* tum deficit particula *Nam;* eft enim quod vulgo diceres: *nam transiit.* Confentaneum autem erat, vt poeta vulneri et morti defcribendae immoraretur, cuius tanta vis erat ad animum Aeneae miferatione mouendum. 818 *niuerat* Rom. 819 *finus* a m. pr. Medic. et Gud. cum aliis Heinf. (adde Goth. tert. et Erf.), ficque Macrob. et Schol. Iuuenal. apud Heinf., atque hoc ipfum Heinfius dederat; quod, nil monens, mutauit Burmannus. 820 *Cum ceffit* et *relinquit* Franc. et Doruill. *Disceffit* Goth. fec. 821 Lemus foret: *Et vero voltum.* 823 *grauiter miferans* pars Piet., tum Medic. alter Mentel. et Ven. cum Goth. tert. Burman. notat ex v. 789 patere, *grauiter* ad *ingemuit* referendum. 824 *fubiit* ante Heinf., qui ex Colot. Medic. et vtroque Rottend. repofuit *ftrinxit*, etfi fupra IX, 294 idem hemiftichium cum ipfa voce *ftrinxit* praeceflerat; in quo fibi parum conftare videtur, cum variare talia poetam alibi contenderit; per fe vtrumque bonum eft. *ftringit* tert. Moret. *fubit* Rom. familiae ductor, in qua etiam Goth. fec. et tert. funt.

pro, eius fc. Laufi. 818. Decens in Etrufco iuuene veftis auro texta; quod veftimenti genus frequentatum Etrufcis fuiffe conftat. Ornauit Maro Homerica Iliad. *υ*, 470. 819. 820. *per auras, ad Manes,* funt Homerica: Iliad. *π*, 856. 857; nihil amplius, nec in his oppofitis argutandum. *Vita* pro anima, *ψυχή*.

821 feq. Ad miferationem egregie facit ipfa Aeneae miferatio, dum tendit puero manus et terra eum fubleuat 831, et refpectus Afcanii, et in alterius fortuna cogitatio de cafu, qui fibi accidere poffet. 824. *patriae pietatis imago*, amoris fui in Afcanium recordatio: et quem ipfe dolorem fufcepturus fit in fimili cafu. Sic interpretandum arbitror. Ea, quae *recordamur*, poetae per *imaginem* efferre licet animo obiectam. v. fup. ad IX, 294. 825. *pro laudibus iftis*, ifta virtute, vt iam aliquoties

Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Aeneae magni dextra cadis. Increpat vltro
Cunctantis socios, et terra subleuat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis vndam

827 *perentum* scribunt bini Goth. et plures puto codd. *teque peremtum* Ven., quod alicui, qui nouas lectiones aucupatur, probare se potest: *te peremtum remitto* (sc. ad sepulturam), *si qua ea cura est Manibus et cineri*, h. si modo Manes et cinis tale quid curant: sc. quod te remitto: quod ieiunum est: nec remitti corpus satis erat, verum *sepeliendum* mitti; *cineris* vero notio a recenti caede erat aliena. Hoc idem aduersatur coniecturae Io. Schraderi: *teque parenti (Manibus et cineri si qua est ea cura) remitto.* Aliter res se habebat IV, 34 *Id cinerem aut Manes credis curare sepultos?* de Sichaeo dudum sepulto. Praestat vulgaris lectio: *te remitto parentum Manibus et cineri*, h. ad sepulcrum patrium, vt inf. XI, 688 *nomen tamen haud leue patrum Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.* Tenent tamen interpretem verba adiecta: *si qua est ea cura:* cuinam? num *tibi?* an *Manibus et cineri* parentum? an vniuerse, modo est qui id curet, qui te inferendum curet: vt additum forte sit propterea, quod patria cum patre exulabat Lausus. Sed illa forma: *si qua, si modo* poetis, graecorum more, *εἴπερ*, non semper est conditionalis, sed interdum caussalis, pro, *vt:* potest adeo omnino accipi, ad curandum, vt funus tuum curetur. 831 *Cunctatos* Hamb. sec. 832 *turbantem* Zulich. *turpantem puluere crines* laudat Schol. Cruqu. Horatii IV Od. 13, confundens monente Burmanno alterum locum lib. XII, 99. 833 *vndas* etiam hic sec. Rottend. Bigot.

vidimus, *τὰ κλέα* et *τὸ κλέος*, h. l. virtus, qua, vt patrem seruaret, ipse vitae discrimen adiit. 827. *Arma habe tua.* Magnus scilicet honos in illo aeuo habitus, si victum victor non spoliaret. cf. Iliad. ζ, 417. 827. 828. *te remitto parentum Manibus et cineri,* h. e. ad sepulcrum patrium, vt te inferant; *si qua est ea cura*, simplicissimum est, siue ad ipsum Lausum caesum haec inter cetera referre: si modo tu hoc curas, si sensum huius rei habes; siue ad eos, quorum ea cura esse debebat; vt sit: remitto te iis, quibus ea cura est; h. e. quibus id curae est, vt te recipiant. vid. Var. Lect. 832. *comtos de more* Etruscorum: quod ex vasis aliisque monumentis intelligitur.

833. Sequentia de Mezentio tamquam in tabula exhibita sunt. Declaratur locus, positus, actio ipsa. Similis

Volnera ſiccabat lymphis, corpusque leuabat
Arboris adclinis trunco. Procul aerea ramis
Dependet galea, et prato grauia arma quieſcunt.
Stant lecti circum iuuenes; ipſe aeger, anhelans,
Colla fouet, fuſus propexam in pectore barbam;
Multa ſuper Lauſo rogitat, multumque remittit,
Qui reuocent, maeſtique ferant mandata parentis.

834 *lauabat* Medic. Rom. et alii Pier. et Heinſ., ac Goth. tert., etiam vett. edd. multae: idque praeſerebat Cerda. Eſt tamen otioſum hoc *corpus lauabat;* accommodatius alterum: *leuabat acclinis:* eſt ornate dictum pro acclinabat. Si altera lectio defendenda eſt, ſequi neceſſe eſt Cod. Pariſ., qui diſtinguebat: *Vulnera ſiccabat: lymphis corpusque leuabat*, et a m. ſec. *lauabat.* Recte tamen monet Burm. *ſiccabat lymphis* non eſſe diuellendum, Statii I Theb. 527 imitationem docere: *ſiccati vulnera lymphis.* Saltem inde diſcimus, Statium non aliter in Marone interpunxiſſe ac nos. 835 *accliuis* et *accliuus* plerique codd. et vett. edd., et fuerunt adeo viri docti, Valeſius et Cerda, qui vitioſam lectionem defenderent. *acclinis* vel *adclinis* meliores, Rom. Medic. et alii, cum Seruio; niſi quod Mentel. alter ac Scheffer. cum Regio ac Pariſ. *adclinus,* quod arridebat Heinſio et receptum a Cuninghamo. Deprauate *adnixus* Ven. *obnixus* Doruill. Porro *aenea* Hugen. In fine *ramo* Rom. et Seru. ad Ecl. VI, 16. 836 *Dum pendet* Doruill. *et* abeſt Zulich. 837 *Stant circum lecti proceres* aliquot Pier. *Stant leti* Doruill. a m. pr. *atque ipſe aeger* idem. *anhelus* Zulich. 838 *proſpexam* Rom. *perpexam, perpeſſam* vitia codd. et edd. *in corpore* Gud. 839 *rogitans* Gud. Leid. *multumque remittit,* haud dubie doctius, Rom. et Medic. cum Gud. pr. Mentel. et ceteris praeſtantioribus: itaque recte receperat Heinſius. Excidit tamen et hoc Burmanni recenſioni et iterum illatum vulgare *multosque.* 840 *ferent* Exc. Burm. et Franc. *reſponſa* Leid.

locus Iliad. ε, 692 ſeqq. de Sarpedone. *vulnera ſiccabat lymphis*, ſanguinem ſiſtebat frigida aqua. Ignoramus, an primus hoc auſus ſit Maro; imitatus eſt Statius I Theb. 527. Nam τέρσειν et τερσαίνειν, ſed *aquae* notione non adiecta, iam Homerus de vulnere dixerat. 835. „*Procul*, modo iuxta, vt Ecl. VI, 16, Seruius," non male. Eidem videtur nouaſſe h. l. poeta *adclinis* et *propexam barbam;* equidem nouatum dicerem primo loco *quieſcunt,* iacent, de armis, ſeu clipeo. 838. *Colla fouet:* ſuſtinet caput arboris trunco. *fuſus barbam,* habens barbam, eamque propexam, fuſam in pectus, non otioſum eſt, ſed ad ἐνάργειαν narrationis requirebatur, dum ad truncum acclinatus capite demiſſo, re-

At Laufum focii exanimem fuper arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnouit longe gemitum praefaga mali mens.
Canitiem multo deformat puluere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
Tantane me tenuit viuendi, nate, voluptas,
Vt pro me hoftili paterer fuccedere dextrae,
Quem genui? Tuane haec genitor per volnera feruor,
Morte tua viuens? Heu, nunc mifero mihi demum
Exilium infelix! nunc alte volnus adactum!

841 *exanimem* Heinf. e fcriptis reuocauit; vulgo *exanimum*. v. ad IV Aen. 8. *exanimum focii* Parrhaf. et Doruill. 843 *Agnofcit* alter Hamb. 844 *multo* Heinf. fecundum Pierium reduxit, ob codd. confenfum, et Macrob. IV, 3, tum quoque variaffe dicendus eft poeta id, quod lib. XII, 611 retractauit: Canitiem *immundo perfufam puluere turpans;* vnde in recentiores (etiam Goth. fec.) et in edd. h. l. venit: *immundo deformat puluere.* 845 *corpori* alter Menag. Moret. fec. et a m. pr. Zulich., quod vulgarius effet; nunc *haeret in corpore.* 846 *voluntas* etiam hic aliquot Burm. cum pr. et tert. Goth. 847 *fuccumbere* vett. codd. Prifciani lib. XVI cum Erf. 849 *M. t. iuuenis* Zulich. et pro var. lect. pr. Hamb. 850 *Exitium* cum Ald. pr. plerique Pier.

cubat. *in pectore*, pro in pectus, vt bene Seru., anique.

841. Hic magnum poetam in his agnofce, quod arte fua effecit, vt Mezentii, tam inuifi hominis, miferatione animos noftros tangeret. Rationem et modum, et quae illa fint, per quae haec effecit, videant harum rerum ftudiofi. *fuper arma*, fuper clipeo, vt facile affequeris. cf. fup. 506. *ingentem — ingenti:* etiam haec ad commendationem caefi iuuenis pertinent. Κεῖτο *μέγας μεγαλωστὶ* Iliad. π, 776. 844. *deformat:* fic ornat Homericum *κατεχεύατο* Odyff. ω, 315. — 847. *hoftili fuccedere dextrae.* Sup. vff. 797. 798 Aeneae manum ad ictum patri inferendum fublatam fubierat Laufus et vulnus moratus fuerat, dum pater afportaretur: nunc *fuccedere dextrae*, eft dextram h. e. vulnus excipere alterius loco. 848. *tua per vulnera*, pro vulnere; vt iam millies vidimus: tamen nunc argutantur cum Seruio Intpp., et volunt ad inuidiam effe dictum. *Exilium* praeclare memorat; hoc enim primum

Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
Pulſus ob inuidiam ſolio ſceptrisque paternis.
Debueram patriae poenas odiisque meorum:
Omnis per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc viuo! neque adhuc homines lucemque relinquo!
Sed linquam. Simul hoc dicens adtollit in aegrum
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,

etiam Rom., tum Medic. et ceteri fere omnes. Etiam hoc eſt exemplum conſenſus codicum, emendationis veritate inferioris. Etſi enim adiuuari poteſt ea lectio interpunctione: *nunc miſero mihi demum Exitium! infelix! nunc alte volnus adactum*, at tamen *exilium*, quod pleraeque vett. edd. habent, et Naugerius intulit, verum eſt; hoc enim primum erat, quod in Mezentii fortuna poetae animo occurrere poterat. Sunt autem codd., qui tueantur, Gud. a m. pr. pro diu. lect. Rottend. Leid. et ſec. Menag. cum Goth. pr. *nunc autem volnus* Doruill. 851 *violaui* Lutat. ad Stat. III Theb. 697. 852 *Pulſus ob inuidiam regno* idem Lutat. ibid. ex lib. XI, 539, niſi et hic, inquit Burm., *regno* legit pro *ſolio*. Verſus huius cum ſqq. ſententia diſtinctione mutata aliter procedit; poteſt enim et ſic interpungi:

Idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen.
Pulſus ob inuidiam ſolio ſceptrisque paternis,
Debueram patriae poenas odiisque meorum.
Omnes per mortes animam ſontem ipſe dediſſem!
Nunc viuo.

h. Vtinam, vt fas erat, omnibus ſuppliciis animam efflaſſem ego, te ſuperſtite! Nunc viuo. Sentio tamen deſiderari ſic in primo verſu *criminis* rationem et cauſſam: quae in vulgari interpunctione bene ſubiecta eſt. 853 *odiisque malorum* Montalb. 854 *dediſſe* aliquot. Pier., perperam. 855 *homines vitamque* Sprot. 856 *hoc* e ſcriptorum conſenſu Heinſ. pro vulgari *haec*. *his dictis* Parrhaſ. 857 Primum, pro *vis*, paſſim in codd. *ſeſe alto* vel *alto ſeſe*, vel *quamuis alto ſe*: ex interpolatione indoctorum hominum. Tum vero *vis tardet* Medic. a m. ſec. et a pr. Gud., cumque iis *tardet* plerique codd. et edd. vett. Forma tamen verbi: *tardeo*, *ere*, alibi vix occurrit. *vis — tardat* Rom. et al., it.

erat, quod in Mezentii fortuna occurrere poetae animo debuit, eum regno pulſum exulare. 850. *nunc alte volnus adactum:* loquitur de proprio vulnere v. 785. 786. 851. *crimine*, criminatione et odio; te infamem et odioſum feci meis ſceleribus. 853. 854. *Debueram*, ſi debebam poenam ciuibus meis; ſi merebar mortem: vtinam ipſe vitam, vel omnibus ſuppliciis expulſam, reddidiſſem ſuperſtite te! At nunc viuo, te erepto!

857. *vis alto vulnere tardat:* h. vis ademta, virium

Haud deiectus, equum duci iubet. Hoc decus illi,
Hoc ſolamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus. Adloquitur maerentem, et talibus infit:
Rhoebe, diu (res ſi qua diu mortalibus vlla eſt)
Viximus. Aut hodie victor ſpolia illa cruenta
Et caput Aeneae referes, Lauſique dolorum
Vltor eris mecum: aut, aperit ſi nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortiſſime, credo

Goth. pr., recte: quod Heinſ. interpretatur: tardat ſe, tardatur; cf. ſup. ad Aen. II, 208. Poteſt tamen commode *vis tardat* accipi, ſolito poetarum more, pro virium defectus tardat. Seruius aliter reddidit: *alti volneris violentia;* vt adeo doloris notio adiuncta ſit. Cerda legiſſe videtur: *vis alto volnere tarda.* 858 *Haud deiectus*, animo deiecto. 859 *erit* Gud., ſollenni errore. Heinſius tamen ſuſpicatur fuiſſe: *Hoc ſolamen heri;* eleganter, ſed nulla cum fide. *hoc victor obibat* a m. pr. idem Gud. *habebat* Montalb. cf. ad XII, 17. 860 *ac talia fatur* aliquot Pier., inter quos Rom. 861 *Rhoebe* Heinſ. e codd. pro vulgari: *Phoebe.* Apud Macrob. IV, 6 *Rhebe.* An dicendum: ῥοῖβον pro ῥοιβδὸν dictum fuiſſe? *Rhaebus*, ῥαιβὸς, quod in Rom. eſt, συνεστραμμένον τοὺς πόδας ſignificaret. *mortalibus aegris* pr. Moret., quod Maroni, et hinc librario, familiare. *vltra eſt* Rom. *vsquam eſt* Erf. 862 *cruenti* Hugen. 863 *Vt c. A.* Gud. *Lauſique laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem. Vltor.* 865 *Occumbens* a m. pr.

defectus, per altum vulnus, tardat. vid. Var. Lect. *Haud deiectus*, animo haud deiecto. 860 ſqq. Diſplicuit haec ad equum ſuum Mezentii oratio venuſtioribus noſtra aetate. Non defendam Homeri exemplo, in Hectoris et in Achillis equis Iliad. ϑ, 184 ſqq. τ, 399 ſq., aut Statii imitatione vel Silii; quae ad alias aetates pertinere videri poteſt. Sed in naturae humanae indole hoc ipſum videtur alte inſitum eſſe, vt cum iis ipſis animantibus, quibus diu adſueuimus, tamquam cum familiaribus et ſodalibus agamus et confabulemur. Atque hoc ipſum optimorum hominum confeſſione firmatum vidimus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore. In Mezentio accommodatum erat commentum, quia mox equi vulnere ipſi ſeſſori caedes paratur. 861. *res ſi qua diu mortalibus vlla eſt:* ſcil. in fluxa hac rerum conditione. Grauis ſententia et h. l. affectus plena. 863. *Lauſi dolorum*, ex Lauſi caede:

Iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo consueta locauit
Membra, manusque ambas iaculis onerauit acutis;
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Aestuat ingens
Vno in corde pudor mixtoque insania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conscia virtus:
Atque hic Aenean magna ter voce vocauit.
Aeneas adgnouit enim, laetusque precatur:
Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo,

Gud., tum Ven. et sec. Rottend. cum Goth. sec. 867 *acceptus* Exc. Burm. *in tergo exceptus* Goth. sec. *assueta* pr. 870 *Sic cursu in m. r. redit* Rom., quod et ipsum bonum. 871 *Vno in corde* nec ineleganter multi ap. Pier. et vetustiores Heinsii cum Goth. pr., qua de caussa hic recepit pro vulgari: *Imo in corde*, quod Pierius praeferebat. Deseruit Heins. et hic placitum suum, dum variare poetam similia bis in carmen illata contendebat. Iam autem inf. XII, 667 est *Vno in corde.* Habuit tamen hoc Seruius quoque in suo; et facilis lapsus inter duo: *imus* et *vnus* multis exemplis constat. *Vna in corde* Moret. sec. et Gud. cum Goth. sec. Reuocauit *imo* Wakef. Tum *dolor* vetustiores Heinsii cum Mediceo Pierii. Romanus tamen cum Mediceo Fogginii in *pudor* consentiunt, cumque his ceteri: erit *pudor* ex eo, quod filium pro se cadere passus est. In aliis Pier. *puer*, et in Sprot. *puer* vel *pavor.* Ad meum sensum praeferam: *Aestuat ingens Imo in corde dolor.* 872 Versus haud dubie eiiciendus; nam aduersatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum occurrit; tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. et a m. pr. Gud. At in Menag. legebatur post v. 875. Eiectus est quoque a Cuninghamo; et nunc in ed. Parmensi, et a Wakefield. 873 *ter magna* Doruill. *magna sic* ed. Ven. Burm. 874 *agnouit enim* ex vetustioribus Pierianis et suis (adde Ed. pr. Burm. cum Goth. sec. et tert.) praeclare dedit Heins. pro vulgari: *a. eum.* Idem ad illustrandum laudat sup. lib. VI, 317. IX, 340. Ge. II, 509, sed in illis locis ratio diuersa; nam h. l. *enim* est pro γάρ τοι. *enimuero.* 875 Vt nunc interpungitur, iungenda sunt: *Sic — faciat — (vt) incipias.* Potest tamen oratio iuuari: *Sic — Apollo!* (sc. vt tu conferas manum,

vt tot alia: II, 7 *lacrimae Creusae.* 867 sqq. ad ἐνάργειαν a poeta subiecta sunt, vt Mezentii imago sensibus nostris alte insideat.

871. Pudor, furor, luctus, vna et coniunctim (hoc enim est *vno in corde*, si poetice hoc extuleris) eum inflammant. 874. *agnouit enim*, vtique; δὴ γάρτοι; enimuero. 875. Faxint vero dii, vt tecum congredi liceat! vid. Var. Lect. *altus* Apollo est

Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infesta subit obuius hasta.
Ille autem: Quid me, erepto, saeuissime, nato,
Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec diuom parcimus vlli.
Desine. Iam venio moriturus, et haec tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem;
Inde aliud super atque aliud figitque, volatque

congrediaris mecum) *Incipias conferre manum.* 876 *Incipies* Hugen. *manus* sec. Rottend. vid. XI, 283. *manum mecum* Dorvill., et expleto toto versu: *manum et mihi iungere pugnam* Exc. Burm. Franc. et Goth. alter. Sup. IX, 741 *Incipe si qua animo virtus et consere dextram.* 877 *subiit cominus* Franc. 878 o *saeuissime* Zulich. 879 *Terreas* aliquot Pier. Nunc, cum natus mihi ereptus sit, nihil est, quod me terreat. 880 *vlti* Goth. tert. Possis aliquid exsculpere; sed nihili illud est. 881 *Nam venio* omnes antiquiores Pier. et Heins. cum Medic. et Rom., etiam aliquot vett. edd. et Schol. Statii Theb. III, 71. Tuetur tamen alterum Heinsius tamquam elegantius. Stant pro eo pr. Hamb. Moret. qu. Ven. et Goth. alter cum edd. vett. Tum Heins. emendandum esse censet: *at haec;* quod et ipsum elegantius. Sic et Waddelius maluerat apud Burm. 883 *figitque volutatque:* ita Heins. e Gud. a m. pr., in quo virum ingeniosum exquisitioris lectionis studio auram pro Iunone amplexum esse nullus dubito. Nam primum Gudiani librarii lapsus ille est, non lectio: tum post *figit* importunum est *volutat ingenti gyro*, quod de hasta librata accipere necesse est, vt *volutat* sit pro, voluit, rotat. Tandem nemo dicat, quid in vulgata displicere possit, quam omnes codd. vetustiores exhibent: *volatque ingenti gyro*, quod, suo more, poeta mox disertius et ornatius exponit: *ter circum a.* etc. In Mediceo, quod non esse animaduersum miror, scriptum est: *fugitque* (etsi a m. sec. mutatum) *volatque.* Sic et Voss. et vett. edd., vti Ven. 1484. atque hoc mirifice placere potest, vt sit: *telumque intorsit in hostem: Inde aliud super atque aliud: fugitque volatque Ingenti gyro.* In Ven. erat: *aliudque; fugitque volatque*, quod interpolatoris est, qui non viderat praeteritum esse tempus poetae in his sollenne. In Leid. erat *fixitque*, ex simili stupore: quia praecesserat:

magnus, vt iam aliquoties nouauit Maro. 877. *subit* h. l. simpl. it, occurrit: aliter ac modo v. 798. Tum *haec via sola fuit, qua perdere posses*, sc. nato erepto, filii morte. 880. *nec diuum parcimus vlli;* vt ab eo auxilium expectemus. Alio loco: *nihil se iam diis debere*, eodem fere sensu. *parcere*, pro vereri, metuere, adeoque omnino *curare.* Sic Gr. φείδεσθαι, et φειδώ pro cura. 881. *Desine* terrere.

Ingenti gyro: sed ſuſtinet aureus vmbo.
Ter circum adſtantem laeuos equitauit in orbis,
Tela manu iaciens; ter ſecum Troius heros
Inmanem aerato circumfert tegmine ſiluam.
Inde vbi tot traxiſſe moras, tot ſpicula taedet
Vellere, et vrguetur pugna congreſſus iniqua:
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi caua tempora coniicit haſtam.
Tollit ſe adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effuſumque equitem ſuper ipſe ſecutus

intorſit. *figitque* tamen librorum conſenſus tuetur, a quo in his et ſimilibus ſtandum eſt, quando vtraque lectio habet quod probari poſſit. 884 *aereus vmbo* Medic. et Gud. vid. ſup. ad 271. 885 *Tum* Franc. *circum acaſtem* Goth. tert., ex librarii inſcitia. 887 *tegmine* et pro var. lect. *agmine* Gud. 888 *tranſiſſe* Franc. et Goth. tert., indocte. *riſiſſe* Bigot. 890 *eripit* tres Burm. *intra* Ven. 892 *arrectus* alter Hamb. et Montalb. Mox ſi ſcriptum eſſet, *tum calcibus auras*, expeditior eſſet interpretatio. Sed poeta alterum maluit, forte vt celeritatem aſſequeretur.

885. Laeuam in partem non modo ob naturalem equi flexum in laeuum, ſed ideo maxime equitabat, vt, ipſe laeua clipeo tectus, et dextra expedita, Aeneae, qui ei ſemper a laeua in interiore gyri orbe ſtabat, dextrum latus peteret, quod a clipeo tectum non erat. Sed Aeneas clipeum circumfert, et hunc quidem 887 oneratum infixis haſtis: is exceperat et ſuſtinuerat tela.

889. *pugna iniqua*, contra equitem ipſe pedes. 891. *inter tempora coniicit haſtam;* tempora traiicit. Comparant ſimilem locum Iliad. ϑ, 81, vbi Neſtoris equus παρήορος (tertius adiectus bigis, συνωρίδι, idem qui et σειραῖος, σειραφόρος, nobis funalis, *an der Leine)* percutitur ἄκρην κακκεφαλὴν etc.; ibi equus primum exultat (ἀνέπαλτο), tum caput in terra volutat, vt telo ſe liberet (κυλινδόμενος περὶ χαλκῷ, vt hoc loc. *cernuus*). 892—894. Quod natura in tali vulnere fert, poetam ſcripſiſſe probabile ſit. Igitur equus primum prioribus cruribus eleuatus ſe erigit: ſimul prae dolore calcibus calcitrat; Sic eques effunditur, et h. l. quidem *in latus* (non in caput, nec reſupinus; neutrum reliqua admittunt); mox ipſe equus in caput procumbit, et, armo ſuo, incumbit proſtrato Mezentio. Sic mihi videntur ſingula eſſe tenen-

Inplicat, eiectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt coelum Troesque Latinique.
Aduolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
Et super haec: Vbi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? Contra Tyrrhenus, vt auras
Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:

894 *eiectumque* Zulich. *deiectoque* Gud. a m. sec. et sec. Mentel. 895 *intendunt* Goth. sec., quod defendi potest; vera lectio non est. 897 *super hoc* Ed. pr. Burm. Est: et insuper haec addit. *et illi* Hugen. 898 *et auras* Medic. a m. sec. et alii Pier. et Heins., minus bene, et perpetuo lapsu. 899 *Suscipienda*, vt locus expediatur. *tollit se arrectum*, prioribus pedibus erectis haud dubie. conf. inf. XI, 637. 638. 639, et bene inter multa inania Cerda laudauit Liuii locum VIII, 7 *Spiculum inter aures equi fixit* etc. Adde Silium lib. IX, 594 seqq., vbi res ad elephantum traducta. *calcibus* de posterioribus pedibus accipio: quis enim neget equi naturam sic ferre, vt prae dolore calcitret. *Implicat:* hoc ipse poeta dilucidat: *cernuus incumbit armo,* suo scilicet, equus (quis enim aliter accipiat?) domino *eiecto:* quippe qui ad latus equi exciderat. *cernuus* proprie de praecipitato, qui κυβιστᾷ. cf. Seru. 895. *Clamore incendunt caelum;* vti et mox XI, 147 *incendunt clamoribus vrbem.* Esse pro *implent*, facile quilibet et videat et dicat. Sed rationem reddere non tam facile est. Cerda duas rationes proponit: quarum neutra satis facit. Mihi sic videtur expedienda forma haec: *Incendere* poetis est augere, magnum facere quid. Inde dicitur aliquis *incendere clamorem in aere, caelo,* h. e. magnum clamorem mouere. Sic *incendere luctum* supra IX, 500. vbi cf. notam; *vires* V, 455 et quot non alia. Ductum autem ex Tragicorum φλέγειν, ἐπιφλέγειν, pro ἐγείρειν, ἀνεγείρειν. v. c. Sophocl. Ai. 196. Nunc cf. Brunck. ad Aeschyl. Pers. 393. Iam poeta hoc ipsum doctius transfert ad *caelum, vt caelum clamore incendatur,* pro *clamore incenso in caelo,* aere; quatenus vsus loquendi ita fert, vt res magno motu accepto omnino *incalescere, feruere dicantur.* Hinc *fora feruent clamoribus, theatra strepitu,* cum proprie *strepitus ferueat in theatris* h. ingens sit. 899. *hausit caelum* s. hausit oculis, quod malim; seu caelum pro aura, anima, quam re-

Hoſtis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in caede nefas; nec ſic ad proelia veni;
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lauſus.
Vnum hoc, per, ſi qua eſt victis venia hoſtibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumſtare odia: hunc, oro, defende furorem;
Et me conſortem nati concede ſepulcro.
Haec loquitur, iuguloque haud inſcius adcipit enſem,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

piens ſec. Rottend. 901 *in praelia* Zulich. et Doruill. *venis* Medic. a m. pr., vt de Lauſo agat, inquit Heinſ. Probabilius, librarii lapſu. 902 *foedere* Franc. 903 *veniam* pars codd. Heinſ. 905 *Circum adſtare* Exc. Burm. 907 *Hoc* Franc. 908 *defundit* Gud. a m. pr. et Rom. *diffudit* Goth. alter et tert. *in arua* ed. pr. Burm. et Menag. pr., male. Iungenda ſunt: *cruore vndanti in arma*, thoracem ſeu clipeum.

cepit. Sic expeditius eſſet forte, iungere: *auras hauſit, ſuſpiciens caelum:* niſi oratio ſic nimis tenuis efficitur pro epico carmine. 901. 902. Interfice me: mortem non deprecor. Hoc ſic extulit poeta: Non erit crimini, me interfeciſſe, *nullum in caede nefas* (Seru. et Cerda: „Mori viro forti nefas non eſt:" quod eſt remotius); *nec ſic — Lauſus* ſc. vt ne me interficeres, aut vt ego mortem deprecarer. Imo vero, dum ſuperſtes Lauſo eſſe non ſuſtinet, mori decreuerat. *nec tecum* h. nec Lauſo a te caeſo pugnae haec conditio nobis propoſita eſt.

903. *Per, ſi qua eſt venia:* ex more in precum formulis; pro: *per veniam, ſi qua eſt. venia,* gratia, beneficium, vt iam alibi vidimus. Similes morientium preces dederat Homerus Il. χ, 338 ſq. et alibi. 905. *defende furorem,* propulſa (vt iam toties ſic ex ἀρκεῖν) odia et iras, quominus corpus meum inſepultum abiiciant et male mulcent; αἰκίζεσθαι. 906. *Et me conſortem nati.* pro vulgari oratione *conſortem ſepulcri nato* poſuit exquiſitius. Eſſe pro hoc dictum illud, etiam Macrob. VI, 6 monuit. In toto hoc de Lauſi et Mezentii morte loco ſe ipſum ſuperaſſe poetam tragico affectu et carminis dignitate epica fatendum eſt.

EXCVRSVS I

Auxilia Aeneae ex Etruria.

Lib. X, 166 sqq. Non omnes veteris Etruriae ciuitates memorari a poeta, cum copias inde adductas recenset, manifestum est. Ex iis quoque, duodecim numero, ciuitatibus, quae rempublicam Etruscorum constituebant, *Clusium* et *Caere* tantum nomine posuit, reliquas praeteriit. Habuit igitur dilectum? an temere apposuit, quae in mentem veniebant? Si nostrum Virgilium bene noui, habuit ille haud dubie, quod cum iudicio et veteris memoriae respectu in hoc loco sequeretur: in aliis quidem, quod eae maritimae vrbes erant et nauium copiam suppeditare poterant; in aliis amicitiam cum Romanis, in aliis fabulas priscas, vt in Mantua. *Caere* quidem summo cum dilectu primo loco posuit, quoniam Mezentium regem pulsum bello persequi decreuerat ea ciuitas, castris in propinquo vrbis positis, quibus Aeneas exceptus cuncta statim ad profectionem parata reperit (sup. VIII, 478—494. 603 sq.): quod nisi opportune accidisset, ad parandas copias mora facta esset, quae poetae totam narrationem perturbasset. Mature autem cum Romanis Caeretani in amicitiam et societatem venere, sacris Romanorum et sacerdotibus, cum Galli aduenissent, receptis. vid. Liu. V, 40. 50. In ciuitatem quoque adscripti sunt, etsi sine suffragio. Caeretanis societate adiunxit poeta ciuitates loco vicinas, plerasque littoralem Etruriae regionem incolentes, nam longinquis locis copias arcessere non potuit; potuit alias quoque rationes spectare, quas in tantis historiae Etruscorum tenebris nunc ignoramus. Illud tamen vel maxime miror, quod nulla *Cortonae,* seu *Corythi* veteris, mentio facta est, cum inde originem trahere dictus esset Dardanus, etsi Acron inde oriundus inf. X, 719 memoratur. Sed si recte coniicio, cum Agylla seu Caere vetus Pelasgorum vrbs esset, in societatem adscripsit poeta alias ciuitates, quas Pelasgi inhabitasse dicti sunt. Dionys. I, 20, qui classicus locus est, multas eos vrbes partim Siculis ereptas, partim a se extructas, habitasse ait communiter cum Aboriginibus, eo in numero esse *Caere, Pisam, Saturniam et alias quasdam*

vrbes, quas ipsis, temporis progressu, Etrusci eripuerunt. Potuere ergo inter eas vrbes, quas Pelasgi tenuere, et illae esse, quas poeta recensuit. Nam Veios, Falerios, Tarquinios non bene potuit adiungere, quippe aliquando Romanis infestos futuros. Neque potuit ad vrbes remotas, maxime ex interioribus terris, progredi: quomodo enim in tam breui tempore copiae inde duci potuissent! At nauibus e maritimis ciuitatibus arcessi poterant.

Clusium, Camers vel Camars olim dictum, inter Aeneae auxilia bene referri potuit, quandoquidem in societatem et amicitiam a Romanis receptum Gallorum arma in Romanos auertit: Liu. V, 36 sq. Erat vrbs antiquissima, qua Etrusci Vmbros eiecerant; de qua et aliis, quae sequuntur, egit nunc doctiss. Lanzi (*Saggio di Lingua Etrusca* Tom. II.) *Cosae*, vel Cosa, ad mare supra Herculis portum sitae, *Cosa Volcientium* Plinio dictae lib. III, 5, 8, a *Volcis* videntur esse deductae; antiquum id Etruriae oppidum, forte ad ipsum Clusium originem retulit, aut sub Clusinorum potestatem olim fuit: Certe ex his vnum agmen conflatum videmus in Virgilio. Ducit illud Massicus: sub quo Clusinorum Lar esse debuit *Osinius*, qui infra v. 655 memoratur. Alterum agmen est ex *Populonia* seu Populonio et ex insula *Ilua* seu Aethalia, nunc *Elba*, ei obiecta, coactum. Populonii origo incerta est. vid. Seru. ad h. l. Ilua, Etruscorum colonia (vid. Stephan. in Αἰθάλη), olim aeris, mox ferri fodinis nobilissima: vid. Strabo V, p. 342. Diodor. V, 13 et al. apud Cluuer. Ital. pag. 502 sqq. et Seru. ad h. l. Mille viros *Pisa* adductos videmus v. 175—180. Pisam autem inter vrbes a Pelasgis ab Aboriginibus habitatas paullo ante vidimus: vt inter antiquissimas illam fuisse necesse sit. Lycophron ipsos Lydos aduenas Pisam occupasse tradit v. 1359, quod ex opinione veterum de Etruscorum ex Lydia origine intelligendum. Fecit tamen scriptoribus fraudem et haec nominis similitudo, vt a Pisa Elidis profectos dicerent, qui Pisam Etruriae conderent; vid. Strabo V, pag. 340 B. Plin. III, 5. Iustin. XX, 1. Solin. 8. et e nostro Rutil. Itin. I, 565 sq. Addit Strabo fuisse eos ex iis, qui Nestorem ad Ilium sequuti in reditu via aberrauerant. Homerus tamen Pisatas non commemorat inter eos, quos Nestor adduxit. Adde Seruiana ad v. 179 h. l., vnde patet plura fuisse poetarum vel historicorum commenta de Pisae origine. Alia tamen in Seruio legerat Iul. Sabin. Sequitur v. 180—184 Astur cum trecentis ex *Agylla* seu *Caere* et vicinis locis

adductis, scilicet ex agris ac vicis circa *Minionem* fluuium (nunc *Mugnone*) haud longe a Centumcellis; exiguo intervallo versus occidentem fuit Grauisca vel *Grauiscae;* vltra Minionem ab oriente, versus Caere, *Pyrgi.* Egit de vtrisque diligenter Cluuer. Ital. p. 483. 495. Seruius ad h. l. Pyrgos ait *castellum* fuisse *nobilissimum eo tempore, quo Tusci piraticam exercuerint (nam illic metropolis fuit:* ab indocto homine fuit adiectum): *quod postea expugnatum a Dionysio tyranno Siciliae dicitur* (Diserte narratur res a Diodoro XV, 14, vbi conf. Wesseling.), *de quo Lucilius:* Scorta Pyrgentia. *Pyrgi* iam Rutilii aetate, ineunte Saec. V: *Nunc villae grandes, oppida parua prius* Itin. I, 223. 224. Omnino totus ille Rutilii locus cum hac carminis parte comparandus est. Quod Grauiscas *intempestas* dixit, situm respexit in humili ac palustri planitie sub montibus Cornetanis a laeua Martae fluminis. Rutil. Itin. I, 282 Grauiscae, *Quas premit aestiuae saepe paludis odor.* Cato in Origg. apud Seru. ad h. l. *Ideo Graviscae dictae sunt, quod grauem aerem sustinent:* quod si ita est, nomen a Romanis demum vel a Latinis inditum esse debuit.

In a v. 185 *Ligures* Etruscis comites dedit, vicinum populum, quicum multa bella gesserant veteres Etrusci: nunc vero addidisse eos videtur propterea, quoniam ornatum dabat carmini ea gens, quippe de qua veteres fabulae, poetarum carminibus decantatae, fuere plures; quibus caussam dedit Graecorum priscorum ἀνιστορησία in his locis, dum Padum s. Eridanum in Ligurum finibus ex monte Vesulo ortum vna cum ostiis et succino, tum Phaethontem et Cygnum ad Ligures retulere. Pherecydes primus fabularum harum auctor fuisse videtur: saltem is primus Eridanum edidit secundum Hyginum fab. 154; fabulam de Phaethonte et Heliadum electro primi Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus, commenti esse videbantur Plinio XXXVII, 2 s. 11, 1. Inprimis Tragici in his fabulis sibi placuerant, vnde has fabulas τραγικὴν ὕλην appellat Polyb. II, 16, 13. fuit in his quoque, quod populi ad Padum atris vestibus vtebantur: μελανείμονες erant: quod a luctu propter Phaethontis casum in morem abiisse narratum erat. De ceteris vid. Not. ad v. 185 sq. conf. sup. Excurs. I ad lib. VII.

Claudunt agmen quingenti *Mantuani* duce *Ocno* v. 198—212, quem, Tiberis et Mantus filium, Mantuam condidisse et matris nomen vrbi imposuisse acceperat Maro.

Mantuae originem antiquissimam fuisse necesse est, cum poeta ad haec tempora eam referre ausus sit. Tiberis filius non male habitus *Ocnus:* cum ab Etruscis condita fuerit Mantua tum, cum, iis, qui ea loca incolebant, barbaris expulsis, loca vltra Apenninum illi tenerent. *Manto* autem Tiresiae filia mater ei data, secundum eundem vulgarem Romanorum errorem, quo vrbium Italiae nomina et origines a Graecis repetebant: qua de re satis in Excurss. ad lib. VII dictum est. Ocnus autem hic, vel Aucnus, nullo modo cum Graecorum Ocno est confundendus, quem in locis inferis collocarunt nonnulli ex poetis. Diuersa de Ocno alios et de Mantuae origine tradidisse, ex Seruio ad v. 198 colligi potest; fuerunt enim qui Bononiam quoque, olim Felsinam, ab eo conditam traderent: at Mantuam a Tarchonte conditam narrauerant alii, Mantuamque ideo nominatam, quod Etrusca lingua *Mantus* Dis pater est, cui vrbem consecrauit. Quae sequuntur v. 201—203 *Mantua diues auis: sed non genus omnibus vnum; Gens illi triplex, populi sub gente quaterni, Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires*, plurimum habent obscuritatis. Seruii nota ad v. 201 et 202 admodum corrupta et obscura est, et quantum intelligo ex binis interpretationibus diuersis conflata. Altera haec: vt *Mantua tres habuerit tribus, quae in quaternas curias diuidebantur.* Ita dicerem sub Gallorum incursionem Etruscos ex ceteris XI ciuitatibus circumpadanis Mantuam confluxisse, et fuisse in tres tribus descriptos, quarum quaeque quatuor demos haberet, quos Virgilius *populos* dixit. Verum sic non poterat Mantua dici *caput his populis.* Attigit locum Io. Fr. Gronouius ad Liu. V, 34. 35 et *gentem triplicem* accipit tres regiones. Docet ille quidem eo loco copiose, *gentes* et *populos* saepe coniungi apud scriptores, et patere gentem latius, ac posse sub se comprehendere plures populos, de quo nemo facile dubitet. Verum haec omnia Virgilianum locum parum expediunt. Fac enim hoc ita se habere: Mantuam (aut, quod malim, agrum Mantuanum) habuisse tres regiones, quarum quaeque contineret quatuor populos (h. conuentus, δήμους), an de prisco Mantuae statu sic constat melius? an in vetere historia quicquam est, quod cum ea memoratione consentiat? Nec vero versus praecedens conuenit: *Mantua diues auis;* quid enim his cum illa diuisione in regiones commune est? Cluuerius in Ital. ant. p. 255, etsi populos quaternos pror-

ſus explodit, tamquam poetae commentum, quo diuerſas hiſtorias compilatas miſcuerit: *gentem* tamen *triplicem* agnoſcit et ad triplices colonos refert, qui Mantuam inſederunt. Fuerunt enim conditores vrbis Etruſci: iis ex agris circumpadanis expulſis, Galli vrbem tenuerunt aut Etruſcis fuerunt admixti; tandem ex finitimis Venetis nonnulli inter ciues adſcripti fuere. Ea vero ratio nec illud expedit: *diues auis;* nec reliqua, inprimis hoc: *illa caput populis.* Seruius ad v. 201 primum a Thebanis, deinde a Tuſcis, nouiſſime a Gallis, vel, vt alii dicunt, a Sarſinatibus, qui Peruſiae conſederant, conditam narrat Mantuam: quae vnde acceperit, cum inepta prorſus ſint, nemo facile dicat. Thebanos intulit forte propter Manto. Meo quidem iudicio haec omnia facile expedias, ſi memineris Etruſcos antiquitus, cum trans Apenninum late omnia tenerent, regionem circumpadanam in XII ciuitates deſcripſiſſe, quemadmodum ipſa Etruria XII ciuitates principes habebat. Cf. Polyb. II, 17. Liu. V, 33. Inter has XII ciuitates Virgilium arbitror non modo retuliſſe Mantuam ſuam; id quod recte faciebat: nam etiam Plin. III, 19 ſ. 23 *Mantua Tuſcorum trans Padum ſola reliqua:* verum etiam principem ceteris praepoſuiſſe; etſi honorem eum ab aliis Bononiae habitum conſtat. Plinius vtique lib. III, 15 ſ. 20 *Bononia Felſina vocitata cum princeps Etruriae eſſet;* etſi ſententia Plinii et haec eſſe poteſt: fuiſſe et ipſam Felſinam inter principes. Copias igitur adducebat Ocnus Mantuanas ex XII populis Etruſcis, qui incolebant agrum circumpadanum, conflatas: itaque *non genus omnibus vnum* erat. Quod vero addit poeta, ex eo primum diſcimus, XII illos populos ſeu ciuitates in tres gentes fuiſſe diuiſas; id quod ad Etruſcas origines notabile eſt. *Non* igitur poeta, quod voluere interpretes, *de Mantuanorum origine* in h. l. agit, nec de maiorum diuerſa ſtirpe, nec de diuiſione agri Mantuani in regiones et conuentus: *ſed de copiis* agitur, *quas Ocnus* Mantuae conditor *adducit ex ciuitatibus XII circumpadanis,* quibus Mantua illo tempore caput erat.

Mantuanis accenſuit denique v. 208 *Auleſtem,* quem inter Italos non ignobilem fuiſſe ex Seruianis laciniis ad v. 198 colligo: fuit enim ſecundum nonnullos Ocni frater et *Peruſiae* conditor habitus.

Illud adhuc ſubiiciam: nouam ſuper loci interpretatione moueri poſſe difficultatem ex Silio, qui VIII, 600. 601 in recenſu populorum et ciuitatum: *Et quondam,*

inquit, *Teucris comes in Laurentia bella Ocni prisca domus paruique Bononia Rheni.* De Mantua eum accipi non posse, manifestum fit, quod viris doctis notatum, cum v. 594 iam eam memorauerit. Necesse igitur est, Silium verba *patriis ab oris* sup. v. 198 huius lib. X accepisse de Bononia, tamquam prisca Ocni et patria sede, antequam ad Mantuam condendam discessisset. Diuersa igitur et haec est ab ea, quam supra ex Seruio ad v. 198 attigimus, fabula de condita ab Ocno Felsina (vt cum Cluuerio legendum), seu Bononia. Lux ex his affundi potest notae Iulii Sabini ad vs. 203 *Ipsa caput populis*, qui de Bononia hoc accipere voluit.

EXCVRSVS I*

Lib. X, 185. *Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, Transierim, Cinyra et paucis comitate Cupauo, Cuius olorinae surgunt de vertice pennae: (Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae.) Namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati, Populeas inter frondis vmbramque sororum Dum canit et maestum Musa solatur amorem, Canentem molli pluma duxisse senectam; Linquentem terras et sidera voce sequentem.* Locus suauissimus, vno tamen versu misere turbatus; in ceteris sententia expedita: Cupauo dux Ligurum pennis olorinis ornatam galeam gestans, in memoriam patris, qui desiderio Phaethontis amati sibique erepti in olorem erat mutatus. Potuit fabula esse Italiae domestica; euenisse tamen apparet, vt ex Oriente fabulam de Phaethonte et Cinyra (conf. Apollod. III, 14, 3, et Notata ad e. l.), in Liguriam traducerent homines; etsi Ligurum diuersus plane est Cycnus et Phaethon. Si Phanoclis elegi, Ἔρωτες, superessent (de quibus v. Heins. et Burmann. ad Ouid. Met. X, 83, et Ruhnken. Ep. crit. p. 299), melius forte de fabula constaret; nam ex illo ductam eam esse, a Lactantio proditur in Narrat. fabb. II, 4. De Cycno in olorem mutato fabula per se est vulgatissima, coniuncta illa cum altera de Phaethontis casu, iam inde ab Hesiodo ap. Hyginum 154. Multa autem in ea tradita fuisse, de quibus nunc parum constat, vti ex adiecta hac amoris memoratione, ita etiam ex anaglypho discas apud Winkelmann. *Monum. ined.* n. 43, vbi in eo argumento ex sarcophago villae Borghesiae expresso a tergo Cygni adolescens stat testudini innitens. Pro Cupa-

vone eum habebat Winkelm., sed sola coniectura nixus. Vt nunc locus noster se habet, obscuritatem habet: *Cinyra, et* (ita olim distinguebatur) *paucis comitate Cupauo, Crimen amor vestrum, formaeque insigne paternae:* vt aliquo saltem modo expediatur illud: *Crimen amor vestrum;* statuere necesse esse videbatur, Cinyram et Cupauonem turpi se amore prosequutos esse: quo ducere videtur voc. *vestrum.* Mox tamen non illi, sed Phaethon amatus fertur a Cycno. Dixeris vtrumque Cinyram et Cupauonem fuisse filios Cycni: iisque labem adspergere infamiam patris, cuius insigne sint pennae in galea olorinae: tum vero *cuius* et *vestrum* non bene respondent; nisi poetam censeas pro *quorum,* orationem retraxisse poetica licentia ad alterum, Cupauonem, et dixisse, *cuius;* aut vnum tantum Cupauonem fuisse filium Cycni; tum iterum haeres in *vestrum;* nec licet coniicere, scriptum fuisse: *crimen amor vetitum.* Alius dixerit sustinendam esse pronuntiationem post *Cinyra: Non ego te Transierim Cinyra; et* (pro *nec te) paucis comitate Cupauo, Cuius.* Aut accipienda et scribenda esse: *Cinyra et paucis comitate Cupauo,* vt Cupauo Cinyram et paucos comites habuerit. non ego te transierim, o Cupauo comitate Cinyra et paucis: *crimen amor vestrum,* vt et ipsi fuerint alter ἐραστής, Cinyras ὁ ἐρώμενος. Bene hoc procederet, nisi adiectum esset: *formaeque insigne paternae:* quod ad vnum Cupauonem referri potest; nisi placeat asserere: extrema haec esse aliunde assuta, et fuisse tantum a Marone prius hemistichium: *Crimen amor vestrum.* Fatendum tamen vel sic toto extruso versu: *Crimen amor vestrum,* reliqua expedita esse; *Cupauo* cristam habet ex pennis olorinis v. 187 in memoriam patris Cycni in olorem mutati ex nimio luctu de Phaethontis, quem amauerat, casu. Cygnus apud Ouidium l. c. Sthenelei (non Steneli) filius, Phaethonti *materno a sanguine iunctus, mente tamen propior dictus. inter populeas frondes vmbramque sororum,* populos (nigras, αἰγείρους), electrum exsudantes (Stephan. Byzant. in Ἠλεκτρίδες et Aristot. Mir. Audit. f. Narrat. c. 82, vbi vid. Beckmann.), in quas Phaethontis sorores fuere mutatae; ex nonnullorum saltem narratione (vid. Apollon. IV, 604); nam alias in alnos, larices, piceas, mutatae esse dicuntur. cf. ad Ecl. VI, 62. Super mytho de cycno Apollini consecrato ingeniose plura coagmentauit nuper Vossius Mythol. Briefe: vt inspiciendo passim libro cognoui. Subiiciam

nunc quoque ea, quae in Var. Lect. olim erant notata. Dixi ibi, mihi totum verſum ex margine irrepſiſſe videri: ita ille conſutus eſt ex binis ſententiis hiantibus: nam nec illa: *Crimen amor veſtrum* per ſe vllum habent commodum ſenſum, ne tum quidem, ſi *verſum inſigne* legas, pro, inſigni formae verſae. Sed adſcripſerat aliquis: *ſurgunt de vertice pennae: formae inſigne paternae.* Suppleuit verſum ineptus homo ex reliquo Scholio, quod adſcriptum erat de inceſto amore Cycni in Phaethontem. Iam hoc verſu eiecto quam bene procedant omnia, pro ſe quisque intelligit. Aliam iniit viam vir doctus, Ouwens Noct. Hag. III, 27, qui omne vitium in verbis *Cinyra et* quaerit et relinquit; vt agatur de vno Cupauone; vt *pennae olorinae* ſint per appoſitionem *inſigne formae paternae* Cycni, et *crimen*, cauſſa tanti infortunii, *amor*, luctus nimius in Phaethontis morte. *veſtrum* pro tuum. Quam dura et coacta haec ſint, facile ſentias. Non multum recedit tertia ratio, quam Brunckius intulit, interpunctione mutata: *pennae: Crimen, Amor, veſtrum, formaeque inſigne paternae.* Non licebat aſſequi ſenſum, niſi nota inſpecta; e qua apparet, ſic accipiendum eſſe: *quae pennae, o Amor, tibi ſunt crimini.* Exigat haec vnus quisque pro ſe et videat, an valde mollia ea ſint, et accommodata reliquis. Inciderat in eandem rationem Io. Schraderus in ſchedis, et laudat verſus Ciris 328 *Non ego te conor Flectere, Amor,* etc. Verſu ad meum iudicium eiecto non hiat ſententia, ſed multo magis coit: namque redditur cauſſa eius, quod antecedit: quod olorinas pennas pro criſta geſtat Cupauo: namque ferunt patrem in olorem eſſe mutatum. Nunc video Wakefield reſinxiſſe; *Carmen* pro *crimen:* vt ſit: „Canebant ad praelium euntes, pro more plurimarum gentium, amorem Cycni in Phaethonta et mutationem eius in auem, cuius pennae galeas eorum inſigniebant“ ingenioſe quidem. Ad verbum tamen eſſet: O Cinyra et Cupauo, *carmen veſtrum erat amor et inſigne formae paternae.* Argumentum adeo cantus bellici erat iis patris amor in puerum et mutatio in olorem ex longo luctu in pueri morte; argumentum agmini militari non valde conſentaneum. Expectabam facta patrum et laudes.

EXCVRSVS II

De Amyclis tacitis.

Lib. X, 554 *tacitis regnauit Amyclis.* Cur *tacitas Amyclas* dixerit, varia commenta affert Seruius, vix digna quae repetantur. Quae probabiliter dici possint, haec esse arbitror: Loca Lucilii: *Mihi necesse est, loqui: nam scio Amyclas tacendo periisse,* Silii VIII, 529 et Peruigil. Ven. sub f. satis docent, ad illam narrationem poetam respexisse, qua, „cum frequenter falso „nuntiarentur hostes, et inani terrore ciuitas quassaretur, „lata lege cautum est: ne quis vnquam hostis nuntiaret „aduentum. Postea cum vere hostis veniret, nullo nun„tiante, ex improuiso ciuitas capta est: vnde *tacitae „Amyclae* dictae sunt, quod periere silentio." Recte haec ab Aspro, nam is auctor a Iulio Sabino proditur, tradita videntur, sed falso ad has Ausonum Amyclas reuocata, quae a serpentibus deletae fuere; v. Notam: cum ea ad Amyclas Laconicae spectarent, quas a Doriensibus deletas esse, proditum reperimus. Nam, Peloponneso a Doriensibus et Heraclidis occupata, oppida aliquot Laconicae per ducentos adhuc annos tenuerant Achaei, donec, paullo ante bellum Messenium primum, regis Telecli ductu, Dorienses seu Lacedaemonii ea loca expugnata solo aequarunt. Inter quae fuere Amyclae, quae acriter restiterunt, nec nisi belli diuturnitate attritae in ditionem cesserunt. Tropaeum de iis erectum pro argumento virtutis eorum, qui victi erant, habebatur: Pausan. III, 2, p. 208 et c. 12, p. 237. Amyclae euersae vici formam per multa tempora habuerunt, clarae inprimis dei Amyclaei templo et throno. vid. ibid. III, 19 et 18, de quo disputatum est a nobis in *Antiquar. Abhandl. I Stück.* De expugnatione illa Amyclarum a priscis scriptoribus plura fuisse narrata, tum ex Pausania, tum ex Pindari locis Isthm. VII, 18—22. Pyth. I, 124. 125. 126 patet: vnde intelligitur, fuisse Aegidarum, quae Spartae tribus erat Thebis oriunda, praecipuas in eo bello partes Amyclasque illis habitandas esse assignatas. Si veterem commentatorem in Pyth. V, 96 et 101 et Isthm. VII, 18 integriorem haberemus, plura ex Ephoro et Aristotele de hoc bello teneremus. A Strabone lib. VIII, p. 560 C. 561 D. ex Ephoro (conf. Meurs. Misc. Lac. IV, 3), Amyclae ab Heraclidis Philonomo, qui La-

cedaemonem iis prodiderat, concessae narrantur; si vera sunt, quae Conon Narrat. 36 apposuit, adducti ab eo coloni ex Imbro et Lemno fuere, qui tertia hinc aetate, seditione aduersus Dorienses facta, eiecti Cretam adierunt et Gortynem occuparunt. Ad hoc itaque tempus referenda esse videtur Amyclarum illa a Doriensibus facta expugnatio: vrbe ex improuiso occupata. Vt autem hoc *ad Amyclas Italiae* transferri posset, error ille, quem toties castigauimus, locum fecit, cum non modo Graecorum colonias per totam Italiam disseminarent veteres auctores Latini, verum etiam vrbium origines ac notitias nominum similitudine corrumperent. Vrbem *Amuclas* in his locis Italiae fuisse nemo dubitet. Sed nominis similitudo fecit, vt a nonnullis narraretur, Laconas eam vrbem condidisse, et ab Amyclis suis nomen indidisse. De tempore coloniae ductae varie traditum. Alii comites Castoris et Pollucis huc appulisse narrarunt, alii Amyclaeos cum Glauco, Minois filio, venisse (apud Seruium); tandem etiam fuere, qui Lycurgi aetate coloniam ductam dicerent ab iis, qui nouis legibus vti nollent: hos enim, vbi in agro Pomentino escendissent, Feroniae fanum extruxisse, et partim inde Sabinos contendisse. v. Dionys. Halic. lib. II, 49 (p. 113). Ceterum ad istas Italiae Amyclas, quae a serpentibus deletae esse narrantur, spectare creditur marmor in aedibus March. Rondinini Romae seruatum, (apud Guattani *Monumenti antichi inediti per l' anno* 1787. p. LXXVI. tav. I) in quo Fluuius intra vluosum amnem ad medium corpus recubans excipit patera riuum ex alto fonte descendentem de monte, in quo ruinae vrbis visuntur; properat ad riuum serpens ingens barbatus, tamquam sitim restincturus. Manifestum vtique sit, vrbem in alto sitam vastatam ac desolatam declarari.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER VNDECIMVS

ARGVMENTVM

Occiso Mezentio victor Aeneas Marti tropaeum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompae apparatu ad Euandri vrbem remittit: vbi summo et patris et suorum omnium luctu excipitur — 99. *Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatio vtrique suorum cadauera perquirunt, supremoque sepulturae honore prosequuntur* — 224. *Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi denegata renuntiat* — 295. *Ea spe destitutus Latinus, consilio conuocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Aeneam mittendos censet* — 335. *Ibi Drances et Turnus pro inueterato inter ipsos odio se mutuis conuiciis proscindunt* — 444. *Interim Aeneas, bipartito diuisis copiis, leuis armaturae equites planis itineribus ad vrbem praemittit: ipse cum reliquo exercitu per loca siluis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cuius rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur: paranturque ea, quae ad vrbis defensionem putantur pertinere* — 485. *Turnus cognito per exploratores Aeneae consilio bifariam et ipse suas copias partitur: equitibus Messapum et Camillam praeficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Aeneae ad vrbem iter erat, breuiori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit* — 531. *Interponitur episodium de Camilla* — 596. *Interim equestre praelium committitur, diuque dubio vtrimque euentu pugnatur* — 647. *Ibi Camilla, magna prius edita hostium strage, dum Chloreum, Cybeles sacerdotem, armorum eius pulcritudine capta, incau-*

tius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta traiicitur — 835. *Quam tamen sacrae virginis caedem Aruns non diu tulit inultam: nam et ipse paullo post ab Opi, Dianae ministra, sagitta traiectus offensi numinis poenas persoluit* — 867. *Camillae nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Troiani vrbis oppugnationem parant* — 895. *Eius calamitatis nuntio ab Acca, Camillae comite, ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur et Aeneas; et, quoniam imminente iam nocte praelium committi non poterat, vtrique positis ante vrbem castris considunt* — ad fin.

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,

2 *et* abest nonnullis Pier. et Heins., etiam edd. vett. *humandi* Zulich. 3 Iulius Sab. ad h. v. „Apronianus legit: *mens turbata*

Ductus aduersus Latinorum vrbem Laurentum Aeneae exercitus merito, vt partem argumenti et rerum narratarum, ita librum Aeneidis constituit. Hoc, quod per se parum fecundum erat et ieiunum, magna rerum, accessionum, et episodiorum copia, ornauit poeta: funere Pallantis, sepultura caesorum, reditu legatorum Latini ad Diomedem, consultatione de legatis cum pacis conditionibus ad Aeneam mittendis, et, in ipso accessu ad vrbem, Camillae pugna ac caede.

1. Altero mane post superioris diei pugnam, cuius exitum non diserte memorauit, sed Mezentii caede territos Rutulos in fugam se dedisse facile vnusquisque assequitur. Breuitatisne studio hoc dederit poeta, qui semper ad euentum festinat, et, quae ornari nec possunt, omittit, an secundis curis reseruarit, quis pro certo affirmet? Certe formula *interea* parum opportuna esse videtur: si vltimos versus superioris libri cogites.

2. 3. *curae praecipitant,* potentius, quam, vrgent, premunt; vt impenderet tempus humationi caesorum

Vota deum primo victor ſoluebat Eoo.
Ingentem quercum deciſis vndique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
MezentI ducis exuuias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens; aptat rorantis ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, et bis ſex thoraca petitum
Perfoſſumque locis: clipeumque ex aere ſiniſtrae
Subligat atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios, namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum, ſic incipiens hortatur ouantis:
Maxima res effecta, viri; timor omnis abeſto,

„*praecipitat funera.*" Spectat hoc eo, quod in Mediceo legitur: *funera;* ſic quoque Exc. Burm., perperam. 6 *Conſiſtunt* Goth. tert., perperam et hoc. Truncum quercus amputatum ſtatuit, conſtituit, Aeneas in tumulo. 7 *eximias* Franc. *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb. 8 *roranti* Goth. ſec., ſicque Rom. 9 *Truncaque tela* Goth. tert. *virum* Lutat. ad Stat. II Theb. 710. 10 *Effoſſumque* Dorvill. *ſiniſtra* aliquot Heinſ. *ſiniſtris* vel *ſiniſtra* Gud. 11 *eburneum* Gud. a m. ſec., applaudente Heinſio. 12 *Cum ſ.* Cariſius lib. IV citat. *omnis conſtipata* Goth. tert. 14. 15 Mutaui hic Heinſianae recenſionis interpunctionem, quae manifeſte ſententiam vitiabat: *Maxima res effecta viri. Timor omnis abeſto. Quod ſupereſt: haec ſunt* etc. Imo vero iungenda: *timor omnis abeſto*, quod id attinet, *quod ſupereſt,*

militum. *funere*, dolore ex funeribus ſuorum, inprimis Pallantis. 4. *Eoo* Lucifero, vt ſup. III, 588. Ad religionem autem Aeneae hoc ſpectat, quod ante omnia perſoluit diis vota *(vota deorum)*, et nunc quidem tropaeo in Martis honorem conſtituto. 5. Locus de tropaeo erigendo luculentus: quem aemulatus eſt Stat. Theb. II, 704 ſqq., ad orationis ſaltem copiam comparandus. Aliud genus tropaei, humeris geſtatum v. inf. 83. 84. *tumulo*, ſeu eminentiore loco, ſeu terra aggeſta. *aggere camporum medio* dixit Statius l. c. 708. *Tela trunca viri*, fractas Mezentii haſtas ſup. X, 882 ſqq. *bis ſex;* Statius ibid. *perfoſſaque volnere crebro arma.* Ad faſtidium argutantur Intpp. Illata fuere vulnera per totam pugnam. v. ſup. X, 691. 692. 715. 716.

14. 15. 16. Similis oratio Achillis victo Hectore Iliad. χ. 391 — 394, vbi Ἠράμεθα μέγα κῦδος, quod hic *Maxima res effecta*, ſimpl. pro

Quod ſupereſt; haec ſunt ſpolia, et de rege ſuperbo
Primitiae; manibusque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis et ſpe praeſumite bellum;
Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere ſigna
Adnuerint ſuperi, pubemque educere caſtris,

(κατὰ) τὸ λεῖπον τοῦ πολέμου. Quae ſequuntur: *haec ſunt ſpolia,* illuſtrant illa: *maxima res effecta.* 15 *et* deeſt Ven. et ſec. Rottend. Alii apud Heinſ. diſtinguebant: *et de rege ſuperbo Primitiae manibusque meis: Mezentius hic eſt.* Parum ſcite. 16 *manibusque meis Mezentius hic eſt.* Paullo durior eſt oratio verborum iunctura: *meis manibus Mezentius hic eſt,* talis eſt, mea virtute huc eſt redactus: quod de eo ſupereſt, hoc *eſt.* Supra IX. 481 *Hunc ego te, Euryale, adſpicio.* Nunc *tropaeum* oſtenditur, Mezentii armis indutum, quod Mezentium eſſe ait. Hoc acumen veteribus, ſaltem Maroni, placuiſſe, inf. v. 173 docet: *Tu quoque* (Turne) *nunc ſtares immanis truncus in armis:* tu quoque nunc eſſes tropaeum. *in manibusque* Voſſ. *hic' eſt* monet legendum eſſe Marius Victorinus in Grammatica. vid. Heinſ. ad II, 654. Pro aduerbio *hic* accipiunt nonnulli, minus bene: nec melius ſuccedit, ſi quis cum Cerda titulum imaginis animo cogitet. 17 *Tunc* duo Burm. 18 *Arma parate animis.* Aut hypallage eſt, inquit Seruius, pro *armis parate animos,* aut certe eſt mutanda diſtinctio, vt ſit: *Arma parate: animis et ſpe praeſumite bellum.* Atque hoc probat Burm., non enim ſatis eleganter dici, *animis parare* arma. Tantilli erat videre, *arma* eſſe pro pugna dicta: pugnam autem parare animo, eſſe exquiſitius dictum, quam quod ſollenne eſt: parare animos ad pugnam. 19 *Ne qua hora* Goth. tert. *auellere* praeſcriptum eſt ab Heinſio: reperio id exaratum in vna Ald. pr. Nam altera 1505 conſentit in *vellere,* quod vbique editum video. Et id Seruius interpretatur. *euellere* Doruill. 20 *Adnuerent* Rom. *Adnuerunt* Leid. *Annuerant* Ed. pr. Burm. *pubesque* Ven. *puppem inducere* Goth. tert.

magna res peracta. *Primitiae* ſc. vel belli, vel ſpoliorum, τὰ ἀκροθίνια: vt poetice ornauerit rem et propria et exquiſita voce. *de rege ſuperbo,* Mezentio, non Turno, vt Seru. et alii. 16. *manibusque meis Mezentius hic eſt:* et mea virtute de Mezentio nihil ſupereſt quam hoc tropaeum, haec eius arma trunco impoſita. Dictum acutius, puta cum geſtu, οὗτος ἐκεῖνος ὁ Μεζέντιος. vid. Var. Lect. 19. *vbi primum vellere ſigna Annuerint ſuperi.* Verba Romana: et captis auguriis id fieri ſolitum: ſed hic poeta ornatus cauſſa tantum poſuiſſe videri debet: cumprimum licebit agmen ducere.

Inpediat, ſegniſue metu ſententia tardet.
Interea ſocios inhumataque corpora terrae
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait; egregias animas, quae ſanguine nobis
Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus; maeſtamque Euandri primus ad vrbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.
  Sic ait inlacrimans recipitque ad limina greſſum:
Corpus vbi exanimi poſitum Pallantis Acoetes
Seruabat ſenior, qui Parrhaſio Euandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus aeque

21 *ſegnisque* Heinſ. e libb. (ſicque iam Ald. tert.) pro vulgari: *ſegnesque.* At porro Medic. *ſegniſue,* nec aliter Rom. *ſigniſue.* Hoc itaque cum Brunckio repoſui. Alii *ſegniſque;* edd. vett. aliquot: *ſegnesque metus.* 23 *eſt* abeſt Rom. et aliis Pier., vni Heinſ. et Ed. pr. Burm. 24 Seruius: „Vitioſe in media oratione *ait* poſitum Critici notant.“ Satis indoctos illos fuiſſe neceſſe eſt: cum adeo frequens haec ſit verbi: *inquit; ait,* iteratio. Aliter Burm. rem expedit: vt nunc ad milites aut famulos ſe conuertat. *egregiasque* Ven. *qui* Macrob. et Schol. Horat. ap. Heinſ. 25 *pepigere* Bigot. *et decorate* Oudart. 28 *et f. vertit* Vratisl. Verſus idem ſup. VI, 429 occurrebat. 29 *et lacrimans* Ed. pr. Burm. 30 *exanimum* aliquot Pier. *exanime* Bigot. *poſtum* Bigot. *exanimum poſiti* coni. Heinſius et olim viri docti ap. Cerdam, perperam. *Acetes* vulgg., item *Acetas*, *Aceſtes.* Eſt Ἀκοίτης. 33 *Parrhaſio Euandro.* Prosodia docet non *Ē-uandro* (ſic enim prima breuis eſſet) ſed *Eu-andro* pronuntiandum eſſe. Ita *Eu* longa eſt ſyllaba, et verſus ſpondaicus; niſi *Eŭ*-pronuntiare ma-

21. *ſententia,* ſenſus animi, *ſegnis,* pro ſegnitie, cunctatione; quod adiuncta efficiunt: *ſegnis metu* et *tardet.* 23. *qui ſolus;* notiſſimum illud Homericum τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων Iliad. π, 675 et alibi. 24. 25. 26. Egregia et in laudationibus (λόγοις ἐπιταφίοις) pro patria mortuorum frequentata oratio. Exempla huius loci communis ſuppeditant orationes funebres Platonis Menexenus et Lyſiae haud vno loco. Illud proprium attexuit, quod *hanc patriam* dixit, nouas ſedes in Latio. 27. *quem non virtutis egentem* Ennii verſum eſſe, Seruius notauit; Homericum: οὐδέ τι ἀλκῆς δευόμενον.

29. *ad limina,* in receptis caſtris ſeu noua Troia. *Vbi,* in veſtibulo ex more; ἀνὰ πρόθυρον, Iliad. τ, 212. 32.

Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis ſamulumque manus Troianaque turba
Et maeſtum Iliades crinem de more ſolutae.
Vt vero Aeneas foribus ſeſe intulit altis:
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, maeſtoque inmugit regia luctu.
Ipſe, caput niuei fultum Pallantis et ora
Vt vidit, laeuique patens in pectore volnus
Cuſpidis Auſoniae, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum laeta veniret,
Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
Non haec Euandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam: cum me conplexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret

lis: quod equidem verius eſſe cenſeo. 34 *Circa* Leid. et ſec. Moret. *omnis* e Pier. et ſuis repoſuit Heinſ., vt nunc ſit: *omnis manus.* Alii *omnes.* *Tr. pubes* qu. Moret. 35 Idem verſus ſup. III, 65. *maeſtae* editum erat in vulgg. ante Heinſ., qui ſecundum Pierium e codd. vetuſtioribus (inter quos et Medic. et Rom. eſt) retraxit *maeſtum:* quod elegantius eſt, et in vett. edd., quas in manibus habeo, occurrit omnibus. Videtur primus mutaſſe Ald. ſtatim et pr. Diſplicet vox verſu hinc quarto repetita. 36 *tectis ſeſe* Schol. Statii Theb. VI, 39. *ſeſe impulit* pr. Hamb. 37 *tonſis* ſcribunt multi. *tuſis* pr. Moret. *tollit* ſec. Hamb. et Erf. 38 *inmugiit* Mentel. pr. et ſec. cum Exc. Burm. 39 *niueum* Goth. tert. *fuluum* pr. Moret. et alter Hamb. *vultum* Leid. pro var. lect. 40 *lenique* Oudart. *in corpore* pr. Moret. 41 *ſic fatur* duo Burm. 43 *cui l.* Hugen., male. 43 *ſ. tibi* Zulich. a m. pr. *ne r. venires* alter Hamb. a m. ſec. 46 *dederim* a pr. m. Doruill. *compreſſus* Vratisl. 47 *moueret* Parrhaſ.

Armiger, ὀπάων, vt iam ſupra, et *comes* θεράπων. 35. *Iliades,* matronae Troianae. cf. ſup. ad IX, 217. Mos autem perpetuus veteris aeui, vt lamenta ſuper mortuo facerent non viri, ſed feminae; idem mos barbarorum ac ferorum populorum.

36 ſqq. Ad naturae veritatem hoc, quod Aeneae adventu renouatur luctus. Comparat Seruius Statii locum VI Theb. 37 ſqq. 40. *laeui,* pulcro, puerili: 'nondum ſetoſo', ait Seru. Malim de loto et a cruore purgato accipere. 47. *Mitteret in*

Acris eſſe viros, cum dura proelia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem exanimum, et nil iam coeleſtibus vllis
Debentem, vano maeſti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis!

48 *d. in praelia* Medic. a m. ſec., quod ſe non intelligere fatetur Heinſ. Scilicet putauit Apronianus dictum a poeta: *gentem duram in' praelia*, vt virum in pugnam acrem pro, ad pugnam, dicimus. *ad praelia* Leid. 50 *Forſet* eſſe poſſe Seruius putabat: *Forſit* nonnulli ap. Pier., qui tamen cum Fabric. et Heinſ. ac Burm. ſatis firmat vulgatum *Fors et.* Erat quoque ap. Pier. in libb. *Sors et*, ſollenni errore. 51 *exanimem* edd. vett. aliquot et codd. apud Pier., inter quos Rom. 52 *comitamus* pr. Moret. *comitantur* duo Burm. cum Goth. tert., inſcite. *amore* Oudart. *ab ore* a pr. m. pr. Moret. 53 *funus nati* Rufinian. de Schem. Lex. *vulnus* Parrhaſ.

magnum imperium, ad parandum illud Troianis; *magnum*, reſpectu, puto, fatorum et vaticiniorum de initiis potentis imperii, quod in Italia conditurus eſſet Aeneas. Sollenne vero noſtro poetae, vt ex hac ipſa praedictione petat ea, quae ad amplificandam rerum tenuitatem vim habere poſſint; vt paullo ante: *Inuidit Fortuna mihi, ne regna videres Noſtra;* et v. c. IV, 267 *heu regni rerumque oblite tuarum:* vbi cf. 275. Sup. IX, 267 *Si capere Italiam ſceptrisque potiri contigerit victori.* Igitur nunc pro vulgari: mittere ad debellandos Latinos et ad nouas ſedes in Latio parandas. 49. 50. Color ſententiae ſimilis apud Sophocl. Aiac. 509 ſq.

51. *nil iam caeleſtibus vllis Debentem.* Animoſe dictum! Referendum autem ad v. 50 *vota facit cumulatque altaria donis* atque hinc illuſtrandum. Qui vota facit, *debere* dicitur *diis*, ſi rata ſunt; ſin irrita ſunt, nihil debet. Itaque iuueni iuſta perſoluunt Troiani, pro quo vota ab Euandro patre fruſtra ſuſcepta fuere, et quem dii ſaluum et incolumem eſſe noluere. Manifeſte hoc mutuatus eſt poeta a Sophocle: etſi paullulum inflexit. Ibi Aiax, cum per deos obſecraſſet Tecmeſſa, vt vitae parceret, v. 592. 593 Ἄγαν γε λυπεῖς. οὐ κάτοισθ', ἐγὼ θεοῖς Ὡς οὐδὲν ἀρκεῖν εἴμ' ὀφειλέτης ἔτι; *annon vides, nihil me debere diis, quod quidem iis praeſtem?* ſalute ſcilicet ſua deſperata, nihil amplius debebat diis σωτῆρσι. Sic equidem loca accipio. Plerique in Marone eo refe-

Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi?
Haec mea magna fides? At non, Euandre, pudendis
Volneribus pulſum adſpicies; nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Praeſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!
Haec vbi defleuit, tolli miſerabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrimis; ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii cratis et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis et vimine querno,
Exſtructosque toros obtentu frondis inumbrant.

54 *Hic* Goth. pr. *exoptati* Rom. cum Goth. ſec. et Menag. pr.; vulgatum confirmat P. Burmann. Sec. Antholog. Lat. T. I, p. 163. 55 *Haec mora* pr. Moret. *pudendus* Franc. 56 *paſſum* idem Franc. et pr. Hamb. Wakefield tentabat *ſuſum*. *non* Ven. *ne* duo alii. *durum* itidem duo cum Medic. Pierii. *diro* Exc. Burm. *ſoſpite* volunt dictum eſſe pro *ſoſpiti*. 57 *Obſtabis* Rom. *funus nato* Goth. tert. *Heu* multi. *Ei* alii. *Et* Rom. 58 *et* abeſt ed. pr. Burm. *Iuli* Rom. 59 *Heu vbi* alter Hamb. *dicta defleuit* Rom. 60 *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert., quod placere poteſt. 61 *comitantur* aliquot Burmann. 65 *Arboreis* Ven. 66 *obumbrant* Oblong. Perii et Leid. conſ. IV Ge. 20.

runt ſententiam, quod Pallas iam ſub deorum inferorum poteſtatem venit. Alia commenta Seruii aliorumque Intpp. repetere nil refert. *vano* hactenus, quod eo mortuus in vitam non reuocatur. Sic VI, 886 *inane munus*. 54. *Hi noſtri reditus. noſtri*, a nobis promiſſi; alias friget. Et ſequitur: *Haec mea magna fides? At non pudendis* (ſed pulcris, et honeſtis, adverſo corpore; cf. Iliad. ν, 288 ſq.) *Vulneribus pulſum*; πληγέντα, percuſſum. 56. *ſoſpite — nato* ſcil. cum infamia, turpi fuga e pugna ſeruato: cuius dedecoris dolore exardeſcens pater infauſtus ſibi mortem, *dirum funus*, optat. Perperam Seruii exemplo Intpp. trepidant.

59. *defleuit*, flendo finem fecit, vt Cannegieter ad Auian. fab. pr. exemplis illuſtrat: quem iam Burm. laudauit: nec tamen video, an omnino hoc neceſſe ſit. 66. *obtentu frondis*, ob-

Hic iuuenem agreſti ſublimem ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violae, ſeu languentis hyacinthi;
Cui neque fulgor adhuc, nec dum ſua forma receſſit;
Non iam mater alit tellus, viresque miniſtrat.
Tunc geminas veſtis, auroque oſtroque rigentis,
Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas discreuerat auro:
Harum vnam iuueni ſupremum maeſtus honorem
Induit, arſurasque comas obnubit amictu;

67 *Hinc i.* Ald. pr. et aliae edd. *in ſtramine* paſſim vulgg., ſed abeſt codd. Pier. et Heinſ., itaque ſublatum ab Heinſio. 68 *virgineum* Goth. pr. *demiſſum* Gud. a m. pr. *deciſſum* Doruill. a m. ſec. *meſſum de pollice* Seruius ad II Ge. 274. *poplite* Ven. 70 *nondum* Ven. *nec non* pr. Hamb. *ſua fama* Hugen. 71 *Nec iam* Doruill. et Goth. tert. *Iam non* Leid. 72 *Tum* Heinſ. e codd. pro *Tunc.* Tum alii ſcripti et edd. *oſtroque auroque.* Non video, quid interſit. Sed vetuſtiorum codd. lectio recte ſeruata eſt. 73 *laeta bonorum* apud Rufinian. de Schemat. Lex., quod ornari poteſt a nouaturo: eſt, quae abundabat hinc copiis et opibus. 74 *manibus quondam* aliquot Heinſ. et Burm. 75 *Texerat et* Ven. 76 *iuuenis* Rom. *ſupremo m. honore* Parrhaſ., quod pro interpretatione eſſe poteſt. *ſupremus* ſec. Menag. 77 *hirſutasque comas* Ven.

tentis frondibus ac ramis, qui vmbram deſuper corpori facerent.

68—71. Obuia comparatio et multis frequentata ac variata (cf. ſup. IX, 435—437), ſed h. l. ſuauiſſima ornamentorum copia et dilectu: *virgineo* pollice, florem, *ſeu—ſeu—*, et qui nondum marcidus elanguit: *Cui neque—receſſit:* nec tamen priſtino vigore nitet: *Non iam mater.* 73—75. Magiſtro Homero hoc didicit Maro: commendare rem ſeu artificis auctoritate ſeu muneris auctore. *laeta laborum* (cf. ad lib. I, 441 *laetiſſimus vmbrae):* ſane quidem ad vulgare reuocari poteſt, vt ſit ſtudioſa, quae ſtudio operae tenetur; attamen cum vi dictum eſt: illa ſibi placens in opera ſua et operis ſucceſſu: quo ipſo intelligitur praeclari ſuiſſe artificii opus. Nec dicas, eſſe delectatam opere, quod in amantis Aeneae gratiam parabat. 76. *obnubit:* ſc. altera veſte caput velauit; videtur et hoc

Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Aggerat, et longo praedam iubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus ſpoliauerat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret vmbris
Inferias, caeſo ſparſuros ſanguine flammam;
Indutosque iubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aeuo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc vnguibus ora;
Sternitur et toto proiectus corpore terrae.
Ducunt et Rutulo perfuſos ſanguine currus.

80 *ſpoliauerit* Doruill. 82 *ſparſurus* aliquot Pier., inter quos Rom., tum Medic. Gud. et alii Heinſ. (ne addam Goth. pr.) cum vetuſtioribus Macrobii VI, 6. Sane *ſparſuros*, quod inde ab Aldo in pr. editum, elegantius eſt: alterum tamen codicum auctoritate nititur; qua ſane in his ſtandum videtur, vbi quaeritur, quid poetae, non quid nobis arriſerit. praetulit quoque Wakef. *ſparſuras* Montalb. et Franc. *flammas* alii, et vtrumque Erf. *flammam* Heinſ. e Rom. Gud. Menag. pr. recepit; adde Goth. pr.; et recte conſuluit auribus. 83 *Inductosque* Gud. a m. pr. 84 *ſingi* duo Burm. cum Rom. 85 *Acetes*. *Aceſtes*, etiam hic. *Aletes* apud Macrob. IV, 3. conf. ſup. ad v. 30. 87 *proſtratus* alt. Voſſ. et pr. Hamb. *deiectus* Oudart. *proiecto* Gud. ſec. Verſum tanquam inſicetum, obelo notat Editor Parmenſis. 88 *Ducitur et* Goth. ſec. *perfuſus* ſec. Rottend. *perfoſſos* a m. ſec. Bigot. *curſus* Hugen. *cultus* Zulich.

ad religionem pertinuiſſe, cum Manibus et diis inferis nunc conſecratus eſſet Pallas. 81. De iuuenibus his, quos inferiis deſtinauerat, v. ſup. ad X, 518—520. *caeſo ſanguine* audacter pro, caeſorum, vt ibidem: *captiuo ſanguine*. 83, 84. Fercula deſcribit in triumphis geſtari ſolita humeris: arma caeſorum truncis infixa vel perticis, cum titulis, ſeu nominibus eorum, quorum arma fuerant. Sunt hi *τροπαιοῦχοι*: quali ſpecie et nomine ipſe Mars exhiberi ſolet. 87. *Sternitur et*; pro, nunc — *nunc* ſtratus et proiectus humi; vt ſolebant facere doloris impatientia animique impotentia, vt in terram proiecti caput quoque puluere foedarent: cf. inf. dicta ad vſ. 191. 88. *currus* acciperem Pallantis currum, quo in pugna vſus erat, niſi nauibus veniſſet et ſtatim vnus equus ſubiiceretur; nunc hoſti erepti currus intelligendi; cf.

Post bellator equus, positis insignibus, Aethon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum maesta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli

90 *Illacrimans* Goth. sec. 91 *gerunt* Sprot. 93 *Tyrrhenique omnes* Medic. et codd. Heins. omnes, trinis exceptis. Errorem versus sequens peperit. Sed, si hoc non nisi in vno Mediceo primum est factum, quantum codicum agmen ex eo prodiisse credendum est! Romanus contagio liber est: cum Goth. pr. et tert. 94 *comitum longe* Parrhas. *praecesserat* Rom. et ceteri Pier., cum vett. edd., omnes itidem Heins., vno Ven. excepto, et pro var. lect. Gud. Maluit tamen Heins. alterum, quod in Ald. sec. receptum, retinere tamquam magis proprium. cf. ad VIII, 462; hoc et omnes Goth. praeferunt: si modo iis aliqua esset auctoritas. 95 *que* abest Franc. *edidit* Medic. a m. sec. pr. Menag. alter Mentel Franc. Parrhas. et Goth. sec., quique primo loco memorandus erat Rom., vt adeo haec verior sit lectio. 96 *Nos aliter* Ven.

lib. X, 399 etc. 89. 90. Homerico exemplo, Iliad. ρ, 426 sq. 437 sq. Quod Maronis aeuo forte ipsa imitatione placebat: nunc hoc ipso displicet, quod imitandi studium in oculos incurrit. Res per se heroicae vitae sensibus et studiis accommodata. 91. *nam cetera Turnus victor habet.* Supra X, 496 sq. balteum tantum commemorauerat, e quo ensis pendere debuit. Reliqua tum subticuit. 92 sq. Comparant Iliad. ψ, 129 sqq. de Patrocli funere. *versis armis* h. hastis, haud dubie de suis temporibus sumsit poeta. Saltem in Homero occurrere hoc non memini. 66. *Nos alias hinc — vocant.* Egregie haec ad affectus et ad rerum veritatem; idemque cum sapientiae praeceptis coniunctissimum; obtemperandum est naturae in graui casu; est flendum, elugendum; tum animo composito ad vitae officia redeundum. Bene ea transtulit Silius in nobilissimis illis vss. *I decus Ausoniae, quo fas est ire superbas Virtute et factis animas: tibi gloria leto Iam parta insigni; nostros Fortuna labores Versat adhuc, casusque iubet nescire futuros.* vid. lib. X, 573 sq. Burmannus Statii versus laudat

Fata vocant. Salue aeternum mihi, maxume Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
Iamque oratores aderant ex vrbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fuſa iacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terrae;
Nullum cum victis certamen et aethere caſſis;
Parceret hoſpitibus quondam ſocerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aſpernanda precantis,
Proſequitur venia, et verbis haec inſuper addit:
Quaenam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis et Martis ſorte peremtis

97 *Pallas* Rom. et Hugen. conf. ad X, 411. adde h. l. Pier. 99 *Cedebat muros* Ed. pr. Burm. *greſſusque* Oudart. et Doruill. *intecta* Ed. pr. Burm. *ferebant* Gud. 100 *Iamque o. aduentant ex* Erf., ſic ſaltem del. *ex.* *de gente Latina* Bigot. 101 *precantes* Parrhaſ. Ven. ſec. Goth., et ita Seru. X, 31, ducta familia a Romano. 103 *tumulos* Mentel. alt., quod Heinſ. illuſtrat. Scilicet *ſubire, ſuccedere*, dicimur et *vrbi* et *vrbem*; igitur res vnoquoque loco codicum auctoritate diiudicanda eſt. *ſuccedere dextrae* Parrhaſ. a m. pr., perperam ex aliis locis. 104 *Nullum eſt* Goth. tert. *vinctis* Bigot. *aere* aliquot Pier. et Heinſ. 105 *ſoceris*, et pro var. lect. *ſociis* Ven. 106 *aſpernenda* Oudart. 107 *Perſequitur* Zulich. *Praeſequitur* Hugen. 109 *quid nos* duo Burm. 110 *Pacem me* ex praeſtantioribus Pier. et ſuis Heinſius, ſublata interrogatione, pro vulgg. *Pacemne;* quod iam

IV Theb. 600. 601. 602 *Exiſtis caſus: bella horrida nobis atque iterum Tydeus.* 97. Iliad. ψ, 19 χαῖρέ μοι, ὦ Πάτροκλε καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισι. Nec diuerſa clauſula Menexeni: νῦν δὲ ἤδη ὑμεῖς τε καὶ ἄλλοι πάντες κατὰ τὸν νόμον τοὺς τετελευτηκότας ἀπολοφυράμενοι ἄπιτε. et Orat. Periclis ſimiliter.

100 ſeqq. Similis legatio Iliad. η, 381 ſqq. Troianorum ad Achiuos ad depoſcenda mortuorum ad ſepulturam corpora. Bene ea vſus eſt poeta ad illuſtrandum Aeneae nomen. Erat enim ea tacita confeſſio Latinorum, victos ſe eſſe a Troianis. 101. *Velati* ἐστεμμένοι, geſtantes ramos vittatos manibus. vid. ad lib. II, 249. V, 72. 366. VII, 154. 237. 101. 102. *veniam* ſc. hanc, vt redderet; mox *pacem*, in-

Oratis? equidem et viuis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero; rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, et miseris subponite ciuibus ignem.
Dixerat Aeneas. Olli obstupuere silentes;
Conuersique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
Infensus iuueni Turno sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,

inde ab Ald. sec. regnat. Voss. pr. *Pacem quam ex.;* et Franc. ex librarii stupore *M. s. parentis.* 111 *et* abest nonnullis ap. Ge. Fabric. *viuis equidem* Oudart. *mallem* Pseudodonatus et aliquot Pier. 112 *Non veni* Goth. tert. *ni* Probus lib. I apud Heins. et Goth. sec. 113 *de gente* alter Hamb., male; non cum Latinis, sed cum rege Latino ait se bellum gerere. *relinquit* Franc. 114 *potius Turni* Goth. tert. *contulit* vnus Burm. et in Gud. erasa vetus lectio 115 *hinc* Ven. *Turno* vett. edd., sed iam emendatum video *Turnum* in ed. Ald. tert., idque firmant codd. omnium auctoritate Pier. et Heinsius, praeter Montalb. *se ponere* Oudart. *Marti* Sprot. Bigot. et a m. sec. alter Hamb. Franc. cum Goth. tert. At Marti, pugnae, se obiecerat sane Turnus. Seruius agnoscit *morti:* ait esse δεικτικῶς. quasi iacentes ostendat. 117 *mecum decuit:* hoc ordine meliores Pierii et Heinsii. Vulgo: *decuit mecum.* *conuertere* vel *contendere* Cod. Koeler., perperam. 118 *Vixit* Goth. tert., indocte. *Vixet* pro vixisset. *et sua* Menag. pr. 120 *Illi* Doruill. Goth. tert. cum Rom. *Illi obstipuere* Pier. in omnibus fere inuenerat. 122 *sed crimine* Donat. ad Terent. Hec. V, 2, 13. *Drances odiis et crimine semper* Goth. tert. 123 *Infestus* multae edd. vett., sic et Gud. alter Menag. et duo Goth. *Infensis* Mentel. pr., et *Infensi* Medic. a m. pr. et Hugen.

dulgentiam, concessionem. 112. *Nec veni,* pro venissem; οὐδ' ἦλθον ἄν, εἰ μή. 115. *huic se opponere morti;* se obiicere, periculum mortis subire. *huic;* qua hi caesi occubuerunt. At ille videri tum poterat naui aufugisse sup. X, 665 sq. 121. *Conuersi — tenebant:* pro vulgari conuersos oculos. 122. *et crimine,* crimen pro criminatione: vt saepe. 124. *armis* pro fac-

Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem?
Iuſtitiaene prius mirer, belline laborum?
Nos vero haec patriam grati referemus ad vrbem;
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Iungemus regi. Quaerat ſibi foedera Turnus.
Quin et fatalis murorum attollere moles,
Saxaque ſubuectare humeris Troiana iuuabit.
Dixerat haec, vnoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies, et, pace ſequeſtra,
Per ſiluas Teucri, mixtique inpune Latini,
Errauere iugis. Ferro ſonat icta bipenni

126 *Iuſtitiane — labore* Rom. et alii Pier. cum Regio. *Iuſtitiae* et *laborum* Priſcian. XVII apud Pier. et Heinſ. *labores* Alcuin. in Grammat. *laborem* nonnulli Heinſ. et Pier., horum alii etiam *Iuſtitiam* et *laborem.* Voſſ. *Iuſtitiam primum.* Quae omnia debentur grammaticorum inſcitiae graecismi: θαυμάζειν τινὰ τινὸς (χάριν, ἕνεκα). conf. Guell. *belliue* Parrhaſ. 127 *hoc* duo Burm. *grati* ſuperſcriptum *laeti* Zulich. 129 *foedere* Mentel. pr. 131 *ſubuectari* ſec. Moret. Reg. *ſubiectare* Goth. pr., ſed hoc aliud eſt: conf. Lucret. VI, 700, vbi montes cauernoſi *extollere flammas ſaxaque ſubiectare* dicuntur. Porro *Troiane* a m. ſec. Medic. Montalb. Reg. et Doruill., perperam; vt *Troianam vrbem*, *Troianos muros*, ſic *ſaxa Troiana* dixit. Tandem *iuuabat* a m. pr. Gud. qu. Moret. et Franc., vt mox v. 168. 132 *vnaque* Goth. pr. *ore ferebant* Goth. tert. 134 *ſiluam* Medic. *Latinis* Goth. pr. 135 *icta* Heinſ. e Rom. et aliquot ſuis repoſuit. Vulgg. duce Mediceo *alta;* tum *acta* aliquot Pier. Zulich. pro var. lect., male: cum mox ſequatur: *actas pinus.*

tis, rebus geſtis, vt in illo Ciceronis, quod e Cat. mai. Macrob. VI Sat. 2 laudat, *contingebat in eo, quod plerisque contra ſolet, vt maiora omnia re quam fama viderentur.* Sed, vt Maronem a Cicerone petiiſſe credat, nemo in animum inducat. 130. 131. Quin nos parati ſumus in extruenda vrbe fatis tibi in Latio deſtinata ipſi operas noſtras adiungere. 133. *pace ſequeſtra* h. induciarum fide et auctoritate. *Sequeſter*, ſeu medius et arbiter inter duo litigantes, fidem facit eius, de quo conuenitur vel eius arbitrio conſtituitur. *pax,* pactio, tutos praeſtabat h. l. et Latinos et Troianos, vt permixti diſcurrerent. Numerum XII dierum ab Homero arripuit Iliad. ω, nec aliud quid quaerendum. 134. *Per ſiluas;* itidem, vt Iliad. η, 419. 135 ſeqq. Similia ſup.

Fraxinus; euertunt actas ad ſidera pinus;
Robora nec cuneis et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et iam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia complet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, et late diſcriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia iungunt
Agmina. Quae poſtquam matres ſuccedere tectis

136 *euertuntque* Goth. tert. et pr. Hamb. a m. ſec. *altas* Dorvill. et Goth. tert. *ictas* pr. Moret. *pinos* Medic. pr. Voſſ. et al. vid. X, 230. 137 *findere* Gud. a m. ſec. *caedere* Ven. *quercum* pr. Moret. 138 *ornus* Sprot. 139 *volat* Bigot. et Goth. tert. 140 *domus* Probus in Grammatica, et ſic alter Hamb. Tum *replet* Rom. et reliqui Pier. Medic. a m. pr. et plerique Heinſ. cum binis Goth. Erf. et vett. edd. Firmat quoque Heinſius; reliquit tamen alterum, *complet*, quod legitur inde ab Ald. pr. quodque ipſe praeferam. Repoſuit quoque nunc Wakef. 141 *Quae non* ed. pr. Burmann. 142 *Arcadas* Bigot. et apud Seru., ſed vitioſe. *Arcades et* ſec. Moret. *ad portam* Ed. pr. Burmann. *at portis ruere* multi ap. Seru., non male: etſi eodem redit, ſeu turba portis ruat in campos, ſeu ad portas, vt exeat. 144 *disterminat* qu. Moret. 145 *iungunt* e Mediceo et aliis Heinſ. (adde Colot.) pro vulgari *iungit*, quod Rom. tuetur. 146 *accedere* pr. Hamb.

lib. VI, 180 ſq. 137. *olentem cedrum,* odoratam. De hac Graecorum et Latinorum cedro, quae ex iuniperorum genere eſt, ſatis dictum ſup. ad lib. VII, 13, et Ge. II, 443.

142. 143. Sumtis facibus ardentibus prodeunt obuiam Pallanti Arcades. Vix ferat aliquis Seruii et aliorum nugas. Refert h. l. poeta ingenioſe ad veterem Arcadum morem, quod Romanis ſollenne erat, vt facibus et cereis accenſis pompam funebrem ad rogum ducerent. Omnino nocturno tempore exequias facere mos erat: quod tamen in nobilium funeribus non aeque obtinuiſſe inde colligas, quod pro roſtris laudationes habebantur. Cum facibus forte etiam mos fuit, vt obuiam progrederentur mortuis, qui ex praeliis reportabantur. 145. Comparant Iliad. ω, 707 ſqq. 146. *ſuccedere tectis* h. l. ingredi vr-

Viderunt, maestam incendunt clamoribus vrbem.
At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
Procubuit super, atque haeret lacrimansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.
Cautius vt saeuo velles te credere Marti!
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,

pro var. lect. *tecto* vett. edd., sicque Goth. pr. *tectis* primum intulisse videtur Ald. pr., idque Rom. et Medic. cum aliis tuentur. *succedere muris* aliquot Pier., scil. ex interpretatione. 149 *Pallante* plerique Heinf. et a m. pr. Medic., sicque omnes Goth. et Erf. Tumque esset vel: *super Pallante, feretro reposito;* vel: *super Pallante reposito in feretro. Pallanta* in Mediceo Aproniani emendatio est. conf. Iul. Sab. Sed forte fraudem fecit ignorata vocis *reposto* significatio h. l. pro deposito, posito simpliciter. 150 *Procubuit* perpetua lectio edd. inde ab Aldo e Medic. et aliis firmata ab Heinf. *Procumbit* Rom., quod Pier. commendauerat, et Commelin. e Palat. intulerat, iterum reuocatum a Burmanni operis ex Pulmann. aut alia Elzeu. *haerens* aliquot Heinf. cum Goth. tert. 151 *Vt via* aliquando malebat Heinf., sed *et* Maroni sic frequentatum. *mox tandem* Zulich. a m. pr. *vocis* Rom. et Medic. ac Gud., adeoque vetustissimi codd. Heinsius etiam argutius quid suspicatur: *Et via — vocis laxata dolori est.* Aberat *est* Ven. 152. 153 Si vera haec est lectio et interpunctio, quae vulgo habetur: *Non haec dederas promissa parenti, Cautius vt saeuo velles:* inuita ratione grammatica dictum est: *promittere vt.* Ruaeus non male supplet: *sed fore* vt. Possit quoque aliquis supplere: *parenti*, cum ego te monerem, *vt velles.* Sed tum praestitisset statim scribere: *non haec d. p. monenti, Cautius vt s. v.* Ineptit Seruius: nil vident Cerda et ceteri. Vnus Faber alterum iubet versum seiungere a superiori, et explicare: *vtinam vero voluisses cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluisses. Praestaret saltem sic: *Cautius at velles.* In Seruianis traditur: „Alii non *parenti* sed *petenti* legunt:" quod etsi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, et merito ipsi Heinsio concinnius videbatur: *petenti* mihi, *vt velles.* 153 *aut saeuo* Rom. *te cr. bello* Goth. tert. 154 *Haud*

bem. 147. *incendunt clamoribus vrbem*, clamores per vrbem. v. ad X, 895.

152. 155. Turbata oratio dolore loquentis. Vide Var. Lect. Si vera est lectio, ita, vt fecimus, interpungenda, et sic explenda est: Non hoc promiseras mihi in discessu! *vt velles*, vtinam voluisses, *credere te Marti*, pugnae, periculo, *cautius!* Etiam

Et praedulce decus primo certamine poſſet.
Primitiae iuuenis miſerae! bellique propinqui
Dura rudimenta! et nulli exaudita deorum
Vota precesque meae! tuque, o ſanctiſſima coniunx,
Felix morte tua, neque in hunc ſeruata dolorem!
Contra ego viuendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem vt genitor. Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis! animam ipſe dediſſem,
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
Iunximus hoſpitio, dextras: ſors iſta ſenectae
Debita erat noſtrae. Quod ſi inmatura manebat
Mors natum: caeſis Volſcorum millibus ante,

ignarus enim Hamb. pr., non illepide. *noua gaudia* cod. Thuan. ap Macrob. IV, 6. 155 *p. in certamine* Ven. et qu. Moret. *poſſit* aliquot Burm. et Goth. pr. 157 *Clara r.* ſec. Rottend. *n. e. priorum* ſec. Hamburg. 160 *vixi m. f.* Menag. pr. *vinci* vel *vinco* Montalb. *facta* Zulich. 161 *ſecutus* pr. Menag. 162 *Obruerent Rutuli: telis a. i. dediſſem* diſtinguunt aliquot codd. Heinſ. *Obruerint* Exc. Burm. *Obruerunt* Hugen. *telis Rutuli* Sprot. *telis R. et* Franc. 163 *Pallante* pr. Mentel. *non P. dediſſet* Leid. et a m. ſec. Zulich. cum Reg. 164 *Non vos* pr. Hamb. *arguerem* aliquot Pier. et a m. pr. Gud. *arguero* Goth. ſec. 165 *dextrae* Gud. a m. pr. *fors* Zulich. *illa* edd. ap. Pier. 166 *matura* Franc. et Goth. tert.

in ſeqq. ſententiae abruptae dolorem acuunt. 156. *Primitiae iuuenis,* iuuenilis virtutis, factorum. *belli propinqui,* finitimi, ac nimium vicini, quo Pallas mitti poſſet; vt Seru. 158. *ſanctiſſima coniux.* caſta, vt bene Macrob. III, 3. 160. *viuendo vici mea fata;* Simpl. accipio: vitam protraxi longius quam natura ferre videbatur, mihique adeo ipſe ſuperuixi, vt pater ſuperſtes eſſem nato! *fata* pro morte, quam ex naturae lege iam dudum ſubire debuiſſet, aetate adeo prouecta. Seruius et alii interpretes ſibi ipſi laqueos mira ſubtilitate induunt. 162. *Obruerent;* vtinam me ipſum obruiſſent! 166. *Quod ſi:* Si tamen. Solari ſe ipſum incipit. 167. *Volſcorum:* vt poeta, omnino pro hoſtibus dixit: nam Rutulis et Latinis aderant Volſci, duce Camilla: VII, 803. *iu-*

Ducentem in Latium Teucros, cecidiſſe iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto;
Tu quoque nunc ſtares inmanis truncus in armis:

168 *in Latio* duo Burm. *iuuaret* Rom., tum Medic. Gud. a m. ſec. et Ven. cum Goth. tert. Ita ſenſus eſſet hic: Quodſi — iuvaret ſaltem hoc, ſi non ante cecidiſſet filius meus, quam Teucris in Latium ductis, eorum rebus ac ſedibus firmatis. Nunc *iuuabit* eſt pro iuuet, iuuato, pro ſolatio eſto. 169 *dignem te* alios legere narrat Seruius, per archaismum: *dignor* Sprot. 170 *Phryges* graece extulit poeta, *Φρύγες*: alias vltima corripi non poſſet. *et quod* ſec. Menag. 171 *Tyrrhenumque* omnes vett. edd., quod quidem conſtat; grammatica ſane ratione id poſtulante, ſed cum verſus vitio; hinc *Teucrum* Muſonius coniiciebat, *Turnumque* Ven. Sed codd. fere omnes *que* excludere teſtantur Pier. et Heinſ., et primum ſublatum *que* video in Commelin. Pro inſititio habeo totum hoc: *et quam T. d. — omnis.* 172 *ferant* Rom. et alii Pier. Ed. pr. Burmann. Gud. et aliquot alii Heinſii, quod ei non damnandum videtur: etſi ſententiam non explicat. Hunc verſum Ortuinum confodiſſe, narrat Burmannus, et ſpurium haberi atque a codd. nonnullis abeſſe Taubmannus tradit. A Pierio tamen et Heinſio nil monitum. In margine autem ed. Ven. 1544 legitur: „*Verſum hunc non habet codex vetuſtus.*“ Neque ſane Virgilianus eſſe videtur, ſaltem non ſatis elaboratus; etſi eo carere ſententia vix poteſt. 173 *in aruis* malit Heinſ., quia ſtatim v. 175 *armis*

vabit, iuuato, ſolatio eſto, filium non cecidiſſe niſi adita iam Teucris in Latium patefacto: ſc. per praelium ſecundum.

172. Obſcura eſt huius verſus ſententia. Ratio quidem grammatica ſic accipere iubet: Nihil ſe honori funebri, quem Troiani nato ſuo perſoluerant, addere poſſe. Spolia et exuuias eorum, quos Pallas interemerat, eſſe pro maximis decoribus. Illi, inquit, quos tua dextera, o Palla, leto *dat*, dedit, *ferunt magna tropaea* tibi, afferunt; tropaea in pompa funebri magna ducuntur eorum, qui a filio meo caeſi fuere. v. ſup. 83. 84. Eſt alius modus, isque melior, ſi ita verba iungas: Troes et Tyrrheni *magna tropaea ferunt* (eorum) *quos dat*, dedit, *tua dextera leto*. Ait Euander, inſignius ſe funus filio parare haud poſſe, quam hoc ipſum quod ducitur, ſpoliis hoſtium caeſorum tamquam pompa funebri ductis; quibus acceſſurae fuiſſent Turni exuuiae, ſi Pallantis vires animum aequaſſent. 173.

Eſſet par aetas, et idem ſi robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror inuiſam, Pallante peremto,
Dextera cauſſa tua eſt; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi ſolus
Fortunaeque locus. Non vitae gaudia quaero;

recurrit. Non aſſentiar: nam *trunci in armis* docte ſunt *trunci hoſtilibus armis induti:* vt v. 83; h. e. tropaea. 174 Eſt vir doctus. qui hunc verſum expunctum eſſe malit, vt ſit ſententia: *cum iſtis tropaeis etiam tuum tropaeum, o Turne, hic iamdudum adſtare deberet;* vt ſit tacita exprobratio Troianorum, qui vindictam de Turno nondum ſumſerant. Bona ſententia; niſi poetae alia placuiſſet. *idem ſit* ed. Ald. et Iunt., quod corrigit Pierius et Nauger. Ald. tert. *robor* Mentel. pr. et codd. Pier. *ab armis* Franc. et Zulich. a m. pr. *in annis* Montalb. Doruill. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. *in armis* Goth. tert. 175 *quod* Leid. *qui* vterque Hamb. a pr. m. *cur* Ed. Mediol. *quo* coni. Heinſius. *aruis* Rom. Idem vir doctus malit *Teucros quid demoror vltra.* Vt III, 480 *quid vltra Prouchor.* Ita variatur oratio; non vitium tollitur, quod nullum ineſt. Nam *demoror armis* eſt, ab armis; moram facio, ne arma capiant et in Turnum excurrant. 176 *Audite* Rom. *regi memores* Leid. 177 *Quod viſam* Parrhaſ. *inuitam* Montalb. a m. pr. 178 *gnatoque* defendit Pier., non, *nato.* 179 *Quem* ſec. Moret. *Quod* alter Menag. 179. 180 Vt nunc interpungitur, paullo impeditior eſt ſententia et ſubtilioris acuminis, praeclara tamen: vid. Not. Seruius, qui interpunctionem hanc agnoſcit, ſic explicat: „Nihil eſt aliud, quod poſſit vel virtus tua vel fortuna praeſtare (nam his rebus victoria contingit), niſi vt, occiſo Turno, et vindices filium, et patrem conſoleris orbatum.“ Bona ſententia, ſed, quomodo verbis poetae efficeretur, do-

atque etiam tu eſſes tropaeum, ſ. truncus armis indutus, Turne: pro, tropaeum de te eſſet factum (v. ſup. ad v. 16 Var. Lect.), ſi fuiſſet par aetas et robur Pallanti. Scilicet, quod Turnus non interemtus eſt a Pallante, non virtutis, ſed virium in Pallante ex aetatis imbecillitate defectu factum. 175. quid vos retineo a bello proſequendo? 177. Vitam mihi adeo inuiſam eſſe neceſſe eſt, vt eam quocunque modo abrumpam. Vt tamen eam tolerem, cauſſa eſt *dextera tua:* ſeu vt fides data intelligatur, ſeu vt ſit ſpes de virtute Aeneae, qua Turni caede Pallantis mortem eſt vlturus. Hanc dextram, inquit, hanc vltionem debes patri filioque. 179. 180. *Tibi fortunaeque hic ſolus lo-*

Nec fas; ſed nato Manis perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarcho
Conſtituere pyras. Huc corpora quisque ſuo-
rum

cere oblitus eſt. Ab hoc profecta interpunctio vett. edd. obſidet. Sed multi codd. Heinſ. ſic interpungunt; *Quam debere vides meritis: Vacat hic* — vt *meritis* ſit, *natoque patrique*, qui de te meriti ſunt. Quod Heinſio quoque iudice praeſtat; ſicque etiam expeditiora ſunt illa: *Vacat hic tibi ſolus Fortunaeque locus.* Hoc vno et tu et fortuna conſerre aliquid in me poteſtis. Procliuior itaque et ipſe olim eram in hanc interpunctionem; ſicque eandem ſequutus eſt Brunckius. Nunc ſentire mihi videor, grauiorem magisque epicam eſſe ſententiam ex altera, ſi ſic exponas, vt in Nota feci. Tum *vacat his* Ortuinus malebat ap. Burmannum, et id Ge Fabricius amplectebatur. *ſolum* Sprot. 181 Dura verſus oratio, *perferre* pro perferre nuntium, et quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus eſt ſenex breui ipſe ſubiturus loca infera. Itaque ſuſpicor in Maronis apographo hic verſum aut defuiſſe aut excidiſſe inchoatum. Supplent alii *gaudia* ſumtae ab hoſte vindictae. Quis hoc ferat, cum *vitae gaudia* praeceſſerint? Seruius et ipſe ſubſtituiſſe videtur *nuntium.* Saltem *hoc* vel *haec* interponi poſt *nato: ſed nato hoc Manes perferre ſub imos*, ſc. quaero, et ſic ſententia expleri poterat: *hoc*, Aeneam vltum eſſe Turnum. Et nunc dubito, an non legerit ſic Iulius Sabinus: „hoc ſignificat, cauſſam eſſe, quod patietur vitam, vt apud Manes Pallas videat caeſum Turnum.“ Bona ſententia! ſed verba expedita volebam; ea autem expedies admiſſo *hoc.* 182 *alma* Gud. a m. pr. et Oudart. *armis* Goth. tert. 183 *Extulerat.* Apud Seruium Aſinii Pollionis acumen ſuper hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priſcis illis Commentariis ſeruatis, facit, vt deſiderium eorum facile ferri poſſit. Quis enim *extulerat* propterea commode poſitum putet de *aurora*, quoniam de ſepulturis hoc die agetur, in quibus proprie *efferre* dicitur de funeribus. 184 *in* deeſt ſec. Hamburg.

cus vacat meritis: ad meritum, vt de me mereamini. Haec vna ratio eſt, qua et tu mereri de me et fortunae ego aliquid debere poſſim. vid. Var. Lect. 181. *ſed quaero, in votis habeo, nato perferre,* nuntiare (hoc, de Turno ſumtam eſſe poenam), *Manes ſub imos:* nimirum in morte; quam ſibi breui obeundam eſſe auguratur. v. Var. Lect.

182. *miſeris, δειλοῖσι βροτοῖσι*, alias generaliore epitheto, nunc proprio, aerumnoſis, ſc. propter hoc, quod ſequitur: *referens* iis *opera atque labores.* 184. In ſqq. ritus funebres aeui heroici expreſſit, quos ex Homero illuſtret, qui volet, Iliad. η,

More tulere patrum; ſubiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.
Ter circum adcenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter maeſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis; vlulatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, ſparguntur et arma.
It coelo clamorque virum clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
Coniiciunt igni; galeas, enſisque decoros,
Frenaque, ferueutisque rotas; pars munera nota,
Ipſorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;

186 *que* a pr. m. aberat pr. Hamb. 187 *in tenebris* Zulich. a ſec. m. Bigot. et Goth. tert. Burmannus malebat: *atras Conditur in tenebras;* ſed vid. Not. *interea* Goth. pr. In ſec. hic et ſequens vſ. exciderat. 188 *cuncti* Rom. et Parrhaſ. 189 *Discurrere* Exc. Burmann., perperam. 190 *que* deeſt binis Burmann. *ora* iidem et quatuor alii. 192 *clamor caeloque* Goth. tert. 193 *Hic alii* Medic. et multi alii cum binis Goth. et Rom. *derepta* egregie Heinſ. e Medic. et al. pro vulg. *direpta.* 194 Verſum Macrob. VI, 6 laudat et *igni*, pro in ignem, inter figuras Maronis refert. 195 *pars m. vota* Franc. 197 *circum* pr. Hamb. *mactabant* Ven. *Marti* Ven.

420 — 432. ψ, pr. — 27. 110 — 257. ω, 777 ſq. Od. ω, 57. Alios Auctores dabunt Guell. et Cerda. Etiam ſingulos verſus comparant Intpp., qui tamen illuſtratione hac non indigere videntur. 186. *ignibus atris* propter fumum, non aliter; patet ex altero verſu, vbi *caliginem* vocat. 188. Vi oppoſiti *decurrere* ad pedites ſpectare videtur. Praeiuerat Virgilio Apollonius I, 1059. IV, 1535. 191. Non viſum eſt fidem excedere hoc *humectari humum lacrimis:* inprimis ſi cogites immani luctu ſubinde in terram proſtratos eiulatus mouentes. cf. ad v. 87. Ex Iliad. ψ, 15 Δεύοντο ψάμαθοι, δεύοντο δὲ τεύχεα φωτῶν. 192. *clangor tubarum.* Tubas ex ſuo aeuo adſciuit Maro. 195. 196. alii arma, quibus ipſi mortui vſi erant, in ignem coniiciunt: ea, *munera,* quia proprie ſic dicuntur omnia, quae ad honorem funebrem ſpectant, *non felicia,* quibus illi, mortui, ſe defendere nequiuerunt, vt Seru. 197. *Morti* tamquam deae. Sic Seruius quoque, qui laudat ſimilia loca Statii IV Theb. 528. Lucan. VI, 600. Notabile tamen hoc: alias

Saetigerosque ſues raptasque ex omnibus agris
In flammam iugulant pecudes. Tum litore toto
Ardentis ſpectant ſocios, ſemiuſtaque ſeruant
Buſta; neque auelli poſſunt; nox humida donec
Inuertit coelum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus et miſeri diuerſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras, et corpora partim
Multa virum terrae infodiunt, auectaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt;
Cetera, confuſaeque ingentem caedis aceruum
Nec numero nec honore, cremant; tunc vndique vaſti

199 *flammas* Parrhaſ. 200 *ſocios ſpectant* pr. Moret. *ſemiuſta* Goth. tert. etiam hic cum Rom. 201 *neque* Heinſ. e libb. pro *nec*, quod Rom. tuetur. 202 *ſtellis ardentibus* omnes codd. Heinſ. praeter Montalb., et pro diu. lect. tert. Moret.; item Goth. ſec. et tert., qui *fulgentibus* exhibent. Pierius nil monet: nec videtur is aliter ſcriptum in libb. inueniſſe quam *ardentibus:* ſic etiam omnes vett. edd., quantum video: nec alterum prius occurrit quam in ed. Ald. tert. Hoc Heinſ. retinuit, *fulgentibus*, vt poeta variet verſum, qui idem repetitur a poeta ſup. IV, 482. vbi v. Not. cf. VI, 798 *haptam* codd. Pier. 203 *diuerſi* Hugen. *in* deeſt Franc. et Goth. tert. 205 *terrae fodiunt* Gud. *infodiunt terrae* ſec. Rottend. *aduectaque* Ven. et Parrhaſ. *paſſim* ſec. Moret. et pro var. lect. tert. Rottend. *raptim* Erf. Tum Menag. pr. hunc verſum non habet: nec Goth. tert., at ſequenti eum poſtponunt Leid. Zulich. et Goth. ſec. 207 *ſtragis* Rom., perpetua varietate; cf. inf 584. ſup. VI, 504. 208 *neque honore*

Orco vel Manibus et Inferis victimae hae mactari ſolent. 202. vsque ad auroram: ad ſenſus errorem dictum, poetarum more, ac ſi per noctem caelum circumagatur ab occidente verſus orientem. cf. ſup. Excurſ. II ad lib. II. Rem ipſam eodem modo expoſitam vides Iliad. ψ, 154. 226 ſq. ω, 788 ſq. Interdiu ſtruitur rogus: nec accenditur niſi veſperi: ardet per noctem. Altero die, vel tertio, vt h. l. v. 210, vbi rogi refrixerant, legebantur cineres.

204. 205. De induſtria hoc memoraſſe videtur, quoniam in Italia ſemper variauit ſepultura, modo crematione modo humatione in vſum recepta: quam ipſa ſiluarum copia vel inopia ſuadere debuit. Sic apud Romanos: ſic apud Etruſcos. *auecta tollunt*, ornate, auehunt: ſc. ſublatos in currum. *vrbi*, Laurento. 207. *caedis;* caeſorum. 208. *nec cum numero*, non numero inito, *nec* cum *honore*, quia indiſcrete, nec ſingulis ſin-

Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimouerat vmbram:
Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
Iam vero in tectis, praediuitis vrbe Latini,
Praecipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
Hic matres, miseraeque nurus, hic cara sororum
Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exsecrantur bellum Turnique hymenaeos;
Ipsum armis, ipsumque iubent decernere ferro;
Qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
Ingrauat haec saeuus Drances, solumque vocari

Reg. *nunc* Ven. 209 *ignibus atris* Parrhas. 210 *coelo gelidam* Doruill. *demouerat* Zulich. a m. pr. 211 *et* abest Parrhas. 212 *trepidoque* Goth. *trepidumque* Mentel. pr. a m. pr. 213 Impeditus locus: vnde mendo laborare versum monuit Markland. ad Stat. Silu. V praef. Et sane *in tectis — vrbe Latini* scabra videtur esse oratio: cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. coni. *in tristi p.* vel *in tectis et diuitis.* Deest *in* Erf. *et tectis* Franc. Potest tamen locus aliquanto iuuari distinctione et interpretatione opportuniore. Transit ab agris ad luctum in vrbe: dicendum erat in tectis h. domibus vrbis; hoc sic extulit: *in tectis, p. vrbe Latini, P.* 214 *Praecipimus* Franc. *longi* Heins. bene tuitus est, vt elegantius, ex Rom. Medic. Gud. et aliquot aliis. Vulgg. *longe*, quod Seruius defendit, indocte. 217 *Durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. *execratur* Rom. 218 *armis — ferro* ad otiosam orationem refert et acute coniicit *animis* Iac. Bryant; vt saepe *animis* ap. nostrum, vt VIII, 256. XI, 438. Recepit quoque hoc Wakef. Iungi quoque *animis* et *armis*, vt XII, 788. XI, 291. *discernere* Goth. tert. 220 *An grauat* Franc. *Ingrauat et* vett. edd. et Gud.; primum video *haec* in ed. tert. Ald., *hic* Montalb.

guli rogis cremantur: quod honorificum fuisset. 210 sq. v. modo ad v. 201. *ruebant,* de cineribus eruebant, pro, legebant. *focus* audacter de pyra. 212. *tepido:* translate, cui tepida ossa inferebantur.

213. *in tectis,* per appositum, *vrbe, Latini:* pro in tectis, domibus, vrbis. vid. Var. Lect. 215 seqq. Enumeratio miserationi apta et omnibus poetis frequentata, Exempla vel Cerda dabit. 219. *primos honores,* vt praeferatur in Lauiniae matrimonio, cumque ea in regni successione. 220. 221. conf. quae supra ex Aenea audierat

Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno; et magnum reginae nomen obumbrat;
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, ſuper maeſti magna Diomedis ab vrbe
Legati reſponſa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum inpenſis operum; nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuiſſe preces; alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendam.

ſaeuos Rom. *ſaeuis* Bigot. *ſolus* ed. pr. Burm. 221 *ſolumque duci* alicubi legitur ap. Pier. *ſoli* Ven. cf. inf. 434. *in certamine* aliquot Pier. 222 *varii* Goth. tert. *certamina* alter Hamburg. 223 Aut *et* tolli praeſtabat, aut altero verſu interſeri: *multa virum et meritis.* 225 *in* inſeri iuſſit Pier. et inſeruit Heinſ. codicum auctoritate: addo edd. vett. aliquot, vt Norimb. Ed. pr. Burm., vbi vna voce *inſlagrante.* Abeſt *in* in ſolo Hamb. pr. et Goth. pr., in nonnullis eraſum. *magno ſl.* Parrhaſ. 226 Legitur et *magni,* inquit Seruius, et ſic Oblongus Pierii, et alii apud Heinſium cum ed. Ald. tert. *Magni Diomedis* bene dici nemo dubitet: ſicque hoc ipſum ſup. VIII, 9 occurrit. Sed excluditur ea lectio eo, quod praecedit, *moeſti:* ne ſit, *moeſti magni.* In Goth. tert. *magna moeſti.* 227 *mandata ſ.* Zulich. a m. ſec. 228 *neque a.* ab Heinſio eſt: pro vulg. *nec.* 229 *Nil m. v.* Parrhaſ. et pr. Hamburg. pro var. lect. cum Goth. tert. 230 *a rege* Rom. Parrhaſ. Doruill. *pacem — petendum* agnoſcunt Grammatici Seruius, Donatus ad Terent., Ruſinian. de Schem. Lex. p. 256 et al., ex codd. nulli praeter Moret. pr. Voſſ. pr. Menag. pr. Leid. et Goth. pr. Cum itaque codicum auctoritas deſit, facile quis a grammatico acumine hoc profectum odoretur. Moleſta quoque oratio, cum praeceſſerit: *arma quaerenda*, non *quaerendum.* Itaque Burm. iterum expulit illatum ab Heinſio *petendum.* Poteſt tamen poeta variare voluiſſe orationem. Ita ſenſiſſe videtur praeſtantiſſ. Ruhnken. ad Ruſinian. l. l. et repetiit hoc Wakeſ.

Drances v. 115 ſeq. 222 — 224. Contra etiam multae ſententiae diuerſae erant pro Turno: eumque et regina Amata, quae ei ſtudebat, et fama magnarum rerum geſtarum ſuſtentabat. *obumbrat* eum, tuetur, defendit, vt Seru.

225 ſeqq. Inſuper, ſuper haec omnia, legati redeunt ad Diomedem Argyrippam

Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus.
Fatalem Aeneam manifeſto numine ferri,
Admonet ira deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque ſuorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis et maxumus aeuo,
Et primus ſceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remiſſos,
Quae referant, fari iubet, et reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. Tum facta ſilentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier inſit:
Vidimus, o ciues, Diomede Argiuaque caſtra;

233 *Admonet* Medic. a m. pr. 234 *conſilium* Reg. et Dorvill., quod praeferendum cenſet van Houen Campen. Faſc. III, pag. 220. *in conſilium* Goth. tert. 235 *inter l.* aliquot Burm. *intra moenia* Rom. cum Goth. ſec. 236 *Illico* aliquot apud Burm., aut potius *Illi cōuenere.* Porro *ruuntque* Colot Medic. Voſſ. pr. et Ven., adde Goth. ſec. et tert., quod et ipſum bene dici nemo dubitet: et exemplis probauit Heinſius; verum nec minus *fluere* elegans et ſollenne eſt de magna turba, vti Graec. ῥεῖν, ἐπιῤῥεῖν; et permutatio vtriusque vocis frequens. Scilicet quod cauſſam decidere poterat, hoc erat: quod *plenis* viis adiectum ſatis arguit, poetam de copia cogitaſſe, adeoque *fluunt* verius eſt. *ruitque* Ed. pr. Burm. 237 *rex maximus* vett. edd. aliquot et Ald. pr. et ſec. et codd., ſed potiores omnes cum Ald. tert. *et m.*, ſicque emendarunt Pier. Ge. Fabric. Heinſ. 238 *primos* Mentel. pr. *et laeta* Ed. pr. Burm. 239 *hinc* Zulich. 240 *Quid r.* Exc. Burm. *referunt* pr. Hamb. *referent* alter. 242 *inquit* ed. pr. Burm. cf. ſup. ad IX, 423. et vid. Guell. ad h. l. 243 *Diomedem* edd. vett. pleraeque et Ald. ſec. cum tert. et cett. et pars codd., at Medic. cum aliis *Dio-*

miſſi. Vide ſup. lib. VIII, 9 ſqq. 232. 233. *ira deum* (propter aduerſam belli fortunam; vnde etiam ſubiicitur: *tumuli ante ora recentes) admonet, numine manifeſto,* clara voluntatis deorum ſignificatione, *ferri* (eſſe) *Aeneam fatalem:* fatis ei ſedem in Latio eſſe deſtinatam. 235. Comparant locum de ſimili concilio Iliad. β, 51 ſqq., et ad v. 239 ſqq. renuntiationem legatorum Iliad. ζ, 667 ſqq. *imperio accitos,* cum iis imperatum eſſet, vt venirent. 237. *primus ſceptris,* imperio et dignitate, inter reges ac duces copiarum, qui auxilio venerant. *ſceptris* pro ſceptro.

243. *Argiua caſtra* pro vrbe, Argyrippa, vt toties nouam Troiam Troianorum

Atque iter emenſi caſus ſuperauimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille vrbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis aruis.
Poſtquam introgreſſi, et coram data copia ſandi:
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus;

meden, quod metrum corrumpit. *Diomede*, quod Ald. pr. habet, et iam ant. edd., vt Ven. 1486, in plerisque ſuis extare vidit Pier. (inter quos tamen Rom. non fuit, in quo *Diomeden* eſt), ſicque Mentel. pr. et Rottend. ſec. cum Seruio et Macrob. V, 17, vt ſit Graeca forma: Διομήδεα, Διομήδη. Retraxit hoc Heinſius, idemque opinabatur aliquando ſcriptum fuiſſe: *Diomedei* vel *Diomedi*, quod merito deſeruit. In tert. Rottend. et Sprot. *Diomedae;* vt apud Solin. c. 2 ſub f. 246 *Argiripam Agrippam, Agripam, Aegripam*, aberratt. Illud notabilius, quod poeta mediam corripuit, cum perpetuum ſit *Argyrippa:* vt apud Lycophr. v. 592 Ἀργυρίππαν. At Ἀργυριππηνοὺς apud Strabonem (lib. VI, p. 434 B) agnoſcit Stephanus Byz. h. v. Virgilium ſequitur Silius XIII, 30. 247 *Garganii* aliquot apud Burm. *Garganis* Franc. *Gorgonii* indocte Goth. tert. *Iaſpidis* idem. *aruis* ex parte codd. Pier. et ſuorum repoſuit Heinſius. Tuetur tamen *agris* Mediceus cum al. 248 *P. congreſſi* Rom. *data coram* Goth. tert. 249 *docentes* Exc. Burmann.

caſtra dicta vidimus. 245. *Contigimus manum* ad dextram datam refer., vt ſup. VIII, 124 in acceſſu ad Euandrum. *Ilia tellus*, Ilium vrbs, vt toties *gens, vrbs, terra*, poetis permutantur, vt mox v. 246 *patriae cognomine gentis* h. vrbis. Argos Hippium in Peloponneſo deſignat, cuius nomine nouam in Apulia conditam vrbem a Diomede appellatam tradidit antiquitas; vt corrupto eo nomine poſtea Argyrippa facta ſit, tandemque hinc Arpi. *patriam* autem gentem ſeu vrbem Argos appellat poeta improprie; fuit enim Diomedes Aetolus; ſed Adraſti filia, Aegialea, ducta in regno Argiuorum ſucceſſerat. cf. Var. Lect. ad v. 269. *Victor*, armis cum Dauno aduerſus Meſſapios iunctis, conditione propoſita, vt pro auxiliis latis agri partem acciperet. v. Antonin. Liberal. Met. c. 37. *Gargani Iapygis*, Iapyx, pro Iapygius, vt tot alia. Etiam in Ouidio, qui h. l. expreſſit, Met. XIV, 458 *Daunus Iapyx* occurrit. Patuit autem Iapygiae nomen latius, et ad Apuliam, Calabriam, et Meſſapiam pertinuit. *aruis Gargani;* paullo latius, in tractu terrarum, quae ad eum montem (nunc *Monte di S. Angelo*) pertingunt. De ceteris v. Excurſ. I ad h. libr.

Qui bellum intulerint, quae caussa adtraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
O fortunatae gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violauimus agros
(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros), infanda per orbem
Supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus; Scit triste Mineruae

250 *Quid* Gud. a m. pr. *attulerint* Goth. tert. *attexerat* idem, ex *attraxerat*, quod in Medic. et Mentel. pr. *abtraxerit* Ven. 251 *Auditis?* duo Leid. *Audistis* Sprot. *ille his* Oudart. et tert. Moret. *edidit* Medic. Franc. Goth. sec. 254 *apcessere* alter Hamb., forte pro *arcessere*, vt X, 11. 255 *f. populauimus* a. Rom. *vastauimus* pr. Menag. 256 *Mitto quae* Dorvill. *Omitto muris* Goth. tert. *exacta* ed. Ven. Burm. 257 *premat* Heins. cum melioribus omnibus; vulgo: *premit*. 258 *sceleris — omnis* alii, apud Seruium. Codices non variant. 259 *m. domus:*

252. 253. *Saturnia regna;* quibus olim regnauit Saturnus; et hoc respectu *fortunatae*. cf. VIII, 324. 325. Exc. V ad lib. VII. *Antiqui Ausonii;* ab Ausonibus enim oriundi, et ipsi Ausonum pars, Latini: cf. sup. Excurs. II ad lib. VIII. Excurs. IV ad lib. VII. *Ausonios* autem (populos, viros) dixit vt poeta, pro Ausonibus. 254. *lacessere bella:* vt: mouere bellum; monitum iam supra ad X, 10. *ignota,* pro bello dubii et incerti exitus. 256. 257. Ne memorem, vt omittam, ea, quae vrbe expugnanda ab Achiuis tolerata sunt: quot viri in locis illis circa Simoentem occubuerint. *Simois ille*, cum execratione. *premat* sc. mersos. Similiter sup. I, 100. *vbi tot Simois correpta sub vndis Scuta virum galeasque et fortia corpora torquet.* Vbi iam laudatus est locus, quem respexit poeta, Iliad. μ, 22 seq. Adde Odyss. γ, 107 — 117. 258. *Supplicia et poenas;* atrocibus vocabulis vtitur, pro malis et aerumnis, quasi hae pro poena excisi Ilii fuerint; et ante *violauimus* dixerat, tamquam in sacrilegio. 259. Seruius laudat Pacuuii illud: *Si Priamus adesset, et ipse eius commiserescceret.* Vi-

Sidus, et Euboicae cautes, vltorque Caphereus.
Militia ex illa diuerſum ad litus adacti,

Bigot. et Parrhaſ. *Stat tr.* Exc. Burmann. 260 *Caphereus* e Medic. et aliis Heinſ. recepit: vulgo *Caphareus*. Eadem varietas et alibi. Sed Graecis eſt Καφηρεύς. v. Etymolog. in h. v. 261 *abacti* plerique codd. et vett. edd., idque tuetur Pier. *abactis* Parrhaſ. At *adacti*, quod inde ab Ald. pr. editum, Medic. cum aliis nonnullis, vnde retraxit Heinſ., cum in vulgg. edd. veniſſet *abacti* ex ed. Commelin. Omiſſo *ad* Mentel. pr. *diuerſum litus adacti*, quod ornat Heinſius.

des, qua breuitate ſententiam complexus Maro vibrauerit! Color alioqui orationis multis frequentatus. Exempla collegit Cerda. Ouidius XIV Met. 474, vbi totum hunc locum ante oculos habet: *Graecia tum potuit Priamo quoque flenda videri.* Et ipſe Maro ſup. II, 6. 7. *Quis talia fando Temperet a lacrimis! triſte Mineruae ſidus.* Ineptit Seruius aut quisquis eius nomen mentitur, quando arietem et manubias Mineruales, hoc eſt fulmina, memorat. Cerda de face a Nauplio, Palamedis patre, in fraudem Graecorum elata accipit *ſidus Mineruae:* non magis commode. Alii aliter. Quod ſimpliciſſimum eſt, hoc tenebimus. Tempeſtates ortas per ſiderum ortus et occaſus declarare, perpetuus poetarum vſus eſt. Tempeſtas, qua Achiuorum claſſis disiecta eſt, Mineruae ira (conf. ſup. lib. II, 163 ſeq.) fuit concitata. vid. Odyſſ. α. 326. 327, inprimis γ, 134. 135 ſq. cf. ſup. Aen. I, 39 ſq. Seneca Agam. 528 ſq. 560. Nihil igitur magis in promtu, quam tempeſtatem a Minerua commotam *ſidus Mineruae* appellare, nullo reſpectu alio habito. Sane quidem Solinus c. 11 *Caphereus prominet in Hellespontum, vbi poſt Ilii excidium Argiuam claſſem vel Mineruae ira, vel, quod certior prodit memoria, ſidus Arcturi grauibus affecit caſibus.* Sed ſub Arcturi ortum non dilata eſt Achiuorum nauigatio, quippe aeſtate facta: verum ſub eteſiarum aquilonum ortum. v. ſup. ad lib. III Excurſ. II pr. *vltorque Caphereus;* promontorium Euboeae verſus orientem, ὁ Καφηρεύς, propter latentia ſub vnda ſaxa et vortices, marisque aeſtum, inprimis propter naufragia Graecorum a Troia redeuntium, infame. *vltor* omnino ornat, tamquam calamitoſum ſaxum; niſi malis ad Aiacis naufragium referre, quo Minerua eum vlta eſt.

Atrides Protei Menelaus adusque columnas
Exſulat; Aetnaeos vidit Cyclopas Vlixes.
Regna Neoptolemi referam, verſosque Penatis
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?

263 *Exolat* Medic. a m. pr. et Gud. 265 *Libycone* ex omnibus Pier. et potioribus ſuis Heinſ. pro, *Libycoue*. Tum *et Libycone* Doruill. *et Libyco hab.* Goth. tert. *Libycosue* Goth. pr.

Res ipſa ſaepe a poetis in memoriam reuocatur. v. Propert. IV, 1, 114. ſq. Multa congeſſit Lennep. ad Phalar. Epiſt. p. 49 ſqq.

262. In ſequentibus noli nimis ſubtiliter quaerere, vnde Diomedes in littus Calabriae eiectus haec omnia reſciſcere potuerit. Poetae licet haec ſumere ac ponere. Etſi fatendum eſt, apud Homerum Neſtorem et Menelaum cautius pauca eloqui, cum de ſatis redeuntium quaeſiuiſſet Telemachus. *Atrides* Menelaus: de cuius erroribus v. Odyſſ. δ, 81 ſqq. 351 ſqq. *ad vsque Protei columnas;* nouauit paullo audacius poeta pro finibus Aegypti; nam Proteus ad Pharum inſulam agebat, vt ex Odyſſ. l. c. 351. 354 ſatis conſtat: ſed, vt maiore animum phantasmate percuteret, *columnas* dixit *Protei,* vt extremas terrae plagas ſignificaret; quemadmodum *Herculis columnas* extremas verſus occidentem terras dicere mos eſt. *exulat:* ſimpl. errat. Male aliter Seru. Cerda. 264. *Regna Neoptolemi.* Nouum regnum Pyrrhi in Epiro v. ſup. III, 296. 319. *verſos penates Idomenei* euerſam domum et regnum. vid. ſup. lib. III, 121 ſqq. ibique Notam. 265. *Libycone habitantes littore Locros.* Memorari hoc alio loco non memini. Sed Maro habere hoc potuit ex Νόστοις, ſeu epicis illis carminibus, quae Achiuorum a Troia redeuntium caſus narrabant; e quibus Augias Troezenius fuit, cuius Νόστοι libris V Cyclicis ſunt annumerati. Argumentum eorum e Procli Chreſtomathia nuper vulgatum in *Bibl. der alt. Litt. und Kunſt* inter Inedd. p. 40: nihil tamen de his et aliis memorat, ne de Diomede quidem; vt aut argumentum mancum eſſe, aut ab Augia non omnium Achiuorum reditus narratos fuiſſe neceſſe ſit. Certe Aiacis Oilei comites Locros delatos in littora Africae, in his locis conſediſſe tradere olim debuerunt nonnulli, quos poeta h. l. ſequitur. Variae in Seruianis partes Africae a variis memorantur, ſed incerta fide, confuſis quoque Locris; nec enim Ozolae

Ipſe Mycenaeus magnorum ductor Achiuom
Coniugis infandae prima intra limina dextra
Oppetiit; deuictam Aſiam ſubſedit adulter.
Inuidiſſe deos, patriis vt redditus aris

267 *Coniugis (infandum)* Macrob. IV, 4. Exempla nemo facile deſideret: ſed dabit plena manu Burmann. ad Anthologr. Lat. p. 190, ſicque placebat legere Ge. Fabricio: qui tamen mox vidit, expreſſum eſſe Homericum: οὐλομένης ἀλόχοιο. *inter lim.* aliquot Heinſii, qui id receperat, iterum eiectum tacite a Burm. *lumina* Zulich. cum Goth. tert., non adeo male. 268 *Procubuit: d.* vett. edd. Macrobii IV Sat. 3. *deuictam Aſiam ſubſedit* praeclare Menag. alter et a m. pr. Medic. et Gud.; nam ab altera manu *poſſedit* interpolatum eſt, vti etiam Rom. *deuictam Aſiam poſſedit*, habebat. Sed *deuictam Aſiam ſubſedit* etiam Arulianus Meſſius agnoſcit: *et ſubſidere* de inſidiis elegans vocabulum: vid. Not. Itaque Io. Frid. Gronouii iudicio Obſſ. I, 17 Heinſius recepit pro vulgari: *deuicta Aſia*, quod Seruius male praeferebat. In Leid. erat *deuicta Aſiamque obſedit*, in Menag. pr. *deuicta Aſiaque obſedit*, Ed. Ven. Burm. *deuicta Aſia permanſit*, Exc. Burm. *deu. Aſia ſub ſedus.* 269 *Inuidere dii, p.* Goth. tert.; ab interpolatrice manu, credo, vt difficiliori rationi ſubſtitueret faciliorem. *Inuidiſſe deos* per exclamationem dictum: ſc. *an referam;* vel, credatne aliquis? annon durum eſt! *patr. ne redd.* Hamb. pr. et Goth. tert. In fine *oris* Oblongus Pierii et pars Heinſ. cum vett. edd. et in edd. vulgatis inde ab Aldd. *patriis* tamen *aris* codicum etiam praeſtantiſſimorum conſenſus tuetur, Medic. Romani etc., et miror hoc ab Heinſio receptum iterum expuliſſe Burmannum, inprimis cum *patriae* — *orae* ſtatim v. 281 iterum occurrant: reuocaui itaque in hac editione. Tandem nonnulli apud Pier. exhibebant: *patriis* — *Argis*, quod ap. Ouid. XIV Met. 476 iisdem occurrit in libb. pro vulgari *agris* vel *aruis*, et merito ibi Heinſio probatur; at h. l. admitti nequaquam poteſt, cum poeta Calydonem ſubiungat, adeoque *patrias aras* de Aetolia et Caly-

(male Ozoli) et Epizephyrii; ſed *Opuntii* erant memorandi ex Iliad. β, 531 ſq. Alii ex Locris his in Bruttiis conſederant. vid. ſup. libr. III, 399. conf. ibi Seru. 266 — 268. De Agamemnone, qui Clytaemneſtrae et Aegiſthi inſidiis periit. *prima intra limina*, puto dictum, pro, in primo ſtatim limine, h. e. primo aedium ingreſſu, cum vix domum intraſſet. Servius: in ipſo limine imperii, id eſt, in littore: quod non placet. Sed nec ad locum aedium referre licet, vt in atrio occiſus ſit: etſi conuiuia in celebriore aedium loco habebantur, inter quae caeſus ille Init. v. Odyſſ. λ, 408 ſeqq. 268. victorem Troiae inſidiis excepit adulter. Magnifice verbis ornatum! *Subſidere* de inſidiis, ex quibus aliquis ex improviſo adoritur, inuadit et intercipit rem. 269. 270. *In-*

Coniugium optatum et pulcram Calydona viderem!
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur,
Et ſocii amiſſi petierunt aethera pennis,
Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
Supplicia!) et ſcopulos lacrimoſis vocibus inplent.
Haec adeo ex illo mihi iam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro coeleſtia corpora demens
Adpetii, et Veneris violaui volnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales inpellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris vllum poſt eruta bellum

done accepiſſe videri debeat. 270 *pulchrum* duo Burm. *pulchra* eius Exc. 272 *admiſſis — pennis* alios legere Seruio notatum, ſicque, nec ineleganter, aliquot Pier. et pro diu. lect. Leid., quod tamquam elegantius (vt ſit pro, *alis concitatis)* repoſuerat Heinſius, tacens iterum eiecit Burmannus. Videtur tamen nec ipſe improbare, et laudat pro eo Guellium et Dauiſium ad Caeſ. I. B. G. 22. Narrat quoque Schottum II Obſſ. 49 maluiſſe *amiſſis pennis* pro emiſſis. *admiſſi* Goth. pr. *admiſi* Ven. Sed librorum auctoritas tuetur *ſocii amiſſi*: ſic Rom. Medic. et ceteri: etſi ad aures minus gratum. *pinnis* Rom. *allis* (pro *alis)* Medic. Pierii. 273 *heu damna* Parrhaſ. 274 *clamoſis* Oudart. 275 *Haec eadem* Zulich. *ſuperanda* Goth. tert., ſicque aliquot Pier., inter quos Rom., *Haec adeo mihi iam ſuperanda*. 276 *Tempore, quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. et Goth. ſec. et tert. 278 *Nunc vero* Doruill. et Ed. Ven. apud Burm. *Nec* Ven. et Goth. pr. 279 *diruta* Rom. et alii Pier. alter Hamb. et Ed. Mediol., quo in binis

vidiſſe deos ſc. an referam! *p. Calydona viderem.* Hic ſui non ſatis memor fuit Maro. Argos redire Diomedes debuit, quibus regnabat, et vbi vxor degebat, vnde copias eduxerat, non Aetoliam, vnde genus ducebat: inprimis cum ſup. v. 243 *Argiva caſtra* memoraſſet. Etiam Homerus Odyſſ. γ, 180. 181. 182 reditum ad Argos diſerte memorat. Rectius Ouidius, quem haec ante oculos habuiſſe iam ſupra monuimus, XIV Met. 470 *patriis ſed rurſus ab Argis Pellor.*

271 — 274. Aues Diomedeae, certum auium genus in inſulis Diomedeis littori Apuliae, contra montem Garganum, obiectis frequens, nunc *Artenas* appellant. v. Excurſ. I ad h. l. 275. *ſperanda,* metuenda, vt toties, vel ſimpl. cogitatione praecipienda, expectanda. ſup. IV, 419 *hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.* 276. 277. Ingenioſe haec repetiit ex Iliad. ε, 330 ſqq. cf. ſup. X, 29.

Pergama; nec veterum memini laetorue malorum.
Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean. Stetimus tela aſpera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clipeum adſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
Si duo praeterea tales Idaea tuliſſet
Terra viros, vltro Inachias veniſſet ad vrbes
Dardanus, et verſis lugeret Graecia fatis.
Quidquid apud durae ceſſatum eſt moenia Troiae,

ſpectat: *dirupta.* Tum *eſt* in fine aliquot Heinſ. et Burm., ſicque Goth. ſec. 280 *laetorque* Leid. *laborum* vel *malorum* cod. Koeler. 281 *portaſtis* vett. edd. cum codd. nonnullis. Sed monuit Pier. in Rom. et aliis eſſe, quod delicatius ſit, *portatis;* hoc edi coeptum a Commelin. Sic quoque Medic. et Heinſ. potiores. *p. huc apportaſtis* Leid. *deſertis* Parrhaſ. pro *deferiis.* 283 *manum* Menag. pr. v. ſup. X, 876. In Doruill. poſt h. v. ſequebantur vſſ. 336 vsque ad 352. 284 *inſurgat* Nonius in *experiri.* 286 *Achaicas* Menag. ſec. *ad vmbras* Parrhaſ. 287 *lugeret Graecia campis* ſec. Rottend. 288 *certatum eſt* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. *ceſſatum eſt,* inquit Heinſ., optime exprimit tarditatem belli. Apud Senecam patrem Suaſor. II, p. 23 cum laudatus eſſet Abroni Silonis verſus: *belli mora concidit Hector:* ſubiiciuntur haec: *notate prae ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:* Quicquid apud — victoria Graium haeſit. *Meſſala aiebat, hic Virgilium debuiſſe definere: quod ſequitur;* et in *decumum veſtigia retulit* annum,

Adde Ouid. XIV Met. 477. 478. 282. 283. Congreſſi Diomedes et Aeneas (Iliad. ε, 239 ſqq. conf. Not. ad Aen. I, 96) ſingulari certamine; ſed in pugna hoc ſaepius factum ſupponere et fingere licet poetae. 283. 284. *quantus in clipeum aſſurgat.* De eo, qui gladio infert vulnus, alias dictum vidimus: *aſſurgere* vel *inſurgere,* erigi. *in ictum, in haſtam, in enſem.* (ἐφύπερθεν ἀερθεὶς. vt Odyſſ. J, 383); At h l. *in clipeum,* quia elato in altum clipeo haſtam vibrat: namque is naturalis motus eſt, et ad corpus tuendum valet. Nil expediunt Seru. et Cerda. 285. Color idem, qui in pulcerrimis verſſ. Iliad. β, 371 — 374. 287. *Dardanus* pro Dardanius: vt ſup. IV, 662, et hoc pro Dardaniis, Troianis; vtrumque ex poetarum more. Etiam Pindar. Nem. III, 106 Δαρδάνων. et Il. β, 701 Δάρδανος ἀνήρ. 288. *Quicquid,* quantum, ἐφ' ὅσον, per omne tempus, per quod *ceſſatum eſt;* quae

Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
Haesit, et in decumum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis:
Hic pietate prior. Coeant in foedera dextrae,
Qua datur; ast, armis concurrant arma, cauete.
Et responsa simul quae sint, rex optume, regis
Audisti, et quae sit magno sententia bello.
Vix ea legati; variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu, saxa morantur
Cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, et trepida ora quierunt,

explementum esse. Maecenas hoc etiam priori comparabat. Assentiendum arbitror Messalae. Idem hemistichium fere iam supra intexuerat lib. IX, 155. Tandem *est* abest sec. Voss. et pr. Hamb. *victoria tantum* Oblong. Pierii. In Erf. v. 290 ante 289 legebatur. 290 *v. distulit* Vratisl. et Doruill. *victoria redegit* Menag. pr. 293 *concurrent* Medic. a m. pr. 294 *rex o. regum* vulgg. edd. et codd. non modo infimi aeui, vt Doruill. Goth. pr., sed et Romanus a pr. m. Obtulit tamen *regis* Pier. e Rom. et al. Adde Medic. et al. Heins., nec tamen hoc repositum video nisi a Pulmanno. 296 *variusque* vel *validusque* Scheffer. *varius super ora qu.* Moret. 297 *tremor* pr. Hamb. Bigot. Goth. tert. *fremur* sec. Rottend. Firmat *fremor*, de quo nemo dubitet, Burm. ex Aen. X, 96 sqq. 298 *fit clauso* veterrimi Pierii et Heinsii, qui recepit; vulgo, *clauso fit*. Tum aliquot Pier. et Sprot. *it clauso*. 299 In *crepitantibus* nil variant codd., expectes tamen *strepitantibus*. 300 *pacati* Vratisl. et pro diu. lect. pr. Hamb. cum Goth. tert. *tepida* Zulich. *rabida* aliquot Pier. et Goth. sec. Sed *ora trepida* sunt trepidantium. *quierant* Rom.

mora excidii facta; *haesit*, retardata est, substitit victoria Achiuorum et *retulit vestigia*, relapsa est, eoque dubia et incerta fuit Hectoris et Aeneae opera: hos autem Troianorum fortissimos ipse Homerus pronuntiauit Iliad. ρ, 513. cf. Iliad. ε, 467. 468. Porro 295 *quae sit magno sententia bello. bello* paullo durius seu tertio casu, quod ad bellum attinet, seu pro, de bello.

296 seqq. Sollennis haec comparatio: praeeunte Homero Iliad. β, 144 sqq., vbi non minus est ornata; sed Maro phantasma variauit: pro mari flumen posuit. Aliter tractauerat sup. lib. X, 96 — 99. *clauso gurgite*, praecluso aquarum cursu sa-

Praefatus diuos solio rex infit ab alto:
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
Bellum inportunum, ciues, cum gente deo-
rum
Inuictisque viris gerimus, quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam adscitis Aetolum habuistis in armis,
Ponite. Spes sibi quisque. Sed haec, quam an-
gusta, videtis.

301 *rex dixit* Zulich. *iussit* Goth. tert. 302 *equidem* e libb. Heins. pro, *quidem*. *hos summa* pr. Hamb. a m. sec. *Latinis* Montalb. 303 *melius fuerat* Goth. pr. 304 *consilium* aliquot Pier. duo Goth., vt v. 234. *adsidet* Heins. recepit: sic Rom. et Medic. Pierii, Gud. et quinque alii Heins.; vulgo *obsidet*, eadem vi, sed vulgarius. 306 *Iniustisque* Goth. tert. 307 *p. decedere* Oblongus Pier. *bello* Goth. tert. et Acron ad Horat. 308 *adscitis* e Rom. Medic. et ceteris praestantioribus Heinsius reposuit, pro vulg. *accitis*. conf. inf. v. 473. XII, 38. 309 Veteres Grammatici Seruius, Donatus, Priscianus, Marcianus Capella distinxere: *Ponite spes sibi quisque:* vt sit, *deponite*. Sed melior interpunctio iam antiquitus obtinuit: nec aliter Apronianus instituit, idque sequuntur vett. edd. Quod facere praestat etiam propterea, vt breue tempus constet vltimae in *ponite:* disiuncta voce, cui duplex consona initium facit; quandoquidem hoc vnicum est exemplum similis positus versorum obiectione. 301. *Praefatus diuos*, praeclare, more antiquo (cf. Seru.) etiam a Romanis seruato, in Senatu et Comitiorum habendorum caussa factis verbis.

302. Latinus de bello temere suscepto conquestus et spe omni melioris fortunae deiectus pacem cum Aenea suadet ineundam. *statuisse*, pro deliberasse. Nam bellum aggressi sunt Latini tumultuario modo, cum nihil ipse rationibus, quibus dissuadebat, efficeret, sup. VII, 591 sq. 304. *cum muros adsidet hostis.* Facile intelligitur, rhetorico more hoc dici factum, quod minantur Troiani facere. 305. *gente deorum*, σὺν παισὶ θεῶν: Aenea. 307. Vocant hunc Homericum μάχης ἀκόρητοι Iliad. ν, 639. υ, 117. *possunt absistere* l. simpl. pro absistunt, l. pro non possunt sibi temperare, ne rebellent. 309. Nunc vnumquemque in se omnem spem repositam habere necesse est: non alienam opem expectare. Pergit inde: Sed haec ipsa spes, quam in sua quisque virtute

Cetera qua rerum iaceant perculſa ruina,
Ante oculos interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo. Potuit quae plurima virtus
Eſſe, fuit. Toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quae ſit dubiae ſententia menti,
Expediam, et paucis (animos adhibete) docebo.
Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Longus, in occaſum, finis ſuper vsque Sicanos;

bornm et ſyllabae breuis ante duplicem conſonam huius naturae. Horatium minus caſtum et religioſum eſſe in collocatibne hac verborum vitanda, iam ab aliis eſt obſeruatum. Occurrit apud illum: *olente in fornice ſtantem* I Serm. 2, 30. *velatamque ſtola* v. 71. *Saepe ſtilum vertas* I, 10, 72. Ante σκ nec Homerus breuem ſervare dubitauit, vt ἐν λειμῶνι Σκαμανδρίῳ. ſi modo σ pronuntiatum, nec lectum fuit, vt a multis Καμανδρίῳ legitur. Daweſius Miſc. crit. pag. 4 immutatum volebat: *Ponite: quisque ſibi ſpes.* Alias argutias Metricorum nolo repetere: videat, qui volet, Doruill. ad Chariton. p. 184. Melius Burgeſſ. ad Dawes p. 6 diuinauit, male ſuppletum eſſe verſum, cum poeta tantum appoſuiſſet *Ponite.* Et hoc veriſſimum. 310 *Cetera quae* codex ap. Pier. *percuſſa* aliquot Pier. et Heinſiani, et Goth. tert. 311 *manus noſtras* Franc. 313 *regnum* Ed. Ven. Burm. 314 *Hinc adeo* ſec. Rottend. *dubiae quae ſit* Doruill. 315 *et* multis abeſt apud Burm. 316 *mihi* vel *qui* Zulich. 317 *in occaſu* ſec. Moret.

ſitam habet, quam ſit exigua videtis. Nam reliqua omnia, quam afflicta ſint, ante oculos et inter manus veſtras eſt: h. oculis manibusque tenetis, tamquam quod certiſſimum eſt: Graece, πρόχειρόν ἐστι *Cetera;* bene Servius: abſolute dixit, id eſt: exercitum, auxilia, vires imperii. Scilicet copias intelligit ad bellum gerendum neceſſarias. Pro explicatione ſunt inf. vſſ. 419. 420 Turni verba: *opes, intacta iuuentus, auxilia.* 312. *quae plurima* h. quanta maxima. ὅση πλείστη. 313. *corpore regni,* pro viribus, copiis. Inf. XII, 835 *commixti corpore tanto Subſident Teucri.*

316 — 321. Sententiam poetae ex ipſis verbis eruamus. Suadet Latinus cedi Troianis agrum ad Tiberim: quem his notis deſignat: *eſt antiquus ager mihi*, h. non noſtra demum memoria occupatus et cultus, *longus in occaſum,* non quod in occaſum protendatur, ſed quod a Laurento in occaſum ſpectat et late verſus orientale Ti-

Aurunci Rutulique ſerunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum aſperrima paſcunt.
Haec omnis regio, et celſi plaga pinea montis,
Cedat amicitiae Teucrorum; et foederis aequas
Dicamus leges, ſociosque in regna vocemus;
Conſidant, ſi tantus amor, et moenia condant.

318 *Arunci* paſſim in codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius praeferre voluit, perperam. 320 *Hic* Franc.

beris littus procedit *vsque ad Sicanorum fines*, quos verſus Romam a poeta poni credibile ſit. Scilicet auctores ille videtur habuiſſe, qui Sicanos quoque ad Tiberim aliquando incoluiſſe narrarent. conf. Excurſ. ad VIII, 314, p. 273. Ager hic, qui Lani pars erat, ab Auruncis et Rutulis partim colebatur partim paſcebatur: v. 318. 319; ergo hos Rutulos et Auruncos ſub Latini imperio fuiſſe neceſſe eſt. Sunt in hoc agro colles, et tractus aſperi et ſaxoſi nec niſi paſcuis idonei, tum quoque pineta. Videtur hoc ad colles Albanos ſpectare, quos ager iſte attingere debuit, quandoquidem iidem omnino agrum Laurentem finiebant. Sunt in his omnia, puto, ſatis expedita. Seruius recte refellit Donatum, qui ad agros circa Vfentem fl. in Volſcis haec referebat; etſi, quod miror, Cluuerius Donati ſententiam amplexus eſt, *Ital. ant.* p. 789. Habuit autem poeta auctoritatem, quam in his ſequeretur, Catonis, qui, vt apud Seruium legitur, in Originibus narrauerat, Troianos a Latino accepiſſe agrum, qui eſſet inter Laurentum et caſtra Troiana, iugerum DCC. Domitius lib. I hiſtoriae ſuae D iugera ediderat, auctore Victore O. G. R. c. 12, quem numerum ex Hemina quoque repetit Solinus cap. 8. Stadiorum XL agrum a colle, cui Lauinium impoſitum, quaquauerſus patentem per foedus cum Latino pactum ceſſiſſe Troianis memorauerant alii apud Dionyſ. I, 59. At apud Appian. lib. I pr. Faunus Martis f. cum filia Lauinia Aeneae CCCC ſtadiorum agrum in circuitu dat: καὶ δίδωσι γῆν ἐκ περιόδου σταδίων τετρακοσίων, quae vtique verior lectio eſt quam τριῶν. Me de iugerum numero parum laborare facile intelliges; hoc volebam, vt conſtaret, fuiſſe famam antiquam, quam in rem ſuam vertit ac traduxit Maro. Quod tandem Latinus ait *ſibi eſſe agrum* vſ. 316, poteſt hoc, ſi quis ita velit, proprie accipi, ex ve-

Sin alios finis aliamque capeſſere gentem
Eſt animus, poſcuntque ſolo decedere noſtro:
Bis denas Italo texamus robore nauis,
Seu pluris conplere valent: iacet omnis ad vndam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Praecipiant; nos aera, manus, naualia demus.
Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
Munera portantis aurique eborisque talenta

324 *Si in alios fines* vel *leges* Zulich. *aliamue* aliquot ap. Burmann. cum Goth. ſec. 325 *poſcuntque* ſec. Moret. et Bigot., idque iam Heinſio placuit, etiam Waddelio et Cuningbamo: et valde vtique arridet. Languet enim alterum, *poſſunt*, ſi vel maxime ad fata reuoces: ſi per fata facere liceat, vt Seruius voluit. Adde, quod *poſſunt* paullo inſolentius poſitum ante iam occurrebat v. 307 *nec victi poſſunt abſiſtere ferro.* 326 *robora* Goth. tert. 327 *implere* ſec. Moret. et pr. Hamb. pro var. lect.. *volunt* Menag. pr. 328 *numerosque* Sprot. 330 *ferunt* a m. pr. Gud. *firmant* pr. Hamb. 331 *Latini* plerique Pier. et quatuor apud Burm., minus bene. 332 *ramum* Moret. ſec. 333 *eborisque aurique* vulgg. edd., nec modo inde ab Ald. tert. ex Naugerii emendatione, verum iam ex ed. pr. At vett. edd. vna cum codd. omnibus id habent, quod Heinſ. reuocauit. *eboris talenta* per ſe recte dici poſſent: aeſtimatur enim ebur ac venditur ad libram. Verum h. l. non appenditur *ebur*. Aiunt ad *ſellam* curulem ſpectare vſ. ſequente: implicita itaque inter ſe collocauit (per chiasmum illuſtrare ſolent grammatici) *auri talenta et eboris ſellam.* Mutaui autem interpunctionem, quam Burm. parum commodam intulerat hanc: *Munera portantes aurique, eborisque talenta, Et ſellam, regni, trabeamque, inſignia noſtri.* Pierius diſtinguere malebat: *M. — eborisque, talenta Et ſellam n.* Tum

tere vita, qua regibus aſſignata agri portio, τέμενος, vt vel ex Homero notum Iliad. μ, 313.

324. *aliam gentem;* iterum pro terra. 327. *complere* proprium vocabulum de ſociis et copiis naualibus; vt πλήρωμα. *Seru.* 329. *naualia,* res nauales, ceram, funes, vela et alia huiusmodi *Seru.;* nam *materiem* iam memorauerat. *manus,* operas; male aliter alii. 331. *prima de gente;* primis de gentibus, ex nobilitate. 332. *pacis ramos:* v. ſup. 101. 333. *auri talenta* et *eboris ſellam:* videri debet implicita inter ſe collocaſſe; chiasmum grammatici vocant. Si modo Maro hoc voluit, vid.

Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna superbum

talentaque ex Medic. Heins. receperat. Mihi nihil dum satis placet; praestat tamen ad sensum meum lectio ante Heins. vulgata: *munera portantes, eborisque, a. t.* 336 *Tunc* al. *infessus* pro *infestus* Ven.. In toto versu nitorem desidero: *idem infensus, quem.* Servius: Drances *idem*, videlicet, qui supra apud Aeneam egerat. Hoc facere impedit oppositum *infensus.* Mollior, puto, exiret oratio, si sic scriptum esset: *Tum Drances, idem, infensum quem gloria Turni — agitabat.* Ex libris nil notatum video. 337 *que* abest Franc. et Goth. tert. 338 *et* a Parrhas. abest. *linguae melior* legisse videri potest Seruius: nam laudatur ab eo non modo vs. 441 lib. I *laetissimus vmbra*, vbi *vmbrae* eum legisse probabile sit; sed et Sallustii II Hist. *fructuum pabulique laetus ager.* Atque sic emendabat quoque Marklandus in Epistola critica pag. 121, et Cuninghamus Silii simile dictum: *fati melior* lib. V, 333. aduocat. Docte ita loqui poetas nemo dubitet. Sed idem exemplum ab indocto homine aliunde adscribi potuit, et ambitiosum esset putidumque, tales delicias vbique sectari velle. Tandem *frigida bellum* sec. Rottend. 339 *non futilis actor* aliquot Pier.

Var. Lect. 334. Sella curulis et trabea insignia imperii, et inter munera mitti solita, apud Romanos, Albanos, Etruscos, adeoque h. l. recte et apud Latinos. 335. *fessas res* iam III, 145 vidimus, debilitatas, infirmas, viribus regni exhaustis.

336. Male ingeniosi nonnulli in Drance Ciceronem, vt in Turno M. Antonium quaesiuere; Vrsinus in Drance Polydamantem Iliad. μ, 210 sqq. Macrobius V, 2 Achillem: vtrumque nimis sedulo. Diceret saltem aliquid, qui Thersiten ex Iliad. β, 212 sqq. ante oculos fuisse contenderet, sed turpitudine et probro, quo ibi flagrat, liberatum. Etiam is ἔχθιστος Ἀχιλῆι, vt hic *infensus. lingua melior,* fortior, quam manu. At *largus opum* alienum ab h. l. videri potest, siue diues sit, siue liberalis. In verbis Turni, quibus respondet, est v. 378 *Larga — copia fandi.* 340. 341. Poetam hoc ad ornatum excogi-

Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat;
Surgit, et his onerat dictis atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtrae nec vocis egentem,
Conſulis, o bone rex. Cuncti ſe ſcire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cuius ob auſpicium infauſtum moresque ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
Conſediſſe vrbem luctu: dum Troïa tentat
Caſtra, fugae fidens, et coelum territat armis.

341 *ferebant* Rom. Gud. a m. ſec. alter Mentel. a m. pr. et Hugen., quod verum arbitror: praeſero ſaltem; incertum eius genus de patre aiebant. recepit etiam Brunck. *ferebat* eſſe pro habebat genus incertum de patre. 342 *auxerat* Goth. tert. *agregat* Dorvill. 344 *te ſcire* Doruill. a m. ſec. 345 *Quid fortuna petat* Medic. Gud. a m. ſec. et multi alii ap. Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Altera lectio vett. edd. obſidet, et merito praefertur: *ferat* eſt poſtulet, eiusque interpretatio, *petat*, vt Burm. quoque cenſet. *populis et* Sprot. 347 *ob augurium* ap. Priſcian lib. XIV, vitioſe haud dubie. *auſpicium infandum* Leid. *infauſtum auſpicium* Parrhaſ. 350 *Conſidiſſe* Zulich. *in luctum* alter Mentel. *in luctus* Parrhaſ. *in luctu* Leid. et quinque alii ap. Burm. cum Goth. ſec. *Troica* alter Hamb. ſed ſunt Τρώϊα. *captat* Leid. 351 *fuga ſ.* Rom.

taſſe probabile eſt. Iulius tamen Sabinus, neſcio vnde, haec annotauit: „filius ſororis Latini, patre ruſtico."

342. *onerat*, docte pro auget, accumulat odia in eum. 345. *muſſant*, cunctantur, non audent dicere. 346. *flatus*, φύσημα, de arrogantia. Ad eandem et obſtinatum Turni animum refero *mores ſiniſtros. ob auſpicium*: auſpicia et ductus belli. 350. *Conſediſſe luctu*, in luctum eſſe demerſam, vt bene Seru. ſcil. vt συνιζάνειν. Sup. II, 624 *conſidere in ignes Ilium*; it. IX, 145 *moenia Troiae conſidere in ignes*. Saltem *conſidere luctu* dictum erit vt collabi, concidere, iacere, calamitate, dolore. Nimis tenue eſt, quod alii volunt: totam vrbem ſedere lugentem. 351. *fugae fidens*, reſpicit ſup. lib. X, 665 ſq. *et caelum territat armis*: tamquam qui prouocat. Seruius obſeruat hoc nimis tumidum eſſe, nec, niſi e Drancis perſona dictum, grauitati Virgilii conuenire. cf. ad X, 548.

Vnum etiam donis iſtis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique iubes, vnum, optume regum,
Adiicias; nec te vllius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenaeis
Des, pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
Quod ſi tantus habet mentis et pectora terror:
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo;
Cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
Quid miſeros toties in aperta pericula ciuis
Proiicis, o Latio caput horum et cauſſa malorum?
Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne; ſimul pacis ſolum inuiolabile pignus.

352 *mittis* Franc. 353 *dicique* Heinſ. ſecundum Pierium ex Rom. Medic. et omnibus praeſtantioribus: pro vulgari *duci*, quod in Ald. ſec. receptum: Docuit Heinſ. et ad h. l. et ſup. ad lib. V, 486, *dicere* in his et ſimilibus eſſe promittere. Proprie eſt deſignare munus et deſtinare. 354 *vllius ſententia* Bigot. et pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert. 355 *gnatam* Rom. et al. *egregius* Goth. tert. *que* abeſt Doruill. 356 *Das* pr. Moret. *hanc* deeſt Ven. *huic* Franc. *f. firmes*, quod longe melius, habent Rom. et alii Pier. Medic. a m. ſec. cum aliis multis Heinſ. et Burm., item Goth. ſec. *finges* ſec. Rottend. a m. pr. 357 *mentes* Rom. 358 *obteſtamur* Gud. a m. pr. *rogemus* Zulich. *precemur* ſec. Rottend. 359 *proprium* vel *patrium* Zulich. *patriaeque* quam commode memoretur, non dicam; accipiendum de populo Latinorum et de ſalute publica. Latinus in filiam, eiusque coniugium quicum vellet iungendum, ius habebat duplex: et tamquam pater, et tamquam rex. Igitur non *patriae* ſed *regique patrique* videtur legendum. Nullus tamen codex hoc praefert, niſi vnus Goth. tert., in quo *patri* eſt, ſed forte lapſu verius quam iudicio. Contra Seruius Aſprum primum monuiſſe narrat, vt interpungatur poſt *Cedat*. 360 *Qui* Goth. tert. 361 *a Latio* Franc. pro *ah! laborum* Moret. qu. v. ſup. VII, 481. 362 *pacem bello te* Doruill. *pacem depoſcimus* ed. Ven. Burm.

352. *Vnum etiam. etiam* h. l. pro adhuc eſſe, Seruius vult: vt Terent. paſſim. *dici*, deſtinari, promitti. 357. Quod ſi, quominus hoc facias, Turni metu teneris. 359. inuidioſe: *regi* Latino *patriaeque*, populo Latinorum, *remittat ius proprium*, ſuum, quod Latinus Latinique in regiam puellam habent, vt poſſint eam matrimonio iungere cui velint. v. Var. Lect. 363. *pacis pig*-

Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum,
Pone animos, et pulsus abi. Sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolauimus agros.
Aut, si fama mouet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est:
Aude, atque aduersum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et iam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,

364 *Primus age* Ven. *fingis obesse* alter Menag. *inesse* Ven. 365 *et supplex* Franc. *veniam* Zulich. a m. pr. 366 *funere f.* Reg. et Parrhas., qui et: *fusus abi;* at *funere fuso* Gud. a m. pr. Mentel. tert. *funera fusis* Medic. 367 *despoliauimus* Gud. a m. pr.; at *desolare* non improbandum: cf. Gronou. Obss. IV, 21. 368 *At si* Goth. sec. 369 *aut si* Medic. *at si* pr. Hamb. *est* abest Ven. 370 *aduersum* Rom. *fer fidens* Franc. *fer pectora in h.* alter Mentel. a m. pr. et Exc. Burmann. 371 *Si licet* Doruill. 372 *infleta inhumataque* Ed. pr. Burm. 373 *Sternemur* Donatus et Pierii Mediceus, tum pars Heinsianorum, cum Ed. pr. Burm., sed vetustiores omnes tuentur id, quod inde ab Aldd. editur, *Sternamur*. Tum *Etiam tu* editum ante Heinsium: sicque Seruius legit, et explicat *Eia*, nam est hortantis aduerbium hoc loco. *Et tu iam* Ed. pr. Burmann. 374 *Martis quid* Goth. tert. *solum adspice* Waddel. emendat apud Burm.

nus, Lauiniae coniugium cum Aenea. 364. *inuisum:* haud dubie pro, inimicum, actiue. 366. *pulsus abi;* referebam ad superiora de Lauinia et putabam esse: patere te repulsam ferre. Haerebam, an, quod faciunt alii, compararem inf. v. 392 *Pulsus ego?* vt adeo sit: pugna victum te fatere ac cede. Atque in hoc concedam et ipse viro docto monenti. 369. *dotalis regia:* dotale regnum. Sic et alibi. 372. Expressit vulgare Graecorum ἡμεῖς, ἄθαπτος καὶ ἄκλαυστος ὄχλος: quasi tam viles habiti, vt proiiciantur vel insepulti Minus bene Seru. et alii aliter. 374. *Martis:* patriae virtutis. *aspice contra.* Homericum ἄντα, ἄντην; vt ἄντην εἰςιδέειν Iliad. τ, 15.

Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violéntia Turni;
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, ſemper tibi copia fandi
Tum, cum bella manus poſcunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda eſt curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hoſtem
Agger moerorum, nec inundant ſanguine foſſae.

375 *Quid v.* Gud. et Rottend. tert. a m. pr. Supplet Leidenſis: *audacem ſolum te in praelia dura.* 377 *rupitque* Parrhaſ. et Pariſ. cum Goth. tert. *imo e pectore* pr. Mentel. a m. pr., aut, vt Burmanno videbatur, *imo a p.* *imo de pect.* alter Hamb., at in ſec. Moret. deerant voces: *has imo.* 378 *Longa q.* Zulich. a m. ſec. *Drance ſemper.* Ordo ex libris Pier. et Heinſ. pro vulgari: *ſemper Drance:* quem Rom. tuetur. Tum *Drances* Goth. pr. Zulich. et ipſe Medic., ſed eſt ὦ Δράγκη. 379 *Tum* ab Heinſio. Vulgo: *Tunc.* 380 *complenda* Franc. *implenda* Goth. tert. 381 *detinet* Medic. et alii Heinſ. et Pier. cum binis Goth. *deſtinet* Rom. 382 *Agger moerorum:* Scripturam recepit e codd. Heinſ. cf. ſup. ad lib. X, 24 et 144. Editum vulgo: *murorum*, quod Rom. tuetur. In Medic. et Mentel. pr. a m. pr. *Aggere moerorum.* Porro *foſſas* ap. Priſcian. lib. VIII legi Pierio obſeruatum. At v. ſup. ad X, 24. Illud vero multo minus probandum, quod Canterus VI Nou. Lect. 8 coniecit, et a Cerda repoſitum video: *et inundant ſ. f.*, poſtulante, vt ait, ſententia. A qua vtique aberrauit. Nam eſt: Magna loqueris, dum adhuc muri ab hoſte te tutantur et foſſas nondum ſanguis inundat, h. vrbs nondum oppugnatur; quod exquiſitius altero modo extulit: *nec inundant ſanguine foſſae:* vt *inundant* abſoluto ſit dictum. *nec* ſupplendum ex antec. *dum*, vt ſit *necdum.*

376. Ad verba comparant Iliad. α, 188, et ſup. lib. VII, 445, et ad vſ. 378 Iliad. β, 796. Ceterum in hac Turni oratione, multo etiam magis quam in altera Drancis, ſaeculi ſui genium artibus rhetoricis imbuti declarauit Maro. Nec quicquam in Graecis, multo minus in Homero, reperiri arbitror, quod ad artem declamatoriam propius ſpectet. Sed habebat Euripidem, forte et alios tragicos, qui in rhetoricis his dialogis ad dramaticam formam compoſitis praeiuerunt. 380. Sed nunc non tempus eſt orationi in curia faciendae. 381. 382. magna loqueris, dum intra moenia tutus ab hoſte lates, necdum, murorum oppugnatione facta, foſſae ſanguine caeſorum im-

Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance, quando tot ſtragis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropaeis
Inſignis agros. Poſſit quid viuida virtus,
Experiare licet; nec longe ſcilicet hoſtes
Quaerendi nobis: circumſtant vndique muros.
Imus in aduerſos? quid ceſſas? an tibi Mauors
Ventoſa in lingua pedibusque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quisquam merito, foediſſime, pulſum
Arguet, Iliaco tumidum qui creſcere Thybrim
Sanguine, et Euandri totam cum ſtirpe videbit

383 *ſona* Vratisl. *eloquio ſolito* plerique Pier. (excepto Romano) et aliquot Heinſiani cum Goth. tert et Erf. Sed *ſolitum tibi* elegantius; variata oratione, pro: vt ſoles. Sic εἰωθὸς abſolute interponitur, et alia. *meque furoris* Montalb. 384 *Arguito D.* pr. edit. Burm. et Erf. *Drances* etiam hic aliquot. v. ad v̄. 378. *quando tot* Heinſ. e grammaticis et ſcriptis. Vulgo: *tot quando*. Tum *caedis aceruos* Quinctil. lib. IX, 2, vt ſup. X, 245. XI, 207, h. e. caeſorum. 385 *Teucrum tot tua* ſec. Moret. *tua tela* Zulich. a m. pr. 386 *Inſignes* tres Heinſ. *Inſignis tot agros* Zulich. *Inſignis campos* duo Rottend. Ita fuere de ſyllaba *is* male ſolliciti. *quod* Zulich. a m. pr. *Sparſit quid* Sprot. pro var. lect. *inuida v.* Goth. tert. 387 *libet* Menag. pr. *non l.* pr. Hamb. et Goth. ſec. *longo* Exc. Burm. 388 *Quaer. vobis* Zulich. a m. ſec. *circumdant* aliquot Pier. et Burm. et Ald. pr., nam tertia *circumſtant* cum cett. vett. edd. 389 *Imus in aduerſos?* interrogationem Heinſius quoque firmat. Ego non deſiderem. *Imus* pro *Quin imus*, quod ſaepe apud Comicos. Et Homericum Ἀλλ' ἴομεν. 391 *nequicquam armis terrebimus hoſtem* ſuppleuerat Medic. a m. pr. *nunquamne ſines fallacia verba* Leid. 392 *haud quisquam—Arguet* ἀποφατικῶς Donatus. *haut* etiam Erf. *an qu.* Leid. cum Goth. *an merito quisquam* Parrhaſ. *aut quisquam* Ed. pr. Burm. 393 *Arguit* Oudart. 394 *tota cum ſtirpe* tres Heinſ.

plentur. conf. Var. Lect. 383. Cum itaque muris adhuc hoſtis diſtineatur. *Proinde* ad formam τοῦ εἶτα, ἔπειτα; quae cum ita ſint. Mox *quando*, pro quandoquidem. 389 — 391. Comparant Iliad. α, 226. 227. *Imus.* Quin imus. Age eamus aduerſus hoſtem! 393 — 395. Omnia in maius aucta. Arcadas dixit, cum

Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere saeptus.
Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt;
Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles;
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus vndas.

395 *Proc. deos* Goth. pr. *exhaustos* Oudart. et pr. Hamb. pro var. lect. *exustos* Goth. tert. *Arcades* cum eodem Doruill. 396 *Aut ita — misi?* Ed. Ven. Burm. *et Pand. vrguens* Medic. a m. pr. 397 *Et quo* Franc. 399 *N. manus* Goth. sec. 400 *Proin* Oudart. Sed nec hoc nec *Proinde*, quod v. 383 praecessit, nunc suauiter repetitur. 402 *et contra* Goth. pr. 403 *tremescunt* scribunt Rom. et paene omnes Pier. Mediceus et alii Heins. conf. Heins. 405 *Amnis ad H.* Parrhas. et Doruill., ex interpretatione. *Omnis et* coni. Cuningham. *r. f. Appulus* coni. T. Faber, perperam.

de vno duce Euandro cogitaret. Ante oculos esse potuit locus Iliad. ϑ, 153 — 156. Ad 396 conf. sup. IX, 672 sq.

399. Pergit in refellendis Drancis verbis et nunc ad v. 362 „*Nulla salus bello*“ *Cane talia*, ominare hoc, nullam salutem esse bello, pugnando saluos esse nos non posse, Aeneae et tibi. Vertant dii in tuum caput! Comparant Od. β, 178. 179. 400. Perge itaque, quod facis, metum de Troianis ingrauare, etc. *gentis bis victae*, ab Hercule primum (cf. sup. ad IX, 599 *Bis capti Phryges*. Iam VII, 295 *Num capti potuere capi*. Et II, 642. 3 *satis vna superque Vidimus excidia et captae superauimus vrbi* Anchises in excidio Troiae per Achiuos altero.); contra deprimere res Latinorum. 403 — 405. ῥητορικῶς haec vel maxime, plus forte quam in poeta epico feras. Auget scilicet per ironiam quod Diomedes belli societatem detrectauerat; erat is inter Graecorum principes, pro quibus *Myrmidonum* posuit, quibus

Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia fingit
Artificis ſcelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextra hac (abſiſte moveri)
Amittes; habitet tecum, et ſit pectore in iſto.
Nunc ad te, et tua magna, pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris vltra ſpem ponis in armis;
Si tam deſerti ſumus, et ſemel agmine verſo

406 Locus Quinctil. IX, 3, 14 eſt: *Alia commendatio vetuſtatis eſt* (de ſchematibus loquitur), *cuius amator vnice Virgilius fuit: Vel cum ſe pauidum* — Cum non appareat, quo in verbo archaismus lateat, Heinſ. poſt Matium ſuſpicatur ſcriptum fuiſſe *contra mis*, quod veteres pro *mei*. Alia eſt Gesneri ad e. l. ſententia, excidiſſe aliquid in Quinctiliano, idem tamen putat eſſe in vſu voculae *vel* vetuſtatem quaerendam: cum ſit pro *etiam*, *adeo*. In fine *iactat* Bigot. et Goth. tert., ſicque apud Quinctil. l. c. 407 *acervat* paſſim ſcribitur: etiam in binis Goth. ex more ſuperiorum ſaeculorum. conf. Pier. 408 *ſubſiſte* Goth. ſec. *dextra ac aſſiſte* Doruill. 410 *et* abeſt Mentel. pr. et Goth. tert. *magna*, quod Heinſius intulit, Romani lectio eſt, quam aliquot alii Pier. Menag. pr. Sprot. Moret. ſec. et ipſe Gudianus firmant, quem miror hic deſerere Mediceum, qui alteram ſamiliam ducit: *magne pater:* vt vulgo editum; quod Donatus interpretatur, et bini Goth. agnoſcunt: nam alter *magna* habet. *reuertar* Leid. 412 *deſerto* Hugen. *et ſi ſemel* alter Hamb. *et ſimul* Gud., ſicque

ſolus Achilles imperabat. *Lariſſaeus Achilles.* v. ſup. ad lib. II, 197. 405. *Amnis et Hadriacas* — h. et terrorem, quo Diomedes audito Aeneae nomine percuſſus fuerit, amplifica verbis quam maxime. Poetas id, quod populis vel regibus proprium eſt, terris, tandem et fluviis, tribuere, notum eſt; itaque h. l. terror ad fluuium Aufidum translatus: phantaſmate poetico. 406. *Vel cum ſe.* Reſpicit ſup. 348 et 364. Abrupta vero oratio irati hominis mutata quoque perſona pro: cum tu etiam ſingis te. Sollenne fuiſſet; *Quid? quod etiam.* — *vel* refer ad 401 *Ne ceſſa turbare metu* ſingendo. *artificis ſcelus* pro, artifex. *iurgia* ſunt minae v. 348. et criminationes exacerbat ſimulato pauore. Noli tamen timere.

410 ſeqq. Vtitur Turnus callido et ſubtili aditu ad perſuadendum id quod non audet palam dicere: melius eſſe interire: quam pacem rogare, vt bene obſeruauit Servius. *tam deſerti;* propter Diomedem, qui ſolus negavit auxilia; vt idem Seru.

Funditus occidimus, neqúe habet Fortuna regressum:
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam, o, si solitae quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta iuuentus,
Auxilioque vrbes Italae populique supersunt:
Sin et Troianis cum multo gloria venit

Ed. pr. Burm., male. conf. mox v. 418. 413 *neque* Heins. e scriptis pro *nec.* *regressus* alter Hamb. *recursum* Leid. Laudat Burm. not. ad Ouid. VI Met. 450. 414 *reddemus* Zulich a m. pr. *inertis* recepit Heins. e Rom. aliisque Pier. suisque melioribus, quoniam videbat neruosius esse et plus artificii prae se ferre, quam vulgatum *inermes*, quod Seruius quoque habet. cf. sup. ad X, 595, vbi eadem varietas, et inf. v. 672. 415 Non puto male aliquis aposiopesin statueret, et distingueret: *Quanquam o! si solitae quicquam virtutis adesset* — (sc. quisquamne sustineret hoc facere?) Tum pergit: *Ille mihi.* Sic sup. lib. V, 195 *Quanquam o! — sed superent, quibus hoc, Fortuna, dedisti:* 410 *ante oculos* apud Rufinian. de Schem. Lex. pag. 247. *fortunatusque malorum* Hamb. alter. 418 *simul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm. et qui paullo maioris est auctoritatis cod. Rom. Sicque coni. Burm. ad Anthol. Lat. T. I, pag. 88. Praeferet tamen vulgatum qui cogitet sententiam esse: praestat semel mori. *memordit* aliquot Pier. et Leid. conf. Gell. VII, 9. 419 *Quin et* Montalb. pro var. lect. *Sunt et opes* Ed. Ven. et Doruill. a m. sec. *vobis* Goth. tert. 420 *Itali p.* Goth. tert.

415—418. Seu turbauit affectus seu calliditas inflexit orationem, quae sic procedere debebat: quanquam, nisi inertissimi essemus, debebamus illum habere fortunatissimum et fortissimum, qui etc. (h. e debebamus mortem praeferre tali dedecori). Hoc alterum transtulit ad se: *Ille mihi ante alios f.* Est autem *fortunatus laborum* (vt *laetus laborum* sup. v. 73), felix in malis suis et calamitatibus. 418. *humum ore momordit:* Homericum. v. sup. Var. Lect. ad lib. X, 489. 419. 420. Respicit Latini verba supra 309 — 311. *vrbes Italae:* iterum respectu Diomedis, tamquam Graeci et exteri hominis. *supersunt,* superabundant, Seru., quod Burm. adstruit. 421. *gloria*

Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnis
Tempeſtas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis aeui
Retulit in melius; multos alterna reuiſens
Luſit et in ſolido rurſus Fortuna locauit.

422 *ſuntque illis* Rom., ſuauius vtique, probantque Pier. et Heinſ., nec tamen receptum. *ſint illis* pr. Hamb., ſ. pro *ſin*, vt coni. Heinſ. *illi* quoque legi monuit Seruius et ex eo Iul. Sabin., vt ſit pro *illic*, ſicque Leid. a m. pr. et edd. aliquot. 424 *Deficimur* Montalb., eleganter, iudice Heinſio, quem v. ad Ouid. Epp. V, 150. 425 *variusque labor*, quod Macrob. et Nonius agnoſcunt, quodque Brunckius retraxit, ante Heinſ. legebatur, qui Rom. Medic. et ceteros meliores codd. ſequutus eſt: et recte, primo, quod verborum et epithetorum collocatio inde exit poetica: *varii labor mutabilis aeui*; cum *varius labor mutabilis aeui* minus doctum ſit; tum, quod dictum eſt hoc ipſum elegantius: *varii labor mutabilis aeui*: vt ſit *aeuum varium*, quo varia fortuna iactamur. *labor mutabilis* h. mutatio laboris, aerumnae. *bellique labor* aliquot Pier. *variisque* Doruill. 426 *multosque* Medic. a m. ſec. *m. mutata r.* Schol. Horat. ad I Od. 34. *recuſos* Franc. 427 *in ſolio* alii apud Vrſin. Zulich. et Parrhaſ. *in ſolito* ſec. Rottend. et a m. ſec. Doruill., perperam. *in ſolido* eſt in integro, in incolumem ſtatum, in integrum reſtituit.

pro victoria, vt κῦδος. Ad ſententiam comparant vſſ. Homericos Iliad. ρ, 361 — 363, et ad v. 425 laudatur tritum illud: νίκη δ' ἐπαμείβεται ἄνδρας Iliad. χ, 339. Sententiam autem tritiſſimam, tamen habuit, quomodo verbis ornaret: *Multa dies — Fortuna locauit.* Enniani verſus ſunt apud Macrob. VI, 2, quos ante oculos fuiſſe Maroni ille putat: *Multa dies in bello conficit vnus; Et multae rurſus fortunae forte recumbunt. Haud quaquam quemquam ſemper fortuna ſequuta eſt.* In Marone *labor aeui* pro aeuo ſimpliciter cum notione aerumnae, quae in aeuo toleratur, adiecta; die et aeuo, h. e. temporis viciſſitudine multae res mortalium in melius mutantur. Ad ornatum ſpectant adiuncta: *aeuum varium*, temporis decurſus, in in quo fortuna varia iactamur. *labor* πόνος, aerumna, *mutabilis*, in meliorem fortunam mutari ſolita, *alterna* poteſt eſſe dicta ipſa Fortuna; niſi malis: *alterna* (κατὰ) *luſit et rurſus in ſolido locauit*, in firmo, tuto, ἐν τῷ σταθερῷ, antea in lubrico labantes. *ludere*, praeter expectationem aliquid inferendo, mutando: plerumque in deterius: h. l. in melius. *in ſolido*, in integrum, in incolumem ſtatum, reſtituit.

Non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
At Meſſapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi miſere duces; nec tarda ſequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Eſt et Volſcorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere cateruas.
Quod ſi me ſolum Teucri in certamina poſcunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obſto:
Non adeo has exoſa manus Victoria fugit,
Vt tanta quidquam pro ſpe tentare recuſem.
Ibo animis contra; vel magnum praeſtet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc ſoceroque Latino
Turnus ego, haud vlli veterum virtute ſecundus,
Deuoui. Solum Aeneas vocat. Et, vocet, oro.

429 *Tolonius* Parrhaſ. *Tholonius* Goth. tert. 430 *non* edd. nonnullae. *nec tarda* tamquam elegantius recepit ſecundum Ge. Fabricium Heinſius ex Seruii auctoritate: cui Ven. et pro var. lect. Menag. accedebant: cum Goth. ſec. Ceteri codd. omnes tuentur vulgatam: *nec parua*. *nec tanta* Exc. Burm. *ſequentur* Bigot. Verſum laudat Schol. Statii ad VI Theb. 910, vbi *ſequitur* explicat: concedit illi, datur. 431 *delectas* Parrhaſ. *deiectos* Gud. a m. ſec. cum aliquot aliis Heinſii, vt ad Troianos referatur. In Mediceo verſum hunc poſtponi ſequenti notat Burm., quod apud Fogginium non ita ſe habet. 433 *et* deeſt Doruill. De toto verſu dubito an huc translatus ſit ex lib. VII, 804. 434 *Quo ſi* Rom. *Quos ſi* Hugen. *me Teucri ſolum* in Pierianis aliquot. *in certamine* Mentel. pr. et Franc. vid. ſup. v. 221. 439 *patria l. arma* duo Burm. 440 *Illa licet* pr. Moret. *Ire l.* Parrhaſ. *libet* Bigot. 442 *Deuoueo* vett. edd. et deinceps vulgatae. *Deuoui*

428. 429. Comparant Homericum *παρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι, Οἵ κέ με τιμήσουσι*. *Aetolus et Arpi:* ſup. 239 ſq. *Meſſapus*, de quo lib. VII, 691 ſqq. et alibi. *Tolumnius* cf. inf. XII, 258. *felix* autem h. potens, florens opibus, videtur infelicitatem Diomedis reſpicere. 430. et parata erit gloria ipſis Latinis. 432. De Camilla lib. VII f. 433. *florentes aere*, fulgentes. v. ſup. VII, 804. *tantumque bonis communibus obſto:* et in tantum obſum commodis publicis, vt, niſi ſolus dimicauero, concidat vniuerſa resp. Sic Seruius, et v. 437. *tanta pro*

Nec Drances potius, ſiue eſt haec ira deorum,
Morte luat; ſiue eſt virtus et gloria, tollat.
Illi haec inter ſe dubiis de rebus agebant
Certantes; caſtra Aeneas aciemque mouebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque vrbem terroribus inplet:
Inſtructos acie Tiberino a flumine Teucros
Tyrrhenamque manum totis deſcendere campis.

Heinſ. e Pier. et ſuis omnibus. *Deuiuo* Rom. *Aeneas ſolum* alter Hamb. *Solum Aeneas vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. nec male. Vt nunc eſt, ſupple *Deuoui*, ſi *Aeneas vocat*. *orat* Hugen. *omen* ſec. Rottend. 443 *ſiue haec eſt* Franc. et Goth. tert. *cura d.* Montalb. 445 *Olli inter ſeſe d.* Ed. pr. Burm. *variis* Parrhaſ. *dubiis dum rebus* coni. Burm. 446 *acieque* Ven. *mouebant* Dornill. *vocabat* pro var. lect. Oudart. 447 *per r. caſtra* ſec. Moret. 448 *que* abeſt Oblongo et Parrhaſ. *inplent* Hugen. 449 *aciem* Voſſ., vt *inſtructos aciem* graecismo dictum ſit. *a* abeſt Medic. a m. pr. 450 *decedere* Hugen.

ſpe, vt ſolus dicar ſernaſſe remp. 443. 444. Sententiae forte nimis acutae ad noſtrum ſenſum. Tres habet Seruius interpretationes, quarum nulla ſatis commoda, etſi ad veram quodammodo ducere poſſunt. Solus cum Aenea vult congredi Turnus, etiam ea de cauſſa, ne cum Drance quicquam ſiue ſecundae ſiue aduerſae rei communicet, vtque is et a calamitate et a felicitate ſucceſſus abſit. Et *vocet* Aeneas, vt ego ſolus cum eo congreſſus de ſumma belli transigam: *Nec Drances potius morte luat* ſua, occidat communi clade, *ſi haec ira deorum eſt* (h. ſi euentus erit belli huius infauſtus), nec, *ſiue eſt virtus et gloria*, ſi hoc bello laudem virtutis (κλέος) et gloriam (κῦδος, victoriam) conſequi dabitur, *tollat* eam ille, auferat hanc laudem pro ſua parte (vt ἄρεσθαι κῦδος).

Cum ſollertia et cum arte poeta partim deliberationum et incertorum fluctuantiumque conſiliorum exitum facit non praeuiſum; partim inſtruxit et praeparauit inde a v. 434 ſq. pugnam inter Aeneam et Turnum, in qua narrationis et carminis tela olim erit detexenda. Ad 445 et 446 comparari ſolent vſſ. 304. 305 Iliad. α. Saltem aliqua ex parte conuenirent β, 786. ſq. 807 ſq. Praeſtat monere, vt artem poetae obſeruet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac

Extemplo turbati animi, concuſſaque volgi
Pectora, et adrectae ſtimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poſcunt; fremit arma iuuentus;
Flent maeſti muſſantque patres. Hic vndique clamor
Diſſenſu vario magnus ſe tollit in auras:
Haud ſecus, atque alto in luco cum forte cateruae
Conſedere auium, piſcoſoue amne Paduſae
Dant ſonitum rauci per ſtagna loquacia cycni.

451 *turbati animo* Rom. *confuſaque* Parrhaſ. 452 *non*, pro, *haud* Bigot. et Goth. tert. *aures* Montalb. 453 *manu* Heinſ. e ſcriptis non tam repoſuit, eſt enim communis edd. lectio, quam potius vitium, puto, editionis Dan. Heinſii expulit, in qua eſt *manus*. Idem coni. *manus trepidae*, Voſſ. alter *metu tr.* 454 *Hinc v.* plures Heinſ. *Sic* Doruill. *Tunc* Goth. ſec. 455 *Diſſeſſu* tert. Rottend. *magnus vario* vett. edd. ap. Pier., idque reuocauit Cuningham. e MS. Bersmanni. *ad auras* Medic. 456 *in* abeſt Goth. tert. et Exc. Burm. *cum fronte* alter Hamb. 457 *Conſidere* Hugen. et tert. Mentel. cum Reg. *amni* Parrhaſ. *piſcoſoque* plures ap. Burm. *piſcoſaeue* Oudart. 458 *niuei* Moret. qu. et Vratisl. *loquacia* firmant vetuſtiſſimi Rom. Medic. et al. *loquencia* vel *loquentia* pars codd. Pier. et Goth. tert., ſicque codd. Seruii ad Ecl. VIII, 22, quae varietas et alibi occurrit. *liquentia*

pedeſtri rerum narrandarum ſtructura auocato. Nam ſecundum hanc res ſic erat exponenda: Aeneam interea caſtris motis duplici agmine aduerſus vrbem Laurentum inceſſiſſe; pedeſtri per ſaltus montium, equeſtri per planitiem camporum; nuntiari aduentum. Poeta vero ſingula ſingulis locis commode dicenda ſeruauit. Vide inf. v. 511 ſqq. 522. 452. *et arrectae ſtimulis irae:* de virtute bellica; exaſperati ſunt animi. vt inf. 727. 728. *Tarchonem in praelia ſuſcitat et ſtimulis haud mollibus iniicit iras.* Nam ira erigitur, arrigitur ac ſtimulatur, h. e. mouetur. Et *ſtimulus durus*, qui adeo penetrat, infixus haeret. *fremit arma*, pro vulgari: cum fremitu poſtulat. 454. *muſſant.* ſup. 345 *ſed dicere muſſant.* Eſt τὸ ἐπιμύζειν, στενάζειν.

457. 458. *Padus* cycnorum copia apud poetas celebratus: in ſeptem oſtia cum tempore diductus, binis primum oſtiis in mare delatus eſt, quorum alterum ſeptentrionem verſus erat *Volana*,

Immo, ait, o ciues, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate ſedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Conripuit ſeſe et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluſe, armari Volſcorum edice maniplis;

Bigot. et Ed. Ven. apud Burm. cum Dorvill. *liquacia* pr. Moret., quo apparet, omnia haec eſſe a librariorum ſtupore profecta. conf. ſup. ad IX, 679. Interpolatum eſt in aliis *ſtagna ſonantia* ap. Pier. et in Sprot. 459 *o iuuenes* Schol. Statii lib. VII Theb. 612. *arrecto* Goth. tert. 460 *et* deeſt qu. Moret. *ſequentes* Bigot. 461 *ad tecta* Ed. pr. Burm. et Goth. ſec. *in tecta* Schol. Statii VII Theb. 612. *ruant* e libb. ſuis et Pier. praetulit Heinſ., pro vulgato *ruunt*, quod et ipſum ſuam vim habebat. 463 *Tum* Ed. Ven. ap. Burmann. *Volſce* eadem, cum Doruill. et Ed. Mediol. Fuit Valeriae gentis familia *Valeſorum*. Verſum reſpicit Rutil. I, 169 de Rufio Voluſiano: *Qui Voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen. Et reges Rutulos, teſte Marone, refert.* *dice* alter Hamb. *maniplos* Gud. a m. pr.

alterum a meridie *Paduſa* prope Spinam a mari exceptum. Creditur eſſe illud, quod nunc *il Po d'Argenta* appellatur. (v. Commentar. Acad. Bonon. To. VII cum mappa ad p. 470.) Oſtium hoc *amnem* dixit et quidem *piſcoſum*, vt Homerus ἰχθυόεντα Hyllum Iliad. *υ*, 592. Facit illud quibusdam locis paludem, hinc *ſtagna* quae *loquacia* dixit eleganter, a loquacibus cygnis, vt inf. XII, 475 *nidos loquaces* hirundinis; hos *raucos* vocauit, ſimpliciter, a clamore vel cantu. Tranſtulit hoc Claudian. XXXI, 109, 110. De Paduſa accurate egit Cluuer. Ital. ant. lib. I, cap. 35. cf. Seru. Ambitioſum eſſet Italos ſcriptores laudare, qui de his oſtiis copioſe egere: Nuper *Giambatt. Minzoni* demonſtratum iuit: eſſe Paduſam *Canalem S. Alberti*, h. e. foſſam XII M. paſſ. a Rauenna ductam.

459. Concilium habete *arrepto tempore*, εὐκαίρως, ἐν καιρῷ, cum irriſione. ne capite arma; quin potius, μᾶλλον δὲ, *immo* etiam deliberate. 462. *ſeſe corripuit*, ὤρνυτο, ὡρμήθη, ἔσσυτο. Ex his ac ſimilibus ductum videtur *rapere*, *corripere*, pro mouere, adeoque *ſe*, vt *eripere ſe.* Iam ſup. VI, 472 *Tandem corripuit ſeſe atque inimica refugit in nemus.* Et Cul. 167 Serpens *et ſe ſublimi ceruice rapit.* paſſim vidimus. 463. Feſtinationem Turni bene aſſequitur oratio abrupta, dum Turnum eſſe loquuturum non

Duc,' ait, et Rutulos. Equitem, Meſſapus, in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus vrbis firment, turresque capeſſant:
Cetera, qua iuſſo, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur vrbe.
Concilium ipſe pater et magna incepta Latinus
Deſerit, ac triſti turbatus tempore differt;
Multaque ſe incuſat, qui non adceperit vltro
Dardanium Aenean, generumque adſciuerit vrbi.
Praefodiunt alii portas, aut ſaxa ſudesque

464 *Duxit ait* Ven. et Goth. tert. *Dixerat* Bigot. Tum *Equitem* e Medic. et aliis egregie reſtituit et defendit Heinſ. Agnoſcit et Seruius. Vulgg. ſecundum Romanum *equites*, et plerumque iunctim: *Rutulos equites.* 465 *Corax* Goth. pr. *Latiis* Erf., nec ipſum male. *effundite* Franc. 466 *firmant* pr. Hamb. et Ven., qui et *capeſſunt* habet. *firmet* aliquot Heinſ., inter quos a m. pr. Gud., qui idem cum Erf. *capeſſat*, hoc quidem cum Medic., qui idem a m. ſec. *firmet* habet. 467 *qui* Bigot. *qua iubeo* Vratisl. et Goth. ſec., male. vid. Not. 469 *Conſilium* Reg., ſic et alii hic et ſup. 460. *pater ipſe* Medic. a m. pr. pr. Moret. et Goth. tert. *magnum* Medic. a m. pr. 470 *tr. t. pectore* vett. edd. Mutauit, puto, primus Naugerius in Ed. Ald. tert., vt ſit *tempore*, hocque codd. conſenſus firmat. 471 *quod non* Gud. Ven. Mentel. pr. a m. pr. Exc. Burm. *quod non deceperit* Erf. *acceperat* Bigot. 472 *generumque adſciuerit vrbi.* Sic conſtanter legitur et diſtinguitur. Erit adeo *vrbi*, in vrbis ac regni vtilitatem. Parum commode. Suſpicor fuiſſe *qui non acceperit vltro Dardanium Aenean generumque adſciuerit: vrbis Praefodiunt alii portas.* Sic vtique lenior procedit oratio. 473 *Perfodiunt* tres ap. Burm. *ac ſ.* Goth. tert.

praedictum eſt. 464. *Equitem in armis*, pro armatum, vt ſaepe alibi. *Meſſapus*, graece, pro Meſſape, et *Coras*, pro Cora, *cum fratre* Catillo. v. ſup. VII, 672. 467. *qua iuſſo*, pro iuſſero: vt, leuaſſo, declaraſſo, amaſſo et al.; ſequutus eſt Silius XII, 175. 468. 469. Comparant Iliad. β, 808. Αἶψα δ' ἔλυσ' ἀγορήν, ἐπὶ τεύχεα δ' ἐσσεύοντο. Tum 472 *vrbi* erit in vrbis, regni, vtilitatem.

473. Ante portas foſſas faciunt, vt bene Seru., et vallum ducunt ſaxis ſtipitibusque humo aggeſta. Cum autem res ad ſummum diſcrimen adducta eſſet, *(labor vltimus vocat omnes)* procurritur in muros, vt Troiae, cum praelium cum Achiuis

Subuectant. Bello dat ſignum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronae puerique; vocat labor vltimus omnis.
Nec non ad templum ſummasque ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina caterua,
Dona ferens: iuxtaque comes Lauinia virgo,
Cauſſa mali tanti, oculos deiecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;
Et maeſtas alto fundunt de limine voces;

474 *Subiiciunt* lect. varians vett. edd. adſcripta, quam Catroeus recepit: ſcilicet deterius pro exquiſitiore. *Bello ſignum dat* Moret. qu. 475 *Tunc* ante Heinſ. vulgg. 476 *labor vocat* Parrhaſ., ſicque Cuningham. edidit. 477 *Nec non et* Leid. *magnasque ad* ed. pr. Burm. 478 *corona* tert. Goth., ſed *caterua* in marg. 480 *Cauſſa mali tanti atque oculos* vett edd. et, quamvis Pierius eiiciendum τὸ *atque* monuerat, etiam ſeqq. vulgg. Itaque Heinſius expulit ſecundum codd. Hiatum, quem toties librarii ferre nequiuere, expleuere Montalb. et Parrhaſ. *tantique*. Maiorem dubitationem facit, quod in Rom. erat: *Cauſſa malis tantis:* ſic Donatus et pars codd. Heinſ. cum Regio et Goth. tert., nec vero aliter fuit in libro, vnde Mediceus deſcriptus erat, nam in hoc a pr. m. fuerat: *malt tantis*. Itaque rationes potiores conſpirant in hoc, ſcriptum a Marone fuiſſe: *Cauſſa malis tantis oculos d.* Tandem Cuningham. emendabat *Tanti cauſſa mali.* Sed poetam dedecet ſemper eosdem numeros ſectari. *oculis d. decoris* ſec. Rottend. *oculos d decores* alt. Voſſ. 481 *tura* Mentel. pr. 482 *de pectore* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. *de limine* etiam Seru. agnoſcit. Sed vid. Not.

propius vrbi admotum eſſet, factum eſſe narrat Homerus. 477. Manifeſta veſtigia Iliad. ζ, 86 ſqq. 269 ſqq. Illud autem miror, quod in hac imitatione non animaduertit, Palladem iam tum coli a Laurentibus haud potuiſſe, quam Troianos primum intuliſſe communis fama obtinuit. 478. *Subuehitur;* ſupra VIII, 666 *caſtae ducebant ſacra per vrbem* Pilentis *matres in mollibus*. 479. *Dona*. Perperam peplum ex Homero hunc vocant, Poetae genus ponere placuit. 480. *κατ' ὄμματα καλὰ βαλοῦσα*; oculis deiectis. cf. Ruhnk. ad H. in Cer. 194. 481. *Succedunt* ſc. templum, intrant, vt bene Seru. Alias languet verſus poſt illa: *Subuehitur magna matrum regina caterua.* 482. *de limine.* Nil argutandum; eſt pro, ingreſſae templum. Nam ex more in prima templi parte vota faciunt, qui deos adeunt, nec interiora intrant,

Armipotens, praeſes belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipſum
Pronum ſterne ſolo, portisque effunde ſub altis.
Cingitur ipſe furens certatim in proelia Turnus.
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
Horrebat ſquamis, ſurasque incluſerat auro;
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat enſem;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;

483 *belli praeſes* ordo in vulgg. ante Heinſ., quem reuocauit Cuningham.; adeo difficile eſt quicquam in his probare, quod non alius improbet factum. *praeſens* nonnulli, etiam apud Seru., ſicque Medic., ſed a ſec. m., cum aliis Heinſ. et Ed. pr. *et Saturnia v.* Parrhaſ. a m. ſec. 484 *Fr. m. templum* Goth. tert. 485 *Sterne ſolo pronum* Parrhaſ. *et portis* Ed. pr. Burm. *portisque* vel *pontisque* Leid. *ſub ipſis* ap. Macrob. V Sat. 3, ſicque a m. ſec. pr. Hamb. 486 *in* aberat Gud. *in funera* pr. Hamb. a m. pr. 487 *rutilum thoraca* Macrob. V. 20. VI, 7 et Gellius II, 6 agnoſcunt, et ſic Romanus, duo Rottend. et Hamb. alter. Sed alterum doctius. *inductus* ap. Pier. codd. quod cum voc. *rutilum* praetulit Wakef. quia et alibi occurrit *inducere* pro *induere*, ſup. V, 379. VIII, 457 et *rutilantia arma* ſup. VIII, 529 et ap. Tacitum Hiſt. V, 13. 490 *aureus.* Si tamen thoracem aereum indutus fuit, vt v. 487 dixerat, nunc non *aureus* ſed *aereus* fulgere debuit. Tum diſplicet in his verſſ. quinque quinquies repetita copula *que*.

vt nos. 483—485. Preces fere ad verbum conuerſae ex l. c. Homerico v. 305. 306. 307. *effunde*, de prolapſo, proſtrato ante vrbis obſeſſae muros.

486 ſqq. Aemulatur et h. l. Maro Homerum, qui heroes ſe armantes inducit Iliad. γ, 330 ſeqq. Paridem; λ, 15 ſqq. Agamemnonem; π, 130 ſqq. Patroclum; τ, 369 ſqq. Achillem. Sed orationem egregie ornauit et variauit Maro: *thoraca indutus ahenis Horrebat ſquamis*, pro thoracem induerat ex aere in ſquamarum ſpeciem contextum, *ſurasque incluſerat auro*, ocreas aureas induerat. Sed multo etiam ornatiora ſunt ſequentia, v. 492—497, quae ex Homero Iliad. ζ, 506—511 conuerſa eſſe, iam veteres notarunt. Ad Turnum tamen conuenientius tranſlata puto, quam de Paride fuerant pronuntiata: contra quam Popio viſum. Nam in

Exfultatque animis, et fpe iam praecipit hoftem.
Qualis, vbi abruptis fugit praefepia vinclis,
Tandem liber, equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in paftus armentaque tendit equarum,
Aut, adfuetus aquae perfundi flumine noto,
Emicat, adrectisque fremit ceruicibus alte
Luxurians; luduntque iubae per colla, per armos.
Obuia cui, Volfcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina fub ipfis
Defiluit; quam tota cohors imitata relictis

491 Deficit verfus Goth. fec. Vellem maioris effet auctoritatis codex! *praeripit* Vratisl. conf. fup. lib. X, 277 et faepe al. 492 *adruptis* Reg. 493 *pratoque* Dorvill. *potitur* aliquot Pier., quod non praeferam cum Catroeo. *ab alto* Goth. tert. a m. pr. 494 *impaftus* aliquot apud Burm. 495 *equae* Bigot. *profundi* Ven. *fl. toto* Zulich. a m. pr. et Ed. pr. Burm. *nando* pr. Hamb. 496 *ceruicibus altis* fec. Rottend. *altum* malebat Cuninghamus: fcilicet vt poeta nihil variet; femper idem fequatur! 497 *luduntque comae* Oudart. 498 *cui grege Volfcorum* Sprot. 500 *Disfiluit* aliquot codd. et Ed. pr. Burm.

Turno fumma alacritas et feftinatio ac discurfatio. Virgilio tamen in verbis Ennius iam praeiuerat, Macrobio monente VI Sat. 3 *Et tunc, ficut equus, qui de praefepibus actus* (eft Homericum: ἀποστήσας ἐπὶ Φάτνῃ) *Vincla fueis magneis animeis abrumpit et inde Fert fe fe campi per caerula, laetaque prata, Celfo pectore:* (θείει (διὰ) πεδίοιο κροαίνων, pulfando folum vngulis) *faepe iubam quaffat fimul altam;* (ὑψοῦ δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται ὤμοις ἀΐσσονται) *Spiritus ex anima calida fpumas agit albas. Luxurians;* reddidit feliciter ex Homerico loco κυδιόων, quod ibi eft pro γαυριῶν, de equo exultante, ferociente. *alte* autem 496 poffis iungere: *arrectis alte;* vt Homericum ὑψοῦ κάρη ἔχει. Forte tamen fic languefcit verfus; et iungenda funt *alte luxurians,* aut fi hoc infolentius dictum videri poffit, *alte fremit. ludunt iubae per colla, per armos.* ἀμφὶ δὲ χαῖται ὤμοις ἀΐσσονται. Adde alterum locum ex Homero expreffum in Apollon. III, 1259 fqq.

498. De Camilla modo ad 432. *Defiluit,* honoris cauffa factum volunt. Cf., fi tanti videtur, anaglyphum Borghefianum apud Winckelman.

Ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
Turne, fui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, et Aeneadum promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serua.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiae, virgo, quas dicere gratis,
Quasue referre parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas, vt fama fidem, missique reportant
Exploratores, equitum leuia inprobus arma

501 *deflexit* alter Hamb. 502 *fui meriti* Goth. tert. *audacia* Ven. 503 *et* deest Gud. pr. Mentel. et sec. Moret. *turbae* Bigot. et Goth. tert. *turmis* Romanus et Donatus. 505 *tentare spicula* Goth. 506 *obsiste* Hugen. 507 *horrenda virgine* Medic. a m. pr., idem a m. pr. *fixis*, etsi *oculos* praecesserat. *oculos fixos* pr. Voss. et pr. Moret. cum Hugen., vnde Heins. coni. *oculis — fixis*. Sed praestat recepta lectio, *oculos fixus*, et errorum caussae satis patent. *fixit* editio, qua Pier. vtebatur: h. e. Ald. pr. vel alia, quae inde fluxit, sicque Sprot. et pr. Hamb. pro var. lect. *fixus* emendatum a Naugerio Ald. tert. 508 *grates* Rom. 509 *Quasque* Ven. 510 *Ista* volebat Heins. *super*: ac m. (in Foggin. *superat*) Medic. a m. pr.

Monum. ined. No. 137. *cohors* pro turma: nam equitum h. l. est. *defluxit;* Macrob. VI, 4 (p. 595 Lips.) e Furio lib. I laudat: *Ille, graui subito deuinctus vulnere, habenas Misit equi, lapsusque in humum defluxit et armis Reddidit aeratis sonitum.* 503. Comparant Iliad. *ν*, 73 — 80. 507. *horrenda in virgine* h. l. admiranda. Nam, quae *admirationem, stuporem, horrorem,* faciunt, ad idem fere genus referri possunt. Sic ἔκπαγλος Homericum. 510. *partire*, respicit illud *Solaque T.* v. 504. In illis: *quando animus est supra omnia*, expressit magnanimam: adeoque int. supra pericula, fortunae casus et sic porro; non aliter.

511. *fidem* eleganter pro nuntio. Nam, quae nuntiantur, fidem facti faciunt. 512. *improbus,* accipio pro audax: proprie, qui nimium audet. Sic alia supra passim.

Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta iugo superans aduentat ad vrbem.
Furta paro belli conuexo in tramite siluae,
Vt biuias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis;
Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Massapum in proelia dictis

514 *superans* reuocatum ab Heins. e Medic. et ceteris praestantioribus; sic et vett. edd. Prima est edit. tert. Ald., in qua receptum video *properans*, quod Rom. et alii Pieriani exhibebant: sicque Goth. tert. Exquisitius tamen alterum. *superas* alter Menag. *iugum superans* alter Hamb., quae vulgaris, vt inf. v. 906, est structura; sed exquisitior: *iugo*, superior euadens, superato iugo, conf. sup. ad lib. II, 207. *aduenit* Oudart. *in vrbem* aliquot Pier., probante Heinsio. 515 *belli:* hic distinguebat Zulich. *conuexa* Leid. 516 *Vt binas* Vratisl. *armato vt binas* ed. pr. Burm. *obsidem* Leid. et Goth. tert. *obsidant* Mediol. Ed. et Lutat. ad Stat. I Theb. 609. 517 *accipe* ed. pr. Burm. 519 *Tiburni* Heins. inuexit, nescio quam bene: cum idem sup. lib. VII, 671 *Tiburti* reliquerit, vbi similis varietas occurrebat: quanquam *Tiburni* et illo loco praeferendum arbitror. Addit vir doctiss., *Tiburni manus* ad Tiburnum fluuium Tibur alluentem esse referendum. An Anienem Tiburnum esse voluit? Tiburnum conditorem Tiburis, deum vel heroem indigenam, nouimus omnes: vid. sup. Exc. VIII ad VII. Sequutus autem est Heinsius vetustiores suos cum Donato: quibus accedebat pars Pier., Mediceus tamen a sec. m. *Tiburtique* habet, idque Romanus firmat et Seruius cum aliis codd.; adde tres Goth. et edd. vett. et Aldd. Tum pars codd. distinguit: *T. manus ducis: et tu*, male.

513. *quaterent campos*, ad incessum equorum referri praestat. Lucret. II, 326 *equites — mediosque repente Transmittunt valido quatientes impete campos.* Seruius ad perturbationem agrorum, h. e. agrestium, reuocat. 513. *ardua montis deserta;* necesse est extremas Albanorum montium partes respexisse poetam. 515. *Furta*, sollenni poetarum voce pro insidiis. 519. *Tiburni manus*, copiae Tiburtinae, a Tiburno heroe ac conditore designatae, fratribus eius Catillo et Cora ducibus; sup. VII, 670 sqq. Aduersus equitatum Aeneae, in quo turmae Arcades ab Euandro missae, VIII, 518 et Etruscae (lib. X, 238. 239.) erant, per planitiem camporum incedentem mittitur Messapus, qui nunc non suas copias (v.

Hortatur, ſociosque duces; et pergit in hoſtem.
Eſt curuo anfractu valles, adcommoda fraudi
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Vrguet vtrimque latus; tenuis quò ſemita ducit,
Anguſtaeque ferunt fauces aditusque maligni.

521 *pergit* vel *tendit* pr. Hamb. *in hoſtes* vel *hoſtis* nonnulli. 522 *vallis* vulgo editum: atque ſic codd. pars; e reuocauit id Cuninghamus; nec male. *valles* Heinſ. recepit et vett. codd., vt Medic. et al., item Rom. et parte Pier. Firmant et Grammatici Probus et Seruius. Si verum eſt, poetam ita ſcripſiſſe, quod valde dubito, non, quod aiunt, ob metri neceſſitatem, ſed antiquitatis ſtudio id feciſſe dicendus. Nam *valles* et *vallis*, vt *vulpes* et *vulpis*, et ſic alia. Metro alias in *vallis* metuendum non erat: cum vltima in caeſuram incidat. 523 *d. fr. artum* Exc. Burm., non infelici lapſu. 524 *vtrumque* Parrhaſ. et Goth. tert. *quo* Heinſ. e lois vetuſtioribus et Pier., etiam Seru. pro vulgato *qua*, quod tamen multo accommodatius: Seruio quoque agnitum. *quam* ed. Iunt. 525 *fremunt* Bigot. *f. premunt*, inquit Heinſ. Mox vſ. 526 praeponabatur huic in Regio.

ſup. VII, 691 et Exc. p. 170) ſed Latinas et Tiburtinas turmas equeſtres ducit, et cum eo Camilla. 522 ſeqq. Inſidiarum locus et ratio huiusmodi animo repraeſentanda. Via Troianorum agmini pedeſtri, quod Aeneas ipſe ducebat (cf. ad 445. 446), erat facienda per montium iuga et ſaltus: in his erat *vallis, curuo anfractu*, ſinuoſo flexu, quae ex aduerſa venienti Aeneae parte in cliuum aſſurgebat; isque erat agmine ſuperandus: ab vtraque vallis parte ſiluae. Has inſedit Turnus: Equitatum autem Meſſapo et Camilla duce praemittit, vt manus cum praemiſſo ab Aenea Etruſcorum equitatu conſerat, qui per camporum planitiem incedebat, Tarchontis ductu. Hic pugna equeſtris fit, in qua, Camilla caeſa, equites Latini fugiunt ad vrbem. Audita Camillae caede equitatusque fuga, Turnus conſilio inſidiarum abiecto ex ſaltibus obleſſis in campum procedit, vt fugam Latinorum equitum ſiſtat vrbemque, ne primo incurſu capiatur, praeſidio firmet. Quo facto Aeneas liberas ſaltus anguſtias ſuperat; v. 896 ſqq. Aſſequutus eſt hac oeconomia poeta hoc, vt abſentibus Aenea et Turno geri res poſſet virtute Camillae et Tarchontis.

523. *quam — atrum* h. ſilua denſa, per quam, *qua*, anguſta ſemita eſt. 525. *aditus maligni*, anguſti, exigui;

Hanc ſuper in ſpeculis ſummoque in vertice montis
Planities ignota iacet, tutique receptus;
Seu dextra laeuaque velis occurrere pugnae:
Siue inſtare iugis, et grandia voluere ſaxa.
Huc iuuenis nota fertur regione viarum;
Adripuitque locum, et ſiluis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Vnam ex virginibus ſociis ſacraque caterua,
Conpellabat, et has triſtis Latonia voces

526 *in* aberat Rom. *e ſpeculis* Gud. a m. pr. Mentel. pr. et Goth. ſec. 527 *P. inculta* Sprot. *immota* Parrhaſ. vid. ad Ge. III, 416, quod Burmanno ſe probabat, vt eſſet a belli tumultu immunis. *receſſus* plerique Pier., inter quos Rom. et Medic. a m. ſec. cum Goth. pr., quod iam Seru. damnauit. *recuſſus* ed. Mediol. 528 *concurrere* aliquot Burm.; ſic vero *pugna* eſſe debebat. *pugnis* pr Hamb. pro var. lect. 529 *aut gr.* Doruill. *euoluere* ſec. Mentel. *inuoluere* Leid. *vulnere* Rom. 531 *Arripiuntque* ſec. Moret. *inſidit* Hugen *ſedit* Montalb. 532 Ὦπιν. *Opem* alter Hamb. *Opin* apud Macrob. V, 22. 533 *ſacris ſociaque* c. Rom. *ſocia ſacrisque* Hugen. *ſociis ſociaque* Goth. ſec. 534 *triſti* Heinſ. e Rom. et aliis Pier. (quibus adde Goth pr. et ſec.), pro vulgato: *triſtes*, vel *triſteis*, vt in Aldd. et al. At *triſtis* Medic. et Macrob. V, 22 cum Donato, quod et ipſum Heinſius praetuliſſe videtur, et nunc reuocamus cum Brunckio. Iudicium noſtrum puta eo niti, quod *triſtis voces* plus grauitatis epicae habet; alterum *triſti ore* Ouidii elegantia dignum. *Latoida* alter Hamb., pro *Latoia* putat Heinſ. vel *Letoia*.

non, obſcuri, vt Seru.; nam lib. VI, 270 adiunctum eſt: *lux; ſub luce maligna.* 526. *in ſpeculis;* in collis vertice, vt σκοπιά. Erat is planus, adeoque omni ex parte opportunus, ſeu ad procurrendum, 528 ſeu ad propulſandum hoſtem, ſi ſuperare collem vellet: 529. Nam *inſtare iugis,* de iugo deſuper vrgere hoſtem adortum. 527. *ignota* Troianis. propter hoc ipſum *ſiluae iniquae* ſunt, infeſtae ex inſidiis. Similis autem inſidiarum collocandarum deſcriptio comparanda ap. Statium Theb. II, 469 ſqq.

532. Recte Seruius tranſitum tamquam abruptum et nimis tritum reprehendit. cf. ſup. Not. ad IX, 638 et ibi Exc. *Opim* autem h. l. nympham edidit in Dianae conſortio; cum alias ipſius Dianae nomen fuerit: quod ex Callimacho quoque conſtat in Dian. 204 et 240, vbi vid. Spanhem. Mirum id viſum Seruio, quem ad h. l. vide, et Macrobio V, 22, qui de nimia doctrina hoc Virgilium feciſſe ſuſpicabatur. Perpe-

Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et noſtris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim nouus iſte Dianae
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine mouit.
Pulſus ob inuidiam regno viresque ſuperbas
Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,

535 *ad* abeſt Ven. 537 *Nec* alii. *enim* abeſt binis Burm. et vni Goth. *nouus* deerat Doruill. 538 *ſubitoque* a m. pr. Medic., perperam. vid. Heinſ. ad III, 225. *ſubitique* Montalb. At pro *que* malim *ve: ſubitaue;* nec nouus amor eſt nec ſubitus. 540 *Priuernum* Seru. ad VIII, 803. Ita et *vrbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat.

ram vtique: nam et apud eundem Callimachum in Del. 292 Opis eſt inter puellas Hyperboreas, quae frugum primitias olim Delum apportarunt, et cum Diana ibi manſerunt; cf. Apollod. I, 4, 4. Recte adeo a Marone nympha Opis memorata eſt, et eodem forte reſpectu inf. 858 Threiſſa appellatur. Iuvat autem illud notare, Dianam h. l. *cum Nymphis ſuis,* quibus ſiluae ſolent pro ſedibus aſſignari, in Olympo ſedere, vnde vſſ. 595. 596 Opis deuolat in terram. 536. *noſtris armis,* quibus Camilla in morem Dianae et Nympharum vtitur. cf. inf. 844.

Quae ſequitur narratio de Camilla et patre Metabo, Privernatum tyranno, ex antiquis Italorum fabulis, ſeu annalibus petita, et egregie ad epicam poeſin accommodata, cum ea τὸ τερατῶδες habeat, dum ſaeui tyranni animum, quod haud expectares, filiae magno amore contactum exhibet (conf. ad X, 789 de Mezentio); reprehenſionem tamen admittit in hoc, quod Dianae illa ſermoni mandata dantis ad Opin inſerta eſt non ſatis commode. Alia v. in Exc. II ad h. l. 539. *vires ſuperbas,* h. nimias opes, potentiam libertati ciuium infeſtam; vnde odia in eum: *Pulſus ob inuidiam.* At Seruius *vires ſuperbas,* quibus ſuperbe vtebatur, interpretatur. Vſus quidem vtrumque admittit; niſi quod alterum exquiſitius eſt. Nam cum *ſuperbia* ſit animi efferentis ſe iis, quibus eminere ſe putat aliis, transfertur *ſuperbus* modo ad effectus, modo ad cauſ-

Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Suſtulit exſilio comitem, matriſque vocauit
Nomine Casmillae, mutata parte, Camillam.
Ipſe, ſinu prae ſe portans, iuga longa petebat
Solorum nemorum; tela vndique ſaeua premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.

542 *vocari* Parrhaſ. *locauit* Gud. 543 Verſum recitat Macrob. III, 8 *Scamillae* editum Pierius memorat ſc. in Ald. pr. At *Casmillae* editum in alt. et hinc in ceteris. *Carmillae* Gud. a m. pr. *quas millae* codd. ap. Pier. Verum arbitror eſſe: *Casmilae*, ad quod accedit Doruill. *Casmile*, infimi tamen loci codex: idem in ſuis membranis reperit Brunck. et recepit: niſi potius, inquit, *Cadmilae* poeta ſcripſerit: vt *Κάδμιλος* apud Lycophr. 162 eſt Ἑρμῆς. quae Boeotica ibi fertur eſſe pronuntiatio. At Italica fuit *Casmilus*. *mutata* iam ed. Ald. tert. dederat cum aliis vetuſtioribus noſtris. At Egnatiana et aliae *mutilata*: vt et Pierius editum legebat: quod Burmanno magis placebat: quia vna littera extrita eſt *ſ*. Debetur hoc inuentum Benedicto philologo in edit. Iunt. 1520, qui eam lectionem vetuſtos codd. et bona ingenia agnoſcere ait. Videtur tamen *mutata* poeticam orationem magis decere: et mutilatio ſub illo tamquam genere comprehenſa eſt; tum tuetur id conſenſus codd. vetuſtiorum omnium. 546 *bella v. ſ.* Ed. pr. Burm. 546 *pendebant m. V.* Sprot.

ſas, vnde quis ſuperbit; eſt itaque ornatus, ſplendidus, diues, potens. Ita *honores ſuperbi. coniugium ſuperbum* Aen. III, 475. *Ilium ſuperbum* III, 2. *oſtrum ſuperbum* I, 639 vbi cf. not. Ab effectis autem ductae ſunt notiones, vt ſuperbus ſit durus, ſaeuus, vt VIII, 481 *ſuperbo imperio et ſaeuis armis.* tum rebellis, qui iugum ferre nequit, ferox libertatis ſtudio, vt de Bruto vidimus VI, 818. amantes, qui aemulos haud ferunt Ge. III, 217. *debellare ſuperbos* VI, 854 vbi opp. *parcere ſubiectis.* Ex priore itaque ratione *vires ſuperbae*, vt *opes ſuperbae*, ſunt omnino ingentes, nimiae. 543. Tribuit igitur poeta patris voluntati, quod emollita pronuntiatio ſerioribus aetatibus attulit, vt, pro *Casmilo Camillus;* pro *Casmila, Camilla* diceretur. Vox illa a Pelasgis in Italiam illata Etruſcis quoque fuit frequentata, qui Mercurium Casmilum appellarunt, tamquam *miniſtrum* deorum. v. Schol. Apollonii ad I, 917. Macrob. III Sat. 8, et Seru. ad h. l. 544. *iuga longa,* non longinqua et remota, ſed longo tractu continuata.

Ecce, fugae medio, ſummis Amaſenus abundans
Spumabat ripis; tantus ſe nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia ſecum
Verſanti ſubito vix haec ſententia ſedit:
Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilueſtri ſubere clauſam,
Inplicat, atque habilem mediae circumligat haſtae;
Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voueo; tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. Adcipe, teſtor,

547 *f. in medio* alter Mentel. et Scheffer. *fuga e media* tert. Rottend. *habundans* in codd. paſſim, vt et alibi. *ab vndis* Parrhaſ. et Exc. Burmann. 548 *tantis* Erf. 550 *Tardatus* Sprot. 551 *Verſanti ſubito:* diſtinguit Ge. Fabric. cum aliis, etiam Valken. ad Ammon. p. 67: in ſubitis enim cogitationibus animum difficulter conſilium capere aut rem expedire. Vix tamen ſatis placet: *Omnia verſare ſubito.* Ita *celeriter* dicendum fuiſſet. Praeſtat igitur altera ratio: cum omnia ſecum verſaſſet, *ſubito vix haec ſententia ſedit*, vt noua ratione *ſubito vix* iunxerit: vt *vix tandem* eo deuenerit, *ſubito* tamen conſilium hoc arripuerit. Nam *ſubito victrix ſententia ſedit*, quod quis mecum coniiciat, eſſet ornatius forte, quam locus fert, vim autem illam non haberet. 552 *ferebat* a m. ſec. Medic. et Goth. ſec. 554 *Hic* Hugen. *Hac* a pr. m. Rom. pr. *gnatam* Leid. *gratam* Sprot. 557 *hanc* abeſt Doruill. 559 *hoſtem ſupplex* Goth. ſec.

549. *Ruperat,* eruperat ſe, vt iam alibi vidimus: ἐῤῥάγη. 551. Cum omnia ſecum verſaſſet, *vix haec ſententia ſedit ſubito*, quae ſubito animum ſubierat. 553. *robore cocto*, igni durato, praeuſto. 554. *Telum immane—Huic;* nota ſtructurae immutationem, quae vel ob negligentiae ſpeciem ſuauitate non caret. *clauſam,* innolutam cortice. Suberis copiam in Priuerni agris naſci obſeruauit Sponius. *habilem*, ita vt haberi, tractari, pro iaculo emitti illa cum haſta poſſet; ἀραρυῖαν. Sic I, 318 *habilem arcum* vidimus, *enſem* IX, 305; *galeam* ibid. 365. De alligata porro puella ingenioſe v. 558. 559. *tua tela tenens ſupplex*. Haſta autem illigatum pon-

Diua tuam, quae nunc dubiis conmittitur auris.
Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
Inmittit: sonuere vndae; rapidum super amnem
Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius iam vrguente caterua,
Dat sese fluuio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triuiae de cespite vellit.
Non illum tectis vllae, non moenibus vrbes
Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum et solis exegit montibus aeuum.

560 *d. c. armis* sec. Rottend. 561 *abducto* Oudart. *contentum* pr. Menag. tert. Mentel. Par. 562 *sonuere aurae* coni. Burm. Qui enim vndae, inquit, *sonuere?* Scilicet grauiter commotus aer aquae superficiem impellit et vndae fremitum mouet; quid? quod transuolans iaculum sibilum vel strepitum facit in aere, quem ipsi amni tribuere potuit. 564 *propius magna* aliquot Burm. *tam* aberat Medic. et Goth. pr. 566 *d. c. tollit* Gud. et Erf. 567 *non vllae m.* Goth. pr. *montibus* alter Hamb. *vrbis* Ven. 568 *Excepere* Sprot. *ille* Zulich. 569 *et*

dus in alteram ripam transmittit, vt ipse liberis manibus transnatare possit; *famulam* dixit consecratam: quia ministri deorum ὑπηρέται, δοῦλοι, diis se consecrant. 560. *dubiis auris*, per quas ipsa infans dubia salute fertur. 562. *sonuere vndae;* h. aer super vndis, sibilo per hastam traiectam facto. cf. Var. Lect. Sic inf. cum Opis per aerem cum impetu descendit, moto in aere sonitu, ipsa *caeli delapsu per auras Insonuit* XI, 595. 596. Hastam autem sic missam puta, vt alteri littori ea infigeretur. 563. *Infelix;* vel respectu praesentis Camillae fati, vel quod iam illa aetate tantum vitae discrimen adiret.

565. *victor* compos voti (vt saepe, v. c. VIII, 61), scil. flumine traiecto, et filia seruata. *donum Triuiae,* ex voto; quam Dianae vouerat: v. 557. 558. 559. 560. 568. *manus dat* proprie victus, tum omnino qui cedit, qui placatur, h. l. qui, quod humanitas aliorum vel hospitalitas offert, accipit. An vsquam de manibus hospitum fungendis loquendi vsus tuleri: *manus dare,* vt dictum: *accipere aliquem manu,* dubito. 569. non *pastorum aeuum,* vt Seru.,

Hic natam, in dumis interque horrentia lustra,
Armentalis equae mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens vbera labris.
Vtque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, iaculo palmas onerauit acuto;
Spiculaque ex humero paruae suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuuiae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena;
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres

aberat Oudart.; et melius abesset. Sed quot alia non essent delenda, si haec ratio valeret! Sustulit Brunckius et reposuit pro eo *at* Wakefield, nec improbo factum. *solus* Parrhas. *P. in saevis* Ed. pr. Burm. *aeuom* Rom. 570 *Hic* edd. Aldd. et hinc omnes, quas vidi, etiam Nic. Heinsii priores. Nec nisi in ed. Burm. probatum *Hinc:* merito iterum eiectum. 572 *teucris* pro *teneris* Franc., stupore librarii. *immulcens* pr. Hamburg. *munera* Goth. tert. 573 *plantas* Medic., sed a m. pr. 574 *Institerant* pr. Hamb., tum *armauit* omnes Pier. et Heins. potiores: adde Burmann. et Goth. sec. ac tert. cum Erf Retinetur tamen *onerauit* inde ab Aldo editum, tamquam elegantius; inprimis cum de tenellae puellae manibus sermo sit; quandoquidem credere licet, poetam maluisse id, quod venustius esset. Agnoscit quoque Servius. In Sprot. erat *firmauit. iaculis acutis* pr. Hamb. et Ed. pr. Burm. 575 *ex humero paruo* Goth. tert. 576 *vittae* pro *pallae* Oudart. 577 *a* abest aliquot Burm. *pendunt* duo eiusdem. *terrent* Hamb. alter a m. sec. 581 *Multae iam f.* sec. Moret.

pro pastorali vita, sed *in montibus pastorum;* qui a pastoribus habitabantur. 570. *dumi, lustra* pro siluis. *Armentalis equa,* ἵππος ἀγελαία. 572. *lacte ferino;* quia *ferus* etiam de equo: vt sup. II, 51. 573. Proprie erant *vestigia prima,* in quae, quibus, institit plantis pedum. Sed doctius alterum, pro vulgari. Vt primum infans pedibus institit. 577. *tigridis exuuias* commemorat dignitatis caussa; nec quaerere licet, vnde fugitiuus Metabus eas nancisci potuerit. 580. *Strymoniam gruem:* v. sup. Ge. I, 120. 581. *Multae illam,*

Optauere nurum. Sola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud conrepta fuiſſet
Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatis vrguetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque inuiſe Latinos,
Triſtis vbi infauſto conmittitur omine pugna.
Haec cape et vltricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicumque ſacrum violarit volnere corpus,
Tros Italusue, mihi pariter det ſanguine poenas.

583 *v. honorem* pr. Moret., et ipſum non male. Sed *colere amorem*, vt fouere; ſeruare: ſtudium armorum et virginitatis. 584 *corrupta* Vratisl., perperam. *corripi militia*, exquiſite pro vulgari, corripi cupidine, ſtudio militiae. 586 *Cura mihi* Goth. tert., elegantius vulgato; ſed illi codici non tantum tribui poteſt, vt vulgata mutetur. Tribuit tamen ei hoc Wakef. vt in carmen reciperet. 587 *V. a. nunc quanquam f.* Ed. pr. Burm. *quando equidem* Rom. *vrgentur* Hugen. et pr. Moret. a m. pr. *vrgemur* olim alicubi editum fuiſſe ex Pierio apparet, ſed omnes, quas habemus, edd. vett. *vrgetur* exhibet. *fatis — iniquis* aliquot Pier. et Heinſ. cum Goth. tert. conſ. ſup. ad lib. I, 668. 588 *inuiſa* Rom. 589 *ordine* alter Hamb. a m. pr. *pugnae* Goth. pr., vt *committatur* ipſa Camilla; ſed perperam. 590 *Hoc* Ed. pr. Burm. *Hanc* eius Exc., male. v. Not. *victricem* Mentel. pr. 591 *Hanc* Goth. pr. *Ac* ſec.; vtrumque etiam in Pierianis occurrebat. *ſacra* Sprot. *violaret* Mentel. pr. *violauit* Parrhaſ., vt inſ. 848. 592 *Italusque* Rom., cum Medic. et alii tres Heinſii, minus bene.

Idem orationis color ſup. lib. VII, 54. Laudat Cerda Ouid. Met. III, 353 ſqq. I, 478 ſq. Adde Pindar. Pyth. IX, 188 ſqq. Catull. Carm. Nupt. 42 ſeqq. qui praeiuiſſe videtur in his: *Multi illum pueri, multae optauere puellae*, de flore. *Tyrrhena per oppida.* Amaſeno traiecto Metabus ad Campanorum fines accedere debuit: hos inſedere olim Etruſci. Seruius ad h. v. et 567 ad Etruſcorum potentiam rem refert, quorum iure olim tota Italia tenebatur. 590. *Haec cape;* puta cum his dictis Dianam arcum et pharetram Opi tradere. 591. Auguſte: pro: qui vulnus intulerit; ſed loquitur de virgine deae conſecrata. Et ducta hinc vltionis ab Arunte ſumtae cauſſa. Nam, qui ſacra violant, a Diis puniuntur. 592. 593. Sarpedonis fatum ante oculos ex Iliad. π, 453. cf. ſup.

Post ego nube caua miserandae corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa leuis coeli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Conpositi numero in turmas. Fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis

593 *miserabile* pr. Hamb. 594 *Intemerata* Franc. *cumulo* Zulich. *tumuloque patrisque* Ven. 595 *Dixit et illa* Medic. et Ven. *Dixerat: illa* Goth. sec. *delapsa* Heins. primus e Medic. et aliis: inter quos duo *dilapsa*. Vulgg. leg. *demissa*. 596 *Insonuitque nigro* pr. Hamb. *Aduolat et virgo* Franc. *I. longo c.* Zulich. a m. pr. *tegmine* Goth. tert. Sed *turbine* recte, de nube obscura, vt iam alibi factum vidimus, et Homericum νέφος, νεφέλη. 597 *muris tectisque propinquant* citatur a Valerio Probo in Arte. Tò *propinquant* impense placebat Heinsio. v. ad lib. X, 238. 598 *Etrurique* vel *Etrurii* multi apud Heins. et Burm., librariorum vtique inscitia; etsi dubitari vix potest, ab initio *Etruros* et *Etruriam* fuisse; et temporis successu alterum in *Etrusos* et *Etruscos* abiisse. Prima pronuntiatio *Turseni* et *Tursi* fuisse videtur, inde *Truri*, *Trusi*, *Etrusci*, et molliore sono *Tusci*, *Tuscia*. Vid. Comment. Soc. Gott. T. III, P. II, p. 38. 599 *Composito* Zulich. *in* abest binis Burm. et Goth. tert. *in turbas* idem et Sprot. *in turmis* Parrhas. *in turmas numero* duo Burm. 600 *pulsat* Ald. (pr.). *spumat* Tan. Faber emendat, perperam; nam *habenis pugnat* est contra habenas pressas luctatur, quod Burm. illustrat: vt μάχεσθαί τινι.

ad v. 432. 594. *patriae*, graece: in patriam vel in patria terra. 595. 596. volatus velocitatem bene declarauit per *insonuit:* inuoluta *turbine*, nigra nube.

597. *manus Troiana* de pedestri agmine, quod Aeneas ducebat, accipe, vt sequentia de equitatu. v. sup. 449. 450. 511 seqq. et Not. ad 522. Constabat autem equitatus maxime ex Etruscis: sup. v. 450. 517. et Not. ad 519 et h. l., isque per campos incedebat: hinc *aequore toto*. 599. *numero:* ad numerum suum militum, quos quaeque turma habere debebat; vnde etiam *numeri*, ipsae cohortes, turmae. Non audiendus Seruius. 599. 600. 601. ἐναργεστάτη descriptio equorum generosiorum incedentium: *Insultans* vid. Ge. III, 117. *pugnat* spectat ad reluctationem equorum, qui frenis cohiberi se vix patiuntur et repugnant; hinc *Huc obuersus et huc*. Prudent. Psychom. 194.

Huc obuerſus et huc; tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
Aduerſi campo adparent, haſtasque reductis
Protendunt longe dextris, et ſpicula vibrant;
Aduentusque virum fremitusque ardeſcit equorum.

601 *conuerſus* Medic. Gud. Sprot. et Leid. (cum Eſf.), quod minus placere, Heinſius monet. *conuerſus adhuc* Franc. *iam late* pr. Hamb. 604 *Corax* Goth. ſec. et hic. cf. VII, 672. 605 *haſtasque reductas* Medic. a m. pr. et Sprot. 606 *Protendunt* potiores codd. omnes, edd. vett., et recte: nam, etſi reducta dextra tenetur haſta, tamen ea protenditur, prominet, inprimis ſi cogites infra mediam fere partem eam manu teneri. *Praetendunt* tacite irrepſiſſe in Burmannianam editionem, non conſilio receptum videtur. Nam Heinſ. non admiſit, nec illud niſi in Medic. a m. pr., tum in Menag. ſec. Moret. tert. et Leid. ac Zulich. reperit ſcriptum. Pierius tamen antiqua pleraque exemplaria ita legere ait: nec eſt cur illud per ſe improbet aliquis. Nam *praetendere*, *προτείνειν*, ad idem fere redeunt. *Proiiciunt* Goth. ſec. Tandem *librant* emendandum eſſe pronuntiat Io. Schrader. Nam nondum emittunt, adeoque nec *vibrant*. Herm. Arnzen. Epiſt. crit. p. 72. videtur accipere neutraliter *ſpicula vibrant*. vt IX, 769 *vibranti gladio*. 607 *et fr.* alter Menag. Neminem video ad hunc verſum offen-

Huc illuc frendens obuertit terga etc. 601. 602. Poeticum hoc phantasma ſatis notum: et iam alibi obſeruatum, Ennium in eo praeceſſiſſe, Ennio autem Graecos et ipſum Homerum Iliad. *ν*, 339. De hoc igitur nil nunc monemus. Sed *ferreus ager* audacius etiam quam ſup. VII, 525 *atraque late Horreſcit ſtrictis ſeges enſibus*. Scilicet *ager horret late haſtis*, atque inde *ferreus* ad viſum et opinionem, ferreis haſtis totus collucens: hinc ſubiicitur: *campique armis ſublimibus ardent*. Quae ſi ad hunc modum expedias, intelligis, non ſine iudicio poetam hunc verſum ab Ennio (Annal. I, p. 33 ed. Column.) ſumſiſſe, Ennium autem male irriſum fuiſſe ab Lucilio, quod h. l. factum narrat Seruius. Add. Macrob. VI, 4 pr. *ardent*, exquiſitius quam refulgent. Sic tamen et *αἴθεσθαι*, *αἴθειν*, *φλέγειν* et alia.

603. 604. Vt praedixerat v. 518. 519. 606. Non idem, vt Cerda vult, ſed aliae ſunt *haſtae*, alia *ſpicula* h. iacula: his eminus, illis cominus, pugna fit. Igitur haſtas *reducunt*, vt cum impetu immittant, iacula *vibrant*, rotant. conf. Var. Lect. 607. *Aduentus virum ardeſcit*,

Iamque intra iactum teli progressus vterque
Substiterat; subito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos; fundunt simul vndique tela
Crebra niuis ritu, coelumque obtexitur vmbra.

disse. Videntur igitur alii expeditiorem rationem habuisse quam equidem exputare possum. Nam, quid *fremitus equorum ardescit* sit, obuium quidem est; sed velim doceri, quid sit: *Aduentus virum ardescit.* Potest abstractum videri positum pro concreto, vt sit pro: *viri aduenientes, propius accedentes*, exardescunt. At hoc ieiunum est, et loci splendorem, qui summus est, offuscat. Dicam igitur: vtriusque agminis, quo propius iam inuicem turmae accedunt, incessum concitatiorem esse solere, idque designari per *aduentum virorum ardescentem.* Egregia sententia! vereor tamen, vt satis commode verbis concepta videri possit: non enim aduentus, sed in aduentu gressus, ingressus, exardescit. Suspicetur aliquis vitium inesse ex vna littera, quam copula inuexit, et leg. *adventuque, virum fremitusque ardescit equorum;* h. et aduentu, cum vtrinque propius accederent, fremitus virorum equorumque ardescit, h. increscit, maior fit. Aut, vt magis niteat oratio: *Adventuque virum, fremitus ardescit equorum:* quo propiores fiunt, eo magis equi fremunt. Si tamen haec comparo cum lectione vulgata, malo in ea ferre, quod durius et audacius dictum videri potest, et id tenere, quod in notis apposui: *aduentum* innuere strepitum aduentantium. Illustrat poeta sententiam quodammodo infra vs. 910 *Et saeuum Aenean agnoscit Turnus — Adventumque pedum flatusque audiuit equorum.* 608 *inter* Goth. tert. *iter* Ven. *intus i. leti* Franc. 609 *Substiterant* duo Hamb. et Scheffer. Zulich. Leid. et Exc. Burm., quod magis etiam obscurat orationem; nam non agmina, sed agminum progressus substitisse dicitur. *rumpunt* Goth. tert. *furentis* Zulich. Parrhas. Par. et Ed. pr. Burm. *furentisque* Rom., tum Medic. pr., sicque Goth. et sec. *furentesque* vett. edd., vsque ad Aldinam tertiam a Naugerio castigatam; inde *frementes* recte praeferri coepit. 610 *fundit* Zulich. a m. pr., vnde Heins. coni. *fundi.*

h. strepitus ex aduentu, seu strepitus aduenientium, maior maiorque ad aures accidit et increbescit, quo propiores inuicem sibi turmae fiunt. Etenim, quae augentur, inprimis motu, incalescere, adeoque et exardescere, (alibi incendi, v. ad X, 895.) dicuntur. cf. Var. Lect.

608. Progressus vtriusque exercitus eo iam factus erat, vt intra teli iactum ventum esset: quando vtraque acies substitit. In sqq. comparatio instituti potest non sine fructu cum Iliad δ, 446 sqq. et v. 610. 611 videndus Iliad. μ, 156 sqq. 278 sqq. *caelum obtexitur vmbra.* conf.

Continuo aduerſis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excuſſus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,

612 *aduerſi* vett. edd., ſicque Rom. cum aliis; et ipſe Mediceus, ad Fogginii quidem fidem, cum trinis Goth. *aduerſus* Franc. Sed *aduerſis* elegantius. Habet iam Ald. pr. *verſis* Ed. pr. Burm. *Achonteus*, *Acontheus*. *Acontes*, in codd. Eſt Ἀκοντεύς. 613. 614 *Commixti* pr. Hamb. *Connexi* pr. Moret. et ed. Mediol. *occurrunt* Bigot. et Goth. tert., quos iam toties in eandem lectionem conſentire vidimus. *ruina Dant ſonitum ingenti* Moret. ſec. et qu., quo Heinſ. Mediceum alludere arbitratur, in quo *ruinam et ſonitum*. Probabilius eſt, iſtam Moretanorum lectionem confeciam eſſe ex ſimili lapſu: etiam Gud. a m. pr. *ruina Dant ſonitum ingentem*, et *ruina Dat ſonitum* Parrhaſ. *ſonitum* etiam Exc. Burm. Quod autem ad ſententiam verborum attinet, video vtique accipi hoc, etiam a Burmanno: *dant ruinam*, id eſt, cadunt cum magno ſonitu. Nec dubitare licet, *dare ruinam*, vulgo ita dici. Verum h. l. ſignificatum hunc habere nequit; ſi enim nunc vterque cadunt, ineptum eſſet, mox Aconteum excuſſum praecipitari v. 615—617. Igitur verius arbitror, quod in notis poſui, eſſe ſimpl. pro ruere; irruunt viri mutuo impetu, et haſtis eluſis ipſi equi confligunt aduerſis pectoribus. 614 *Dat* Franc. *praefractaque* vett. edd. tum Aldd. et inde vulgatae. *perfractaque* ex Rom. Medic. et aliis iam Pier. notauit, et ex Medic. a m. ſec. aliisque Heinſius. Sic quoque tres Goth. *perfectaque* a m. pr. Medic. et Gud. *perfoſſaque* tert. Moret. *qundripednntum* ſcriptum paſſim in codd. Pier., vt in Rom., vt et alibi. *quadripes* vt *quadriiugi*. cf. Burm. ad XI, 875. 615 *Expulſus* Bigot. 616 *tormenti* Medic., ſed a m. pr. *aut torto* Goth. tert. *actus* Gud. a m. pr. et pr. Menag.

inf. XII, 578 *et obumbrant aethera telis*. Etiam vulgari ſermone tritum. Vnde illud Laconis, ſe ſub vmbra telorum eſſe pugnaturum. At Iliad. ρ, 366 ſqq., quem non cum noſtro contendere debebant, puluere caligo obducitur pugnae, non telorum crebritate. Quod autem Servius ad vſ. 608 habet: „Et „Enniana eſt iſta omnis ambitioſa deſcriptio:“ hoc ad ea ſpectat, quae ſupra ad IX, 806 ſqq. vidimus.

612. *Tyrrhenus* h. l. nomen viri Etruſci proprium; *Aconteus* e Latinis. 613. *ruinam dant*, ruunt. *perfractaque — rumpunt* pro perfringunt, pro, illiduntur inuicem; ſcilicet haſta neuter alterum attigerat, itaque ipſi

Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, versique Latini
Reiiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis vbi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam

617 *dispargit* Leid. *spargit* Goth. pr. et Ed. Mediol. *disparsit* alter Mentel. *dispersit* a m. pr. Gud. 619 *Deiiciunt* sec. Moret. *palmas* Goth. tert., perperam. Mos in fuga clipeos in tergum reiiciendi notissimus. *ad m. versant* alter Hamb. *torquent* ed. Mediol. 620 *inuasit* vett. edd., quod tamen in solo Menag. pr. et Exc. Burm., quodque miror, in Colotiano, occurrebat. *inuadit* Leid. Contra Rom. et omnes Pier. Medic. et omnes Heins., Gothani quoque, *inducit*, quod iam Ald. tert. exhibere coepit, et quod vnice verum: turmas in hostem inducit. *Asillas*, *Asilas*, *Asillus*, aberratt.; accedit *asellus* librarius. In Virgilio est Ἀσύλας. 621 *versique* Pierius in ora codicis notauerat. 624 *procumbens* pars codd. Heins. et Burm., tum Ed. Ven. Burm. cum Goth. sec. et tert. Adde Rom., sed perperam. conf. sup. ad V, 204. 625 *ad terram* pars codd. cum Rom. et vett. edd. *ad terras* Ald., sicque Medic. aliique. *vnda* Medic. cum aliis ap. Burm. *superiacet vnda* duo alii: sed *superiacit vndam* doctius h. iacit vndam super scopulos: praepositione ad verbum retracta: vt fere Graece dicas: *σκοπέλους τ' ὑπερέβαλε κῦμα* sc. *πόντος*. Scopulos autem minores ante oculos habere necesse est. Nam, si maiores fuerint, tum *ἀμφὶ ἄκρας Κυρτὸν ἐὸν (κῦμα) κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην*, fractus scilicet fluctus: vt Iliad. δ. 425. 426. conf. Od. ε, 402. 403. Simili vsu bene h. l. v. 626 adiectum *Spumeus*.

equi concitati summo impetu in se ipsos irruunt: qua ruina, quo conflictu, labefactatus Aconteus equo deiicitur. 620. *Troes* nunc: mox *Tusci* 629, quoniam ex vtraque gente equitatus constabat, *agunt:* versos in fugam impellunt, vt supra V, 265. vid. Burm. *Asylas*, qui Pisa Etruriae copias adduxerat: sup. X, 175 sqq. 622. *colla* equorum: qui quoniam domiti, vt facile flecti queant, hinc colla *mollia:* vt Ge. III, 204. *molli collo;* et *mollia crura* ibid. v. 76. 624 sqq. Comparatio praeclara et ornatissima: cui ex parte similem ex Quinto Calabro excitauit Guellius (lib. XI, 226 sqq.); accedit tamen haec propius ad locum Homeri Iliad. λ, 305 sqq. Non

Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque aeſtu reuoluta reſorbens
Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad moenia verſos;
Bis reiecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in proelia, totas
Inplicuere inter ſe acies, legitque virum vir:
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et permixti caede virorum

626 *ſinus* Mentel. pr. *profundit* Ven. 627 *Nunc trepidus* Zulich. a m. ſec., perperam. *reſoluta* Gud. et Goth. tert. *reſolvens* Franc. 628 *Saxa ferit* Zulich a m. interpolatrice. *vado lambente* Exc. Burm. Verum aquam fluctus reuoluti decreſcentem memorat poeta, adeoque labentem. 629 *Bis Teucri* Medic. a m. pr. et Zulich. a m. ſec. Vid. Not. ad v. 620. *verſus* Hugen. 630 *reſp. t. ſequentes* Goth. tert. 631 *in* abeſt pr. Voſſ. et Oudart. *que* in fine, vt *totasque* eſſet, adſciuerat Heinſ. ex binis Rottend. pr. Hamb. ſec. Mentel. et Franc., parum ſuauiter, tum parum graui auctoritate. 633 *Tunc* alii. *et* abeſt Goth. tert. *ab alto* Menag. pr. *ſ. multo* Parrhaſ. et Oudart. pro var. lect. 634 *et* abeſt Ed. pr. Burm.

autem ad aeſtum maris creſcentis et decreſcentis trahendum eſt, ſed de motu maris littus alluentis et alternis accedentis ac recedentis. Ornatum obſerua in ſingulis. *alterno gurgite*, vnda, fluctu. *arenam extremam*, in interiore littore, *perfundit ſinu*, fluctu in ſinum vndas iam languentes curuante. Nunc *pontus*, vnda, *aeſtu*, viciſſitudine maris aeſtuantis, grauiter commoti, *rapidus retro* (παλιῤῥόθιον κῦμα, v. c. Od. ε, 430. Sic malo, quam *retro fugit*), *atque reſorbens* (ſe, ἀναῤῥοιβδῶν) *fugit ſaxa reuoluta*, h. per quae vnda reuoluitur, ἀνακυλίνδεται, *et relinquit* pontus *littus vado labente*, fluctu recedente ac decreſcente; donec nouus fluctus iterum alluat.

631. *in tertia praelia*: eleganter pro, tertio. 632. *legitque virum vir* Homericum: ἀνὴρ δ' ἄνδρ' ἐδνοπάλιζεν Iliad. δ, 472, h. e. percuſſit. 633. *Tum vero.* vid. Iliad. δ, 450 ſqq. Loca alia ſimilia obſeruabit quisque pro ſe. Vnum excitabo Eurip. Phoeniſſ. 1196 ſqq.

Semanimes voluuntur equi; pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat
Volneris inpatiens adrecto pectore crura.
Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis,
Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua
Caesaries, nudique humeri; nec volnera terrent;
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.

635 *Semineces* Gud. pro diu. lect. *Semianimes* etiam hic Rom. *sternuntur* Bigot. et Goth. tert. 636 Ὀρσίλοχος. At *Orsilocus*, *Orsilogus*, aberratt. 637 *relinquit* Franc. 638 *ferit* aliquot Pier. et a m. pr. Medic. *actaque* alii ap. Pier. 640 *Cathillus*, *Cathilus*, *Cathyllus* (hoc in Medic.); et *Iollam*, *Iollan*, aberratt. 641 *pectore* Gud. pro diu. lect., perpetua fere varietate. 642 *Hermonium*, *Hermionum*, *Hermenium* in libb. 643 Sustuli maiorem interpunctionem ante *Nec vulnera terrent:* nam ad *nudo cui* spectant. 644 Quem muscas captare iuuet, ex Seruio varietatem exsculpere potest: *Totus in arma patet.* In Rom. *Tantum in a. p.*, ex interpretatione. *hinc* edd. sphalma. 645 *Acta premit* Ed. pr. Burm. *duplicatque virum transfixa dolore* Heins. ex codd. auctoritate reposuit et suorum et Pierianorum. Idem iam vett. edd. habuere. Primum *dolorem* video in Aldd. editum: quod et ex Schol. Statii Theb. VII, 633 enotauit Burm., sic *virum transfixa hasta*, quae figitur, transfigitur, et ipse *dolor duplicatur.* Atqui hoc ieiunum est, nec magis ferri hoc posse arbitror, quam quod Heins. coni. *duplicatque viro*, vel quod Pierius in suo exemplari habebat atque hinc Catroeus repetiit, *d. viri t. dolorem.*

637. *Orsilochus* ex Troianis est. v. inf. 690. *Remulus* ex Latinis, diuersus ab eo, qui supra IX, 592. 593 memoratus. Ad reliqua v. 637—640 cf. sup. X, 890 sq. de similii vulnere. 640. *Catillus*, qui Tiburtes agebat. cf. sup. 519, et lib. VII, 672; adeoque Iolas et Herminii inter Troianos et Etruscos referendi. 643. 644. *nec vulnera terrent; tantus in arma patet:* arte cohaerent cum illis: *nudo cui vertice fulua Caesaries nudique humeri.* Habebat nudum caput et humeros nudos, vt satis appareret, eum vulnera non timere; tantum, tanta sui parte, patebat in vulnera s. in tela hostilia. *dupli-*

Funditur ater vbique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulcramque petunt per volnera mortem.
At medias inter caedes exſultat Amazon,
Vnum exſerta latus pugnae, pharetrata Camilla;
Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet;

646 *dant vulnera* Sprot. cum Mediceo Pierii. 648 *inter acies* Oudart. et Medic. Pierii. 649 *electa* Franc. *exerta* Rom. 650 *laeta* Donat. *leta* Franc. *denſa* Parrhaſ. *manus* tres ap. Burm. cum Erf., ſed vetat in ſeq. vſ. *dextra* caſu ſexto. *denſet* Heinſ. e codd. et Grammaticis pro vulgato *denſat:* cuius lectionis fons Rom.

cat virum: recte Guell. accipit et cum eo Cerda: incuruat, vt reddatur Homericum ἰδνοῦν. Ἰδνώϑη τε πεσὼν Iliad. ν, 618, vt iis accedendum ſit, facit adiectum *dolore*. Et ſic *duplicatus poples* inf. XII, 927. Niobes filia collapſa dicitur *duplicata vulnere caeco* ap. Ouid. Met. VI, 293, vbi v. Burm., et ad Val. Flacc. VI, 509; ap. Graecos πτύσσεσϑαι ſic occurrere memini. 646. 647. Haec ad reliquos pugnantes ſpectant, mortem dant et accipiunt.

De *Camilla* episodium eſt inter elaboratiores carminis partes. 649. *Vnum exerta latus,* mammam; inf. 803 *ſub exertam papillam.* ſup. I, 492 *aurea ſubnectens exertae cingula mammae.* Disputant Intpp., vtram exſeruerit. Cerda ait laeuam, nam dextra in Amazonibus erat exuſta. Recte; ne eam arcum tendentes laederent neruo adducto: diſerte Apollod. II, 5, 9. § 1. Verum comparatio inſtituitur tantum ad nudationem mammae: in venatricibus autem et bellatricibus, vt Diana ac Nymphis, dextrum pectus, dextrum humerum, nudatum videmus in numis ac ſtatuis: ſicque Callimachus in Dian. 213. 214. chlamyde vel tunica in humerum ſiniſtrum reiecta et fibula vincta in dextro. Quid quod in ipſis Amazonibus dextra mamma exerta, nec ſemper exciſa, in monumentis occurrit; vti contra laeua exerta occurrit, dextra veſtita: ne venuſtati conſpectus obſit, ſi exciſa eſſet. v. ſup. ad I, 492. Excurſ. XIX* add. Viſcont. in Muſeo Pio Clement. Tom. II, t. 38. Tom. V, p. 42. *pugnae,* ad pugnam, vt expeditior eſſet ad pugnandum. Comparationis autem lineas ducit, quam mox repetit et ornat vſſ. 659 ſeqq. 650. *ſpargens denſet:* id eſt, denſe

Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula conuerſo fugientia dirigit arcu.
At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia ſecurem,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique miniſtras.
Quales Threiciae cum flumina Thermodontis

651 *rapit in dextram non feſſa* mſ. ap. Pier. *dextra quatit* Parrhaſ. *indefenſa* Franc. et Goth. pr. ac tert., male. 652 *ex humeris* Rom. *erat arcus* Donat., ex interpretamento. 653 *recedit* alter Hamburg. 654 *derigit* Rom. et Medic.; Burm. laudat Lambin. ad Lucret. VI, 823. 655 *Et circum* Gud. et alii Heinſ. *iactae* pr. Moret. ex *lactae* pr. Goth., ſphalmate. *Laurina* Goth. ſec. 656 *Telaque* ap. Priſcian., male. *ſecurem* Heinſius repoſuit, monente eodem Grammatico, et aſſentientibus Gud. et ſec. Mentel. At conf. inf. 697. *ſecurim* tuetur Rom. 657 *aura* Rom. et Vratisl. *diua* paſſim ſcriptum in codd. Pier. Heinſii et binis Goth. et Erf., ſic et Medic. a m. pr. 658 *pacisque bonae* vett. edd. noſtrae omnes, tum *bonas* emendatum in ed. Ald. pr. et ſec.; at *bonae* reuocatum in Ald. tert. et hinc ductis; donec prior lectio *bonas* iterum obtineret e Commelin. Pulm. Steph., quam meliorem lectionem habent meliores Heinſ. cum Mediceo; agnoſcitque eam Aruſianus Meſſius. *bonae* tamen tuetur Rom. cum aliis Pier. Heinſ. et Burm., ac binis Goth., tum agnoſcit Seruius. *bono* Franc. *belloque* Oudart. *miniſtrans* Franc. 659 *Threicio* Exc. Burmaon. *Threicia* vitium operarum ed. N.

ſpargit, iacit; alias fundere, χέειν. 651. *indefeſſa* eſt ἄτρυτος. 653. *in tergum pulſa receſſit:* etiam hoc a vulgari ratione deflexit; nam vulgare eſt: ſi tergum vertit, dat. 654. *ſpicula fugientia*, ipſa fugiens, vt recte Seruius. niſi dixeris, eam Parthorum more, retrorſum ſagittas emiſiſſe. 658. *miniſtras*, comites: Sic δμωΐδας Pentheſileae dat Quintus Calaber lib. I, 33, vt θεράποντες heroum ſunt. Totum illum locum de Pentheſilea et partem libri contuliſſe non poenitebit: vt omnino poetico ornatu nullus veterum poetarum locupletior hoc Quinto eſt; nec dubito antiquiores opes in eo latere. 659. *Threiciae Amazones:* pro Scythicis vel Sarmaticis dixit, vt Threiſſam Harpalycen ſup. lib. I, 316, *Strymonis* Amazon Propert. IV, 4, 69, quod, tamquam poeta, iure ſuo fecit. Sarmatica autem origo fere communi ve-

Pulſant et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu quum ſe Martia curru
Pentheſilea refert, magnoque vlulante tumultu
Feminea exſultant lunatis agmina peltis.

Heinſ. *Thermodoontis* vulgg. paſſim edd., item vett. codd., etſi iam emendatum dederunt Naugerius et Egnatius. Res nunc nota eſt, eſſe *Thermodontis* a *Θερμώδων, οντος.* cf. Apollon. II, 972. Tentauerat nonnulla in h. l. Wakefield Silua crit. Vol. III, p. 94, quae tamen mox ipſe damnaſſe videtur. *Threicii* locum habuiſſet, ſi poeta hoc maluiſſet. 662 *magnumque v.* coni. Cuninghamus. 663 *ſcutis* ex Medic. laudat Heinſius: ſed a Fogginio *peltis* proditum videmus.

terum conſenſu iis tribuitur, etſi vulgaris fabula a Tanaïdis oſtiis ad Ponti fines et Thermodontem fl. eas traduxit. vid. loc. claſſ. Iuſtin. II, 4. conf. Apollon. II, 370 — 966 ſqq. et ſchol. 659. *cum flumina Thermodontis pulſant*: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda et alii, vt v. c. Georg. II, 11. 12. aliae arbores *campos et flumina late Curua tenent.* Mihi tamen cum ipſa res perſuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexiſſe videtur: adſcribam totum locum Proſ. rapt. II, 62 — 66 *Qualis Amazonidum peltis exſultat aduncis* (ex noſtro vſ. 663) *Pulcra cohors; quoties Arcton populata virago Hippolyte niueas ducit poſt praelia turmas* (hoc illuſtrat vſſ. 661. 662); *ſeu cum ſe Martia curru Pentheſilea refert* (redit ex pugna et quidem victrix; hinc *exultant*, et *magno tumultu*), *Seu flauos ſtrauere Getas, ſeu forte rigentem Thermodontiaca Tanaim fregere ſecuri:* (glaciem, quae Tanaim obducere inciperet et traiectum ratibus impediret.) Transtulit hic Claudianus ad Tanain, quod Maro de Thermodonte memorauerat. Porro Silius II, 73. *Quales Threiciae Rhodopen Pangaeaque luſtrant Saxoſis nemora alta iugis, curſuque fatigant Hebrum*, ſcil. glacie obductum, *innupta manus.* Hic Amazones ad Thraciam et ipſe deduxit. 660. *bellantur* pro bellant, vt alia v. Seru. Sic *nutritor* pro nutrito Ge. II, 425. *pictis armis*, auro argentoque diſtinctis, maxime pelta. cf. ſup. ad VIII, 588. *ſe refert*, redit (v. paullo ante in verbis Claudiani, victrix ex pugna); non vt Seru. pro, ſe fert, infert. *tumultu vlulante*, inuertit, cum ipſae vlulent cum tumultu: pro tumultu vlulantium. *Martia Pentheſilea* proprie. Iuſtin. II,

Quem telo primum, quem poſtremum, aſpera virgo,
Deiicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunaeum Clytio primum patre: cuius apertum
Aduerſi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque ſuo ſe in volnere verſat.
Tum Lirim, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo reuolutus equo dum colligit, alter

664 *primo* Goth. tert. 665 *m. pectora* Sprot., perpetuo errore. 666 *Eumenium* Ald. pr. et hinc cett. edd. vsque ad Commelin., qui e Palat. dedit *Eunacum:* erit igitur Εὐναῖος, quod aliunde non memini. At Εὔνηος inter heroum nomina notus eſt, qui idem Εὔνεως, et Εὐνεὺς, Iaſonis f. v. ad Apollod. I, 9, 17. § 3 et ad Hygin. f. 15. Interea *Eunaeum* maxima pars codd. defendit apud Pier. et Heinſ.: adde tres Goth. Etiam e vett. edd. nonnullae, vt Ven. 1486, *Euneum.* aliae *Eumenium*, Seru. *Eumeneum*, non male. Alias aberratt. codd. vide ap. Burm. Etiam *Glycio*, *Clycio*, *Clythio* aberratt., a Κλύτιος. 667 *longo* pr. Mentel. *i. a. corpus* duo Burm. conf. modo ad v. 665. 668 *mouens* vn. Burm. *vouens* duo alii. 669 *ſe* aberat Franc. *in* deerat plerisque Pier. et nonnullis Heinſ. *in verbere* pr. Hamb. *in ſanguine* Goth. tert., et ſic Macrob. IV, 6, ſed ex interpretatione; et, vt bene monet Heinſ., *ſanguinis riui* praeceſſerant, male etiam Pontanus e cod. Britannico reponi voluit, *in ſanguine merſat.* Burmannus laudat Drakenb. ad Silium V, 577. Scilicet is locum vindicat ex imitatione Siliana: *et verſantem in vulnere ſeſe Transigit.* 670 *Lirim* Heinſ. ſecundum Medic. et alios. Vulgo: *Lirin.* *Pagaſum* tuentur omnes fere; alii *Phagaſum*, *Pegaſum.* In ſec. Moret. *Phaganim.* *Pagaſus* etiam ap. Silium occurrit lib. V, 410. 671 *Suffuſo* vel *Suffuſſo* magna codd. pars, etiam Rom. et Medic. a m. ſec., item tres Goth., inuectum et in

4, 13 duae reginae — *ne ſucceſſibus deeſſet auctoritas, genitas ſe Marte praedicabant.*

664. 665. Variatus orationis color, Homeri exemplo Iliad. ε, 703. π, 692. *Eunaeum* int. e Troianis, *Lirim Pagaſumque* ex Etruſcis: reliquos v. 673 ſqq. iterum Troianos: e quibus *Amaſtrus* Hippotae f. *Mandit humum:* quod alias *mordere.* v. ſup. 418 et Var. Lect. ad X, 489. — 671. *habenas dum colligit, reuolutus equo ſuffoſſo*, vt equum

Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. His addit Amaſtrum
Hippotaden; ſequiturque incumbens eminus haſta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta,
Chrominque;
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit; caput ingens oris hiatus
Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agreſtisque manus armat ſparus. Ipſe cateruis

edd. Ald. tert. et al. De *pedum ſuſpenſione* Seruius cogitabat. 672 *et dext.* duo Goth., ad ſonum magis gratum. *inermem* Heinſ. e codd. reduxit: pro vulg. *inertem*. cf. ſup. ad X, 595. 673 *Amaſtram* pr. Hamb. et alter *Amaſtrum*. Tum *Hippodatem*, *Hippodaten*, aberratt. libb. Eſt *Hippotae* f. Ἱπποτάδης. 674 *Thereaque* multi apud Heinſ. et Goth. tert., non male, a Θηρεύς. *Harpalcem* Doruill. *Chromimque*, quod iam edd. Aldd. habebant, Heinſ. e Medic. et ceteris reuocauit, pro *Chromin*. At Rom. (quem tamen *Chromin* exhibere teſtatur Bottarius) et alii Pier. cum Montalb. *Chromumque*. Goth. pr. et tert. *Chronumque*. tres Burm. *Cromimque*. Verſus e Gr. Τηρέα θ' Ἁρπάλυκόν τ' ἰδὲ Δημοφόωντα Χρόμιν τε. 677 *Ornytus* recte; Ὄρνυτος; ſic quoque Rom. Donatus: *Ornutus*. In codd. fere *Ornitus*: ſicque edd. vett. At Pier. in ſua inueniſſe videtur *Orphitus*. 678 *Ignotus* Gud. *Hyapige* paſſim codd. et edd. vett. *Iaſpide* pr. Hamb. *Iapide* alii apud Burm. cf. ſup. ad v. 247. 682. 683 *Agreſtesque* Heinſ. *Agreſtique* Hugen. *palus* Goth. tert., interpolate, pro *ſparus*. *cateruas V. in medias* aliquot Pier. et Sprot. *Victor in m.* Bigot. *eſt* in fine abeſt Medic. a m. pr.

ex vulnere cernuum retrahat. 674. *ſequitur incumbens*, ἐφέπει ἐρείδουσα vel ἐφερειδομένη puella; hoc refertur ad niſum emittentis haſtam, qua illa inſequitur eminus, h. petit, Tereum et alios.

677. *Ornytus* ex Etruſcis. cf. 686. *armis ignotis;* nouis h. l., vt Seru., inconſuetis, inſolentiore ſpecie: nam habebat exuuias tauri pro thorace et rictum lupi pro galea. vt VII, 666. 667 Auentinus: *tegumen torquens immane leonis, Terribili impexum ſaeta cum dentibus albis Indutus capiti*. Talis Argus apud Apollon. I, 324. 325. Perperam loricam ex corio factam intelligit Seru. h. l. *Iapyge* pro Iapygio, Apulo. vid. ſup. ad vſ. 247. 682. *Sparus:* ruſticum telum in modum pedi recuruum, inquit Seru. cf.

Vertitur in mediis, et toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verſo,
Traiicit, et ſuper haec inimico pectore fatur:
Siluis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Aduenit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leue patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillae.
Protenus Orſilochum et Buten, duo maxima Teucrum
Corpora: ſed Buten auerſum cuſpide fixit

684 *nec enim* duo Goth. *a. ſuſo* pro var. lect. Oudart. 685 *ſuper hoc* Franc., male. Eſt enim: *haec fatur ſuper*, inſuper, *ἐπί*. 686 *Siluis et* Rom. *Siluisue*, *T.* ad membranarum ſuarum fidem recepit Brunck. (conf. Not. p. 530), non male: modo non metrum violaret. Tum *ne* ſexcenties in interrogatione omittitur. 687 *quae v. dies* Oudart. *noſtra* Ven. *fides* Bigot. 688 *redarguerit* Heinſ. repoſuit ſola auctoritate Priſciani et codd. Scheff. et Menag. pr. Et eſt ſane hoc ad elegantiae ſenſum venuſtius, quam *redargueret;* etſi diligentiſſime ad grammaticorum praecepta ſit dictum: *aduenit dies, qui redargueret.* *vnum tamen* Parrhaſ. *partum* idem et vulgg. edd., ſed nonnullae tantum: vitio haud dubie operarum: quod iam in ed. Ven. 1544 in manus incurrit. 689 *M. hinc* idem Parrhaſ. *M. haec* tres Moret. *referas* Parrhaſ. *bello c. C.* Ed. pr. Burm. *manibus c. C.* Medic. Pierii. 690 *Orchilochum, Horſilecum, Horſiloam*, aberratt. Eſt Ὀρσίλοχος. 691 *Butem* Zulich. *Buthen* ap. Rufinian. *aduerſum* vett. edd. et inde vulgatae cum codd. parte. Sed praeſtantiores Pierii et Heinſii omnes *auerſum*; ſicque Rufinian. et Macrob., quocirca Heinſius recepit. Buten enim fugientem, at Orſilochum ipſa fugiens obtruncauit Camilla. Adde grauiorem rationem, quod vulneris locus vſſ. 692. 693 auerſam corporis partem ſatis declarat. Vulnus infertur ſupra ſiniſtrum humerum, in ipſam ceruicis vertebram, quae attollitur paullulum in capite prominente, qualis habitus ſedentis eſt. Variaſſe adeo poeta videri debet vulnus Hectori ab Achille illatum Iliad. χ, 324 ſqq. et Cycni vulnus ab Achille acceptum ap. Heſiod. Sc. Herc. 461—420. Vtraque loca ſeduto comparanda. Ex his ipſi poetae mentem aſſequuti ad Salluſt. Catil. 56 (59) et Nepot. Epaminond. 9. 683. *Vertitur*, verſatur, ἀναστρέφεται. 684. *exceptum*, inſidiis circumuentum, ait Seru., vt ſup. VI, 173, ſed eſt, aſſequuta fugientem. *Excipere* a venatione ductum h. l., vt bene Burm. monuit. 689. Eadem ſup. X, 829 ſq. cf. Cerda.

690. Butes diuerſus forte ab eo, qui lib. IX, 647 ſqq. memoratur, et ab altero vtique V, 372. At *Orſilochus* e Troianis ſup. 636.

Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laeuo dependet parma lacerto;
Orsilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem;
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior exsurgens, oranti et multa precanti
Congeminat: volnus calido rigat ora cerebro.

sumus. *aduersa cuspide* vnus Pier. et Leid. *iam versum* Franc. *a cuspide* Hamb. alter. *fixit* Heins. cum melioribus, etiam Pierii, pro vulgato *figit.* 692 *intus* Franc. 693 *Inuenit* pro *Lucent* apud Rufinian. de Schem. Lex. p. 241. 696 *Dum v.* Zulich. et Rottend. sec. Sed praeteriere Heins. et Burm. varietatem aliam magis memorabilem: *valida securi.* Ita Medic. Pierii: et Iulius Sabinus haec habet: „Apronianus legit: *valida securi congeminat vulnus.*" (In Mediceo tamen, quemYgginius excusum dedit, emendatio illa non subnotata est) „Aemilius (sic pergit ille: qui *Aemilius* qui sit, equidem adhuc ignoro) legit: *validam securim congeminat;* sic est distinguendum in *congeminat:* vt postea sit: *vulnus r. o. c.*" Equidem, si illam lectionem probandam susciperem, iungerem: *securi insurgens congeminat* sc. ictum, vulnus: quod et per se intelligitur, et statim repetitur. *perque ora viri* pr. Moret. *securem* Gud., vt sup. v. 656. 697 *exsurgens* Rom. et alii Pier. Medic. et alii Heinsii potiores: itaque recepit ille pro vulgato: *insurgens,* quod et ipsum bonum. conf. XII, 902. Sed varietatem hanc iam aliquoties vidimus. 698 *Congeminat vulnus: calido* distinguebat Oudart. Similem interpunctionem

692. *sedentis* in equo: pro vulgari, eius. Non enim inter haec omnia animo dimittendum, nos in pugna equestri versari. *Lucent,* eleganter pro, apparent nuda, et quidem in laeuo humero. conf. Var. Lect. et inf. XII, 381. 382. Orsilochum se insequentem ipsa fugit, ita tamen, vt in orbem equum circumflectat, ipsa quidem 694. 695 *gyro interior,* adeoque ab laeua Orsilochi (conf. sup. V, 170); quo facto cursu aequato illa eius lateri iuncta, dextra sublata Orsilochi capiti ictum bipenni infligit. *securim congeminat,* pro, ictum, vulnus. Silius I, 425 aper — *geminat contra venabula dentem,* h. e. morsum. 697 *oranti et multa precanti,* hoc non video quam commode a poeta adiectum sit: Orsilochus ipsam aggressus erat; nunc arte Camillae praeuentus fugiebat: quis hic erat supplicandi locus? 698 diuersum est, Homericum: ἐγκέφαλος δὲ ἔνδον ἅπας πεπάλακτο.

Incidit huic, ſubitoque adſpectu territus haeſit
Appenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant.
Isque, vbi ſe nullo iam curſu euadere pugnae
Poſſe, neque inſtantem reginam auertere, cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus et aſtu,
Incipit haec: Quid tam egregium, ſi femina forti

repererat Seruius. mutilatus admodnm etiam ad h. l. et ſic legerat auctor Epitomes Iliados (vulgo Pindari Thebani nomine notus) 366. *Ora rigat moriens*; ſc. ſanguine. *ore* alter Menag. *oſſa* alter Hamb. *arma* Ed. pr. Burmann. *cruore* Ven. 699 *huc* Bigot. *aſpectus* ed. D. Heinſ. 700 *Appenninicolae* ſcribendum eſſe bene monuit Brunck,, ſaltem ex communiore vſu, *Appenninus* pro *Apenninus*. An prima in vllo Latino poeta correpta occurrat, ignoro, nec vacat quaerere. At Dionyſ. Perieg. 343 ὄρος — Ὀῤῥά τε κικλήσκουσιν Ἀπέννιον. *Euni* Goth. tert. *Anni* Ven. et Franc. Burmannus bene remittit nos ad Silium VI, 109, vbi: *tellus lacrimabilis Auni* ex h. l. et ſimilis varietas. Prouocat ad Silium etiam Iulius Sab., qui alios *Arnum* hunc perperam dixiſſe notat, et verſum recitat *Apenninicolae regnata antiquitus Auno*. Locus eſt ex lib. V, 7, ſed ibi legitur: *vada Faunigenae regnata antiquitus Auno*: Agitur de Thraſymeno lacu: vt adeo Arnus ibi opportunius heros ἐγχώριος eſſet, quam Aunus Liguriae. 702 *Is vbi* vett. edd. et codd. *euadere pugna*, *pugnam*, *pugnae* legitur: et *pugna* quidem vulgata erat lectio vsque ad Commelin., qui e Palat. reddidit *pugnae*; quod ſequitur Pulman. Deſeruit iterum Stephanus. *pugnae* graeca forma dictum, e Rom. aliisque laudauit Pierius, ex vno ſuo probauit Ge. Fabric. et ex ſuis iterum Heinſ. conf. ſup. ad X, 441. IX, 99. Tandem *pugnam*, quod et ipſum exquiſitum, habebat vnus Oblongus Pierii, atque aliquot Heinſ. et Burm. cum Goth. ſec. 703 *aduertere* Medic.; ſed a m. ſec. emendatum.

699 ſeqq. Quod ſequitur epiſodium nouitate et varietate praeclarum et ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus et perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hoſtium incurſus eludere eosque inter ſiluarum ambages et ſaltus in inſidias allicere ſolebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II excitat Seru. ad h. l. Eundem vid. ad vſ. 715. Liguriae autem magna pars per ipſa Appennini iuga protendebatur. *Incidit huic*, in hanc, graece. — 701. *Haud Ligurum* — h. fraude, quoties ea vti licebat, nemine inter populares inferior. 702. *euadere pugnae*, graece pro vulgari, pugna, et *ingreſſus* pro pedeſtri aggreſſus, moliens; vt de dicente IV, 107. VI, 868. 705. *forti aequo*,

Fidis equo? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeque adcinge pedestri:
Iam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit. At illa furens, acrique adcensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,

707 *Crede solo mecum* Goth. tert. *pugnaque* sexto casu plerique Pieriani. 708 *ventura* Bigot. et pr. Hamb. *feret* Medic. Pierii et Mentel. pr. *laudem* recepta in impressis est lectio, quae et ipsa inter Aproniana, h. e. probatas Apronio Ruso, referri potest; est enim ab emendatrice manu adscripta Mediceo, qui a pr. m. habebat *fraudem*, quod ipsum Rom. exhibebat diserte, cum qu. Moret. Doruill. a m. sec. et Goth. sec. et quinque Heinsii pro diu. lect. In Gud. erat *poenam*. in Rottend. sec. *poena*, ex interpretamento. Seruius egregie: „*fraudem:* haec est vera et antiqua lectio, vt sit sensus: pedes congredere, iam cognosces, cui inanis iactantia adferat poenam; nam fraudem veteres poenam vocabant." „Si autem *laudem* legimus, erit sensus: agnosces, cui inanis gloria afferat laudem." Etiam Donatus agnoscit: „Experiundo, inquit, cognosces, quis debeat iure meritoque laudari." Reliquerunt rem in medio Heinf. et Burm. Rationem, qua controuersia decidi debet, non videntur animaduertisse viri docti. Scilicet epitheton: *ventosa* gloria melius conuenit in *fraudem*, h. poenam, quam κενοδοξία, vana et inanis iactantia, affert. Contra in altera lectione ieiunior est sententia, etiamsi sic, vt facere necesse est, expedias; videbis, cui, h. e. an tibi vana gloria afferat victoriam. In Obss. misc. Vol. I, p. 22 Vir doctus distinguebat: *Iam nosces, ventosa, ferat cui gloria laudem;* satis ieiuue. 709 *Dixerat* Goth. tert. *accensa* vel *adcensa* Rom. et alii Pier. et omnes vetustiores Heinsii, qui recepit. Vulgo: *incensa*, quod pr. Goth. solus exhibebat, isque recentissimus. 710 *assistit* vulgo editum, inde ab Ald. sec., sicque codd. pars, vt bini Goth. et Oblongus Pierii cum quatuor Heinf. Sed reliqui vetustiores omnes Pierii et Heinsii cum Ald. pr. *resistit* legebant; vt resistere sit

Epitheto primum obseruant vsum Ennium (apud Cic. Cat. 5), tum Lucret. III. 8, nunc hinc Maronem. Faciunt autem vires ad velocitatem. 706. *dimitte fugam*, cursum equestrem, equi vsa velocitate. 707. Desiliamus vterque de equis et pugnemus pedites. 708. *laudem*, decus ex victoria, κλέος. *ventosa*, vana, inanis, gloriatio (de pugnae equestris successu, cuius maior pars equi praestantiae, cui insides, debetur), vt simpliciter ornet epitheton; non male comparant ἠνεμόεν φρόνημα apud Sophoclem: Antig. 354. *cui ferat:* an tibi ferat. Sed cf. Var. Lect. 709. comparant Hectoris factum Iliad. Θ, 318 sqq. 710. stat in armis *paribus*, „sicut etiam illum „congressurum (non, con„gressum) putabat," vt Ser-

Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At iuuenis, viciſſe dolo ratus, auolat ipſe,
Haud mora, conuerſisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequidquam patrias tentaſti lubricus artis;
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frenisque aduerſa prehenſis
Congreditur poenasque inimico ex ſanguine ſumit.
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto

reſtare, ſtare, vt Ge. IV, 424. Aen. IV, 76. *inſiſtit* erat in Leid: *ſiſtit* Doruill. *paribus ſe ſiſtit* coni. Heinſ. 711 Nemo coni: *parua p.* 712 *Et i.* Franc. *vixiſſe* emendabat Cerda, perperam. *dolos* a m. pr. Zulich. *aduolat* Goth. tert. et multi ſcripti et edd., vitioſe. *euolat* Leid. 713 *conuerſusq.* Menag. pr. 714 *Quadripedemque* Pierii codd. etiam hic. *ferrato calce* edd. inde ab Aldo vsque ad Commelin. et pauci ſcripti apud Pierium cum Goth. pr. Sed potiores *ferrata*, quod et Grammatici defendunt. 715 *Ligur* in ſua edit. legerat Pier.; at *Ligus* inde ab Aldo vbique obtinet, ſicque ſcripti et vett. Grammatici: ex Λίγυς. *armis* aliquot Pier. et Sprot. 717 *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda: *perferat* tert. Mentel. et tert. Goth: *proferet* Ald. pr. *Anno* Ven. *vno* Goth. tert. vide ad v. 700. 720 *a ſanguine* vulgg. ante Heinſ., qui *ex ſ.* ſecundum Pier. et praecipuos ſuos repoſuit, vt inf. XII, 949. *poenas i. et ſ.* Franc. *ex ſ. poſcit* Ed. pr. Burm. *ſampſit* Bigot. Sprot. et a m. pr. Hamb. pr. cum Goth. tert. 721 *facilem* Sprot. *ancipiter* alter Hamb. *adcipiter* et *atcipiter* ſcribebant alii Pier. Wakef. ex ingenio *accipiter ſaxo* aut *ſacer* vius monet. 711. *parma pura:* Epitheton arbitror ſimpliciter ornare: vt ſit parma ſine inſigni et ornatu; vt *parma alba* ſup. IX, 548. 714. *ferrata calce;* hoc de ſuo aeuo ſumſit poeta. Hectoum vita κέντρον, ſtimulum, norat (v. Iliad. ψ, 387, coll. 584), non calcar, multo minus e ferro.

716. *lubricus*, fallax, vt ὀλισθηρός. 718. *ignea.* A Catullo ſumtum iam alii obſeruarunt LXIV, 337 *Flammea praeuertet celeris veſtigia ceruae:* de Achille. Vt alias ὀξύς, rapidus, de igni; ſic nunc *igneus* pro celer. 719. *Tranſit equum curſu:* Haec de eius celeritate praeſtruxerat ſup. lib. VII, 808. 809. 721. Minus bene comparant Intpp. Iliad. ν, 62. Φ, 493. Opportunior erat locus Iliad. χ, 139

Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque euiscerat vncis;
Tum cruor et volsae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum sator atque deorum
Obseruans oculis summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeua
Suscitat, et stimulis haud mollibus iniicit iras.
Ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarcho
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in proelia pulsos.

ales: vt hic sit aquila. Antequam in ipsa poetae verba hoc inferret, nam coniicere licebat, consulendi erant historiae naturalis auctores, qui docent *aquilam* (chrysaeton) Iouis alitem, non facile columbam petere; *accipitris* vero proprium id esse; vnde et *palumbarius* dictus. Pariter constat vulgo, accipitrem fuisse inter alites augurales. 722 *in n. volantem* Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 37, memoriae vitio, etsi *volantem* pro aui poeta dicere poterat. 723 *Compressamque* pars Heins. codd., vt alibi solet. *Conuulsamq.* Ven. 724 *Tunc* alii. *euolsae* Rom. et Schol. Statii Theb. III, 537. *pennae* Menag. pr. et Parrhas. 725 *hoc* Ven. *hoc vllis* Vratisl. 727 *Tarchonem*, quod et Romanus tuetur, Heins. refinxit. v. sup. ad VIII, 506. Vulgo, *Tarchontem:* duo *Tarchonta;* alii *Tarconem*, v. Pier. Parrhas. *carentem in praelia* tum Bigot. *in praelia seruans.* 728 *iniicit* bene Heins. ex Moret. et Menag. pr. Addit Burm. Hugen., sed grauiorem auctoritatem iam Pierius dederat Romanum et Oblongum mss. Vulgo: *incitat* legitur. Tum Heins. coni. *incutit iras.* 729 *caedentia* nonnullae edd. vulgares, vitiose. *Tarcho* vt VIII, 506 pro *Tarchon.* cf. inf. 746 et Heins. 730 *vanisque* pr. Moret. *irritat* coni. Heinsius. *instigat vocibus iras* Gud. *halas* Vratisl. et Rom. 731 *ad pr.* Macrob. VI, 1, qui ex Furii Annal. laudabat versus (quos

— 144. *sacer ales;* accipio dictum, propter augurium ex eo auium genere capi solitum, v. c. Od. o, 524 sq. *sacra* autem diis ea quoque, quae ad augurium spectant et ad diuinationem quamcunque. 724. versus inseruit exornandae comparationi: huncque ornatum de suo addidit Maro.

725. 726. Homericum esse: Οὐδ' ἀλαοσκοπίην ἔχε quilibet facile videt; h. e. omnino vidit oculis suis Iupiter. Iliad. κ, 515. conf. Odyss. ϑ, 285. 727. 728. ad verba cf. sup. IX, 717. 718 et hoc lib. vss. 451. 452. *suscitat*, ὦρσεν, ὤτρυνεν. 731. Praeiuisse Furium (M,

Quis metus, o numquam dolituri, o ſemper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignauia venit?
Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
Quo ferrum, quidue haec gerimus tela inrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella,
Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,

vide in Not. ad h. l.), in quibus eſt: *reficitque ad praelia mentes.* Sed *in* ſaepe alias vidimus poetam ſectari, vbi vulgo *ad* poni ſolebat. *in praelia fuſos* Bigot. 734 *pallentes* tres ap. Burm., perpetuo lapſu. *pallentis* Mentel. pr. *agitatque haec* Franc. *agitat atque a.* Ed. pr. Totus verſus exciderat Goth. tert. 735 *quoue* Zulich. et alter Hamb. a m. ſec., et *quodue* a m. pr. *quidue hoc* Doruill. *gerimus* meliores libri et pars edd. vett. cum ed. Commel. et hinc ductis; at in aliis: *geritis*, minus bene, et hinc corrupte *gentis* aliquot Heinſiani. 736 *nocturnaue* Leid. 737 *induxit* in nonnullis vulgatum: ſed *indixit* Heinſ. vindicat, et iam ante in edd. extabat. E codd. vnus Leid. *inducit* a m. pr., et a ſec. *indicit.*

Furium Bibaculum) in Annal. XI, *Nomine quemque ciet: dictorum tempus adeſſe Commemorat. Confirmat dictis: ſimul atque exſuſcitat acres Ad bellandum animos reficitque ad praelia mentes* notauit Macrob. VI, 1. Malim et hic Homerum laudare Iliad. κ, 67 πατρόθεν ἐκ γενεῆς ὀνομάζων ἄνδρα ἕκαστον. In ſqq. verbis Tarchonis a vſ. 732 neminem fugere poſſunt veſtigia Homeri Iliad. δ, 340 ſq. 732. *O nunquam dolituri* dedecoris, infamiae ſenſum habituri. At Horat. *O dolitura mea multum virtute Neaera* Epod. 15, 11. 736. Egregie in rem ſuam vertit poeta famam de veterum Etruſcorum luxurie: etſi in ſingulis ornamentis Homerum reſpicere potuit, alacriter dicit eos ruere ad epulas et quidem ſacrificiorum. Simili argumento ad exprobrationem vtebatur Homerus in Meneſtheum et Vlyſſem, ſed quod primi vocantur ad cognam et maiore carnium vinique copia honorantur Iliad. δ, 340 ſqq. In his *vbi tibia Bacchi curua indixit choros;* putatur reſpexiſſe Maro Priami vocem, qui filios increpans, ὀρχηστὰς χοροιτυπίῃσιν ἀρίστους appellat Iliad. ω, 261. Locum de Phaeacibus huc vocant alii Odyſſ. θ, 248. 249, quo tamen vix quicquam in poetae verbis illuſtratur. De tibia in ſacris omnino, tum in Cybeles et Bacchi, ad choros nil monere opus eſt; *curua tibia,* notatur, tanquam genus cer-

Exspectare dapes, et plenae pocula mensae;
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Haec effatus, equum in medios, moriturus et ipse,
Concitat, et Venulo aduersum se turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra conplectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini

738 *Expectate* codd. fere omnes, etiam optimus quisque Piet. et Heins. cum Seruio: et sic Ald. pr., mendose tamen. *expectare* (sc. non segnes) primae statim edd. inde ab Ald. sec., sicque Goth. pr. et tert. *aut pl.* tres Burm. et vett. edd. 739 *Hic amor, hoc studium* in parentheli dictum recte notat Seruius. *dum sacro-sanctus* Goth. pr. *harospex* Medic. 740 *vocat* duo Burm. et Schol. Horat. I Od. 37. 741 *effatur* Montalb. *ita fata* Bigot. *in* abest binis Burm. et Goth. tert. *in medio* Zulich. *m. m. in hostes* Gud., vti sup. IX, 400 legi vidimus. *vt ipse* Barth. ad Stat. V Theb. 623 e cod. optimo laudat. 742 *se aduersam* Goth. tert. *offert* Rom. Medic., aliique Pier. et ex Heinsianis Gud. cum tribus aliis et Zulich., quibus adde Goth. tert. cum Donato; perperam: cum de vi et pugna agatur; vt iam Burmann. monuit. 743 *Direptumque*, male, vulgg. et h. l. cf. ad X, 475. 744 *Egregium a. f.* Rom. 745 *ad caelum* tres Heins.

tum; nam lituus est buccina, cornu. Bacchum cum iudicio videtur nominasse, nam Bacchi sacra et initia cum in reliqua Italia, tum inter Etruscos vel maxime viguisse, iam olim ex tanto vasorum et sarcophagorum numero, in quo illa occurrunt, suspicati sumus. v. Nou. Comment. Soc. R. Gott. T. III, p. 53 sqq. 736. Amaritudo dicti sic satis intelligitur, si cogites eos fugere in praelio cum femina. 738. *non segnes expectare — plenae mensae*, πληθούσης τραπέζης, *pocula: dum sacra aruspex nuntiet.* 739. *haruspex secundus*, qui secunda nuntiat ex extis inspectis: vbi autem litatum est, epulae sacrae subsequuntur. Et h. l. quidem sacra fiunt in luco, adeoque et epulae; etiam hoc ex veterum more; quod seruatum inprimis in sacris rusticis: v. c. Tibull. I, 10, 51.

741. *moriturus et ipse;* animo, vt bene Seruius, h. animi proposito. *turbidus* h. l. ira; vt et alibi. 742. *Venulus* e Latinis, idem qui ad Diomedem missus fuerat VIII, 9 et XI, 242. 745. Ennius: *Tollitur in caelum clamor exortus vtrisque* ap.

Conuertere oculos. Volat igneus aequore Tarcho,
Arma virumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, et partis rimatur apertas,
Qua volnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a iugulo dextram, et vim viribus exit.
Vtque volans alte raptum cum fulua draconem
Fert aquila, inplicuitque pedes, atque vnguibus haesit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Adrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus vrguet obunco

746 *ingens* Franc. *Tarcho* Medic. v. sup. 727. 747 *cum* Ven. et Goth. tert. *illius* alter Hamb. 748 *Distrinxit* Ed. pr. *Desigit ferra* Vratisl. et Parrhas. 749 *ferit* sec. Rottend. *illa* alter Hamburg. 750 *dextra* Leid, *vis v. haesit* Ed. pr. Burm. 752 *Fert auis* Schol. Horat. Cruqu. IV Od. 4. *dapes atque* Goth. pr. *ac viribus h.* Ed. pr. Burm. 753 *et, ac,* alii. *fumosa* Bigot. 754 *haeret* duo Burm. *scamis* Zulich. 755 *assurgens* Ed. pr. Burmann. *obunco* Heins. dedit e melioribus suis et illustrauit. Eo alludunt alii, in quibus *abunco*. Vulgo editum *adunco*, quod et Romanus

Macrob. VI, 1., pag. 573. 748. *partes apertas* in iugulo, vt e seqq. apparet. cf. Iliad. χ: 321 sqq. cf. sup. v. 692. 693. *rimatur*. De voce cf. sup. VI, 599. Georg. I, 384. 750. *vim viribus exit:* fallit, euitat, auertit sup. V, 438 *Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.* 751. Comparationem ex Homero petitam clamant inde a Macrob. V, 13 fere omnes Iliad. μ, 200 sqq., et laudant temere aut vituperant alterutrum poetam. Erat tamen et hoc monendum: ornatam ac variatam rem esse a poeta egregie tum in hoc, quod narrationem Homericam in comparationem mutauit, tum in eo, quod hic vincit aquila, apud Homerum vincitur. In aliorum poetarum imitatione non laboramus. Conferat, qui volet, Cerdam. *volans alte* iungendum, est ὑψιπετὴς αἰετός. *vnguibus haesit* est ex ἐμφῦναι vel ἐμφύεσθαι, inhaeret draconi, vnguibus infixis. Sic et Cicero minus eleganter conuerterat Homerica de Diu. I, 47 *transfigens vnguibus anguem.* Ornatiora etiam 753 — 756, quam quae ap. Nicandr. Theriac. 456. 457. *vrguet*, in-

Luctantem roſtro; ſimul aethera verberat alis.
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarcho
Portat ouans. Ducis exemplum euentumque ſecuti
Maeonidae incurrunt. Tum fatis debitus Arruns
Velocem iaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quae ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cumque furens medio tulit agmine virgo;
Hac Arruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat;
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat:
Hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat

agnoſcit. 756 *ſummum aethera* Ven. 757 *ex ſanguine* Zulich a m. pr. *ex agmine raptam* Seru. ad VIII, 9. vbi quidam *Tiburti*. 758 *euentum exemplumque* aliquot codd. Heinſ. et edd. vett., minus bene. *euentus* autem h. l. pro ſucceſſu. 759 *Arruns* Heinſ. ex optimis codd. ſcripſit et illuſtrauit, pro *Aruns*. In ſcriptis fere *Arrons* occurrit. conf. Pier. ad v. 814. 760 Ne *et* delendum putes, vide Notam. 761 Hunc verſum poſt vſ. 763 *Hac A. — luſtrat* collocabat Goth. ſec. 762 *Quo* aliquot Pier. *ſe cuique* Bigot. *ferens* pars Pier. et Heinſ., varietate fere perpetua. *ferox* a m. pr. videbatur habuiſſe Mentel. pr. Sed h. l. *furens* recte, vtpote in pugna; vnde inf. 781 *caeca* et *incauta*. 763 *Huc* ſec. Moret. *armis ſubit* Ed. Mediol. 765 *celeres furtim* aliquot Heinſ. 766 *atque hos* Gud. et pr. Menag. *hos iamque* Moret. tert. *iamque hos abitus* pars libb. Pier. et Heinſ. et Erf., et probabat hoc Pierius cum Vlitio apud Heinſium. Sic quoque Do-

ſtat tundendo et percutiendo draconem roſtro. 758. *euentum* pro ſucceſſu, fortuna, dixit; et *Maeonidae:* vt VIII, 499. 479, a credita vulgo Etruſcorum e Lydia origine.

759. *fatis debitus:* v. ſup. 590. 591. 592. Eſt autem Arruns ex Etruſcis, quos Tarchon Aeneae adduxerat. Mirum eſt, Grammaticos de hoc dubitare. *iaculo* (quod vibrat, ad ictum paratum. v. mox v. 767) *et multa cum arte circuit* Camillam Arruns *prior:* quod ad *velocem* ſpectat; praeuertens eam, dum lateri ſemper adhaeret. *quae ſit fortuna facillima,* eleganter, qua facillime haſta peti ea poterat; omnis autem iactus aliquo fortunae munere ſucceſſum ſuum habet. 762. *furens*, vtpote in pugna, ar-

Vndique circuitum; et certam quatit inprobus hastam.
Forte sacer Cybelae Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis, aenis
In plumam squamis, auro conserta tegebat.

natus legerat. *iamque hos habitus* in binis Burm. *Hos abitus iamque hos aditus* alter Voss. 767 *circuitu* Goth. sec. 768 *satus Cybele* aliquot Pier. *sacer Cybelo* Medic. Pierii cum Donato: Medic. et alii Heinsiani cum trinis Goth. Eandem varietatem supra lib. III, 111 vidimus. Cum *Cybelus* mons Phrygiae sit, vix *sacer Cybelo* cuiquam placere potest, nec magis tamen: *sacer Cybelae — olimque sacerdos;* etsi Cybelae consecratus a puero esse potuit, vt Camilla Dianae sup. 559 sqq. Procliue esset, cum Pierio et Cuninghamo refingere: *satus Cybelo*, in monte Cybelo natus. Sed hoc idem significat lectio meliorum librorum: *satus Cybele:* nam et montis id nomen fuit. Nec aliter Seruius legit, etsi alterum eius scholio praescriptum est. Porro *Choreus* Medic., tum Macrob. V, 1 et alii codd. apud Burm., vt auctoritate adeo praestet. Nec aliter Iul. Sabin. At *Celoreus*, *Chioreus*, *Coreus*, *Cloreus* aberrant. 771 *Implumem* Goth. sec. et tert. *scamis* Zulich. *squalis* a m. pr. Goth. *auroque inserta* Ald. (pr. et sec., nam emendatum a Naugerio) cum Goth. pr.; quod poterat iuuare eos, qui in structura verborum haerebant. Sed vid. Not.

dens, nihil amplius. 767. *certam,* cuius ictum certum destinauerat. *quatit,* vibrat, *σείει. κραδαίνει. πελεμίζει.*

768. Sacerdotes inter pugnantes iam Homerus induxerat Iliad. ε, 9, varietatis studio, nec ille hominum, qui sacra curabant, ordo inter Graecos et Phryges aliosque populos discretus erat a ceteris popularibus ac ciuibus, quin munera communia praestaret, adeoque et pugnas subiret. Hic, Cybeles sacerdos, quippe inter Troianos, et quidem *olim,* sc. in patria; Tamquam Phryx autem ornatui studet: vnde poetae locus factus ornamentorum commemorandorum. 770. 771. Haerent in his Intpp, Mihi sic iungenda videntur: *pellis* ferina *auro conserta,* h. aureis fibulis, subter aluum equi oras pellis constringentibus, collecta et firmata; sed *pellis aenis in plumam squamis,* h. cum squamis, habens squamas in plumae modum ex aere factas, seu habens laminam aeream, in squamas elaboratam, quae plumarum speciem praeferrent; huic autem laminae pellis, ne corpus aeris rigore laederetur, pro stragula

Ipſe, peregrina ferrugine clarus et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati
Caſſida; tum croceam chlamydemque ſinusque crepantis
Carbaſeos fuluo in nodum conlegerat auro,
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.

773 *Cortinia* paſſim codd. et h. l. 774 *ex humero* Gud. et alii Heinſiani, cum Goth. ſec., vt inf. 844. *erat arcus* Medic. et Leid., minus eleganter. 775 *ſonatque crepantes* Parrhaſ.

ſubſtrata erat et ſubiecta. Cataphractum equitem oſtendi, bene notat Seruius, qui et Salluſtii fragm. incert. laudat: *Equis paria operimenta erant, quae lintea ferreis laminis in modum plumae annexuerant.* Plumae igitur eae ipſae ſquamae ſunt; a forma dictae. Occurrunt eae etiam alibi. v. auctores de re militari, et ad Iuſtin. XLI, 2 f., vbi *loricae plumatae* Parthorum memoratae. *In plumam:* vt VI, 42. *Exciſum Euboicae latus ingens rupis in antrum.* *peregrina ferrugine et oſtro,* h. purpura ferruginea. vt *ferrugine clarus Hibera* ſup. IX, 582. *clarus* h. l. conſpicuus. Epitheta v. 773 tantum ad ornatum pertinent: nihil amplius: et iam alibi vidimus. 775. *Caſſida;* forma haec vocabuli etiam apud Propertium occurrit. Collegerat in nodum *ſinus carbaſeos crepantes:* de eadem chlamyde crocea, vt adeo ea ſit ex tenui linteo, croceo colore. Linteum hoc vt crepet et ſonitum edat, mota chlamyde, intextae faciunt laminae aureae; iungendum enim: *ſinus crepantes fuluo auro.* Sic ſup. VI, 206 *crepitabat bractea* auri: et hinc ſimilia apud Statium VI Theb. 62. VII, 682, vbi conf. Barth. Occurrit hoc texturae genus paſſim apud veteres, vt bracteae aureae ac lamellae inſertae eſſent ſtaminibus cum ſubtemine. *nodum* in vſ. 776 de ſibula accipere cogimur, quippe in chlamyde; v. de hoc Excurſum III ad h. libr. Tandem interior veſtis ſeu tunica v. 777 erat opere Phrygio. cf. ſup. III, 483. 484. Ad Phrygium amictum, qualis in ſignis et aliis veterum operibus occurrit, etiam referendum eſt, quod de crurum integumentis ſequitur (non ad colorem croceum, vt Cerda facit poſt Seruium): *et* erant *barbara* (h. Phrygia) *tegmina crurum.* Ita enim Atys, Paris,

Hunc virgo, siue vt templis praefigeret arma
Troia, captiuo siue vt se ferret in auro,
Venatrix, vnum ex omni certamine pugnae
Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo praedae et spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
Summe deum, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo

778 *Tunc virgo* Menag. pr. 781 *Certa s.* Parrhas. *incauta* iam in vett. edd. fuit: vt in nostra, Ven. Norimb. et aliis, tum in Egnat. Firmauit lectionem auctoritate sua Ge. Fabricius. In aliis, etiam Aldd. vsque ad Commelin., *incensa* legitur: quod et codd. nonnulli habent; sed recentiores, vti et Goth. tert. et Erf. 782 *Fulmineo pede* Parrhas. 783 *tum* Doruill. *et* Franc. *cunctantem* Goth. pr. *t. rapto* Parrhas. *cauto* Goth. tert. 784 *Concitat* e melioribus Pierianis et suis restituit Heinsius, pro vulgari: *Coniicit*, quod ex interpretamento venit; etsi *Concitat* ad ipsum motum librantis telum referri potest. 785 *sacri* pr. Hamb. *custos sci* Zulich., sollenni scripturae compendio, pro *sacri*, quod Burm. quoque monuit. cf. Burm. Sec. Anthol. Tom. I, p. 126. 786 *primum* Oudart. et Exc. Burm. *pruneus* Gud. a m. pr., male. Bur-

Ganymedes, Galli, braccarum genere induti esse solent femora et crura. Bene autem Seruius: „Sane armorum longa descriptio eo spectat, vt in eorum cupiditatem merito Camilla videatur esse succensa." Scilicet, etsi virilis animi femina, tamen a cultu et ornatu intactam mentem non habuit. Hinc v. 782 *femineo ardore*, impatienti, vt Seru. Sic VII, 345 *femineae curae iraeque*.

785. De Soracte monte *(Monte di S. Silvestro)* agri Falisci, et Hirporum familiis, quae Apollinis sacra in eo curabant, super ambustam ligni struem ambulantes, loc. class. Plinii VII, 2, et Salmas. Exerc. Plin. p. 59. Eosdem Hirpos attigit lib. VII, 696 *Qui Soractis habent arces*. Imitator huius loci Silius lib. V, 175 sqq. Sacrum id in luco Feroniae fieri legitur ap. Strabon. V, p. 364. A. Potuit scilicet sub monte Soracte, Apollini sacro, lucus ille esse. Quod autem Apollo *summus deus* appellatur, alio modo fit, ac si Iupiter est *summus deorum*; est simpl. vnus ex diis summis, magnis.

786. *primi* praecipue inter ceteros, quod vulgo: inprimis. *aceruum* pro strue lignorum dixit: et quia ea pinea, hinc tradxit ad ignem: *pineus ardor*. fuerit.

Pascitur; et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, Pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. Non exuuias, pulsaeue tropaeum
Virginis, aut spolia vlla peto: mihi cetera laudem
Facta ferent; Haec dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius vrbis.

mannus laudat Heins. ad Silium V, 179. 788 *premimur* coni. Heins. *vestigia prima* Goth. tert. 790 *Patrem* appellari Apollinem, nouum non est; conuenit omnibus diis: at *pater omnipotens* de Apolline mirationem facere potest; et quod antea 785 *summe deum;* etsi *summi dii* passim occurrunt. *Armipotens* coni. Burm., quod nesciret, an alius Apollini id epitheton dederit. At *Iunonem omnipotentem* ipse Maro dixit sup. IV, 693, et VII, 428; et h. l. multo magis hoc in Arrunte ferendum, quod paullo ante v. 785 *summum* deum eundem Apollinem appellarat, adiecto: *Quem primi colimus.* Non male igitur Seruius ex affectu colentis haec dicta ait. *p. triumphum* alter Hamb. 791 *vt spolia* Franc. *haud s.* Goth. pr. 792 *ferent* reuocauit, codicum quoque suorum auctoritate, Heinsius; quod et in edd. erat; nec *ferant*, quod Pierio placuerat, nisi in recentt. primum, puto, in Pulman. *dura* Ed. pr. Burmann. *modo dum* Parrhas. 793 *Pulsa* miror

ne autem proprium huic sacro, vt pinu flamma accenderetur, haud dixerim. 788. *premimus vestigia*, plantas: vt *ponere, imprimere*, h. incedere pedibus, *multa pruna*, in prunis. Fieri hoc plantis medicamento tinctis, non ignorauit Varro, cuius verba Seruius seruauit. (cf. Beckman. *Beyträge zur Geschichte der Erfindungen* P. I, p. 71.) Sacri huius origo ignoratur; potuit illud a prisco lustrationis ritu saliendi per ignem proficisci: vide v. c. Ouid. Fast. IV, 781 sq. Diuersa enim ista est superstitio, qua inter criminis amoliendi modos hoc habitum: cuius mentio iam apud Sophoclem fit Electra 264 sqq. Cum autem Soracte et Falisci supra VII, 695. 696 auxilia Turno miserint, Arruntem Etruscum necesse est aut esse ex vicinis Etruriae locis oriundum; non vnum ex Hirpis: aut diuersas a popularibus partes eum sequutum esse. 790. *pulsae*, aut impulsae, prostratae, aut fugatae et h. l. victae; ne cum Seruio arguteris, vt occisae sint *exuuiae*, de fugata tropaeum; etiam statim v. 793 *pulsa cadat. inglorius*, vt δυσκλεής, vt de Agamemno-

Audiit, et voti Phoebus ſuccedere partem
Mente dedit; partem volucris diſperſit in auras.
Sterneret vt ſubita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellae.
Ergo, vt miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
Conuertere animos acris oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volſci. Nihil ipſa neque aurae

nemini displicuiſſe poſt v. 790 *pulſae*. *cadet* Bigot. *patrias vrbes* e codd. ſuis et Pier.; adde Goth. ſec. et tert., Heinſius. Vulgo: *patriam vrbem*. 794 *et votis* tres Heinſ. *Phoebus voti* apud Macrob. V, 3. *et dextris rebus ſ.* Zulich. 795 *partim* Ven. et duo Moret. cf. ſup. V, 187. *diſparſit* et Iunt. *diſperdit* Doruill. 796 *in ſubita* alter Hamb. *turbatam voce* Oudart. at turbatur animus, anima deficiente. 797 *Adnuit, at reducem vt patria alta vid.* Zulich. 798 *Nec d.* Goth. pr. 799 *vbi m.* Medic. 800 *oculos acres animosque* Leid. *animos alacres* Vratiſl.. *Conuertere animos acies,* h. copiae, vett. edd., vt Ven. 1484. 1486. 1495 et ſeqq., etiam Egnatiana recenſio; item Norimb., quod Heinſium ſugiſſe miror. Burmannus tantum hoc monuit: „*acies* legere alios ait Cerda." Quae prima *acres* habeat, apud me Aldina prima eſt cum cett. 801 *Nihil illa* aliquot Pieriani, vnde Catroeus mutuatus eſt, et pr. Menag. *neque* Heinſ. et libb. pro *nec*. Tandem *auras*, quae vetus ſecundi caſus forma fuit, vt *Maia*, *Maias*, *pater familias*, legerat Aſper, et eam antiquam lectionem eſſe Seruius teſtatur. Adde Pompon. Sabin. In Pierianis tamen ea codd. non occurrebat, nec in Heinſianis, praeterquam in pr. Moret. altero Menagio, Venetoque (quibus adde Doruill. et Goth. pr., qui ſunt inter recentiſſimos), tum in tribus aliis pro diu. lectione: eoque alludebat Gud., in quo *aura*. In Mediceo *auris* eſſe Burm. notat: quod a Fogginio obſeruatum non eſt. Etiam vett. edd. *auras* habent, vt Mediolan. Ven. 1484. 1486 et al. cum Egnat.; primum mutane Iliad. β. 115. Ex muliere victa nullam gloriam ſe conſequuturum eſſe bene nouit; gauiſurum tamen eſſe eius morte. 794. 795. Ad Homerica, Iliad. π, 249 ſqq. *Mente* γνώμῃ, conſilio, decreto animi; nullo tamen ſigno declarato. 797. *patria alta*. Ornans epitheton ſatis frequens, h. clara, nobilis. Interdum ad ſitum refertur, etiam ad murorum ac turrium altitudinem. Sed in talibus epithetis ſatis eſt, animo obuerſari obſcuram notionem magnae alicuius et praeclarae rei.

799. Egregie animus Camillae imperterritus deſcribitur: inprimis vſſ. 801. 802.

Nec ſonitus memor, aut venientis ab aethere teli:
Haſta ſub exſertam donec perlata papillam
Haeſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt. Fugit ante omnis exterritus Arruns,
Laetitia mixtoque metu; nec iam amplius haſtae
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
Continuo in montis ſeſe auius abdidit altos,
Occiſo paſtore, lupus, magnoue iuuenco,
Conſcius audacis facti, caudamque remulcens

tum video in Aldd. pr. et rel. *neque ante* Goth. tert. 802 *aethere coeli* Goth. tert. 803 *Haſta per* Goth. tert. *expertam* Rom. *exortam* Goth. pr. *perlapſa* Goth. ſec. *mamillam* ſec. Rottend. 805 *comitem d.* Hugen. *cadentem* Leid. 806 *Stetit* Zulich. *Fuit* ed. Dan. Heinſii. *exterritus armis* Goth. tert. 807 *moeſtoque metu* Rom. Forte ortum *meſto* ex *miſto*. *mixtaque* Goth. pr. 808 *concurrere* ſec. Rottend. et Doruill. cum Goth. pr. 809 *prius quem* Ald. pr. cum Goth. pr. *turba inim. ſequatur* Zulich. Forte ne bis telorum in binis verſſ. mentio fiat. *ſequuntur* Gud. 810 *abuius* pr. Moret. *obuius* Goth. tert. *ſeſe auſus* Goth. ſec. *abdidit auius* Zulich. *aptos* Goth. tert. 811 *magnoque* edd. apud Pier., qui e codd. *ve* commendat. 812 *remulgens*

In 804 haſta *alte acta bibit cruorem*, Homericum λιλαιομένη χροὸς ἆσαι expriſſi iam Macrobius VI, 6 putauit: quod tamen paullo diverſum eſt. 803. Argutantur Intpp., dum de mamma Amazonum exuſta cogitant: eſt *mamma* exſerta, humero dextro nudato, vt iam ſupra vidimus ad v. 649. 806. Arruntis miſerum pauorem ex Homero duxit, Iliad. π, 813, vbi Patroclo caeſo Euphorbus ſimiliter ſibi ipſe non ſatis confidit. Comparatio autem v. 809 ſubiecta, etſi et ipſa ab Homero mutuata Iliad. ο, 586 — 589, tam egregie ornata et ad naturam animantis propius adducta (inprimis vſſ. 812. 813) eſt, vt inter praeſtantiores numeranda ſit. Statii imitationem indicauit Burm. IV Theb. 363 ſqq., ſed ea friget ad Maronis locum comparata. *ſeſe abdidit*, abdere ſolet, abdit, fugit, ex graec. aoriſto. *conſcius audacis facti*, quem θῆρα κακὸν ῥέξαντα dixerat. *caudam pauitan-*

Subiecit pauitantem vtero, filuasque petiuit:
Haud fecus ex oculis fe turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis fe inmifcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: offa fed inter
Ferreus ad coftas alto ftat volnere mucro.
Labitur exfanguis; labuntur frigida leto
Lumina; purpureus quondam color ora reliquit.
Tum fic exfpirans Accam, ex aequalibus vnam,
Adloquitur; fida ante alias quae fola Camillae;
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
Hactenus, Acca foror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrefcunt omnia circum.

Gud. et Mentel. pr. 813 *Subiectat* fec. Moret. *pauitans* Zulich. *vterum* Hugen. *filuisque* fec. Menag. 814 *abdidit* Zulich. *Aruns* v. fup. ad v. 759. 815 *fugae* maluit Heinf. Alterum hemiftichium a cod. Zulich. aberat. 818 *Labitur et fanguis* Donatum legere videri notarat Pier., hoc arripuit Catroeus; Camillam enim non nifi paullo poft vf. 827 de equo defluere; perperam vtique; nam exilis et ieiuna illa eft lectio. Et *labitur* dictum eft, vt centies, de ipfo conatu et initio actionis. *exanimis* Vratisl. atque hoc dixeris omnino verius; nam *exfangue* vulnus effe nequiit; Verum *exfanguis* dicitur pro, pallidus. *frigida telo* alii apud Servium, et pro diu. lect. Menag. pr., male. 819 *calor* Leid. et duo Goth. *offa* tres Heinf. et Leid. cum Goth. tert. *relinquit* tres alii. 821 *fidam* Medic. a m. fec. *Acca* Latinum nomen eft; nota Acca Laurentia, Fauftuli vxor. 822 *Quicum* vbique edd. *Quacum* plerique Pier. et Heinfiani fere omnes (excepto Mediceo, Gud. a m. pr. et tert. Rottend.), cum Goth. fec. et tert. et Erf., quibus fuffragatur Arufianus Meffius. Tum ellipfi fuppleta interpolatum in ed. Ven. Burmanni: *Quicum partiri curas folita: atque ita fatur*, et in Doruill. ac Bigot. cum Goth. tert. *Quacum partiri curas folet, atque ita fatur.* Tandem Burm. coni. *atque huic ita fatur.* 823 *potui* vel *valui* alter Hamb. 824 *ex tenebris* Leid. *increfcunt* Oudart.

tem, quae eft ferae pauitantis, *remulcens*, reflectens, ὀῤῥωδῶν; fed exquifite: vt *mulcere* fit mulcendo inflectere, vti v. c. in felibus fieri videmus. Hefiod. Ἔργ. 512, fed de frigore: Θῆρες δὲ φρίσσουσ', οὐρὰς δ' ὑπὸ μέζε' ἔθεντο. 815. μίκτο δ' ὁμίλῳ.

821. *ante alias fola fida* quae erat: quod communius folet dici: *vna ante alias fidiffima.* 823. *Hactenus potui*, viribus valui, vt recte Cerda. Pro vulgari: nunc

Effuge, et haec Turno mandata nouissima perfer:
Succedat pugnae Troianosque arceat vrbe.
Iamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsoluit se corpore, lentaque colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens;
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras.
Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
Sidera; deiecta crudescit pugna Camilla;
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrum,
Tyrrhenique duces, Euandrique Arcades alae.

826 *que* aberat Mediceo Pierii; idem in plerisque repererat *vrbi*, quod doctius. Laudauit iam Burm. ex Ge. III, 155 *Arcebat gravido pecori*, h. a pecore. At idem Maro alterum saepe numero adhibuit: *Ignauum fucos pecus a praesepibus arcent.* Brunck. vtrumque amplexus est: *Troianos arceat vrbi.* 827 *Simul haec dicens* ed. pr. Burmanni, et Goth. sec. 828 *non sponte ruens* sec. Rottend. cf. sup. v. 236, et III Ge. 524. *Cum frigida* Zulich. et Goth. tert. *Et fr.* malebat Faber propter vs. 832. 829 *soluit* Mentel. pr. *se pectore* pr. Hamb. 830 *ponit* Ed. pr. Burm. *relinquunt* (sc. illam) alii apud Seruium legebant, inter quos Probus fuisse videtur. *reliquit* Rom. et alii Pieriani cum Donato. 831 *venit l.* Goth. pr. *vmbris* sec. Rottend. v. inf. XII extr. 832 *immensum surgens* malebat Heins. *serpens* Franc. *venit a. c.* Goth. pr. 834 *Concurrunt* Rom. et alii Pier. Voss. cum Sprot. et Bigot. ac Goth. sec. tert. *omnes* Ed. pr. Burm. 835 *Tyrrhenumque duces* ex solo Mediceo reposuit Heins., quod ipsi neruosius

vires deficiunt, vel deficio iam. 825. Animum generosum Camillae facile vnusquisque miretur, quae in ipsa morte non de sua, sed de reip. salute cogitat. 827. Ex Furii Annal. I laudat versus Macrob. VI *Ille graui subita deuinctus vulnere habenas Misit equi, lapsusque in humum defluxit, et armis Reddidit aeratis sonitum.* 829. *exsoluit se.* Propria anima corpore exsolui dicitur. Tamen et sup. IV, 703 *teque isto corpore soluo*: Iris allocuta Didonem moribundam. 830. *captum leto caput*, h. victum, adeoque languens. 831. Notum illud Homericum; Ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων πταμένη ἄϊδός τε βεβήκει, Ὃν πότμον γοόωσα Iliad. π, 855. 856. 834. *omnis copia* h. copiae, totus exercitus, vt bene Seru., vti sup. II, 564.

At Triuiae custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Vtque procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam

videbatur.' Sed; cum *Teucrum copia* praecessisset, potuit poeta maluisse variare: *Tyrrhenique duces* quod vulgo legitur. *Euandrique Arcadis* edd. Ven. et Mediol. apud Burm., et omnes aliae veteres et recentiores; nec *Arcades* illatum, nisi a Commelino, defensum ab Heinsio e scriptis potioribus, cum quos ipse habebat, tum Pierianis. conf. XII, 551. 837 *interrita.* Hoc vocabulo adiecto me non magnopere delectari lubenter fateor. Aut enim alienum, aut otiosum est. Vt saltem adiuues quodammodo, dicendum est, exprimi tantum hoc, quod tuta, e tuto loco, pugnam prospicit Opis; aut, cum alias vel solo armorum strepitu et pugnae adspectu terreri soleant puellares animi: 838 *Atque* Leid. *iuuenum medio* Menag. pr. *iuuenem* Bigot. et Goth. tert. *iuuenem medio in clamore furentem* Gud. *in* etiam Iunt. ed. abest. *Iuuenes* sunt αἰζηοὶ, bellatores. 839 *mulctatam* Pierius in suis inuenerat: sicque tres Heins. At Mediceus cum qu. Moret. et Leid. *mulcatam*, quod etiam ex vet. cod. laudat et defendit Guellius, *mutatam* Franc. et Parrhas. Iam de his vocibus satis accurate actum passim a viris doctis. Laudat Burm. Arntzen. ad Aurel. Vict. Vir. Ill. c. 51, Drakenb. ad Liu. III, 67. *mulcatam* h. l. Heins. intulerat; iure suo retraxit Burm. *multatam*, quod iam inde ab Ald. legebatur. Nec enim aliter dicitur quam: multari pecunia, exilio, morte. vt vel Lexica docent. *m. in morte* Sprot. 840 *Ingemit et dedit has* Doruill. 843 *Hoc tibi* Donatus legisse visus Ge. Fabricio. *Dianae* Vratisl.

836. Exsequitur nunc Opis quod mandatum erat a Diana sup. v. 587 sq. *custos*, Dianae comes, famula, vt lib. V, 546 Epitydes *custos comesque* Iuli. VIII, 270 *domus Herculei custos Pinaria sacri* de sacerdote. Etiam Macrob. III, 6 ministra, Vt vero speculatrix sit, vix vir doctus fidem faciet. *multatam* morte, damnatam. IV, 699 *nondum Stygio caput damnauerat Orco.* et 842. *supplicium* grauius pro poena temeritatis. 843. *desertae in dumis* venustius ex poetica ratione, quam, in

Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema iam in morte; neque hoc ſine nomine letum
Per gentis erit; aut famam patieris inultae.
Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic dea ſe primum rapido pulcerrima niſu
Siſtit, et Arruntem tumulo ſpeculatur ab alto.

844 *geſtaſſe* aliquot Pier. et membrane Brunck., qui id repoſuit. *ſagittas* Medic. cum nonnullis aliis et binis Goth. aberravit. 845 *reliquit* Heinſ. recepit, ex Romano Pierii, Mediceo aliisque ſuis. Sic ex decreto Dianae res iam conſtituta habetur. *relinquit* aliquot Pier. et tres Heinſ. *relinquet* vulgo legitur: ſic quoque tres Goth. cum Erf. 846 *tam* abeſt Sprot. *in* abeſt quinque Heinſ. et alteri Goth. *nec* al. *numine* Medic. Pierii, et pars Heinſ. 847 *Per gentes eat* coni. Heinſ., non ineleganter. *patiaris* Montalb. *inulta* pr. Moret. et a m. ſec. Hamb. vnus; ſed eſt *fama inultae*, ignominia inuindicatae, vt bene Seru. 849 *luat* pr. Hamb. et ſec. Moret. cum Goth. pr. et tert. et Erf. *licet* alter. *luit* Exc. Burm. *arto* Medic. a m. pr. 850 *Dercerni* Medic. *Dircerni* duo aut tres alii Heinſ. *Diroeni* Parrhaſ. *Stercerni* apud Seruium fuiſſe videtur. *Dorcenni* et *Dorcenii* alii. 851 *textum* Exc. Burm. 852 *nixu* Franc. vel *curſu* in marg. Goth. tert. 853 *Arruntem tumidum* alter Hamb.

dumis deſertis, h. ſiluis. *noſtras*, vt ſupra 536 *noſtris nequicquam cingitur armis.* 846. non erit hoc letum ignobile, nec habebis *famam inultae*, ignominiam, h. non morieris inulta; non narrabitur de te, tuliſſe eum impune, qui te interemit. Fit hoc ex Dianae mandato ſup. 590—593.

849. Tumulorum hoc genus antiquiſſimum ex aggeſta in collis altitudinem humo, apud omnes fere veteres populos. Exemplum etiam apud Homerum Iliad. η, 86 ſqq. β, 603. ψ, 245 ſq. Nunc illud obſeruandum, quod quercubus conſitus eſt. Regem Dercennum aliunde non nouimus. Ex Seruio corrupto colligas, regem Aboriginum olim hoc nomine notum fuiſſe. Iulius Sabinus, qui pleniorem Seruium habuit, haec affert: „Dercenus, rex vnus ex antiquiſſimis in Latio, quem plerique Latinum eundem dixerunt, vt Iginus.“ Egerat igitur de eo Hyginus in Commentariis

Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem:
Cur, inquit, diuerſus abis? huc dirige greſſum,
Huc periture veni: capias vt digna Camillae
Praemia. Tune etiam telis moriere Dianae?

854 *laetantem animis* Medic. a m. pr. quod arripuit Wakefield. Videt tamen accommodatius ſic fore: *Vt videt exſultantem animis. ſurgentem* Leid. 855 *aduerſus* Zulich. *ab his* alter Menag. *derige* Medic. et Gud. *greſſus* Erf. 856 *moriture* ſec. Moret. *Camilla* Rom. 857 *Tunc* Franc. *Teque* pr. Rottend. *Tute etiam* Erf. *moriare* ſec. Moret. Ad verba: *Tune etiam* ab Heinſio et Burmanno nil notatum mirari licet: cum expeditu haud facilia ſint. Aut enim iungi debet: *Tune etiam*, etiam tu, ſc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianae telis periere. Sic fere Seru. et Donat.; aut: *etiam Dianae telis*, ſc. nec meis; expectabisne, dum a Diana ipſa interficiaris? Erant tamen ipſius Dianae ſagittae, quibus Opis vtebatur. Neutrum ſatis placere poteſt. Poſſit alterum diſtinctione iuuari: *Huc periture veni. Capias vt digna Camillae Praemia, tune etiam telis moriere Dianae?* Ex Cerdae mente dolet Nympha, fraudulento homini contingere glorioſam mortem: cum periturus ſit Dianae telis. Ex ſimili indignatione dictum putabat Guell. Alius modus eſt, vt ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tune etiam? Telis moriere Dianae*, h. Tune etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *telis moriere Dianae.* Vti in obiurgatione *etiam* ſollenne eſt. Parum tamen epicae dignitatis et hoc habet. Brunckius mutauit verba et ex coniectura repoſuit: *Tuque etiam;* ſi tamen locum exigas: Huc periture veni: *capias vt digna Camillae Praemia, tuque etiam telis moriere Dianae:* frigere ſententias verba *etiam*, et *que*, et *tu.* Sententia enim his verbis finitur: telis Dianae moriere, vt capias praemia digna Camilla. Deberet ſic ſaltem ſcriptum eſſe: *tu quoque nunc telis moriere Dianae.* Ex Rottendorph. lectione exſculpi poſſit haec lectio: *Huc periture veni, capias vt digna Camilla Praemia teque, et iam telis moriare Dianae.* vt ſit: veni, vt capias praemia digna Camilla et te, vtque iam Dianae telis moriare. Ceterum, etſi ſatis frequentes ſunt tales cauillationes victorum et hoſtium in poetis, tota haec Opis oratio ad noſtrum ſenſum parum habet grauitatis epicae. Extrema vero hominis male docti pannus eſſe videri poſſunt, qui explere voluit verſum imperfectum relictum: cum poeta ſubſtitiſſet poſt *Praemia.* Videtur tamen e Statio apparere, iam ipſum haec legiſſe: nam Theb. X, 910 poſt Capanei minas Iupiter *Riſit et*— in Virgil. deperditis. 854. *vana tumentem*, (κατ') ἐτώσια οἰδαίνοντα. *diuerſus*, in diuerſa, ἑτέρωθι, iam lib. V, 166, vt toties *aduerſus*, *auerſus:* v. c. mox 871. 856. *digna Camillae praemia*, poenam meritam Camillae morte. ſup. II, 537. *et praemia reddant debita.* 857. *Tune etiam telis moriere Dianae?* Vt verba ſunt,

Dixit, et aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Depromſit pharetra, cornuque infenſa tetendit,
Et duxit longe, donec curuata coirent
Inter ſe capita, et manibus iam tangeret aequis,
Laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem aurasque ſonantis
Audiit vna Arruns, haeſitque in corpore ferrum.
Illum exſpirantem ſocii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linquunt;
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.

Tune etiam ferlendus? ait. Formula autem iterum vtitur IX, 787. *Praelia lude domi — quod ſi te maeſta ſepulcri Fama mouet, leto mortere virorum:* ad Parthenopaeum Amphion. 858 *at a.* ſec. Moret. 859 *Depromit* alter Hamb. *incenſa* Hugen. 860 *Eduxit* Franc. et Doruill. *Adduxit* Macrob. IV, 3. *d. cruenta c.* Franc. 861 *Intra ſe* Goth. ſec. *tenderet* Menag. pr. et qu. Moret. 862 *Laeuam aciem* fragm. Vatic. *dextram* Ed. pr. Burm. 863 *celi* Goth. tert. *aurasque ſequentes* Exc. Burm. 864 *exitq.* Franc. 867 *pinnis* fragm. Vatic., ex more. *defertur* Oudart.

ſenſus erit: etiamne Dianae telis opus erit, vt tu pereas? v. Var. Lect.

858 ſqq. Quandoquidem memorabilis inter tot alias haec eſt ſagittatio, qua dea vlciſcebatur mortem Camillae, cuius admiratio adhuc animos noſtros tenuit, ornata ea eſt a poeta exemplo Homerico in Pandaro Iliad. δ, 116 ſqq., etſi maiorum rerum exordia ab hoc Pandari telo procedebant. Cum his contendi poteſt alius locus Quinti Cal. X, 231—234. *Threiſſa* Opis, forte tamquam vna e puellis Hyperboreis. v. ſup. ad v. 532. Thracum autem nomen late propagatum, vt ſupra quoque de Amazonibus ex Scythia v. 659. 859. *infenſa,* infenſo animo, qui vires nouas adiiciebat. 861. *aequis* pro aeque, aequaliter dextra pectus ac laeua ſagittae cuſpidem: Scilicet dextra neruum tetenderat, ita, vt mammae admotus ille eſſet; laeua tenebat arcum ea parte, qua ſagitta arcui impoſita erat, a neruo impellenda. Iliad. δ, 123. Ἕλκε δ' ὁμοῦ γλυφίδας τε λαβὼν καὶ νεῦρα βόεια. Νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. 863. 864. cf. ſup. IX, 631. 632. 633. 866. *obliti* ἀμελήσαντες, negligentes, ait Seru., h. e. non curantes prae ſugiendi ſtudio.

Prima fugit, domina amiſſa, leuis ala Camillae;
Turbati fugiunt Rutuli; fugit acer Atinas;
Disiectique duces deſolatique manipli
Tuta petunt, et equis auerſi ad moenia tendunt.
Nec quisquam inſtantis Teucros letumque ferentis
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem curſu quatit vngula campum.
Voluitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, et e ſpeculis percuſſae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli ſidera tollunt.

869 *acer Acernas* alter Hamb. *acer* eſt et h. l. fortis; nec debebat de hoc dubitari. 870 *Defectique duces* Medic. a m. pr., quod Heinſ. illuſtrat, nec tamen aliter accipere vult, quam vt ſint: deſerti a ſuis. Sic vero praeſtat, quod omnium codd., etiam fragm. Vatic., anctoritate firmatur, *Disiecti*, h. e. diſperſi, palautes fuga. *Deiectique* alter Hamb. 871 *Tecta p.* pr. Hamb. pro var. lect. conſ. mox v. 882. *equos* Gud. Mentel. pr. et alter Menag., vt aut ſit *equos tendunt*, aut *equos auerſi*. Tum *equis verſis* Ed. pr. Burm. *equis auerſis* Goth. ſec. *equos aduerſi* Zulich. *aduerſa ad moenia* pars codd. Pier. cum Erf. *aduerſi* Doruill. *auerſa moenia* ſine *ad* duo Moret. *turbata ad moenia* Ven. Sed vulgata recte ſe habet: et firmat eam fragm. Vatic. 872 *inſtantes acies l. f.* Rufinian. de Schemat. Lex. pag. 237, perperam ex memoria. 873 *aut tendere* Parrhaſ. 874 *lapſos* Vratisl. *laſſos* duo Burm., perpetuo lapſu. 875 *Quadripedoque* Rom. cum fragm. Vatic. a m. pr., vti et Donatus legerat: quod doctius dictum, vti ſup. VIII, 596 *Quadrupedante ſonitu*. *Quadripes* per *i* ſcriptum iam ſaepe vidimus. vid. ſup. ad v. 614. *que* aberat Ed. pr. Burm. *Quadrupedemque* alter Menag. et fragm. Vatic. a m. ſec. *Quadrupedante p.* Sprot., et *p. ſonitu q.* tert. Rottend., vtrumque ex altero loco VIII, 596. 876 *c. t. acta* Goth. tert., quod ferri poſſet, ſi melius non haberemus. 877 *e* aberat Franc. *e muris* Doruill. et Goth. tert. cum Erf. *perculſae* tert. Rottend. *percuſſo p.* vnus Heinſ.

868. *leuis* ſimpliciter ornat. Equitatus omnino leuis, quatenus expeditior eſt ad iter, fugam, pedite. 870. *manipli*. De ſigniferis accipiunt Seru. Cerda; quidni ipſi militum numeri? vt vocabulum hoc accipi ſolet: h. l. turmae equitatus. *deſolati*, vt, *vaſtatae cohortes*, ex diſperſione et fuga. 872. Troianos letum inferentes, vt Seru. 874. ipſi languentes, feſſi. 875. *campum putrem*, qui in puluerem reſoluitur. vt iam ſup. VIII,

Qui curſu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica ſuper mixto premit agmine turba;
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exſpirant animas. Pars claudere portas;
Nec ſociis aperire viam, nec moenibus audent
Adcipere orantis; oriturque miſerrima caedes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi, ante oculos lacrimantumque ora parentum,
Pars in praecipitis foſſas, vrgente ruina,

881 *eff. noctem* Oblong. Pierii. *ſi lim.* Erf. *limite* Zulich. et ſec. Rottend. *limine in primo* Goth. tert. memoriae vitio. Nam *limine primo* occurrit alibi. 882 *intra* Rom., tum Medic. Voſſ. pr. Parrhaſ. Goth. ſec. et Ed. pr. Burmann. Eadem *tecta d.* cum parte Pierianorum, et Sprot. cum Hamb. ſec. a m. ſec., minus eleganter: vt et alibi. *inter tuta* etiam fragm. Vatic. 883 *et ſpirant* Medic. *ſpirant* Zulich. 884 *audet* Ven. et Parrhaſ. 886 *Defendent* cum litura Medic. *aditusque inque* Franc. *atque a. r.* Gud. *duro et ſub Marte cadentum* praefixum video Donati interpretationi. Iulium Sabinum corruptum potius eſſe arbitror, quam lectionem variare. *Caedes*, ait, *quam faciebant Troiani. Oritur caedes deſcendentium per ingreſſum, et ruentium ad portam.* 887 *lacrimantum ante ora p.* concinna repetitione Moret. ſec. et Hamb. pr. a m. ſec.

596. Mox *e ſpeculis*, de muris, vnde proſpiciunt ſup. 475.

879 ſqq. Eſt quidem ſimilis pugna ad portas caſtrorum Iliad. μ, 122 ſqq. Sed Virgilii locus haud paullo plus ἐναργείας, affectus et ornatus habet. 880. *ſuper* a tergo: vt alibi quoque; premit fugientes hoſtis. 884. *nec moenibus*, vrbe, portis; ex more loquendi; non, pro, muris. 885. 886. Paullo obſcurum eſt, vtri ſint *defendentes* et *ruentes*. Si illi, qui fugiunt et qui perſequuntur fugientes, ſenſus haud expediri poteſt. Nec lux ab Seruio aliisque expectanda. Simpliciſſimum poſt alia tentata hoc eſſe arbitror: agi de portis nondum clauſis, ſed claudendis. Dum in eo ſunt oppidani, vt portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos iſti, ne vna cum ipſis hoſtes irruant, accipere intra vrbem nolunt. Hinc oritur caedes partim eorum, qui vi ab ingreſſu portae fugientes prohibere volunt, partim eorum, qui vi irrumpunt et in reſiſtentes irruunt. 888. *vrgente ruina* ſoli, vt fit in ora ſeu margine foſſarum, vt ruat ſolum et fatiſcat. At Iul. Sabinus ruinam

Voluitur; inmiſſis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas et duros obiice poſtes.
Ipſae de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriae), vt videre Camillam,

890 *Arcitat* Goth. ſec. *Artat ſe in p.* tert. *in portis* Gud. cum tribus aliis. 892 *Conſtat* alter Hamb. *amos* Gud., quod illuſtrat Heinſ. *amor verſus* Rom., vt iam reuertatur ille in pectora. Minus ſcite. In fragm. Vatic. *vt* a pr. m. aberat: et videtur *vt* aut melius abeſſe (nam ſiue ſit poſtquam, ſiue quemadmodum, parum commodum eſt), aut in *et* mutari. Ita erit: *Monſtrat amor verus patriae; et videre Camillam;* h. et viderant matronae paullo ante Camillae exemplum. Sed vereor, ne, ſi non totus verſus, at hemiſtichium tamen, ſeu poſterius, *vt videre Camillam*, ad ſupplendum verſum, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum ſit; ſeu prius quoque, cum in margine pro interpretatione adſcriptum eſſet: *vt videre Camillam.* Totus verſus, vt dixi, olet interpolatoriam operam.

cadentium interpretatur; ſic quoque alii.

891. Affectum Latinarum matronarum aut ex hoc profectum dicere neceſſe eſt, quod *Camillae corpus* deportatum ex pugna conſpiciunt: quam cum pro Latinorum ſalute cecidiſſe videant, ipſae partim miſeratione partim patriae defendendae ſtudio inflammantur; aut *Camillam pugnantem* ipſae de muris proſpexerant. De deportato tamen ex acie corpore nihil adiecit narrationi; neque forte rem ſic narrare potuit, cum ſup. v. 593. 594 Diana praedixiſſet: *ſe nube caua corpus et arma inſpoliatae Camillae tumulo eſſe illaturam.* Sin ſequaris alterum: vt ad tempus pugnae et proſpectum de muris Camillae pugnantis et occumbentis haec retrahantur, interpretatio ita inſtituenda eſt: Cum matronae Latinae viderunt Camillam *ſummo certamine;* in extremo diſcrimine: (vt ſup. v. 476 *labor vltimus.* Seru.) adeoque etiam, viderunt eam cadere: ipſae incenſae arma ſumunt et hoſtem propugnare volunt. 892. *Monſtrat amor verus patriae,* quemnam? putes, Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat: ita obſcuriorem eſſe ſententiam, quam pro poetae ingenio ac more, facile largiar; ergo ſequendum alterum: *amor verus patriae monſtrat Camillam* ſc. pugnantem et occumbentem pro patria: quo exemplo inflammatae ipſae arma capiunt. Ita *virtus* aliquem *monſtrat,* inſignem reddit, vt conſpiciatur inter ceteros et noſcatur. Ita melius poetam declarari puto, quam aliis modis, quos antea tenta-

Tela manu trepidae iaciunt; ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent.
Interea Turnum in siluis saeuissimus inplet
Nuntius, et iuueni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
Omnia conripuisse; metum iam ad moenia ferri.
Ille furens (et saeua Iouis sic numina poscunt)

893 *trepida* Bigot. *manu iaciunt; trepidaeque et* Ed. pr. Burm. 895 *ardent* recepit Heinf., pro vulgato *audent.* Habet et hoc suam vim. Sed *ardent* de re bellica poetis quoque satis frequentatum. Duplicis lectionis diuersae duces: *ardent* Rom. et fragm. Vatic., tum Gud. Menag pr. et Montalb. et ipse Medic. a m. pr., sed idem a m. sec., adeoque ex Aproniani emendatione, *audent*, quod plerique sequuntur, ex Gothanis quidem pr. et tert. nec male hoc, respectu sexus: *audent nunc mori*, h. e. discrimen mortis adire, etsi feminae. 896 *in* abest Bigot. et Goth. pr. ac tert., et *Interea siluis Turnus* Ed. Ven. Burm., qui Virgilium *silvis* dicere maluisse, quam *in s.*, notat. *densissimus* Moret. sec. *lenissimus* Franc. 897 *et* deest Mentel. pr., vnde Heinf. coni. *Nuntius, ingentem iuueni;* inde tamen nihil lucreris. *ingentem* vel *caecum* Hamb. 898 *Deiectas* pr. Hamb. a m. sec. Ed. pr. Burm. 899 *infestos* Edd. vett. et, haud dubie inde ductus, Goth. pr., a quibus discessit Naugerius in ed. tert. Ald. 900 *Omnia corripuisse metum: iam* sec. Moret, quod et ipsum ferri possit. *metu* Menag pr., sicque videtur legisse Iul. Sab. 901 *et saeua* codd. Pierii et Heinsii: sicque editum a Naugerio, et reuocatum ab Heinsio.

893. 894. Iunge *stipites robore duro;* quibus et sudibus pro ferro vtuntur. 895. *Praecipites*, vt *trepidae*, festinationem ac studium declarat.

896. *Nuntius* pro re nuntiata. Hoc facile quisque videat. Malim illud obseruatum: *Nuntius implet Turnum*, vt absolute, *implere aliquem*, dictum sit. Sed res sic expedienda; vsum esse poetam more suo, et id, quod adiiciendum erat: *implet Turnum ingenti tumultu*, in binas enuntiationes resoluisse: *Nuntius implet Turnum*, et *Acca fert iuveni ingentem tumultum*, perturbationem, rem nuntiat, quae turbet eius animum. *Marte secundo omnia corripuisse*, et victores pugna facta omnia loca occupasse.

901. Comparant illud Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή Iliad. α, 5. Pertinet autem hoc, vt toties vidimus, ad epicam oe-

Deſerit obſeſſos collis, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat:
Cum pater Aeneas, ſaltus ingreſſus apertos,
Exſuperatque iugum, ſiluaque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter ſe paſſibus abſunt;
Ac ſimul Aeneas fumantis puluere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et ſaeuum Aenean adgnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum flatusque audiuit equorum.
Continuoque ineant pugnas et proelia tentent;

ſio: vett. edd. fere: *iam ſ.* Ita vero diſtingui debebat: *Ille furens iam, ſaeua I.*, idque non improbem. Ed. Mediol. et aliae vulgg. cum Goth. pr. et cum codd. Vrſin. *nam ſ.* Doruill. a m. pr. *ſi ſaeua Iouis. nomina* Medic. *ſic n. pellunt* Rom. 902 *nemora auia* Bigot. et Goth. tert. *liquit* pr. Moret. *linquent* Goth. ſec. 903 *camposq.* Medic., et pro diu. lect. tert. Rottend. 904 *Tum p.* Parrhaſ. *inuadit* aliquot Pier. *euaſit* Ed. pr. Burm. *ſiluasque — opacas* Sprot. alter Hamb. et Scheffer. cum Parrhaſ. vid. ſup. ad IX, 99. 907 *paſſibus ibant* pr. Moret. 908 *At ſimul* pars codd. Heinſ., ſicque vett. edd. nonnullae, etiam Ald. tert., idque equidem malim: tunc vero v. 912 copula delenda et reuocanda eſt lectio: *Continuo pugnas ineant.* Continuata enim oratio: *At, ſimul — equorum, Continuo pugnas ineant.* Nunc interpunxi poſt *equorum;* vt iungas: *feruntur — ac ſimul — ſimul Turnus.* *Tum pater* Rom. et quatuor Heinſ., repetitum ex v. 904. 910 *cognouit* Zulich. *conſpexit* Gud. pr. Menag. et pr. Moret. 911 *Aduentusque* Medic., doctius. *Aduentusque virum* Ed. pr. Burm. *Aduentumque virum* vterque Rottend. ex vſ. 607 h. l. *flatumque* Rom. Montalb. et Voſſ. pr. 912 *Continuoque ineant p.;* ita iam editum inde ab Ald. pr., vsque ad Pulman. et Steph., a quibus vulgari coepit *Continuo pugnas ineant,* aduerſantibus

conomiam, ne caſu factum videatur, ſed Iouis voluntate. *ſaeua,* vt alibi apud poetam, infeſta, aduerſa: at mox *ſaeuum Aeneam* fortem, vt I, 99 et al. 902. Locorum notationem v. ſup. 522. 527 ſqq. et Nota ad e. l. 904. *ſaltus apertos* non obſeſſos amplius, vacuos ab hoſte. 905. *exſuperat iugum,* conf. eod. loco. *Aenean in armis* iunge, armatum, cum agmine armatorum. 911. cf. ſup. ad v. 607. *flatus,* hinnitus. 912. Καί νύ κεν — εἰ μή. *ineant. tentent;* iniiſſent, tentaſſent, ni tinxiſſet h. e. merſiſſet equos Phoebus Oceano occiduo, qui vltra Hiſpaniam patet. Monuere olim Gram-

Ni roſeus feſſos iam gurgite Phoebus Hibero
Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
Conſidunt caſtris ante vrbem, et moenia vallant.

ſcriptis. Etſi id ipſum e MS. Fabricii reuocat Cuninghamus. Scilicet laboratum eſt interpunctione et adſcito *At* v. 908. *ineunt* Medic. a m. pr., reliqua idem *Continuoque i. p.*; tum Ed. pr. Burm. *ineunt* et *tentant*. Abeſt *que* ab aliis, et vett. edd. *pugnam*. Sed haec nulli vſui ſunt, adeoque ea monere piget.

matici apud Seruium: *tingat*, humiliter dictum eſſe. Poterat ſimile quid moneri paullo ante in v. 912 *ineant pugnas et praelia tentent*. Poteſt tamen defendi hoc, cum et discrimen habeant illa duo, et iungi fere ſic ſoleant ab Homero: πολεμιζέμεν ἠὲ μάχεσθαι.

EXCVRSVS I

De Diomedis ſedibus in Apuliae littore.

Lib. XI, 243 *Vidimus, o ciues, Diomedem Argiuaque caſtra* etc., et ſupra VIII, 9 *Mittitur et magni Venulus Diomedis ad vrbem, Qui petat auxilium.* Qua arte poeta ſeptimo libro Graecas colonias et populos, quorum originem veteres fabulae a Graecis repetebant, Latinis et Rutulis in belli ſocietatem adiunxit, eadem nunc ad Diomedem in extrema Italiae ora de auxiliis petendis legatos mitti narrat. Quorum auxiliorum aduentum cum temporis anguſtiae, quibus reliqua belli euenta includuntur, non admittant: legatorum reditu et renuntiatione auxilii negati praeclare vtitur Maro ad rerum exitum accelerandum et Latinorum conſilia praecipitanda. Nam primum incidit (v. lib. XI, 225 ſqq.) legatorum reditus in id tempus, quo ante paucos dies a Latinis parum proſpere erat pugnatum, conſiliaque eorum iam inclinatis animis ad pacem ſpectabant. Tum vero legati non modo negatum a Diomede auxilium renuntiant, verum etiam conſilia eius et mandata exponunt, quibus ad componendam cum Aenea pacem grauiſſime hortatur. Erant autem de Diomedis in Daunia, quae Apuliae pars eſt, ſedibus fabulae Graecorum antiquiſſimae. Ibycum auctorem Schol. Pindari ad Nem. X, 12 excitat, ſed cyclicis probabile ſit poetis illas eſſe tribuendas, iis inprimis, qui reditus Achiuorum (Νόστους) carmine expoſuerant (cf. ſup. ad v. 265. Ad eorum exemplum *Diomedea* libris XII ſcripta erat a Iulio Antonio: ap. Schol. Horat. IV, 2, 33, vti *Phaeacis* a Tuticano, et *reditus Menelai et Helenae* a Lupo: Ouid. ex Ponto IV, 16, 26. 27). Redux enim a Troia Argos factus Diomedes (vid. Odyſſ. γ, 180 ſq.), cognitis vxoris Aegialeae et adulteri Cometae, Stheneli f., inſidiis, iterum naues conſcendit, et poſt multos errores (cf. Ouid. XIV Met. 478 ſqq.), quibus etiam Aetoliam adiiſſe ferebatur (v. c. Antonin. Metam. c. 37, vbi cf. Not., et ad ea add. Not. ad Apollodor. p. 129 ſqq.), cum ſociis Dorienſibus, quos adduxerat, in Sinum Adriaticum euectus, in Daunorum finibus conſedit, et Dauni regis filia in matrimo-

nium ducta vrbem condidit, cui ab Argis Peloponnesi, quibus imperauerat et quorum antiquum nomen Ἄργος Ἵππιον fuit, hoc ipsum nomen *Argos Hippium* imposuisse fertur; quod postea in *Argyrippam*, tandemque in *Arpos* contractum esse aiunt. Haec est *Diomedis vrbs* lib. VIII, 9. XI, 226, et *Aetoli Arpi* lib. X, 28, et lib. XI, 246. 247 *Ille vrbem Argyripam patriae cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis aruis.* conf. Seru. ad VIII, 9. Cluuer. Ital. ant. p. 1215 sqq. Postea aliarum quoque vrbium primordia ad Diomedem referri coepere: vt Brundisii, ap. Iustin. XII, 2, etsi alii (Strab. VI, p. 432 A.) Cretensibus hanc vrbem vindicant; tum Beneventi et Aequitutici: Seru. ad Aen. VIII, 9. Venusiam, Canusium, Garganum, Beneuentum, Venafrum idem ad XI, 246 memorat, Sipuntum Strabo VI, p. 435 B. Fuere etiam aliae terrae, quas adiisse narratus est Diomedes: nec modo in locis vicinis, vt insulam Corcyram (fragm. Heraclid. de rep. pag. 28), verum in Libyam adductus fuit a Iuba Libycorum III Plutarch. Parallel. p. 311 D.). De Diomedis autem erroribus omnino videndi Strabo VI, p. 434. 435. 436. Lycophron. v. 592—632 et ex eo Schol. Iliad. ε, 421.

Obiacent littori Apuliae, contra montem Garganum, qui in promontorium ad mare procurrit, insulae numero tres; cum tamen tertia saxosa sit, duae tantum numerari solent; quarum vnam vetustas *insulam Diomedeam* appellauit (occurrit iam apud Scymnum Chium v. 430. 431. 432. Duas Strabo memorat, alteram habitatam, alteram desertam, lib. VI, p. 435 A.); nunc Isola *di Tremiti* est, a terrae motibus, quorum vestigia multa in ea occurrunt. In hac Diomedes hominum conspectui subductus ac pro deo cultus fertur, monumento quoque ac delubro ad seriorem aetatem prostante: v. Plin. lib. III extr. X, 44 s. 61. Inter deos receptum iam Pindarus memorauit Nem. X, 12. Socios autem in aues mutatos vulgata satis fabula tulit: quibus hinc *auium Diomedearum* nomen. v. inprimis Ouid. Met. XIV, 457 sqq. et noster poeta XI, 271—274 *Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur, Et socii amissi petierunt aethera pennis, Fluminibusque vagantur aues — et scopulos lacrimosis vocibus implent.* Ortum fabulae dedisse videtur certum auium genus, circa haec loca sola, vt volunt, visi solitum, de quo locus class. Plin. X, 44 s. 61 et auctor de Mirab. Auscult. c. 80 (p. 722. 723). Sociis

errorum amissis cum consedisset in his locis ignotis, aues visae locum fabulandi praebuisse videri possunt. Plinium vel alium inde ductum scriptorem exscripsit Augustinus C. D. XVIII, 16. Non diuersa admodum est narratio de Leuce Achillis insula in ostiis seu Borysthenis, seu Tyrae, seu Istri, vbi auium similis cura circa Achillis tumulum narratur ab Arriano in Periplo M. Eux. p. 22 et, qui primo loco erat commemorandus, a Scymno Chio in Fragm. p. 45 To. II Geogr. Hudf. it. Antigon. in Admir. c. 134 (ed. Beckman. p. 236.) et Plin. X, 41. cf. de hac insula Vauvilliers Notas ad Sophocl. T. II, p. 61. Tertium simile his auium genus nobilius forte ceteris fuit *Meleagridum*, ad tumulum Meleagri in Aetolia visarum: de quibus v. Aelian. H. A. IV, 42, vbi cf. Schneider et Antonin. Metamorph. c. 2. Antigon. Caryst. c. 11. et ibi Beckman. qui iudicium eorum firmauit qui eas esse censent nostras *Perlhüner, Pintades.* v. Plinius X, 26 s. 37. 38. quas iterum ex Africae occidentalibus oris in Europam apportarunt Franci Saec. XIV. Exornauerat fabulam in *Meleagro* suo Sophocles, de quo v. Plin. XXXVII s. 11, 1. Tertium genus fabulosum est Memnonidum auium ex cinere Memnonis euolantium; notarum vel ex Ouid. Met. XIII, 576 sq. v. Aelian. H. A. V, 1. Quintus II, 569 sq. Moschus III, 44.

Habemus Benedicti Cochorellae descriptionem insulae Tremitanae in Thesauro Italiae repetitam; multa hic de auibus his, quas nunc *Artenas* appellant, narrantur; nec tamen inde certos auium harum characteres colligere licet, vt appareat, an ad larorum genus referendae sint. Nec Aldrouandus Ornithol. lib. XIX, 3, qui accuratius de his auibus egit, quemque alii fere sequuntur, quicquam definit: etsi ille habuit ad se transmissam ex insula auem ex hoc genere. Nunc tamen inter Procellarias, ex anserino genere, referunt naturae rerum auctores: apud Linnaeum *Procellaria Puffinus* est. Sed bene Willougbeius et Rayus monent, expectandos esse meliores auctores. Nunc vide Schneider. ad Reliqua Friderici II. Imp. Vol. II. in auctario p. 159. sq. Anatibus ampliores secundum Cochorellam, diem piscando in medio pelago exigunt, in scopulorum cauernis nidificant (quam recte itaque Virgilius posuerit *Fluminibusque vagantur aues*, non dicam. Sollertius Lycophron l. c. v. 595 οἳ θαλασσίαν δίκταν αἰνήσουσι.), solo adipe probantur incolis, quo pro medicamento illi vtuntur: clamore imitantur vagitum puerorum

et *κινυρισμὸν*, vnde docte Maro: *ſcopulos lacrimoſis vocibus implent*, eod. loc. XI, 274. Plinius l. c. *fulicarum ſimiles* ait; oloribus aſſimilat Lycophron l. c. v. 597. Et Ouid. XIV Met. 509 *Si volucrum quae ſit ſubitarum forma requiris, Vt non cygnorum, ſic albis proxima cygnis.* At Seruius ad XI, 271 et Tzetzes ad Lycophr. l. c. *ἐρωδιοὺς* interpretantur, quae *ardeae* eſſent; ſed his vix accenſeri poſſunt. (Nunc plura de his allata ſunt a Beckmanno ad Mirab. Audit. c. 80 p. 157 ſq. Hoc vnum addam, haberi quoque auium Diomedearum deſcriptionem et imaginem in *Veryard Account of divers choiſe Remarks taken in a Journey* p. 359, 1701 fol.; ſed nec is ſcientia naturae ſatis fuit inſtructus). Varie ornata a poetis eſt fabula de ſociis in aues mutatis ſeu viuo ſeu mortuo Diomede. Ita Illyriis accedentibus infeſtae, Graecis amicae aues eſſe narratae ſunt: Antonin. l. c. Plin. l. c. Strabo VI, p. 433 A. Aelian. H. A. I, 1, vbi v. Schneider. Recedit ab aliis auctor de mirab. Auſcult. l. c., qui aues extitiſſe ait Diomede *ab Aenea*, qui *rex illa loca tenebat*, per inſidias occiſo. Poteſt *ὑπὸ τοῦ Αἰνέου* videri mutandum in *ὑπὸ τοῦ Δαύνου*: ſic enim olim nonnulli tradiderant. v. Schol. Lycophr. ad v. 603; nam omnino diuerſae de Diomedis morte erant narrationes, monente Strabone l. c. p. 436. De Aenea cogitare non licet: nam congreſſum eum cum Diomede nemo veterum tradidit, Pauſania teſte lib. I, 11 f.

Vnum adhuc commemorare iuuat, quod Plinius lib. XII, 3 notauit (ex Theophraſto H. Plant. IV, 7), primam *platanum* in hanc inſulam ad Diomedis tumulum ornandum fuiſſe inuectam, inde in Siciliam transgreſſam, mox Italiae donatam ad alias terras perueniſſe. Quantum tamen ex Cichorella intelligitur, ex inſula illa nunc exulat. Fuit ſimilis fabula de *myrto* primum in Elpenoris tumulo enata. vid. Plin. XV, ſ. 36. cf. ſup. Excurſ. I ad lib. VII ſub f. Late autem Diomedis nomen per Italiam pertinuit. Nam non Arpis modo ſed Metaponti ac Thuriis pro heroe cultus fertur, vid. Schol. Pindari ad Nem. X, 12. Plurium idem vrbium habitus conditor, vt ſupra commemoratum eſt. Et monſtrata vetuſta donaria Diomedis et ſociorum arma Luceriae in templo Mineruae: Strab. VI, p. 434 C. et auctor Mirab. Narrat. 117, vbi *ἱερὸν Ἀθηνᾶς Ἀχαΐας* eſt; idem ap. Aelian. de H. A. XI, 5 *ἐν τῇ Δαυνίᾳ νεὼς τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος*. perpetua comes Diomedis Minerua vt Vlyſſis; factus quoque ille deus per Palladem: Pindar. N. X, 12. torques aureus in templo Dianae in Peucetiis ſeruabatur

ibid. Mirab. Narrat. cap. 120. Quod vero multo etiam magis mireris, in intimo Sinus Adriatici receſſu inter Venetos ad Timauum fuiſſe traditur ſanum Diomedis. v. Strabo lib. V, p. 328. 329. VI, p. 435 B, aliudque inter Vmbros circa Anconam, vt Scylax narrat in Periplo p. 6: apud Plin. III, 20 vrbs Spina, ad oſtium Padi Spineticum, *condita a Diomede.* Alias de Diomede narrationes v. ap. Strab. VI, p. 436. Vix videtur in his fides Graecis eſſe habenda: qui, cum heroem indigetem in iis locis coli audiſſent, forſan more ſuo Diomedem eum interpretati ſunt. Verum a me haec eo nunc commemorantur, vt intelligatur, fabulam de Diomedis in Italia ſedibus fuiſſe ſatis nobilem inter veteres, vt poeta ea vti potuerit; vſum autem eſſe ea poetam ad narrationem variandam et ornandam accommodate.

EXCVRSVS II

De Camilla.

XI, 532 ſqq. 539 ſqq. *Pulſus ob inuidiam.* Episodium hoc poeta ex antiquis Italorum hiſtoriis ſeu fabulis contexuiſſe putandus eſt. Ex Seruio ad v. 567 colligi poteſt, Catonem haec latius eſſe perſecutum in Origg., quae ipſa res excuſare poterat factum per ſe portento ſimile, vt haſtae alligatam infantem trans amnem aliquis ita traiiciat, vt ripae aduerſae infigatur haſta, ſine infantis noxa, quam cum illa humeris aut tergo illigata transnare amnem. Quod de Pyrrho, Epiri rege, puero narratum aiunt ſimile, plane diuerſum eſt, ſi Plutarchum inſpicias. Diuerſus autem vtique hic Metabus ab eo, qui ex Troia redux Metapontum in extrema Italia condidiſſe ferebatur. Is, de quo hic agitur, rex Priuerni, quod Volſcorum oppidum fuit (nunc vicus *Piperno)*, per ſeditionem a ſuis pulſus, Camilla filia infante ſecum ducta, Amaſeno traiecto, in ſiluis educauit filiam Dianae conſecratam. Non importuna eſt fabula ad variandam narrationem de bellico apparatu, et tenet animum expectatione fatorum Camillae, de qua narrationem nunc inſtituit poeta. Interea huic episodio vltima poetae manus non admota eſſe videtur, cum narratio cum ipſo Aeneidis argumento omnino non ſatis coaluerit, Opis autem a Iunone miſſae miniſterium vix eum, quem expectabamus, effectum habeat. Non poterat a morte fatali vindicare Camillam ſuam Diana; vt nec Iupiter Sarpedonem, nec

alii dii alios heroes; Quod tamen idem Iupiter in Sarpedone ſibi licere ait, quodque etiam prouidet, vt eius corpus, victoris ludibrio ſubductum, in Lyciam abducatur, id hoc loco Diana curandum ſibi ſumit. Mittitur Opis, Dianae arcu inſtructa, vt Camillae interemtorem conficiat. Illa Aruntem caede Camillae exultantem ſagitta transfigit, ſtatimque ad Olympum euolat, v. 863. 867. Erat tamen, antequam diſcederet, corpus pugnae ſubducendum et in patriam deportandum, quod ipſa dea promiſerat ſe facturam v. 593. 594, ne ſpoliaretur aut truncaretur. Atqui hoc poeta non attigit: in quo excuſari forte poteſt; ad artificium tamen poetae referre hunc defectum nolim cum Seruio ad v. 593. Vt autem haec narratio vim ad animos aduertendos habeat, ponendum eſt, fuiſſe apud Volſcos vetus Camillae monumentum: vti Sarpedonis in Lycia habebatur ſepulcrum, quo delatum eius corpus Homerus narrare voluit Iliad. π, 453 ſqq. Ceterum ex Camilla Clorindam Taſſi tamquam exemplum eſſe expreſſam ſatis conſtat. vid. *Gieruſal. lib. Canto XII, St.* 20 *ſqq.*

EXCVRSVS III

De chlamyde in nodum collecta.

775. 6. De Arrunte Phryge: *tum croceam chlamydemque ſinusque crepantes Carbaſeos fuluo in nodum collegerat auro.* Plura ſunt, quae dubitationem facere poſſint. Primo, ſintne idem *chlamys ſinusque*, an ſint diuerſa: ſi diuerſa ſunt, *ſinus* ſunt pallae, cui ſuperinduta chlamys fuit; tum *ſinus* proprie in palla dictus eſt, et *nodus* eſſe poteſt cingulum, ſeu balteus aureus, quo palla colligebatur, vt ilia ambiret; vti ſupra dictum accepi nodum: I, 320 *nodoque ſinus collecta fluentes:* vbi v. Notam. idem quod IV, 139 *aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem:* etiam in balteo. Sicque Statius Theb. IV, 266 *vndantemque ſinum nodis irrugat Iberis:* veſtem colligit et adſtringit balteo purpureo. Claudian. in Prob. et Olyb. Coſ. I, 89 *nodus, qui ſubleuat enſem, Album puniceo pectus diſcriminat oſtro.*

Iam autem h. l. legimus, Arruntem *chlamydemque ſinusque in nodum collegiſſe;* adeoque vtrique idem tribuitur, vt *chlamys* non minus quam palla *balteo* fuerit

adſtricta. Atqui *chlamys non balteo* conſtringitur, ſed *fibula:* id quod e marmoribus et poetarum locis ſatis conſtat. Notum eſt vel ex Cod. XI, 11, 1 *Fibulis quoque in chlamydibus his vtantur, quae ſolo auro et arte pretioſae ſunt.* Reſtat itaque, vt de *ſola chlamyde* poetam agere et chlamydi improprie *ſinus* tribui dicamus, et hos ſinus de plicarum ſinubus accipiamus; hactenus enim chlamys bene ſinuoſa dici poteſt. Manendum itaque in eo, quod in nota poſui: „chlamydem e tenui linteo, croceo colore, conſtrinxerat Arruns in humero fibula aurea."

Hactenus ex verbis eſt diſputatum. Atqui cum verbis exploranda erat ipſa res. Verſamur ſcilicet *in amictu Phrygio;* atque hic erat primo loco conſulendus. Extant autem eius exempla in priſcae artis operibus. Nobile eſt ſignum, olim in Palatio Altemps ſeruatum, poſtea in Muſeum Pio-Clementinum translatum (Tom. II, t. 37. et antea in *Raccolta* t. CXXIV) quod vulgo Paridis ſedentis editur: potiore ſaltem iure quam tot alia nudum Paridem cum pomo in manu referre credita. Vt braccas et pileum Phrygium omittam, indutus ille eſt tunica duplici, interiore manicata, altera exteriore ei iniecta, et balteo ſupra femora adſtricta; ſuperinducta ei chlamyde ampla a tergo defluente; apparet in humero dextro fibula, qua chlamydem tamquam vinculo teneri facile exiſtimes. Clarior res eſt in alio ſigno, Midae illud edunt, in Monimentis Matthaeianis t. XCVI, cuius truncus ex alabaſtrite temere refectus eſt capite manibusque ex marmore Numidico. Sed truncus praeclarum eſt exemplum habitus Phrygii. Conueniunt in eandem ſpeciem duo ſigna eodem in loco reperta, ſimillima inter ſe, ſibique reſpondentia, quorum alterum ſub Paridis nomine exhibuit Guattani (*Monimenti inediti* ad a. LXXXVII. p. 37. III.) alterum, maiore cum ſagacitate, ſub miniſtri Mithriaci nomine Viſconti Muſ. Pio - Clement. Tom. III, tab. XXI.

Conſpicitur ſimilis, aut accedens iis, veſtitus in aliis antiquis fragmentis. Ad maiorem mollitiem comparatus eſt alius veſtitus tenuiſſimae materiae, ventre nudato. (v. c. in Muſ. Flor. III, LXXX.) Male enim audiere Phryges antiquiſſimis aetatibus propter mollitiem, increbeſcente inter eos luxu ex opibus, ſcilicet, quas aurum in iis locis Phrygiae et Lydiae, etiam in amnibus, repertum inuexerat. Multa alia addi poſſent, ſi his locus hic eſſet; verum ad rem ſufficit, ex Phrygiis quoque operibus apparere, innui a poeta chlamydem Phrygiam fibula adſtrictam in humero.

Sunt omnino in amictu Phrygio nonnulla notabiliora. Scilicet, etsi ille ad luxum et mollitiem accommodatus est, apparet tamen e borealibus locis eum deductum eiusque vsum antiquiorem inter gelidae plagae incolas fuisse, quippe quibus totum corpus vestibus inuoluere, ipsaque femora et crura tegere mos est a natura monstratus. Spectat hoc ad Phrygum origines: quippe quos e locis borealibus cum Thracibus in Macedoniam descendisse hincque in Asiam traiecisse antiqua fama fuit. Itaque vestitus communis iis est cum habitu Dacorum, Parthorum, aliorumque barbarorum a septentrione ad mitius caelum solumque profectorum. Aliud est, quod ad illustrationem commemorabo. Multa sunt anaglypha Mithriaca, in quibus Mithres expressus est simili prorsus eius, qui Phrygum fuit, habitu: quo ipso firmatur id, quod viri docti docuerunt, religiones illas non a Persis esse traditas, sed in Asia occidentali inter barbaros repertas, interpolatis et permixtis sacris a Persis ductis; barbaros eos Phrygicae originis fuisse, ipso signorum habitu apparet. Simile iudicium, aut, si mauis, suspicionem facere licet de deo Luno, qui et ipse Phrygio habitu in numis, gemmis sigillisque occurrit; vt ad Phrygias superstitiones eius prima notio referenda esse videatur. Fuit enim, nescio quomodo, interior ille Asiae minoris tractus vsque ad Euphratem fecundus superstitionum generibus variis varie permixtis et confusis: quibus pro fundo suberat frugum mater Terra cum puero Aty, antiquissima religio, per se sane simplicissima.

Post ista omnia elaboratissimum vidi Phrygium vestitum in anaglypho aereo expressum, quod Hawkins V. C. in Britanniam reportauit in Epiro repertum: cuius ampliorem notitiam dedi in nostris Recensibus litterariis (*Gött. Gel. Anz.* 1800. p. 1801 sq.). Fuere autem olim signa Phrygio amictu valde frequentata artificibus, quippe ipso habitu peregrino conspicua, et religionibus Phrygiis late disseminatis. Etiam Pelops expressus erat amictu Phrygio, ap. Philostratum Imag. I, 30.

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER DVODECIMVS

ARGVMENTVM.

Attritis duobus aduersis praeliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, vbi omnem spem suam in se sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Aenea dimicare statuit: eiusque rei Aeneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem — 106. *Accipit conditionem Aeneas, sollennique vtrimque sacramento foedus sancitur* — 215. *Id Iunonis impulsu* 134—160 *a Iuturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur* — 243: *primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, vnum ex Gylippi filiis hasta traiicit* — 276. *Quo facto in conflictum armorum vtraque pars ruit* — 310. *Aeneas quoque, dum subiti tumultus caussam ignorans suos reuocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, praelio excedere cogitur* — 323. *Qua re intellecta Turnus, magnam sibi rei bene gerendae occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit* — 383. *Interim Venus, decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur* — 429. *Refectis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio occurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit* — 445. *Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quae, excusso Metisco auriga, currum eius moderabatur, in diuersam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur)* — 485, *caede multorum facta* — 553, *oppugnandae vrbis consilium capit: admotoque ad moenia exercitu, in propugnacula proximaque aedificia ignem coniicit* — 592. *Ibi Amata,*

Turnus vt infractos aduerſo Marte Latinos
Defeciſſe videt, ſua nunc promiſſa repoſci,

cum Turnum occiſum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit — 613. *His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, vt ſibi neceſſario dimicandum eſſet, niſi perpeti mallet ſociorum vrbem, ſe inſpiciente, in hoſtium poteſtatem peruenire, vltro Aeneam ex praeſcripto foederis ad ſingulare certamen prouocat* — 696. *Ea pugna ſuperior Aeneas, cum victi hoſtis precibus iam paene ad miſericordiam flecteretur, conſpecto in humeris eius balteo, quem occiſo Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accenſus gladio per pectus adacto eum vita ſpoliat* — ad fin.

Tela iam detexta, et rebus ad nouiſſimum momentum adductis: cum pugna altero die expectanda ſit, qua Turnum eſſe caſurum facile quilibet praeuidet: noua tamen rerum momenta excitauit poeta variauitque narrationem mirifice. Pugnae vtriusque exercitus ſubſtituitur certamen inter Aeneam et Turnum ſingulare. Foederis conditiones ipſum Aeneidis argumentum ac finem continent, vt Troiani in Latio (v. 187 ſqq. 202 ſqq.) ſedes certas accipiant. Nec tamen hoc exitum habet, turbato foedere. Ita noua rerum conuerſio exoritur. Increſcit noſtra ſollicitudo, cum Aeneam vulneratum, eoque ex pugna ſubducto Turnum audacter, ſi vnquam, ſe iactantem videmus. Praeter ſpem Aeneas ſanatus in pugnam redux Turnum ad pugnam depoſcit. Sed et hanc noſtram expectationem intercipit Iuturnae fraus. Ad vltima peruentum, cum Aeneas ad vrbem exercitum ducit eamque oppugnare conſtituit. Procedit nunc Turnus in pugnam et victus interimitur. Sed et in his multa deorum interuentu incidunt, quibus erigitur animus ac nouitate delectatur.

1. *infractos:* „antea ſemper non fractos", interpretatur Seruius, quem mirum eſt, nunc demum in hac voce haerere potuiſſe, quam iam aliquoties poetae frequentatum vidimus, v. c. ſup. IX, 499 *infractae ad praelia vires.* Monuerunt nunc ſatis multi *infractum* eſſe valde fractum. cf. vel Cerdam. *in* in his habet vim Graecorum α intenſini, ſi modo vtrumque intendit, nec potius, vt ſaepe fit, otioſum vacat et α et *in*. 2. *ſua nunc*

Se ſignari oculis: vltro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Poenorum qualis in aruis,
Saucius ille graui venantum volnere pectus,
Tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens ceruice toros, ſixumque latronis
Inpauidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud ſecus adcenſo gliſcit violentia Turno.

3 *oculos* Medic. a m. pr. 4 *Attollit ſe* alter Menag. 5 *vi v. corpus* alter Hamburg. 6 *mouet ora* pr. Menag. *comata* Zulich. 7 *Excutiet* Mentel. a m. pr., vnde Heinſ. coni. *Excutier c. t.* Tum *ſ. Latinos* Parrhaſ. *Latinis* Goth. tert. 8 *fregit* Franc. 9 *aduerſo g.* Parrhaſ. *gliſcet* Medic.

promiſſa: de meliore armorum ſucceſſu, et de pugna cum ipſo Aenea ineunda. v. ſup. XI, 436 ſqq. poſci, expectari, vt iis ſatisfaciat. 3. *vltro;* nullis adhuc probris et conuiciis a quopiam factis. 4—9. Sumta comparatio ab Homero Iliad. *ε*, 136 ſqq. *υ*, 164 ſqq., quae inter ſplendidiſſima Homeri loca ſunt, translata paſſim in Scut. Herc. v. 426 ſqq., ſed ad aliam rerum ſpeciem deflexa et praeclare variata: Vt leo vulnere accepto multo magis furit, ſic Turnus adverſo rerum ſucceſſu magis etiam quam ante iraſcitur: hoc enim eſt *attollit animos,* et *gliſcit violentia Turno accenſo:* quod Homero erat loco priore Iliad. *ε*, 135 Diomedem a vulnere recreatum, *πρίν περ θυμῷ μεμαὼς Τρώεσσι μάχεσθαι, Δὴ τότε μιν τρὶς τόσσον ἕλεν μένος.* (Illud vero, quod Iliad. *χ*, 96 Ὣς Ἕκτωρ ἄσβεστον ἔχων *μένος οὐχ ὑπεχώρει,* legitur, vix cum Valkenario ad Theocr. Adon. p. 252 huc commode trahi poteſt.) Ceterum, quae ad ornatum in his vſſ. ſpectent, facile pro ſe quisque obſeruet. Nec ſine fructu ſimiles comparationes aliquis comparet, quae notatae ſunt iam ab aliis: inprimis Stat. Theb. II, 128. ſqq. Lucan. I, 205 ſqq. VI, 220 ſqq. Valer. III, 587 ſqq. Q. Calab. III, 142 ſqq. cf. quoque ſup. lib. IX, 551 ſqq. v. 6 *mouet arma,* a virorum pugna petitum; nihil amplius: ad pugnam ſe parat. cf. Ge. III, 236. Etſi Statius in tigride ornauit hoc: *Bella cupit, laxatque genas et temperat vngues* lib. II Theb. 130. *gaudet:* grauius quam, ſolet; voluit *exultare, γαυριᾶν,* exprimere, quod hic alacritatem animi indicat et ferociam. *ſixumque* ſc. in vulnere, receptum corpore. *latronis* h. l. venatoris, qui ex inſidiis

Tum ſic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil eſt quod dicta retractent
Ignaui Aeneadae; nec, quae pepigere, recuſent.
Congredior. Fer ſacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra ſub Tartara mittam,
Deſertorem Aſiae (ſedeant ſpectentque Latini),
Et ſolus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lauinia coniunx.

11 *quo dicta* Parrhaſ. *dona r.* Sprot. *retardent* Zulich. a m. pr. Seruius ad v. 13 „Quidam ſane a *Nulla mora in Turno* vsque ad *pepigere recuſent* iungunt: ne, ſi diſtinctio interceſſerit, langueſcat ſententiae color." Nimis ſubtiliter; cum duo membra intercedant: nihil eſt — *nec* eſt quod *recuſent*. 12 *nec quod pepig.* Bigot. *nec quid* Goth. tert. 13 *tu c. f.* Oudart. *confere* Vratisl. *fidus* Goth. tert. 14 *Aut fac* Goth. tert. 16 *crimen ferro* pr. Voſſ. Parrhaſ. cum Rom., quod admiſit Cuningham. *repellam* idem cum Leid. et Hugen. et a m. ſec. fragm. mſ. Helmſtad. in Annal. litt. 1783, p. 195. 17 *victos* et *victor* agnoſcit Iul. Sabinus. *victor* quatuor Heinſii, vnde ille coni. *Aut abeat victor:* et erat hoc manifeſte ſcriptum in Vratisl. et Ed. pr. Burm. Alludunt Zulich. *quique abeat victor* a m. pr. *abeat* Goth. tert. Sed haec ipſa aſpirationis omiſſio mutationi τοῦ *victos* in *victor* locum feciſſe videtur. Habet vtique maiorem vim et Turni ferociae magis conſentaneum eſt: *aut habeat victos* ſc. nos: ſim pro victo; *cedat Lauinia coniux.* *cedatque Lauinia* pars codd. Pierian.,

eum aggreſſus eſt: translate, ab iis, qui vias obſident praedandi cauſſa. Multa inepte Seru. et alii.

11. Repetit Turnus quae iam ſup. XI, 434 ſq. dicta, dum ſe pugnae ſingulari cum Aenea obtulerat. 11. 12. Reſpicit ſup. XI, 115 ſq. Aeneae verba ad legatos Latinorum, ſed in inuidiam Aeneae translata. *retractent* non eſt, quod Seru. voluit, *repetant et reuoluant*, ſed, reuocent, recantent; recedendo ab iis, de quibus iam conuentum erat; nam ſequitur *recuſent*, 13. *Fer ſacra* cf. inf. 118 ſq. *concipe foedus*, verbis conceptis, vt Seru. 15. *Deſertorem Aſiae*, inuidioſe, quaſi transfugam; ſupra VII, 359 *exules Teucros* dixerat Amata. *ſedeant ſpectentque Latini*, ad ignauiam exprobrandam accommodatum. 16. *crimen commune*, criminationem Turni ab omnibus factam (cf. ſup. lib. XI, 215 ſqq.) abolere vult. 17. aut ille vincat me, eoque ipſos Latinos in ditionem accipiat.

Olli ſedato reſpondit corde Latinus:
O praeſtans animi iuuenis, quantum ipſe feroci
Virtute exſuperas, tanto me inpenſius aequum eſt
Conſulere, atque omnis metuentem expendere caſus.
Sunt tibi regna patris Dauni, ſunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animusque Latino eſt;
Sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus agris,
Nec genus indecores. Sine me haec haud mollia fatu

forte eorum auſu, qui primam correptam mallent in *Lauinia.* conf. ſup. ad lib. VII, 359. *Laurentia coniux* Franc. 19 *quoniam ipſe ſ.* aliquot Pier., quod et ferri poſſit. *quam tu ipſe* coni. Heinſ. *tantum* aliquot Heinſ. *me* abeſt Ed. pr. Burm., et *eſt* abeſt binis Burm. 21 *metuenti* Zulich. a m. pr. 22 *multa* 23 *Capta m.* duo Rottend. 23 *animus aurumque* Zulich. et Giſan. Ind. Lucret. e Codd., tum plerique apud Pier. In iisdem *eſt* in fine ſubiectum, quod ab aliis abeſt. Iac. Bryant, acutus iudex, haerebat in altero hemiſtichio: *nec non aurumque animusque Latino;* quod nunc repente de ſe Latinus, et quidem ex tertia perſona, loquitur: aut itaque illud eiiciendum cenſet tamquam aliunde illatum, aut legendum *auri argentique talenta.* De opibus tamen Turni minus bene ageretur: quarum hic nullus reſpectus eſſe potuit. Haeſiſſe quoque in hoc loco Io. Schraderum video: qui et ipſe expectabat, vt de Turno oratio continuaretur, quia *Sunt tibi* praecedit. Sed conf. Not. 24 *Laurentibus aruis* Medic., quod Heinſ. illuſtrat. 25 *haec*

18. Decorum aetatis, τὸ ἦθος, in Latini ſermone, hoc eſt, prudentia, moderatio et lenitas, in oculos incurrunt. 19. *quantum ipſe* ornate: quo ferocior tu es, eo magis conſentaneum eſt etc. Ex Attii Antigone expreſſa vult Macrob. VI, 2, pag. 545 *Quanto magis te iſtiusmodi eſſe intelligo, Tanto, Antigona, magis me par eſt tibi Conſulere et parcere.* 22. *Sunt tibi — Sine me;* haec iungenda ad abſoluendam ſententiam. Callide ſenex Latinus ea praemittit, quae dolorem et iram lenire poſſint. Habes regnum paternum, cuius ditio nuper captis aliquot oppidis aucta eſt; mihi aurum eſt (vt ſup. XI, 213 *praediuitis vrbe Latini),* et animus largiendi tibi quantum ſatis eſt (h. ſi aurum inſuper cupis, habebis id a me. *animus,* propenſa voluntas); ſunt aliae puellae tuis nuptiis non indignae; verbo adſunt omnia,

Sublatis aperire dolis; ſimul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum ſociare procorum
Fas erat, idque omnes diuique hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato ſanguine victus,
Coniugis et maeſtae lacrimis, vincla omnia rupi:
Promiſſam eripui genero; arma inpia ſumſi.
Ex illo qui me caſus, quae, Turne, ſequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix vrbe tuemur
Spes Italas; recalent noſtro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes oſſibus albent.
Quo referor toties? quae mentem inſania mutat?

abeſt tribus Heinſ. et Ed. Ven. Burm. *haud haec* tres alii Burm. *me* deerat Franc. *fata* Ven. Erf. *fatis* alter Mentel. et a m. ſec. Zulich. 26 *hoc* repoſuit Heinſ. e Medic. aliisque. Vulgo *haec*, quod modo praeceſſerat. *animo haec ſimul* Ed. pr. Burm. 27 *veterum nulli* e MS. Bersmanni reſinxit Cuningh. 28 *erit* Exc. Burm. *hominas diuique* Goth. pr. 31 *generoque* vel *genero atque*, interpoſito fulcro, magna codd. et edd. pars recte ſuſtulit Pier., tum Heinſ. 32 *ſequentur* Oudart. et Zulich. *ſequuntur* Franc. *quae bella ſ., Turne, vides* Goth. pr. 33 *quantus pr. patiere* Parrhaſ. *patiere* etiam Medic. et Oudart. cum Rom. et plerisque aliis Pierianis, excepto Oblongo et Portio. 34 *turba vix* Goth. pr. 35 *noſtro reculant* Goth. pr. 36 *ad hunc* Medic. o. *implent* Hugen. 37 *Quid* ſec. Rottend.. *referens* Sprot. *refero* Rom. v. Pier. *refero mentem totiens, quae* Zulich. a m. pr.,

quae moderatis votis ſatis facere poſſint; ſed meae filiae coniugio potiri non potes. 25. οὐκ ἀσχήμονες τὸ γένος, comparat Seruius. Putant autem poetam in animo habuiſſe vſſ. 399. 400. Iliad. ι, 27. *veterum procorum:* reſpectu aduenae Aeneae dicti *veteres*, indigenae illi. De re vid. ſup. VII, 54 ſqq. 29. *cognato ſanguine*, quia Venilia, mater Turni, ſoror erat Amatae. v. VII, 366. cf. ibi Excurſ. VII extr. adde X, 76. 30. *vincla omnia rupi*, religionis et foederis, *Seru.*; quod ſequens verſus declarat. 31. *Promiſſam eripui genero.* Nam Aeneae per legatos promiſerat filiam. Vid. ſup. VII, 267 ſqq. 35. *Italas* ornat: ſimpl. ſpes noſtras. *recalent* pro *calent*; aut *recalent*, iterum calent, magna quod bis victi pugna. *Seru.* 37. 38. 39. Cur toties conſilium muto, foedere

Si Turno exſtincto ſocios ſum adſcire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid conſanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia: ad mortem ſi te (Fors dicta refutet!)
Prodiderim, natam et connubia noſtra petentem?
Reſpice res bello varias; miſerere parentis
Longaeui, quem nunc maeſtum patria Ardea longe
Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exſuperat magis, aegreſcitque medendo.
Vt primum fari potuit, ſic inſtitit ore:

et ſec. *referor.* *mutet* alter Hamb. *motat* Sprot. et aliquot Pier. *mittat* Goth. tert. *verſat* Menag. pr. *cepit* Hugen. 38 *Turni exſtinctu* Zulich. a m. pr. *Turno exterrito ſ. accire* Franc. *accire* vel *adcire*, vulgo editum. At ex melioribus ſuis et Pierianis Heinſius dedit *adſcire*, h. e. adſciſcere; etſi aliud exemplum vocis nec hic nec ad lib. XI, 308 attulit. Antiquam tamen vocem eius formae fuiſſe, docet τὸ *adſciuit*, et *adſcitum*. Feram itaque etiam in Tacito Agric. c. 19, vbi v. Ern. 40 *dicent* Gud. a m. ſec., quod Heinſio arridebat. *diſcet* Menag. pr. *dicit* Rom. 41 *Sors* tert. Rottend. *Sors d. reſignet* Zulich. a m. ſec. *Fors dura* Montalb. *recuſet* Goth. tert., quod et ab Vrſino praeſcriptum video notae, qua per formulam id illuſtrat: ὃ μὴ γένοιτο. 42 *Perdiderim* Bigot. 43 *belli* Menag. pr. 44 *moeſtum quem nunc* Goth. pr. 45 *Haud quicquam* aliquot Heinſ. et vett. edd. *Haud quamquam* Gud. a m. pr. 46 *ardeſcitque tuendo* Medic., quod repetitum ex lib. I, 713 videtur; etſi defendat illud Iul. Sabinus, vt ſit: intuendo Latinum. *ardeſcitque* etiam Goth. ſec., et *tuendo* etiam Colot. *videndo* Ed. pr. Burm., ſed *medendo* paſſiue ponere potuit, cum adeo *medendae valetudini* Suetonius dixerit, vt appareat, etiam *mederi* aliquando paſſiuam vim habuiſſe. Recte Seru. *medendo*, dum ei medetur et medicina affertur. 47 *ſic*

cum Troianis ſemel ſancito? (niſi *referor* eſt retrahor, auocor, a conſilio ſemel capto?) Si, quod vides mihi faciendum eſſe extincto te, ad ſocietatem cum Troianis antea initam redeundum eſt, cur idem non facio te viuo et incolumi? pro vulgari: quam inſanum eſt, non ſtatim te viuo facere, quod te ſublato neceſſe erit mihi facere! 44. *longe Diuidit;* ne dubita ſic iungere; etſi Ardea non adeo longe aberat a Laurento. Non in geographo ſed in poeta verſamur: cui animus abducendus erat ab anguſtiis finibus regni, in quo haec agebantur. Itaque amplificat omnia. Sic ſup. XI, 317 ager *Longus in occaſum.*

46. *Exſuperat,* felix dilectu vocabulum pro vulgari creſcit, praeualet; vt ſup. II,

Quam pro me curam geris, hanc precor, optume, pro me
Deponas, letumque ſinas pro laude paciſci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et noſtro ſequitur de volnere ſanguis.
Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
Feminea tegat; et vanis ſeſe occulat vmbris.

incipit ore vulgg. ante Commelin. cum Medic. Ven. Scheffer.; adde Goth. pr., ſed ceteri *inſtitit*, quod omnes Pieriani exhibebant: idque doctius. 48 *cauſam geris* Parrhaſ. 50 *dextram* Goth. tert. 52 *quem in vrbe* Ed. pr. Burm. 53 In his: *quae nube fugacem Feminea tegat, et vanis ſeſe occulat vmbris,* incommode vtique *ſeſe* ad Venerem trahit ſententiam: cum de Aenea id melius dicatur. Offendiſſe ad hoc olim viros doctos ex Cerda diſco; cum adeo eſſent, qui pro *eum* poſitum putarent. Poteſt reponi: Si Venus ſe occuluit, eadem nube occultauit ſimul ſuum filium; licuit autem poetae ponere id, quod remotius eſſet. Sed ad interpunctionem attendere debebant interpretes: qua mutata omnia ordine ſuo procedunt: *Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem Feminea tegat; et vanis ſeſe occulat vmbris* ſc. ille. Nec autumes ſic ſcribendum fuiſſe *occulet*, quod proprie ſequi debebat. Nam alterum non modo recte ſed etiam elegantius dicitur, variato poſt prius tempore: vt ſolet inprimis Maro noſter. Pro *Feminea* Io. Schrader. coni. *Caerulea;* et mox *et vanis*, hoc non male.

759 *flammae exſuperant;* eſt ex ὑπερίσχειν.

49. *letum pro laude paciſci*, ἀντὶ κλέους mortem recipere, non recuſare; h. leto redimere laudem, gloriam. *Letum* autem, cuius ſaltem discrimen ſubibat pugna ſuſcepta. conf. inf. 74. Supra V, 230 eodem ſenſu *vitam pro laude paciſci* erat dictum. Scilicet pactione et damus aliquid et accipimus; vtrumque *paciſci* deſignare poteſt: adeoque et vitam paciſci quis et mortem poteſt, illam reddendam, hanc ferendam. 51. *noſtro vulnere*, quod ego infero. Color in his vſſ. idem, qui Iliad. ν, 435—437, at Iliad. δ, 510 non ſatis conuenit. 52. *Longe illi erit:* formula minarum frequens inprimis poetis, v. Cerda, et ad Tibull. I, 5, 2, etiam Graecis exemplis illuſtranda. In vſſ. 52. 53. Homericam narrationem Iliad. ε, 311 ſqq. reſpici, per ſe patet. 53. Vid. Var. Lect. Diſtinximus poſt *tegat;* quo facto loci difficultas ſublata eſt: *Longe illi dea mater erit, — et vanis* (h. e. in vanum) *ſeſe occulat* (pro occulet) *vmbris,*

At regina, noua pugnae conterrita forte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
Tangit honos animum (spes tu nunc vna, senectae
Tu requies miserae; decus imperiumque Latini
Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit):
Vnum oro: desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. Simul haec inuisa relinquam
Lumina, nec generum Aenean captiua videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lauinia matris

54 *nouae* duo Moret., non male, nisi alterum elegantius esset. Vtrumque periphrasin facit vulgaris orationis: *noua pugna* conterrita. *perterrita* tert. Rottend. a m. sec. *contraria* Goth. tert. 55 *m. monebat* Montalb. 57 *spes te* alter Hamb. 58 *spes imp.* Erf. 61 *casuus* Rom., vt solent veteres. v. Pier. 64 *Excepit* maluit Heins., sed saepe alterum huic succedere vidimus. Post *matris* in fine versus vulgo interpungi, a Cerda autem hoc etiam defendi video, vt sit: Accepit vocem matris vna cum lacrimis. Quod et durum et ieiunum est. Imo vero *Lauinia* audiuit matris querelas *perfusa genas lacrimis*.

quibus ille antea nube a matre (vnde materna et nunc *feminea* nubes) tectus, occultatus fuerat.

54. *noua pugnae sorte.* Minus bene pro magna, Seru. et alii. Immo: noua pugnae conditione, nouo genere: singulari sc. certamine. 55. *moritura,* tamquam quae mori decreuisset, nisi ille flecteretur. cf. XI, 741 et saepe. 57. *honos; αἰδώς*; passiue, qui habetur, reuerentia. sup. VII, 401. 402 *gratia.* Comparant Intpp. modo Hecubae Iliad. χ, 82 modo Andromachae exemplum Iliad. ζ, sed sunt haec paullo remotiora. 58. *imperii* notionem ornat et auget τὸ *decus*, dignitas, auctoritas. *in te omnis domus inclinata recumbit;* ornate: nititur, tu columen es, tamquam futurus gener,' ἐν οἰκίᾳ ἐρήμῃ. 60. *Teucris* pro Teucro, Aenea, positum esse vnusquisque videat. Sed quorsum factum? vt a vulgari oratione eo magis recederet. Ita mox 62 *haec lumina* pro, hoc lumen, vitam. 63. *captiua* ad inuidiam adiectum: satis erat victa, cuius propositum exitu caruit; vel obnoxia, quae, marito mortuo, sub generi manu futura est.

64—69. Praeclare τὸ ἦθος in virgine seruatum. Erubescit illa; animi sensa non eloquitur. Quandoquidem

Flagrantis perfuſa genas: cui plurimus ignem
Subiecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum ſanguineo veluti violauerit oſtro
Si quis ebur, aut mixta rubent vbi lilia multa
Alba roſa: talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, ſigitque in virgine vultus;

66 *per oſſa* alter Voſſ. Scheffer. Bigot. Doruill. a m. pr. Ed. Ven. Burm., accedit Goth. ſec. et tert., vt ſubiectum nunc *ignis* ſit: Nam *rubor* per oſſa non bene *cucurrit*. Niſi illud durius fieret, me ita malle legi, ne iterum de genis idem repetat, haud diffiteor: Hoc enim ſollenne; ſic ſup. VIII, 389 *notusque medullas Intrauit calor et labefacta per oſſa cucurrit.* IX, 475 *ſubitus miſerae calor oſſa reliquit.* it. III, 308 *calor oſſa reliquit.* Vtinam *rubor* et h. l. cederet voci *calor!* ita omnia bene ſibi conſtarent: *cui plurimus ignem ſubiecit calor, et calefacta per oſſa cucurrit;* niſi quod *calor* et *calefacta* ſic proxime ſe excipiunt; et forte hoc animaduerſo Maro *rubor* pro calore maluit. 68 *ebur vel* vulgg. ante Heinſ., qui cum Pierio codd. lectionem reſtituit. 70 *tardat* Bigot. *ſugitque* Medic. *vultum* Sprot. *in vulnere vulnus* idem a m. pr. Maluit autem haec Maro ſine copula, etſi duriora; quam *figensque in v. v.* vel *ſixoque in v. vultu Ardet.*

autem ſiue ex antiqui aeui more, ſiue ex carminis oeconomia, Lauiniae nullae praecipuae partes eſſe in rerum actu poterant: multo magis in rubore puellae acquieſcere debuit poeta. Sic ſupra quoque lib. XI, 479. 480. Erubuiſſe autem putanda eſt, cum praeſente Turno nuptiarum eſſet facta mentio, quas mater cum ipſo, non cum Aenea, factas eſſe vellet. Nam de amore Lauiniae, in vtrum illa animo inclinaret, nihil vsquam, ſi bene memini, poeta meminit. 65. 66. Non eſt hypallage, quod volunt, inepta figura; ſed vtrumque dici et animo repraeſentari poteſt: vt et ignis h. calor ſanguinis ruborem faciat, et rubor, ſanguine moto, calorem.

67. 68. Eſſe ductum ab Homero Iliad. δ, 141 omnes norunt; ſed ibi de vulnere Menelai; et locus ille eſt haud paullo ornatior. *violauerit* docte pro tinxerit: quia adſcititius color omnino natiuum φθείρειν, *corrumpere*, dicitur; et Homerus μιαίνειν ἐλέφαντα φοίνικι dixerat. 68. *rubent* int. de repercuſſo rubore vicino. Supplendum autem: *Indum ſanguineo veluti — Alba roſa:* qualis tum color eſſe ſolet, *tales virgo dabat ore colores:* talis color erat in virginis ore.

70. Vt ipſe rubor decebat puellam, Turnus Lauiniae

Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quaeso, ne me lacrimis, neue omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater; neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Cum primum crastina coelo
Puniceis inuecta rotis Aurora rubescit:
Non Teucros agat in Rutulos. Teucrum arma quiescant,

72 *Nec* Ven. cum Goth. pr. *Te q.* Zulich. et Ed. pr. Burm. *ne me omine* Parrhas., non male, cum Goth. sec. et tert. o. *duro* Sprot. 73 *diri* pr. Hamburg. *certamine* Goth. tert. *diro certamine* Oudart. 74 *Turno est* pr. Hamb., et a m. sec. *libera Martis*, vt et pr. Hamb. Mirum autem, veteres in hoc loco adeo haerere potuisse; vt, quemadmodum Seru. docet, vnus esse ex XII insolubilibus fuerit habitus. 75 *Acmon* Ven. 76 *refert* aliquot ap. Burm. *Primum cum* malebat Cuningham. 77 *rubescet* Parrhas. *rubebit* fragm. Helmstad. et Erf. 78 *Teucra arma* Leid. a m. sec. *quiescent* sec. Hamburg. *quiescunt* sec. Menag 79 *Et Rutulum*. Sic edd. et inde ab Aldo vulgatae, et antiquiores: inter codd. Heinsianos vnus Menag. optimus, quem ille sequi se profitetur. At alii codd. eiusdem et Pierii omnes (cum Goth. sec. et eodem fragment.) adeoque Rom. et Medic. in eandem lectionem con-

amore magis incenditur: nec tamen alloquitur eam, sed oculis in eam coniectis matri respondet. Aliter heroum vita, aliter nostri mores ferunt. *turbat amor.* Cerda bene laudat illud Liuii III, 47 de Appio: *Tanta vis amentiae verius quam amoris mentem turbauerat.* 72. *omine tanto;* ipsis lacrimis ominosis (conf. ad Tibull. I, 3, 13) in exitu ad pugnam. Prorsus ad Homeri ductum Iliad. ω, 218. 219. cf. Iliad. ζ, 486 sqq. Ex posteriore loco et ex altero Apollonii inde ducto lib. I, 295 seqq. illustratur sententia verborum: *neque enim Turno mora libera mortis,* si mors fatalis instat, non liberum mihi est ei moras iniicere. Nisi illa exempla essent, simplicissimum erat, mortem de summo discrimine, ad quod pugna adducebat, accipere: non iam licet detrectare pugnam, vel morte certa ante oculos posita. Verior igitur altera apud Seruium ratio: *neque enim in potestate mea est, moram inferre venientibus fatis.* Sic quoque Iul. Sab. 76. *Haud placitura* tamquam ignauo Aeneae, qui retractare vellet dicta, vt sup. vss. 11. 12. 78. Comparant Iliad. γ, 68 sqq.

Et Rutulum. Noſtro dirimamus ſanguine bellum.
Illo quaeratur coniunx Lauinia campo.
Haec vbi dicta dedit, rapidusque in tecta receſſit:
Poſcit equos, gaudetque tuens ante ora frementis,
Pilumno quos ipſa decus dedit Orithyia;

ſentientes; *Rutuli:* quod praefero, vt oratio varietur: quod et Pierius vidit non inuenuſſe fieri. Recepit nunc Brunck. *dirimamus* recepit primus Heinſ. codicum ſuorum et Pierianorum auctoritate. Sic quoque iam vett. edd., vsque ad Ald. Inde vulgg. *dirimatur.* 81 *trepidusque* Menag. pr. Sed *que* inutile eſt onus ac fulcrum verſus. Tollendum arbitror. Sublatum quoque voluit Cuninghamus, et ſuſtulit Brunck. 82 *Paſcit* Hamb. ſec. a m. ſec. *gaudensque* idem a m. pr. 83 *Orycya* Mentel. pr. eſt Ὠρείθυια.

80. Praeclare haec. Hinc Lucan. VII, 348 *medio poſuit deus omnia campo.*

81 ſeqq. An Maro, ſi retractare licuiſſet carmen, probaturus fuiſſet narrationem, quae ſequitur, dubito. Locus eſt per ſe elegantiſſimus, ad exempla veterum heroum armantium ſe attemperatus, inprimis ad locum de Achille armis Vulcaniis induto Iliad. τ, 367. Sed vix placere poteſt, quod Turnum et Aeneam haec omnia facere narrat *die, ſeu veſpere, qui pugnam antecedit.* Induit arma, vt exploret, an humeris apte inhaereant, experitur haſtam etc., vt iterum exuat et ſe quieti det. Nam ſequitur v. 113 *Poſtera vix ſummos* etc. Non tamen quenquam haec offendiſſe video. Non male dicas, declarari a poeta ſummum ardorem Turni et pugnae ſtudium. Recte vtique; modo ne animum quis ad temporis notationem retulerit.

83. Poetico more equorum genus ornat. Sunt hi Turni equi ex Thracia, Boreae ſede, cuius vxor Orithyia ex Attica: conf. Apollon. I, 211 ſqq. A Boreae autem cura equorum laudes repetunt poetae; etiam Homerus. Nam Erichthonio, Dardani f., erant equae a Borea, adeo in equum mutato, prognatae: Iliad. υ, 223 ſeqq., quemadmodum Achillis equos ex Podarce Harpyia ſuſcepe-rat Zephyrus Iliad. π, 150 ſq. Quae omnia celeritatem curſus adumbrare quis non videt? Non male autem Critici veteres apud Seruium „culparunt hoc loco Virgi„lium, dicentes incongruum „eſſe figmentum. Namque „Orithyia cum Athenienſis „fuerit, filia Terrigenae „Erechthei, et a Borea in „Thraciam rapta ſit, quem-

Qui candore niues anteirent, curſibus auras.
Circumſtant properi aurigae, manibusque laceſſunt
Pectora plauſa cauis, et colla comantia pectunt.
Ipſe dehinc auro ſqualentem alboque orichalco

84 *Quo c.* alter Hamburg. *c. amnes* Schol. Cruqu. Horat. I Sat. 7, 8. Quod ſimile eſſet illi: *curſu praeuertitur Hebrum.* 85 *Et circum pr.* ſec. Moret. *propere* Rom., et alii aliquot apud Pier., vt inf. v. 573, et alibi variat lectio haec. *pueri aurigae* Obl. et Vatic. Pierii. 86 *pulſa* edd. vett. pleraeque cum Ald. pr. et ſec., ſicque Gud. et Menag. pr. Bigot. cum binis Goth. Melius ceteri cum Ald. tert. et ſeqq. *plauſa.* Alter Hamb. et Ed. pr. Burm. *clauſa.* *comantia* vel *minantia* in marg. Goth. tert. 87 *ſqualente* Goth. ſec. *aurichalco* tert., noto errore, cum ὀρείχαλκος ſit. cf. Not. et quos h. l. laudat Burmann., inprimis Spanhem. ad

„admodum potuit Pilumno, „qui erat in Italia, equos „dare?" Scilicet exemplum hoc eſt vſus mythorum poetici apud ſeriores poetas tam diuerſi ab vſu antiquo. Maroni eſt merum ornamentum ac figmentum poeticum; nec de probabilitate hiſtorica ille laborat: antiquis vero erat phantaſma in ſermone hominis ἐνθουσιῶντος, vt ventis natum diceret equum curſu rapido mirabilem. Progeniem modo memorati armenti Erichthonii huc vocat Iul. Sabinus: non magis commode. Probabiliore inuento Pentheſileae equos ab Orithyia donatos narrauit Q. Calaber a Cerda iam laudatus lib. I, 165 ſq. *decus* h. l. γέρας, munus honoris cauſſa datum; ap. Hom. ἄγαλμα. 84. *Qui c.* ornauit Homericum Iliad. κ, 437. cf. Iliad. π, 149. τ, 415. 85. *laceſſunt plauſa* ornate pro plaudunt. cf. Ge. III, 186. De voc. *laceſſere* de quouis motu, alias res, vel alios, quo afficimus v. ad X, 10. 87. *ſqualentem auro,* ſplendentem. v. ſup. ad X, 314. *albo orichalco.* Cum de metallis omnino multa, fide parum explorata, crediderit vetuſtas: etiam pretioſum aliquod et auro proximum metallum narrant poetae ὀρείχαλκον, v. c. Hymn. Homer. V, 9, male a nonnullis redditum aurichalcum. cf. h. l. Seru. Aeris genus aliquod pallidius fuiſſe ex hoc Virgiliano loco colligitur. v. Bochart. Hieroz P. II. VI, 16. Hoc melius quam quod Seruius affert, album dici auri comparatione; nam per ſe album non eſſe; niſi *album* ſimpl. ad ſplendorem ſpectat, vti Heſiod. Sc. H. 122 ὀρειχάλκοιο φαεινοῦ dixit, quod iam Cerda aliique maluere, Adde Apollon. IV, 973, vbi

Circumdat loricam humeris; ſimul aptat habendo
Enſemque clipeumque et rubrae cornua criſtae;
Enſem, quem Dauno ignipotens deus ipſe parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat vnda.

Callim. L. P. 19. 88 *habenas* Zulich. 89 *Enſemque et. clypeum et* vel *at clypeumque et* Ed. Iunt. et Ed. pr. Burm. et Zulich. Deerat verſus Parrhaſiano. *cortina criſtae* Goth. ſec. 91 *intinxerat* Montalb. *finxerat* Ven. a m. pr.

cf. Schol. Winkelman. *Monum. ined.* Tom. II, pag. 172 alia affert parum ſubtiliter dicta; in hoc tamen audiendus, quod albo eiusmodi metallo vaſa in Muſeo Herculanenſi extare narrat. Locus Plinii XXXIV, 2 accuratiore tractatione indiget; manifeſtum tamen ex illo ſit, veteres natiuum aliquod aes candidum notum habuiſſe, ſimile vulgari huic (*Meſſing*), ad quod nomen nunc vulgo eſt traductum. v. Beckman. ad Ariſtot. Mir. Aud. p. 132. Etiam in *Mém. de l' Acad. de Bruxelles* T. III, p. 372 de eo agitur. 88. *aptat habendo*, ad habendum, vt Seru., h. e. vt habere eum commode manu ac tractare poſſit; explorat, an habilis ſit enſis; quomodo alias efferre hoc ſolebat Maro. 89. capiti aptat galeam. *cornua criſtae* noue dixiſſe videtur. Seruius comas interpretatur, cornua enim proprie eſſe cincinnos: putes eum verba Diomedis Illad. λ, 385 in Paridem κέρᾳ ἀγλαὲ in animo habuiſſe. Sed a poeta deſignari videtur galea duplici vel triplici criſta ornata, τρυφάλεια, quae explicita et discriminata in ternas diuerſas partes vergit ac nutat: Tales λόφοι, criſtae, ex conis ſ. φάλοις ſuis prodeuntes, et in obliquum vergentes ac prominentes, ſeque inflectentes, potuere per *cornua* deſignari. 91. *tinxerat*, ad temperandum, ſeu indurandum ferrum. Sic ſup. VIII, 450 *alii ſtridentia tinguunt Aera lacu:* et Ge. IV, 172 *Alii ſtringentia tinguunt Aera lacu. Stygia* autem *vnda* tinxiſſe ferrum Vulcanum ait; neſcio, an ſatis commode; quandoquidem diis ſuperis Stygis adeundi nulla eſt data facultas; et magis ſobrie Sophocl. Ai. 1056 de ferro, quo is occubuit: Ἆρ' οὐκ Ἐρινὺς τοῦτ' ἐχάλκευσε ξίφος; argute tamen et ingenioſe; quandoquidem Styx non modo amnis ille eſt ipſis diis ſacer et horrendus: et, cum aqua ad temperandum ferrum candens memoranda eſſet, nulla opportunior videri debebat;

Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adſtabat, validam vi conripit haſtam,
Actoris Aurunci ſpolium; quaſſatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam fruſtrata vocatus
Haſta meos, nunc tempus adeſt; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da ſternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuolſam
Semiuiri Phrygis, et foedare in puluere crinis

92 *Exhinc* duo Moret. et Ed. pr. Burmann. *in mediis* ante Heinſ., aduerſis libris. *obnixa* pr. Moret. *columna* multi Heinſ. 93 *corruit* Bigot. 94 *Arunci* pars codd. et edd. vett., quod recte ex melioribus emendatum a Pierio et Heinſio, et ab aliis aliis in locis. Reſpicit locum Iuuenal. Sat. II, 99. 100. 96 Heinſ. corrigit: *nunc (tempus) ades;* vt apud Statium Theb. X, 548 *ades o mihi dextera.* Commodius laudaſſet ſup. lib. X, 773. 774 *Dextra — et telum, quod miſſile libro, Nunc adſint.* *Auctor* nonnulli; etiam Goth. tert. hic, et v. 94. 97 *d. petit: proſternere c.* Goth. tert. 98 *validam* Goth. tert. *celebrare* alter Menag., an *terebrare?* inquit Burm. 99 *Semiferi Phrygii* Zulich. a m. pr. *Phrygii* etiam aliquot Pieriani. *foedare in p. c.* conf. ſup. X, 832.

verum etiam, quoniam Styx et ipſe ἄφθιτος amnis erat et incorrupta atque ab omni vi ſecura reddebat ea, quae in eo mergebantur. Nota eſt fabula de Achille Styge merſo. Quemadmodum igitur alia aliam aquam meliorem eſſe ad ferrum temperandum (*φαρμάσσειν, τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε* (non *τε*) *κράτος ἐστί* Odyſſ. ι, 393) res eſt notiſſima, obſeruata quoque Plinio XXXIV, ſ. 41, ita iſto quidem reſpectu Stygia aqua cum iudicio ac dilectu poſita videri poteſt.

92. 93. Ad veteris aeui morem omnia. v. Odyſſ. α, 127. cf. Guell. et Cerda ad h. l. 94. *Actoris Aurunci ſpolium.* Actori detractum; ne dubites. Commode vero ponere potuit poeta, bellum Turno cum Auruncis, vicino populo, interceſſiſſe: v. ſup. Exc. ad VII, 726, pag. 174 T. III. Ad 95. 96 ſup. X, 773. 774. 99. 100. Perpetua in Troianos tamquam molles homines iacta probra: conf. ſup. IV, 215 ſeqq. IX, 614 ſqq., partim ex fama de Troianorum opulentia, partim ex permutatione Troianorum cum Phrygibus facta. An vero comas iam Phryges illi calamiſtro criſpare ſoliti fuerint, ex poeta probatum

Vibratos calido ferro myrrhaque madentis.
His agitur furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt; oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti cum prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.

100 *Crispatos* Moret. qu. pro diu. lect., quod interpretamentum alterius est; *vibratos*, h. crispatos calamistro, exponit quoque Seruius. cf. Cerda. Burm. *mirraque* multi: melius *murraque*. Medic. et Rom. *muraque*. 101 *Sic agitur* Erf. *loquentis ab ore* Moret. tert. et Macrob. IV, 1, mala interpolatio. 102 *exsistunt* Rom. Leid. et Parrhas. *absiliunt* Hamb. sec. et pro var. lect. Oudart. et Ed. pr. Burm. *Absistunt scintillae* Sprot. et alius apud Pier. 103 *cum primum* Rom. et alii Pier. cum parte Heins. et Goth. sec. *cum prima* haud dubie doctior lectio est, sed orta videtur ex vitio Medicei *cum primam*, emendato ab Aproniano, *cum prima* 104 *ciet, aut* Rom. et alii Pier. cum parte Heins., sic quoque Goth. sec. et tert., et Medic. a m. sec. *autque*, perperam tamen. *atque* etiam Ge. III, 232, vnde repetit versus 104. 105. 106. 105 *adnixus* Hugen. *obnisus* Mentel. pr. 106 *Actibus* Zulich. a m. pr. *aut sp.*, quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. et Heins., nec tamen receptum: inter Goth. tantum tertius cum Erf. *aut sparsa pugna* Sprot. Doruill., hic et male *praeludit* cum aliis ap. Burm., quem vide.

dare nolim: videtur heroici saeculi more deserto sui temporis morem substituisse. 101. 102. De ira nil frequentius his: praeiuit Homerus Iliad. α, 104. ο, 607. praecipue autem in loco, quo Achilles se armat, τ, 365. 6. Odyss. δ, 662. Hesiod. Sc. Herc. 390, sed *scintillae* h. fulgores μαρμαρυγαὶ, rem augent mirifice. Praetulit signa Apollon. I, 1296. 1297. In ceteris praeiuit Lucret. III, 290 de calore: *Cum feruiscit, et ex oculis micat acribus ardor.* 103. 104. 105. Ornatum comparationis ex Ge. III, 232. 233. 234 petiit, vbi v. Not. *irasci in cornua*, iram exercere cornibus; quod paullo post, *et se suscitat ira.* vt, surgere in cornua: erigere se cornibus. Adscriptum ibid. θυμοῦσθαι εἰς κέρας ex Euripide. Versum graecum in Epp. ad Attic. VIII, 5 Cerda adscripsit et iam Guell. ῥίψαι Πολλὰ μάτην κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα: vt hic: *ventos lacessit ictibus.* Illud alterum: *sparsa ad pugnam proludit arena* proprium taurorum naturae esse iam Plinius VIII, 45 s. 70 notavit. Add. Oppian. Cyneget. 56. 57. 58. Q. Calab. IV, 237 sqq.

Nec minus interea maternis ſaeuus in armis
Aeneas acuit Martem, et ſe ſuſcitat ira,
Oblato gaudens conponi ſoedere bellum.
Tum ſocios maeſtique metum ſolatur Iuli,
Fata docens; regique iubet reſponſa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine mon-
tis

108 *acuit mentem* Ven. *ſe ſuſcitat ira:* non *irae*, ad iram; ſed ira excitat animum, vires animi, virtutem. Sic ſup. V, 454 *vim ſuſcitat ira.* 110 *maeſtumque* Erf. 112 *Cuncta* edd. Iunt. et Ald. pr. *diſcere* Oblong. Pierii, perperam. 113 *Poſtera lux* Goth. tert. *ſummo ſpargebat lumine* aliquot Heinſ., et apud Diomedem lib. II, in quo etiam *terras* legitur.

107. *ſaeuus*, fortis: vt toties iam poetae dictum vidimus *ſaeuum*, *crudelem*, *atrocem*, *ferum*. *acuit Martem:* vt *acuiſſe furores* VII, 406. Doctius enim poetae dicunt *θήγειν*, h. e. *ὀξύνειν*, *παροξύνειν*, et acuere virtutem, iram, curas; quam acuere ſe ad vel in iram etc. Etiam pro *acuere alicuius famem*, acuere aliquem, noſter poeta auſus eſt dicere: *Auditisque lupos acuunt balatibus agni*, Ge. IV, 435. 109. *foedere;* pugna ſingulari ex foedere. Idem v. 112 *pacem* dixit. 111. *Fata docens.* Non veretur hoc ipſo detrahere aliquantum virtuti herois ſui. Qui enim nouit fatale ſibi eſſe, vt vincat, non adeo magna virtute indigere videtur, quam qui incerto, multo magis qui certo, vitae diſcrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc, an rectè non dixerim, exemplo Homeri: apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipſo argumento excitat Iliad. η, 50. 52. 112. *viros*. *κατὰ τὸ σιωπώμενον*, intelligitur miſſos legatos, vt Seru. monet: etſi ſup. vſ. 75 tantum vnus Idmon memoratus eſt; niſi dicas, miſſos nunc eſſe ab Aenea alios, comites datos redeuntibus Latini legatis.

113. Bene Seruius: „Et „ſciendum, nunquam diem „ſic potenter deſcripſiſſe Vir„gilium, ſicut in IV, 522 noc„tem, vbi Dido peruigilans „deliberat.“ Oritur ſcilicet dies, *qui fatum rebus in aeuum Conderet humanis*; quoque ſumma belli et carminis exitum ſuum inueniret. Ordo: *Poſtera vix ſummos ſpargebat lumine montes*

Orta dies; cum primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnae ſub moenibus vrbis
Dimenſi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos et dIs communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbena tempora vincti.

114 *Viſa dies cum p. a. ſe g. tollit* alter Hamb. Ita reliqua ſic iungenda; *Solis equi lucemque — efflant.* 115 *e latis* perperam ſunt qui legant. De elato equorum in altum eluctantium capite cogitandum. *afflant* Ven. et Ed. pr. Burmann. 115 *Demenſi* Medic. Gud. Leid. Hugen. Par. *Dimiſſi* Zulich. *campum parare* h. inſtruere, κοσμεῖν, puta aequando et purgando ab arbuſtis, vt inf. v. 770. 771 ſimile quid ſubiicitur. Moneo, ne quis malit interpungere: *Campum — Dimenſi, Rutulique viri Teucrique parabant In medioque focos et Dis communibus aras Gramineas.* Etſi enim *que* facile ad *focos* ſic retrahi poteſt: tamen contortior haec videtur eſſe ratio. 118 *In medioque faces* Oudart. *aris* ſoc. Rottend. *arces* Menag. pr. 119 *fontesque* Zulich. *Altique ignem fontemque* Leid. *parabant* Goth. tert. 120 Legebatur: *Velati lino.* Ad haec

Orta dies: Campum — Rutuli Teucrique parabant; pro: cum pararent. Reliqua in medio declarant ortum diei. 115. *lucemque elatis naribus efflant.* Exquiſitius vocabulum captauit poeta, *lucem* pro flamma, igni. Nam equos Solis ignem efflare, πῦρ πνέειν, commune eſt: cf. Cerda. Ouid. Met. II, 119. 154. 155. Praeiuerat autem etiam in vocis dilectu Ennius: *funduntque elateis naribus lucem,* vt Seruius monuit, et Lucilius apud Victorinum: *efflantque elatis naribus lucem.* 116. In ſeqq. potuit ante oculos verſari ſimile inter Troianos et Achiuos foedus de pugna ſingulari Iliad. γ, 314 ſqq. Campum *parabant,* inſtruebant, aequando, purgando ab arbuſtis etc. v. Var. Lect. 118. 119. Argutantur Seruius, Iul. Sabinus et alii. In *ara,* quae h. l. e ceſpite fuit, puta eſſe *focum,* qui *ignem* recipit. *Dii autem communes,* per quos vtrique iuraturi erant Latinus et Aeneas; vt in loco Propertii, I, 11, 16, vbi puella *perfida* non meminit *communes deos.* Sicque ſup. lib. VIII, 275 *communemque vocate deum.* conf. Valer. Fl. IV, 761 *Feſta dehinc mediis ineunt conuiuia tectis Communesque vocant ſuperos.* 120. Legebatur: *Velati lino:* vitta linea cincti, cui frondes

Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis

verba Heinsios et Burmannos expectabam disputantes; sed alter ad Seruium remittit, alter tacet. Subieci iam interpretationem vulgatae lectionis, qualis illa instituenda sit. De infula seu vitta est accipienda; qua *velari* toties dicuntur qui vittati sunt. Consonant ea, quae sequuntur: *et verbena tempora vincti:* vt vitta verbenis seu herbis sacris implicita fuerit. Occurrunt quoque coronae gramineae in monumentis veterum. Iam Seruius: „Atqui, monet, „Feciales et Pater patratus, per quos bella vel foedera confirmaban„tur, nunquam vtebantur vestibus lineis.“ Argutatur inde multa, vt solet Grammaticus, inepte. Verum nec de Feciali (nam prisca aetas praecones, κήρυκας, habet: vt in eodem loco Homer. Iliad. γ, 116 sq.) nec de *veste linea* hic agitur, sed de ministris sacrorum et de vittis. Iam autem fateor *vittam lineam* mihi nondum auditam esse. *Lanea* est *vitta, infula;* potuit quoque poeta *Velati lana* dicere: sed id in *lino* vix corruptum esse potuit. *Linearum* autem, seu lintearum, *vestium* vsus multo magis a vetere religione alienus est, vt Aegyptiis sacris proprius habitus sit. Recte sic Silius III, 24 in religione Herculis Gaditani: *velantur corpora lino Et Pelusiaco praefulget stamine vertex.* Audiamus iam Grammaticos: „Caper et Hyginus hoc loco dicunt lectio„nem esse corruptam; nam Virgilium ita reliquisse confirmant: *Ve-„lati limo:* limus autem est vestis, qua ab vmbilico vsque ad pedes „teguntur pudenda poparum; haec autem vestis habet in extremo sui „purpuram *limam*, hoc est flexuosam, vnde et nomen accepit.“ Expeditam tenemus rem. Agitur de sacrorum ministris, victimariis et popis, qui sacra adducunt: hos ex Romano more, quem v. c. in Titi arcu cognoscere licet, vbi victimae ducuntur, poeta exhibet seminudos, licio pudenda praecinctos, cui nomen fuit *limi*, seu quod transuersum femoribus tamquam *cingulum* implicari solebat, seu a purpura transuersa, quae ambiebat hoc cingulum, vt Grammatici tradunt. *Limum* enim pro obliquo dictum esse, nota res est vel ex Terentii Eunucho: *ego limis adspecto.* Simili modo praecincti quoque erant serui publici, vt ex Gellio XII, 3. constat, et omnino serui subligari seu subligaculo: nam eo tandem ipsa *limi* notio redit: περίζωμα Est adeo *velati limo*, subligari cincti. Neglecta fuit haec lectio ab edd., nisi quod in margine Stephani memorata est ex Seruio. Nunc video *limo* etiam esse repositum in ed. Cuninghami: nec idem nunc sequi dubitauit Brunck. In fine versus: *tempora cincti* alter Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert. 121 *Processit* Zulich. *Ausonium* Rom. In Mediceo *pila* in litura: et superscriptum *taque.*

sacrae erant implicitae. Feciales descriptos volunt. Sed cf. Var. Lect. *limus* est subligare, περίζωμα, quo cincti erant ministri sacrorum.

121. *pilata agmina*, pilis armata. Recte hoc armorum genus Romanis proprium (cf. Ge. I, 495) nunc tribuit *Ausonidarum* h. Latinorum agmini; vt supra Auentini copiis lib. VII, 664. Mirum tamen Grammatico-

Agmina ſe fundunt portis. Hinc Troius omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud ſecus inſtructi ferro, quam ſi aſpera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipſi
Ductores auro volitant oſtroque decori,
Et genus Aſſaraci Mneſtheus, et fortis Aſylas,
Et Meſſapus equum domitor, Neptunia proles,
Vtque dato ſigno ſpatia in ſua quisque receſſit:
Defigunt tellure haſtas, et ſcuta reclinant.

122 *procedunt portis* pr. Moret. *Hic T.* Rom. *Troicus* Zulich. 123 *variisque* Goth. tert. 124 *inſtructi bello* Medic. et Colot., quod recepit Cuningham. *ferrum* Leid. *quod ſi* alter Menag. 125 *mediis in nubibus* Hugen. 126 *auro volucres* Zulich. a m. pr. *oſtroque ſuperbi* Medic. et Colot., quod idem recepit Cuningham. Sane *oſtroque decori* iam editum erat V, 133. 127 *et acer A.* Vratisl. *Aſilas* multi et h. l. 128 Idem verſus repetitus ſup. VII, 691, et IX, 523. 129 *ſpatia infra quisq.* Oudart. 130 *Effigunt, Diſſigunt, Diffugiunt* lapſus librariorum apud

rum veterum acumen fuit, quo *pilatum*, a pilando πιλοῦν ductum, confertum, denſum, eſſe vellent. Docta eſt Seruii nota ad h. l. ſuper antiquo hoc verbo: etſi ipſa vocis notio parum recte ab eo conſtituitur. Quod inf. v. 130 *haſtae* memorantur, nihil obeſt; nam genus hoc *pila* tamquam ſpeciem comprehendit. Quod ſi *pilatus* alias non occurrit, ad analogiam tamen aliarum vocum: *haſtatus*, *clipeatus*, recte ſe habet. Martialis auctoritate lib. X, 48 vti vix licet, cum de lectione non ſatis liquido conſtet. 127. Mneſtheum, Aſylam, et Meſſapum excitat nominatim, primum vt poeta, quandoquidem ſingula enarrata plus ἐναργείας habent quam per ſummam annumerata; tum quia hi inter viros principes maxime memorabiles, quorum etiam mox opera erit praecipua. De Mneſtheo Troiano vid. ſup. ad lib. V, 116. 117, de Aſyla Etruſco lib. X, 175—178. Meſſapus in Latinorum auxiliis erat. cf. ſup. VII, 691. 130. Vt ad v. 116 diximus, poſſunt in his nonnulla ex Iliad. γ eſſe adumbrata: vt hic ex v. 134 ſqq. Sed ἀσπίσι κεκλιμένοι ibi diuerſum eſt ab hoc, quod *ſcuta reclinant:* ibi innixi ſunt ſcutis, vt ſup. lib. IX, 229 *Stant longis adnixi haſtis et ſcuta tenentes:* at h. l. reponunt in terra, καταθέντες, ἀνακλίνουσι πρὸς τῇ γῇ ſcuta.

Tum studio effusae matres, et volgus inermum,
Inualidique senes, turris et tecta domorum
Obsedere; alii portis sublimibus adstant.
At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti,
Prospiciens tumulo campum adspectabat, et ambas,
Laurentum Troumque, acies vrbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem,
Diua deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
Praesidet; hunc illi rex aetheris altus honorem

Burmann. Dignius notatu est *telluri*, quod multi Heins. (cum Goth. tert.) et Pieriani habent; quam familiam Romanus ducit, alteram Mediceus. Videtur tamen Maro *tellure* amplexus esse, si alia loca et similes formas compares. 131 *inerme* Zulich. 132 *turrisque* Goth. tert. *ac t.* Ed. Mediol. Parrhas. Rom. et e cod. Coll. Iesu Wakef. 133 *Obsidere* Mentel. tert. vide lib. VII, 313. *instant* Zulich. a m. pr. Montalb. et Ed. Burm. pr. cum Rom. et aliis. 134 *ex s.* ante Heins. 135 *neque honos* itidem ante Heins., vtrumque mutatum ex libb., sed reuocauit *neque* Cuningham. *nec honor nec gl.* alter Menag. et Oblongus ap. Pier. *neque gl.* Rom. et Ed. Mediolan. *monte* pr. Hamb. *genti* Bigot. et Goth. tert. *montis* Ed. pr. Burmann. 136 *Aspiciens* Bigot. et Goth. tert. *spectabat* vulgg. ante Heins., qui *adspectabat* recepit ex praestantioribus suis et Pierianis. Adde Donatum et Seruium: qui, amat, inquit, vsurpare auctoritatem: nam potuit *spectabat* dicere. In Gud. *Latini* in litura exaratum erat, vnde Heinsius ante lectum putabat *Latinam* vel *Latinorum:* sic fuisse;. erat ex errore ita scriptum.

131 seq. Ornate: cupiditate spectandi domo egressae feminae, pueri et senes, aedium tecta et muros adscendunt.

134. *At Iuno;* de formula hac, qua deorum interventum orditur poeta, v. Excurs. ad lib. IX, 638. De eius prospectu hoc ex monte Albano v. Exc. II ad hunc lib. XII. 135. *neque nomen;* nam hoc demum ab Alba condita habuit: *neque honos*, qui per ferias Latinas in eo haberi solitas accessit. 139. *Iuturna* proprie vnius fontis Nympha est, qui non longe a Numicii fonte aberat, ex montis Albani radicibus progressus, mox in lacum diffusus, et in Tiberim delatus. Habita nympha inter deas Latinorum indigenas. De ea conf. Excurs. III extr. ad lib. VII. *Diua deam* h. dea deam, nihil amplius: nec Grammatici audiendi, qui distinguunt.

Iuppiter erepta pro virginitate ſacrauit:
Nympha, decus fluuiorum, animo gratiſſima noſtro,
Scis, vt te cunctis vnam, quaecumque Latinae
Magnanimi Iouis ingratum adſcendere cubile,
Praetulerim, coelique lubens in parte locarim:
Diſce tuum, ne me incuſes, Iuturna, dolorem.
Qua viſa eſt fortuna pati, Parcaeque ſinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
Nunc iuuenem inparibus video concurrere fatis,
Parcarumque dies et vis inimica propinquat.
Non pugnam adſpicere hanc oculis, non foedera poſſum.
Tu, pro germano ſi quid praeſentius audes,

141 *arrepta* aliquot apud Burmann. pro *abrepta*. 142 *N. decens* Goth. ſec. *cariſſima* Rom. et alii Pier. Gud. et pr. Menag., ſed alterum doctius eſſe videtur. ἐμῷ κεχαρισμένε θυμῷ ex Iliad. ε, 243 iam Seruius comparauit. Idem Odyſſ. δ, 71. *O germana mihi atque eadem gratiſſima coniux* de Iunone ſup. X, 607. At ipſa ad Iouem: VIII, 377 *cariſſime coniux*. 143 *Scis vnam cunctis vt te* Leid. *Scis vt te e cunctis* Waddel. coni. et Heinſ. *Latinis* Gud. a m. pr. 145 *Pertulerim* tert. Rottend. *lubens* Gud. 146 *nec me* tres apud Burm. et aliquot Pier.; ſ. *non*, inquit Cuningham. 147 *Quoad* olim hic lectum Aruſianus Meſſius agnoſcit, et ſcholion Seruio adſutum; Probus autem *Quod* maluit. *Qua* tuetur Seruius. vt ſup. XI, 293 *Qua datur*. Vterque Mentel. *Qua* h. quam: et *Quam* aperte in ſcriptis inuenerat Pierius. 148 *numine texi* Zulich. 149 *Nunc video imparibus iuuenem* c. Goth. ſec. *imparibus telis* Mentel. et Rottend. vterque, etiam Gud. pro diu. lect. *factis* ſec. Hamb. *votis* Erſ. a pr. m. 151 *nec ſ.* Goth. pr. et Erſ. *in foedere* Medic. a m. pr. 152 *praeſtantius* quatuor apud Burm., male. *praeſentius*, efficacius, maius, opportunius.

141. *ſacrauit:* cum dilectu poſitum verbum, pro, *dedit*. 142. *decus fluuiorum* ſimpl. pro aquarum, fontium. 144. *ingratum cubile:* h. inuiſum, quatenus ſtuprum Iunoni inuiſum a Ioue in eo exercetur. Ita malim accipere quam aut ad *Iouem ingratum* aut ad *Latinas ingratas* retrahere. Seruius varie tentat. 151: Comparant Iliad. γ, 305. 306. 307, ſaltem ad verba. Ad rem nota Seruii facit, qui numina, quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab iis recedere monet: vid. Stat.

Perge; decet. Forſan miſeros meliora ſequentur.
Vix ea: quum lacrimas oculis Iuturna profudit;
Terque quaterque manu pectus percuſſit honeſtum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Adcelera, et fratrem, ſi quis modus, eripe morti;
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, et triſti turbatam volnere mentis.
Interea reges, ingenti mole Latinus

153 *ſequantur* pr. Hamb. et duo Leid. cum Goth. tert. 154 *tum l.* aliquot Pier. *cum lacrimis* Ed. pr. Burmann. *profundit* Medic. Montalb. et alter Hamb., quod Heinſio arridebat. *profugit* Rom. Cuninghamus malebat *profundens*. Sed eſt plena interpunctio poſt *profudit* appingenda, vt nunc fecimus. Tum vſ. ſeq. noua ſententia. 155 *perfudit* Parrhaſ. a m. pr. 156 *Non lacrimis, i, tempus, ait* tert. Moret., venuſte, Heinſio iudice, vt ſit: *i, accelera;* non aſſentiar equidem. *haec tempus* ſec. Moret. *hoc t. eget* Doruill., felici lapſu. *hoc t. erat* Bigot. a m. pr., et ab altera: *hic t. ait.* 157 *eripe morti:* deerant haec verba tertio Mentel. et Regio. *morte* Gud. et alter Menag. 158 *Ac tu* Goth. tert. *At tu* Goth. ſec., aliquot Pier. et Menag. pr.; idem *excipe f.*, tum *inceptum* Goth. tert., male. *conceptum* elegantius. cf. ſup. v. 13. 159 *exorata* Hugen. *relinquit* Leid. a m. pr. 160 *vulnere mortis* duo Hamb. ſed *vulnus mentis* pro dolore, vt ſtatim Aen. I, 36. 161 Ad figuras Virgilio noue vſurpatas refert Macrob. VI, 6, quod de duobus incipit dicere, et in vnum definit. Quod tamen ex Homero laudat, Odyſſ. μ, 73. 74, alienum eſt. Conueniret ſchema Alcmanicum apud Pindarum obuium. Hyperbaton eſſe dixit Seruius, vt ordo ſit; *Interea reges procedunt caſtris*, cetera in parentheſi dicta ſint. Hoc ſequuntur, quantum video, interpretes; quibus tamen non accedam.

VII Theb. 789. et Iliad. χ, 213. 153. *decet;* plus eſt quam licet; ἔοικεν. *forſan.* Bene Seru., vt forte poſſit fatorum ordo mutari. 155. *honeſtum*, pulcrum ex καλὸν, v. Ge. II, 392 *caput honeſtum*. 157. *ſi quis modus,* exquiſite pro, quocunque modo; etiam docte mox *excutere* pro concutere, turbare, συγχέειν. ſup. VII, 339 *disiicere pacem*. Conſilium autem Iunonis ex Homero petitum Iliad. δ, 64 ſqq. 160. *Incertam:* ſ. vtrum tentaret quod Iuno iuſſerat, ſ. de euentu incerta. Nam v. 153 *forſan miſeros meliora ſequentur.*

161 ſqq. Multum ſuperauit Maro Homerum in ſollennibus foederis exponendis: cf. Iliad. γ, 259 ſqq. *ingen-*

Quadriiugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen: bigis it Turnus in albis,

Ponit ab initio poeta genus, et tum indiuidua ſubiungit, inflexa ad id oratione. Interpungo itaque: *Interea reges* (et quidem primo loco) *ingenti mole Latinus vehitur* etc. *bigis it Turnus* etc. *Hinc pater Aeneas — Romae: Procedunt* (ſc. omnes) *caſtris.* 161 *Continuo reges* ap. Cariſium. v. Heinſ. *Interea* (non, vt Burmann. tradit, *Continuo*) *rex ingenti de mole* a m. pr. Medic. 162 *Quadriiuge* Papias in *Prolepſis* ap. Burmann. *inuehitur* pr. ac qu. Moret. et Goth. tert. Aliter vett. Grammatici et ſcripti c. edd. 163 *Auratis* pr. Menag. 164 *ſpeciem* Goth. tert. et Seru. ap. Burm., eodem errore, quem emendauit Broukh. in Propert. IV, 11, 93, ſed *ſpecimen* hic non eſt exemplum, ſed documentum: id quod argueret patrem Solem. δεῖγμα. ἀνάδειξις. Sic iam Ge. II, 241 *Salſa autem tellus — Tale dabit ſpecimen.* *biiugis* Ald. v. Pier. *in altis* aliquot Pier.

ti mole, magna molitione, apparatu. Seruius: pompa, ambitu. 164. Corona radiata ornatus Latinus, vt ſit ſtirpis a Sole ductae argumentum. *ſpecimen* eſt δεῖγμα, documentum. v. Var. Lect. *Solis aui* ad maternum genus et Circen, Solis filiam, hic eſſe recurrendum, nullus dubito. Interea Latinum ipſe poeta ſup. VII, 47 Fauno et Marica genitum prodidit. Quod Maricam eandem ac Circen fuiſſe Seruius contendit, grammaticum acumen ſapit. Etſi verum eſt, Circes et Vlyſſis filium habitum Latinum, auctore ipſo Heſiodo Theog. 1011—1015, tamen neceſſitas nulla eſt, vt, quod alii arbitrantur, Maronem ſui ipſius oblitum nunc aliud ſequi dicamus. Sed, cum tam multimode fabulae veteris Italiae narratae et ornatae fuerint, potuerunt eſſe vtique, qui vel Faunum vel Picum (nam *auum* ſimpliciter de vno ex progenitoribus accipere licet) e Circe ſublatum traderent. Ita Picum a Circe amatum ex Ouidii Metam. XIV, 320 ſqq. nouimus. Circes et Telemachi filium Latinum alii ediderant, quos Hyginus fab. 127 exſcripſit; vbi conf. Munker. Ceterum radiatam coronam, qualis in Regibus et Imperatoribus conſpicitur, exprimere vtique voluit poeta; an vero oſtentum Auguſto poſt necem Caeſaris vrbem ingreſſo oblatum (v. loca iam laudata a Cerda, Sueton. cap. 94, et Vellei. II, 59, 6) reſpexerit, dubito. Feram, ſi quis honorem Caeſari et Auguſto habitum huc retulerit: *diſtinctam radiis coronam;* v. c. ap. Flor. III, 2, 91, de Caeſare v. Intpp. ad Vellei. l. c. Priuo tamen loco fa-

Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
Saetigeri fetum suis, intonsamque bidentem,
Adtulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conuersi lumina solem

166 *Tum* apud Carif. et Diomedem. *Hic* Parrhas. 168 *spes a. proles* Zulich. a m. pr. Legerunt olim nonnulli *magna*, teste Seruio. 170 *Saetigeri* Heins. post Pier. e libb. asseruit, pro vulgato altero: *Saetigerae*. In Sprot. erat *Setigerum*. 171 *Appulit* coni. Heinsii apud Burmann., quae vix debebat ex ora libri Heinsiani enotari. *flagrantibus* potiore iure poterat tentari: cum modo v. 167 praecessisset *flagrans*; cur non *flammantibus*, aut, vltima in *pecus* recte producta, *ardentibus* placebat? 172 *ad surgentis — solis* vett. edd., nisi quod *ad surgentem* Koberg. *ad surgentem — solem* emendate Ald. tert. et Fabric., quod firmatum codicum consensu ap. Pier. et Heins. *conuersi lumine* aliquot Heins., sed amat Maro graecam rationem *conuersi* (κατὰ) *lumina*.

bulam spectauit Maro de Circe, Solis filia, cuius caput radiatum ab Argonauticis celebatur: vid. Apollon. IV, 727. Orph. 1216 sqq. Corona radiata pro insigni habita est primo regum Aegypti et Syriae, inde Caesaris, Augusti et successorum, sed post mortem; a Nerone vero inde, etiam viuentium. Notabile h. l. est, quod corona Latini radiata XII radios habet, non dicam consilio ne et respectu ad XII mensium vel signorum caelestium numerum; alias computantur modo septem radii modo pauciores vel plures. Docte de his nuper egit elegans veterum monimentorum interpres Millin (*Monumens antiques inedits*) ad gemmam Septimii Seueri Imp. To. I. p. 178. 165. *Bina:* ex more heroum. v. Cerda et sup. lib. I, 313. 167. habens clipeum et arma a Venere matre accepta. *Sidereus* h. l. vel diuinus vel fulgens, coruscus; sideris instar; ἀστερόεις; frequens poetis; alterum hoc cum *flagrans* conuenit. 170. In foedere iungendo, porca mactatur more Romano, cf. sup. VIII, 641; agna Troiano et Graeco, v. Iliad. γ, 246 sq.

172 — 174. Notandus mos horum sacrorum. Orientem spectantes molam salsam iniiciunt victimae, pilos e fron-

Dant fruges manibus ſalſas, et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas ſtricto ſic enſe precatur:
Eſto nunc Sol teſtis et haec mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Iuno,
Iam melior, iam, diua, precor, tuque inclute Mauors,

173 *manibus fruges* Goth. tert. *ferri* alter Menag. 174 Laudat Burm. not. ad Lucan. III, 404, vbi aeſtuat in interpretatione ſatis expedita: *ſtructae diris altaribus arae:* h. arae, quibus, tamquam baſibus, dira altaria ſuperſtructa, impoſita ſunt. Eſt enim ara fundus et crepido altaris. Alias in altari etiam ara h. focus eſſe poteſt. Quoties non vidimus hoc: viris ſummis facilius fuiſſe ſcite emendare, quam locum commode interpretari. 173 *Tum pater A.* Parrhaſ. *precatur* vel *profatur* pr. Hamb. 175 *et hoc mihi* Ed. pr. Burm. *precanti* ſecundum Seruium vulgata erat lectio. Sed e Pier. et ſuis libb. potioribus Heinſ. recepit *vocanti;* ne ter *precatur, precanti,* et *precor* ſuccederent. In Doruill. *petenti* erat. 177 *Qua pr.* Ed. pr. Burm. 178 *Saturnia coniunx* vel *coniux,* duce Romano codicum pars (et Goth. pr. ac tert.) cum vett. edd., vsque ad Naugerium, qui *Saturnia Iuno* recepit: idque Oblongus, Medic., et alii Pierii firmabant; etiam Medic. Fogginii, ſed voce *Iuno* punctis ſubnotata: ſicque Donatus legerat. *Coniunx* iterum reuocauit Cuningham. 179 *inclute* ſcriptum cum Medic. et Gud., nam al. *inclyte,* quibus dux Rom.

te eius exſcindunt enſe (*tempora ſumma notant enſe.* conf. ſup. VI, 245. 246), quos in flammam coniiciunt: tum vinum in aram libant. Fieri haec ad conſecrationem victimae putanda ſunt. Inde inf. 213 *rite ſacratae pecudes.* Graecis vno verbo eſt κατάρχεσθαι. Rem pluribus locis Homericis illuſtratam vide apud Feithium et alios. conf. Cerda. *pateris altaria libant* exquiſite, libando rigant. 176. Formula ad ductum Homericae concepta Iliad. γ, 276 ſqq., in qua, antiquiſſima numina quae fuerint, obſerua. Formula ſimilis etiam in Odyſſ. ε, 184 ſqq. Iliad. ο, 36 ſqq. τ, 258 ſqq. occurrit. Nec iniucundum hoc obſeruare in poeta ex decoro perſonarum variatum: Aeneas ſtricto enſe, tamquam periurium vlturus, Latinus ſceptro protenſo precatur. 177. Comparant verba ex Iliad. α, ᾧ ἔπι πόλλ' ἐμόγησα. 179. *iam melior,* propitia, placata: ad Heleni monitum re-

Cuncta tuo qui bella, pater, ſub numine torques;
Fontisque, Fluuiosque voco, quaeque Aetheris alti
Religio, et quae caeruleo ſunt numina ponto.
Ceſſerit Auſonio ſi fors victoria Turno:
Conuenit, Euandri victos diſcedere ad vrbem;
Cedet Iulus agris; nec poſt arma vlla rebelles
Aeneadae referent, ferroue haec regna laceſſent.
Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem:

180 *tenes ſub* Doruill. a m. ſec. *tenes qui n.* Goth. pr. *nomine* aliquot. Heinſ. 181 *Et fontes fluuiosque* Oudart. *quoque* Exc. Burm. *teque* Zulich. 182 *R. eſt quae* Leid. *quae et* pr. Moret. *eſt et quae* Doruill., qui et *omnia*, et Mentel. pr. a m. pr. *nomina*. 184 *decedere* Medic. *deſcendere* Goth. tert. et aliquot Heinſ. et Burm. *accedere* Vratisl. *ab vrbe* alter Menag. *ad vrbes* Goth. tert. 185 *Cedat* aliquot libri vett. ap. Pier., inter quos Rom. et quatuor ap. Burmann. cum Goth. tert.; idem *vlla arma*. 186 *referant* et *laceſſant* Oudart. *ferroque* Gud. et pr. Menag. *belloque* pro var. lect. pr. Hamb. et Doruill. *nec ferro* Zulich. a m. pr. *laceſſunt* ſec. Hamb. 187 *Si noſtrum* Ed. pr. Burm. et plerique codd. Pier. cum Rom. *Sin veſtrum* Bigot. *adnuerint* Ven. *Mauors* alter Hamb.

ſpicere putatur ſup. lib. III, 435 ſqq. 180. *torques* h. l. regis, moderaris, proprie, flectis, vt currum. 181. *quaeque Aetheris alti Religio.* Variauit orationem; h. Aetherem inuoco. Si numen ei eſt, ſi religioſe colitur, etiam religionem aetheris eſſe neceſſe eſt: hinc ſuum *quaeque* etc. petiit. 184. *Conuenit:* σύγκειται; conventum eſto in hoc, vt. 187. *Sin noſtrum adnuerit nobis Victoria Martem:* Per hypallagen dictum, pro, ſin noſter Mars adnuerit nobis victoriam, accipit Servius, alii tacent. Enimuero eſt doctior ratio loquendi, pro vulgari: ſi annuerit Victoria, fauerit, noſtrae pugnae: quod ſit fauſto eius exitu; nunc, cum pro pugna Mars memorari ſoleat, pro pugnae euentu ſecundo *noſtrum Martem* dixit, h. exitum ſecundum, qualem nos optamus. Ita Mars non modo pugnam, ſed et fortunam et ſucceſſum pugnae, in noto illo denotat: *aequo Marte*, vt ſup. VII, 540 et al. *ſecundo Marte*, X, 21.

(Vt potius reor, et potius dI numine firment),
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto; paribus se legibus ambae
Inuictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto;
Imperium sollemne socer: mihi moenia Teucri
Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.
Sic prior Aeneas; sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens coelum, tenditque ad sidera dextram:
Haec eadem, Aenea, Terram, Mare, Sidera, iuro,
Latonaeque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deum infernam et duri sacraria Ditis;

188 *Vt potius* etiam altero loco e Medic. et Hulf. dedit Cuningh. *numina* Rom. Gud. et Sprot., quod defendi potest. *potius munimine* Zulich. *propius di numina firment* vetus liber ap. Pier., qui ipse ille Romanus esse videtur. 189 *te Teucris* sec. Hamb. *non T.* alter Menag. 190 *Non mihi* Parrhas. *paribus sed legibus* sec. Moret. et Doruill. 191 *Iniunctae* Hugen. *mittent* tres ap. Burm. et Oblong. Pierii. *mutant* Goth. sec. *se mittere*, est coire, conuenire. 192 *habebit* Zulich. a m. pr. 194 *Constituant* Parrhas. *dedit* Goth. tert. 195 *Tum, Tunc, Dum* aliquot ap. Burmann., et mox *cum deinde, sed deinde, tum deinde.* Erf. *Haec prior — sic deinde.* 196 *Suscipiens* Gud. et Sprot. *tendensque* Menag. 198 *Ianumque biformem* Goth. tert. 199 *inferna et* Zulich. *inferium* Sprot. Ven. et Exc. Burm. *deum infernum* Goth. sec. *duri* legi in omnibus iam Pier. monuerat: recepit Commelin. et Pulmann. et firma-

188. *reor* h. l. pro spero. 189 sqq. Haec egregie ex eo, quod vere factum esse ex historiis constat, adumbrata sunt. v. inf. Exc. III ad h. l. 190. *Paribus legibus.* Hoc iam praemunierat poeta oraculorum veterum auctoritate: sup. VII, 256 *Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem — paribusque in regna vocari* Auspiciis. 192. *Sacra deosque*, intell. Penates ac Vestam. vid. sup. Exc. IX ad lib. II. Latinus habebit summum imperium cum iure belli: vt adeo sub eo legibus suis viuant Troiani. *sollenne* accipio legitimum: vt solent ea, quae legitima sunt, sollenni ritu suscipi, tradi. 198. Deos in Italia vetustissima religione, Pelasgica scilicet, cultos nominat. conf. Exc. V ad lib. VII. 199. *vim deum*, deos

Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit;
Tango aras; medios ignis et numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera rumpet,
Quo res cumque cadent; nec me vis vlla volentem
Auertet; non, si tellurem effundat in vndas,
Diluuio miscens, coelumque in Tartara soluat:
Vt sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat,

vit Heinsius, pro vulg. *diri.* Ad sensum vel ornatum nil refert, seu *durum* h. inexorabilem, seu *dirum* dixeris. 200 *qui sidera* Sprot. *numine sancit* lec. Hamb. *numina fulmine* Zulich. *sanxit* Ed. pr. Burm. *firmat* Leid. 201 *mediosque ignes* vulgo lectum. Sustulit copulam codicum iussu Heins. post Pier. 202 *nec foedere* Medic. a m. pr. *rumpat* Gud. 203 *cadet* Goth. sec. et Rom. *cadant* alter Hamb. *nec me cara vlla ferentem* a m. pr. Zulich. 204 *Auertit* Gud. *tellure effundat et vndas* Medic. a m. pr. *fundat* Doruill. *effundet* Goth. lec. 205 *Diluuium miscens* Dorvill. *coelumque* Heins. post Pier. e codd. pro vulg. *coelumue.* Tum *in T. vertat* codex Pierii, quidam Heins. Ven. et Ed. pr. Burmann. 206 *hoc* deerat Mentel. pr. *sceptrum dextra* Bigot. *dextra hoc*

inferos et Ditem. Nil amplius. κράτος θεῶν pro θεοὺς κρατεροὺς. 200. *fulmine,* tamquam ostento: aruspicinam spectat. Nisi malis cum aliis de Ioue periurii vltore cogitare. 201. *medios ignes,* in medio positos: vt saepe. Elegantior tamen Heinsii interpretatio, vt sint tamquam sequestres et conciliatores pacis. 203. *volentem* bene adiectum; nam potest foedus rumpi eo nolente et inuito, vt factum sup. VII, 586 sqq. 204. 205. non, si vis vlla Terram, Mare, Caelum ac Tartarum misceat. Exquisite autem hoc extulit. *Diluuium* pro aquis inundantibus, quibus misceantur tellus et vndae. *effundat tellurem in vndas.* Ex vulgari modo loquendi effunduntur vndae in tellurem: vnde per hypallagen dictum putauit Seruius et alii. Sed constituenda est notio τοῦ *effundat* ex altero *soluat.* Tellurem mari obrutam et dissolutam ac liquefactam vis maior diluat et effundat in mare: tamquam glebam illam, βῶλον ὑγρὰν, Medeae apud Pindarum Pyth. IV, 67 sq. *caelum in Tartara solui,* h. resolutum cum Tartaro misceri. Ad 206—211 vix necesse vt moneamus, haec ex Iliad. α, 234 sqq.

Numquam fronde leui fundet virgulta, neque vmbras,
Cum femel in filuis, imo de ftirpe recifum,
Matre caret, pofuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus aere decoro
Inclufit, patribusque dedit geftare Latinis.
Talibus inter fe firmabant foedera dictis,
Confpectu in medio procerum. Tum rite facratas
In flammam iugulant pecudes, et vifcera viuis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

fceptrum nam Hugen. *ferebat* Zulich. *regebat* Montalb. doctius fane; et repofuit e cod. Coll. Iefu Wakef. 207 *neque* Heinf. e codd. pro *nec;* tum *vmbram* pr. Moret. et Macrob. V Sat. 3. 208 Perperam Seruius et Donatus, cumque iis Pierius, argutantur fupra genere vocis *ftirps:* in, *imo de ftirpe.* vid. Heinf. conf. fup. Ge. II, 379, et inf. XII, 770 et 781. Nulla neceffitate coactum poetam alterum maluiffe *imo*, obferuat Quinctil. I, 6, 1, forte quia doctius erat. *ima de ftirpe* Sprot. *vno de* Parrhaf. *vna de* Zulich. 209 *Matre cadet* Medic. 211 *certare* Goth. *Latinus* Leid. 213 *in* abeft tribus Heinf. et Burm. item Goth. tert. *Profpectu* Medic. 214 *flammas* Mentel. pr. a m. pr. et Parrhaf. 215 *cumulantque altaria donis* repetitum ex lib. XI, 50 Vratisl. Tamen et alterum occurrebat iam fup. VIII, 284.

effe adumbrata. Comparent ftudiofi ipfa verba. Valerii Flacci alia eft imitatio lib. III, 707 fqq. 208. *cum femel* *ἐπειδὴ πρῶτα τομὴν* (h. ftirpem, vnde recifum fuit) *ἐν ὄρεσσι λέλοιπε.* *matrem,* de terra, vt fup. XI, 71 *Non iam mater alit tellus.* Poteft tamen, quod malim, de ipfa ftirpe, trunco cum radicibus, accipi. Eft haec Pindari arbos *ἑὸν ἐρημώσασα χῶρον.* 210. Aere ornatum fceptrum cogita. Vis autem comparationis in hoc: vt hoc fceptrum, haec hafta, nunquam repullulabit, fic nunquam ab hoc foedere recedam. Aliter res fe habet apud Homerum, vbi Achilles tam certe fui defiderium fubiturum effe Achiuis pronuntiat, quam certe fceptrum, quod geftabat, nunquam iterum effe repullulaturum. Vtrique poetae iniuria facta a viris doctis, qui alterum alteri anteferre voluere. 213. 214. *rite facratas* cf. fup. ad v. 172 — 174. *In flammam iugulant,* vt faepe iam vidimus, verbo motus refoluto in alterum verbum, pro in *flammas* proiiciunt iugulatas. 215. *cumulantque oneratis,* cumulate imponunt aris: eadem fup. VIII, 284. *vifcera* funt exta, quorum primitias (*ἀπαρχὰς*)

At vero Rutulis inpar ea pugna videri
Iamdudum, et vario miſceri pectora motu;
Tum magis, vt propius cernunt, non viribus aequis.
Adiuuat, inceſſu tacito progreſſus, et aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine, Turnus,
Tabenteſque genae, et iuuenali in corpore pallor.
Quem ſimul ac Iuturna ſoror crebreſcere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda:

216 *Rutuliſque* aliquot Pier. 217 *Miſcentur* Zulich. a m. pr. 218 *vt propius cernunt, non viribus aequis.* Seruius: eos congreſſuros eſſe, ſubaudit. Burmannus: *vt cernunt* ſcilicet adſtare Aeneam, et Turnum non eſſe aequis viribus. Simpliciſſimum erat ſupplere ὄντας: *vt propius cernunt* eos, quod erant, *haud viribus aequis* ἐπειδὴ ὁρῶσιν αὐτοὺς (ὄντας) οὐκ ἰσομάχους, ἰσοσθενεῖς. Aut, ſeruata verborum iunctura: *vt propius cernunt* pugnam, quae futura erat *haud viribus aequis.* Hunc in modum bene exponitur locus. Alioqui vltima adſuta putem verſu imperfecto relicto: *Tum magis, vt propius cernunt.* Et hoc amplexus eſt Brunckius. Io. Schraderus corrigit *haud viribus aequos* e v. 230. nec male. 219 *ingreſſu* Oblongus Pierii, cum Donato, Gud. et tres alii Burmanni, qui recte defendit *inceſſum* aduerſus Pierium, qui alterum malebat. Nam *inceſſus* de quocunque modo incedendi dicitur, non modo de illo regio et ad maieſtatem comparato: et *ingreſſu tacito progreſſus* iniucundum foret. *incenſu* duo ap. Burm. *inceſſu tardo* coni. Io. Schrader. *progreſſus ad aram* duo Moret. et Zulich. cum Goth. ſec. 221 *Tabenteſque* recte receptum: ſed a quo primum factum ignoro. Paullum Manutium eſſe puto. Vett. edd., etiam Ald. tert., *Pubenteſque* legunt, quod et Rom. et Medic., hic tamen, quantum intelligo, in litura; cum his Erf. Sunt tamen codices Pierii et Heinſii, qui *Tabentes* exhibent: adde Goth. tert. *Pallenteſque* Bigot. *Rubenteſque* Exc. Burmanni, qui coni. *Labentes* fuiſſe. *Tabeſcentes* Reg. *iuuenali* cum melioribus ſcripſit Heinſ., pro vulgari: *iuuenili.* *in* deeſt Sprot. *languor* vel *torpor* malebat Io. Schrader., ſcilicet quia *in corpore* praecellit: pro *ore.* 222 *ſimul vt* pars libb. Heinſ. et Burmann. *increbreſcere* et hic lanci impoſitas ad aram allatas in flammam immittebant cremandas: non vero, vt lancibus ſuper flammis tamquam coquenda exta appoſuerint. Ge. II, 194 *Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.* conf. Dionyſ. Halic. VII, 72 extr.

216. Comparare ſolent Iliad. η. 215 ſqq. 218. *vt propius cernunt* ſcil. pugnam, *non viribus aequis* ineundam. cf. Var. Lect. 219. *Adiuuat,* facit, vt ita iis videretur; auget metum. 222 ſqq. Scilicet ſic apud Homerum Iliad. δ, 86. Pandarus Mineruae

In medias acies, formam adſimulata Camerti;
Cui genus a proauis ingens, clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipſe acerrimus armis;
In medias dat ſeſe acies, haud neſcia rerum,
Rumoresque ſerit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus vnam
Obiectare animam? numerone, an viribus aequi
Non ſumus? En, omnes et Troes, et Arcades, hi ſunt,
*Fatalisque manus, infenſa Etruria Turno.

vbique: v. ad Ge. I, 359. 224 *Per medias* Parrhaſ. *forma* ſec. et tert. Rottend. cum cod. Thuan. ap. Macrob. V, 15, minus bene. *aſſimulata* ſcribere iubet Diomedes, lib. I, pag. 362, monente Heinſio, non *aſſimilata:* argute magis quam vere; etſi vſus alterum illud conſecrauit. *Camertis* Aldd. pr. et ſec. Vratisl. et Leid. cum Goth. ſec. *Camerte* Mentel. pr. et tert. Moret. *Camertae* ap. Priſcianum et Macrob. l. c. legitur. 227 *haud inſcia* pr. Mentel. et pr. Menag. 229 *cunctis pro talibus* Goth. pr., vt Aldd. ſec. et tert. et hinc aliae edd. cumque iis Cuningham. Vetuſtiores vero cum Ald. pr. *cuncti pro*, vitioſe. *pro cunctis* codd. vett. ap. Pier. et Heinſ., itaque hic recepit, etſi minus elegante verborum iunctura. Io. Schrader. tentabat: *proh! cunctis caſibus.* 230 *numerone hanc* Goth. pr. *an viribus aequis* aliquot Pier., tum Gud. a m. pr. Menag. pr. ſec. Rottend. Moret. qu., quod commendat Heinſ. *aequae* nonnulli ap. Pier. 231 *hic Troes* Parrhaſ. *hi ſunt* Heinſius recepit e melioribus. Apud Pier. vetus liber: *En omnes hi Troes et Arcades hi ſunt.* Vulgo lectum: *hic ſunt.* Rom. *hinc ſunt*, perperam ſcriptum; lib. Brunck. *adſunt*, quod non praeferam. 232 *Fatalesque manus* aliquot Pier. et Medic. cum aliis Heinſ. *Mortalesque* Montalb. pro diu. lect. *Etruria mater* Ed. pr. Burm. Sed totum verſum ſuſpectum haberi neceſſe eſt: quem aliquis ſubiunxit, qui Etruſcorum auxiliorum mentionem fac-

monitu foedus turbat. conf. ſup. V, 496. 497. 228. Macrob. comparat e Furii Annal. X *Rumoresque ſerunt varios, et multa requirunt.* 229. *pro cunctis talibus:* in laudem dictum ne dubita vel propter vſ. ſeq. pro his, pro omnibus his viris fortibus, qui et ipſi pugnare poterant, *numero et viribus aequi.* 232. *Fatalis manus:* De Troianis, qui fataliter ad Italiam venerant, vix bene cum Seruio accipias: propter copulam, quae hoc ad Etruſcos reuocat: quos vel omnino epitheto hoc ornauit, vt ſint agmen dirum, tetrum, exitiale; vel

Vix hoſtem, alterni ſi congrediamur, habemus.
Ille quidem ad ſuperos, quorum ſe deuouet aris,
Succedet fama, viuusque per ora feretur:
Nos, patria amiſſa, dominis parere ſuperbis
Cogemur, qui nunc lenti conſedimus aruis.
Talibus incenſa eſt iuuenum ſententia dictis,
Iam magis atque magis; ſerpitque per agmina murmur.
Ipſi Laurentes mutati, ipſique Latini.

tam deſiderabat. Certe ſententia commoda expediri vix poteſt. 233 *alternum* Bigot. *alternis* alter Menag. *vix alterni hoſtem* Leid. 234 *equidem* alter Hamb. 235 *Succedens* Hugen. *Succedit* Mentel. pr. *viuosque* Rom. *viuisque* Montalb. Burmannus videtur malle *viuûmque*. 236 *admiſſa* Doruill. et duo Goth. 237 *quis nunc* coni. Heinſ. *laeti* Vratisl. *leti* Zulich. *lentis conſedimus armis* Gud. a pr. m., quod minime eſſe contemnendum iudicabat Heinſ. Bonum factum, quod non recepit! etſi etiam Medic. a m. pr. *armis*. Praeſtat haud dubie *lenti* et *aruis*, quod quemque ſuus ſenſus docebit. *conſidimus* Gud. a m ſec et aliquot alii Heinſ. 238 *accenſa* aliquot Pier. Heinſ. et Goth. tert. 239 *Tum magis* Gud. *Tunc* Zulich. 240 *mutari* Zulich. Totus verſus aberat a Goth. pr. Quod ad interpunctionem attinet, neſcio an melius diſtinguatur: *Ipſi — ipſique Latini, Qui — ſperabant, nunc arma volunt.*

vt reſpexerit ſup. lib. VIII, 497 ſqq.; vt quoque Cerdae viſum; etſi hoc moleſtum ſatis et longe petitum eſt; vt et illud, ſi fatis debitam manum intelligas, vt *fatis debitus Aruns* erat XI, 759. *infenſa* propter receptum a Turno hoſpite Mezentium ibid. v. 492 ſqq. 233. *Vix hoſtem;* breuiter expoſuit, quod Homerus ornatum dederat Iliad. β, 123 — 130. 234. Auguſta rei ſpecies: *ſuperos, quorum ſe deuouet aris:* ſententia tamen obſcurior: *Aris deorum* proprie *ſe deuouere* dicitur is, qui aut ſacerdotio conſecratur, aut ſacris templisque tuendis ſe conſecrat ac deuovet, adeoque pro aris: vt ſup. XI, 440 *vobis animam hanc ſoceroque Latino Devoueo:* vobis tuendis, pro vobis, pro veſtra ſalute. Neutrum hic locum habet. Erit igitur *aris deorum* abſolute, pro *in aris*, ad aras; deuouet ille ſe, vitam ſuam, morti, pro Latinis, foedere facto ad aras deorum: re omni in maius aucta. 235. *viuusque per ora feretur,* ad notum illud Ennianum: *volito viuus per ora virum:* feretur ſermonibus. 238. *iuuenum ſententia,*

Qui ſibi iam requiem pugnae rebusque ſalutem
Sperabant: nunc arma volunt, foedusque precantur
Infectum, et Turni ſortem miſerantur iniquam.
His aliud maius Iuturna adiungit, et alto
Dat ſignum coelo; quo non praeſentius vllum
Turbauit mentis Italas, monſtroque fefellit.
Namque volans rubra fuluus Iouis ales in aethra
Litoreas agitabat auis, turbamque ſonantem
Agminis aligeri; ſubito cum labſus ad vndas
Cycnum excellentem pedibus rapit inprobus vncis.

241 *Quisquis iam* Parrhaſ. *Et ſibi iam* ſec. Rottend. *cui iam* Leid. 242 *nunc iam arma* alter Hamb. 243 *et* aberat Ven. 245 *praeſtantius* vulgo lectum; niſi quod iam Ge. Fabricius emendauit *praeſentius*: vnde in edd. Pulmann., ſicque libri Pierii et Heinſii praeſtantiores. Etiam Seruius: *praeſentius*, efficacius. Intellige oſtentum clarum, manifeſtum, ἐναργὲς, quo deorum voluntas tam manifeſta ſit, vt dubitari de ea nequeat. 246 *Italis* Montalb. *montes Italos*, interpolate. Ornate expreſſit poeta, quod vulgo dicimus: ſignum, quo nullum aliud clarius Italis h. Latinis viſum erat: ſeu clariſſimum quod vnquam viderant. Nec emphaſis quaerenda eſt in *mentes Italas*. 247 *Iamque* alter Hamb. et Hugen. *rubea* Vratisl. *ſuluus rubra* Medic. *fuluos* Gud., quod idem in plerisque inuenerat Pierius, et Heinſius adeo receperat. *fuluis* Parrhaſ. *in aethra:* alias, ab aethra; ab aethere. conf. ſup. Var. Lect. ad V, 254. Vocem *aethram* iam Ennius vſurpauerat, Macrobio obſeruante lib. VI, 4, pag. 597; addit *et Ilius in Teuthrante:* leg. *Atilius*. 248 *Litoreasque* Leid. et Reg. *agitauit* ſec. Rottend. *turbamque ſequentem* Exc. Burm. 249 *collapſus* Parrhaſ.

vt γνώμη, pro animo. 241. Comparant Intpp. Iliad. β, 453. γ, 112.

244 ſq. In his manifeſta veſtigia Homerici prodigii Iliad. μ, 200 ſqq., expreſſum a Cicerone in Mario: v. de Div. I, 47. et ϑ, 247 ſqq., cum altero Od. ο, 160, vt tamen accommodatum illud ſit ad euentum praeſentem.

245. *praeſentius;* h. non aliud tam clarum et manifeſtum vnquam viſum fuerat a Latinis. vid. Var. Lect. *monſtro*, h. l. oſtento, augurio ipſo. 248. Fuère cygni, vt ex ſeqq. patet: hos, quam ornate deſignauit! *littoreae aues*, pro flumineis, paluſtribus. *improbus* h. l. audax v. ſup. XI, 767 et al.

Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Conuertunt clamore fugam; mirabile visu;
Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, et ipso
Pondere defecit, praedamque ex vnguibus ales
Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod saepe petiui;
Adcipio, adgnoscoque deos; me, me duce ferrum

251 *Erexere* Goth. tert., male: Nam attenduntur h. l. animi. *iunctaeque* Zulich. a m. pr. 252 *miserabile* aliquot Pier. 253 *pinnis* aliquot ap. Burm. et hic, vt semper alias. 254 *donec conuictus* Bigot. et Doruill. *et ipse* aliquot Burm. cum Erf. *ab ipso* Sprot. 255 *deficeret* aliquot Pier., quod pedestrem efficeret orationem. *deficere* in eo latere coni. Heinsius. 256 *P. fluuium* tert. Rottend., mox *que* abest Medic. et tribus aliis. 257 *nutu*, pro *Rutuli*, Parrhas. 259 *Hoc erat in votis* Oudart. et Zulich. a m. pr. 260 *sine me duce* Goth. tert.

252. *Conuertunt clamore fugam:* redeunt cum clamore, ait Seruius, quod in exercitu fieri solet. Accepit itaque fugam de dispersis aquilae aduentu cygnis: vt sit pro, conuertunt se a fuga. Nec improbo: nisi malis *fugam* de volatu simpliciter accipere; sic *conuertimus iter*, non modo, quod mutamus, vt sup. V, 581, sed etiam simpliciter, vt sit dirigere, intendere, et h. l. volatum, in abeuntem aquilam, quam persequuntur. *Penitus:* in interiora nubium. Vide v. 263.

257. *salutant:* venerantur, vt bene Seru., cum acclamatione omen accipiunt. 258. *Expediunt,* ad arma capienda, *manus,* quas, vtpote otiosi, palliis vel togis inuolutas habebant. Seruius eo refert, vt dimicare se velle significent: Cerda cum Guellio, vt manus ad caelum extollant. Videtur naturalis hominum motus, qui sponte fit, cum re inopinata vehementer percellimur, vt ad agendam et suscipiendam rem nos accingamus, exprimi. 260. pro vulgato: accipio omen. Facile autem vides,

Conripite, o miseri, quos inprobus aduena bello
Territat, inualidas vt auis, et litora vestra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos vnanimi densate cateruas
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, et aduersos telum contorsit in hostis
Procurrens; sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, vt forte nouem pulcerrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Vna tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo;

261 *o Rutuli* edd. vett. et vulgg., etiam codd. plerique sic, vel *o Rutili*. Verum *o miseri* repoluit Heins. ex auctoritate Romani, Medic. et aliorum, etiam Donati. *o famuli* alter Hamb. 262 *invalidus, vt a.* Ed. pr. Burmann. *et l. nostra* vett. edd., donec in Ald. tert. *vastra* apparuit, quod codd. Pier. et Heins. firmant. 263 *Ne pop.* Parrhas. *Petat* alter Hamb. 264 *vnanimes* Medic. et alii ingrato sono. *vnanimis* edidit Cuningham. *densete* Rom. cum parte Heinsii librorum, qui et receperat, tamquam exquisitius verbum. Defenderat quoque olim Brissonius apud Guellium. Sed iam Pierius monuerat, *densate* esse numerosius. Recte itaque reuocauit hoc Burm. Firmat quoque Medic. cum aliis. 265 *nobis* Ed. pr. Burm. cum cod. Coll. Ielu reposuitque Wakefield; placet, inquit, ob varietatem atque efficaciam. 266 *aduersus* Leid. et Reg. *telumque intorsit* lec. Mentel. *coniecit* aliquot ap. Pier. 267 *Praecurrens* Leid. et Exc. Burm. *Percurrens* Zulich. a m. pr. *Protorrens* Montalb. *et aras* Doruill. a m. pr. 268 *Simul haec* Ven. *Simul hoc ingens et clamor* Zulich., vnde Heins. coni. *it clamor.* in Oudart. aberat *Simul hoc.* Sed est: *simul hoc* factum, *simulque* factus *clamor.* 272 Male scriptum *Gilippo*. Toties occ-

Tolumnium augurium per se ambiguum et in vtramque partem varie interpretandum, in eum sensum interpretari, vt aquilam de Aenea, cygnum de Turno, accipiat. 268. *Certa;* directo. *Simul hoc, simul,* variat id, quod alias est *simul simulque, ἅμα τε καί.* Saepe iam vidimus. conf. Seru. 269. *cuneos* e theatro petitos ornate pro consessu et consessus ordinibus dixit.

270. *Hasta — transadi-*

Horum vnum, ad medium, teritur qua ſutilis aluo
Balteus, et laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, et fulgentibus armis,
Transadigit coſtas, fuluaque effundit arena.
At fratres, animoſa phalanx, adcenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum

currit Γύλιππος, notiſſimum nomen ex Thucydide et aliis, vt mirer non emendatum ab Heinſio, cum praeſtantiores libri, etiam Rom., adſtipulentur. *Gylipſo, Gylyppo,* aberrationes. 273 *ad mediam aluum* tres Moret. vnus Hamb. Leid. et Scheffer. cum Goth. tert., per ſe non male; niſi forte nata lectio ex vitio, quale in Medic. a pr. m. eſt, *ad mediam.* Sed in hoc diuerſitas lectionis eſt, quam ab Heinſio, qui codicem tam diligenter enotauerat, et ab aliis non animaduerſam mireris: *ſutilis auro Balteus*, vt ex aureis lamellis ſeu catenulis eſſet compactus; ita *teritur* referendum ad fibulae morſum, qui ipſe verbum illud explicat. Nunc auido hoc amplexus eſt Wakefield. *in mediam aluum* Zulich. a. m. pr. *ad medium aluum* Hamburg. ſec. et Exc. Burmann. *ſutilis* Goth. tert. 275 *Egregia forma* pr. Moret. *iuuenum* Rom, *praeſtantibus* vel *fulgentibus* codex Koel. 276 *Transadiit* Parrhaſ. vid. inf. 508. *effundit* meliorum codicum omnium conſenſu recepit Heinſ., pro vulgari *extendit*, quod Mentel. pr. Doruill. et Goth. pr. retinent. *effudit* Zulich. *infundit* Bigot. *et fulua effundit* Ed. pr. Burm. 278 *gladium* Hugen. *gl. ſtringit vnum coſtas.*

273. 274. ſecundum exemplum in Iliad. δ, 132 ἴθυνεν, ὅθι ζωστῆρος ὀχῆες χρύσειοι σύνεχον καὶ διπλόος ἤντετο θώρηξ, ἐν δ' ἔπεσε ζωστῆρι ἀρηρότι πικρὸς ὀϊστός. Hinc duxit poeta balteum fibula adſtrictum, *in medio corpore*, in *aluo*, balteus eſt *ſutilis*, ſeu laneus ſeu coriaceus, forte tamen aereis laminis munitus. *laterum iuncturas* ipſum balteum dicere vix potuit; non enim is iungit latera; ſaltem iungitur lateri. Igitur *laterum iuncturas* aliter vix accipere licet, quam vt ſint *latera*, h. orae baltei, ζωστῆρος ὀχῆες, quas *fibula mordet*, colligit, iungit: hincque ornate *iuncturas laterum* dixit. Vulnus igitur h. l. acceptum eſt *ad medium*, in medio corpore, ea ipſa parte, qua coit in alvo balteus, fibulaque inſerta conſtringitur. *balteus* ita *teritur*, adſtrictu fibulae, in alvo. Alii malunt teri balteum *aluo*, quam attingit. Cerda imitationem ex Silio notauit, lib. VII, 624 ſq. *qua fibula morſus Loricae crebro laxata reſoluerat ictu, Accepit lateri — ferrum.*

277 ſqq. Praelio iam pedeſtri et equeſtri iuſto de-

Conripiunt, caecique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum; hinc denſi rurſus inundant
Troes Agyllinique et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor vnus habet decernere ferro.
Diripuere aras; it toto turbida coelo
Tempeſtas telorum, ac ferreus ingruit imber;
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipſe Latinus
Pulſatos referens infecto foedere diuos.
Infrenant alii currus, aut corpora ſaltu
Subiiciunt in equos, et ſtrictis enſibus adſunt.

gunt, manibus pars diſtinguunt duo Codd. ap. Burm. 280 *Hinc depreſſi* ed. pr. Burm. 281 *Agillini, Agilleni, Agilini,* aberrait., vt ſup. VIII, 479. 282 *amor omnis* Doruill. Goth. pr. 283 *et* pro *it,* Menag. et Gud. a m. pr. 284 *irruit i.* Montalb. 285 *F. ille* pr. Hamb. 286 *infectos* ſec. Rottend. *infeſto* Zulich. et pr. Menag. 287 *et c. ſ.* Medic. 288 *aut ſtrict. enſ.* Gud. a m. pr. cum Lutatio et Seru, ap. Burmann. *adſtant* Leid. et Medic. (a m. ſec.)

ſcripto, reſtabat poetae, vt tumultuariam pugnam deſcriberet. Hoc in h. l. fecit, qui ſequitur. Comparent ſtudioſi harum rerum pugnam Centaurorum et Lapitharum Ouid. Met. XII, 210 ſeqq. 280. *inundant* campum, felix voc. ad copiam declarandam; *Agyllini,* conf. ſup. VIII, 478 ſqq. *pictis Arcades armis:* ad diuerſorum metallorum mixtionem retuli ſup. lib. X, 181 *verſicoloribus armis.* Niſi poeta ſimpliciter γραφὰς ἀσπίδων deſignare voluit: quae tamen *picta* quidem ſed non *verſicoloria* poſſunt dici *arma.* Ad 284 Macrob. VI, 1, pag. 578. laudat ex Ennii VIII *Haſtati ſpargunt haſtas, fit ferreus imber.*

286. *Pulſatos deos,* gravius verbum poſuit, quod αἰκίζεσθαι Graecis eſſet, vt violatos et ignominioſe habitos deſignaret. Morem autem fuiſſe neceſſe eſt, vt foederibus faciendis ipſa deorum ſigna ad aram ſtatuerentur: quippe quae h. l. attulit Latinus et ſecum reuehit. 287. *Infrenant currus,* vt ἅρματα, pro equis iugalibus. cf. I Ge. 514 et al., vt contra Homer. ἵπποι pro curru. *Subiiciunt* ſurſum, in altum, more Virgiliano. cf. Ecl. X, 74. Ge. II, 19. IV, 385,

Meſſapus regem, regisque inſigne gerentem,
Tyrrhenum Auleſten, auidus confundere foedus,
Aduerſo proterret equo: ruit ille recedens,
Et miſer oppoſitis a tergo inuoluitur aris
In caput inque humeros. At feruidus aduolat haſta
Meſſapus, teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet; haec melior magnis data victima diuis.
Concurrunt Itali, ſpoliantque calentia membra.
Obuius ambuſtum torrem Corynaeus ab ara
Conripit, et venienti Ebuſo plagamque ferenti

289 *que* aberat Doruill. *ferentem* ſec. Rottend. *regentem* Ed. P. Dan. et Goth. pr. 290 *Auleſtem* al. *auidum* olim lectum ap. Seru. *auſum conf. f.* Parrhaſ. 291 *Auerſo* Medic. *proteret*, vitioſe codd. et edd. vett. *proſternit* ed. Mediol. *ille recumbens* Parrhaſ. 292 *miſere* Ed. Ven. Burm. *appoſitis* Bigot. et Zulich. *obuoluitur* pr. Moret., quod illuſtrauit Heinſ., et videtur eſſe elegantius. *voluitur* ſec. et tert. Moret. Bigot. Doruill. Parrhaſ. cum ed. Ven. Burm. 293 *atque humeros* Parrhaſ. et Goth. tert. *inque humeris* pr. Mentel. *ac ſ.* edd. vett. *auolat* alter Hamb. 296 *Hoc habe*, male ed. Catroeana. *datur hoſtia* Oudart. 297 *cadentia* pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec. 298 *Corynaeus* Heinſ. e melioribus: et nomen hoc paſſim alibi obvium ex Κορύνη: ſup. VI, 228. IX, 571, etſi is *Corynaeus* diuerſus ab hoc eſt: quod perperam reprehenditur ap. Macrob. Male vulgo et h. l. *Chorinaeus*, et alii *Chorineus*, *Corinaeus*. 299 *Ebyſo* Rom. Medic. et ap. Nonium. *Hebeſo* Zulich. *Aluulo* III, 241.

289. *regis inſigne*, diadema *Seru.* Potuit regem edere Auleſten, quia ſingulae ciuitates ſuos habebant magiſtratus, *Lartes* dictos, ſeu reges. Fuit ille inter Aeneae auxilia.

290. *confundere foedus* ex Homerico *συγχέειν ὅρκον* pro turbare. Iam ſupra lib. V, 496, vbi vide. 291. *proterret* elegans et efficax verbum, vt bene Burm. monuit; pro, proturbat; irruit in eum. 293. in ſinciput et tergum: *ἐπὶ βρεχμόν τε καὶ ὤμους* Iliad. ε, 586. 294. *telum trabale*, magnum, inſtar trabis, ab Ennio ſumſiſſe Maronem teſtatur Seru. 296. *Hoc habet;* ſollenne verbum de accepto vulnere. Nota res: illuſtrat Cerda. *haec melior* fere, vt lib. V, 482 *Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Perſoluo.*

Occupat os flammis; olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit; super ipse secutus
Caesariem laeua turbati conripit hostis,
Inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum;
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superinminet: ille securi
Aduersi frontem mediam mentumque reducta
Disiicit, et sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos et ferreus vrguet
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.

Bigot. *Eubuso* Doruill. 300 *Olli* e Medic. Heinſ. pro vulg. *Illi*. *reluſit* Doruill. *reſtuxit* Bigot. 301 *ille* pr. Hamburg. *locutus* Parrhaſ. 303 *Impreſſosque* Doruill. *Impreſſuque* Goth. ſec. 304 *Podarilius* Medic. *Poltdarius* multi. *Polidorius* Parrhaſ. et Goth. tert. 305 *in prima a.* aliquot ap. Burm. *que* ſi abeſſet, comtior exiret iunctura verborum. *primamque aciem* Oudart. et Doruill. 306 *ſupereminet* Goth. pr. et tert. cum vett. edd. 308 *Disſicit* multi, etiam vett. edd., vt et alibi; idque recepit Cuningham. cumque eo Wakeſ. tamquam antiquum voc. *disſicere*, disſecare. *Diſcidit* Rom. *Disſicat* Leid. *Disſidit* Exc. Burmann. *arua* Leid. a m. ſec., ſed vid. Cerdam. *τεύχεα βεβροτωμένα*. *cerebro* codd. Ge. Fabricii, et aliquot Heinſ. et Burm., idque recepit Cuningham. conf. ſup. V, 413. IX, 9, 753. 310 *conduntur* duo

300. 301. Forte ad nimis tenuia deſcendiſſe videri poteſt poeta. Sed de vulneribus et ferendum hoc eſt, et alibi factum iam vidimus, vt varia, interdum ſatis mira et prodigioſa vulnera, narrentur. 300. *Occupat:* cum adiuncto accipiendum: occupando ferit: φθάνει πλήξας. Valerii Fl. III, 160 imitationem notauit Burm. *Occupat os barbamque viri, clauamque ſuperne Intonat.* 303. videtur Ebuſus, Etruſcus gente, e Mezentii copiis (ſaltem barbam more Etruſco alebat 300. 301. Secus Troiani), fugiſſe: tum alter, Corynaeus, qui e Troianis fuiſſe putandus, a tergo comam corripit et genu a tergo impreſſo eum proſternit, proſtratum caedit. At Alſus Rutulus, vſſ. 306. 307, ex fuga conuerſus, Podalirii, Troiani, os ſecuri elata ferit. 307. Comparant ſimile vulnus Iliad. δ, 460. 461. Iliad. ν, 611 ſqq. π, 502. — 309. 310. Iam ſup. X, 745. 746. Homerica confer in locis modo laudd.

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque ſuos clamore vocabat:
Quo ruitis? quaeue iſta repens discordia ſurgit?
O cohibete iras! ictum iam foedus, et omnes
Conpoſitae leges; mihi ius concurrere ſoli;
Me ſinite, atque auferte metus. Ego foedera faxo
Firma manu; Turnum iam debent haec mihi ſacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro ſtridens alis adlapſa ſagitta eſt,
Incertum, qua pulſa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, caſusne, deusne,

Rottend. *mortem* Doruill. et Goth. tert. cum aliis apud Pier. 311 *inertem* Medic. (a m. pr.), perpetua varietate. 313 *quoue* Rom., aliquot ap. Pier. cum Ed. pr. Burm. Ven. *quaenam* Sprot. *quae iſta* alter Hamb. *recens* aliquot Pier. Sprot. et pr. Hamburg. cum Goth. ſec. *repit disc. ſurgens* Zulich. 314 *nam ſ.* Sprot. *ſic tum iam ſ.* Rom. 315 *mihi ſit* alter Menag. 316 *atque* aberat aliquot Pier. et a m. pr. Sprot. *metuus* Rom. et Ed. pr. Burm., antique. conf. ſup. 61, vbi *caſuus*, Leid. *manus*. 317 *debent haec iam mihi ſacra* edidit Cuningham. et Brunck., ſicque Rom. et ſcripti Heinſ. Parrhaſ. et Goth. ſec., et ſine *haec* Reg. *Turnumque haec debent iam mihi ſacra*, Menag. pr., at alter *Turnum debent haec vltima ſacra.* 319 *eſt* deeſt Parrhaſ. et binis Goth. 320 *adacta eſt* Ed. Ven. Burmann. *miſſa* Doruill. in marg. 321 *tantum* Reg. *caſusne deusne* Heinſ. e libb. re-

312. *Nudato capite.* In cauſſis rei argutantur Intpp. Praeſtat ſaltem Seruii ratio: ſcilicet depoſita galea, vt poſſet agnoſci. Verum tot exempla et ipſa res docent, galeam non impoſitam capiti, niſi vltimo loco, et re iam ad diſcrimen adducta; in negotiis vitae communibus incedere ac discurrere armatos thorace, nudo adhuc capite, et manu ſine haſta, vt h. l. *manum inermem.* 316. 317. Nolite timere pro me: ego firmabo, ratum faciam foedus, pugna cum Turno ineunda ex foederis conditionibus, ſacro hoc ſancitis.

318 ſqq. Ad pactionis inter Achiuos et Troianos turbatae morem haec eſſe adumbrata, iam monitum eſt; ſed pleraque docte variata. 319. *alis adlapſa* iungendum, h. aduolauit. Docet alter locus ſup. lib. IX, 578. *alis allapſa ſagitta, Et laevo infixa eſt lateri manus.* 320. *pulſa*, inf. 856 *impulſa*, pro, emiſſa: ſagitta impellitur neruo, cornu, manu. *quo turbine*, docte, pro motu, ſed vehemente, mag-

Adtulerit. Preſſa eſt inſignis gloria facti;
Nec ſeſe Aeneae iactauit voluere quisquam.
Turnus, vt Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, ſubita ſpe feruidus ardet;
Poſcit equos, atque arma ſimul, ſaltuque ſuperbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora leto:
Semineces voluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit haſtas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clipeo increpat, atque furentis

ſtituit pro vulgari *ve ve.* 322 *ingentis gloria facti* tert. Rottend. *fati* Goth. tert. 325 *ardet:* Zulich. a m. ſec. *inſtat.* 326 *ſuperbo* Doruill. in marg. *ſuperbos* Goth. alter. 327 *in curru* tres Goth. 328 *f. pectora* ſec. Moret. 329 *curſu* apud Diomedem, ſed fruſtra, notante Heinſio. 330 *Protrahit* ed. pr. Burm. *et r.* Rom. *fulgentibus* Goth. pr. 332 *Sanguineos* Goth. ſec., ſed *equos* nimis retractum eſt. *Sanguineum* Heinſ. coni., ingenioſe. Sed nihil eſt quod in recepta reprehendas. *concitus* eſt pro aduerbio, concitate. *intonat* Rom. Medic., adeoque veterrimi, tum Montalb. Vratisl., nec deterius illud, vt facile feram id praeferri a Wakef. doctius tamen alterum. Vide ad VIII, 527. *increpit atque f.* Leid. et Goth. tert. *frementis* Medic. a m. pr., quod quorſum exemplis congeſtis commendet Heinſius non facile dixeris; nam *equos frementes* dici poſſe nemo neget: ſed in lapſu calami, eoque ab ipſo librario forte damnato, operam conſumere piget.

no. 322. *Preſſa,* ſuppreſſa, vt Seruius. 323. Oblique hoc ipſo amplificat Aeneae laudem ac virtutem. 324. Nunc recedente Aenea Turnus conſcenſo curru redintegrat pugnam, multis virtutis editis ſpeciminibus. 326. *ſuperbus,* nunc pro, animoſus, audax; et *molitur* poetae ſimpl. pro mouet, adeoque tractat, regit. 330. *haſtas raptas,* ſimpl. correptas, arreptas. Sic ſaepe. Curru vectus non poterat haſtas e vulneribus eductas et raptas iacere.

331 ſeq. Mirifice exornat comparationem Homericam, etſi ſimplicitate et grauitate non minus inſignem, Iliad. η, 298 ſqq. Adde Iliad. υ, 208 ſq. Aliter expreſſit locum Silius apud Cerdam (lib. I, 433 ſqq.). Marti ſedes proprie aſſignata Thracia; ergo h. l. in ripis Hebri. *Sanguineus:* gaudens ſanguine, αἱμοχαρής. Ita Servius: qua auctoritate neſcio.

Bella mouens inmittit equos: illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant; gemit vltima pulſu
Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora,
Iraeque, Inſidiaeque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantis ſudore quatit, miſerabile caeſis
Hoſtibus inſultans; ſpargit rapida vngula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena.
Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,
Hunc, congreſſus, et hunc; illum eminus: eminus ambo

333 *emittit*, quod damnat Heinſ., ex editt. Pulmann. et Dan. Heinſii eſt. Nam in aliis vbique, quantum video, *immittit* legitur. 334 *Gemit excita* Gud. pro var. lect., forte ex lib. VII, 722, et ſic Ed. pr. Burm. *pulſa* Reg. et edd. vett. Ven. 1484. 1486. 335 *Tarcha* eaedem edd. *Thraica* Rom. *atra ora* Rom., male. *Form. aura* male olim coni. apud Guell. et Cerdam. Burmannus laudat Markland. ad Stat. II Silu. I, 215. 336 *inſidiaeque dei* male iungit Seruius. 337 *acer* a m. pr. Mentel. pr. 338 *miſerabile* Ge. Fabric. et alii parentheſi includunt. Sed iam Seruius expoluit: *miſerabiliter inſultans.* 339 *ſparſit rara vngula* ed. Pontani Macrob. Sat. V, 12. vid. Heinſ. 341 Varietatem lectionis, ſeu potius aberrationem, in nominibus hic et mox vſ. 343 videat, qui volet, apud Pier. Heinſ. et Burm. Nomina ſatis conſtituta ſunt per ſe: Σθένελος, Θάμυρις, Φόλος, Ἴμβρασος. 342 *ambo* Heinſ.

Nam alias eſſet cruentus, ſanguine reſperſus, *αἱματόεις*. *concitus*, concitate, *clipeo increpat*, docte, pro clipeum mouet, quatit, rotat: quod faciens alliſo clipeo ſonitum facit, clipeum facit crepare. Nam diuerſum eſt, clipeum pulſare haſta: Sic aliquis *haſta* increpat; non clipeo. *Bella mouens*, ſimpl. pro faciens, pugnans. *Thraca* ex Θρήκη pro Thracia. *circumque*, circa deum, *aguntur*, diſcurrunt, inceдunt, Formido (pro qua *Formidinis ora* dici obuia res eſt), Ira, Inſidiae. Variauit et ornauit Comites Martis apud Homerum: Φόβον, Δεῖμον, Ἔριδα, v. c. Iliad. δ, 440. Heſiod. Scut. 195.

337—340. Talis rerum ſpecies ſaepe ab Homero oculis obiicitur: v. Iliad. λ, 531. 534—536. υ, 498 ſq. 342. *congreſſus* cum illo, comi-

Imbrafidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrafus ipfe
Nutrierat Lycia, paribusque ornauerat armis;
Vel conferre manum, vel equo praeuertere ventos.
Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
Antiqui proles bello praeclara Dolonis;
Nomine auum referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, caftra vt Danaum fpeculator adiret,
Aufus Pelidae pretium fibi pofcere currus;
Illum Tydides alio pro talibus aufis

cum Medic. et al., pro vulg. *ambos.* 343 Vid. ad v. 341. De *Laden* forte dubitari poteft. Alii *Laben*, *Hyadem*, *Iadem*, *Iaden*, *Caden*, *Eladen*, *Raden*, *Icidem.* Sed Λάδης nihil habet, quod repugnet. Ladonem fupra quoque vidimus; et nota Lade infula, Mileto praetenta. 344 *Lyciae* pr. Moret., non male. *Lycia*, in Lycia. *ornauerat* Heinfius maluit ex Medic. et aliis; ficque iam Ald. tert. Vulgo, quae perpetua eft diuerfitas, *onerauerat:* quod pari iure defendi poffit. 345 *manus* Zulich. *manu* Leid. *equis* aliquot Pier. *praeu. gentes* tres Burm. 346 *Eumenes, Eumenides, Eumeneus,* aberratur. *Eumeles* Gud. Eft Ἐυμήδης. 347 *Antiqua* Goth. tert. *belli* Zulich. *doloris* Reg. 348 *Nomen aut* Oudart. *auom* lib. Pier. *animo moribusque* Ed. pr. Burm. 349 *fpoliator* Ed. pr. Burm. 350 *currum* Ed. Mediol. (et aliae vett. edd.), tum Goth. pr. Seruii inepta ad h. l. eft nota.

nus. συνάψας τὰς χεῖρας. 345. vt feu pedites feu ex equo pugnarent.

346 fqq. Ingeniofe Eumedem nunc in carmen fuum produxit et ornauit, tamquam auo Eumede et patre Dolone natum: cf. Iliad. κ, 314. Homerus quidem de Dolone ἦν δέ τις, ἐν Τρώεσσιν, fed qui tot alia meminerit, in quibus verfandis et ornandis poetae, inprimis tragici, feu vt nouitate et varietate delectent, feu pro confilii diuerfitate, ab Homero fuo recedunt, non mirabitur, Maronem h. l. fibi tantum licere putaffe, vt et nobilem et fortem faceret Dolonem. Vidit hoc idem Macrob. V, 16, nec placet Cerdae commentum, qui *animum manusque* ad ignauiam trahit. Multo minus inter ea referam, quae Maro fuperfies operi emendaturus fuiffet. Nec pro Homericorum heroum more Dolon adeo ignauus homo videri debet. *Antiqui* pro nobilis

Adfecit pretio; nec equis adſpirat Achillis.
Hunc procul vt campo Turnus proſpexit aperto:
Ante leui iaculo longum per inane ſecutus;
Siſtit equos biiugis, et curru deſilit, atque
Semianimi labſoque ſuperuenit, et, pede collo
Inpreſſo, dextrae mucronem extorquet, et alto
Fulgentem tinguit iugulo; atque haec inſuper addit:
En, agros, et, quam bello, Troiane, petiſti,
Heſperiam metire iacens: haec praemia, qui me
Ferro auſi tentare, ferunt; ſic moenia condunt.

352 *Defecit pretio* Goth. tert. *neque equis* Cuningham. e MS. Bersm. *aſſultat* Zulich. a m. pr. *Achilles* Medic., vnde Heinſ. coni. *Achillei.* 353 *et c.* alter Mentel. *in c.* alter Menag. *a campo* ſec. Moret. *proſpexit* Heinſ. repoſuit e Rom. Medic. et Gud. Idem tamen iam vett. edd. Venetae noſtrae omnes exhibent: primum *conſpexit* apparet in edd. Ald. 355 *curru deſilit alto* Goth. tert., ad aurem plenius et ſuauius: Alterum tamen pronuntiatione adiuvandum. 356 *Semanimi* Rom. *Semianimo* Goth. pr., vt alibi quoque. *elapſoque* Seru. magna codd. pars ap. Heinſ. cum Goth. pr. et tert., et non modo Mediol. ſed vett. edd. noſtrae omnes, vsque ad Ald. pr., in qua *lapſoque.* 357 *Expreſſo* Medic. a m. pr. *dextrae* inde ab Ald. tert. editum firmauit Heinſ. e codd. pro vulgari, *dextra.* 358 *tinguit* Commel. e Palat. edidit et firmauit Heinſ. e libb. ſuis et Pier. pro *tinxit;* tum *iaculo* vitium ed. Dan. Heinſii. Dixit poeta exquiſite *tingere iugulo*, h. ſanguine iuguli, vel immittere, demergere in iugulum, vt Seru. *haec* nonnullis excidit. 361 *condant* Vratisl. et ed. pr. Burm., minus belle.

et magni. Seru. 352. *neo equis adſpirat Achillis* mutato tempore, pro *adſpiravit*, paullo durius. Dictum cum reſpectu ad *auſus;* vt iam a Diomede deprehenſo ei exciderit magna illa audacia, qua Achillis equos ſibi pro mercede explorationis pactus erat: nec tum ille amplius adſpirauit ad Achillis equos. conf. vſſ. l. c. Iliad. *κ*, 401. 402. 354. Per longum ſpatium iaculo inſequutus (vt recte Seru.) e longinquo vulneraſſe putandus eſt. Hinc ille *ſemianimis lapſusque:* et Turnus, qui haſtam nunc non haberet, *mucronem*, ſeu gladium illius manu extorquet, quo eum iugulet. 355. Deſilit Turnus curru, vt ſaepe pugnantes de curribus cominus congreſſuri, v. c. Iliad. *γ*, 29. inf. v. 681. 358. *tingit* enſem *iugulo*, immittit alte in iugulum, vt ſanguine tingatur. 360. Amara irriſio; *metire* agros corpore, quos nouis colonis

Huic comitem Asbuten coniecta cuſpide mittit;
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Therſilochumque;
Et ſternacis equi labſum ceruice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae cum ſpiritus alto
Inſonat Aegaeo, ſequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam ſecat, agmina cedunt,
Conuerſaeque ruunt acies; fert inpetus ipſum,
Et criſtam aduerſo curru quatit aura volantem.

362 *Asbuten* primum emendauit Naugerius: ſi recte video. Antea lectum *Buten*, vel *Butem*. In Medic. *Asbyten*: in aliis: *Asbiten*, *Hasbiten*, *Hasbuten*, *Albuten*, *Haſputin*, *Aſtuben*, *Aſontem*. Sed *Asbytes* iam vindicatum nomen ab Heinſio et Drakenb. apud Silium II, 58. 363 Vitia librariorum in nominibus ſcribendis vide apud Burmann. Sunt ex ratione linguae Χλωρέα τε Σύβαριν τε Δάρητά τε Θερσίλοχόν τε. Tum mox Θυμοίτης. Pro *Sybarim* ſunt qui habeant *Fabarim*, quod arridere poteſt: ſed in Troianorum partibus nulli erant populi, qui Fabarin in Sabinis accolerent. conf. ſup. VII, 715. 365 *Aedonii* Ald. pr., emendatum *Edoni* iam in ſec. *Edonii* fere omnes Pier. et alii apud Heinſ. et Burmann. Male: nam Ἠδωνοὺς eſſe ſatis conſtat. v. Bentl. ad Horat. III Od. 25, 9. et Intpp. ad Theocr VII, 111. Editum quoque *Edoni* iam in vett. edd. et defenſum in Seruianis aduerſus Donatum: etſi ibi mons Thraciae *Edon* obſcura fide editur, cum de populo Thraciae Edonis tantum conſtet: vnde nunc *Edonus Boreas*, pro Edonicus, Thracicus. 366 *Inſonat.* Etiam hic, quod facile expectares, intulit Wakefield *Intonat* vt ceteris fere locis. Placent enim τὰ τραγικώτερα, etſi in epico poeta. 369 *Conuerſaque — acie* pr. Moret. *ipſe* a m. pr. Zulich., et *illum* a m. ſec. et Goth. ſec. 370 Ne quis coniectet, *aduerſo curſu;* nam *curru* eodem ſignificatu doctius. *quatit arua* Goth. tert.

Troiani metiri et aſſignare volebant.

365. Velut boreas nubes fugat, ſic Turnus late ante ſe Troianos agit. *Edonus* boreas, Thracius. cf. Var. Lect. Incumbunt autem aquilones mari Aegaeo inprimis grauiter, ſunt enim hi eteſiae, de quibus v. ſup. Exc. II, ad III p. 478. Adde Apollon. Arg. II, 527 ſq. *fugam dant*, faciunt, vt iam alibi vidimus. 369. *Conuerſae*, ſeu verſae in fugam, ſeu turbatae; ex κλονεῖσθαι. 370. Poterat poeta vulgari more efferre: *fert impetus ipſum Aduerſo curru, et criſtam quatit aura volantis.* Sed

Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
Obiecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et summum degustat volnere corpus.
Ille tamen clipeo obiecto conuersus in hostem,

371 *animoque* Oudart. *furentem* pr. Hamb. 372 *Obiicit ad currum sese* pr. Moret. *O. sese curru* Bigot., ex interpretamento: vulgari forma poeticae substituta. 373 *contorsit*, quod Pier. laudat, Aldd. et hinc aliae habent, vsque ad Commelin., a quo e Palat. *detorsit* legitur: in quod libri consentiunt, nisi quod Goth. sec. *commouit*. 374 *Dum pendet trahiturq.* pr. Moret. Tum *hic* Rom. *hinc* aliquot Heinsiani: quod esset, alia ex parte, ab alio, quam a Turno. conf. Notam nostram. *pendetque iugis hic* Rom. et aliquot Pier. et Mentel. pr. *alta* Montalb. *relictum* aliquot Pier. *retractum* pro diu. lect. Scheffer. 375 *trilicem* Bigot. ex supp. locis lib. III, 467. V, 259. VII, 639.

vides Maronis studium exquisitioris et doctioris orationis, cristam *volare aduerso curru* absolute posuit: dum currus aduersus ventum fertur. 371. 372. Vero proximum est iungere: *spumantia frenis ora*, h. in frenis, circa, per frena. Nam frenum spuma oris madet. Variauit poeta, quod sup. IV, 135 dixerat: *Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit.* 374. 375. Non a Turno, sed a tergo immissam Phegeo fuisse hastam arbitror ab alio. Phegeus *pendet iugis* ab equis, quos frenis apprehenderat, cumque iis luctatur, dum illi obnituntur et procurrunt. Inter haec *lancea consequitur retectum*, h. in loco corporis patenti nec clipeo tecto percutitur. Tum ille *conversus* stricto gladio in *hostem* ibat, qui eum vulneraverat, qui adeo alius ac diversus ab Turno esse debuit. Tum equis eius manu dimissis Turnus inuehit eumque prostratum obterit. 375. *bilicem*, binis liciis, filorum ordinibus, seu ex lino seu ex aere, (bracteolis, catenulis, squamis) factam. vt *trilicem* sup. III, 467. V, 259, vbi Not. 376. *degustat*, vt bibere: sic iam γεύσασθαι pro stringere Iliad. υ, 258. Φ, 60. 61; alibi alia figura ἐπέγραψε χρόα. *rota et axis*

Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Cum rota praecipitem et procursu concitus axis
Inpulit, effunditque solo; Turniisque secutus,
Imam inter galeam, summi thoracis et oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Saeuit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxima, poscit:
Ense secent lato volnus, telique latebram

378 *educto* aliquot Pier. et tres Burm., quod vulgare esset. *adducto* Parrhas., perperam. *ducto a mucrone* alii apud Pier. cum Rom. *stricto* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. et non modo Mediol., a Burmanno laudata, sed omnes nostrae vett. edd., vsque ad Ald. pr., in qua primum *ducto* comparet. 379 *Cum rota* Heins, e Medic. et aliis; adde Goth. sec. pro vulgato: *Quem*. 380 *effundit* idem e melioribus suis et Pierianis: vulgo *effudit*. 381 *summas — oras* Goth. sec. 382 *relinquit* Ven. et aliquot Pier. *arenae* secundum plerosque Pierianos et complures suos recepit Heinsius, tamquam exquisitius (praeiuerat tamen et in hoc, vt in innumeris emendationibus Heinsianis, Commeliniana editio): vulgo: *arena*, quod Romanus tuetur. 385 *Ascaniusque puer* Romanus, quod praefero. Accedunt ei Bigot. et Goth. sec. et Donatus. *comes* friget. 389 *secet* Medic. a m. pr. *latebras* Medic. et alii Heins. cum Goth. sec. et tert.

procursu concitus, Turni puta. 381. 382. De vulneris sede ac modo in ipsa ceruicis vertebra illati; conf. supra XI, 691—693, et ibi Var. Lect.

383. Redit ad Aeneam vulneratum, cuius curationem, vt *epicum* poetam decebat, *mirabili modo factam* exponit. 386. nitentem (quoad) gressus alternos cuspide, ἔγχει ἐρειδόμενον, alternis, cum altero pede claudicaret, vulnere in femore, vt probabile sit, accepto. 387. *Saeuit*. Bene, inquit Seru., viro forti seruat dignitatem: indignatur hominum perfidia, exardescit, quod a pugna abstrahitur: ipse telum tractat, labefactat: fracto ligno poscit, vt vulnere ampliato ferramentum exsecetur. Omnia haec ad nostros sensus accommodatiora, quam quae de Glauco Homerus Iliad. π, 508 sqq., sed Homerica propiora sunt ad naturae veritatem.

Refcindant penitus, feseque in bella remittant.
Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis
Iafides: acri quondam cui captus amore
Ipfe fuas artis, fua munera, laetus Apollo
Augurium citharamque dabat celerisque fagittas.
Ille, vt depofiti proferret fata parentis,
Scire poteftates herbarum vfumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artis.

391 *Iamque erat ante alios* Leid. *Phoebi* Exc. Burm. *delectus* Gud. Mox *Iapis* vulgata erat lectio. Sic codicum pars; vt tres Gothani. *Iapyx* Heinfius recepit vetuftiorum vtique codicum auctoritate. Rationi tamen in nominibus propriis plus tribuendum arbitror, et lapfus procliuis erat, cum *Iapyx* notior effet librariis. *Iapidis* nomen haud dubie accommodatius medico, quam Iapygis ex Apulia petitum: et facit auctoritatem Aufonius in epigrammate XIX. quod corrigere volebat Heinfius: *Idmona quod vatem, medicum quod Iapida dicunt, Difcendas artes nomina praeueniunt.* Ludit poeta in etymo: fed vt Iapygem ex Ἰᾶσθαι deducat, multo minus alicui in animum veniat, quam fi lapidem audiat. Natus error ex *Iapix*, quod et vitiofe fcriptum apud Nonium et Macrobium legitur. *Iafpis* Edd. vett. apud Burmann. *Iapis* Venetae et cett. noftrae. *Iapix* Ald. tert. cum aliis inde profectis; Paullus Manutius, Commelin. cum al. retinuere *Iapis*, hocque reuocaui. 393 *fua numina* Ed. pr. Burm. *mittit Apollo* pr. Hamburg. 394 Duplex hic lectio iam antiquitus codices infedit. *dedit* Aproniana fuit lectio, quam Medic., tum a m. pr. Gud., et a m. fec. Zulich. exhibebant: item Goth. tert. cum ed. Florent., tefte Heinfio. Sed communis lectio eft *dabat*, quam Seruius tuetur, nec fatis explicat. Nam conatus dandi intelligendus eft: dare volebat. conf. Not. 395 *deferret* quartus Moret., forte pro *differret.* 397 *multas artes* perpetuo errore pars codd. apud Burmann. *mutatas* Doruill. conf. Exc.

391 fqq. Iapis, Iafi f., inducitur exemplo Machaonis vulnus Menelai fanantis Iliad. δ, 213. vid. Excurf. ad h. l. 394. *dabat*, dare volebat: nam Iapis, optione fibi a Phoebo data, praetulit et *maluit* medicam artem (quam, vt poeta, *vfum* dixit) addifcere. *vt depofiti proferret fata parentis*, vt patris fui iam conclamati mortem differret. Idem, fed diuerfa ratione, eft *proferre vitam*, h. producere. Et quam ornate et ad pietatem declarandam potenter: maluit *mutas agitare inglorius artes. De mutis artibus*, de quibus tam varie ftatuerunt viri docti, v. Excurf. ad h. l.; fcilicet non funt artes, quae filent, fed quae filentur; et faciunt, vt ii, qui eas tractant, et ipfi fileantur; eoque obfcurae;

Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno iuuenum et maerentis Iuli
Concursu, lacrimis immobilis. Ille retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit; nihil auctor Apollo
Subuenit; et saeuus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Iam puluere coelum

398 *fixus* Medic. 400 *Conuersu* qu. Moret. *lacrimisque* ante Heinsium, qui, libris auctoribus, copulam eiecit: quam Romanus tuetur. *lacrimisque in mollibus* Goth. pr. *reperto* Leid. et Exc. Burm. *reporto* Rom. An: *Inde r.* 401 *Paeonidum* Medic., non ineleganter, putem, pro Paeonidarum. Probat quoque Cuningham. Enimuero sic in legem metricam peccatur: Est Παιὼν, ῶνος, vnde Παιώνιος, Παιωνίδης. conf. sup. VII, 769 var. lect., ibi *Paeoniis herbis* scribebamus *Paeonis*. At h. l. haeremus. An Paeonjum trisyllabum? 402 *hermis* a m. pr. Medic. *armis* Doruill., sed *herbis* in marg. 403 *trepida* e Mediceo laudatur. Sed a.Igoggfinio *trepidat* expressum est. 404 *prensantque* sec. Moret. *pressat* aliquot Pier., inter quos Rom. Montalb. *forfice* pr. Hamb. pro var. lect., et sic Romanus. cf. Pier. 406 *At saeuus* malim legi. Sicque Moret. sec. 407 *est* abest Goth. tert.

vnde *inglorius*. At in vita heroum artes augurandi, iaculandi et canendi claritatem dabant. 398. *acerba fremit*, vt supra *saeuit* v. 387. 400. *immobilis* ad lacrimas eorum. Ille et *senior* et *succinctus retorto amictu:* egregie ad ἐνάργειαν narrationis. Imitatur Maronem Silius in Magonis medico lib. V, 367. 401. *Paeonium*, Apollineum. v. sup. ad VII, 769. 402. *Multa*, multum, *manu trepidat:* nouauit egregie: pro multa tentat, sed turbato animo et cum trepidatione. Seruius non male et ipse: „trepidanter facit." 405. Pro vulgari: Viam hanc ac rationem ferramenti extrahendi fortuna nullo modo secundat: frustra omnia experitur Iapis, nulla via res successum habet. 406. *horror*, nunc pro caussa horrendi, terror. 407. *malum* cum dilectu: est pugna, fuga, terror. *Iam puluere caelum stare vident.* Aer puluere plenus et quasi condensatus potenter sic describitur a poetis. Exempla dant Cerda, alii. Praeiue-

Stare vident; ſubeuntque equites, et ſpicula caſtris
Denſa cadunt mediis. It triſtis ad aethera clamor
Bellantum iuuenum, et duro ſub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concuſſa dolore,
Dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis et flore comantem

408 *ſubeuntque* e Pier. et ſuis codd. reſcripſiſſe Heinſius videtur. *que* ab aliis abeſt: et, puto, melius. 411 *Tum* Goth. pr. 412 *Dictamnon* malebat Cuningham. *Dictamum* vitioſe paſſim ſcriptum. *Dictamnum genetrix* omnes vbique codd. agnoſcunt: Donatus tamen legit et expoſuit: *Ipſa manu genetrix Dictaea carpſit ab Ida.* Lectionem hanc vtique veram eſſe cenſendum eſt, quatenus a poeta id profectum eſſe credere licet, quod orationi poeticae maxime conuenit. Decebat poetam deſignare herbam et ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. Ex *Dictaea*, epitheto Idae, multo facilius Dictamnum aſſequi licebat. Ex Statii loco, qui Silu. I, 4, 102 *Dictamni florentis opem*, reſpectu huius loci, dixit, vix quicquam conficias. *carpſit* plerique Pieriani, inter quos Romanus, et tres ap. Burm. 413 *flore comante* Ed. pr. Burmann.

rat Ennius: *ſtant puluere campi;* pro vulgari, ſtat puluis in campis, qui eſcenderat in aerem: quod eſt Homericum: *ποδῶν δ' ὑπένερθε κονίη ἵστατ' ἀειρομένη* Iliad. ψ, 365. 366. Non multo aliter ſup. VI, 300 *ſtant lumina flamma,* h. e. ſtat flamma in luminibus, ſunt oculi ignei; et Horatianum: *Stat Soracte niue.* Nonnus voc. *ſtare* e Lucilio: *Interea ſtat ſentibus pectus.*

411 ſqq. Lineae loci forte ductae in Iliad. π, 523. 527 ſqq. de Glauco ab Apolline recreato. 413. De *Dictamno* (Δίκταμνος et Δίκταμος a Dicte monte Cretae, qui Idae partem facit) inter locos claſſicos hic ipſe Virgilii. Inter *origana* retulit Linnaeus. v. Exc. cit. *Pubera ſolia*, ſi per ſe conſideras, ſunt efflorescentia, exuberantia: nihil aliud. Seruius folia adulta exponit. *Pubeſcentem vitem* varie tentat Salmaſ. Exerc. Plin. pag. 364, modo interpretando nigreſcentem, modo viridantem, et ſic porro. Eſt autem *pubeſcere* translatum a pubertate, adeoque flore aetatis, florem arborum, herbarum, ſollenni tamen aliqua ratione vitium, deſignat; modo omnino, vt h. l. et *pubentes herbae* ſup. Ge. III, 126. Aen. IV, 514, modo, vt in aliis locis, cum adiuncta notione exuberantiae, vel maturitatis vel inſtantis vel expectandae:

Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, cum tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit; hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubris
Ambrosiae succos, et odoriferam panaceam.
Fouit ea volnus lympha longaeuus Iapis
Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor; omnis stetit imo volnere sanguis.

414 *capreis* duo Leid. *captis* a m. pr. Zulich. et Goth. tert. 416 *Hanc* sec. Moret. 417 *fusum* e Pier. et suis Heins. est tuitus: idem vett. edd., etiam Aldd. et hinc vulgg. habent: cum in nonnullas alias ex Commelin. irrepserit *fuscum;* quod ex nostris nulla habet praeter Ven. Scoti 1544 et Guell. *D. infusum* Leid. *labiis* Hugen. et a m. pr. Zulich. *pendentibus* aliquot Pier. 418 *sparsitque* plures Pier., at *spargit* vett. edd., etiam Aldd. et hinc reliquae quoque tuentur. Vtrumque Priscianus agnoscit apud Heins. *salubris* idem firmat pro *salubres.* 419 *sucos* Rom., ex more. 421 *cessit* pro *fugit* sec. Rottend. duo Moret. Zulich. et Parrhas. 422 *imo in v.* Rom. et alii Pier. et Heins. cum Burmann. *vno v.* duo Burm. et Goth. tert.

vt Ge. II, 390 *Hinc omnis largo pubescit vinea fetu.* Hoc nisi vsu constante mihi constaret: pronior essem in sententiam virorum doctorum, qui censent, poetam respexisse lanuginem foliorum huius herbae: nam, sunt ea γναφαλώδη καὶ ἐριώδη καί τινα ἐπίφυσιν habentia: secundum Dioscorid. l. c. Vnum me hoc tenet, quod vsum hunc loquendi nullo exemplo aperto declaratum vidi; vbique *pubere* et *pubescere* est florere: etiam in *genis* et *malis pubescentibus:* etsi in his re ipsa lanugo intelligenda est.

416. Qua igitur simpliciter vsus dici poterat medicina Iapis: hanc poeta a Venere allatam narrat; quae succum expressum, ambrosia et panacea admixta, clam adstantibus, aquae infundit, qua Iapis vulnus absterget ac fouet. Ornauit poeta singula, vtpote in re mirabili: pro aqua *amnem,* pro vase *labrum splendens* aere, seu lebetem, pro miscere *inficere* ponit, et sic porro. 419. *Ambrosiae* succus, qua dii vtuntur, pro vnguento est, quod vulnus leuat et lenit. *panacea,* πανάκεια, est inter fabulosos succos iam ap. Callim. in Apoll. 40. 421. 422. Comparant Iliad. π, 528. 529. *Quippe,* pro vtique, δὴ, vt alias *scilicet. redie-*

Iamque fecuta manum, nullo cogente, fagitta
Excidit, atque nouae rediere in priftina vires.
Arma citi properate viro! quid ftatis? Iapis
Conclamat, primusque animos adcendit in hoftem.
Non haec humanis opibus, non arte magiftra,
Proueniunt. Neque te, Aenea, mea dextera feruat;
Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit.
Ille auidus pugnae furas incluferat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, haftamque corufcat.
Poftquam habilis lateri clipeus loricaque tergo eft:
Afcanium fufis circum conplectitur armis,
Summaque per galeam delibans ofcula fatur:
Difce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;

423 *manu* Gud. et Moret. qu. 424 *fubiere* fec. Moret. *in corpora* Hugen. *in praelia* Sprot. 425 *viri* aliquot Heinf. et Burm. Eadem varietas fupra occurrebat. 426 *incendit* Hamb. alter. *in hoftem* Heinf. e libb. Vulgo: *in hoftes*. *ad hoftem* Goth. tert. 428 *Neque Aeneam* Hugen. et a m. pr. Medic. 430 *auidus pugna* Mentel. pr. a m. pr. *Jurasque* pr. Hamburg. 431 *haftaque* Hugen. 433 *c. c. hamis* Menag. pr. 435 *veterumque* Leid. et Montalb. *iuuenumque* alter Hamb.

re in priftina, in priftinum, *vires*, reftitutae funt.

425. Exclamationis repentinae vim facile fentis. Egregium narrantis hoc artificium. 428. *Proueniunt*, pro vulgari, fiunt, eueniunt. 429. *agit*, non accipio cum Seruio, Apollo facit haec, nam id tenue; fed *προπέμπει*, mittit ad pugnam, concitat, idem quod mox *remittit*. 430. Mira feftinatio etiam in Aenea et praeclare tempus praeteritum: *incluferat*. 432. *eft habilis lateri*, ἄρηρε, εὖ ἀρηρός (ἐστιν) ἥρμοσσο, vel, vt Iliad. γ, 333, thorax ἥρμοσε δ' αὐτῷ, fedit in corpore, adaptata, habilis reddita eft lorica corpori. *habilis hafta* fupra fuit, quae manu facile haberi, tractari, poteft; *lorica*, quae membris commode refpondet. 435 fqq. Eminentiffimus locus patris affectu, fententiae grauitate, vi ac veritate; quocum comparanda loca pulcerrima, primum Hectoris ad puerum Aftyanactem verba Il. ζ. 474 fqq., tum Aiacis ad Euryfacem apud Sophocl. 1647 fqq., vnde Attius fuum fumferat apud Macrob. VI, 1 extr. *Virtu-*

Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defenſum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
Sis memor, et te, animo repetentem exempla tuorum,
Et pater Aeneas, et auunculus excitet Hector.
Haec vbi dicta dedit, portis ſeſe extulit ingens,

436 *Non te* Ed. pr. Burm. 437 *magnum* Hugen. et Ed. pr. Burm. *praelia* aliquot Pier., tum Menag pr. et Goth. tert. cum ſecundo. Sed *praemia* ſunt victoriae, vt in Notis dictum. Sup. *praemia pugnae*, XI, 78. 438 *Tum* et *adoleuerat* Medic., ſed a m. pr. *maturo* aliquot Pier. 439 *exempla virorum* Goth. tert. 440 *excitat* Goth. tert. *extulit* ſec. 441 *Haec tibi* Goth. pr. et Ed. Ven. 1484. *portis ſeſe extulit altis* codd. vett. et pars codd., ſed Pierii et Heinſii meliores *ingens*, quod iam ed. Ald. tertia exhibet, ſed male cum aliis ad *telum* refert: nam ſic poeta iungere debebat: *telum ingens immane.* Immo vero cum Donato ad Aeneam referendum: *ipſe ſeſe extulit ingens*, vt ſup. IX, 597.

te ſis par, dispar fortunis patri. Cum hac ſimplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, ſententiam paullo argutius expreſſit, quam par erat. 435. *verum laborem.* Seruius ait: „quem „per me ipſe ſuſcipio: non „qui ex aliorum virtute im„peratoribus adſcribi conſue„vit.“ Friget ſic ſententia. Accipio *laborem* de ipſa laboris toleratione, patientia, καρτερίᾳ, ἀνδρείᾳ. Dixit autem pro vulgari: diſce ex me veram virtutem in tolerando labore; exemplum verae virtutis me tibi habe propoſitum; at fortunae ſecundae exempla pete ab aliis. Altero loco: *Fortunam ex aliis:* vocabulum *diſcere* non aeque appoſitum erat. Forma tamen orationis inde exiſtit exquiſitior pro vulgari: vtere fortuna meliore, quam ego expertus ſum, per tot caſus et aerumnas iactatus. 437. *Defenſum dabit* pro defendet, vt iam ſimilia vidimus. *magna inter praemia ducet*, per magna belli decora, victorias. Friget aliorum interpretatio: magno pretio habebo, ſi te defendero. 438. 439. 440. Verſus aurei infigendi puerorum animis, quibus illuſtres parentes prouidentiae munere contigerunt. Similes erant ſup. III, 342 in Andromaches verbis de Aſcanio: *Ecquid in antiquam virtutem animosque viriles Et pater Aeneas et auunculus excitat Hector?*

441. Verba comparant Il. ψ, 1, et 443. 444 Iliad. λ,

Telum inmane manu quatiens: ſimul agmine denſo
Antheusque Mneſtheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit caſtris. Tum caeco puluere campus
Miſcetur, pulſuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab aduerſo venientis aggere Turnus,
Videre Auſonii, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor. Prima ante omnis Iuturna Latinos
Audiit adgnouitque ſonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis, vbi ad terras abrupto ſidere nimbus

443 *Antheusque* repoſuit Heinſius e Medic. et binis Moret.; adde aliquot alios apud Burm. An bene factum ſit, ne dubita. Nam ex Ἀνθεὺς iam frequentauerat *Anthea* media breui ſup. lib. I, 181. 510; eſtque is ex Aeneae ſociis. Nec tamen Mediceus aliter quam *Anthaeus*. Et vulgatum vbique *Antaeus* vel *Anteus*. Ἀνταῖος, *Antaeus*: idem nomen iam ſup. lib. X, 561 vidimus; mox *omnesque* Medic., teſte Heinſio: ſed Foggin. *omnis*. 444 *ruit c.* Gud. pro diu. lect. et Menag. pr. *caeco vulnere* alter Menag. *campis* pr. Moret. 445 *fremit* Leid. pro var. lect. *plauſuque tremit magno e. t.* Zulich. a m. pr. 446 *Vidit vt* Zulich. a m. ſec. *agmine* aliquot Pier., inter quos Rom. et Sprot. conf. IX, 375. 448 *Latinis* Gud. et duo alii Burm. 449 *Auehit* Exc. Burm. *agnoſcitque* Goth. tert. 450 *actum* Doruill. *campumque atrum rapit agmine aperto* Goth. ſec., elegans lectio: modo grauiorem auctorem haberet. Transferunt poetae praedicata, adeoque h. l. ad campum, quod agmini debetur: *rapit campum agmine*. 451 *obrupto* Montalb. *adrupto* nonnulli. vid. Notam.

723. 444. Vulgare eſt: puluis miſcetur, turbatur in campo: et quia obſcurat aerem, hinc caecus; vt ſolet poeta pro eo, qui viſum eripit, caecum dicere. 445. *excita*, doctius quam concita, concuſſa. 449. *Iuturna refugit*, Camerti aſſimulata ſupra 224. Eadem mox, Turno fratre in diſcrimen adducto, iterum in aciem prodit v. 468. In quo nihil erat, quod minus probabile videri debebat. Poteſt quis ſubito terrore fugere, idem recipere animum et in diſcrimen redire.

450. *rapit*, ducit concitate: elegantius quam ducit. *atrum* ad puluerem refer. 451 ſqq. Iterum οἷος, τοῖος, pro ὡς, οὕτως. Comparatio ex

It mare per medium: miſeris, heu, praeſcia longe
Horreſcunt corda agricolis; dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragemque ſatis; ruet omnia late;
Ante volant, ſonitumque ferunt ad litora venti:
Talis in aduerſos ductor Rhoeteius hoſtis
Agmen agit; denſi cuneis ſe quisque coactis
Adglomerant. Ferit enſe grauem Thymbraeus Oſirim,
Archetium Mneſtheus, Epulonem obtruncat Achates,
Vfentemque Gyas; cadit ipſe Tolumnius augur,

452 *heu triſtia* ſec. Rottend. 453 *ruinis* Goth. tert. 454 *ruit* in multis, in aliis *volans*, tum in nonnullis: *ruit omnia, late Anteuolans*: eleganter et hoc: ſic Medic. Leid. Zulich. Parrhaſ. cum Goth. tert. 455 *Ante ſonant* Mentel. pr. *ad l. fluctus* Parrhaſ. 456 *victor* alter Hamb. et Leid. *victor R. heros* Goth. tert. *Rotheus in hoſtes* Doruill. Alii aliter peccant. Eſt τὸ 'Ροίτειον, inde 'Ροιτήιος. 457 *denſis* Sprot. 458 *Agglomerat* alter Hamb. et Goth. pr. *Ferit ante* Goth. pr. 459 Corruptelas nominum vid. ap. Burm., nam enotare piget poſt tot millena inutili forte opera enotata. Suſpicor tamen ſine adſpiratione ſcriptum fuiſſe *Arcetium*.

Homero ducta: ſed variata egregie et ornata nouis acceſſionibus: Iliad. δ, 275 ſqq., non vero Iliad. ν, 334 ſeqq. comparari et Maroni obtrectari debebat. *abrupto ſidere*, magnifice, pro abrupta nube, quae nimbum, procellam, facit. Auſus hoc videtur poeta, cum ſemel *ſidus* de tempeſtate dicere ſollenne ſit, quoniam ſub certorum ſiderum ortu vel occaſu tempeſtates ſiunt. *abruptis procellis* Ge. III, 259. *abruptis nubibus* Aen. III, 199 dixerat. Similiter *praeceps* dictum occurrere memini. *dabit ille:* tempore futuro haec ἐναργῶς extulit: quo ipſo nos in expectationem rei rapit tamquam adhuc futurae. 456. *ductor Rhoeteius*, Troianus: v. ſup. III, 108. 457. Bene Seruius: denſentur, vt cuneatim dimicent. 458. *grauem* non ſatis definiit poeta, quo ſenſu accipi vellet, nec refert: nam ſimpliciter ornat; fortem exponit Seruius. Refero ad auctoritatem, dignitatem, annos. Qui caedunt, *Thymbraeus* et ceteri, e Troianis ſunt. 460. Comparant verba Iliad. π, 558. De Tolum-

Primus in aduerſos telum qui torſerat hoſtis.
Tollitur in coelum clamor, verſique viciſſim
Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipſe neque auerſos dignatur ſternere morti;
Nec pede congreſſos aequo, nec tela ferentis
Inſequitur; ſolum denſa in caligine Turnum
Veſtigat luſtrans, ſolum in certamina poſcit.
Hoc concuſſa metu mentem Iuturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiſcum
Excutit, et longe labſum temone relinquit;
Ipſa ſubit, manibusque vndantis flectit habenas,

461 *torſit in* Rom. *torſerit* Leid. *haſtis* Bigot. 463 *per hoſtes* alter Menag. 464 *aduerſos* aliquot Pier. et edd. vett., vsque ad Ald. tert. a Naugerio caſtigatam, quae *auerſos* dedit: recte. Nam membra haec ſunt: fugientes — congreſſos cominus — eminus petentes ſe telo: omnes omittit. Ge. Fabricius verum vidit; etiam Cuninghamus; Heinſius poſt Cerdam non aeque. *aduerſus* Leid. 465 *aequo* iam Commelin. ex Palat. dedit. *Nec pede congreſſos nec equo* vett. edd., niſi quod Ven. 1484 *congreſſos equo.* Monuit iam Pierius fere omnes Codd. habere: *congreſſos* aequo; ſaltem pauci ſcripti, vt Parrhaſ. Ven. et Goth. tert., *nec equo* exhibent. Ita tamen Seruium, quem habemus, legiſſe manifeſtum eſt. *congreſſus* Goth. ſec. et Ed. pr. Burm. 466 *denſo* Rom. *in* aberat Goth. pr. Sprot. et edd. vett. pr. et Mediol. 467 *in certamine* ſec. Hamb. 468 *Hinc* Oblong. Pierii. *Haec* alii ap. Pier. *Hic* Parrhaſ. et Ven. *c. manu* Goth. tert. 469 *Metiſcum* tuentur vett. edd. et codd. cum Grammaticis apud Heinſ. Solus Fulgentius de continentia *Methyſcum,* Μέθυσκον, interpretatur, ebrioſum. v. ad Auſon. Epiſt. XIV, 16. 470 *longo* Doruill. *lapſum a. t.* Goth. tert. *reliquit* Heinſ. codd.

nio ſup. 258. 266. 466. Sic Hector Patroclum inſequitur Iliad. π, 731. *tela ferentes,* inferentes, vt ſup. quoque XI, 872, h. adortos ſe, contra ſtantes.

468. *Iuturna virago.* Seruius: virago dicitur mulier, qua virile implet officium. Eum ſequuntur alii. Argutius dictum puto quam verius. Virago et virgo prorſus eandem vim habent: ſed alterum antiquius adeoque epico carmine dignius. Hinc apud poetas virago Pallas, Diana, Nympha: vt παρθένος, παρθενική. Quod vero Iuturnae h. l. tribuit Maro, ſublectum eſt Homeri exemplo Iliad. ε, 835 ſqq., vbi Pallas, deiecto Sthenelo, Diomedis currum ſimili modo regit. Sed locus ille plus dignitatis habet, quam hic, in quo verſamur.

Cuncta gerens, vocemque et corpus et arma Metiſci.
Nigra velut magnas domini cum diuitis aedis
Peruolat, et pennis alta atria luſtrat hirundo,
Pabula parua legens, nidisque loquacibus eſcas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna ſonat: ſimilis medios Iuturna per hoſtis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru;
Iamque hic germanum, iamque hic oſtentat ouantem;
Nec conferre manum patitur; volat auia longe.

472 *et vocem* Zulich. 474 *et pennis* conſtans libb. ſcriptorum et edd. lectio. *pinnis* Ed. Iunt. *pennas* alter Menag. *pernix* ſec. Rottend. *penitus* Parrhaſ., quod Maſuic. expreſſit. 475 *p. petens* Hugen. *u. l. aufert* a m. pr. Rottend. ſec. *eſcam* Goth. pr. 476 *p. variis* Goth. tert., perperam. vid. Not. Bene Iul. Sabin. vacuis, id eſt, magnis vel altis. Aliter ſup. II, 761. 477 *volat* Parrhaſ. et Leid. a m. pr. cum Goth. tert., ſed *ſonat* exquiſitius: volat cum cantu. *ſonant* Medic. (a m. pr.). *ſonans* duo Burm. 478 *rapit omnia* Parrhaſ. a m. pr. et alter Hamburg. *curſu* aliquot Pier. et Burm. cum eiusdem Ed. pr. 479 *Atque hic* eadem Ed. pr. *oſtendit* eadem et ceterae vett. edd. Primus Pierius e Rom. notat *oſtentat*. receptum ab Heinſio, cum Goth. a m. ſec. Gud. et Leid. idem offerrent: adde Goth. pr.

473. Exemplum huius comparationis, quantum quidem conſtat, ante Maronem non occurrit aliud. Niſi itaque poeta is, vnde ductum eſt, intercidit: eſt hoc inter inventa Maronis. Obſeruanda autem ars in re tenui et humili ornanda et amplificanda. *Nigra hirundo:* vt domeſticam deſignet, non ripariam, vt Scaliger obſeruauit. Dicam potius hirundinem ruſticam deſcribi, ἀκανθυλλίδα, quae dorſo nigro caeruleſcente eſt: et agi hic non de palatio vrbano, ſed de villa aliqua, illa docent: *nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna volat:* quae in vrbe non facile quaeras. *penitus* in interiora domus penetrando. cf. ſup. v. 256. 263. 475. Suauis verſus: *parua* cum dilectu! vt paullo ante *vacuis* declarat ſpatia porticus et amplitudinem, *nidis loquacibus* pro pullis, νεοσσοῖς τρύζουσι.

480. *Nec conferre manum:* cum Aenea, ait Seru.

Haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
Vestigatque virum, et disiecta per agmina magna
Voce vocat. Quoties oculos coniecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentauit equorum:
Auersos toties currus Iuturna retorsit.
Heu, quid agat, vario nequidquam fluctuat aestu;
Diuersaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, vti laeua duo forte gerebat
Lenta, leuis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Aeneas, et se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum

482 *et* abest Ed. pr. Burm. *delecta* Oudarr. a m. sec. Sprot. et Hamb. pr. cum Goth. pr. edd. vett. Ven., vsque ad Egnatianam emendationem. In fine *magna* Medic. et ceteri Heins. omnes, Goth., tum edd. vett. omnes: vt *magna voce* iungatur. At *agmina longa* primus Pierius ex aliquot suis notauit: in quibus tamen Romanus non erat: hinc recepit prima, ni fallor, ed. Commel. e Palat., inde edd. Pulmann., et hinc cett. vulgg., in his Dan. Heinsius: aduersus codicum, vt vidimus, auctoritatem: ideoque nunc alterum retraximus. 484 *fuga cursum* apud Schol. Horatii Cruqu. I Od. 27. *tentabat* Zulich. a m. pr. 485 *Aduersos* Goth. tert. et aliquot scripti apud Burm. cum ed. pr. *quotiens* Zulich. *curruus* vett. apud. Pier., vt sup. v. 671. *cursus* sec. Moret. *recessit* alter Menag. 486 *quid agam* alii apud Seru. ex Aeneae persona. 487 *animo* tert. Rottend. 489 *leui curru* Bigot. et pr. Hamb. *leui cursu* Gud. et alii apud Burm. cum Goth. sec. *leuis lato* alter Hamb. *praefixo* alter Menag. conf. sup. V, 557. 490 *vno* Parrhas. *torquens* Doruill. *derigit* Medic. cum Romano. 492 *subsistens* alter Menag. *summam* Rom.

Nam alios persequitur. 481. Vt *legere vestigia, oras, vias*, est persequi, sic *legit* h. l. *Aeneas tortos orbes*, obliquas et implicitas vias, vt Seruii verbis vtar (cf. inf. 743), pererrat ac peruagatur. 482. *disiecta per agmina* impetum ruentis currus declarat, quo dissipati cedunt ordines. 483. 484. Quoties e longinquo Turnum animaduerterat eumque insequebatur sic, vt iam aggredi vellet etc. *tentare* h. l. pro assequi, attingere: saltem in eo esse, vt assequaris. Videtur autem (conf. v. 465) Aeneas pedes incedere. 491. *se collegit in arma*, int. in clipeum, quo texit se, *ὀφκλάνων*, *subsidens*. Res passim obuia. 492. Ennium Annal. XIV. *tamen induuo-*

Haſta tulit, ſummasque excuſſit vertice criſtas.
Tum vero adſurgunt irae; inſidiisque ſubactus,
Diuerſos vbi ſenſit equos currumque referri,
Multa Iouem et laeſi teſtatur foederis aras;
Iam tandem inuadit medios, et Marte ſecundo
Terribilis, ſaeuam nullo diſcrimine caedem
Suſcitat; irarumque omnis effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
Diuerſas, obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras!
Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis
Pugna loco ſtatuit Teucros), haud multa moratus,

494 *inſurgunt* Vratisl. *ſubactis* pars codd. apud. Burm. cum eiusd. ed. pr. et Mediol. In Mentel. pr. adſcripta gloſſa: id eſt *repulſis*, quod non aſſequor; ſed nec vulgatum ſatis diſerte exponunt Intpp. Nam, ſi *ſubactus* eſt coactus, ieiuna ſit oratio. Accipio *ſubactus*, vt domitus, victus, *δαμασθεὶς*, de ira, propter inſidias, quibus petitum ſe viderat. Sic alias *adactus*, permotus. 495 *Diverſos ſubſenſit* Gud. *vbi ſentit* Medic. et aliquot alii cum Goth. tert. *Diuerſos*, in diuerſam partem actos: quis dubitet? 496 *laeſas* Menag. pr. *ſaeui* Oudart. *teſtatur* Heinſ. ſecundum Pierium e libb. potioribus. Vulgg. *teſtatus*, vnde lenior erat oratio. 497 *et Marte ſecundo, Terribilis*, interpungi poſſe in Seruianis notatum eſt: et hoc praeferam. 499 *effudit* aliquot codd. et edd. *perfundit* Parrhaſ. 500 *Qui mihi — qui carmine* Leid. 503 *tanto* Rom. et alii apud Pier. et bini Goth. *tanto'* ed. pr. Burm., ſed *tanton* tuentur Medic. et alii: tum Seruius. Conf. ſup. ad X, 668. 506 *morantem*, qui Aeneam haud multum

lans ſecum abstulit haſta Inſigne, ante oculos fuiſſe Macrobius contendit IV, 1, pag. 578. 494. *inſidiis ſubactus*, ira propter inſidias ſibi factas victus. vid. Var. Lect. 494. Sic ſup. X, 813. 814. 499. Seruius: „et hic „moderate locutus eſt. Nam „Ennius dixit: *irarumque „effunde quadrigas.*"

500. Erant ſuperanda nunc tot alia loca de congreſſibus pugnantium, ipſius quoque Aeneae et Turni. Hinc inuocatio dei alicuius. Seruius laudat Statium X Theb. 827 ſqq. 503. 504. pro vulgari: Fierine potuit, vt gentes duae mox in vnum coaliturae tam atroci pugna concurrerent? 505. 506. *ea pri-*

Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem.
Turnus equo deiectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,

moraretur aduersus eum pugnando, Rom. et pars Pierianorum et Heinsiani omnes, interque eos Mediceus cum Goth. tert. *moratur* Goth. sec. *moratum* Sprot. a m. pr., a sec. *moratus*. *moratum* etiam Seruius agnoscit et interpretatur. Est igitur etiam hic locus ex iis, in quibus sententiae ratio et natura omnem librorum auctoritatem euicit. Requiritur enim *moratus*: idque iam a vett. inde edd. vulgatum per Aldd. et cet. 507. 508 *crudo* — *ense* Aldd. et quae hinc profectae, inuitis libris omnibus, vsque ad Commelin., qui meliorem lectionem e Palat. induxit. *ensem Transadigit costas* exquisitius dictum, h. adigit trans costas: sic quoque sup. v. 275. 276. Sic *transfigere hastam*, *exigere ensem per costam*, et alia dixit Maro. *Transadiit* aliquot Burmann. conf. sup. 274. 509 *Dioren* aliquot Burm. 510 *Congressos* Goth. alter. 511 *cursuque* Ed. pr. Burm. *abscisa* Medic. *abscissa* apud Seru. ad II Aen. 533, et sic Doruill. cum nonnullis edd. vett. etiam Aldinis. *accisa* Goth. tert. 513 *Thalon* Medic., et a m. pr. *Tanamque*: *Talum*, *Tagum*, et *Talainq*. *Tanainq*. *Thalainq*. *Thalarumq*. *Taganumq*. *Talarimque* alii. Vera nomina vix habemus:

ma ruentes Pugna loco statuit Teucros, h. e. Aeneam cum comitibus per ordines ruentem, cum impetu discurrentem, dum insequitur Turnum, nunc autem, eo dimisso, cum proximo quoque congressum, *ea pugna* primum *loco statuit*, consistere fecit: sollennis orationis inuersio, pro communi: ad eam primum pugnam Teucri, fuse adhuc per ordines ruentes, substiterunt. 507. *Excipit in latus* docte, pro, excipit, vulnerat, in latere. *qua fata celerrima*. ὅθι — μάλιστά τε καίριόν ἐστι. *crudum* pro cruento: vt et sup. X, 682.

509. Ergo Amycus et Diores filii Priami: vt patet sup. V, 297. I, 222. Diuersi ab hoc Amyco sunt, quos lib. V, 373. IX, 772. X, 704 vidimus. 510. 511. Comparare solent Iliad. υ, 461. 462. 513. *Ille*, Aeneas. *moestum*, ipsa morte, puto, quam subiturus erat. Seruius tristem, seuerum, σκυθρωπόν, exponit.

Tris vno congreſſu, et maeſtum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae;
Hic fratres Lycia miſſos et Apollinis agris,
Et iuuenem exoſum nequidquam bella Menoeten
Arcada: piſcoſae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina; conductaque pater tellure ſerebat.
Ac velut inmiſſi diuerſis partibus ignes

nam in iſtis nihil eſt Latinae indolis. Debent autem eſſe Latinorum nomina, vt *Cethegus.* 514 *Onyten*, Ὀνύτην, melius quam *Oniten, Onithem, Orontem, Omentem.* 515 *Nomine Echionium* plerique Pier cum Medic. et aliis. Sed *nomen* (κατὰ) doctius iam antiquitus editum. *Nominechionium* Rom. *nomine chionium* Leid. et Goth. ſec. *Thionium* alter. Perperam Catroeus a Burm. laudatus: *Erichthonium.* Mox *Perideae* Parrhaſ. *Pericliae* Exc. Burm. et Goth. tert. *Perrichiae* pr. Hamb. Eſt Περιδία. 516 *Tunc* Zulich. *Et frat.* Seru. ad III, 8. *aruis* pr. Hamb. pro var. lect. Non recitat duorum iuuenum nomina. 517 *Menoetem* Aruſian. *Menotem, Menontem, Meontem, Monentem, Moventem*, deprauationes. 518 *qui c.* Doruill. 519 *Lar fuerat* coni. Heinſii: ab ipſo ſpreta. *Aduenerat* Doruill. *parentum* Ed. pr. Burm. et Goth. tert. Zulich. a m. ſec. 520 *Limina* e Colot. et Mediceo iam ab Vrſino, Cerda, Heinſio et Marklando commendatum, receptum eſt a Burmanno: etiam a Cuninghamo pro eo, quod per ſcriptos et editos vulgatum: *Munera.* Satis vtique frequentia *potentium limina*, vel ex Horatii Epod. II nota; ſed ea ipſa res dubitationem facit, an h. l. in ſedem exquiſitioris vocis venerit *potentum munera*, h. obſequia, officia ſalutandi, comitandi, et ſic porro. Sic etiam Seruius interpretatur. 521 *At* Goth. ſec., et hoc malim.

Nomen Echionium: quoad nomen, nomine, Echionis filium. Ita tandem fieri poteſt, vt nomen per filium explicetur: vti et *genus* mox. Nec vero de Echione Thebano cogitandum. 516. *Hic*, Turnus. *Lycia et Apollinis agris*: reſpicit Patara cum templo Latonae et liberorum. 517—520. Egregie ad miſerationem faciendam ornauit locum: idque eo ſagacius fecit, quod ſtatim atrox rerum facies ſuccedit: *Ac velut* etc. Similis elegantiae locum vide apud Ouid. Met. III, 582 ſqq. *Lerna* autem etſi Argiui agri, fluuius et palus, non tamen a confiniis Arcadiae multum abeſt. Ex Euandri autem copiis fuiſſe putandus.

521 ſqq. Hic iam variauit ea, quae ſup. lib. II, 304 ſqq. poſuerat, vbi vide Notam. Comparatio vtraque in Homero et Apollonio obuia. cf.

Arentem in ſiluam et virgulta ſonantia lauro;
Aut vbi decurſu rapido de montibus altis
Dant ſonitum ſpumoſi amnes, et in aequora currunt,
Quisque ſuum populatus iter: non ſegnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
Fluctuat ira intus; rumpuntur neſcia vinci
Pectora; nunc totis in volnera viribus itur.
Murranum hic, atauos et auorum antiqua ſonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,

522 *Ardentem* Medic. cum Leid. et Reg. *lauri* alius Leid., minus docte v. Not. 523 *procurſu* vterque Hamb. et Parrhaſ. *percurſu* Goth. tert., vtrumque vitioſe. 524 *aequore* Hugen. et Zulich. a m. pr., et a m. ſec. *ad aequora.* *verrunt* Parrhaſ. 525 *populatur* tres ap. Burm. 526 *in praelia* aliqui apud Burm. et Pier. 527 *rapiuntur* Parrhaſ. *neſcia rumpi* Zulich. a m. ſec. 528 *in pugnam* alter Hamb. 529 *ſonantes* Hugen. 530 *que* abeſt Parrhaſ. Zulich. et Exc. Burm.

loca ſup. ad II, 304 ſq. laudata. De priore inprimis cf. Iliad. λ, 155. Apollon. I, 1026 ſq. vid. ſup. X, 405. 522. ſiluam lauream intellige: poſito generi ſubiungit formam ſeu ſpeciem, ex more; pro virgultis laurorum, lauris, doctius dixit *virgulta lauro*, vt *virgulta ſonantia ſiluis* ſup. III, 442. VI, 704, vbi vid. Var. Lect. 525. *quisque ſuum populatus iter:* grauiter pro, decurrens, ſed cum vaſtatione agrorum. 526. *per praelia,* ordines pugnantium, aciem. 527. *Fluctuat ira:* Iam ſup. IV, 530 Didò *magno irarum fluctuabat aeſtu:* petita rei imagine ab aqua efferueſcente et aeſtuante: quae, dum vas eam non capit, luctatur et allaborat, vt erumpat. conf. Lucret. III, 298. 299. Hinc plenum aqua vas *rumpitur;* vocabulo ſollenni de copia; cf. ad Tibull. II, 5, 84. Sic *rumpuntur horrea meſſibus.* Itaque nunc *rumpuntur pectora,* exaeſtuante ira, quam vix continere poſſunt.

529. *hic,* Aeneas eſſe debet, nam Latinum occidit: et cf. inf. v. 638. *ſonantem* h. crepantem, iactantem, dixit: vt alias *ſonare,* eſt loqui, commemorare. 530. *actum,* exactum, ductum,

Praecipitem ſcopulo atque ingentis turbine ſaxi
Excutit, effunditque ſolo; hunc lora et iuga ſubter
Prouoluere rotae: crebro ſuper vngula pulſu
Incita, nec domini memorum, proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animisque inmane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo ſtetit haſta cerebro.
Dextera nec tua te, Graium fortiſſime, Creteu,
Eripuit Turno; nec dI texere Cupencum,
Aenea veniente, ſui; dedit obuia ferro

531 *ingenti* Rom. et Donat. cum Goth. ſec. *immanis* Zulich. *a montis* pro var. lect. Oudart. 532 *Excipit* Medic., quod malim amplecti. *Excutit* accipiendum pro, percutit. *Hinc* ſec. Rottend. 533 *Inuoluere* Goth. ſec., vt ſup. v. 292 *oppoſitis a tergo inuoluitur aris.* In fine verſus idem: *curſu*, tert. *paſſu*. 534 *memorum domini* Parrhaſ. 535 *Ilo* vel *Hilo* ante editum. *Hyllo* Heinſius e Medic. et Mentel. reſtituit: notum nomen; accedit aliorum: *Hylo*. 536 *aerata* tentabat Io. Schrader., quia ſollennius hoc. *in tempora* Zulich. 537 *fixa* aliquot Pier., ex interpolatione eorum, qui non viderunt, *fixo* eſſe ex Virgilii more pro *transfixo* cerebro. Recepit tamen *fixa* Cuningham. 538 *Rheteu* alii apud Pierium; alii *Reteu*, *Rhoeteu*, quod eſſet Ῥοιτεύς, *Cretheu*, *Cereu*. *Creteu* ſtatim a principio editum. Praeferendum tamen hic erat *Cretheu*, quod Rom. et Medic. tuentur; et eſt notum nomen Κρηθεύς; alius eiusdem nominis iam ſup. IX, 774 erat memoratus. Bis autem poetam eodem nomine vti in obſcurioribus his viris quid vetuit? 539 *Cupencum* ex ſcriptis Pier. et ſuis reſtituit Heinſius. Accedit Seruius: „Sane ſciendum, Cupencum Sabinorum lingua ſacerdotem vocari." Eſt adeo Italicum nomen: et repetiit Silius IV, 537. Vulgo *Cupentum* legebatur: *Tupentum* Ed. pr. Burm.

procedens; omnes eius maiores regia fuerant dignitate. Mirifice argutantur Intpp. 531. *turbine* docte pro iactu, ſed cum rotationis notatione. 532. prouolutus ille eſt ſubter currum; impeditus habenis et rotis: his quidem equorum impetu ruentibus, illis autem ſeu manu elapſis ſeu manui implicitis: ita duplex cauſſa fuit, qua prouolueretur ſubter iuga, ſub currum: et *lora* et *rotae* eum prouoluerunt ſubter iuga, currum. Equi *nec memores domini* ad miſerationem dicti ſunt.

535. *Ille*, Turnus. 536. *aurata ad tempora*, aurata galea tecta, vt vſ. ſq. 537. *fixo* h. l. transfixo. 538. Graecum Cretea puta fuiſſe ex Arcadibus. *dii ſui* ſ. propitii, vt alibi; ſeu, quo-

Pectora; nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo;
Occidis, Argiuae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euersor Achilles;
Hic tibi mortis erant metae; domus alta sub Ida;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conuersae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equum domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae.
Pro se quisque, viri summa nituntur opum vi.

541 *miseri* Goth. tert. *aeris* Rom. Medic. et alii Pier. et Heins., omnesque Goth., Erf. cum edd. vett. et Schol. Statii Theb. I, 102. Erroris caussa in promtu est. *aerei* lectum est iam inde ab Ald. pr. 542 *campis* Medic. 543 *lato* pr. Hamb. et Exc. Burm. cum Goth. sec., sicque olim coni. Heinsius: minime probandum. Nam τὸ *late* efficacius ad magnitudinem declarandam, et amat id poeta. *terrae* Ven. 545 *versor* pr. Hamb. *auersor* Leid. 547 *Lyrnessi*, verum. Quis non ex Homero nouit? Deprauationes vide apud Burmann. 548 *Tota* Par. 551 *phalans* Doruill. et h. l., scilicet ex corrupto pronuntiandi genere superiorum aetatum. *Arcades* reposuit Heins. e codd. suis et Pier.; vt sup. XI, 685, dederat tamen iam idem Commelin, e Pal. Vulgo: *Arcadis*. 552 *Pro se quisque viri*: verba repetita ex lib. V, 501. Exemplum ex Attio in Meleagro laudat Vrsin., vbi etiam *Pro se quisque*: quod inter imitationis exempla perperam refert.

rum in tutela erat; seu, quod suspicari licet, quod ille sacerdos erat. 543. ἐναργέστερον prae hoc est Homericum: πολλὸς ἔκειτο παρήορος ἔνθα καὶ ἔνθα Iliad. η, 156. In tota autem narratione hac a v. 538 variatae orationis ars obseruanda est. 542. Aeolus ex Lyrnesso Mysiae sub Ida, qua parte postea Aeolis regio patuit: cf. Burm. ad Ouid. Met. XII, 109, vt videatur poeta fabulam ignotam etiam h. l. esse sequutus. Ex Lyrnesso capta erat Briseis, Hippodamia. *mortis metae*, θανάτου τέλος, vel τέκμαρ; quatenus ipsa mors pro meta est. Alias etiam *vitae meta* recte dicitur; *Hic tibi mortis erant metae.* colorem orationis comparant cum Iliad. η, 104. υ, 390. Sed proprie huc spectat Iliad. π, 787 ἔνθ᾽ ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιότοιο τελευτή. 548. *conuersae* h. l. inter se ad pugnandum: vt συστρεφθείς.

Nec mora, nec requies; vaſto certamine tendunt.
Hic mentem Aeneae genetrix pulcerrima miſit,
Iret vt ad muros, vrbique aduerteret agmen
Ocius, et ſubita turbaret clade Latinos.
Ille, vt veſtigans diuerſa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adſpicit vrbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnae adcendit maioris imago;
Mneſthea Sergeſtumque vocat fortemque Sereſtum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrum
Concurrit legio; nec ſcuta aut ſpicula denſi

Etiam alterum hemiſtichium Ennianum eſſe Seruius monet: *ſumma nituntur opum vi:* etiam Macrob. VI, 1. p. 573. cf. ſup. IX, 532. 553 *ſummo c.* Bigot. e ſup. verſu. 554 *Hinc* duo Mentel. 555 *euerteret* Goth. tert. 556 *caede* duo Rottend. *Latinus* Goth. pr. 558 *aciem* multi apud Burm., propius ad vulgarem formam de acie oculorum. Sed *ad noſtras acies* Lucret. aliquoties. 559 *quietem* Rom. 560 *accendit pugnae* Goth. tert. *accedit* Ed. pr. Burm. *Mauortis* Hugen. *origo* Zulich. a m. pr. 561 *Sereſtumque v. f. Cloanthum* Parrhaſ., interpolate ex Aen. I, 222. 510 et al. locis. cf. ad I, 611. IV, 288. *Sereſtus* indubitate legitur X, 541. 562 *rapit* Ed. Ven. Burm. 563 *ſcuta et ſp.* Ed. pr. Burm. *haut ſp.* Goth. tert. *feſſi* Zulich. a m. ſec.

554. *Hic mentem — miſit,* ἔνθετο θυμὸν, conſilium immiſit, indidit, Venus: *pulcerrima*, tantum ornans epitheton. Male repugnat Cerda cum al. Ceterum in ſqq. cum iam noviſſima totius belli et carminis parentur: ea quidem ipſi vrbi Laurentum propius admovere voluit poeta, vt omnia eſſent ipſa rerum ſpecie et hominum frequentia auguſtiora; vtque peripetia aliqua etiam haec eſſet, cum antea Troianorum caſtra oppugnata eſſent a Latinis, vt nunc eadem fortuna transferretur ad Latinos. Bona etiam Seruii obſeruatio: „Sane bona, inquit, vſus eſt „oeconomia, vt diceret inſtinctu numinis profectum „eſſe Aeneam ad ciuitatis excidium: nam incongruum „fuerat, occupatum bello per ſe tale cepiſſe conſilium." Immo incongrua eſt cauſſa. Sed facit poeta hoc, vt ipſi conſilio maior auctoritas accedat deae monito. 556. *clade:* proprie, metu cladis, captae vrbis.

560. In ſeqq. adumbratur Allocutio militum. Breuitas et aſperitas in ea commen-

Deponunt. Celſo medius ſtans aggere fatur:
Ne qua meis eſto dictis mora. Iuppiter hac ſtat.
Neu quis ob inceptum ſubitum mihi ſegnior ito.
Vrbem hodie, cauſſam belli, regna ipſa Latini,
Ni frenum adcipere et victi parere fatentur,
Eruam, et aequa ſolo fumantia culmina ponam.
Scilicet exſpectem, libeat dum proelia Turno
Noſtra pati; rurſusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o ciues, haec belli ſumma nefandi.

564 *medio* pr. Menag. et Goth. tert. Sic ſaltem *Celſus medio* eſſe debebat. 565 *hic ſtat* Donatus ad Terent. Phorm. II, 1. *aſtet* Zulich. a m. pr. *aſtat* Erf. 566 *Ne, Nec, Heu quis*, aberratur. 568 In Oblongo vſ. 569 ante hunc erat collocatus. *et dicto p.* Sprot. et alii apud Burm. cum binis Goth. Petitum ex lib. III, 189, vbi vide. *Vrbem* et *victi* ad ſenſum, non grammatice, poſitum. Ceterum hunc verſum quosdam per figuram Graecam expoluiſſe, obſeruat Seruius, vt eſſet: ὁμολογοῦσι μέλλειν λαβεῖν. Sane ad vulgarem formam erat: *ni fatebuntur ſe velle accipere*. Sed mutato tempore et omiſſione *τοῦ velle* opus erat, vt a vulgari recederet oratio. 569 *f. fulmina* Vratisl. 571 *rurſumque* Zulich. 572 *Haec qu.* Moret. *Hic* pr. Hamb. *Hoc capit* Goth. tert. *O capita, o ciues* Zulich. *o duces* Mentel. pr. *hoc belli* ſec. Rottend. et Doruill. Mira vitia, quae adſcribere piget. vid Not.

danda venit. 565. *Iupiter hac ſtat:* hac parte; h. pro noſtra parte. Reſpicit ſcilicet foedus a Latinis violatum. Ennianum eſſe Macrobius VI, 1 monuit, ex Annal. VII *Non ſemper veſtra* (an *noſtra?*) *euertit: nunc Iupiter hac ſtat.* 567. *cauſſam belli.* Seruius ait: quia illic erat Lauinia. Cerda ad Amatam refert: vt inf. v. 600. Immo vero, vt in *regna ipſa Latini* pro regia, grauiore vſus eſt verbo poeta, pro auctore belli, h. vrbe Latinorum, qui bellum intulerant. Quod Latinis tribuendum erat, vrbi tribuit. Sic et v. 572 accipiendus. 568. *Vrbem* et *victi* ad ſenſum, non grammatice, poſitum. conf. Var. Lect. 570. *praelia noſtra pati*, ſuauiter dictum, tanquam hortatu et precibus admittere pugnam cum Aenea. 572. *caput belli et ſumma* eſt ipſa Laurentum vrbs, quatenus illa caput eſt populi bellum gerentis. conf. ad 567. De Turno quis tandem hic cogi-

Ferte faces propere, foedusque repofcite flammis.
Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; denfaque ad muros mole feruntur.
Scalae inprouifo, fubitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipfe inter primos dextram, fub moenia tendit
Aeneas, magnaque incufat voce Latinum;
Teftaturque deos, iterum fe ad proelia cogi;
Bis iam Italos hoftis; haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia ciuis:
Vrbem alii referare iubent, et pandere portas
Dardanidis, ipfumque trahunt in moenia regem;

573 *properi* plerique Pier., doctius; vt fup. v. 85. item Menag. pr. et a m. pr. pr. Hamb. cum Erf. et obtemperauit Wakef. *reponite* Ed. pr. Burm. 575 *cuneos* fec. Moret. 577 *primosque fatigant* pr. Moret. alter Hamb. cum Oblongo Pierii. 578 *intorquent* idem et in fine *pennis.* 579 *dextra* Vofs. 581 *Teftaturque Deos fe inuitum ad* lectio e Donato a Ge. Fabricio illata recte iterum eiecta eft ab Heinfio. *in proelia* Goth. tert. 582 *Bis victos hoftes* Oudart. *haec iam altera* Medic. a m. fec., neruofius vtique Heinfio iudice. 585 *trahant* pr. Moret., quod Heinfio impenfe arridebat, et Wakefield cupide arripuit, vt *iubent* modo cum infinito iungatur, nunc cum coniunctiuo. Eft fane prior iunctet? 573. *foedusque repofcite flammis.* Nefcio, an nimis argute dixerit poeta, fi flammam facrorum foederi feriundo refpexit. Malim accipere fimpliciter: illato vrbi igni repofcite id, quod foedere iam pepigerant Latini.

575. Ipfi certatim, certantes inter fe, *Dant cuneum,* faciunt, vt toties *dare* noftro poetae. 576. *Scalae improuifo:* nota figura verbum petendum ex altero membro, *apparuerunt, prolatae, admotae funt.* 577. *primos:* Bene Seruius: qui primi ad portas erant obuii, fcilicet ftationem agentes. 582. Variat orationem: *haec iam altera,* pro bis ruptum foedus, bis Italos hoftes factos: cf. fup. 212 fqq. et VII, 263. 285. 585. trahunt regem ad muros, haud dubie dedendae vrbis et renouandi foederis cauffa. Nihil apertius.

587 fqq. Accipiendum de fumigatione, qua, vt fauos

Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros:
Inclufas vt cum latebrofo in pumice paftor
Veftigauit apes, fumoque inpleuit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea caftra
Difcurrunt, magnisque acuunt ftridoribus iras;
Voluitur ater odor tectis; tum murmure caeco
Intus faxa fonant; vacuas it fumus ad auras.
Adcidit haec feffis etiam fortuna Latinis,

tura Maroni perpetua; occurrit tamen quoque altera: X, 54 *magna ditione, iubeto, Carthago premat Italiam.* Ecl. V, 15 *tu deinde iubeto certet Amyntas.* *in praelia* alter Hamburg. 586 *Arma fremunt* Bigot., vt fimile fit illi: *fremit arma iuuentus.* Lapfus librarii non infelix! lapfus tamen. nam h. l. tumorem habet Statii aut Claudiani. Placuit tamen Wakefield. *et* deeft Hugen. et Parrhaf. 587 *Inclufas veluti l.* Medic. et pr. Hamburg. *in* abeft Hamb. fec. et Ed. pr. Burmann. 588 *Inueftigat opes* a m. fec. Hamb. pr. 589 *per cerea clauftra* Goth. tert., minus eleganter. *Cerea caftra* hinc petiuit Claudian. de R. P. II, 125. 126. 590 *alas* Zulich. a m. fec. Qui lectionum varietatem captat, poteft huc advocare Ge. IV, 202. 203, fed eft vitium ex altero natum: *aras,* quod alter Menag. adhuc habet. *iram acuere* etiam pedeftris oratio frequentat. 591 *Soluitur* Goth. tert. *intus odor* fec. *caftris* alter Menag. *nunc* ante Heinf. lectum. *tunc* nonnulli: *et* alii. Sed *tum* iam Pier. e fuis commendauerat. 592 *in auras* tres apud Burmann. 593 *hic feffis* Goth. fec.

eximat mellarius, expelluntur aluearibus apum examina: cf. Ge. IV, 229. Comparationem Apollonio fublegiffe Maronem fatis iam monuerunt Intpp. Locus eft de Bebrycum fuga lib. II, 130 fqq., vbi Brunck. laudat Lycophr. 293, nofter vero ad vrbanorum difcurfationem et trepidationem tranftulit, et ornamenta varia adiecit: v. c. *πέτρῃ ἐνὶ* eft *latebrofo in pumice; καπνιῶν* eft *fumo implere amaro; veftigauit* eft pro inuenit: et ἀορίστως accipiendum, in latebra, antro, detegit; *trepidae rerum,* follenni (conf. fup. I, 178) ornatu, pro *trepidae* fimpliciter: trepidae de rebus, propter res, propter cafum repentinum; in trepidis rebus conftitutae, ἀμηχανεῦσαι. 591. 592. tantum ad exornandam comparationem valere debent: fubnati ex verbis Apollonii: ἐπιπρὸ δὲ λιγνυόεντι Καπνῷ τυφόμενοι. Studium ornatus videmus vel in his *fumus amarus, ater odor.* Omiffa in fine ad v. 591 applicatio comparationis: Similis fortuna et trepidatio nunc erat in vrbe Latinorum.

593. Noua calamitas afflixit Latinos cafu Amatae. *feffos*

Quae totam luctu concussit funditus vrbem.
Regina vt tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignis ad tecta volare;
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnae iuuenem in certamine credit
Exstinctum; et, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum;
Multaque per maestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.

594 *totam in l.* Parrhas. *tanto in luctu* Hugen. 595 *venientes p. hostes* Doruill. *conspicit* Oblong. et alii Pier., perperam. 596 Turbatum in prima voce. *Incessi* vett. edd., et in his Egnat. e Seruio. *Incendi* propagatum inde ab Ald. pr. Hinc vtrumque passim editum, a nonnullis, vt a Cerda, *Inscendi*, ex emendatione Canteri non mala, si ex libris nihil haberemus, quod probari posset. In multis Pier. et in Heins. fere omnibus, add. Erf., *Incendi* occurrit; quod ex *Inscendi* natum videtur; in Rom. *Incensi*, in aliis Pierianis *Incessi*, quod et in Medic. a m. sec. (nam pr. *Incedi* dederat) et vnus Mentel. pro var. lect., item bini Goth. (in tert. *Incendi*) exhibent. Firmat id Seruius: *Incessi*, inuadi, cum Arusiano Messio et Eutycho apud Heins. et imitatio Statii XI Theb. 361, iterum occupauit edd. per Commel. Steph. Plant. *ignis ad* Heins. e Medic. et al. Vulgo *ignesque ad.* In Zulich. erat *ignem ad t.* 598 *iuuenem pugnae* pr. Hamb. et Gud., quem verborum ordinem malim, ne ambigua sit sententia. Iungendum enim *in pugnae certamine.* Tum *in* abest Gud. et quibusdam Pier. *a certamine* Rom. *in certamina* Ven. 599 *et* abest Gud. et pr. Menag. *dolore est* Goth. tert. 600 *exclamat* ed. Iunt. 601 *efflata* vel *afflata* idem *dolorem* in nonnullis Pier. 602 *discingit* Goth. sec. 603 *Ac* apud Lactant. de

dixit, sc. malis, vt iam toties vidimus, et iam animis fractos. 600. *caput;* auctorem, vt sup. XI, 361 de Turno: *o Latio caput horum et caussa malorum.* et *crimen,* reum, qui culpam meruit. 603. Mortem Amatae iam expectare nos fecerat sup. vss. 62. 63. Nec pro odio illa suo in Aeneam superstes Turno esse debebat. Sed infame hoc mortis genus poetam maluisse mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad sui saeculi sensum attemperauit, nec ad nostram opinionem est diiudicandum; est enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus et tragoediis Graecorum frequentatum. Mul-

Quam cladem miserae postquam adcepere Latinae:
Filia prima manu flauos Lauinia crinis
Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba, furit: resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per vrbem.
Demittunt mentis; it scissa veste Latinus,
Coniugis adtonitus fatis, vrbisque ruina,

Persec. c. 30. *infamis* Vratisl. et Doruill. *informem* Zulich. a m. pr. *ab alto* Gud. a m. pr. 604 *postquam miserae* Goth. tert. 605 *flauos* omnes Pier. et, quantum video, Heinsiani omnes. *floreos* ex scriptis nulli praeterquam quos Giphan. Ind. Lucret. excitat, et quod in Leid. ac Mentel. pr. *floros* fuisse suspicatur Burm. et retulit in areolas suas Wakefield. Seruius tamen: „Antiqua, inquit, lectio *floreos* habuit, id est florulentos, pulcros; et est sermo Ennianus. Probus sic adnotauit: neotericum erat *flauos;* ergo bene *floreos:* nam sequitur: *et roseas laniata genas.* Accius in Bacchis: *Nam floret crines, vide, vt propexi iacent.* In iisdem: *Et lanugo florea nunc demum inrigat.* Pacuuius Antiopa: *Ceruicum floreos dispergit crines.*" Hactenus Seruius; cui adde quos laudat Burmann. (Probi acumen nihili est: et omnino vix inducor, vt cultissimum poetam duram et antiquatam vocem probasse credam. *Floreos*, puta dissyllabum factum, vnus Egnatius recepit, quantum video, et e recentioribus Cuningham. 606 *lacerata* sec. Moret. 607 *latae:* haud dubie vitiosa lectio, quam miror Heinsium reuocasse. Burmannus obseruat iam Cerdam et P. Danielem aliosque sic edidisse: sine codicum vtique auctoritate, et verba saltem Donati notae praefixa sequutos: *latae clamoribus aedes;* nam Medic. vnus laudatur, is vero emendatus a sec. m. *late;* hocque poetae vsus et rei natura postulat: *resonant late.* (Tum *clangoribus* Oblong., item Mentel. sec. et Hugen. cum Goth. tert. *clamoribus* Medic. Pierii.

ta exempla in iis sunt, quae congessit Cerda. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, inprimis in feminis. Sic Iocasta laqueo spiritum interclusit, Epicaste Homero dicta Od. λ, 277 sqq. Sic mater Vlyssis, Anticlea, ap. cund. Sic Clite ap. Apollon. I, 1063. Sic Phaedra et aliae. Hanc adeo mortem praetulit poeta historiarum fidei, qua apud Seruium Fabius Pictor Amatam inedia se interemisse tradiderat. At Piso apud Victor. O. G. R. 13 simpliciter: *interfecto Latino* (in pugna cum Rutulis) *mortem* Amatam *sibimet consciuisse.* *Nodum leti* egregie dixit pro nodo letifero; et *letum informe* pro turpi, foedo,

Canitiem inmundo perfusam puluere turpans:
Multaque se incusat, qui non adceperit ante
Dardanium Aenean, generumque adsciuerit vltro.
Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantis sequitur paucos, iam segnior, atque
Iam minus atque minus successu laetus equorum.
Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confusae sonus vrbis et inlaetabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu?
Quisue ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.

612. 613 Hi duo versus desiderantur in Rom. Medic. et aliis vetustis, translati huc ex lib. XI, 471. 472, omissi etiam a Cuninghamo, Brunckio, ed. Parm. *Multum se* Zulich. *incusans* duo Burm. et Goth. tert. *quod* Zulich. *acceperat* alter Hamb. *adc. vltro* Oudart. pro var. lect. 613 *acciuerit* Ed. Ven. Burmann., item Zulich. Hugen. Leid. Sprot. 617 *huc* pr. Hamb. a m. sec. *caecis illi* Rom. a m. pr. *clamoribus* Zulich. a m. sec. et Goth. tert. 618 *que* abest Parrhas. *arreptasque* Ld. pr. Burmann. 620 *Ei* vel *Heu* multi. *quod t.* Zulich. a m. pr. 621 *Quidue* Zulich. et Parrhas. *Quis venit t.* Erf. *tantos* tres Burm. *ad vrbem* tert. Rottend. et Hugen. 622 *et ductis* Zulich. a m. pr.

eximie! 611. Pathos habet versus et miserationem facit; *immundo* simpliciter ornat, vt Ge. I, 81. Scilicet *κόνιν αἰθαλόεσσαν* reddidit, quae non modo de cinere foci in propinquo stantis (vt Iliad. σ, 23 de Achille) sed et de puluere occurrit Odyss. ω, 315. *Canitiem terra atque infuso puluere foedans:* praeiuerat iam Catullus LXIII, 224, vt etiam monitum a Guelio.

614. Reuocandum in animum, quod Turnum Iuturna ad extremos ordines deduxerat: sup. 483 sqq. 616. tristis et sollicitus *successu equorum*, quos viribus ac cursu deficere tandem videbat. Ergo *successus* h. l. non est fortunae, sed processus, procursus equorum, cuius velocitas sensim sensimque imminuebatur. Videtur poeta vocem exquisitiorem ad significatum minus frequentem traduxisse. 617. *caecis terroribus*, quorum caussam ignorabat. 621. *diuersa ab vrbe*, in diuersa parte sita;

Atque huic, in faciem ſoror vt conuerſa Metiſci
Aurigae, currumque et equos et lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, ſequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit;
Sunt alii, qui tecta manu defendere poſſint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miſcet;
Et nos ſaeua manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.
Turnus ad haec:
O ſoror, et dudum, adgnoui, cum prima per artem
Foedera turbaſti, teque haec in bella dediſti;
Et nunc nequidquam fallis dea; ſed quis Olympo

623 *hic* Gud. a m. pr. *hinc* alter Hamb. 624 *currusque* vett. edd. *currumque* ed. Ald. tert. dedit: idque libb. Pier. et Heinſ. tuentur cum binis Goth. conf. IX, 12. *currum qui* duo Rottend. *tenebat* Gud. a m. pr. et pr. Moret. 625 *Ac* Doruill. 627 *poſſint* e praeſtantioribus Pier. et ſuis Heinſ. pro vulg. *poſſunt*. 628 *Ingruet* Hugen. *Irruit* Montalb. et a m. pr. Zulich. Tum *I. A. armis* apud Seru. ad XI Aen. 311. *I. A. et talis* Zulich. *praemia* Goth. ſec. *miſcent* ſec. Moret. 629 *multa manu* Zulich. 630 *neque* e Bersm. MS. Cuningham. *recedens* Gud. a m. pr. *recedas* Bigot. 631 *Turnus ad haec*. Deſunt haec Gud. et Exc. Burm. Contra Leid. ſupplet: *humili reſpondet talia voce*. 632 *O ſoror o d.* Goth. pr. et tert. Vulgata accipienda: *O ſoror agnoui, et dudum quidem, e.* 633 *atque haec* Oudart.

clamor enim ei a tergo oritur. 627. Verborum color comparatur cum Iliad. ν, 312 ſqq. 629. *mittamus funera;* alias adiectum: neci, Orco: et *mittamus f. Teucris,* pro Teucrorum funera: h. corpora. 630. *numero* ſc. funerum, h. caeſorum. Ita Seruii interpretatio lucem accipit. Durius eſſet: *mittamus funera*, immittamus mortes. 632. Non eſt acerbe a poeta exigendum, vt argumenta exponat diſerte, quibus agnouerit Turnus deam ſororem. Sufficit eueniſſe multa inopinato et a cauſſis obſcuris inde a v. 225 ſeqq. Potuit quoque in habitu vel motu corporis aliquid eſſe, quod deam argueret. cf. ſup. Exc. XIII extr. ad lib. I. Similiter res ſe habet in loco, quem comparare ſolent, Iliad. ε, 815. 634. *fallis*, λανθάνεις,

Demiſſam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miſeri letum vt crudele videres?
Nam quid ago? aut quae iam ſpondet Fortuna ſalutem?
Vidi oculos ante ipſe meos, me voce vocantem,
Murranum, quo non ſuperat mihi carior alter,
Oppetere, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit infelix, ne noſtrum dedecus Vfens
Adſpiceret; Teucri potiuntur corpore et armis.
Exſcindine domos, id rebus defuit vnum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? et Turnum fugientem haec terra videbit?
Vsque adeone mori miſerum eſt? vos o mihi Manes

635 *Praemiſſum* Hugen. *perferre* quatuor Burm. et Goth. tert. cum Rom. quod et ipſum ferri poteſt; et repoſuit Wakef. 636 *miſeri fratris* apud Macrob. IV, 2. 637 *Nam quid ego?* Montalb. pr. Hamb. a m. ſec., ſicque Ed. P. Danielis; et placere poteſt. Cf. tamen X, 675. *aut quam iam* Mentel. a m. ſec. *ſpondit* Gud. *ſpondet iam* Doruill. et Goth. pr. Totus verſus deerat Regio. 638 *oculos ipſe ante meos* Zulich. *oculis meis* quidam editi apud Quinctil. IX, 3, p. 812, quo Burmannus remittit ſuper hoc loquendi genere. 639 *quod* Reg. *non fuerat* Medic. a m. pr. et pars codd. ap. Burm. cum Goth. ſec. Vulgare pro doctiore: *ſuperat* pro eſt. cf. III, 339 et al. 640 Idem fere verſus ſup. lib. X, 842. 641 *noſtrum ne* Wakef. e cod. Coll. Ieſu, vtpote ſuauius. *Vrens*, *Vfeus*, aberratt. 644 *ne D.* Menag. pr. *dextra Drancis haec* Parrhaſ. *Dranci* maluerat olim Heinſ., forte tamquam magis poeticum. 645 *et* aberat Leid. Mentel. pr. Moret. ſec. et Reg., quod placet. *vidabo* Rom. 646 *eſt* abeſt Goth. tert.

latere vis. 638. Non reprehendendum erat a Grammaticis, in ſuperioribus, vſſ. 529 ſqq. Murrani caede narrata non adiectum eſſe hoc, quod Turni ante oculos eiusque nomine inuocato ea facta eſt. Poteſt vtique poeta nunc illud factum fingere, et phantasma eſt praeclarum, quod animo Turni obuerſatum dici poterat. Sic ſup. IV, 460, 461 de Didone; et ſaepe alii poetae. Ornatius autem extulit Maro, quod ſimpliciter Iliad. ε, 467 κεῖται ἀνὴρ etc. 641. *Vfens*, v. ſup. 460. De eo lib. VII, 744 ſqq. 646. *Vsque adeone mori.* Neronis voce cele-

Eſte boni: quoniam ſuperis auerſa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque iſtius inſcia culpae
Deſcendam, magnorum haud vmquam indignus auorum.
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hoſtis
Vectus equo ſpumante Saces, aduerſa ſagitta
Saucius ora, ruitque inplorans nomine Turnum:
Turne, in te ſuprema ſalus; miſerere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, ſummasque minatur
Deiecturum arcis Italum, excidioque daturum;
Iamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt; muſſat rex ipſe Latinus,

647 *aduerſa* Medic. Gud. et multi alii ap. Burm. cum tribus Goth. et Ed. pr. et Mediol., perperam. *auerſa* recte iam in edd. Venetis. Senſus: quoniam deorum ſuperorum voluntas, numen auerſum eſt, vos, o dii inferi, ſitis mihi propitii. 648 Pro *Sancta* Goth. tert. *Cauſa*, forte pro *Caſta*; ſed alterum eodem ſenſu plus dignitatis habet. Sic et ὅσιος pro ἁγνός. *neſcia* idem Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3 et Ed pr. Burm. Reliqui ſcripti et editi conſtanter *inſcia*, quod cur poeta, metro vi illata, maluerit, equidem ignoro. 649 *Deſcendet* Doruill. 650 *volat ille* Hugen. 651 *Saces* Heinſ. e Medic. et aliis vetuſtioribus. Vulgo *Sages*. aliquot *faces*. 655 *Diſiecturum* Sprot. et Leid., vitioſius Ven. *Deuecturum*. *Italis arces* Montalb. *excidiumque* pr. Moret. 656 *Ad te ora* Ed. pr. Burm.

bratum hemiſtichium ap. Sueton. Ner. 47. *Manes* hic ſunt dii inferi, vt alibi quoque; *boni*, propitii, vt Ecl. V, 65. Sententia vſſ. 646. 647 fere eadem quae ſup. XI, 51. 52, quoniam deorum ſuperorum voluntas, numen, auerſum eſt: vos, o dii inferi, ſitis mihi propitii. 648. *culpae*, ignominiae, fugae. *ſancta*, incorrupta; Macrob. III, 3. vt ſup. XI, 158 *ſanctiſſima coniux.*

650. Labefactum Turni animum nunc impellit, vtque Aeneae occurrat, permouet, noua res: Sacae vulnerati et orantis miſeratio. Expreſſit locum Statius XI Theb. 239 ſqq. 654. *Fulminat:* graue vocabulum, cuius vim nulla vulgari voce aſſequaris. Stragem eum late facere ſignificat. Voce iam Ge. IV, 561 vſus eſt. cf. inf. v. 700. 657. *muſſat* h. l. tacite deliberat. Manet tamen notio, quae ſup. XI,

Quos generos vocet, aut quae ſeſe ad foedera flectat.
Praeterea regina, tui fidiſſima, dextra
Occidit ipſa ſua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Meſſapus et acer Atinas
Suſtentant aciem. Circum hos vtrimque phalanges
Stant denſae, ſtrictisque ſeges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deſerto in gramine verſas.
Obſtupuit varia confuſus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito ſtetit. Aeſtuat ingens
Vno in corde pudor, mixtoque inſania luctu,
Et Furiis agitatus amor, et conſcia virtus.
Vt primum diſcuſſae vmbrae, et lux reddita menti:

658 *in foedera* pr. Hamb. a m. ſec. *flectet* Leid. *mittat* Oblongus, non male: *ſe mittat*, demittat, inclinet. 659 *tua f.* alter Hamb. *tuis* Bigot. 661 *Atinas* iam ſup. XI, 869 commemoratus: in aliquot Pier. et Burm. *Aſylas.* quia is et ſupra cum Meſſapo iungebatur, v. c. v. 550; et hinc in aliis corrupte *Aſilas, Aſilus, Aſillas, Atiras.* 662 *acies* Medic. et alii ap. Burmann. 663 *Sages* Zulich. 664 *diuerſo in* Ven. Interrogationem alii apponunt. 666 *obtuitu* aliquot apud Burm. conf. VII, 250. 667 *Vno in corde* recepit Heinſ. e melioribus etiam h. l., vt ſup. X, 871, vbi iidem verſus legebantur. Vulgo, *Imo in c.*, quod maiorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etſi alterum exquiſitius dictum concedam, pro, vna in eodem corde. Cumque ea lectio *vnus* et *imus* ſemper incerta fluctuare ſoleat: alteri non tantum tribuendum arbitror, vt *Imo* expellatur. Nolui tamen iterum mutationem inſerre, et lectorem turbare. *Vna* Sprot. ſec. Moret. Doruill. *in corde dolor* vterque Hamb. a m. ſec. Bigot. Goth. tert. *mixtaque* Goth. ſec. *veſania* Reg. 668 *At F.* tert. Goth. *agitatur* alter Hamburg. 669 *et vox* aliquot Burm. In fine *eſt* Medic. et aliis deerat: hincque ſublatum ab Heinſ.

345 et 454 atque inf. 718 redit, vt muſſare ſit, non audere aperte dicere. Eodem redeunt alia apud Cerdam et al. 659. *tui fidiſſima,* pro vulgari, in te, tibi; ad formam illius: tui amantiſſima: inflexum. 660. *exterrita:* quod ſup. 599 dixerat: *ſubito mentem turbata dolore,* in furorem acta. 664. *deſerto in gramine,* extremo campo: ſup. v. 614. 668. *Furias* ad deſperatas Lauiniae nuptias refer.

669. *vmbrae,* quia in vulgari ſermone *caligo mentis*

Ardentis oculorum orbis ad moenia torſit
Turbidus, eque rotis magnam reſpexit ad vrbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad coelum vndabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipſe,
Subdideratque rotas, pontisque inſtrauerat altos.
Iam iam fata, ſoror, ſuperant; abſiſte morari;
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, ſequamur.
Stat conferre manum Aeneae, ſtat, quidquid acerbi eſt,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis

670 *oc. actes* Goth. tert. et Doruill., ſed hic alterum in marg. 671 *ad m. reſpicit v.* alter Hamburg. *proſpexit* Ven. *conſpexit* Leid. 672 *volutis* Leid. et Hugen. ad vulgarem formam. Wakef. interpungit: *Ecce autem flammis, inter tabulata volutus, Ad caelum vndabat vortex.* nec hoc male. 673 *petebat* pro diu. lect. prior Hamburg. et Zulich. 674 *compactam* alter Hamb. et Doruill. *qua* Goth. ſec. *duxerat* Parrhaſ. et Montalb., perperam. vid. ſup. VI, 630. 675 *inſtraverat* lectum inde ab Ald. tert. firmatumque codd. Pier. et Heinſ. *intrauerat*, vitioſe, ed. Dan. Heinſii. At *inſtruxerat* edd. vett. cum Mediceo Pierii, Dorvill. Goth. pr. Erf.; mutatum idem in nonnullis in *exſtruxerat.* 678 *acerbum eſt* Seru. ad Aen. II, 750. Sicque Goth. pr. Tum melius, puto, interpungitur poſt *Morte*, vt ſit: *Stat, quicquid acerbi eſt Morte, pati.* 679 *neque me* Reg. Parrhaſ. biniG oth.

dicitur. 672. **Turrim**, diverſi generis ab ea, quae ſupra IX, 530 ſq. fuit narrata, ante muros et vallum conſtituta ad excipiendum hoſtium muros oppugnantium impetum, ex ſeriore aeuo heroicae vitae intulit poeta. Admouebatur illa muris ab oppidanis, vt inde deſuper et ex alto hoſtis miſſilibus peti poſſet. Subnata forte illa eſt poetae animo ex naue incenſa Il. o extr. et π, 122 ſq. Hactenus, ſi recte colligo, trina occurrunt turrium genera; primo ſollenne illud turrium genus, quo murus intercipitur, vt II, 460. et al. alterum mobile rotis ſubuectum intra muros pro vſu et neceſſitate; h. l. tertium ante murum, cum quo ponte iungitur, vt pro propugnaculo ſit: IX. 530. ſq. *Tabulata* ſunt turris contignationes, v. ſup. lib. II, 463. 464. *vortex flammis volutus* elegantius quam vertex flammarum. 675. *pontisque* quibus diſcurſus fie-

Amplius. Hunc, oro, ſine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru ſaltum dedit ocius aruis;
Perque hoſtis, per tela ruit; maeſtamque ſororem
Deſerit, ac rapido curſu media agmina rumpit.
Ac veluti, montis ſaxum de vertice praeceps
Cum ruit, auolſum vento, ſeu turbidus imber
Proluit, aut annis ſoluit ſublabſa vetuſtas,
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,

et Probus in Grammatica: ſicque editum a Cuninghamo. *non indec.* Doruill. 680 *Hoc* pr. Hamb. *luere* Zulich. a m. pr. In archaismo in *furere furorem* nemo haerebit; ſed, quod a viris doctis illuſtratum et expoſitum volebam, hoc erat: quam vim h. l. habeat *ante*. Seruius exponit: „prius quam ad eum veniam, vt pugnam mente concipiam et inſtructus furore in bella prorumpam.“ Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Cerda: *priusquam moriar* ſupplet; quod aeque putidum. Atqui in his et ſimilibus obmuteſcunt ſummi viri. Niſi vitio coinquinatus eſt verſus, eſt vtique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere, ne hiarent, compleuit. Alias facile poterat ſuccurri: *ſine me furere, alma, furorem*, vel *ſine me inſanire furorem.* Certe *ante* prorſus alienum. Sine me, o ſoror, indulgere furori huic meo, hoc eſt irae, virtuti, vt congrediar cum Aenea, etiam ſi fatalis mors inſtet. 681 *a curru* pr. Hamb. *armis* ſec., ſed *aruis* eſt ex more poetae, in arua, in terram, χαμᾶζε. 682 *et tela* tres Burm. 683 *trepido* Goth. tert. 685 *ventis* ſec. Moret. 686 *Proruit* Bigot. *Profluit* tres apud Burm. *ſublata* duo ibid., ſicque ap. Schol. Curqu. Horat. III Od. 30. *ſublaxa* Goth. pr. *ſubcaſſa* Parrhaſ.

ret per turres et muros. vid. ſup. IX, 170 et 530. 680. *ante,* ante quam *morte patiar quicquid acerbi eſt;* ſed vid. Var. Lect.

684 ſeqq. Comparatio ex ipſa rerum natura vnicuique facile poetae obuia. Nec tamen ignorare potuit Virgilius, eam iam ab Homero tractatam Iliad. ν, 137 ſqq. Heſiod. Scut. 374 ſqq. 437. Ex Virgilio profecerunt alii etiam Guellio et Cerdae laudati, Statius VII Theb. 744 ſeqq. Valer. Fl. VI, 631 ſeqq. Add. Taſſus *Gieruſ. lib. XVIII, St.* 82. Sed omnium diligentiſſimus in ornamentis Q. Calaber lib. I, 694 ſqq. lib. II, 378—385. Maronis laudem cumulat oratio elaborata et phantasmatum dilectus ſimulque ἐνάργεια. 685. 686. variat orationem pro vulgari: auolſum vento ſeu imbre ſeu vetuſtate. *ſublabſa vetuſtas* ſaxi, pro ſaxo ſublabſo vetuſtate:

Exſultatque ſolo; ſiluas, armenta, viroſque
Inuoluens ſecum: Disiecta per agmina Turnus
Sic vrbis ruit ad muros, vbi plurima fuſo
Sanguine terra madet, ſtriduntque haſtilibus aurae;
Significatque manu, et magno ſimul incipit ore:
Parcite iam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini;
Quaecumque eſt Fortuna, mea eſt; me verius vnum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Diſceſſere omnes medii, ſpatiumque dedere.
At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deſerit et muros, et ſummas deſerit arcis;
Praecipitatque moras omnis; opera omnia rumpit;

687 *magno tunc* Ed. pr. Burm. *ictu* Ed. ead., tum multi codd. Pier. Heinſ. et Goth. ſec.; nonnulli a m. ſec. Sed hoc Pierio placere non debebat. *agi*, moueri, deturbari, docte dictum: hincque *actus*. 689 *Deiecta* Oudart. et Zulich., perpetua varietate; vide modo v. 655. 691 *ſtriduntque* ad vetuſtiorum Pier. et ſuorum ductum Heinſ. repoſuit. Vulgg. *ſtridentque*. vid. ſup. IV, 689 et Ge. IV, 556. *que* aberat Sprot. 692 *increpat ore* facile cuique in mentem veniat: ſic tamen poeta hic noluit: vt tot alia, argutius dicta, quibus carere maluit. 694 *me iuſtius vnum* Sprot. ex gloſſa. 696 *mediis* Doruill.

traducto attributo. 687. *actu* exquiſite, impetu, impulſu. *mons* pro ſaxo, vt augeat phantasma, *improbus*, ingens, vt al. 688. 689. His exornatur res, et increſcit admiratio. Haec multo ἐναργέστερα et ad ſenſum efficaciora ſiunt, ſi Graeca compares, aut ſi ad ſimplicitatem orationis vulgaris ſingula redegeris.

690. 691. Simplicibus verbis eadem dicta Iliad. ν, 789 et v. 692. Comparari ſolent cum Iliad. γ, 81, Odyſſ. ω, 529 ſqq. 692. magna voce inſit. 694. *verius* eſt, iuſtius eſt, me vnum pro omnibus rupti foederis poenam luere, vt iam Seru. Nota nunc vocis *verus* ſignificatio vel ex illo Horatiano: *Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede verum eſt*.

697 ſqq. Praeclarus locus: primum in exhibenda impatientia morae et feſtinatione, tum in phantasmate mirae heroum magnitudinis et ſpeciei corporis. *Praecipitatque moras omnes*, ornate, h. omnia, quae eum morari poterant, feſtinanter agit.

Laetitia exſultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipſe, coruſcis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque niuali
Vertice ſe adtollens pater Apenninus ad auras.
Iam vero et Rutuli certatim, et Troes, et omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulſabant ariete muros;
Armaque depoſuere humeris. Stupet ipſe Latinus,
Ingentis, genitos diuerſis partibus orbis,
Inter ſe coiiſſe viros, et cernere ferro.

700 *exſultat* Oudart. et Sprot. *horrendisque* Parrhaſ. *inſonat* pr. Hamb. a m. ſec. vid. ſup. VIII, 239 et al. 701 *Athos* Medic. et alii; atque ſic Ald. ſec. et cett. At veteres edd. cum codicum maiore parte *Athon:* quam male Seruius pro vera lectione venditabat, metro perperam metuens. Eſt Ἄϑως. Monuit quoque Benedictus. *et quantus* Reg. 703 *ſe tollens* Goth. tert. 705 *qui alta* et *qui imos* Doruill. 706 *altos* Oudart. *abiete* Moret. ſec. 708 *Ingentes* ante Heinſ. Tum *diuerſi partibus orbis* Maronis mos poſtutat. Sicque iam coni. Heinſ. 709 In Heinſianis et Burm. *coiſſe* vitioſe expreſſum. Ceterum memorabile exemplum hic verſus prodit librorum in manifeſtam corrupteſam conſpirantium; quo quis abuti poſſit ad auctoritatem codicum eleuandam. Legitur enim in Romano iuxta ac Mediceo, et in ceteris Pierianis et Heinſianis omnibus, it. in Erf., aduerſus metrum: *viros et decernere ferro.* Vnus erat Pier., a quo aberat *et*, quod et Goth.

700. *intonat armis*, tantus corporis ſpecie, *quantus Athos.* Etiam Hector apud Homerum Iliad. ν, 754 *ὁρμήϑη ὄρεϊ νιφόεντι ἐοικὼς*, ſed ornatius Maro ſingula montium nomina ponit, quod efficacius ad ſenſus impulſus eſt. Ne autem quis cum Spencio Polym. p. 248 ſimulacra deorum montium cogitet moneo: Sic tota vis et *δεινότης* poeticae imaginis perit, quae alioqui multum ex illo habet, quod *εὐφαντασιῶδες* dicere licet. Duxit hinc Miltonus magnificum ac ſublime illud Satanae phantasma: *dilated ſtood, Like Teneriff or Atlas, unremov'd: His ſtature reach'd the ſky, and on his creſt Sat Horrour plum'd. Parad. loſt* IV, 984. *Cum fremit* ventorum procellis: hinc et *coruſcae* ilices, variante variato arborum motu luce et vmbra. Sic ſupra I, 164. *ſiluis ſcena coruſcis.* 709. *cernere,* decernere, cf.

Atque illi, vt vacuo patuerunt aequore campi,
Procursu rapido, coniectis eminus hastis,
Inuadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. Fors et virtus miscentur in vnum.
Ac velut, ingenti Sila, summoue Taburno,
Cum duo conuersis inimica in proelia tauri

sec. ignorabat cum aliis, quos Vrsin. viderat, qui et Faernum sic emendasse testatur. Sequuntur codicum vitium edd. vett., quantum video, omnes, exceptis iis, quae ex Egnatii recensione Ven. 1507 profectae, in quibus *et cernere:* hoc etiam Ge. Fabricius recte repetiit, hincque alii. Auctoritatem faceret iam per se satis magnam ratio poetica: sed *cernere* etiam firmat Seneca Ep. 58, tum Quinctil. et Priscian., teste Heinsio, inprimis autem Seruius, docta in Nota ad h. l.; docens quoque posteritatem coepisse legere, *et decernere:* secundum quam lectionem synaloephe opus esse excluso *os*, vt sit: *inter se coiisse vir' et decernere ferro:* v habes acumen grammaticum in figuris comminiscendis. et *cernere* etiam a m. sec. in Mentel. erat emendatum, Post virorum doctorum obseruationem nunc constat, *cernere, κρίνειν ἀγῶνα*, pro decernere, iam Ennio esse frequentatum. conf. Heins. ad h. l. cum Cerda et Burm. 710 *p. puluere* Zulich. a m. pr. Io. Schrader. tentabat: *vt vacui patuerunt aequora campi.* 711 *conlectisque* Medic., vt Heins. tradit. Sed Fogginii diligentia dedit a m. pr. *colectique*, et a sec. *conlectis:* hoc etiam Rom. exhibebat. Etiam Bigot. *collectis*, Goth. tert. *disiectis.* 712 *simul aere* sec. Menag. 713 *crebris ictis* Medic. (a m. pr.) et Gud. a m. pr. 714 *Congeminat* sec. Rottend. 715 *Sila* diserte Medic. et al. In aliis, et in edd. vett., nec non in Seruio *Syla.* In Rom. *silua,* vt supra erratum Ge. III, 219, et vt h. l. ab aliis errari Seruius monet. *Sylla* Doruill. a m. sec. *sub monte Taburno* ap. Seru. ad Ge. III, 219 716 *conuersi* alter Menag. *diuersis* Menag.

Var. Lect. 710. conf. v. 696. 712. *Inuadunt Martem:* elato spiritu, pro, incipiunt pugnam, cf. IX, 186. *clipeis atque aere sonoro:* vtrumque de clipeis collisis. Infra 724 repetitur: *Concurrunt clipeis.* 714. *Fors et virtus.* Non fors Turni, Aeneae virtus: sed pugnantes non modo virtutem praestant, sed et casum ac fortunam in ictibus et vulneribus inferendis obseruant.

715. Ornatissima comparatio: facile cuiuis obuia, sed tam splendide et magnifice vix a quopiam tractata. Nam tenuiter Apollon. lib. II, 88. 89. Sed ipse Maro iam pugnam taurorum copiose tractauerat in Georg. III, 217 sqq. Cum quo conferre iuuabit Oppian. Cyneg. II, 43 seqq. Ornat notionem siluae positis nominibus celebriorum siluarum, Silae in Bruttiorum agro (vid. sup. Var. Lect. ad

Frontibus incurrunt, pauidi ceſſere magiſtri;
Stat pecus omne metu mutum, muſſantque iuvencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta ſequantur;
Illi inter ſeſe multa vi volnera miſcent,
Cornuaque obnixi infigunt, et ſanguine largo
Colla armosque lauant; gemitu nemus omne remugit:
Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor aethera conplet.
Iuppiter ipſe duas aequato examine lances

pr. et Goth. tert. *c. inter ſe praelia* Zulich. a m. pr. *in* abeſt alteri Menag. 719 *Quis nemori* Heinſ. tandem reſtituit e Medic., tum Rom. aliisque Pier.; adde Goth. ſec. Vulgo lectum: *Quis pecori.* Porro *imperet et* aliquot Pier. et Burm. *ſequuntur* Sprot. et duo alii Burm. 720 *praelia miſcent* Gud. Sed alterum figuratius. 721 *infigunt obnixi* Parrhaſ. 722 *rigant* Oudart. a m. ſec., ex interpretamento *τοῦ lauant. lauunt* aliquot Pier. 723 *Non aliter* duo Goth. et pars Pier. *Lauinius heros* pr. Moret. 724 *fr. a. pulſat* Oblong. 725 *Iupiter ille* Bigot.,

Ge. III, 219) et Taburnum, in Samnio (vid. Ge. II, 38). 717. 718. 719. Valent haec ad pugnae atrocitatem declarandam. *muſſantque,* anxii expectant, conf. ſup. 657. *nemori,* pro paſcuis, ſaltu: vt in Georg., v. c. II, 216 et v. h. l. Heinſ. 720. Cf. Ge. III, 220 ſqq.

725. 726. 727. Apud Homerum Iouem fata Hectoris, Κῆρας, et Achillis Iliad. χ, 209 ſqq., Achiuorum et Troianorum Iliad. θ, 69 libra expendere, notum eſt: ſed ibi alterutrius exitium iam inſtare declaratur; quod ſequutus eſt Miltonus in praeſtantiſſimo loco lib. IV, 996 ſqq. Expreſſerat idem inuentum in Memnonis et Achillis pugna Aeſchylus in Ψυχοστασίᾳ, niſi quod Κηρσὶ ſubſtituerat Animas: quod expreſſum eſſe obſeruatum eſt in patera Etruſca ſeu Italica, apud Lanzium (To. II. *Saggio di Lingua Etruſca* p. 224) quam Winckelmann. ad Hectorem referebat: at, aſſidente Apolline, ſedet Mercurius librans lances, quibus duae vmbrae ſeu animae ad formam humanam effictae impoſitae ſunt; verum de his aliisque remitto ad Obſſ. in Iliadem χ, 209. Maro ad diuerſum phantasma Inter-

Suſtinet, et fata inponit diuerſa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.

vt toties. vid. VII, 110. *ex agmine* Parrhaſ. Goth. pr., vt toties alibi. *aequato pondere* Goth. tert. 727 *aut quo* complures ſcripti Heinſ., tum Parrhaſ. et Goth. ſec. ac tert. Poſſunt hi videri ad Seruii exemplum interpretationem inſtituiſſe, ſicque edidit Cuninghamus ex Hulſ. et Nonio p. 177, laudato Caſtalione Obſſ. Dec. III, 9. Monet tamen eſſe hoc duriſſimum, quod, in *Quem damnet* ſubſtituendum ſit *voti;* quodque *labor* ſit virtus, quae alterum victorem reddat. Neſcio, an procedat, ſi quis τὸ *labor* ſic ſumat: *Quem damnet, labor* eſt Ioui, laborat Iupiter, dubitat, deliberat, *Quem damnet* (leto) *et quo* etc. Sed vid. Not.

pretes auocare debebat: ad magnitudinem pugnae et expectationem exitus, quam ea faciebat. Non modo homines ſuſpenſi expectant, ſed ipſi dii; ipſe Iupiter libra pugnantium fata trutinat, ſed aequa adhuc lance nec in alterutram partem propenſa. *Quem damnet labor, quo vergat pondere letum:* praegnans oratio. Videamus primum de poſteriore, quod eſſe debebat proprie, vtra lanx pondere vergat (*καταῤῥέπει*) eoque ipſo mortem denuntiet. *letum* itaque pro ipſa lance dixit, qua inclinata mors ſubſequitur. Iam prius membrum *quem damnet labor* equidem non aliter accipio, quam vt eandem ſententiam more ſuo bis exponat poeta: *quem damnet* ſc. leto, i. vtrum e duobus morti deſtinet iniqua ſua fortuna, calamitas ſua; ſeu, *labor* ſimpliciter pugna, vt *πόνος, μόχθος*. Eſt ergo vulgare: vter, lance alterutra depreſſa, morti deſtinetur. Video alios ſic accipere, vt ſit pro: qui damnetur et addicatur labori; Scaliger vero: a quo fruſtra labor ſuſcipiatur. Nondum damno meam rationem. At Seruius contraria iuncta putabat: „id eſt, inquit, quem voto liberet labor praeliandi, parta ſcilicet victoria etc.“ Parum luculenter declarat mentem Grammaticus; hoc enim vult, vt ſit: quem, h. vtrum, voti damnet pugna: vt ſupra Ecl. V, 80 *damnare votis;* h. e. ſucceſſus, euentus pugnae. Sed an *damnare* ita abſolute a poeta dictum ſit, recte dubites. Apud Macrob. V, 13 reprehenſio Grammatici eſt non inepta, inter ea, in quibus Maro Homericam maieſtatem non aequauerit, eſſe et hoc, quod poſt v. 149. 150, cum manifeſtum iam eſſet, Turnum vtique periturum, ſero tamen *Iupiter ipſe duas aequato pondere lances Suſtinet* etc. Addit idem

Emicat hic, inpune putans, et corpore toto
Alte fublatum confurgit Turnus in enfem,
Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini,
Adrectaeque amborum acies. At perfidus enfis
Frangitur, in medioque ardentem deferit ictu:
Ni fuga fubfidio fubeat. Fugit ocior Euro,
Vt capulum ignotum dextramque adfpexit inermem.
Fama eft, praecipitem, cum prima in proelia iunctos

728 *hac* Montalb. *hoc* Doruill. a m. fec. *impune micans* Zulich. *corpore tanto* Sprot. 731 *acies amborum* Bigot.; idem cum multis *ac*, etiam Goth. fec. *et* 732 *que* aberat fec. Hamb. *in medio tardentem* Medic. a m. pr. *ictum* Rom. et aliquot Pier. Poft hunc verfum in Zulichemio fequebatur verfus imperfectus: *Quid fupereft?* Vidit fcilicet aliquis, hic deeffe aliquid fententiae explendae. vide Notam. 733 *ocior aura* Sprot. 734 *inertem* Leid., perpetua varietas. 735 *cum primum* tres Burm. et bono cum iudicio: „Sed haec et alia ignofcenda Virgilio, qui, ftudii circa Homerum nimietate excedit modum.“ Saltem Maro morte impeditus phantasma hoc poeticum non fatis cum reliqua carminis oeconomia coagmentauit.

728. *impune putans* id fibi futurum; tuto fe illaturum ictum. *confurgit* fup. XI, 284. *quantus in clipeum confurgat* pro infurgat. 731. Ductus cafus ex Iliad. γ, 363, vbi Menelai ictum, quo Paridem petit, fimilis fortuna eludit. Facit autem nouam voluptatem, nouamque expectationem, quod ne nunc quidem Turni fata exitum habent, fed ad nouam pugnam differuntur. 732. Sententia imperfecta. Poft hunc verfum animo fupplendum: et inermis fic relictus Turnus periiffet vtique, ni fuga fibi confuluiffet. *Ni fuga fubfidio fubeat*, poteft duplici modo expediri: aut, vt iungas *fubfidio fubire*, fubfidio venire, effe; aut nifi, id quod auxilio, *fubfidio*, fuit, fugae cogitatio fubiiffet eius animo. Capulum mutilum (κολὸν δόρυ Iliad. π, 117) *ignotum* dixit, quoniam alienum, non fuum, fed Metifci, vt ftatim exponit difertius poeta. Nam cinxerat ille quidem, cum exiret ad pugnam, enfem Dauni patris (v. fup. hoc lib. 89. 90); fed mox, eo depofito, ad foedus ibat in bigis, *Bina manu lato crifpans haftilia ferro* fup. vf. 165.

735. *cum prima;* fup.

Conſcendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuiſſe Metiſci;
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit; poſtquam arma dei ad Volcania ventum:
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit; fulua reſplendent fragmina arena.
Ergo amens diuerſa fuga petit aequora Turnus;
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis.
Vndique enim denſa Teucri incluſere corona;
Atque hinc vaſta palus, hinc ardua moenia cin-
gunt.
Nec minus Aeneas, quamquam tardata ſagitta
Interdum genua inpediunt, curſumque recuſant,

aliquot Pier. 738 *Iamque diu* ſec. Moret. et Montalb. *Teucris* Leid. 739 *ventum eſt* nonnulli ſcripti et editi cum trinis Goth. et Erf. 740 *Fatalis* Ven. *gl. cui* Rom. et aliquot Pier. *fuſilis* Leid. 741 *reſplendet fragmen* Rom. cum aliis Pier., tum Medic. a m. ſec. aliique Heinſ. cum Ed. pr. Burm., quod exilius eſſet. Heinſius tamen ſubtilitatem captat et coni. *reſplendent fragmen;* vt *crepitabant bractea* excudebat ſup. VI, 209. *reſpondent* Goth. tert. *reſplendunt* Doruill. *reſplendet lumina* Zulich. *reſplendent agmina* Ven. 742 *aequore* Leid. 743 *Nunc huc atque huc* alter Menag. *nunc huc* Ven. *deinde huc* Oudart. Sprot. et pr. Hamb. cum binis Goth. *nunc hunc inde illuc* Doruill. a m. ſec. 744 *Teucri denſa* Goth. tert. *incl. caterua* Goth. tert. 745 *moenia ſpargunt* Menag. pr. 746 *tardante ſagitta* plerique libri, etiam Medic. a m. pr. et vett. edd. ante Dan. Heinſium,

324 ſqq. 739. *arma dei ad Volcania:* nouatum docte, pro, ad arma dei Volcani, vel arma diuina Volcani. 740. Locus ſimilis Q. Calabri lib. I, 545 ſqq. Bene autem nunc, cum ad ſummum diſcrimen ventum eſt, armorum a deo paratorum memoria refricatur. *futilis,* pro vulgari, fragilis. In ſeqq. 742 veſtigia ſunt ſugae Hectoreae Iliad. χ, 136 ſeqq. Certamen hoc ante oculos habuere e recentioribus multi, inprimis Taſſus in pugna Argantis et Raimondi (*Gieruſ. liber. Cant. VII, St.* 80 ſqq.). 743. *orbes* v. ſup. v. 481. *inplicat,* eleganter pro facit, implicito curſu. 745. *vaſta palus,* non Iuturnae, nam is nimium quantum aberat, ſed colluuies aquarum agreſtis; vt omnino Laurentina regio erat, et etiamnun eſt, paluſtris. v. ſup. ad X, 709.

746. Genua tardata *ſagitta,* vulnere ſup. v. 319. Mox

Inſequitur, trepidique pedem pede feruidus vrguet:
Incluſum veluti ſi quando flumine nactus
Ceruum, aut puniceae ſeptum formidine pennae,
Venator curſu, canis et latratibus, inſtat;
Ille autem, inſidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at viuidus Vmber
Haeret hians, iam iamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque
Reſponſant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat enſem.
Aeneas mortem contra, praeſensque minatur

qui primus *tardata* ſc. genua, ſagitta ſ. vulnere: quod ex Rom. et aliis notauerat Pierius. *turbata* Montalb. 748 *inſtat* pro *vrguet*, ex Aruſiano Meſſio laudat et illuſtrat Heinſ. conf. ſup. VIII, 433-434. 749 *in flumine* vulgg. ante Heinſ. vnde praua erat nata interpretatio, *ac ſi ceruus in flumine natans mille vias fugeret*, atqui erat ille *ripa territus alta:* quo minus in amnem ſe deiiceret. 750 *captum* Goth. ſec. *pinnae* plures Pier. et Heinſ. conf. Ge. III, 372 et alibi. 753 *ac* Medic. et al. *aut* Sprot. *inuidus* Bigot. *vmidus imber* alter Hamb. 754 *tenens* Rom. et Hamb. pr. a m. ſec. 755 *illuſus* alter Menag. et alter Goth. 757 *Reſponſat* Goth. pr. *circum* etiam legitur. *et* aberat Exc. Burm. *intonat* Sprot. et alii apud Burm. et Pier. *fragore* iidem et alii permulti cum Goth. tert. et Erf. 760 *A. contra praeſens mortemque m.* Ed. pr. Burm.

749 primae comparationis lineae in Hectoris fuga Iliad. χ, 188 ſqq. et in Dolone perſequendo κ, 360, diuerſis tamen modis. Ornauit narrationem ſimili exemplo Oppian. Halieut. V, 586 ſeqq., iam Guellio laudatus. 750. *aut puniceae*. Ge. III, 372. *Hos non — Puniceaeue agitant pauidos formidine pinnae* vbi vide. 752. *inſidiis:* ſunt illae ipſae lineae pinnis ac formidine diſtinctae, quas expaueſcens ceruus non tranſilit. 753. *Vmber*, canis ex Vmbria: quod facile videas. 754. 755. Lepidum ornamentum comparantis rei: petitum ex Apollon. lib. II, 278 ſq. Imitationem Ouidii Met. I, 533 ſqq., et Statii V Theb. 165 ſqq. iam Cerda comparauit. 756. *lacus* cf. 745; intelligenda autem arundo et arbuſta circa paludem. 760 ſeq. Prorſus ad

Exitium, ſi quisquam adeat; terretque trementis,
Exciſurum vrbem minitans, et ſaucius inſtat.
Quinque orbis explent curſu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim leuia aut ludicra petuntur
Praemia: ſed Turni de vita et ſanguine certant.
Forte ſacer Fauno foliis oleaſter amaris
Hic ſteterat, nautis olim venerabile lignum:
Seruati ex vndis vbi figere dona ſolebant
Laurenti diuo, et votas ſuſpendere veſtis.
Sed ſtirpem Teucri nullo discrimine ſacrum

et Goth. pr, 761 *Excidium* Ven. *aderat* Doruili. 762 *Exciſſurum* Parrhaſ. *ſaucius* eſt vel etſi ſaucius; vel, quantum licebat ei ſaucio. Eſtque adeo poeta dignius, quam quod coniicere poſſit aliquis: *nec ſecius inſtat*, aut *et ſacuius inſtat.* Nam poeta, *et ſaeuior inſtat*, dixiſſet. *inſtant* Medic. a m. pr. 763 *implent* Menag. pr. et Leid. *complent* Parrhaſ. 764 *Huc atque huc* Oudart. 766 *Fauni* Aldd. edd. inde a prima, cum ſequacibus (vsque ad Commel., quae diſceſſit), et ſic Seru. laudat ad v. 779, quod praeferi cum Cerda Schrader. ad Muſaeum pag. 330, tamquam exquiſitius. Sed aliter codices; et impedita fit iunctura *ſacer Fauni foliis. foliisque* pr. Hamb. 767 *olim nautis* Goth. tert. *ſignum* Menag. pr. et Parrhaſ., non indocte, vt Homericum σῆμα, quod latè conſpectum praebet. 768 *ibi* pr. Hamb. et Sprot. 769 *notas — veſtes* Edd. vett.; emendatum *votas* in ed. Ald. tert. et a Ge. Fa-

Homeri ductum in Hectoris fuga Iliad. χ, 205 ſq. Ad noſtrorum vero hominum ſenſus de decoro herois haec exigenda nequaquam. Hoſtem in congreſſu pugnae ſemel victum, etiam inermem ac nudum, trucidat Homericus ac Virgilianus heros: et neſcio, an noſtra aetas in praeliis aliud probet. De noſtrorum autem certaminum ac pugnarum, ſeu duellorum, ſingularium ludibriis cogitare h. l. interpretes non debebant. 763. *retexunt* eleganter, repetunt, recurrunt. conf. ſup. lib. V, 583. 584. 764. 765. Hic transfert Homericos notiſſimos verſus Iliad. χ, 158 — 161. *leuia aut ludicra:* ſcil. qualia erant in certaminibus ac ludis ſeu στεφανίταις ſeu χρηματίταις. (Hoc erat, quod volebat Meierotto p. 47.)

766. Vim poeticam Maroni propriam in oleaſtro hoc ornando agnoſce: Simpliciter declarandus erat locus, quo haſta haerebat. Videtur ea ſata quaſi eſſe ex caprifico Homeri Iliad. χ, 145. cf. ζ, 433. λ, 167. *lignum*, arbor. 770. *nullo discrimi-*

Sustulerant, puro vt possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneae stabat: huc inpetus illam
Detulerat, fixam et lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit; tuque optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores,
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. Dum nititur acer, et instat:

bricio: sicque Pier. et Heins., paucis exceptis. *voto* Leid. et a m. sec. Rottend. 772 *huic* tert. Rottend. *hic* tert. Goth. 773 *et* abest multis, ab aliis *in*, vt a tribus Goth. et Erf. Aberat etiam a Mediceo; sed altera manus inseruit *ab r.* et deleuit *et*. In Ven. *vt lenta.* Tum Bigot. *fixum lenta radice.* Porro, idque vnice verum, Servius iungebat: *fixam et lenta radice tenebat*, non, vt vulgo factum, *Detulerat fixam, et l.* Ge. Fabricius Donatum legere ait: *Detulerat mollem et lenta r.* Quod verum non est: nam Donatus *lentam radicem* explicat mollem. 777 *tuaque* sec. Rottend. 778 *vestros colui* Goth. tert. 779 *ferro fecere profanos* duo Rottend. Zulich. et pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem iuuat. Sed hic miror Maroni non tenuem et exilem visum versum, inprimis in hoc: *fecere profanos*, pro, profanarunt. Paullo ante ad v. 775 notatum erat in Seruianis: humiliter quibusdam visum dictum: *prendere cursu.* 781 *Iamque* Hugen. *lento stirpe*, cf. Pier. et sup. v. 208. 782 *potuit* Leid. *discurrere* Medic. a m. pr. et Gud. pro var. lect. *discindere* Ven. *conuellere* qu. Moret. et Leid.

ne, adeoque nullo respectu habito, quod sacra erat arbor. 771. *puro campo*, vacuo, non impedito. Sic Gr. καθαρὸς χῶρος, vt Iliad. Ψ, 61. Passim mos loquendi illustratus a viris doctis, v. c. ad Ouid. Fast. III, 582. 772. *hasta stabat*, ex iactu sup. 711. 774. 775. Eadem in hasta Achillis conuellenda opera ponitur ab Asteropaeo Iliad. Φ, 184 sqq. 778 *colui — honores*, vt: sacra colere, religiones colere. 781. 783. quam ornate: non potuit euellere hastam. *lento in stirpe:* quod 773 *lenta in radice*. *discludere morsus roboris* eiusdem radicis

Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
Adcessit, telumque alta ab radice reuellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
Adsistunt contra certamine Martis anheli.
Iunonem interea Rex omnipotentis Olympi

784 *conuersa* Zulich. Ven. et duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli apud Cerdam, non constat, qui. 785 *tradit* alter Hamb. 787 *ab* abest Parrhas. *reuulsit* Ald. (prima et sec.) ap. Burmann. 788 *animis armisque* Parrhas. vide sup. II, 799. 790 *Adsistunt contra certamina:* Velim Heinsium, qui hoc reposuit, etsi iam Commelinum e Palat. idem recepisse video, vel Burmannum exposuisse, qua ratione hoc dictum sit. Exhibent vtique hoc Medic. (nam Romanus hic mancus est) Mentel., ceterique Heins., sicque edd. vett. Ed. pr. Burm. Venetae nostrae 1484. 1486. Hinc aliae, vt Norimb. et Veneta 1495 etc.; item Egnatii recensio: *Insistunt contra certamina:* quod rationem habet. Sic sup. Ge. III, 164 *viamque insiste domandi.* Rationem habet quoque alterum, quod verum esse arbitror, quodque Seruius alios legere ait, *Adsistunt contra certamine:* Sic *stare, adstare*, παραστατεῖν, *adsistere*, de certantibus, vt sup. XI, 710. *contra*, ἀντίον. ἄντην. Atque hoc exhibent Menag. et Sprot. cum Goth. tert., ita quoque edidit Ald. statim in pr. ed., quod sequuntur alii, vt Steph., alii e vulgatis *Insistunt contra certamine*, quod Paullus Manutius intulisse videtur, vel *Insistunt contra certamina*, quod Egnatium dedisse diximus; tum repetiit Pulmann. et hinc vulgg. Tandem *Adsistunt contra in certamine* Hugen. *in certamina* pr. Moret., doctius vtique, vt sit *Adsistunt in certamina*, in pugnam; quod equidem ceteris praeferam, si librorum auctoritas satis grauis adest. Sed *Adsistunt certamina*, aut *contra certamina*, equidem quomodo interpreter non habeo, adeoque reuocaui vulgatam antiquiorem. Iuuxi quoque *adsistunt certamine Martis*, vt *anheli* ornet; non, *adsistunt contra, certamine Martis anheli.*

seu trunci, qui serramentum hastae arcte amplexus erat, vt difficile esset ad soluendum. Sic *mordet fibula.* 785. Facit Iuturna, quod Pallas in Achillis gratiam Il. χ, 267. 789. *arduus*, vt alias, elatus animo, fidens, audax. Sic sup. *altus Aeneas. sublimes armis* iungunt alii: male hic. 790. v. Var. Lect.

791 seqq. Nouo inuento poeta nos, cum iam pugnam Turni et Aeneae instaurari expectamus, auocat, et animos suspensos tenet deorum consiliis interpositis. 791. Hoc fere modo Odyssea ad finem properat ω, 471 seqq. *omnipotentis* Olympi. l. pro

Adloquitur, fulua pugnas de nube tuentem:
Quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' decuit violari volnere diuum?

792 *pugnam* Bigot. *videntem* Mediceus Pierii. 793 *Qui* Leid. *Quis* pr. Hamb. *erat* sec. Menag. 796 *gaudis* Goth. tert. pro *grauidis*. *in montibus* Oudart. et Zulich. a m. pr., merus lapsus librarii; ne quis putet, cum ratione dictum e v. 133 sqq. Nam et ibi Iuno ad caelum redit v. 159. 797 Debet scribi *Mortali'n* pro *Mortali an;* vt supra monitum. *Mortali* ed. Ven. Burm, cum Goth. sec. et tert. *Mortalem* legitur in marg. ed. Ven. Scoti 1544, non mala emendatio viri docti, qui in sententia haerebat; nam hoc vtique indignum: vulnere diuum, h. diuorum, mortalem peti, violari. Video nunc esse eum virum doctum Benedictum in ed. Flor. 1520, cuius verba adscribam: „In vetustis et fide dignis codd. legitur *Mortalem decuit;* quod magis placet; etsi Seruius *Mortalin* legat. Sensus erit: o Iuno, *decuit mortalem*, hoc est Aeneam, *violari vulnere diuum?* i. feriri manu dearum, hoc est Iuturnae, quae dea est; q. d. minime. Et hoc dicit Iupiter, vt Iunonem incesseret, criminareturque, quod impulerat Iuturnam ferire Aeneam. Ad quod paullo post se expurgans respondet Iuno: *Iuturnam fateor* etc. v. 813 sqq.“ Scilicet sic statuendum, vulnus Aeneae sagitta ignotum vnde allapsa (sup. 318 sqq.) Iuturnae tribui a Ioue. Quod si statuas et inf. 813 sq. verba Iunonis compares, lectionem *Mortalem* valde arridere non inficiabere. Contra id, quod nunc in libris legitur, difficultatem haud dubie facit, si *mortale vulnus* communi significatu accipiendum est, vt sit vulnus mortalis, seu a mortali illatum: quid enim in eo mirum, si Aeneas, futurus deus, nunc tamen homo, a mortali, ab homine, telo petebatur, cum is in media pugna versaretur? cum Turno congrederetur? Itaque inducor, vt credam, Maronem primum h. l. ausum *mortalem* pro letali dicere: quod ad analogiam tot aliorum similium, v. c. letalis, sit praeclare; etsi Seru. damnet, et Burm. recte moneat, esse vsum vocis sequioris aetatis. Sed haec ipsa, quae seriores scriptores sibi permittunt, omnia fere a poetis primum profecta sunt. Ita tandem sententia digna poeta exit. Erat vtique

deorum omnipotentium, l. in quo dii omnipotentes habentur. cf. sup. ad lib. X, 1. 794. 795. fatale esse, vt Aeneas deus Indiges, ἐγχώριος, sit, scis ipsa. cf. VII, 313. Nota loca Liu. I, 2 f. Tibull. II, 5, 45. 46 seqq. *fatisque ad sidera tolli* ex Enniano: *Vnus erit, quem tu tolles ad sidera caeli,* quod vsurpauit Ouid. XIV Met. 814. Hinc mox Iuno v. 819 subiungit aliud quid, quod non fati necessitas imponat. 797. 798. 799. Prior

Aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris;
Nec te tantus edat tacitam dolor; et mihi curae
Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.

quod miraretur Iupiter, Iunonem, cum sciret ipsa Aeneam immortalem futurum, tamen putasse se assequuturam hoc, vt ille telo percussus vulnere letali occideret. Adscribendus adeo hic locus iis, in quibus poeta nouasse aliquid dicendus est, ne ineptae orationis crimine oneretur. 798 *Haud e.* Reg. 799 *Erectum* Goth. tert. *et* deest Bigot. 800 *que* abest Doruill. 801 *tacitus* Leid. *edit* Diomedes legerat, sicque Gud. a pr. m., quod copiose illustrat Heins. ex vetere forma: edim, is, it. *ne mihi* Doruill. 802 *tristi* pr. Hamb. pro var lect. *τοῦ dulci.* Male; et similis forma apud Tibullum notata: *Edidit haec dulci tristia verba sono.* *tristes dulci* Goth. tert. *recursant*, *recusant*, *recusent* (hoc et Medic. a m. pr.), *recurrent*, aberrationes apud Burm.

versus spectat ad id, quod paullo ante vulnus inflictum erat Aeneae. Ambiguum esse potest, sintne iungenda *vulnere diuum*, deorum; vt sit, *vulnus a deo illatum;* ita *vulnere mortali* dictum erit noua acceptione pro vulnere mortifero; an *diuum*, quarto casu acceptum, *deum* aliquem violari *vulnere mortali*, a mortali illato. Nunc *deum* accipies aliquando futurum, Aeneam. Ita vero argumentatio est valde leuis: indignam rem esse, *diuum*, futurum deum, *mortali vulnere*, hoc est, *a mortali illato* esse ictum. Immo vero vis argumentandi requirit hoc: *a deo mortalem vulnerari indignum est.* Iunonis fraude per Iuturnam (vs. 814) illatum erat vulnus Aeneae, et hactenus *vulnere diuum* violatus erat *mortalis.* Apertior vtique sententia esset, si scriptum foret *mortalem:* v. V. L. *victis*, pro victo: ex decoro poetici sermonis, ne in vulgari haereret; Quod toties vidimus etiam in hoc enallages genere. Alia vis nulla inest. 801. *Nec te edat dolor:* alias: animum tuum; vt Iliad. ζ, 202 Ὃν θυμὸν κατέδων et alia. In sqq. turbatur ab Intpp. Putatur esse aduersatiua propositio; *et mihi curae saepe tuo dulci tristes ex ore recursent*, immo defer ad me curas ac querelas saepe. Sic fere Cerda; Ita vero oratio friget. Enimuero est reiteratio antecedentis enuntiationis: *nec* toties me querelis tuis fatiges.

Ventum ad ſupremum eſt. Terris agitare, vel vndis,
Troianos potuiſti; infandum adcendere bellum,
Deformare domum, et luctu miſcere hymenaeos;
Vlterius tentare veto. Sic Iuppiter orſus;
Sic dea ſubmiſſo contra Saturnia vultu:
Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter: et Turnum et terras inuita reliqui.
Nec tu me aeria ſolam nunc ſede videres
Digna indigna pati; ſed flammis cincta ſub ipſam

803 *eſt* deerat Ven. *Ventum eſt ad ſummum* Leid. 808 *quod nota* Sprot. *mihi eſt tua* Parrhaſ. *tua magna voluntas* perpetua lectio edd. vett., tum Ald. ſec. et hinc profectarum. *magne* repoſuit Paullus Manutius, hinc aliae, Commelin. Steph. Pulmann., idque Pierii codd. et Medic. cum aliis Heinſ. firmarunt: et ex Goth. ſic ſec. ac tert. *tua celſa v.* ed. Ald. pr. Iunt. 809 *inuiſa* Menag. pr. *relinquo* aliquot apud Burm. cum trinis Goth. 810 *Nec me tu* alter Menag. *aeriam* Doruill. *ſub nube* Parrhaſ. et pr. Hamburg. pro var. lect. *ſub ſede* alter Menag. 811. 812 *ſub ipſam — aciem* e Medic., tamquam elegantius, reſinxit Heinſ. pro vulgato: *ſub ipſa acie;* niſi quod ſec. Rottend. et Doruill. cum binis

Fraus eſt facta in eo, quod *et* ſubiunctum eſt, cum negatiua *nec* repetenda eſſet. Atqui hoc nouum non eſt. Sic inf. 825 *aut* pro nec. Et ſic ſaepe. Etiam hoc exemplo Homeri: *μή — ἠδέ.* *recurſent*, vt Aen. I, 662, iterentur. 803. *Terris agitare vel vndis.* Conſilia Iunonis: primum per tempeſtatem immiſſam, ſup. I, 37 ſq., alterum *infandum accendere bellum* etc. ſup. VII, 286. 315. 316. Tertium ad Lauiniae nuptias cum Aenea pactas et Iunonis artibus turbatas ſpectat: *Deformare domum*, ſcil. luctu, maxime ex Amatae ſuſpendio, quocum ſqualor ac deformitas coniuncta. *Deformem dolorem* Lucanus dixit lib. VIII, 81, et *deformis aegrimonia* ex Horatio nota.

808. 809. Hoc non reſpicere poteſt ea, quae hoc libro de Iunonis deſcenſu in montem Albanum, et, acceptis Iouis mandatis, ad Olympum reditu fuere narrata ſup. vſſ. 133. 159. 160, ſed ad locum lib. IX, 802 ſqq., vbi Iris a Ioue miſſa Iunonem vetat pugnae intereſſe. 810. *Nec tu*, ſcil. niſi hoc ita ſe haberet. 811. 812. Starem in acie *flammis cinc-*

Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita maiora audere probaui;
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum;
Adiuro Stygii caput inplacabile fontis:
Vna superstitio superis quae reddita diuis.'
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,

Goth. *ipsam acie*, et Parrhas. *ipsa aciem*. 813 *fateor misero* tres Burm. et ap. Macrob. VI, 6, incondito ad aurem sono. *fateor miseram* Doruill. 815 *vt ostenderet* alii olim ad Seru. 816 *implicabile* Leid. *intractabile* Montalb. *insatiabile* Zulich. 817 *Vana* Parrhas., perperam. conf. Not. Aliter sup. VIII, 187. 818 *que* abest Doruill. *exorsa* Ed. Ald. tert. 819 *quod n. f. te l.* Goth. tert. *tenentur* Mentel. pr. a m. pr.

ta: ad terrorem dictum puto, vt flamma in Troianos saeuiat, vti quis ferro ignique grassari dicitur. Nisi nube ignea circumdata in pugnam prodire voluisse dixeris: quod an vsu poetarum probetur, haud noui. Fulminis vsui locus vix est. Supra lib. II, 613 Iuno ferro accincta Achiuos vocat a nauibus, Pallas autem nimbo cincta arcem insidet. *traheremque Teucros inimica in praelia:* simpl. accipio pro, Teucros aggrederer: nam qui aggreditur, pugnare secum alterum cogit trahitque in pugnam. Verborum enim ordo non admittit alterum: *trahere praelia in Teucros*, ducere copias aduersus Troianos. 813. 814. Respicit sup. 138. 152. Oratio est fere pedestris: sed obserua, quomodo eam vel sic a vulgari deflexerit; cum esse deberet: Suasi Iuturnae, vt etc., quod et Macrob. VI, 6 monere voluit. Probaui eam audentem maius aliquid pro vita fratris. In his ac similibus Virgilianam orationem dignoscere licet. 816. 817. Res per se notissima: sed ornatum est egregie *caput fontis Stygii* pro simplici Styge. *Vna superstitio*, h. quae maxima iurisiurandi inter deos est religio: iusiurandum sanctissimum. Male argutatur Seruius, et cum eo alii. Est enim idem ac si Iuno diceret, obstringo me iureiurando sanctissimo. *est reddita*, pro facta est, adeoque, quae est, nihil amplius. *Superstitio* pro religione et metu ex ea profecto satis frequens. Sic fere Iliad. o, 37.

Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
Cum iam connubIs pacem felicibus, esto,
Conponent, cum iam leges et foedera iungent:
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestis.
Sit Latium; sint Albani per saecula reges;
Sit Romana potens Itala virtute propago;
Occidit, occideritque, sinas, cum nomine Troia.
  Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Iouis, Saturnique altera proles,

821 *infelicibus* Vratisl. 822 *Componant* Parrhas. *Componet* Goth. tert. *leges ad foed.* pr. Rottend. 823 *Nec* Ed. pr. Burm. Goth. tert. 824 *Ne* Parrhas. *Nunc* Seru. ad lib. I, 148. *iubeas fieri* Goth. tert. 825 *vestem* Medic. et Rottend. sec. ac tert. 826 *Sint Latii* Goth. tert. 828 *sidus* Medic. a m. pr., vnde Heins. eiecto *que* facit: *occiderit, si das.* *o, licet cum* Goth. tert., ex interpretatione. Occidit Troia, et sit ita, occiderit adeo cum ipso nomine; tum *sine nomine* Vratisl. *cognomine* Bigot. 830 *Est* Mentel. pr. et Hugen. *Es* duo Goth. Erf. et edd. vett. nostrae omnes; sic quoque Aldd. Fabric. Dan. Heins. *Et* non nisi in Ven. Scoti 1544 video exhibitum. *O germana* complures codd. Burm. et edd. habere ait;

58 *ὅςτε μέγιστος* "Ορκος δει*νότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.* 820. *pro maiestate tuorum.* Bene Seru. „Respexit ad Saturnum, qui in Italia aliquando regnauerat; inde ait *tuorum;* nam et Latinus inde originem ducit: sup. VII, 48. 49.“ 822. *leges* sunt foederis conditiones. 823. Cf. ad sqq. Exc. III ad hunc lib. XII. Argute poeta, si quid aliud, rem facti iam ad deorum voluntatem retrahit. Nam mansit nomen Latinorum: mansit sermo Latinus, vestitus Latinus: nec Troiani coloni quicquam in his immutarunt. Verendum autem erat, ne gens Latinorum victa in nomen victorum cederet, vt fere fieri solitum. Laudant Intpp. Sallustii verba Iug. 21 f. *Victi omnes in gentem nomenque imperantium* (Numidarum) *concessere.* 827. Sint Romani potentes, sed tamquam Itali, non tamquam Troiani; vt Italorum virtutem referre videantur, non Troianorum. Ceterum totum hunc locum ad lyricos numeros transtulit Horatius in regia Oda lib. III, 3, inprimis v. 30 sq.

830. Tu, cum sis germana Iouis soror, tantas iras in mortales exercere potes? Vt

Irarum tantos voluis ſub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum fruſtra ſubmitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
Sermonem Auſonii patrium moresque tenebunt;
Vtque eſt, nomen erit; conmixti corpore tantum

ſed videtur vitio factum, cum vellet idem docere, *es* paſſim occurrere. *Saturniaque* Mentel. pr. a m. pr. 831 *tantum* Medic. (Fogginius *tantos* dedit, ſed *volui* a m. pr.) *volues* tert. Mentel. Leid. *voluit* Seru. ad IV Aen. 377. *voluens* Ed. Ven. Burm. 833 *Dic q.* Leid. *qua vis* Bigot. *nam me* alter Hamb. 834. 835 *moresque tenebunt Vsque: eſt n.* Pariſ. *commixti corpore tanto* repoſuit Heinſius; et illuſtrauit exemplis, opportunis, importunis, *corpus* de vniuerſa rep., populo, ciuitate, imperio, exercitu dici, ad vulgarem comparationem corporis et membrorum hominis. Sic ſup. XI, 313 *toto certatum eſt corpore regni.* Itaque ſunt h. l. Teucri commixti cum *toto* populo Latinorum. In quo facile ſentis *toto* otioſum eſſe. Peſſime ad concubitum traxit Cerda cum aliis τὸ *corpore commixti* et *ſubſident.* Enimuero veterum, et hinc omnium, quas vidi, edd. lectio eſt: *commixti* vel *commiſti corpore tantum.* Eandem firmat Medic. cum aliis codd. Pier. et Heinſ. Erf., item Seru. ad I Aen. 249, nec, cur *tantum* mutare neceſſe fuerit, video. Nam ſenſus: *Tantum Teucri ſubſident, conmixti corpore,* cum populo Latinorum: tantum transibunt in nomen eorum; nulla alia rerum mutatio fiet. Mediceus Pierii et Porcius, tum Parrhaſ. Montalb. Hamb. pr. et Goth. tert. *commixto corpore* exhibebant; ſc *commixti* elegantius. Romanus autem *commixti*

ſup. *tantaene animis caeleſtibus irae?* vt ne nomen quidem gentis exoſae ferre poſſis. Male argutantur Grammatici. 832. iram perperam ſuſceptam, conceptam. 833. *me remitto:* dictum vt: remittere animum, ab ira. Remittit, qui molleſcit adeoque concedit: nec amplius *contendit.* Vti ſe remittunt ea, quae laxantur, ſoluuntur. *Auſonios* et hic et aliquoties, VII, 233. XI, 253. X, 105, itidem vt *Auſonidas,* dixit pro Auſonibus, vt poeta: Graecorum exemplo, etiam in appellatiuis, vt παρθενικὴ ſc. κόρη pro παρθένος. 835. 836. Permixti cum tanto populo Troiani comprehendentur, deliteſcent, latebunt ſub Latinorum nomine. vid. Var. Lect. *Subſidere* de iis, quae in commixtione infimum locum occupant, vt in elementis terra ſubſidit. Supra V, 498 de ſorte: *galeaque ima ſubſedit Aceſtes.* Nunc *tan-*

Subſident Teucri. Morem ritusque ſacrorum
Adiiciam, faciamque omnis vno ore Latinos.
Hinc genus, Auſonio mixtum quod ſanguine ſurget,
Supra homines, ſupra ire deos pietate videbis;
Nec gens vlla tuos aeque celebrabit honores.
Adnuit his Iuno, et mentem laetata retorſit.
Interea excedit coelo, nubemque reliquit.

ſanguine tantum. At *tanto* in nullo legitur praeterquam in vno Pierii *commixti ſanguine tanto;* et *commixti corpore tanto* in pr. Menag. et tert. Mentel., et *commixto corpore tanto* Goth. tert. 836 *Teucris* Goth. ſec. *ſacrorumque* Bigot. *morem* hic proprie dictum eſſe de ritu religioſo, laudato verſu, notat Macrob. III, 8. 838 *Hinc g. Auſonium, mixto quod* Goth. pr. *mixtum cum ſ.* Parrhaſ. 839 *Vltra homines* alter Hamb. a m. pr. *pietate iubebis* Leid. 842 *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sollenne tamen poetae, motum, inprimis concitatiorem, praeterito tempore declarare. Sed meo indicio totus hic verſus melius abeſſet: niſi ille aliter olim lectus fuit. Saltem poſt *retorſit* ſequi debuiſſe videtur: *lumina. et e.* Vt ſolent dii in ſuorum morte. Vt ſup. X, 473 Hercules: *oculos Rutulorum reiicit artum* hoc fiet, vt etc. 836. 837. *Adiiciam.* Sacra tantum ac religiones Troianorum adiungam Italicis, Penates Latio inferentur, cf. ſup. 192, faciamque, vt vterque populus Latini ſint, adeoque ὁμόγλωσσοι. 839. *ſupra ire deos pietate* non eſt vrgendum: ſignificat tantum praeſtantiam ſummam in hoc genere. Tenendum idem in innumeris locis, vbi quaecunque excellunt et praeſtant aliis, non modo paria diis ac diuina eſſe, verum etiam ſuperare deos dicuntur. Ita hominum ſermo fert, multo magis priſcorum ac rudium. Nam etſi h. l. ad deos minores vel heroes referunt, tamen nec horum pietas in deos maiores vsquam, ſi bene memini, celebratur. 840. Iunonis ſacra in Ouidii Faſtis, templa apud Donatum aliosque in deſcript. Romae quaerenda. Reuocanda autem in animum ſup. III, 435 ſeqq. 841. *mentem retorſit,* inflexit, mutauit. Comparant μεταστρέφειν νόον Iliad. ο, 52, ἐτράπετο νοῦς, φρὴν et ſimila. Nec ſane aliter commode te expedias. Alias malim iungere *mentem laetata.* Sic tamen *retorſit* abſolute, ſc. ſe, paullo durius dictum. 842. *excedit caelo;* quo igitur illa abiit, ſi caelo exceſ-

His actis, aliud Genitor ſecum ipſe volutat:
Iuturnamque parat ſratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae peſtes cognomine Dirae,

vis. Et ipſa Iuno ſup. 151 *Non pugnam adſpicere hanc oculis, non foedera poſſum.* Io. Schraderum coniicere video: *et vultum laetata retorſit.* 843 *His dictis* Goth. tert. *ſecumque volutat* Doruill. 844 *fratri* Hugen. *demittere* quatuor apud Burm. *deſcendere* Goth. tert.

ſit dea? Erit *caelum* h. l. de ipſa nube accipiendum, vnde illa ſpectabat pugnam, aethere pendens. cf. ſup. 792. 796. 810. Inde illa abiit ad ſuum ϑάλαμον, cubiculum, quod Homerus memorauit Iliad. ξ, 166 ſqq. cf. Exc. II ad hunc lib. XII.

843. Ingenioſe nouum rei expediendae modum excogitauit Virgilius. Nam ſup. IX, 803 ſq. Homeri exemplo in ſimili loco Irin miſerat ad auocandam deam: nunc res erat varianda. Vt itaque Iuturna a fratre diſcederet, manifeſto mortis inſtantis omine illa terretur. *dimittere:* vocabulum quidem ſollenne in dimittendo exercitu, ſed h. l. alio traductum, eſt enim: abſtrahere, auocare, auertere.

845 ſqq. Sit et hic locus pro exemplo variae artis et rationis, qua poetae fabulas antiquas, interque eas id inprimis genus, quod ſymbolicum et allegoricum ab origine fuit, tractant. De Furiis poetam agere, dubitari nequit. Sed cum earum ſedes alias ſint in Tartaro, ſaltem in Plutonis regia vel in aditu inferorum, vt VI, 280, nunc in Iouis illae veſtibulo excubant. Seruii h. l. et ad III, 209 commenta de triplici Furiarum poteſtate nihili ſunt: vti nec illud ſatis probatum dedit Furias appellatas eſſe *canes Iouis;* quo nomine Harpyiae alias inſignitae, vt Apollon. II, 289 Ἁρπυίας, μεγάλοιο Διὸς κύνας, et Κῆρες ibid. IV, 1666 cf. ſup. lib. III Exc. VII de Harpyiis. Nam loca Aen. VI, 257, et Lucani VI, 733, perperam adducit aut potius adigit ad hanc notionem firmandam. Vide nunc hanc *canum* pro miniſtris appellationem docte illuſtratam in Ruhnkenii Epiſt. crit. p. 93, 94. Neque etiam alias Furias Plutoni, alias Ioui dare, ſed poetica phantasmata variare voluiſſe putandus Maro. 845. *cognomine* pro, nomine. *Dirae* eſt nomen illarum peſtium, h. exitioſarum dearum. Male Grammatici inuerſe tradunt: cf. inf. 865. Subſtitutae illae a poeta ταῖς Κηρσί. quae memorantur quoque apud Quintum II,

Quas et Tartaream Nox intempeſta Megaeram
Vno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum ſpiris, ventoſasque addidit alas.
Haec Iouis ad ſolium, ſaeuique in limine regis,
Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
Si quando letum horrificum morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello territat vrbis.
Harum vnam celerem demiſit ab aethere ſummo,

847 *Vnum* Leid. *reduxit* Hugen. 849 *Haec,* aberratur. *ſaeuoque* Leid. et Par. *ad limina* alter Menag. Oudart. Parrhaſ. 851 *horrificos morb.* Goth. pr. 852 *meritasque* Parrhaſ. *ac bello* Gud. 853 *demittit* editum vbique, quantum video, ante Commelin., qui primus *demiſit* e Palat. edidit, cui Pier. et Nic. Heinſii codd. adſtipulati ſunt. In nonnullis *dimiſit:* pr. Moret. *dimittit:* tandem pr. Hamburg. *ſummo demiſit Olympo.*

509, III, 44. Ἀραὶ ſunt ap. Aeſchyl. Eumen. 420. *geminae — et Megaeram:* Docte ſic variauit poeta, quod vulgo erat: Sunt tres Dirae. Tum vnum tantum nomen ponit: etiam hoc poetam decebat. Alecto et Tiſiphonen quis non facile ſupplet animo? *Noctis filias* Furias vel Eumenides etiam ſup. VII, 331. VI, 250 ediderat; idem Aeſchyl. l. c. 419. Quod *vno partu editas* facit, neſcio an aliun e acceperit. 847. *paribus:* pro pariter, pari omnes modo. De alis cf. ſup. VII, 561. *ventoſas alas* nouo epitheto, quod notionem magnitudinis alarum et concitati volatus habet: nam is ventum mouet. 849. *ſaeui:* epitheton h. l. accommodatum rebus ac temporibus, quibus Furiarum miniſterio vtitur Iupiter, cum iraſcitur. *Apparent* vox propria, de miniſterio, vnde apparitores. 850. h. terrent mortales miſeros. 851. 852. Argutantur, qui Furiarum munera diſpeſcunt, et Tiſiphonen morbos. Alecto bella, et Megaeram letum immittere aiunt.

853. *vnam.* Cum poeta vix dignum ſit, indefinite loqui, Megaeram deſignaſſe dicendus eſt: *vnam illam.* Alio modo ſcena apparatur ap. Quintum, Memnone et Achille congreſſo: duae vtrinque adſtant Κῆρες:

Δοιαὶ δ᾽ ἀμφοτέροισι θοῶς ἑκάτερθε παρέσταν
Κῆρες ἐρεμναίη μὲν ἔβη ποτὶ Μέμνονα δῖον,

Iuppiter, inque omen Iuturnae occurrere iuffit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non fecus, ac neruo per nubem inpulfa fagitta;
Armatam faeui Parthus quam felle veneni,
Parthus, fiue Cydon, telum inmedicabile, torfit;
Stridens et celeris incognita tranfilit vmbras.

856 *a nerno* Exc. Burm. *a verno* Montalb. 857 *Armatus* Sprot. a m. fec. *Armauit* Goth. fec. *quam Parthus* Parrhaf. Malim Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem; nam illud vitiofum vtique effe arbitror: Quid enim *Parthus*, *Parthus fiue Cydon*, aut grauitatis aut fuauitatis habeat? Non ignoro, tales iterationes et alliterationes occurrere apud poetas, ipfum Homerum et Virgilium; fed vbique vim aliquam habent, aut addunt aliquid tamquam pro compendio vel cumulo v. c. Ecl. VIII, 65 *fit Tityrus Orpheus*, *Orpheus in filuis*, *inter delphinas Arion.* at h. l. nihil eiusmodi video. Aut genus ponendum erat, vt indiuidua vel formae fequerentur: aut vtrumque iterandum. vt v. c. Iliad. χ, 127. 128. Latet, arbitror, epitheton feu *Parthi* in fq. verfu, feu *fellis*: v. c. *Armatam faeui fallax quam* etc. aut fimile quid. Nifi vltima poetae manus verfui deeft: quod probabile fit. Waddelium nunc video Animadu. Crit. p. 39 coniecisse *Arcu fiue Cydon:* vel, *Partho fiue Cydon*, h. in Parthum; prius ferri poffit. *Certus fiue Cydon*, Lenzius nofter coni. Io. Schrader. autem Obff. I, 2, p. 17 *Armatam faeuo patrii quam felle veneni*, ingeniofe fed parum probabiliter. 858 *feu Cydon* Oudart., male, cf. Ecl. X, 59. *medicabile* idem. 859 *auras*

Φαιδρὴ δ' ἀμφ' Ἀχιλῆα δαΐφρονα lib. II, fub f.

855. *turbine* fimpl. pro motu fup. 320 et 531. Volat Megaera tamquam fagitta arcu emiffa. *per nubem*, auget phantasma, pro per aerem. Parthos fagittis venenatis vfos effe, firmat Seruius Lucani auctoritate lib. VIII, 303. 304. Verba Maronis expreffit Silius lib. XIII, 197. 198. An Cretes, ex quibus Cydones funt (vid. Homer. Odyff. τ, 176, et γ, 292, a quibus Cydonia vrbs), medicari tela veneno foliti fuerint, conftetque ea de re aliunde, ignorabam: eft tamen alter locus ap. Lucian. Nigrin. T. II, pag. 79, vbi ad h. l. prouocat Hemfterhuf. In venatione faltem venenatis fagittis vfus effe apud eos potuit, veterum et noftrorum barbarorum exemplo. *Fel veneni*, ornate, vt virus, i. e. fuccus amarus, noxius. *telum immedicabile*, quod vulnus infanabile facit. De voc. *Parthus fiue Cydon* vid. Var. Lect. *armatam*, tinctam, *vmbras* pro aere dixit. vid. ibid.

Talis se sata Nocte tulit, terrasque petiuit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in paruae subitam conlecta figuram,

nonnullos legisse testatur Seruius, qui rem male expedit de vmbra sagittae. Immo, ad maiorem phantasmatis horrorem pro *auris* exquisitius dixit *vmbras*, h. e. nigrum aerem, quem transuolat sagitta: hinc *celeres vmbrae*, vt *celeres aurae*, quae celeriter transmittunt telum. Vix tamen Maro, si carmen emendasset, ter eadem voce vsurus fuisset 853. 855. 859. 860 Non *Talem*, sed *Talis*, vt toties vidimus in voce *ferre se* pro *incedere*, v. c. VII, 492. 861 *acies venit I.* pr. Moret., quod non displicebat Heinsio, 862 *in prauae* Waddel. coni. apud Burmann., praue vtique: etsi sic lectum in Parrhas., idque receptum a Cuninghamo; nam vsus sermonis non ita fert. Io. Schrader. tentabat: *in rauae, raucae, furuae.* Miror neminem incidisse in inauspicatam auem *parram*. *subitam figuram* Rom. et plerique alii Pier., ex Heinsianis Mentel., et secundum Burmann. fere omnes: receptum ab Heinsio: Vulgo, *subito collecta figuram.* Porro *subito conuersa* Medic. Pierii, et Mediceus princeps: *subitam conuersa figuram.* Sed *conlecta*, quod vbique editum, copiose defendit et illustrauit Heins. Conf. sup. 491, et X, 412, et multo magis de angue Ge. II, 154 et al. Est autem ratio haec formam contrahendi, diuersa a nota illa Homerica, qua Somnus aui non assimulat se specie, sed auis more ac ritu in arbore sedet Iliad. ξ 290.

862. Habet haec Megaerae in bubonem mutatio aliquid, quod insigniter ad terrorem accommodatum est ex veterum superstitione; ex qua recentes quoque poetae certatim transtulere praesagia bubonum et noctuarum. Enimuero nequaquam hoc mortis augurium comparandum ad augustum illud et sublime phantasma, quod Messiae lib. VIII, sub f. exhibuit auctor, summum Germaniae ornamentum: vbi Seruatoris moribundi caput duo Mortis Genii septenis gyris circumuolant. Locus ille ad horrorem incutiendum efficacissimus. Maronem nostrum imitatur Claudian. in Eutrop. II, 229 sqq. *Alitis paruae.* Videtur recte monitum a Seruio, hoc alienum esse a bubone, quem grandi esse corpore satis constat. Et potuit poeta noctuae genus aliquod, v. c. minimam illam noctuam, quam *feneream* dicunt, intelligere. Reliqua tamen buboni accommodatiora sunt. cf. Plin. X, 12 s. 16, et sic sup. IV, 462. 463. Itaque *paruam* comparatiue accipiendum: dea mutatur in auem, paruam respectu deae. *subitam*, pro subito. Scilicet *subitam*, in quam subito *collecta*, conuersa, est. *Collige-*

Quae quondam in buſtis, aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit inportuna per vmbras;
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ob ora
Fertque refertque ſonans, clipeumque euerberat alis.
Illi membra nouus ſoluit formidine torpor;
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haeſit.
At, procul vt Dirae ſtridorem adgnouit et alas,
Infelix crinis ſcindit Iuturna ſolutos,
Vnguibus ora ſoror foedans, et pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, poteſt germana iuuare?
Aut quid iam durae ſuperat mihi? qua tibi lucem

863 *in* abeſt apud Marium Plotium de metris: ibidem: *et culminibus.* Bigot. *aut cumulantibus aris.* 864 *ſaeuum canit* in lib. apud Pier. Etiam *ſerum* Seruius exponit triſte, luctiferum, perperam. Eſt: ſera nocte; *νύκτερον ἀείδει* Aratus. *per vmbram* Menag. pr. cum parte Pier. 865 *verſam* Medic. a m. ſec. et Leid. *ſe Turni* Goth. tert. *ob ora* Heinſ. emendauit e Romano, Moret. et Leid. cum Aruſiano Meſſio (accedit Donatus): idque diſerte illuſtrauit. Vulgg. *ad ora. in ora* Medic. et Goth. tert. 866 *fertque refertque volans,* pr. Hamb. *reuerberat* Medic. Pierii, Parrhaſ. et Ed. pr. Burm. 867 *Olli* Bigot, *nouos* Medic. et Mentel. pr., vterque a pr. m. *ſoluat* alter Menag., vel *ſubito* pr. Hamb. 868 *errore* pr. Hamb. *haeret* idem a m. ſec. 870 *crines ſoluit* Doruill. *ſcindit crines* Rom. 873 *durae* repoſitum ab Heinſio, auctoritate Romani, tum Medic. reliquorumque vetuſtiorum omnium. Sicque Seruius: *durae, inmiti,* quae poſſet fratrem cernere tot laboribus ſubditum. Locum ante oculos habuiſſe putatur Statius XII Theb. 214. 215. Vulgo editum: *miſerae.* Fateor hoc lenius, etiam ad ſenſum mollius, videri; etſi alterum illud doctius eſt. *dirae* Goth. tert.

re de re in minorem ſpeciem mutata. v. Var. Lect. 864. *importuna,* nocte intempeſta, importuna. 869. *ſtridorem,* vocis ſonum interpretatur Seruius. Melius ad *alas* retrahi poterit. Apud Quintum Achille iamiam perituro lib. III, 44 ἤδη γάρ οἱ Κῆρες ἀμείλιχοι ἀμφεποτῶντο. 873. *durae* mihi, quae ſuſtineo fratrem cerne-

Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Iam iam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscenae volucres; alarum verbera nosco,
Letalemque sonum; nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iouis. Haec pro virginitate reponit!
Quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire per vmbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum

874 *moror* sec. Rottend. et Erf. *tali non possum* tres apud Burm. et Erf. *me* deest Leid. *tali me possum* Zulich. 875 *Nam iam* Leid. *trementem* Oudart. 876 *dirarum verbera nosco* Schol. Cruqu. ad Horat. I Od. 2. 877 *fallant* a m. pr. Zulich. 878 *Magnanima* Gud. *Hoc pro* Ven. et sec. Moret. cum Parthas. 879 *Cur vitam* aliquot Pier. *Quid vitam* alter Hamb. *Quo vitam aeternam dedit, et cur* Medic. Pierii. *cui mortis* Oudart. a m. sec. 880 *possim* Medic. *vt possem* Leid. et Zulich. cum Goth. tert. et Erf. *labores* pr. Hamb. sec. Moret. et Exc. Burm., idque receptum a Cuninghamo e ms. Boecleri. 881 *sub vmbras* Medic. Pierii, pr. Hamb. duo Rottend. Ven. et Gud. pro var. lect., quod et ipse praeferam. 882 *Iam mortalis ego haud q.* vett. edd. et multi

re in vltimum discrimen adductum; sed v. Var. Lect. 875. 876. *Iamiam linquo acies* ad ductum Apollinis Homerici: Iliad. χ, 213, Hectore iam morti addicto: λίπεν δέ ἑ Φοῖβος Ἀπόλλων. *Obscenae* male ominatae. v. Georg. I, 470. Aen. III, 241 et al. *terrete volucres;* inuidiose dixit, nam vna est, inquit Seru. Poetam hoc ad exquisitiorem orationem pertinere vidisse, si pro indiuiduis genus, pro vno plures, poneret, saepe vidimus: v. c. 799. 877. Intelligo, nec latet me, fieri haec Iouis numine ac voluntate. lib. VII, 350 *anguis fallit furentem.* 878. *reponit* doctius quam rependit. Expostulationes similes apud poetas saepe occurrunt, vt et querelae de immortalitate seu inutili seu votis infesta, v. c. apud Bion. I, 52 sq. Et habent illae aliquid, quod ad miserationem egregie facit. 882. *quicquam meorum,* quicquam

Te ſine, frater, erit? O quae ſatis alta dehiſcat
Terra mihi, Maniſque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et ſe fluuio dea condidit alto.
Aeneas inſtat contra, telumque coruſcat
Ingens arboreum, et ſaeuo ſic pectore fatur:
Quae nunc deinde mora eſt? aut quid iam, Turne, retractas?
Non curſu, ſaeuis certandum eſt comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid

codd., vt diſtinguant poſt *ego*, alii poſt *haud quicquam*. Sed iam Ald. pr. emendatum dedit: *Immortalis ego?* Sicque Rom. aliique Pier. Malim tamen per exclamationem: Me miſeram! *Immortalis ego!* Tum *haud q.* vett. edd., etiam Aldd. et hinc ductae. Etiam ſic Priſcian. lib. XIV. *haud mihi quicquam* Ed. Ven. et Mediol. et Goth. pr. Prima mutauit Commelin. e Pal. *aut* Cuningham. id ſublatum eſſe volebat. 883 *O qua* Leid. *quam* Gud. a m. pr. *quo* Leid. alius. *ſatis vna* Ven. *ſatis ima*, quod etiam Rom. habet, lectum vulgo ante Heinſ., qui *alta* e praeſtantioribus dedit. 884 *dimittat* multi ap. Burm. 885 *detexit* Zulich.; an *praetexit?* inquit Burmann. 886 *et fluuio ſe condit in alto* Leid. et Reg. 888 *Ingemens* a m. pr. Medic. *arboreum:* Io. Schrader. tentabat *roboreum.* Adeo poetae nihil nouare licet. 889 *Qui* Leid. *relaxas* Bigot., male. *retractare* eleganter, recuſare, tergiuerſari, detrectare. 890 *eſt* poſt *certandum* omittit mſ. Coll. Ieſu, et ex eo Wakeſ.

meum, vlla mea res: nunc immortalitas. 885. 886. Male ad Tiberim refertur. Nympha ſe in fontem ſuum ac lacum immiſit: quem *fluuium* nunc dixit, quandoquidem et fluuius inde prodit. v. Exc. III ad lib. VII. Simile exemplum Tiberis ſe in fluuium immittentis v. VIII, 66, alia ap. Hom. Iliad. α, 218. 219. Odyſſ. λ, 252. δ, 425.

887 ſqq. Aeneas vibrat haſtam, quam ſupra vſ. 786 Veneris beneficio receperat, cum Turno a Iuturna enſis fuiſſet redditus. Maior eſt totius ſequentis loci ſuauitas, ſi quis Hectoris cum Achille pugnam mente teneat. v. Iliad. χ. l. c. Ita vſſ. 268 ſqq. expreſſos videbis, ſed ornatius, hic v. 890—893. Tum v. 894, 895 Hectoris verba

Siue animis, ſiue arte vales; opta ardua pennis
Aſtra ſequi, clauſumue caua te condere terra.
Ille caput quaſſans, Non me tua feruida terrent
Dicta, ferox; dI me terrent, et Iuppiter hoſtis.
Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte iacebat,
Limes agro poſitus, litem vt diſcerneret aruis;

892 *armis* Ven. *animis aut arte* Ed. pr. Burmann. *apta ardua* Gud. a m. ſec. *pinnis* ed. Iunt. *pugnis* alter Hamb. 893 *clauſumque* vulgo. *clauſumue* Menag. pr., recte. accedit mſ. Coll. Ieſu. *te credere* Oudart. 895 *ferox hoſtis* iungit Seruius, ſeu quisquis laciniam hanc attexuit, adeoque iungit: *ferox DI me t.*, perperam. *ferox*, o Aenea. 897 Deerat verſus Parrhaſ. Mox *campo qui* (ſcil. *limes*) vbique editum ante Heinſium, idque eleganter, ſicque pars codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinſius *quod* e Medic. a m. ſec. (erat a prima ſigla q.) aliisque ſuis et Pier., ſcilicet idem mutaturus hoc in iſtud, ſi alterum reperiſſet. 898 *Limes agri* inuenit neſcio in quibus Pier., ſicque Ed. pr. Videtur ſic variari oratio poſt antecedens *campo*. *agros* Leid. *agris* cod. Barthii, quod inſuaue ſequente ſtatim *aruis*. *poſitum* Parrhaſ. *decerneret* duo Moret, *arui* Hugen. et Goth. pr.

referunt, cum ſe a diis deluſum intelligit v. 297 ſeqq. Comparant tamen Vrſin. et alii Iliad. *ν*, 811. 812. *ρ*, 175. 176. Graue autem pathos illis ineſt: *Non me tua feruida terrent dicta.* Sunt autem *feruida dicta* ſuperba, arrogantia, proprie de ira. *Iupiter hoſtis* eſt infeſtus, vt alias *numen inimicum*.

896. Emiſſa haſta, cum altera deficiat, ſaepe (v. c. Iliad. *ξ*, 409 ſqq. *η*, 264) ſic heroes Homerici ſaxa iaciunt; ipſi adeo dii, vt Iliad. *Φ*, 403 ſq., vnde h. l. verba fere ducta ſunt; Cf. *ε*, 303. 304, et *μ*, 445 ſqq. Ad talem morem haec quoque exigenda ſunt. Turnus autem etſi enſem receperat, (vſ. 785) haſta erat deſtitutus (vid. vſ. 711), quam eminus in Aeneam mitteret; nec igitur cominus congreditur; ſaxum pro haſta emittit. Vt quis vero victum hoſtem etiam nudum, ipſe armis melioribus inſtructus inſequeretur, dedecori in heroum vita non erat; itaque Aeneas haud ſe indignum iudicauit, imparibus armis cum hoſte congredi. 898. *litem:* remotius poſuit: pro, fines, adeoque litem de finibus.

Vix illud lecti bis ſex ceruice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus;
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem,
Altior inſurgens, et curſu concitus, heros.
Sed neque currentem ſe, nec cognoſcit euntem,
Tollentemue manu ſaxumque inmane mouentem;
Genua labant, gelidus concreuit frigore ſanguis.
Tum lapis ipſe viri, vacuum per inane volutus,

899 *Vix illum* Medic. et Ven. *leuarent* Leid. *mouerent* Goth. tert. Intulit e Virgilio *bis ſenos* viros in Homerum, loco *duorum* (οὐ δύο γ' ἄνδρε) Pindarus Theb, vulgo dictus vſ. 461. 903 *nec curr.* Doruill. *nec ſe* Goth. tert. *cognouit* ſec. 904 *Tollentemque* multi, vitioſe, et ipſe Mediceus: qui et perperam *T. manus,* ſec. Moret. *manum.* Tum *ſaxumue* Medic. Dorvill. 905 *concurrit* alter Hamb. a m. ſec. 906 *viri vacuus* mſ. Barthii ad Stat. Theb. VI, 938, qui ipſe contorta oratione et ſententia diſtinguit; *ipſe, viri vacuum.* Burm. *viae vacuum* tentat. Enimuero *lapis viri* (pro eius) eſt lapis ab eo proiectus: dictum ad vulgarem formam: iactus viri. Poterat *viro* dicere, vt eſſet *viro volutus*, h. ſa viro; ſed alterum maluit: cur non ſectari poterat, vt Turnus longae pugnae labore viribus eſſet exhauſtus: hoc Homeri exemplo ad τὸ θεῖον refertur. Sic in Patrocli extremis lib. π, 801 ſqq. Non itaque haec Turnum, prae metu, mentis male compotem, ἄτεροον, arguunt, ſed, quod vſ. 913. 914 diſerte quoque exponitur, torporem, quem Furia inicit, viresque corporis debilitat. Itaque Turnus ipſe *nec ſe cognoſcit*, vires ſolitas ſibi deeſſe videt: ſe videt eſſe plane alium. Aliud eſt noſtris recentioribus linguis; *ſe non cognoſcere.*

899. *Vix illud;* ad notam illam fidem et opinionem de priſcorum hominum vaſtis corporibus eorumque robore incredibili, et notis Homericis exemplis Diomedis et Hectoris; locis laudd. ε, 303. 304. μ, 445. vtroque loco verecundius οὐ δύο γ' ἄνδρε. add. Apollon. III, 1366 et al. 901. *manu trepida,* feſtina adeoque non ſatis firma, *torquebat.* Seruius: „Bene imperfecto vſus eſt „tempore: quia non eſt „perfectum quod voluit: vt „v. 903. 904. 907" nimis argute! cf. ſup. v. 594 *dabat.*

903. 904. Quod per ſe ex-

Nec ſpatium euaſit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in ſomnis, oculos vbi languida preſſit
Nocte quies, nequidquam auidos extendere curſus
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
Sufficiunt vires, nec vox aut verba ſequuntur:
Sic Turno, quacumque viam virtute petiuit,
Succeſſum dea dira negat. Tum pectore ſenſus
Vertuntur varii., Rutulos adſpectat, et vrbem,
Cunctaturque metu, telumque inſtare tremiſcit;
Nec, quo ſe eripiat, nec, qua vi tendat in hoſtem,
Nec currus vsquam videt, aurigamue ſororem.

ramus? *inane* de aere nunc non primum occurrit, nec eius epitheton *vacuum;* vtrumque Lucretio ſublectum. 907 *euaſit, totum nec* interpungunt alii, etiam apud Seruium. *neque* Medic. Menag. Parrhaſ. 908 *veluti* Doruill. et nonnulli editi. *oculos cum* alter Menag. Poſt hunc verſum in Leid. et Reg. ſequebatur initium verſus: *Et iam iamque*, vacuo ſpatio relicto. (Fraudem librario fecerat verſus in idem verbum deſinens 939. 940 *repreſſit, Et iam iamque).* 911 *volet* Medic. (a m. pr.) *corpora* Gud. *motae,* alter Menag. *nocte* Leid. et Exc. Burm. cum Goth. ſec. 912 *aut verba* inde ab Ald. tert. legitur: in aliis *nec verba.* 913 *quamcumque viam* Leid. et Par., quod expeditius eſſet: alterum exquiſitius. Sic *Nulla viam fortuna regit* ſup. 405. 914 *dea dicta* Zulich, *cum pectore* ſec. Rottend. et Leid. *pectora* Bigot. 915 *conſpexit et vrbem* Zulich. 916 *Cunctaniturque* alter Menag. et alter Goth. *teloque* pr. Hamb. a m. ſec., argute: inſtantem Aeneam telo. *letumque* Rufinian. de Schem. Lex. p. 258, vbi vid. Ruhnken. V. C. tremeſcit ſcribitur in multis etiam alibi: vt paſſim vidimus, 917 *Nec qua* Gud. a m. ſec. *ſe rapiat* Ven. a m. pr. et Erf. 918 *currum* Oudart. *curſus* duo Burm. *curruus* Rom.,

908 ſqq. Egregie ornauit comparationem per ſe iucundam, ex Iliad. χ, 199 ſqq. Ex Virgilio expreſſum putant locum Oppiani Halieut. II, 81—85. Eſt etiam Apollonii ſimilis locus lib. II, 278. 913. *quamcunque viam eum iniiſſe*, vulgari modo dices. 914. 915. Dictum exquiſitius pro ſollenniore; vertit, verſat, varia conſilia, ſenſus, animo Turnus. 915. ſqq. Species eadem Hectoris Iliad. χ, 293 ſeqq.

Cunctanti telum Aeneas fatale corufcat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento fic faxa fremunt, nec fulmine tanti
Disfultant crepitus. Volat atri turbinis inftar
Exitium dirum hafta ferens, orasque recludit
Loricae, et clipei extremos feptemplicis orbis;
Per medium ftridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Confurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit

etiam h. l. conf. fup. ad XII, 61. *aurigamue* Medic., vnde Heinf. recepit pro *que*. 920 *Sortitam* Goth. tert. *pectore* alter Menag. et Leid. 921 *nusquam* Bigot. 922 *faxa fonant* pro var. lect. pr. Hamburg. 923 *ftrepitus* nonnulli apud Burmann. *trepidus* Reg. 924 *Excidium* tert. Mentel. et Parrhaf. *durum* Medic. Pierii, Goth. tert. et aliquot apud Burmann., qui laudat Silii XVII, 188 *D dirum exitium mortalibus;* ex Virgilio adumbratum. *reclufit* Zulich. *recludens* Thunaneus ap. Burm., minus fuauiter. 925 *Loricae clipeique extremos* Medic. Pierii. *clipei extremo feptemplicis orbe* Heinf. coni., cauffam non video. 926 *Et medium* multi cum Goth. tert. Erf. et Medic. Pierii, quod verum arbitror: *orasque recludit — orbes, Et medium ftridens transit femur.* *ftringens* Parrhaf. *ictu* Hugen.

919. *corufcat,* vibrat, πάλλει Homerus, ibid. 320, fed multo ornatius, et refpectu comparationis, quam ipfe ibi attulerat, haftae fic vibratae cum Lucifero. 920. *fortunam,* h. locum in corpore, quem fortuna dabat cf. ibid. v. 321; tum omnibus corporis viribus emittit haftam. 924. 925. Hafta traiicit clipeum in extrema, puta, parte, tum loricae oram inferiorem, et in femore fedet. Sup. lib. X, 587 fq. fimile fere vulnus fit, fed in inguine, adeoque mortale. Scilicet, quod iam alii viderunt, noluit poeta vulnus letale effe, vt locus effet iis, quae fequuntur: quibus ad tragicae fabulae exitum epos fuum propius adduxit: fimili fere more, quo Achillis vulnus Hectori ita illatum eft, vt verba adhuc facere poffet χ, 328. 925. Aiacis σάκος ἑπταβόειον quis nefcit? 927. *duplicato poplite,* eleganter pro inflexo genu. cf. fup. XI, 645.

928. *Confurgunt gemitu Rutuli:* follenni poetae more, quo a vulgari orationem abducit, pro: *gemitus Ru-*

Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis ſupplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit;
Vtere ſorte tua. Miſeri te ſi qua parentis
Tangere cura poteſt; oro (fuit et tibi talis
Anchiſes genitor), Dauni miſerere ſenectae;
Et me, ſeu corpus ſpoliatum lumine mauis,
Redde meis. Viciſti; et victum tendere palmas
Auſonii videre: tua eſt Lauinia coniunx:
Vlterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Aeneas, voluens oculos, dextramque repreſſit;
Et iam iamque magis cunctantem flectere ſermo

929 *Mons circa* pr. Moret. et Parrhaſ. *late vocem* Doruill. *alta dederunt* Vratisl. 930 *que* abeſt aliquot Pier. tribus Burm. et Goth. tert. 931 *Practendens* pr. Mentel. *nec d. vnquam* Lutat. ad Stat. VIII, 116. 932 *te forte* Goth. pr. *ſi te qua* pr. Menag. 935 *ſiue meum corpus* Valer. Prob. Art. Grammat. lib. I. 936 *euictum* ſec. Rottend. 938 *nec tende* Leid. 940 *flectere mentem* aliquot Pier.

tulorum conſurgit. 930 ſqq. Vides Hectorem, ne ſepultura careat, ſupplicantem Iliad. χ, 338 ſeqq. 930. 931. *oculos* conuertit, *manus* protendit, ſed illud latet in hoc: vt toties fit. 933. *fuit et tibi talis.* Notum artificium ſupplicantium: ad exemplum illud omnium aliorum praeſtantiſſimum: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο etc. Iliad. ω, 486. Dedere alia Guell. et Cerda. Rhetorum acumen figuram extudit anacoenoſin, quam hoc ipſo exemplo illuſtrat Iul. Rufinian. p. 205. Sed tali cum vi, hac δεινότητι ſemel tantum hoc dici potuit. 935. *Et me, ſeu corpus.* Viro forti digna oratio; aperte mortem non deprecatur: vitae tamen vſum nec renuit. 938. *acer in armis* iungenda eſſe monet Seru., neſcio an ſatis bene. Ego *in armis* malim abſolute dictum, armatus, vt erat, *ſtetit;* eſt enim poetica ἐνάργεια. Aeneas ſtabat tenens clipeum et enſem, ſtrictum, vt ex v. 950 apparet.

940 ſqq. Haec iam praeparauerat ſup. lib. X, 495 ſq.

Coeperat: infelix humero cum adparuit alto
Balteus, et notis fulſerunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem volnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum inſigne gerebat.
Ille, oculis poſtquam ſaeui monumenta doloris
Exuuiasque hauſit, furiis adcenſus, et ira
Terribilis: Tune hinc ſpoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
Inmolat, et poenam ſcelerato ex ſanguine ſumit.

941 *alto* editum inde a pr. edd. Attamen *ingens* Cariſius lib. I laudat: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem eſſe ait, mutatam ab iis, qui bina vni nomini epitheta *(Infelix ingens balteus)* adiungi vitioſum exiſtimarent. Ex codd. tamen ſuis nec Pier. nec Heinſius id firmant: videtur vbique *alto* legi: *alte* Oudart. *vltro* Parrhaſ. 942 *fluxerunt* Bigot. 946 *incenſus* Doruill. 947 *Spoliis tune hinc* Goth. ſec. *hic* Parrh., ita erit *Tune hic;* vt: ille ego. *in ſpoliis* alter Menag. 948 *Eripiere* Parrhaſ. *te* abeſt Leid. 949 *poenas* qu. Moret. et Doruill. *ex* deerat alteri Hamb. *de ſanguine* Oudart. pro var. lect.

500—505. Praeclarum hoc inuentum ſuppeditatum forte erat Maroni a tragicis, in quibus legerat Achillem in Hectoris pedibus religandis vſum eſſe eodem balteo, quem Hector ab Aiace acceperat, qui idem dato ab Hectore gladio ſe iugulauit. Meminerat autem ſimul alterum hoc, quod Hector, armis Patrocli indutus, (Il. ρ, 188 ſq.) vulnus recepit ea parte, qua thorax non bene aptatus eius corpori nudatum collum praebebat. χ, 322. 942. Balteum, e quo enſis pendebat, mox ornate declarat, tamquam rem, in qua nunc rerum cardo vertitur et quae luculentius animo erat repraeſentanda. Tum vero *notis fulſerunt cingula bullis* poetica forma dictum, pro: et bullae, ornamenta nota, fulſerunt in cingulo. Itaque verendum non erat, ne otioſus eſſet verſus. 945. *oculis hauſit:* iam ſup. IV, 661, *Hauriat hunc oculis ignem.* traductum ab auribus. *vocemque his auribus hauſi:* IV, 359. inde et animo: X, 648 *animo ſpem turbidus hauſit inanem.* vt *bibere:* vt I, 749 *longumque bibebat amorem.* 945. *monumenta doloris* h. l. quae memoriam renouant, recordationem doloris ex Pallantis morte. 947. *meorum* graviter, pro vno ex ſuis, ex amicis: Pallante. 949. *Im-*

Hoc dicens, ferrum aduerſo ſub pectore condit
Feruidus. Aſt illi ſoluuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub vmbras.

FINIS AENEIDOS.

950 *aduerſum ſub* Bigot. *aduerſus pectore* Leid. *in pectore torſit* qu. Moret.

molat, non ſibi; ſed, diis inferis. 952. Verſum Homericum eſſe expreſſum, *Ψυχὴ δ' ἐκ ῥεθέων* etc. Iliad. χ; 362. 363, iam notauit Seruius. *indignata cum gemitu* pro gemens, moerens: *ὃν πότμον γοόωσα* anima. conf. ſup. XI, 831. Iamque cum Turni morte foederis ſupra concepti conditiones vſſ. 187 ſeqq. exitum habent: Lauinia in matrimonium accepta, Aeneas Troianos in Latinum nomen adiungit, nouam vrbem Lauinium condit, iusque ſocero in regno ſuccedendi conſequitur: adeoque Aeneas accepit *ſedem in Italia intulitque deos Latio*, vt lib. I, 5. 6 fore poeta praedixerat. Omnino ſi de arte quaeritur, ab ingenioſis inuentis profecta, et iudicii maturitate et ſeueritate temperata, nihil video, quod cum Marone comparari poſſit; multoque hac parte inferior eſt Ilias Aeneide.

EXCVRSVS I

Super temporis spatio, in quod sex posteriorum Aeneidis librorum res gestae a poeta dispescuntur.

Lib. XII, 113 *Postera vix summos.* Erunt forte, qui vix fidem habeant mihi affirmanti, paucorum dierum acta sex posteriorum Aeneidis librorum argumentum explere. Ita tamen res se habet: nondum viginti dies exiisse doceri potest, cum Turni caede facta tota Aeneis absoluitur. Sub aestatis exitum Aeneam ad Italiam classem ex mente poetae appellere supra docuimus Exc. II extr. libri III. Ingressi Tiberis ostia Troiani escendunt et in littore coenam capiunt lib. VII, 107—147. Altero die explorant terras. Missi legati ad Latinum facto foedere pactoque Aeneae cum Lavinia coniugio redeunt in castra, quae interea fossa et vallo cinxerat Troianus. v. 148—285. Inde Iunonis odia et fraudes ad turbandas Latii res: 286 sqq. Turni animum per somnum (v. 414.) ipsa Alecto ira et furore incendit. Tertio die feruntur caussae belli inter Troianos et Latinos: Turnus Laurentum profectus parat arma, edicit bellum, auxilia colligit. Recte nunc ab omni temporis memoratione abstinet poeta: sed paullo post sub libri VIII initium iterum temporum notas adiungit. Viso nocturno monitus Aeneas iter parat ad Euandrum. Orto die bina nauigia instruit aduersoque Tiberi euectus sub meridiem collem Palatinum, quem Euander tenebat, prospicit VIII, 79—97 sqq. Hospitio ab eo benigne exceptus (169 sqq.), dieque et nocte cum eo exacta v. 367—369 altero die (455 sqq.) Euandri monitu Agyllam seu Caere Etruriae vrbem adit Aeneas et Tarchonem ad armorum societatem pellicit v. 604 sq.

Interea nuntio de Aeneae absentia accepto Turnus vallum Troianorum oppugnat, classem incendit: IX, 1—158. Nocte insequuta Nisus et Euryalus ad Aeneam missi intermuntur 159—458. Altero die, qui idem ille est, quo Ae-

neas Caeretanos adierat, Rutuli castra Troianorum omni vi oppugnant 459 *Et iam prima nouo spargebat lumine terras — Aurora —* Irrumpit in castra Turnus, iterum expellitur lib. IX. Habetur concilium deorum X, 1 — 117. Interea Rutuli pergunt vallum oppugnare 118 — 145, donec nox superuenit: quod intelligitur ex v. 146 sqq. Altero mane, qui quartus erat dies, adest Aeneas cum auxiliis ex Etruria. Is, superiore die (eodem illo, quo pugna ad castra Troianorum facta erat) exeunte, nauibus conscensis Agylla seu Caere soluerat, totamque noctem iter mari accelerauerat: hoc est X, 147 *media Aeneas freta nocte secabat.* Noctu Nymphas, olim naues suas, sibi occurrere videt v. 215 sqq. Ab iis, quae gesta sint superiore die, accipit. Copiis expositis Aeneas pugnam facit; finitur illa Mezentii caede: X ad f. Altero die, quintus is est (XI, 1), Aeneas tropaeum statuit, Pallantis corpus ad patrem Euandrum remittit, Latinis inducias in XII dies dat: e quibus tantum quid altero ac tertio die factum sit, memoratur 182 sqq. 210 sq., concrematio cadauerum et luctus. Interea, pergit poeta v. 225, Venulus a Diomede redit, qui auxilia denegauerat. Cogitur consilium: in quo dum Drances et Turnus altercantur, ecce adfertur nuntius, Aeneam castra mouisse et aduersus Laurentum exercitum ducere: v. 445, quod non nisi induciarum tempore elapso, adeoque die XIII factum credere licet. Capit Turnus insidiarum locum, et equites in camporum planitiem praemittit. Sed audito, pugna equestri facta Latinos fugere, relictis insidiis ad vrbem properat: atque hic ne pugnam cum Aenea faceret, nox ingruens intercedit. v. vs. vlt. Aen. XI. Turnus Aeneam in alterum diem ad singulare certamen prouocat XII, 76 *Cum primum crastina caelo* etc. Ortus dies v. 113 *Postera vix summos* etc. Prodit Latinus in campum ante vrbem ad foedus feriendum, quo leges certaminis scribuntur. Turbato foedere, vulneratur Aeneas, instauratur pugna. Sanatus a vulnere Aeneas Veneris matris interuentu, in pugnam redit, Turnum per ordines frustra insequitur. Repente hinc ad moenia Laurentum partem exercitus ducit 554. Tandem ad vrbem tuendam aduolat Turnus, et cum Aenea congressus occiditur. Quae omnia ad poetae mentem eodem die XIII gesta esse necesse est.

EXCVRSVS II

De Iunonis deorumque interuentu in extrema parte Aeneidis.

XII, 134 *At Iuno e summo, qui nunc Albanus habetur* etc. 791 *Iunonem interea — pugnas de nube tuentem;* et 841. 842 *Adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit. Interea excedit caelo nubemque relinquit.* Vt post illa, quae de deorum ministeriis et Iunonis odiis vniuerse disputata sunt (Disquis. I s. VII. Excurs. I* ad Aen. I passimque in Notis, vt ad IX, 802), ea illustrentur, quae in h. l. commentatus sum, placet hic sub vnum conspectum adducere, quae deorum, Iunonisque in primis, in posterioribus sex libris partes, quod ministerium fuerit. Apparebit vel ex his, verum esse quod aliquoties monui, hac in carminis parte longe inferiorem esse Maronem Homero, cui deorum interuentus non pro figmento et iucundo mendacio erat: sed res a priscis hominibus credita ac tradita, ac veterum aetatum ingeniis et mentibus ita frequentata, ipso sermonis ingenio, carminum perpetuo argumento, narrationum ad solitum exemplum institutarum more ac consuetudine, tam familiaris facta, vt videre, audire, deos sibi viderentur in mediis rebus agendis versantes. Iuno, cuius arte et consilio classis Troianorum e Sicilia Italiam petens primum ad Africae littora tempestate delata lib. I, 34 sqq.), mox, cum frustra hoc actum esset, vt Didonis amore irretitus Aeneas Carthagine retineretur, in Sicilia combusta fuerat (lib. V, 604 sqq.), vbi Troianos ad Latii littus appulisse videt (VII, 286 sqq.), ne nihil, quo fata differre saltem liceret, intentatum relinqueret, vnam ex Furiis excitat et Latium discordiis miscet. Dum Aeneas absens Euandri et Etruscorum auxilia conquirit, Venusque mater ei arma Vulcani arte parat (VIII, 370 sq.), Iuno Iride missa Turnum excitat, vt Aenea absente Troianoram castra seu vrbem ac munitiones oppugnet; lib. IX, 1 sqq. Inter hanc oppugnationem Turnus in castra iam irruperat: cum Iunoni per Iridem a Ioue missam interdicitur, ne vlterius pro Turno contendat et in pugna allaboret. ibid. IX, 802 sqq.

Consilio habito, Iupiter diis persuadere vult, vt dissidiis compositis nihil vltra intercedant, quo minus fatalis se

des in Italia Aeneae contingat. lib. X, 1 sqq. Quandoquidem monitis precibusque nullum dari locum videt, obiurgatis grauiter diis declarat, fatis se omnia esse permissurum v. 105 sqq. Nec tamen hoc ita obseruari videas in sqq., quin Iuturna Turnum fratrem moneat, vt Lausum Pallantis manibus eripiat v. 438. Iuno autem ipsa Turnum eluso Aenea pugnae subducat: v. 606. Contra Iouis monitu Mezentius in pugnam succedit v. 689. Iuno ad caelum statim redierat (v. 663. 664). Nam paullo post ea cum Venere inter deos moratur, qui ex Olympo pugnam prospectant 758. Etiam Diana Opim mittit Nympham, vt Camillae mortem vlciscatur lib. IX, 532—567. Interea Iupiter Tarchonem Etruscum incitat, vt firmatis animis turmas ad pugnandum reducat v. 726.

Instabat iam singulare Turni cum Aenea certamen. Iuno, quae Turno timebat, dirimere saltem ac differre pugnam studet. Nunc inducitur illa ex monte Albano prospiciens pugnam, vnde Iuturnam mittit: XII, 134 sqq., vt fratri suo succurrat. Vt hoc poetae commentum satis se phantasmate rerum commendet, cogitandum est, Iuturnam esse Nympham fluuii et lacus Latii, qui non longe aberat ab Albano monte: Igitur in hunc descenderat Iuno, vt cum Iuturna super communibus rebus ageret; inde eam iterum ad Olympum reuersam esse (v. 159. 160) statuendum est. Nam aliquanto post v. 792 illa in nubibus haeret despectans pugnam et de Turno sollicita. Hic Iupiter ad eam accedit, *fulua pugnas de nube tuentem*, vtque in fatorum placitis illa acquiescat tandem obtinet. Quo facto Iuno *caelo excedit nubemque relinquit*, adeoque ad suam sedem in Olympo redit.

EXCVRSVS III

De rebus gestis et fatis Aeneae inde ab aduentu in Italiam, et de poetae artificio in his rebus tractandis et ornandis.

XII, 189 sqq. *Non ego nec Teucris Italos parere iubebo, Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae Inuictae gentes aeterna in foedera mittant; Sacra deos-*

que dabo; socer arma Latinus habeto; Imperium sollenne socer: mihi moenia Teucri Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen, et v. 821 sq. *Cum iam connubiis pacem felicibus, esto, Component; cum iam leges et foedera iungent: Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari, Aut vocem mutare viros aut vertere vestis. Sit Latium sint Albani per secula reges, Sit Romana potens Itala virtute propago. Occidit occideritque sinas cum nomine Troia.*

Obseruationes super his subiungam nonnullas; quae tamquam pro supplemento rerum in Aeneide tractatarum sint, etsi non valde doctas ac reconditas, quasque mens tam longi operis decursu fessa secum ferre, iusti oneris leue superpondium, non refugiat.

Et primum quidem ingeniose hoc factum, quod *futurum Latii statum*, quem maiorum primo sermonibus seruata, tum a priscis scriptoribus litteris prodita, memoria ad posteritatem pertulerat, *tamquam foedere iam ab initio constitutum* memorauit et commode loco intexuit. Cessere Troiani in Latinorum nomen. Cum tamen Aeneas, dum viueret Latinus, suos Troianos discretos ab iis haberet, nec eos cum Aboriginibus misceret, nisi ex quo Latinus viuere desierat: expectari poterat, Latinos potius in Troianorum nomen abituros esse. Obscurum est, qua ratione id factum sit, et diuersis modis factum id narratur. Sollerter itaque inuentum a poeta, vt foederis de bello per certamen singulare dirimendo conditionibus haec constituerentur. Conditiones igitur hae habendae: *Troiani victi agro Laurentum excedunto; victores aequo iure cum Latinis vtuntor; Latinus imperium et summum ius habeto; religiones suas Troiani Latinis impertiunto: condendae vrbi locus Troianis assignator.* Iam haec non sine omni historiae auctoritate a poeta esse ficta, ex iis intelligitur, quae, etsi inter diuersas ceterarum rerum narrationes, de pace et foedere inter Aeneam et Latinum inito tradita legimus. Apud Dionysium I, 59 ex communi commemoratione, quam ibi exponit, ante congressum vtriusque exercitus foedus factum inter Aeneam et Latinum in has leges: vt Troiani acciperent tantum agri, quantum a colle (cui Lauinium impositum) quoquo versum euntibus

ſtadia circiter XL pateret; vt porro mutua inter Troianos et Latinos et praeſentis belli aduerſus Rutulos et ceterorum bellorum eſſet ſocietas, vtque communes vtilitates vtrique et manu et conſilio communiter perſequerentur. Prima conditio hoc loco omiſſa, cum iam ad alterius narrationis morem deflexa ſup. lib. XI, 317 ſqq. ea eſſet expoſita; ſed amicitiam mutuam bellique ſocietatem *(vt communes hoſtes amicosque haberent*, Auctor de O. G. R. 13) accuratius poeta exſequutus eſt ſecundum ea, quae foedere facto eueniſſe narrata ſunt. Dat Aeneae Latinus filiam Lauiniam in matrimonium: quod exemplum ſequuti alii, breui in vnum populum coaleſcunt, Troiani et Aborigines, abeuntque in nomen Latinorum. conf. Dionyſ. I, 60. Partem harum rerum inter Iunonis preces Iouis nutu ratas factas retulit lib. XII, 821 ſqq. *Cum iam connubiis pacem felicibus, eſto, Component — Neu Troas fieri iubeas* etc. Ceterum illa, quae ſupra in pacis conditionibus vidimus, vt Latinus imperii ſummam retineret, tum hoc: vt ſermonem, habitum, nomen ab Aboriginibus Troiani adſciſcerent, reſpexit poeta in Didonis diris lib. IV, 618, cum *pacem iniquam* vocat, cui Aeneas ſe ſubmiſſurus ſit. Parum veriſimile eſt, quod Liuius I, 2 tradit: Nomen Latinorum vtrique genti impoſitum, *vt aduerſus terrorem belli cum Rutulis animos Aboriginum ſibi conciliaret: ne ſub eodem iure ſolum ſed etiam nomine omnes eſſent.*

Altera eſt obſeruatio artificii, quo poeta e rebus et factis plurium annorum poſt Aeneae ad Italiam aditum elegit potiora, diſtribuit ac diſpoſuit ſic, vt in ſumma carminis comprehendi ea poſſent. De quibus vt melius conſtet, ſubiiciemus tamquam ſub vnum obtutum varias ſcriptorum veterum his de rebus narrationes.

Fuiſſe primum, qui omnino negarint vel dubitarint, an vnquam Aeneas Italiam adierit, alios, qui adiiſſe quidem, ſed, Aſcanio relicto regno, in Aſiam rediiſſe tradiderint, vtrosque praua Homericorum verſuum interpretatione adductos, iam alio loco monitum eſt: Disquiſ. II ſ. II ſq. cf. Dionyſ. I, 53. Sed eorum, qui Aeneae acceſſum ad Italiam tamquam hiſtoriarum fide acceptam tradiderant, vulgarem narrationem hanc appoſuit Dionyſius lib. I, 56, quam breuiter hic memorabimus, vt,

quae poeta noster inde aut transtulerit aut immutarit, vno haustu cognosci possit. Qui videre volet ea, quae alii diuersa tradiderunt, adeat Liuium, Strabonem, Aurel. Victorem, alios. Capto igitur ex suis albae fetu ostento narratum est, Aeneae, in condenda vrbe, quae mox Lauinii nomen acceptura erat (nam de hac ille loquitur, non de Troia), occupato, superuenisse Latinum regem, qui tum aduersus Rutulos copias eduxerat. Moniti vterque in sequente nocte, alter a Penatibus, alter ab heroe Indigete per visum oblato, cum dies illuxisset, foedus inter se faciunt, quod supra memoratum est; tum Troiani cum Latinis bellum aduersus Rutulos repetitum breui conficiunt, indeque reuersi vrbem absoluunt, Lavinii nomine imposito. Erant quoque templa et alia ornamenta Lauinii, quae ad Aeneam auctorem referebantur (Dionys. I, 64). Hactenus Troianis solis imperauerat Aeneas, sed mortuo Latino in vniuersum regnum successit; factum hoc in bello aduersus Rutulos, qui iterum a Latinis defecerant auctore Turno, Amatae, Latini vxoris, consobrino, et ob nuptias Lauiniae ab extero interceptas irato, Amata quoque instigante. Ita bello conflato acre praelium commissum, quo Latinus et Turnus (in quo consentit Iustin. XLIII, 1, 11) cum aliis ceciderunt, Aeneas tamen victoriam adeptus est. Hoc erat, quod Iupiter praedixerat lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia populosque feroces Contundet* etc. Nec multum abeunt Liuius, Strabo, et quorum potior auctoritas habenda, Lutatius Catulus apud Victor. O. G. R. 13. Cato apud Seruium IV, 620, etsi locus corruptus. Dionysium exscripsit Zonaras VII pr.

Quum autem Aeneas post Latini obitum aliquod tempus solus regnasset, iterum rebellarunt Rutuli, assumto in belli societatem Mezentio Etruscorum rege. Commissum non longe a Lauinio praelium ad Numicium flumen nox diremit: desideratus Aeneas, seu quod caesus seu quod flumine mersus perierat, mox pro heroe, patris dei Indigetis nomine, coli coepit. Eo spectant Aen. I, 263 sqq. dirae Didonis IV, 615 sq. et Iouis verba XII, 794 *Indigetem Aeneam scis ipsa et scire fateris Deberi caelo* etc.

Ita Ascanius succedit in regno. Obsessa vrbs Lauinium ab Etruscis: sed soluitur obsidio mox alio praelio

facto, quo Mezentius victus, caeso filio Lauso, pacem cum Ascanio facit. Disertius haec narrata a Dionys. I, 64. 65. Ex priscis scriptoribus, qui haec ita tradiderant, L. Iulius Caesar lib. I et A. Postumius in lib. *de aduentu Aeneae* fuerant, vt ex Victore O. G. R. 15 discimus. Auide autem cognoscimus ea, quae vetustissimi scriptores his de rebus tradiderant; Liuius enim in magna narrationum diuersitate tantum vnam fere sequitur, non semper eo cum iudicio, eaue cum subtilitate, quae nunc a scriptore rerum priscarum requiri solet. Quae alii diuersa tradant, potissimum haec sunt: Etiam alterum cum Rutulis bellum Turni odiis et consiliis tribuitur a Liuio I, 2, qui in reliquis fere cum Dionysio consentit; nec discesserat ab eo Appianus, quantum ex Excerpto Photiano intelligas. Mezentium, regem Etruriae, Caeretibus tum imperitantem tradunt et Liuius et Dionys., de quo v. Excurs. III ad lib. VIII. Euryleontem, mutato nomine Ascanium factum, seu Creusae seu Lauiniae f. successisse, Appianus l. c. Secundum Liuium I, 3 pax inter Ascanium Mezentiumque ita conuenerat, *vt Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.*

Nihil hinc in Latinorum rebus memorabile occurrit, nisi quod anno a condito Lauinio trigesimo ab Ascanio Alba conditur, loco opportuniore, quam cui Lauinium impositum fuerat. Transfertur in eam regni sedes: *regnumque ab sede Lauini Transferet et longam multa vi muniet Albam* Aen. I, 270. 271. Mortuo Ascanio succedit Siluius ex Lauinia susceptus Aeneae, hincque procedit series illa regum Albanorum, quorum nomina seu tradita acceperant seu, vt CCCC annorum decursum explerent, ex parte saltem inuenerant scriptores Romani vetustiores, ex quibus haec duxere Dionysius, Liuius, Victor O. G. R. et Ouid. Met. XIV, 609 sqq., item Syncellus et Eusebius. Memorauit Maro Siluium, Procam, Capyn, Numitorem et Siluium Aeneam: lib. VI, 760 — 770, repetito Siluii nomine, quandoquidem *omnes cognomento Siluii vsque ad conditam Romam Albae regnauerunt, vt est scriptum Annal. Pontifical. lib. IV* apud Victor. O. G. R. 17. Etiam Thybris, qui aliis Tiberinus, ante Latinum tamen, memoratur lib. VIII, 330 *Tum reges, asperque immani corpore Thybris: A quo post Itali fluuium cognomine Thybrin Diximus: amisit verum*

vetus Albula nomen. Vetus haec fuit commemoratio de Tiberis nomine; L. Cincium et Q. Lutatium Catulum auctorem excitat Victor O. G. R. 18, ad eorum saltem fidem, quos homo exscripsit. Cf. Dionys. I, 71. Si Syncellus p. 171 B ante se habuit auctorem veterem cognomen *Albani* iam Saturnus inter Latinos habuit. Ab Alba quoque, tamquam prisco Tiberis nomine, Albam Longam, etsi satis longe a Tiberi remotam, nomen accepisse tradiderant nonnulli, vt ex Diodoro Siculo Syncellus p. 194 C notauit.

Tandem, vt superiora facilius animo comprehendere liceat, vtque pertexamus annorum supra To. II Excurs. II ad lib. III inchoatam seriem, paucis notationes subiiciemus temporum, ad quae res istae reuocari solent. Omnino notationes illas scriptorum, qui multis post saeculis antiquas res constituere et annis finire voluerunt, opera factas esse statuendum est: nam πατρόδοτα illa, et per aliquot saeculorum decursum patrum narratione ad posteritatem transmissa, et propter hoc ipsum in tam multis variata, vix annis suis tam accurate alligari iam tum potuere, cum primum a priscis hominibus narrata sunt. Neque adeo mirari debemus, si hos ipsos annos fluctuante admodum fide et auctoritate constitutos viderimus. Iuuat tamen rationes ac modos persequi, quibus haec digessit subtiliorum scriptorum diligentia.

Inter haec tenendum, quod scriptores tertio ab exciso Ilio anno factum aiunt, vt Aeneas ad Italiam accesserit, hoc Virgilium in septimum reiicere, id quod supra Exc. II ad lib. III vidimus. Itaque

a. C. N. 1178. Error. Aeneae 7.

Sub aestatis exitum, ad Virgilii mentem, Troiani classem ad Laurentum appellunt: elcensu facto Troia noua munitur: foedus cum Latino factum repentinis animorum discordiis rumpitur; oritur bellum, quod Turni caede intra mensis decursum finitur, v. paullo ante Exc. I, vt adeo Troiani sedibus in Latio acceptis de noua vrbe Lauinio, ex foedere condenda, cogitare iam non possent. In hoc adeo Aeneidis argumentum absolui vidimus. Reliqua per episodia inserta passim sunt.

a. C. N. 1177. Error. Aeneae 8, ab aduentu in Italiam 2.

Solis Troianis imperat Aeneas, ad Dionyſii mentem lib. I, 64. Anni aduentus Aeneae in Italiam ab auctumno ad auctumnum procedunt: adeoque annus hic pro primo et pro altero computari poteſt; ſed hoc alterum vſitatius.

a. C. N. 1176. a. aduentus in Italiam 3.

Bellum Latinorum Troianorumque cum Rutulis. Latinus et Turnus in praelio cadunt. Aeneas ſolus vtrique populo imperat; ad mentem Dionyſii lib. I. 64.

Aliter Virgilius noſter res Aeneae diſpoſuit, ſequutus eos, qui Aeneam tertio ſtatim anno rebus humanis ereptum narrauerant. Nam lib. I, 263—266 Iupiter Veneri Aeneae fata exponens: *Bellum*, ait, *ingens geret Italia populosque feroces Contundet, moresque viris et moenia ponet; Tertia dum Latio regnantem viderit aeſtas, Ternaque transierint Rutulis hiberna ſubactis*, quod ſcilicet primo ſtatim anno erat factum. Et eo ſpectant dirae Didonis lib. IV, 618—620 *nec quum ſe ſub leges pacis iniquae Tradiderit, regno aut optata luce fruatur. Sed cadat ante diem mediaque inhumatus arena.* Haec de triennio Aeneae in Italia exacto narratio videtur hinc vulgatiſſima inter ceteras facta. Oroſius quoque I, 18, Aeneae, *qualia per triennium bella excitauerit, quantos populos implicuerit, odio excidioque afflixerit, ludi literarii diſciplina noſtrae quoque memoriae inuſtum eſt*, ait, Virgilii in ſcholis praelectionem et interpretationem reſpiciens illo adhuc aeuo, quod hinc diſcimus, fieri ſolitam.

Apud antiquiores tamen ſcriptores et chronographos de anno, quo Aeneas deceſſit, diuerſe admodum traditum fuit. Nam et ipſe Dionyſius tres eum annos cum Latino regnaſſe, quarto ab eius morte anno in pugna cum Mezentio non amplius apparuiſſe narrat lib. I, 64. Apud Syncellum quoque p. 171 C. D. (vnde Euſeb. Hieron. idem habet) tres poſt Latinum annos, ſecundum alios octo, regnaſſe, tum, vt alii tradant, quarto, vt alii, duodecimo a Troia capta anno obiiſſe dicitur. Alio loco p. 194 fragmentum ex Diodori lib. VII ſeruauit, quo memoratum erat, tertio a capta Troia anno Aeneam regnum Latinorum obtinuiſſe per triennium.

a. C. N. 1173. a. aduentus in Italiam 6.

Rutuli rebellant; iungit arma Mezentius, Etruscorum rex. Facto praelio Aeneas interceptus nusquam deinde comparuit. Succedit in regno Latinorum Ascanius: obsidetur Lauinium: mox pugna facta Mezentius obsidionem soluit. Ita Dionys. I, 64. 65. Conf. Liu. I, 2. Victor O. G. R. 14.

a. C. N. 1148. a. aduentus in Italiam 30.

Hoc anno ex Virgiliana supputatione Alba Longa conditur: ad veriorem tamen rationem (si tertio a Troia excisa anno Aeneas Latium tenuit) quarto ante hunc anno a. C. N. 1152 *trigesimo* post Lauinium conditum, vt, si bene memini, omnes scriptores tempus finiunt. cf. Cerdam ad Aen. I, 269. Victor O. G. R. 17. Sic quoque diserte Virgilius lib. VIII, 47 inuenta statim sub escensionem sue alba: *Ex quo ter denis vrbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.* Paullo obscurius idem Iupiter ad Venerem vaticinatus erat lib. I, 267 *At puer Ascanius — Triginta magnos voluendis mensibus orbes Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini Transferet, et longam multa vi muniet Albam.*

In duratione vero regni Albanorum et interuallo vsque ad Romam conditam Virgilius a vera historiae ratione et omnium scriptorum fide recedit, si vnum, quem quidem noui, Iustinum lib. XLIII, 1 excipias: apud quem Longa Alba —*quae trecentis annis caput regni fuit:* Sic autem Virgilius quoque in nobili versu lib. I, 272. *Hic iam tercentum totos regnabitur annos.* Enimuero non CCC sed CCCC annos inter Albam et Romam conditam intercessisse summo consensu scriptores tradunt. In postumo libello Io. Martyni, *Dissertations and critical Remarks upon the Aeneid.* Lond. 1770. 8, est Diss. VI super Albanis Regibus. Sed parum inde ad rem nostram proficias. Fide aliqua certa, et maiorum fama accepta, traditum hoc vix arbitror: verum, cum in temporibus rerum Italicarum constituendis non nisi duo haberent cardines, *Troiam captam* et *Romam conditam,* aliis temporum notis deficientibus; ii, qui accurate ad annorum numeros digerere inceperant res priscas narratas, instituerunt computum ad rationem interualli inter Troiae excidium et Romae exordia: quod, etsi ab diversis scriptoribus, pro epocha Troiae captae varie constituta, diuersimode constitutum est (ita vt v. c. ii, qui, Herodoteum calculum sequuti, Troiae excidium centenis

annis maturius euenisse volunt, interuallum inter illud et Romae exordia vltra quingentos annos producant), ad CCCC tamen annos a plerisque producitur. Secundum tutiores quidem calculos 430 (ad Varr., et 432 ad Caton. aeram) annis finiri videtur: deductis inde annis errorum Aeneae et interualli inter Lauinium et Albam conditam, quod XXX annorum est, facile intelligitur, saltem ad 397 vel 398 annos Albani regni vsque ad Romam conditam annales procedere. In hos regum nomina et annos, pro lubitu potius quam certa, puto, auctoritate, dispertierunt scriptores: vt apud Dionysium et Eusebium videre licet. Rotundum, quem dicimus, numerum CCCC annorum edunt cum alii tum Strabo V, p. 350 C. "Ὕστερον δὲ τετρακοσίοις ἔτεσιν ἱστορεῖται τὰ περὶ Ἀμούλιον etc.

Qua itaque auctoritate Virgilium adductum dicemus hoc sibi sumsisse, vt annorum numerum mutaret? Procliue est dicere, eum sibi tamquam poetae hoc licere putasse. Sed doctior est poeta Virgilius, quam vt sine ratione quicquam aduersus notissimam historiarum fidem nouasse aut ab omni ratione recessisse videri debeat. Potuit scilicet aliud computi momentum constituere, vt intra Romuli et Remi natales subsisteret: *Hic iam*, inquit, *tercentum totos regnabitur annos Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem: Inde* etc. Subductis XX vel XXX annis, quibus adoleuerant Romulus et Remus, antequam Romam conderent, reliquum numerum, vt poeta, crasse indicasse videri potest. Videtur etiam sequutus esse arcanum quid et Ioue vaticinante dignum, vt sacro numero procederent omnia: 3. 30. 300; nam tertio anno Aeneas inter heroes indigetes receptus, trigesimo condita Alba, ibi per trecentos annos regnatum: quae Spencii non inelegans est obseruatio in Holdesworthi obss. pag. 215. Sed simplicissimum est dicere, fuisse olim auctores, inque eos Virgilium incidisse, qui interuallum illud temporum vsque ad Romam conditam artioribus finibus includerent: quod in tanta temporum antiquiorum caligine et difficultate factum adeo improbabile non sit, cum etiam Trogum similem auctoritatem sequutum esse ex Iustino intelligatur.

Ceterum in his, quae a nobis exposita sunt, cum commemorentur nonnulla, quae in primis statim Liuii vel Dionysii foliis occurrunt, erunt forte, qui acute sibi obseruasse videantur, me satis trita persequutum esse. Verum

in toto hoc genere non refert, quid alii dixerint, sed quid nunc a te dicendum fuerit; tum vero illud inprimis attendendum, num alii easdem res eodem iudicio, eodem consilio, eadem cura ac diligentia exposuerint. Dici autem vix potest, quam parum iudicio suo tribuere ipsi videantur ii, qui res Romanas ante et post vrbem conditam vulgo exponere solent: cum ex Liuio et Dionysio recitent veteres illas fabulas tamquam res fidei exploratissimae, nec vnquam in mentem veniat, horum scriptorum fidem in his per se esse nullam; pendere eam totam ex antiquioribus; horum autem fidem ab iis monumentis, quae ante oculos habuere, aut a maiorum fide, quam propagatam per plura saecula acceperant. Atqui nemo res Romanas consignauit litteris ante sextum ab V. C. saeculum; et monumentum superfuit vix vnum et alterum, quod incensam a Gallis Romam (V. C. 364) aetate superaret. Sunt tamen annis comprehendenda haec quae narrata sunt, vt saltem teneamus ea, quae vulgo euenisse credidit antiquitas, et quorum summam proxime ad veritatem accedere nemo sanus dubitet.

EXCVRSVS IV

De Iapide medico.

XII, 391 *Iamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis Iasides.* Suauissimus, qui sequitur, et laudatissimus est locus de Iapide medico, hoc est, chirurgo, quales veteris aeui erant *ἰατροί*. Insignem ei lucem attulit *Moehsen*, doctissimus medicus, in catalogo imaginum celebr. medicor. *(Verzeichnifs einer Sammlung von Bildnissen berühmter Aertze)*, vbi pag. 227 Rohdii, clari pictoris, tabulam illustrat, cuius argumentum est Aeneas ab Iapide sanatus. Antonium Musam, cuius artem Augusti valetudo tantopere celebrauit, sub aliena persona vt laudaret, consilium fuisse Maroni, suspicatus est Franc. Atterburius in diss. inserta Virgilio Anglice reddito et a Wartono curato Tom. IV. Fit tamen hoc parum verisimile, omninoque parum probari posse censeo genus hoc referendi loca poetarum ad certos homines per allegoriam et allusionem. Sufficit poetam Iapidem suum ad Homericorum medicorum exempla induxisse. Sanatur ita a Machaone Menelaus Iliad. δ, 200. 213 sqq., qui locus, vna cum altero

Iliad. λ, 843, vbi Eurypyli vulneri Patroclus medetur, Virgilio ante oculos fuerunt: adde iis ea loca, in quibus heroes vulnerati dei alicuius interuentu recreantur et vulnus sanatur: vt Hector Iliad. ο, 236 sqq., Glaucus Iliad. π, 527 seqq., et ipse Aeneas Iliad. ε, 318. 344. Ornamenta autem Maro conquisiuit ingeniose ac diligenter. Amasium edidit Apollinis Iapidem. Amatis enim a se pueris et puellis suas artes saepe aut promittunt aut largiuntur dii apud poetas; non insuaue figmentum, quoties excellere aliquem in arte sua dicere volunt poetae; pro quo aliis locis contendisse eum cum deo dicere solent. Illud vero praeclare factum, quod, cum caussa optionis esset memoranda, cur Iapis artem medicam praetulisset artibus augurandi, cithara canendi et iaculandi, ab affectu pietatis eam petiit poeta: *vt depositi proferret fata parentis.* De *mutis artibus* et *medicina, muta arte*, multa disputata sunt; pleraque argute magis quam vere. Nam silentium medicorum ex iureiurando Hippocratis vel ex adytis Aegyptiorum alienum profecto a poeta est. Erat saltem vnum illud ex Seruianis tenendum: *artes mutas* esse musicae comparatione: non vocales et canoras. Quod sequutus quoque est et illustranit Gronou. ad Statii Theb. IV, 183; neque quicquam est, quod cum loquendi vsu magis conueniat. Desidero tamen hoc, quod sic *mutae artes* tantum vni ex tribus artibus, quas contemsit Iapis, respondent, scilicet musicae. Adiectum illud *inglorius* videbatur mihi potius notionem τοῦ *mutus* constituere, vt *mutae artes* sollenni figura non sint, quae silent, sed quae silentur, vel faciunt, vt ii, qui eas colunt, sileantur: ars nullam famam datura, de qua silebunt homines: inprimis ex istius, quo poeta viuebat, saeculi opinione, cum medicinam tantum serui vel liberti ac Graeci exercerent; cum contra celebritatem et famam inter homines daturae fuissent artes augurandi, iaculandi et cithara canendi. Quid enim in heroum vita illustrius his artibus? Porro antiquum morem poeta retulit in amictu: *retorto succinctus amictu:* medici enim fere palliati, etiam Romae, quandoquidem Graeci fere erant genere. Obuius quoque idem Aesculapii habitus in veterum signis et numis. Quod pallium retorquet et succingit, chirurgicam operam et ipsum arguit, non medicam; etsi omnibus omnino idem erat faciendum, qui se ad ministerium vel opus accingebant.

Ingeniosum prorsus est commentum de *dictamno*, cuius succum cum ambrosia et panacea clam admiscet Ve-

nus aquae, qua vulnus Aeneae fouetur. Substituit poeta dictamnum τῇ πικρᾷ ῥίζῃ apud Homerum Iliad. λ, 845, qua Patroclus Eurypyli vulneri medetur, quamque *gentianam*, olim Chironium, dictam, esse docuit Wedelius Centur. Exerc. Dec. VI, pag. 34. Nec vero capreas tantum siluestres in Creta vulneribus dictamno succurrere, eoque comeso iis excidere spicula credidit antiquitas: qua de re vel Aeliani locus videndus V. H. I, 10, vbi cf. Intpp., et h. l. Cerda et Moehsen c. l. p. 232. 233, add. nunc Beckmann. noster ad Mirab. Audit. 4, verum humanis quoque corporibus adhibitum esse dictamnum, Dioscorides auctor est lib. III, 37. Adde Plin. XXV, 8, f. 53. XXVI, 14, f. 87. Pulegio illud simile esse produnt auctores laudati: inter *origana* retulit Linnaeus. Vim habere id purgandi vulnus, adeoque quicquid alienae naturae inest extrudendi, facile intelligitur. Vti solent hoc poetae nostri loco ipsi botanici doctores ad docendam veram dictamni faciem et formam, v. c. post Matthiolum Bauhinus Hist. Plant. lib. XXXVIII, p. 253, vbi etiam icon herbae extat, ab aliis inde repetita. In *Ambrosia* an de herba huius nominis cogitauerit poeta, equidem non dicam. Etsi enim vim illa habeat adstringendi humores, qui in aliquam partem decubuere (Dioscorid. III, 129. Plin. XXVII, 4, f. 11), non tamen video eam vulneribus adhiberi solitam, Contra succus ambrosiae, quo deos non modo vesci, sed multo magis inungi et odore delectari narrant poetae, nec a vulneribus alienus est, cum v. c. Patrocli vulneri ille infundatur ad putredinem auertendam. Tandem *Panaceam*, variarum herbarum ac medicamentorum nomen (vid. Plin. XXV, 4, f. 11), ad opopanacem potissimum referre volebat Moehsen l. c., qui succus est Panaces Herculis, vulneribus quondam medendis adhibitus. Inter fabulosos tamen succos πανάκεια iam apud Callimachum H. in Apollin. 40 habetur. Nec dubito siue ab hoc siue ab alio Graeco poeta Maronem eam esse hoc sensu mutuatum.

EXCVRSVS V

Censura eorum, quae in Aeneidis oeconomia reprehendi possunt.

Aeneidis argumentum et summam, eaque, quae passim a viris doctis cum in singulis partibus, tum de libris sex pos-

terioribus, aut de episodiis et locis nonnullis monita fuerunt, exposui in ipsa enarratione, opportunius, quam si ea vno loco cumulare voluissem. Aliorum rationem satis idoneam reddere mihi visus sum, alia ad fatum Aeneidis, tamquam operis vltima manu haud absoluti, retuli, alia humani ingenii imbecillitati condonanda esse dixi.

Praeter haec tamen sunt nonnulla, quae iudicii laudem, qua maxime Maronem excellere saepe pronuntiaui (vid. Disquis. II), haud parum obscurare videntur, cum modo probabilitate destituantur, modo rationi rerum ac temporum, adeoque veritati historicae, repugnent. Vt diligentius ea retractarem, mouit me inprimis missa nuper ad me viri amicissimi, *Iacobi Bryant*, acute scripta dissertatio de his ipsis, quae in Aeneide male constituta sunt. Subtiliter ille, etsi aliis de caussis, et ab aliis principiis profectus, vt fidem Troianarum rerum labefactaret, inuestigauit ea, in quibus aut fidem historicam aut probabilitatem desideres. Ad haec potissimum, tum ad alia passim a viris doctis animaduersa, respectu habito recensebo potiora, ac videbo, quid in singulis aut excusandum aut defendendum aut damnandum videri possit.

Antequam vero ad singula descendam, monenda sunt nonnulla vniuerse, quae ad iudicium hisce de rebus ferendum facere possunt. Fidem historicam et probabilitatem rerum ad fidem fictarum non prorsus iisdem finibus teneri, a multis monitum est: euenere multa, quae probabilitatem non habent; sunt alia probabilia, quae ipso euentu comprobata non sunt. Porro, in probabilitate fingentium ad delectationem non tam id quaeri, num nihil alicunde elici possit, quod rerum ordinem et modum euertat; ita enim omnis sublata esset et fictio et ex ea delectatio: verum vt nihil sit, quod legenti vel audienti succurrat, scriptorisue vitio obiiciatur, quod admonere possit, fraudem his subesse, nec hoc, quo expositum erat, modo res aut gestas esse aut geri potuisse. Nullum facile est aut esse potest vllius operis, quod ingenium humanum peperit, inprimis epici vel dramatici, argumentum ita comparatum, quin insint nonnulla, quae nec tractari bene nec summa arte tractata nitere satis possunt. Omittere illa tutissimum est, aut, si omitti nequeunt, leui manu tractare, aut ornamentis onerare, aut quacunque alia via oblinere illa et obscurare. Ad poetae itaque artem spectat hoc vel maxime, vt, quae nar-

rantem se premant, ex adspectu, sensu, et memoria legentium remoueat seduloque curet, ne id, quod argumenti in nonnullis forte vacillantis natura et ratio, aut temporum rerumque memoria, ipsaque historiarum veritas, parum commodi habet, sensum legentis repente feriat et voluptatem interpellet, qua delinitus nihil curat, nihil ad se pertinere putat, quod extra rem praesentem positum est. Facile id poeta consequetur ab eo, qui ipsarum rerum phantasmatibus percussum animum habet; difficilius ab illo, qui aut natura minus acrem rerum sensum, aut aetate, curis, rerum vsu exercitum animum ad poetam legendum affert, adeoque, dum remissiore est animo, ad animaduertenda ea, quae sedatius iudicium suggerere potest, magis est compositus.

Ex his adhuc dictis *) intelligi arbitror, vti sensus cuique suus in his relinquendus est, ita in reprehensionem poetam vere in his tantum incurrere, quae parum sedulo cauit ne primo legentis obtutui statim occurrerent. Contra ea, quae subtiliore iudicio et cogitatione intentiore elicias, in censuram venire non possunt, nisi totum hoc genus ipsamque Iliadem et Odysseam cum Aeneide sublatam esse velis. Quam multa enim sunt, quae scrupulum faciant, si de Penelopes aetate sub Vlyssis reditum aut de Telemacho curiosius quaeras. Multo minus ferendi sunt, qui nullo poetices sensu imbuti ad dialecticas rationes aut ad historicae critices canones epicam poesin exigunt, aut grammaticis minutiis impediti calumniantur poetas, qui tamen non nisi eo ingenii contactu, eoque sensu, quo ipsi scripsere, legendi sunt. Ex eo genere fuere Zoili totque Homeromastiges et Virgiliomastiges; in hoc numero nuper Britannus aliquis, qui sibi valde doctus videbatur (*Heron's letters of litterature.* Litt. 23). In dramatibus iam inter poetam et spectatorem facile in id conuentum est, esse nonnulla, quae, etsi a natura rerum aliena, in scena aliter esse nequeant, iis igitur pro concessis vti poetam.

Itaque ea, quae *aduersus temporum rationem* in Aeneide moneri possunt, etsi ne defensionem quidem illam admitterent, quam Exc. II ad lib. III, et Exc. III ad lib. XII dedimus, non tamen ad poetae laudem euertendam vim habere putabimus. Sunt *ἔξω τοῦ μυθεύματος, μὴ ἐν τῷ*

*) Ducem sequor in his fere Aristotelem de poetica.

δράματι. Eſt in his illud, quod nuper in mentem veniebat: Scilicet Euandrum adit Aeneas, atqui idem ſe Herculem excepiſſe hoſpitio narrat, qui aliquot aetatibus ante bellum Troianum vixerat. Verum locum hic haberet quod apud Pindarum eſt: κωφὸς ἀνήρ τις, ὃς Ἡρακλεῖ στόμα μὴ παραβάλλει. (Pyth. IX, 151.)

Aliud eſt, in quo poeta ſui oblitus videri poterat, quod deorum monita de adeunda a Troianis Italia modo clarius, modo obſcurius, quam par erat, appoſuit. Ab obſcurioribus monitis exorſus erat; idque recte; nec niſi in ipſo Italiae aditu et ſede occupata vaticiniorum euentus plene explicitus eſſe videri debebat. Iam autem interpoſitum eſt vnum oraculum, quo maturius, quam par erat, Troianis de ſede noua, qualis illa futura eſſet, conſtare debuit, Creuſae inquam monitum ſub ipſum diceſſum ex Troia lib. II, 780. 781. 782. 783, quod etſi quantum licuit excuſatum dedi Exc. XV ad lib. II et Disquiſ. II, p. LXIV. LXV, malim tamen illud ſublatum: eo enim omnes reliquae rationes turbantur, quoties accuratius in haec inquiras. Sane Heſperiae nomen bene conueniebat vaticiniis, quando occidentalis regio ſignificabatur, quae illa aetate inter incognitas terras habebatur a Graecis. Hactenus bene: *Ad terram Heſperiam venies;* et condonari poterat, ſi quacunque in terra ad occidentem ſita ſedes ſigere volebant. Modo Tiberis memoratio nulla facta eſſet! Ita recte mox in Creta de Heſperia manifeſtius de Italia fieri poterat: III, 163 ſq. *Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt: Oenotri coluere viri;* et cum de exteriore Italia hoc accipi poſſet, mox ad interiorem Italiam auocati ſunt ab Heleno III, 381 ſq. vid. Disquiſ. II, ſ. 6.

Aſcanii nomen et profuit poetae plurimum et obfuit. Palpauit ſane Auguſto et Romanis; et Iulium ſidus nouum ſplendorem afferre carmini debuit. Verum ſunt alia, quibus tamquam ſcopulis poetae ingenium parum cautum impegiſſe videri poteſt. In maiore operis parte Aſcanius eſt puer iam ſatis adultus, inprimis in ludo Troiae lib. V, 545 ſqq. (vbi tamen prudenter *impubem Iulum* dixit), tum in promiſſis Niſo datis IX, 258 ſqq. et in pugna caſtrenſi IX, 622 ſqq. X, 132. Etiam huius anni initio, cum in Africa agerent Troiani, eductique eſſent in venationem, *At puer Aſcanius mediis in vallibus acri Gaudet equo* etc. lib. IV, 156. ſq., et eſcenſu in Latium facto:

Insidiis cursuque feras agitabat Iulus VII, 479. Iam si annos computes, haud multum eius aetas a pubertate tum abesse potuit: exierat ille ante septem annos vrbe Troia patris manu ductus; fac eum sexennem vel septennem fingi iam tum natum, cum patri comes fieret: si quidem *dextrae se paruus Iulus Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis:* II, 723. At primo illius in locum Cupido succedit, qui tamen Didonis gremio insidet: lib. I, 718, tum comparatur ille ab Andromache cum Astyanacte III, 489 sq. Videamus, an reprehensio illa iusta sit. Prius illud defensionem habet paratam: nam Cupido veteribus puer est ad pubertatis annos vergente aetate, vt ex signis veterum constat; quod ille *gremio Didonis insidere* dicitur, e more accumbentium est diiudicandum: poterat ille eius pectori acclinis sedere: cf. Not. ad e. l. Quod alterum attinet, quod diximus, Andromache Ascanii conspectu commota: *O mihi sola mei,* inquit, *super Astyanactis imago! Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat; Et nunc aequali tecum pubesceret aeuo.* Si cui Astyanactis a matre vlnis gestati ex Iliad. ζ, memoria inse̲derit, is ad nimis teneros annos Ascanium reuocari putabit. Hoc tamen lectoris, qui argute ea, quae remota sunt, arcessita comparat, potius quam poetae culpa fieri dicam. Nam primum Astyanax a matre gestari potuit tamquam puer triennis vel quadriennis; Hectoris caedes anno anteuertit excidium Troiae; anno hinc septimo ad Epirum accessit Aeneas; itaque haud multum absuturus fuisset adhuc superstes Astyanax ab ea aetate, qua Ascanius tum erat. Absoluendus itaque in hoc Maro crimine neglecti temporum ordinis. Grauior dica obliuionis impingi poterat Virgilio in eodem loco de Andromache, quod illa Ascanium interrogat, num matris amissae desiderium retineat? III, 341, cum tamen de Creusae fato nihil illa comperire potuisset. Sed locum interpolatum videri declarauimus.

Si in his poetae caussam egi, conclamatam aliam caussam esse fatendum est, quando duplici narratione Helenae recuperatio ab ea exposita est: lib. VI, 510 sqq., in quo, quantum intelligo, Arctinum in Ilii excidio ante oculos habuit, et lib. II, 567 sq. Verum in hoc mihi moram facere non licet, quandoquidem ad ipsa loca satis hac de re est disputatum.

In excidio vrbis Troiae sunt haud pauca ad nostrum sensum parum probabiliter narrata, inprimis quae de Equo Troiano exposita sunt; tum de simulato discessu et classe post Tenedum latente, quae tamen insula *in conspectu* erat: Atqui harum rerum fidem nullam praestare debet poeta, quas ex antiquis mythis poetarum ingeniis ornatis adsciuerat: *in his prisca fides facto, sed fama perennis*: IX, 79; quo ipse poeta argumento narrationem de nauibus in Nymphas mutatis tuetur.

Paratam Virgilium laudem ex eo habere dixi, quod fabulas Vlyssis et errorum (τῶν Νόστων) suo carmini intexuit eoque varietatem ac copiam rerum narrandarum nactus est (vid. Disquis. I, §. VIII). Magnae in his incidere debuere difficultates, cum multa a diuersis narrata essent haud satis inter se congruentia; multo magis, si, quod docui, tragicos multis in locis expressit. Verum in his satis erat, si nihil in ipsam narrationem admitteret, quod dissidere a ceteris videri posset; vt vero nihil apponeret, quod forte rerum ab aliis narratarum ordini repugnaret, id nec cauendum ipsi erat, cum extra argumenti et consilii fines positum esset, nec in tanta narrationum diuersitate caueri potuit.

Itaque vitio verti Maroni non potest, quod Achemenidem ab Vlysse ante tres menses in Cyclopum littore relictum narrauit, etsi ex Homerica narratione primo statim a Troiae excidio anno Vlysses ad Siciliam appulerat: conf. Not. ad III, 613. Est enim hoc extra caussam, vt ita dicam, positum, quod alius aliter eandem fabulam expoluit. Eodem modo diluendam puto aliam accusationem, quam viri docti acumen in medium affert: In Odyssea sub extrema errorum Vlyssis tempora, adeoque nono fere decimoue anno post Troiam captam, Telemachus ad Menelaum venit, qui anno superiore, octauus erat, domum redierat (Od. γ, 306. δ, 82). Incidit Telemachus in apparatum nuptiarum Hermiones ad Pyrrhum mittendae, Od. δ, pr. Iam Pyrrhum occidit — *ereptae magno inflammatus amore Coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes* Aen. III, 330 sq., quo facto eius coniux, Andromache, cessit Heleno vna cum regno partis Epiri v. 294 sq. Tempora in his a Virgilio perturbari, si Homerum compares, manifestum fit; appulsus enim Aeneae ad Epirum quarto a Troja capta anno

factus erat: v. Exc. II ad lib. III, To. II, p. 480. Enimuero ratio in hoc eadem est, quae in superiore reprehensione. Tum omnino fabulae Orestis, Pyrrhi, et Heleni tam diuersis modis tractatae fuere, inprimis a tragicis, vt fingendi liberum esset arbitrium. Dicta satis de hoc quoque, Exc. X ad lib. III Tom. II, p. 495 sqq. Exc. XII, p. 498.

De iis, quae in sex posterioribus libris occurrunt simili difficultati implicita, suis passim locis aut expedita aut saltem annotata sunt *). Vnum est, quod non habeo quomodo satis defendam, quod templum in vrbe Laurentum a Pico conditum non modo tam splendide extructum et ornatum commemorat, signa maiorum in vestibulo apponit, verum etiam spolia, exuuias et tropaea, VII, 183 sqq., et in his adeo *erepta rostra carinis:* ac si illo tempore iam bella maritima geri potuissent **). Grauiorem tamen aliam censuram subiicit vir doctus, quem supra honoris caussa nominaui, quod cum his ipsis Latium perpetua pace floruisse aliis locis narravit. *Rex arua Latinus et vrbes Iam senior longa placidas in pace regebat,* VII, 45. Itaque bello mox moto *Ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante:* VII, 631. Ante Latinum fuerant *Faunus, Picus* et *Saturnus: Primus ab aetherio Saturnus venit Olympo — Aurea, quae perhibent, illo sub rege fuerunt Saecula: sic placida populos in pace regebat:* VIII, 319 sq. Vix hi rerum annales promittere videntur tempora belli tempestatibus agitata, vt spolia ac tropaea ex victoriis parta reponi possent. Hic tamen poeta ipse suae caussae prospexit; nam eodem loco, quo de Saturno egerat, versus subiicit: 326 sqq. *Deterior donec paullatim ac decolor aetas Et belli rabies et amor successit habendi. Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae, Tum reges, asperque immani corpore Thybris* etc. Et si quaeras, quo rege geri bella potuerint, Picum designauit; *Picus equum domitor,* VII, 189. Itaque Latini adeo inter populos bellicosos habiti. Apud Ouid. Fast. III, 79

*) V. c. de armis caelo demissis ad VIII, 520 et 608, de Turno arma explorante die ante pugnam XII, 81.

**) Quod Latinorum res multo maiores quam pro veritate finxit, hoc ipsi condonandum erat: carminis enim dignitati ita prospicere debuit; vt passim a nobis obseruatum, v. c. ad VII, 275.

Et tamèn ante omnes Martem coluere priores; Hoc dederat ſtudiis bellica turba ſuis — Mars Latio venerandus erat etc.

Apud Macrobium lib. III. IV. V et VI inter laudes poetae immodicas, ſaepe in tenuioribus occupatas, reprehenduntur quoque haud pauca ſine idonea ratione, et ex ſubtilitate grammatico digna. Sunt tamen in his nonnulla, quae fundo ſuo deſtituta non ſunt, etſi profecta pleraque ex eo, quod poetae haud contigit operi vltimam manum admouere. Ita verum eſt, quod lib. V, 15 monetur, nominari paſſim viros fortes et ornari, quorum mox inter praelia nullam inſignius facinus commemoratur, vt Virbium Aen. VII, 752, et Cupauonem X, 186.

LIPSIAE MDCCCIII
EX OFFICINA DVRRIA